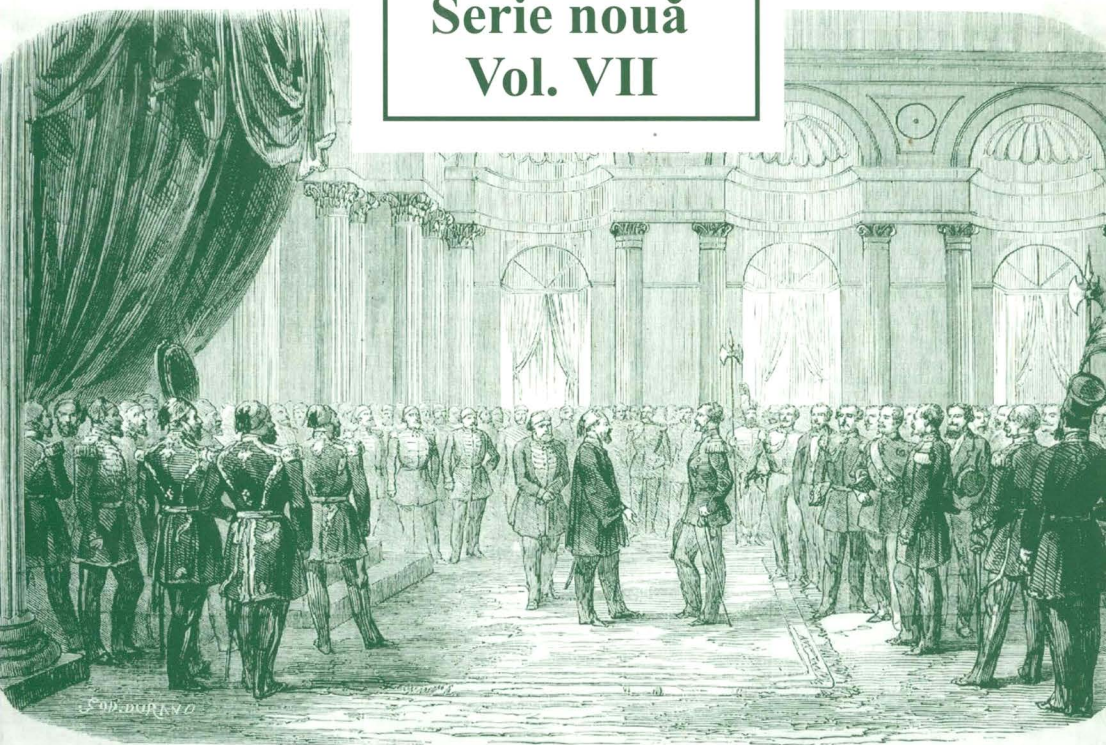

CĂLĂTORI STRĂINI DESPRE ȚĂRILE ROMÂNE ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

Serie nouă
Vol. VII

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

**CĂLĂTORI STRĂINI
DESPRE
ȚĂRILE ROMÂNE
ÎN SECOLUL AL XIX-LEA**

Serie nouă

Vol. VII

**FOREIGN TRAVELLERS ABOUT
THE ROMANIAN COUNTRIES
IN THE XIXTH CENTURY**

New series

Vol. VII

ACADEMIA ROMÂNĂ
Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”

**CĂLĂTORI STRĂINI
DESPRE
ȚĂRILE ROMÂNE
ÎN SECOLUL AL XIX-LEA**

**Serie nouă
Volumul VII
(1857–1861)**

**Coordonatorul volumului:
DANIELA BUȘĂ**

Autori:

**DANIELA BUȘĂ, VENERA ACHIM, ADRIAN-SILVAN IONESCU,
BOGDAN POPA, NICOLETA ROMAN, RALUCA TOMI**

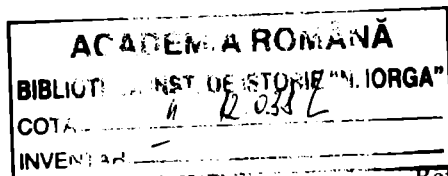

**EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
BUCUREȘTI, 2012**

Copyright © Editura Academiei Române, 2012.
Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate editurii.

Coperta, selecția ilustrațiilor, reproducerea și prelucrarea computerizată a imaginilor:
ADRIAN-SILVAN IONESCU
Coperta I: Recepția la sultan a principelui Cuza la Sublima Poartă, în „L'Illustration”
no. 924/10 noiembrie 1860

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Calea 13 Septembrie nr. 13, Sector 5
050711, București, România,
Tel: 4021-318 81 46, 4021-318 81 06
Fax: 4021-318 24 44
E-mail: edacad@ear.ro
Adresă web: www.ear.ro

Referenți: dr. Ștefan Andreescu
dr. Ileana Căzan

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea :
Serie nouă. - București : Editura Academiei Române, 2004-.

vol.

ISBN 973-27-1129-9

Vol. 7 : (1857-1861) / Daniela Bușă (coord.), Venera Achim, ... -
2012. - ISBN 978-973-27-2227-5

- I. Bușă, Daniela
- II. Achim, Venera
- III. Adrian-Silvian, Ionescu

**EDITAT CU SPRIJINUL AUTORITĂȚII NAȚIONALE
PENTRU CERCETARE ȘTIINȚIFICĂ**

Redactor: ANA BOROȘ
Tehnoredactor: MARIANA IONICĂ
Coperta: MARIANA ȘERBĂNESCU

Bun de tipar: 21.11.2010. Format: 16/70 × 100
Coli tipar: 35 + 52 pag. Planșe -- Tiraj: 300 exemplare
C.Z. pentru biblioteci mari: 91 (498) (082)
91.04 (∞:498) (082)
C.Z. pentru biblioteci mici: 91

PREFAȚĂ

Războiul Crimeii și Congresul de la Paris din 1856 au deschis o nouă etapă în istoria românilor, cu urmări benefice asupra Principatelor române și a statutului lor internațional. Deciziile adoptate în capitala Franței au obligat Rusia, inițial, să adere de principiu la garanția comună a puterilor europene asupra creștinilor din imperiu și mai apoi să renunțe la pretențiile asupra acestora. În decembrie 1854 protectoratul ei asupra Principatelor române a fost abolit pe cale diplomatică, iar acestea au fost plasate sub garanția colectivă a puterilor europene. Bazele statutului lor internațional au fost puse la Conferința reprezentanților Austriei, Franței, Marii Britanii și Imperiului Otoman de la Constantinopol din ianuarie-februarie 1856, printr-un protocol referitor la organizarea lor internă. Potrivit acestuia, Regulamentul organic înceta de a mai fi lege fundamentală, Principatele române continuând să se bucure de vechile imunități și privilegii, iar Poarta își menținea suzeranitatea asupra lor, fiind considerate „parte integrantă” a imperiului. Prin dezbaterile organizării lor în cadrul Congresului de pace de la Paris din 1856 se consfințește caracterul internațional al problemei. Actul semnat în încheierea lucrărilor recunoștea suzeranitatea Porții asupra Principatelor și reitera plasarea acestora sub garanția colectivă a puterilor europene, care vegheau asupra respectării privilegiilor și imunităților lor. Totodată nici un stat semnatar nu putea exercita o putere exclusivă asupra acestora și nici nu le era permis amestecul în problemele interne. Cât privește Înalta Poartă, ea se obliga să respecte independența administrației, deplina libertate a cultului, a legislației, comerțului, navigației. Tratatul de pace de la Paris aducea consolidarea autonomiei Principatelor, garantată de puterile europene și înlătura abuzivul protectorat unilateral al Rusiei. De acum, orice intervenție a puterii suzerane era supusă unui prealabil consens al puterilor garante. În opinia cabinetelor europene continua să persiste încă credința că Poarta se mai putea reforma, iar hotarele sale trebuiau menținute. Prin revenirea sudului Basarabiei în granițele Moldovei, se corecta, în parte, nedreptatea făcută în 1812.

Concentrați asupra găsirii unei soluții cât mai viabile în spinoasa „chestiune orientală”, diplomații puterilor europene au amânat la Congresul de la Paris rezolvarea problemei unității românilor, adusă de curând în atenția opiniei publice continentale și asta în pofida curentului unionist din cele două principate, devenit cu fiecare zi tot mai numeros și mai puternic. Înalțul for de pace, marcat de opinii divergente în privința traseului graniței dintre Moldova și Rusia, s-a ferit să abordeze și să tranșeze un subiect față de care două dintre puteri, Austria și Imperiul Otoman, manifestau opoziție. Acestea nu aveau cum să treacă neobservate

în Principate, tot mai îngrijorate de soarta lor în cazul izbucnirii unui nou conflict european. La cele de mai sus se adăuga și amânarea Austriei de a-și retrage trupele din teritoriu, sperând până în ultima clipă, că i se va oferi un prilej pentru a-și perpetua prezența. Abia la sfârșitul lunii martie a anului 1857, în urma presiunilor Franței și Rusiei, ultimele trupe austriece părăseau Moldova.

În pofida acestora, prevederile Tratatului de pace de la Paris au fost departe de a-i descuraja pe români, mai mult, le-au dat speranțe în realizarea dezideratului lor privind unitatea națională, mai cu seamă că unul dintre articole stipula expres obligativitatea consultării cât mai grabnice a voinței lor în această privință. Mișcarea unionistă a sporit în intensitate, numărul adepților fiind tot mai mare de la o zi la alta, semne încurajatoare venind chiar din partea domniei. Reveniți la conducerea Moldovei și Țării Românești, acei doi domni, aflați la sfârșitul mandatului de șapte ani, au încercat, după caz, să dea dovadă de mai multă deschidere față de problema unirii sau să fie mai reținuți în susținerea ei. Din considerente personale sau poate convins de cursul inexorabil al istoriei, domnul Moldovei, Grigore Alexandru Ghica, agreea conlucrarea dintre gruparea unionistă a burgheziei și boierimii liberale și cea a boierimii moderat conservatoare din jurul său. Tolerată și chiar încurajată de domn și autorități printr-o serie de măsuri liberale ca, de pildă, legea presei, prezența în administrație a unioniștilor sau înființarea la Iași a societății „Unirea”, mișcarea unionistă din Moldova a luat rapid avânt. În Țara Românească, curentul unionist, deși mai puțin incisiv și cu manifestări mai puțin vizibile din cauza atitudinii mult prea rezervate manifestată de domnitorul Barbu Știrbei care spera în susținerea Porții pentru un nou mandat de domn, se întărise totuși prin revenirea în țară a exilaților de la 1848, pregătiți pentru câștigarea primei bătălii importante pe drumul unirii și anume obținerea a cât mai multor locuri în Adunarea ad-hoc.

Doriința de unitate și vehicularea aducerii la conducerea noului stat a unui prinț străin au pus pe gânduri puterea suzerană care, profitând de încheierea mandatului celor doi domni, dar și de faptul că puterile europene întârziiau cu noile reglementări și, în această situație, prevederile Regulamentului organic și ale *convențiilor anterioare* erau încă în vigoare. a numit în fruntea Principatelor doi caimacami cu puteri depline, pe fostul domn Alexandru Ghica în Țara Românească și pe Theodor (Toderiță) Balș în Moldova, iar după moartea acestuia, la 17 februarie/1 martie 1857, pe Nicolae Vogoride, un bulgar grecizat, supus Porții, intrat prin căsătorie în familia poetului moldovean Costache Conachi. Ambii caimacami din Moldova erau ostili unirii, separatiști convinși și susținători ai Austriei și Porții, puteri care continuau să respingă unirea. În Țara Românească, caimacamul Alexandru Ghica, deși nu agreea unirea, a fost mai degrabă permisiv decât ostil și combativ. Timorat de intensitatea și proporția puterii și influenței partidei naționale, el i-a tolerat activitatea. Ca atare, mișcarea unionistă a luat o mare amploare, întreaga țară fiind împânzită cu petiții în favoarea unirii, semnate de cele mai diverse pături și categorii sociale.

Alegerile pentru Adunările consultative din vara anului 1857 au declanșat o criză pe plan internațional din cauza fraudării lor în Moldova și numai intervenția

puterilor europene a determinat puterea suzerană să accepte repetarea lor. De această dată câștig de cauză au avut unioniștii a căror prezență în Adunarea ad-hoc era preponderentă, printre liderii unioniști numărându-se: Mihail Kogălniceanu, Costache Negri, Constantin Hurmuzaki, Dimitrie Rallet, Alexandru Ioan Cuza, Petre Mavrogheni, Anastase Pannu. La București, în componența aceleiași for intrau: C.A. Rosetti, Nicolae, Ștefan și A. G. Golescu, Ion C. Brătianu, Christian Tell, Gheorghe Magheru. La 7/19 august 1858, la Paris, reprezentanții Franței, Marii Britanii, Austriei, Prusiei, Rusiei, Regatului Sardiniei și Imperiului Otoman, după ce au luat act de voința românilor exprimată prin Adunările ad-hoc, au semnat Convenția pentru organizarea definitivă a Principatelor române, pas hotărâtor spre unitate. Compromis între statele favorabile unirii și cele ostile, actul prevedea o unire formală, cu doi domni, două guverne, două adunări legislative, două capitale. Importantă pentru Europa și crucială pentru români, unirea celor două Principate își va găsit rezolvarea prin voința colectivă a românilor înșiși. Prevederea referitoare la existența a doi domni a fost încălcată prin dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza, românii demonstrând fără tăgadă că voința unei națiuni nu poate fi ignorată sau încălcată indiferent de numărul și dificultatea obstacolelor puse în cale.

Primii trei ani de domnie au însemnat și debutul amplului proces de constituire a statului național român modern. Domnul și guvernele din această perioadă s-au confruntat cu contradicții grave ce decurgeau din prevederile actelor internaționale și realitatea rezultată după alegeri. În vreme ce Convenția stipulase pentru fiecare țară o organizare distinctă, dubla alegere oferea un singur domn. De aceea în perioada 1859–1861, în prim-plan s-a situat desăvârșirea unirii celor două țări printr-o serie de măsuri interne, menite a crea instituții și organisme indispensabile funcționării statului modern unitar. În acest sens s-a trecut la unificarea serviciului vămilor, a cursului monedelor, s-a creat o singură administrație a telegrafului, s-a rezolvat problema capitalei unice, s-a acordat o mare importanță unificării armatei prin crearea unui Stat Major unic și prin uniformizarea instrucției, a luat ființă, în toamna anului 1861, o comisie pentru unificarea legilor și regulamentelor administrative. Pe plan politic intern, etapa s-a caracterizat printr-o instabilitate guvernamentală, printr-o succesiune de cabinete, rezultate nu o dată în urma a noi alegeri, prin frământări sociale. În tot acest angrenaj de schimbări ministeriale, de intrigi, de dispute aprige pe diferite probleme, germenii viitoarelor partide politice s-au cristalizat. În politica externă momentul crucial a fost obținerea, în decembrie 1861, a firmanului de investitură prin care sultanul sancționa unificarea guvernelor și adunărilor legiuitoare, dar numai pe durata mandatului lui Cuza. Astfel, unitatea românilor devenea o realitate dorită și îndeplinită.

Suita de prefaceri din spațiul locuit de români a trezit, cum era și firesc, interesul și curiozitatea Europei și i-a determinat pe occidentali să fie prezenți în miezul evenimentelor, unii chiar să se implice în derularea lor, să înțeleagă la fața locului evoluția acestora, să cunoască îndeaproape personalități, dar și oameni simpli, să vadă locuri noi și, în unele cazuri, să le revadă cu alți ochi și în altă

lumină. Cei mai mulți au consemnat cu meticulozitate faptele, deciziile, au prezentat măsurile, au sesizat și comentat corect atmosfera, evenimentele și urmările lor, starea de spirit a locuitorilor, au criticat sau numai au consemnat obiceiurile, modul de viață, cutumele religioase, au creionat portretele unor personalități. Alții au dedicat mai puține pagini scrise, dar au immortalizat, prin penelul lor, aspecte, chipuri, ritualuri, într-un cuvânt, viața de zi cu zi atât a românilor cât și a comunităților etnice cu care au venit în contact.

Numărul mare al călătorilor care au străbătut spațiul locuit de români, relevanța și amploarea însemnărilor lor privind evoluția evenimentelor, disputele dintre cele două tabere, unioniștii și adversarii lor, ce implicau pe lângă forțele interne și puterile europene, ca și problemele legate de desăvârșirea unirii ne-au determinat să ne limităm investigația la etapa 1857–1861¹. Pornind de la dorința de a oferi un tablou complex al realităților acelor ani, editorii au întocmit o bază documentară temeinică și au căutat să asigure un caracter cât mai complet volumului. În acest sens nu au precupețit nici un efort în depistarea și prelucrarea materialului documentar, dovadă în acest sens fiind investigațiile întreprinse atât în bibliotecile și arhivele din țară, în cele din străinătate, dar și pe internet pentru descoperirea materialului și întocmirea datelor biografice ale călătorilor. Cu acest prilej pe lângă cei despre care aveam informații că au străbătut teritoriul locuit de români, seria peregrinilor a fost completată cu nume noi, cum este cazul călătorilor anonimi englez și scoțian, a lui Léopold Louis Philippe Marie Victor de Brabant, viitorul rege Leopold II al Belgiei și al prusianului Augustin Walter. Menționăm că, în pofida eforturilor editorilor, pentru unii dintre călători a fost dificil sau aproape imposibil de stabilit, după caz, identitatea sau datele biografice, cu excepția celor oferite de ei înșiși în debutul propriilor însemnări de călătorie, cât și a scopul călătoriei, care de multe ori nu a fost cel menționat în introducerea relatărilor. De asemenea, notarea defectuoasă (fonetică) a numelor proprii (sate, orașe, persoane etc.) a făcut dificilă și uneori imposibilă, identificarea lor.

Evenimentele generate de noul statut al Principatelor române, amploarea manifestărilor în vederea unirii, alegerile pentru Adunările ad-hoc, parcursul și tensiunea în care s-au desfășurat lucrările Adunărilor electivă, măsurile pentru desăvârșirea unirii au atras călători de o mare diversitate religioasă², socială, profesională, culturală, etnică. Realitățile din Principatele române și Transilvania,

¹ Între 1857–1861 țările române au vizitate de 28 de călători. În primele două decenii ale secolului al XIX-lea, 42 de călători au lăsat impresii despre români, în deceniul 1821–1830 numărul lor s-a ridicat la 30, între 1831–1840 acesta a ajuns la 46, între 1841–1846 a fost de 31, între 1847–1851 numărul peregrinilor a fost de 24, iar între 1852–1856 numărul lor a fost de 46. Vezi impresiile lor în *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. I (1801–1822), Editura Academiei Române, București, 2004; *Ibidem*, vol. II (1822–1830), Editura Academiei Române, București, 2005; *Ibidem*, vol. III (1831–1840), Editura Academiei Române, București, 2006; *Ibidem*, vol. IV (1841–1846), Editura Academiei Române, București, 2007; *Ibidem*, vol. V (1847–1851), Editura Academiei Române, București, 2009; *Ibidem*, vol. VI (1852–1857) Editura Academiei Române, București, 2010.

² În prezentul volum întâlnim catolici, protestanți, reformați. Aceștia erau francezi, englezi, austrieci, prusieni, italieni, belgieni, elvețieni, danezi.

căroră peregrinii le-au dedicat tomuri sau numai câteva pagini, în funcție de durata șederii, de scop și de interes, de dorința de a surprinde cât mai exact atmosfera și evenimentele, a făcut ca cei mai mulți să călătorească în intervalul 1857–1859. Astfel, din cei 28 de călători, ale căror relatări fac obiectul volumului de față, o treime (22) au trecut în perioada menționată și au avut ca destinație Țara Românească și Moldova. O constatare ce impune, valabilă pentru întregul interval ce face obiectul volumului de față, este faptul că însemnărilor marii majorități se referă la Principate, în vreme ce interesul pentru Transilvania și Banat a fost scăzut, fapt ce se reflectă în spațiul acordat. În schimb, Dobrogea a continuat să se bucure de interes, mai cu seamă după demersurile în vederea îmbunătățirii transportului pe uscat, mai precis, după definitivarea proiectului pentru construirea unei căi ferate care să lege Dunărea de mare și începerea lucrărilor. În acest sens stau măturie însemnările lui Henry C. Barkley, unul dintre inginerii britanici implicați în construcția căi ferate, ca și ale germanului Wilhelm Hamm.

Pe lângă impresii superficiale, pe lângă informații disparate, scrise în grabă, de suprafață și fără importanță, uneori clișee preluate din lecturi anterioare, cele mai multe sunt însemnări și descrieri ample, de o certă valoare documentară, ce includ date statistice, analize referitoare la viața politică și economică a Principatelor, aspecte sociale, etnice, culturale, urbanistice, considerații despre importante personalități ale epocii, despre intrigile și orgoliile acestora, despre învățământ, sistemul sanitar și bolile întâlnite cel mai des la români, despre starea căilor și mijloacelor de comunicație, critici, dar și sugestii și, foarte important, despre schimbările sesizate de cei care au revenit.

Cea mai mare parte a călătorilor provenea din rândurile burgheziei occidentale și central europene. Lor li se adaugă cei câțiva aristocrați, care în trecere de la Viena spre Constantinopol, din diverse motive politice sau diplomatice, dar și de natură personală, au străbătut spațiul locuit de români și ne-au lăsat însemnări. Așa este cazul lui Henri Charles Ferdinand Marie Dieudonné d'Artois, cunoscut sub numele de ducele de Bourbon, conte de Chambord, care mai călătorise, în 1839, în Ungaria, Transilvania și Banat, a lui Léopold Louis Philippe Marie Victor de Brabant, a diplomatul belgian Eduard Blondeel van Cuelebroeck, a prusienilor Karl Heinrich Edmund von Berg și Richard Kunisch. Alții au făcut deplasarea numai din considerente profesionale, cazul baronului Karl Heinrich Edmund von Berg, care a venit în Banat special pentru a se documenta pentru lucrările sale de silvicultură. Profesiile călătorilor erau dintre cele mai diverse: diplomați, ca francezul Victor Place, consul al Franței la Iași și apoi în Principate (1855–1863), belgianul Eduard Blondeel van Cuelebroeck, fost consul general al Belgiei în Mexic, apoi reprezentant diplomatic la Constantinopol; militari, ca de pildă Gustave Le Cler, membru al misiunii militare franceze conduse de frații Eugène și Paul Lamy; medici, ca francezul Eugène Léger, unii prezenți aici în dublă calitate, de militari și medici, ca de pildă austriacul Wolfgang Derblich. Aceștia li se adaugă literați, jurnaliști, politicieni, profesori, juriști, geografi, ingineri, persoane cu solide studii agricole sau silvice, negustori, artiști plastici printre ei numărându-se francezii Armand Lévy, Guillaume Lejean, Theodore

Margot, Auguste Dieudonné Lancelot, prusienii Ferdinand Lassalle, Wilhelm Philipp Hamm, David Georges Fernand Schickler, Thekla Trinks și Karl Willhelm Wutzer; englezii John Stokes și Henry C. Barkley, venețianul Marco Canini, danezul Frederick Eginhard Amadeus Harvest Schiern și elvețianul Jules Jacot-Guillarmod. Există și călători despre care nu avem cunoștințe privind profesia, cazul francezului Virgile Doze, dar și oameni simpli, ca de pildă Augustin Walter, un cizmar din Köln, înzestrat cu un deosebit talent organizatoric, venit la București cu sarcina de a înființa Asociația Calfelor Catolice. În volumul de față sunt inserate și însemnările apărute în reviste de prestigiu din Franța sau Marea Britanie, ale unor autori rămași necunoscuți, cu siguranță gazetari, care au venit trimiși de conducerea publicațiilor ca urmare a interesului manifestat de cititori pentru Principatele române.

Dacă în perioada războiului Crimeii, ce a face obiectul volumului VI din prezenta colecție, numărul militarilor și al ofițerilor de carieră se ridică la 19, explicabil prin amploarea și importanța conflictului, coroborate cu miza și rolul Principatelor române în chestiunea orientală, de la teatru de operațiuni la zonă de influență și control, în etapa 1857–1861 numărul acestora a scăzut considerabil, ajungând la 3, dintre care numai unul era militar propriu-zis, francezul Gustave Le Cler, ceilalți, și anume austriacul Wolfgang Derblich și prusianul Karl Willhelm Wutzer, fiind medici militari. Demn de remarcat este însă interesul jurnaliștilor și literaților, a căror prezență este importantă nu atât prin numărul lor cât, mai ales, prin ceea ce au scris. În rândul acestora remarcăm pe Armand Lévy, Marco Canini, Virgil Doze, Alexandre Vaillant, revenit la Iași într-o scurtă vizită, în 1857, pe cei trei gazetari rămași anonimi (scoțian, englez și francez), dar și pe filosoful și reprezentantul socialismului utopic, germanul Ferdinand Lassalle, prezent în Bucureștii anului 1857, însoțit de doi prieteni, unul industriaș, celălalt violonist, interesat de viața cotidiană, dezvoltarea culturală și modernizarea urbanistică a orașului București, așa cum reiese din notele destinate lecturii părinților și bunei prietene Sophie von Hatzfeldt.

Toți cei 28 de peregrini, care fac obiectul volumului de față, proveneau din *Europa occidentală și centrală* cei mai mulți fiind francezii (11) și germanii (8), urmați de englezi (3), belgieni (2) și câte un italian, danez și austriac. În prezentarea noastră am selectat acei călători care se remarcă atât prin personalitatea lor cât și prin informațiile oferite.

Participant la revoluția de la 1848 din Paris, susținător fervent al cauzei poloneze, implicat, împreună cu poetul și omul politic Adam Mickiewicz, în constituirea legiunilor poloneză și israelită din cadrul armatei otomane și component al corpului de cazaci condus de Sadyk-pașa, în timpul războiului Crimeii, Armand Lévy a avut strânse legături și cu liderii liberal-radicali din București, încă din perioada exilului acestora în capitala Franței. Fondator al publicației „Journal des Ecoles”, alături de frații Brătianu, C.A. Rosetti, Paul Bataillard, D. Pilette, Horace Vernet, Arthur Mangin, Camille de Mont Machou, publicistul francez este și autorul a numeroase broșuri propagandistice favorabile cauzei române: *L'Empereur Napoléon III et les Principautés Roumaines*, apărută în

1858, la Paris, la inițiativa lui Dimitrie Brătianu sau *La Roumanie et la liberté du Danube*, publicată în 1883, cu ocazia Conferinței de la Londra și dedicată problemelor Dunării. Martor al luptei unioniștilor din Țara Românească în perioada ianuarie 1856–septembrie 1857, Lévy scria cu satisfacție, în ianuarie 1857, prietenului său Alfred Dumesnil, ginerele lui Jules Michelet, la rândul său bun prieten cu liderii români, că „toate partidele sunt unite pentru a pune bazele istoriei naționale”. Implicat în propaganda pentru cauza românilor, el cerea prietenilor din Franța să constituie un comitet filoromân „care ar prelua apărarea acestor țări într-un context atât de grav”, iar membrilor coloniei franceze din București să susțină pe toate căile inițiativele și acțiunile unioniste.

Apropiat al lui Giuseppe Garibaldi, participant la proiectul unei Confederații balcanice, alături de Lajos Kossuth și Ladislau Klapka, venețianul Marco Canini a fost și el un prieten loial al românilor și un susținător al cauzei unității lor naționale, scrierile sale fiind o dovadă în acest sens. Participant la revoluția de la 1848, ca și Armand Lévy, corespondent al publicației torineze „L’Opinione” în timpul războiului Crimeii, Canini a sosit la București în noiembrie 1857. Aici a predat lecții private de limba italiană, făcându-se rapid cunoscut cercurilor culturale prin traducerea libretelor operelor lui Giuseppe Verdi (împreună cu G. Valentineanu), prin inițiativa de a înființa un institut filologic, științific și comercial în Țara Românească, cât și prin implicarea în apariția și redactare unor publicații. În ianuarie 1859 a fost martor, la Iași, la alegerea lui Alexandru Ioan Cuza. În lucrarea memorialistică *Vingts ans d’exil*, Canini ne oferă informații importante despre acest moment, despre împrejurările în care s-a pus candidatura lui Cuza, despre oamenii politici implicați în evenimente, descrie cu umor călătoria cu mediatizată căruță a poștei, face o comparație interesantă, deopotrivă de amuzantă și tristă în același timp între corupția din România și cea din Grecia, comentează neplăcuta experiență a expulzării din 1859 și revenirea eșuată din 1862. Poate tocmai acest neplăcut episod a contribuit la creionarea portretului negativ al lui Cuza, acuzat de corupție, tendințe dictatoriale, viață dezordonată: „un mic boier ruinat din cauza jocurilor”, „omul localurilor din Galați, omul cu ocaua”, preocupat de jocul de cărți, amic al petrecăreților și „partizan al Rusiei”. Un capitol pitoresc este închinat țiganilor lingurari ce trăiau pe una din insulele Dunării.

În contextul luptei pentru unirea principatelor, când „partida națională” din București și Iași își definitivau programul politic, iar problema prințului străin era dezbătută cu pasiune, vehiculându-se numele unor prinți din Casa de Savoia, al ducelui de Nassau sau al contelui de Flandra, diplomatul belgian Eduard Blondeel van Cuelebroeck trecea prin Principate în drum spre Constantinopol. Ajuns în București, în decembrie 1856, el constata nerăbdarea cu care era așteptat atât de liderii unioniști cât și de caimacamul Alexandru Dimitrie Ghica. Cu intuiția și experiența sa în domeniul relațiilor externe, Blondeel a știut să surprindă în corespondența cu superiorul său de la Bruxelles esența chestiunilor politice, ce animau societatea de la nord de Dunăre în preajma constituirii statului național. El a descris existența celor trei „partide”, care își susțineau candidații la tron: Ghica, Știrbei sau un independent, a consemnat dorința liderilor munteni de reformare a

statului și a sesizat neîncrederea generală față de o dinastie națională, care ar fi alimentat intrigile marilor familii boierești. Blondeel arăta că „țara consultată asupra problemei unirii ar fi unanimă în răspunsuri afirmative, pentru că unirea este acceptată ca bază de discuție de către toate partidele, dar dacă încerci să pătrunzi în miezul lucrurilor vei observa toate divergențele ce se ascund în spatele acestui acord, cu excepția unui singur obiectiv: prin unire toți înțeleg prinț străin. Ce pot să spun, este că dacă le-am putea spune moldo-valahilor: nu veți avea prinț străin, o treime din unioniști s-ar retrage din lupta politică, iar intrigile marilor boieri candidați la domnie ar diviza restul, iar dacă am putea adăuga: activitatea puterii suzerane s-ar reduce la dreptul capitulațiilor, iar inviolabilitatea teritoriului vostru ar fi garantată pe viitor de celelalte puteri, oamenii cei mai serioși ai țării ar fi satisfăcuți temporar, dar nu știu pentru cât timp”. La Iași, unde a ajuns la mijlocul lunii ianuarie a anului 1857, remarca atmosfera tensionată între reprezentanții partidei unioniste și conservatori, ceea ce l-a făcut să fie prudent în aprecieri și să considere că în acest caz se pot întâmpla „lucruri imprezibile dacă românii sunt lăsați să decidă asupra lor înșiși”, ceea ce, continua diplomatul belgian, „este destul de îndoielnic, pentru că, mai mult sau mai puțin, soluționarea <problemelor> ține de abilitatea agenților puterilor străine interesate”.

O radiografie a societății muntene ne oferă austriacul Wolfgang Derblich, care timp de aproape un deceniu a fost prezent în Țara Românească în calitate de medic-șef al misiunii militare austriece, cantonată în principat imediat după înăbușirea revoluției de la 1848, a însoțit trupele austriece atât în prima perioadă de ocupație, până la războiul Crimeii, cât și după Congresul de la Paris. Lunga prezență în principat l-a făcut martorul unor evenimente cruciale pentru destinul românilor, iar analiza sa este o pledoarie pentru necesitatea modernizării societății românești sub auspiciile Imperiului austriac. Când cu admirație și duioșie, când cu ironie, Derblich pare mai degrabă să-i simpatizeze pe români, deși era în cunoștință de cauză asupra sentimentelor lor pro-franceze. Însemnările sale, rodul unui deceniu petrecut în principatul de la sud de Carpați, cuprind date etnografice, urbanistice, economice, geografice, culturale, despre credințele religioase și organizarea bisericii, despre datini, sărbători și superstiții. Calitatea oficială și pregătirea profesională, l-au făcut pe Derblich să fie foarte atent cu tot ceea ce era legat de sistemul sanitar și de organizarea armatei. Informațiile furnizate despre organizarea și numărul efectivelor miliției naționale sunt urmate de considerații generale, referitoare la principiile organizării unei armate naționale, la înzestrarea și echiparea ei. În opinia medicului militar austriac, soldații și ofițerii trebuiau să fie animați de înalte idealuri patriotice de apărare a țării, de spiritul de abnegație, de solidaritate și de curaj. În acest sens el recomanda pentru modernizarea tehnică modelul austriac, iar pentru echiparea și instruirea corespunzătoare a corpurilor de artilerie și de geniu, pe cel rus. Deși nu face decât succinte și neutre referiri la situația politică, ironia cu care sunt analizate articolele Convenției de la Paris și exprimarea convingerii că muntenii și moldovenii nu se vor putea înțelege niciodată vorbesc de la sine despre opinia sa privind unirea celor două Principate.

Etnograful și geograful francez Guillaume Lejean, care a călătorit în 1857, nu a fost interesat de spiritul unionist al românilor. Voiajul său, efectuat la inițiativa Ministerului Instrucțiunii Publice din Paris, a fost unul de strictă documentare în Principate, cele trei județe din sudul Basarabiei, revenite la Moldova în 1856 și în Bulgaria, iar însemnările, publicate un an mai târziu, reflectă acest lucru, informațiile oferite fiind de natură geografică, etnografică și istorică.

În schimb, consulul Franței la Iași, Victor Place, s-a remarcat de la început ca un fervent, fidel și necondiționat susținător al grupării unioniste, sprijinind pe toate căile inițiativele de constituire a statului român modern. Prezent în capitala Moldovei încă din vremea războiului Crimeii (1855), el a fost un apropiat al lui Alexandru Ioan Cuza, pe care l-a susținut în reformele inițiate. La rândul său, Cuza l-a investit cu încrederea sa, i-a încredințat, în toamna anului 1859, dificila misiune de a negocia un împrumut pe piața de capital franceză și l-a implicat în proiectele secrete de colaborare cu emigrația maghiară, în vederea declanșării unei acțiuni antiaustriece în Transilvania (1859–1861). Relațiile lui Victor Place cu domnitorul Al. I. Cuza s-au răcit treptat, iar în 1863 a părăsit Principatele, urmându-și cariera diplomatică. Avea să revină în Moldova în 1873, locuind în ultimii doi ani din viață la moșia cumnatului său Baliff, din satul Țibănești din județul Vaslui. Preocupat sincer de soarta Principatelor, consulul francez a decis, la cererea principelui, să-și spună părerea „în privința problemelor țării”. Memoriul, datat noiembrie 1859, oferă date și informații de natură economică, financiară, instituțională, dar și soluții de bun-simț pentru remedierea unor deficiențe. În opinia sa, problemele interne: economice, administrative, financiare, de învățământ, culturale aveau prioritate în fața celor politice, un rol important în acest sens revenindu-i principelui care trebuia să declare răspicat că „timpul politicii a trecut și cel al administrației interne, al gospodăririi, a sosit”. Astfel, opina Victor Place, pe măsură ce avea „să dispară rapid acest deplorabil spirit partizan, care divide încă țara”, domnul coaliza în jurul lui pe toți cei bine intenționați, care aveau dorința sinceră de a coopera. Dar, continua el, „cea mai mare problemă a celui ce guvernează” era tocmai alegerea oamenilor, deoarece de aceasta depindea succesul. În modernizarea statului, consulul francez insistă asupra necesității separării puterilor în stat, subliniind că se impunea eliminarea oricăror ingerințe din partea uneia în problemele celorlalte. Un rol însemnat în noua construcție revenea justiției, deoarece, „bine organizată și morală, are consecințe incalculabile asupra existenței și conservării unui stat”, dar și învățământului, căruia trebuie să i se acorde mare importanță deoarece dacă „se greșește în acest domeniu, toate celelalte aspecte sunt lovite de neputință și sterilitate”.

În același an, 1857, pe meleagurile românești ajungeau și prusienii Ferdinand Lassalle cunoscut pentru ideile sale socialiste, medicul și profesorul Karl Wilhelm Wutzer și Richard Kunisch. Din notele destinate lecturii părinților și bunei lui prietene Sophie von Hatzfeldt, reiese că Lassalle a fost interesat numai de viața cotidiană, de dezvoltarea culturală și de modernizarea urbanistică a orașului București. Nici Karl Wilhelm Wutzer nu face referiri la spiritul unionist al

românilor, ci, potrivit propriei mărturisiri, demn de consemnat ar fi mai degrabă „cercetarea pământului și a produselor sale, a climei, a condițiilor de salubritate și a bolilor dominante”. Cât privește pe Richard Kunisch, acesta era un tânăr cu temeinice studii de filologie romanică, drept și științe politice, participant la revoluția de la 1848. În iulie 1857 el sosea la București în calitate de secretar de legăție. Prezența în capitala Munteniei se datora unchiului său, baronul Emil von Richthofen, fost agent și consul general al Prusiei în Principate între 1846–1848, numit membru în Comisia Europeană a Dunării din partea țării sale, a cărui misiunea era, pe lângă cea oficială, și aceea de a culege informații și date privind preconizata organizare a Principatelor. În cele zece luni cât a fost prezent aici, Kunisch a avut un contact strâns, constant și divers cu românii, mai ales cu cei din clasele bogate ale societății. De la plimbarea pe străzi și la Șosea, la petrecerea serilor în grădina Cișmigiu unde se desfășura „defilarea eleganțelor”, la participarea la o ședință a Divanului, la petrecerea de la Pașcanii de Ilfov, reședința lui Alexandru Ghica, odinioară domn, acum caimacam, considerată un „Sans-Souci” local, unde se adunau boieri cu nume ilustre, trăsuri elegante, iar pe mese erau ziare, cărți și albume din Occident pe care invitații le răsfoiau cu plăcere, la vizita la mănăstirea Căldărușani, unde a fost impresionat de stareț, soborul de preoți și de cei două sute de călugări sau imaginea bucuriei prilejuite de nunta în familia domnească la care a asistat ca și alaiul de înmormântare, toate i-au trezit interesul și curiozitatea. Românii sunt portretizați ca oameni foarte veseli, zâmbitori, pașnici, un neam de origine latină, cu un trecut glorios.

Spiritul unionist ce cuprinsese marea majoritate a populației din Moldova, stadiul dezvoltării economice a Principatului, dar și estimări favorabile privind viitorul economic sunt corect surprinse și de Virgile Doze, un turist francez care, incitat de informațiile furnizate de presa occidentală și animat de dorința de a culege la fața locului impresii despre români, sosea în martie 1857 la Galați. După constatarea surprinzătoare și, în același timp, plăcută că două treimi din cuvintele limbii române sunt latine, iar gusturile românilor „sunt esențial franceze”, ca de altfel pretutindeni în Principate, turistul francez lua drumul Iașilor, nu înainte de a se informa asupra *perspectivelor dezvoltării portului dunărean și a comerțului cu Franța*, dar și asupra piedicilor din calea navigației pe segmentul Dunării de sus, impuse de Austria, ce prejudiciau mărfurile franceze venite aici pe calea apei. Drumul spre Iași avea să-i dezvăluie un alt neajuns al acestor locuri, lipsa căilor și mijloacelor de comunicație moderne. Construcția lor, care se poate face ușor și „aproape fără costuri”, ar transforma Principatul, în viitor, într-una din „din grădinile Europei, ca Flandra belgiană sau franceză”, era de părere Doze. Preocupat de viitorul economic al Moldovei, în care țara sa avea să joace un rol esențial, francezul nu a ignorat nici realitățile politice. El se aliază opiniei potrivit căreia prin unire, Principatele române, aflate în continuare sub suzeranitatea Porții, ar deveni o „barieră utilă independenței teritoriului otoman”. Cât privește domnul sub care se făcea unirea, cel mai potrivit și care întrunea calitățile era, potrivit lui Doze, caimacamul Conachi-Vogoride, recomandat, „de aspirațiile sale arzătoare pentru binele material și demnitatea morală a creștinilor din Orient, coreligionarii săi, de

recunoștința vie față de bunătatea sultanului, de adeziunea fără rezervă la nobilele proiecte ale marelui vizir”. Sub domnia sa Principatele ar beneficia de „suzeranitatea părintească a Turciei și de patronajul dezinteresat al Franței”. Printre partizanii unirii, Doze îl menționează pe Alexandru Ioan Cuza, căruia îi dedică și lucrarea sa și îi creionează un portret la fel de favorabil: „moldovean de mare merit”, „administrator inteligent și devotat, om de inițiativă, plin de patriotism”.

Un an mai târziu, la puțin timp după alegerea lui Cuza, Moldova era vizitată de un alt francez, Eugène Léger. Medic generalist, intelectual versat într-ale scrisului, cu abilități plastice și cunoștințe muzicale, ce putea oricând să schițeze portrete și peisaje sau să transpună, pe portativ, melodiile populare auzite, cunoscător al limbilor clasice, Léger s-a dovedit unul dintre drumeții deosebit de interesat de moravuri, tradiții, de situația sanitară și bolile românilor și mai puțin de viața politică, ignorată sau omisă cu vădită intenție. Timp de trei luni a cutreierat Moldova și a venit în contact cu realitățile societății, consemnând aspectele negative mai mult amuzat decât critic, ușor moralizator, dar cu blândețea celui care este sigur de îndreptare lor. Prin însemnările încredințate tiparului, medicul francez a încercat să facă cunoscute Principatele mai bine, deoarece informațiile de care dispunea lumea occidentală în legătură cu ele se limitau, din păcate, numai la aspectele politice. Uimit de numărul mare al divorțurilor din lumea mare și mai cu seamă de ușurința cu care se acordau, în vreme ce oamenii de jos le era interzis prin diferite feluri, Léger a încercat să găsească și explicații, una dintre ele fiind alcoolul, care-l împingea pe țăran la lucruri necugetate. În aceeași manieră amuzantă sunt prezentate și subterfugiile prin care evreei eludau regulile talmudice de interdicere a lucrului în ziua de sabat, în vreme ce antisemitismul moldovenilor este redat ca o curiozitate. Cât privește informațiile cu caracter medical ele se bazează pe relatarea diferitelor cazuri și pe constatările făcute cu prilejul vizitei la spitalul de boli mintale. Discuțiile cu pacienții și nu numai cu ei, l-au determinat să ajungă la concluzia că în Moldova, „și în general în tot Orientul trebuie să fi ghicitor în același timp cât ești medic. Cele două profesii sunt inseparabile. Un medic care ar pune bolnavului său întrebări pentru a afla de ce suferă, s-ar vedea pur și simplu, pofțit afară”.

În 1858 și 1859 Moldova, Dobrogea și sudul Rusiei erau vizitate în două rânduri de prusianul Wilhelm Hamm. Doctor în științe agricole și pasionat de mașinile agricole, el a călătorit pe Dunăre până la Galați, unde a rămas o vreme îndelungată. Dezvoltarea portului și orașului de la Dunăre nu l-a impresionat, în schimb este deosebit de apreciat satul moldovean, care deține, în opinia lui, resursele umane necesare modernizării. Martor al violențelor din ziua de Paști a anului 1859, de care în opinia sa se fac vinovați grecii, Hamm critică lipsa de reacție a autorităților statului. La fel de critic a fost și față de comunitatea germană din Galați, la viciile comunității germane din portul dunărean. Deosebit de interesantă a fost vizita făcută în satele de colonizare germană din Dobrogea, ai căror membri erau sosiți din Rusia și reprezentau, pentru autor, o categorie aparte, combinând valori atât din spațiul original cât și din patria de adopție.

Personalitate importantă a istoriei secolului al XIX-lea, Léopold Louis Philippe Marie Victor, duce de Brabant și viitor rege al Belgiei sub numele de Leopold II a fost oaspetele românilor, la începutul lunii aprilie a anului 1860, timp de câteva zile. În drum spre Constantinopol, unde avea să fie primit cu mari onoruri de sultanul Abdul Medjid I, el a trecut prin București și Galați. Interesat de dezvoltarea noului stat român, de instituțiile sale, de persoana domnitorului Alexandru Ioan Cuza, pe care nu a putut să-l întâlnească, acesta fiind plecat la Iași, viitorul suveran a ținut să-i cunoască mai îndeaproape pe români, dovadă fiind prezența la ședința Adunării, la recepția consulilor generali la Palat, vizitele la mitropolie, la școala militară și la cea de chirurgie, la o biserică și o școală civilă. Reprezentația dată de un corp al armatei l-a impresionat în mod deosebit, ducându-l cu gândul la Paris, ceea ce l-a determinat să adreseze felicitări ofițerilor pentru modul de instruire a militarilor. Deși vizita în Principate pare a avea un scop informal, izvorât din dorința de a cunoaște o națiune tânără, un popor care de curând realizase unirea, cele consemnate în corespondența sa ne duc la concluzia că ea a avut mai degrabă un motiv personal și politic în același timp. Leopold voia să vadă opinia românilor despre Cuza și mai ales dacă un prinț străin, și acesta nu era altul decât fratele său, ar fi avut șanse să-i ia locul. „Moldovenii și muntenii, aproape cinci milioane de oameni, doreau unirea sub un prinț străin. Era de ajuns să se arate pentru a fi aclamat. Aceste provincii mereu amenințate, adesea invadate, doreau să devină neutre, precum noi. Bineînțeles, preocuparea regelui Belgiei l-a determinat să-și arunce privirea asupra unuia dintre ai săi pentru a realiza la miazăzi ce s-a reușit atât de bine la nord. Numele fratelui meu este pe toate buzele. Prințul Cuza nu este iubit. De altfel, și-a anunțat el singur dorința de a abdica dacă ar veni un prinț străin. Este acceptat pentru că simbolizează unirea. Chestiunea dunăreană nu a căpătat o rezolvare și trebuie să ne așteptăm la evenimente aici”, nota în epistola datată 5 aprilie 1860.

Henry C. Barkley este cunoscut drept unul dintre inginerii britanici implicați în construcția primelor căi ferate de pe teritoriul românesc, cel care a stat o perioadă mai îndelungată în Dobrogea și a cunoscut îndeaproape pe locuitorii ei. Martor al avântului industrial și al „erei drumurilor de fier” din Marea Britanie, Henry a fost entuziasmat de cuceririle științei și tehnicii și a ales profesia de inginer. În septembrie 1857, la chemarea fratelui său, John Trevor Barkley, sosea la Varna, împreună cu ceilalți frați, George Andrew și Robert, pentru a participa nemijlocit, timp de aproape cinci ani, la realizarea căii ferate care să lege Dunărea de mare. Necesitatea îmbunătățirii transportului pe uscat, demersurile în vedere definitivării proiectului pentru construirea acesteia au menținut Dobrogea și litoralul vestic al mării Negre în atenția europenilor. Încă din 1856, inginerii englezi Charles Liddell, Lewis Gordon și John Trevor Barkley, însoțiți de colonelul Biddulph, au vizitat provincia și au întocmit un raport detaliat asupra avantajelor pe care o asemenea investiție le putea avea pentru stimularea comerțului britanic în

regiunea mării Negre. Atragerea lui John Trevor Barkley în acest proiect avea să-i aducă în spațiul românesc și pe mai tinerii săi frați menționați mai sus, care s-au ocupat de coordonarea lucrărilor de construcție a căii ferate, începută în primăvara anului 1858 și inaugurată în toamna lui 1860. Șederea în Dobrogea, într-un ținut cu sate rare, ce „constau dintr-o adunătură jalnică de case de lut, strânse la un loc pentru mai multă siguranță” și implicarea în materializarea unui proiect dificil, cu probleme și obstacole nebănuite la început, dar care pe parcurs s-au dovedit de cele mai multe ori deosebit de dificil de rezolvat și cu costuri mult suplimentare, au constituit o experiență de neuitat pentru tânărul Henry pe care a ținut să o consemneze. Aventurile unei vieți foarte active, cu o muncă solicitantă, dar și palpațiile continue ale traiului în „Estul sălbatic”, cu peisaje pitorești, plăcerea vânatului și teama de bandiți, contactul cu locuitorii de o interesantă diversitate etnică, religioasă și culturală (turci, români, bulgari, tătari etc.) au fost prezentate, cu un veritabil talent literar și cu inegalabilul umor englezesc, în lucrarea *Between the Danube and the Black Sea, or Five Years in Bulgaria*. Henry C. Barkley dă dovadă de o mare atenție și de un spirit de observație deosebit atunci când, parcurgând în mai multe rânduri Dobrogea și venind în contact cu locuitorii ei, le descrie locuințele, obiceiurile, îmbrăcămintea, le immortalizează modul de petrecere a sărbătorilor, le critică defectele sau se entuziasmează în fața simplității lor.

Dintre puținii peregrini care au lăsat însemnări despre Banatul sfârșitului deceniului șase al secolului al XIX-lea este baronul Edmund von Berg. Fondator al Asociației Silvice, consilier silvic superior al regelui Saxoniei și director al Academiei Regale de Silvicultură și Agricultură din Tharand, Edmund von Berg este autorul a numeroase studii pe teme silvice. Nevoia de a studia la fața locului natura și exploatarea acesteia, de a compara informațiile culese au stat la baza numeroaselor călătorii în Austria, Suedia, Norvegia, Finlanda, Galiția, Alsacia, Boemia, Ungaria și Polonia. În anii 1858–1859 el a vizitat Galiția, Ungaria și Banat, cea din urmă provincie beneficiind de un spațiu larg în lucrarea publicată un an mai târziu. În Banat, Edmund von Berg a fost însoțit de cei doi fii, unul afirmând, fără a detalia informația, că era un cunoscător al limbii române, iar celălalt era autorul câtorva schițe, care din păcate nu se regăsesc în cartea lui tatălui. Cum era și firesc, atenția autorului a fost concentrată asupra pădurilor din Banat și a organizării silvice a regiunii, dar nu i-a omis nici pe locuitori. În drumurile sale a trecut prin sate locuite de români, țigani și coloniști din Boemia, aduși de Societatea de Căi Ferate Austriece, iar informațiile privesc atât organizarea lor, dar mai ales alimentația, portul, școlile, rolul și formarea preoțimii. Portretul românilor este un cumul de umbre și lumini, de defecte și de „câteva calități bune”. Astfel, el este „laș, înșelător, vicios, crud și leneș” și „nu face nimic este fericirea vieții sale”, dar în același timp este „foarte cumpătat, în afară de câteva nevoi știe când să se oprească din patima băuturii”, cu „înclinații spirituale de natură bună”, este „puțin curios” și ceea ce apreciază cel mai mult

Berg, „arată cu adevărat un caracter nobil, prin aceea că iau ce li se oferă, că nu sunt nici pe departe în căutarea căpătuielii”. Cauza „umbrelor din caracter”, cum le numește autorul, sunt în opinia sa, „în mare parte acelea care se găsesc mai mult sau mai puțin la fiecare neam oprimat, înrobît, și cu siguranță poartă mai puțin din vină, îi sunt needucate și pedepsite”. Deosebit de interesantă a fost scurta discuție despre politica și rolul lui Alexandru Ioan Cuza, purtată de von Berg cu un reprezentant al elitei sociale și, poate, politice, din Țara Românească, care-l considera pe domn „o personalitate cu totul nepotrivită să aducă ordinea în harababura aceluia stat”.

În 1859 sosea în Transilvania elvețianul Jules Jacot-Guillarmod, pictor animalier și peisagist. Împins de mistuitoarea curiozitate de a vedea locuri și oameni despre care aflase din relatările prietenului său Ludwig Schuller, un sas din Sighișoara, cu care studiase în atelierul reputatului și influentului pictor și profesor francez Thomas Couture, Jules Jacot-Guillarmod gândise inițial o scurtă vizită, care la fața locului s-a transformat într-un voiaj de optsprezece luni, prilej de a cunoaște nu numai Transilvania, dar și Țara Românească și Dobrogea. Însemnările sale, destinate a fi obiectul unei conferințe, au fost publicate postum la dorința expresă a familiei și privesc numai Transilvania. Guillarmod ne oferă un tablou interesant, divers și plin de culoare al Transilvaniei mijlocului de veac XIX, cu scene din viața de zi cu zi a acestei curioase țări cu patru nații (românii, ungurii, sașii și țigani), trei limbi, tot atâtea religii, cu munți ce-i amintesc de țara natală, cu scene de viață redată amuzant, cu turme de porci, bivoli, boi, oi sau cai ce trăiau în semi-sălbăticie, cu târgurile, produsele comercializate și cei ce le frecventau. Autorul descrie cu mult umor și exactitate drumul spre Țara Românească, fiind mirat de agerimea și rezistența micilor cai, dar și de rapiditatea și inventivitatea surugiilor atunci când se producea vreun incident. Din păcate notele sale se opresc aici. Dovada continuării voiajului la sud de Carpați, prin Sinaia, București, Giurgiu, Cernavodă, Constanța o constituie numai opera sa artistică, care înfățișează un țăran de la sud de Carpați, o cârciumă din București, un han din Giurgiu, case din Dobrogea, desene cu Marea Neagră, Constanța veche cu turci îmbrăcați în șalvari, imagini din portul arhaic unde se disting vase cu pânze, bărci ale pescarilor, dar și o dragă a englezilor ce lucrau la calea ferată.

Nu putem încheia scurta noastră prezentare fără a menționa și alți peregrini care au străbătut spațiul locuit de români și au ținut ca drumul și impresiile lor să fie cunoscute și altora, cum este cazul profesoarei germane Thekla Trinks, sosită la București, pentru a prelua conducerea unei instituții de educație deschisă tinerelor din comunitatea evanghelică de limbă germană, al meșterului cizmar Augustin Walter, cunoscut pentru calitățile sale organizatorice, care ianuarie 1859 reușea să-i reunească pe ucenicii și căftele catolice din București într-o asociație cu caracter social după modelul celei din Köln, al plasticianului, gravorului și ilustratorului francez Dieudonné Auguste Lancelot autorul memorialului de călătorie *De Paris à*

Bucarest, pigmentat cu desene deosebit de sugestive despre locuri și oameni, îndrăgostit de România despre care nota: „România este frumoasă, dar e frumoasă acolo unde și-a păstrat obiceiurile, costumele și vechea limbă. România merită să fie iubită și cântată, dar aceasta numai după ce ai părăsit praful și politica din București”. Acestora li se adaugă pedagogul francez Theodore Margot, stabilit în Țara Românească încă din 1838 ca receptor al copiilor pitarului Constantin Slăvitescu, autorul unei lucrări închinată frumuseților și bogățiilor naturale din Oltenia și Muntenia, negustorul și bancherul prusian David Georges Fernand Schickler, aristocratul Henri Charles Ferdinand Marie Dieudonné d’Artois, duce de Bourbon, conte de Chambord, care în 1861, în drum spre Constantinopol, revenea pe meleagurile românești. Coroborate, datele și informațiile oferite de drumeții care au străbătut sau au locuit vremelnice teritoriul locuit de români vin să completeze tabloul atmosferei din Principatele române în anii premergători unirii și cei trei ani ce au urmat.

Daniela Bușă

ARMAND LÉVY

(1827–1891)

Născut într-o prosperă familie de notari din departamentul Côte d'Or, Armand Lévy este alături de Paul Bataillard, Edgar Quinet, Jules Michelet, J.A. Vaillant, unul dintre cei mai importanți filoromâni, care și-a legat numele de o intensă activitate publicistică în sprijinul unirii principatelor și modernizării societății românești.

La numai 17 ani a urmat la Paris cursurile Facultății de Drept, fiind un asiduu ascultător al cursurilor ținute la Collège de France de Adam Mickiewicz, celebrul poet, orator și om politic polonez. A devenit prietenul și secretarul patriotului polonez, iar după moartea acestuia a fost tutorele fiului, Ladislas.

Afin al teoriilor republicane propagate de Jules Michelet și Edgar Quinet, susținător al filozofiei lui Pierre Leroux, Lévy a fost unul dintre fondatorii publicației „Journal des Écoles” alături de Paul Bataillard, D. Pilette, Horace Vernet, Arthur Mangin, Camille de Mont Machou, frații Brătianu și C.A. Rosetti. În aceeași perioadă a colaborat și la publicațiile: „La Réforme” și „La Vraie République”. A participat la revoluția de la 1848 din capitala Franței, iar în urma protestului din 1849 în favoarea Poloniei a fost arestat și închis la Vincennes, împreună cu alți republicani. Au urmat anii de exil, 1849–1850 și 1851–1853 în Belgia și Marea Britanie, unde a fost alături de reprezentanții democrației europene în încercarea de a organiza o nouă revoluție. Grațiat, se întoarce la Paris, unde publică broșura *La Russie sur le Danube*, lucrare apreciată de Jules Michelet. În perioada războiului Crimeii, Armand Lévy s-a implicat împreună cu Adam Mickiewicz în constituirea legiunilor poloneză și respectiv israelită din cadrul armatei otomane, dar fără succes. A făcut parte din corpul de cazaci condus de Sadyk-pașa. Din însărcinarea acestuia a însoțit la Paris corpul neînsuflit al lui Adam Mickiewicz, mort de holeră în noiembrie 1855 la Constantinopol.

Armand Lévy a scris numeroase broșuri propagandistice favorabile cauzei române. În 1858, la inițiativa lui Dimitrie Brătianu a publicat *L'Empereur Napoléon III et les Principautés Roumaines*, în care pe baza documentelor istorice susținea unirea Moldovei cu Țara Românească, iar în 1883, cu ocazia Conferinței de la Londra dedicată problemelor Dunării a apărut *La Roumanie et la liberté du Danube*.

Publicistul francez a întreținut strânse legături cu liderii liberal-radicali din București, legături începute încă din perioada exilului acestora în capitala Franței și menținute ulterior, până spre sfârșitul vieții. În perioada sejurului său bucureștean, Lévy a fost martorul luptei unioniștilor, aspect descris în scrisorile adresate lui Alfred Dumesnil, unul dintre amicii fideli ai fraților Brătianu și C.A. Rosetti. Din ianuarie 1856 până în septembrie 1857, Lévy a locuit la București, unde a sosit cu scopul de a strânge fonduri, pentru editarea operei lui Edgar Quinet. Proiectul a fost primit cu generozitate de elita țării, care a donat fonduri generoase. Implicarea sa în propaganda cauzei românilor transpune și din inițiativa de a constitui la Paris un comitet filoromân, cât și din eforturile făcute pentru revenirea liderilor români aflați în exil. De asemenea, a discutat cu ceilalți reprezentanți ai coloniei franceze din București, printre care Ulysse de Marsillac, a fost martor al întemeierii publicației „Concordia” și a căutat să se implice în finalizarea proiectului statuii lui Ștefan cel Mare, pe care o vedea realizată de sculptorul francez Auguste Préault. Prezent în capitala Țării Românești într-o perioadă când se discutau reformele modernizatoare ale viitorului stat român, Lévy nu a rămas străin nici de apariția publicației „Israelitul român” în 1857 și a scris o petiție adresată autorităților române și reprezentanților puterilor străine, în care se pronunța pentru egalitatea în drepturi civile și politice a israeliților.

Despre Armand Lévy au scris: N.P. Smochină în *Les émigrés roumains à Paris (1850–1856)*, Paris, 1933, p. 19–23; Stela Mărieș, *Aspects des relations roumano-françaises: contribution d'Armand Lévy*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XII, 1973, p. 375–394; D. Rosenzweig, *Din istoria relațiilor româno-franceze. Un document inedit al lui Armand Lévy*, în „Analele Universității București. Seria științe sociale. Istorie”, XV, 1966, p. 187–191.

ARMAND LÉVY

Corespondență¹

Armand Lévy către Alfred Dumesnil²

București, 13 ianuarie 1856

Dragul meu Alfred, aștept veștile tale cu nerăbdare. Îmi reproșez că nu îți scriu atât de des cum aș dori, // dar sunt atât de prins cu problemele celorlalți, încât nu mă pot gândi la ceea ce mă interesează. Chiar dacă nu le scriu prietenilor, mă gândesc la ei neîncetat. Și tu știi, dragul meu, că tu și copiii tăi îmi sunteți foarte dragi. Îmbrățișează-i din partea mea. Tineretul de aici vrea să-i scrie socrului tău³ și domnului Quinet⁴ o scrisoare. S-a desfășurat un curs admirabil despre opera iubitului nostru maestru. A fost ținut de profesorul de literatură Marsillac⁵. Am purtat lungi discuții cu acesta. El și-a exprimat ideile cu ușurință. A vorbit foarte bine. Dragul meu, totdeauna este vorba despre istoria Balcanilor...Nu am nici o îndoială asupra subscripțiilor⁶. Este cert. Faceți tot posibilul pentru documente. Este important. Toate partidele sunt unite pentru a pune bazele istoriei naționale. Există o mare mișcare spre Concordia. Mă gândesc: cei de care trebuie să ne temem acum nu sunt cei din partidul radical, spunea ieri un boier. Cu o energie prudentă, vom putea mai mult. Spuneți prietenilor noștri să spere mai mult, fără a înceta să acționeze. Credem că Carnot⁷ ar putea face mult pentru un comitet filo-român, care ar prelua apărarea acestor țări într-un context atât de grav. Ar fi cel mai bun președinte...Va lansa circulare. Fiecare își va da adeziunea [...] Gondchoux⁸,

¹ Fragmentele din scrisorile lui Armand Lévy au fost publicate de Marin Bucur, *Documente inedite din arhivele franceze privitoare la români în secolul al XIX-lea*, vol. I, Editura Academiei, București, 1969, p. 271–277.

² Alfred Poullain-Dumesnil (1821–16 février 1894), literat, publicist francez, ginerele lui Jules Michelet, bun prieten cu liderii romani emigrați la Paris.

³ Se referă la Jules Michelet.

⁴ Edgar Quinet (1803–1875), scriitor și istoric francez, căsătorit cu Hermiona Asachi, filo-român.

⁵ Ulysse de Marsillac (1821–1877), jurnalist francez stabilit în 1852 la București. A fost profesor la Colegiul de la Sfântul Sava, apoi la Facultatea de Litere din București, editor a numeroase publicații bucureștene, printre care „La Voix de Roumanie” (1861–1866) și „Le Journal de Bucarest” (1870–1876) și redactor șef la „Le Moniteur Roumain” (1868–1870).

⁶ Se referă la subscripțiile pentru editarea operelor lui Edgar Quinet.

⁷ Lazare Hippolyte Carnot (1801–1888) politician francez de orientare liberal-radicală, adept al republicii, ministru al educației în guvernul provizoriu al revoluției din 1848 de la Paris.

⁸ Bancher francez.

ca trezorier al comitetului, Ubcini⁹ sau Bataillard¹⁰ ca secretar. Vorbește cu Mich<elet>¹¹...Spuneți prietenului Préault¹² să se pregătească pentru Ștefan cel Mare¹³. Și vom face tot ce este posibil pentru a reuși. Va avea brațele întinse spre Țara Românească. Acest monument inventat în scopuri separatiste se va preschimba în apărător al unirii. Această cauză face aici progrese mari...

Același

15 februarie 1857, București

[...] Sper ca în curând să revină <în țară> și prietenii noștri. Prezența lor este necesară [...] Cotidianul „Concordia”¹⁴ va apărea mâine sub conducerea unui mare boier Constantin Kretzulescu¹⁵, lucru care nu s-a mai întâmplat în această țară. Michelet va fi mulțumit. Spiritul revoluției franceze este viu, mai ales noaptea de 4 august¹⁶ și a federațiilor. Operele lui Michelet sunt recomandate cu multă căldură [...]

⁹ Jean Henri Abdolomyne Ubcini (1818–1884), istoric și publicist francez, membru de onoare al Academiei Române. Date biobibliografice și traducerea însemnărilor despre români în în vol. V al prezentei serii.

¹⁰ Paul Bataillard, (1816–1894), etnograf, arhivist-paleograf francez, filoromân.

¹¹ Jules Michelet (1798–1874), renumit istoric francez.

¹² Auguste Préault (1809–1879), sculptor francez.

¹³ Probabil la statuia lui Ștefan cel Mare.

¹⁴ Este vorba despre publicația unionistă „Concordia”, apărută la București.

¹⁵ Constantin Kretzulescu (1809–1884), boier.

¹⁶ Celebra noapte de 4 august 1789, când în Adunarea Constituantă din Franța s-a decretat căderea feudalismului.

EDUARD BLONDEEL VAN CUELEBROECK

(1809–1872)

Diplomat de carieră, călător pasionat, Eduard Blondeel van Cuelebroeck s-a născut în 1809 la Gand. Activitatea sa s-a desfășurat într-o perioadă în care tânărul stat belgian își începea destinul colonial prin campanii de prospectare a piețelor de desfacere din Africa și America Latină. Astfel a fost pe rând consul general în Egipt (1837–1838), în 1842 a călătorit în Abisinia, iar în 1845 i s-a încredințat misiunea de a reprezenta interesele Companiei belgiene de colonizare în Guatemala. În același an, 1845, a fost numit consul general al Belgiei în Mexic. În octombrie 1848 devenea reprezentant diplomatic la Constantinopol, girând și postul din capitala Greciei. La izbucnirea războiului Crimeii a reușit să determine diplomația de la Bruxelles să ridice rangul reprezentantului Belgiei în capitala otomană la cel de ministru rezident. Noua configurație a forțelor politice, care s-a constituit după conflict, importanța economică a spațiului balcanic și a Mării Negre, au fost motivele care l-au determinat pe Blondeel să ceară acordul superiorilor săi pentru efectuarea unei călătorii în Serbia și Principate în anul 1856.

Călătoria reprezentantului Belgiei la Constantinopol s-a desfășurat în contextul eferescent al luptei pentru unirea principatelor, când „partida națională” din București și Iași își delimita programul politic, iar chestiunea prințului străin era dezbătută cu pasiune. vehiculându-se numele unor prinți din Casa de Savoia, al ducelui de Nassau sau al contelui de Flandra.

Diplomatul belgian a intrat în Țara Românească pe la Orșova, apoi a trecut prin Turnu-Severin, Craiova, unde a fost întâmpinat de consulul Belgiei la București, Jaques Poumay și de nepotul principelui Alexandru Dimitrie Ghica. A ajuns în București, în decembrie 1856, unde a fost primit cu multă amabilitate de autorități. Pe parcursul întregului sejur din Principate, Blondeel a remarcat ospitalitatea desăvârșită a gazdelor sale, care au suportat toate cheltuielile legate de transport, iar găzduirea a fost la rândul ei asigurată de către administrația românească, cu excepția vizitei la București, unde a locuit la reședința consulului Belgiei. Diplomatul a fost așteptat cu nerăbdare de liderii români, a primit invitații de la marii boieri ai țării și l-a vizitat pe principele caimacam. Cu intuiția și experiența sa în domeniul relațiilor externe, cunoscător al diplomației otomane, Blondeel a știut să surprindă în corespondența cu superiorul său de la Bruxelles esența chestiunilor politice, ce animau societatea de la nord de Dunăre în preajma constituirii statului național. A relevat ponderea celor două puteri, Franța prounionistă și Austria antiunionistă și influența lor în cercurile bucureștene; a descris existența celor trei „partide”, care își susțineau candidații la tron: Ghica, Știrbei sau un independent; a fost impresionat de disponibilitatea liderilor munteni, care i-au înmănat mai multe memorii referitoare la toate aspectele vieții economice, sociale; a sesizat neîncrederea generală împotriva unei dinastii naționale, care ar fi alimentat intrigile marilor familii boierești. După o ședere prelungită în capitala Țării Românești, motivată și de cauze medicale, Blondeel pleca spre Moldova. Ajungea în 12 ianuarie 1857 la Iași, unde a fost primit cu aceeași bunăvoință. Aici a remarcat atmosfera tensionată între reprezentanții partidei unioniste și conservatori. Pe lângă misiunea de a studia societatea românească și de a alcătui rapoarte cât mai amănunțite adresate Ministerului de externe belgian, Blondeel s-a preocupat și de alegerea unui consul la Iași, recomandându-l pe Herman Niederhofheim, un bancher cunoscut în societatea ieșeană.

Diplomatul belgian a vizitat și Galați, de unde i-a scris contelui Vilain, ministrul belgian de externe despre posibilitatea încheierii unui contract cu guvernul moldovean, pentru cumpărarea de arme din Belgia și despre trimiterea unui instructor militar.

Primirea entuziastă a reprezentantului regelui Leopold I s-a încheiat brusc, din cauza suspiciunilor legate de implicarea sa în lupta pentru unire și în aducerea la cârma viitorului stat a unui principe belgian. A fost obligat să rămână în Atena, post pe care îl gira, iar apoi a fost îndepărtat din zonă, fiind numit mai întâi la Rio de Janeiro și apoi la Washington.

Figura diplomatului belgian și consecințele vizitei sale în Principate au fost semnalate și studiate de către Gheorghe Platon într-o serie de studii și articole, bazate pe documente inedite din arhivele belgiene și din grecești: *Eduard Blondeel Van Cuelebroeck. Documente privind ecoul luptei românilor pentru unitate națională*, în vol. *Ștefan Meteuș la 85 de ani*, Cluj-Napoca, 1977, p. 331–335; *Diplomatul belgian Eduard Blondeel Van Cuelebroeck în Principatele române (1856–1857)* în vol. *De la constituirea națiunii la Marea Unire. Studii de istorie modernă*, vol. V, Editura Universității Al. I. Cuza, Iași, 2005, p. 111–132; *Noi informații cu privire la călătoria în Principate a lui Blondeel Van Cuelebroeck ministrul Belgiei la Constantinopol (1856–1857)*, vol. *De la constituirea națiunii la Marea unire. Studii de istorie modernă*, V, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2005, p. 135–139.

EDUARD BLONDEEL VAN CUELEBROECK

Corespondență¹

<Scrisoarea> Nr. 9

București, 18 decembrie 1856

<Blondeel van Cuelebroeck către Conte Vilain XIII², Ministru al Afacerilor Străine>

Domnule Conte,

Ultima mea scrisoare, nr.8, este datată din Belgrad, 28 noiembrie.

Am rămas în acest oraș până în 2 decembrie, temându-mă că îmi voi continua călătoria pe uscat, ceea ce ar fi însemnat o pierdere de timp, penibilă și costisitoare, dar autoritățile austriece, foarte amabile, sesizând o zi de dezgheț, au trimis un remocher, astfel încât în trei zile am ajuns la Orșova³, unde navigația a devenit atât de imposibilă încât mi-am continuat călătoria pe uscat, până aici. La Turnu-Severin, primul oraș <întâlnit în> Țara Românească, prefectul m-a găzduit și m-a condus cu propria sa trăsură până la Craiova, capitala Olteniei⁴, unde au ajuns în același timp domnul Poumay, consulul Belgiei și tânărul prinț Ghica, nepotul și aghiotantul Alteței Sale, prințul caimacam⁵.

¹ Scrisorile au fost traduse din anexele articolului semnat de Gheorghe Platon, *Noi informații cu privire la călătoria în Principate a lui Blondeel Van Cuelebroeck ministrul Belgiei la Constantinopol (1856–1857)*, în idem, *De la constituirea națiunii la Marea unire. Studii de istorie modernă*, vol. V, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2005, p. 135–139.

² Charles Vilain XIII (1803–1878), ministru de externe al Belgiei.

³ Orțova

⁴ Valahia Mică.

⁵ Alexandru Dimitrie Ghica, domn al Țării Românești (1834–1842) și caimacam în perioada (1857–1858).

Călătoriile în Țara Românească sunt foarte costisitoare din cauza numărului mare de cai, care sunt înhămați până și la cel mai neînsemnat atelaj. În ciuda eforturilor mele a trebuit să mă resemnez cu un minim de doisprezece cai, pentru mine și cu opt cai, pentru căruța care îmi căra bagajele. În rest, datorită ordinelor primite, Poșta nu a acceptat nici o plată, iar de la frontieră am fost oaspetele țării. Prințul Ghica și domnul Poumay⁶ mi-au adus două trăsură din partea guvernului, iar douăzeci și opt de cai de poștă au fost puși la dispoziția mea, iar peste tot în timpul călătoriei am fost așteptat cu locuința pregătită.

Așa a fost și la București, dar aici am crezut că este mai convenabil să accept găzduirea domnului Poumay la consulatul Belgiei, care se afla față în față cu locuința minunată, încălzită și luminată, care fusese pregătită pentru sosirea mea.

L-am vizitat deja pe Alteța Sa principele caimacam și i-am cunoscut pe ceilalți reprezentanți străini, pe marii boieri și am primit mai multe invitații. Întru în toate aceste detalii domnule conte, pentru că primirea care mi s-a făcut se datorează mai mult funcției decât persoanei mele, iar cel care a fost sărbătorit a fost reprezentantul regelui Leopold și al Belgiei⁷, țară și monarh care sunt venerați în Țara Românească ca peste tot, chiar și mai mult se poate spune.

Mă aflu aici, domnule conte, pe una dintre cele mai interesante scene <politice> ale epocii noastre și cred că este de datoria mea de a cerceta lucrurile în profunzime, iar acest studiu este înlesnit de faptul că toată lumea vine și îmi împărtășește opiniile sale, iar eu nu fac decât să le ascult. Din punct de vedere al politicii externe, influența se împarte între consulatul general al Franței, care s-a pronunțat pentru unire și cel al Austriei, care nu vrea acest lucru. Din punct de vedere al politicii interne, în țară există trei grupări: cea a familiei Ghica și a prințului domnitor; cea a fostului domn Știrbei⁸ și cea de-a treia, pe care putem să o numim a independenților și ai cărei membri nu au comun între ei decât că nu aparțin primelor două.

În mijlocul acestei situații diverse, mult mai pasionate în profunzime decât la suprafață, mi-am impus o regulă de conduită, de la care nimic nu mă poate abate și care nu va permite nici unei persoane să mă învinuiască cum că aș fi adept al unuia sau al altuia dintre partide, care se pronunță pentru fericirea și prosperitatea țării. fericire a cărei rețetă nu o dețin.

Ceea ce am putut deja constata și auzisem încă de la Constantinopol, este că țara consultată asupra problemei unirii ar fi unanimă în răspunsuri afirmative, pentru că unirea este acceptată ca bază de discuție de către toate partidele, dar dacă încerci să pătrunzi în miezul lucrurilor vei observa toate divergențele ce se ascund în spatele acestui acord, cu excepția unui singur obiectiv: prin unire toți înțeleg prinț străin. Ce pot să spun este că dacă le-am putea spune moldo-valahilor: nu veți avea prinț străin, o treime din unioniști s-ar retrage din lupta politică, iar intrigile marilor boieri candidați la domnie ar diviza restul, iar dacă am putea adăuga: activitatea puterii suzerane s-ar reduce la dreptul capitulațiilor, iar inviolabilitatea

⁶ Jaques de Poumay, consul al Belgiei la București.

⁷ Léopold Georges Chrétien Frédéric de Saxa-Cobourgh și Gotha, rege al Belgiei (1831-1865).

⁸ Barbu Știrbei, domn al Țării Românești (1849-1855; 1855-1856).

teritoriului vostru ar fi garantată pe viitor de celelalte puteri, oamenii cei mai serioși ai țării ar fi satisfăcuți temporar, dar nu știu pentru cât timp.

Intenția mea era, domnule conte, să nu rămân în București mai mult de șapte zile. Observ că studiul acestei țări interesante din <atât> de multe puncte de vedere, îmi va fi foarte folositor și sper că voi fi în asentimentul Excelenței Voastre și al guvernului regal, consacându-i timpul necesar, pentru o relatare exactă și amănunțită. Repet, munca îmi este ușurată, <pentru că> fiecare vine în întâmpinarea cercetărilor mele, conducătorii tuturor grupărilor mi-au oferit memorii confidențiale, iar conducerea și toți miniștrii sunt la dispoziția mea.

În ciuda bunăvoinței mele, redactez încă raportul despre călătoria mea pe malul drept al Dunării, deoarece o consider foarte importantă și <raportul> trebuie alcătuit cu multă grijă.

Vă rog să primiți, domnule conte, asigurarea considerației mele și am onoarea de a fi al Dumneavoastră, prea umil și modest servitor [...]

<Scrisoarea> No. 12

I anexă

București, 25 decembrie 1856

<Blondeel van Cuelebroeck către Conte Vilain XIII, Ministru al Afacerilor Străine>

Domnule Conte,

În ciuda activității intense pe care am depus-o, încă nu am terminat de strâns toate documentele și informațiile, pe care le doresc complete. Poate este o ocazie unică și cred că ar fi nepotrivit să o scap, pentru că nu mă costă nici timp, nici bani. Nu există nici un serviciu public al Țării Românești, pentru care să nu am un raport amănunțit și oficial, dar pentru a obține, a înțelege, a copia și corecta toate aceste documente este nevoie de multă muncă. Pentru a le termina, nu am mai acceptat nici o invitație în ultimele două zile, iar astăzi mi-am făcut o scurtă apariție la un mare bal, pe care Alteța Sa, prințul caimacam l-a dat pentru mine. Am spus că sunt bolnav, ceea ce este destul de adevărat și m-am închis în casă, pentru a mă pregăti să plec la Iași în ziua de 28 sau 29 ale acestei luni.

Călătoria a continuat așa cum a început, pe cheltuiala guvernului muntean, iar în Moldova va fi la fel, unde cazarea mea, pe drum și în capitală, este deja pregătită.

Doream, domnule conte, ca înainte de a pleca spre București, să trimit Excelenței Voastre cel puțin un rezumat al observațiilor mele asupra stadiului actual și de viitor al acestei țări, dar sunt atât de multe întrebări de pus, <atât de> numeroase considerații pro și contra, că este foarte dificil să prezinți situația, fără a o cunoaște în profunzime. Începusem lucrul, când un personaj suspus mi-a trimis un memoriu mai complet decât altele și care este important datorită autorului său, a cărei înțelepciune este recunoscută de toată lumea. Am onoarea de a-l trimite alăturat, în copie, Excelenței Voastre, însă nu prin Germania, pentru a satisface condiția pusă de autor.

Această lucrare, domnule conte, este remarcabilă sub toate aspectele. problemele sunt tratate ireproșabil din punct de vedere istoric și sunt prezentate cu responsabilitate, încât <această scriere> poate fi considerată expresia adevărată și moderată a opiniei naționale. Nu se amintește nimic despre unire, dar această rezervă nu are importanță pentru că autorul este adeptul prințului străin. Un singur punct de vedere, la care nu mă pot ralia, este subînțeles în acest raport: că în acest moment cel puțin, opinia publică rămâne favorabilă unirii cu un prinț indigen. Ar fi fost firesc să credem că o astfel de unire ar fi acceptată ca o legătură logică și inevitabilă cu dinastia, dar nu s-a întâmplat așa, iar realitatea domină logica. O putem explica însă prin ambiția marilor familii, care ținteau domnia și care ar fi putut să se sacrifice pentru interesul general în fața unui principe străin, dar, dacă ar fi fost vorba de un principe indigen și-ar fi reluat vechile obiceiuri și atunci, nu peste mult timp, în cele două principate ar fi început negocierile între candidați. Mai mult, majoritatea, înainte de toate, dorește să se salveze și se va opune unirii, pe care în realitate o dorește, pentru a evita <instaurarea> unei dinastii naționale, pe care va fi dificil să o răstoarne, dacă va avea asigurată garanția marilor puteri. Iată o puternică părghie, care ar putea fi fructificată de Austria și Poartă, dacă Franța nu se grăbește să-și modifice poziția în privința principelui străin.

Oricum, domnule conte, dacă domnul ar trebui să fie ales, prințul Alexandru Ghica, caimacam care a fost numit pe baza unei majorități zdrobitoare acum câteva luni, nu ar avea decât foarte puține voturi; principele Știrbei, ar avea jumătate din voturi, iar principele Bibescu⁹ ar fi ales. Aceștia trei au mai domnit, iar șansele lor de a fi aleși depind de epoca guvernării lor: Bibescu are multă inteligență, Ghica bunăvoință, Știrbei inteligență și știință de a conduce, dar opinia publică nu poate uita, în momentele de pace, că abuzurile de care sunt acuzați foștii domni, sunt mai mult fructele circumstanțelor, ale obiceiurilor corupte ale națiunii, decât ale oamenilor care guvernează. Astfel fiecare guvern pare să aibe ca primă misiune de a justifica și de a regreta pe cel precedent.

Vă rog să primiți, domnule conte, asigurarea înaltei mele considerații [...]

<Scrisoarea> Nr. 13

Iași, 22 ianuarie 1857

<Blondeel van Cuelebroeck către contele Vilain XIII, Ministru al Afacerilor

Străine>

Domnule Conte,

De la scrisoarea mea din 25 decembrie, din București, nu am mai putut corespunda cu Excelența Voastră, din cauza problemelor de sănătate. Nu am părăsit Bucureștii decât în ziua de 5 ianuarie și numai datorită mijloacelor

⁹ Gheorghe Bibescu, domn al Țării Românești (1842–1848).

deosebite puse la dispoziție de către guvernele Țării Românești și Moldovei am putut ajunge aici, în ziua de 12 <ianuarie>, când boala mea, care până acum nu a avut nimic special, s-a transformat într-un reumatism articular, care m-a ținut la pat, având dureri insuportabile.

Această tristă situație nu m-a împiedicat să pierd din vedere scopul călătoriei mele și am primit aici, ca și în București, o mulțime de informații asupra situației, resurselor și viitorului acestei țări frumoase.

M-am ocupat și de alegerea unui candidat pentru Consulatul din Iași, iar rezultatul a depășit speranțele mele, într-un oraș al cărui comerț străin se află complet în mâinile evreilor.

Excelența Voastră este deja informată de către domnul Poumay de constituirea la Iași a unei bănci naționale¹⁰, fapt autorizat de către biroul domnesc anul trecut (când domnea prințul Ghica¹¹), dar această concesiune nu a fost la început ratificată de către Poartă, fiind aprobată însă de către guvernul imperial și cel regal, iar astăzi funcționează în virtutea dreptului capitulațiilor. Se pare că astăzi, opoziția (sic!) Austriei a încetat, iar autorizația a fost dată de către Turcia, dar în tot cazul, m-am asigurat că așezământul financiar va exista sub direcția domnului Herman Niederhofheim et comp. Pe acest domn, Herman Niederhofheim, mi-am luat permisiunea de a-l prezenta Excelenței Voastre drept consul al Belgiei la Iași, trimițându-vă în copie o scrisoare pe care mi-a adresat-o.

Domnul Niederhofheim este născut la Franckfurt în 1827 și trebuie să fie cunoscut la Bruxelles, unde a trăit 2 ani și jumătate în casa Bischoffsheim¹². De altfel, încrederea pe care fondatorii Băncii Moldovei i-a acordat-o, numindu-l director, cu un salariu considerabil și cu o parte din beneficiu, demonstrează onorabilitatea sa. Pot adăuga numai că poziția sa aici este foarte bună, se bucură de prețuirea membrilor guvernului, a agenților străini, a tuturor notabilităților țării din diferite partide, iar eu nu am altă posibilitate de a alege dintre boierii țării nici un alt candidat să vi-l prezint.

Am câteva observații pe care le voi supune Excelenței Voastre asupra circumstanțelor juridice ale consulatelor noastre din Orient, care nu depind de noi în a le extinde sau a le restrânge, ci de conjunctura politică a țării, dar această problemă o voi dezbate într-un raport general, pe care îl voi face la sfârșitul misiunii mele.

Situația din Moldova este în general mai tensionată decât cea din Țara Românească, eforturile publice și susținute ale prințului Ghica în favoarea unirii, în timpul ultimelor luni de domnie, au compromis mulți oameni și au făcut inevitabilă pentru caimacamul actual, care deține funcția de la Poartă, o luptă lipsită de dezbateri aprinse. Am văzut oameni din toate partidele și fiecare, în particular este convins sau se preface a fi, că opinia sa va ieși triumfătoare în Divan. Este dificil de prevăzut cine ar prevala, dacă va fi pusă problema unirii, ceea ce nu este încă cazul și, spre surprinderea mea, preocupă puțină lume aici.

¹⁰ Banca din Moldova a fost înființată în 1856.

¹¹ Grigore Alexandru Ghica, domn al Moldovei (1849–1856)

¹² Bischoffsheim, familie de bancheri din Belgia, Franța, Marea Britanie. Se referă probabil la Raphael Jonathan Bischoffsheim (1808–1883), bancher belgian.

Șefii unioniști, iar aceștia sunt foarte importanți, dezaprobă hotărât spiritul „L’Etoile du Danube”¹³, care se editează la Bruxelles Ei recunosc cu abilitate că tendințele democratice și antirussești ale acestui mic jurnal nu poate decât să le compromită cauza pe lângă singurele puteri, care par să îi sprijine.

Cu un caracter atât de impresionabil și inconstant ca cel al românilor, trebuie să te aștepti la lucruri imprezibile dacă sunt lăsați ei înșiși să decidă asupra lor înșiși, ceea ce este destul de îndoielnic, pentru că, mai mult sau mai puțin, soluționarea <problemelor> ține de abilitatea agenților puterilor străine interesate [...]

Doresc cu nerăbdare, domnule conte, să plec și nu cred că voi aștepta să mă vindec, ceea ce m-ar întârzia nespuse; o trăsură-pat este deja pregătită pentru mine și peste puțin timp sper să plec, pentru a ajunge încet-încet la Galați.

Nu pot să nu remarc splendida ospitalitate și întreaga atenție de care m-am bucurat din partea Excelenței Sale, domnul caimacam Theodor Balș¹⁴, din partea tuturor miniștrilor, din partea corpului consular și a marilor boieri, nu am putut să răspund tuturor invitațiilor pe care le-am primit, dar am găsit în Iași un hotel foarte bun, unde am stat pe banii statului, iar domnul colonel Ranetti din partea Statului major al caimacamului, a venit și m-a așteptat la graniță, m-a acompaniat pe întregul sejur în Moldova și mi-a pus la dispoziție un bucătar, un servitor și o lojă la cele două teatre.

Vă voi scrie Excelenței Voastre din Galați. Domnul Poumay care are bunăvoința să mă acompanieze nu ma va părăsi decât în acest din urmă oraș.

Vă rog să primiți domnule conte, asigurarea considerației cele mai înalte [...]

<Scrisoarea> Nr. 15

Galați, 2 februarie 1857

<Blondeel către Conte Vilain XIII, Ministrul Afacerilor Străine>

Domnule Conte,

În timpul sejurului meu la Iași, am încercat ca întotdeauna să consolidez relațiile Belgiei cu această țară și am obținut un mic succes, pe care vi-l dezvălui.

Ca rezultat al discuțiilor pe care le-am avut cu Excelența Sa domnul caimacam și cu cavalerul Skelitti, hatmanul (șeful poliției), acesta din urmă i-a scris domnului Poumay scrisoarea, pe care v-o trimit atașată.

Excelența Voastră va remarca că în această primă comandă de arme de încercare, guvernul belgian va interveni pentru a constata că aceste arme sunt conforme cu cele folosite de armata noastră și această intervenție nu va avea nici o responsabilitate, iar Excelența Voastră, nu o va refuza.

Cât despre cererea de a trimite un instructor, cerere făcută pe lângă Ministerul de Război, aș dori să adaug că acesta își va plăti singur cheltuielile de călătorie dus-întors, că angajamentul său va fi pe cel puțin trei ani, că va avea rangul de ofițer în

¹³ Publicație apărută în limba franceză la Bruxelles în perioada decembrie 1856-mai 1858.

¹⁴ Theodor Balș (1805–1857), caimacam în perioada iulie 1856–martie 1857.

armata Moldovei și o leafă anuală de până la 7000 de franci, în rest, domnul de Poumay va avea grijă să atragă atenția domnului Skelitti pentru a pune toate aceste prevederi în legalitate.

Mă limitez deci de a informa pe Excelența Voastră de ceea ce s-a întâmplat până astăzi, reclamând disponibilitatea față de guvernul moldovean, care este mai mult ca oricând gata să trateze cu guvernul belgian și îl las pe domnul Poumay să vă informeze despre mersul afacerii.

Vă rog să primiți domnule Conte, asigurarea celei mai înalte considerații [...]

MARCO ANTONIO CANINI

(1822–1891)

Alături de Cesare Correnti, Giovenalle Veggezzi Ruscalla, venețianul Marco Antonio Canini este unul dintre filoromânii care a scris și s-a implicat necondiționat în sprijinirea cauzei române: unirea Principatelor și Independența României. Participant la revoluția de la 1848 din Veneția, din cauza unor divergențe cu Daniele Manin, a fost nevoit să se exileze la Roma și mai apoi Atena. În timpul Războiului Crimeii a fost corespondentul publicației torineze „L’Opinione”, iar după conflict se va stabili scurt timp la Constantinopol. Din capitala Imperiului Otoman sosea în noiembrie 1857 în București, unde va preda lecții private de limba italiană. Destul de repede a reușit să se facă cunoscut cercurilor culturale din capitala Țării Românești, prin publicarea lucrării *Studii istorice asupra originii națiunii române*. Împreună cu G. Valentinianu, s-a făcut cunoscut prin traducerea libretelor operelor verdiene. În 1858 proiecta înființarea unui institut filologic, științific și comercial în Țara Românească, fiind sprijinit de către Scarlat Kretzulescu, Ioan Lenș, Vasile Porumbaru, Gheorghe Magheru, Ștefan și Nicolae Goleșcu. În ianuarie 1859 a fost martor la alegerea lui Alexandru Ioan Cuza pe tronul Moldovei, prilej de a-i dedica o poezie ocazională *Inno alla Romania*. Tot Canini a redactat publicația „Buletinul Răsbelului din Italia”, care apărea între 27 mai/8 iunie și 7/19 iulie 1859 cu un program ambițios expus în primul număr. Italia, de la care România ar fi primit în Antichitate numele și limba, a devenit „sufletul civilizației moderne”. Intenția redactorului era de a reda, pe baza informațiilor din gazetele italiene, franceze, germane și engleze, evoluția războiului franco-sardo-austriac, nu numai pentru satisfacerea curiozității cititorilor ci și din considerente pedagogice: „România să fie gata nu numai a asculta istoria, dar și pentru a o face... de a o face în mod demn de străbunii și de frații lor francezi și italieni”. O altă publicație, efemeră, redactată de Canini, a fost „Libertatea și Înfrățirea Popoarelor”. Din cauza unui articol antinapoleonian publicat în această ultimă revistă, Canini era expulzat în vara lui 1859 din Principate. Fără a renunța la prietenii stabilite aici, el a continuat să întrețină o corespondență bogată cu Vasile Boerescu și Constantin Florescu. Din aceste scrisori aflăm de intenția sa de a constitui la Torino o societate, *Societatea Filarmonică*, prin intermediul căreia personalități ale culturii italiene puteau să doneze cărți pentru bibliotecile din România.

Întors în Italia a fost un apropiat al lui Giuseppe Garibaldi și a alcătuit, alături de Ludovic Kossuth și Ladislau Klapka, proiectul unei Confederații balcanice. În 1862 încercă să se întoarcă în Principatele Unite, dar i se refuză intrarea de către autoritățile române, suspicioase față de proiectele revoluționare în care era implicat venețianul. În timpul războiului de independență din 1877, Canini a fost corespondent de război pentru publicația „Il Pugnolo” din Napoli, fiind printre puținii reprezentanți ai presei străine prezenți pe câmpul de luptă din fața Plevnei.

Canini a fost un prieten loial al românilor, iar scrierile sale o dovedesc cu prisosință. El a fost și un susținător al cauzei naționale române, dar atunci când ideile sale erau în contradicție cu politica guvernului de la București, nu a pregetat să-și argumenteze pozițiile. A dedicat problemelor românești, fie politice, fie culturale mai multe studii: *La verità sulla questione degli Israeliti in Rumania*, 1879; *Prolusione al corso di lingua rumana alla Scuole Superiore di Commercio*, 1884; a tradus din Eminescu, în limba italiană, pentru culegerea de versuri *Il libro dell’amore: poesie italiane raccolte e straniere*, 1885.

Lucrarea sa memorialistică *Vingts ans d’exil* a apărut la Paris în 1868 și este importantă pentru că găzduiește câteva episoade ale experienței sale românești: evenimentele din 1857–1859 și 1862.

Autorul subliniază eforturile sale de a scrie despre originea latină a românilor spre a-i convinge de nobila lor ascendență, narează cu umor și har călătoria sa în căruța poștei, prilejuită de campania sa de strângere a semnăturilor pentru întemeierea la București a unui institut de învățământ italo-român. Un episod mai puțin plăcut pentru cititorul român este cel în care rememorează alegerea lui Alexandru Ioan Cuza pe tronul Principatelor Unite. Canini se simte marginalizat, ignorat de români, în special după expulzarea sa din 1859 și după încercarea eșuată de a se reîntoarce, în 1862. Probabil acestea sunt și considerentele care au stat la baza portretului negativ dedicat domnitorului. Acesta era acuzat de corupție, tendințe dictatoriale, viață dezordonată.

Un capitol pitoresc este cel închinat țiganilor lingurari ce trăiau pe una din insulele Dunării. Întâlnim un scriitor avizat, cunoscător al problemei țigănești, care citise lucrările lui J. A. Vaillant dedicate acestei etnii. Canini este printre puținii călători care scriu despre munca trudnică a țiganilor lingurari, fără a uita însă să se scandalizeze în fața lipsei de pudoare a acestora.

Despre Marco Antonio Canini au mai scris: Nicolae Iorga, *Un apôtre italien de l'entente carpatho-balcanique*, în „Bulletin de la Séction Historique”, XVII, 1938, București, p. 102–114; Idem, *De nouveau sur Marc Antonio Canini*, în „Revue Historique du Sud-Est Européen”, București, 1938, p. 136–141; idem, *Un pensatore politico all'epoca del Risorgimento*, „Bulletin de la Séction Historique”, XVII, 1938, p. 69–94. În istoriografia italiană o remarcabilă monografie închinată lui Canini, în care este prezentat pe larg și episodul românesc, este cea semnată de Francesco Guida, *L'Italia e il risorgimento balcanico : Marco Antonio Canini*, Roma, 1984.

MARCO ANTONIO CANINI

Douăzeci de ani de exil¹

În broșura mea, *Studii istorice asupra originii națiunii române*², scrisă în română, am susținut opinii contrare celor ale lui Ion Brătianu³, care erau p. 149
p. 149
nu le împărtășesc să fie mai bune ca ale mele, dacă pot dovedi lucruri certe într-o problemă atât de contestată. Eu susțineam că românii erau italieni puri, și că tot elementul dac a dispărut de pe solul României sau a fost absorbit complet și asimilat de către elementul roman. Doream să fac, mai presus de toate, propagandă politică.

Am parcurs România în 1858, strângând semnături pentru fondarea unui colegiu italian, unde doream să invit ca profesori, pe cei mai reprezentativi emigranți italieni. Am strâns semnături pentru 100 000 de franci. //

Am reluat la București proiectul, pe care l-am gândit cu răposatul baron p. 150
Tecco⁵, pe atunci ministrul Piemontului la Constantinopol, de a crea în Orient un mare stabiliment de instrucție publică, un centru important de învățatură. Scopul nostru era de a asocia Italia și Franța liberală în această nobilă operă și de a combate elementul clerical prin elementul laic [...]

Doream răspândirea influenței liberale italiene în România. Dobândisem p. 151
p. 151
chiar un fel de popularitate. I-am văzut emoționați pe patrioții români, uneori emoționați până la lacrimi, în timp ce le citeam un pasaj din broșura mea asupra

¹ Traducere după lucrarea *Vingts ans d'exil*, seconde edition, Paris, 1869, p. 149–248.

² *Études historiques sur l'origine de la nation roumaine*.

³ Ion C. Brătianu, (1821–1892) om politic român, proeminent lider liberal, ministru în timpul războiului ruso-turc din 1877–1878.

⁴ Henri Martin (1810–1883) istoric francez.

⁵ Romualdo Tecco (1802–1867) diplomat italian.

p. 152 originilor națiunii lor, un pasaj unde le vorbeam despre trecutul și despre viitorul lor. Și iată finalul. // „Se vorbește de un popor al Europei, care este civilizată în aparență, numai la suprafață; răzuind primul strat al pielei, vom găsi dedesubt vechea sa natură barbară. Dimpotrivă le-am vorbit românilor și le-am spus că Italia le vorbește prin mine. Găsim câteodată tablouri ale vechilor maeștri, dar acoperite de mult timp cu un strat murdar, negru. Dacă îl curățăm, frumusețea picturii se dezvăluie treptat, iar tabloul disprețuit până atunci, câștigă în valoare. Astfel românii pot face să cadă vălul de praf, pe care barbaria cuceritorilor și corupția opresorilor țării voastre au acoperit caracterul național. Fiți demni urmași ai romanilor și mândrii frați ai italienilor. Aceștia din urmă vă vor sprijini în eforturile voastre. Dacă originea voastră este o greșală, este una respectabilă, care a contribuit sau va contribui, la binele națiunii voastre. Chiar și în viitor, convingerea profundă că aveți strămoși măreți și că sunteți frații altor mari popoare, va fi pentru voi o armă puternică” [...]

p. 153 Am spus că am parcurs întreaga Românie, pentru a strânge semnături pentru fondarea colegiului meu. Fiecare semnatar se obliga să doneze 600 sau 300 de franci, condiția fiind să fie amintit în proiectul pe care l-am publicat. Primisem de la guvern scrisori de recomandare pentru prefectii provinciilor și pentru arhimandriții mănăstirilor, care sunt mulți și bogați. Peste tot am fost bine primit. Am fost încântat să cunosc țara această atât de înzestrată de Dumnezeu, țara românească⁶, mai mult chiar decât locuitorii ei. Deseori am parcurs în căruța de poștă⁷ aceste câmpuri în mare parte necultivate și părăsite, aceste stepe imense, unde adesea era imposibil să găsești un drumeag în mijlocul pământului, ce acoperea un petec de nisip, probabil fundul unei mări vechi. Linia orizontului nu era întreruptă decât de câteva siluete de stâni, unde păstorii își adăposteau turmele. Călătoream în același chip pe terenurile accidentate, ce erau înaintea înălțimilor muntoase; acestea erau ultimele terase ale Carpaților, care dominau câmpia scăldată de Dunăre. Abundența apelor care străbat țara dau într-o oarecare măsură dreptate celor care au propus cuvintele latine *vallis aquarum*, drept etimologie pentru Valachie, Valaquie, etimologie pe care știința nu o poate accepta. Am călătorit în România în birjă⁸ sau // sau în căruța poștei. Vreau să vă spun câte ceva despre aceasta.

p. 154 Căruța poștei este un mijloc de transport din lemn, fără un cui de metal. Costă aproximativ zece sau cincisprezece franci și este la fel de mare ca acele mici trăsură cu un singur braț, unde se vând portocale sau alte fructe la Paris. Câteodată poate adăposti un călător sau doi întinși pe snopuri de fân. Patru, șase, opt, zece cai mici, slabi, focoși, care sunt schimbați la fiecare stație de poștă, înhămați în față și mânați cu toată viteza, transportă fragilul vehicul cu rapiditatea locomotivei peste șinele de fier. În timp ce pe calea ferată se urmează un drum orizontal cu o mică înclinare, iar mișcarea se face fără zdruncinături sau cu foarte puține zguduituri, în căruța de poștă se traversează stepe, se urcă și se coboară ridicături bolovănoase, se

⁶ *Terra rumâneasca*

⁷ *Carruciora de posta*

⁸ *birgia*

aleargă peste dealuri și prin văi, ziua și noaptea, se aleargă în continuu. Suntem expuși în fiecare moment pericolului de a fi aruncați în spațiu, răsturnați într-un pârau sau într-o prăpastie, luați vijelios de apele înspumate și asurzitoare. Acelea au ceva înspăimântător, mai ales în nopțile întunecoase. Câteodată te găsești în mijlocul unui torent vijelios, în care caii se bălăcesc, se poticnesc pe jumătate înecați. Putem să atingem apa cu mâna și să simțim răceala ei. Invocăm inutil o rază de lună, sclipirea unei stele care străpunge tenebrele. În timp ce ieșim din apă și credem că am ajuns la țărnișă, ne aflăm în prezența altor torente improvizate de ultimele ploii, care sunt câteodată mai // periculoase decât curentul principal. Așa p. 155 încât ajungem să ne obișnuim cu scrâșniturile sinistre, cu salturile acrobatice; totul fuge, se învârtește ca într-un cerc infernal. Această cursă neînfrânată are câteodată ceva voluptos, ca orice mișcare dereglată, periculoasă chiar, în mijlocul zgomotului, în plin aer. Din timp în timp, un miros de ars îl avertizează pe călător despre un alt fel de primejdie: axa de lemn a căruței, care se încălzește de atâta mișcare, poate lua foc. În acest timp un țaran⁹ înalt și solid, care conduce călare pe un cal mic, slab, un daco-roman cu plete lungi și blonde, cu o cămașă albă peste pantaloni, umflată de vânt, cântă o arie pe care o putem numi „a stepelor”, pentru că o întâlnim peste tot în diverse limbi de la Volga până în Germania: „În faptul zilei de duminică, căruța poștei etc.”¹⁰. Această metodă de a călători este și mai ciudată în timpul iernii, în timp ce zăpada este întinsă peste tot ca un lințoliu și scârțâie sub roți sau pur și simplu sub căruța, care și fără roți alunecă pe întinsa suprafață orbitoare, în timp ce crivățul înghețat vă biciuie fața. Câteodată în mijlocul unei păduri, printre crengile acoperite de chiciură, un bot mare de urs sau unul subțire de lup se arată dintr-o dată. Câteodată sunt mai mulți lupi. Urlete înfricoșătoare se aud în mijlocul furtunii. Fără a avea nevoie să fie excitați de strigătul călătorului înfricoșat sau // biciuiți de către românul în cămașă albă, p. 156 speriat și el asemenea, caii zboară, zboară speriați la rândul lor, ridicând un vârtej de zăpadă sub cele opt-zece copite [...] Aceasta înseamnă în România o călătorie în căruța poștei. Ajungi zdruncinat, îndurerat, sfârâmat, dar în fine ajungi, întotdeauna ajungi.

Pe cât de monotone sunt câmpiile, pe atât de pitorești [și] poetici, sunt munții. Este o țară care merită să fie vizitată de turiști, mai ales dacă vor călători de la Paris la București cu trenul. O călătorie la mănăstirile din România este foarte interesantă și merită efortul de a-ți zdrobi oasele în căruța poștei.

Iată țara unde dl. About¹¹, care i-a biciuit pe greci, va găsi ridicolul la el acasă, mai ales la București, orașul bucuriei în română, cel al frumuseții în albaneză sau pelasgică! El își merită numele datorită frumuseții femeilor și a obiceiului, vechi de secole pe malurile Dâmboviței, de a te bucura de viață. Putem numi București și orașul noroaielor, pentru că ulițele sale, asemenea celor din toate orașele românești sunt pline de noroaie. Acolo se văd magnifice echipaje, care merg la șosea și locuințe cochete, care contrastează cu mizeria înspăimântătoare a

⁹ *terranu*

¹⁰ Versurile sunt scrise în română.

¹¹ Edmond About (1828–1885), scriitor francez.

p. 157 țaranilor. Aceste echipaje și locuințe aparțin românilor care vorbesc franceza, la fel de eleganți ca și cei de pe Champs-Élysée din Paris. Acești francezi de împrumut, acești ciocoi sunt un interesant subiect de studiu mai ales pentru călătorul care caută ridicolul uman și vor // să biciuiască viciile țării pe care o vizitează. Cei mai puțin corupți sunt nenorociții de țărani, mâncătorii de mămăligă, locuitorii bordeielor.

Corupția română este diferită de cea din Grecia. Mai întâi la greci, în ciuda defectelor și viciilor lor, remarcăm trăsăturile unei rase superioare. Trăsăturile unui caracter nobil și ale unor virtuți deosebite se disting la greci, în mijlocul decadenței inevitabile, care datează de câteva secole. Românii corupți nu sunt mereu ticăloși, dimpotrivă, câteodată sunt blajini. Este totodată injust să nu recunoști că există în România o ameliorare, un progres lent, câteva semne ale unei reforme în obiceiuri. Să sperăm că tinerii care studiază în Franța, Italia, Germania nu vor răspândi în țara lor numai luminile științei, dar vor aduce totodată și ceva din marile calități ale poporului francez, german sau italian. Am găsit în România preoți buni, precum părintele Neofit Scriban¹², profesori deosebiți, precum domnul Poenaru¹³, care era director la Colegiul Național¹⁴. Eu, căutătorul de aur¹⁵, care am parcurs lumea întregă căutând virtutea, care este o însușire rară, am găsit un exemplu de virtute chiar în mijlocul noroaielor orașului bucuriei și al frumuseții, în București. Am găsit aici un om virtuos! Este posibil să fie chiar trei-patru; eu voi vorbi despre cel p. 158 pe care l-am cunoscut. Era un patriot desăvârșit, un om foarte // cinstit, un suflet sfânt. A fost în închisorile rusești și a avut picioarele degerate într-o tentativă de evadare în timpul unei ierni foarte grele. Se numea Constantin Florescu¹⁶.

Prietenul meu cel mai bun, Florescu, este o *rara avis* în această țară coruptă! [...] Românii au uitat eforturile mele de a contribui la renașterea țării lor și a legăturilor lor cu țările vecine, au uitat versurile mele prin care am lăudat faptele importante ale istoriei lor, serviciile pe care le-am făcut pe lângă Cavour¹⁷ și Garibaldi¹⁸. Uită că le-am popularizat cauza în Italia în diverse publicații; că, singur în Italia, singur în Europa, în timp ce Cuza era în apogeul puterii, am îndrăznit să-l critic și să-i apăr pe cei învinși, care în prezent guvernează țara. Au uitat că în 1862 am fondat în Italia o Societate italo-română, la care și-au anunțat participarea mai mulți savanți, oameni de literă, artiști renumiți. Au uitat că în momentul în care a căzut Cuza, așa cum am anunțat deja cu trei-patru luni înainte, în *Vanguardia*¹⁹ din Torino, în clipa în care s-a propus Austriei ca în schimbul Venetiei să i se dea România, eu emigrant venețian am protestat în ziare împotriva p. 159 acestui rușinos // schimb. Îmi propusesem să provoc agitații în Italia prin *meetings*, pentru a determina poporul să respingă acest proiect, care de altfel a și fost

¹² Neofit Scriban (1803–1884) arhiepiscop, locuitor în scaunul Episcopiei de Argeș.

¹³ Petrache Poenaru (1799–1875), profesor, director al Colegiului de la Sfântul Sava.

¹⁴ Este vorba despre colegiul de la Sfântul Sava.

¹⁵ *galopino*

¹⁶ Constantin Florescu, boier muntean.

¹⁷ Camillo Benso di Cavour (1810–1861), premier al Regatului Sardiniei și al Regatului Italiei.

¹⁸ Giuseppe Garibaldi (1807–1883), revoluționar, general italian.

¹⁹ Publicație din Torino.

abandonat. Guvernul român mi-a dat în schimbul activității mele, persecuții, iar frații români, uitarea.

Însă nu acest lucru este cel mai îngrozitor. Ceea ce mă mâhnește cel mai mult este să văd cum simpatiile Europei pentru această țară, care mi-a fost întotdeauna dragă, se diminuează cu timpul. Semi-independența României, unirea teritoriilor de dincolo și dincoace de Milcov, instituțiile politice de care se bucură românii, sunt roadele principale, aproape unice, ale sângelui francez și englez răspândit în Crimeea. Italia, într-o proporție mai mică, este asociată acestei opere. Tendințele rusofile ale guvernului român, persecuțiile împotriva evreilor în această țară, au produs o mare senzație în Franța, în Europa. S-a crezut că se poate construi în România primul drum al civilizației împotriva barbariei: s-a construit cu mari cheltuieli. Poate s-a construit, dimpotrivă, primul drum al barbariei contra civilizației?

Bineînțeles că nu vreau să-l compar pe acest curajos tânăr, acest prusian, prințul Carol²⁰ cu <domnitorul> Cuza; nici pe regele George al Greciei²¹, cu încăpățânatul bavarez²², pe care l-a înlocuit. Dar atât românii și grecii, care au cerut domnitori din casele regale europene, nu s-au gândit că aceștia ar putea să servească mai degrabă interesele țărilor de origine. Așa cum Othon a făcut mai mult politică bavareză decât politică grecească, //domnitorul²³ Carol I va face p. 160 înainte de toate politică prusiană la București, iar basileul Georges I, politică daneză la Athena.

Dar dacă românii își pot justifica rusofilia, adică barbarofilia, nu își pot justifica evreofobia. Este trist, este foarte trist! Nu am scris timp de zece ani un cuvânt, un singur cuvânt asupra nedreptăților pe care le-am suferit din partea românilor; am continuat să le servesc interesele. Dar nu mai pot să tac asupra nedreptăților făcute împotriva nenorociților de evrei din Moldova. Fără îndoială aceștia au defectele celor care au fost de mult timp persecutați, dar au și calități, mai ales dintre acelea care le lipsesc românilor, munca. Această rasă puternică evreo-germană este cea care i-a produs pe Mendelssohn²⁴, Meyerbeer²⁵, Heine²⁶, Diefenbach²⁷ și alți oameni iluștrii.[...] Acum câțiva ani, existau în România numai două clase, cea a stăpânilor și cea a sclavilor. De câțiva timp s-a format o alta. Ea este compusă din elemente străine: greci, sârbi, bulgari, italieni etc. Elementul românesc este în minoritate. Totuși, acest amestec a devenit românesc, formând clasa de mijloc. Evreii pot fi un element prețios. Le datorez câte ceva acelor nenorociți evrei din Bacău. Printre ei sunt oameni nici mai buni, nici mai răi decât

²⁰ Carol de Hohenzollern-Sigmaringen, prinț (1866–1881) și rege al României (1881–1914).

²¹ George I, rege al Greciei (1863–1913) pe adevăratul nume Christian Wilhelm Ferdinand Adolf Georg de Schleswig-Holstein-Sonderburg-Glücksburg (1845–1913), fiu al regelui Danemarcei, Christian al IX-lea (1818–1906, rege din 1863). A fost asasinat în 1913 la Salonic.

²² Othon I, rege al Greciei (1832–1862), originar din Casa regală de Wittelsbach din Bavaria. A fost detronat în 1862.

²³ *Domnul*

²⁴ *Mendelssohn*, Felix Mendelssohn Bartoldy (1809–1847), compozitor german, de origine evreiască.

²⁵ Giacomo Meyerbeer (1791–1864), compozitor german, de origine evreiască.

²⁶ Heinrich Heine (1797–1856), poet german.

²⁷ Lorenz Diefenbach (1806–1883), filolog german.

p. 161 alții. Ei sunt // slabi și persecutați. Eu le sunt deci prieten. Am lăsat întotdeauna altora privilegiul de a fi prietenul celor puternici.

p. 162 Tot ceea ce se întâmplă astăzi în România întristează pe prietenii sinceri ai acestei țări. // În 1859 am fondat un jurnal în București²⁸, eu, italian singur, fără nici un asociat, fără capital. Peste o lună aveam o mie de abonați; era ca și cum ar fi fost 8 000 – 10 000 în Franța. Durerea de a vedea abandonată la Villafranca²⁹, scumpa mea patrie, austriecilor, m-a făcut să comit un act imprudent, care mi-a adus ruina. Am scris un articol foarte violent³⁰. Îmi amintesc că eram nebun de durere [...]

p. 210 Credeam că voi fi primit bine în România, în 1862. Expulzarea mea din 1859
p. 211 a fost din necesități politice și // speram ca românii și guvernul lor să mă facă să uit nedreptatea suferită. Scrisesem în favoarea cauzei lor. Le făcusem servicii pe lângă Cavour și Garibaldi.

O dată m-am întreținut cu Cavour asupra abolirii jurisdicției consulare în România, asupra dreptului românilor de a-i judeca pe străinii care stăteau acolo, după legile țării. I-am prezentat în acest sens un memoriu lui Cavour. Mi-a spus că deja se ocupase de această problemă, dar că ar fi vrut să o aprofundeze. La Congresul de la Paris propusese abolirea jurisdicției consulare, dar a fost oprit de poziția Angliei. „Trebuie să înfăptuim mai întâi Italia”, mi-a spus el. I-am răspuns „Trebuie să se constituie și România”. „O vom face după aceea”, mi-a răspuns râzând.

Am constituit în Italia o *Societate italo-română*, pentru care oamenii de litere, savanții, artiștii distinși și-au manifestat interesul. Primisem, de la ministrul învățământului Matteucci³¹, o misiune științifică în România. Miniștrii români îmi scriau în 1860, mulțumindu-mi în numele domnitorului, pentru bunele mele servicii și făcându-mi promisiuni binevoitoare. Porțile României, spuneau ei, îmi vor fi deschise [...] Ei bine, am găsit aceste porți închise. Am fost indignat și uimit. Eram din nou expulzat din România.

p. 212 Cred că sunt italianul care a adus cele mai multe servicii // românilor. Este adevărat că nu am susținut anumite ambiții nemăsurate și imposibil de realizat. Totuși l-am determinat să accepte existența Transilvaniei ca stat separat, pe omul care în 1848 a exclamat faimosul: uniune sau moarte! pe Kossuth. Nu sunt ideile mele cele pe care românii nu le acceptă. Dimpotrivă, ele sunt acceptate de un anumit număr de patrioți, cel puțin ca o tranzacție temporară. Ele existau mai ales în Transilvania, unde exista un partid care nu dorea Pesta drept capitala unui stat unitar, dar nici București.

Mai există un italian, pe care românii l-au tratat cu ingraturitate, dar poate nu-l cunoșteau. Este unul dintre cei mai mari savanți și patrioți italieni ai secolului nostru: Carlo Cattaneo. A fost primul om de cultură, în Italia, care s-a preocupat pentru a-i face cunoscuți pe români, valahi cum se numeau atunci, și care apropo

²⁸ Este vorba de „Buletinul răzbelului din Italia”.

²⁹ La Villafranca, în 10 iulie 1859, s-a semnat un armistițiu între Napoleon al III-lea și Franz Iosef. Conform acestuia Veneția rămânea în stăpânirea Austriei.

³⁰ Este vorba probabil de articolul intitulat *Omul de la 2 decembrie*, apărut în primul și unicul număr al publicației „Libertatea și înfrățirea popoarelor”.

³¹ Carlo Matteucci (1811–1868), fizician și om politic italian.

de lucrarea lui Lauriano³², *Tentamen criticum*, le-a amintit italienilor vechea legătură dintre ei și colonii de la Dunăre. El și scrierile sale m-au inspirat să mă ocup de România. În fine nu pot lăsa să-mi scape ocazia de a spune câteva cuvinte asupra lipsei de recunoștință a românilor, și în același timp să aduc un omagiu amintirii unuia dintre vechii mei prieteni, omul care a avut o activitate extraordinară și un mare devotament față de cauza popoarelor. Este prusian, mort în 1866, // Neigebauer³³, un foarte bun prieten al Italiei, de asemenea. Acest om p. 213 uimitor, care și-a păstrat până la vârsta de 85 de ani vivacitatea intelectuală a tinereții, a fost primul filoromân german. Lucrarea sa strălucită, *La Valachie et la Moldavie*³⁴ și alte scrieri ale sale au servit mult cauzei românilor [...]

Înainte de alegerea sa, Cuza era un mic boier ruinat din cauza jocurilor [...] Mi l-a arătat cu degetul, la Galați, un italian, dl Delvecchio³⁵, care a câștigat 200 000 franci pierduți de Cuza în timpul unei singure nopți. Cuza fusese scurt timp prefect de Galați³⁶. Pentru a le face pe plac amicilor săi de petreceri, a introdus o măsură pentru spirtoase, care o depășea pe cea legală. Este faimoasa oca a lui Cuza, care a fost întâmpinată cu străngeri de mână și toasturi în localurile din Galați. Iată ceea ce a făcut memorabil în timpul domniei sale [...] Era cunoscut ca un partizan al Rusiei [...]

Mă aflam la Iași, în 1859, la adunare, în timp ce Cuza a fost ales. Mă găseam p. 214 acolo în mijlocul moldovenilor, care sunt mai serioși, mai aspri decât frații lor de dincolo de Milcov, muntenii [...] Nu-mi putem crede ochilor și urechilor. Era omul localurilor din Galați, omul cu ocaua, pe care l-au proclamat prinț, pentru care strigau cu entuziasm să trăiască și căruia Kogălniceanu i-a adresat un *speech*, în care își exprima nădejdea că Alexandru Ioan va semăna vechiului domn al țării, Alexandru cel Bun³⁷[...]

Cunoșteam totuși circumstanțele extraordinare ale acestei alegeri. Nu spun că printre românii din adunare se găsea un mare om, însă se aflau oameni ce valorau mai mult decât Cuza. Partidul liberal din Adunare avea mai mulți candidați. Erau serioși, dar nici unul dintre ei nu avea șanse de reușită. Conservatorii dimpotrivă erau uniți. Atunci într-o ședință separată a liberalilor influenți, cineva a rostit numele lui Cuza, la care nimeni nu se gândise până atunci. „Nu fiți uimit de această alegere, mi-a spus atunci un filoromân, dl. Vaillant³⁸, <românii> se aflau // într-o p. 215 astfel de încurcătură că ar fi ales și un țigan drept prinț. Poate că ar fi fost bine să fie un țigan”.

Cuza a fost ales atunci la București, unde nimeni nu-l cunoștea. Ei l-au ales pe domnul Moldovei. Se dorea unirea principatelor.

³² August Treboniu Laurian (1810–1881), filolog și om politic român.

³³ Johann Daniel Ferdinand von Neigebaur (1783–1866, consul al Prusiei în Principatele române, vezi date biobibliografice și relatarea sa de călătorie în vol. IV al colecției de față.

³⁴ Titlul lucrării era *Beschreibung der Moldau und Walachei*, Breslau, 1854.

³⁵ Francesco Delvecchio, comerciant italian stabilit în Galați.

³⁶ De fapt pârcaș de Covurlui.

³⁷ Alexandru cel Bun, domnitor al Moldovei (1400–1432).

³⁸ Jean Alexandre Vaillant (1804–1886), filoromân, profesor la Sf. Sava, autor a mai multor opere despre România. Vezi relatarea călătoriei sale în vol. IV, al colecției de față, p. 353–433.

Am publicat atunci niște versuri pentru alegerea sa. Eram stânjenit, nu știam ce să-i scriu, pentru că nu puteam să rostesc decât rele [...] Am reușit să ies din încurcătură, făcând o sinteză a istoriei românilor [...]

În 1864, Cuza a făcut din legea agrară un pretext pentru a face o lovitură de stat, în timp ce partidele s-au înțeles asupra principiului de a acorda câteva terenuri țăranilor. El a trecut peste acestea și a devenit stăpânul absolut al țării.

p. 216 Puțin după ce Cuza a fost ales domnitor la Iași, mă aflam la Panu³⁹, un om distins, liberal, pe atunci ministru, care a făcut din Cuza un principe. Un patriot excelent, zis *Naționalul*⁴⁰, era prezent. „Cuza a acceptat condițiile, a zis Panu, le-a semnat și le va împlini”. // „Dacă noul principe nu își va îndeplini condițiile, l-am întrebat eu, de către cine va fi judecat?” În timpul acesta a intrat în încăperea Cuza. A vorbit despre alegerea sa neașteptată, despre angajamentele care și le luase față de prietenii săi, de a governa țara în mod liberal. „Voi fi întotdeauna gata, spunea el, să renunț la tron când prietenii mei sau voința românilor care m-au ales, sau dacă poporul o va cere” [...]

p. 217 După ce am fost din nou expulzat din România, am plecat la Măcin în Turcia, în apropiere de Brăila. Aveam intenția de a parcurge Bulgaria, ceea ce am și făcut, apoi de a mă întoarce în România, ceea ce am reușit să fac, de asemenea. La Măcin am făcut cunoștință cu un italian, care se plângea și el de Cuza și pe care îl ura de moarte. Era un om din sud, destul de educat, cu un caracter energic, unul dintre acei italieni ciudați, cu excесе atât în a face lucruri bune, cât și în a face lucruri rele, ce avea calități ce puteau defini atât un erou, cât și un sclerată [...] // B. a fost ofensat pe nedrept de către Cuza și dorea să se răzbune cu orice preț. Fusese unul dintre vechii prieteni ai lui Cuza. La un an după alegerea lui ca domnitor s-a dus să-l vadă. L-a văzut la Ismail, un mic oraș moldav aflat pe Dunăre. Nu numai că domnitorul s-a prefăcut că nu-l cunoaște, dar pentru a-l pedepsi pentru familiaritatea cu care acesta i se adresase în fața tuturor, a pus să fie arestat. B. a fost târât și bătut pe străzile din Ismail, a fost aruncat într-o temniță ticăloasă, unde nenorocitul a fost bolnav mai multe luni.

După ce a fost eliberat, B. s-a stabilit în Bulgaria, dincolo de Dunăre, la Măcin⁴¹. *De acolo privea spre România și își făcea planuri de război [...]*

p. 221 După ce am parcurs o parte a Bulgariei, m-am reîntors sub un alt nume în România. Consulul italian din București m-a avertizat că sunt în pericol să fiu împușcat. M-a sfătuit să mă reîntorc. Eu mi-am continuat călătoria.

p. 222 Am călătorit deghizat, fie în grec, fie în român, fie câteodată în francez. Am fost oprit odată într-un orașel de lângă Dunăre, din ordinul subprefectului din oraș. Subofițerul de dorobanți, care a venit să mă oprească mi-a spus: „Cum! Dvs. sunteți Marco Antonio Canini, prietenul românilor? Ardeți-vă actele periculoase; nu vreau să văd nimic. Am ordin // să vă predau turcilor, care au cerut deja extrădarea dvs. Dacă voi respecta acest ordin, veți fi mort”. M-a ajutat să văd oamenii și să le vorbesc. Am fost uimiți să-l ascultăm pe dl. Chauvin de Marseille,

³⁹ Anastasie Panu (1810–1867), politician român.

⁴⁰ Marin Serghiescu zis Naționalul, revoluționar de la 1848.

⁴¹ Eroare, Măcin localitate din Dobrogea făcea parte atunci din Imperiul otoman.

comerciant de mătase, care cu o zi înainte nu știa nici un cuvânt din limba română, avea chiar un interpret cu el, vorbind limba română la fel de bine ca un membru al Adunării. Poporul i-a forțat pe turci să plece [...]

În 1862, Rakovsky⁴² se arăta dispus la o înțelegere, o conciliere cu alte popoare, care erau interesate, asemenea bulgarilor, pentru ruina Turciei și a Austriei; era de acord să se pună de acord cu grecii [...] Înțelegerea națiunilor și direcția supremă să fie încredințată Italiei și Franței, (pentru că atunci Italia și Franța erau de acord), iată bazele eforturilor liberalilor italieni în Orient înainte de Aspromonte⁴³[...] Turnu-Severin⁴⁴ era un mic // oraș românesc nou-construit lângă p. 237
ruinele turnului ridicat în timpul împăratului Severus⁴⁵ și a podului lui Traian. Față în față cu Turnu, un pic mai sus se află micul oraș sârb Cladova⁴⁶; între Cladova și pod se află un mic sat sârb, căruia i-am uitat numele. Cele două capete ale acestui pod construit de Apollodor, pe malul sârbesc și cel românesc se află încă în stare bună, care trebuia să fi fost mai sus de nivelul obișnuit al apei. Cei 22 de stâlpi apar foarte rar, atunci când apele sunt scăzute. <Podul> este situat aproape de un cot al fluviului, unde curentul nu este prea rapid și apa nu prea adâncă, din cauza unei limbi de pământ, care se întinde pe sub apă de pe malul românesc pe cel sârbesc. Am văzut în muzeul din Belgrad, statuia de bronz a lui Traian, care era așezată la picioarele podului, în Serbia.

Proiectul meu era să trec Dunărea în timpul nopții, foarte aproape de podul lui Traian, să debarc singur în România și să mă duc să-l văd pe prietenul meu Miculescu⁴⁷, care era prefect de Turnu. Eram foarte legat de acesta. Îi tradusesem versurile frumoase despre ruinele faimosului Turn al lui Severus. Primise ordine foarte precise de la guvernul său în ceea ce mă privește, dar știam foarte bine că nu mă va extrăda nici turcilor, nici austrieilor. Îmi va da probabil o escortă, pentru a călători prin România în căruța poștei, până la Galați. Malul Dunării este păzit de către o miliție numită grăniceri sau vameși; puteam foarte bine să le înșel vigilența în timpul nopții [...] // Numele italienești sunt frecvente în România. În partea p. 239
română a Ungariei orientale există Veneția Mare și Veneția Mică⁴⁸. Odată, într-o călătorie, în timpul nopții, m-am oprit într-un sat. „Unde suntem? am întrebat vizitiul. „Suntem la Malamoccu⁴⁹ domnule”, mi-a răspuns el. În Italia există un Malamoccu⁵⁰, pe malul mării, lângă Veneția [...] După ce am traversat o parte a României, ajutat de un arendaș, am navigat pe un vas grecesc până la Calafat⁵¹.

⁴² Gheorghii Stoikov Rakovsky, (1821–1867), revoluționar și scriitor bulgar.

⁴³ Luptă între garibaldini și forțele regaliste în anul 1862. Prima încercare eșuată a lui Garibaldi de a intra în Roma sub lozincă „Roma sau moartea”.

⁴⁴ Drobeta Turnu-Severin, oraș jud. Mehedinți.

⁴⁵ Lucius Septimus Severus Augustus, împărat roman (193–211).

⁴⁶ Cladova, oraș în Serbia.

⁴⁷ Miculescu, boier muntean.

⁴⁸ Veneția Mare, Veneția Mică probabil se referă la localitatea de astăzi Veneția de Jos, comuna Părău, jud. Brașov.

⁴⁹ Probabil Malamuc, sat, com. Gherghița, jud. Prahova.

⁵⁰ Malamocco, localitate lângă Veneția.

⁵¹ Calafat, oraș jud. Dolj.

Călătoria de la acest port la Galați se face în mod obișnuit în opt-zece zile. Din nefericire apele erau scăzute, iar navigația a devenit aproape imposibilă.

p. 240 Am rămas ore și zile întregi eșuați pe un banc de nisip sau împotmoliți în mълul fluviului. Reușeam cu mare efort să ne mișcăm de acolo. Am aruncat mai departe ancora, la care era atașată o frânghie, a cărei extremitate s-a înfășurat // pe un cabestan aflat la bordul navei eșuate. Încet-încet întorceam cabestanul pentru a înfășura frânghia și astfel nava se desprindea treptat din nisip sau din noroiul cleios. O navă turcească făcea drumul alături de noi. Marinarii de pe ambele nave se întrețineau prietenos. Pericolul comun făcuse să fie uitate dușmăniile naționale și religioase [...]

p. 241 Ajunsesem aproape de Giurgiu în România, la o distanță de douăzeci sau treizeci de leghe⁵². Am auzit spunându-se la Calafat că un vapor al companiei franco-sârbe, nou înființate, a început să facă călătorii de la Giurgiu la Galați. L-am rugat pe căpitanul Lucas să-mi dea o barcă cu doi oameni pentru a prinde acel vapor. A consimțit, iar Dimitrakis, Petros și cu mine am plecat. Auzind de la niște pescari că vaporul a plecat, în loc să mergem la Giurgiu, am decis să mergem pe insula țiganilor, pentru a aștepta trecerea navei „Agios Nicolaos”.

p. 242 Câini mari, o haită întreagă, lătrau cu furie pe malul insulei țiganilor, în timp ce Dimitrakis, Petro și cu mine debarcam pe înserate. Câțiva oameni au venit în recunoaștere. În timp ce unul dintre ei s-a dus să-l anunțe pe șef, ceilalți au calmat câinii care, din acel moment s-au arătat a fi foarte prietenoși. Era un trib de lingurari sau fabricanți de linguri și de orice obiect în lemn. Erau în jur de 200–250 // de oameni. Stăteau într-o pădure seculară. Poate terenul a fost defrișat pentru a se face un câmp, poate au avut norocul unei poieni naturale. Ramurile arborilor încolăcite sau îndoite în arcuri formau în jur de cincizeci de bordeie mizerabile. Toate acestea erau deschise în față. Acolo se aflau lingurarii tăind din lemn linguri sau alte unelte. Am fost dintr-o dată înconjurați de o mulțime de oameni, de femei și de copii zdrențăroși. Un simplu semn al șefului a fost de ajuns pentru a fi lăsați în pace, iar mulțimea s-a dus la treburile obișnuite. Focuri mari erau aprinse la marginea câmpului, pentru a-i lumina pe lucrători și pentru a-i îndepărta pe lupi.

p. 243 Capetenia romilor, numele adevărat al țiganilor sau boemienilor, ne-a oferit ospitalitatea cu un aer nobil. „Vă punem la dispoziție, tot ceea ce avem. Nu este mare lucru!...” Căpetenia era un bărbat arătos, în jur de treizeci și trei de ani, cu o frunte înaltă și trăsături aspre și nobile, cu ochi mari, negri, strălucind în mijlocul penumbrei de la intrarea în bordeiul său. Bucle negre cădeau în valuri pe umerii săi. Era mai puțin zdrențăros decât supușii săi. Avea picioare și brațe atletice și un piept larg, bine clădit. Vorbea încet cu o oarecare solemnitate, în acea limbă pitorească, plină de expresii, care este obișnuită popoarelor orientale, // pe jumătate românește, pe jumătate în romă sau țigănească.

Ne-am așezat în jurul focului aprins, care se afla în apropierea intrării în bordei. Am pregătit crapii din Dunăre, ce cântăreau patru-cinci kilograme, pe care îi cumpărasem de la niște pescari. În timp ce aceștia se prăjeau încet la proțap, conversația a început între șeful lingurarilor și cu mine. Mai demult studiasem

⁵² O leghe este egal cu 4 452 m.

limba romilor și tot ceea ce se scrisese despre originea lor. Cunoșteam și studiile serioase făcute de dl. Vaillant în aceste locuri. Deseori mă întreținusem cu țigani lăutari, muzicieni. Dar romii din insula de pe Dunăre erau mai interesați.

Am observat atunci, ca și altădată, cum căpeteniile acestui popor ciudat, păstrători ai tradițiilor și ai obiceiurilor, sunt convinse că poporul lor s-a stabilit în Europa de mai multe secole. Ei se laudă că sunt păstrătorii unor tradiții preistorice, ai unor mituri care sunt bazele vechilor religii. Râd de religiile noastre, spunând că sunt recente. Maimuțăresc pe creștini și musulmani și nu cred nici în Evanghelie și nici în Coran. Am observat acest lucru la tinerele țigănci, care cântă cântece voluptuoase în turcă pe străzile Sтамbulului. Am strâns și am publicat unele dintre ele.

Este posibil ca alte migrații ale aceleiași rase sau a alteia, ce are afinități cu aceasta, să se fi suprapus peste etniile străvechi. Poate că acești romi, în loc să fie ultimii arieni veniți // în Europa, au fost primii, poate că ei au fost cei care s-au suprapus peste oamenii epocii de piatră și au adus primele noțiuni de metalurgie în Europa. Multe dintre denumirile râurilor din Italia sau de altundeva, aflate pe aceeași latitudine, până în stepele Rusiei au origini sanscrite și semnifică fluviu, apă; numele celui mai mare fluviu al Italiei, Padul, semnifică apă în țigănească. Cuvântul rom înseamnă bărbat în țigănească, situație asemănătoare cu alte limbi. În egipteană romi are același înțeles [...]

După două-trei ore de conversație, căpetenia a cerut să se odihnească. Era foarte afectat, aproape bolnav, din cauza morții unicului său copil. Trebuia să asculte tânguirile celor doi părinți, exprimate elocvent și pitoresc!

M-am culcat îmbrăcat direct pe pământ, în fața focului, punând capul pe perna căpeteniei, pe care acesta m-a obligat să o primesc. Căpetenia boemienilor din insula de pe Dunăre avea o pernă!

Spusese bine, curajosul om, mi-a pus la dispoziție tot ceea ce posedea. Am fost aproape jumătate de oră într-o fel de toropeală, până când m-a trezit o graznică mâncărime [...] Lingurari muncesc mereu. Încetează munca pe la miezul nopții, pentru a o relua la 4-5 dimineața. Zgomotul pe care îl făceau, m-a // împiedicat să adorm din nou. M-am trezit și am făcut ocolul taberei.

Nu mai văzusem până atunci un astfel de spectacol straniu. Toți erau dezbrăcați, tineri și bătrâni, bărbați și femei; fără haine, cu un aer normal, ca și când ar fi fost foarte cald. Munceau pe vine așezați la intrarea bordeielor, care erau la rândul lor paralele sau aproape paralele, o parte dintre ele intersectându-se. Câteodată, unii dintre ei se ridicau pentru a lua lemne de lucru sau pentru a arunca crengi pe focuri sau pentru a-și potoli căinii, care lătrau din când în când, amestecându-și hămăiturile cu zgomotul surd, îndepărtat al fluviului.

Este un spectacol obișnuit pentru călătorii ce voiajează în țări sălbatice, acolo unde nu există nici o civilizație, să vadă oameni goi. Dar noi eram aproape de Giurgiu, de București, de țări civilizate sau care cel puțin posedau aparența civilizației. Este adevărat că obiceiurile sunt corupte, dar nu se ajunge nici pe departe la o astfel de impudoare! Oamenii dezbrăcați sunt în general hotențoși, pieile roșii, australienii, ei aparțin raselor cu forme înfricoșătoare, îndepărtate de tipul caucazian. Eu aveam sub ochii mei un tip frumos, unul dintre cele mai frumoase tipuri caucaziene, în ciuda degradării morale! [...]

p. 246 I-am găsit pe bărbați mai frumoși decât femeile, iar pe tinerele țigănci, deși drăguțe, mai puțin frumoase decât cele din Stambul. Cred ca dacă există un înger al tenebrelor, un spirit al răului, iar dacă acel înger al lua formă umană, ar lua chipul uneia dintre tinerele țigănci, care stătea lângă apele dulci ale Europei. Nu am văzut

p. 247 creaturi atât de frumoase, dar atât de teribile; nu mai văzusem ochi // atât de scânteietori, malițioși, tandri, lubrici, diabolici [...] Popor misterios acești romi! Căpeteniile lor pretindeau a fi depozitarii tradițiilor celei mai vechi civilizații. Sunt frații celor mai civilizate popoare ale lumii, dar le lipsește o calitate esențială a popoarelor civilizate, pudoarea. Popor misterios al cărui nume este egiptean, iar limba este în parte sanscrită, în parte ariană! Populație plină de talent, cu aptitudini muzicale și artistice în general [...] Amestec uimitor al unui element angelic cu unul satanic!

După două zile, „Agios Nicolaos” s-a zărit la orizontul insulei țiganilor și eu m-am întors la meseria de matelot, la măsurarea apei și la strigătul *dobra voda* pe Dunăre.

Trecuse o lună și jumătate de când părăsisem Calafatul. Mă plictisem de moarte. Iarna se apropia. Mă temeam să nu ajung mai târziu la Galați, atunci când navigația pe fluviu ar fi fost închisă. L-am rugat fără nici un rezultat pe *carabocyres* Lucas să mă debarce, în timpul nopții, în orice punct al malului românesc. El îmi spunea că lucrul ar fi fost mai devreme sau mai târziu descoperit,

p. 248 că va plăti // o amendă și va merge chiar la închisoare. Într-o zi, o barcă turcească, cu doi oameni, a trecut pe lângă noi. Mergeau spre Silistra, care nu era așa de departe. Aceștia au consimțit să mă debarce, în timpul nopții pe malul românesc și astfel am părăsit închisoarea pe ape, unde am petrecut aproape o lună și jumătate [...]

La începutul anului 1857 celebra revistă „Blackwood’s Magazine” publica un vast material dedicat călătoriei întreprinse de un englez în Imperiul Otoman. Punctele cheie ale acestei călătorii au fost, după cum sugerează și titlul – *De la Pera la București* – două spații cu o importantă încărcătură culturală și politică în imaginarul oamenilor de atunci. Călătoria a început din cel mai european și modern cartier al capitalei Imperiului Otoman, Pera, locul în care se aflau majoritatea ambasadelor străine și unde se practica un comerț intens, dar în care totuși pulsa viața musulmană. Trecând prin diverse localități, călătorul scoțian ajunge, folosind beneficiile și comoditatea vaselor de transport, la Giurgiu, iar de aici, la București. Încă din momentul în care și-a început drumul și-a dat seama de ignoranța nu numai a compatrioților săi, dar și a celorlalți occidentali, în ce privește principatele și situația românilor. Opinia sa despre elita românească era favorabilă; membrii ei vorbeau fluent limbi străine, frecventau marile capitale occidentale (Paris, Viena, Londra, Berlin) fie din plăcere, fie pentru a merge la studii și, mai ales, aveau purtări alese și doreau să reușească în viață. Această imagine este întărită în momentul când este evocată personalitatea lui Ion Ghica, bei de Samos din 1853. Pe parcurs, călătorul își îmbogățește cunoștințele despre români și obiceiurile lor, reușind să vadă dincolo de prejudecăți. Astfel află că barba era semnul distinctiv al vechii boierimi românești, care încă avea deprinderi orientale, că bacșiușul a devenit un mod de viață și că nunțile românești din mediul rural au un alt tipic. Rămâne totuși un demn reprezentant al nației sale, criticând în mod aspru: drumurile, salubritatea Bucureștiului, prezența în număr mult prea mare a câinilor vagabonzi în această capitală, ca și lipsa unor camere complet mobilate pentru închiriere. Dar ceea ce l-a șocat cel mai mult odată cu vizitarea orașului dâmbovițean a fost incoerența arhitecturală, lipsa de omogenitate în construcția caselor, care dădea naștere unor contraste neplăcute privirii. Case vechi, care să poarte o amprentă istorică și culturală nu prea puteau fi zărite, iar palatele mari și opulente ale boierilor, întâlnite mai peste tot, alături de cocioabe mizere sau case mai umile, nu ofereau o priveliște plăcută ochiului. Ceea ce poate este nou la nivelul observațiilor, printre multitudinea relatărilor de călătorie, este modul de descriere a corupției și fraudei care însoțea fiecare investiție făcută în construirea unei clădiri cu funcționalitate publică. Trecând în sfera politică, el se alătură celorlalți peregrini în spațiul românesc din această perioadă și constată lipsa de înțelegere dintre români și trupele de ocupație austriece, cu care s-a ajuns chiar la altercații. Pornind de aici, călătorul englez face ample referiri la problema unirii principatelor, la statutul lor vis-à-vis de Imperiul Otoman, în prezent și viitor, totul fiind legat și de politica puterilor europene. În final, după o scurtă, dar revelatoare ședere în București, pleacă spre Galați pentru ca apoi să facă drumul de întoarcere spre țara natală. Comentariile sale de ordin politic, social și economic, argumentate, stilul cursiv și îngrijit al frazelor sale ne determină să credem că autorul relatării de călătorie era un om cultivat, cu experiență de viață și un oarecare interes pentru situația țărilor române.

De la Pera la București¹

p. 205 Harta Europei explică îndeajuns de ce Bucureștii², departe de a fi cea mai mică sau cea mai puțin interesantă capitală din această parte a pământului, este fără îndoială cea mai puțin vizitată și cunoscută. Aflat dincolo de teritoriul austriac, rusesc și turcesc, este departe de orice spațiu al afacerilor sau plăcerii, care ar putea constitui un punct de interes pentru călători. Departe de cele mai umblate drumuri, căile de a-l atinge sunt lungi și obositoare. În jos, pe Dunăre, de la Viena, sau în sus, de la Constantinopol, sau prin Rumelia și Bulgaria cu un poștalion grosolan și primitiv, acestea sunt cele mai bune, dar și cele mai neispititoare drumuri. În Europa Occidentală, oamenii știu în general puține lucruri <despre Principatele române> și nici nu le prea pasă de Moldova³ și Valahia⁴, provincii despre care s-a scris puțin, cu excepția paginilor trecătoare ale ziarelor. Ultimul război a contribuit la cunoașterea lor. Dar, totuși, există multă ignoranță în ce le privește, chiar și printre persoanele altfel bine informate. Nu demult ne-am întâlnit cu astfel de persoane, care-și închipuiau că domnul⁵ este un fel de conducător sălbatic, îmbrăcat în piele de oaie și îi considerau pe boieri⁶ ca fiind niște mici barbari, locuind în peșteri și trăind din jaf și vânătoare. Într-adevăr, acest lucru este departe de realitate. Românii⁷ sunt printre cei mai mari vântură-țară ai timpurilor noastre. Sunt puțini membri ai elitei care să nu-și părăsească propria țară pentru câteva săptămâni sau luni în fiecare an și cei care s-au întâlnit cu ei în Viena sau la Paris și în locurile lor favorite, băile din Franța și Germania, i-au găsit de obicei a fi persoane cu o anumită eleganță în maniere, cu obiceiuri ce ating luxul și care realizează cheltuieli costisitoare, vorbind limba franceză în mod fluent și (deși adesea cu un accent prost și o lipsă a rafinamentului) aproape ca pe limba lor, fiind nerăbdători să-și înalte neamul și țara în ochii străinilor care, știu prea bine, sunt puțin familiarizați cu ei și înclinați spre a-i desconsidera. La ei acasă sunt oameni binevoitori, politicoși și ospitalieri, pentru care străinul are nevoie de o recomandare, pentru a fi sigur de o primire și o îngrijire prietenoasă. Și dacă recomandarea ar fi una specială sau calitățile sale de străin, numele sau rangul, îl recomandau în mod deosebit pentru a fi observat și pentru a deschide inima vreunui nobil de la Dunăre⁸, atunci s-ar găsi ospătat, dezmierdat și prețuit peste măsură. Va fi rugat stăruitor să profite din plin de talentul unor artiști exotici; va fi aprovizionat cu cai și însoțit în plimbări, primit cu cinste la orice oră ar veni și prezentat tuturor femeilor încântătoare și burlacilor

¹ *From Pera to Bucharest* în „Blackwood's Magazine”, vol. 81 (496), februarie 1857. p. 205-226.

² *Bucharest.*

³ *Moldavia.*

⁴ *Wallachia.*

⁵ *Hospodar.*

⁶ *Boyards.*

⁷ *Moldo-Wallachians.*

⁸ *Danubian magnate.*

din țară – bani, vornici, logofeți, postelnici⁹ sau orice alte titluri necunoscute auzului. Cu siguranță că oricine pleacă spre principate cu ideea că pornește spre o țară lipsită de civilizație și dezagrabilă, va fi plăcut surprins înainte să petreacă trei zile acolo. Județele¹⁰ s-ar putea să nu-l intereseze prea mult. Drumurile sau absența lor l-ar putea face să le blesteme și nu va fi prea zgomotos nici în laudarea hanurilor. Dacă va intra prin Galați¹¹ va spune fără îndoială că orașul prosper este unul din cele mai urâte și plicticoase locuri în care compania austriacă Lloyd's Steam a obligat un călător să-și irosească patruzeci și opt de ore. Micile orașe ale țării îl vor atrage cu greu, dacă nu vor fi dintre acelea, precum Giurgiu¹², care rămân în amintire pentru faptele de război. Dar capitalele, și mai ales Bucureștii, îi vor oferi bună dispoziție, distracție și chiar confortul la care nu se aștepta când a pătruns în această zonă de graniță dintre creștini și turci. Valahii au un proverb autohton legat de efectul pe care apa Dâmboviței¹³ îl are asupra celui care bea din ea și care spune că acesta nu va mai bea niciodată dintr-o altă apă. Dâmbovița este un pâraiaș tulbure, îngust și mărginit de plopi și sălcii, care curge prin București, fiind lipsit de importanță pentru navigație și neavând ape bune la gust sau de o limpezime îmbietoare. Dar metafora este mai // clară decât râul și sugerează p. 206
puterea de atracție a veselei, trândavei, liniștitei, desfrânatei și, dacă trebuie spus adevărul, vicioasei capitale a Valahiei. [...]

Apoi, vara, vapoarele de pe Dunăre nu merg destul de des. Cel mai rapid p. 209
(cele mai lente ies din discuție pentru persoanele care merg pe orice distanță și sunt folositoare doar pentru mărfuri și băștinași) merge doar o dată pe săptămână și, drept urmare, este mai mereu suprapopulat, încât oamenii sunt nevoiți să doarmă pe canapele și pe mese și chiar și pe punte. Acestea le-am văzut chiar eu. În asemenea situații ofițerii vasului sunt obișnuiți să-și vândă cabinele lor, pe parcursul călătoriei, la prețuri frumușele. De asemenea, vasele sunt prost anunțate. Am fost asigurat că nu aștepți niciodată mai puțin de o zi, în general două și uneori chiar trei zile la Galați, acolo unde vaporul de la Constantinopol te lasă și te preia vasul fluvial. Bineînțeles, toate acestea cer modificări, acum că există o atât de mare creștere a schimbului dintre Europa de vest și cea de est. Asemenea îmbunătățiri vor fi probabil făcute de către austrieci de îndată ce își văd actualul monopol precum și carierele amenințate în mod serios. Austria își dorește de multă vreme să-și mențină influența în țările române¹⁴; părerea generală în acele principate este că va face tot posibilul // să se strecoare în interiorul țării și să câștige un ascendent p. 210
permanent prin însușirea cât mai multor instituții publice precum căile ferate, băncile și liniile de navigație fluvială. Cei mai bănuitori văd în aceste proiecte o speranță și un plan spre o anexare definitivă. Dar această perspectivă este atât de îndepărtată, încât este mult mai înțelept să aștepți ceea ce îți oferă prezentul.

⁹ *Bans, vorniks, logothetes, postelniks.*

¹⁰ *Rural districts.*

¹¹ *Galatz.*

¹² *Giurgevo.*

¹³ *Dumbrovitza.*

¹⁴ *Moldo-Wallachia.*

La debarcarea în Giurgiu mi s-a spus că un bătrân domn, mic de statură, cu un aer poruncitor și cu o barbă în întregime albă, care părea a-i ține pe toți în mișcare pentru a-l servi, era unul dintre cei mai mari boieri ai Moldovei. Aceasta a fost prima oportunitate pe care am avut-o de a vedea un boier la el acasă și am crezut că ar trebui să mă simt mai mișcat de ocazia ivită. Mărturisesc că l-aș fi luat drept un bătrân evreu, probabil un negustor în straie învechite. Acum știu că barba era semnul distinctiv al boierului și despre aceasta am avut o dovadă ulterioară pe când am pornit spre București. Acel oraș era destinația a trei sau patru din tovarășii mei de călătorie din Galați și ne-am informat pe dată asupra celor mai bune mijloace de ajungere acolo. Ni s-a spus că un poștalion va pleca imediat așa încât am dat gata în grabă proasta gustare de dimineață și eram pregătiți de plecare. Nu însă și poștalionul, care ne-a fost arătat stând aproape de han și neschițând nicio mișcare ca și cum abia fusese adus acolo să decoreze cartierul. Câteodată un personaj asemănător unui tătar¹⁵, îmbrăcat într-un mod ireal într-o pânză de sac, ieșea dintr-o magazie pe jumătate ruinată, se apropia de vehicul, îl privea lung, plin de admirație și apoi dispărea din nou. După ce acest lucru s-a repetat la intervale de o oră și jumătate, opt cai, sau mai degrabă ponei, încurcați într-o încrângătură de funii, au fost aduși în curte și adăugați poștalionului, care era, în mod clar, o veche trăsură germană, considerată demodată în țara sa, dar încă suficient de bună pentru principatele dunărene. Totuși, nu se vedea niciun semn că s-ar încărca bagajele noastre, apoi de îndată a apărut o căruță, în care am fost înștiințați că în acesta va fi transportat. În majoritatea țărilor, dar mai ales în cele din est, călătorul nesăbuit este acela care acceptă să fie despărțit de desaga sa și drept urmare noi am protestat, dar a fost în zadar. Poștalionul avea un echipaj plin de pasageri și acesta ar fi trebuit să le ducă și bagajele și să ajungă în București în acea seară ori era greu să nu te gândești la o prăbușire <a trăsurii>. Deci, după ce s-a condiționat rămânerea căruței aproape de poștalion, am fost de acord cu acest aranjament nesatisfăcător.

Sunt 42 mile¹⁶ de la Giurgiu la București și cum am pornit înainte de ora 11 și ni s-a spus că bidivii vor fi schimbați de două ori pe drum, ne-am socotit îndreptățiți să credem în asigurarea dată nouă că vom ajunge la cea din urmă locație pe la orele 5 ale amiezii. Echipajul nostru nu era unul promițător. Cei opt cai, de toate mărimile, cu cele mai diverse harnașamente, unii dintre <cai> conducători fiind fără zăbale, au fost mânați de cei doi surugii cu întâișare sălbatică, îmbrăcați în cojoace din piei de oaie, și au pornit în pas vioi. Dar orice semn al drumului a dispărut aproape de îndată ce am ieșit din Giurgiu. Era o urmă de roată ce abia se ivea de-a lungul câmpiei. O distanță considerabilă drumul nostru a trecut prin pășuni, unde era permisă ducerea la păscut a cailor după plata a aproape un zwanziger^{16bis} sau opt penny englezești pentru o bovină, timp de șase luni. După ce am parcurs întreaga câmpie și am ajuns pe un teren unduios, drumul nostru a început să treacă prin mici crânguri și urma <lăsată> era adesea atât de îngustă încât puieții de stejar aproape că pătrundeau în trăsură pe măsură ce treceam. Drumul nu era nicăieri foarte pitoresc, dar ici și colo era destul de

¹⁵ Tartar.

¹⁶ Unitate de măsură pentru lungimi egală cu 1609,3 m.

^{16bis} Monedă austriacă de argint ce valora 20 de crăițari.

atrăgător și pădurile erau tivite în straturi groase de flori sălbatice. Dar nu în aceeași măsură ca atunci când am călătorit de-a lungul aceleiași poteci la începutul lui iulie, când practic am mers prin câmpuri de pomi fructiferi, gălbenele, nalbă și flori violete precum lavanda și cele gri ca pana și paturi de garoafe. Totuși, atunci am călătorit prin norii cei mai groși de praf alb, pătrunzător, care este una dintre năpastele Bucureștilor și ale împrejurimilor. Acum, o ploaie scurtă a umezit pământul, // care acolo este de o consistență atât de lipicioasă, lipsită cu totul de pietre sau prundiș, încât nu cred că se poate să aduna o baniță din acestea <două> pe întreg drumul de la Giurgiu la București. Iarna noroiul este atât de adânc încât aproape că nu se poate călători, cu excepția trăsurilor ușoare cu mulți cai și transportul de mărfuri și produse agricole este aproape suspendat. Acest lucru se datorează nevoii de drumuri, din care puține mile au fost făcute în Valahia în timpul întregii domnii a prințului Știrbei, deși au fost puse sume generoase deoparte în acest scop. Iarna, drumurile, îndeajuns de practicabile vara, devin mocirloase. Nu a fost cazul și în ziua călătoriei noastre, dar încă mai era destul de mult noroi încât să întârzie înaintarea noastră și ne-am croit drum încet, așteptând nerăbdători pentru o ștafetă. În cele din urmă am constatat că trebuie să schimbăm caii doar o dată, în loc de două sau trei ori și am fost bucuroși când, după ce am trecut un pod aflat peste un râu puțin adânc, am tras la un han aflat de o parte a drumului. Ne-am uitat după cai de poștă odihniți, dar nu se vedea nici unul; am fost invitați să poposim și imediat s-a aflat adevărul conform căruia urma să mergem direct spre București cu aceleași gloabe obosite și, pentru a le permite îndeplinirea acestei isprăvi, trebuia să stăm pentru o vreme acolo unde eram. Asta era o neobrăzare, dar a bombăni era în zadar. Eram amuzat și întrutotul uimit de planul adoptat pentru a revigora animalele noastre pentru această a doua parte a drumului. După ce au mâncat pe nerăsuflăte o porție consistentă de grâu, au fost eliberați de întreg harnașamentul și îndreptați, ca atâția boi, spre râu. După ce au băut foarte mult, au fost stropiți mult și s-au umezit destul, un călăreț a intrat în râu de cealaltă parte și i-a scos afară și ei au venit în galop, în salturi, dând cu copita înspre poștalion și supunându-se pentru a fi țesălați și a li se pune harnașamentul cu docilitatea obișnuită a cailor români.

Era duminică, o zi caldă și frumoasă și locuitorii unui sat răzleț se bucurau de sărbătoare. Hanul, doar o cârciumă aflată la marginea drumului și loc de popas, ce câteva săptămâni mai târziu a fost jefuit și în parte distrus de un detașament de soldați austrieci care trecea prin sat, era plin de țărani ce mâncau și beau. Sunetul muzicii și al petrecerii ce se auzea de la o distanță mică ne-a atras și curând am dat peste o petrecere de nuntă, unde lumea dansa și se veselea în afara casei familiei miresei. Dansul care părea a fi pentru cineva care nu era nici grațios nici variat în mișcări. Dansatorii formau un cerc, se țineau de mâini și alternativ, închideau și lărgeau <ceroul>, sporind și scăzând circumferința. Acesta părea a fi întreg dansul care a fost întrerupt de apropierea a patru sau cinci străini, dintre care unul un ofițer în uniformă și altul având mai degrabă o barbă bogată, ceea ce a făcut să fie luat drept un boier de primul tovarăș. Femeia părea sfioasă. Fără îndoială că <românele> erau timide și neatrăgătoare și m-a uimit că unora dintre ele le-ar fi fost de ajutor săpunul și apa. Îmbrăcămintea lor, care era foarte obișnuită în clasele

lor din Valahia, cuprindea o bluză, bine prinsă în jurul gâtului și acoperind în întregime partea de sus a persoanei lor. De la talie în jos erau îmbrăcate asemenea femeilor din aproape toate țările – adică purtau un număr de fuste – dar, deasupra taliei, cămașa era singurul lor acoperământ. Acest costum are mai degrabă un efect șocant până când te obișnuiești cu el. Pentru femeile bine proporționate, care nu necesită ajutorul unui corset – și multe pot fi găsite printre țărăncile române – este departe de a fi nepotrivit de vreme ce arată conturul și suplețea formei mult mai bine decât orice strângere artificială. Dar în cazul femeilor trecute de o anumită vârstă și care au suferit nașteri, corsetele lipsesc și imaginea nu este deloc mulțumitoare. Bluza este câteodată dintr-un material care, fără a fi indecent de transparent, permite pielii să transpire într-o mică măsură. Dar aceste cămăși sunt de obicei presărate în straturi groase cu stele sau alte modele lucrate în aur sau argint și cred că acesta este considerat în mod strict // costumul național. Podoabele obișnuite ale femeilor din clasa de jos sunt monedele din aur și argint și chiar și piaștrii amestecați¹⁷. Sunt găuriți și înșirați pe un șirag și purtați drept colier precum și sub forma unei scufii sau a unei diademe mari deasupra părului. Îmbrăcămintea purtată reprezenta de obicei zestrea tinerei țărănci române. Tentația acestor rozarii din ducăți¹⁸ și uneori dolarii s-au dovedit a fi prea puternică pentru virtutea ocupanților austrieci ai Principatelor și am auzit atât de multe povești, prea multe din ele dovedite, de biete fete jefuite de mica lor avere de mâna neobrăzată a unui om al Kaiserului¹⁹. Judecând după cantitatea de monede, în special turcești și austriece, expuse de doamnele de la petrecerea de nuntă, erau mai degrabă oameni înstăriți ai clasei lor. Mireasa purta mai multe din marile monede turcești de aur, arătând la fel ca unciile spaniole, pentru a nu pomeni nimic despre mărunțiș. A fost adusă pentru a ne fi arătată, ca semn al politeții, și au sărutat mâna tovarășului nostru bărbos, care, atrăgându-i-se atenția printr-un murmur „Bacșiș!”²⁰, care i-a ajuns la urechi, a trebuit să reîntoarcă complimentul în bani peșin. Bacșișul este la mare căutare în provinciile creștine de la Dunăre ca în orice altă parte a Turciei²¹. Trebuie să spun că, deși sărutul miresei a fost dat pe buzele sale în loc de mâna sa, cu greu ar fi meritat banii întrucât era o femeie obișnuită ca înfățișare, cu mult întrecută de domnișoarele de onoare și însoțitoare. Fără îndoială că era încântătoare în ochii mirelui, un flăcău bleg, dar calm, care părea foarte încântat de vizita noastră și mai ales de amabilitatea așa-zisului boier. Ni s-a dat să bem și, după câte știu, popularitatea noastră a crescut atât de repede încât am fi fost invitați să cinăm dacă biciuitul, zornăitul și țipetele nu ne-ar fi avertizat că trăsura noastră era gata și că timpul s-a scurs. Căii noștri au avut parte de o odihnă de o oră și jumătate, mulțumită căreia au reușit să parcurgă și restul drumului și ne-au dus curând după ora opt până la poarta mult iubitului București.

Natura neuniformă a terenului pe care Bucureștii este construit face greu de obținut o vedere completă a orașului din oricare din împrejurimile sale. Una dintre

¹⁷ Monedă de argint de 19,24 gr., cu un titlu de 835. Un piastru era echivalentul a 40 parale ca și leul.

¹⁸ Veche monedă de aur sau argint care a circulat în Europa.

¹⁹ *Kaiserlich*. Franz Joseph I (1830–1916), împărat al Imperiului Romano-German, rege al Ungariei și Boemiei (1848–1916).

²⁰ *Backshish!*

²¹ *Turkey*.

cele mai reușite pe care am văzut-o este cea dintr-o litografie publicată la Viena, realizată de pe țărmlul râului și având mitropolia pe vârful unui deal, în centrul imaginii. După ce se trece de poarta orașului, se înaintează pe o distanță considerabilă pe un teren deschis, presărat cu grădini, dar și din loc în loc cu case, lăsând cu greu impresia unui oraș. Într-adevăr, cu excepția centrului, a străzii principale, a Mogoșoaiei²², a străzii Lipscani²³ și a altor străzi negustorești, capitala valahă are mai degrabă aspectul unui sat răzleț decât a unui oraș. Pare că nici nu s-a depus efortul pentru a se realiza un aspect omogen care, pentru a economisi distanțele, este o idee de dorit într-un mare oraș. Este plin de grădini, curți și de spații libere, de teren nefolosit. Fiecare casă indiferent de mărime sau pretenții are o grădină și de regulă una mare. Efectul produs este unul foarte rural/provincial și plăcut: grămezile de cărămidă și mortar sunt puține, frunzișul și florile fiind pretutindeni. Cutremurele fiind foarte frecvente aici (deși câțiva ani au lipsit, întrucât unul a fost suficient de violent pentru a produce destule pagube²⁴), puține sunt casele care au mai mult de un etaj. Astfel, este ușor să înțelegi de ce Bucureștiul, cu o populație de 100 000, sau conform unor estimări mai ridicate, de 120 000 de suflete, cuprinde între porțile sale o suprafață despre care se spune că este egală cu două treimi din cea a Parisului. Dacă este un spațiu comercial, distanțele ar fi extrem de neplăcute. Așa că și pentru considerente sociale, locuitorii își petrec o foarte mare parte a timpului lor în trăsurile, așa încât cu greu se poate spune că există vreun cartier la modă pentru locuințele membrilor elitei, care sunt împrăștiate în diferite direcții. Dacă ar fi adevărat, după cum spune Sam Slick²⁵, că modalitatea de a evalua o capitală este prin intermediul trăsurilor particulare, atunci Bucureștiul s-ar situa pe o poziție destul de înaltă, // întrucât acolo mai mult decât p. 213 oriunde în altă parte trăsura este o necesitate a vieții. Cum cheltuielile pentru păstrarea ei nu sunt mari, nutrețul fiind din belșug și caii ieftini, majoritatea familiilor au cel puțin două trăsurile: una pentru soț și cealaltă pentru soție. Atunci când există doar una, de obicei doamna o ia și soțul se mulțumește cu o birjă²⁶ închiriată – o caleașcă ușoară, trasă de doi cai, pe care o tocmești pe zi sau pe oră. În majoritatea locurilor acest mod de angajare ar atrage după sine o viteză moderată. Dar birjarii, dintre care majoritatea sunt ruși, entuziasmați la gândul unui bacșiș, merg cu o viteză uimitoare și un străin este mai degrabă îndemnat – până devine conștient de îndemânarea lor în a conduce și de numărul mic de accidente – să verifice viteza, decât să le solicite să treacă mai repede peste pavajul stricat, peste numeroasele gropi și prin colțurile abrupte ale străzilor din București.

Puține case vechi se pot vedea în București, ultimul mare cutremur lovind aproape în toate clădirile semețe și de demult. Sunt multe case mari și frumoase, dar în general stilul arhitectural este unul simplu. Ochiul se obișnuiește greu cu

²² *Mogosöe*. Podul Mogoșoaia, veche denumire a Căii Victoriei.

²³ *Leipsick street*.

²⁴ Este vorba despre cutremurul din data de 23 ianuarie 1838.

²⁵ Personaj principal al schițelor semnate scriitorul canadian Thomas Chandler Haliburton (1796–1865) și reunite în volumul *Ceasornicarul sau Cugetările și Faptele lui Samuel Slick din Slicksville*, publicat pentru prima oară în 1835 și având o largă răspândire în Anglia.

²⁶ *Birja*.

contrastele ciudate, întâlnite la fiecare pas. Casele austere, dar spațioase, locuințele boierilor bogați aproape că se împiedică pur și simplu de colibe bulgărești prea joase, construite jumătate deasupra și jumătate sub pământ. În general există curți mari în fața caselor mai bune și de o parte a lor se întinde deseori un număr de clădiri joase, folosite ca grajduri sau încăperi, care șochează ochiul prin alăturarea lor atrăgătorului edificiu principal. Străzile sunt de o extraordinară lipsă a simetriei și un străin cu greu învață să se descurce prin oraș. Cu atât mai mult cu cât rareori merge pe jos datorită noroiului iarna și prafului, arșiței și distanțelor, vara, astfel încât acest mod de locomoție este aproape în afara oricărei discuții. Starea proastă a pavajului sau completa sa absență de pe străzi este dată de mărimea orașului, a cărui pavare cade, în mare parte, în sarcina populației scăzute. Mai mult, în Valahia, și mai ales sub ultimul domn, banii destinați unor scopuri folositoare obștii au fost îndepărtați foarte adesea de la destinația lor originală și folosiți într-un mod greșit și rușinos, uneori pentru a servi unei corupții politice. Și chiar și acolo unde au fost întreprinse lucrări publice au fost realizate cu un cost exagerat, explicabil doar prin existența unui sistem de jaf fără egal în altă parte decât în estul <Europei>. Astfel, încântătoarea clădire a operei²⁷, întru totul demnă de cea mai mare capitală europeană, a umplut buzunarele arhitecților, constructorilor și angajaților guvernului și ar fi putut fi ridicată de trei sau patru ori pentru sumele care au fost însușite și înghițite pentru ridicarea ei. Fostul domnitor Știrbei²⁸, pentru a se justifica într-o oarecare măsură, a declarat recent, plin de mândrie, că acest teatru este unul din beneficiile de care a avut parte Bucureștiul în timpul domniei sale. În ce privește construcția sa, aceasta vorbește pentru sine: o clădire foarte frumoasă, prevăzută din plin cu holuri, scări și săli de un nivel extraordinar, a căror singură vină este că, din nerăbdarea de a obține un efect impozant, proiectanții au făcut lojile prea înalte încât nu arată niciodată prea ocupate. Dar în ce privește costul, prințul²⁹ Știrbei este mut, deși se știe prea bine în Valahia cât de îngrozitor <de mare> a fost și cât de mare a fost și partea înghițită de delapidarea cea mai nerușinată.

București este *par excellence* orașul contrastelor, nu numai datorită clădirilor ce-l alcătuiesc, dar și al altor mii de aspecte. Unele dintre cele mai uimitoare dintre acestea sunt adunate cu brío, în câteva rânduri, de ultimul consul general francez la București, dl. Poujade³⁰, într-una din cele mai interesante contribuții ale sale în „Revue des Deux Mondes”³¹. // [...] Aceasta este o creionare <a Bucureștilor> foarte reușită, adevărată și cu un colorit plin de viață, precum una din acuarelele

²⁷ Sintagma „opera română” a fost folosită în epocă, deși nu exista un local rezervat acestei instituții. În secolul al XIX-lea, expresia făcea trimitere mai mult la trupele lirice existente în București. Dintre cele mai importante, care au activat în perioada serierii acestui text, amintim: teatrul liric italian, trupele lirice românești conduse de Costache Caragiale, N. Luchian, sau M. Millo.

²⁸ *ex-hospodar Știrbey*: Barbu Dimitrie Știrbei (1799–1869), domn al Țării Românești (1849–1853; 1854–1856)

²⁹ *Prince*.

³⁰ Eugène Pierre Poujade (1813–1885), diplomat francez, consul general al Franței la București (1849–1854). Vezi date biobibliografice și însemnările sale despre români, în vol. VI al colecției.

³¹ „Revue des Deux Mondes”. revistă culturală și literară franceză, care apare cu regularitate încă din 1829.

principale ale lui Preziosi³² dedicate străzilor Constantinopolului. Asemenea contraste și detalii pot fi făcute să crească aproape la infinit, întrucât chipul Bucureștiului are o mie de fațete diferite, atât ziua cât și noaptea. Țigani la care făcea aluzie dl. Poujade sunt o singură caracteristică a schiței, figuri sălbatice și tuciuiri sălășluind de preferință asemenea jefuitoarelor de cadavre în cimitire, găsindu-și culcuș și sub corturile jerpelite de pe parcelele de pământ libere, care abundă în București, sau făcându-și temporar locuințele între zidurile neterminate ale caselor. Un străin, neobișnuit cu dialectul lor, poate afla foarte puțin despre obiceiurile și tradițiile lor. Borrow³³ ar trebui să meargă printre ei. Ar găsi un teren bogat pentru observație. Mulți dintre ei lucrează ca zidari. Femeile, ființe cu pielea tăbăcită și neîngrijite, trândăvesc alături de pruncii pe care-i trag după ele la pieptul gălbejit. Copiii, când sunt mai mari, sunt aproape ca puii animalelor. Cobori pe cea mai aglomerată stradă a Bucureștiului într-o amiază de vară înăbușitoare. Tocmai ai trecut de o trăsură elegantă cu o pereche de cai murgi iuți ca vântul. Cel mai arătos dintre surugii este pe capră. Un lacheu³⁴ bine făcut, cu barbă, cu două pene, cu sabia în cingătoare; printre, două prințese (românii își traduc în mod liber titlurile lor locale în cele mai mari titluri din Europa Occidentală) înveșmântate după ultima modă din Longchamp³⁵. Întregul aranjament ar fi perfect în Hyde Park³⁶ sau Bois de Boulogne. De la ușa unui magazin plin de cravate, parfumuri și alte „noutăți de la Paris” până la doi dandy cu mustățile bine date cu ceară ce tocmai te-au salutat, făcându-ți semn cu mâna, simpla priveliște te duce cu gândul la Regent Street³⁷ sau la bulevarde. Douăzeci de pași mai în față, într-un colton retras al străzii, ajungi la o pompă de apă din bronz sub și în jurul căreia este adunat un grup de derbedei țigani, aproape de aceeași culoare ca și metalul, cu picioare slabe, pânțec bine conturate și trăsături de maimuță și cu toți la fel de goi precum s-au născut. Este greu de crezut că o legătură mai vizibilă între om și maimuță va putea fi vreodată găsită. Ființele pot fi considerate a fi într-o perfectă stare animalică. Termometrul este la cel puțin 100° <grade Fahrenheit>³⁸ la umbră și ei intră și ies din torentul limpede și rece al apei de fântână, corpurile lor abia spălate strălucind în soare, având o îmbrăcăminte proastă, cu trăsături de maimuță, rânjind precum consolele de cămin. O dată terminată baia, alcargă goi pe străzi, unde fierb cazanele mamelor lor și se așează să doarmă în praf, la umbra vreunei pietre de mormânt. Cineva poate să fie ispitit să creadă că, în acel mediu, o inimă rece, un ungher umbros și lipsa unui veșmânt ar reprezenta desăvârșirea fericirii umane.

³² Amedeo Preziosi (1816–1882), pictor maltez.

³³ George Henry Borrow (1803–1881), romancier și călător englez.

³⁴ *Chasseur*.

³⁵ Longchamp, hipodrom francez, inaugurat la data de 27 aprilie 1857, parte a parcului Bois de Boulogne din Paris.

³⁶ Cunoscut parc englez situat în centrul Londrei.

³⁷ Regent Street reprezintă una dintre cele mai importante străzi din Londra, fiind un exemplu de implementare al unui plan urbanistic, caracterizat prin coerență. Deși există clădiri, care datează din jurul anului 1813, astăzi toate sunt considerate de patrimoniu. Construită pentru a servi unui scop comercial, a devenit o atracție pentru turiști.

³⁸ Cca 37,5 grade C.

Cred că fiecare străin ce vizitează Bucureștiul în anotimpul bun ia cu sine cele mai plăcute amintiri despre oraș. Iarna, când zăpada este adâncă și străzile sunt mlăștinoase și lupii caută înfometaji pradă pe câmpurile din apropierea orașului câteodată aventurându-se în cartierele mărginașe și luând cu ei un copil rătăcit.

p. 215 farmecul poate fi diminuat, deși este // anotimpul cel mai vesel, când abundă petrecerile, și dineurile și au loc baluri mascate aproape în fiecare seară. Dar la începutul primăverii, înainte ca soarele dogoritor să înnegrească frunzișul și să gonească pe cei mai înstăriți dintre locuitori, nimic nu poate fi mai plăcut decât acest oraș provincial³⁹ înconjurat de pajiști și locuri de preumblare minunate și cuibărit într-o rețea de grădini și bolți de viță-de-vie. În timpul șederii mele de două luni am văzut mulți englezi și francezi trecând pe aici, îndeosebi ofițeri sosiți din Crimeea sau Constantinopol, care au ales ruta aceasta spre casă; și toți au părut a fi încântați și chiar a pleca cu regret. Bucureștiul este un oraș al trândăviei și viața acolo este aranjată în așa fel încât să te bucuri cât mai mult de traiul bogat. Ora obișnuită pentru cină este trei sau patru și după această masă multe persoane merg la o înghețată sau o plimbare într-o grădină publică încântătoare aflată în centrul orașului – considerată, de asemenea, a fi o binefacere oferită posterității de administrația prințului Știrbei, cu costul unei munci nerecunoscute a mii de robi nefericiți.

Totuși, cea mai înaltă societate frecventează puțin această grădină sau rămâne acolo pentru un timp scurt, îndreptându-se, în jurul orei șapte spre un drum plăcut cunoscut drept Șoseaua⁴⁰, aflat în afara orașului, care este o continuare a străzii principale, cu o plantație și o grădină de fiecare parte și mai departe, cu un drum mărginit de care o despart pajiștile bogate. Aici se formează cel mai bine ideea despre luxul și prosperitatea Bucureștiului, la care, de fapt, se întorc aproape toți oamenii bogați pentru a-și cheltui banii. La șosea întâlnești mondenii capitalei românești, dintre care doar câțiva bărbați călări, pentru că majoritatea, inclusiv toate doamnele, folosesc trăsuri elegante construite la Viena sau Paris. Într-o seară de vară această adunare este focarul flirtului, izvorul și centrul unui scandal deloc de neglijat. După câteva urcări și coborâri, în funcție de ritmul umbletului și viteza trásurilor, în general doamnele se opresc acolo unde este cărare și fie se dau jos și merg, fie primesc vizite în trásurile deschise. Printre mulțimea de echipaje elegante din această vară, cele care se făceau remarcate erau cele ale domnului, deosebindu-se de departe prin livrelele stacojii ale servitorilor și cele ale agenților diplomatici străini, majoritatea având drept lachei pe albanezii⁴¹ bogat înveșmântați. Numărul mare de uniforme austriece aducea un plus de însufletire scenei, câțiva dintre tinerii din personalul ofițeresc conducând briști și cabriolete atrăgătoare, în timp ce mulțimea se mulțumea cu umila, dar omniprezenta birjă. Pe măsură ce se însera, mulțimea se rărea deși, în minunatele seri de vară, rămâneau câțiva plimbăreți până se întuneca, hoinărind printre copaci sau așezați în trásuri, bucurându-se de răcoarea plăcută. Ici și colo trásuri goale, ai căror proprietari absenți erau

³⁹ *Rural city.*

⁴⁰ *The Chaussée.*

⁴¹ *Albanians.*

binecunoscuți, ofereau pretextul unui comentariu malițios clevetitorilor neoboșiți. În general, spre ora nouă Șoseaua era aproape părăsită și, mergând spre oraș, multe dintre trăsuri puteau fi văzute oprite la ușa cafenelelor bucureștene⁴², unde erau aduse înghețate și răcoritoare de către negustorii străini. Câțiva, care făcuseră față arșiței, se îndreptau astfel spre teatru, unde o companie franceză i-a înlocuit pe italieni. În timp ce bărbații se duceau spre Cercul Roman un club nou-înființat, sau mergeau mai departe pentru a se alătura grupurilor de noi prieteni asemeni tertuliei de origine spaniolă⁴³, ce ne reunea din nou, atunci când veselie lua sfârșit, în adunări mult mai numeroase și greu de descris.

Noaptea în București nu este lipsită de curiozități, care impresionează foarte mult pe străin. Pentru aceia care insistă a merge pe jos, este timpul cel mai bun pentru o preumblare, pentru că deși arșița dispare parțial odată cu lumina zilei, praful este mai puțin mai ales seara, când Șoseaua, aleile ce duc spre ea, câteva dintre străzile principale precum și cele din Cișmigiu⁴⁴ sau grădina publică, sunt udate într-un mod primitiv de oameni cu căruțe care răstoarnă apa în rezervoare de forma unui putinei și o aruncă peste pământul însetat și pavajul înfierbântat. În nopțile calde și senine, când străzile și grădinile sunt îmbăiate de lumina strălucind // ca argintul a lunii românești, se poate spune că oamenii din București trăiesc în aer liber. Fiecare fereastră este deschisă și ei stau în afara caselor sau bârfind în dreptul ușilor. Sunt o populație care se trezește dimineața devreme și pe la ora unsprezece străzile sunt abandonate și domnește liniștea. Un obicei foarte curios care predomină este cel al dormirii pe străzi. Într-o seară călduroasă și întunecată, mergând mai departe, între orele zece și unsprezece (gazul este necunoscut în București, iar lămpile cu petrol sunt slabe, puține și îndepărtate unele de altele), m-am trezit împiedicându-mă de perne. Cercetând, materialul moale s-a dovedit a fi o saltea. Din fericire, nu dormea încă nimeni pe ea. Ocupa întreaga întindere a trotuarului îngust și am trecut direct pe drumul destinat trăsurilor. Chiar atunci un bărbat s-a ivit din ușa deschisă cu o cuvertură pe braț; își făcea patul. Mai multe alte paturi erau aranjate succesiv, aproape de pereții caselor; era un dormitor *al fresco*. Fără îndoială că într-un spațiu dogoritor, planul acesta are avantajele sale, asigurând aer proaspăt și evitând problemele cu insectele de interior. Riscul de a fi călcat este mic, într-un oraș în care cu greu se poate vedea un suflet pe străzi după miezul nopții. Tocmai când păraseam Bucureștii, am fost înștiințat că acești adormiți din fața caselor sunt în marea lor majoritate evrei, că sunt foarte mulți și că au o sărbătoare vara ce durează două săptămâni și celebrează trecerea prin deșert a copiilor lui Israel, în timpul căreia nu dorm sub un acoperiș și există un obicei printre ei, conform căruia un copil conceput în această perioadă va fi Mesia. Această poveste mi-a fost spusă de către creștini și nu garantez sub nicio formă

p. 216

⁴² *Tortoni of Bucharest*. Expresia face referire la cafeneaua cu același nume deschisă în 1858 la Paris și care era frecventată de elita culturală a secolului al XIX-lea. Se pare că în prima jumătate a secolului al XIX-lea exista una asemănătoare și în București.

⁴³ *Spanish conversational tertulia*. Adunări cu un caracter literar sau artistic, care se întâlnesc pentru prima dată în Peninsula Iberică și America Latină și care presupun discutarea celor mai recente creații ale genului.

⁴⁴ *Tchismedjiu*.

pentru autenticitatea ei, dar este ciudată și mi-a părut rău apoi că nu am avut timp să mă conving, cercetând evreii români, pentru a vedea dacă acești obicei și această credință există printre ei.

Mulți dintre cei care dorm pe stradă au alături de culcuș un câine mic, care țâșnește afară, lătrând furios, dacă cineva se apropie în mod nechibzuit prea aproape de locul stăpânului. Cineva ar crede că prevederea este la fel de distrugătoare pentru somn cât este de folositoare împotriva jefuitoarelor, mai ales că lătratul străjerului vigilent este de obicei purtat ca un ecou de potăile rătăcite de toate rasele și mărimile care bântuie străzile din București și îl necăjesc adesea pe trecător. Este greu să arunci cu pietre în aceste animale, căci nu ai la îndemână așa ceva și cum călătorul furios și exasperat descoperă că, întorcându-se acasă târziu, este hăituit de câini de toate înfățișările, de la scâncetul scăzut al unui terrier la animalele de o statură într-adevăr formidabilă, cu un lătrat puternic și agresiv, el se oprește și caută ceva cu care să se apere. Acești câini fără stăpân, înainte atât de mulți și chiar periculoși în Constantinopol, aici au scăzut în număr și au fost descurajați de loviturile mortale și asprul tratament pe care l-au primit de la soldații francezi și marinarii britanici, din București, și astfel cu greu pot fi văzuți ca fiind primejdioși. Cel puțin nu am auzit vorbindu-se că ar fi devorat o ființă în ultima vreme, după cum s-a spus că făceau în capitala turcească – mai ales că numita persoană a fost învățată să ia o cantitate considerabilă de tărie și să șadă la marginea drumului pentru a dormi. Dar, cu toate acestea, sunt numeroși, îndrăzneți și suficient de zgomotoși pentru a alarma o persoană timidă și poți auzi câteodată strigătul înfricoșat al unui copil sau al unei femei ce a întârziat pe drum asaltat de aceste pacoste încăpățănate. Sunt mai degrabă enervanți decât însetați de sânge; dar, deși zgomotul pe care îl fac are puterea de a pune capăt somnului cel mai adânc, nimeni nu pare a se gândi a lua măsuri pentru a-i alunga, chiar dacă se află în preajma sa. La hotelul în care am locuit, șase dintre ei își făcuseră adăpost în larga curte în mijlocul căreia era construită casa. Se presupunea, cred, că unii dintre ei aparțineau gazdelor sau celor care poposeau la această clădire; dar nu am putut afla nimic despre prezumtivii lor stăpâni, care nici nu răspundeau pentru ei și care, cu siguranță, nu preîntâmpinau declanșarea celei mai groaznice larme la ore la care familiarii hotelului se presupunea că sunt adânciți în somn sau cel puțin îl căutau.

p. 217 Porțile curții erau adesea lăsate deschise. Câinii vagabonzi se strecurau // înăuntru, cu scopul de a lua ceva, ispițiți de miremele grele ale bucătăriei românești și cel mai frecvent rezultat erau conflictele deznădăjduite, sus-numiții vizitatori canini fiind însoțiți de un volum mare de lătrături, mârâituri, urlături și răcnind suficient de tare ca să-i scoale pe morți. Nu cred că i-a trezit pe bucureșteni⁴⁵, deși plângerile străinilor ce stăteau în casă, dar nu puteau dormi, erau gălăgioase și frecvente.

Noaptea, pe lângă câini, cea mai energetică și zgomotoasă ființă de pe străzile Bucureștiului este santinela sau *cine e acolo*⁴⁶, un cuvânt compus pe care l-am scris așa cum se pronunță și probabil aducând o mare jignire ortografiei corecte. Noul venit în capitala Valahiei, întorcându-se acasă târziu, este uimit de apariția

⁴⁵ *Bucharestians.*

⁴⁶ *Chimny-accolo.*

neașteptată a unui personaj ponosit, care se ivea din ungherul întunecat sau din ciudata gheretă și lovea cu ceva tare pavajul și striga cu glas răgușit *cine e acolo?*, ultima silabă fiind prelungită după dorință⁴⁷ și îl părăsește cu un oarecare regret. După care, de obicei, personajul repetă <cuvântul> *cine*, cu o oarecare apăsare asupra primei silabe, ca și cum ar fi fost supărat pe cineva sau insista asupra a ceva anume. Străinul își dă oarecum seama că acest strigăt strident și de neînțeles este asemănător celui *Qui vive* sau *Who goes there* – după cum și este – dar, observând că persoana care vociferează nu are arme de foc și, drept urmare nu poate obține liniștea printr-o împușcătură, fiind mai mult nepregătit pentru a da o replică, de obicei își vede liniștit mai departe de drum. Și străjerul nopții, dându-și seama că el nu aparține claselor periculoase, se retrage în ungherul său și îl lasă să treacă fără a-l mai întreba ceva. Chiar și acum când au fost, într-o anumită măsură, corupți de ocupația militară străină, românii din Moldova și Valahia⁴⁸ sunt un neam inofensiv și cinstit, crima nefiind frecvent întâlnită printre ei și <astfel> *cine e acolo* are puține de făcut. Și acum și înainte ei aduceau acuzații legate de neobișnuita haită de câini, dar principala lor sarcină părea a fi aceea a acoperirii celor care dormeau pe pavaj atunci când cei ce nu puteau, fie din cauza unei conștiințe încărcate sau a unei cine grele, își azvârleau păturile deoparte.

Și, dacă îmi amintesc bine, ghidul lui Murray pentru Turcia⁴⁹, sub niciun chip cel mai bun din colecția sa, este extrem de scurt și nefolositor în notița despre București, eu putând poate să fac un serviciu persoanelor, căroră această schiță imperfectă a atracțiilor sale îi poate determina să viziteze vara acest plăcut oraș, dacă dedic câteva rânduri hotelurilor. În primul rând, trebuie remarcat faptul că nu se găsesc în București camere de închiriat mobilate. Cel puțin nu puteau fi obținute în primăvara și în vara anului 1856. Dar poate că acest lucru se datora numărului de ofițeri austrieci, care erau încartiruiți în casele locuitorilor. Doar dacă, pentru aceasta, nu aveai un prieten care să-ți dea adăpost atunci nu aveai altceva de făcut decât să te oprești la un hotel. Cel mai bun dintre acestea este „Hôtel de Londres”, o casă mare construită în mod special pentru a fi han, și unde poți găsi apartamente bune și elegante, curate și destul de bine mobilate, la prețuri ridicate. Dar Bucureștiul, mai ales după război, nu este sub nicio formă un loc ieftin. Hotelul este foarte mare, plin de holuri lungi și cu camere de odihnă spațioase⁵⁰. Camerele nu au clopoței și modul de a-i chema pe servitori este original și supărător. În fiecare cameră este un cordon cu clopoțel, sub care se află un disc cu numerele camerelor. Când dorești ceva trebuie să ieși afară din apartamentul tău, să suni din clopoțel: o dată pentru chelner, de două ori pentru ghete, de trei ori pentru cameristă și să întorci acul discului în dreptul numărului camerei tale. Dar se întâmplă foarte des ca, înainte ca servitorul să răspundă chemării tale, altcineva să

⁴⁷ *Ad libitum*.

⁴⁸ *Moldo-Wallachians*.

⁴⁹ John Murray III (1808–1892), a continuat munca tatălui și bunicului său la conducerea editurii înființate în 1768, publicând călătoriile lui David Livingstone (1857) și lucrarea lui Charles Darwin, *Originea Speciilor* (1859). Tot el a lansat și „Ghidurile Murray” în 1836, iar cel la care se face referire în text a fost publicat pentru prima oară în 1854, fiind reeditat în 1871 și 1878.

⁵⁰ *Landing-place*.

p. 218 trăgă de cordon și să întoarcă acul în dreptul numărului său; astfel încât curând află că singura modalitate pentru a fi servit este ca, după ce ai sunat, să stai să aștepți la ușa ta și, la apariția sclavului, să te repezi, să-l tragi de guler înăuntru în camera ta și să-l eliberezi doar după ce-ți va promite în mod solemn că va face ce dorești înainte să apuce să se uite la disc. Această stare de lucruri nu este una confortabilă; dar clopoțeii atârnați sunt rari în Valahia și // servitorii, în general, răi. Chiar și în cea mai înaltă clasă socială, în casele particularilor, o servire bună este asigurată doar prin păstrarea a ceea ce în Anglia este considerat un număr inexplicabil de servitori pentru necesitățile familiei. Servitorii români sunt leneși, iar străinii aduși din exterior le fac repede concurență în acest domeniu. Am încercat să fac un experiment angajând unul din prima categorie, dar am desoperit că el nu face nimic altceva decât să doarmă în boxa portarului și când este chemat la muncă, se îmbolnăvește imediat. Astfel, am fost nevoit să scap de el și să mă reîntorc să stau să pândesc chelnerii. Totuși, una peste alta, poți sta și mai rău decât la „Hôtel de Londres”, unde este o lume civilizată și nevoia obligă; dar păstrarea unui hotel este o știință care are multe de recuperat în orașele din Moldova și Valahia. Nu pot spune foarte multe despre bucate; și „Hôtel de France”⁵¹, de pe strada Mogoșoaiei, poate fi considerat superior celorlalte și trece drept un restaurant francez de prim-rang, deși la Viena sau Paris ar fi catalogat ca *gargote* și într-adevăr, ca să obții o cină bună trebuie să o comanzi în prealabil și să plătești mai mult decât ai da pe un banchet somptuos de la *Trois Frères*⁵².

La începutul lunii iunie, într-un nor de praf și într-o explozie de căldură, începea și se sfârșea târgul anual al Bucureștiului sau Moșii⁵³. Articolele expuse spre vânzare nu erau făcute pentru a-ți face o idee exaltată despre progresul manufacturier al principatului, a cărei singură posibilitate de a-și asigura prosperitatea constă, evident, în produsele sale agricole. Produsele principale erau coșurile de răchită de o ciudată monotonie a formei, ulcele din lut roșu, care nici măcar nu erau smălțuite, putineiele prost tăiate și modelate, aici folosite peste tot: în case, băi, pentru udarea străzilor etc. Ceva mai primitiv decât aceste articole nu poate fi imaginat; sunt ceea ce cineva s-ar aștepta să găsească la tribul de indieni recent descoperit, care, stând ascuns în colțul cel mai îndepărtat al pădurilor singuratică, a evitat orice contact cu fețele-palide. Orice tip de ornament pare cu totul necunoscut gândurilor străinilor care meșteresc aceste obiecte folositoare, dar stângaci făcute, care sunt aduse în oraș în căruțe care nu protejează împotriva apei pentru că ele sunt asemenea lor: grosolane, grele și acoperite cu crăci. Singurele alte lucruri pe care le-am putut descoperi în târg și care arătau că sunt producții autohtone (jucăriile și trompetele miroseau a Germania) erau inelele de proastă

⁵¹ „Hôtel de France” a înlocuit la jumătatea secolului al XIX-lea vechiul han Damari, ce aparținuse vel vomicului de origine grecească Ion Damaris. Într-adevăr, el se afla pe Podul Mogoșoaiei, între clădirea „C.E.C.” și magazinul „Victoria” de azi, și a funcționat sub denumirea de „Hotel Victoria” până în 1977 când, afectat parțial de cutremurul din martie, a fost dărâmat. Pentru detalii vezi George Potra, *Istoricul hanurilor bucureștene*, București, Editura Științifică și Pedagogică, 1985, p. 116–117.

⁵² Restaurant cu tradiție în Paris, ce a dat numele unei străzi din același oraș.

⁵³ *Mosh*.

calitate, sticla colorată, care se punea pe mână și se purta ca brățări, asemănătoare aceloră pe care te aștepti să le cauți pe brațul de abanos al reginei din insulele de canibali sau atârând la nasul obtuz al unuia dintre regii care fac negoț cu sclavi din Africa Centrală. De asemenea, se găseau și piese din lut pentru decorat șemineul, // reprezentând monștrii de natură zoologică, cărora probabil că legendele le găsesc originea în perioada dacilor⁵⁴. Erau și spectacole acolo: o cămilă pe care se afla o maimuță, un domn care ședea pe vârful unei piramide din sticle și încerca să țină în echilibru farfuria pe nas și bărbie. Și, în colțul unui cort din care ieșeau emanații care erau departe de a fi înmiresmate, s-a instalat omniprezentul pamflet⁵⁵, care a atras o audiență încântată și a trecut prin renumita dramă a existenței sale tragi-comice, foarte puțin diferită de versiunea sa engleză, dar incluzând o cantitate mult mai mare de <știri despre> conflicte interne, morți violente și lupte fără speranță duse cu dușmanul omenirii. Totul se încheia cu apariția unui cap înfricoșător – o corcitură între un Skye terrier și o broască țestoasă arțăgoasă – care l-a prins pe păcătosul de Polichinello⁵⁶ de nas și țipând l-a tras în baraca proprietarului circului. Ulițele târgului erau alcătuite din barăci și anexe, unele din ele destul de dibaci făcute și cuprinzând două camere, care încă își pierdeau repede aspectul proaspăt, verdeața înnegrindu-se datorită soarelui și acoperindu-se de praf. În interiorul acestor colibe o mulțime mizeră mânca, bea, își pregătea mâncarea, dansa, dormea, își alăpta copii, cânta la instrumente muzicale rudimentare și reușea să trăiască într-o atmosferă și printre duhori care ar fi putut să sufocă locuitorul obișnuit al calei unui vas cu sclavi sau pe pasagerul de fiecare zi // de pe unul din cele mai bogate vapoare din Galata⁵⁷. Doar mirosul sosurilor picurând din prea plinul lor unsuros în focul de lemne peste care trosnea, era masa pentru o săptămână pentru un om înfometat. Cu excepția seriei când, lumea bună⁵⁸, părăsind Șoseaua, se îndreaptă spre târg, asistența este formată aproape în exclusivitate din membri ai clasei de jos: țărani purtând căciuli rotunde din piele de oaie și îmbrăcați în costum de origine antică, care de-abia dacă s-au schimbat din timpul lui Traian⁵⁹, mulți dintre ei bărbați voinici, arătoși, cu trăsături care amintesc de originea lor italiană⁶⁰. Femeile, într-un veșmânt mult mai divers, care nu este întotdeauna foarte potrivit, deși acoperământul capului⁶¹, constând dintr-o basma subțire, albă, strânsă deasupra frunții, cu capetele căzând în spate, nu este dizgrațios. Cel mai original și tipic veșmânt femeiesc purtat acolo este cel pe care deja l-am descris. Cămașa, adesea dintr-o țesătură subțire și transparentă este stropită cu stele sau rămurele lucrate în aur sau argint, în timp ce în jurul taliei sunt

⁵⁴ *Dacians.*

⁵⁵ *Punch.* Prin scrierea cu majuscule în text a cuvântului se face trimitere la un săptămânal britanic (1841–1992; 1996–2000), ale cărui trăsături principale sunt satira și umorul.

⁵⁶ Personaj din *Commedia dell'arte*, caracterizat din punct de vedere fizic printr-un nas lung, iar moral prin perversitate, răutate și ipocrizie.

⁵⁷ Cartier al orașului Constantinopol.

⁵⁸ *Beau monde.*

⁵⁹ *Trajan.*

⁶⁰ *Italian origin.*

⁶¹ *Head-dress.*

prinse fuste și o diversitate de șorțuri colorate, purtate atât în față cât și în spate. Pe lângă țărănime, soldații români în uniforme lor urâte, bonele cu copii și câțiva austrieci în uniforme albe formau asistența de dimineață a târgului. În ultima zi, distracția s-a terminat cu un spectacol de seară, dat anual de agă sau prefectul poliției, într-un spațiu închis printr-un gard viu și cu steaguri și luminat cu felinare colorate, unde se cânta muzică, lumea se plimba și mânca înghețată în corturi și unde domnitorul a venit cu găteți strălucitoare și cu un alai numeros, pentru a-și admira portretul atârnat într-un cort în formă de umbrelă și unde însuși aga abia a scăpat de apoplexia cauzată de violența eforturilor și de agitația ospitalității sale. Iar oamenii care nu aveau bilete înșelau santinelele, săreau peste șanțuri și intrau, prin găuri, în gardurile vii, până când, în cele din urmă (acesta fiind, în principal, un festival popular), era acceptat oricine dorea să intre. Băieți jerpeliți și „scandalagii” români erau văzuți îmbrâncind boieri de un neam strălucit și făcând dezordine și atacuri violente asupra tăvilor cu bomboane. În cele din urmă, toată lumea devenea foarte prăfuită și obosită și își dorea să nu fi venit și să scape. Era o grabă generală pentru găsirea propriei trăsuri, pe care nimeni nu și-o putea găsi, iar oamenii se duceau la culcare și astfel se sfârșeau, până la urmă, Moșii în acel an.

În vremea în care am ajuns eu în principate, românii erau nerăbdători să scape de ocupația austriacă, pentru ei cea mai odioasă. Războiul se terminase și nu puteau înțelege de ce o armată străină ar trebui să le fie impusă, determinându-le mari cheltuieli și o și mai mare supărare. Absorbiți de probleme interne, nu le luau în considerare sau nici măcar nu le deslușeau pe cele europene, care-i determinau pe aliați să mențină o forță austriacă la frontiera rusească până când termenii tratatului de la Paris vor fi stabiliți. Oricât de mult au suferit de pe urma relei-credințe și năvălirii rușilor, exasperarea lor în ce privește prezența prelungită a detestațiilor lor musafiri militari i-a orbit într-atât încât nu întrevăd posibilitatea ca Rusia să încerce să scape de condițiile pe care le-a acceptat. Trebuie recunoscut faptul că atitudinea armatei de ocupație austriece a fost de așa natură încât explică nerăbdarea plină de furie a românilor de a o vedea plecată. Purtarea sa nu a fost una prin care căutau a-și face prieteni și aliați în provinciile liniștite, locuite de o rasă foarte docilă și pașnică. Dacă armatele imperiale ar fi cucerit țara după o rezistență dărză și s-ar fi trezit înconjurate de dușmani neplăcuți, a căror ură cerea să nu fie implicați în manifestări periculoase doar datorită temerii pe care o provocau, atunci comportamentul lor ar fi putut fi înțeles. Dar atunci când au ajuns nu exista niciun sentiment ostil împotriva lor și nu au decât să-și mulțumească lor pentru amărăciunea ce s-a născut după aceea. Ordinul general prin care, la sfârșitul lui mai, împăratul Austriei își felicita armata din Principate⁶² pentru spiritul militar și răbdarea cu care a făcut față lipsurilor, a declanșat râsul tuturor celor care erau conștienți de circumstanțele adevărate ale cazului. Puține erau lucrurile ce puteau fi îndurate // căci cererile și pretențiile trupelor erau atât de mari încât erau o povară destul de apăsătoare asupra poporului. Tocmai spiritul militar redus este cel dovedit de tratamentul rău și crud al cetățenilor nevinovați. La vremea apariției ordinului, nimeni nu putea petrece câteva săptămâni în principate fără să se convingă, prin

⁶² *Moldo-Wallachia.*

observațiile proprii, că atitudinea și comportamentul general al soldaților austrieci față de popor era arrogant și se înrăutățea și că cea mai mică dovadă de opoziție ducea la brutalitate și violență. Oamenii acestor provincii nu sunt nici încăpățânați, nici nepoliticoși. Un cuvânt, dacă îl înțeleg, este de obicei de ajuns pentru a obține de la ei ascultarea acolo unde este cazul; dar nu sunt rapizi în a înțelege și, pe de altă parte, austriecii erau înclinați a îndrepta mai mult decât erau îndreptățiți să facă și să corijeze, prin lovituri, cereri nehibzuite sau ordine prost înțelese. Dacă purtarea ofițerilor era mai bună, deși acesta nu se întâmpla mereu, puțini dintre ei își dădeau osteneala de a-și stăpâni oamenii, și priveau cu indiferență și fără să se implice. Despre asta pot da numeroase exemple, pe care chiar eu le-am observat sau altele, garantate de mărturii ce nu pot fi contestate. Într-una din primele zile din iunie, un țaran român bătrân și cu părul alb conducea o căruță pe una din străzile cele mai umblate din București când, cumva, a ajuns în calea unui soldat care trecea și el pe acolo. A fost imediat atacat în modul cel mai brutal, aruncat la pământ și bătut cu violență. Un neguțator german, stând în ușă, a fost martor la această cruzime și a făcut apel la un ofițer ce era în trecere, rugându-l stăruitor să-l oprească. Replica plină de răceală a fost : „Nu este treaba mea”⁶³ și soldatul a fost lăsat să-și potolească furia. În ce privește implicarea martorilor, nimeni nu se gândea să facă acest lucru, pentru că austriecii își poartă neîncetat armele cu ei și sunt numeroase exemplele legate de promptitudinea cu care le folosesc împotriva persoanelor neînarmate și lipsite de apărare. Soldații turci din provincii obișnuiau să nu-și ia cu ei baionetele sau săbiile atunci când erau în afara serviciului, dar tocmai înainte ca Știrbei să se întoarcă la București de la Viena, și la o lună după aceea, nu mai puțin 69 dintre ei au fost răniți de austrieci și s-a găsit necesar a le da autorizația de a purta armele. Vara trecută, un foarte cunoscut ofițer englez, care deține un rang înalt în ierarhia turcească, călărea în mahalalele bucureștene, îmbrăcat doar cu jumătate din uniforma sa, dar fără arme când a depășit un soldat austriac, ce-și purta muscheta înclinată peste umăr, mult în spate. Pe când trecea, omul a făcut o mișcare bruscă a corpului, care a determinat muscheta să se învârtă și să-l lovească pe ofițer cu o pocnitură puternică. Fără îndoială că aceasta a fost fără intenție, dar lovitura a fost atât de ascuțită încât, fără să vrea, ofițerul l-a apostrofat pe om în engleză, uitând că acesta nu-l va înțelege și-l va întreba ce a vrut să zică. În loc să se scuze, soldatul s-a uitat țintă la el și și-a fixat baioneta. Pentru ofițer, nu mai era nimic de făcut decât să călărească mai departe și să se plângă superiorilor respectivului <soldat> pentru un mic ajutor. Cam în aceeași perioadă s-a întâmplat în orașul valah Bascov⁶⁴ o crimă în care au fost răniți trei civili și ale cărei circumstanțe au fost mai degrabă neobișnuite. Un soldat austriac a băut într-o cârciumă și, fără a ține seama de opoziția gazdei, a plecat fără să plătească și a fugit. A fost urmărit și, fiind amețit într-o oarecare măsură, a alergat înspre torentul morii, unde s-ar fi înecat dacă nu ar fi fost străduințele urmăritorilor săi. Alți soldați au venit și salvatorii au fost tăiați cu sabia deoarece, au argumentat acești sofiști militari, dacă tovarășul lor nu ar fi fost urmărit nu ar fi fugit și, drept urmare, nu ar fi căzut în apă și nu ar fi fost pe punctul de a-și pierde viața.

⁶³ *Das geht mich nicht an.*

⁶⁴ *Busco, com., jud. Argeș.*

p. 221 Abia am pus piciorul în Moldova, la Galați, că mi-au fost aduse la cunoștiință numeroase exemple despre proasta purtare a austrieților, informatorii mei fiind persoane din rândul autorităților locale importante, declarațiile lor fiind adunate de un consul străin, care nu era, sub nicio formă, răuvoitor față de austrieți, și care // a adoptat o atitudine mult mai favorabilă despre comportamentul lor în general, decât oricare altă persoană pe care am întâlnit-o în principate. Dar adevărul l-a silit să admită existența incidentelor despre care am vorbit. Un batalion sosise cu două zile înainte, pentru a-și stabili cartierul general în oraș, și cu această ocazie existau invariabil plângeri adresate autorităților civile din partea unor persoane care au fost rănite sau bătute de soldați. Nu era o practică neobișnuită pentru acești soldați să accepte bani în loc să stea cu chirie la persoanele la care erau încartiruiți și apoi să meargă și să insiste în mod violent să fie admiși în adăposturi asupra cărora nu aveau niciun drept. Erau citate exemple legate de comportamentul grosolan al ofițerilor. În două ocazii diferite acești domni, fiindu-le repartizate două dintre cele mai bune case din zonă ca loc de încartiruire, au refuzat să accepte camerele confortabile date lor și au insistat să ocupe odaia uneia dintre doamnele casei. Acordul fiind refuzat datorită capriciului unuia dintre ei, acesta a uitat de sine până într-atât încât a scos sabia și găsind ușa camerei pe care o râvnea închisă a încercat să o deschidă lovind-o cu piciorul. Stăpâna casei, contesa P--, a dat dovadă de sânge rece. „Domnule, pune jos sabia – a spus – împăratul nu ți-a dat-o ca să o folosești în acest mod”. Foarte rar se obținea cea mai mică satisfacție pentru asemenea insulte și jigniri, cu atât mai mult pentru ofense grave aduse persoanei și proprietății, jafurilor și crimelor, care erau în mod evident făcute de soldații austrieți. Îndeosebi în Țara Românească făptașii unor asemenea fărădelegi erau siguri că vor scăpa de pedeapsă, căci prințul Știrbei, înainte un devotat al Rusiei, a devenit o unealtă a Austriei, prin influența căreia spera să rămână la putere după terminarea mandatului. Dacă și-ar fi făcut datoria în calitate de conducător al principatului, atunci ar fi avut loc demonstrații de forță care cu siguranță că ar fi dus la o scădere a răului. În loc de asta, pentru el orice ar fi făcut austrieții era un lucru bine făcut și chiar și cele mai puternice dovezi ale abuzurilor lor, aduse adesea înaintea sa, erau ignorate și înlăturate. Așa a fost cazul și cu scandaloasa afacere ce a avut loc pe 31 mai la Bascov, un oraș aflat pe drumul dinspre București spre frontiera valahă. Un grup de lăncieri austrieți, aflați în marș, au cerut căruțe pentru bagajele lor. A intervenit o oarecare întârziere în procurarea lor și acest lucru fiind raportat comandantului-șef, se spune că ar fi răspuns: „Aveți arme: luați căruțele”. Autorizați în acest fel, austrieții au confiscat câteva căruțe ce tocmai părăseau orașul, încărcate cu bagajul și cu cufărul militar al unui regiment românesc. Paznicul zvelt al bagajului, a opus puțină rezistență, a fost tăiat cu sabia fără nicio milă și, de asemenea, au fost, doborâți și câțiva civili și soldați fără arme. Prefectul orașului a fost bătut și prost tratat și comandantul-șef al românilor, care a ajuns la locul faptei după ce încăierarea a luat sfârșit, a fost atacat și pus la pământ de către austrieții nepotoliți. Medicul prințului Știrbei, trimis anume pentru a se ocupa de cei răniți, a raportat, având contra-semnătura unui medic austriac, că au fost douăzeci de români răniți, câțiva destul de periculos. Printre cei douăzeci de

oameni <răniți> au fost mai mulți care aveau peste o sută și douăzeci de răni; arătând, cruzimea și ferocitatea deliberată a austriecilor, întrucât nici măcar o treime din cei răniți nu erau înarmați când au fost atacați într-un chip așa de sălbatic. Raportul medical al celor doi a fost văzut de diferite persoane din București; indignarea a fost una generală și a fost împărtășită și exprimată în mod vehement chiar de unii membri ai familiei și ai grupului de curteni ai domnitorului. Se credea că este imposibil ca un măcel atât de infam să poată fi trecut cu vederea; cu toate acestea nu s-a întreprins nicio acțiune pentru a obține pedepsirea celui vinovat. Prima remarcă a ofițerului care l-a înlocuit pe ministrul de război român, atunci absent, a fost că românii erau cei care greșeau, că ei ar trebui să le facă pe plac⁶⁵ austriecilor. <Prințul> Știrbei a spus că aceasta a fost o afacere nefericită și a interzis ziarelor să mai vorbească despre ea; și astfel a fost trecută sub tăcere așa cum s-a petrecut mereu și cu celelalte întâmplări similare. //

Lăsați de prințul și protectorul lor natural la mila intrușilor și tiranilor străini, p. 222 românii și-au manifestat ura și furia prin singurele mijloace care le stăteau la îndemână. Ei i-au exclus pe austrieci din societatea lor și au refuzat să mai aibă orice contact cu aceștia. Străinilor agresivi li s-a întors spatele. Doar în puține case a mai putut fi văzută o uniformă austriacă și acestea erau casele persoanelor ale căror legături sau sprijin față de austriecii erau cunoscute și în care semenii lor aveau puțină încredere – conaționali care prin nerespectarea regulii, au fost excluși în mod tacit, dar sigur. Austriecii știau că sunt urâți și se răzbunau pentru aversiunea arătată fiind cât mai insolenți și dezagreabili posibil. De ambele părți era o stare de lucruri foarte supărătoare, care avea drept consecință o sâcâire constantă și reciprocă. În iunie, regimentul de infanterie Constantine⁶⁶ a oferit un banchet în cinstea generalului Coronini⁶⁷, comandantul-șef din principate. La o distanță scurtă de București au fost ridicate corturi pe câmpia plină de iarbă, unde erau grupuri de muzicanți, purtători de carabină, artificii și alte distracții. Au fost distribuite numeroase invitații, dar puțini români au mers, urmarea fiind o prezență foarte redusă a doamnelor. Un boier valah⁶⁸ cu un rang înalt și cunoscut pentru convingerile sale austriece a dat un dineu în cinstea generalului Coronini, înainte de plecarea acestuia. S-a crezut că nu este necesar să se anunțe toate persoanele invitate cu ocazia banchetului. Probabil pentru că era știut că dacă ar afla despre el, câțiva dintre ei vor refuza să participe. Rezultatul a fost că o parte dintre invitați, văzând pe cine s-au adunat să omagieze au considerat că au fost păcăliți; și unul dintre ei, membru al uneia dintre cele mai distinse familii ale țării – nu de origine fanariotă, ci de sânge curat românesc – a rămas așezat și nu s-a atins de pahar când s-a propus un toast în cinstea sănătății comandantului austriac. Aș putea cita multe

⁶⁵ *Humour (ménager)*.

⁶⁶ *The Austrian infantry regiment of Constantine*.

⁶⁷ Johann Baptist Coronini-Cronberg (1794–1880), comandant militar de origine italiană, general-maior imperial (1848), feldmareșal (1849), guvernator al Banatului, ban al Croației (1859–1860), guvernator militar al Ungariei (1861–1865). Generalul Coronini a comandat trupele de ocupație din Țara Românească în perioada 19 august 1854–7 iulie 1856. Vezi date biobibliografice și însemnările sale despre perioada petrecută în principate în vol. VI al colecției

⁶⁸ *Wallachian nobleman*.

alte exemple legate de sentimentul răuvoitor și conflictul meschin dintre români și austrieci. Superioritatea fizică fiind întru totul de partea străinilor înarmați, rareori li se opunea agresiunilor lor < cineva > cu forța. Singurul exemplu pe care mi-l amintesc a fost în cazul unul unui mic și brav arhitect francez, stabilit în București. Câțiva soldați s-au comportat foarte urât cu servitoarea și copilul lui și < acesta > intervenind, unul dintre ei a ridicat mâna ca și cum ar dori să-l lovească. Dar francezul, deși un om mic la statură, era un maestru în arta < luptelor numită > savate⁶⁹. El s-a enervat și nu i-a mai păsat de sorții de izbândă. O lovitură formidabilă în burtă a trântit pe spate un soldat. Un altul a fost izbit într-o fântână în curte și un al treilea a părăsit locul. Pe scurt, francezul a curățat în întregime terenul dar, pentru ceva vreme după aceea, a fost obligat să aibă o santinelă pentru a-și păzi casa întrucât austriecii au venit pentru a intra cu forța și a-l ucide.

Omorârea, cu sânge rece și în plină zi de un grup de austrieci a unuia dintre soldații francezi care se ocupau de telegraf, a fost urmată de o anchetă amănunțită și persoanele vinovate au fost pedepsite sever. Aceasta a fost o lecție care fără îndoială că a avut efectul ei. În aceeași perioadă, numărul trupelor austriece din principate a scăzut prin plecarea mai multor regimente. Știrbei a fost și el înlăturat de la putere, spre marea și unanima bucurie a românilor și a fost urmat de prințul Alexandru Ghica⁷⁰, un om de o competență mediocră, dar bine intenționat și cinstit și care fără îndoială că este incapabil a apăra sau a permite o purtare urâtă din partea Austriei. De atunci nelegiuirile au devenit mai puțin frecvente și românii par a nu avea temeieri deosebite pentru a se plânge. Bineînțeles că o ocupație militară străină este, și trebuie inevitabil să fie, până la o anumită limită, o povară și o neplăcere pentru țara care o suferă.

p. 223 Independent de motivele îndestulătoare deja expuse, locuitorii principatelor au avut sau au crezut că au, un motiv politic puternic pentru a dori plecarea armatei austriece. A fost înaintat un proiect pentru unirea celor două provincii // sub un prinț străin și a fost cu tărie susținut și răspândit de persoane care-și închipuiau că văd în realizarea sa regenerarea țării lor. Era de la sine înțeles că în fața acestui proiect guvernul austriac a hotărât să se opună cu tărie. Agentul politic austriac din București și-a declarat dezaprobarea față de el în modul cel mai public și disprețuitor și cu o impertinență plină de aroganță în ton, căreia slugărnicia domnului îi dădea și mai mult avânt s-o spună cu fiecare prilej. Ofițerii austrieci, inclusiv un grup de ingineri și asistenții lor, atunci preocupați să realizeze o cercetare trigonometrică a țării⁷¹, erau acuzați de obicei că incită oamenii de rând împotriva unirii⁷². O asemenea opoziție față de un plan pe care într-un fel prapit l-au crezut a fi un remediu pentru toate și multele suferințe, pe care le-au îndurat atâta timp, a crescut foarte mult mânia românilor. Gândurile lor erau îndreptate

⁶⁹ Tehnică de luptă, asemănătoare boxului, apărută și perfecționată în Franța la începutul secolului al XIX-lea și practică mai ales pe stradă.

⁷⁰ *Prince Alexander Ghika*. Alexandru II Ghica (1796–1862), caimacam al Craiovei (1825–1826), domn (1834–1842) și caimacam în Țara Românească (1856–1858).

⁷¹ *Trigonometrical survey of the country*. Poate topometrică.

⁷² *Union*.

asupra unirii și au fost orbiți de viziunile prosperității și puterii, care urmau să vină odată cu ea. Au și văzut națiunea română⁷³ refăcută și așezată pe o structură puternică, o Belgie agricolă ridicându-se în est, care să rivalizeze cu cea din vest, prin forma de guvernământ, liniște și prosperitate. Au zărit oamenii de aceeași origine cu ei, dintre care acum mai multe milioane trăiesc în Transilvania, Bucovina, Banat și Basarabia⁷⁴, dar și în Podolia, Ungaria și Macedonia, mergând cu toții înapoi în provinciile din care mulți dintre ei au emigrat la început și suplinind munca ce este dorită pentru a face din principate grâнарul Europei. Nu poate încăpea îndoială că românii și-au păstrat naționalitatea într-o mare măsură, încât rămânem uimiți, dacă luăm în considerare lupta sângeroasă pe care au trebuit să o ducă împotriva turcilor și tătarilor, polonezilor și maghiarilor și a faptului că au fost împrăstiați printre numeroase rase, care adesea erau într-un număr mult mai mic. Se pare că este un sentiment înnăscut al naționalității printre oamenii de rând, de care ei înșiși nu sunt conștienți. În emigrație (datorită opresiunii armatelor străine și a conducătorilor locali, emigrările au fost frecvente și mari) ei păstrează obiceiurile autohtone, chiar dacă mai devreme sau mai târziu adoptă unele noi. În Bulgaria, Transilvania și în alte părți, ei încă mai vorbesc limba română. Unul dintre cei mai inteligenți și remarcabili valahi din ziua de azi, Ion Ghica⁷⁵, azi guvernator al insulei Samos, estimează rasa română (într-un interesant pamflet, publicat la Paris sub pseudonimul anagramatic G. Chainoi) la aproape douăsprezece milioane. Dintre aceștia, doar cinci milioane trăiesc în Țara Românească și Moldova, unde nu numai că există spațiu, dar și nevoie de oameni, cel puțin dublu față de câți sunt. În fața unor asemenea fapte și personaje, conducătorii partidei naționale din aceste provincii au pus la cale un plan, ale cărui principale obiective erau: unirea celor două principate într-o monarhie constituțională, sub un prinț străin care să nu aparțină niciuneia dintre familiile domnitoare ale țărilor ce se învecinează cu Moldova și Țara Românească – cu alte cuvinte, nici austriacă, nici rusească; independența noului regat să fie garantată de puterile europene; o armată regulată suficient de puternică pentru a apăra frontiera în cazul unui atac străin, cel puțin până când va sosi sprijin din partea puterilor garante. Și pentru ca Turcia să nu-și piardă toate drepturile, s-a propus continuarea plății tributului pe care era îndreptățită să-l primească sau răscumpărarea la o sumă ce urma a fi plătită pe loc. Astfel constituite, Moldova și Țara Românească ar forma un bastion mult mai solid pentru Turcia în calea atacului rusesc, decât sunt în actuala lor dependență lipsită de orice echilibru.

Aceasta este imaginea pozitivă oferită de politicienii români asupra problemei unirii și, în mod special, a unui mănunchi de tineri înfocați, care ar aplica cu plăcere teoriile politice pe care le-au adoptat în perioada studiilor și șederii lor în țările străine și care nu conștientizează că a lor nu este încă pregătită <pentru aceste schimbări>. În urmă cu aproape un an de zile, au mers într-atât de

⁷³ Rouman.

⁷⁴ Transylvania, Bukovina, the Banat and Bessarabia.

⁷⁵ John Ghika (1816–1897), diplomat, scriitor, bei de Samos (1853–1859), academician și om politic român, prim-ministru al României (1866–1867; 1870–1871).

p. 224 departe încât au discutat în mod serios ce prinț să-i conducă și au dezbătut intens dacă // ar fi de preferat să existe una sau două camere legislative. Nerăbdarea i-a orbit până într-atât încât va fi cu greu posibil să formeze o adunare electorală, demnă de acest nume. Țăranii, care alcătuiesc marea majoritate a populației, sunt ignoranți și <pot fi> corupți într-o asemenea măsură încât devin nedemni de a le fi încredințat dreptul omului liber de a vota. Ei nu sunt, sub nicio formă, viciați din naștere sau lipsiți de orice calitate, dar nu au avut parte nici de corectitudine nici de educație. Țăranul aservit de pe meleagurile dunărene⁷⁶ – deși emancipat în mod oficial, nu o duce mai bine ca înainte – a fost asuprit în mod constant și călcat în picioare. El este întru totul needucat, obișnuit cu o supunere oarbă, o trudă neapreciată și multe lovituri. De fapt, un sclav. A-i da dreptul la vot ar însemna să-l pui la dispoziția boierului pe moșia căruia trăiește. Desigur, există o clasă de mici proprietari, mai ales în zonele muntoase ale Țării Românești, care ar putea fi folositori asemenea unei legături dintre țăranul ignorant și prea adesea beat și cei din clasele superioare. Meșteșugarii și orașenii ar putea avea și ei drept de vot, dar în cel mai bun caz ar putea fi o afacere proastă și ar fi dificil să previi ajungerea influenței adevărate în mâinile boierilor, care până acum s-au dovedit a fi oricum numai dispuși să îmbunătățească starea celor mai prejos decât ei nu, și care astfel ar avea puterea de impune suveranului, constituțional, acele măsuri care să-i avantajeze cel mai mult. Înainte de a căuta să introduci votul în țări atât de înapoiate precum principatele, un guvern autoritar are multe de făcut, deoarece de libertatea constituțională s-au bucurat în mod constant atât de puține din regatele civilizate ale Europei și doar acelea care s-au dovedit mature <politic>. Progresul intelectual al oamenilor – sau, mai degrabă, evadarea din neînchipuita întunecare morală – trebuie să fie sprijinit de atitudini mai corecte și îmbunătățiri materiale. Este nevoie de școli și drumuri și de un conducător care să țină în frâu cu fermitate asupririle și cruzimile boierilor și ticăloșiile samsarilor și cămătarilor, căroră țăranul nevoiaș își vinde viitoarea recoltă pentru pâine și rachiu. Câștigurile țăranilor, în special ale aceluia care alcătuiesc ceea ce se numește a doua și a treia clasă sunt atât de mici încât supraviețuirea lor pare un miracol. În cazul în care recoltele nu sunt pe măsură, apariției molimei între vite sau oricare dintre calamitățile serioase, dar frecvente la care sunt expuși agricultorii – și, de asemenea, în cazul unei ocupații militare, care este mai rea decât o grindină sau un putregai – categoria cea mai norocoasă dintre țăranii nu se poate aștepta să treacă anul fără să-și facă datoriile. După cum și omul din clasa cea mai de jos este, fără nicio excepție, întotdeauna îndatorat. El obține împrumuturi mici de la samsarii evrei și greci cu o dobândă foarte mare, care este adăugată la sumă la fiecare două sau trei luni. Singurele sale mijloace de plată sunt prin muncă, pentru care stăpânul său, profitând de sărăcia sa, o credita la o dobândă joasă, până când de la mai puțin la mai mult, se scufunda în starea unei robii absolute și afla că truda sa de-un an întreg a devenit proprietatea altuia.

⁷⁶ *Danubian serf.*

A examina în detaliu starea socială și politică a principatelor dunărene ar însemna să folosești multă hârtie și probabil că ar fi de un interes prea mic pentru cititorii englezi; dar s-ar putea să ofer pe scurt o imagine clară a poziției lor față de Turcia. Primele tratate prin care au acceptat protecția și suzeranitatea Porții, și care datează din secolul al șaisprezecelea, au fost de mult încălcate și anulate. Conform acestor tratate tributul urma să fie singura recunoaștere a supremației turcești; sultanului îi era interzis să se amestece în administrația locală și provinciile urmau să-și aleagă proprii lor domni. Ca o sfidare a acestui contract, dreptul de alegere a fost înlăturat și astfel tronul domnului a devenit premiul celui care licita cel mai mult, fiind introdusă regula grecilor din Fanar. Postul a devenit într-atât de profitabil, datorită mijloacelor lipsite de orice scrupul la care au recurs acești prinți fanarioți pentru a se îmbogăți, încât a ajuns curând obiectul unei înfocate competiții. A fost introdus un sistem de // intrigi și mită, care a dat naștere la schimbări p. 225
continue la conducerea principatelor și a obișnuit Poarta să le privească ca pe niște ferme de închiriat celui mai mare ofertant. Fermierii greci erau detronați și rechemăți ori de câte ori ofertele și promisiunile altor compatrioți păreau a fi mai avantajoase [...].

Drept urmare, această înțelegere⁷⁷ nu a fost urmărită cu regularitate și încălcările sale frecvente de către Turcia au condus la proteste continue din partea Rusiei. Prima putere a pierdut de mult timp din vedere îndatoririle care-i reveneau în urma tratatelor semnate cu principatele și nu poate fi adusă nicio dovadă mai puternică decât cedarea către Rusia, prin tratatul de la București din 1812⁷⁸, a aproape jumătate din Moldova, de la Nistru⁷⁹ până la Prut⁸⁰, aceasta formând acum provincia rusească a Basarabiei, din care o porțiune care a fost redată prin recentul tratat de la Paris⁸¹. Conform capitulațiilor, care sunt în vigoare până în ziua de azi, Poarta nu avea niciun drept să dispună de acel teritoriu, ca atunci când a garantat suveranitatea temporară a provinciilor lacomilor și corupților greci din Fanar. Dar imunitățile și autonomia românilor stipulate au fost de mult timp neluate în seamă și călcate în picioare. Nu puteau face nimic împotriva puterii Turciei. Și Rusia, în timp ce părea a simpatiza cu ei, întrezărea cu bucurie, în comportamentul asupritor și ilegal al suveranului lor, un mijloc de obținere a propriei influențe printre ei, <printre români>, și probabil o eventuală aducere sub propria sa stăpânire. Pentru a întreprinde acest lucru a recurs la serviciile și ajutorul grupului său de susținători printre boieri, a căror majoritate, deși pretindeau că au o veche ascendență nobilă, este formată din parveniți de origine greacă. În ultimii 150 de ani, serviciile

⁷⁷ Tratatul de la Kuciuk-Kainargi (21 iulie 1774), semnat între Rusia și Imperiul Otoman.

⁷⁸ Tratatul de la București (16/28 mai 1812) a fost semnat între Rusia și Imperiul Otoman la sfârșitul războiului din 1806–1812.

⁷⁹ *Dniester*.

⁸⁰ *Pruth*.

⁸¹ Tratatul de la Paris (30 martie 1856) semnat de Rusia, Imperiul Otoman, Franța, Anglia, Sardinia, Austria și Prusia, a pus capăt războiului Crimeii, a prevăzut crearea adunărilor ad-hoc prin care să fie consultați românii din cele două principate cu privire la unirea, a stipulat revenirea la Moldova a celor trei județe din sudul Basarabiei (Cahul, Ismail, Bolgrad). De asemenea, a fost creată Comisia Europeană a Dunării și s-a hotărât stabilirea liberei circulații a navelor pe acest fluviu.

boierilor trebuie căutate nu în cronicile pline de patriotism ale țării lor, ci în arhivele Fanarului și ale orașului St. Petersburg. Printre aceștia erau unii devotați Rusiei, inclusiv Bibescu⁸² și Știrbei, nume importante, acum urâte în Valahia, care au fost aleși membri ai comisiei numite, la sfârșitul războiului ce a început în 1828, să introducă, sub administrația lui Kiselev⁸³, Regulamentele Organice⁸⁴ sau noua constituție în principate. Această constituție proclama să răzbune și să asigure drepturile țărănimii. Dar, deși plauzibilă pe hârtie, maniera în care de fapt funcționa poate fi dedusă din noua și masiva emigrare care a urmat imediat promulgării sale și din plecarea în masă a coloniilor bulgărești avute, care, încurajate de domnia dreaptă a lui Grigore Ghica⁸⁵, s-au stabilit în Țara Românească înainte de 1828.

p. 226

De la tratatul de la Adrianopol⁸⁶ până la începutul ultimului război, Rusia a fost // atotputernică în principate și acea perioadă, de aproape un sfert de veac, este marcată de acte repetate de supunere prostească din partea Turciei, umilitoare pentru ea și lipsite de loialitate față de provinciile cărora le-a promis protecție și menținerea drepturilor lor. În 1839 un firman a garantat Rusiei dreptul de a controla hotărârile adunării naționale românești⁸⁷. În același an, Alexandru Ghica a fost înlăturat de la domnie pentru că nu era pe placul Rusiei⁸⁸. În 1844 Adunarea din Țara Românească a fost suspendată, pentru că a respins un proiect de lege prin care monopolul lucrului în minele provinciei ar fi revenit unei companii rusești. În cele din urmă, în 1849, Poarta și-a pus semnătura pe convenția de la Balta Liman⁸⁹, prin care a răsturnat situația tuturor instituțiilor din principate și a numit un comisar rus drept legiuitor și administrator.

Pentru o perioadă ce se întindea dincolo de memoria celui mai în vârstă dintre oamenii aflați printre ei, moldovenii și muntenii au fost în acest chip obiectul unor puteri rivale și capabile de uneltiri. Au fost înșelate și persecutate de către Poartă și vândute și apoi revândute celui mai mare ofertant. Au fost prada celor mai

⁸² *Bibesco*. Gheorghe Bibescu (1804–1873), domn al Țării Românești (1843–1848), și al cărui frate a fost Barbu Dimitrie Știrbei (1799–1869), a fost la rândul său domn al Țării Românești (1849–1853; 1854–1856).

⁸³ Pavel Dimietrivici Kiselev (1788–1872), general rus, care a condus administrația militară rusească în Principate (1828–1834).

⁸⁴ *Organic Regulations*.

⁸⁵ *Gregory Ghika*. Grigore IV Ghica (Grigore Dimitrie Ghica) (1765–1834), domn al Țării Românești (1822–1828).

⁸⁶ *Adrianople*, azi Edirne, oraș, Turcia. Tratatul a fost semnat la data de 14 septembrie 1829 și a pus capăt războiului ruso-turc dintre Rusia și Imperiul Otoman.

⁸⁷ *Rouman National Assembly*. În aprilie 1838, sub presiunea Rusiei, Poarta dă un firman prin care îl obligă pe Al. D. Ghica să impună Adunării Obștești a Țării Românești să voteze „un articol adițional” la Regulamentul Organic, potrivit căruia orice modificare a acestuia nu putea fi pusă în aplicare decât cu aprobarea puterii suzerane și puterii protectoare. Articolul avea menirea de a împiedica legiferarea de măsuri care să lezeze interesele Imperiului Otoman și Rusiei.

⁸⁸ Alexandru D. Ghica (1796–1862), domn (1834–1842) și caimacam (1856–1858) al Țării Românești.

⁸⁹ *Sened of Balta Liman*. Convenția de la Balta Liman a fost semnată la data de 1 mai 1849 de către Imperiul Otoman și Rusia, reglementând situația politică și juridică a Principatelor. Acestea continuau să fie sub suzeranitatea Imperiului Otoman, dar se bucurau și de protecția Imperiului Rus. Domnii erau numiți de Poartă pe o perioadă de 7 ani, iar atât rușii cât și otomanii și-au menținut trupele în cele 2 principate până în 1851.

netrebnci aventurieri greci, care au făcut tot ce le-a stat în putință să-și introducă propriile reguli de ipocrizie și corupție. Au fost impozitate și secătuite în mod succesiv de către conducători străini, care au văzut în scurta lor perioadă de deținere a puterii o ocazie favorabilă de a-și umple buzunarele. Au fost hărțuite și împovărate de ocupații militare străine, care au încetat doar pentru a fi reînnoite. Rusia, în timp ce se declara mișcată, cu lacrimi de crocodil, compătinzând și deplângând soarta lor nefericită, a ațâțat în ascuns supărările, plângerile și necazurile lor în speranța că ele, în cele din urmă, se vor arunca în brațele ei. În sfârșit, victoria aliaților le-a eliberat, cel puțin pentru moment, din aceste influențe contradictorii și vătămătoare și le-a dat speranțe că Europa va face ceva pentru a le asigura bunăstarea viitoare. Ceva trebuie făcut pentru ele și se speră că va fi făcut. Dar, argumente importante pot face imposibilă garantarea a tot ceea ce ele, luate de val după o îndelungată suferință și din perspectiva unui viitor mai luminos, doresc și cer. Ar trebui să le fie garantată șansa și mijloacele unei ameliorări morale și materiale, precum și mai multă libertate și autonomie de care sunt îndreptățite să se bucure și capabile să le folosească. Ridicarea lor bruscă la statutul unei monarhii constituționale după modelul Belgiei sau al Piemontului, după ce au fost atâta timp înecate în degradare și aproape în sclavie. Iar cei mai inteligenți dintre ei abia dacă dețin noțiunile elementare ale unei educații politice, ar fi în cel mai bun caz, și, lăsând la o parte argumentele de politică europeană care li se opun și au greutatea cuvenită, un experiment hazardat. Unul pe care, pentru binele lor, cu greu ar fi sfătuiți să-l încerce, întrucât este dintr-o categorie care până acum s-a dovedit a da naștere la mai multe eșecuri decât succese. Este unul dintre lucrurile asupra cărora majoritatea puterilor care trebuie să decidă, după toate probabilitățile, nu vor risca. Se înțelege că Rusia va fi favorabilă acestui proiect, dar acesta singur nu este un motiv suficient pentru a-l privi cu neîncredere. Fără îndoială că ea se încrede în puternicele influențe și intrigile izbutite, pe care socotește că le va suporta tânărul regat, ce se va învecina cu propria ei graniță. În mod ostentativ, Franța s-a pus într-o oarecare măsură în poziția de avocat al unirii sub un prinț străin. Dar acum este aproape o certitudine că argumentele Rusiei au avut o greutate necuvenită pentru anumiți membri importanți ai guvernului și sfătuitoari ai împăratului francez⁹⁰. Anglia, Austria și Turcia și de asemenea și Sardinia, se vor opune periculoasei scheme și pe bună dreptate. Deși românii, vă vine să credeți sau nu, au o părere foarte bună despre propriile aptitudini și merite și afirmă că, dacă li se vor accepta dorințele, vor oferi într-un timp foarte scurt Europei exemplul edificator al unei Belgiei orientale, totuși, cei care-i cunosc cel mai bine se tem că va exista o șansă la fel de mare de a se face de răs dând spectacolul deplorabil al unei a doua Grecii. //

⁹⁰ Charles-Louis-Napoléon Bonaparte (1808–1873), președinte al Republicii Franceze (1848–1851) și împărat al celui de-al doilea imperiu francez sub numele de Napoleon III (1852–1870).

Călătorul de față, englez prin naștere, este unul dintre acele persoane, cu o anumită cultură, ce nu pleacă la drum fără a ști ceva despre locurile pe care urmează a le vizita. Îl descoperim comentând situația din principate, aducând în discuție tratatul de la Adrianopol și situația navigației la gurile Dunării. Mergând în mare parte pe vapor și pendulând între țărmul românesc și cel sârbesc sau bulgăresc, ajunge să vadă, fie și în trecut: Drencova, Cerneți, Berzeasca, Orșova, Vârciorova, Tumu Măgurele, Giurgiu, Brăila, Galați și Sulina. Face scurte popasuri, care-i permit să intre în contact cu locuitorii, țărani români, săraci, trăind în condiții mizere asemenea irlandezilor de pe meleagurile natale. Acolo unde intră în contact cu orașul, spiritul critic iese la suprafață, criticând starea hanurilor, hotelurilor sau locurilor de odihnă, care nu oferă servicii bune, dar cer un preț exorbitant. Deși este uimit să descopere drumuri de cale ferată, precum cel de la Orșova, totuși avertizează asupra înapoierii lor, în comparație cu restul Europei. Viața pe vas îi dă prilejul să facă numeroase observații la adresa echipajului, a peisajului ce i se deschide în față, pentru ca, în final să regretre că nu a putut vedea mai îndeaproape Tulcea și Insula Șerpilor.

Textul călătoriei a apărut în numărul din august 1857 al revistei britanice „New Monthly Magazine”, revistă cu un puternic accent literar și se adaugă altor scrieri anonime, dar nu mai puțin importante, care încep să împânzească revistele Occidentului după declanșarea războiului Crimeii, aducând, din nou țările române în atenția publicului larg.

ANONIM ENGLEZ

De la Pesta la Constantinopol, mergând pe Dunăre și pe Marea Neagră¹

p. 381

[...] În jurul orei 3 după-amiază am ajuns într-un loc din care vaporul nu mai putea porni, datorită bancurilor de nisip, pline de pietre. Numele acestei halte (care nu consta din nimic altceva decât dintr-o clădire izolată) era Drencova². Cu greu am acostat la mal – deoarece aici adâncimea fluviului abia permitea vaporului să se mențină acostat – când am fost anunțați că trebuie să rămânem aici peste noapte, întrucât ar fi imprudent din partea noastră să mergem mai departe până mâine dimineață. Am atins bancurile de nisip, dar, pentru a le trece, aveam nevoie // de o barcă mică. Astfel, dacă am fi mers înainte, ar fi trebuit să renunțăm la vaporul nostru spațios și confortabil, unde puteam dormi și face multe alte lucruri, până când am fi ajuns la Cerneți³, ceea ce nu s-ar fi putut întâmpla până la miezul nopții.

p. 382

¹ Traducerea s-a efectuat după textul original *From Pesth, by the Danube and the Black Sea, to Constantinople*, publicat în „New Monthly Magazine”, vol. CX, nr. CCCCXL, august, 1857, p. 379–392.

² *Drenkova*, sat, com. Berzeasca, jud. Caraș-Severin.

³ *Tchernetz*, sat, com. Șimian, jud. Mehedinți.

Deci, am hotărât în mod înțelept să rămânem pe loc până în dimineața următoare, ceea ce nu cred că a fost pentru nici unul dintre noi un motiv de regret. Locul era foarte frumos, iar vremea, minunată. Fără îndoială, soarele era puternic, dar acoperitoarea de pânză a punții ne proteja, iar frunzișul verde de pe maluri și fluviul ce curgea ofereau un contrast răcoritor și revigorant. Am luat cina noastră obișnuită la ora patru, o ceașcă de cafea și o țigară pe punte, obicei pe care-l aveam dintotdeauna după amiaza, după care ne-am despărțit în grupuri de trei sau patru oameni pentru a bârbi sau hoinări. Unii s-au urcat pe dealul din fața noastră pentru a privi apusul, în timp ce alții s-au mulțumit cu o plimbare liniștită de-a lungul malurilor împădurite. <Imaginea> mi-a reamintit de un plăcut picnic englezesc și a trebuit să recunosc față de mine însumi că, adesea, momentele de distracție involuntare, spontane, sunt mai plăcute decât cele realizate prin pregătirile cele mai minuțioase. Noi, împreună cu unul dintre prietenii noștri englezi, am vizitat un sat despre care ni se vorbea înainte, aflat la o milă⁴ și jumătate depărtare și numit Berzasca⁵. Satul în sine nu era foarte diferit de satele obișnuite din Germania. Avea o biserică, dar una protestantă, cu două sau trei camere pentru oaspeți, o potcovărie, cu acei copii nătăfleți, cu haine murdare și zdrențuite, cu femeile fie spălând haine la râu sau la gârlă, fie țesând sau bătând inul. Dar locuitorii erau, prin ei înșiși și prin îmbrăcămintea lor, niște oameni neobișnuiți: unii dintre ei se asemănau cu țiganii unguri cu pielea închisă la culoare și oacheși. Pe drum, într-un fel de colibă⁶ stătea un bătrân cu pielea de culoarea mahunului, având părul și barba albă ca zăpada. În afara <colibe> se aflau urmașii acestui patriarh, femei și bărbați, fete și băieți. Doi dintre bărbați aveau fiecare câte o vioară, din care binevoiau să ne ofere o melodie, un exemplu bun al muzicii lor. Era același tip de sunet relaxat pe care-l auzi într-o dugheană la un târg de provincie englezesc. Bucățile de material de un galben și un stacojiu strălucitor cu care izbuteau să se împodobească pe sine, precum și privirea lor vicleană, dar fermă, ne spuneau că obiceiurile și țelurile lor erau mult asemănătoare celor ale vagabonzilor, frații lor de sânge din Anglia. Este posibil ca femeile să ne fi îndemnat să le încercăm puterile profetice, dar limba lor era de neînțeles și nu le-am putut răspunde decât printr-un zâmbet. La plecare, câțiva creștari⁷ ne-au adus un salut respectuos.

Îmbrăcămintea locuitorilor, deși arătoasă, era neobișnuită. Bărbații purtau pe cap căciuli din piele de oaie întinsă, aveau trupurile înveșmântate într-o tunică din pânză aspră de un alb-marونی, cu mâneci scurte, de dedesubtul căruia ieșea la iveală ceea ce semăna mai mult cu o fustanelă scoțiană decât cu o pereche de pantaloni, ceea ce, de fapt, și era. Dimensiunile erau atât de mari și cu falduri atât de ample încât nu se mai putea desluși despărțitura dintre picioare. Era o îmbrăcămintă ușoară și răcoroasă pentru canicula verii. Iarna au o îmbrăcămintă pe

⁴ O milă terestră = 1609, 3 m.

⁵ *Berzarska*, sat, com., jud. Caraș-Severin.

⁶ *Wigwam*. Termen ce desemnează coliba indienilor nord-americani.

⁷ *Kreutzers*. Monedă mică de argint, mai târziu din aramă, care a circulat în sudul Germaniei, Austria, Bucovina, Ungaria și Transilvania până la sfârșitul secolului al XIX-lea, valorând a suta parte dintr-un florin.

corp făcută din piele de oaie și poartă cizme <oameni> cu figuri oacheșe, lungi, cu părul nepieptănat, pomeții proeminenți, ce sunt înguști în talie, au picioarele și brațele murdare și goale, un toiag rezistent, dur și înalt ca și ei, pe care-l țineau cu o fermitate ce demonstra că avea o oarecare utilizare, toate acestea le dădeau o înfățișare sălbatică și provocau dezgust. Totuși, fiecare dintre cei pe care-i întâlneam ne salutau cu o atingere respectuoasă a căciulii. De asemenea, femeile purtau și ele o îmbrăcăminte lungă, făcută din aceeași pânză aspră – presupun că trebuie să fie numită cămașă, din moment ce ținea locul unui // asemenea articol în iarmarocel mai de soi. Se termina chiar deasupra genunchiului și era cu totul largă, iar la mijloc se găsea un brâu din lână pieptănată, frumos, dar ieftin, întărit de o cataramă argintie, de care atârnav, de jur împrejurul corpului, benzi, semănând cu un covor sau o carpetă din fața căminului, despărțit în fâșii lungi. În picioare nu aveau pantofi și ciorapi, iar părul era împletit cu dibăcie și împodobit cu ace cu bobite, ce ne sunt și nouă cunoscute. Fetele pe care noi le-am întâlnit aveau un ten închis, dar cu trăsături frumoase, regulate și cu ochii mari, grăitori, exprimând bunătate și inteligență. Înfățișarea noastră a stârnit multă curiozitate. Multe femei, dar și copii, au venit să ne privească și ne-au lăsat, în schimb, un salut și un zâmbet.

Părăsind satul, am întâlnit o femeie cu o cutie făcută din lemn subțire, ce atârna în spate de o frânghie legată în jurul gâtului. În ea era un copil cam de doi ani, un băiat, fără haine, doar dacă o bucată de pânză veche, aflată pe fundul cutiei poate fi numită astfel. Când își ridica trupul cafeniu și gol, fixându-ne cu ochii săi negri, semăna cu drăcușorii din *Der Freischütz*⁸ sau din spectacolele cu personaje mitice pentru copii. Pentru a întări imaginea, mama sa ducea pe umăr un băț lung, la ale cărui capete se balansau pepeni roșii străpunși în capete. Am încercat să vorbim cu ea, dar germana noastră nu ne-a fost de niciun folos. Nu ne puteam înțelege unii cu alții și am fost nevoiți să recurgem la singura limbă universală cunoscută – gesturile cu valoare simbolică.

Înainte să ne întoarcem la barca noastră, soarele începea să apună și a colorat cerul într-o nuanță minunată de auriu. Pe când apunea, a urmat o altă priveliște de o puternică intensitate a culorii, în care stelele ieșeau la iveală cu tăria strălucirii *argintului*, *nemaivăzută* în straturile atmosferei noastre opace. Urma să părăsim această barcă la ivirea zorilor, cu mult înainte ca zgomotul și freamătul obișnuit în asemenea împrejurări să ne trezească din somnul nostru. Sorbind în grabă o ceașcă de cafea, adusă tuturor, am urcat repede pe micul vas, singurul cu care puteau fi străbătute vadurile rezezi. Această barcă avea un fund neted, însemnând nu mai mult de unsprezece inci⁹. Avea patru roți cu zbatouri cu diametrul foarte mic, realizând nu mai puțin de șaptezeci până la optzeci de rotații pe minut. Era satisfăcător să vezi că <emblema> „Rennie & Co., Londra”¹⁰ ieșea în mod

⁸ *Der Freischütz* este numele operii în trei acte compusă de Carl Maria von Weber (1786–1826), pe un libret de Johann Friedrich Kind (1768–1848). Aparținând curentului romantic, opera este inspirată din folclorul german. multe din personaje și scene având trimiteri la tărâmul magic.

⁹ Unitate de măsură pentru lungime, egală cu 2,54 cm.

¹⁰ Companie de transport maritim înființată de John Thompson Rennie în 1845 și ale cărui vase au ajuns până în Africa de Sud. În 1869 s-a unit cu Bullard, King & Company sub egida Aberdeen Clipper Line of Packets.

îndrăzneț în relief deasupra micilor pistoane puse în funcțiune. Bagajul nostru era pus la bordul unui șlep mic, pe care l-am tras la edec. Soarele s-a ridicat pe același cer senin, lipsit de nori ca și cel din zilele trecute, și nu se vedea niciun vapor, nici cea mai mică urmă de cetățile Dunării. Cursul de apă tulbure și nămolos ne-a făcut să trecem în grabă peste stâncile proeminente și pe jumătate scufundate. Era nevoie de o iscusință desăvârșită să dirijezi vasul nostru ușor prin vârtejuri și vâltori. Adesea era prins în volbura apei, dar greutatea ei a triumfat și a purtat-o mai departe. Atunci se arunca mai departe în iureșul apei, în aparență depășindu-și propria putere de înaintare și înclinându-se când încerca să depășească stânca aflată în față. O dată sau de două ori am tremurat pentru bagajul din șlep. Totuși, nu exista un pericol real, dar era o priveriște incitantă și plină de viață să fii purtat <printre stânci> de barca noastră mare și ușoară și lăsat aproape la mila apelor învolburate, între înălțimile abrupte și împădurite, fără nicio urmă de viață sau locuire, fără să se vadă măcar un animal sau o colibă. După aproape trei mile fluviul s-a lățit, dealurile s-au micșorat, bancurile de nisip cu fundul stâncos au fost depășite, iar vârtejurile și vâltorile au lăsat loc unei suprafețe calme, apele luând înfățișarea unui lac // liniștit. Satele apăreau acum pe maluri, iar cetăți pătrate și izolate, despre care se spune că sunt urme ale expediției dacice a lui Traian¹¹, stăteau la intervale, aproape de firul apei, fiind ocupate acum atât de țăranul cât și de soldatul din Banat, în locul războinicului dârz al legiunilor romane.

p. 384

Acum, bancurile de nisip au fost depășite și adâncimea apei era suficientă pentru a face loc unui vapor mare, care ne aștepta pentru a ne duce la Orșova¹². Bagajul era păstrat pe șlep, care a fost din nou tras în spatele nostru. În mijlocul stâncilor înalte, strălucind în soare și formând granița lacului ce-l traversam, curând s-a deschis defileul Cazanelor. Acesta este format din roci de calcar, ridicându-se aproape perpendicular din adâncul apei. Printre acestea curge Dunărea cu o măreție sublimă, neiertătoare. Adâncimea albiei sale, despre care se spune că este de o sută șaptezeci de picioare¹³, dă naștere unui volum mare de apă ce se acumulează, iar panta este atât de superficială încât <Dunărea> se mișcă precum o masă plutitoare mare, subțire și argiloasă. Dar suprafața sa înaltă și netedă, reflectând cerul albastru și strălucitor, îi dădea o culoare nefirească de un albastru deschis. Oricât de liniștită era suprafața, din când în când avea loc un vârtej, iar spuma adunată ne arăta că jos era freamăt. Deasupra noastră, în fața unor înălțimi stâncoase, câțiva vulturi se avântau în zbor cu o demnitate disprețuitoare, strălucind pe o terasă sau pe un colț, unde a fost construit un cuib sau plutind din nou spre cerul albastru și senin. În stânga, pe țărmul ungar, s-a construit un drum începând de la Orșova. Acesta, pornind din stâncile ce se ridicau adesea perpendicular de pe râu, trebuie să fi constituit o muncă dificilă. În mai multe locuri, drumul a fost realizat pe stâlpi chiar deasupra râului sau a fost săpat un tunel în stânca proeminentă. Fără îndoială că, atunci când acesta a fost terminat, a fost considerat un exemplu de îndemănare

¹¹ *Trajan*. Marcus Ulpius Nerva Traianus (53–117), împărat roman (98–117).

¹² *Orșova*, oraș, jud. Mehedinți.

¹³ Unitate de măsură a lungimii egală cu aproximativ o treime dintr-un metru.

inginerească. Totuși, acum un Stephenson¹⁴ sau un Brunel¹⁵ s-ar uita la el ca la o chestiune de nimic. În stânca din partea dreaptă a râului apar mai multe găuri adânci, ce sunt, în mod clar, făcute de mâna omului. Se spune că acestea au fost locurile în care erau prinși pilonii unui drum construit de Traian. Se presupune că au fost construiți din scânduri puse pe bârne și fixate în aceste găuri și că au servit ca banchetă de halaj, dar și ca drum. Pe o parte a stâncii apăreau urmele unei inscripții, pe ceea ce părea a fi un scut sau o placă. Dacă am fi fost suficient de aproape sau am fi avut timp să le descifrăm, cu siguranță ar fi fost o sarcină dificilă¹⁶. Literele nu numai că sunt șterse de timp, dar și ascunse de fumul făcut de focurile țaranilor, care obișnuiesc să caute adăpost sub această stâncă proeminentă.

p. 385 Pe când ieșeam din acest minunat defileu, o stâncă impunătoare sta drept în drumul nostru, oprind în aparență orice înaintare, nefiind vizibilă nicio scăpare. Totuși, această stâncă – Cazanele – nu era nimic altceva decât un punct de sprijin al malului stâng. Apele // se mișcau grăbit în juru-i și iarăși se deschidea în fața noastră un canal. Stâncile impunătoare descreșteau treptat în dealuri unduitoare, pline de copaci și în câmpii rodnice, iar Dunărea lua înfățișarea unui fluviu obișnuit. Tocmai aceste treceri de la grandoare la caracterul domol sunt cele care dau diversitate și cresc interesul călătoriei noastre. Acum se vedea Orșova. Și aici trebuie să părăsim fluviul cu totul și să începem să mergem pe uscat¹⁷. Bara stâncoasă și vadul, cunoscut sub numele de Porțile de Fier¹⁸ erau aproape, iar fluviul scăzuse prea mult pentru ca vasul nostru să poată trece în siguranță. Când fluviul de dinainte de Orșova este prea scăzut pentru un // vas de mărimea celui pe care-l aveam noi, cel mai mic își continuă drumul de la Drencova prin Porțile de Fier, popasul la Orșova nefiind necesar, dar șansa de a vedea țara și întâmplările pe care le-am avut pe uscat pe parcursul călătoriei noastre au compensat mult mai mult orice neajuns pe care l-am avut de suferit. Părăsind barca, am dat de trăsuri, niște vehicule descoperite, dar și de alte mijloace de transport imposibil de descris, care așteptau să ne ducă pe noi și bagajele noastre ușoare (bagajele noastre cele grele fiind încă la bordul vasului) până la următoarea oprire, aflată la o distanță de aproape paisprezece mile. Am rămas pe loc mai mult de o oră după ce am fost gata de plecare. Dacă am fi știut că întârzierea va dura atât, am fi vizitat Orșova, orașul răcoros dintre Ungaria și Țara Românească. Se spune că viza de pe pașapoartele noastre a fost cauza <întârzierii>. Pe acestea le-am lăsat la bordul vaporului după ce am trecut de Belgrad și urmau să ne fie înapoiate acum, după ce depășeam teritoriile austriece. Deși era undeva între zece și unsprezece dimineața, căldura era foarte mare. În aparență fără a fi solicitat și fără a aștepta o plată, un bărbat circula printre noi oferind tuturor un pahar cu apă curată. Puțini au fost cei care au refuzat

¹⁴ George Stephenson (1781–1848), inginer englez ce a construit prima cale ferată pentru locomotivele cu abur.

¹⁵ Isambard Kingdom Brunel (1806–1859), inginer englez.

¹⁶ „Murray, în ghidul său, redă astfel inscripția: Imp: Caesar Divi Nervae F. Nerva Trajanus Aug: Germ: Pontif: Maximus Trib: Po: XXX.” (n.a.)

¹⁷ *Terra firma*.

¹⁸ *Iron Gates*.

această ofertă. După ce ni s-au dat pașapoartele și ne-au fost strigate numele, am pornit. Funcționarii care au cercetat cu atenție cât de bune erau scrisorile noastre de recomandare, și-au scos căciulile și ne-au salutat pe măsură ce treceam, iar vizitii se întreceau în a ajunge la drum, în timp ce jandarmii încercau în zadar să pună capăt acestei rivalități. Înainte de a ajunge la drumul principal a trebuit să trecem de unul obișnuit, peste care se afla puțin pavaj. Acesta era o șansă ce nu trebuia pierdută. Fiecare vizitiu¹⁹ a făcut tot posibilul să-și grăbească micii și slabii săi cai pentru a ajunge la drum înaintea celor aparținând rivalilor săi. Totuși, cail refuzau o asemenea întrecere. S-a pierdut întreaga putere de convingere asupra lor și, treptat, am ajuns să ocupăm poziția pe care am avut-o la început, trăsura noastră fiind a treia. Căpitanul vaporului a făcut aranjamentele pe care el le considera necesare pentru a ne satisface confortul. Astfel, noi și încă trei englezi, am fost puși cu toții într-o singură trăsură. Unul pe capră și patru înăuntru. Era deschisă, cu o acoperitoare din piele pentru a ne proteja de arșița soarelui. Vizitiul nostru nu putea înțelege decât puțin din limba germană, iar noi nu puteam să-i pricepem slava sau orice altă<limbă> ar fi fost. Prin urmare, nu era cine știe ce comunicare între noi. Cail erau niște animale slabe, jalnice, mici și, drept urmare, pasul le era lent. De-a lungul drumului era un telegraf cu un singur fir²⁰. Drumul în sine era bun, urmând cursul fluviului și, cu cât ne apropiam de acesta ținutul scădea ca altitudine și devenea mlăștinos, în mod evident datorită faptului că făcuse obiectul inundației, după cum dovedea ridicarea digului de pământ pe care am călătorit noi. În interior, pământul era mult mai rodnic. Tocmai fusese adunată o recoltă de porumb și copacii erau plini de fructe. Dar pământul avea o înfățișare uscată, fărâncioasă, ușor de explicat dacă ținem seama că razele soarelui erau de câteva săptămâni tot așa de puternice ca și acum.

Cavalcada noastră cuprindea paisprezece trăsură. Și pe măsură ce înaintam cu greu sub soarele arzător, prin pământul uscat, fierbinte și plin de praf, mă bucuram de trecerea această intermediară care semăna oarecum cu pasajul deșertic dintre Alexandria și Suez. Curând am ajuns la granița Țării Românești și aici era o haltă generală. Abia dacă știam pe al cui teritoriu intram, iar principatele, după cum sunt numite, au fost adesea date uncea sau alteia dintre puterile <europene>. Steagul Țării Românești flutura de pe o parte a drumului pe un băț, evident aflat pe o construcție recentă, în timp ce vulturul austriac se afla pe cealaltă parte, dar nu mi-am putut da seama dacă santinela din mijloc era un român sau un austriac. De asemenea, era și o barieră // și un vameș. Bagajul nostru a trecut fără cercetare, dar pașapoartele noastre trebuiau văzute. Le-am înmănat pe ale noastre omului care a întrebat în mod politicos de ele. Le-a deschis, le-a întors cu susu-n jos, părând a le citi pentru două sau trei minute, după care ni le-a înapoiat cu o plecăciune. Odată terminată această farsă, bariera s-a ridicat și am intrat în Țara Românească.

p. 386

¹⁹ *Jehu*.

²⁰ Telegraful a fost introdus în Transilvania în 1853, pentru a lega mai întâi Viena de Timișoara și Sibiu, după care s-a extins. În Țara Românească el a pătruns în 1854 și a făcut legătura între București, Giurgiu și Ruscic.

Un sat mizerabil, purtând numele de Vârciorova²¹, se afla în drumul nostru. Cocioabele, dacă măcar ar fi meritat numele acesta, erau făcute din ceea ce păreau a fi părți mari dintr-un gard de alun împletit, acoperite cu argilă, care, uscându-se la căldură, a căzut în bucăți și a lăsat baza goală. Pe o vreme călduroasă acest fapt nu ar putea fi considerat un rău, dar pe măsură ce se apropie frigul se speră că vor fi cârpite prin adăugarea de lut proaspăt. Acoperișul era din bucăți de lemn, asemănătoare țiglelor. Două panouri în unghiuri drepte țineau locul șemineului. Îmi aminteam de bordeiele din sudul Irlandei. Unele dintre ele au fost ridicate ca niște mici grânare, dar pe piloni și nu pe puncte de suspensie. Și sub acestea stăteau, întinși sau nu, pe pământul gol și plin de praf bărbați, femei și copii, pentru a evita arșița soarelui. Se holbau la noi cu indiferență pe măsură ce treceam. Aspectul jalnic al satului contrasta puternic, prin comparație, cu atmosfera de confort din Berzeasca, pe care am vizitat-o cu o zi mai devreme în Ungaria.

Foarte curând am fost iarăși pe malurile Dunării și ne-am apropiat din nou de nemaipomenitele Porți de Fier, iar dacă a fost vreun termen impropriu acordat vreodată, atunci acesta este. În loc de un canal îngust delimitat de roci asemănătoare unei porți, fluviul este lat de aproape trei sferturi de milă, iar malurile de pe ambele părți sunt cu câteva picioare deasupra suprafeței sale. În loc de curgerea intermitentă a unui potop de apă, grăbindu-se cu o viteză năvalnică, vezi o mare întindere de apă curgând peste o margine stâncoasă cu câteva piscuri ce se ridică la o înălțime de aproape două sau trei picioare, dând naștere la vâltori și vârtejuri și creând, când nivelul apei este scăzut, e drept, o barieră de netrecut cu oarecare măiestrie, dar cu totul diferită de ceea ce extraordinarul nume de „Porțile de Fier” ar putea sugera. Fără îndoială, atunci când este mai multă apă, are o înfățișare mult mai impozantă. Dincolo de vâltori este un mic han. Cavalcada noastră a poposit aici pentru a hrăni caii. Un vin alb bun, din partea locului, ne-a răcorit după arșiță și praf. În timp ce stăteam, a început să se vadă și șlepul cu bagajul nostru și am privit înaintea sa cu o oarecare neliniște. Totuși, părea că a-l conduce nu este o sarcină de o prea mare dificultate. Canalele erau înguste și întortocheate, dar ochiul și mâna încercată le-a făcut mai ușoare de străbătut și mica barcă plutea ca și cum nu ar fi nimic deosebit. Înainte de a ajunge la stația de vapor am trecut printr-un alt grup de sate nenorocite. Locuitorii lor erau foarte ocupați în a face cărămizi. De o parte a fluviului era o mlaștină cu miros de turbă, care aducea un fel de noroi aluvionar ce putea fi folosit pentru a face lutul necesar cărămizilor. Atât bărbații cât și femeile erau aproape lipsiți de haine, iar câțiva copii, aparținând ambelor sexe, ce păreau a avea cinci sau șase ani, chiar erau astfel. Înainte de a ajunge la destinația noastră, am părăsit trăsura pentru a coborî dealul spre râu. Soarele arzător, pământul uscat, sfărâmișos și nisipos, țărani care arătau asemenea arabilor și gândul că se terminase călătoria noastră pe uscat, mi-a adus în minte din nou fantezii despre „deșert”.

A fost o mare ușurare să ne găsim încă o dată la bordul unui vapor curat, bine mobilat, cu o banchetă largă, întinsă pe punte. La o scurtă distanță de această stație era, pe fiecare mal al fluviului, un turn pătrat rudimentar de aproape douăzeci de

²¹ *Werezerowa*, sat, com., jud. Mehedinți.

picioare înălțime, despre care se spune că ar fi vestigiile unuia dintre pilonii care au susținut podul construit de Traian în campania dacică. // A existat o oarecare întârziere în plecarea noastră, cauzată de transferul bagajului și al încărcăturii din șlep în vapor. Odată terminat, am părăsit geamandura și ne-am grăbit din nou cu ajutorul aburilor și al fluviului pe apele liniștite ale Dunării capricioase. Era un contrast încântător față de călătoria noastră înăbușitoare și plină de praf de pe uscat. De când am părăsit Belgradul de pe malul sudic al Dunării, nu am mai atins niciun alt loc aparținând Imperiului Otoman și nici până am ajuns la Vidin, în jurul orei zece noaptea. [...] În jurul orei nouă <dimineața> am ajuns la Turnu²². Datorită faptului că atunci când am ajuns la Vidin era întuneric, aici, <la Turnu>, am văzut pentru prima oară o populație aflată sub dominație turcească. Deși acest loc nu face parte propriu-zis din Turcia, populația era îmbrăcată în veșminte turcești, bărbații cu fesurile, cămășile largi și pantalonii lor atârnând, iar femeile cu mantiile lor din serj²³, în culori puternice și cu voaluri²⁴. Un bătrân tovarăș ar fi putut să stea cu picioarele încrucișate să admire priveliștea cu un ciubuc lung în gură, ceea ce am considerat încă din copilărie a fi imaginea apatiei turcești. Vaporul s-a oprit doar pentru câteva minute și nu am putut decât să ne uităm la acești oameni ciudați. Peisajul râului, dacă putem spune așa, s-a schimbat de mult timp. Pământul era neted de fiecare parte, nivelul apei scăzut, cu un zid de nisip, variind de la trei până la douăsprezece picioare înălțime. Asta a fost tot ceea ce putea fi văzut. Dar nu putea fi uitat că pe aceste maluri pline de noroi și neinteresante au avut loc lupte serioase, de care depindea în mare măsură existența Imperiului Otoman ca stat independent. Fiecare loc pe care l-am atins acum a fost scena unei înfruntări extraordinare la începutul războiului dintre Rusia și Poartă. La aproape două ore după ce am părăsit Turnu am ajuns la Rusciuc. [...]

La o distanță mică, mai jos de Rusciuc, pe partea opusă a Dunării, este orașul p. 388 Giurgiu²⁵. Se află pe o ridicătură de teren la mai mult de o milă după stația vaporului. Aici ne-au părăsit câțiva dintre tovarășii de călătorie. Era cel mai apropiat punct de București (la o distanță de patruzeci de mile) și de interiorul Țării Românești. Mai multe trăsuri erau în așteptare, pentru a-i transporta pe cei care aveau nevoie de ajutorul lor. Una cu șase cai a fost special adusă pentru unul dintre tovarășii noștri de călătorie, despre care se spunea că este un prinț valah (și cât de des te poți întâlni cu prinți în călătoriile din străinătate). O alta a venit cu consulul nostru general²⁶ la București pentru a-l transporta pe sir Henry Bulwer²⁷ – care a părăsit Anglia în calitate de împuternicit guvernamental în legătură cu cercetarea

²² Turna, azi Turnu Măgurele, oraș, jud. Teleorman.

²³ Țesătură din mătase amestecată cu bumbac, cu firul în diagonală, întrebuințată mai ales pentru căptușeli.

²⁴ *Yatchmaks*.

²⁵ *Giurgevo*.

²⁶ Robert Gilmour Colquhoun (1805–1870), consul englez, în Principatele române (1834–1854). Date bio-bibliografice și însemnările sale privind spațiul românesc în vol. V al prezentei serii.

²⁷ Henry Lytton Bulwer (1801–1872), baron englez, politician liberal, diplomat și scriitor. A călătorit în Europa de Est în perioada 1856–1858, după care a fost numit ca ambasador al Angliei la Constantinopol.

problemei graniței dintre Rusia și Moldova și care, se credea, va veni, pe Dunăre, la Viena – împreună cu el, la București. Totuși, sir Henry era încă la Constantinopol, pornind din Anglia într-acolo pe mare. Dincolo de locul de acostare, nu mai era nimic care să marcheze acest punct de debarcare. Nu era nimic sub forma unui adăpost decât un cort ridicat de vreun vânzător de struguri și rachiu și o baracă mizerabilă stând pe piloni, folosită drept corp de gardă și în care dl Colquhoun, consulul nostru, a fost nevoit să se refugieze din calea soarelui, în timp ce aștepta vaporul nostru și pe împuternicitul guvernamental. Mai multe bărci încărcau și descărcau la o mică distanță de acest loc, dar nu părea a exista niciun semn de provizii pentru nevoile celor care munceau. Acest lucru se datorează, fără îndoială, apelor Dunării care, atunci când se revarsă, inundă câmpia, ce acum ne apare ca un deșert plin de nisip. Căldura degajată de soare era exagerată și am fost încântat să mă întorc la bordul vaporului și să mă bucur de protecția acoperitoarei sale. În partea opusă acestui loc de debarcare este situată insula Măcin²⁸, aflată într-o acerbă conțestare între rușii ocupanți și turci. Fiind în mijlocul râului a creat un auxiliar puternic pentru tranzit. Amabil, dl. Colquhoun ne-a invitat să ne întoarcem cu dânsul la București și ne-a promis o vânătoare cu o pereche de câini de vânătoare, pe care el și sir Stephen Lakeman²⁹ au stabilit-o. Dar am fost nevoiți să o refuzăm și am pornit din nou la drum. În timpul nopții am trecut prin Oltenița³⁰, Silistra³¹ și Hârșova³². Urma să regret acest lucru pentru că toate aceste locuri prezintă un real interes și mai ales Silistra. Apărarea învingătoare a acelei cetăți în fața asediului rusesc³³ a fost cea care a înlăturat atacul de care se temeau <occidentalii> asupra Adrianopolului³⁴ și foarte probabil a salvat Constantinopolul de extinderea Rusiei, în cele din urmă producând invadarea Crimeii. De această apărare sunt legate în mod irevocabil numele a doi dintre conaționalii noștri, Butler³⁵ și Nasmyth³⁶. Mai apoi l-am întâlnit pe un frate al căpitanului Butler la Constantinopol, pe când se afla în drum spre Silistra, pentru a realiza un monument în cinstea bunei și devotatei sale rude. Sincer, sper că a reușit în această misiune binecuvântată a sa.

p. 389 Curând, trecând de Măcin, de partea turcească a fluviului, am ajuns / la Brăila. Aici se dădeau primele indicații, legate de modul de folosire al Dunării pentru a servi comerțului internațional. Cu greu se poate vorbi de traficul de

²⁸ *Machan*. Eroare, este vorba de brațul Măcin sau Dunărea Veche, care separă Balta Brăilei de Dobrogea. Pe acest braț se află orașul Măcin, jud. Tulcea.

²⁹ Sir Stephen Bartlett Lakeman (Mazar Pașa) (1823–1897), ofițer otoman de origine engleză, politician apropiat cercurilor liberale românești. Pentru o perioadă s-a stabilit în Țara Românească. A revenit în Anglia după 1878. Date biobibliografice și însemnările sale despre spațiul românesc, în vol. VI al colecției de față.

³⁰ *Oltenitza*, oraș, jud. Călărași.

³¹ Oraș, Bulgaria.

³² *Hirshova*, oraș, jud. Constanța.

³³ Este vorba despre asediul din 14 aprilie–23 iunie 1854.

³⁴ Oraș în Turcia, azi Edirne.

³⁵ James Armar Butler (1827–1854), ofițer englez ce a murit în timpul asediului Silistrei, la data de 21 iunie 1854.

³⁶ Charles Nasmyth, ofițer englez.

vapoare pe Dunărea Superioară. Mai multe vase mari erau acostate departe de oraș, altele erau adunate sau navigau pe râu. Printre diverse alte steaguri, cel englezesc făcea o figură bună. Un vapor comercial francez, folosindu-se de deschiderea liberei navigații pe Dunăre a pornit, drept urmare, după pasageri și marfă. Avea motive, căci era și rapid, dar avea foarte puține perspective, cel puțin în aparență, de a pleca, deoarece nivelul apei scădea cu fiecare oră. Am văzut unul dintre vapoarele companiei austriece Lloyd mergând să-l ajute, dar nu l-a putut trage decât șapte picioare și mai erau în jur de cinci, așa încât s-a putut face puțin pentru el. Totuși, am auzit că a pornit la câteva zile după aceea. Echipajul vasului nostru nu a manifestat niciun regret pentru avaria suferită de acesta. Introducerea concurenței, în ce privește vapoarele, va afecta în mod serios interesele companiei lor și se spunea că guvernul austriac va pune asemenea obstacole în calea străinilor, interzicându-le să formeze stații sau depozite pe teritoriul austriac, pentru că, de fapt, ar prejudicia proiectul. La o oră și jumătate după ce am plecat din Brăila am ajuns la Galați³⁷. Casele și minaretele³⁸ se vedeau înghesuite pe coasta dealului, ce se ridica abrupt din fluviu, oferind o înfățișare impresionantă. Dar orașul în sine era într-o mizerie de nedescris – gleznele se scufundau într-un praf care, atunci când ploua, se transforma în noroi – și era plin de resturi din cele mai diverse și dezgustătoare, provenind de la animale aflate în putrefacție sau de la materiale vegetale.

Vaporul, pe care l-am văzut îndreptându-se să ajute vasul francez, era nava care părtinea companiei austriece Lloyd și care urma să ne ducă mai departe la Constantinopol. În consecință, am fost obligați să-i așteptăm întoarcerea și, prin urmare, nu am plecat decât devreme, în dimineața următoare. După ce am luat cina la „Hôtel des Vapeurs”, singurul care putea pretinde o asemenea denumire, și am plătit, deși nu fără protest (dar, bineînțeles, fără niciun folos) o notă exorbitantă, ne-am întors la bordul vasului ce ne ducea la Constantinopol, cu adevărat bucuros că părăsesc acest port ruso-turc³⁹. Galații par a cuprinde și îmbina elemente rusești și turcești, realizând o combinație nereușită. La coborâre, căpitanul portului ne-a cerut pașapoartele. În fața acestui fapt, au existat câteva proteste din partea căpitanului nostru, care a considerat că este nefiresc. Oricum, nu a fost de niciun folos. Dar predarea lor nu ne-a adus nicio problemă sau cheltuială și ne-au fost înapoiate când ne-am urcat la bordul vasului. În zorii dimineții următoare am pornit pentru ultima oară către Marea Neagră. Vasul pe care eram acum era foarte diferit de cel fluvial, al Companiei Dunărene. Era mai mic, mai încet și foarte murdar, iar căpitanul și asistentul erau nepoliticoși, polonezi și, evident, de un grad inferior. Dar puțini dintre tovarășii noștri de drum, care părăsiseră orașul Giurgiu, au ales să ne însoțească până la Galați. Cu toate acestea, am avut un alt tip de import, dintr-o altă categorie. Puntea era împărțită printr-o balustradă de aproape trei picioare înălțime, întinzându-se înainte și înapoi, iar pe babord erau mai multe grupuri de oameni cu o înfățișare și cu obiceiuri ciudate. Aproape de pupă era un grup de femei și copii. Majoritatea femeilor purtau voal și erau înfășurate precum niște

³⁷ Galatz.

³⁸ Fals, este vorba despre turlele bisericilor.

³⁹ Fals, Galați nu era port ruso-turc.

pachete de haine vechi. Se îngrămădiseră cu toții pe saltelele și pe așternuturile, pe care le aduseseră cu ei alcătuind o colecție diversă ce cuprindea coji de pepene verde, bucăți de pâine, oale din lut, cești de băut, dar și alte ustensile casnice, unele dintre ele de o formă drăguță, dar clasică, pe care le umpleau în mod continuu cu apa din butoiul de pe punte. Erau separați cu grijă de grupul aflat mai jos de ei printr-o balustradă similară, pornind de-a curmezișul // în unghiuri drepte cu cealaltă. Sub aceasta erau mai multe grupuri formate din reprezentanți ai sexului tare. Deși nu erau împărțiți prin nicio barieră, totuși se observa între ei o linie de demarcație nu mai puțin vizibilă. Primul <grup> era format din soldați turci, dintre care unul purta o medalie de aur pe piept și, din câte am fost informat, era maior în armata sultanului. Era un bărbat chipeș, bine făcut, cu o privire blândă, dar fermă și nu-mi puteam dori decât ca, în loc să fie îmbrăcat așa cum era, în haine jerpelite, și alăturat celor de un grad inferior lui, să vină alături de pasagerii din cabine și să ocupe o poziție la care părea a avea dreptul. Totuși, părea a fi suficient de fericit, fuma într-una și discuta într-un mod familiar cu tovarășii săi. Dar era nefiresc să rămână și noaptea, la fel ca și ziua, într-o singură poziție, pe puntea tare și neconfortabilă. Era un mister pe care nu am putut să-l rezolv. Următorul grup era format din evrei, care mergeau, din câte mi s-a spus, la Ierusalim pentru a muri acolo. Erau atât de murdari și respingători, pe cât poate cineva să-și imagineze. Întotdeauna, când am avut ocazia să-l privesc pe bătrânul din grup, el nu-și lua ochii de pe o carte murdară, din care citea și murmură pentru sine. Mai jos erau în jur de doisprezece turci, o imagine a indiferenței. Principala lor ocupație era să fumeze. Dar câteodată, când Mustafa și Hassan spuneau vreo glumă irezistibilă, se porneau într-un răs din toată inima. Ceea ce m-a surprins a fost să văd cum toate aceste persoane rămân pentru două zile și două nopți, fără să mănânce altceva decât pâine și pepene și să bea doar apă în spațiul descris și alocat lor. Una dintre femei, o grecoaică, avea un băiețel cu părul cărlionțat. A fost observat de către doamnele de la bord, care au vorbit cu el. Mama sa l-a chemat imediat și i-a pus pe cap o beretă cu o rădăcină de tuberoză sau poate de ceapă, având o bucată de panglică atașată. Aceasta era pusă pentru a contracara influența răului: admirația sa venită din partea ereticilor.

La aproape șase mii mai jos de Galați curge *Prutul în Dunăre*. Astfel, prin tratatul de la Adrianopol (2/14 septembrie 1829) s-a ajuns la formarea graniței cu Rusia. Totuși, nu este atât de mult timp de atunci. Stăpânirea țarului a fost împinsă și mai departe, înspre est, iar Dunărea și afluenții săi sunt, credem, pentru totdeauna eliberați de un monopol vătămător. Acum fluviul a început să curgă spre est, îndreptându-se spre Marea Neagră. Pe stânga, pe malul nordic, erau mlaștini și lacuri interioare. Pe dreapta, se afla un ținut pestilențial numit Dobrogea⁴⁰. În depărtare se zărea Tulcea⁴¹, cu înălțimile și morile sale de vânt, care schimbau monotonia mlaștinoasă. Aici se împarte Dunărea în trei brațe, dintre care două Chilia și Sf. Gheorghe⁴² – formează, împreună cu coasta Mării Negre, o deltă

⁴⁰ *Dobrudscka*. Afirmație răuvoitoare, însușită din lecturi anterioare voiajului. Autorul nu a pășit în Dobrogea.

⁴¹ *Tulkscha*, oraș. jud. Tulcea.

⁴² *Kilia and St. George*.

asemănătoare celei a Nilului. Drumul nostru era pe brațul Sulina, cel din centru, singurul navigabil în momentul de față. Ar fi de mare folos dacă canalele Chilia și Sf. Gheorghe ar fi adâncite. Navele ar putea să pornească spre Odesa⁴³ prin primul dintre ele sau spre Constantinopol, prin celălalt. Canalul Sulina, dinspre cotul său brusc și adesea abrupt, este dificil pentru navigația vaselor. Adâncimea lui este iarăși un mare impediment. Cinci sau șase stânjeni marini⁴⁴ este limita extremă chiar și când este plin de apă și bara și gura ei variază ca mărime și poziție. Fiecare punct este modificat în mod artificial pentru a transforma Dunărea în ceea ce ar trebui să fie: un canal important de comunicare internațional. Prin urmare, s-a sugerat, de către însărcinații guvernamentali numiți pentru a raporta despre cele mai bune mijloace de îmbunătățire a navigației, că brațul Sf. Gheorghe, care permite cele mai mari înlesniri acestui scop, ar trebui // considerat drept p. 391 comunicarea cu Marea Neagră, să fie adâncit și canalele să fie tăiate între curbe pentru a permite evitarea cursului său întortocheat. Acest canal este mult mai larg decât cel al Sulinei și apele sale nu sunt pierdute în mlaștini sau într-un pământ poros și, din această cauză, poate servi mai bine navigației. Dacă Dunărea rămâne împărțită așa cum este acum, toate caracteristicile sale bune vor fi pierdute. S-a transformat într-un fluviu neimportant, leneș, mocirlos, abia atingând mai mult de optzeci de yarzi⁴⁵ în lățime, iar malurile sale sunt, pe cât posibil, mai jalnice și plictisitoare decât atunci când făceam ocolul Dobrogei. Tot ce putea fi văzut pe fiecare latură era un câmp mare și interminabil de stuț, de zece sau douăsprezece picioare înălțime, cu excepția unui vas care ieșea din când în când la suprafață din ținutul mlăștinos, ca și cum fluviul l-ar răni și a unor barăci grosolane, folosite drept corpuri de gardă pe malul răsesc. Rațele sălbatice, bătlanii și pelicanii, urmându-și zborul greu, păreau a intra în armonie cu peisajul. Și vulturii uriași, avântându-se spre vreun stârv lăsat în urmă de către ape în retragerea lor (o dată am dat peste șaptesprezece într-un singur loc), imprima o tăcere caracteristică acestui ținut al dezolării. În jur de ora două după-amiaza, farul de la gura Sulinei s-a făcut remarcat printre un grup de catarge, apărând la orizont și curând am putut vedea ceea ce este cunoscut sub numele de orașul Sulina. A fost lăsată ancora și am rămas să staționăm în mijlocul fluviului. Câțiva funcționari s-au urcat la bord, dar nu ne-au deranjat cu niciun fel de întrebări. Păreau a fi mai preocupați de echipajul vasului și de alimentele pe care le aveau dedesubt. Întregul sistem de fortificații și orașul, care fuseseră ocupate de ruși pentru a închide Dunărea și a o controla doar pentru sine, au fost distruse de noi în timpul ultimului război. Singurele care au fost cruțate au fost biserica și farul. La marginea apei erau mai multe case din lemn, unde se vindeau numai articole necesare pescuitului. Evident, erau construite recent și arătau că deschiderea navigației pe Dunăre a stimulat afacerile celor care se ocupau de satisfacerea nevoilor echipajului unui vas. De asemenea, numărul de vase care staționau demonstra că nu trebuie neglijate avantajele sale. După ce a fost luat un pilot la bord, a fost ridicată ancora și am pornit ușor spre celebra bară <a Sulinei>. Pe măsură ce Dunărea se revărsa în mare nu puteam să nu simt o oarecare

⁴³ Odessa, oraș, Ucraina.

⁴⁴ Unitate de măsură egală cu 185 cm.

⁴⁵ Unitate de măsură engleză egală cu 0,914398 m.

dezamăgire că un fluviu ce a curs 1550 mile și ne-a purtat prin apele sale în jur de 1300, de la Donnerwurth, extremitatea sa navigabilă⁴⁶, și care a absorbit alte o sută douăzeci de râuri, se va scurge încet în mare. Precum Nilul și Rinul, Dunărea se sfârșește printr-o mlaștină și apele sale sunt fie despărțite în cursuri de apă inferioare și în bălți stătătoare, fie pierdute în mlaștini și, în loc să se apropie de ocean precum Sena sau nobila noastră Tamisa, cucerește, pe ascuns, din marea expansiune a Mării Negre, ca și cum ar fi sensibilă în fața înfățișării sale modeste. Faptul că nu există marea în această mare și, prin urmare, nici flux și reflux în susul sau în josul râului, poate să contribuie într-o oarecare măsură la existența unor ape leneșe și a unor canale înguste. Geamandurile au fost din nou date jos, pentru că rușii le înlăturaseră și, fiind ghidate de ele, nu am întâmpinat dificultăți în a găsi apă. Erau puține valuri când am trecut de bară. Pornise un vânticel dinspre mal și dacă nu ar fi fost acele câteva resturi de catarge și borduri sau vase scufundate, ce ieșeau din apă, dar erau bine fixate în nisip, // pericolul intrării în gura Sulina ar fi putut fi considerat o exagerare. Mi s-a spus că apa ajungea la unsprezece picioare. Nu am văzut niciun instrument în forma unei greble despre care se spune că este transportat de vase la pupă pentru a împrăști mărul și nisipul ce se adună.

Odată depășită bara, ne-am pus cu totul în mișcare pe înșelătorul <Pont> Euxin. Cu un cer senin și un telescop puternic, speram să zăresc acum celebra Insulă a Șerpilor, dar în zadar și nu puteam să nu mă gândesc la faptul că tot ceea ce se spune despre poziționarea sa, ca afectând intrarea la Dunărea, este oarecum exagerat. [...]

⁴⁶ Probabil Donaueschingen, oraș german în landul Baden-Württemberg. Autorul adaugă, în notă, că „Dunărea ne-a purtat de la Donaueschingen, prin Regensburg, Linz și Vienna, până la Budapesta”.

Francezul Virgil Doze face parte din categoria călătorilor străini despre care nu deținem date biografice, nu cunoaștem gradul de instrucție și nici ocupația sau dacă voiajul a fost efectuat la solicitarea guvernului francez ori a fost urmarea unui impuls propriu. Din introducerea lucrării sale *Un mois en Moldavie*, înclinăm să considerăm plauzibilă ultima variantă mai cu seamă că autorul ne mărturisește că paginile scrise „ne-au fost influențate de o convingere sinceră și profundă” și au fost urmarea dorinței ca ele să cuprindă date și impresii de la fața locului și să nu fie un ecou al „lecturilor sau opiniilor altora, repetând ceea ce mulți scriitori au spus despre Principatele dunărene”. Tot el ne spune că voiajul i-a prilejuit constatarea îmbucurătoare privind restabilirea prestigiului Franței, serios zdruncinat după Congresul de la Viena din 1815. Pe parcursul călătoriei, indiferent unde s-a aflat, Doze „a întâlnit doar prețuire și simpatie pentru imensele servicii pe care soldații și marinarii noștri le-au făcut în numele civilizației în acest război în care Franța, străină de gândul de a-și mări teritoriul, nu a urmărit decât pacea”. Cartea are pe prima pagină dedicația autorului scrisă cu o caligrafie îngrijită: *À monsieur Couza, préfet de Galatz, souvenir affectueux d'un hôte et d'un ami: l'auteur: V. Doze.*

Deși conține numai 80 de pagini, lucrarea, *Un mois en Moldavie*, apărută la Paris în 1857, cuprinde date și informații interesante privind perioada dinaintea înfăptuirii unirii din 1859, spiritul unionist ce anima marea majoritate a populației din Moldova, stadiul dezvoltării economice a principatului, dar și estimări favorabile privind viitorul economic. Sosit la Galați în martie 1857 la Galați, Doze constată cu plăcere, și în același timp cu surprindere, că două treimi din cuvintele limbii române sunt latine, „gusturile sunt esențial franceze, ca și la București și Iași”, iar orașul are o populație de două ori mai mare decât cu câțiva ani în urmă. De altfel, Galații îl interesau în mod, dorind a se informa la fața locului asupra perspectivelor dezvoltării portului dunărean și a comerțului cu Franța, dar și asupra piedicilor din calea navigației pe segmentul Dunării de sus, impuse de Austria care aduceau prejudicii mărfurilor franceze venite aici pe calea apei. Drumul spre Iași îi prilejuiește constatarea că Moldova era lipsită de căi de comunicație moderne, dar, cu toate acestea, transportul era rapid în polida mijlocului de deplasare. Realitățile întâlnite de-a lungul călătoriei l-au făcut să considere că, în viitor, principatul „va deveni una din grădinile Europei, ca Flandra belgiană sau franceză”, dacă vor fi construite căi de comunicație, care se pot face ușor și „aproape fără costuri”. Din paginile lucrării se constată că francezul era preocupat nu numai de viitorul economic al Moldovei, în care Franța avea să joace un rol esențial, dar și de cel politic. Prin reproducerea articolului din 5 februarie din cotidianul francez „Moniteur Universel”, Doze se raliază opiniei potrivit căreia prin unire, Principatele române deveneau o „barieră utilă independenței teritoriului otoman”, Poarta continuând să își exercite suzeranitatea asupra lor. Cel considerat a avea calitățile unui domn era caimacamul Conachi-Vagoride, zugrăvit într-o lumină favorabilă, sub a cărui domnie Principatele ar beneficia de „suzeranitatea părintească a Turciei și de patronajul dezinteresat al Franței”. Printre partizanii unirii, Doze îl menționează pe Alexandru Ioan Cuza, căruia îi dedică și lucrarea sa și îi creionează un portret la fel de favorabil: „moldovean de mare merit”, „administrator inteligent și devotat, om de inițiativă, plin de patriotisme”.

Despre Virgil Doze a scris Nicolae Iorga, *Câteva lămuriri nouă cu privire la istoria românilor*, în „Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice”, seria II, t. XXXVII, nr. 16, București, 1915, p. 451–458; Idem, *Istoria românilor prin călători*, vol. III, Tipografia „Neamul românesc”, București, 1922, p. 246–255.

III. Dunărea și viitorul ei

Un punct de vedere special m-a făcut să părăsesc Parisul și mi-a oferit <prilejul> să studiez îndeaproape localitățile, oamenii, instituțiile, într-un cuvânt tot ce înseamnă problema Principatelor danubiene. În realitate, călătoria mea a început să fie interesantă la Pesta, adică în momentul în care m-am îmbarcat pe vaporul care m-a transportat la Galați.

Acest vapor ce aparține companiei *Lloyd*-ului austriac este perfect amenajat, demn din toate punctele de vedere de un serviciu atât de important ca acela al Dunării, acest rege al fluviilor, care unește Europa de Orient. În timpul navigației încă prea înceată, dacă se // compară cu rapiditatea căilor ferate, am apreciat justetea reflecțiilor despre fluviu, din 1836, a lui Saint-Marc Girardin², care a arătat perfect misiunea sa civilizatoare. [Urmează un citat din Saint-Marc Girardin despre rolul și importanța Dunării]

[...] De asemenea, am neglijat detaliile pitorești ale călătoriei mele, nu am vorbit despre Buda, Pesta, Semlin, Belgrad, Nicopole, Silistra, etc. Amintirilor legate de toate aceste orașe diferite, chiar și descrierii ruinelor podului pe care arhitectul Apollodor l-a construit pe Dunăre, din ordinul lui Traian, le prefer câteva prevederi ale tratatului de la Paris. Este adevărat că acestea implică viitorul Dunării însăși. Este vorba de unirea deplină a Europei cu Orientul. Acesta este rezultatul direct al războiului Crimeii. [Urmează citarea articolelor din tratatul de la Paris referitoare la navigația pe Dunăre].

[...] În timp ce mă gândeam la ce aduc <nou> articolele tratatului din 30 martie³, în ceea ce privește confortul de care călătorii sunt înconjurați pe vasele austriece, mă întrebam dacă nu se poate stabili o concurență în serviciul de *navigație pe Dunăre*, concurență folositoare țărilor pe care acest fluviu le scaldă în cursul său de șapte sute de leghe⁴. <având în vedere> interesele imense pe care le reprezintă, ca punte de legătură între Europa și Orient.

Mă gândeam desigur la vapoarele de pe Rhon, care au fost atât de folositoare în timpul războiului Crimeii și care merită răsplata pe care le-ar aduce-o pacea la care au contribuit.

¹ Traducere din Virgile Doze, *Un mois en Moldavie*, Bruxelles, Paris, Leipzig, Meline, Cans et Cie, La librairie nouvelle, Alphonse Durr, 1857, 80 p.

² Literat, om politic francez și călător neobosit în Germania, Italia și spațiul balcanic, Saint Marc Girardin a făcut o călătorie în spațiul românesc în 1836. Date biobibliografice și traducerea însemnărilor sale de călătorie despre români, vezi în vol. III al prezentei colecții.

³ Tratatul de pace, semnat la 30 martie 1856 la Paris, pune capăt războiului Crimeii, aducea modificări sud-estului Europei și prevedea internaționalizarea fluviului Dunărea.

⁴ O leghe = 4452 m.

Pe măsură ce mă apropiam de Galați⁵ și de Brăila⁶, de aceste două bogate antrepozite de cereale ale Principatelor dunărene, eram din ce în ce mai // uimit de p. 37
de resursele ce se ofereau pentru navele Rhonului. Dar iată acum suntem la Galați și trebuie să ne preocupe prezentul înainte de a visa la viitor, ceva important, ceva care să fie realizabil în viitor.

Sosirea mea la Galați coincidea cu o serie de evenimente de cea mai mare gravitate pentru Principatele dunărene. Conform prevederilor conferinței de la Paris o importantă parte a teritoriului era anexată la Moldova după lucrările comisiei însărcinată cu delimitarea frontierelor între Rusia și Turcia. Această porțiune de teritoriu a fost desprinsă din Basarabia⁷; în același timp avea loc și plecarea trupelor austriece ce ocupaseră Principatele de peste doi ani⁸, în timp ce escadrila britanică părăsea Marea Neagră și Bosforul. În timpul voiajului meu de la Pesta la Galați, am întâlnit pe Dunăre numeroase ambarcațiuni încărcate cu soldați austrieci. Așa că ocupația străină nu stânjenea populația în manifestarea liberă a drepturilor și dorințelor ei. Nu numai că Tratatul de la Paris, din 30 martie 1856, se aplica în mod corect, deschis, dar, mai mult, se îndeplineau și condițiile protocolului din 6 ianuarie 1857⁹.

Așa că am asistat la adevărata repunerea în po//sesie a naționalității, am fost p. 38
martor la această mișcare de agitație ce însoțește întotdeauna apropierea alegerilor mai ales când este vorba de reorganizarea statului; amintirea tuturor furtunilor populare care au atacat Franța, începând din anii patruzeci, readucând în memorie lungile noastre suferințe, mă îngrijorează în ce privește felul în care moldovenii și valahii vor ieși din această încercare.

În câțiva ani populația Galaților s-a dublat; ea se ridică <acum> la aproximativ 75 000 de locuitori; această cifră nu are nevoie de comentarii; ea dovedește tuturor vitalitatea și puterea acestui oraș, a cărui rapidă dezvoltare ține de o minune. La douăzeci de ore distanță de Odesa, la trei zile de navigație de Constantinopol, de care îl leagă vasele mesageriei imperiale franceze, Galații nu așteaptă decât organizarea definitivă a Moldovei și crearea de căi de comunicație bune pentru a deveni un oraș comercial de prim ordin, unul dintre cele mai bogate antrepozite ale Europei.

Navigația pe Dunărea de sus s-a îmbunătățit neconținut, ceea ce am putut să judec eu însumi pe traseul de la Pesta la Galați; această îmbunătățire trebuie să fie completă, acum când acest fluviu devine european, universal, când a încetat să mai fie supus restricțiilor pe care Tratatul de la Paris le-a suprimat total. // Știința va fi p. 39

⁵ Galacz

⁶ Brahiloff

⁷ De fapt este vorba despre Congresul de pace de la Paris, ale cărui lucrări se desfășoară între 13/25 februarie și 18/30 martie 1856, dată la care a fost semnat tratatul de pace. Pentru a îndepărta Rusia de gurile Dunării, tratatul prevedea restituirea Deltei Dunării și a sudului Basarabiei (județele Cahul, Bolgrad și Ismail) către Moldova, de la care fuseseră smulse de Rusia în 1812.

⁸ Trupele austriece au ocupat Principatele române în intervalul august 1854–martie 1857.

⁹ Conferința de la Paris din 25 dec./6 ian. 1857 prevedea: delimitarea frontierei cu Rusia în urma revenirii sudului Basarabiei la Moldova, retragerea trupelor austriece din principate și a flotei engleze din Marea Neagră, toate acestea erau considerate piedici în calea exprimării voinței libere a românilor.

mai mult de a se angaja în luptă cu natura și știința va triumfa asupra tuturor obstacolelor.

Problema Dunării de sus este cu atât mai importantă, cu cât prin acest fluviu cele două principate sunt strâns legate de Europa occidentală și septentrională. În starea actuală a serviciului companiei de vase austriece, Dunărea nu îndeplinește decât într-o manieră insuficientă misiunea sa față de Moldova și Valahia; nu numai că navigarea este lungă, scumpă pentru călători ca și pentru mărfuri, dar față de acestea din urmă, vămile austriece ridică des dificultăți, întâzieri de care moldovenii se plâng pe bună dreptate. Astfel, la Galați, unde gusturile sunt franceze mai presus de orice, la fel ca la Iași și București, am învățat că articolele pariziene, expediate pe calea Dunării, nu sosesc niciodată la data la care sunt așteptate. Dacă este vorba de modă, de noutăți, de produse pentru un sezon special, ajung adesea primăvara toaletele care ar fi trebuit să apară la balurile și seratele din timpul iernii. Vama austriacă înmulțește formalitățile și întâzierile, forțează consumatorii moldoveni și valahi să se adreseze Vienei, în loc de a scrie la Paris.

p. 40 În partea Dunării de jos, comunicațiile nu suferă aceleași neplăceri; deși distanța <de parcurs> // este considerabilă, fără îndoială ea nu oprește comerțul Marsiliei, care cumpără și încarcă la Galați cereale din Moldova și Valahia. Este la fel la Paris, Lyon, Rouen, Saint-Quentin, Sedan, Amiens, Mulhouse, în toate centrele de fabricație ale Franței, cărora căile ferate, Rinul și Dunărea le furnizează mijloace mai directe, mai rapide cu Galații, fără a se ocupa de schimbul înapoi? Acestea fiind spuse, permiteți-ne să intrăm în Galați unde mă voi instala la *Hotel Paris*, ținut de francezi, d<omnul> și domna Simond, la care am regăsit mereu amintirea vie a țării natale care ne-a însoțit pe pământ străin și formează unul din semnele distinctive ale caracterului nostru național.

p. 41

IV. Galați

De câțiva ani s-a scris destul despre Principatele dunărene și numele de Galați a revenit adesea în articolele ziarelor și revistelor și asta era inevitabil, din cauza diferitelor episoade ale războiului Crimeii și mai ales a Tratatului de la Paris ce pregătea soluția dublei probleme care interesa atât de mult statele civilizate europene: *libera navigație pe Dunăre, organizarea definitivă a Moldovei și Valahiei*.

p. 42 Dar mai presus de aceste considerente generale, mai există o problemă care va supraviețui circumstanțelor și trebuie să atragă atenția tuturor oamenilor luminați. Este situația topografică a acestui oraș // unde vin cantități enorme de cereale pe care Principatele dunărene le pot exporta. Este demonstrat astăzi prin calculele savante ale d<omnului> Michel Chevalier¹⁰ că regiunile cele mai bogate, mai înfloritoare, mai bine cultivate din Europa pot fi avea și lipsuri. După 1845, am

¹⁰ Michel Chevalier (1806–1879), economist, inginer și om politic francez, editor al ziarului „Le Globe”, deputat, senator. În 1859 a fost ales membru străin al Academiei Regale suedeze de știință. În 1860, împreună cu Richard Cobden și John Bright, au pregătit tratatul dintre Marea Britanie și Franța, bazat pe politica liberului schimb.

văzut producerea multor crize alimentare, care au avut, ca prim rezultat, provocarea de crize financiare și comerciale.

Într-adevăr, populația crește în proporție geometrică, în timp ce producția solului crește în proporție aritmetică; rezultă un dezechilibru care trebuie restabilit cu ajutorul relațiilor comerciale; atunci Statele Unite ale Americii de nord, Volânia, Podolia, Egipt, Moldova și Valahia au din punctul nostru de vedere o misiune providențială și devin grânarele noastre abundente.

Unul dintre generalii și oamenii de stat cei mai distinși ai Imperiului austriac, d<omnul> conte Ficquelmont¹¹, a susținut chiar că Galații ar fi cauza reală a războiului¹² și că ambasada prințului Menșikov¹³ nu a fost decât un pretext. [Urmează un citat din Ficquelmont, *Examen de conscience à l'occasion de la guerre d'Orient*, Meline, Cans et Comp., Bruxelles, 1856]

Dl Cuza, tânăr moldovean de mare merit, care și-a făcut educația la Paris la p. 46 colegiul Stanislas¹⁴ și a profitat de lecțiile profesorilor ca și de mișcarea intelectuală din Franța, a fost numit de puțin timp, de prințul Conachi-Vogoride¹⁵, caimacamul Moldovei, în funcția de prefect al Galaților¹⁶. Administrator inteligent și devotat, // om de inițiativă, plin de patriotism, dl Cuza s-a identificat cu p. 47 dezvoltarea Galaților și prosperitatea Moldovei. Acesta este un răspuns demn pentru încrederea <arătată> de prințul Conachi-Vogoride.

Dl Henri O'Brien¹⁷, ce aparține unei mari familii irlandeze, al cărui nume este deja cunoscut datorită tinereții arzătoare, activității sale, vederilor sale îndrăznețe și

¹¹ Karl Ludwig conte de Ficquelmont (1777–1857), mareșal, diplomat și om politic austriac de origine franceză, participant la războaiele împotriva lui Napoleon, ambasador în Suedia, Toscana, Lucca și Rusia, ministru al Afacerilor Străine.

¹² Este vorba despre războiul Crimeii (1853–1856).

¹³ Alexandr Sergheevici Menșikov (1787–1869), comandant militar și om politic rus, general, amiral, guvernator al Finlandei (1831). În 1853 a fost trimis în misiune specială la Constantinopol pentru a obține din partea Porții recunoașterea, pentru țarul Nicolae I, a dreptului de protecție asupra tuturor supușilor bisericii ortodoxe din imperiu și concesiilor asupra locurilor sfinte. La izbucnirea războiului Crimeii, a fost numit comandant suprem pentru acțiunile terestre și navale ale armatei ruse. A comandat direct armata rusă în bătăliile de la Alma și Inkerman, remarcându-se prin incompetență și lipsă de talent militar. În februarie 1855 a fost înlocuit la comandă de prințul Mihail Dimitrievici Gorceakov.

¹⁴ Colegiu catolic privat, fondat în 1804 în cartierul Montparnasse din Paris de abatele Claude-Rosalie Liautard. Inițial s-a numit *Casa de educație de pe strada Notre-Dames des Champs*, din 1821 a devenit colegiul *Université de France*, iar un mai târziu a primit numele de *Colegiul Stanislas*, prin ordonanța emisă de Ludovic al XVIII-lea în onoarea regelui Stanislas, străbunicul acestuia. Stanislas era și cel de-al doilea nume al regelui Ludovic al XVIII-lea. Instituția de învățământ era renumită pentru studiile sale în domeniul militar. Printre elevi s-a numărat și generalul Charles de Gaulle, fost președinte al Franței (1958–1969).

¹⁵ Nicolae Conachi-Vogoride (Vogoridis sau Bogoridi), (1820–1863), caimacam al Moldovei (1857–1858), căsătorit cu Ecaterina, fiica marelui logofăt Costache Conachi și sora vitregă a scriitorului Costache Negri. A încercat să zădărnicească unirea prin falsificarea listelor electorale pentru Adunările Ad-hoc. Corespondența care atesta acest lucru a fost publicată de Costache Negri în „L'Etoile du Danube” din Bruxelles, ceea ce a dus la anularea alegerilor fraudate.

¹⁶ Alexandru Ioan Cuza a fost prefect al județului Covurlui, cu reședința la Galați.

¹⁷ Politician liberal, membru al Camerei Comunelor, Henry O'Brien a călătorit în Principate în ma. multe rânduri.

practice, oferă tipul puternic al rasei britanice, pentru care comerțul a devenit un mijloc de expansiune și cucerire. Puternicele interese angajate în afacerile din Orient l-au mânat la Galați; el iubește mișcarea, animația acestui oraș cu un viitor bogat. El mi-a arătat toate avantajele: Dunărea, Marea Neagră, Bosforul, Mediterana aveau, firesc, primul loc în activitățile și planurile lui.

D<omnul> Henri O'Brien a studiat Principatele cu o tenacitate stăruitoare din punct de vedere al inepuizabilei lor fecundități agricole, al minelor de aur, aramă, mercur, cărbune, <dar și în ceea ce privește> viitorul lor industrial și comercial.

p. 48 Detaliile tehnice și locale importante pe care mi le-a furnizat cu amabilitate dl Cuza, lămuririle pe care i le-am cerut în dubla sa calitate de moldovean și administrator, le-am discutat apoi cu d<omnul> Henri O'Brien. Astfel mi-am putut strânge elementele muncii publicate astăzi, // care sper să nu fie pierdute nici pentru Franța și nici pentru Moldova. La malurile Dunării, în lungile noastre plimbări prin portul Galați, examinând șantierele deja construite, urmărind cartier după cartier rapida creștere a orașului, care va număra curând două sute de mii de locuitori, dar, mai ales studiind natura solului, cercetând geologia despre cauzele producției neobosite, care nu are nevoie nici de îngrășăminte nici de îmbunătățiri, decât de munca omului în fața atâtor surse de prosperitate, este posibil să te abandonezi dorințelor mari, proiectelor vaste. Imaginația, în aceste vise foarte îndrăznețe, rămâne încă mai prejos decât rezultatele așteptate. [Urmează un pasaj din Saint Marc Girardin despre comerțul prin portul Galați].

p. 50 Dorințele lui Saint-Marc Girardin, războiul Crimeii și Tratatul de la Paris s-au realizat în parte; în același timp, de când acest scriitor a vizitat Galații, Europa s-a acoperit de o rețea de căi ferate, ce tinde să se completeze și să o brăzdeze în toate sensurile. Creșterea navigației cu vapoare <cu aburi> a urmat dezvoltării imense a căilor ferate, vapoarele continuând <să străbată> fluviile, canalele, mările. Iată deci pentru Galați și pentru Moldova ocazia de a-și împlini vocația.

p. 51 Sprijinul Franței a contribuit cu putere; generosul sprijin al guvernului lui Napoleon III, fidel declarației de la Bordeaux: *Imperiul este pacea*, vine a se adăuga concursului capitalurilor franceze și prezenței câtorva dintre marii noștri afaceriști, *desăvârșind legătura* dintre Galați și Paris. atingând cu bagheta magică a creditului acest pământ ce nu cere decât să producă, această populație inteligentă, deja jumătate franceză prin gusturile ei, prin simpatiile ei, prin adoptarea limbii noastre, prin aprecierea scriitorilor noștri; atunci fiecare silabă a Tratatului din 30 martie se va traduce în exploatare, în construcții, în bogății pentru principate, devenite unul din grânarele noastre abundente în timpul // anilor cu recolte proaste și o vastă piață deschisă desfacerii tuturor produselor noastre.

La întoarcerea mea la Galați, în momentul plecării spre Franța, am avut plăcerea să asist la o strălucită recepție pe care prefectul Cuza a dat-o <în onoarea> unuia dintre tinerii mei compatrioți, d<omnul> Pierre Baragnon, numit șef de cabinet la cămăcămie, ce venea să ia în primire înaltul post, la care fusese chemat datorită încrederii prințului Conachi-Vogoride. Fiul unui consilier al curții imperiale de la Nîmes, nepotul prefectului din Aveyron, dl Pierre Baragnon, prin tradițiile familiei, prin publicațiile sale, prin activitatea sa, inteligența sa, justifică pe deplin alegerea prințului. D<omnul> Cuza i-a făcut cea mai amabilă primire și

la marele dîneu, dat la prefectură, un excelent corp de muzicieni militari a executat cântece naționale moldovenești, a căror melodie ar fermeca chiar și pe compozitorii noștri celebri.

V. Iași

p. 53

De la Galați la Iași distanța nu este mare, dar lipsa unui drum pietruit face uneori ca legăturile să fie încete și grele. <Construcția lui> ar contribui cu adevărat la bunăstarea Moldovei și la progresul agriculturii. În împrejurimile Iașilor au început să se construiască câteva porțiuni de drum, dar în restul principatului căile de comunicație sunt încă în starea primitivă a unei societăți semi-civilizate.

Totuși șase sau opt cai de poștă, potriviți cu natura terenului pe care-l parcurgem, înhâmați la o trăsură ușoară, m-au dus în douăzeci de ore la Iași. Surugii, cu strigăte stridente amestecate cu // zgomotul strașnic al bicelor, își p. 54
însuflețesc cail pe care-i conduc călare peste câmpuri cu un talent demn de un circar. Trecem ca un uragan; nimic nu oprește cail și surugii, ceea ce mă face să-mi explic superioritatea cavaleriei ușoare a moldovenilor. La fiecare stație de poștă, care este alcătuită adesea din colibe și grajduri din crengi, doi călăreți aleargă spre fundul unui teren la un grup de patruzeci de cai, liberi pe câmp, și îi mână către căruță cu lovituri de bice, țipând mereu.

Acolo, surugii iau șase sau opt cai, folositori pentru căruța noastră, îi înhamă imediat și ne reîncepem drumul cu aceeași impetuoșitate. Îmbrăcămintea oamenilor, strigătele lor guturale și nazale, pocnetul bicelor, peisajul plin de măreție și variat, totul se reunește pentru a da goanei noastre rapide un caracter fantastic, ce-mi amintește de baladele germane.

Un accident al trăsurii, care în Franța ar lua o zi întreagă de întârziere în așteptarea intervenției șelarului, fierarului și dulgherului din satul vecin, a fost rezolvat temeinic în câteva minute de surugii, cu o ramură de pom și câteva bucăți de frînghie. Dacă membrii *Jokeys Club*-ului din Paris sau de la Londra // ar ști de p. 55
această specialitate a surugiilor moldoveni, i-ar angaja la grajdurile lor.

Astfel, ca mulți călători ce traversează Moldova cu aspectul său vesel cu câmpii, munți, păduri, vii, pășuni, cu toate caracteristicile celei mai fecunde bogății, îmi spun și eu că această țară va deveni una din grădinile Europei, ca Flandra belgiană sau franceză, în ziua în care va fi brăzdată de căi bune de comunicație, care sunt ușor de construit aproape fără costuri. Moldova numără efectiv trei sute de mii de țărani clăcași, adică obligați să presteze statului trei zile de muncă pe an, dar aceste trei zile nu sunt făcute succesiv; totodată pentru țărani înseamnă o pierdere de timp considerabilă, căci corvezile au loc la perioade diferite și în localități mai mult sau mai puțin îndepărtate <de locul de baștină>. Rezultatul este că o singură deplasare pentru o corvoadă înseamnă uneori o săptămână.

Cea mai mare parte a acestor țărani supuși corvezilor sunt îndestulați, chiar avuți; pe pământurile prințului Conachi-Vogoride, care este plin de atenții față de ei, am văzut că au mai mult de două mii de ducați (24 000 franci). Toți acești țărani, indiferent de situația financiară, s-ar elibera cu plăcere de corvoadă cu

p. 56 ajutorul unei contribuții anuale, fără să îi apese și pe care ar // stabili-o ei înșiși, ceea ce ar furniza un fond considerabil destinat <construcției> căilor de comunicație. În trei ani, afirm fără ezitare, Moldova își va înzeca produsele agricole care deja, în stadiul actual, reprezintă un enorm excedent. Toți economiștii locului și cei străini sunt de acord asupra faptului că principatul, care numără patru milioane de locuitori, va putea hrăni optsprezece milioane. Ce-ar fi <principatul> cu un sistem complet de căi de comunicație bune și cu o inteligentă canalizare a imenselor băltoace de azi, devenite navigabile și cu milioanele de hectare redede culturii.

Cu excepția măslinului și portocalului, ca și a câtorva plante tropicale, toată producția, toți pomii fructiferi ai țărilor cele mai favorizate din Europa și Levant se găsesc în Moldova. Se recoltează tutun de o excelentă calitate, din care administrația franceză ar putea să importe pentru se aproviziona. Ceara, mierea, untul, brânza, pieile, inul, la fel de frumos ca cel de Flandra, roiba care rivalizează cu rădăcina roabei de Smyrna, lâna, mătasea, vitele, păsările de curte, vânatul, pescăriile abundente, salinele și minele, dar, mai ales, grâul, porumbul, orzul, secara, meiul constituie bogățiile acestei țări excepționale.

p. 57 Nu trebuie decât să se defrișeze ierburile de la <suprafața> pământului și pretutindeni dai de stratul de humus de câțiva metri în adâncime și un sol care nu cere nici arături nici drenaj, numai brațe de muncă și câteva lovituri de cazma: iată ce trebuie făcut. Plugul este aproape inutil. Se zgârie numai puțin pământul pentru ca grâul să facă de douăzeci și cinci de ori sămânța, fără îngrășământ, fără gunoi; secara dă trei <boabe> pentru unul, meiul trei sute.

Când privesc vinurile albe și roșii, ele se vând cu opt sau zece centime litrul. Câțiva boieri le fac cu multă grijă și atunci ele rivalizează cu vinurile marilor podgorii ale Ungariei; dar nu se exportă și neglijența locuitorilor nu reușește decât să strice calitatea și bunătatea lui.

Asta se explică prin cantitatea de alcool pe care-l conține și acest alcool nu se folosește; cei mai mulți proprietari și țărani aruncă tescovina. O mică colonie de viticultori din împrejurările <orașului> Montpellier, aduși în Moldova, ar produce curând o transformare care s-ar traduce într-un venit anual de mai multe milioane de franci.

p. 58 După 1815, și mai ales după 1848, Europa vede în fiecare an cum curentul emigrației crește și o lipsește de o armată de muncitori care se îndreaptă spre America. Dacă coloniștii germani, englezi, belgieni și francezi, care se vor aventura spre // vestul Statelor Unite, unde îi așteaptă adesea crude decepții, s-ar stabili în Moldova, ei ar avea mai multe șanse de înavuțire. La rândul lor, ar deveni ei înșiși elemente de prosperitate pentru patria lor de adopție.

Dar drumul de care am vorbit mai sus, numărul considerabil de exploatari agricole, prezența unor locuințe frumoase, în sfârșit pălcurile de arbori cu un aspect vesel anunțau apropierea unui mare oraș; iată-mă la Iași. Aici voi putea studia mai bine viitorul Moldovei, căci întotdeauna în capitală se concentrează viața unui stat.

Amestec de construcții izolate sau de palate înconjurate de cocioabe mizerabile din lemn cu un singur etaj, Iașii n-au nimic din regularitatea marilor noastre orașe europene, fiind adesea devastat de incendii. Cel din 1785 a făcut

sscrum vechea *curte domnească*¹⁸, care a fost construită din ordinul lui Traian¹⁹. Totuși răspândirea moravurilor și obiceiurilor franceze, tendința generală a celor mai bogate familii ale Moldovei de a-și trimite copiii să învețe la Paris, maniera avantajoasă în care grânelor se vând de câțiva ani, în sfârșit activitatea relațiilor comerciale și industriale, totul se îmbină pentru a schimba aspectul Iașilor. Deja un sistem mai bun de pavare // începe să înlocuiască buștenii groși care acopereau străzile pe sub care curgeau apele pline de noroi ale Bahluiului; acest pavaj va elimina multe din trăsurile care vor deveni un obiect de lux, în loc de a fi un obiect indispensabil, și *confortul* interior al locuințelor va câștiga din această reducere a bugetelor familiilor bogate sau numai înstărite. p. 59

Ceea ce m-a încântat la Iași este puternica credință în Franța, asta și datorită purității cu care se vorbește limba noastră; moldovenii îi egaleză sub acest raport pe ruși și polonezi; femeile urmează cu rigurozitate moda de la Paris; există chiar și un teatru francez.

Influența noastră, începută de marii scriitori ai secolului al XVIII-lea, a fost răspândită în special în Moldova și Valahia prin <mijlocirea> principiilor revoluției de la 1789 și a reformelor importante în care Franța a avut inițiativa. De atunci, cum politica noastră și armele noastre nu au rănit niciodată principatele, ne-am bucurat constant de simpatiile cele mai sincere și mai numeroase.

Glorioasele episoade ale războiului Crimeii au completat și întregit numele de francez. Trebuie să spun că agenții consulari, acreditați de guvernul nostru în principate au contribuit mult să ne facă iubiți și respectați. // Aproape întotdeauna acești agenți și-au îndeplinit misiunea de patronaj și de civilizare. Ei au mijlocit în întregime dezinteresat între suzeranitatea Porții, protectoratul Rusiei și intențiile camuflerate ale Austriei. Franța a cules avantajele morale ale excelentei situații de neutralitate, acolo unde se aflau consulii săi. Fără a se teme de puterea noastră militară și cu garanția că nu vor fi absorbite politic, Principatele au contat pe bunăvoința Franței, pe concursul generos al guvernului său, pe articolele prietenești din presa de la Paris. p. 60

Astfel, sunt în măsură să confirm considerațiile unanime, că toți moldovenii sunt alături de Victor Place, consulul Franței la Iași²⁰. Fără îndoială, meritul

¹⁸ *Court des princes*. În marele incendiu din vara anului 1785 din Iași au ars curțile domnești și biserică „Sf. Gheorghe”. Domnitorul Alexandru Mavrocordat a fost nevoit să se mute în reședința mitropolitană. Anterior, după jaful și incendiul din 1650, orașul a trecut printr-un alt mare incendiu, provocat de polonezi în 1686. Un alt incendiu devastator a fost în 1723.

¹⁹ Fals.

²⁰ Thomas Victor Place (18 iulie 1818–1875), consul al Franței la Iași (1855–1863), susținător fervent al unirii Principatelor române și admirator al românilor, prieten o vreme cu Alexandru Ioan Cuza. La părăsirea postului, după o scurtă ședere la New York, unde a îndeplinit funcția de consul general în 1870, cu însărcinarea expresă de a duce tratative pentru cumpărarea de echipamente, muniție și alimente pentru armata franceză, a fost acuzat de guvernul său de însușire ilegală de sume importante de la furnizori, fapt pentru care a fost judecat și, într-o primă fază, achitat. La rejudicarea procesului, Victor Place a fost condamnat. Sărac și descurajat, fostul consul a revenit în România, unde avea și rude. A murit la 10 ianuarie 1875, la Tânguței (Vaslui), fiind îngropat la Iași, în Cimitirul Catolic din Dealul Copoului. La câțiva ani după moartea sa, acuzațiile au fost retrase, noile probe administrate de Justiția franceză dovedind că Victor Place și-a îndeplinit misiunea cu onoare, patriotism și credință. Vezi date biobibliografice și traducerea însemnărilor sale despre români în volumul de față.

personal al d<omnu>lui Place, cunoștințele sale, siguranța relațiilor sale, loialitatea caracterului său contează mult în sentimentele pe care le inspiră; la Iași ca și la București educația politică este foarte avansată. Toate persoanele bine educate și bine crescute au instinctul logic al situației țării lor și al pozițiilor cabinetelor străine față de principate. Astfel, într-o mișcare firească, privirile se întorc cu încredere spre imperiul francez, ca spre o putere favorabilă regenerării Turciei, fericirii creștinilor din Orient și organizării definitive a Moldovei și Valahiei. Pe această triplă situație, guvernul împăratului Napoleon nu are alt interes decât cauza umanitară și progresul civilizației.

p. 63

VI. Prințul Conachi – Vogoride

La sosirea mea la Iași, prințul Nicolae Conachi–Vogoride avea să fie ridicat, după câteva zile printr-un firman imperial, la înalta funcție de caimacam al Moldovei.

Această înălțare marchează încrederea, sultanul Abdul-Medjid²¹ voind să recompenseze serviciile făcute Sublimei Porți de prințul Nicolae Costachi–Vogoride în cariera sa diplomatică ca și în diverse slujbe pe care le-a avut, în special în ultimul loc, ca ministru de finanțe²² al răposatului caimacam Theodor Balș²³. Deși de origine greacă, prințul este moldovean prin naștere; el s-a născut la Iași pe vremea când tatăl său, care mult timp a purtat titlul de prinț de Samos și care fusese supranumit *Talleyrand de la Turquie*, // exercita funcția de caimacam sau guvernator interimar²⁴.

p. 64

Născut la Iași, prințul Vogoride s-a însurat cu moștenitoarea uneia dintre cele mai ilustre și bogate familii al Moldovei. Socrul său, prințul Conachi, care nu avusese fii, a dorit să transmită ginerelui său toate drepturile de care se bucura ca unul din marii boieri ai țării, căci el fusese și domn²⁵. Această transmitere a avut loc în 1849 cu asentimentul Adunării țării. La adunarea comitetului ce se ocupa la

²¹ Abdul-Medjid, sultan al Imperiului Otoman (1839–1861) de al cărui nume sunt legate reformele cu caracter liberal din anii 30 ai secolului al XIX-lea, cunoscute sub numele de Tanzimat.

²² Nicolae Conachi Vogoride a fost ministru de finanțe al Moldovei în perioada 18 decembrie 1856–7 martie 1857.

²³ Theodor Balș (1805–1857), caimacam al Moldovei 8/20 iulie 1856- 17 februarie/1 martie 1857, adversar al unirii, mort pe neașteptate în funcție.

²⁴ Afirmația lui Doze cuprinde unele inexactități. Ștefan Vogoride (1775–1869), tatăl lui Nicolae Vogoride era un bulgar grecizat. El s-a născut la Kotel, în centrul Bulgariei, părinții săi fiind Ioan și Ana Stoiko. La începutul secolului al XIX-lea s-a mutat în București unde studiază intens limba greacă la Colegiul Sfântul Sava. La terminarea studiilor se alătură flotei otomane ca dragoman (traducător) și participă la bătălia de la Abukir (Egipt) împotriva lui Napoleon. În Moldova a venit în timpul domniei lui Scarlat Callimachi, care l-a numit prefect de Galați (1812–1819). Din toamna anului 1821 până în iulie 1822, a fost caimacam al Moldovei. După numirea ca domn a lui Ioniță Sandu Sturdza pleacă la Constantinopol, unde avea să devină un sfetnic apropiat al sultanului Mahmud al II-lea. Între 1833–1849 s-a aflat la conducerea insulei Samos, devenind astfel prinț de Samos.

²⁵ Costache Conachi (1777–1849), scriitor român, mare boier și mare proprietar de pământ, autor de poezii lirice de factură naivă. El a alcătuit un proiect de reformă a învățământului în Moldova, pe principiul „studiul trebuie să aibă un scop moral” și a luat parte la redactarea Regulamentului Organic, formulând unele articole care aveau în vedere unirea Principatelor.

Iași de relațiile dintre țărani și proprietari, prințul Conachi–Vogoride a fost primul care a apărat drepturile țăranilor; el le-a făcut concesii generoase ce vor contribui la adoptatea lor de comitet. Această inițiativă nobilă a cucerit numeroși partizani.

La Paris, când era foarte tânăr, a ocupat postul de secretar al legației otomane; la Londra, unde cumnatul său, dl Musurus²⁶, este ambasador al Porții, la Viena unde are legături de rudenie și prietenie, la Constantinopol unde ilustrul său tată a avut o mare influență, în toate aceste capitale diferite prințul Conachi Vogoride s-a format în arta guvernării. Tradițiile moștenite din familie l-au pregătit pentru cariera politică. // Învățătura, călătoriile, contactul cu oamenii cei mai importanți ai epocii noastre, l-au maturizat mai devreme. La o vârstă ce încununa căldura tinereții cu gândirea bărbătească se găsește astăzi conducătorul guvernului Moldovei, într-o epocă de tranziție care cere atât prudență cât și fermitate. p. 66

Ceea ce cunoșteam despre onorabilele antecedente ale prințului Conachi–Vogoride, integritatea sa, generozitatea sa înăscută, sentimentele sale înălțătoare, mă determină să am încredere în actele sale în calitate de caimacam. Aspirațiile sale arzătoare pentru binele material și demnitatea morală a creștinilor din Orient, coreligionarii săi, recunoștința vie față de bunătatea sultanului, adeziunea fără rezervă la nobilele proiecte ale marelui vizir, Reșid pașa²⁷, preocuparea față de opinia Franței unde învață fiul său, care urmează la Paris clasele superioare ale liceului Bonaparte sub direcția unui savant, d<omnul> Caussin, <sunt tot> atâtea garanții în ochii mei în privința felului în care el va conduce Moldova.

Lângă el, noul caimacam are de asemenea un geniu bun, pe doamna prințesă Conachi Vogoride²⁸// model al tuturor virtuților, a cărei influență pătrunzătoare de soție și de mamă se reunesc în convingeri religioase clare, într-o motivație fermă și cea mai însuflețită gândire despre situației Moldovei și a compatrioților ei, frații săi. Șederea mea la Iași, când se inițiau adesea fapte denaturate printr-o rea-voință, mi-a permis să judec actele caimacamului sub adevăratul aspect; aș putea cu p. 66

²⁶ Constantin (Kostaki) Musurus pașa (1807–1891), reprezentant al Porții la Atena (1840–1847), Viena (1848) și Londra (1851–1885).

²⁷ Mustafa Reșid pașa, diplomat și om de stat otoman (1800–1858) a fost rând pe rând ambasador la Paris (1834 și 1841) și Londra (1836 și 1838), ministru al Afacerilor Externe (1837) și mare vizir (1845–1857), principal artizan al Tanzimatului.

²⁸ „Iată ce a publicat *Gazette de Moldavie* în timpul șederii mele la Iași: «Doamna prințesă Catinca Conachi Vogoride, care a fost numită patroana școlilor tinerelor fete, a vizitat alaltăieri principala școală a capitalei. Directoarea, domnișoara Élise Enders, aflată în fruntea supraveghetorelor, a primit pe noua patroană care a examinat în amănunt și cu un interes deosebit acest stabiliment. Grija directoarea față de elevele sale, sub raportul moralității, învățământului și sănătății, au mulțumit deplin pe prințesă, care a mulțumit domnișoarei Enders și le-a încurajat pe eleve pentru interesul viu de care au făcut dovada multe dintre ele; ea a ordonat mai multe îmbunătățiri și extinderea exercițiilor de gimnastică în grădină. În ziua de recreere, elevele au primit din partea noii lor patroane dovezi ale mărinimiei ei»”.

Acest articol din *Gazette de Moldavie* nu surprinde deloc persoanele care știu cu câtă pricepută bunăvoință și cu câtă superioritate inteligentă și dreptate, doamna prințesă Conachi Vogoride veghează la educația și învățătura fiului său. De la Iași, ea a adresat fiului iubit scrisori, pline de un farmec nespus, completând judicioasele instrucțiuni transmise guvernatorului tânărului prinț. În sfârșit, în aceste dese voiaje la Paris, prințesa îl stimulează pe elev și îndreaptă recompense, încurajează profesori, căci inima sa maternă apreciază misiunea atât de folositoare”. (n. u.)

uşurinţă să resping declaraţiile pasionale ale câtorva ziare, ce abuzau de vechi prejudecăţi invocate adesea de administraţia domnilor fanarioţi, care uită că Constantinopolul şi divanul dau azi exemplul celei mai mari indulgenţe de fapt în guvernare. //

p. 67 Acum opresorii nu vin din Turcia. Principatele dunărene o ştiu bine; la fiecare încercare la care au fost supuse, în speranţele lor îl invocau pe sultan. În ceea ce-i priveşte pe fanarioţi, talentului, care nu le-a fost contestat, i se alătură în zilele noastre calităţile inimii, loialitatea caracterului.

De origine greacă prin familie, moldovenească prin leagăn, prin căsătoria sa, vastele proprietăţi, francez prin învăţătură, european prin voiajele şi relaţiile sale, prinţul Conachi Vogoride, expresia fidelă a unei epoci de tranziţie cum este căimăcămia, să fie el soluţia cea mai bună pentru suveranitatea Moldovei? Asta îmi rămâne să studiez.

p. 69 VII. Organizarea Principatelor dunărene

„Monitorul universal” din 5 februarie 1857²⁹ a publicat o notă despre această problemă pe care o reproduc textual:

„Guvernul împăratului a fost condus mereu de două principii în problemele Orientului: se înţelege că, în interesul general al politicii franceze şi europene, să asigure şi să menţină independenţa Imperiului Otoman, una dintre preocupările sale nu mai puţin constante fiind şi ameliorarea soartei populaţiilor creştine care intră sub suveranitatea sau suzeranitatea sultanului. El consideră unul dintre cele mai fericite rezultate ale politicii sale şi ale eforturilor armelor sale să contribuie la //

p. 70 ridicarea condiţiei numeroaselor populaţii în obţinerea egalităţii în drepturi şi a libertăţii religioase.

Guvernul împăratului a fost cu atât mai mult înclinat să menţină această conduită, cu cât avea convingerea că serveşte în primul <rând> cauzei umanităţii şi civilizaţiei şi, în al doilea <rând>, dispoziţiilor luminoase şi binevoitoare ale guvernului otoman.

Printre populaţiile creştine, cele ale Serbiei, Valahiei şi ale Moldovei se găseau într-o situaţie deosebită. Cu instituţii proprii, ele se bucurau de concesi şi vechi privilegii: deci nu trebuie decât să se asigure menţinerea acestor avantaje, plasându-le sub garanţia dreptului european, şi să inspire <adoptarea de> noi elemente de ordine şi prosperitate pentru ţări. Potrivit acestui punct de vedere,

²⁹ Cotidianul parizian „Le Moniteur universel” a fost fondat în 1789, de Charles Joseph Penckouke. Ultimul număr a apărut la 30 iunie 1901. Ziar de propagandă, mult timp organul oficial al guvernului francez, însărcinat cu publicarea dezbaterilor parlamentare, el a avut o vreme ca prim titlu „Gazette nationale”, iar „Le Moniteur universel” a fost un subtitlu. Începând din 1 ianuarie 1811, acesta din urmă avea să devină singurul titlu al ziarului. Jurnal oficial al Republicii Franceze în 1848, iar din 1852 al imperiului, „Le Moniteur universel” a pierdut această ultimă caracteristică în 1869, după un conflict între Napoleon III şi direcţia ziarului. A păstrat însă denumirea, devenind independent, fapt relevat şi de articolele din cuprins. În ultimii ani înaintea dispariţiei a fost de orientare conservatoare.

Congresul de la Paris a decis ca Principatele moldo-valahe să fie chemate să numească două adunări sau două divane *ad hoc*, având mandat special să exprime dorințele provinciilor și să arate modificările pe care doresc să le introducă în organizarea lor.

În primul rând, printre eventualele modificări figurează, fără îndoială, cele ce constau în unirea Moldovei și Valahia sub o singură și unică administrație. Guvernul împăratului a folosit ocazia pe care i-a oferit-o Congresul de la Paris, // pentru a se pronunța formal în favoarea acestei combinații.

p. 71

Deja, la conferința de la Viena, plenipotențiarul Franței a arătat că unirea era combinația cea mai bună pentru a asigura Moldovei și Valahiei forța și consistența necesară pentru a deveni la rândul lor o barieră utilă independenței teritoriului otoman. Prin urmare, guvernul împăratului și-a exprimat clar, de la început, maniera în care vede această importantă chestiune. El nu a încetat să o declare public și schimbul de comunicate care a avut loc în ultimul timp între el și cabinetele care gândesc diferit, cu ocazia măsurilor <ce trebuiau> luate la Constantinopol pentru convocarea divanurilor, nu a făcut decât să-i întărească convingerile. <Guvernul împăratului> speră a le vedea să prevaleze în consiliile puterilor, pentru că îi pare nefiresc că acela care este direct interesat în problemă nu recunoaște, când ziua unei deliberări adânci va veni, că unirea Principatelor va fi pentru <Turcia> un nou gaj de securitate și independență externă și pentru populații un element fecund de prosperitate <că unirea> nu are în ea nimic care să nu fie cu totul de acord cu drepturile de suzeranitate, exercitate în acest moment de Sublima Poartă asupra provinciilor dunărene”.

Este de înțeles ce resentimente a produs în Moldova // și Valahia această notă p. 72 din „Monitorul universal”; în lunile martie și aprilie, în timpul șederii mele la Galați și Iași, <toți> s-au ocupat neîncetat <de ea>, au comentat fiecare fir, au cântărit fiecare cuvânt.

Partizanii uniunii, și ei sunt numeroși, printre ei am găsit chiar un aghiotant pe care îl numise prințul Conachi-Vogoride, susțineau avantajele a ceea ce ei numesc o căsătorie din interes, unde inima se pune de acord cu interesele. Anticipând evenimentele, ei vor deja o Moldo-Valahie cu o capitală nouă, aflată la frontiera celor două principate; fără a neliniști drepturile seculare ale Iașilor și Bucureștilor, se desenează un punct central. În epoca noastră de renaștere a naționalismului, când teutonismul, panslavismul, scandinavismul suscită atâtea vise, miraje dezamăgitoare, am auzit spunându-se la Galați și la Iași: „De ce nu se reconstituie vechea Dacie sub numele de România? Nu formează și Transilvania, Banatul, Bucovina, Basarabia antica patrie a părinților noștri?”

Este o temă atât de rodnică visul de reconstituire a unei naționalități, de redobândire a părților răzlețe <din vechiul teritoriu> și de remaniere a hărții Europei.

Atât timp cât fiecare cuvânt din nota „Monitorului” este serios calculat, atât timp cât nu sunt respectate // suzeranitatea Imperiului Otoman, teritoriile dobândite p. 73 de Rusia și Austria printr-o lungă posesie și menținute prin tratate, atât timp voi auzi de apariția de proiecte aventuroase, de teorii hazardate.

Pasiunile partizanilor unirii exaltă tocmai din cauza împrejurărilor grele și a apropierii convocării divanurilor, ce au sarcina să se pronunțe mai întâi asupra organizării principatelor.

Cât privește alegerea unui domn, nimeni nu se gândea.

– Religia sa nu va fi religia supușilor, pe cine interesează?

– Își va crește copiii în cultul grec³⁰.

– Naționalitatea, demnitatea sa, obstacolele pe care le poate ridica Turcia ca putere suzerană, Austria și Rusia ca puteri vecine, de toate acestea nu se îngrijea <nimeni>.

Totuși în mai 1830, prințul Leopold de Saxa-Coburg (azi rege al Belgiei³¹) a refuzat tronul Greciei oferit de puterile semnatare ale tratatului din 6 iulie 1827³², Franța, Marea Britanie, Rusia; el nu ar fi trebuit să plătească nici tribut și nici nu ar fi trebuit să se supună. Numai sentimentul de demnitate personală l-a făcut să pună în mâinile plenipotențiarilor francez, englez, rus, ducele de Montmorency-Laval, p. 74 lord Aberdeen, prințul // de Lieven, o înștiințare cum că împrejurările nu-i permit să-și asume o asemenea onoare pentru el, cu avantaje pentru greci și pentru interesele generale ale Europei.

Am văzut, după 1833, toate greutățile pe care prințul Othon al Bavariei, chemat la tronul grecilor, le-a întâmpinat fie la Atena, fie în provinciile regatului.

Or, Moldova și Valahia nu numai că au, ca și Grecia, o religie ortodoxă și o limbă națională, pe care suveranul trebuie să o știe, dar poziția unui prinț străin ar complica statutul său de dependență față de Sublima Poartă și rivalități surde sau declarate nu vor lipsi să se producă, mai devreme sau mai târziu, între principate. Singura problemă plină de pericol este a capitalelor, ele fiind trei: Iași, București, noul oraș ridicat într-un punct central. Sub regele Wilhelm de Nassau³³, au fost de ajuns pretențiile Bruxelles-ului și ale <orașului> Haga, pentru ca mariajul din interes dintre Belgia și Olanda să sfârșească prin divorț³⁴.

Însemnă că trebuie să ne întoarcem la vechea formulă a domnitorului ales pe o perioadă de șapte ani?

Nu cred; Tratatul de la Paris garantează principatelor o mai bună organizare p. 75 ce o pot // găsi în guvernarea domniei ereditare indigene și în federația celor două țări, un sistem reparator ce împacă toate drepturile și toate interesele. Două state libere în mod egal, pretejate în mod egal de toate puterile semnatare ale tratatului din 30 martie <1856>, nu pot coexista unul alături de altul de altul cu o alianță

³⁰ În sens de ortodox.

³¹ Léopold Georges Chrétien Frédéric de Saxa-Cobourg și Gotha (1790–1865) primul rege al Belgiei sub numele de Leopold I (1831–1865). În 1830 el a refuzat coroana Greciei, deși inițial o acceptase, nemulțumit de felul în care erau stabilite granițele Greciei și aranjamentele financiare.

³² La 30 iulie 1827, Franța, Marea Britanie, Rusia au semnat un tratat prin care se declarau de acord să medieze un acord între răscolaiții greci și Poartă, în vederea formării unui stat autonom.

³³ Frederik Willem, prin de Orange Nassau, rege al Olandei (1772–1843).

³⁴ La Congresul de la Viena din 1815 puterile învingătoare decideau împărțirea Europei fără a ține cont de aspirațiile naționale ale diferitelor popoare. Așa a luat naștere un stat tampon în nordul Franței, Regatul Unit al Țărilor de jos, monarhie condusă de Wilhelm I de Orania. Durata noului stat a fost efemeră, până în octombrie 1830 când Belgia își proclamă independența.

vamală, cu unitate monetară, a <systemului> de greutate, de măsuri și chiar a legislației? Moldovenii și muntenii nu concurează între ei decât în inteligență și prosperitate, ei luptă numai pentru bogăție și fericire!

Recunoscători și fideli față de sultan, ei continuă să alimenteze Constantinopolul și o parte a Turciei cu excedentul produselor lor, nu la un preț impus de Divan, ci în condiții discutate liber. Mereu le vor rămâne cantități de cereale pentru export pe diferite piețe europene, fie în sus pe Dunăre, fie pe Marea Neagră.

Tratatul de la Paris stipulează că principatele vor avea o armată națională pentru menținerea siguranței interne și pentru asigurarea frontierelor. Este o condiție vitală care trebuie executată, modificând felul defectuos de recrutare din Moldova de până acum. Cu o armată, ca aceea întreținută de Elveția și Belgia, a căror neutralitate este garantată de marile puteri // Principatele dunărene nu vor p. 76
reactualiza invaziile și fragmentările de care suferă de secole.

Acești descendenți ai coloniștilor lui Traian, acești români, frații noștri, i-am uitat prea mult timp, la depărtarea unde sunt față de Franța, cu o diversitate a cultului și limbii și nu ne-am ocupat suficient de ei. Dar marii noștri scriitori, glorioasele principii de la 1789, acțiunile noastre și mai ales Tratatul de la Paris au câștigat imaginea, spiritul și inima lor.

Cu un entuziasm accentuat, prințul Conachi-Vogoride, companie demnă și nobilă, vorbește despre Paris sau despre profesorii francezi care îi învață fiul. Această amintire emoționantă, acest parfum al patriei absente, Franța, nu le-am găsit numai în biroul consulului nostru de la Iași, la dl Victor Place, ci și în fiecare salon, în fiecare conac al Moldovei care îmi amintesc de Paris.

De asemenea, mă încercă o vie emoție în timp ce povestesc impresiile voiajului, menite poate <și altora ce> împărtășesc convingerile sincere pe care încerc să le exprim.

Prințul Conachi-Vogoride pare că reunește toate calitățile, toate titlurile de care are nevoie pentru a schimba puterea sa intermediară în suveranitate definitivă. El a răspuns strălucit la un nume dat // de cariera tatălui său, care este greu de purtat. p. 77

Secretar de ambasadă, beizadea, ministru, caimacam, el și-a crescut meritele pe măsură ce a urcat în funcții mai înalte.

În același timp, foarte generos, folosind în scopul cel mai nobil marea sa avere, el este plin de bunăvoință față de țăranii de pe moșiile sale; este iubit, numele său și cel al prințesei Conachi-Vogoride sunt binecuvântate: iată cele mai frumoase laude ce vin de la popor. La patruzeci de ani, la vârsta la care se poate încă învăța, la această epocă când suveranii își pun în practică educația politică, ca dovadă în Belgia regele Leopold, în Franța împăratul Napoleon, cu largi perspective deschise în față, de ce prințul Vogoride ar dezminți speranțele îndreptățite de toate actele sale?

Dar chiar atacurile, al căror subiect a fost, dovedesc meritul său; dacă adversarii nu se temeau, de ce se vor înverșuna împotriva lui? Vor cuprinde în învinuirile lor pe vechiul secretar de ambasadă, pe ministrul de finanțe defunct Theodor Balș, dar și pe caimacamul actual? Agitație stearpă, fără ecou în Moldova, despre care gazetele din Paris și Londra au făcut prompt dreptate.

p. 78 Este spiritul revoluționar și demagogic care // învins în restul Europei, face valuri la malurile Dunării; îl vizează pe prințul Conachi-Vogoride pentru a lovi în sultan, pentru a repune în discuție pacea atât de fericit încheiată de Tratatul de la Paris; însuși principiul autorității care, sub pretextul cluburilor, alegerilor, independenței voturilor, se caută a fi clătinat.

Guvernul francez nu se va lăsa înșelat de aceste tentative, a căror neputință a fost arătată de consuli săi. Adevărata situație, interesele reale ale principatelor, drepturile Porții și ale populației moldo-valahe sunt clar judecate la Paris. De la Constantinopol la Viena, marea capacitate a ambasadorilor francezi, d<omnul> Edouard Thouvenel³⁵ și d<omnul> baron de Bourqueney, au transmis prețioase informații ministrului afacerilor străine care, în calitate de fost președinte al Congresului de la Paris și ca urmare a misiunilor diplomatice îndeplinite, cunoaște fondul acestei probleme.

În sfârșit, ziarele și revistele din Paris și Londra au clarificat detaliile privitoare la trecutul și prezentul principatelor, la modul de pregătire a viitorului lor³⁶. //

p. 79 Modestul meu omagiu adus azi este rezultatul observațiilor mele, fructul unui voiaj pe care am ținut să-l fac înainte de a lua pana. Impresiile mele despre Galați și Iași, relațiile cu domnii Victor Place, Cuza, Henri O'Brien și mulți moldoveni la curent cu interesele țării lor și cu direcția generală a politicii europene, tot ce am văzut și înțeles în legătură cu actele prințului caimacam, respectul unanim ce-l inspiră virtuțile și binefacerile doamnei prințese Conachi-Vogoride, bogăția agricolă a principatelor, mișcarea imensă de export și import a căror teatru pot deveni ele, această piață moldavă unde vor curge ușor douăzeci de milioane de franci de produse franceze, din ziua în care comerțul nostru va folosi simpatiile create prin gloria armelor noastre și prin politica guvernului, în câteva cuvinte, iată fondul acestei broșuri, expresia fidelă a adevărului.

În încheiere fie-mi permis să rezum situația prințului caimacam; moldav prin loc de naștere, prin căsătorie, prin interese sale de mare proprietar, prin nobila carieră deschisă de patriotica // ambiție, nu este el cel care va înșela așteptarea *poporului generos la viitorul de care este asociată perpetuarea unei dinastii sau de numele hotărât autohton de Conachi urmat de Vogoride*. În această dinastie, pot să afirm, suzeranitatea părintească a Turciei și patronajul dezinteresat al Franței ar găsi întotdeauna suverani recunoscători și devotați, al căror coif românesc ar străluci în caz de război alături de vulturii lui Napoleon și de semiluna osmanliilor.

³⁵ Edouard Antoine Thouvenel (1818–1866) diplomat francez, a călătorit pe Dunăre până la Constantinopol în 1840, impresiile sale despre Țara Românească fiind încredințate tiparului. Pentru date biobibliografice și traducerea însemnărilor sale despre români, vezi vol. III al prezentei colecții.

³⁶ „Printre remarcabile lucrări publicate în această problemă, trebuie să semnalez studiile istorice și politice ale dlui Amédée de Céséna, care au apărut în <Le> *Constitutionnel*. Am recitit aceste studii în Moldova și în timpul cât am navigat pe Dunăre și cum nu o dată m-au inspirat, îmi exprin toată recunoștința autorului pentru sprijinul pe care l-am găsit în aprecierile judicioase despre principate” (n.a.)

FREDERICK SCHIERN

(1816–1882)

Frederick Eginhard Amadeus Harvest Schiern s-a născut la Copenhaga, în familia scriitorilor Jens Kragh Høst și Susanne Margrethe Oxholm. Ulterior, cei doi s-au despărțit, mama căsătorindu-se mai târziu cu Niels Frederik Bernhard Schiern, consilier, copii rezultați din căsătoria anterioară primind numele de Schiern. Frederik a urmat liceul și Universitatea la Copenhaga. Ca elev s-a dovedit interesat de istorie, dar a ales să se specializeze în științe juridice, pe care le-a finalizat în 1839. Cu toate acestea nu și-a abandonat pasiunea din adolescență, optând pentru susținerea disertației de masterat pe o temă de istorie (1842). Din 1844 a predat cursuri la Universitatea din Copenhaga, devenind în 1847 profesor de istorie asociat, iar din 1851 profesor universitar. În 1851 a publicat cea mai importantă lucrare a sa *Evropas Folkestammer, historiske Undersøgelser og Omrids I* (Rasele Europei, studii istorice). În scrierile istorice, Schiern a fost influențat de Thierry și școala lui, precum și de Hegel, fiind interesat mai mult de dezvoltarea curentelor de idei decât de faptele concrete. A studiat antichitatea europeană, dar și mișcările naționale ale popoarelor, fiind pasionat și de etnografie. Totodată s-a preocupat continuu să găsească noi informații privind istoria țării sale. Pentru a înțelege mai bine istoria popoarelor, a călătorit aproape în fiecare an în diferite colțuri ale continentului și, în paralel, a citit presă cât mai multă și mai diversă. Dintre lucrările sale menționăm: *Den nyere Nationalitetsbevægelse* (Noua mișcare a naționalităților), 1849; *Nationalitet og Sprogkamp i Belgien* (Naționalitate și limbă în Belgia), 1843; *Breve fra Prag* (Scrisori din Praga), 1857; *Ved Nedre-Donau* (La Dunărea de Jos), 1857; *Nationalitetsstriden i Tyrol* (Naționalitate controversată în Tirol), 1862; *Det polskrussiske Spørgsmaal* (Problema polono-rusă), 1863; *Tysk Kultur og Rusland* (Cultura germană și Rusia), 1867. În călătoriile sale, Schiern a venit în contact cu limbile slave, ceea ce l-a ajutat în analiza întreprinsă asupra originii slave a numelor unor localități din Danemarca (*Om den slaviske Oprindelse til nogle Stedsnavne paa de danske Smaaøer*, 1855).

Viața privată a istoricului danez a fost marcată de o serie de evenimente care și-au pus amprenta asupra scrierilor și au determinat, nu o dată, voiajele sale. În 1852 s-a căsătorit cu Fanny Maria Ophelia Beutner, dar mariajul a durat numai până în 1859, când soții au divorțat. Pentru Schiern a urmat o perioadă boemă, cu multe ore petrecute în cafenele, dar și în biblioteci și cu lecturi diverse.

Schiern a participat și la viața politică, fiind ales în Nyborg, unde familia sa avea legături cu membri ai Adunării Constituante. În 1853 a fost ales în Parlament din partea liberalilor, iar în 1859 a devenit membru al Academiei de Științe. Un an mai târziu, în iunie 1860, a fost ales și membru al Societății regale daneze de istoria patriei. Timp de aproape 40 de ani a fost membru în consiliul Societății daneze de istorie, iar din 1870 președinte. Moare în decembrie 1882.

Călătoria întreprinsă în 1857 la Dunărea de jos de Frederick Schiern a fost semnalată pentru prima dată la noi de Raoul Bossy. Varianta în limba română, datorată lui Bossy, constituie de fapt o povestire a lucrării originale, pe care o reproducem în cele ce urmează¹.

¹ Raoul V. Bossy, *Un drumeț danez în Principate*, în „Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice”, seria III, tom XXIV, 1941–1942.

Danezul face drumul cu vaporul de la Viena la Sulina, trecând, plin de admirație, prin Porțile de Fier, pe lângă insula Ada-Kaleh, pentru a ajunge la Orșova și apoi la Turnu Severin. Pe drum are prilejul să cunoască muzica țiganilor, fiind entuziasmat și să audă primele sunete ale limbii române. Știe că această limbă o vorbesc deopotrivă locuitorii Transilvaniei, Munteniei, Moldovei, Bucovinei și Basarabiei. Coborând pe mal, rămâne pătruns de farmecul colibelor țărănești „împrejmuite cu garduri de nuiele și acoperite cu paie sau trestie” și de „mândrele castele moderne ale boierilor”.

Pe vapor întâlnește români: unii aparținând „nobilimii de toate rangurile cărora li se zice boieri”, alții „din clasa mijlocie, care apare aici încă din sec<olul> al XVI-lea, dar care de abia acum începe să înlocuiască pe evrei în rolul social de punte de trecere între boierimea numeroasă și țărâtimea apăsată”. Oameni de toate vârstele se întorceau din călătorii în Apus sau în „Evropa” cum se zicea pe atunci, fie de la Paris, fie din stațiuni balneare germane.

Călătorul danez este surprins de vârsta fragedă a tinerilor căsătoriți: soți de 17 ani și soții de 14 ani. Găsește rasa românească frumoasă: „Românii nu pot fi decât recunoscători naturii pentru chipul cum i-a făcut: păr lung negru, ochii mari, vioi și blânzi, sprâncene îmbinate, trăsături subțiri ale feței, pieptul bine proporționat, umeri frumoși, iată caracteristicile acestui neam de oameni, la care trebuie adăugate o distincție naturală și o grație netăgăduită – acea *frumusețe*, cum spun ei înșiși, care este apanajul întregii rase italice”. Ne sunt descrise „mersul mândru al țărăncilor de la munte purtând pe cap vase de formă etruscă, care ar putea fi luate drept statui antice” și portul țăranilor „cu căciula pe care o poartă dacia de pe columna lui Traian și de pe arcul lui Constantin”.

Pe vapor însă nu se mai văd la femei urme de port național, „în afară de colanele de corali, giuvaerul preferat al româncelor”, căci „cucoanele din lumea mare românească se îmbracă altminteri, urmând moda din Paris și păstrând doar acel lux rafinat care este faima femeilor elegante din țările române”. Ceea ce *danezul găsește oarecum* oriental în ținuta pasagerelor românce de pe vapor este „marele număr de bijuterii din aur și de inele pe care le poartă, precum și țărdușele turcești pe care le întrebuițează”. Cel puțin, așa îi apare „cea mai frumoasă din toate, domnița Natalia Ghica², fiica ultimului domn al Moldovei³, care cobora Dunărea cu prestanță domnească. Frumusețea pare a fi un dar moștenit în acea familie”, adaugă admiratorul nordic al fermecătoarei domnițe moldovence, întemeindu-se pe spusele unui compatriot al său, consilierul de legație danez Clausewitz⁴, care, după trecerea sa prin Bucureștii din 1824, lăuda înfățișarea

² Natalia Ghica (1835–1899).

³ Grigore Alexandru Ghica (1807–1857), domn al Moldovei (1849–1853, 1854–1856).

⁴ Consilier pe lângă Legațiunea Danemarcei din Constantinopol (din primăvara anului 1824). În drumul spre capitala otomană, el a străbătut Transilvania și Țara Românească și s-a oprit pentru câteva zile la București (30 aprilie–7 mai 1824). Relația călătoriei a fost publicată în 1828, într-un ziar danez. Date biobibliografice și traducerea jurnalului de călătorie se găsesc în vol. II al noii serii a colecției.

membrilor ramurii muntene a Ghiculeștilor: Grigore Ghica – pe atunci domn al Țării Românești⁵ – și frații săi: viitorul domnitor Alexandru⁶ și banul Mihai⁷, precum și sora lor Profirița. Cât despre domnița Natalia Ghica, „ea fusese soția unui Balș⁸, bărbat tânăr mult prețuit de români pentru energia cu care, în calitatea sa de agă, încercase să transforme Bucureștii într-un oraș cu adevărat european, dar care, pe vremea ocupării Principatelor de către austriecii detestați, sub generalul conte Coronini⁹, fusese ucis într-un duel – a cărui vină o poartă tânăra domniță - de către contele Günther Stolberg, maior de ulani și nepot de fiu al vestitului poet Camerling și convertit catolic, contele Leopold Stolberg. După aceasta ea a fost trimisă de rudele ei într-o stăreție, unde singuratica domniță trebuia să rămână în tovărășia unei biete călugărițe, dar încolo numai viața de mănăstire nu ducea. Mai târziu s-a dat voie neasemuitei frumuseți să se căsătorească cu un anume Mikos, tânăr avut, care făcea călătorii cu scop comercial alături de soția <sa> cu o fire mai domnească decât aceea a celor mai mulți moștenitori de tron și care nu îngăduia să fie chemată altfel decât principesa Ghica. Acum dânsa se întorcea din Paris unde tatăl ei, vodă Grigore Ghica, își curmase tocmai firul vieții în mod atât de tragic. Era în doliu mare, dar sulemenită după obiceiul răsăritean”.

Vorbind de moravurile societății de pe atunci din Principate, le găsește mult mai serioase la „neamuri”, „mazili” și în boierimea pământeană mijlocie, decât în protipendada fanariotă. „Boierii de mâna a doua sau a treia”, scrie Schiern, „au o mentalitate mult mai severă și își cresc copiii cu foarte mare grijă, nelăsându-i pe mâna roabelor țigânci și a mediocrilor dascăli greci”. Cât despre clasele de jos, „ele sunt laudate de toți pentru cinstea lor și pentru firea lor simplă, bună și de o desăvârșită bună-cuviință”.

Despre limba română, călătorul din apus are cuvinte frumoase: „Impresia plăcută pe care ți-o lasă românii sporește încă atunci când îi auzi rostind în graiul lor, care este cel mai dulce și melodic din toate limbile romanice. Dacă se vorbește italienește unui țaran român, el ascultă cu luare-aminte, căci sunetele nu i se par noi, deși nu a auzit până atunci niciodată această limbă. Este suficient să auzi pe vreun român spunând *cum se chiamă* sau *bună seara, noapte bună, sănătate*, spre a-ti da seama că ai în fața ta o ramură a neamului italic. Cântecurile lor populare, ca de pildă „Știi când vărsai lacrimi” seamănă cu cele napolitane și crezi că auzi vreun

⁵ Grigore Dimitrie Ghica IV-lea, primul domn pământean al Țării Românești după înlăturarea domniilor fanariote (1822–1828).

⁶ Alexandru Dimitrie Ghica (1796–1862), domn (1834–1842) și caimacam (1856–1858) al Țării Românești.

⁷ Mihai Ghica (1794–1850), mare ban.

⁸ Vornicul Constantin Balș, șeful Poliției, a fost împușcat mortal în 1855 de contele austriac Günther Stolberg. Duelul s-a declanșat din cauza relației amoroase dintre acesta din urmă și soția lui Balș, domnița Natalia Ghica. Deși aceste răfuieli erau interzise, la duel au fost martori cei doi cumnați ai victimei, beizadea Costache Ghica, ministru al Afacerilor Străine și logofătul Răducanu Rosetti, ministru al Dreptății, soțul domniței Aglaia, cealaltă fiică a domnitorului.

⁹ Contele Johann Baptist von Coronini-Cronberg, general austriac în 1849, a fost ridicat la gradul de feldmareșal în 1851, comandantul trupelor austriece de ocupație din Țara Românească din 1854 și guvernator al Banatului din 1859. Date biobibliografice și traducerea corespondenței privind rorârni și realitățile din spațiul locuit de aceștia, în vol. VI, al prezentei colecții. .

dialect al limbii lui Dante, căci nu este oare vorba de un vers curat italianesc: „Sai quante versavi lagrime?”. Autorul arată apoi asemănarea până aproape la identitate a cuvintelor „aqua-apă”, „equa-apa”, „latte-lapte”, „octo-opt”, „quattor-patru”, „pectus-piept”, spre a ajunge la concluzia că „un italian și un român se pot înțelege repede între ei și fără greutate, cu toate că limba română conține și multe cuvinte și forme slave”.

Fără a adera integral la sentința lui Gibbon¹⁰: „The Wallachians are surrounded by, but not mixed with the «barbarians»” (*History of the decline and fall of the Roman Empire*, cap. XI), consideră totuși că retragerea în munți a românilor pe vremea năvălirilor barbare le-a asigurat în mare măsură puritatea sângelui și le-a procurat acea forță etnică în măsură a asimila atâtea elemente eterogene. Insuși numele de „valahi” pe care-l dau slavii și grecii, este acela care se dă de către germani și scandinavi latinilor din apus. „Când, în 1848, marele partid maghiar pentru unitatea statului, bazându-se pe articolul 18 al Constituțiunii, a reușit să introducă pedeapsa cu închisoare pe timp de patru ani pentru acei cari s-ar împotrivi unificării integrale a națiunii ungare, după principiile expuse de Casimir Batthyany¹¹: unitatea statului, integritatea teritoriului, supremația «milenară» a elementului maghiar, s-au răzvrătit Transilvania și Banatul, alături de Croația. După cum Jellachich¹² se simțea sprijinit, în lupta ce o ducea în fruntea croaților, de mișcarea pentru libertate a slavilor de la sud, dintre Alpii Tirolului și coasta Bosforului [...] tot astfel lupta măreață a românilor sub Avram Iancu, «regele munților», fusese pregătită de ivirea unei literaturi românești în Transilvania pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea și, în vremea mai nouă, de activitatea didactică a lui Simion Bărnuțiu în Sibiu, care era un protest permanent contra disprețuirii naționalității române de către unguri [...] Centurionii și decurionii lui Iancu purtau, în lupta lor contra maghiarilor, steaguri naționale cu inscripția *virtus romana rediviva* [...] Într-adevăr pe Traian, țărani îl numesc *împăratul românesc*”.

Atât de conștienți sunt românii de originea lor latină încât autorul a cunoscut la Berlin un student român, Eugeniu Mincu, care susținea că versurile din *Eneida: quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum* se referă la calul românesc. Schiern înșiră toate urmele romane din arheologia și folclorul nostru.

Printre călătorii care se urcă pe vapor la Turnu-Severin este și Sir Henry Bulwer Lytton¹³, delegatul Angliei în comisia europeană însărcinată a culege dorințele exprimate de divanurile ad-hoc. „În afară de tânărul principe Cantacuzino, pe care prietenul său Gănescu îl propunea tuturor acum câțiva ani ca domn al Principatelor dunărene, toți ceilalți boieri români se țineau dinadins la distanță de noul călător, silit a se mulțumi cu societatea celorlalți tovarăși de drum.

¹⁰ Edward Gibbon (1737–1794), istoric englez, autorul lucrării *History of the decline and fall of the Roman Empire*, publicată în 6 volume între 1776–1788, membru al Parlamentului englez.

¹¹ Casimir Batthyany (1806–1854), conte, ministru pentru Afaceri Străine în timpul revoluției maghiare din 1848–1849, exilat împreună cu Lajos Kossuth.

¹² Joseph Jellachich de Buzim (1801–1869), general austriac de origine croată, conte, guvernator al Croației atunci când a izbucnit revoluția maghiară din 1848–1849. A luptat împotriva revoluționarilor. Dorea să separe Croația de Ungaria fiind susținut în acțiunile sale și de guvernul de la Viena. După înfrângerea revoluției maghiare a fost din nou guvernator al Croației.

¹³ (William) Henry Lytton Earle Bulwer, baron Dalling and Bulwer (1801–1872), politician britanic liberal, scriitor și diplomat.

Românii îl socoteau într-adevăr drept duhul rău al țării lor și aveau față de concepțiile și rapoartele sale privitoare la stările din Principate, cam aceleași sentimente pe care le aveau noi în Danemarca față de acelea ale consulului Ward în chestiunea Schleswigului¹⁴. Ei se plâneau că strădaniile lor de a-l convinge de adevăr au fost zadarnice în tot timpul șederii sale în București. De fapt aveau dreptul să se plângă nu atât de împotrivirea sa personală față de ideea clădirii unei *Belgii a Orientului*, cât de întreaga politică engleză, favorabilă menținerii integrității Imperiului Otoman”.

Dar și Austria se opune propășirii neamului românesc „pentru că și ea, Austria, este un fel de Turcie creștină care asuprește atâtea naționalități”. De aici „sfortările ei energice pentru a împiedica unirea Moldovei cu Muntenia”. Speranța ascunsă a Ballplatz-ului ar fi fost de a răpi Principatele avidității țariste spre a și le însuși, în credința că planul ar fi realizabil „dat fiind că în țările române naționalitatea germană și legătura cu patria-mamă s-au putut întotdeauna menține nestânjenite”. Dar mai mult de această speranță deșartă, atitudinea politică a guvernului din Viena era determinată de „aflarea sub stăpânirea sa a unei mari părți a neamului românesc; căci pe lângă milionul de români din Basarabia și cele cinci milioane din Principatele dunărene, mai sunt și vreo trei milioane de români în vecinătatea nemijlocită a fraților lor din Muntenia și Moldova, supuși de mult monarhiei austriace. Tratatul de la Karlowitz, din 1699, prin care turcii au predat Austriei *Transilvania, în cea mai mare parte a ei românească*, este privit și azi de români ca prima adâncă despicare a neamului lor”. Schiern descrie epopeea lui Mihai Viteazul „care a reunit părțile despărțite ale Daciei în întinderea indicată de Ptolemeu”. Cu moartea lui, „datorată austriacilor”, amorțește pentru multă vreme orice velleitate de a reconstitui unirea. Apoi amintește de celelalte amputări succesive: pierderea Olteniei, alipită Austriei odată cu Banatul, prin tratatul de la Passarowitz din 1718, „uzurparea” Bucovinei de către aceeași Austrie în 1775 și răpirea Basarabiei în 1812. Bine informat în privința istoriei noastre, Schiern înșiră toate încercările eroice de scuturare a jugului: tragedia lui Horia, Cloșca și Crișan, lupta „Gazetei <de> Transilvania” a lui Bariț<iu>, Câmpia libertății din Blaj, icoanele lui Ioan Maiorescu, Aug<ust> Treboniu Laurian și Papiu Ilarian, lupta dusă de români la Congresul din Paris. El admiră forța de asimilare firească și progresivă a neamului nostru și citează o frază, a unui scriitor german din 1848, Ernst Quitzmann¹⁵: „va veni, în mod matematic, momentul când populația Transilvaniei va fi unificată, nu prin contopirea raselor ce o locuiesc acum într-o așa-zisă naționalitate transilvană, ci mai de grabă prin asimilarea completă a celorlalte trei națiuni de către națiunea română”. Citează și pe Palacki care, deși slav, preconiza construirea unei țări române compuse din Transilvania, Bucovina și Banatul ca parte federativă a monarhiei habsburgice.

¹⁴ Complex de probleme diplomatice din secolul al XIX-lea între două ducate, Schleswig și Holstein, legate de aderarea la coroana daneză sau la Confederația statelor germane.

¹⁵ Ernst Anton Quitzmann (1809–1879), medic, militar și scriitor, originar din Bavaria. În drum spre Atena și Constantinopol, în 1846, a trecut prin țările române pe traseul: Timișoara, Lugoj, Deva, Sebeș, Sibiu, Brașov, Câmpina, București. Date biobibliografice și traducerea relației de călătorie referitoare la români pot fi consultate în vol. IV al prezentei colecții.

<Schiern> relatează și <despre desfășurarea> ședințelor Congresului de la Paris, alegerile pentru divanurile ad-hoc, „încercarea de a se da un caracter antiunionist rezultatului acestor alegeri în Moldova, unde boierimea era precumpănitoare, renunțându-se la o asemenea acțiune în Muntenia, mai mult burgheză”, apoi noile alegeri. „Am fost eu însumi martor în Galați a bucuriei pricinuite de știrea că noile alegeri exprimaseră adevărata simțire unionistă a țării”. <El scrie în continuare>: „Cu toate că Austria era privită de români ca vecina cea mai neprietenoasă, sentimentele față de Rusia nu erau mai favorabile”. Între germanism și slavism se întind două neamuri, „care nu se lasă asimilate”: românii și maghiarii. „Cu ele nu se pot invoca legături de rasă cum este cazul cu sârbii și bulgarii. De aceea nu este o simplă frază propunerea făcută lui Kossuth¹⁶, un an după neizbutirea revoluției din 1848, de către emigrantul Gheorghe Magheru, anume de a se încheia o alianță între națiunea maghiară și cele nouă milioane de români ce le sunt vecini și care ar fi atât în interesul românilor cât și al maghiarilor”.

Singurul element în favoarea influenței ruse în țările române ar fi comunitatea de religie, pe când „Austria a silit pe românii de sub stăpânirea ei să accepte detestata unire cu biserica catolică”. <Schiern amintește> că mica oaste românească și-a căpătat primele tunuri doar în 1843, când vodă Bibescu ar fi invocat ca argument, la Constantinopol, în fața sultanului, necesitatea de a se apăra ordinea în contra bandelor de tâlhari. Admiră perfecțiunea cu care societatea românească se exprima în limba franceză, cu toată campania anti-franceză a consulului rus, baronul Rückmann¹⁷, care a obținut în 1834 îndepărtarea lui J. A. Vaillant¹⁸ de la direcțiunea Colegiului Sf. Sava, iar în 1839 îl silise pe Alexandru-Vodă Ghica să refuze sancționarea legii prin care Obșteasca Adunare votase un credit pentru publicarea unui dicționar româno-francez. <Danuzul> este surprins de gradul de cultură și de dorința de a învăța a tineretului român.

Amintind de curentul pentru aducerea pe tronul Principatelor a unui principe străin, arată că ideea inițială ar fi pornit chiar din sânul comisiei însărcinate a întocmi, după pacea de la Adrianopol și sub conducerea generalului Kisselev, Regulamentul Organic. Este adevărat că, spre a se scuza de așa îndrăzneală, comisia propusese pe un membru al familiei Oldenburg¹⁹, atât de aproape înrudită cu familia imperială rusă.

Autorul stăruie și asupra marelui număr de români trecuți sub stăpânirea rusă. Recruții pentru regimentul de lăncieri ruși din Harkov ar fi luați din descendenții familiilor moldovenești stabilite în Rusia. Ei s-ar folosi între ei de limba română.

<Schiern> constată dăinuirea influenței fanariote: când se năștea un băiat în Fanar, i se făcea urarea „să devie odată domn în Principatele române”.

În încheiere, Schiern arată că toate clasele sociale din România doresc unirea și reamintește cuvântarea rostită de Kogălniceanu la deschiderea cursurilor Academiei Mihăilene: „nu există moldoveni, munteni, ardeleni sau bănățeni, ci numai români”.

¹⁶ Lajos Kossuth (1802–1894), lider al revoluției maghiare de la 1848–1849.

¹⁷ Baron Piotr Ivanovici Rückmann, consul general al Rusiei la București (1835–1839).

¹⁸ Îndepărtarea lui Vaillant a avut loc în 1835. Date biobibliografice despre Jean Alexandre Vaillant și traducerea relației sale de călătorie pot fi consultate în vol. IV al noii serii a colecției.

¹⁹ Veche și influentă familie din nordul Germaniei, înrudită cu casele domnitoare din Danamarcă, Rusia, Grecia, Norvegia.

FERDINAND LASSALLE

(1825–1864)

Fruntașul socialist Ferdinand Lassalle s-a născut la 11 aprilie 1825, în familia unui negustor de mătase din Breslau (astăzi Wrocław, Polonia). Din 1842 a studiat filosofia și istoria la universitățile din Breslau și Berlin, fiind profund influențat de ideile lui G.W.F. Hegel. Preocupat inițial de statutul, viitorul și posibilitățile de acțiune ale evreilor, Ferdinand Lassalle va ajunge, prin extinderea domeniului său de interes, la ideile revoluției generale, devenind, printr-un interesant traiect intelectual, un fruntaș al socialismului utopic, în ciuda originii sale și a cercurilor pe care le-a frecventat toată viața. Deși un orator înflăcărat, cuvintele sale au fost la început greu înțelese de mase. Cu timpul, discursul s-a simplificat, păstrând însă linia ideologică aleasă. Ferdinand Lassalle a luat parte la revoluția germană din 1848–1849, fiind, din acest motiv, condamnat la închisoare. În timpul revoluției l-a cunoscut pe Karl Marx, cu care a devenit prieten. Din 1857, Ferdinand Lassalle a locuit la Berlin. Tot acolo se stabilise și contesa Sophie von Hatzfeldt, de care l-a legat o lungă prietenie, după ce o reprezentase, chiar fără studii juridice, într-un lung proces de divorț. Din același an a început să își publice scrierile filosofice și literare. În 1863 a devenit președinte al Allgemeine Deutsche Arbeiter Verein, fondată la Leipzig, calitate în care a purtat discuții politice secrete cu Otto von Bismarck.

De-a lungul vieții, Ferdinand Lassalle a avut mai multe aventuri galante. Proiectul unei căsătorii cu Helene von Dönniges, fiica unui diplomat german aflat la post în Elveția, a stârnit reacția negativă a familiei tinerei și gelozia lui Iancu Racoviță, un boier tânăr din Țara Românească favorizat ca soț. La 31 august 1864, Ferdinand Lassalle a murit la Geneva, în urma rănilor căpătate cu trei zile înainte în duelul cu acesta. Evenimentul a fost consemnat și de Rudolph Neumeister, preceptorul românului¹.

Călătoria fruntașului socialist german la București, însoțit de doi prieteni, unul industriaș, celălalt violonist, a avut loc în 1857. În atenția socialistului german s-au aflat viața cotidiană, dezvoltarea culturală și modernizarea urbanistică a orașului București. Relatarea de mai jos nu era menită publicării, notele sale fiind destinate lecturii părinților și bunei prietene Sophie von Hatzfeldt. În 1861, Karl Marx a parcurs aceste însemnări, în timpul vizitei pe care i-a făcut-o lui Lassalle la Berlin.

Fragmentul prezentat a fost publicat inițial în „Revue Historique du Sud-Est Européen”, II, 1925, p. 363–369. A fost tradus de Lucia Bogdan-Seichter în „Calendarul Ligei Culturale pe anul 1926”, p. 37–43. Am păstrat excelența traducere a Luciei Bogdan-Seichter și pentru ediția de față. În original, textul de mai jos a fost inclus în Ferdinand Lassalle, *Nachgelassene Briefe und Werke*, volum VI, Stuttgart, Berlin, 1925.

Informații biografice despre Ferdinand Lassalle se găsesc la Ernst von Plener, în *Allgemeine Deutsche Biographie*, volum XVII, München, 1883, p. 740–780, precum și la Iring Fetscher, „Lassalle, Ferdinand”, în *Neue Deutsche Biographie*, volum XIII, München, 1982, p. 661–669. Despre relatarea de călătorie la București a scris Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călători*, volum IV, București, Editura Casa Școalelor, 1929, p. 54–56, istoricul român concluzionând că „rareori s-a vorbit de noi în cuvinte așa frumoase”. Nicolae Iorga a citat relatarea de călătorie a socialistului german și în *Istoria Bucureștilor*, București, 1939, p. 286–287. Ulterior, despre Ferdinand Lassalle a scris și A. V. Pandomir, *Notele de călătorie ale lui Ferdinand Lassalle în Bucureștii anului 1857*, în „Orizonturi”, VII, 1958, op. 35–42.

¹ Date biobibliografice despre Rudolph Neumeister, traducerea însemnărilor sale despre români ca și relatarea duelului pot fi consultate în vol. V. serie nouă, al prezentei colecții.

I.

Impresia care mi-a făcut-o Bucureștii, când a doua zi am trecut cu birja peste străzile orașului, sau ceea ce se numesc aici străzi, e foarte greu de descris. Eu poate că nu am mai văzut niciun oraș cu un caracter așa de ciudat, de o specie <atât> stranie și <atât de > surprinzător. La privirea dintâi ce te uimește și te lovește mai ales și îți taie chiar răsuflarea este contrastul strigător care încontinuu izbește privirile observatorului. Nu se poate descrie confuzia de aici, în toate fără excepție, care se oferă ochilor din afară și dinăuntru.

Palate peste palate, fiecare cu un rând, lungărețe, conținând încăperi foarte vaste, clădite în cele mai diferite stiluri, parte din ele cu mult gust și bogate, unele de o arhitectură și podoabă foarte deosebite, fiecare însă cu foarte mari curți împrejmuite în față și pe laturi. Însă chiar lângă aceste palate și adesea aparținând lor se găsesc cele mai murdare și proaste garduri, grămezi de pietriș și gropi cu moloz, etc. Înaintea acestor palate nu sunt străzi adevărate; o stradă adevărată nu există în tot Bucureștiul. Adeseori, ca de exemplu drept înaintea casei consulului general austriac, sunt bălți late, ca niște lacuri, chiar în acest anotimp de secetă, prin care eu niciodată nu treceam cu birja fără să-mi fi luat rămas-bun de la întreaga îmbrăcăminte a mea. Se ridică nenumărate biserici cu cupole maiestose, piețe largi cu căruțe răsturnate și garnisite cu grămezi de paie stricate, străbătute de zăgazarile care în cursul timpului se formaseră din tot felul de murdării, de pietre și dărâmături.

Cu felul acesta de a zidi, în nici un loc casele nu formează o linie dreaptă: una e clădită înainte, cealaltă înapoi, iar unele pe o latură. Bucureștiul întreg, în felul acesta, nu e un complex de străzi drepte, ci un ghem de pietre mici împleticite prin care nici chiar firul Ariadnei nu ți-ar putea servi ca orientare.

Deocamdată proiectează prințul Ghica³ canalizarea orașului. Fiecare oraș din Occident are în fiecare din cartierele lui o fizionomie regulată. Aici e cartierul negustorilor, aici al bancherilor, aici cartierul înaltei aristocrații, dincolo se sfârșesc străzile muncitorilor și suburbiile.

Această fizionomie, rămasă neschimbată chiar peste schimbarea raporturilor care le-au produs, menținându-se regulată, este o simplă consecință a originii lor istorice, a creșterii încetinite, a dezvoltării și alcătuirii ce a avut-o orașul în cursul timpului.

² Text preluat după Lucia Bogdan-Seichter, *București în anul 1857. Călătoria șefului socialist Ferdinand Lassale*, în „Calendarul Ligei Culturale pe anul 1926”, p. 37–43.

³ Alexandru D. Ghica (1796–1862) primul domnitor regulamentar al Țării Românești (aprilie 1834–7 octombrie 1842) și caimacam (4 iulie 1856–octombrie 1858).

În București se găsesc în toate părțile, lângă splendidele palate întinse ale boierilor mari, cele mai murdare, <cele mai> rău întreținute, cele mai mizere colibe, gata să se dărâme în fiecare zi, într-un contrast uimitor cu grădini de o splendoare, care se află pretutindeni la spatele palatelor boierești.

„În curtea mea”, ne-a spus, fără a exagera, o boieroaică, doamna Slătineanu, poate să manevreze un regiment. Casa foarte frumoasă a consulului general austriac e numai la o înălțime de opt picioare din cărămidă. Partea de sus e clădită din lemn, însă e tencuită ca și când ar fi din piatră. Portarul consulatului austriac, care mi-a povestit aceste mistere bucureștene cu multă conștiință de sine, a trebuit să-mi dea voie să rad păretele cu bastonul ca să mă pot încredința de acest lucru. Și cu toate acestea consulul plătește prețul de 483 ducați chirie, un preț enorm, care însă aici așa se pretinde.

Strada în care sunt așezate magazinele marilor negustori este așa-numita stradă a „Lipscei” (Lipscanii): magazinele au o mobilă de catifea roșie splendidă, sunt seara luminate feeric de mai multe lămpi strălucit<oar>e, însă chiar aici, în preajma magazinelor care strălucesc de lux parizian – și care sunt cu inscripții franțuzești – sunt multe prăvălii dărăpănate și murdare. „Contrastul”, aceasta este o vorbă care se întrebuițează foarte des, fără a-și da seama lumea de ea și care devine prin acest uz absolut banală. Despre ceea ce e însă într-adevăr „contrast”, te convingi aici. Aveam momente când mă credeam în Bagdad. Închipuiți-vă numai prin aceste străzi o coloană de trăsuri care trec ca săgeata și care se izbesc adesea, ai zice, una de alta, <mânate> adeseori de echipaje din cele mai elegante, cu vizitii și servitori în livrele splendide, cu culori foarte strigătoare, mai ales roșii ca focul. Printre aceștia, grăbindu-se pe jos, populația, unii în haine din apus, alții români bogați, cu frumosul beniș⁴ îmblănit, iar alții, țărani, în niște cămăși murdare și cu căciuli negre pe cap. Iarăși, țigani și evrei și iarăși arnăuți cu fes roșu și cu o jachetă împodobită cu broderie în aur, cu ghetre la fel, niște pistoale considerabile, cu un cuțit foarte lung cu plăsele strălucitoare la brăcinar și cu cămașa tare strălucitor de albă.

Și închipuiți-vă, între acestea toate, cocoanele, adesea cu rochii de model parizian; toate însă, chiar cele în floarea tinereții, au ceva veșted în ten și expresia feței. Femeile din popor sunt mai toate îmbrăcate în alb.

Și cocoanele boierilor și femeile de rând sunt mai toate foarte frumoase și chiar poporul cel mai de rând se distinge prin trăsăturile feței nobile, fine, care dovedesc coborârea din romani. Închipuiți-vă această învălmășeală, acest sălbatic vâlmășag, tot acest haos turbat și pitoresc, acest amestec drăcesc de case, lucruri și oameni și ai tabloul Bucureștilor. Dacă-l iei tot, în întregime, cum mi s-a întâmplat mie întâiași dată, trecând la iuțeală cu trăsura prin străzi, se confundă toate aceste forme, culori și lucruri, așa că nu poți să observi contrastele hotărât: nici o fizionomie proprie, ci impresia care o ai e a unui caleidoscop care rulează cu iuțeală mare.

Deoarece vorbesc de trăsuri, trebuie să notez că birjarii sunt un punct strălucitor al Bucureștilor. <Trăsurile> nu sunt droște ca la noi. Sunt trăsuri foarte

⁴ Un fel de manta cu mânecile despicate.

elegante, foarte ușor lucrate, cam la felcu așa-numitele „Victoria chaises” ale noastre, care sunt lucrate tot pe arcuri, numai cu un scaun în spate, va să zică aranjate numai pentru două persoane, scaunul cu catifea roșie, cu un covor elegant și mai toate par absolut noi. Și în plus trase de doi cai admirabili. Așa o birji, *chaises* de nobili, în comparație cu trăsurile noastre, care par pe lângă acestea un căruț de țară, costă numai 40 de crăițari (13 groși de argint)⁵ pe oră, va să zică sunt mai ieftine ca la noi. Adevărat e că și hrana cailor e aici mult mai ieftină. În ceea ce privește trăsurile, Bucureștii ne este deci superior nouă.

Acum îmi dați voie să vă spun câteva vorbe despre hotelul nostru.

II.

Locuiam în acel hotel care era recunoscut drept cel mai bun, nu în ceea ce privește mâncarea, ci camerele și curățenia, în „Hotel de Londres”. Pe dinafară e într-adevăr o casă foarte somptuoasă, clădită din piatră, cu o fațadă lungă, elegantă. În București ai foarte multe lucruri frumoase, însă vai de tine când se apropie ora care îți amintește de oarecare trebuințe, absolut necesare.

Mâncarea în hotelul nostru – se mănâncă numai *à la carte* – nu era rea. Excelentă însă și chiar ca într-un bun restaurant francez era mâncarea în „Hotel de France”, al cărui proprietar e de fapt un francez. Pești din cei mai buni, foarte bune legume, prăjituri splendide și un vin vechi de aici, cu patruzeci de creițari. Un vin pe care proprietarul l-ar putea vinde foarte bine drept vin de „Burgundia”.

Oriunde ai tot merge, găsești grădini publice. Nu cunosc alt oraș, afară de Paris, pe care să-l putem compara în privința aceasta cu Bucureștii.

Mai întâi de toate Cișmigiu, grădina cea mai admirabilă, în mijlocul orașului, de o mărime imensă, cu lacuri, livezi, cele mai frumoase flori, neasemănate sălcii plângătoare, trei cafenele și un restaurant. Întrece cu mult tot ce ar putea oferi Germania. Mai în fiecare după-amiază se adună „lumea mare” și „lumea mică”, ascultând muzica militară, care e într-o zi cea austriacă, într-alta cea românească, în a treia zi cea turcească. Acum șase ani în plăcutul cuprins al parcului grădinii era o baltă, o mocirlă mare, care în fiecare an răspândea ciuma în oraș. În general, e foarte iute dezvoltarea aici în toate direcțiile. Și ce mai dezvoltare are să ia în viitor țara aceasta. Ce caracter! Însă dezvoltarea Bucureștilor în chip special, că aici se începe totul de la sfârșit și nu de la cap, că se așează de-a dreptul rezultatele civilizației străine în mijlocul inculturii celei mai pustii și mai sălbatică. Așa găsești aici rezultatele cele mai noi și mai înaintate ale culturii moderne fără să ai nimic premergător acelor rezultate.

Închipuiți-vă, de pildă, numai impresia pe care o ai când treci în fugă de la Giurgiu la București, un drum de cel puțin zece, unsprezece mile germane⁶ și faci tot drumul fără șosele, fără cel mai simplu drum de țară, tot prin câmpii peste tot

⁵ Autorul se referă la echivalența dintre moneda austriacă (kreuzer) și cea prusiană (gros de argint).

⁶ O milă germană = 1 420,54 m.

locul cu cel mai rodnic teren și câmpii nelucrate și tot timpul drept lângă tine în mijlocul acestui șes, fără cale, prin țara nelucrată, firul telegrafic care leagă Bucureștii cu Viena și Constantinopolul.

Se vede că boierii și-au pus în cap – și mi se pare că numai pentru ca serbările lor să fie mai strălucitoare – să aibă gaz aerian. De-abia a aflat prințul Constantin Suțu, care venea la consulul austriac, când era și Friedland acolo, că are de-a face cu proprietarul Institutului de gaz aerian din Praga și a și început să insiste ca Friedland să ia asupra-și înființarea luminii de felul acesta în București. Friedland, în prima zi n-a luat în serios propunerea aceasta. Însă, când a doua zi iarăși era la consulul austriac, veni și prefectul de poliție și insistă pentru proiectul acesta și rugă pe Friedland să meargă imediat cu el la caimacam, prințul Ghica, care cu aceeași căldură și vervă a susținut ideea. Așa vor avea Bucureștii gaz aerian înainte de a avea străzi și pavaj⁷.

În astfel de împrejurări, nici nu bate la ochi că nimeni nu s-a gândit până acum la o linie de cale ferată între București și Giurgiu, ca o legătură cu linia Dunării și făcând astfel țara accesibilă comerțului mondial. Calea ferată în zece-cincisprezece ani ar face <lesnicioasă> comunicația orașului, de douăzeci de ori mai mare decât acum, capitalul s-ar întrei, pământul ar fi încă o dată așa de scump, o cale ferată care s-ar face cu atât mai ușor, cu cât distanța nu e mare, pământul nu costă mai nimic și transportul materialului pe Dunăre ar fi foarte ieftin.

Afară de Cișmigiu trebuie să mai amintesc și de grădina Warenberg, în care am văzut o iluminatie într-adevăr splendidă. Două muzici militare cântau: una austriacă și alta turcească. Grădina nu e așa de frumoasă ca Cișmigiu, dar mult mai frumoasă decât oricare de la noi. În aceeași seară era încă o iluminatie și foc bengal într-o grădină numită <Tivoli>, în care se află și un „Café Chantant” foarte bun. Se reprezenta între altele și o parodie după <Robert le Diable>, pe care noi am văzut-o jucată așa de bine de Rocquet. Toate acestea în toate privințele imită cafenelele de pe Champs Elysées. Chiar și mobilierul, lumina în grădina Warenberg sunt imitația în toate a grădinilor pariziene și nu chiar așa de rea.

Ceea ce însă ne-a uimit într-adevăr a fost teatrul și șoseaua. La teatru am văzut o piesă românească și, cu toate că nu am înțeles limba, nu ne-a scăpat din vedere excelența, finețea și rotunjirea jocului. Splendoarea sălii însă și splendoarea costumelor întrec tot ce poți vedea în teatrele germane, afară de Opera din Berlin. Dresda și alte multe nu se pot asemăna. Foaierul însă întrece chiar cu mult pe cel al Operei din Berlin. Am mâncat aici o farfurie cu fructe zaharisite, fructe care, afară de struguri, ne erau de o proveniență necunoscută, care o să-mi rămână în veci neuitată. Friedland recunoscă că, cu toate că a călătorit mult, n-a mai mâncat ceva care pe departe să poată fi pus laolaltă cu aceste fructe *eingemachte* sau zaharisite, nu știu cum le-aș zice.

⁷ În martie 1868, inginerul francez Alfred Gottereau a primit de la Consiliul Municipal concesiunea pentru producerea și distribuirea gazului aerian, dar abia în 1871, odată cu punerea în funcțiune a uzinei de gaz de la Filaret, sistemul de iluminat cu gaz aerian a început să funcționeze în București.

A doua mare surpriză spusesem că a fost *Șoseaua*. Aici în fiecare zi se fac plimbări. O șosea splendidă și, deoarece servește petrecerii boierilor, este tot atât de bine trasă cât și de curat ținută, ba, prin stropire, curățată de orice praf. Pe amândouă părțile șoselei parc verde, în care cântă muzica militară și o mulțime nesfârșită de trăsură, care trec în sus și-n jos, ca să fie văzute și să vadă. Mi se povestise mult despre Șosea și cu toate acestea m-am dus cu foarte puțină speranță de a vedea cine știe ce: foarte firesc, după ce am văzut lucruri de acestea la Paris. Însă am rămas uimit: defilau cel puțin patru sute de trăsură. Și între ele ce strălucitoare echipaje! Și arnăuți în aur! Și costumele grecilor! Și lacheii în roșu cu bărbi albe până la brâu! Și cucoanele, cucoanele, cucoanele! Frumusețea toaletelor, trăsăturile nobile ale feței pe care tenul palid le făcea și mai interesante și mai doritoare!

GUILLAUME LEJEAN

(1818?–1871)

Călătorul francez Guillaume Lejean s-a născut la Plouégat-Guérand (Finistère), regiunea Bretania, pe la 1818¹, în familia lui René Lejean și a Margueritei Le Breton, agricultori. Și-a făcut studiile la colegiul Saint-Pol-de-Léon. Până să-și descopere adevărata vocație, aceea de călător neobosit prin lume și unul dintre cei mai mari geografi francezi ai secolului al XIX-lea, s-a descoperit pe sine și a practicat diverse meserii: culegător de istorii locale (publicate prima dată în „L'Écho de Morlaix”, 1841), arhivist și apoi secretar al subprefecturii din orașul Morlaix (în acea vreme a publicat *Histoire politique et municipale* și a adunat material pentru *La Bretagne, son histoire et ses historiens*, apărută la Paris în 1850), student la medicină la Paris, colaborator al scriitorului și omului politic Alphonse de Lamartine la jurnalul „Pays” (1848) și apoi secretar al său (până în 1853), cartograf și cursant la Collège de France. Aici a fost remarcat de profesorul Guignaut, care l-a recomandat Societății de Geografie din Paris. În 15 februarie 1856 a devenit membru al acestei societăți, după ce, în 1854 prezentase în cadrul ei o hartă a Bulgariei, compilație erudită a celor existente, dar care îi va provoca un adevărat șoc după doar trei ani, la confruntarea cu realitatea din teren.

Primirea în Societatea de Geografie a fost momentul în care a renunțat la tot pentru a călători și a-și făuri o nouă carieră. A părăsit Parisul în aprilie 1857, când Ministerul Instrucțiunii Publice i-a încredințat o primă misiune de documentare geografică în Principatele române și Bulgaria. Rezultatele au fost descrise, detaliat, în corespondența sa cu Ernest Desjardins² și Edme François Jomard³ și publicate în „Bulletin”-ul Societății de Geografie în anul următor. Ele au ca subiect Principatele române, cele trei județe ale Basarabiei, revenite la Moldova după Congresul de pace de la Paris (1856) și Delta Dunării.

Între 1857 și 1870 Guillaume Lejean a îndeplinit alte șapte misiuni oficiale, încredințate de împăratul Napoleon III în Turcia europeană, Africa, Asia.

În Africa a ajuns în două rânduri, încercând să urce la izvoarele Nilului, a traversat Sudanul, a avut curajul să denunțe sclavia și a înfruntat reale pericole ca vice-consul francez (1862–1864) pe lângă împăratul Etiopiei (*négus*), Theodor II. În urma acestor aventuri a primit Legiunea de onoare și a scris două cărți, *Voyages aux deux Nils* și *Voyage en Abyssinie*.

În 1865 a început o nouă călătorie, de această dată în Asia, cu scopul de a reface itinerariul lui Alexandru cel Mare (în drumul său va identifica locul a două bătălii purtate de regele macedonean) și de a ajunge la locul de origine al celților. A trecut prin Constantinopol, a parcurs Asia Mică, vechea Mesopotamie, Afganistanul, o parte a Indiei, ajungând până în valea Cașmirului.

¹ Am folosit această formulă – *pe la 1818* –, așa cum am întâlnit-o la Pierre Larousse, *Grand dictionnaire universel du XIXe siècle*, vol. X, Paris, f.a., p. 344. Ca an al nașterii lui G. Lejean, de menționat și variantele: 1824, pe site-ul francez dedicat exploratorilor bretoni (*Guillaume Lejean. Un Breton en Orient*); 1826, în P. Levot, *Guillaume Lejean, sa vie, ses voyages, ses travaux*, Brest, J.B. et A. Lefournier, 1883, p. 5 (aici apare și al doilea prenume al lui Lejean, Marie, și data exactă a nașterii, 1 februarie); 1828, în *Larousse du XXe siècle en six volumes*, coord. Paul Angé, vol. IV, Paris, f.a., p. 395.

² Ernest Desjardins (1826–1886), specialist francez în geografia antică, călător pe teritoriul românesc zece ani mai târziu.

³ Edme François Jomard (1777–1865), inginer, cartograf și arheolog francez.

Dar Turcia a rămas întotdeauna tema preferată a studiilor sale. Între 1867 și 1870 a realizat mai multe călătorii de documentare în Imperiul Otoman. A cunoscut și a admirat civilizația otomană și a considerat Constantinopolul „minunea lumii”. Și-a propus și a realizat o hartă etnografică a Turciei europene. S-a aplecat asupra tuturor popoarelor Europei orientale și a prevăzut conflictele din Balcani.

Bolnav și epuizat fizic, Guillaume Lejean a revenit la Plouégat-Guérand, unde a și murit în 2 februarie 1871.

Socotim că viața lui Guillaume Lejean ar putea fi rezumată de cuvintele rostite de el însuși într-o conferință ținută la Brest, în 1867: „Duceți-vă! Vă va fi foame, vă va fi sete. Veți mânca lucruri imposibile, veți bea o apă care va avea când culoarea cernelii, când culoarea pelinului; veți îndura călduri excesive, veți face febră și, în ciuda tuturor, probabil veți supraviețui. Și, odată întorși în Europa, toate suferințele trecute vă vor lăsa doar o amintire, așa zice aproape a fericirii.”

Rezultatele cercetărilor sale geografice ne-au rămas în zeci de articole apărute în publicațiile vremii („Mittheilungen”, „Revue des deux Mondes”, „Tour du monde”, „Bulletin de la Société de Géographie” ș.a.) și în cărțile sale, *Ethnographie der Europäischen Türkei* (1861), *Voyage aux deux Nils* (1865), *Voyage en Abyssinie* (1873). Asupra vieții și operei sale s-au aplecat P. Levot (*Guillaume Lejean, sa vie, ses voyages, ses travaux*, Brest, J.B. et A. Lefournier, 1883), Marie-Thérèse Lorain (*Guillaume Lejean, voyageur et géographe*, Paris, Les Perséides, 2006) și Bernard Lory (împreună cu Marie-Thérèse Lorain a editat volumul *Guillaume Lejean. Voyages dans les Balkans, 1857-1870*, Paris, Non-Lieu, 2011). În 2008 a apărut în Franța un CD-rom cuprinzând lucrarea istorică *La Bretagne, son histoire et ses historiens* și *Guillaume Lejean, sa vie, ses voyages, ses travaux* a lui P. Levot. Dintre români, informații despre Guillaume Lejean și opera sa ne oferă Nicolae Iorga, în *Istoria Românilor prin călători*, ed. a II-a adăugită, vol. III, București, 1929, p. 288–294, unde apare greșit cu numele de Georges.

GUILLAUME LEJEAN

Misiunea domnului G. Lejean în Provinciile Dunărene⁴

p. 99 *Extras dintr-o scrisoare adresată domnului Desjardins*

București, 11 iunie 1857

[...] Îmi continui studiile asupra topografiei Turciei europene, mai ales asupra Bulgariei. Ceea ce am putut să constat de la început este că *harta lui Kiepert*⁵, care este mult superioară față de ceea ce a existat până acum, mi se pare, pentru întreaga Turcie europeană propriu-zisă, mai puțin Bosnia, o prodigioasă pânză de erori, ca topografie, orografie și adesea hidrografie. Relieful este fantezist în cel mai înalt grad; // dar, încă o dată, această lucrare este atât de meritorie față de ceea ce aveam deja, că aceste erori nu diminuează cu nimic, în ochii mei, meritul acestui eminent geograf.

Am făcut o descoperire în Bulgaria, de unde am putut să aduc nu numai idei un pic turcofile, dar și o cantitate de note, schițe, itinerarii. Iată câteva dintre rezultatele la care am ajuns. [Expune rezultatele activității sale pe teritoriul bulgăresc.]

⁴ Traducere după articolul *Mission de M. G. Lejean dans les Provinces Danubiennes*, în „Bulletin de la Société de Géographie”. Quatrième série. Tome quinzisième. Janvier–Juin 1858. Paris.

⁵ Heinrich Kiepert (1818–1899), geograf german. Referire probabilă la harta Imperiului Otoman din 1855.

Voi reveni la București, unde mă voi odihni o lună, pentru a trece din nou Dunărea. Voi cumpăra un cal, căci am fost confruntat destul cu greutatea unui voiaj cu <căruța trasă de> cai și pe drumurile Turciei. Voi merge astfel unde voi crede de cuviință și voi scăpa numai cu luarea în serviciul meu, temporar, a unor slujbași care cunosc bine țara. Voi ajunge așa până în Muntenegru, unde sper să pot să intru și să corectez la fața locului prețioasa hartă, prea adesea ipotetică, a lui Karacsay⁶.

Extras dintr-o scrisoare adresată domnului Jomard

Iași, 12 august 1857

Domnule,

Sunt în sfârșit în măsură să vă dau un rezumat al rezultatelor călătoriei mele, chiar dacă ce este mai important rămâne să fie făcut.

1. În privința *topografiei*, am un excelent set de însemnări (rusești și altele) referitoare la Serbia orientală // (între Morava⁷ și Timoc⁸), Bulgaria orientală, plecând de la Razgrad⁹, întreaga Rumelie¹⁰, plecând de la Tundja¹¹ până la Constantinopol și <chiar> mai departe o zi de mers; în sfârșit, referitoare la cele două principate <române>. Am făcut câteva recunoașteri <în teren> izolate, dar foarte bune, în pașalâcurile de Rusciuc și Vidin, și schițe proprii în Valea Iantrei¹². p. 106

Se crede că topografia principatelor este bine cunoscută; trebuie să mergi pe teren să vezi cât de puțin este <cunoscută>. Celebra hartă de la Viena¹³, jalnică pentru cele două treimi ale Turciei, este mai mult decât mediocră pentru Moldova și Țara Românească; mă face să cred că s-au îngrămădit și întretăiat itinerarii din diverse epoci, chiar până la numele vechilor orașe ale Daciei antice, ca *Paloda* lui Ptolemeu¹⁴, înscrisă ca sat pe ruta dintre București și frontiera moldavă, aproape de Ialomița¹⁵, sat pe care nu l-am putut găsi. Harta statului major austriac, care este aproape terminată, va fi un lucru foarte bun; este executată pe cheltuiala comună a

⁶ Fedor von Karacsay (1787–1859), militar (colonel) în armata austriacă și autor al lucrării *Beiträge zur europäischen Länderkunde: die Moldau, Wallachez, Bessarabien und Bukowina*, apărută la Viena în 1818. Conte Karacsay a vizitat, în scop militar, Moldova și Bucovina în 1814–1815 și 1817. Pentru date biobibliografice și traducerea însemnărilor despre români, vezi volumul I al prezentei colecții.

⁷ Râu în Serbia, afluent al Dunării.

⁸ Timok, râu în nord-estul Serbiei și nord-vestul Bulgariei, afluent al Dunării.

⁹ *Razgrad*, oraș în Bulgaria.

¹⁰ Regiune în cadrul Imperiului otoman, astăzi Bulgaria.

¹¹ *Toundja*, râu în Bulgaria.

¹² *Iantra*, râu în nordul Bulgariei, afluent al Dunării.

¹³ *Carte der Europäischen Turkey nebst einen theile von Kleinasien*, realizată de ofițerul austriac Franz von Weiss (1791–1858) și tipărită la Viena în 1829.

¹⁴ Ptolemeu, Claudiu (Claudius Ptolemaios) (c. 90–c. 168), astronom, matematician și geograf grec.

¹⁵ *Ialomniza*, râu.

Austriei și Țării Românești. Moldova, căreia Austria i-a făcut aceeași propunere, a refuzat din rațiuni politice; s-a temut că statul major imperial va profita de circumstanțe, pentru a consacra în vreun fel încălțările pe care austriecii le fac an de an de-a lungul Carpaților, pe teritoriul celor două principate. Moldova este astfel redusă, ca hartă, întâi la cea a lui Bauer¹⁶, care este foarte inexactă și veche, apoi la cea a domnului <Gheorghe> Filipescu-Dubău¹⁷, inginer civil (1853), la scara de p. 107 <1/>430 000 aproximativ; lucrare utilă administrativ, dar // executată confuz și cu inexactități topografice. Domnul Mornand, de asemenea inginer, a făcut aproape la aceeași scară o reducere a hărții de asamblare a noii Moldove (Basarabia de Sud)¹⁸ și a Deltei Dunării, care face parte din atlasul delimitării Basarabiei; o copie a acestui atlas există la Ministerul de Război la Iași, am luat o copie în mic. Asta înseamnă o foaie de ansamblu și treizeci de foi de detaliu, la scara <1/>21 000. În Serbia se lucrează în continuare. Am hărți regionale bune pentru Kraina și districtul Passarowitz¹⁹, regiuni atât de importante din punct de vedere al geografiei fizice. Când voi călători în pašalâcurile Vidin și Niș, voi avea toate elementele unei hărți mari la scara <1/>300 000 a întregului teritoriu.

2. *Geografie fizică.* Fără a vorbi de relieful terenului, am adunat diverse date privitoare la climat, meteorologie (mai ales aceea a Serbiei), geologia Moldovei, geografia agronomică; dar trebuie să mărturisesc că această ramură este partea slabă a lucrării mele.

3. *Etnografie.* Am reușit să adun elementele unei hărți etnografice foarte detaliate a Imperiului Otoman, la scara hărții mari a lui Kiepert. Am deja totul pentru Serbia, Bosnia, cele două principate cu Moldova nouă, Dobrogea, o parte a Bulgariei, întreaga Rumelie orientală. Pentru Albania, Tesalia și Rumelia vestică, am destule lipsuri, dar voi încerca să le completez. Hărțile etnografice cunoscute // p. 108 (Schafarik²⁰ și același Boué²¹) sunt defectuoase. Primul plasează maghiarii în Țara Românească, unde nici nu există, și omite numeroasele colonii sârbești ale acestui principat. Cele două colonii maghiare ale Moldovei, asupra cărora posed o bună statistică, sunt mai importante decât le indică Schafarik; în plus, acest savant geograf a supralicitat enorm spațiul ocupat de slavi în Serbia și în Dobrogea. Tătarii dobrogeni, coloniile arabe din Bazargic, satele căzăcești ale Moldovei și Dobrogei, coloniile nemțești din acest ultim ținut, grecii din pašalâcul de Varna, românii de pe malul drept al Dunării de Jos nu sunt indicați nicăieri. Se dau ca bulgărești districtele de la Bazargic, Deliorman, Mangalia, Varna, Șumla, unde turcii sunt marea majoritate.

¹⁶ Friedrich Wilhelm von Bauer (1731–1783), militar, inginer și cartograf prusian, general în armata rusă. A publicat în 1781, la Amsterdam, *Carte de la Moldavie, pour servir à l'histoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turcs*. Pentru date bio-bibliografice și traducerea însemnărilor sale despre români vezi volumul X, partea I, seria veche a prezentei colecții.

¹⁷ *Philipescu Dubeu; Charta Postală a Moldovei după cele mai sigure isvóre dreassă de Inginerul Statului Slugerul G. Philipescu, litografiată de Parteni*, Iași, 1854 (nu 1853, cum apare în text).

¹⁸ Este vorba de sudul Basarabiei, retrocedat Moldovei la Congresul de pace de la Paris (februarie–martie 1856).

¹⁹ Azi Požarevac, Serbia.

²⁰ Pavol Jozef Šafárik (1795–1861), filolog, istoric și etnograf slovac.

²¹ Ami Boué (1794–1881), geolog austriac, de origine franceză. Pentru date biobibliografice și traducerea însemnărilor despre români, vezi volumul III al prezentei colecții.

4. *Geografie comparată și istorie*. Am material pentru o bună geografie a Daciei și a Moesiei antice și pentru geografia Moldovei în evul mediu; am multe hărți și crisobule ale mănăstirilor, chiar dacă au rămas puține în principate, rușii ducându-le la Sankt Petersburg atunci când le-au putut găsi. Domnii Zach și Schafarik tânărul, la Belgrad, Laurian²² și Kogălniceanu²³, la Iași, mi-au furnizat lucrări prețioase asupra istoriei și antichităților. Am multe inscripții, unele inedite, altele care n-au apărut decât în culegeri sârbești și moldovenești. În plus, am făcut cercetări atât cât am putut asupra vechilor comune moldo-valahe în Evul Mediu; cea de la Câmpulung (Campo-Longo) mi-a furnizat multe // lucruri, mai ales hrisoave, p. 109 care au cele mai importante legături cu cele ale vechilor noastre comune franceze.

Pentru a încheia, vă voi spune că am adunat tot ceea ce am putut despre statistica, administrația, instrucția publică, limba, literatura, poezia populară etc. Totul este foarte confuz, dar la întoarcerea în Franța voi avea timp să fac câte ceva <în acest sens>. În așteptare, încep prin a declara că nu știu nimic despre aceste țări, mai exact decât Turcia domnului A. Boué și ce am văzut în cartea domnului Viquesnel²⁴.

După scrisoarea mea adresată domnului Desjardins, am călătorit puțin. Am vizitat totuși opt districte, foarte repede. Țara Românească este o câmpie constituită unic. Dacă am putea vedea dintr-o privire, din înaltul Munților Bucegi, această câmpie aluvionară, netedă ca Lombardia, nu ne-am îndoii de încastrarea văilor sale, unde curg râuri largi pe un pat nămolos. Cu totul altfel este Moldova, ținut foarte unduitor, cu puține platouri, cu lanțuri de munți și dealuri împădurite, cu văi destul de largi, cu râuri care se revarsă regulat primăverile. Aceste râuri (Trotușul²⁵, Bistrița²⁶, Moldova, Siretul²⁷ etc.) coboară din Carpați rostogolind blocuri de stâncă în câmpie, iar când și-au umplut vechea albie își sapă o alta alături; prin urmare, nimic <nu este> mai schimbător decât cursul râurilor în Moldova. Bistrița, mai ales, are o rețea foarte încurcată de canale pe care și le-a săpat singură, și asta este cu atât mai supărător cu cât acest râu este foarte util pentru plutăritul lemnului din Carpați. //

De altfel, marile râuri ale Țării Românești au aceleași capricii: de curând, p. 110 Oltul²⁸, pe care s-a făcut cu mare osteneală un pod aproape de Slatina²⁹, s-a vărsat în albia unuia dintre afluenții săi, spre disperarea inginerilor români, care fac rar eforturi de execuție de acest fel.

²² August Treboniu Laurian (1810–1881), lingvist și istoric român.

²³ Mihail Kogălniceanu (1817–1891), om politic, istoric, scriitor și publicist român.

²⁴ Auguste Viquesnel (1800–1867), geolog francez, coordonator al unor misiuni științifice în Turcia europeană în anii 1836, 1838 și 1847–1848. Rezultatele finale ale cercetărilor sale au apărut în lucrarea *Voyage dans la Turquie d'Europe. Description physique et géologique de la Thrace*, în două volume, Paris, 1868. G. Lejean se referă aici la rapoartele de cercetare anterioare.

²⁵ Trotousch.

²⁶ Bistritza.

²⁷ Sereth.

²⁸ L'Otto.

²⁹ Autorul se referă la primul pod fix peste Olt; piatra sa de temelie a fost pusă de domnitorul Gheorghe Bibescu la 24 iunie 1846, iar lucrările au fost conduse de inginerul italian Giovanni Balzano. Inaugurarea podului s-a făcut la 8 septembrie 1847.

Moldova este un ținut cu o rodnicie deosebită și agricultura este aici dezvoltată admirabil, în timp ce în Țara Românească este de calitate proastă. Aceasta ține de faptul că boierii moldoveni trăiesc pe moșiile lor și țin la onoarea de a conduce ei înșiși cultivarea <lor>, în timp ce <boierii> din Țara Românească par a disprețui agricultura și își cheltuiesc veniturile la București, lăsând administrarea bunurilor lor <în seama> arendașilor greci și a vătafilor. Cifra populației principatelor, mult redusă de unii statisticieni, ca Balbi³⁰, care nu o raportează decât la 1 150 000 <locuitori>, a fost mult exagerată de scriitorii naționali, care o duc la 6 000 000 milioane; ea nu depășește 4 000 000, anume: 2 500 000 pentru Țara Românească, după tabloul statistic publicat recent de guvernul român, 1 462 105 pentru Moldova, după statistica domnului Suțu³¹ (1849). Din acest un milion și jumătate <de locuitori>, în jur de o treime sunt scutiți de impozite, începând, firească, cu boierii. Ei erau, în 1835, în număr de 853; doisprezece ani mai târziu, cifra se mărise de patru ori (3 750). Aceasta ține de faptul că boieria se dobândește, în principate, fie prin servicii birocratice, fie de-a dreptul cu bani și acest din urmă negoț a fost extins aici la limite revoltătoare. //

p. 111 Moldova este împărțită în cincisprezece districte (ținuturi), dintre care treisprezece pentru principatul propriu-zis și două pentru Basarabia³². Districtele se subîmpart în arondismente (ocoale), în număr de șaiszeci și trei. Și ocoalele în sate, în număr de 1 962. Basarabia nu este inclusă în această numărătoare.

Această ultimă regiune are o suprafață de 9 125 kilometri pătrați; la informațiile pe care vi le-am dat în scurta mea însemnare despre Bolgrad³³, în aprilie trecut, le adaug pe următoarele:

Granița începe pe Prut³⁴, aproximativ în fața confluenței acestui râu cu Jijia³⁵, în mijlocul unei păduri, între Nemțeni³⁶ și Cotul Morii³⁷; se va sfârși în Marea Neagră, puțin în nord-estul unui vechi post de vamă numit Burnas³⁸, într-o râpă care domină marea.

Acest teritoriu este împărțit în două de partea valului lui Traian, care se întinde de la Prut la Ialpuș³⁹; districtul din nord este Cahul⁴⁰, cuprinzând ocoalele Cotul Morii, Tigheci⁴¹, Costangalia⁴², de la nord la sud, și cele două orașe, Leova⁴³ și Cahul, numit de moldoveni *Frumoasa*. Este un ținut pentru pășunat și pentru agricultură, cu destule denivelări, având un șir lung de păduri de stejar pe culmi.

³⁰ Adriano Balbi (1782-1848), geograf și statistician italian.

³¹ Nicolae Suțu (1798-1871), om politic și primul economist român.

³² În realitate au fost trei județe, Bolgrad, Cahul și Ismail.

³³ Oraș, azi în Ucraina.

³⁴ Pruth.

³⁵ Jigia.

³⁶ *Nemtscheni*, Republica Moldova.

³⁷ *Koutoumori*, azi Cotul Mare, Republica Moldova.

³⁸ *Burnasky*, azi Lebedivka, Ucraina.

³⁹ *Yalpouck*, lac și râu în Ucraina.

⁴⁰ *Kagoul*, ținut și oraș, azi Republica Moldova.

⁴¹ *Teghetciu*, sat, raionul Leova, Republica Moldova.

⁴² *Kajdagalia*, posibil Costangalia, Republica Moldova.

⁴³ Oraș, Republica Moldova.

adică pe linia de despărțire a apelor Prutului și Ialpugului. O fâșie de teren mlăștinos și lacuri, a căror mărime variază între 5 și 10 kilometri și unde șerpuiește Prutul, separă acest district de Moldova propriu-zisă.

În <ținutul> Ismail⁴⁴ de remarcă:

1. Coloniile bulgare (partea cedată Moldovei). // Se împart în două ocoale, cel p. 112 dintre Cahul și Prut și cel al Ismailului; le separă lacul Ialpug. Primul cuprinde coloniile Vulcănești⁴⁵, Curci⁴⁶, Colibași⁴⁷, Cășlița⁴⁸, Brânza⁴⁹, Slobozia⁵⁰, Văleni⁵¹, Giurgiulești⁵², Cișmichioi⁵³ (*fontaine*), Anadol⁵⁴ (*orient*), Frecăței⁵⁵, Caragacii Vechi⁵⁶ (*arbre noir*), Cartal⁵⁷ (*aigle*), Hadgi⁵⁸, Abdallah⁵⁹, Împutița⁶⁰, Barta⁶¹, Bulboaca⁶², Satu Nou⁶³ (*village neuf*), Etulia⁶⁴, N. Boudjak⁶⁵.

În al doilea se disting Bolgrad, Tabacu⁶⁶, Caracurt⁶⁷, Vaisal⁶⁸, Băneasa⁶⁹, Fântâna Zânelor⁷⁰ (*fontaine de fée*), Enichioi⁷¹ (*village neuf*), Cotu Chitaiului⁷², Troianu Vechi⁷³ (*le vieux*), Pocroveni⁷⁴, Tașbunar⁷⁵ (*fontaine de pierre*), Erdec-Burnu⁷⁶, Dolé-Keni⁷⁷, Cișmeaua Văruită⁷⁸ (*fontaine blanche*), Kairakli Babil⁷⁹,

⁴⁴ *Ismaël/Ismaïl*, Ucraina (Izmail).

⁴⁵ *Volkonesti*, Republica Moldova.

⁴⁶ *Kourtchi*, azi Vinogradovka, Republica Moldova.

⁴⁷ *Kolibasi*, Republica Moldova.

⁴⁸ *Kislitza*, Cășlița Prut, Republica Moldova.

⁴⁹ *Brinza*, Republica Moldova.

⁵⁰ Azi Slobozia Mare, Republica Moldova.

⁵¹ *Valeni*, Republica Moldova.

⁵² *Giurgiulesti*, Republica Moldova.

⁵³ *Tchesmé*, posibil Cișmichioi, Republica Moldova.

⁵⁴ *Anadoli*, azi Dolinske, Ucraina.

⁵⁵ *Trikatzeia*, azi Limanske, Ucraina.

⁵⁶ *Karagatch*, azi Naghirne Ucraina.

⁵⁷ *Kartal*, azi Orlivka, Ucraina.

⁵⁸ Localitate neidentificată.

⁵⁹ Localitate neidentificată.

⁶⁰ *Impoutzita*, azi Vladičenj, Ucraina.

⁶¹ Azi Plevni, Ucraina.

⁶² *Bulboca*, azi Kotlovina, Ucraina.

⁶³ *Satunovo*, azi Novosiljke, Ucraina.

⁶⁴ *Etuli*, Republica Moldova.

⁶⁵ Localitate neidentificată.

⁶⁶ *Taback*, azi, Tabaky Ucraina.

⁶⁷ *Karakourt*, azi Žovteneve, Ucraina.

⁶⁸ Azi Vasilivka, Ucraina.

⁶⁹ Banova, probail Băneasa, azi Bannivka, Ucraina.

⁷⁰ *Fontana Dzimilor*, azi Kirnički, Ucraina.

⁷¹ *Yenz-Keui*, azi Novoselivka, Ucraina.

⁷² *Chiterlick Kitai*, azi Ostrovne Ucraina.

⁷³ *Trajan Vechiu*, azi Stari Trojany, Ucraina.

⁷⁴ *Pokroveni*, azi Nova Pokrivka, Ucraina.

⁷⁵ *Tachbounar*, azi Kam'janka, Ucraina.

⁷⁶ *Erdek-bournu*, azi Utkonosivka, Ucraina.

⁷⁷ Localitate neidentificată.

⁷⁸ *Tchesmé Varnita*, azi Krinične, Ucraina.

⁷⁹ Localitate neidentificată.

Dermandere⁸⁰. Mai există, dincolo de lacul Sasic (Sasac)⁸¹, trei alte colonii separate, Tropoglou⁸², Eski-Polos⁸³, Karagath⁸⁴. În sfârșit, pe Ialpug, granița a fost trasată arbitrar peste teritoriul coloniilor bulgare, încât coloniile rusești de la Comrat⁸⁵, Chirsova⁸⁶, și Beșalma⁸⁷ au o parte a teritoriului lor în Moldova, iar satul moldovenesc Congaz⁸⁸ este pe jumătate în Rusia.

p. 113 Satele bulgărești contrastează evident prin regularitatea suprafeței, proprietatea, bunăstarea lor cu restul țării. Numele lor, în general turcești, vin de la tătarii din Bugeac, pe care bulgarii i-au înlocuit în Basarabia: această populație, cumpătată și muncitoare, cultivă vița de vie și se ocupă cu producția de cereale și creșterea turmelor. Pădurea lipsește cu desăvârșire, cu excepția câtorva boschete din apropiere de Văleni. Ținutul este destul de bine udat, dar apele // curgătoare sunt cu mult mai puțin numeroase față de viroagele care nu au apă decât iarna. Bolgrad este capitala coloniilor: este un oraș de 8 000 de suflete, construit pe panta unui deal care domină lacul Ialpug, cu o uniformitate cu totul rusească în construcție, cu locuri de plimbare publice agreabile. Tabacul este un mic Bolgrad ca proporții și confort: este situat la 2 km spre nord și pe drumul Chișinăului⁸⁹, la jumătatea colinei ce coboară spre râu și atingând valul lui Traian; două treimi din teritoriul său au rămas Rusiei.

2. Domeniile statului, de la lacul Cătlăbug⁹⁰ la *Bourna Sola*, cuprinzând douăzeci și două de sate locuite, în general de cazaci și ruși, teritoriul salinelor statului de la Tuzla⁹¹. Aceste saline sunt cele ale lacurilor Șagani⁹² și Alibei⁹³, celelalte sunt părăsite. Despărțite de mare de un banc de nisip care permite filtrarea apelor lor, <lacurile> își scad nivelul vara și primesc atunci apele mării, a căror sare sfârșește așadar prin a se depozita și a se cristaliza aici. Vechea producție de sare din Bugeac a ajutat la dezvoltarea raselor de vite, care constituiau bogăția locului, înainte ca așezările bulgărești să dea un alt curs agriculturii Basarabiei.

3. Vechile moșii atribuite de guvernul rus regimentelor de cazaci din noua Rusie, Troița⁹⁴, Nicolăeni⁹⁵ etc., vândute anul trecut prin domeniul de stat, în ciuda protestelor comisarilor otomani.

4. Proprietățile private. //

⁸⁰ Azi Kalančak, Ucraina.

⁸¹ Sasyk, Ucraina.

⁸² Localitate neidentificată.

⁸³ Localitate neidentificată.

⁸⁴ Localitate neidentificată.

⁸⁵ Komrat, Republica Moldova.

⁸⁶ Kirsaou, Republica Moldova.

⁸⁷ Bechtalma, Republica Moldova.

⁸⁸ Kongas, Republica Moldova.

⁸⁹ Kichenef, azi capitala Republicii Moldova.

⁹⁰ Azi Katlabuh, Ucraina.

⁹¹ Touzli, azi Tuzly, Ucraina.

⁹² Tchagany, azi Șahany, Ucraina.

⁹³ Alibey, Ucraina.

⁹⁴ Troitza, azi Ucraina.

⁹⁵ Scris greșit Kicolaievka, azi Mikolaivka, Ucraina.

5. Teritoriul a trei orașe, Reni⁹⁶, Chilia⁹⁷, Ismail; acesta din urmă cuprinde cartierele din afara zidurilor ale celor două Nekrassovka⁹⁸, Kagurlui⁹⁹, Saftian¹⁰⁰, Broasca¹⁰¹. Populația orașului Reni este de 8 400 de suflete, cea a Chiliei de 6 931 de suflete, cea a Ismailului de 26 622.

6. În sfârșit, locurile virane, mlăștinoase, acoperite de stuf, întinzându-se de-a lungul malului stâng al Dunării, de la Reni până la mare. Sub guvernarea rusească, toate comunele Basarabiei aveau dreptul de a tăia stuf; acest drept a rămas acum, firesc, limitat la Basarabia moldovenească.

Întregul ținut stârnește suficient interes ca <teren pentru> agricultură, dar puțin ca antichități; nu găsesc de menționat decât cele două *ziduri* sau *valuri ale lui Traian*. Primul, cel din nord, părăsește Prutul la Leova, se îndreaptă spre est-nord-est, străbate Sărățica¹⁰² nu departe de mănăstirea de la Gura¹⁰³ și se îndreaptă spre Bender; o a doua linie, care pare a fi fost destinată susținerii celeilalte, se vede puțin mai la sud, în punctul de trecere al apelor Ialpug și Sărățica, de-a lungul unui codru mlăștinos care ajunge la noua frontieră: pare, de asemenea, să meargă de la Leova spre Bender.

Zidul inferior este cel mai cunoscut (*Valulu lui Trajanu de jos*) și mi s-a părut a fi continuarea liniei mari care traversează întreaga Țară Românească și Moldova de Jos, de la *Turnul Severin* (pe Dunăre) la Prut și pe care Sulzer¹⁰⁴ îl numește *Avaresche veg*, drumul avarilor, după o tradiție locală, dacă nu mă înșel. În Basarabia, această linie începe la *Trajan*, puțin la sud de *Vadu lui Isacu* (*gué d'Isaac*)¹⁰⁵, se întinde spre est, taie în unghi // drept Ialpugul la Tabacu și urmează noul hotar până la pârâul Caracurt¹⁰⁶. Apoi se curbează spre sud-est, depășește *Kaltcheva* puțin la nord de confluența sa cu pârâul *Tcherketsyv* și ajunge la lacul Cătlăbug¹⁰⁷, în fața *Chiterlik*-ului. Apoi, la o leghe mai la nord, pe fundul lacului, pomește din nou spre nord-est, trece la Troianu Vechi peste *Kied Kitai*, apoi peste *Aliaga*, regăsește noua graniță și drumul Akermanului¹⁰⁸ aproape de râul *Turmanka* și le urmează până într-o depresiune, care este la 6 kilometri la est de Cișmichioi;

⁹⁶ Azi oraș în Ucraina.

⁹⁷ *Kilia*, azi Kilija, Ucraina.

⁹⁸ Localitate neidentificată.

⁹⁹ Localitate neidentificată.

¹⁰⁰ Localitate neidentificată.

¹⁰¹ *Broska*, Ucraina.

¹⁰² *Saratzika*, azi Sărățica Nouă, sat, Republica Moldova.

¹⁰³ Localitate neidentificată.

¹⁰⁴ Franz Josef Sulzer (1735–1791) istoric elvețian; căpitan într-un regiment austriac, a staționat în Transilvania (din 1759), apoi a petrecut mai mulți ani în Țara Românească, la curtea lui Alexandru Ipsilanti (din 1776). Principala sa lucrare a fost *Geschichte des transalpinischen Daciens, das ist der Walachey, Moldau und Bessarabiens. Im Zusammenhange mit der Geschichte des übrigen Daciens als ein Versuch einer allgemeinen dacischen Geschichte mit kritischer Freyheit entworfen*, în 3 volume, apărută la Viena, 1781–1782. Pentru date bio-bibliografice și traducerea însemnărilor sale despre români, vezi volumul X, partea I, seria veche a colecției de față.

¹⁰⁵ Pe Prut, în raionul Cahul, Republica Moldova.

¹⁰⁶ *Karakourt*, azi pe teritoriul Ucrainei.

¹⁰⁷ *Katlaboug*, azi Republica Moldova.

¹⁰⁸ Azi Bilhorod, Ucraina.

acolo, în timp ce drumul și granița ating Tașbunar, linia continuă spre est până la marginea comunei Cișmichioi, unde o pierd din vedere. De altfel, pe o bună parte a acestui parcurs, ea este aproape imperceptibilă.

Aș vrea, de asemenea, să vă vorbesc de Delta Dunării, alcătuită din insulele Letea¹⁰⁹, Ceatal¹¹⁰, Sfântu Gheorghe¹¹¹ și <alte> șaisprezece insule cuprinse între gurile propriu-zise și cele ale brațului Chilia. Diplomația a dat acest teritoriu turcilor, pe motivul că el le aparținuse înainte de tratatul de la Adrianopol¹¹². Faptul este contestabil și Moldova ar putea, pe bună dreptate, să îl revendice; căci Chilia veche a lui Ștefan cel Mare a fost construită pe insula Letea, acolo unde se văd încă ruine atât de stranii și până în acest secol prefectul moldovean sau *ispravnicul*¹¹³ Ismailului avea <între atribuții> curățarea Sulinei. Aceste două fapte mi se pare a stabili posesiunea istorică. Nu doar că Turcia a avut Delta, cu care nu a știut să facă p. 115 niciodată nimic, dar ea s-a înstăpânit călare peste brațul Chilia, // ocupând o insuliță în nordul acestui braț, foarte aproape de mare, fără a ține seama de protocolul din 6 ianuarie 1857¹¹⁴ și de planul topografic anexat acestuia.

Delta are valoare neînsemnată ca teren: pământul cultivabil, la Letea, este a zecea parte din suprafața totală; la Sfântu Gheorghe a douăzeci și cincea parte; la Ceatal a o sută douăzecea; cea mai mare parte a terenului este ocupată de stuf și riveranii au dreptul să îl folosească; la Ceatal, orașul Ismail este cel care deține aproape în totalitate aceste drepturi. Păduri destul de numeroase se găsesc pe brațele Dunării și pe canalele secundare, fără a socoti pădurea Tasca în Letea și Caraorman¹¹⁵ (pădurea neagră) în Sfântu Gheorghe. Mulți vagabonzi și răufăcători au găsit un refugiu în deltă; am auzit că cifra lor a fost estimată la patruzeci de mii, dar eu o cred de patruzeci de ori exagerată. Sulina a crescut cu repeziciune; acum 6 ani, toată insula nu avea decât 839 de locuitori: astăzi Sulina singură <orașul> are cel puțin 5 000 de locuitori; am ajuns să am o mică schiță a acestui interesant port, care are un viitor de netăgăduit și de care s-ar bucura mai mult dacă nu ar fi în mâinile turcilor. Vă trimit această schiță.

Iată, în afară de Sulina, lista imobilelor, pe care am putut să o fac pentru deltă:

Ceatal, o cârciumă; Letea, o fabrică, patru cârciumi; Sfântu Gheorghe, vreo douăzeci de gospodării și ateliere; și colonia de la Caraorman, despre care nu am informații. Diverse mănăstiri grecești posedă câte unul dintre aceste stabilimente...

¹⁰⁹ *Leti*.

¹¹⁰ *Tchetal*.

¹¹¹ *Saint-Georges*.

¹¹² Încheiat la 2/14 septembrie 1829, după războiul ruso-turc din 1828–1829.

¹¹³ *Ispravnik*.

¹¹⁴ Protocol încheiat între marile puteri europene, ce prevedea intrarea în posesia Imperiului Otoman a Insulei Șerpilor și a Deltei Dunării, cu condiția ca aceasta să întrețină un far care să faciliteze navigația pe Marea Neagră.

¹¹⁵ *Kara-Orman*.

JEAN ALEXANDRE VAILLANT

(1804–1886)

Jean Alexandre Vaillant este unul dintre călătorii francezi în spațiul românesc la ale cărui scrieri ne întoarcem întotdeauna nu numai cu interes, convingși că vom găsi un răspuns întrebărilor noastre, dar și cu plăcere, date fiind dragostea cu care s-a aplecat asupra istoriei noastre, înțelegerea manifestată și stilul său literar.

Biografia lui ne este cunoscută; datele sale principale se regăsesc în vol. IV al seriei noi de *Călători străini despre Țările Române*, p. 353–355, alături de un fragment din lucrarea *La Roumanie ou Histoire, Langue, Littérature, Orographie, Statistique des Roumains*, apărută la Paris în 1844 (p. 355–432).

În volumul de față redăm cititorilor un fragment dintr-o altă lucrare a lui Vaillant, *Les Romes. Histoire vraie des vrais Bohémiens*, apărută tot la Paris, în 1857 (an în care autorul revenise la Iași pentru a rezolva problemele financiare ridicate de moștenirea fostului domnitor Grigore Alexandru Ghica). Este aceasta o încercare de sinteză a istoriei țiganilor, realizată la un nivel superior celei a lui Alfred Poissonnier, apărută cu puțin timp înainte (*Les esclaves tsiganes dans les Principautés Danubiennes*, Paris, 1855)¹. Am ales capitolul final, în care Vaillant și-a propus să trateze dezrobirea țiganilor robi ai particularilor din Moldova și Țara Românească, oprindu-se, de fapt, asupra celor din Moldova.

Facem precizarea că, în textul tradus, am folosit termenul utilizat de Vaillant – *rom* –, termen care nu exista în limba română în epoca respectivă. Fac excepție citările din documentele românești ale vremii, unde întâlnim termenul *țigan*, cu conotație în primul rând socio-juridică, desemnând *robul*, și abia apoi cu conotație etnică.

JEAN ALEXANDRE VAILLANT

Romii. Istoria adevărată a adevăraților țigani²

Capitolul XIII

p. 431

Eliberarea definitivă a romilor din Moldova și Țara Românească

Dar credeți în veselia noastră.

Nobil sau preot,

Slugă sau stăpân,

Da, credeți în veselia noastră,

Fericirea, aceasta este libertatea!

Moldova și Țara Românească au fost lovite, cum nu se putea mai cumplit, prin tratatul odios de la Balta Liman³; domnilor lor aleși aveau să le urmeze domni

¹ Vezi în acest sens, volumul VI al seriei noi, *Călători străini despre Țările Române*.

² Traducere după Jean Alexandre Vaillant, *Les Romes. Histoire vraie des vrais Bohémiens*, Paris, E. Dentu, 1857.

³ Tratatul (Convenția) de la Balta-Liman, din 19 aprilie/1 mai 1849, care reglementează statutul principatelor române în urma revoluțiilor de la 1848. Va fi lovit de nulitate odată cu izbucnirea războiului Crimeii (1853–1856), iar noul statut al principatelor va fi definit la Paris, în 1856.

p. 432 numiți, prin bună înțelegere, de Rusia // și Poartă, una comandând celelalte. De aici a rezultat pentru Țara Românească alegerea cea mai funestă; dar, ca obiecție, să zicem, pentru cei care, ca mine, aspiră la unirea celor două provincii, ele erau, din fericire, despărțite și această despărțire permite să fie reparat într-o parte răul făcut în cealaltă parte. Considerat convenabil ca omul cel mai vrednic de stima din Turcia, Grigore Alexandru Ghica⁴ a obținut ușor ceea ce merita, onoarea de a veghea, în Moldova, la formarea unei noi ordini, la dezvoltarea agriculturii, a comerțului și a industriei, la satisfacerea nevoilor claselor sărace, la ridicarea a numeroase instituții, la mersul progresului, la regenerarea naționalității române.

Ajuns fără uneltiri la putere, principele Grigore Ghica nu va întârzia să se arate demn de a o exercita. Datorită sânguinței sale, agricultura a fost degrevată de sarcinile enorme care o copleșiseră și Moldova s-a îmbogățit cu numeroase instituții care îi lipseau; el înființează un corp de jandarmerie, un al doilea batalion de miliție, o baterie de artilerie, două noi companii de pompieri pentru capitală și câte una pentru fiecare reședință de ținut; întemeiază o școală la

p. 433 Galați, construiește un castel pentru condamnați // și două închisori model, una la Iași, alta la Fălticeni; <domnitorul> poruncește să se execute din granit pavajul din Iași și din marmură cheiul din Galați; orașul Iași îi datorează primăria, telegraful electric, poștalionul, biroul poștal, îmbunătățirea transportului cu cai, restaurarea palatului domnesc și crearea a 125 de locuri (paturi) în plus la spitalul Sf. Spiridon; <domnitorul> înființează internatul în școlile publice, redactează și promulgă Codul administrativ; mărește veniturile statului de la 2% la 3% din venitul vămilor și din 10 piaștri la 100 de ocale de sare, și sporește veniturile municipale cu un sfert din veniturile averilor mănăstirești și impozitul pe timbru fiscal⁵. Dacă acestor acte, provenite atât din puterea sa cât și a divanului *ad hoc*, li se adaugă rezultatele generozității sale, cazarma din Galați, primăria din Botoșani, apeductul de la Huși, școala de la Ocna, cea de fete din Iași, Institutul Gregorian și cumpărarea prețioaselor manuscrise ale lui Șincai⁶, fondarea unei bănci, instituirea navigației pe lacurile și râurile țării, se va înțelege cum domnitorul, în timp ce mulți alții și-au sporit veniturile, dimpotrivă, a sărăcit și nu-i putem decât deplânge pe nepricepuții

p. 434 care, stăpâni într-un moment pe situație, // încearcă astăzi să-l ruineze, punând sechestru asupra bunurilor sale.

⁴ Grigore Alexandru Ghica (1807–1857), domn al Moldovei (Grigore V Ghica) între 1849–1853 și 1854–1856.

⁵ Timbrul domnesc, cu valoarea de 20 de parale, a fost introdus de Grigore Alexandru Ghica în 1856, cu scopul de a facilita încasarea taxelor pentru actele judecătorești și comerciale; acest timbru a precedat cu doi ani celebrele mărci poștale moldovenești „cap de bour”.

⁶ Gheorghe Șincai (1754–1816), istoric și filolog român iluminist; a alcătuit prima colecție privitoare la istoria românilor, cu peste 450 de izvoare. Mihail Kogălniceanu menționează în prefața la *Cronicile României* sau *Letopisețele Moldaviei și Valahiei*, ediția a II-a, din 1872: „Cronica lui Șincai a fost salvată de pierire prin dărmicia și îngrijirea patriotică a lui Grigore Ghica, domnul Moldovei”.

Destul de bine plasat, începând din 1854, pentru a vedea ce-i rămâne de făcut, și având, pe de altă parte, voință puternică și intențiile cele mai onorabile, domnitorul Grigore Ghica înțelege, din fericire pentru țara sa, că nu poate, fără consimțământul Franței și al Angliei care nu îi percepeau importanța, fără asentimentul Turciei și al Austriei care se temeau de rezultat, să rejeoce, în secolul al XIX-lea, rolul lui Mihai Viteazul⁷ și pe cel al lui Ștefan cel Mare⁸, și că nu este atât de nechibzuit să îndrăznească să o facă în ciuda tuturor.

Prin urmare, în loc de a se transforma în lancea unor Don Quijote⁹ exaltați, devine scutul oamenilor prudenți, și aceia sunt elita tinerimii, cu care, de la urcarea sa pe tron, i-a plăcut să se înconjoare. Fără îndoială, i-ar fi plăcut să vadă steagurile românești fluturând în mijlocul corpurilor de armată anglo-franceze¹⁰, dar de vreme ce Franța și Anglia l-au refuzat, deși el voia să aibă dreptul la <această> recompensă, i-au rămas destule de făcut ca să le câștige respectul.

Pana, de asemenea, este o sabie ce poate rupe lanțurile. Consecvent, pentru ca țara sa să merite libertățile pe care le revendică pe drept cuvânt, el vrea scape de sclavie, care îl face de rușine, și să // redea libertății oameni născuți, ca el, pe pământul patriei și care nu trăiesc aici, de secole, decât în chinurile servituții. p. 435

Datorită acestor sentimente nobile, romii nu mai au de așteptat eliberarea; Divanul a votat de curând emanciparea lor în unanimitate. Ne considerăm prea fericiți, pentru a prefera narațiunea noastră în fața actelor acestei dezrobiri. Ne-a făcut o plăcere nespusă să le înregistrăm aici, nu numai puțin o onoare legitimă să le arătăm autorilor lor, ca o mărturie a sincerei noastre stime pentru cei doi Ghica, inițiativei cărora romii din cele două principate le vor datora libertatea. Ne facem o datorie din a-i atrage atenția cititorului că, într-adevăr, prin eliberarea romilor mănăstirilor Mihail Sturdza¹¹ nu a făcut, în 1844, decât să răspundă impulsului dat în 1837 de A<lexandru> Ghica¹², atunci când acesta i-a eliberat în Țara Românească pe toți cei aparținând statului; și, la fel astăzi, proclamând în sunetul trompetelor emanciparea generală în Țara Românească, Barbu Știrbei¹³ nu face decât să cedeze impulsului dat în Moldova de Grigore Ghica. Ceea ce ținem să evidențiem este <faptul> că acest mare act umanitar din partea Ghiculeștilor // nu provine mai puțin din sentimentele lor generoase decât din inteligența lor politică; în timp ce, din partea lui Știrbei, nu este decât rezultatul dublei necesități care îl obligă și să mulțumească opinia <publică> și să se spele de rușinea de a fi vândut oameni, cu douăzeci de ani în urmă. p. 436

⁷ Domn al Țării Românești (1593–1601), al Transilvaniei (1599–1600) și Moldovei (1600).

⁸ Domn al Moldovei (1457–1504).

⁹ Don Quijote de la Mancha, eroul romanului lui Miguel de Cervantes Saavedra (1547–1616), simbol al visătorului, al idealului de dragoste, onoare și justiție.

¹⁰ În timpul războiului Crimeii (1853–1856).

¹¹ Mihail Sturdza (1794–1884), domn al Moldovei (1834–1849).

¹² Alexandru Dimitrie Ghica (1796–1862), domn al Țării Românești (1834–1842) și caimacam (1856–1858). Aici Vaillant face o confuzie: robii statului au fost emancipați în Țara Românească în marie 1843, sub domnia lui Gheorghe Bibescu (1842–1848).

¹³ Barbu Dimitrie Știrbei (1799–1869), domn al Țării Românești (1849–1853; 1854–1856).

p. 437 „Legiuirea votată de către Obșteasca Obicinuită Adunare, în anul 1844, pentru desrobirea țiganilor statului și a<i> acelor ai Mitropoliei, a<i> episcopiiilor și a<i> monastirilor în general, au prevăzutu totodată și treptata rescumparare a robilor țigani de pe la fețele particulare, prin întrebuițarea dărei desrobiților sus pomeniți. Țelul și dorința acestei filantropice măsuri au fost ca, într-un șiru de ani, sclăvia să se stingă de pe pământul acesta, avându-se mai ales speranță că cei mai mulți dintre proprietarii de sclavi, luându esemplu unul de la altul, vor libera de la sine ființele omenesti ce stau sub atârnarea lor. – Cu măhnire, însă, ne vedemu siliți

a mărturisii că foarte puțini au respuns până // acuma la această chemare umanitară, când pe de altă parte fondurile afectate la rescumpărarea sclavilor fiind foarte restrinse, n-au putut opera încă desăvârșita lor emancipare.

Între îngrijirile ce datoriile poziției noastre ne impun, în mijlocul reformelor ce am încercat a realiza, și a<l> celor ce viitoriul reclamă, privim că această chestie este una din acele ce trebuie a merge înaintea oricăreia alta, ca una ce derează din înseși legile omenirii și privește cu osebite la demnitatea țerei.

În momentul când Europa arată un interes atât de viu pentru principate și meditează regularea soartei lor, este de datoriea patriei noastre ca și ea să facă de la sine un pas înainte. Ani îndelungați sunt de când sclăvia s-au ridicatu din toate staturile civilisate ale lumii vechi; singure principatele române au păstrat încă această urmă defăimătoare a unei societăți varvare! În principate singure, sclăvia face încă parte în ordinul social! O asemenea anomalie nu trebuie, nici poate să mai existe; o așa stare a lucrurilor este în nepotrivire cu sintele dogme ale religiei creștine, cu principiile de umanitate și cu vitalul interes de statu. Aceasta este o plagă a societății pe care trebuie, nu // să o ascundem, precum s-au fost cercat până acum – căci este cu neputință, – dar să o vindecăm cu cât mai în curând.

p. 438 Pentru acest sfârșit, și ca Domn și ca creștin, consultând și demnitatea țerei, și înseși simțirile inimii noastre, chiemăm astăzi serioasa luare aminte a Consiliului nostru asupra acestei chestii de mare importanță. și sperăm în o activă conlucrare din parte-i spre a ne agiuta la soluția ei, într-un chip conform cu marele legi ale omenirii, păzindu-se totodată și neajgnirea despăgubirei cuvenită îndrituiților. Îi facem dară îndemnare de a forma un proiect de legiuire asupra acestui obiect și a ni-l supune, spre a se îndrepta de către Noi în deliberarea Divanului Generalu.

Socotința noastră este, ca bazele pomenitului proiectu să fie următoarele două puncturi:

Rădicarea nemijlocită a sclăviei din Moldavia.

Regularea și modul repartiției despăgubirei cuvenită îndrituiților.

Sperând că concursul compatrioților noștri, fără deosebire, nu ne va lipsi în o așa chestie umanitară de întâiul ordinu, nu ne îndoim că și D-loru membrii Consiliului nostru se vor sili a desăvârși cu deplinătate sarcina ce le punemu; și

¹⁴ Am reprodu textul oficial, apărut în gazetele vremii și reluat în Th. Codrescu. *Uricariul*. X, Iași, 1888, p. 28–30.

Noi Grigorie Ghica Vodă”

Acestui ofis, al cărui stil simplu și modest exprimă cele mai nobile sentimente și răspândește, ca un parfum al inimii, toată bunătatea unui om drept, i s-a răspuns în aceeași zi de către Sfatul administrativ extraordinar, în termeni și expresii de aprobare și de mulțumire pentru această înștiințare a Înălțimii Sale, căci nu se știe cine este de invidiat: cel ce merită pe drept titlul sau cei ce își fac o atât de mare plăcere în a i-l atribui. Or, iată această hotărâre a Sfatului administrativ extraordinar din 28 octombrie 1855, cu nr. 1374, în prezența tuturor membrilor:

„Astăzi, 28 noiembrie 1855, Sfatul a primit, cu sentimentul unei vii recunoștințe, ofisul domnesc care îi înfățișează marele principiu al abolirii robiei în Moldova. Membrii Sfatului au fost impresionați la citirea acestui ofis de frumoasele gânduri și considerațiile cele mai înțelepte oferite. Acest ofis, prin care Înălțimea Voastră ia astfel inițiativa într-o chestiune atât de importantă, aparține din acest moment istoriei patriei și // ocupă aici cea mai frumoasă pagină printre p. 440
cele care mărturisesc progresul poporului român.

Sfatul administrativ s-a asociat deci cu grațitudine acestui mare act, emanat de sentimente elevate ce caracterizează pe Prea Înălțimea Sa, principele domnitor; el a salutat din toată inima împlinirea acestei lucrări și înregistrează, prin prezentul, data de 28 noiembrie 1855 ca pe o zi de sărbătoare pentru țară.

Doi membri ai Sfatului, domnul ministru al finanțelor și domnul director al departamentului de justiție, se vor ocupa, fără întârziere, de elaborarea proiectului de lege, conform intențiilor Prea Înălțimii Sale și marilor principii conținute de ofisul său menționat mai sus sub nr. 1166.

Semnăt: domnii Ștefan Catargi, Gheorghe Costachi, Petru Mavrogheni, Constantin Ghica, Anastasie Panu, Ioan Cantacuzino, Leonida Ghica”.

Astfel întărit de aprobarea Sfatului, domnul Grigore A<lexandru> Ghica, pentru care o zi în plus de robie ar fi fost un secol în plus de mizerie, s-a grăbit, de a doua zi, să scrie ofisul său către Divanul obștesc; iar ziua următoare, // 30 p. 441
noiembrie, i-a trimis, cu nr. 44, acest decret, al cărui conținut era:

„Unele lucruri, de competența Divanului obștesc, trebuind să fie supuse deliberărilor sale, găsim convenabil, prin prezentul ofis, să devansăm perioada convocării sale pentru sesiunea din 1855–1856.

În cursul acestei legislaturi va fi comunicat Divanului, între alte lucrări, un proiect de lege privind emanciparea generală a țiganilor ce se află în posesia particularilor.

În momentul în care Divanul se va ocupa de o chestiune de o atât de mare importanță, în vom simți obligați, atât în calitate de creștin, cât și ca șef de stat, să facem apel la sentimentele religioase și la filantropia membrilor, în favoarea unei măsuri de multă vreme cerută de umanitate și care, în circumstanțele actuale, este

dictată țării de o politică înțeleaptă. Or, din acest dublu punct de vedere, ne place să credem că proiectul în discuție va găsi un puternic ecou în inimă și un sprijin energetic în patriotismul membrilor Divanului.

- p. 442 Amintiți-vă, domnilor, că nu numai patria, dar chiar Europa, ale cărei simpatii se manifestă atât de viu în // favoarea viitorului principatelor, care își fixează privirile nepărtinitoare asupra noastră; amintiți-vă că rezultatul deliberărilor voastre în această cauză sfântă nu vor rămâne închise între granițele patriei noastre, ci vor traversa spații și timpuri și vor fi duse în fața unui tribunal onest, a cărui sentință trebuie să fie înscrisă în analele istoriei, cu numele celor ce vor fi lucrat în acest scop. Ne este dat, deci, domnilor, să ne distingem, alături de acțiunile pioase și meritorii ale străbunilor noștri, prin hotărârea care va zdrobi jugul sub care gem milioane de oameni și le va deschide un drum nou, să poată fi folositori societății. Un astfel de rezultat, aducându-ne recunoștința și respectul tuturor, va deveni un titlu cu care nepoții noștri se vor mândri, fericiți să poată număra într-o zi, printre înaintașii lor, pe autorii generoși ai unei legi atât de eminamente umanitară.
- p. 443 Cunoscând înțelepciunea luminată a Divanului obștesc, înțelepciune pe care ne-a dovedit-o și cu alte ocazii, avem credința că, pătrunși de aceste considerente deosebite, vă veți închina, la fel în condițiile date, toată grija și veți acționa cu toată chibzuința necesară, fără a apleca urechea la păreri contrare // drepturilor umane și împotriva interesului public, în fața căruia interesul privat trebuie să se supună; și că, prin dispozițiile adoptate în această privință veți fi la înălțimea mării îndatoriri ce vă este încredințată.”

Acest ofis era întocmit prea bine, pentru a nu fi primit cum se cuvine. Ca urmare, în 10 decembrie 1855, cu nr. 2, Divanul obștesc trimite, la rândul său, principelui raportul următor¹⁵:

„Divanul Obștescu, primind pe lângă adresa Secretariatului de Stat cu No. 4273, Proiectul atingător de emanciparea robilor din Moldova și luându-l în deliberare, l-au adoptat cu unanimitatea voturilor, cu modificare numai la art. al 4-le <Capit. 1 după amandamentul trimis și primit de majoritatea voturilor>¹⁶.

La acest prilej, Divanul găsește de sfântă datorie a exprima Înălțimei Voastre, viile sentimente de recunoștință, cu care au fost pătruns la ascultarea Gloriosului ofis, ce Înălțimea Voastră ați binevoit a-i adresa în acest caz, și se grăbește a supune aprobăției Înălțimei Voastre efectul consfăturilor care în proiectul de legiuire alăturat aicea, după care, toți acei ce vor călca Pământul Moldovei de acum înainte, sânt oameni liberi.

- p. 444 Prea Înălțate Doamne, Divanul găsește totodată de a sa datorie, a căuta că cu mândrie s-au norocit a sta în astă glorioasă și sfântă cauză, // și că nu are îndoială, că acest act național obștește simțit și prețuit, Prea Înălțimei Voastră vă păstrează o pagină memorabilă în analele țerei”.

¹⁵ Reprodus după „Buletin. Focea publicațiilor oficiale”. an. XXIII. nr. 100, 18 dechemvrie 1855, p. 397.

¹⁶ Completare ce nu apare la Vaillant.

A doua zi, 11 decembrie 1855, domnitorul trimite Divanului obștesc ofisul următor, cu nr. 49¹⁷:

„Pe lângă raportul aceluia Divan sub No. 2, înfățișându-li-se proiectul votat de ea în unanimitate, pentru emanciparea robilor din Moldova, cu exprimare totodată a recunoștinții sale pentru norocirea ce au avut de a vota în astă glorioasă și sfântă cauză, Noi, după prerogativa ce avem, am întărit acel proiect cu modificarea făcută la art. 4-le. Cap. 1, spre a ave în viitoru tărie de legiuire și dar, prin acest Ofis, invităm pe Divan să facă redacție acestei legiuri și să o comunice Conciliului Nostru spre punire în aplicație îndată și urmare întocmai prin locurile competente.
(Subscris) Grigorie A. Ghica VV.”

Iată deci legea privitoare la desființarea robiei, modul de despăgubire și înscrierea emancipaților în clasa contribuabililor¹⁸. //

Capitul I.

Sclăveia se desființează pentru totdeauna din Prințipatul Moldovei, toți acei care vor călca pământul Moldovei, sunt oameni liberi.

§ 1. Țiganiii îndeobștie ce sunt proprietate privată, sânt desrobiți și nimăruia nu-i mai este ertat în Moldova, de astăzi înainte, de a vinde, cumpăra omu, și a ave sclavi.

§ 2. Toate persoanele ce vor ave țigani, sunt datoare a înfăoșa în curgerea terminului de două luni de la publicarea leiei la Visteria țerei o listă arătătoare de numărul țiganilor ce posedază, cu însemnare în deosebi a nevolnicilor care a fi înscriși în condica desrobiților și a se regla despăgubirea îndrituiților.

§ 3. Ori cine din proprietari aflați față, afară de fețile ce s-ar afla peste hotoar, pentru care terminul se va prelungi până la șesă luni, nu se va înțoșa în timpul prescriis de articol II, așa va pierde dritul despăgubirei.

§ 4. Pentru despăgubirea emancipaților țigani, se statornicește prețul de opt galbini pentru lingurari și vatrași, și patru galbini pentru lăeși fără osebire de sex, rămăind eceptați însă de despăgubire, nevolnicii și copiii de la țată. //

§ 5. Birul desrobiților Statului, a<i> clerului precum și a<l> emancipaților de mai înainte în somă de două sute nouăzeci și cinci mii trei sute treizeci lei, și cu un adaos de două sute mii lei din Vistierie și una sută mii lei din § facerilor de bine a<l> casei clerului (care subvenție se va spori în proporție cu sporirea acestui paragraf) ce alcătuieste soma de cinci sute nouăzeci și cincii mii trei sute treizeci lei, va fi afectat pe tot anul spre despăgubirea proprietarilor asemenea și darea acelor ce se emancipează prin această legiuire.

§ 6. Fiind că despăgubirea cătră persoanele îndrituite, urmează a se face treptat și soma destinată spre acest sfârșit nu poate fi îndestulătoare spre a acoperi soma totală a despăgubirei, aceasta se va opera prin răgulile următoare.

¹⁷ „Buletin. Foaea publicațiilor oficiale”, *loc. cit.*

¹⁸ *Ibidem*, p. 397-398.

a) După termenul de două luni a promulgației legii acesteia, Visteria va rândui catagrafia generală, de toate sufletele declarate la ea, de cătră persoanele rânduite.

b) Această lucrare se va începe în ziua a zecea, de la expirarea termenului de două luni și se va îndeplini până în termen de cincisprezece zile după dispozițiile arătate la Cap. II -le din acest așezământ.

p. 447 c) De îndată ce Visteria va primi lucrurile catagrafiei îndenainte se va controla // și încredințându-să de a lor potrivire, cu declarațiile primite, va alcătui soma convenită îndrituiților în totul și în parte.

d) Acea somă se va împărți în obligații a Statului, purtătoare de un procent de zece % pe an, acest procent va fi purure în potrivire cu procentul legiuit ce va fi în țeară, și în caz de micșurare a procentului legiuit, se va scăde în o potrivire și procentul acestor obligații; ear modul operației trădărei obligațiilor și a înregistrării lor, se va urma precum se arată la Capitol III din acest Așezământ.

e) Toate persoanele îndrituite, vor fi chimate la sfârșitul lunei a III-a de la publicația legiuirei spre a-și primi fiecare numărul obligațiilor ce li să va conveni, ear de la acea zi înainte, toți sclavii vor fi recunoscuți liberi, și darea lor cătră Stat va începe a fi lucrătoare.

f) Din somile asiguate la art. 5. Visteria va răspunde la sfârșitul fiecăruia an, procentul obligațiilor, achitând în dosul lor răspunderea somilor.

p. 448 g) Prisosul somilor asiguate a fieștecăruia an, va servi întru cvituirea numărului obligațiilor, ce prin acel prisos se va putea acoperi, și spre nestrămbătățirea nimăruia, aceasta se va opera prin chipul următor. Numerile totimei obligațiilor se vor supune tragirei la sorți în ființa // îndrituiților ce vor vroi asta față și acele ce soarta va scoate vor fi exofrisite. Această operație se va dirija de cătră Visternicul în persoană.

7) Persoanele ce ar voi a renonsa dritul despăgubirei și a-l înlocui prin scutirea foștilor lor sclavi de bir și de lucrarea șoselilor cătră Stat, pe o vreme, li să rezervează acest drit; termenul scutirei însă va fi mărginit în zece ani vor pute asemenea a-i înscrie în treapta hrisovoliților, potrivit Art. 99 Cap. III din Reglement.

8) Toate legiuirele cuprinsă în codica țivilă. sobornicescul hrisov și deosăbite dispoziții, adoptate din timp în timp, privitoare pe clasa robilor și care acum devin contrare principiului de emancipare a legiuirei de față, rămân de astăzi desființate.

Capitul II.

Despre Catagrafie.

p. 449 9) Catagrafia prevăzută la Art. 6-le litera C. se va opera prin chipul următor: //

a) Se vor numi prin Ofise Domnești câte o comisie de fiește care ocol, înființată de trei boeri.

b) Aceste comisii vor fi datoare potrivit listelor ce Visteria le va comunica, a se transporta prin localitățile ocoalelor respective, unde îndrituiții vor însemna prin listele lor, că se află așezați țiganii. Spre acest sfârșit și spre a se înlătura tot felii de confuzie, Visteria va publica un formular după care fiește care să-și întrupeze ix-sclavii săi cât se va putea mai mult la un loc, și ca la termenul însemnat a catagrafiei, să fie toți față.

c) Țiganul sătesc împreună cu preotul din localitățile, unde comisiile vor urma cu catagrafia, vor adevăra cu iscălițurile lor și punerea pecetei satului listele de catagrafie, asemenea, aceste liste se vor adevăra și de cătră fața îndrituită, sau vechilul ei însărcinat spre a înfățoșa țigani.

d) Prin această catagrafie, se va regula totodată și înscrierea emancipaților la dare de cătră Vistierie. //

e) Pentru tărğurile de rezidenții se va numi câte o Comisie specială, dar p. 450 pentru capitalie câte una de fie care despărțire a orașului.

g) Membrii comisiilor carii vor îndeplini cu strictetă îndatoririle lor, vor fi remunerați cu ranguri potrivit meritilor ce ar desvâli.

Capitul al III-le.

Despre obligații.

Art. 10. Pentru valoarele obligațiilor, înregistrarea, împărțirea, și trecirea lor de la o față la alta, se statornicesc următoarele regule:

a) Obligațiile despăgubirei, vor fi nominale și se vor împărți în două serii după a lor valoră, seria întâiu va fi de la una sută lei până la o mie, acea a două, de 1000 lei¹⁹. //

b) Obligațiile ce se vor trece în registre ce vor fi în număr de două, câte unul p. 451 de fie care serie, în rând după ordinul numerației, aceste registre vor purta numire de registre a datoriei publice.

c) Creditorii Statului, vor primi atâte obligații pe cât va acoperi suma datorită de Stat, și vor fi înscriși în registre, pentru numărul obligațiilor ce vor primi.

d) Pentru primirea proțentelor creditorii Statului, vor înfățoșa obligațiile la sfârșitul fiecăruea an la Visteria țerei și pe lângă avchitarea răspunderei proțentilor în locul lor, vor fi datori a diveri primirea sub a lor iscălițură.

e) Pentru trecerea unii obligații de la o față la alta, aceasta să va face precum urmează.

Păstrătorii de asemenea obligații să vor înfățoșa la Vistierie, vor arata a lor dorință, și Visteria va fi datoarea a prefăce titlul pe numele feților a cătră care să vor face trecerile: spre acest sfârșit să vor anula în registre numele păstrătorilor de mai înainte și numerile obligațiilor desființate, și în locul lor să vor înscrie fețile cătră care s-au făcut trecerea și obligațiile din nou slobozite din urmă din registre. //

f) Pentru trecirea acestor titluri prin moștenire, se vor observa aceleși p. 452 formalități ca pentru trecerea lor de la o față la alta, însă după ce mai întâiu dritul clironomiei, va fi atestat formal prin locul competent.

(Urmează subscriirile Divanului General).

Deja, prevăzând acest act guvernamental, domnul <Vasile> Alecsandri s-a grăbit să-și elibereze robii și să anunțe public acest lucru în gazetele din Iași. Altădată, chiar dacă prejudecata ar fi făcut din aceasta o impertinență împotriva căreia s-ar fi răzvrătit inevitabil toți boierii posesori de robi, ar fi fost un act de independență energetică; astăzi, nu mai este decât o dovadă de bunăvoință că

¹⁹ Vaillant folosește termenul *piăștri*.

p. 453

civilizația le permite boierilor să înavinovățească, fără a se compromite ei înșiși. Astfel, suntem mai mulțumiți de lucrarea în sine, decât de strălucirea care i-a fost dată, mâna stângă trebuind să ignore binefacerile mâinii drepte. De altminteri, chiar dacă, după părerea noastră, ar fi fost mai bine pentru domnul Alecsandri să o facă în tăcere sau să aștepte pe toată lumea, noi cunoaștem inima sa bună pentru a nu-l bănuî, o clipă chiar, că a dorit să transforme această lucrare pioasă într-un act de vanitate. Orice ar fi, preferăm cuviința care animă alte suflete caritabile: în ajunul promulgării legii, doamna Natalia Balș, născută // prințesă Ghica²⁰, a scris ministerului finanțelor: „Rog pe onorabilul ministru al departamentului de finanțe să binevoiască să înscrie pe lista dezrobiților pe toți țiganii ce se află pe pământurile mele de la Băsești²¹, ținutul Fălciu²², și pentru care nu cer nicio despăgubire. Voi trimite curând departamentului vostru lista nominală a acestor oameni, de acum înainte liberi.”

Abia a fost promulgată legea, că gazeta moldovenească înregistrează declarațiile următoare:

1. „Referitor la ofișul domnesc, declar că renunț la întreaga despăgubire pentru robii mei, de acum înainte liberi, care se află pe pământurile mele de la Plotonești²³ și Urlați²⁴, cu condiția, pentru îmbunătățirea stării lor, să li se recunoască drepturile convenite hrissovoliților generației de acum. Voi prezenta curând lista acestor indivizi.

Semnat, Catargi”

p. 454

2. „Inițiativa guvernului privitoare la dezrobirea țiganilor nefăcând decât să premeargă hotărârea mea de a elibera puținii robi pe care îi am, declar că îi eliberez pe toți, cu copiii lor, fără cea mai mică // despăgubire, care ar provoca oroare sentimentelor mele. Rog onorabilul departament de finanțe să le aducă la cunoștință măsura pe care am luat-o în privința lor.

Semnat, Petre Veissa”

3. „Subsemnatul, în baza împuternicirii date de soția sa, Pulheria Arghiropol, născută Cantacuzino, se grăbește să aducă la cunoștința onorabilului departament că eliberează pe toți robii aflați în posesia soției sale, fără a avea pretenție la nici cea mai mică despăgubire, și cu singura condiție ca, vreme de 10 ani de la data emancipării lor, să fie scutiți de toate impozitele datorate Vistieriei și obligațiile către stat. Lista nominală cu acești indivizi va fi depusă curând la biroul departamentului.

Semnat, Emanuil Arghiropol.”

Dacă ar trebui să fim recunoscători acestor anunțuri date înainte și după <apariția> legii, prin ministerul de finanțe, acestor acte atât de meritorii în sine, pentru că puteau să predisună bunăvoința proprietarilor în favoarea emancipării,

²⁰ Fiica cea mai mică, a treia, a domnitorului Grigore Alexandru Ghica, căsătorită cu Costică Balș.

²¹ *Baseshti*, astăzi satul Vișoara, com. Vișoara, jud. Vaslui.

²² *Falchi*, ținut ce se suprapune, aproximativ, județului Vaslui de astăzi.

²³ *Ploutoneshti*, astăzi sat, com. Dimitrie Cantemir, jud. Vaslui.

²⁴ *Ourlatz*, astăzi sat, com. Dimitrie Cantemir, jud. Vaslui.

credem că, oricui nu apreciază mai puțin modestia decât strălucirea generozității, îi va plăcea să citească această formulă de // dezrobire, trimisă din Paris, pe la 1853, p. 455 de unul dintre cei mai onorabili prieteni ai noștri, robilor săi din București:

„Sunteți toți frați și sunteți toți ca unul²⁵;

Dezrobirea trebuie făcută în scris²⁶.

Încetând, mulțumită lui Dumnezeu, împrejurările care m-au obligat să amân împlinirea voinței mele, mă simt în culmea fericirii, începând de astăzi, să-mi pot liniști conștiința.

Declar deci, în fața lui Dumnezeu și a oamenilor, pentru mine și pentru urmașii mei că, nerecunoscându-mi nici un drept asupra lui X, el este liber. Redându-i dreptul de om, îi jur că nu am putut s-o fac mai devreme; și eliberându-i această scrisoare de dezrobire, scrisă și semnată de mâna mea, îl îndemn ca părinte, ca frate, ca prieten, să se poarte cinstit, pentru a se bucura într-adevăr de libertatea care ține de Dumnezeu și pe care eu i-o redau. Căci binecuvântând cerul, să ierte părinților mei și să nu-mi poarte recunoștință. Pe vremea lor aș fi făcut ca ei, în vremea mea ei ar face ca mine. Îl însărcinez // pe nepotul meu, C.D.F., să înscrie, p. 456 pe prezenta, numele tău, prenumele și meseria ta, dacă ai una.

Semnat, X.”

Fără îndoială, ei sunt liberi de la Dumnezeu, dar erau robi în fața oamenilor și ar fi putut fi și mai mult timp fără generoasa inițiativă a domnitorului Grigore Ghica. Deci noi, care am trăit aproape de viața lor; noi, care știm cât prețuiește un pahar de apă; noi, oameni liberi și fii de oameni liberi, care nu am avut totdeauna unde să ne punem capul; noi care, pentru ei, am trecut bine de ajun; noi, despre care într-o zi vor citi în cărți, noi le strigăm din adâncul inimii: „Cu cât păstrați mai cu grijă amintirea celor care, redându-vă libertatea, vă dau o patrie, cu atât vă arătați mai demni de a fi liberi.” Avem toate motivele să sperăm că a fost auzit și acest cântec, prin care unul dintre ei sărbătorea de curând ziua eliberării, <cântec> prea radiant pentru a nu ne fi garanție.

Elan saré.

Camditzov o prales!

Abdès odès

Elan saré.

Amen, saré pirés

Ctagar gajo kerdés;

Vitizen ando baro glas:

Avéléas!

Săriți toți.

Prea iubiți frați!

Astăzi

Săriți toți!

Liberi pe toți

Ne-a făcut domnul român;

Să strigăm în gura mare:

Să fie așa! //

²⁵ Sf. Matei, Sf. Ioan (n.a.)

²⁶ Codul civil, p. 1, c. 8, art. 5 (n.a.)

Saré puré, ma-rôme, tchaï,
Bacr or houldor, tchabi,
Pagårdil amare sostraï,
O ctagar i but Gaji.
Elan saré, etc.

Toți, bătrâni, oameni împliniți,
Oameni tineri, miei ai stânii,
Copii, ne-au fost rupte fiarele,
De domn și de mulți dintre români.
Săriți cu toții, ș.a.m.d.

O Del, o bhu, o cham, o tchanda,
O samnal, o vesh, o hé rómni,
Boucouria saman Tota,
He Moldova is i lachi,
Elan saré, etc.

Dumnezeu, pământul, soarele, luna,
Zorile, pădurea, umanitatea,
Sărbătoresc toți în cor
Pentru bunătatea Moldovei.
Săriți cu toții, ș.a.m.d.

O Del baroe tcheacrem,
O dolca kerdés amen,
Camatzov saré Gajés,
Maré robia pagårdès.
Elan saré, etc.

Dumnezeu e mare! Și voi stelelor
Care ne-ați luminat,
Iubiți-i cu toții pe români;
Ei ne-au scăpat de robie!
Săriți cu toții, ș.a.m.d.

Pentru orice prieten al umanității, acest singur act de eliberare ar fi destul pentru gloria Înălțimii Sale și ar trebui să îl facă indulgent în privința sa pe orice om drept și binevoitor care ar fi avut să-i reproșeze vreo greșală; dar se pune problema să se dea României un principe străin, care să îi aducă fericirea și, ca și cum acest lucru ar fi fost ușor de găsit, oameni pasionați, crezând deja că îl au, se străduiesc, fără cea mai mică recunoștință față de actele generoase ale compatriotului lor, fără cea mai neînsemnată privire asupra intențiilor sale, fără a ține cont cel puțin de lume, de mediul dificil în care l-au plasat împrejurările, să-i întoarcă împotriva, fără efort, patriotismul și să-l facă o armă a calomniilor lor; dar

caută în zadar // să-l discrediteze față de concetățeni, să-l micșoreze în fața opiniei publice; istoria romilor va spune cu tărie că Grigore A<lexandru> Ghica este singurul domnitor român care, de două secole, s-a arătat într-adevăr demn de misiunea sa și deplin capabil să o îplinească în interesul României.

Din partea noastră, noi care douăzeci și cinci de ani ne-am străduit să aducem această stare de lucruri, nu ne putem opri să ne exprimăm adâncă noastră recunoștință față de cei care au întărit acest act; ne amintim cu plăcere acțiunile premergătoare ale lui Câmpineanu, Alecsandri, Carol Rosetti, ale Goleștilor și a lui Grigore Grădișteanu; aprobăm cu însuflețire donația doamnelor Natalia Balș, Pulheria Arghiropol, domnilor Catargi și Veissa; îi vom păstra pe toți în memorie și în stimă ca oameni onești; îl felicităm pe principele G<rigore> A<lexandru> Ghica că și-a încununat în acest fel întreaga lucrare, și urăm românilor, doritori de principe străin, să își găsească unul mai bun decât el.

Richard Kunisch se înscrie în categoria călătorilor occidentali de mare cultură umanistă, cu solide studii universitare, cu o mare apetență pentru limbile străine, înzestrat cu o deosebită curiozitate, dublată de „generozitatea intelectuală și deschiderea binevoitoare către «celălalt»”, calități indispensabile pentru un observator al realităților din locurile străbătute. Ca fire era „orgolios, galant cu femeile și îndatoritor cu bărbații”, iubitor de lux și viață mondenă, atras de risc, de aventură și animat de „o sensibilitate romanțioasă”¹. La acest portret se mai adaugă și faptul că a fost un împătimit călător care a străbătut statele germane, Imperiul Habsburgic, Grecia, Italia, Franța, Imperiul Otoman și Orientul Apropiat, care nu a ezitat să urce pe munte ori de câte ori a avut ocazia, să străbată drumuri indiferent de precaritatea căilor și mijloacelor de deplasare, să cunoască la fața locului zonele înghețate. Kunisch a conversat cu ușurință cu protipendada bucureșteană în limba franceză, s-a făcut înțele de clericii bosniaci, a tradus din poezia maghiară, neogracă și arabă și s-a descurcat în limbile italiană, spaniolă, română, poloneză, turcă. Portretul nu poate fi complet fără cel zugrăvit de Nicolae Iorga care ni-l prezintă pe Kunisch drept „un cunoscător perfect al limbii franceze, un folclorist amator, un meșter în a face, nu numai versuri în societate, ci și bucăți de poezie în genul lui Victor Hugo și chiar autorul unui volum frumos de povestiri”, dar și „un spirit critic, fără generalizări pripite”². Nu cunoaștem detalii privind datele biografice și, în pofida investigațiilor în diferite baze de date și dicționare, nu am reușit să găsim alte informații în afara celor oferite de Viorica Nișcov³ și preluate la rândul ei, așa cum însăși precizează, de la romanistul Klaus Heitmann⁴.

Richard Kunisch s-a născut în 1828 la Breslau, în Silezia, la acea vreme în componența Prusiei (astăzi Wrocław, Polonia), într-o familie înstărită, cu ascendențe aristocratice, inrudită, pe linie maternă, cu baronii von Richthofen. De altfel, sora mamei avea să-l adopte, ulterior fiind și înnobilit (1866) și luându-și numele de Richard Kunisch von Richthofen. După temeinice studii de filologie romanică, drept și științe politice, făcute în perioada 1846–1849, tânărul prusian obține un post de referent la Curtea de apel din Breslau, de unde a avea să fie destituit în 1852 din cauza participării la revoluția de la 1848, dar mai cu seamă a activității publicistice ulterioare înăbușirii revoluției în favoarea ideilor liberale. Măsura nu a rămas fără consecințe, un timp fiind considerat suspect politic și, ca atare, supravegheat atent. Încă din vremea studiilor cochetează cu literatura și publicistica, activități continuate ulterior, scriind recenzii și poezii în presa locală și colaborând la două faimoase ziare din epocă: „Allgemeine Zeitung”, din Augsburg, de orientare moderat-liberală și „Vossische Zeitung”, din Berlin, ce aparținea stângii liberale. După această experiență Kunisch face publică dorința sa de a se atașa ideilor conservatoare, abandonându-le în același timp pe cele liberale, gest care îi aduce reangajarea în structurile administrative ale statului, inițial pe un post inferior, pentru ca apoi să fie numit magistrat guvernamental. La angajare și promovare un rol decisiv a avut și unchiul

¹ Viorica Nișcov, *O întâlnire neașteptată*, în vol. Richard Kunisch, *București și Stambul. Schițe din Ungaria, România și Turcia*, Editura Seculum I. O., București, 2000, p. 7

² Nicolae Iorga, *Trei călători în țările române. Caroni, Rey și Kunisch și originea „Luceafărului” lui Eminescu*, în „Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice”, seria III, t. V, 1926, p. 151.

³ Viorica Nișcov, *op. cit.*, p. 7–9.

⁴ Klaus Heitmann, *Imaginaea românilor în spațiul lingvistic german 1775 1918*, Editura Universitat, București, 1995.

său, baronul Emil von Richthofen, agent și consul general al Prusiei în Principate între 1846–1848, numit membru în Comisia Europeană a Dunării din partea țării sale, cu misiunea, pe lângă cea oficială, de a culege informații și date privind preconizata organizare a Principatelor. În acest sens, ilustrul diplomat prusian a solicitat Berlinului acceptul pentru completarea personalului cu un secretar de legație, bine pregătit profesional și, mai ales, foarte bun cunoscător al limbii franceze. Pentru post el l-a nominalizat pe Richard Kunisch. La 6 iulie 1857 cel din urmă lua drumul Bucureștilor unce avea să ajungă zece zile mai târziu (16 iulie). Timp de zece luni a rămas aici, după care a fost trimis în misiune la Constantinopol. În Prusia se întoarce probabil în 1860, de vreme ce însemnările despre perioada petrecută, locurile văzute și oamenii întâlniți în deplasarea sa au văzut lumina tiparului un an mai târziu. În țara sa natală a ocupat diferite slujbe în administrație, iar în 1868 a fost numit subprefect la Melsungen, landul Hessen. Stabilite aici două doveză de purtări excentrice și își neglijează un timp sarcinile profesionale, pentru ca apoi să-și reconsidere atitudinea și să facă o intensă și susținută politică conservatoare ce avea să-i aducă un loc în Camera deputaților în mai multe rânduri (1866–1869, 1873–1881, 1882–1885). Moare în 1885.

Cea mai importantă lucrare a lui Richard Kunisch este *Bukarest und Stambul. Skizzen aus Ungarn, Rumänien und Türkei*, apărută la editura Nicolaische Verlagsbuchh din Berlin în 1861. Cartea a fost retipărită în 1866 și 1868 tot la Berlin, în grafie gotică, ultima ediție sub titlul *Eine Fahrt nach dem Orient: Reisebilder aus Ungarn, Rumänien und der Türkei*. Inspirat de tradițiile de nurtă ale românilor, Richard Kunisch a scris nuvela *La belle Florica*. De asemenea tot el este autorul unui volum de versuri *Primavera*, care se pare nu a fost găsit, dar și a unor lucrări de beletristică, apărute sub pseudonim în presa din Kassel.

Perioada petrecută la misiunea Comisiei Europene a Dunării și la Constantinopol constituie obiectul lucrării *Bukarest und Stambul. Skizzen aus Ungarn, Rumänien und Türkei*, scrisă, cel mai probabil, pe baza notelor zilnice de călătorie. Însemnările sale sunt cunoscute românilor încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea când captoarele *București* (cu excepția sfârșitului) și *O înmormântare și Anița* au fost tipărite în 1883–1884 în revista „Bukarester Salon. Illustrierte Rumänische Rundschau”. Nicolae Iorga a analizat însemnările lui Richard Kunisch în mai multe rânduri și anume în studiile *Trei călători în țările române. Caroni, Rey și Kunisch și originea „Luceafărului” lui Eminescu*, în „Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice”, seria III, t. V, 1926, p. 151–158 și *Informațiuni germane despre România și Basarabia pe la 1860–70*, în loc cit., t.VII, 1927, p. 113 și urm., cât și în lucrarea *Istoria Românilor prin călători*, vol. IV, ediția a II-a adăugită, Editura Casei Școalelor, București 1929, p. 37–44. De asemenea referiri deosebit de interesante la Kunisch se găsesc, așa cum am menționat, în lucrarea romanistului german Klaus Heitmann, *Imaginea românilor în spațiul lingvistic german 1775–1918*, Editura Univers, București, 1995 (traducere din limba germană). Lucrarea lui Richard Kunisch a fost tradusă în întregime în limba română sub titlul *București și Stambul. Schițe din Ungaria, România și Turcia*, Editura Saeculum I.O., București, 2000, 256 p. de Viorica Nișcov, autoarea și a unei pertinente și lămuritoare introduceri intitulată *O întâlnire neașteptată, cât și a notelor explicative acolo unde a fost cazul*.

Dat fiind recenta și excelenta traducere, ne limităm a prezenta pe scurt traseul parcurs de Kunisch și a releva câteva observații ale autorului despre români.

Lucrarea cuprinde trei capitole destinate tot atâtor orașe importante aflate pe drumul străbătut de Kunisch și anume Budapesta, București și Constantinopol, dar ponderea lor în economia lucrării este diferită ceea ce nu denotă, așa cum s-ar crede, interesul sau lipsa acestuia, după caz, din partea autorului pentru locul respectiv, ci mai degrabă este rezultatul presiunii timpului care nu i-a permis o radiografieră mai amplă. Plecat de la Viena cu vaporul pe Dunăre, el a făcut un scurt popas la Budapesta, ceea ce explică și spațiul restrâns acordat acestei impunătoare capitale în economia lucrării. Aici este impresionat de patriotismul locuitorilor, care vorbeau cu înflăcărare despre limba lor, despre patria, istoria și literatura lor și surprins de „nepăsarea în cel mai bun caz nepoliticoasă față de restul umanității”⁵. Continuându-și călătoria pe Dunăre ajunge la Porțile de Fier și apoi la Giurgiu unde înnoptează la „Hotel Italiano”, socotit la prima vedere un „han de tâlhari”, în care ferestrele și ușile se închid cu mare greutate. Speriat de căruța poștei la prima vedere, parcurge drumul spre București într-o trăsură închiriată, foarte scumpă, la care au fost înhâmați șaisprezece cai, mânați de

⁵ Viorica Nișcov, *op. cit.*, p. 10.

patru surugii. Cu toate acestea abia după șaisprezece ore ajungea la destinație din cauza drumului desfundat de o ploaie zdrăvănă. Văzut din depărtare, București i se pare asemănător cu Algerul, autorul fiind impresionat de acoperișurile a 15 000 de case și de turlele celor „o sută patruzeci de biserici”. Văzut de aproape contrastul este izbitor: pe de-o parte ziduri fără acoperiș, maidane năpădite de bălării, străzi pline de noroi în care se bălăceau porcii, câini vagabonzi la tot pasul, pe de altă parte „capitala foarte rafinată” cu trăsuri aduse de la Viena în spatele cărora se aflau arnăuți îmbrăcați în uniforme aurite, cu palate recent construite, cu magazine pline de mărfuri scumpe după ultima modă, cu grădini de vară pline ochi seara de doritori de petrecere. Perioada petrecută în București i-a prilejuit contactul strâns, constant și divers cu românii, mai ales cu cei din clasele bogate ale societății. De la plimbarea pe străzi și la Șosea, la petrecerea serilor în grădina Cișmigiu unde se desfășura „defilarea eleganțelor”, la participarea la o ședință a Divanului, la petrecerea de la Pașcanii de Ilfov, reședința lui Alexandru Ghica, odinioară domn acum caimacam, considerată „Sans-Souci-ul” local, unde se adunau boieri cu nume ilustre, trăsuri elegante, iar pe mese erau ziare, cărți și albume din Occident pe care invitații le răsfoiau cu plăcere, la vizita la mănăstirea Căldărușani, unde a fost impresionat de stareț, soborul de preoți și de cei două sute de călugări sau imaginea bucuriei prilejuite de nunta în familia domnească la care a asistat ca și a alaiului de înmormântare, toate i-au trezit interesul și curiozitatea. În general, românii sunt descriși ca oameni foarte veseli, zâmbitori, pașnici, un neam de origine latină, cu un trecut glorios.

Întors la Giurgiu, se imbarcă pe vasul companiei de navigație austriece și se oprește la Galați, descris ca un oraș în plină transformare, unde pitorescul și Orientul plin de contraste se întâlnesc la tot pasul, de la „barăcile mizerabile de pe ulița Domnească”, la multitudinea de nații ce practică negoțul de care, vite, la câinii fără stăpân. De aici, după îndeplinirea misiunii, s-a îndreptat pe mare spre Constantinopol, apoi spre Scutari și Smirna.

Cartea lui Richard Kunisch „a rămas și un obiect privilegiat de atenție”, cum remarcă pe bună dreptate traducătoarea, în cea mai mare parte datorită inserării în cuprinsul ei a două basme, dintre care ulterior unul a constituit sursă de inspirație pentru poemul *Luceafărul* lui Mihai Eminescu.

HENRY C. BARKLEY (1837–1903)

Relativ puține lucruri se cunosc despre Henry C. Barkley, unul dintre inginerii britanici implicați în construcția primelor căi ferate de pe teritoriul României de astăzi. Născut în 1837 într-o familie de scoțieni stabiliți în Anglia, Henry era fiul reverendului John Charles Barkley și al soției sale Mary Barkley, născută Yarker. Crescut în Mare Britanie într-o perioadă de intensă și extinsă dezvoltare industrială a „erei drumurilor de fier”, Henry a urmat cariera fraților mai mari, John Trevor Barkley (1826–1882) și George Andrew Barkley (1827–1913). Primul dintre ei își făcuse ucenicia la minele din regiunea South Hetton, reorientându-se apoi spre mai pasionanta și profitabila carieră de inginer civil în domeniul construcției de căi ferate. Soarta fraților Barkley a fost profund influențată de proiectele lui John Trevor, implicat, din 1850, în administrarea uneia dintre cele mai moderne stabilimente industriale din Imperiul Otoman, compania de exploatare a cărbunilor Ereğli¹.

În perioada războiului Crimeii, interesul occidental pentru teritoriile otomane de pe litoralul vestic al Mării Negre a crescut exponențial. Resursele agricole ieftine ale Principatelor române și navigația dificilă prin gurile Dunării au dat naștere, încă din anii 1830, unor proiecte de construire fie a unui canal, fie a unei șosele sau căi ferate de-a lungul istmului dobrogean². Aceste planuri au beneficiat de un bun context de materializare după anul 1855, când, din necesități militare imperioase, la inițiativa cabinetului francez și cu asentimentul Porții, a fost construită o șosea între Cernavodă și Constanța, având și rolul de a asigura Țării Românești „un debușeu pentru produsele solului său”³. În același an, inginerul britanic Thomas Wilson considera, după o călătorie în Dobrogea, că mult mai potrivită era săparea unui canal, astfel că în perioada ulterioară a alcătuit un plan tehnic și un memoriu financiar, pe care le-a înaintat guvernului otoman. Având susținerea abilului ambasador englez la Poartă, Stratford de Redcliffe, societatea lui Wilson a obținut, în mai 1856, concesiunea pentru începerea lucrărilor de realizare a canalului, cu toată opoziția diplomatică a Austriei și Prusiei⁴. Din rațiuni de simplitate și celeritate, soluția drumului de fier a câștigat prioritate, în cele din urmă, mai

¹ Informații extrase din excelentele prezentări ale arh. Gheorghe Radu Stănculescu, *John Trevor Barkley (12 octombrie 1826 – 8 ianuarie 1882). Un constructor din Dobrogea. Bulgaria și România și Începuturile căilor ferate dobrogene (DBSR) și ale Constanței moderne, reflectate în presa engleză de la mijlocul secolului XIX*, accesibile pe contul scribd.com al autorului (<http://www.scribd.com/doc/38948700/Inginerul-John-Trevor-Barkley> și <http://www.scribd.com/doc/39655856/Constanta-si-DBSR-in-Presa-Engleza>).

² A se vedea studiul lui Paul Cernovodeanu, *Românii și primele proiecte de construire a canalului Dunăre Marea Neagră (1838- 1856)*, în „Revista de istorie”, t. XXIX, nr. 2, 1976, pp. 189–209.

³ T. Mateescu, *Date noi despre contribuția românească la construirea șoselei Rasova-Constanța (1855)*, în „Revista istorică”, t. VIII, nr. 9-10, 1997, p. 679; pentru detalii a se vedea și Nicolae P. Leonăchescu, *Drumul Rasova-Constanța*, în „Construcții”, nr. 2-3, 1987, p. 87–92 (studiu publicat și în vol. *Premise istorice ale tehnicii moderne românești*, vol. 2, Editura Tehnică, București, 1996, pp. 192-202).

⁴ P. Cernovodeanu, *Relațiile comerciale româno-engleze în contextul politicii orientale a Marii Britanii (1803–1878)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1986, pp. 177–178.

ales după ce inginerii Charles Liddell, Lewis Gordon și John Trevor Barkley, dar și colonelul Biddulph, au vizitat, în 1856, Dobrogea. După călătorie, ei au elaborat un raport detaliat asupra avantajelor pe care o asemenea investiție le putea avea pentru stimularea comerțului britanic în regiunea Mării Negre⁵.

În lungime de numai 65 km, calea ferată părea ușor de finalizat, deoarece forța de muncă și o mare parte a materialelor de construcție erau foarte ieftine în Dobrogea. Cu o investiție de 200 000 lire sterline pentru construirea căii ferate și amenajarea portului Cernavodă și 100 000 lire sterline pentru amenajarea portului Constanța, inițiatorii considerau că pot realiza o afacere extrem de profitabilă. Aceasta, nota economistul Dionisie Pop Marțian, deoarece se „spera să atragă la sine partea cea mai însemnată a mișcării comerțului din porturile libere ale Principatelor, Brăila și Galați, precum și al celorlalte orașe din josul acestora până la Sulina”⁶. Raportul s-a bucurat de interesul capitaliștilor din Londra, Manchester, Nottingham și Newcastle, care s-au reunit în consorțiul „Danube and Black Sea Railway and Kustendje Harbour Co.”; noile negocieri cu Poarta s-au finalizat cu anularea concesiunii pentru executarea canalului navigabil și semnarea unei convenții feroviare la 1 septembrie 1857⁷.

Condițiile concesiunii erau destul de grele, englezii angajându-se să construiască linia ferată în termen de trei ani, în vreme ce portul Constanța trebuia să fie complet operațional în cinci ani. Guvernul otoman se angaja să pună la dispoziția societății engleze, cu titlu gratuit, terenurile ce aparțineau statului și să exproprieze terenurile particulare, dar pe cheltuiala investitorilor; totodată, consorțiul se angaja să trimită autorităților otomane, pentru aprobare, planurile și tarifele, care nu puteau fi modificate fără permisiunea Porții. În privința portului Constanța, societatea era mandată să încaseze taxe de la vasele care foloseau portul, acestea fiind impuse la plata aceluiași obligații, indiferent de pavilion. Oricum, condițiile erau considerate acceptabile, iar acționarii apreciau că pot opera linia cu câștiguri uriașe, profitul anual estimat fiind de 22–40%⁸.

Atragerea lui John Trevor Barkley în acest proiect i-a adus în spațiul românesc și pe mai tinerii săi frați. Într-o perioadă încă instabilă pe piețele financiare din Marea Britanie, lucrările din Dobrogea au fost coordonate și executate sub conducerea directă a întreprinzătoarei familii de ingineri civili. În septembrie 1857, după ce „în Turcia se deschisese câmp larg pentru inițiative europene și energie englezească”, la Varna soseau, la bordul unui vapor al Austrian Lloyds, frații George Andrew, Henry și mezinul Robert Barkley, însoțiți de Clianthe, „un grec cu aspect frumos, isteț și amabil”, angajat pe post de bucătar, și Georgey, un grec din Siria, „scund, bondoc și hidos”, ca servitor.

Frații mai mici au rămas în Dobrogea vreme de cinci ani, ocupându-se îndeaproape de coordonarea lucrărilor de construcție a căii ferate, începută în primăvara anului 1858 și inaugurată în

⁵ Fragmente din *Report on the proposed Railway between the Danube and the free port of Kustendje*, London, 1856 pot fi găsite în lucrarea lui Constantin I. Băicoianu, *Sforțările politice comerciale a Angliei pentru cucerirea Dunării de Jos. Importanța economică a portului Constanța de la Marea Neagră, în trecut și prezent. -- O contribuție la politica feroviară și de căi de navigație a României*, în idem, *Studii economice, politice și sociale (1898-1940)*, [f.e.], București, 1941, p. 343–346.

⁶ Dionisie Pop Marțian, *Deschiderea drumului de fier între Cernavodă și Chiustenje*, în Idem, *Opere economice*, ediție de N. Marcu și Z. Ornea, Editura Științifică, București, 1961, p. 306.

⁷ P. Cernovodeanu, *Relațiile comerciale...*, p. 178, nota 565; mai multe detalii la John H. Jensen și Gerhard Rosegger, *British Railway Builders along the Lower Danube, 1856-1869*, în „The Slavonic and East European Review”, t. XLVI, nr. 106, 1968, p. 105–128; Stoica Gh. Lascu, *Mărturiile documentare privind elaborarea unor proiecte ale canalului Dunăre – Marea Neagră*, în „Revista de istorie”, t. XXXVII, nr. 6, 1984, p. 534–555; Constantin Ardeleanu, *Efectele construirii căii ferate Cernavodă – Constanța asupra navigației dunărene (1859-1860)*, în „Analele Științifice ale Universității Ovidius din Constanța”, seria Istorie, vol. III, 2006, p. 41–54.

⁸ Precizări la C. I. Băicoianu, *op. cit.*, p. 348–349; textul convenției la ing. Gheorghe N. Rugină, *Începuturi feroviare pe pământ românesc. 1841-1881*, SNCFR, [București], [1994], p. 180–185.

toamna lui 1860. Deși de lungime relativ redusă și construit pe un teren favorabil, drumul de fier nu a fost ușor de finalizat: personalul calificat și cele mai simple echipamente s-au dovedit mai scumpe și mai puțin satisfăcătoare decât estimaseră proiectanții; zonele mlăștinoase din apropiere de Dunăre au pus probleme la stabilizarea terasamentului, ca și diferența de nivel dintre platoul dobrogean și litoralul Mării Negre. Costul amenajării portului Constanța, cu diguri și docuri, a fost mai mare decât cel estimat, investitorii confruntându-se cu numeroase probleme financiare⁹. În anii 1857–1861, Henry C. Barkley s-a format pe teritoriul dobrogean nu numai ca inginer, ci și ca om și literat. Aventurile unei vieți foarte active, cu o muncă solicitantă, dar și palpațiile continue ale traiului în „Estul sălbatic”, cu peisaje pitorești, plăcerea vânătorii și teama de bandiți, avaturile relaționării cu reprezentanții prezentei diversități etnice, religioase și culturale locale (turci, români, bulgari, tătari etc.) au fost prezentate, cu veritabil talent literar și cu inegalabilul umor englezesc, în prima dintre cărțile lui, din care am selectat mai jos cele mai interesante fragmente.

Publicat în 1876, „înainte ca evenimentele recente din Turcia să atragă atenția publică asupra regiunilor în care mi-am petrecut cea mai mare parte a perioadei, de mai bine de 12 ani, cât am locuit în Orient”, volumul lui Barkley a prins extrem de bine la publicul avid de informații relative la regiunea Balcanilor, atunci teatrul unor sângeroase conflicte. În 1877, Barkley a publicat un al doilea volum, *Bulgaria before the War*¹⁰, în care a prezentat, într-un stil la fel de plăcut, aventura construcției căii ferate Varna – Ruse, începute în mai 1864. Implicarea lui Henry C. Barkley în noua inițiativă inginerescă a fost mult mai substanțială, el fiind director executiv al liniei și remarcându-se prin proiectarea vechii gări din Ruse¹¹.

Henry C. Barkley a continuat să se ocupe de cele două mari pasiuni ale vieții sale, ingineria și scrisul, și după anul 1870, când frații mai mari (implicați în câteva proiecte de inginerie civilă în România, inclusiv construcția primei căi ferate din Vechiul Regat, București–Giurgiu) s-au reorientat spre alte domenii de activitate. Între volumele pe care le-a publicat amintim relatarea de călătorie *A Ride through Asia Minor and Armenia, giving a sketch of the characters, manners, and customs of both the Mussulman and Christian inhabitants* (1891), dar și volumele de literatură pentru copii *My boyhood, a story-book for boys* (1877) și *Studies in the art of rat-catching* (1896).

Deși cunoscută și menționată în istoriografia română¹², lucrarea lui Henry C. Barkley nu s-a bucurat de atenția cuvenită, în raport cu importanța ei pentru descrierea realităților etnice, sociale sau economice ale Dobrogei de la mijlocul secolului al XIX-lea. Am extras în paginile următoare cele mai interesante paragrafe ale unui volum, ce merită tradus integral în limba română nu doar pentru valoarea lui literară intrinsecă, ci și pentru contribuția la documentarea istoriei Dobrogei în ultimele decenii ale dominației otomane.

⁹ Câteva detalii despre realizarea construcției la Const. Botez, Dem. Urna, Ion Saizu, *Epopoea feroviară românească*, Editura Sport-Turism, București, 1977, p. 99–102; J. H. Jensen, G. Rosegger, *Transferring Technology to a Peripheral Economy: The Case of the Lower Danube Transport Development, 1856–1928*, în „Technology and Culture”, t. XIX, nr. 4, 1978, p. 683; Anna Maria Diana, Georgeta Lungu, *Construirea și răscumpărarea liniei ferate Constanța – Cernavodă*, în „Pontica”, t. XX, 1987, p. 267–273; Dumitru P. Ionescu, *Construirea și răscumpărarea liniei ferate Constanța – Cernavodă*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol»”, t. XXV, vol. 2, 1988, p. 206–209; ing. Gh. N. Rugină, *op. cit.*, p. 50–56.

¹⁰ Henry C. Barkley, *Bulgaria before the War, during Seven Years Experience in European Turkey and Its Inhabitants*, John Murray, Londra, 1877.

¹¹ Cf. arh. Gh. R. Stănculescu, *John Trevor Barkley, loc. cit.*

¹² Nicolae Iorga o socotea „o vedere a Dobrogei în momentul când se lucra la linia ferată Cernavodă–Constanța. [...] cu multe amănunte pitorești”, cf. *Istoria românilor prin călători*, ed. îngrijită, studiu introductiv și note de Adrian Angheliescu, Editura Eminescu, București, 1981, p. 665.

Între Dunăre și Marea Neagră sau cinci ani în Bulgaria¹³

Capitolul III

Un vizitator nocturn – Bașbuzucii – Dobrogea – Reumatismul

– O lovitură a diavolului – Prima vedere a Constanței – Sosirea la Constanța

p. 19

[...] Am încălecat pe cai pentru a ne continua drumul și, ocolind orașul, am văzut curând, pentru prima dată, Dobrogea propriu-zisă¹⁴. Este o câmpie mare și vălurită și, la momentul despre care scriu, era acoperită aproape toată cu iarbă. Nu sunt nici zece copaci dintr-un capăt în celălalt; singurele lucruri care marchează drumul și înlătură monotonia sunt numeroșii tumuli romani, asemenea celor ce se găsesc în diferite părți ale Angliei.

Satele sunt situate la o distanță de cel puțin zece mile¹⁵ unele de altele; unele sunt turcești, altele tătărești, dar cele mai multe bulgărești. Toate constau dintr-o adunătură jalnică de case de lut, strânse la un loc pentru mai multă siguranță. Nicăieri în Turcia nu există case izolate; pentru simplul motiv că, de-ar fi, proprietarii s-ar trezi, într-o săptămână, cu găturile tăiate. Cred că puțini cititori se simt tentați, din descrierea mea, să se stabilească în această câmpie; dar îi asigur nu numai c-am învățat să-mi placă, ci și că de când am plecat de acolo am simțit uneori că mi-e aproape dor de acel loc și mi-am promis că, într-o zi nu foarte depărtată, îl voi revizita. [...]

În după amiaza celei de-a treia zile <de la plecarea din Varna>, am ajuns în p. 21
vârful unui deal și de acolo, la circa patru mile în față, am văzut Constanța. Era o priveliște frumoasă pentru toți, obosiți de drum și înfrigurați, iar unii având tot felul de dureri; dar eram totodată dezamăgit, căci auzisem atâtea despre acest loc în lunile trecute încât mi-l imaginasem ca fiind un mare oraș oriental, iar acum vedeam prin atmosfera senină doar o mică adunătură de case amărâte de lut, din mijlocul cărora se ridica minaretul unei moschei. Satul este așezat pe o limbă îngustă de pământ care, ieșind în Marea Neagră, formează un golf deschis în partea sa vestică. Aceasta, așadar, avea să-mi fie casă timp de câțiva ani! Voi învăța vreodată să-mi placă și să privesc cu plăcere această parte a vieții? Da, nu mă îndoiesc, sunt sigur că voi fi destul de fericit și mulțumit – dacă i-aș lua viața ticălosului de Neuri <vizitului>, care a luat-o cu zece metri¹⁶ pe lângă drum și ne hurducă de prima piatră pe care am întâlnit-o // de când am părăsit dealul Varnei. p. 22
Zdrang, zdrang, zdrang, la vale de pe acest deal și apoi pe următorul, prin spătura din Valul lui Traian, printre numeroșii tumuli de la baza promontoriului, pe lângă han și prin piață, și iată-ne la marginea falezii, între moschee și mare. Curând,

¹³ Traducere după Henry C. Barkley, *Between the Danube and the Black Sea, or Five Years in Bulgaria*, John Murray, Londra, 1876.

¹⁴ *Dobrudja*.

¹⁵ Unitate de măsurare a distanței, egală cu 1609,3 metri.

¹⁶ *yards*, unitate de măsură a lungime, egală cu 0,91 metri.

întreaga populație masculină a satului este adunată în jurul nostru, cu gurile căscate și fețe toante și stupide, mirându-se de ființele stranii care veniseră la ei „dintr-un ținut depărtat numit Londra, la multe mile dincolo de Stambul”. În jumătate de oră cortul este ridicat, paturile pregătite, cuferele aduse înăuntru, puștile și pistoalele prinse de stâlpul cortului, iar cei care se simțeau bine au plecat să facă o baie în mare, în timp ce bieții infirmi s-au mulțumit să se ude cu apa turnată în stil turcesc pe față și pe mâini. Am reușit să petrecem o seară plăcută și ne-am bucurat pentru ultima dată de veselele cântece franțuzești și de poveștile amuzante ale celor doi prieteni, care urmează să se întoarcă <la Varna> dimineața următoare. [...]

Capitolul IV

- p. 25 **La revedere prietenilor – Vizitatori turci – Ani excepționali – Vremuri grele – O pereche afectuoasă – Drumuri prin câmpie – Vânatul – Păsările de apă – Canalul roman – Turme și cirezi – Înnotători hotărâți**

[...] În prima parte a dimineții am primit vizite de la „Mudir” sau guvernator, principalul „hoge”¹⁷ sau preot, șeful zapciilor și apoi toți fruntașii satului. Toți au venit separat, toți au fumat, toți au băut cafea. Nu puteam să vină împreună să facem temenelele angro, căci fiecare dorea ceva prin intermediul presupusei noastre influențe și nu îndrăzneau s-o menționeze în fața celorlalți // – guvernatorul și oficialii doreau mai mulți bani și sperau că puteam pune pe viitor o vorbă bună pentru ei la Stambul. Toți ceilalți doreau să ajungă guvernatori. Dacă jumătate din ce spuneau despre cel actual era adevărat, trebuie să fi fost un bătrân tare ticălos; iar dacă un sfert din ce afirma fiecare despre sine însuși era adevărat, atunci aici era un locușor plin de persoane foarte potrivite să ajungă mari viziri!

Ne-au implorat să le considerăm casele și tot ce aveau pe lume ca fiind și al nostru, trebuind doar să cerem pentru a căpăta. Când am vrut să închiriem o casă, am aflat că toate aparțineau turcilor și nici un ghiaur nu putea să locuiască printre *fiii Profetului!* Asta da ofertă orientală. [...]

p. 34

Capitolul V

- Oi și ciobani – Morți de frig – Episcopul – Cole-ei și Kar Yardi – Gospodărirea cailor la turci**

[...] În afara acestor turme locale, un număr mare <de oi> erau aduse din Transilvania pentru a pășuna aici. La trecerea Dunării se plătește guvernului pentru dreptul de pășunat și, în cele din urmă, toate acestea își găsesc drum spre Constantinopol. //

¹⁷ *Mollah.*

Cred că ciobanul ardelean este una dintre cele mai dure și rezistente ființe de pe pământ. Petrece mulți ani în aceste câmpii, timp în care nu doarme niciodată într-o casă. Vara și iarna este îmbrăcat în blană de oaie, din care-și face pantaloni și haină, astfel că într-o zi rece arată ca un uriaș berbec bătrân stând pe picioarele din spate. Sunt trei sau patru bărbați cu fiecare turmă, însoțiți de un măgar care le cară restul blănurilor de oaie și cratițele. Sunt urmați de câțiva câini mari și frumoși, fără coadă, la fel de feroce ca niște lei, și știu că doi asemenea câini vin de hac unui lup bătrân. Ce viață tristă trebuie să ducă acești ciobani! Nu doar că suferă multe lipsuri, dar n-au parte de nici un fel de distracție. De la începutul și până la sfârșitul anului nu discută cu vreo femeie, rar cu un bărbat, căci nu vorbesc turcește și nu sunt încurajați să meargă în sate nici de turci, nici de bulgari, fiind priviți ca intruși aduși în țară pentru beneficiul sultanului. Să sperăm că au mai multă minte decât oile lor sau viața trebuie să le fie tare nefericită. [...]

Capitolul VI

Plecarea spre Cernavodă – Valul lui Traian – Orașul tătäresc

– Traversarea unui pârau – Coloniștii moldoveni – Locuința de la țară – Combustibil dezgustător – Familia Vlad¹⁸

Pe la sfârșitul lui septembrie ne-am terminat treaba la Constanța, iar acum mergeam spre Cernavodă¹⁹ (Apă Neagră), la Dunăre, la o distanță de vreo 40 mile. Ne-am lăsat cortul și câteva lucruri pregătite pentru o nouă campanie la primăvară și, într-o frumoasă zi de toamnă, am plecat la drum. Primele 20 mile am ținut aproape de acel minunat monument al inițiativei romane, valul împăratului Traian. Începând din golful Constanței, urcă și coboară dealurile în linie aproape dreaptă cale de 45 mile, până ce atinge Dunărea la Rasova²⁰, alcătuiind astfel baza unui triunghi, celelalte două laturi fiind Dunărea și Marea Neagră. Este format dintr-un șanț de 12 picioare adâncime²¹ și 20 picioare lățime în partea superioară, pământul fiind aranjat într-un mal abrupt la marginea șanțului, care coboară lin pe partea cealaltă pe distanță de 40 picioare, până ajunge la marginea unui șanț mai mic, al cărui parapet fusese la un moment dat un zid imens din blocuri de piatră, cântărind între una și șase tone. // Toate acestea au fost mutate, presupun, de diferiții locuitori ai Dobrogei, iar acum zac alandala una peste alta, spațiile dintre ele fiind umplute cu pământ. La vreo 25 mile de Constanța am ajuns în noul oraș Medgidia²², locuit de o colonie de tătari, *avant couriers* ai miilor <de confrați> care trebuie să ajungă curând din Crimeea. Este așezat pe partea sudică a primului dintr-o serie de lacuri

¹⁸ *Vlatt.*

¹⁹ *Tchernavoda.*

²⁰ *Rassova.*

²¹ Unitate de măsură a lungimii, egală cu 30,48 centimetri.

²² *Medjidier.*

și mlaștini, întinse de aici și până la circa trei mile de Cernavodă și pe marginea căroră merge drumul nostru.

p. 43

Aveam toată ziua înainte, așa că n-am plecat devreme, apoi am hoinărit pe drum, făcând multe ocolșuri pentru a urmări geografia locului, a vâna un iepure sau a examina un stol de păsări sălbatice sau un vultur stând pe marginea unui deal; așa că era aproape întineric când am ajuns în valea îngustă ce ducea în sat și am constatat că trebuia fie să traversăm cu caii prin pârâul noroios aflat între noi și sat, fie să trecem pe pod. Ați spune că nu era cu adevărat o alegere de făcut și chiar nu era. Aș fi încercat mai degrabă să trec Tamisa la Eton decât să mă aventurez pe construcția șubredă care traversa pârâul. Era formată din doi copaci așezați paralel peste apă și din mai multe scânduri desprinse puse peste ei, prin care piciorul unui cal putea păși la fiecare metru. Dar n-aveam să trecem fără ca unul dintre noi să facă o baie; căci, după ce a băut cât a dorit, lui Kar Yardi <calul> i-a venit chef să facă o baie și s-a rostogolit ca un glonț pe-o parte, iar R<obert> abia de-a avut timp să scape sărind în genunchi în apă. Un strigăt de „Kayia, Kayia” i-a adus pe șeful satului și pe servitorii noștri, care ajunseseră înainte, și-am fost conduși, pe fondul lătrăturilor de câine, la casa unui moldovean numit Vlad, din poarta căruia puteam distinge marea arteră a Europei <Dunărea>, care curgea liniștită la capătul văii, la jumătate de milă distanță. Satul, așezat pe marginea dealului din partea dreaptă a văii, constă din circa 50 de case, jumătate aparținând moldovenilor stabiliți aici de mulți ani și deveniți supuși turci; sunt un popor pașnic, comod, vesel și băutor de rachiu, nu foarte deranjat de morală, dar superior în multe alte privințe vecinilor turci. Toți sunt țărani, prosperi și cu stare; și merită să fie, căci, de la răsărit și până la apus, bărbații, femeile și copiii muncesc neîncetat. Își construiesc singuri casele, își fac căruțele și uneltele agricole și, cu excepția câtorva basmale²³ purtate de fete, toate hainele, de la căciulile din blană de oaie la opincile din piele de vită, sunt făcute acasă. Toți, mai puțin femeile foarte bătrâne, vorbesc turcește; dar n-am știut asta ceva timp, căci fetele se prefăceau că nu înțeleg și-am aflat doar când au început să aibă încredere în noi. Casele sunt făcute toate din împletituri lipite la interior și exterior cu lut și balebă de vacă, acoperite cu mult stuf, care le păstrează

n 44

răcoroase vara și călduroase // iarna. Sunt foarte curate și așa locui mai degrabă într-una dintre acestea decât în mai buna casă a unui țaran englez, cu podeaua sa rece și umedă, cu ferestre și uși expuse la curent și soba extrem de mică. Toate casele sunt construite după același tipar. Intri printr-o cameră folosită doar ca hol. Pe partea dreaptă este o ușă pe care cobori câteva trepte de lemn, ajungând în camera unde locuiesc toți membrii familiei și unde se fac toate treburile gospodărești. Această cameră este îngropată în pământ până la nivelul tavanului, ai cărui căpriori boltiți se sprijină pe pământ. Pereții sunt formați din pământul natural lipit, în care sunt săpate multe nișe, care servesc drept dulapuri, unde sunt păstrate obiectele casnice. La un capăt este o vatră mare, deschisă, iar la celălalt o ferestruică în fronton. Acoperișul gros din stuf este complet acoperit cu pământ și nu l-ai desluși de o movilă naturală de n-ar fi micul gard viu care-l înconjoară. În stânga intrării este o cameră mare, supraterană, unde membrii familiei intră rar,

²³ *Common Manchester handkerchiefs.*

doar pentru a face curat, și care este la fel de utilă ca și „best parlour”²⁴ în unele case englezești de modă veche. Această cameră este încălzită de o sobă de lut în forma unui stup uriaș, alimentată dintr-o vatră, aflată în camera de la intrare, printr-o gaură din perete. Un divan este așezat pe două laturi ale sale, la capetele lui fiind strânse mormane de cearșafuri și pături de casă. Întreaga cameră este lipită cu lut, chiar și în dreptul divanului. Pereții sunt albiți cu marnă, decorată cu câteva stele și linii aproape de tavan și în jurul // ferestrelor. Această cameră ne-a fost imediat p. 45 dată nouă, iar în luna în care am locuit acolo ne-am simțit foarte confortabil și mulți ani am considerat-o casa noastră dunăreană, unde puteam merge oricând doream.

Eram înfrigurați de pe drum, așa că am fost duși imediat în camera subterană, căci în cealaltă nu era foc, mulțumiți că ne puteam aduna în jurul vetrei pentru a ne încălzi la un foc bun făcut din – îndrăznesc s-o spun! – balegă de vacă. Da; și nu numai că ne încălzeam cu acest, după mine, combustibil dezgustător, ci – oroarea ororilor – stăpâna casei s-a apucat să ne facă o turtă și s-o coacă pe vatră, în această mizerie ce arde! Am decăzut foarte mult de când am părăsit casa părintească acum câteva luni; am renunțat la cuțite și furculițe și mănânc cu degetele; am clefăit cu poftă pâine neagră și cepe uriașe; am împărțit aceeași cană cu câteva alte persoane și sunt pregătit pentru și mai rău; dar nu voi putea mânca niciodată turte coapte în balegă, așa că dă-mi o ceașcă de cafea și o țigară și asta-mi este cina. „Foarte bine, faci cum vrei”, spune G<eorge>, cu gura plină. „Nu mă îndoiesc că stomacul tău nu va fi la fel de mândru dimineată, așa că-ți las partea ta lângă pat”. Era prevăzător, era binevoitor și avea dreptate. Nu mai rămăsese nici una la ora 7 în dimineata următoare. Familia Vlad consta din tatăl, mama, trei fii mari, soția unuia dintre ei și două fiice, Maria și Rada²⁵, ambele frumuseți în felul lor, crezându-se, după felul cum îi priveau pe britanici, // irezistibile. Poate dacă te obișnuiești cu p. 46 pulpele și picioarele goale, cele din urmă lungi, late și aspre ca niște răzătoare de nucșoară, dacă te obișnuiești cu mirosul de usturoi care emană din fiecare centimetru al lor și dacă ai stat în aceste sălbăticiii mulți ani fără a vedea vreo altă femeie, voi ceda. Apoi n-ar arăta rău în „Times”: „Pe 1 luna curentă, la Cernavodă, reverendul Ion Popa l-a cununat pe H.C.B. cu Rada, fiica babei Vlad²⁶, proprietar și primar în sat”. Oricum, nu știi niciodată la ce se poate ajunge; aseară nu credeam că voi mânca turte coapte în balegă de vacă!

Capitolul VII

p. 47

Noapte cu necazuri – Dunărea – Un tânăr turc fudul – Dansul local

– Viața casnică – O naștere – Magazia de cereale – Lupii

Cum ziua următoare era duminică, eram toți mulțumiți că puteam dormi mai mult, mai ales că n-o făcusem prea mult noaptea trecută. Câinii ne-au deranjat, mai ales unul mare și galben care se așezase exact sub fereastra noastră și a lătrat fără

²⁴ În sensul de salon.

²⁵ Rhoda.

²⁶ Baba Vlatt în original.

oprire multe ore, până când m-am înfuriat și am ieșit afară cu un băț, după care a lătrat neîntrerupt la mine (prin gaura cheii cred) alte câteva ore. În afară de câini, era și un alt inamic al somnului cu care făceam acum cunoștință – țânțarul – cel mai mare blestem pentru animale și oameni văzut vreodată pe fața pământului. Dar cum nu erau mulți, îi voi lăsa deocamdată și-i voi aminti mai încolo, când mă vor ataca cu milioanele.

p. 48 După micul dejun, am făcut o plimbare la Dunăre, care are aici o milă lățime și pare un fluviu nobil, deși apa este la fel de groasă ca supa de mazăre. Privind cursul de pe dealurile de deasupra Cernavodei, fluviul este mărginit pe partea turcească de maluri abrupte de calcar, în vreme ce malul muntean este o câmpie joasă, dreaptă, inundată de Dunăre când // apa crește, dar în acest anotimp acoperită de iarbă luxuriantă și stufăriș, tăiată și intersectată de nenumărate canele secate rămase de la revărsarea trecută. Malurile sunt acoperite cu tufișuri și diferite tipuri de plante agățătoare, de remarcat în această perioadă a anului fiind frunzele roșii ale viței sălbatice și curpenul bogat. Priveam o scenă frumoasă și liniștită în această dimineață senină de toamnă și ne gândeam la ce țară splendidă ar fi aceasta cu o guvernare bună și dreaptă. [...]

p. 49 Toți tinerii moldoveni și moldovence s-au adunat în locul deschis din fața porții noastre, dansând singurul dans cunoscut aici, numit hora²⁷. Își țin mâinile în cerc, fac trei pași într-o parte, se opresc și bat din picior, apoi se înclină și merg înainte și înapoi, iar apoi repetă primii trei pași și-o țin așa ore întregi. Toți par solemn și nu vorbesc niciodată, dar la anumite intervale bărbații scot un strigăt ca de hienă înfometată. Bănuiesc că este foarte plăcut, căci toate duminicile și zilele sfinților fac asta și nu există nici o altă distracție. În timp ce tinerii dansează, // p. 50 bătrânii stau și trag din pipă, iar în zilele importante beau rachiu.

N-au nici un fel de biserică în sat și, din câte am priceput, nici un fel de idee în legătură cu religia, dincolo de faptul că țin o candelă aprinsă în fața icoanei unui sfânt, nu lucrează când preotul le spune că este zi de sărbătoare și țin craniile vacilor pe gardurile din jurul caselor pentru a le apăra de deochi. Această ultimă practică este comună tuturor popoarelor din Turcia, creștini și musulmani, toți, de la cel mai mare la cel mai mic. luând asemenea măsuri de precauție. Luni dimineață ne-am trezit toți devreme și-am ieșit afară, la timp să văd cum numeroasele vaci și boi din sat mergeau pe lângă case și grădini spre locul obișnuit de întâlnire, gârla, de unde, după ce-și satisfac setea, sunt duse la pășunat de către văcar.

Tinerii merg la câmp, la arat, sau înjugă boii la căruțe și pleacă la pădurile aflate la multe mile distanță, pentru a aduce acasă lemne pentru iarnă.

Capul familiei (având în gură o pipă lungă de-un picior) lucrează de zor, cu ajutorul toporului și-al altor scule rudimentare, făcând sau reparând căruța sau diferite unelte agricole. Cele două fete se retrag la o magazie subterană din apropiere, unde macină la moara manuală, apoi cern și pregătesc făina pentru acea zi. Între timp, baba Vlad și nora ei mulg vacile, strâng paturile, aprind focurile, mătură casa, dau de mâncare la păsări, iar când nu mai este nimic de făcut se apucă p. 51 să lipească // cu lut unele părți ale casei. Ca și în Anglia, o gospodină bună ia acul

²⁷ *Khora*.

sau andreaua când n-are altceva de făcut; astfel că moldovencele sau bulgăroaicele, în această situație, fie torc cu degetele lâna din furcă sau „lipesc cu lut”. Scriam în camera noastră la câteva zile după ce sosisem, iar nora lipea de zor podeaua verandei în dreptul ferestrei mele. Dintr-odată s-a oprit, s-a întins, a căscat și s-a retras în cealaltă cameră, lăsând găleata de lut acolo unde lucra. A revenit după vreo jumătate de oră și a terminat munca, iar când s-a auzit un mic scâncet, a spus cu satisfacție: „O, e nou meu copil; acum l-am născut și vrea să mănânce!” Blestemul Evei pentru mâncatul mărului nu lovește puternic aceste popoare, iar Sarah Gamp și d-na Harris²⁸ nu s-ar descurca prea bine aici. Am auzit apoi că un copil, imediat ce se naște, este frecat bine cu sare, i se leagă o icoană la gât, iar apoi este înfășurat în scutece din cap până-n picioare, care sunt îndepărtate în primul an de viață doar din când în când, pentru a-l spăla. În tot acest timp, bietul micuț nu poate nici să miște un deget, darămite să dea din picioare. Dar *chiar* ajung să crească și, după indivizii pe care i-am văzut, par o rasă frumoasă și sănătoasă.

Vroiam niște porumb pentru cai, așa că am apelat la moș Vlad. A ezitat puțin, apoi a spus „Foarte bine; voi deschide hambarul, dar nu trebuie să spuneți unde este”. A început imediat să sape în mijlocul cărării în fața intrării principale și, după câteva // minute, a scos o piatră mare, sub care era un canal de vreo trei picioare adâncime, suficient să permită accesul unui copil, canalul ducând într-o cameră mare săpată în pământul uscat. Ne-a asigurat că cerealele rezistau timp de mulți ani în aceste gropi; desigur, ce a scos pentru noi arăta tare, curat și bun. Prietenul Vlad nu dorește ca bașbuzucii să-i dea foc la grâne când vizitează satul și nici să hrănească caii zapciilor pe degeaba. Cred că faptul că locuiam la ei a reprezentat un mare avantaj pentru întreaga familie – în primul rând pentru că plăteam pentru toate și, în al doilea, pentru că, fiind acolo, brutalii zapcii nu îndrăzneau să le facă rău. p. 52

Printre năpastele Bulgariei sunt lupii care năpădesc toate regiunile țării. Se ascund toată ziua în stufărișul mare de la marginea lacurilor și în desigurile de lângă fluviu, dar noaptea colindă satele și prind orice animal rătăcit. Hrana lor favorită este vreun câțel și adesea, stând în pat, m-am cutremurat auzind scheunatul jalnic al unui biet animal târât pe dealuri. Moș Vlad ne-a spus că, în acel an, doi boi fuseseră uciși de viclenele animale într-un mod foarte ingenios [...].

Capitolul IX

p. 68

Dropia – Lebede sălbatice – O călătorie de 120 mile – Prinderea și fuga lui Deli Mehmet – Întinderea aluatului – Armura – Din nou la Cernavodă – Ruperea gheții – Începerea căii ferate

Am ajuns la Cernavodă <în martie 1858> foarte obosiți, la vreo două ore după ce s-a înnoptat, în a patra zi de drum, și nu cred că vreunul dintre noi ar mai fi putut merge o milă. Mersesem toată ziua prin noroi și zloată mai mare decât

²⁸ Personaje din romanul *Martin Chuzzlewit* de Charles Dickens, având profesia de soră medicală.

p. 69 cizmele noastre și în fiecare vale prin care am trecut a trebuit să traversăm ape adânci până la brâu, uneori având o lățime de jumătate de milă. Picioarele noastre erau terminate și când ne-am scos cizmele și ciorapii în fața focului la moș Vlad, am constatat că erau pline de bășici. Am mers repede la somn și abia după câteva zile am putut pune din nou picioarele pe pământ. La anumite perioade, în timpul primei nopți, eram uimiți să auzim zgomote care păreau lovituri de tun, dar eram prea oboșiți să ne ridicăm și să întrebăm ce se întâmpla. Dimineața a continuat // și atunci am descoperit că era cauzată de creșterea nivelului Dunării și spargerea gheții ce acoperea fluviul până la o grosime de trei picioare. Când ne-am putut ridica, am văzut blocuri imense de gheață coborând pe fluviu, adunate în unele locuri până la o înălțime de 12–15 picioare. Fluviul inundase malul opus și, cât puteam vedea, valea era o mare întindere de apă, doar vârfurile copacilor văzându-se în afară. Mii de păsări sălbatice zburau spre nord și toate creaturile vii păreau fericite și prinse de venirea primăverii, care în Bulgaria revine cu toată forța îndată ce „domnul Ger”²⁹ moare [...]

p. 70 Mijlocul văii Cernavodă, pe o distanță de circa 16 mile, se află la câteva picioare sub nivelul Dunării, așa că în fiecare primăvară, la spargerea gheții, este inundată de fluviu, care o transformă într-o serie de lacuri de mică adâncime, ce seacă treptat în arșița verii. Lăsasem din toamnă ordine ca moș Vlad să angajeze oameni care să ridice un baraj la gura văii, lângă malul fluviului, pentru a o proteja de inundație; așa că aveam de-a face doar cu scurgeri locale și, ținând linia pe marginea // văii, pe un terasament jos, puteam evita asta; dar cum nu scriu un tratat de inginerie, nu voi enumera dificultățile cu care ne-am confruntat; nici nu îndrăznesc să spun, în această perioadă a sindicatelor, cât de rapid am construit întreaga linie sau voi fi pedepsit de confracții mei întru meserie că fac rău afacerii. Suficient să spun că niciodată o asemenea muncă n-a fost făcută mai repede. În câteva săptămâni, rezultatele muncii noastre au fost prezentate directorilor din Anglia și a trebuit să așteptăm răbdători ca aceștia să hotărască dacă vor continua construcția liniei. Bănuiesc că piața financiară era „dificilă” sau că publicul britanic n-avea mare încredere în acest „splendid tărâm pentru inițiativă europeană”, căci vara a trecut și era deja toamnă când am primit prima încărcătură de roabe, târnăcoape etc., cu ordine de a continua munca.

p. 71

Capitolul X

Viața la cort și problemele ei – Vijelia – Fixarea țărășilor de cort

– Nunta turcească

Înainte de sfârșitul primăverii ne-am mutat la Constanța, ne-am căutat cuferele și cortul și am campat în câmp deschis în afara orașului, la câteva sute de metri în spatele hanului, unde bătrânul bucătar Clianthe și-a aranjat bucătăria și am

²⁹ *Frost Effendi.*

găsit camere pentru ceilalți oameni ai noștri. Începeam acum viața la cort în toată regula; și trebuie să spun că, în pofida a tot ce s-a scris, nu este deloc plăcută, cel puțin nu în Turcia, deși nu-mi imaginez vreun loc unde să fie preferabilă unei case, indiferent din ce material este construită. E ceva mai bine decât fără nici un fel de acoperiș, dar la mare distanță de un grajd din Anglia. Bănuiesc că puricii nu sunt de acord, căci par să aprecieze foarte tare camparea și pentru a te feri de ei trebuie să dai jos cortul și să schimbi terenul la câteva zile. Și musca de casă găsește un loc cald unde să bâzâie, iar dacă vreun fânțar se află pe o distanță de o milă, acolo trage în fiecare noapte. Când este frumos, căldura din interior este înăbușitoare, când este frig sau doar răcoare curentul te nenorocește. Cortul nostru era unul turcesc, mare, cu // pereți. Ar rezista la multă ploaie, dacă nu bate și vântul; în cel de-al doilea p. 72 caz, de îndată ce pânza se îmbibă cu apă, fiecare picătură mare ce cade pe el trimite zece mai mici asupra noastră, curând aflându-ne în noroi până la genunchi și cu paturile complet ude. Pe vreme bună ne prăjim și suntem chinuiți de muște întreaga zi, singura perioadă suportabilă fiind după apus. Atunci, cu jumătate dintre pereți lăsați jos și având pe noi doar o pereche de pantaloni și o cămașă, cu un tovarăș plăcut și tutun bun, viața decurgea foarte bine. De îndată ce soarele se ridica deasupra orizontului, tot confortul se termina. Muștele coborau de pe stâlpul cortului și-ți intrau în ochi, nas și gură cu o încăpățănare de bulldog, oprită doar de moarte; dar atunci locul era luat de altele, iar asta continua până ce întunericul le retrimitea la stâlp. [...]

Abia ne aranjaseam cu viața la cort când Mehmet, un arnăut cu înfățișare p. 74 splendidă, a venit să mi-l ceară împrumut pe Cole pentru câteva ore, căci trebuia să meargă în întâmpinarea unui grup de nuntași, care, conform obiceiului, conduceau mireasa la casa soțului. După câteva atenționări, favoarea i-a fost acordată, iar după-amiază a călărit la cort să se dea în spectacol. Calul a fost țesălat până când blana îi strălucea din nou, iar panglici colorate și alte găтели îi atârnau la căpăstru. Mehmet însuși era la patru ace – o jachetă roșie de husar cu mâneci largi, toată acoperită cu fir de aur, o vestă verde înzorzonată, fes roșu și apoi juponul alb atât de // suflecat și adunat încât stătea în unghiuri drepte de la coapse. Sub el se vedeau p. 75 nădragi gălbui strânși de la *genunchi la gleznă*, având cusute în afara piciorului multe cărlige și ochi. O pereche de ghete aspre completau vestimentația. Însă nu trebuie să uit să spun că purta într-o centură de piele, prinsă la mijlocul pântecelui, o pereche de pistoale uriașe și „kara bitchakul” (cuțitul negru), și el ornamentat cu argint și având cel puțin două picioare lungime; pe lângă acestea, purta metri întregi de lanțuri de argint atârnate la gât și altele mai scurte de care legăna o cutie de argint cu o cârpă unsuroasă pentru curățarea armei, alta cu un verset din Coran pentru a-l proteja de deochi și un „maasha” sau clește, pentru a apuca jar din foc cu care să-și aprindă pipa; apoi pipa însăși apărea deasupra capului, piciorul fiind așezat de-a lungul spatelui. Arată ca un perfect Delli Kan (sânge sălbatic) și, din felul cum zâmbea, era foarte mulțumit de sine însuși. Mirele plecase de dimineața cu mama lui și numeroase rude să aducă acasă mireasa și, cum era destul de important și putea chiar ajunge „mudir” al orașului, toți cei care aveau un cal i-au ieșit în întâmpinare lui și noi lui achiziții.

p. 76 Curând, pe deal a apărut un nor de praf și-am văzut un șir de căruțe venind pe drum, înconjurate de un grup de băieți și călăreți cu aspect sălbatic. Din când în când, unul dintre aceștia pornea în galop, întâi spre dreapta, apoi spre stânga, urmărit // de o duzină de alți călăreți al căror scop era să-l atingă. Călăreau bine și caii se întorceau și răsuceau minunat; când câteva mâini erau întinse să atingă premiul, calul se răsucea și în același moment călărețul aluneca pe spate și se mai vedea doar un picior atârând de vârful șeii; într-un moment era din nou sus în șea și adesea reușea după o cursă de zece minute să revină la drum fără să fie atins. Primul între acești tineri călărea Mehmet, ținuta lui stârnind admirația tuturor spectatorilor; iar dacă Cole-ei nu era bine apărat de un verset din Coran prins într-un săculeț ce-i atârna la gât, ar fi fost sigur deochiat de admirația deschisă a celor prezenți. Mirele călărea la marginea căruței miresei, înconjurat de un grup de bătrâni serioși și căsătoriți și trebuie să spun că nu părea deosebit de fericit. Era un ins cu aspect ursuz și sinistru; dar cu această ocazie specială cred că trebuia să pară vesel, așa că avea un zâmbet care nu i se potrivea cu înfățișarea, obișnuită cu încruntarea și rânjetul.

Bietul om! Poate că l-am judecat greșit; poate doar neliniștea cea mai firească despre cum avea să fie mireasa îi dădea acea înfățișare. De multe ori este greu și în Anglia să știi exact cum se va dovedi aleasa după căsătorie și mulți află că au primit mai mult decât doriseră.

p. 77 Cum trebuie să fie în Turcia, unde // părinții din ambele părți aranjează afacerea, iar domnișoara este adusă literalmente ca un porc într-un sac, fără să fie vreodată văzută! Este atât de riscant, încât chiar înțeleptul Mahomed s-a îngrijit puțin de această situație, astfel că este drept după legea lui ca mirele, când intră prima dată în harem, să refuze să-și îndeplinească datoria, dacă doamna are nasul lipsă sau defecte la un ochi; trebuie să fie o ființă tânără și dulce – dacă nu, soțul dorit poate să nu respecte înțelegerea. Toate acestea sunt lege strictă, dar îmi imaginez că se știe destul de bine dinainte de căsătorie cum arată doamna și-mi amintesc de mai multe curți unde o față frumoasă s-a arătat pentru o clipă chiar și unui ghiaur infam ca mine.

Grupul merge în continuare și, pe măsură ce se apropie de oraș, toți călăreții încep să galopeze în jurul căruței miresei și să pocnească din pistoale într-un fel atât de drăcesc încât ne doream să-l știm pe Cole-ei în siguranță în grajdul lui. Biata mireasă nu vede prea mult din distracție, nu numai din cauza vălului, ci și a faptului că perdelele harabalei sunt atât de bine trase încât trebuie să fie în întuneric. A stat închisă astfel câteva ore și nu va fi lăsată să iasă până nu va fi în siguranță în curte, singură cu femeile bătrâne. Pentru moment, dacă trece de inspecția mirelui, începe viața ei de harem, care, judecând după ideile noastre, pare una plictisitoare; dar îndrăznesc să spun că turcoaițele nu și-ar schimba locul cu fiicele vestului, cu toate libertățile lor. [...]

O înmormântare – Turcii europenizați – Țăranii turci – Oficialii turci –
Turcoaicele – Copiii – Guvernatorii provinciali

Hei! Ce se întâmplă? E ceva este ieșit din comun, căci iată mulți turci care chiar se grăbesc! Vine sfârșitul lumii? Da, pentru unul chiar a venit – cum va veni pentru toți într-un fel sau altul – și acum prietenii și rudele bărbați îl duc pe ultimul drum pe acest pământ. Spiritele rele au deplină libertate să-l bântuie de când își dă ultima suflare și până este acoperit cu pământ, astfel că, buni osmanlâi, fac ca această perioadă să fie cât mai scurtă. Așa că merg la trap cărând sicriul rudimentar, până ce ajung la cimitirul murdar și neîngrijit, unde, printre miile de pietre înguste ce au sculptate o reprezentare proastă a unui turban, fusese pregătit un mormânt îngust. Fără întârziere corpul este așezat la fund, câteva scânduri ruгоase sunt puse peste gaură, iar apoi este aruncat pământ deasupra. Ah, se odihnește în sfârșit și spiritele rele pot merge la următorul muribund! Hogege spune câteva cuvinte din Coran, apoi întregul grup se așează împrejur, trag din pipe și discută amical. // Nici unul nu arată cel mai mic semn de durere și de ce ar face-o? p. 88

N-a fost Hussein un bun musulman și nu este acum cu Mahomed, îngrijit de femei frumoase? O fi spiritul lui liniștit, dar oasele nu sunt într-un loc prea plăcut. Dintre toate locurile rele de pe pământ, un cimitir turcesc, dacă este aproape de un oraș populat, este cel mai rău. Cu mult înainte ca trupul să se transforme în țărână, lemnele fragile putrezesc și cad cu acoperișul lor de pământ, lăsând afară doar capetele scândurilor; între acestea sunt spații ce duc la cadavru, pe care câinii înfometati le măresc și, revenind la suprafață cu ospățul lor uman, înfulecă până li se face somn, când se retrag și se odihnesc în mormântul acum fără stăpân. Poate în timp o nouă familie se naște în el, iar locul mortului freamătă de viață sălbatică. Ne întorcem terorizați și mergem în oraș să vorbim cu viii. Iată-l, ca de obicei, pe bătrânul Mehmet, guvernatorul, stând pe divanul deschis din fața *café*-ului. Facem temenele și bem o cafea cu el.

Este mereu un subiect comun între noi și turcii din sat și ajungem la el când ne întreabă istoria lui Cole-ei, iar apoi calul și faptele lui sunt discutate o oră. Un țaran turc, isteț și bătrân, mi-a dat odată un sfat, pe care l-am urmat apoi mereu. Dacă ai cum, să n-ai niciodată de-a face cu un turc îmbrăcat în haine *occidentale*³⁰; dar dacă circumstanțele te obligă s-o faci, să nu crezi nimic din ce zice, // ci să iei p. 89

de bun faptul că este un pungaș. Un turc nu adoptă portul ghiaurilor decât atunci când și-au pierdut virtutea și cinstea nativă și a căpătat câteva dintre viciile poporului pe care-l imită. Nu se vede adevărul acestei afirmații în lașitatea unui ofițer în uniformă franceză, care, conducând în luptă bieții soldați răbdători, rămâne mult în urmă? Și dacă doriți o imagine mai clară, n-o aveți în ruina unei nații conduse aproape complet de viciile oficialilor europenizați? Fără îndoială că țaranul turc își are păcatele lui – cine nu le are? Dar sunt greșeli umane și drept

³⁰ *Frank clothes.*

contraondere are multe trăsături bune de caracter. Îi place să lenevească și o face cât de mult poate; când este nevoie, nimeni nu va trece prin mai multe greutăți și trudă ca el. Se va lupta mult după ce toate speranțele au trecut și va muri la propriu de foame și lipsuri fără să murmure. Dacă este condus de oameni în care să aibă încredere (ceea ce este rar cazul), va lupta splendid și nu va comenta vreun ordin, chiar dacă vede moartea privindu-l prin acel ordin. Este fidel stăpânului, fie acesta musulman sau creștin, și va munci foarte bine dacă vede și momentul de odihnă înaintea lui. Este de departe cel mai cinstit dintre diversele popoare din Turcia și este mândru și atent cu ce promite. Este ospitalier atât prin religie, cât și prin fire și rar închide ușa unui străin; niciodată dacă este un compatriot osman. Se gândește puțin la bani și are puține pretenții. Este blând cu toate femeile lui, fie acestea soții sau sclave și este el însuși sclavul tuturor // copiilor lui, care-l tratează ca pe o jucărie mai mare. Nu este niciodată crud în mod gratuit cu un animal sau orice altă ființă, deși când crede de cuviință va călări până ce-i moare calul sau va tăia gâtul a șase oameni pentru a le lua pungile. [...]

p. 96

Capitolul XIII

Începerea căii ferate – Țânțarii – O aventură periculoasă

– Întoarcerea primei brazde – O grevă a muncitorilor

– O călătorie la Varna – Oameni plătiți și răsplătiți

În timpul verii am ajuns să vorbim și, ceea ce este mai greu, să înțelegem suficientă turcă pentru a călători independent și a putea intra în discuție cu diverșii locuitori vorbitori de limba turcă. Am avut o ocazie bună să studiem, neavând de lucru și nici mult de citit, astfel încât să ne distragă atenția; singura literatură engleză pe o distanță de o sută de mile era eticheta de pe borcanul cu murături, pe care curând o știam pe de rost. Zilele umede atârnă greu și, pentru a mai trece *timpul, am făcut o placă de șah pe masă și jucam șah ore întregi. În cele din urmă a sosit din Anglia mult așteptata și dorita permisiune de a începe lucrul. A fost curând urmată de o încărcătură de roabe, târnăcoape, lopeți etc. Fratele nostru mai mare a venit pentru câteva zile să ne dea instrucțiuni despre desfășurarea lucrărilor. Am fost trimis cu Kar Yardi la Cernavodă și satele învecinate să caut oameni și să răspândesc vestea că nici un bărbat apt // nu va fi refuzat. Am fost împuternicit să spun cât plăteam și oriunde mergeam tinerii se strângeau în spatele meu, îndreptându-se spre Constanța. Nu pot spune că mi-a plăcut călătoria, căci, apropiindu-mă de Dunăre, am văzut cum chinuitorul inamic, țânțarul, bântuia cu milioanele și în mai puțin de jumătate de oră la casa lui moș Vlad, mă pișcaseră în fiecare por al pielii expuse. Chiar și pantalonii bufanți legați la genunchi și ghețele de terasier nu ofereau o protecție perfectă, căci, de lipsea un fir sau o ață, o sută de mici demoni își vârău trompele, fiecare bând picătura lui de sânge și lăsând ca plată un atom de venin. Întreaga vale zumzăia de la mișcarea aripilor lor și din acea*

p. 97

noaptea mi-a părut mereu cel mai îngrozitor zgomot. Cred că mai degrabă aş dormi afară în Africa, auzind răgetul unui leu, decât să aud bâzâitul țăntarului de Dunăre. Curând aveam febră puternică și orice șansă de odihnă era dincolo de discuție. În curte erau adunate mormane de bălegar arzând și întreaga familie și toate animalele lor stăteau strânse în jurul celui mai dens fum. I-am însoțit curând și, deși țăntarii nu erau la fel de răi, nimeni afară de un moldovean sau un drac n-ar fi putut dormi aici. [...]

Pe 1 septembrie 1858, fratele nostru mai mare (căruia îi voi da de acum p. 100 numele turcesc de „Buyuk Tchellaby” – mare domn) a pornit spre Varna. A fost însoțit de personalul lui european (R<obert> și cu mine!) și de vreo două sute de muncitori, în principal turci și tătari, până la locul unde drumul lui traversa traseul căii ferate. S-a oprit la linie și, luând o lopată, a întors o brazdă, începând astfel construcția primei căi ferate din Turcia. Înainte să plece, a vorbit cu oamenii, le-a spus din nou cu cât vor fi plătiți și că trebuie să primească de la R<obert> și de la mine ordine până la sfârșitul lunii, în ultima zi el urmând să revină pentru a-i plăti. Erau toți mulțumiți și au lucrat cu chef vreo zece zile. Într-o dimineață, la sfârșitul acestei perioade, am fost împiedicați să mergem la lucru după ce toți s-au adunat în jurul nostru și ne-au cerut să-i plătim. Le-am repetat ce spusese Buyuk Tchellaby și le-am zic că, și de-am fi vrut, nu puteam, căci n-aveam suficienți bani nici să le achităm o zi de muncă. După o scurtă discuție au părut // mulțumiți și s-au întors pe p. 101 șantier, dar nu mai avea aceeași „prospețime”. Erau atât de obișnuiți să fie păcăliți și se mirau atât de tare de munca făcută, iar noi păream să le datorăm atât de mult încât erau convinși că îi înșelam. În a paisprezecea dimineață ne-au scutit să mai mergem pe șantier, căci în zori ne-am trezit cu toți în jurul cortului nostru. Întrebându-i ce vor, am primit strigăte de „bani, bani, bani și iar bani, iar de nu-i vor primi, pe Dumnezeu!, vor ține tot echipamentul și nu vor mai munci”. Le-am explicat că nu va veni nici un ban până la sfârșitul lunii, iar Isa Effendi, pe care l-am chemat, le-a repetat și el că este răspunzător de asta. „Oh, Mahomed, un bimbaș responsabil cu banii și să așteptăm ca oameni rezonabili să aibă încredere în cuvântul lui!” Păi, nu conta deloc, au întors spatele și, pe Allah, nu vor face nimic!³¹ Curând și-au adus așternuturile și păturile și s-au așezat în jurul cortului, iar noi, la rândul nostru, stăteam cu gândul la revolvere. Vreo două zile totul a fost destul de liniștit, după care asediatorii au început să tragă spre noi sub forma înjurăturilor și insultelor. Erau gloante oarbe, nu ne răneau și speram să nu fie nimic mai rău! În a treia dimineață am ținut un consiliu de război, asistați de Issa Effendi și Mehmet, rezultatul fiind că am propus oamenilor ca unul dintre noi să meargă la Varna și să prezinte acolo situația. Au acceptat oferta și au promis să // p. 102 oprească tragerile și să stea liniștiți până la revenirea mesagerului. Am tras la sorți și am căzut să merg, așa că l-am luat pe Kar Yardi și la 3 după masă am plecat. Am oprit noaptea timp de trei ore și-am ajuns la Varna la prânz în ziua următoare, când am aflat că Buyuk Tchellaby era la Constantinopol și avea să se întoarcă doar dimineața următoare.

³¹ *Well, there was nothing for it, their backs were up, and Inshallah they would not take to running a muck!*

Am mâncat cât am putut, am citit toate ziarele pe care le-am găsit și m-am încărcat cu 12 ore de somn, iar dimineață, când am privit pe fereastră, am văzut vaporul companiei Austrian Lloyds legănându-se la ancoră. Jumătate de oră mai târziu i-am prezentat fratelui meu greutățile noastre și trebuie să mărturisesc că eram oarecum deranjat că le consideră atât de mici. A spus că nu era nici o teamă ca muncitorii să recurgă la violență și că în acea perioadă de început a lucrărilor nu trebuia să cedăm, căci, dacă nu ne mențineam autoritatea asupra lor și nu ne respectam cuvântul, vom avea necazuri nesfârșite cu ei și ar fi fost aproape imposibil să mai construim calea ferată.

La acel moment mă îndoiam că oamenii nu vor recurge la violență; de atunci am învățat că avea dreptate în tot ce spusese și că la acești orientali putea ieși mult fum fără foc.

Fratele meu mi l-a prezentat pe un anume domn Boulby, cu care venise de la Constantinopol, în drumul său spre Constanța pentru a vâna, și a spus că era cel mai bine să se întoarcă cu mine; și așa s-a decis. Nu cred că lui Boulby îi convenea p. 103 perspectiva // unui asemenea bun venit; dar cum ajunsese atât de departe, nu dorea să se întoarcă.

Am plecat în acea după amiază și, neavând bagaje cu noi, am făcut cele 50 mile până la Delembly Keui³² în aceeași zi. Aici stabilisem o schimbare de cai pentru serviciul poștal săptămânal și aveam un prieten în bătrânul Halilaga și un loc în colțul grajdului său. Era un adevărat privilegiu să stau și să palavragesc cu noua mea cunoștință și să aflu de la el tot ce se întâmpla în lume în afara Bulgariei, mai ales că era unul dintre cei mai plăcuți și amuzanți oameni pe care-i întâlnisem vreodată și era un scriitor de mare renume.

Dar nu trebuie să uităm de asediatorii nerăbdători, așa că ne culcăm devreme cu promisiunea să pornim la primele licăriri ale zilei. Mi-am asigurat tovarășul că puteam să mă trezesc oricând doream și că nu voi ezita să-l trezesc înainte de zori. Și m-am ținut de cuvânt, căci înșelat de lună, care lumina jumătatea estică cu o oră înainte de răsărit, mi-am trezit prietenul, crezând că se făcea zi. N-am descoperit greșeala decât după ce făcusem deja o milă pe drum și eram acum în fața lunii ce se ridică în depărtare, după un deal! „Ticălosule”, a exclamat Boulby. „Poți să te trezești când dorești, dar data viitoare când mai călătorim împreună mă trezești când vreau eu, iar asta nu va fi la 2 noaptea!” Eram destul de neliniștit, căci în aceste câmpii este dificil să ții drumul și în timpul zilei și aproape imposibil noaptea. Oricum, norocul a fost de partea noastră și nu ne-am rătăcit, astfel că am p. 104 ajuns la cort pe la jumătatea zilei, fiind întâmpinați // de R<obert> și de grupul de asediatori. Am spus imediat rezultatele misiunii mele și au și început problemele³³. Protestele au urmat la foc automat și era greu să nu resimți insultele murdare aruncate asupra noastră. Guvernatorul Issa Effendi și șeful poliției au fost chemați să ne apere; dar au înrăutățit situația și mai mult prin atitudinea lor slabă și fie erau de partea oamenilor, fie le era de teamă de ei. Cel mai probabil un amestec al ambelor sentimente. Lucrurile au rămas așa până în ultima zi a lunii, când noi

³² Localitate neidentificată.

³³ *There was the very old gentlement to pay and no pitch hot.*

ne-am bucurat, iar oamenii cred că erau uluiți să-l vadă pe Buyuk Tchellaby venind călare spre cort, însoțit de câțiva polițiști și de un cal cu saci grei la șea. În ciuda acestui fapt, îi auzeam prin pânza cortului asigurându-se că era un simplu truc³⁴ și că aveau să fie trași pe sfoară de câinii de englezi. Ne-am trezit devreme dimineața următoare și, după micul dejun, Tchellaby, înarmat cu un bici serios, a ieșit afară și s-a adresat oamenilor.

„Bine, băieți, ce părere aveți despre voi? V-ați purtat frumos după ce mi-ați acceptat oferta!”, dar aici a fost întrerupt de un torent de injurături, iar o duzină de turci și tătari cu figuri feroce s-au repezit spre el. A dat puțin înapoi și apoi cu o viteză fulgerătoare i-a lovit cu biciul peste mâinile întinse și peste capul conducătorului grupului, numit Anapey-oglu-Shimsheck (Anapey, fiul fulgerului). A urmat o pauză și apoi, văzând că cel atacat devine agresor, întreaga mulțime // a p. 105
a luat-o la fugă, buluc, spre oraș, țipând că erau uciși și lăsându-l la pământ pe fiul electricului părinte, cu o gaură în cap. Curând s-a gândit că era bine să se ridice și apoi, făcând o temenea adâncă spre noi, a luat-o la fugă după tovarășii lui. Am scos condicile, am aranjat banii, iar apoi l-am trimis pe Mehmet să-și adune oamenii. Au trecut multe ore până să vină și n-ar fi făcut-o dacă nu erau împinși de zapcii. Ultimul care și-a primit banii a fost prietenul cu țeasta crăpată, care apoi ne-a spus.

„Domnilor, m-am purtat ca un copil. Am pierdut munca pe două săptămâni și niște sânge. Sunteți atotputernici și sunt convins că și atot-buni. Aveți milă de un prost și lăsați-l să muncească pentru dvs. din nou și plătiți-l după comportamentului lui”.

„Foarte bine, așa să fie, dar dacă uiți iar de tine, nu te vom plăti la sfârșitul lunii”.

De atunci și până la finalizarea liniei, Anapey a lucrat pentru noi pentru un salariu tot mai mare, pe care l-a meritat prin pricepere și perseverență; și, când l-am văzut ultima dată, mi-a spus că-și investise economiile importante într-o soție, o casă, șase boi, trei vaci și o mică turmă de oi. Adesea arăta în glumă semnul alb de pe țeasta rasă și spunea că era ușa deschisă de Buyuk Tchellaby că să-i iasă dracii din cap. Și așa s-a încheiat prima și ultima dispută pe care am avut-o cu muncitorii noștri turci.[...]

Capitolul XIV

p. 108

Vânătoarea de potârniche – O răsturnare – Un corespondent „Times”

– Terasieri autohtoni – Jack Striver – Un ochi pătrunzător

– Magazia și ocupanții ei

[...] Eram acum foarte ocupați și, cu supravegherea lucrărilor de terasare, realizarea de măsurători în golf pentru portul prevăzut, descărcarea materialelor de pe vapoare în rada deschisă, ținerea condicilor și efectuarea plăților, mergeam adesea la culcare complet epuizați; // dar era o schimbare grozavă după vara de p. 109
lenevie și eram mereu pregătiți să ne ținem serios de treabă³⁵.

³⁴ *Ruse* în original, cuvânt în limba franceză.

³⁵ *We were always ready to buckle to with a will.*

Pentru oameni complet neobișnuiți cu munca și uneltele pe care le mânuiau, muncitorii noștri se descurcau bine și deja lăsasem un semn pe fața naturii care se putea șterge cu greu, chiar de-am fi abandonat acum lucrările.

Din port, linia avansa pe falezele povârmită cale de o milă și apoi, luând-o spre nord-vest, se folosea de vechea lucrare romană, coborând pe șanțul valului lui Traian o altă milă. La această secțiune se făcea toată munca și mai bine de cinci sute de oameni lucrau în echipe, fiecare cu propriul ceauș sau șef de echipă. Erau între 20 și 30 într-o echipă, iar diferitele rase erau ținute, pe cât posibil, separat. Curând, diferiți muncitori au început să se distingă prin hârmicie sau inteligență, iar aceștia erau imediat aleși și deveneau ei înșiși ceauși. Cam în această vreme ni s-a alăturat Jack Striver – unul dintre cei mai utili oameni care au manevrat vreodată un târnăcop și unul dintre cele mai interesante caractere. Era de loc din ținutul Durham și-și petrecuse tinerețea între mine și minieri, dar era o fire atât de neliniștită încât n-a rămas niciodată prea mult legat de un anume fel de slujbă. Nu stătuse niciodată în viața lui și nu fusese văzut vreodată să se plimbe alene, ci era încarmarea energiei și neastâmpărului. Avea o dispoziție veselă și prietenoasă și era p. 110 apreciat de toți, atât englezi, cât și // străini. Nu avea *mauvaise honte*³⁶ și se simțea la fel de bine cu un ambasador sau un terasier tătar. Avea îndrăzneala unui bulldog și cum a scăpat să nu fie ucis din cauza cutezanței lui rămâne un mister. Era o persoană învățată, sobră și unul dintre cei mai respectuoși oameni din lume. De mai mulți ani lucra pentru fratele meu, iar acum a venit la noi ca maistru principal. La înfățișare arăta ca un fermier cu stare – scund, plinuț, cu picioare încovoiate, cu umeri largi și imaginea forței și rezistenței. Aveam mereu senzația că dacă era lovit în cap cu un târnăcop, unealta s-ar fi rupt ca și când ai lovi în fier. Dar dura mult să vezi toate astea, căci de la prima vedere atenția ți se îndrepta spre ochiul lui. Spun *ochi*, căci, deși avea doi, unul nu era nicăieri, însă celălalt era foarte pătrunzător! Se mișca pe o axă independentă și nimeni nu-și dădea seama când te privea; totuși, când erai cu el, *simțai* că este acolo și vede tot. Nu puteai scăpa de el și era atât de activ că-i mișca și pe turci, care munceau cu febrilitate când erau lângă el! N-am cunoscut decât un singur om care a încercat vreodată să-l înfrunte, prins într-un moment de furie. Era un bosniac uriaș, ale cărui sentimente fuseseră rănite când i se spusese că mânuiește târnăcopul ca pe o femeie: de la câteva cuvinte în glumă și-a pierdut firea și, crezând că un asemenea om putea fi ușor pus la respect, a sărit la gâtul lui Jack; nu pot să descriu scena nici pe jumătate la fel de bine cum o făcea Jack în felul lui nostim.

p. 111 „Păi, domnule, a sărit la mine, așa că mi-am pregătit // pumnul și l-am lovit în ochi; a sărit din nou, așa că l-am pus la pământ și, cum nu se mai ridica, i-am dat câteva lovituri pentru căzătură”.

Pentru asta și alte asemenea întâmplări, Jack intra mereu la necaz, dar ieșea cu aceeași mare ușurință și lipsă de grijă. Sunt foarte fericit că l-am cunoscut pe Jack doar ca om de vârstă mijlocie, cu o familie numeroasă, care-i dădea echilibru. Când își făcea de cap în tinerețe trebuie să fi fost groaznic!

³⁶ Sfială.

Din momentul când „ochiul” a început să supravegheze lucrările, acestea au prins viață și au continuat ca prin farmec – însă era mai multă veselie între oameni și toți păreau mulțumiți când apărea Jack.

Sfârșitul lui octombrie era aproape și furtuna peștilor mari³⁷ era așteptată în câteva zile. Temându-ne de efectul pe care-l putea avea asupra muncitorilor, dacă nu aveau adăpost, am închiriat o magazie mare de cereale de la guvern și ne-am pus toți oamenii sub un acoperiș. Cu câțiva ani înainte, această magazie găzduise un musafir diferit și mai liniștit. Căci în ea muriseră jumătate dintre cail francezi de sub comanda generalului Espinasse, în timpul unei misiuni de recunoaștere de la Varna. Făcuseră un marș lung în soarele puternic și, la patru mile de Constanța, au ajuns la un mic lac din apropierea mării. Nu era adânc, iar apa sălcie mirosea de la vegetația putrezită; dar erau morți de sete și ofițerii n-au încercat să-i oprească. Jumătate dintre ei s-au îndepărtat de // fluidul puturos; dar ceilalți au băut cu sete și p. 112 aproape toți au fost lăsați goi-goluți pe podeaua acestei magazii.

Am avut unele temeri dacă să permitem cazarea unui asemenea amestec pestriț sub același acoperiș; dar nu puteam face nimic altceva decât să-i punem pe creștini la un capăt și pe turci la celălalt și să le ținem o prelegere despre dragostea frățască. Totul a mers bine o vreme, dar într-o noapte R<obert> și cu mine am fost treziți de cele mai groaznice urlete și strigăte. Ne-am îmbrăcat rapid și, ghidați de zgomot, am ajuns imediat la ușile mari; n-o să uit niciodată scena pe care am văzut-o la lumina slabă a câtorva torțe prinse pe pereți. Într-o grămadă confuză, trei sute de oameni se băteau și se sfășiau ca niște fiare. Înjurături, amenințări, strigăte de milă, toate amestecate, ne-au paralizat pentru o clipă; nu la fel și pe Jack Striver, care a apărut în același moment pe scenă, îmbrăcat doar cu o scurtă cămașă de noapte și având un băț zdravăn în mână. Într-o clipă era în mijlocul lor, strigând în turcește: „Ooo, copiii mei, miei mei, dragii mei! Vă place să va bateți, nu? Și mie. Nu-i nimic la fel, mai ales când ești deasupra. Haideți, nu renunțați, continuați distracția. Nu mai continuați, nu? Rău de mine c-am venit târziu; anunțați-mă când sunteți odihniți și mă veți găsi pregătit! Aaa, acum vă întoarceți la culcușurile voastre neprihănite și eu la fel, căci, pe Allah, dacă mă deranjați din nou, groparii vor avea mult de lucru // mâine dimineață. Noapte bună, dragilor, și vise plăcute; p. 113 dar înainte să plec o să vă iau luminile – sunt periculoase pentru copii”. Totul s-a liniștit într-un minut și n-au mai fost alte probleme în timpul lungii ierni.

Capitolul XV

p. 114

Sub un acoperiș – O călătorie în timpul iernii – O noapte într-o colibă bulgărească – Sărăcie pretinsă – Șapte într-un pat – Un însoțitor suspect – Prieteni buni

După ce ne-am cazat oamenii, ne-am întors atenția spre procurarea unei protecții mai bune împotriva furtunilor de iarnă și a frigului decât cortul nostru și doream cu atât mai mult să o realizăm, căci avusesem friguri pe principiul

³⁷ Nume dat unei furtuni ce lovea coasta vestică a Mării Negre în lunile de toamnă.

ciuturilor de la fântână³⁸, unul sus și altul jos. La început, toate diligențele pe lângă turci (singurii posesori ai unor case decente) au fost respinse; dar, cum trebuia să facem rost de una, am apelat la o cheie de aur către inimile lor. Plătind prețul original al clădirii drept chirie pe un an, am obținut o casă de la Salim Bey, șeful poliției. Stătusem în cort timp de șapte luni, dar în ultimul timp fusese atât de frig încât trebuia să mergem la culcare la asfințit pentru a ne încălzi. Așa că am privit cu mare plăcere cum liniile cortului erau coborâte pentru ultima dată și cortul era cărat la locul de iarnă. Puținele noastre lucruri au fost mutate la casă și după o zi grea de muncă am mers la noul nostru cămin. Casa se afla într-o curte mare, p. 115 înconjurată de ziduri înalte, într-o parte fiind // o bucătărie și două mici dormitoare. Bucătăria și o cameră au fost date lui Clianthe, iar Buyuk Tchellaby a luat-o pe cealaltă ca dormitor. Casa propriu zisă era ridicată patru picioare de la pământ și se intra în ea pe niște scări ce dădeau pe o verandă, de unde se deschide ușa principală. Erau doar două camere – vestibulul și o cameră de mărime bună, care ne-a servit mai apoi drept cameră de zi.

O adunătură de scânduri de-a curmezișul camerei de la intrare lăsa spațiu suficient pentru cele două paturi de campanie și un spălător și n-ar fi fost un loc rău de-ar fi avut și vreun fel de lumină. Așa cum era, trebuia să vii la ușa din față să vezi când te bărbierești și să faci partea delicată a toaletei sau altfel trebuia să luăm o lumânare. Mobila din camera de zi, când am ajuns, consta dintr-o masă șubredă, pe cele mai lungi și subțiri picioare din câte-am văzut vreodată, semănând cu bietul Smike din tablourile de la Dotheboys Hall în *Nicholas Nickleby*³⁹, apoi un divan pe doi dintre pereții camerei și cele două scaune joase de campanie ale noastre. Nu mult lux, ați spune – dar stați șapte luni într-un cort și apoi spuneți-vă opinia! Tot ce pot zice este că niciodată înainte și după n-am mai simțit un asemenea sentiment de confort și stăteam până la ore târzii, fără chef să ne despărțim de ea; chiar după ce ne vâram în pat, ne bucuram de liniște și mulțumeam că eram departe de vântul permanent și de mișcările cortului. Câteva zile mai târziu am primit o cutie mare cu p. 116 haine de iarnă din Anglia, restul fiind umplut cu // veste împletite, mănuși⁴⁰ și alte amintiri calde și confortabile ale prietenilor de acasă. În afară de asta a mai sosit și o căruță cu mobilă; și când am pus covoarele jos și perdelele sus, am fixat soba metalică și am pus veselă pe masă, cu o față de masă albă sub ea, o viziune cu costume și cravate albe ne-a trecut pentru un moment prin minte și am simțit un sentiment vecin cu venerația pentru comoda noastră cămăruță. [...]

³⁸ *We had lately been playing "buckets in a well".*

³⁹ Referire la unul dintre personajele din romanul *Nicholas Nickleby*, de același preferat autor, Charles Dickens..

⁴⁰ *Muffatees.*

Masa de Crăciun – O budincă de stafide – Chasseurs de dimanches**– Un indicator perfect – Cum sunt stricați câinii – Câini turbați****– Poneiul cazac – O fantomă**

Se apropia Crăciunul și cum plăcuta vreme de sezon întrerupsese lucrările și n-aveam nimic de făcut, am decis să ne arătăm ospitalitatea și să facem o masă festivă!

În afară de noi mai erau doi europeni în oraș – dl. Bichelet, un francez, care avea o slujbă la linie, și dl. Karl, un refugiat polonez, în serviciul guvernului turc. I-am invitat și au acceptat, iar apoi toate energiile noastre s-au concentrat asupra mesei. Timp de două zile am cutreierat câmpiile, încercând să împușcăm o dropie care să țină locul curcanului, dar abia în a treia dimineață am avut succes. Apoi am descoperit că oprindu-ne la unul dintre șantierele depărtate eram exact pe linia de zbor a stolurilor care călătoreau spre sud și în mai puțin de o oră am împușcat cinci păsări bune. Cum la *pièce de résistance* era astfel asigurată, am căutat apoi prin tot orașul ingrediente pentru o budincă de stafide și am consultat-o pe d-na Jack Striver despre cum se face. [...]

Capitolul XVII

O colonie de cazaci – Un dublu naufragiu

Într-o zi am călărit până la lacul cel mare și, după ce ne-am lăsat caii într-un sătuc de pe malul acestuia, am luat-o pe jos pe apele sale înghețate pentru a vizita o colonie de cazaci stabiliți pe o insuliță din mijlocul său. Păreau foarte fericiți să ne vadă, iar șeful coloniei ne-a invitat în coliba lui de formă conică, făcută din stuf, în interiorul căreia era un divan jos făcut din nuiiele și acoperit cu papură. Era o vatră deschisă în mijloc, iar fumul ieșea printr-o găurică lăsată în vârf. Când stăteai în picioare era destul de sufocant, dar nu era la fel de rău când te așezai, cu ușa de formă triunghiulară larg deschisă. Am fost curând vizitați de toți cei care se puteau ghemui de jur împrejur, fără să ne incomodeze; fiecare făcea așa, spunea câteva cuvinte și se închina. Toți vorbeau turcește bine și cei mai tineri, ni s-a spus, se născuseră acolo. Vorbeau cu mare mândrie de Rusia, iar pe țar îl considerau, evident, un fel de zeu. Când i-am întrebat de ce părăsiseră asemenea țară și stăpân bun, au spus că erau foarte săraci și // veniseră aici să caute pâine. În același moment o privire stânjenită le apărea pe fețe, care spunea clar că nu era totul și suspectez că recrutarea din Rusia avea mai multe de-a face cu asta. Fără excepție, acești cazaci sunt cei mai frumoși oameni pe care i-am văzut vreodată; l-am luat pe cel mai scund și m-am așezat lângă el și sunt sigur că avea cam șase picioare, iar mulți dintre ceilalți trebuie să fi avut șase picioare și trei sau patru inch⁴¹. Erau toți

p. 134

⁴¹ Șase picioare sunt egale cu 1,83 m, iar șase picioare și trei – patru inch cu 1,91–1,93 m. Un inch = 2,54 cm.

splendid armonizați și arătau ca o rasă de uriași. Erau foarte frumoși, cu mustăți foarte lungi și groase și cu bărbi de culori ce variau între gălbui și roșcat. Erau bine îmbrăcați cu o căciulă de oaie, jiletcă vătuită strânsă pe corp, cu mânecile făcute din pânză albastră grosă sau pielicică de miel, pantaloni largi, evazați, din același material, prinși într-o pereche de cizme solide până la genunchi, sub care, îmi imaginez, iarna poartă izmene din piele de oaie. Una peste alta, era un grup de oameni frumoși, cu figuri de nădejde și-i doream pentru lucrările noastre. Erau pescari și-și făceau meseria tot anul, bărbații în bărcile lor, iar femeile și copiii sărând și uscând captura la soare. O piață de desfacere se găsea la toate târgurile, unde peștele era cumpărat de creștini ca hrană, în special în timpul postului mare sau în zilele de post. Cazacii ne-au spus că rar mâncau altceva în afară de pește; iar dacă erau rezultatul unei asemenea alimentații, n-am putea face mai bine decât să ne hrănim astfel tinerii recruți.

p. 135 După gusturile noastre, femeile erau mult inferioare bărbaților ca frumusețe, dar erau toate foarte mari și active și //ar fi alcătuit ele însele un veritabil regiment de amazoane. Erau îmbrăcate cu bluze din bumbac albastru fără nici o formă legate strâns la brâu, fără nimic pe cap afară de un mic batic legat în jurul buclelor lungi de păr, iar apoi așezat în jurul capului sub forma unei coroane. Câteva aveau cizme ca ale bărbaților; dar cele mai multe aveau picioarele goale mai jos de genunchi, unde se terminau fustele. Copiii erau toți foarte drăguți și semănau mult cu unii dintre micuții cu ochi albaștri din Anglia, dar luându-i după vârstă erau cu certitudine mult mai înalți. Înainte să plecăm ne umpluserăm buzunarele cu dulciuri turcești și când acestea au apărut, a dispărut timiditatea și-am devenit curând mari eroi, fiind trași și examinați de parcă noi înșine eram buni de mâncat. Bătrânii erau foarte scandalizați de asemenea comportament și i-ar fi trimis la plimbare pe micuți, dacă nu interveneam și-i asiguram că ne plăcea.

Cum acești cazaci sunt una dintre cele mai frumoase rase din Europa, la fel sunt, cred, una dintre cele mai puțin cunoscute; și dac-aș avea posibilitatea, mi-ar plăcea foarte mult să le descopăr istoria veche și să mă familiarizez cu toate aspectele vieții lor cotidiene și cu obiceiurile, fiind sigur că aș petrece un timp plăcut și aș învăța destule pentru a mă răsplăti pentru greutățile plăcute prin care ar trebui să trec. *Dar știu atât de puține despre acești oameni interesanți încât nu mă voi aventura să spun mai multe, ci mă mulțumesc să recomand câtorva dintre multele persoane care călătoresc prin lume să-i caute și să afle totul despre ei, //*

p. 136 începând cu unul dintre cele mai neobișnuite dintre diferitele lor triburi, birjarii care monopolizează trăsurile publice din Țara Românească.

Înainte să ne terminăm vizita la cazaci a trebuit „să mâncam sare” și n-am fost prea fericiți să terminăm o porție bună de pește prăjit în ulei, destul de rânced și având gustul a ceea ce cred c-ar fi o cutie de sardine stricate dacă ar fi fierțe și înghițite fierbinți. Apoi am luat un ceai slab *à la Russe*, adică având o felie de lămâie care plutea în el și fără lapte sau zahăr. Există un ingredient în pregătirea tuturor mâncărurilor în Turcia, care nu este menționat în mod special, dar care nu este niciodată lăsat la o parte. Necesită obișnuință și multă practică să te familiarizezi cu el, dar gustul englez nu învață niciodată să-l placă. Vorbesc despre mizeria care se află în orice fel de mâncare. [...]

Primăvara – La lucru cu seriozitate – Terasierul englez rătăcitor – Băutura**– Tommy – Fortificații romane – Tumuli romani – Antichități romane**

Iarna întunecată și tristă, cu problemele legate de zăpadă, ger, vânt, oameni înghețați și călătorii dificile, s-a încheiat și primăvara era din nou cu noi. [...]

La începutul primăverii, un grup de englezi a sosit să coordoneze munca de p. 141
birou și departamentele financiare și, în mod foarte înțelept, fuseseră aleși oameni tineri [...]

Aceștia au fost urmați de fierari și dulgheri, iar apoi au venit încet, unul câte unul, cea mai curioasă dintre toate categoriile de muncitori – terasierul englez rătăcitor. Cei mai mulți dintre acești oameni erau fii de muncitori și începuseră munca de la o vârstă fragedă la una dintre numeroasele linii atunci în construcție în Anglia și, tentați de salariile mari și de pasiunea pentru aventură, și-au urmat câțiva dintre vechii șefi peste mări pentru a începe o lungă carieră de muncă în diferite părți ale Europei. De îndată ce o muncă era terminată și banii câștigați erau cheltuiți pe băutura, migrau spre regiuni noi; dar oriunde mergeau și oricât rămăneau în străinătate (puțini se mai întorceau vreodată acasă), își păstrau individualitatea și erau „terasierii” cu multele lor vicii și câteva virtuți. Oricât de șocant ar părea, băutura era forța care-i mișca. Pentru băutura își părăsiseră casele și prietenii, pentru băutura munceau și erau sclavi, pentru băutura trăiau și prin băutura aveau să moară. Banii sunt valoroși // deoarece procură băutura și p. 142
niciodată, cum e cazul cu alți oameni, în sine sau pentru numeroasele avantaje și luxuri pe care le aduc. [...]

Terasierii englezi erau prea utili, iar salariile lor prea mari ca să-i angajam ca p. 144
muncitori, așa că au fost trimiși pe sectoare diferite pentru a coordona munca și //
a-i instrui pe localnici și, până la sfârșitul primăverii, muncitorii erau foarte ocupați p. 145
la fiecare câteva mile de-a lungul liniei; cum nu erau munci grele, cum ar fi excavări adânci, tuneluri sau viaducte, lucrările înaintau rapid. Aproape că trăiam în șa și pe șantiere, fiind curând aproape la fel de bronzat ca o piele roșie și cam la fel de dur.

În afara liniei propriu-zise aveam o grămadă de alte construcții de făcut. Au trebuit ridicate case pentru noi înșine, personal și numeroșii muncitori europeni, dar birouri și ateliere în care să lucreze. Primele au fost toate așezate pe un câmp mare sau complex, închis cu gard, de cel puțin 50 acri, chiar la baza promontoriului, oferind o perspectivă grozavă asupra mării – cele din urmă, aproape de punctul unde trebuiau să înceapă lucrările de amenajare a portului. Toate erau construite din piatră, cea mai multă obținută prin demolarea fortificațiilor antice și săparea fundațiilor numeroaselor clădiri romane, pe care acel întreprinzător popor le-a lăsat în urmă cu sute de ani. O veche fortificație romană de circa o milă lungime mergea spre est, de pe faleză până la un punct în golful Constanței, tăind în câmpie, de-a lungul golfului, întregul punct și o bucată bună de pământ, ferind Constanța acelor zile de atacurile barbarilor.

p. 146 Consta dintr-un perete sau rampă, construit din piatră de circa 12 picioare grosime la vârf. Nu avea mai mult de șase picioare înălțime de la pământ, dar pe partea exterioară fusese făcut un șanț de 12 picioare adâncime și circa 12 picioare lățime, iar fața zidului (format // tot din blocuri de piatră de trei – patru tone fiecare) era adusă până la bază, astfel încât un inamic ar fi trebuit să urce 18 picioare pentru a ajunge la fortificații. Lângă fiecare capăt și în centru era o deschidere de circa opt picioare lățime, iar pietrele care o formau cântăreau cel puțin cinci tone. Cred că erau închise cu porți de lemn, dar desigur că acestea dispăruseră. Pietrele erau prinse cu mortar, foarte finisat pe față, dar puțin mai mult de-o masă de beton și pietre mari la interior. Totul se întărise atât de tare cu trecerea vremii, încât piatra însăși ceda înaintea mortarului sub puterea răngilor și pârghiilor.

Una dintre lucrările noastre traversa acest val, în unghi drept, aproape de mare, iar nivelul căii ferate era la 15 picioare mai jos de fundații. Am scos pământul până în dreptul valului; dar cum puteam să excavăm sub el, fără să dărâmăm pe noi întreaga masă? Am ținut mai multe consultări la fața locului și eram oarecum amuzați de unul dintre muncitorii noștri bulgari, care și-a dat cu părerea neîntrebat. Se remarcase adesea prin felul grozav în care mânuia târnăcopul și prin marele volum de muncă pe care-l putea face într-o zi, iar acum considera că nu era nici un pericol ca peretele să cadă, chiar dacă era îndepărtat pământul care-l susținea. Putea să reziste; dar, de cădea peste o echipă de oameni, ieșea o încurcătură teribilă! Nu, trebuia să mutăm oamenii mai departe și să așteptăm până puteam face rost de niște praf de pușcă și să-l aruncăm în aer.

p. 147 Așa am stabilit; dar am fost tare mirați, // când am mers la linie în dimineața următoare, să vedem că prietenul bulgar tocmai terminase o galerie de zece picioare lățime, pe care o săpase pe sub masa de beton! Acolo era, la fel de rigidă ca o bară de fier și intactă! Nici o piatră nu căzuse, și nici nu era vreun semn de fisură. De la un capăt la altul, unde pământul desfăcut îl sprijinea, avea 12 picioare lungime, 12 picioare înălțime și 10 picioare adâncime, totul făcut din beton, în care erau amestecate pietre între 10 și 12 inchi pătrați. Bulgarul, Ekmekji Georgey (brutarul Gheorghe, căci era brutar ca meserie), a fost dojenit tare; dar n-a mai mers niciodată la echipă ca *simpliciter muncitor și a fost făcut din acea zi maistru general* sub Jack Striver, curând devenind unul dintre cei mai utili și inteligenți oameni pe care i-am avut vreodată.

Însă necazul cu marea barieră de zidărie nu era gata, căci, deși aveam un drum dedesubt, nu îndrăzneau să-l folosim și era mult prea dificil s-o doborâm așa cum era. Am făcut o gaură în mijloc și am pus o încărcătură mare de praf de pușcă (tot ce-am găsit de cumpărat în oraș); dar, din cauza nenumăratelor găuri și fisuri, aceasta, când a fost aprinsă, și-a irosit forța și a lărgit gaura forată doar cu un diametru de un picior. Lui Jack Striver i-a venit acum o idee strălucită. A tencuit gaura de jur împrejur cu lut și noaptea a umplut-o cu apă, pe care un ger foarte mare a transformat-o în gheață solidă; expansiunea gheții a spart întreaga masă, iar dimineața am găsit-o bucăți la fundul excavării. Lângă capătul vestic al valului, dar în afara lui, era un grup mare de tumuli, dintre care am deschis unul și am găsit în p. 148 el un mormânt, // cu o piatră dreaptă sau o gresie mare așezată la fiecare capăt.

Dacă sunt mormintele unor mari conducători, cum cred că trebuie să fie, aceștia trebuie să fi fost la fel de numeroși ca murele, căci nu doar aici, ci în întreaga Dobroge, acești tumuli pot fi găsiți într-un număr nesfârșit.

Erau utili pentru noi ca puncte de reper, când doream să descriem un anume loc și curând le-am dat nume ca „Tumulul dropiei” „Tumulul vulturului”, „Trei tumuli” și tot așa. Acești vechi romani trebuie să fi avut foarte puține idei despre reglementările sanitare corespunzătoare, căci, când am ajuns să facem excavările mari din zona falezei, am constatat că solul era alcătuit în totalitate din haznale putrezite, ceea ce arăta că singurul lor mod de a scăpa de mizerie era s-o îngroape sub propriile nasuri. Că erau făcute de romani era clar din multele lucruri pe care le găseam în ele. Zi de zi maistrul ne aducea numeroase lămpi de pământ, copii ale cărora pot fi văzute adesea pe mesele de scris din Anglia ținând colaci de lumânări de ceară. Apoi o grămadă de ceramică spartă, toată de o descriere grosolană, ne suscita interesul, căci arăta că slujnicele era la fel de vinovate atunci, ca și acum, de faptul că li se sfârâmau lucrurile în mâini.

N-aș fi obiectat să cinez cu acești vechi romani, căci evident știau ce era bun, judecând după mulțimea de cochilii de stridii (cu adevărat locale) peste care am dat, să nu mai zic nimic de delicatase precum melci de mare, moluște și cochilii de melci uriași. //

Banii de cupru trebuie să fi fost „o marfă fără căutare”⁴², sau poate erau atât p. 149 de puține de cumpărat încât banii erau inutili și astfel își găseau locul în aceste haznale. Apăreau în fiecare zi, dar nu valorau mult; poate dacă găseau ceva de valoare, muncitorii păstrau pentru ei înșiși. Din când în când ieșeau la iveală mici figurine curioase din bronz, una fiind acum în fața mea; are circa trei inchi înălțime și reprezintă un bărbat foarte frumos, bine clădit, atât cât îi țin fața și bustul; dar, dacă este o copie inspirată din viață, natura trebuie să fi jucat o farsă ciudată originalului, căci un braț este un gât și cap de câine, iar celălalt de crocodil. Statui grosolane făcute din calcar, toate mai mult sau mai puțin sparte, ieșeau la lumină, ca și o piatră mare, pe care era o inscripție, dacă îmi amintesc bine, în memoria unui anume domn Tomi, mulți ani guvernator roman al acestui oraș. Multe dintre aceste lucruri au fost trimise în Anglia și cred că sunt acum la Muzeul Oxford. Sunt sigur că piatra d-lui Tomi este acolo, căci se bănuia că este un tovarăș de-al lui Ovidiu și putea să lumineze vreun mister relativ la acel personaj. Mai jos, aproape de mare, am dat peste o baie romană. Consta din două camere, una prin cealaltă; pereții și tavanul ambelor erau așoperiți cu dale subțiri de marmură albă, atât de bine prinse de pereții de cărămidă sau mai degrabă de țiglă încât s-au făcut bucăți când am încercat să le separăm.

Fundațiile acestor camere erau bărne de stejar de circa un picior pătrat și când p. 150 le-am scos erau // într-o stare de păstrare atât de bună încât se vedea toată nervura lemnului și nu le-ai fi dat nici 50 de ani vechime.

Pofoarele ignorante și leneșe din aceste părți ale lumii cred mult în comori ascunse, iar turcii ignoranți și leneși nu sunt excepție de la regulă. Toate comorile găsite erau cerute de guvern și felul în care oficialii înalți îi scriau constat și-i

⁴² *Drug in the market.*

cereau lui Issa Effendi să supravegheze cu mare atenție acest amănunt arată că sperau la lucruri importante. Erau foarte dezamăgiți, căci nu le păsa de „gunoiul” reprezentat de antichitățile romane, dar n-au primit niciodată un ban lichid. Aproape că l-au terminat pe Issa cu asta. Stătea toată ziua pe marginea falezei în soarele arzător, sub o umbrelă albă, și oriunde vedea un om odihnindu-se pentru o clipă și două – trei capete adunate la un loc, se grăbea pe picioarele lui crăcănate și ajungea gâfâind la oameni să întrebe la ce se uitau; de obicei primea un răspuns ca „o zgârietura de pe mână, Effendi”, sau „o schijă de la târnăcop m-a tăiat”. Oamenii nu-l plăceau nici pe el, nici ocupația lui de spion și sunt sigur că-i jucau intenționat feste. [...]

p. 159

Capitolul XX

Servitorii locali – Olărie spartă – Căldură mare – O femeie omorâtă de țânțari – Plase de țânțari – Treziri devreme – Lăcuste

La începutul verii am fost trimis la Cernavodă să supraveghez acel capăt al liniei și mi-am stabilit reședința acolo, întâi în casa familiei Vlad, apoi într-una dintr-un grup de case pe care le-am construit pe dealul de deasupra satului. Gospodina britanică va fi interesată să audă că nu este singura persoană supărată pe servitori și că cei proști nu se limitează „la această insulă”. Toți vechii angajați erau cu frații mei și a trebuit să caut unii noi. La recomandarea lui Clianthe, l-am luat mai întâi pe fratele lui mai mic, un mocofan foarte neplăcut, care se bucura de numele eufonic de „Leonidas”. Dacă n-aș fi avut altceva de făcut toată ziua și mi-aș fi dedicat educației lui ani întregi sunt sigur că nu l-aș fi învățat nici lucrurile de bază ale slujbei. Avea doar două idei în capul lui murdar. Prima, să se benocleze cu gura căscată și cu o privire amorezată după d-rele Vlad; cealaltă, să doarmă. Când m-am mutat în casa de pe deal, ajungeam acasă noaptea cu speranța naivă că voi găsi cina pregătită, dar // acolo auzeam de la rânđași că Leonidas stătuse în sat toată ziua. Coboram, iar acolo era cu certitudine tânărul seducător cu gura larg căscată, holbându-se la fermecătoarele ființe. Câteva atingeri de cravașă îl trimiteau să pregătească ceva mizerabil pentru mine și, când mă întorceam acasă, după o pâlăvrăgeală cu moș Vlad, îl găseam invariabil adormit pe masa din bucătărie, fără măcar să fi aprins focul! Cum n-a făcut niciodată nimic pentru mine, l-am trimis să-și vadă de treabă și nu l-am plătit deloc, iar de atunci a avut o a treia idee, că-i datorez sume mari de bani. Locul a fost ocupat de un alt frate, Demetry, numit familiar „Memico”, apelativ pe care-l explica spunând „Numele meu este Dumitru, dar vecinii îl prescurtează și-mi zic Memico. Memico e tot aia cu Jim”. Nu era un servitor rău din unele puncte de vedere, dar era cel mai mare hoț care l-a furat vreodată pe un stăpân. Îl țineam câteva luni până nu mai puteam rezista la ciordeală, îi dădeam o bătaie bună și-l trimiteam la plimbare. Urmau apoi mulți de același calibru ca Leonidas, până ce, disperat, îl reinstalam pe Dumitru și închideam, pe cât posibil, ochii la furat. În cele din urmă m-am înțeles cu Mustafa,

un turc de vârstă mijlocie, onest, a cărui singură recomandare ca bucătar era că mulți ani fusese fabricant de lumânări de seu. Avea un aspect destul de posac și niciodată n-a scos vreun cuvânt în plus, dar s-a dovedit un servitor foarte bun și a rămas cu mine mulți ani. Când am părăsit Turcia, i-am obținut // un loc la linie și p. 161 am auzit că umblă îmbrăcat într-o uniformă de paznic și lucrează în această capacitate.

În prima zi când a intrat în slujba mea, se afla în bucătărie de mai puțin de jumătate de oră când am auzit o bubuitură groaznică și, mergând să văd ce se întâmplase, mi-a spus că-i alunecase tava din mână și toată vesela era spartă. Mulți ani mai târziu, Mustafa însuși mi-a spus adevărul despre acest accident. Se temea că folosisem farfuriile etc. să mănânc carne de porc și nu risca să aibă de-a face cu lucruri atât de impure.

Căldura verii era mai mare decât am simțit vreodată și, în egală măsură, europeni și localnici sufeream mult din cauza asta. În luna august, gradele termometrului din camera mea au rămas zi și noapte foarte aproape de 35^{o43}, încât credeam că se stricase; doar urmărind comportamentul celorlalți m-am convins că era bun. Am văzut un terasier englez nevoit să-și scoată batista pentru a ridica o bucată de fier care stătuse la soare, iar alții aveau pielea de pe față jupuită din cauza căldurii. A fost o zi pe care n-o voi uita niciodată. O canonică engleză era în port și ne bucuram de prezența ofițerilor. După căldura sufocantă ce-ți dădea senzația că te sufoci, ne-am bucurat să vedem nori negri denși apărând deasupra orizontului în partea de nord-vest, care s-au întins apoi pe tot cerul. În sfârșit vine ploaia și se // va termina cu această căldură îngrozitoare! S-au tot adunat acei nori și-au ajuns și deasupra noastră, însoțiți de o furtună care amenința să zboare baraca de tablă în care stăteam, dar n-a curs nici un strop de ploaie! Nu, în locul ploii un praf fin și negru a umplut aerul și a întunecat camera. A pătruns peste tot și în câteva minute totul era acoperit de el, iar căldura era mai sufocantă ca înainte. A durat jumătate de oră și apoi am văzut-o ducându-se la multe mile în largul mării. Adusesse din mlaștinile Dunării un număr mare de țânțari, toți dornici de cină după călătoria lor grăbită. Am servit câteva sute, căci, stând pe verandă, discutând în timpul serii, îi pocneam cu grijă pe cei de pe fața mea, dar am uitat că eram în pantaloni subțiri de doc, așezat pe un scaun cu fund de trestie și doar după ce m-au pișcat bine prin găurele mi-am dat seama ce-mi producea atâta durere! [...]

În timpul verii fierbinți, comportamentul doamnelor engleze din Constanța, p. 165 când se plimbau la răcoarea serii, a devenit foarte curios în ochii noștri, ai bieților burlaci; atât de tare încât obișnuiam să stăm în fiecare seară pe verandă și să le privim cu mare interes. O ușă se deschide la una dintre casele din zona depărtată a cartierului și apare o damă gravă și demnă, însoțită de soț; după ce admira câteva momente frumusețile golfului, traversează drumul și se plimbă liniștită prin cartier. Indiferent cât de calmă și liniștită părea în general, eram siguri că-și va sfârși călătoria, mai devreme sau mai târziu, printr-o succesiune de salturi sălbatice și strigăte sfâșietoare, în cele din urmă repezindu-se nebunește în prima casă unde se

⁴³ 96° grade (Fahrenheit)

p. 166 găsea o femeie! Mințile noastre inocente de celibatari erau foarte mirate de acest comportament extraordinar și a trecut ceva timp // până să descoperim cauza acestei epidemii de sărit. Doar insinuând subtil că ni se părea că doamnele erau cu certitudine nebune, am convins în cele din urmă un soț să ne explice. „Vezi, doamnele poartă acum acele jupe absurde cu crinolină și mergând pe iarbă cu siguranță acoperă niște lăcuste adormite care, deranjate de picioarele care se apropie, sar și apoi – apoi nu mai pot suporta bătăitul aripilor ca de hârtie”. „Dragul meu, te felicit, o lăcustă în fustă este floare la ureche; mă temeam că erau păsărele la acoperiș”.

Dacă problemele și deranjul cauzate de aceste insecte proaste, cu aripi lungi, ochi mari și vedere aparent proastă s-ar fi încheiat aici, ar fi fost destul de amuzante, dar ele reprezentau o pacoste teribilă pentru toți. Veneau la început câte una sau două și erau căutate și privite ca niște curiozități; apoi veneau mai multe, urmate curând de nenumărate milioane. Se îndreptau spre sud; dar cum puteau zbura doar zece metri o dată și trebuiau să se odihnească mult înainte de fiecare salt, înaintarea lor era lentă și treceau câteva săptămâni până să le vedem și pe ultimele. Din fericire, își făceau apariția după recoltă, altfel ar fi distrus-o complet; oricum, goleau orice frunză verde din țară și aparent fără vreun motiv. Le-am privit de multe ori cu mare atenție. După ce se așezau pe o plantă, se târau încet până la

p. 167 cea mai apropiată frunză, // prindeau coada în puternica gură ca un clește, o tăiau cu o mușcătura și-o lăsau să cadă – apoi treceau la alta și la alta până când toate frunzele erau la pământ. Spun doar ceea ce-am văzut eu însumi; îndrăznesc să spun că alții au fost mai norocoși ca mine și au văzut acești dăunători pe masa lor.

În afară de faptul că distrugeau tot ce puteau băga în gură, lăcustele reușeau să se facă neplăcute într-o mie de alte feluri. Băgând mâna în buzunar sau încălțându-ți ghetele sau băgându-te în pat sărea una dintre aceste insecte nepricepute și-ți trebuiau nervi de oțel să nu te enervezi. Apoi ajungeau în ceainic și după ce erau fierțe acolo, reușeau să iasă pe gât și lăsându-și capul la urmă păreau să râdă de încercările zadarnice ale cuiva de a-l face să curgă. Cădeau în fântâni în asemenea număr *încât apa era otrăvită de cadavrele lor*, iar aripi de lăcustă, picioare de lăcustă și corpuri de lăcustă apăreau în toate felurile de mâncare puse pe masă.

Dacă te plimbai, bâz, sărea o lăcustă; până să-ți ferești capul, te lovea în față cu o forță surprinzătoare și erai fericit dacă nu erai chiorât pe jumătate. Din fericire nu există o altă insectă mai puțin capabilă să aibă grijă de ea însăși și mureau cu miile din propria lor prostie; cred că toate care au ajuns la malul mării au pierit în apele acesteia. Timp de câteva săptămâni a fost un morman de cadavre pe plajă,

p. 168 chiar lângă mare, și întreaga atmosferă // putea a putreziciune când vântul bătea dinspre mare. Se spune că nu există vreun animal viu pe lume care să nu mănânce aceste creaturi și că oamenii din unele zone ale Africii le consideră mari delicatese. Cred că omul le mănâncă, dar sunt oarecum sceptic că ființele graminivore fac asta și nu le-aș recomanda ca hrană pentru vânători.

Băcani frauduloși – Subcontractori britanici – Yorkey George**– D-nii Lever și Switch – Mutat din atelier – Bulgarii și alte rase**

Cum cei mai mulți dintre oamenii noștri veneau din sate îndepărtate și nu prea puteau să-și procure alimente, ofeream fiecărui om două pâini negre pe zi. Pentru a face asta am încheiat contracte de aprovizionare zilnică cu brutari armeni și greci, care livrau pâinea la diverși maiștri, care o împărțeau în fiecare dimineață oamenilor lor. Din cauza ticăloșiei universale a brutarilor, aceste contracte erau o problemă permanentă pentru noi, iar nefericiții muncitori, care trebuiau să trăiască din amara pâine neagră, aveau plângeri nesfârșite. Am avut multe probleme cu băcanul meu de la Cernavodă și l-am tot amenințat pe bandit, care de fiecare dată mă asigură că va face mai bine pe viitor. Mergând la lucrări într-o dimineață, vreo cinci sute de oameni s-au adunat în jurul micului nostru birou, fiecare cu pâinea sa în mână, și ne-au rugat respectuos să le examinăm. Era neagră, amară, plină de mucegai albastru și, într-adevăr, destul de nepotrivită pentru consum uman; am trimis imediat câțiva oameni la băcănie, să-l aducă pe contractor, // iar pe alții în pădure să taie p. 170 câteva bețe, așezate pe masă, lângă condică. Toți oamenii stăteau adunați în cerc și când a venit băcanul i-am arătat pâinea și l-am întrebat ce părere avea în legătură cu ea. S-a prefăcut c-o examinează și a spus apoi că poate nu este pe cât de bună ar trebui, dar că era destul de bună pentru muncitori. I-am spus că hotărâsem să rămână și să mănânce o pâine întreagă sau să primească o lovitură pe spate de la fiecare om, pe măsură ce le citeam numele din condică. Au aprobat toți cu bucurie, cu excepția băcanului, care a început să se roage să fie iertat; dar îmi înăsprișem inima și-am strigat primul nume, la care s-a răspuns imediat cu un băț, așa că băcanul a luat o gură mare din pâine și a înghițit-o imediat. S-a străduit, dar a avut nevoie de câteva ajutoare de băț înainte să termine întreaga pâine. I-am spus că oricând oamenii se plâneau de pâine, va fi invitat din nou la micul dejun și l-am trimis să digere pe îndelete grețoasa hrană pe care o mâncase. În câteva zile, relatarea faptelor mele s-a răspândit pe toată linia și din acel moment n-am mai avut necazuri cu contractorii de pâine. [...]

Unul dintre cele mai interesante lucruri legate de construcția acestei căi ferate p. 174 a fost numărul mare de rase diferite, pe care, dintr-un motiv sau altul, le-am adunat la lucrări. La un moment dat am numărat în această masă eterogenă 32 de limbi și dialecte diferite, dar, cu câteva excepții, turca era folosită de toți pentru nevoile zilnice. Printre localnici, de departe cei mai buni și inteligenți muncitori erau // bulgarii, care, cu educație corespunzătoare și exemplu bun, puteau face orice. Din p. 175 păcate, singura educație a unui bulgar era atunci oferită în birourile negustorilor levantini din Constantinopol și din alte mari orașe, unde moralitatea negustorească este atât de coruptă încât n-au altă opțiune decât să devină hoți. Un om cinstit este considerat un prost; și când despre un om se spune că este geniu, înseamnă că este un mincinos mai mare decât vecinul lui și un țepar mai mare și mai de succes. Băiatul de la țară este dus întâi la aceste birouri ca slugă și, prin istețime, ajunge să devină partener sau să facă el însuși afaceri; în oricare caz, va ajunge un bandit.

Nu există școli, cu excepția celor ale bisericii ortodoxe, unde, cred, nu este avută în vedere o asemenea prostie ca predarea moralei. Din acest motiv, cei mai

buni oameni trebuie, pe cât posibil, evitați, dar se va găsi o bunădată veritabilă la țărani, care are nevoie doar de dezvoltare. Sunt oameni liniștiți și muncitori, răbdători și supuși sub jugul turcesc, dar totodată nelingușitori sau servili ca frații lor creștini greci și armeni și nu mă îndoiesc că dacă turcii ar fi izgoniți din Bulgaria, bulgarii o vor transforma curând într-una dintre cele mai frumoase și prospere țări din estul Europei. Pe cât posibil, i-am angajat pe acești oameni la lirie și în anii următori unii dintre ei au devenit lăcătuși, dăltuitori, // mecanici de locomotivă și de fapt au ocupat toate posturile de muncitori calificați; este minunat să vezi cum au excelat, când te gândești cât de puține le-au fost avantajele.

Aveam echipe mari de turci; dar nu sunt niciodată cu adevărat muncitori buni, din cauza inabilității de a rezista mai mult timp la un lucru. Cum hoțul dirtr-un sat devine adesea erou în cazul unei urgențe ca un incendiu sau o inundație, tot așa era și turcul bun la necaz, dar pentru muncă bună și continuă dă-mi-l pe bulgar. Rar găseai un grec sau un armean la linie cu un tîmăcop în mână, niciodată dacă maistrul își merita salariul. Grecul își poate câștiga pâinea ca servitor sau băiat de serviciu sau ținând o cărciumă, dar niciodată prin muncă grea, susținută. Nu, săi; trebuie să fac o excepție în privința marinarului grec, o persoană cu adevărat bună, care merită toată lauda pentru hărnicie, talent și inteligență. Cred, de asemenea, că sunt între ei câțiva zidari și dulgheri buni, deși personal am avut puțin de-a face cu ei. Armeanul a lucrat mereu mai bine pentru *el însuși*. Poți la fel de bine să închizi un copoi într-o cutie cu iepurași și să speri să nu-iucidă și să te aștepti ca un armean de orice clasă, de la cea mai mare la cea mai mică, să nu te înșele și se pricepe atât de bine la asta încât trebuie să fii cu mult mai înțelept ca bătrânul Nick însuși pentru a-i evita manevrele. Este un proverb în Turcia, care se dovedește adevărat: „trebuie doi turci să înșele un grec, doi greci să înșele un evreu, doi evrei să înșele un armean”//

Sunt mulți țigani în Turcia, atât musulmani cât și creștini, dar seamănă atât de mult cu frații lor englezi și se ocupă exact cu exact aceleași lucruri, încât nu e nevoie să spun multe despre ei; în plus, au făcut puține pentru construcția liniei și multe pentru distrugerea ei, furând tot ce puteau lua.

Am angajat mereu grupuri mari de tătari și i-am găsit muncitori excelenți, dar cum voi scrie mai jos despre ei, n-o voi face acum. Între celelalte numeroase rase, puține erau bune la ceva, și cu certitudine nu șmecherul zâmbitor care venea lingușindu-se și ploconindu-se și ne spunea: „Eu, Sahib, sunt englez, din țara voastră de pe malurile Gangelui!”.

p. 178

Capitolul XXII

Crimă și execuție – O călătorie în Balcani – Ocupatul B

– Distrugerea excesivă a pădurilor

A fost o mare agitație în această vară în legătură cu o crimă comisă în orașelul Mangalia⁴⁴, la circa 20 mile vest de Constanța. Casa unui turc de la periferia orașului fusese spartă noaptea, iar proprietarul, cele două soții și patru copii fuseseră uciși. [Crima] a fost făcută pentru puținii bani pe care-i avea omul,

⁴⁴ *Mangarlia*.

dar cum era foarte sărac, asasinii nu trebuie să se fi așteptat la mult. Ucigașii au fost văzuți părăsind casa cu mâinile pline de sânge și au fost identificați ca fiind un țigan bătrân, cei doi fii ai săi și trei din tribul lor. Este bine să spun că au fost toți prinși în dimineața următoare de zapcii și aduși la Constanța, unde au fost puși în lanțuri și băgați la închisoare. Câteva luni mai târziu au fost judecați de guvernator și consiliu. Cum erau oameni săraci și prietenii lor n-au plătit câteva zeci de martori pentru a le justifica un *alibi*, iar dovezile erau suficient de puternice pentru a convinge chiar și mințile judecătorilor turci, au fost corect judecați și condamnați la moarte. În Turcia, // cea mai apropiată rudă a celui ucis trebuie să aleagă între o p. 179
răscumpărare în bani sau viețile ucigașilor; așa a fost și în acest caz, dar cum ucigașii nu aveau bani, alegerea a fost făcută curând. Un alt punct curios în legea turcească spune că dacă nu există un călău plătit de guvern la o distanță rezonabilă, prietenii mortului trebuie să pună la dispoziție unul. Meseria ucisului nu fusese atât de răspândită la Constanța încât să merite ca un călău să locuiască în acel loc și acum nu era nimeni care să facă munca; cum cazul în speță era unul greu, au trecut mai multe luni până să fie găsit cineva care s-o facă la un preț rezonabil. Într-o seară, în iarna următoare, fratele celui ucis a venit la guvernator să-i spună că găsisese în cele din urmă un ins întreprinzător, care pentru câțiva piaștri plătiți în avans și alți câțiva pe care spera să-i adune de la public, dorea să facă execuția dimineață devreme, dacă o putea face în felul lui propriu, adică să le taie capetele cu cuțitul lui mare. Pașa a dat imediat permisiunea, căci căinii mâncau pâinea orașului pe degeaba și asta îi oprea. S-a avut grijă ca cei condamnați să nu-și afle soarta apropiată, ci, dimpotrivă, s-a sugerat că se puteau aștepta la o schimbare în bine; au aflat că viața lor rea și prost petrecută pe pământ urma să se încheie abia dimineața următoare, când au fost legați, cu lanțuri grele la mâini, în mica piață publică // și au văzut pregătirile clare ce se făceau. Mai mulți zapcii, cu hangerele p. 180
scoase și carabinele încărcate, erau adunați la intrarea singurelor două străzi ce duceau acolo, întreaga populație era adunată pe margine și la ferestre, în vreme ce în fața ușii principalei cafenele, pașa, membrii consiliului și prietenii lor, întinși pe un divan înalt, beau cafea și fumau din pipele lor lungi. În mijlocul pieței era un tânăr turc, cu mânecele suflecate până la umeri și ținând în mână un cuțit de circa 18 inchi, fiind clar că băuse ceva mai puternic decât cafeaua pentru a-și liniști nervii, care avusese exact rezultatul opus asupra picioarelor. Cei șase bieți mizerabili tremurau în fața lui, iar unul a fost adus în față de un temnicer și dezbrăcat până la brâu; apoi i s-a ordonat să îngenuncheze pe mâini și genunchi, ceea ce a făcut imediat fără murmur, fiind, îmi imaginez, prea paralizat de frică pentru a ști exact ce făcea. O sclipire, un murmur sec și totul era gata, iar călăul, după ce a tăiat capul, l-a aruncat într-un colț. Apoi următorul pe listă, dar cum n-a stat liniștit, ci se mișca în față și în spate, cuțitul a coborât la umăr în loc de gât, făcând o rană groaznică pe pielea bronzată. Omul a sărit în picioare și înainte ca cineva să-l poată opri, s-a repezit spre piață, până ce-a dat de garda de stradă și a fost readus la locul fatal. De data asta suferințele lui s-au terminat. Măcelul // p. 181
dezgustător a fost repetat până când șase cadavre inerte, fără cap, erau întinse pe zăpadă, într-o baltă de sânge.

Treaba călăului era gata, iar acum recompensa. Mergea prin mulțime cu mâinile întinse și cu voce tare cerea bacșiș. Două ore mai târziu cadavrele erau bine înghețate, fiind apoi aranjate în colțul pieței, puse în picioare cu capetele întoarse și așezate pe gât. Câteva garduri au fost puse în față să țină câinii departe, fiind lăsate acolo până când întunericul le-a ascuns și au fost puse în căruțe și îngropate. Nu mai este nevoie să spun că n-am urmărit scena eu însumi, ci mi-a fost descrisă de mai mulți muncitori englezi care au văzut-o. [...]

p. 202

Capitolul XXIV

O baie involuntară – Un francez de viță nobilă – Slujba la biserica de lemn

[...] Acum locuiau la Constanța și de-a lungul liniei un număr considerabil de englezi cu soțiile și copiii lor, dar până la mijlocul verii singurul serviciu religios pe care fiecare avea șansa să-l primească era înmormântarea și mulți doreau ca această situație să se schimbe. S-a ținut o adunare și s-a decis ca, neputând spera să obținem în prezent serviciile permanente ale unui cleric, să fie ținute slujbe la șantier în fiecare duminică dimineață, rugăciunile și învățăturile urmând să fie citite de cineva din congregație. Totodată, un domn s-a angajat să scrie d-lui Curties, un cleric care locuise mult timp la Constantinopol, în serviciul Societății pentru Propagarea Evangheliei, pentru a-l ruga să ne viziteze din când în când. Lucrul era cu atât mai dorit cu cât mai mulți copii se născuseră la Constanța și erau nebotezați. La început au fost unele greutăți să stabilim un loc pentru organizarea slujbei, cele

p. 203

mai multe clădiri nefiind neterminate // sau, dintr-un motiv sau altul, nu erau disponibile. Aproape de plajă erau două șiruri paralele de traverse și, așezând plăci deasupra lor, am alcătuit un fel de cameră rudimentară, care, deși nu era la fel de bună ca unele dintre catedralele noastre, oferea măcar adăpost împotriva ploii și soarelui. Apoi ce puteai dori mai mult în loc de bănci decât traverse așezate în rânduri în biserica primitivă și ce pupitru mai bun decât o ladă așezată în capăt? Pai, așa cum era, am ținut acolo slujbe în fiecare duminică, până când furtunile iernii ne-au dus într-o magazie tocmai terminată și, de la acest moment, foarte rar trecea o duminică fără să citim rugăciunile de dimineață. [...]

p. 204

La câțiva ani după deschiderea liniei și // după ce la Constanța s-a stabilit un personal permanent, directorii ne-au permis să dăm jos paravanele de la diferitele camere ale barăcii de tablă și s-o transformăm într-o clădire specială pusă la dispoziție pentru slujbele bisericii anglicane; când am mers la Constanța acum vreo cinci ani, am avut plăcerea să ascult un cleric care slujea, ale cărui servicii erau împărțite între Constanța și Galați⁴⁵. Dl. Curties, cu mare amabilitate și mari dificultăți personale ne vizita din când în când în acele zile de început și curând s-a familiarizat cu toți englezii și a botezat copii, iar vizitele lui erau mereu primite cu plăcere de întreaga comunitate. Nu numai că făcea asta, ci s-a străduit mult să ne

⁴⁵ Galatz.

obțină un cleric rezident și deși dorințele lui nu s-au realizat complet, prin intermediul lui și al SPE am reușit în cele din urmă să obținem unul împreună cu Galații. [...]

Capitolul XXV

p. 205

Apele de la Alacap⁴⁶ – Frigurile – Remedii perfecte pentru febră

– Împușcături – Monopolizarea unui pat – Un hoț

La jumătatea distanței dintre Constanța și Cernavodă este satul Alacap, celebru în întreaga Turcie europeană pentru proprietățile speciale ale apei lui. La gust este exact la fel ca oricare altă apă bună, dar prin observație atentă i-au fost descoperite virtuțile. „Cel care o bea, își hrănește creierul”, iar din acea zi devine unul dintre înțelepții pământului; deși am făcut asta în mod repetat, n-am simțit nici o vigoare mentală specială. Cred în ea la fel de tare ca în oricare dintre numeroasele ape murdare pe care le-am băut la diferite băi din Germania. Lasă un doctor întreprinzător să inițieze un „stabiliment” în sat și garantez că va avea curând pacienți care se îngrămădesc și va deveni mai bogat, iar ei, când vor pleca de acolo, mai înțelepți, dar mai săraci. Din ziua în care apele Iordanului au fost întoarse, îndrăznesc să spun că dinainte, omul a fost sceptic față de marile remedii ușor obținute și pledez vinovat pentru faptul că am răs mulți ani de apele de la Alacap, deși // au fost suficient de puternice încât să dea naștere proverbului p. 206 turcesc adresat tuturor marilor proști: „Mergeți și beți din apele de la Alacap”. O, cum mai regret asta! Dacă aș fi făcut un pelerinaj acolo imediat ce-am ajuns în Turcia, aș fi evitat numeroasele prostii de care sunt vinovat și n-aș fi inhalat semințele aceluia blestem al existenței mele – frigurile. Dar eram tânăr, eram puternic și eram prost; alergând după becațe prin mlaștini fetide, dormind toată noaptea pe pământ umed și făcând o mie de alte lucruri prostești nu mi-a intrat niciodată la cap că puteam să-mi fac rău. Dacă eram așa de greu la cap, la corp nu eram, căci frigurile au intrat în el de prima dată, au rămas acolo și vor rămâne, sunt ferm convins, până ele sau altceva mă vor trimite de pe șinele acestei vieți. Cu câteva ore înainte să izbucnească un atac de febră, un om se simte foarte bine, fiind mental și fizic capabil de o mulțime de lucruri. Apoi te ia o senzație de oboseală și începi să caști și să te întinzi. Aceasta sporește și, în același timp, ți se face frig și tremuri, iar oasele încep să te doară și nu poți sta liniștit nici un minut. Te înfofolești, dar și în cea mai fierbinte zi de vară tremuri atât de tare încât verși apa din pahar înainte să poți bea pentru a stinge cea mai teribilă sete. Această stare continuă, cu forță sporită, uneori o oră, alteori patru. Apoi, brusc, începi să transpiri și în jumătate de oră apa curge de pe tine ca dintr-un burete supraîncărcat; cearșafuri, pături și chiar salteaua // sunt curând ude. În tot acest timp ai o durere de p. 207 cap îngrozitoare, grețuri mari și adesea delirezi. În două sau trei ore atacul este gata, dar Hercule de dimineață poate cu greu să mai reziste slăbiciunii. Frigurile

⁴⁶ *Allicapou*, astăzi com. Poarta Albă, jud. Constanța.

ucid rar, dar subminează atât de mult organismul încât puțini oameni care au fost bolnavi se mai bucură de o sănătate bună vreodată și sunt mulți ani obiectul atacurilor ei. Chinina este singurul lucru care ajută, dar chiar și așa nimeni nu s-a vindecat niciodată. Trei sau patru boabe luate într-un pahar de cherry în fiecare dimineață reprezintă o bună profilaxie, dar când sunt luate să taie o febră existentă trebuie folosite doze mai mari și cred că tratamentul pe care l-am urmat a fost foarte bun. În ziua de după atac am luat 16 boabe în două doze; ziua următoare opt boabe, în a treia 16 și în a patra opt boabe, iar apoi câte patru în fiecare dimineață. Unii oameni nu pot lua atât de mult; dar trebuie să reușească să ia o doză cât mai mare între atacuri, căci nu trebuie luat nimic când vine febra.

Fiecare al doilea om din Orient are un remediu perfect pentru febră și chiar și acum, după atâți ani, pot aminti zeci, pe multe dintre ele fiind suficient de tâmpit să le încerc, singura mea mirare fiind că încă sunt aici să spun povestea. Am înghițit pilule mari făcute din pânză de păianjen, am băut amestec de coniac brut și usturoi pisat în proporții egale, făcut eficient după ce am stat toată noaptea sub razele lunii și am cărat doi cartofi cruzi în buzunarele pantalonilor, în afară de nenumărate // p. 208 alte lucruri, toate mai mult sau mai puțin dăunătoare, care mi-au fost recomandate ca fiind fără greș. [...]

După ce tătarii din Crimeea s-au stabilit în Dobrogea și au arat întinderi mari de sol virgin, febra a izbucnit puternic la Constanța și lucrările au fost uneori aproape complet oprite. Europeanii au suferit cel mai mult, dar, chiar și între p. 209 localnici, // jumătate dintre echipe erau invalide din cauza asta și bătrânul nostru doctor italian era aproape terminat de munca de a măsura și distribui chinina. Din acele vremuri am încercat diferite băi germane sau din alte zone, toate garantând să ofere o mare ușurare – și toate au făcut-o, dar numai la pungă, căci încă am febra. [...]

p. 224

Capitolul XXVII

Economiile lui Georgey – O poveste de dragoste – Emigrația tătărească

[...] Georgey s-a gândit că pierderea banilor nu era un motiv să evite binefacerile căsătoriei și imediat și-a dublat atențiile la adresa Mariei cu picioare groase și și-a cheltuit primele economii pentru a-i cumpăra o plasă de țânțari, acordând-i astfel o delicată atenție și îngrijindu-se de propriul confort viitor. //

p. 225 Într-o dimineață, G<eorge> a fost surprins să audă că moș Vlad și Maria erau în bucătărie, așteptând să-l vadă, și ieșind i s-a spus că domnul Georgey (care fusese plecat cu „afaceri urgente de familie” timp de două zile) fugise peste noapte cu frumoasa și tânăra creatură și că, după ce mersese toată noaptea și făcuse 40 mile, bătrânul tată o găsisse holbându-se în ferestrele de la Constanța, admirând moda prezentată acolo. Georgey însuși a intrat acum în scenă și între declarațiile lui înflăcărate de dragoste și aprecierile înalte ale lucrurilor care aveau să iasă din viitoarea lui mireasă, furia lui moș Vlad și indiferența impasibilă a Mariei dornina confuzia; pentru a lămuri lucrurile, toți au fost trimiși în fața pașei.

După ce au ascultat ambele versiuni ale cazului de la moș Vlad și Georgey, pașa a întrebat fata ce dorea, spunând totodată că trebuie să facă exact cum dorește. Maria a răspuns fără cea mai mică ezitare că se întoarce cu tatăl ei, că îl ura pe Georgey și că venise cu el doar să vadă magazinele despre care auzise atât de multe.

Dacă legăturile și cătușele căsătoriei i-au fost astfel rupte lui Georgey, cele ale padișahului îi erau la îndemână și le putea încerca; așa că a ridicat un scaun cu trei picioare și l-a aruncat în capul iubitei, care, ascunzându-se grațios, l-a lăsat să treacă prin fereastra din spatele ei! Moș Vlad a dus-o pe Maria acasă în acea seară și Georgey și-a luat o vacanță de-o lună, de astă dată cu „afaceri urgente de *star*”, fiind văzut constant cu un lanț la // picior, făcând curățenie pe străzi. Când luna a p. 226 trecut, Georgey și-a mai luat o zi liberă, pentru „afaceri de *familie*”, și s-a întors cu Maria de soție, după ce în acea dimineață se căsătorise cu ea cu deplinul acord al părinților ei și al prietenilor. Așa merge cursul dragostei în Turcia.

De la terminarea războiului Crimeii, grupuri de tătari soseau periodic, ca emigranți din acel loc de mari lupte, stabilindu-se în principal într-un nou oraș (după numele sultanului de atunci) Medgidia, care era situat pe linia noastră, la circa 25 de mile de Constanța. De la un biet han, o moschee și vreo douăzeci de bordeie, l-au transformat curând într-o masă densă de case întinzându-se de la mlaștina pestilențială pe o distanță de o milă peste dealuri, iar câmpiile învecinate acoperite cu iarbă au fost transformate în câmpii cultivate cu cereale. Ca vechii evrei trebuie, cred, să fi trimis înapoi spioni încărcăți cu struguri, rodii și mirodenii, sau măcar pepeni, la frații lor de acasă, căci am auzit curând zvonuri că întreaga populație tătarască din Crimeea era în mișcare și trebuia s-o așteptăm rapid la noi. Nu știu dacă erau invitați să vină în Turcia de coreligionarii lor sau erau alungați din Crimeea de vechii lor stăpâni, poate ambele motive la un loc. Rușii doreau poate să scape de popoare de religie străină și care nu-l slăveau pe țar ca pe un fel de zeu. Iar turcii, dacă le putem acorda credit pentru atâta inteligență și grijă, îi puteau dori să cultive // aceste vaste câmpii și să întărească slăbita rasă musulmană. p. 227 Oricum ar fi fost, îi felicit pe turci, căci cu mici cheltuieli și necazuri au realizat cele amintite mai sus și au obținut o categorie de locuitori liniștiți și harnici și, de asemenea, îl felicit pe țar că a putut să se lipsească de o populație atât de utilă și numeroasă.

Nu ne miră, dar este regretabil că guvernul turc n-a făcut nici cele mai mici pregătiri pentru primirea miilor de oameni care urmau să vină și când prima parte a sosit la Constanța, nu erau pregătite nici un fel de hrană, nici un acoperiș și nici un animal de povară, care să ducă bieteles ființe de pe plaja unde debarcaseră.

Primii coloniști fuseseră ca acel zumzet care se aude deasupra stupului înaintea de roiul propriu-zis, dar acum întreaga masă era în mișcare și în câteva săptămâni optzeci de mii de tătari au debarcat la Constanța, iar mulți alții în diferite orașe de pe Dunăre.

Este mereu ceva melancolic și neplăcut când o veche patrie este lăsată în urmă și se caută dincolo de mări o casă nouă. Vechii prieteni, însuflețiți sau nu, trebuie priviți cu drag pentru ultima dată, vechile grupuri și plăceri abandonate și, în cele din urmă, dar nu în ultimul rând, este mereu marea familie a morților care trebuie lăsați în urmă în mormintele lor liniștite. Și toate astea părăsite pentru un

p. 228 bănuț și un viitor incert. Este ca o prevestire a acelei ultime emigrații pe care o vom face toți într-o // zi, dar viitorul acestei lumi nu poate oferi vreun loc la fel de frumos în comparație cu ce sperăm să fie dincolo.

Tătarii sunt ființe solide și îndrăznesc să spun că ei nu simt asta la fel ca noi, vesticii; în plus, sunt o rasă nomadă; dar trebuie să fi avut mai mult sau mai puțin aceste sentimente, care nu erau de natură să-i ajute în încercările dinaintea lor.

Vapoare și nave turcești rudimentare, prost construite, fuseseră oferite pentru tranzitul lor și nu exista vreun fel de hrană și apă, cu excepția a ceea ce emigranții înșiși cumpăraseră. Fiecare vas era aglomerat sus și jos cu o mulțime de oameni îngrămădiți la un loc cu pachete de rufărie, unelte agricole, căruțe și nu de puține ori cămile răutăcioase și nostime, singurul animal adus.

p. 229 Timp de multe zile aceste biete ființe stăteau îngrămădite la un loc, suferind toți blestemul răului de mare, într-o atmosferă pe care o puteai *vedea* și *simți*, să nu mai spunem nimic de mirosit și gustat! Variola, febra tifoidă și pojarul au izbucnit chiar de la prima călătorie, însă exact aceleași vase au revenit pentru o nouă încărcătură umană, fără nici o încercare de dezinfecție sau măcar de curățare. Sute au murit pe mare, fiind aruncați peste bord; de îndată ce viii au ajuns la mal, zeci de morți au fost găsiți pe vase. Curând, plaja și falezele din jurul golfului mișunau de oameni. Bătrânii, infirmii, bolnavii și muribunzii stăteau întinși la soare, în vreme ce toți cei apti s-au repezit la mare și, dezbrăcându-se, // au sărit să se spele de murdăria călătoriei și apoi s-au ocupat să-și facă situația mai confortabilă. Femeile și-au spălat hainele murdare și copiii încă mai murdari, iar bărbații, adunându-și la un loc căruțele ușoare și înjugând cămilele, s-au repezit spre morile de la lacul cel mare și au cumpărat toată făina. Alții făceau plite rudimentare, adunau și aranjau bagajele, săpau mormintele și îngropau numeroșii morți. Toți cei apti erau ocupați și ajutau și, deși nu erau veseli sau fericiți, cel puțin nu murmurau și nu se plângeau; nu exista nici cea mai mică dezordine printre ei. La acest moment liniile fuseseră puse și trenuri de marfă circulau de-a lungul ei. La auzul știrii că cea mai mare parte a emigranților trebuiau să meargă la Cernavodă pentru a se îmbarca pe fluviu și a ajunge în alte locuri din țară, managerul s-a oferit să transporte cât mai mulți de-a lungul liniei în vagoanele de marfă. Această ofertă a fost primită cu bucurie de autoritățile locale și trenuri au fost trimise în fiecare zi, aglomerate cu biete ființe. Mulți dintre ei erau atât de bolnavi, încât era destul de greu să fie mutați, dar nici nu puteau rămâne pe plajă, așa că au fost transportați cu toții. Mulți au murit în vagoane și au fost aruncați din trenurile în mișcare de către prietenii lor, acum chipurile deranjați de mizeria extremă. Alții au fost lăsați unde muriseră în vagoane, fiind călcați și striviți de către tovarășii lor în viață.

p. 230 Nici un fel de // vase nu erau pregătite la Cernavodă, așa că din nou bieții oamenii și-au făcut tabăra în aer liber, iar variola și febra, ajutate de aliați puternici ca expunerea și lipsurile, i-au omorât cu sutele.

Acum a avut loc cel mai dezgustător și revoltător incident al întregii emigrații. Un italian levantin, locuind aproape de stație, speculase cu puțin timp înainte câteva sute de porci pe jumătate crescuți, intenționând să-i trimită în Ungaria de îndată ce ajungeau la greutatea potrivită pe dealurile mărunte din jurul satului.

Acești porci au descoperit curând unde fuseseră puși numeroșii morți în morminte puțin adânci și, răsturnând cu răturile pământul proaspăt, au scos corpurile la suprafață, le-au făcut bucăți și s-au îmbuibat cu masa bogată. Curând, s-au îngrășat foarte tare și proprietarul i-a trimis spre Ungaria și Austria, unde, fără îndoială, au fost la rândul lor mâncați de oameni. De atunci am fost complet de acord cu musulmanii că porcul este un animal murdar și nepotrivit pentru consumul uman.

Capitolul XXVIII

p. 231

Colectarea dărilor – Un ciudat început în viață – Lătratul unui ogar

– Stambul – Cumpărături în bazare – Frenezia

– Un asasinat la Constantinopol – O vilă la Therapia

Încet, încet, tătarii s-au dus, unii în locuri depărtate din Dobrogea, alții spre păduri mai sus din țară, iar cu timpul toți cei rămași în viață s-au aranjat în case noi. Guvernul turc a ieșit acum în față și, pe acele nobile principii ale generozității, care înseamnă să iei de la Petru și să-l plătești pe Pavel, rezervându-și toate mulțumirile pentru sine, i-a obligat pe vechii locuitori bulgari să-i sprijine pe noii-veniți să treacă peste iarnă, iar la venirea primăverii a convocat toți capii de familie cu o pereche de boi să are pământul și să semene cereale. Acestea din urmă fuseseră împrumutate de guvern, de la săteni și până la acest moment au cam uitat să le înapoieze. În câțiva ani, acest popor harnic și întreprinzător a schimbat fața Dobrogei; marile câmpii acoperite cu iarbă au fost arate și întreaga țară transformată într-un vast câmp cultivat cu cereale. Și asta în ciuda nenumăratelor obstacole care ar fi descurajat o rasă mai puțin muncitoare. Cea mai mare dintre aceste piedici este // abominabilul sistem adoptat de guvern pentru strângerea p. 232 dărilor. Se estimează venitul întregii provincii, iar apoi se cer oferte și totul este arendat celui care dă cel mai mare preț, în general un grec sau armean din Constantinopol. Ei plătesc adesea mai mult decât totalizează taxele, dar recuperează prin subcontractare, care se face la nesfârșit. Cel din urmă arendaș este un negustor cunoscut dintr-un oraș local, care-și începe munca de îndată ce se culege recolta. Curând primește mită de la unele sate să vină și să le taxeze pe ele mai întâi, pentru a le permite astfel să adune recolta înainte să se strice; așa că el și agenții lui merg din sat în sat, însă niciodată fără să fie convinși de atotputernicul bacșiș. Oricât ar lucra și oricât ar mitui sătenii, nu toți pot fi primii și în fiecare an erau irosite mari cantități de cereale.

Datorită faptului că plouă foarte puțin în lunile de vară târzie și de toamnă timpurie, nu sunt atât de multe pagube la recoltele ținute afară, cum ar fi cazul în țările mai puțin favorizate, iar cerealele sunt mai bune pentru expunere decât ale noastre. Grâul are bobul mic, este foarte tare și nu se curăță repede de pe spic. Ajunge la piață la un preț bun și merge mai ales în Italia și sudul Franței, unde făina este atât de importantă pentru fabricarea macaroanelor. Până când arendașii

taxelor nu ajung la câmp să-și pună semnul pe partea lui din cereale, țăranului nu i se permite să le administreze, sub pedeapsa de a i se confisca totul din grânare. Apoi, înainte să-și transporte partea acasă, trebuie să rezolve cu cea a arendașului, s-o bată, s-o curețe și s-o ducă la oraș. Apoi, și numai atunci, recolta este a lui și poate face ce vrea cu ea. O altă dificultate pentru agricultură este absența drumurilor. Macadamul este un nume necunoscut și astăzi nu există nici jumătate de milă de drum construit în întreaga Dobroge. Apoi lipsa porturilor și a digurilor este mult simțită, iar sătenii trebuie să-și care cerealele câteva zile pe drumuri noroioase, înainte să poată ajunge la o piață de desfacere. Constanța s-a dovedit un lucru bun pentru nou-veniți și, după o recoltă bună, căruțele lor pline de cereale se pot vedea cu sutele, așteptându-și rândul să le descarce în magazine sau în nave.

În pofida acestor dificultăți, țătarii au prosperat și sunt acum cei mai bogați și mai întreprinzători dintre toate diferitele rase ale Bulgariei.

Din acele zile am trăit doi ani într-un casă țătărească, într-o zonă țătărească și în toată marea mea experiență cu ei i-am găsit mereu direcți și onești și am părăsit asemenea vecini buni cu un sentiment de regret. [...]

p. 244

Capitolul XXIX

Pelevan Ali, un șef de tâlhari – Călărind în urmărirea bandiților

– Căprioară prăjită la cină – O descoperire fără valoare

De multe luni auzisem de faptele unui anume Pelevan Ali și ale grupării lui de 12 bărbați și o femeie; dacă o parte dintre atrocitățile puse pe seama lor erau adevărate, meritau din plin spânzurătoarea, mai ales femeia, o musulmană tânără și foarte frumoasă, dar o diavoliță însetată de sânge.

Când eram la Constantinopol, Robert m-a înlocuit la Cernavodă și într-o zi spre sfârșitul lunii a primit un mesaj misterios de la un bătrân moldovean, care-i cerea să meargă la un loc ferit de la Dunăre, căci avea ceva important să-i comunice. Robert a mers la locul cerut, unde l-a întâlnit pe bătrân și a auzit de la el următoarea poveste: Ieri după amiază, Tchellabby, băiatul era pe dealuri la jumătate de milă în spatele casei tale, păzind o cireadă de vite, când dintr-o dată un turc călare a galopat și l-a forțat să-l urmeze în râpa cea mare, unde era înconjurat de 12 alți turci și o femeie. Au amenințat să-i taie limba dacă nu le spune ce doreau să afle și i-au pus următoarele întrebări:

„Când își plătesc englezii muncitorii?”

„Poimâine”.

„Când sunt banii așteptați de la Constanța?”

„Mâine după-amiază”.

„Unde sunt duși când ajung?”

„La casa lui Tchellabby”.

„Care este casa lui Tchellabby?”

„Prima din rând”.

„De ajuns; mergi înapoi la vitele tale și dacă zici vreodată un cuvânt că ne-ai văzut sau orice am spus, te vom omori încet și vom da foc casei tatălui tău, cu el și familia lui în el!”

Era o treabă urâtă! Intenționau tâlharii să atace escorta pe drum sau să jefuiască casa? Oricum, banii erau așteptați în câteva ore, așa că nu era timp de pierdut. L-a înșeuat pe Cole-ei, a chemat doi cavași călare și, cu pistoalele pregătite, R<obert> s-a grăbit să aștepte banii și să-i escorteze înapoi la casă. La circa 12 mile pe drum a întâlnit căruța păzită // de cinci zapcii, și, avertizându-i să p. 246 fie atenți, a călărit alături de ei și a ajuns la casă fără oprire. Cufărul din stejar dur care conținea banii a fost adus înăuntru și fixat în podea cu șuruburi puternice prin partea de jos. S-au dat ordine unui muncitor englez să meargă la asfințit la casele oamenilor și să adune 20 de bărbați, toți înarmați, care să ia poziții într-o mică râpă, la câteva sute de metri în fața casei. Tuturor englezilor care locuiau în celelalte case li s-a spus să stea de pază, iar apoi R<obert> a luat cina și, cu pistoalele pe masă, a stat, a privit pe fereastră și a așteptat. Timpul a trecut greu până pe la 11 noaptea, când o vijelie venind dinspre vest s-a descărcat deasupra casei, iar R<obert> spera că tâlharii nu erau atât de nebuni încât să atace atunci și avea încredere că oamenii din râpă erau la post. Era întuneric beznă, cu excepția momentelor când fulgere constante lumineau și R<obert> nu îndrăznea să aprindă o lampă, căci trebuia să țină o fereastră deschisă din cauza căldurii, iar o lumină aprinsă l-ar fi făcut o țintă bună. Furtuna era încă puternică atunci când un fulger puternic a luminat cerul și, pe Allah, iată-i! Au fost văzuți un moment, aproape de fereastră, o masă de călăreți înconjurați de fum și abur, cu pistoalele pregătite în mâini și ochii spre R<obert>. În momentul următor, totul era întuneric și repezindu-se la fereastră R<obert> a tras în direcția unde văzuse oamenii. Paznicii au sărit, englezii au sărit, dar // tâlharii fantomatici nu erau de găsit. Fără îndoială că au văzut că R<obert> era p. 247 pregătit și neștiind cât de mulți erau la pândă și neavând încredere în vechile lor flinte, au crezut că discreția era varianta cea mai bună și au luat-o la sănătoasa. N-a dormit nimeni în acea noapte și R<obert> s-a simțit mulțumit când banii au fost plătiți oamenilor în dimineața următoare. Bătrânul moldovean și băiatul au primit un bacșiș bun și pe viitor banii au fost mereu escortați de o gardă dublă, până când a sosit ziua fericită când au fost aduși cu o locomotivă.

Zi de zi am auzit despre faptele acestei bande de tâlhari. Într-o zi aici, alta acolo, dar niciodată mai mult de câteva ore în același loc și oriunde mergeau lăsau urme, până când, în cele din urmă, au devenit atât de cunoscuți încât pașa de Silistra a trimis o forță puternică de zapcii să-i prindă. [...]

Între diversele echipamente necesare căii ferate erau, în apropierea portului, p. 250 un cuptor rotund pentru arderea varului, un cilindru lung de fier și o magazie de tablă ondulată, trei lucruri foarte utile și, desigur, foarte inocente, dar care ne-au creat mari necazuri! Niște deștepți, fără îndoială după ce făcuseră libații cu apele de la Allicapou, au raportat guvernului de la Constantinopol că „acei câini de englezii vor recurge la vechile trucuri indiene și, sub pretextul construirii unei căi ferate, sunt gata să pună mâna pe întreaga țară. Floarea armatei britanice sosise, nominal ca muncitori, și se antrena în fiecare sâmbătă după-amiază la acel exercițiu militar

britanic, «cutia». Aproape de acel punct fusese ridicat un turn de mare putere, care comanda marea de la o distanță însemnată. Aproape de acesta era ridicat un turn⁴⁷ care putea trage un obuz la o distanță de multe mile și apoi era o magazie blindată. Vrea excelența sa ca aceste informații să fie transmise padișahului, apărătorul credinței, care va ridica tunurile încă o dată pe malul Bosforului și-și va trimite soldații invincibili să-i alunge pe ghiauri în mare?” etc. etc. A mai auzit cineva vreodată o asemenea tâmpenie? Era tâmpenie, dar am primit o scrisoare de la

p. 251 ambasada Angliei cu întrebări (nu insinuez nicicum // că ambasadorul credea un cuvânt din toate astea); dar a trebuit să vorbim despre cuptor, cilindrul folosi: la tăierea cherestelei și magazia de tablă. În câteva zile a sosit un pașă turc și după ce s-a holbat la obiectele chestionabile timp de vreo o oră, privindu-le ca și cum puteau dispărea în orice moment, a venit la birou și după ce s-a învărtit în jurul cozii ceva vreme, a spus în cele din urmă? „Vrea Tchellaby să explice ce este curiosul turn rotund? Ooo, ardeți var! Și tubul cel lung? Aaa, pentru pregătirea cherestelei! Poate întreba și dacă magazia mare de tablă poate învărti un obuz?”

„Uite aici, pașă, un tâmpit a răs de oamenii voștri mari și v-au trimis aici din prostie – vino și vezi și tu și-ți voi explica tot ce vrei să știi”.

Evident, pașa s-a îndoit ceva timp, dar, văzând un cui mic băgat prin marginea magaziei, s-a mai liniștit; dar orice ar fi făcut, nu-i înțelegea pe muncitorii englezi. „Dacă vin aici să lucreze la linie, de ce sunt antrenați la «cutie», cel mai greu dintre toate exercițiile militare?” Era inutil să-i spui că o făceau pentru distracție și relaxare după muncă. Era un om politicoș și nu vorbea engleză – dacă ar fi făcut-o, ar fi spus cuvântul „păcăleală”.

p. 252

Capitolul XXX

O reședință la țară – Șerpi, scorpioni și miriapode – O crimă a tâlharilor

– Prinderea bandei

Pentru protecția portului împotriva valurilor înalte, pericolitate de vânturile de nord-est, a trebuit ridicat un dig de la punctul extrem al Constanței, fiind construit din cele mai mari pietre care puteau fi transportate și rostogolite prin mare. Cel mai apropiat loc de unde le puteam procura în număr suficient era Faleza Berzei Negre: așa că am dus acolo o linie secundară și am deschis o carieră mare, unde Jack Striver lucra prin contract.

A devenit una dintre responsabilitățile mele să supraveghez această lucrare, dar și să văd tot ce se desfășura la Cernavodă: constatând că locuitorii pe dealurile de la Cernavodă sporea și mai mult efortul meu, am decis să-mi stabilesc reședința la jumătatea distanței dintre cele două lucrări. Am ales prin urmare un loc la piciorul câtorva terase de pământ și aveam în față un spațiu de mărime potrivită. L-am acoperit cu crengi și apoi cu un strat mare de pământ, iar partea frontală, care avea

⁴⁷ *Monster mortar.*

o ușă și o fereastră, a fost făcută din scânduri. În acest val de pământ, în partea din spate a camerei, am făcut un tunel îngust, care // ducea la o căsuță de lemn ca p. 253
acelea de la stănele ciobanilor din Anglia. Singura intrare era prin tunel și, când stăteam întins pe pat în casa de lemn, mă simțeam foarte în siguranță împotriva tâlharilor, dacă m-ar fi vizitat.

Georgey, care ieșise din pușcărie și se căsătorise, locuia într-o altă căsuță cu soția lui și rândușul meu. Un grajd cu două boxe, făcut în același mod, completa stabilimentul. Priveliștea din coliba mea era foarte frumoasă și, după ce terminam munca, mă bucuram de liniștea și de faptul că nu eram deranjat la mica mea reședință rurală, unde am locuit multe luni destul de fericit; deși trebuie să spun că nu m-aș simți foarte liniștit să mă întorc acolo și, dacă ar trebui să supraveghez aceleași lucrări, aș prefera lungul du-te vino decât să mai am de a face cu numeroasele lipsuri ale vieții mele solitare, cu posibilitatea constantă ca Pelevan Ali și Co. să mă viziteze și să mă încolțească în gaura mea, cum face un terier cu un bursuc. M-am pregătit cât mai bine pentru orice eventualitate și nu numai că-mi țineam pistoalele și pușca pregătite, ci am și umplut o cutie mare cu praf de pușcă și am îngropat-o sub pragul ușii, iar un fitil de aprindere ducea în camera mea. Am făcut asta într-o zi când nu era nimeni să mă vadă, iar apoi i-am spus lui Georgey că plantasem o mină grozavă și l-am pus să jure că va păstra secretul, deși nu i-am spus unde era. Cum mă așteptam, Georgey a spus tuturor și eram conștient c-o p. 254
făcuse din groaza evidentă a // vizitatorilor mei ocazionali de a fuma, de teamă că o scânteie ar fi putut aprinde capcana și ne-ar omorî pe toți.

Ca și Martin Chuzzlewit și Mark Tapley la Eden⁴⁸, am fost deranjat de o mică gânganie ce crește pe oameni și de câteva insecte veninoase. Avusesem un puternic atac de febră într-o zi și mai multe ore am fost într-o stare de semi-adormire și semi-delir, iar când mi-am revenit n-am putut trece peste impresia că un șarpe uriaș se holba la mine dintre crengile unui copac. Impresia era atât de puternică încât eram neliniștit și mă holbam să văd dacă nu era vreun șarpe încolăcit undeva aproape. Simțindu-mă foarte slăbit, m-am așezat pe divan și chiar deasupra mea era originea visului. Încolăcit pe crengile care formau tavanul, cu vreo șase inchi din cap și corp atârându-i în jos, era un șarpe de patru picioare lungime, foarte ocupat să țintească cu limba rapidă și să prindă toți țânțarii și muștele care se apropiau. Am sărit și-am luat un pistol, intenționând să-l împușc, dar gândindu-mă mai bine m-am răzgândit, crezând că e mai interesant să-mi urmăresc musafirul și să aflu câteva lucruri despre viața șerpilor. Și mă bucur c-am făcut așa, căci s-a dovedit un tovarăș foarte plăcut și deși la început sâsâia și se trăgea înapoi când mă apropiam, a devenit cu timpul atât de blând, încât lua din degetele mele un țânțar viu când îl îndreptam spre el. N-am tratat la fel de bine un alt musafir. Stăteam la cină într-o seară, când am văzut ceva pe capătul depărtat al mesei și privind mai bine am văzut un scorpion care studia cu atenție alimentația umană. // A suferit pentru p. 255
curiozitatea lui, căci înainte să se poată ascunde, ca un rac, în gaura lui din perete, l-am strivit cu un băț.

⁴⁸ Persoanaje ale romanului *Martin Chuzzlewit* de Charles Dickens.

„Este o reptilă în Bulgaria, Tchellaby, a cărei mușcătura ucide un bărbat zdravăn, iar aceasta este miriapodul. Dacă ești mușcat de el și vrei să trăiești, trebuie să cureți imediat mușcătura cu pieptul jumulit al unui pui viu”.

Mai mulți turci îmi spusese ră asta și, deși nu credem prea mult în remediu, îmi era foarte teamă de hidoasa reptilă. Nu sunt bestii foarte plăcute nici în Anglia, dar sunt foarte mici în comparație cu un exemplar turcesc. Le-am văzut adesea având trei inchi lungime și fiind cât degetul meu de groase, acoperite peste tot cu solzi duri, roșii, care se potriveau unul în celălalt ca la coada unui rac.

Într-o noapte m-am trezit cu o senzație ciudată de arsură la braț, chiar deasupra cotului, și ridicând mâna am simțit o zvârcolire. Într-o clipă eram jos din pat și, aprinzând o lumină, am văzut una dintre aceste creaturi atârându-mi de braț și ținându-se ca un buldog. N-am țipat și n-am leșinat – căci nu era nimeni să audă strigătul sau să mă ridice în cazul leșinului; dar mă simțeam foarte rău și au trecut câteva momente până să am suficientă prezență de spirit să dau jos bestia, aruncând-o în cele din urmă în cana cu apă, unde a căzut și s-a scufundat ceva timp, iar apoi s-a așezat la fund.

p. 256 Acum puiul de găină, m-am gândit, dar cum să fac rost de unul? Vulpile mi-l luaseră pe ultimul ieri // și nu mai este vreunul pe o distanță de trei mile. Voi muri înainte să fac rost de unul. Mai bine mă bag în pat și mă gândesc ce să fac. Am auzit că în cazuri de mușcătură de șarpe este bine să te îmbeți cu coniac, dar trebuie două sticle că să ia de cap un om când cealaltă otravă îi este în sânge, iar eu n-am nici măcar o picătură.

A! sărurile de amoniac sunt soluția, dar cel mai aproape se găsesc la Constantinopol. Da, sunt fără îndoială otrăvit. Cum arde mușcătura și mă cuprinde o stare de moleșeală. Corpul începe sigur să mi se umfle și mi-a sosit ultimul ceas. Mă întreb dacă tâlharii vor veni să mă asasineze în seara asta. Dacă vin, se vor păcăli. Nu sufăr, de fapt moartea este destul de plăcută și lucrul asta este liniștitor. „Neața”. „Da”. „Ora opt, Tchellaby; micul dejun este gata în douăzeci de minute”.

Cum pământul (de sunt pe pământ) vine asta? N-am fost mușcat de un miriapod aseară și n-am murit? [...]

Tâlharii făceau pagube, căci, fiind deranjați de la distracția de sâmbătă seara, s-au mutat zece mile mai sus pe linie și, la miezul nopții de duminică, au spart noua stație de la Tchellaby Keui⁴⁹, ucigându-l pe turcul care era acolo de serviciu, literalmente ciopârțindu-l și tăindu-l în bucăți.

Apoi au săpat fundul vetrei, au scos o parte a podelei și au căutat bani, dar nu cred c-au găsit ceva. Au luat pușca paznicului, pistoalele și câteva lucruri pe care le-au mai găsit și au dispărut. [...]

⁴⁹ Localitate neidentificată, oricum una dintre stațiile de cale ferată pe relația Constanța – Cernavodă.

Lipsă de curiozitate – Trecerea peste o căruță cu fân – Boturi de locomotivă

– Lăcătuși – Scrisorile unui subcontractor – Necazuri imaginare

Îmi amintesc când, băiețel fiind, mă rugam de părinți să mă ducă la câțiva kilometri să văd trenul care trecea pe noua, pe atunci, Great Eastern Railway; și când au făcut asta, mișcați de toate rugămințile mele, m-am bucurat de o priveliște pe care toți vecinii noștri se îngrămădeau s-o vadă; până astăzi, imaginea trenului ce vine liniștit și trece apoi printr-un nor de praf mi-a rămas clară în minte.

Obişnuiam să ne spunem adesea în timp ce construiam linia: „Nu-i va ului locomotiva pe turci când va merge prima dată!” Ziua a sosit, în cele din urmă, și, când făceam primele curse şuierând cu putere, ne uitam și spre orașul de deasupra să vedem mulțimile alergând. 20–30 de raiale amărâte au venit alergând și câțiva copii turci, dar nici un turc adult, iar cei pe lângă care treceam abia se uitau la tren și nu arătau vreun fel de uimire. Când trenul circula deja de-o lună, l-am întrebat pe servitorul meu Mustapha ce credea despre el; a răspuns: „Tchellaby, încă nu l-am văzut; sunt un bărbat care nu aleargă după spectacol ca un copil”. //

„Bărbat sau copil, Mustapha, dacă nu mergi și-l vezi mâine, pe Allah că te p. 261
fac să mănânci carne de porc; căci nu voi mai sta cu un prost atât de neinteresat”.

A mers și a privit ziua următoare și nu doar asta, dar apoi la o ceașcă de cafea la han a ascultat o prelegere despre motoare cu aburi, ținută de un turc care părea destul de priceput.

„Pot fi lucruri foarte bune, Tchellaby, și voi englezii le puteți face utile, dar Dumnezeu îi apără pe musulmani să aibă de-a face cu ele. Nu ne plac diavoli și munca lor chiar de-am putea prinde unul și suntem foarte mulțumiți de mijloacele de locomoție pe care le avem acum. Nimic nu poate egala un cal, iar o căruță trasă de boi este suficientă pentru oricine”.

„Ce vrei să spui despre diavoli?”, am întrebat.

„Pai, Tchellaby, nu este adevărat, cum ne-a spus vorbitorul, că în Anglia prindeți un drac tânăr și puternic și-l închideți în cutia aia mare de fier de pe roți, unde îl faceți să întoarcă o manivelă legată la roți, și-l plătiți pentru asta dându-i apă rece să-și mai ușureze chinurile?”

Am vorbit apoi cu mulți țărani despre asta și am văzut că teoria cu dracul prinsese bine; și adesea am văzut un bărbat dezbrăcat, curățându-și și frecându-și hainele, căci o picătură de apă de la locomotiva ce trecea îl stropise, ceea ce credea că se întâmplase pentru că scuiplase diavolul.

Încetineala în ceea ce fac este atât de înrădăcinată la turci încât a trecut mult timp până să înțeleagă viteza unui tren și adesea // săreau din vagoanele care p. 262
mergeau cu 20–30 mile pe oră, deoarece doreau să vorbească cu un prieten sau să recupereze o pipă sau un băț pe care le scăpaseră. Apoi nu înțelegeau niciodată că un tren care mergea cu viteză nu putea să oprească într-un metru sau doi, de era nevoie, și cu trenul aflat la numai o sută de metri duceau turma de oi sau cireada de vite peste linie, fiind apoi foarte indignați de dezastrul produs.

Mergeam odată pe linie cu o locomotivă goală și după o curbă ascuțită într-o tăietură, am văzut un turc bătrân la circa două sute de metri în față, stând pe o căruță plină cu fân, cu roțile din spate ale harabalei încă pe șine. Nu era deloc impacientat și și-a ridicat mâna să ne oprim. Într-o clipă i-am lovit căruța, făcând-o bucăți și răsturnând cei doi boi. Turcul și-a întins brațele și a zburat bine, dar din fericire a aterizat cu capul apărat pe fânul împrăștiat.

Întorcându-ne să vedem ce pagubă provocasem, bătrânul a spus foarte furios. „De ce n-ați oprit? Mi-am ridicat mâna, așa, și m-ați văzut, știu, căci imediat ați început să învărțiți de chestia aia (frâna). Fără îndoială să mergeți mai repede și să faceți cât mai mare pagubă. O, câini cruzi! Am sfidat tot ce considerați mai drag și sacru”.

p. 263 Bietul bătrân, nu ne-am supărat la dojenile lui inofensive, căci dacă pângărise mental bunurile, vii sau moarte, ale ghiaurilor, și noi, la rândul nostru, îi // stricaserăm harabaua, iar boii lui alergau la o milă distanță, cu jugul bălăbănindu-se între ei.

Înainte să circule trenurile, am închis întreaga linie cu un gard din pari solizi și grinzi, dar această chereștea s-a dovedit o tentație mult prea mare pentru săteni, furând-o toată în timpul primei ierni. Le-am tot cerut autorităților să ne protejeze proprietatea, dar s-au mulțumit, ca de obicei, cu cuvinte și promisiuni; ca să ne recompensăm, am refuzat să plătim pentru numeroasele animale omorâte și am și am protejat trenurile cu boturi de locomotivă americane, mai bine numite *strivitoare de vite*, căci aproape mereu ucideau tot ce loveau⁵⁰. Într-un loc, linia noastră făcea o curbă mare, printr-o excavare adâncă pe un mal ce traversa o mlaștină și oferea o scurtătură tentantă spre orașul Medgidia. Am întâlnit adesea oameni care călăreau aici și, pentru a evita să fie călcați, trebuiau să sară în mlaștină, unde caii lor rămăneau adesea ore întregi până să poată fi scoși. Într-o zi eram pe locomotivă când, făcând curba, am dat peste o turmă mare de oi mănate încet. Soarta lor era inevitabilă, iar ciobanul a scăpat doar sărind în mlaștină. Șaptezeci de oi au fost făcute bucăți, iar altele mai mult sau mai puțin rănite. Nu voi uita niciodată felul groaznic cum arată locomotiva după acest accident. De pe șine și până deasupra coșului de fum era o masă de carne și deși m-am plasat în spatele camerei de ardere, nu eram mai bine, căci mi s-a făcut rău simțind sângele fierbinte pe față și pe mâini. //

p. 264 Multe săptămâni mirosul pe acest mal a fost dezgustător și de mai multe ori am pus frână și-am oprit trenul, mecanicii confundând stolul de vulturi care se adunau pe șine cu alte oi. Aceste păsări au devenit atât de grase și sătule că abia mai puteau zbura și ne amuzam aruncând după ele cu bucăți de cărbune din magazie. Am tratat boii cu cel mai mare respect, căci, deși boturile de locomotivă le transformau în carne, în nouă cazuri din zece, în al zecelea ne deraiau de pe șine și a trebuit adesea să petrec toată noaptea într-o mlaștină pestilențială, repunând o locomotivă pe șine, cu mirosul de animal zdrobit în loc de cină. [...]

⁵⁰ Joc de cuvinte, plecând de la termenul de *American cow-catchers*, bot de locomotivă, dar având semnificația de prinzător de vite.

Este uimitor cât curaj găsesec oamenii în stilou, cerneală și hârtie pentru a-și p. 268 exprima sentimentele de supărare. Am văzut adesea acest fapt exemplificat la hotelul pe care l-am construit la Constanța. Din cauza faptului că vapoarele de la Constantinopol întârziiau adesea, am făcut un aranjament prin care acestea trebuiau să ajungă în seara dinainte ca vaporul să plece pe Dunăre <de la Cernavodă>, ceea ce le oferea o marjă de 12 ore. Dacă ajungeau la fix, pasagerii erau furioși că erau întârziați și era inutil să le spunem că era mai bine așa decât să riște să piardă vaporul fluvial și să fie ținuți pe loc trei zile. Puțini primeau asta resemnați, iar aceștia stăteau singuri toată seara și nu era rost să te împrietenești cu ei. Cei mai mulți (vorbesc de britanici) cereau într-o manieră amenințătoare stilou și hârtie și adesea trei-patru își exprimau în același moment nemulțumirile într-o scrisoare către „The Times”. [...]

Capitolul XXXII

p. 274

O casă bântuită – Bașbuzuci – Un perot gras

[...] Dacă spiritele soldaților francezi morți ne-au făcut puține probleme, a fost complet altfel cu cele vii ale unor musulmani. A căzut în seama mea să // trebuiască să mă ocup de tranzitul a circa o mie de bașbuzuci de-a lungul liniei. p. 275 Veneau de la Constantinopol în transporturi ale guvernului și imediat ce coborau de pe nave se împrăștia în tot orașul, jefuind și insultând pe oricine întâlneau. Dacă oricare alți soldați din Europa s-ar fi comportat la fel într-o țară cucerită cum se comportau aceste animale la ele acasă, ar fi fost spânzurați cu miile. Ca să ne apărăm a trebuit să oprim lucrările, să închidem și să păzim fiecare depozit și magazie și lucram cu dorința de a avea trenurile pregătite pentru a-i expedia. Dar când trenurile au fost trase pentru a porni, acești eroi degajați au preferat să mai stea unde erau, iar când colonelul le-a spus să-și pună bagajele în vagoane, i-au răspuns „s-o făcă chiar el”. I-au transmis, de asemenea, că „era un fiu de câine, că era mizerabil, că mai bine ar mânca rahat”, iar din ușurința cu care primea aceste insulte, așa spune că era obișnuit să înghită această dietă ieftină și ușor de procurat. Acești bașbuzuci erau, majoritatea, inși mici și negricioși, îmbrăcați în uniforme maro, ponosite și jerpelite, înarmați cu puști vechi, săbii și pistoale, după chef. Se plimbau cum doreau și ultimul lucru la care se gândeau era să-și asculte ofițerii. Când, la jumătatea drumului, am trecut pe lângă un pârau, noi, cei de la locomotivă, am fost asaltați cu înjurături și insulte și ni s-a cerut să oprim, căci doreau să bea; cum n-am făcut asta imediat, un glonț de pistol a trecut vâjâind pe deasupra urechilor noastre, // spre a ne da o lecție de ascultare. Dacă ai căuta în p. 276 galerile și beciurile Europei și ai alege o mie dintre cele mai rele personaje, ar fi ființe liniștite și rezonabile în comparație cu aceste creaturi; nu sunt doar tâlhari pe timp de pace, ci sunt mai răi decât inutili când sunt chemați să lupte. Sunt prea plini de sine să fie instruiți și neascultând vreodată în viață un ordin, nu li se pare că e cazul s-o înceapă atunci când li se spune să lupte; așa că se împrăștie la prima

tragere și se distrează în spate asasinând femeii și copiii și distrugând la fel de mult proprietățile prietenilor și dușmanilor.

Sătenii de la Cernavodă aveau dreptate să le fie frică de ei, căci în perioada când trupele turcești regulate apărau cu vitejie Silistra, cinci sute de bașbuzuci își fereau trupurile prețioase de pericole în această vale și-și îmbunătățeau ora de odihnă distrugând câteva sute de acri de vie și tăind vreo mie de duzi, cu frunzele cărora gospodarii hrăneau viermii de mătase. Sunt fericit să spun că vreo sută de cazaci ruși au venit peste acești domni într-o noapte și, cum disprețuiau inutilul obicei militar de a sta de gardă, au fost luați prin surprindere și aproape toți uciși

p. 277 De îndată ce la Cernavodă s-a răspândit vestea că trenurile noastre aduceau o mie din vechii lor persecutori, toți locuitorii, musulmani și creștini, și-au strâns lucrurile și au trecut // peste dealuri, la prietenii din satul alăturat, și nu s-au întors până când acești inși n-au fost trimiși mai departe.

În drumul lor pe Dunăre forțau căpitanii să oprească vapoarele la fiecare vie pe care o vedeau pe maluri și apoi, coborând pe țarm, luau tot ce puteau căra. Întorcându-se dintre-una dintre aceste mici călătorii de plăcere, s-au îngrămădit atât de mulți într-o barcă încât au răsturnat-o și 20 dintre ei s-au scufundat și s-au înecat; și, cu adevărat, dacă și ceilalți i-ar fi urmat, ar fi fost un lucru bun pentru stăpânul lor, padișahul. [...]

p. 280

Capitolul XXXIII

Taxele pe mătase – O inundație – Ruperea digului

Aminteam acum câteva pagini că sătenii de la Dunăre creșteau viermi de mătase. Făceau asta cu un profit considerabil, iar taxa aducea o sumă bună guvernului; cu o administrare corespunzătoare, această ramură a industriei poate fi mult dezvoltată. Duzii cresc bine în toate văile, dar neexistând nici o pedeapsă prin lege pentru distrugerea copacilor din păduri, iar lemnul de orice dimensiune fiind valoros la câmpie, vor fi cu siguranță tăiați de primul căruțaș care se întâmplă să-și rupă osia lângă ei, chiar când nu sunt distruși *en gros* din rautate, cum au făcut bașbuzucii la Cernavodă.

Producția de mătase este arendată în același fel ca și cerealele. Adică prin arendarea celui care oferă prețul cel mai mare. Într-un an, un întreprinzător francez a mers la pașa de Silistra și a licitat pentru această taxă, dar cum oferea zece la sută, mai mult decât se plătise în oricare dintre anii precedenți, bătrânul și istețul pașă s-a gândit că trebuia să fie o recoltă miraculoasă și a cerut imediat 50%. [...]

p. 282 Spuneam într-un capitol precedent că nivelul Dunării, când era la maxim, îl depășea pe cel al văii prin care linia noastră ajungea la Cernavodă și că, înainte să începem lucrările, fluviul o inunda în fiecare primăvară pe o distanță de 16 mile și, când scădea, lăsa în urmă un șir de mici lacuri și mlaștini. Înainte să fie făcute altă lucrări, la gura văii a fost ridicat un dig de pământ pentru a opri aceste inundații și din când în când digul fusese înălțat și întărit, până ce ne simțeam destul de siguri, iar „cei mai bătrâni locuitori” ne-au asigurat că-l făcusem mai înalt decât crescuse

vreodată fluviul. De 999 de ori dintr-o mie informațiile celor mai „bătrâni locuitori” sunt greșite și am simțit asta pe pielea noastră. Prima iarnă după deschiderea liniei a fost una foarte severă și gheața de pe Dunăre era foarte groasă, // pe întreaga lungime a fluviului pământurile învecinate fiind acoperite cu straturi p. 283 foarte mari de zăpadă. Cum obișnuiește în Turcia, baba iarnă, după ce s-a arătat foarte viguroasă în întreaga viață, a murit repede. Dintr-odată, rigolele au început să se curgă în șanțuri, șanțurile în pâraie, pâraiele în râuri, iar acestea, venind de la sute de mile din amonte, s-au repezit în marele canal de scurgere al Europei de Est și apoi, spărgând suprafața de gheață, au galopat cu o forță irezistibilă spre țintă, oceanul nesfârșit.

Timp de câteva zile am urmărit spargerea gheții și deși nu credeam că trebuia să mă tem de ceva, totuși nu puteam să alung sentimentul că venea ceva rău și nu reușeam să mă odihnesc sau liniștesc când nu vedeam marele fluviu. La început gheața pleznea cu un zgomot ca la descărcarea unor mari tunuri, apoi cursuri de apă au apărut deasupra gheții, apoi gheața însăși a început să se miște încet și să se spargă în mari blocuri plutitoare, iar apele creșteau de la o oră la alta. Marea insulă din față a fost curând inundată cât vedeai cu ochii; cum deocamdată malul nostru era cu câteva picioare deasupra nivelului apei, uitându-mă o ultimă dată să mă asigur că totul era în regulă, m-am întors în pat pe la 11 noaptea și curând am adormit. Am fost însă trezit de o bătaie la fereastră înainte de zori și, sărind să deschid, un paznic bulgar mi-a spus că Touna (Dunărea) era foarte furioasă și ajunsese la piciorul malului. În cinci // minute eram îmbrăcat și-mi făceam drum p. 284 prin ploaie și întunericul beznă pe malul fluviului, unde am văzut că ce-mi spusese paznicul era într-adevăr adevărat. Cu ajutorul lanternei lui am examinat câteva bețe pe care le așezasem în apă la piciorul malului și eram neliniștit când mi-a spus că apa crescuse cu doi inchi de când plecase să mă cheme. Când a început să se lumineze, aveam trei sute de oameni pregătiți cu roabe, tâmăcoape și lopeți și era bine că-i aveam, căci mergând de-a lungul malului am văzut că apa se scurgea prin sute de locuri. Curând au pus scânduri de-a lungul șanțului către interior și toți bărbații munceau din greu să care pământ și să-l arunce în fața fluviului. Pe la micul dejun am avut satisfacția să vedem că scurgerea prin mal era aproape oprită și că fluviul nu mai creștea. Am lucrat toată ziua și când am plecat la apus malul era puternic întărit și de asemenea înălțat cu un picior; cum Dunărea crescuse cu doar șase inchi în ultimele 15 ore, ne simțeam destul de siguri. M-am întors acasă pentru prima dată, mi-am schimbat hainele ude și abia mi-am terminat cina, când un om s-a repezit să-mi spună că apa creștea rapid și digul curgea peste tot. Am ajuns repede la mal și-am constatat că lucrurile arătau foarte urât. Fluviul crescuse cu un picior într-o oră și se înălța rapid, iar digul curgea, de la un capăt la celălalt, ca o sită. Era prea întuneric să mai aducem roabe de pământ pe scânduri, așa că am trimis oamenii în grup la grajdurile șantierului, // punându-i să aducă brațe de p. 285 balebă. Aceasta a fost întinsă de-a lungul întregului mal și apa care picura a tras-o curând în găuri, oprindu-le într-o oarecare măsură. Am lucrat toată noaptea și, de îndată ce s-a luminat, 300 de oameni proaspeți au ajuns de la cariera Barza Neagră, luând locul echipei de acum destul de epuizate, care lucrase într-o ploaie rece, fără timp de masă, vreme de 24 de ore. Trimisesem vorbă la Constanța, în ziua

precedentă, să informăm șefii despre starea lucrurilor și dimineață devreme a sosit G –, care, aprobând tot ce se făcuse, ne-a ajutat toată ziua. Apa a crescut neobosită, centimetru cu centimetru, ca un coșmar teribil, și abia reușeam s-o oprim într-un loc când își făcea loc într-altul; de mai multe ori ne-am simțit înfrânți, nimic nepărând să oprească trecerea apei. La un moment dat la piciorul digului a apărut o gaură de un picior lățime, care creștea în mărime cu fiecare minut. Balegă, pietre și pământ au fost aruncate, doar pentru a fi vomitate pe partea cealaltă și totul părea terminat, când ne-a venit o idee grozavă. Am trimis să ni se aducă o prelată mare, pe care am îndesat-o prin apă peste gaură și apoi aruncând pietre pe capătul depărtat, am scufundat-o, până când sorbul apei a tras-o peste gaură și pentru o vreme eram din nou încrezători.

p. 286 Așa ne-am luptat toată ziua, acum cu speranțele ridicate, acum ajunși la disperare, până când, înainte de apus, apele au început să se retragă. Da, clar coborâseră // cu un sfert de inchi și suntem în siguranță! Așa ne felicitam, când un strigăt ne-a făcut să ne întoarcem și să vedem o spărtură în dig la câțiva metri în spatele nostru, de vreo zece picioare lățime, prin care fluviul curgea și rupea cu o furie incredibilă. Munca noastră fusese toată în zadar, căci nimic nu putea opri spărtura și trebuia să ne lăsăm jos uneltele și să renunțăm. <George> și cu mine am stat și am privit o oră, timp în care spărtura a ajuns la 50 de picioare, iar un curs larg trecea dansând spre interior.

Neğustorul, dacă este cinstit și n-are de ce să-i fie rușine, primește în cele din urmă cu bine falimentul, după ce s-a luptat multe luni să-l prevină; ceva din acest sentiment am simțit în timp ce-mi târâiam picioarele obosite spre casă, iar după o cină bună m-am aruncat în pat, pentru a mă bucura de odihna de care aveam atâta nevoie.

Mergând la lucrări foarte de dimineață am fost foarte fericiți să vedem că Dunărea coborâse atât de mult încât apa nu mai inunda valea și mergând pe linie am descoperit că, deși fusese stricată în câteva locuri, puteam s-o ținem deschisă și operațională făcând câteva mici devieri, cu un cost mic. Munca noastră nu fusese astfel inutilă. Dacă digul s-ar fi spart cu 12 ore mai devreme, traficul de pe linie trebuia oprit pe perioada verii, iar pierderile pentru companie ar fi fost foarte mari.

p. 287 Creșterea bruscă a fluviului la Cernavodă fusese cauzată de un pod de gheață în aval, care // blocase apa și, pe măsură ce acest pod a cedat, cam la aceeași oră cu malul nostru, apa a început curând să coboare.

De atunci, de-a lungul malului a fost construit un dig puternic de piatră, iar malul însuși ridicat la ceea ce „locuitorii bătrâni” cred că este o înălțime absurdă și nenesară.

p. 288

Capitolul XXXIV

O vizită la biserica greacă – Sturioni – Comisii – Buffle de Dieu

„Moș Vlad”, am întrebat într-o zi, „la ce oră este slujba în biserica ortodoxă de la Inji Keui?”⁵¹

⁵¹ Probabil Ienichioi, denumire veche a localității Satul Nou, jud. Constanța.

„Slujbă, Tchellaby? Oh, dimineața. Asta este duminica, Tchellaby, și dacă pleci imediat vei ajunge la timp la biserică; iar dacă preotul a început înainte să ajungi acolo, oprește-l și spune-i s-o ia de la capăt; o va face pentru un pahar de rachiu”.

„Păi, asta este minunat; am cunoscut un preot de țară din Anglia care nu începea niciodată slujba înainte ca oamenii să ajungă, dar „să te oprește și s-o iei de la capăt” pentru un străin este ceva complet nou, așa că voi pleca imediat”.

Un galop de un sfert de oră m-a dus la ușa bisericii, un edificiu de piatră de mărime potrivită, bineconstruit, de forma unui șopron, cu pereții foarte albi și acoperișul roșu; dar ușa era închisă, iar dacă slujba se ținea, era una de quakeri, căci totul era liniștit înăuntru. În cele din urmă am văzut un moldovean bătrân și l-am întrebat pe el.

„Aici, tataie, doresc să-mi spui de biserica voastră, când începe slujba?”

„Dimineața, Effendi”. //

„Acum e dimineață. Sper că nu s-a terminat.”

„Nu, Effendi, nici n-a început”.

„Și când va începe?”

„Ah, cine știe?”, cu un ridicat din umeri.

„Păi, dumneata ar trebui, păcătos bătrân! Mă tem că nu mergeți regulat la biserică”.

„Effendi, sunt un om foarte bun și destul de pios; vezi, am peste tot amulete de deochi pe care mi le vinde preotul, dar nu merg prea des la biserică – cum s-o fac dacă nu este slujbă?”

„Nu aveți aici preot rezident poate?”

„Oh, da, Effendi, avem și minunată ființă! Așa un bun om, Effendi, căci toți de la un capăt la celălalt vin să cumpere lumânări de ceară și amulete de la el și în fiecare săptămână face o grămadă de bani, care-i permit să se îmbete atât de tare sâmbătă seara încât e ca un mort întreaga duminică. Acum este printre urzici în spatele cârciumii și nu se va putea mișca până la noapte”.

„Face des asta?”, am întrebat.

„Păi, Effendi, nu pot să zic exact cât de des, dar asta este o cincea duminică pe care o petrece între urzici”.

I-am dat bătrânului o țigară și, refuzând paharul de rachiu pe care mi l-a oferit, am apucat drumul spre casă, meditând la ce binecuvântare enormă ar fi, dacă noi cei din biserica occidentală ne-am putea amesteca cu biserica creștină orientală! [...]

Capitolul XXXV

Superstiție – Caii negri – Plecarea spre casă – Giurgiu

– Inundarea valahilor – Prințul Cogwheels-and-guano

Cum spuneam înainte, destelenirea pășunilor dintre Dunăre și Marea Neagră de către tătari au dus frigurile și febra intermitentă la un nivel teribil și din cauza expunerii constante pe care viața noastră ocupată o presupunea și, de asemenea,

trebuie s-o spun, din cauza mării noastre comodități, nimeni nu suferea mai mult decât R<obert> și cu mine. În fine, totul a culminat cu un atac de febră tifoidă la el, iar la mine reumatismul de care sufăr de când am ajuns aici mi-a afectat oasele atât de mult, încât deveneam rapid inapt de muncă. Prim urmare, la sfârșitul unei veri aglomerate, la ceva timp după deschiderea liniei, autoritățile au decis să facem o călătorie acasă în Anglia, să vedem dacă o iarnă petrecută acolo ne va repune pe picioare. Viața pe care o dusesem în aceste câmpii fusese una foarte plăcută, în ciuda arșițelor teribile din timpul verii și a gerurilor intense iarna, a călătorilor obositoare, a mâncării rele, a adăposturilor proaste și atacuri constante de febră. Ne bucurasem de munca noastră și de pasiunea noastră. Ne-am făcut mulți prieteni și, p. 302 sper, // puțini dușmani. Din băieți devenisem bărbați și ne sădisem tinerețea într-un sol foarte bun, adică în terenuri bine pregătite prin muncă, și nu erau motive să ne temem la coacerea recoltei. Am salutat cu mare bucurie ziua plecării, dar era totuși un sentiment de regret că se încheia vechea viață ocupată; și simțeam asta cu atât mai mult, cu cât speram s-o reînnoim într-un viitor nu foarte depărtat.

Războiul Crimeii a fost un eveniment care a atras atenția Europei occidentale asupra potențialului economic și strategic al regiunilor de la marginea Imperiului Rus, diplomați, militari, oameni de știință sau simpli voiajori călătoresc în zonă, rememorând luptele recent încheiate, care fuseseră evocate pe larg în presa vremii. În rândurile călătorilor curioși să simtă pe viu ecourile bătăliilor stinse de curând, îl putem încadra și pe anonimul francez, care ne-a lăsat o relatare a călătoriei sale pe Dunăre. Plecat din Neapole, el trece prin Atena, ajunge la Smyrna, iar pentru drumul de întoarcere alege voiajul pe Dunăre. Călătoria nu este datată cu precizie, dar credem că a avut loc în anii 1857–1858, deoarece autorul nu menționează nimic despre Unirea principatelor. De altfel, din însemnările de față lipsesc referirile la evenimentele politice ale epocii. Relatarea este o descriere superficială a țărmurilor românești, rusești, bulgărești și sârbești ale Dunării, impresiile autorului rezumându-se la ceea ce vedea de la bordul vapoarelor austriece. De multe ori a refuzat să coboare pe malul românesc din cauza carantinelor lungi și umilitoare. Călătoria i-a prilejuit autorului să remarce frumusețea peisajului din Delta Dunării, descrierea cu umor a unui post de observație rus, dar și contactul cu Sulina, pe care o caracterizează drept „un sat turc”, apoi cu Ismail, Tulcea, Isaccea, Reni, Galați, Brăila, Hârșova, Cernavoda, Rasova. El sesizează activitatea comercială susținută din orașele porturi dunărene și descrie, fără a fi înspăimântat, traversarea Dunării pe la Cazane, care în vremea aceea se făcea prin debarcarea călătorilor pe uscat și reîmbarcarea lor și a bagajelor după ce treceau de apele involburate ale fluviului, brazdate de stânci ascuțite. În timp ce bagaje erau puse pe o ambarcațiune trasă de boi, călătorii aveau prilejul să admire ruinele podului lui Apollodor din Damasc și Tabula lui Traian. Autorul nu părăsește spațiul românesc fără a face o încântătoare excursie la băile de la Mehadia, care îl impresionează prin pitorescul peisajului și condițiile de cazare.

Fără a aduce nimic nou în galeria călătorilor care au voiajat pe Dunăre, relatarea de față poate fi importantă pentru că surprinde impresiile unui simplu călător, bine informat, asupra spațiului românesc în perioada imediat următoare războiului Crimeii.

ANONIM FRANCEZ

Dunărea. Principatele¹

De-a lungul fluviului este ancorată o flotilă de nave, care nu așteaptă decât vânt favorabil pentru a ajunge la Bosfor și a aduce grânele Moldovei, în porturile p. 63 Mediteranei, destinate a face concurență celor din Odessa. Întinderile Basarabiei se desfășoară la dreapta noastră, precedate de insulele de la Ceatal² și Leti³, care

¹ Traducere după A.G. *Notes de voyages. De Naples au Pyrée Athènes – Smyrnes*, Librairie F. Derouet, Paris, 1859, p. 63–88.

² *Tchatal*, insula din Delta Dunării.

³ Leti, insulă în Delta Dunării.

p. 64 separă gura Sulina de cea a Chiliei. Cazacii care apără granița sunt așezați la o distanță de o verstă; posturile lor // acoperite de paie au două ferestre și o ușă aflată la aproximativ un metru de la sol, măsură preventivă în caz de inundații. La ușă se ajunge cu ajutorul unei scări din lemn. De o parte a postului se aflau un hangar și două corturi ascunse privirilor de un pâlcc de arbori, de cealaltă parte se zărea o gheretă în fața căreia se plimba demn un funcționar îmbrăcat într-o manta largă gri, care îi acoperă grăsimea, iar pe cap avea o caschetă plată, ce îi acoperea părul roșu care se amesteca cu barba mare și deasă. La trecerea noastră s-a oprit și a prezentat armele drapelului austriac, care flutura în spatele cachebotului nostru.

La stânga satul turc Sulina, alcătuit din câteva bordeie de pescari. Peste tot păsări imense, bătlani, rațe sălbaticice și numeroase păsări de apă. Câmpia părea p. 65 fertilă, pășunile erau pline de bivoli, ale căror forme și // culoare ne aminteau de rasa *charolaise*⁴. Navele brăzdează diversele canale ale fluviului și cum nivelul apei este mai scăzut decât cel al pragurilor, par că navighează pe câmpie. Întâlnim câteva bricuri de război rusești și un mare număr de nave înnisipate, pe care echipajele lor încearcă din răspuțeri să le degajeze.

La amiază zărim în trecere orașul fortificat Ismail, ce apără Delta Dunării cu tunurile sale. Acesta a aparținut la început Turciei, dar de mai multe ori a fost pierdut și recâștigat <de către ruși>. În 1790, <a fost cucerit>de către Suvorov⁵, care l-a lăsat pradă jafurilor armatei sale timp de trei zile, timp în care i-a masacrat cei 30 000 de locuitori. El a fost cedat definitiv Rusiei în 1812, prin tratatul de la București. Începând din locul îngust, unde ne aflăm, Dunărea curge într-o singură albă. Ajungem în curând la Tulcea, în Bulgaria⁶. Orașul, construit pe trei coline p. 66 este foarte populat și are // o garnizoană de 1200 de soldați. Apoi este Isaccea⁷, localitate mare, de unde sunt supravegheate gurile Dunării. Din toate părțile suntem înconjurați de întinderi mari de apă.

La dreapta noastră întâlnim micul oraș Reni⁸, lângă care rușii au trecut Prutul în 1853 [...] De cealaltă parte a gurii Prutului, față în față cu Reni se înalță satul Timorova⁹, unde remarcăm existența a două biserici din lemn, cu turnuri suprapuse, care servesc de clopotnițe. Morile de vânt sunt prezente pretutindeni.

p. 67 *Dificultatea navigației ne obligă să aruncăm ancora și petrecem // noaptea, apărându-ne de țăntării din mlaștinele Dobrogei. A doua zi de dimineață ajungem în Galați, în Moldova.*

Orașul este jos și prost construit, iar aspectul său general este mai degrabă asemănător celui unui sat decât al unei localități cu 40 000 suflete. Nu putem să-l analizăm decât de la bordul vaporului. În timp ce ne-am prezentat pentru a face carantina, pe care o credeam că va dura numai 24 de ore, am fost anunțați că va

⁴ Cunoscută rasă de vite de carne.

⁵ Aleksandr Vasilievici Suvorov (1729–1800), general rus.

⁶ Eroare: era vorba despre localitatea din nordul Dobrogei, aflată la acea dată în componența Imperiului Otoman.

⁷ *Isitcha*, oraș jud. Tulcea.

⁸ Reni, oraș azi în Ucraina.

⁹ *Thomorosa*, sat în Ucraina.

dura cel puțin cinci zile. Vestea ne-a răcit curiozitatea de a vizita orașul și am preferat să așteptăm, la bordul navei *Hetteno*, sosirea celui alt vapor.

În acest timp, camarazii noștri au fost internați în lazaret și am fost martorii abuzurilor la care au fost supuși: le-au luat hainele, fiind obligați să poarte niște veșminte oribile, care puteau transmite ele însele ciurma și astfel îmbrăcați i-am văzut parcurgând spațiul îngust // până la barăcile unde erau nevoiți să stea. Am p. 68
coborât pe pământ pentru a le trimite de departe complimentele noastre, dar gardienii ne-au împins înapoi pe navă cu niște scânduri lungi de lemn. Mai târziu la rugămințile noastre de a ne cumpăra fructe, ne-au luat banii cu niște bețișoare, fără a-i atinge decât după ce erau băgați într-o soluție de oțet. Tot acest ritual a fost îndeplinit cu cea mai mare seriozitate și păreau scandalizați de răsetele noastre.

A doua zi ne-am transbordat pe *Arpad*; căpitanul de pe *Hetteno* ne-a recomandat călduros colegului său, care ne-a instalat într-o încântătoare cabină, situată pe punte aproape de tamburul de la tribord. Aici se găseau un divan, o noptieră și un pat. O fereastră dădea spre fluviu, permițându-ne să ne bucurăm de peisaj, fără a fi nevoiți // să urcăm pe dunetă, lucru ce nu era prea indicat, din cauza p. 69
soarelui. Pasagerii sunt numeroși, din toate părțile lumii, dar eu sunt singurul francez.

Arpad a ridicat ancora în aceeași seară și după ce a trecut de gura de vărsare a Siretului, care separă Moldova de Țara Românească, am ajuns la Brăila, care asemănător Galațiului are cheiurile pline de oameni ocupați să încarce vapoarele cu grâne. Aici fluviul începe să se ramifice din nou în mai multe canale, care au o lărgime de mai mult de 10 km și care separă Brăila de Măcin¹⁰. Acesta se află pe malul bulgăresc¹¹ și protejează o incintă și două fortărețe.

Noaptea am oprit în mijlocul curentului și a doua zi, după ce am lăsat în spatele nostru gura lalomiței, râu care coboară din munții Transilvaniei¹², am ajuns în curând la Hârșova, oraș foarte important, care apără de această parte // intrarea în p. 70
Dobrogea. Apa acoperă o vastă întindere de teren și formează din toate părțile mlaștini întinse. Astfel ajungem în fața orașelului Cernavoda, unde Dunărea este separată de Marea Neagră de 60 de km și mai are 320 de km până la vărsare.

Un pic mai departe se află Rasova¹³, de unde am luat la bord greci, evrei și bulgari, toți foarte pitoresc îmbrăcați. Unii și-au găsit cu greutate un loc, în timp ce alții s-au așezat simplu în stânga și în dreapta punții, luându-și picioarele goale în mâini [...]

Diferența dintre cele două maluri este evidentă. Țara Românească are aspectul unei largi câmpii cultivate, Bulgaria dimpotrivă, mărginită la orizont de Balcani, nu ni se arată decât sub forma câtorva culturi de porumb și a unei populații sărace. // Fluviul căra arbori, deștrădăcinați în urma inundațiilor, iar un matelot avea p. 71
sarcina să vegheze asupra acestora, pentru a evita ciocnirile. Din când în când păsări mari planau deasupra capetelor noastre, cel mai adesea <acestea> erau vulturi și pelicani. Mai liniștite, berzele rămâneau triste pe maluri, pândind peștii. [Urmează câteva considerații despre Silistra].

¹⁰ Măcin, oraș în jud. Tulcea.

¹¹ Fals se afla în Dobrogea, în componența Imperiului otoman.

¹² Fals, râu care izvorăște din Munții Bucegi, Carpații Meridionali.

¹³ *Rahsova*, sat, comună jud. Constanța.

p. 73 Vaporul nostru nu întârzie să treacă de Oltenița, situată la o oarecare distanță de fluviu și care, în războiul trecut¹⁴, a fost teatrul unor lupte crâncene. Turcii conduși de Omer pașa¹⁵ i-au alungat pe ruși, care erau conduși de generalul

p. 74 Dannenberg¹⁶. [Autorul descrie Turtucaia, Rusciuck, Nicopole]. // Pe partea cealaltă distingem luminile orașului Giurgiu, port al Bucureștiului¹⁷, care se află la o distanță de 62 de km [...]

p. 76 În fața orașului Nicopole¹⁸ se află Turnu¹⁹, care îi servește drept cap de pod. Apoi trecem de gurile Oltului în Țara Românească și cea a Iskerului²⁰ pe malul drept [...]

Pe malul celălalt <al Dunării>este localitatea Calafat²¹, unde turcii au trecut în ultimul război și au ocupat Oltenia.

Fluviul este destul de larg, pentru că abia se distinge un mal de celălalt. Culoarele se multiplică și formează numeroase insule împădurite. Adâncimea apei este mare și zărim șerpi de apă care înoată contra curentului. Munții devin accidentați, iar fluviul este atât de sinuos încât avem senzația că, dintr-un moment în altul, ajungem la destinație. Imense turme de boi, cai și de bivoli se văd pe maluri. Remarcăm copiii turci care păzesc porcii și care seamănă cu niște mici

p. 79 sălbatici. Sunt îmbrăcați într-un fel de tunică // zdrențăroasă.

După gura de vărsare a Timocului, care curge între Turcia și Serbia, am depășit satele Florentin în Țara Românească²² și Brza Palanka²³ în Serbia și nu am întârziat să vedem strâmtoarea unde Traian a aruncat peste Dunăre un pod cu peste douăzeci de arcuri, dintre care cinci picioare se mai văd și astăzi²⁴. Construcția a fost grea, mai ales dacă luăm în considerare că fluviul are aici un kilometru lățime. Iată o construcție demnă de romani. Pe aceeași înălțime remarcăm un turn masiv, care domină satul românesc Cerneți²⁵. Este turnul zis al lui Sever, care servește fără îndoială drept post de observație pentru ținuturile înconjurătoare.

Un pic mai departe ne oprim la Cladova²⁶, unde ne-am petrecut ziua [...]

¹⁴ Este vorba despre Războiul Crimeii (1853–1856).

¹⁵ Omer pașa (Mihail Lattas) (1806–1871), general turc de origine croată.

¹⁶ Piotr Andreevici Dannenberg (1792–1872), general rus, comandant al trupelor ruse de la Dunăre în timpul războiului Crimeii, unde a pierdut bătălia de la Oltenița. Transferat pe frontul din Crimeea, a preluat comanda forțelor ruse de acolo și a participat la bătălia de la Inkerman.

¹⁷ Fals. Giurgiu este port la Dunăre.

¹⁸ Nicopole, oraș în Bulgaria.

¹⁹ *Tourna*, Turnu <Măgurele>, oraș, jud. Teleorman.

²⁰ Isker, râu în Bulgaria.

²¹ *Kalafat*, oraș, jud. Dolj.

²² Eroare, satul Florentin se află pe malul drept al Dunării, în Bulgaria.

²³ *Brza Palanka*, oraș în Serbia, pe malul Dunării.

²⁴ Este vorba despre podul ridicat de Apollodor din Damasc la cererea împăratului Traian. Podul măsoară 1135 m lungime și lega castrul Pontes, de pe malul sârb al Dunării, de castrul Drobeta. Conform istoricului Dio Cassius, podul avea 18 m înălțime și 12 m lățime.

²⁵ *Tchernetz*, sat, com., azi Șimian, înglobat în orașul Drobeta-Turnu Severin, jud. Mehedinți.

²⁶ *Kladovo*, localitate din Serbia.

Clopotul ne-a trezit la răsărit. Toți sunt pregătiți, pasageri și bagaje, gata să fie imbarcați pe o ambarcațiune acoperită la care erau remorcați doisprezece boi, înhâmați pe trei rânduri [...] // În fața noastră scena este grandioasă. Un zid dublu de stânci se ridică la aproape trei sute de metri de la suprafața apei, înșirat într-un defileu îngust, curenți contrari, sinuoși și rapizi ca niște cascade, care mugesc, se sparg cu un zgomot haotic de stânci, pe care le acoperă de o spumă albă. În fundul tabloului este o mulțime de stânci care, aglomerate, formează golfuri sălbatice și pitorești. Ambarcațiunea noastră fragilă se apropie de primele recife, dintre care amintim numele stâncilor: Kolobacks-Kramilir și Kzifourcza-Kramen, pilotul asigurându-ne că nu există // nici o primejdie, ne-a propus să coborâm pe țârm, p. 82
 propunere care a fost primită cu entuziasm. Am coborât la stânga, pe un drum făcut în stâncă, probabil din timpul romanilor, presupunere care ne-a fost întărită de o inscripție, gravată între două figuri de delfini înaripați și din care se puteau încă citi cuvintele NERVA TRAIANUS GERM și care se numea Tabula Traiana. Prin ceața umedă și argintie, care se ridică din vârtoarea cataractei, am remarcat pe malul celălalt o grotă mare, numită a lui Veterani²⁷, numele unui erou legendar, foarte popular printre țiganii din ținut. Am trecut de vărsarea râului Cerna, care separă Țara Românească de Transilvania și după două ore de mers, barca noastră ne-a ajuns fără nici un accident. După câțiva timp am navigat pe lângă insula întărită, avanpost al Serbiei, micul oraș care se întinde în spatele întăriturilor, ale cărei construcții văruițe în alb nu-i pot disimula // mizeria. Numele său este Ada Kaleh p. 84
 sau Orșova Nouă²⁸, iar prințul Miloș²⁹ și-a stabilit acolo reședința. În sfârșit după satul numit Tekie³⁰, am oprit la Orșova Veche, pe teritoriul Banatului. Localitatea este sărăcăcioasă și nu prezintă interes, de aceea suntem bucuroși că ne petrecem ziua cu formalitățile de vamă și de pașaport. Poliția își face aici datoria, spre disperarea turiștilor. Este adevărat că împăratul Franz Josef³¹ este așteptat să vină dintr-un moment în altul, ceea ce a însemnat o dublare a vigilenței celor de la graniță, vigilență care face victime în rândul călătorilor.

Următoarele două zile au fost consacrate unei excursii încântătoare la Băile Mehadia, situate la 25 de km de Orșova, în mijlocul munților Carpați. Am ajuns acolo urmând țârmul râului Bacea³² al cărui curs șerpuieste printre stâncile împădurite cu brazi și este întretăiat de cascade. Orașul este // bine construit și p. 85
 traversat de o stradă elegantă, care ne amintește de Luchon³³ și de cursele <de cai> de la Etigny³⁴. Izvoarele sulfuroase își datorează renumele de Băile lui Hercule,

²⁷ *Vedrani*, Friedrich Veterani (1650–1695), mareșal în armata austriacă. Grotă aflată în Banat, lângă Moldova Nouă.

²⁸ *New-Orsowa*, insulă pe Dunăre astăzi dispărută.

²⁹ Miloș Obrenovici (1780–1860), principe al Serbiei (1815–1839; 1858–1860).

³⁰ *Tekia*, colină în Banat.

³¹ Franz Josef, împărat al Imperiului habsburgic (1848–1916).

³² *Batcha*.

³³ Luchon, stațiune balneară din Franța.

³⁴ D'Etigny, localitate în Franța, unde se organizează curse de cai.

romanilor care au venit să colonizeze Dacia, după cucerirea ei de către împăratul Traian. În zilele noastre sunt foarte frecventate, în special vara, iar toate naționalitățile vecine, turcii, sârbii, croații, maghiarii și românii sunt reprezentați de pașalele lor, de cei bogați și de boieri.

La întoarcerea noastră la Mehadia, ne-am instalat în aceeași seară la bordul vasului *Herminia*, pe bordul căruia trebuia să ne continuăm voiajul chiar din acel moment. Am regretat mult confortul de pe *Arpad*. Cu excepția unui mic salon rezervat doamnelor, toți călătorii trebuiau să doarmă în aceeași sală, umăr lângă umăr, pe niște paturi de campanie cu perne de paie și o cuvertură subțire [...]

p. 87 După localitatea Drencova³⁵, fluviul se îngustează și curge printre lanțurile de granit, pe care domină pe malul drept fortăreața Columbac³⁶, care în vechime veghea, ca un vultur, această trecătoare periculoasă și care astăzi nu este decât un cuib pentru muștele ale căror ciupituri înnebunesc vitele. La ieșirea din acest defileu o stâncă conică domină curentul, iar numele său de Babakai se datorează unei tradiții. Se spune că un turc, care își bănuia soția de infidelitate, a legat-o de această stâncă și a lăsat-o acolo, răspunzând strigătelor ei numai cu vorbele babakai, pocăiește-te. Se spune că tânăra s-a pocăit și că un tânăr Leandru³⁷ i-a venit în ajutor.

³⁵ *Drenkova*, sat. com. Berzeasca, jud. Caraș-Severin.

³⁶ *Kolumbatch*, grotă din jud. Caraș Severin.

³⁷ Leandru, erou al antichității grecești.

Despre Augustin Walter se știu puține lucruri și acestea sunt legate mai toate de activitatea desfășurată de el în București în anii 1858–1859¹. Walter a fost un meșter cizmar care a activat în Asociația Calfelor Catolice (Katholischer Gesellenverein), organizația cu caracter social înființată în anul 1849, la Köln, de preotul Adolph Kolping. Astăzi ea poartă numele Kolpingwerk și activează în numeroase țări, inclusiv în România. Augustin Walter a intrat în asociație la 5 noiembrie 1854, cu numărul 2059. Așa cum era obiceiul în epocă, a călătorit cu meșteșugul său în mai multe țări, fiind pe rând membru al asociațiilor similare din Breslau (Wrocław), Groß-Glogau (Głogów), Linz și Viena, dependente de centrala din Köln.

Anton Gruschka, *Präses*-ul asociației calfelor catolice din Austria, a avut ideea creării unei astfel de organizații și în București, unde trăia atunci un număr mare de meșteșugari catolici de limbă germană, și l-a trimis acolo pe Augustin Walter, cu sarcina de a organiza în capitala Țării Românești o asociație după modelul celor din spațiul german. La 26 iulie 1858 Walter a părăsit Viena cu destinația București.

Datorită strădaniilor și talentului său organizatoric deosebit, bucurându-se de sprijinul episcopului Angelo Parsi (episcop de Nicopolis ad Hystrum și administrator apostolic al Valahiei) și mai ales de implicarea directă a secretarului episcopal Johann Franz Richter și a preotului catolic Raymund Feistritzer, beneficiind și de asistență materială din partea asociației din Viena, Walter a reușit să-i reunească pe ucenicii și calfele catolice din București. Asociația Calfelor Catolice din București a fost înființată la 11/23 ianuarie 1859, iar serbarea inaugurală a avut loc la 11/23 martie 1859. Statutul asociației, redactat în limba germană („Statuten des Katholischen Gesellenvereine in Bukarest”) și transcris la 21 aprilie 1861, se păstrează în arhiva Arhiepiscopiei Romano-Catolice din București și a fost publicat recent, în traducere (Iosif Gabor, *Asociația ucenicilor și calfelor catolice din București*, în „Pro memoria”, nr. 8, 2009, p. 125–143, statutul la p. 136–143). Nu se știe cât timp a funcționat asociația din București. În 1869 ea încă exista, pentru că este menționată, dar în 1917 era de mult istorie. În acel an, administrația militară germană de ocupație condusă de feldmareșalul Mackensen a readus asociația Kolping în România.

Munca organizatorică desfășurată de Augustin Walter în București în anii 1858–1859 este descrisă de acesta în scrisorile pe care i le-a trimis lui Adolph Kolping, șeful centralei din Köln. Aceste scrisori sunt de fapt niște rapoarte în legătură cu mersul misiunii sale în capitala Țării Românești, în care pot fi văzute etapele constituirii asociației și activitățile de început ale acesteia. Scrisorile lui Walter sunt și o descriere a comunității catolice din București, pe care o apreciază la 8.000 de suflete, oameni sosiți, scrie el, din diferite ținuturi ale Germaniei, dar, putem completa, și din alte țări, atrași desigur de oportunitățile pe care le oferea capitala Munteniei și apoi a României unite, aflată atunci într-un moment de rapidă dezvoltare demografică și economică.

Într-una din aceste scrisori (din martie 1859) Augustin Walter încearcă să facă pentru superiorii săi din Köln o descriere a țării și a oamenilor ei. Cunoașterea realităților locale se dovedește a fi însă limitată. Se pare că Walter nu prea a avut ocazia să călătorească prin țară, el trăind în mijlocul comunității de imigranți de limbă germană din București. Aprecierea legată de faptul că pământurile din Țara Românească sunt în cea mai mare parte necultivate și că țara este „ca un deșert” (*wie eine Wüste*) este, desigur, falsă, iar când vorbește de locuitorii satelor el descrie de fapt un sat de

¹ Datele biobibliografice sunt urmarea cercetării efectuate la Imre Kertész Kolleg din cadrul Universității Friedrich Schiller din Jena.

țigani, sedentarizați de curând și încă nedeprinși cu munca agricolă. Aprecierile legate de moralitatea locuitorilor din București, fie ei români ortodocși – la care se raportează cu superioritate – fie catolici de diferite origini, țin de discursul comun misionarilor catolici din acea epocă, mai ales când aceștia aveau de-a face cu țări de altă religie. Este aici o atitudine de tip colonial, prezentă și în alte scrieri ale unor germani din acea epocă ce vorbesc despre stările de lucruri pe care le-au întâlnit „în foarte îndepărtatul sud-est” (*im fernsten Südost*), cum scria Walter.

Două dintre scrisorile lui Augustin Walter către Adolph Kolping au fost publicate chiar în acei ani în săptămânalul „Rheinische Volksblätter für Haus, Familie und Handwerk”, organul de presă al organizației, ce apărea la Köln: o scrisoare din 1 noiembrie 1858 în nr. 47 din 1858, p. 749, sub titlul pus de redacție „Bericht von den Vorbereitungen des Aufbaus eines Gesellenvereins in Bukarest” (Raport de la pregătirile constituirii unei asociații a calfelor în București); o scrisoare din martie 1859 în nr. 15 din 1859, p. 238–239, sub titlul „Bericht vom Gesellenverein Bukarest” (Raport de la Asociația Calfelor din București). Aceste scrisori au fost republicate fără nicio modificare în anul 1917, în revista „Kolpingsblatt”, editată de Asociația Kolping (August Winkler, *Ein Vorstoß nach Rumänien*, în „Kolpingsblatt”, 17, nr. 15, 29 iulie 1917, p. 115–116). Alături de cele două scrisori aici este reprodus un fragment dintr-o altă scrisoare a lui Walter, datată „București, sfârșitul lunii februarie 1859”, în care acesta vorbește despre mersul organizării asociației din București.

Despre Asociația Calfelor Catolice din România, inclusiv despre momentul Augustin Walter, a scris Ion Dumitriu-Snagov (*Der Katholische Gesellenverein in Rumänien*, în „Kolpingsblatt”, 80. Jg., nr. 9, septembrie 1980, p. 12; *Le Saint-Siège et la Roumanie moderne 1850–1866*, Roma, 1982, p. 43–44, 147–157; *L’Association des jeunes ouvriers catholiques de Bucarest à l’époque des origines du catholicisme social (1858–1863)*, în *Studia historica et philologica in honorem M. Batllori*, Roma, 1984, p. 185–194). Recent scrisorile lui Walter au fost comentate într-un studiu despre imaginea României la călătorii catolici germani, începând cu mijlocul secolului al XIX-lea și terminând cu anii ’30 ai secolului XX (Martin Jung, *Stadt, Land, Leute – Rumänien aus der Sicht deutscher katholischer Reisender*, în Angelika Herta, Martin Jung (Hg.), *Vom Rand ins Zentrum. Die deutsche Minderheit in Bukarest*, Berlin, 2011, p. 207–232, în special p. 210–215).

AUGUSTIN WALTER

Un cuvânt despre România²

I

București, Țara Românească, 1 noiembrie <1858>

Lăudat fie Isus Christos! Fie ca Domnul să binecuvânteze această meserie onorabilă!

În semn de mulțumire și în amintirea veselelor și plăcutelor ore pe care le-am petrecut la Köln la asociație³, mă văd obligat să scriu Domniei Voastre⁴ câteva rânduri. La data de 5 noiembrie 1854 am fost înregistrat în Asociația Calfelor Catolice din Köln cu numărul 2059. După plecarea mea din acest oraș am mai fost membru în asociațiile din Breslau⁵, Groß-Glogau⁶, Linz și Viena. La 26 iulie a.c.

² Traducere după August Winkler, *Ein Vorstoß nach Rumänien*, în „Kolpingsblatt”, 17. Jg., nr. 15, 29 iulie 1917, p. 115.

³ Asociația Calfelor Catolice (Katholischer Gesellenverein) cu sediul în Köln.

⁴ Scrisoarea este adresată Dr. Adolph Kolping, întemeietor și *Präses* (în anii 1849–1865) al Asociației Calfelor Catolice, cu sediul în Köln.

⁵ Azi Wrocław, în Polonia.

⁶ Azi Głogów, în Polonia.

am plecat de la Viena la București, în Țara Românească. La plecare am primit de la onor. *Präses*⁷ dr. G.⁸ sarcina să fac tot posibilul să întemeiez la București o asociație a calfelor catolice, primind în acest sens o scrisoare de recomandare către însuși P. Raymund⁹. Împreună cu o altă calfă din Bavaria, la rândul său înregistrată la Köln, am depus eforturi însemnate să îndeplinim dorința *Präses*-ului din Viena. Sper din suflet ca ea să se și materializeze, mai ales că P. Raymund și secretarul episcopal¹⁰ sunt foarte atașați de ideea acestei asociații și ne pun la dispoziție tot ce avem nevoie pentru a o constitui. Aici sunt o mulțime de calfe catolice și în fiecare an sosesc tot mai multe din diferite ținuturi ale Germaniei, dintre care însă multe cad, cu trup și suflet, în plasa necredinței și a păcatului. Aici, în țara libertății¹¹, lipsa credinței și păcătoșenia sunt mult mai prezente decât în orice oraș din Germania¹². Prin urmare, existența unei asociații ar fi mai mult decât binevenită în acest loc. Am reușit deja să strâng o mână de calfe cumsecade, dintre care o parte sunt deja membri ai asociației. Din păcate, ne lipsesc cele necesare. Avem nevoie de un spațiu, iar chiriiile prin aceste locuri sunt foarte scumpe. Ne lipsesc și profesorii și măștrii care să ne îndrume pașii în această construcție. Stimabilul domn secretar ne-a spus, ce-i drept, că ne putem întruni la școală. Clasele se află însă în clădirea mănăstirii¹³, iar aceasta se închide la ora șapte. Dintre toți, doar secretarul nu este afiliat vreunui ordin călugăresc, ceilalți sunt toți franciscani¹⁴. Profesori sunt doar preoții; îi așteptăm însă pe frații călugări care vor veni aici din orașul Graz din regiunea Steiermark. Stimabilul domn secretar ne-a promis că va pune pe picioare asociația până la prima duminică din Advent¹⁵, oricât de mică și prăpădită va fi aceasta la început. Suntem însă cu toții prea puțin pricepuți în treburile administrative și, așa cum un copil cere sfatul părintelui său, așa mă adresez și eu Domniei Voastre, tatăl nostru al tuturor, pentru a ne veni în sprijin cu sfaturile dumneavoastră.

Rămân al dumneavoastră, cu dragoste filială, trimițând salutări fraților dragi din asociația din Köln,

Al Domniei Voastre ascultător și îndatorat fiu,

A. Walter, membru al asociației

⁷ În fruntea unei asociații stătea un *Präses*, care era un preot catolic.

⁸ Dr. Anton Gruschka, *Präses* al Asociației Calfelor Catolice din Austria.

⁹ Dr. Raymund Feistritzer, preot catolic în București, din ordinul franciscan. El a fost implicat în acțiunea de organizare a Asociației Calfelor din București.

¹⁰ Dr. Johann Franz Richter, din 1857 secretar al episcopului Angelo Parsi.

¹¹ *in dem Lande der Freiheit*.

¹² Aprecierii lui Walter la adresa lipsei de religiozitate a imigranților germani din București, dar și a localnicilor, ține probabil și de rigorismul lui catolic.

¹³ E vorba de mănăstirea catolică de la Bărăția, a călugărilor franciscani.

¹⁴ În momentul 1858 singurul ordin catolic prezent în Țara Românească erau franciscanii. În 1863 ei vor ceda locul călugărilor din ordinul pasioniștilor.

¹⁵ 23 noiembrie/5 decembrie 1858.

București, sfârșitul lunii februarie 1859

[...] Cu ajutorul lui Dumnezeu, Asociația Calfelor Catolice a prins cheag și aici, în foarte îndepărtatul sud-est¹⁷, într-un oraș în care se întâlnesc o mulțime de calfe catolice [venite] dintr-o sumedenie de țări străine. Din păcate, acestea cad adesea în patima necredinței și a tot soiul de păcate, distrugându-și trupul și sufletul. La sfârșitul anului trecut au sosit aici membri din alte asociații, mai întâi din Viena, cu dorința în suflet să întemeieze și la București o asociație a calfelor. Această dorință le-a fost îndeplinită. În cea de-a treia duminică de după Epifania Domnului¹⁸, calfele s-au întrunit pentru întâia oară într-un local foarte frumos, care ține loc și de școală. Au fost șaisprezece la număr, dar mai mulți li se vor alătura în curând. Serbarea de inaugurare trebuia să aibă loc în ziua Întâmpinării Domnului¹⁹, însă din cauza unor probleme ea a fost amânată până în luna martie, de Buna Vestire²⁰. Stimatul domn pr. Raymund Feistritzer²¹, predicator german de duminică din ordinul franciscanilor, care a depus o muncă susținută pentru constituirea asociației, a hotărât să se ocupe de cursurile de religie. Stimatul domn secretar episcopal dr. Richter, care, alături de bunul Dumnezeu, s-a îngrijit părintește ca asociația să aibă un loc în care să se întrunească, ține cursurile de socotit, caligrafie și compunere. O asociație muzicală s-a oferit să predea calfelor ore de muzică. [...]

III²²

București, martie <1859>

[...] Domnia Voastră sunteți deja la curent cu faptul că asociația noastră a fost creată, în ciuda tuturor opreliștilor, cu ajutorul stimabilului P. Raymund, precum și al stimabilului domn secretar dr. Franz Joseph Richter și că aceasta va fi inaugurată în mod festiv în ziua de Buna Vestire²³. Nu avem încă cine știe ce condiții și avem de-a face cu tot soiul de probleme, la care se mai adaugă și neliniștea provocată de război²⁴, dar și proasta aprovizionare a magazinelor din zonă. Sperăm totuși să ne ajute în continuare bunul Dumnezeu, așa cum a făcut-o și până acum. Frumosul

¹⁶ Traducere după August Winkler, *Ein Vorstoß nach Rumänien*, în „Kölplingsblatt”, 17. Jg., nr. 15, 29 iulie 1917, p. 115.

¹⁷ *im fernsten Südost*.

¹⁸ Adică 11/23 ianuarie 1859.

¹⁹ 21 ianuarie/2 februarie 1859.

²⁰ 11/23 martie 1859.

²¹ Vezi mai sus nota 8.

²² Traducere după August Winkler, *Ein Vorstoß nach Rumänien*, în „Kölplingsblatt”, 17. Jg., nr. 15, 29 iulie 1917, p. 115-116.

²³ 11/23 martie 1859.

²⁴ Referire la războiul austro-franco-piemontez din aprilie- iunie 1859.

spațiu închiriat de la școală²⁵ abia în data de 5 noiembrie a.c. a devenit, prin grija stimabilului domn secretar, locul nostru de întâlnire. O cămăruță mică, cu acces direct din localul nostru, ne-a fost pusă la dispoziție. De la Viena ne-au fost trimise culegeri de cântări și manuale. Mobilierul a fost donat cu bunăvoință de către membrii asociației. P. Raymund predă religia, domnul secretar cititul, scrisul și socotitul, profesorul particular Lorenz muzica. Pe toți ne leagă o prietenie strânsă.

În cele ce urmează vă voi povesti câte ceva despre țară și oamenii ei. La intrarea în Țara Românească te simți transportat într-o țară aflată cu o jumătate de mileniu în urma Germaniei în ceea ce privește cultura și educația. Satele oferă o imagine deosebit de interesantă. Casele sunt de fapt niște cocioabe. Câțiva pari sunt bătuți în pământ, apoi se împletesc cu nuiiele care sunt lipite cu pământ. În loc de fereastră se lasă în perete o simplă gaură neacoperită. Înăuntru nu există nici mese, nici scaune sau vreun pat, totul se face pe jos, direct în țărână. Majoritatea oamenilor sunt probabil țigani²⁶, au o înfățișare sălbatică, pielea smeadă, umblă în straie zdrențuite și murdare, nu știu să scrie și să citească, sunt leneși și se feresc de muncă²⁷. Vara, mai toți copiii umblă dezbrăcați, ba chiar și unii adulți se plimbă pe jumătate goi. Vitele pasc în cirezi, nici nu poate fi vorbă de grajduri, șoproane sau alte asemenea. Majoritatea terenurilor sunt necultivate, ca niște deșerturi. Orașele, chiar și capitala București, sunt la mare distanță de orașele germane. Casele sunt construite alandala, străzile sunt mizerabile, cu animale moarte ș.a.m.d. Chiar și Bucureștii aduc mai degrabă cu un sat foarte murdar decât cu un oraș.

În ceea ce privește religia, majoritatea românilor sunt ortodocși de rit rusesc sau grecesc²⁸. În afară de ortodocși mai există aici tot felul de alte confesii și religii, chiar și destul de mulți evrei. Lipsa de credință a devenit aici așa de mare, încât cei mai mulți oameni nu cred în absolut nimic și trăiesc în condiții mai rele decât vitele²⁹. Există aproximativ 8 000 de catolici, dintre care nici măcar o zecime nu se împărtășesc de Paști. Majoritatea nu mai sunt catolici decât cu numele și nu mai cred în Dumnezeu, veșnicie, iad ș.a.m.d. Este în interesul unora ca aceștia să rămână proști³⁰. Pe lângă lipsa de credință, depravarea s-a extins așa de mult, încât rar mai este cineva care pune preț pe onoare și inocență. Copiii sunt crescuți să aibă moravuri cât mai ușoare. De la părinți nu aud altceva decât cuvinte de ceartă, înjurături și scandal, adesea ei sunt martorii tuturor mișelieiilor săvârșite de aceștia. Nu este, așadar, de mirare că ei încearcă să-și imite părinții, înrându-se încă din

²⁵ E vorba de școala catolică din București, care funcționa pe lângă biserica catolică.

²⁶ Din descriere rezultă că Augustin Walther se referă la niște sate locuite țigani, foarte probabil sedentarizați de curând și nedeprinși cu munca agricolă.

²⁷ *Die Leute gehören wohl größtentheils dem Zigeunerstamme an, haben ein wildes Aussehen, eine schwarzbraune Hautfarbe, gehen zerlumpt und voller Unrath herum, können weder lesen noch schreiben, sind faul und arbeitsscheu.*

²⁸ Românii din Țara Românească erau ortodocși de rit grec.

²⁹ Expresie evident partizană care, după cum se vede din frazele care urmează, îi privește în egală măsură pe ortodocșii majoritari și pe imigranții catolici din București.

³⁰ Aici urmează în paranteze rotunde o notă a redacției revistei „Rheinische Volksblätter” din 1856, păstrată și în articolul din „Kölpingtblat” din 1917: „Deci de aceea românii (*die Wallacher*) sunt în urmă cu o jumătate de mileniu”.

fragedă pruncie. Concubinajul nu este ceva rar, așa-numitele căsătorii poloneze³¹, în care tinerii se mută împreună și apoi se despart după bunul plac, sunt destul de dese. Se pare că și căsătoriile adevărate sunt de cele mai multe ori zdruncinate puternic, căci rușinea necinstei face casă bună cu faptele păcătoase. Pe lângă toate acestea, aici stăpânește un lux debordant, astfel încât oamenii nu știu cum să se mai îmbrace. Lângă barbaria cea mai cruntă, modelele cele mai noi de la Paris!³²

Închei cu cele mai cordiale salutări către dumneavoastră și frații noștri din Köln din partea mea și a tinerei noastre asociații, și rămân al Domniei Voastre, cu dragoste filială și mult respect,

A. W., Senior³³

³¹ *Die sogenannten polnischen Ehen.*

³² *Neben der ärgsten Barbarei, neueste Pariser Moden!*

³³ Senior exprimă poziția lui Augustin Walter de membru mai în vârstă al asociației și de membru al conducerii acesteia.

WILHELM PHILIPP HAMM

(1820–1880)

Wilhelm Philipp Hamm s-a născut la Darmstadt la 5 iulie 1820 și a încetat din viață la Viena, la 8 noiembrie 1880. A făcut studii de agricultură la Darmstadt și Stuttgart, precum și de științe camerale la Giessen. În timpul primei părți a studiilor a lucrat pe diverse moșii din Hessen. Interesul său s-a îndreptat inițial către mașinile agricole, dedicând un studiu amplu celor construite și folosite în Anglia. În 1845 a devenit doctor în științe agricole și s-a mutat în Elveția, pentru a preda la o școală de agricultură. După numai un an a plecat la Leipzig unde a devenit redactor-șef al „Agronomische Zeitung”, poziție deținută până în 1869. A înființat o fabrică de mașini agricole (în 1851) și s-a integrat în cercurile literare și culturale din orașul saxon. S-a mutat la Viena în 1867 și a devenit funcționar în Ministerul Agriculturii, înființat în 1868. Și-a continuat acolo și activitatea publicistică. În 1871 a fost înălțat la rangul de cavaler.

În opera scrisă a lui Wilhelm Hamm, literatura de călătorie ocupă un loc secundar după marile sale contribuții în domeniul științei agricole (construcții de mașini, viticultură, studiul impactului forțelor naturii asupra culturilor).

În 1858 și 1859 a întreprins două călătorii în Moldova și Rusia de Sud, descrise în *Suedostliche Steppen und Staedte. Nach eigener Anschauung geschildert von ...*, apărută în 1862. Wilhelm Hamm a sosit pe Dunăre la Galați, unde a rămas o vreme îndelungată. A zăgrăvit în culori nu întotdeauna favorabile dezvoltarea urbană adusă de portul comercial, dar a apreciat viața satului moldovean, unde considera că se află resursele umane necesare modernizării. Hamm a descris urmările pogromului de la Galați din 1859, criticând lipsa de reacție a autorităților statului, un element ce a revenit constant în impresiile sale privind ordinea publică. Nu a scutit de critici nici viciile comunității germane din portul dunărean.

Spre deosebire de Galați și Sulina, Tulcea i-a atras mai puțin atenția. Deosebit de interesantă a fost vizita făcută în satele de colonizare germană din Dobrogea. Sosiți din Rusia, germanii de acolo reprezentau, pentru autor, o categorie aparte, combinând valori atât din spațiul original cât și din patria de adopție.

Șederea forțată la Sulina a fost un prilej de a cerceta noul oraș de la gurile Dunării. Dezvoltarea haotică a acestuia, datorată comerțului, atrăsese o populație inegală. Aflat între interesele comerciale occidentale și politica otomană, pe care Hamm o considera „temporizatoare”, orașul Sulina se afla într-un stadiu incipient de dezvoltare, elementele occidentale conviețuind cu cele orientale.

În afară de relatarea de călătorie de mai jos, Wilhelm Hamm a mai scris despre spațiul românesc, în *Das Weinbuch. Wesen, Kultur und Wirkung des Weines*, Leipzig, 1865. Bazându-se pe surse secundare, Hamm a descris și caracterizat vinurile din Podișul Transilvaniei.

Relatarea de călătorie a lui Wilhelm Hamm a fost folosită ca sursă de Ioan Georgescu, *Coloniile germane din Dobrogea*, în „Analele Dobrogei”, VII, 1926, p. 17–58. În același număr din „Analele Dobrogei”, Constantin I. Karadja rezuma notele lui Hamm despre teritoriul românesc în articolul *Un neamț despre țara noastră în anul 1858*, p. 82–86. Relatarea de călătorie a lui Wilhelm Hamm a fost citată de Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călători*, volum IV, București, Editura Casa Școalelor, 1929, p. 56–58. Informații despre viața și activitatea lui Wilhelm Hamm se găsesc în *Oesterreichisches Biographisches Lexikon*, II/7, 1958, p. 164 și în *Neue Deutsche Biographie*, VII, 1966, p. 587–588.

Stepe și orașe din sud-est. Redate după propria privire¹

I. De la Pesta la Galați

p. 8 [...] De aici începe cea mai interesantă parte a călătoriei pe Dunăre. Semnul începutului ei este stâncă Babakay, ce se ridică, ciudat, în mijlocul curentului; legenda povestește că un călugăr cucernic a închis acolo o femeie rea, care își răsese de el, iar ea trebuie să răspundă, ca un ecou, oricui o strigă, și asta până la sfârșitul lumii. Un tunet se dezlănțuie iar zgomotul lui se rostogolește de zece ori dintr-un versant într-altul, până când se stinge în depărtare. Pe partea dreaptă apare în apropierea malului, fortăreața Golubăț² și alături stâncile calcaroase, cu grote, unde locuiesc copiii diavolului. Aici trebuie că a ucis Sf. Gheorghe balaurul și ascuns capul tăiat al acestuia într-o peșteră din stâncă. Din acesta se trag faimoșii țăntari de la Golubăț (<pronunțat> greșit Kolumbacz), ale căror înțepături sunt mortale pentru turme și chiar pentru oameni. În timpuri mai vechi s-a încercat, prin zidirea peșterilor, să se zăgăzuiască răspândirea blestematelor insecte, dar se pare că nu provin din acestea ci se dezvoltă în mlaștinile din împrejurimi și că au dat înapoi datorită progreselor culturii din ultima vreme, căci deja au devenit mai rari decât înainte. //

p. 9 Cât de mândru curge fluviul, strâns între munți înalți, împăduriți, mai frumos și mai romantic, precum Rinul în locurile sale cele mai laudate. Acum călătoria devine periculoasă, stânci se înalță pe cursul apei, curenții repezi trebuie struniți. De aceea, la Drencova³ s-a urcat la bord un pilot și a preluat comanda navei. Tot mai aproape sunt malurile unul de altul, tot mai înalți munții, sus, deasupra vârfurilor de calcar zimțate puncte negre se învârt în cerc pe cerul albastru, sunt vulturi imperiale, care aici își fac cuibul, într-un număr foarte mare, pe înălțimile inaccesibile. Pe partea stângă a malului, nu mult deasupra oglinzii apei, apare intrarea în Peștera lui Veterani, iar pe partea dreaptă se pot vedea rămășițele drumului lui Traian, sunt găuri date în stâncă, în orice caz, pentru a primi bolțuri de fier pentru un drum de scânduri peste apă, acolo unde stâncă puternică îngâduia trecerea în apropierea malului. Aici suntem în cel mai îngust loc al Dunării, curentul se avântă cu o furie neobișnuită printre stâncile înalte până la cer; după cum ne asigură căpitanul, apa este în acest loc nemăsurat de adâncă și încă nu i s-a găsit fundul, la 80 de stânjeni <măsurați> cu firul cu plumb. Deodată am trecut ca printr-o poartă într-un spațiu deschis și ne-am oprit pe partea stângă la Orșova Veche⁴, orașul de graniță al Ungariei. Aici se aflau la ancoră mai multe vase cu aburi, mereu gata pentru a deservi locul cel mai plin de pericole de pe întreaga Dunăre; în afară de acestea, am mai observat două mari vase de război imperiale.

¹ Traducere după Dr. Wilhelm Hamm, *Suedostliche Steppen und Staedte. Nach eigener Anschauung geschildert von ...*, Frankfurt am Main, I. D. Sauerlaender's Verlag, 1862, p. 8-87.

² *Golubacz*, cetate medievală și oraș pe malul sârb al Dunării.

³ *Drenkova*, sat, com. Berzasca, jud. Caraș-Severin.

⁴ *Alt-Orsova*, oraș, jud. Mehedinți.

care se aflau de partea cealaltă a bunei Serbii. La o plimbare pe mal ne-au urmărit câțiva băieți țigani, a căror întregă îmbrăcăminte consta dintr-o pălărie și un fost frac, desigur cerându-ne o recompensă. Verificarea pașapoartelor a îngăduit o ședere suficientă pentru a vizita orașelul, ceea ce s-a terminat foarte repede, <dar> și pentru a bea un pahar de bere; însă omul să nu judece zeii! De aici // pornește p. 10 drumul către faimoasele Băi Herculane de la Mehadia, <afla-te în> apropiere, Baden-Baden⁵ al Dunării de jos. În cele din urmă ne-am pus din nou în mișcare. Pe o insulă în mijlocul apei apare într-o jalnică ruină fortăreața turcească Orșova Nouă⁶, <cu> soldați șezând pe zidurile ale căror guri de tragere au devenit inutile; pe partea dreaptă a fluviului se agață, romantic, de stânci, un mic fort sârbesc. Pe stânga se întinde până departe în zare o vale adâncă cu pășuni verzi, între două stânci. În mijlocul acesteia stă o capelă gotică foarte nouă, pe locul unde a fost redescoperită coroana regală a Ungariei, îngropată de Kossuth⁷. Aici sunt și ultimele căsuțe ale soldaților din regimentul grăniceresc, căci avem priveliște către trei țări, în Banat, Țara Românească și Serbia. Primele sate românești, care ni s-au arătat, ridicate cu totul din lemn, nu fac tocmai o impresie deosebită ca frumuseți arhitectonice, însă se ridică mult mai sus față de casele sârbești care se zăresc de cealaltă parte, ca niște căpițe de fân cu o deschizătură.

În această clipă am intrat în Porțile de Fier, văltoare lungă și periculoasă, care a cerut deja atâtea sacrificii. Pe punte stăpânește o liniște adâncă, explicată de faptul că pasagerii sunt uimiți, pilotul stă la cârmă, câteva doamne tremură ușor, poate și câțiva domni. În orice caz, curentul clatină <vasul> în mod îngrijorător o porțiune lungă, valurile ascuțite, galben-verzui, aruncă ici-colo spume albe amenințătoare, vasul urmează încet, cu putere redusă, șenalul îngust dintre stâncile viclene. Dar când te întrebi: Când vine pericolul? acesta e deja <rămas> în urmă, iar vasul înaintează iarăși, cu veselie, nestânjenit, la întrecere cu poșta valahă, care cu opt cai și doi înaintași aleargă, strigând, pe drumul ce merge de-a lungul fluviului. Pe partea românească se ridică // la intervale regulate pichetele de pază p. 11 ale vămii; de fiecare dată, ostașul de gardă lua poziția de drept și prezenta arma, după cum mi-a lămurit ofițerul, din înaltă considerație față de o naționalitate ce este atât de nesfârșit de augustă față de a sa. [...]

Soarele celei de-a treia zile de călătorie luminează un ținut plat, ciudat. Trec mereu pe lângă noi vase turcești, cu pupa deosebit de înaltă, pline de murdărie pe afară și pe dinăuntru, de asemenea, și câteva grecești, care merg în amonte. Pe malul drept apare Șiștov, un oraș cu totul turcesc [...]. Apoi vine Ruse⁸ [...].

La amiază am ajuns la Giurgiu⁹; aici, o mare parte a pasagerilor a părăsit vasul pentru a porni spre București¹⁰. După despărțirea de ei, celor rămași în urmă

⁵ Baden-Baden, oraș și stațiune balneară în Germania, Baden-Wuerttemberg.

⁶ *Neu-Orsova*, insula Ada-Kaleh, a fost acoperită de apele Dunării în 1970, la construirea hidrocentralei de la Porțile de Fier I. Insula se afla cam la 3 km în aval de Orșova de azi și avea circa 1,7km lungime și 500 m lățime, fiind populată de 600 de turci.

⁷ Aluzie la un episod din revoluția maghiară de la 1848–1849, când coroana Sf. Ștefan a fost ascunsă de Kossuth Lajos pe insula Ada-Kaleh.

⁸ *Rustschuk*.

⁹ *Giurgewo*.

¹⁰ *Bukarest*.

p. 12 le-a apărut un sentiment de însingurare, <căci> nu ar mai fi avut timp a se cunoaște mai îndeaproape cu noii-veniți. Printre aceștia se găsea o întregă adunare de preoți greci, cu toate <felurile> posibile de barbă. Mulțimea din port era mare, o // mulțime de căruțe, fiecare cu câte opt cai înhămați și cu roțile scufundate până la osie în noroi valah, așteptau cu speranță pe cei care călătoreau mai departe. Ploaia cădea cu găleata, dar în ciuda acestui fapt pe multe vase se încărca porumb. În timp ce <vasul> nostru lua cărbuni, se putea da o raită repede prin oraș, dar acesta nu merita osteneala și lupta cu noroiul. Mai târziu am trecut de Oltenița¹¹, pe malul stâng al fluviului, unde compania de navigație cu aburi ridicase un doc și atelier a căror construcție interesantă forma un contrast mare față de așezările obișnuite ale țării. [Urmează descrierea fortăreței Silistra.] Îmi amintesc, din acea seară, o conversație animată cu ofițerul prusac. Îi erau foarte bine cunoscute, datorită șederilor mai lungi în Orient, în Siria și Persia, precum și la Constantinopol, condițiile din Turcia și în nici un caz nu a descris o imagine convenabilă a acestora. Anume, a ridicat necesitatea protejării străinilor de către marile puteri și reprezentanții acestora, dar, din păcate, și încă multele insuficiențe ale acestora și a demonstrat-o prin multe exemple interesante. Apoi a venit vorba despre costurile călătoriei; drumul pe Dunăre spre Constantinopol este mai scumpă decât prin Trieste, cea mai ieftină însă față de cea prin Marsilia, în ciuda marelui ocol. În cele din urmă, vasele cu aburi franțuzești, prin organizarea lor slabă, nu asigură nici pe departe confortul măndrelor vase de pe Dunăre sau cele ale companiei Lloyd. Niciodată nu s-a răs mai homeric pe puntea lui „Franz Joseph” decât în acea seară. [...]

p. 13 În dimineața celei de a patra zile ne aflam în fața Brăilei sau Ibraila. Acest oraș câștigă în fiecare an în importanță comercială și, fără îndoială, va deveni cel mai important astfel de loc de la Dunărea de Jos. Pentru aceasta stătea mărturie pădurea de catarge din portul său, mulțimea de pe chei, numeroasele clădiri noi ale orașului. Nenumărate bărci și vase maritime însuflețeau curentul, imaginea era îmbucurătoare, către dreapta în depărtare se ridicau din nou golașii munți albaștri, erau tot mai aproape, chiar până în apropierea malului, dincolo de orașul Galați, primul scop al călătoriei.

II. Galați

p. 14 Dumnezeu e mare iar Galați este un oraș. Și chiar un oraș mare, un oraș puternic, un oraș frumos, spune acela care a făcut aici afaceri bune și nu se mai gândește să se întoarcă. Cine l-a văzut o dată, nu îl mai uită atât de ușor, cine a petrecut aici săptămâni de-a rândul, ca mine, acela poate să vadă viața viitoare cu mai multă bucurie decât un altul, căci aceasta trebuie să i se pună la socoteală, dacă există dreptate!

Prin mulțimea de mâini întinse, cerșetori zdrențăroși, mirosind a ulei, <ies> din carantina din port în stradă. Stradă? Să spunem, mai bine, mlaștină, în orice caz

¹¹ *Oltenizza*.

noroi în care te afunzi până la genunchi. A plouat ieri, destul ca astăzi Galațiul să se arate deja în întreaga sa splendoare. Oamenii erau stropiți până sus, ceea ce, în orice caz, pentru cei mai mulți dintre ei, era în folosul lor, căci hainele le erau ascunse, într-o oarecare măsură; trăsurile, asemuite unor grămezi de pământ ambulante, <erau> cu totul încrustate în noroiul poros din adâncul străzii. Fiindcă toți tratau chestiunea, de parcă așa trebuia să fie, până la urmă m-am aventurat în același mod. Am urmat un chelner, pe care apele ce curgeau liniștite în apropiere nu îl deranjau în mod deosebit, // în „Hotel de Paris”, primul han al marelui oraș, p. 15 așezat chiar lângă port. Acest han vestit se asemena, de afară, unui pavilion de grădină cu un nivel, destul de neîngrijit; din contra, înăuntru putea să fi fost mai rău, se luaseră câteva măsuri de curățenie iar bucătarul francez își înțelegea arta. Ce se putea primi nu era rău, ci teribil de scump.

Cheiful ce se întinde de-a lungul portului formează un oraș de jos în sine și chiar unul demn de luat în seamă, cu totul deosebit de cele văzute până acum. Viermuiala neamurilor era atât de mare, încât asigura cel mai colorat spectacol pentru ochi și aproape îl obosea. Moldoveni, greci, turci, albanezi, bulgari, dalmați și fii ai munților negri, <locuitori din insula> Corfu, egipteni, perși, armeni, ruși, italieni, unguri, germani și mai ales evrei din întreaga lume se amestecă agitați unii cu alții, aparent adesea fără vreun țel, totuși mereu activi, încercând și speculând. Fiecare al treilea om pe care îl întâlnești este evreu sau cel puțin se aseamnă unuia. Aproape toate magaziile comerciale sunt în mâinile acestui întreprinzător popor al lui Dumnezeu. O atmosferă cu totul deosebită se forma însă în oraș, ea constând dintr-un amestec al mirosurilor de roșcove și pește afumat, peste tot observabile, în egală măsură, pentru un organ străin. Iar această aromă pare să se lipească neobișnuit de tare; căci după mulți ani am regăsit-o mereu neschimbată. Să mă conducă spiritul Eblis¹² cu ochii legați prin toate țările și să mă lase într-un oraș, i-aș spune imediat dacă este sau nu Galați, dacă nasul meu își va mai îndeplini funcțiile. Magaziile de jos din port, în parte chiar în oraș, arată destul de ciudat, jumătate din articolele lor sunt expuse în stradă, rar <fiind> vorba de o prăvălie obișnuită sau de ceva asemănător. Există însă pe strada mare a părții de sus // <a p. 16 orașului> și mai multe magazine destul de elegante, după tipic civilizată. Ce se face cu multele roșcove care, aici, sunt stivuite în butoaie, saci și grămezi, nu știu, căci mi s-a spus că le disprețuiesc până și șobolanii, câtă vreme găsesc altceva. Fie spus, legat de aceasta, că pare că aceste animale plăcute care aici se bucură de o înflorire și de o populație rare, au așezat aici prima lor colonie după bejenia din Persia. Al doilea articol comercial ce sare în ochi sunt peștișorii uscați albi-argintii, care, de asemenea, stau îngrămădiți în fața magaziilor, aceștia fiind așa-numiții heringi de Dunăre, cel mai obișnuit aliment și chiar din toate punctele de vedere; cine trece de mirosul lor ciudat, acela va afla că între gustul lor și mestecatul unui capăt de sfoară înmuiat în saramură nu este o mare diferență. Deoarece aceste două lucruri împânzesc orașul, atunci poate să li se dea întâietate. Însă principalele articole

¹² Demon în credința islamică.

comerciale sunt grânele și porumbul; alături <stau> pentru export seul, pielea, lemnul, rachiul ș.a.m.d. Importul aduce mărfuri manufacturate, mobilă, obiecte de lux, coloniale, metale, ș.a.m.d. Ca loc de export, Galațiul a câștigat mult de când Brăila, mai bine așezată, la fel de bine aprovizionată atât de Moldova cât și de Țara Românească, a crescut atât de mult în importanță.

- Un drum foarte abrupt, jalnic pavat sau chiar nepavat, duce în orașul de sus sau orașul propriu-zis, care este construit pe un platou, și chiar pe o suprafață neobișnuită și cu risipă de spațiu, și nu doar pe cele câteva străzi pe care se concentrează cea mai mare parte a circulației. În prezent, Galațiul numără, fără a socoti populația în trecere, cam 60 000 de locuitori. În anul 1820 nu erau mai mult de 6 000. În căutarea unei adrese, am parcurs chiar din prima zi aproape toate
- p. 17 străzile orașului și m-am orientat mai mult // decât mi-ar fi plăcut. Așa am intrat în atelierul deschis al unui tâmplar german, care mi-a cântat un oribil cântec de jale despre condițiile grele din oraș și din țară, unde nimeni nu e sigur de banii săi, ba nici chiar de viața sa. Meșteșugurile nu au găsit aici un tărâm de aur, comerțul face și mijlocește totul. Mobila vine de la Viena sau din Franța; se șede aproape numai pe scaune din Marsilia. Hainele deja croite sunt aduse de la Pesta, unde o mulțime de ateliere lucrează aproape numai pentru Galați. Caleștile și trăsurile provin de la Viena, cele mai obișnuite și de la Iași și București. Pe scurt, o viață meșteșugărească propriu-zisă aproape că nu există la Galați, iar la costurile ridicate ale traiului și muncii nici nu ar putea să reziste concurenței cu străinătatea. De aceea, meșteșugarii sunt mai mult dependenți de reparații sau construcții, și doar unii dintre aceștia o duc bine. Ateliere mai amărâte ca aici nu am văzut în viața mea. La cealaltă plimbare am nimerit în mijlocul unei bătai. Doi soldați, care arătau mai degrabă ca și cum cineva le-ar dăruit cu bucurie o para, arestaseră un țăran bătrân, nu știu de ce, și căutau să îl ducă de acolo, însă acesta se opunea și le făcea tot felul de neajunsuri; nerăbdător, unul dintre soldați i-a tras câteva scatoalce zdravene, țăranul s-a aruncat zbierând la pământ și atunci, cu țipete sălbătice, au sărit dintr-o cârciumă o duzină de băieți, înalți, pe jumătate goi, care s-au aruncat asupra slujitorilor legii, i-au umplut de sânge într-un chip abject și l-au purtat pe prizonier în triumf, în locul său rămânând doar cei doi hoji ai săi tăvălindu-se și vâitându-se. Cei care au privit din apropiere au început să fugă și astfel am fugit și eu. Multă vreme am rătăcit pe ulițele pustii ale orașului din afară, <unde> nu e nici vorbă de pavaj, de aceea cine poate, dacă poate, merge cu trăsura sau cu birja.
- p. 18 Casele sunt toate cu un singur cat, // construite neglijent, au felul de a fi <al celor ridicate de> fugari, ca și cum ar fi ridicate doar ca un adăpost vremelnic. Într-adevăr, nu am auzit de la nici unul dintre locuitori alt răspuns la întrebarea dacă se gândesc să își încheie viața la Galați decât: „nu, o nu, sub nici un chip, aici doar se fac banii pentru a te bucura de ei în altă parte”. În mijlocul orașului se ridică o construcție înaltă, asemănătoare unui turn, cu o căsuță sus pe ea, acesta fiind foisorul de foc, singura instituție de aici care trebuie neapărat lăudată. Este organizată într-un mod cu totul remarcabil; neîncetat, o echipă suficient de mare, cu câteva care cu apă cu caii înhâmați și pompe, este pregătită pentru ajutor, însă aceasta este o necesitate, căci nu trece o săptămână fără ca, ici-colo, să nu ardă

până în temelii o baracă, asemenea unui butoi cu păcură; peste tot se întâlnesc urme de incendii. În cele din urmă, către seară, am găsit după o nevoie de necrezut bucuria ce îmi fusese promisă. Îndată după urările de bun-venit s-a produs sentimentul național: „Hai la bere!”. Am găsit, într-adevăr, o bere vieneză ce putea fi chiar băută și încă într-o grădină din mijlocul orașului. Dar ce grădină! Era un colț împrejmuț cu scânduri, în interiorul căruia doi salcâmi strâmbi făceau mai mult praf și deranj, decât umbră. De asemenea, trebuia să fii chiar atent să nu te ciocnești cu mulțimea de cotarle ce se socoteau oaspeți îndreptățiți <ai locului>. Seara târziu, la hotel, am fost luat în primire de un misionar englez din București, care fusese activ mai întâi în Siria și Polonia, iar acum și în Principatele dunărene, <lucrând> pentru convertirea evreilor. [...] La Galați nu câștigase încă pentru Împărăția Domnului // nici un nou suflet; cu această ocazie, să îmi fie îngăduit să p. 19 spun că evreii din Galați pe care i-am cunoscut – iar cea mai mare parte a drumurilor mele s-a mărginit la ei – mi-au părut să aibă mai puțină nevoie de convertire decât creștinii înșiși. Am găsit printre ei mulți oameni grozavi, demni de dragoste, cărora le păstrez o amintire recunoscătoare.

Concertul câinesc, ce a fost dat toată noaptea chiar în fața ferestrei mele, mi-a ușurat despărțirea de Parisul orașului în dimineața următoare; la fel de ușoară a fost și punga mea, din cauza nevoilor madamei. M-am mutat în orașul de sus, în „Hotelul Europa”, la Bogdan, pentru a-mi stabili cartierul general pentru mai multe săptămâni. Acesta era tot un hotel, dar se apropia deja de un caravanserai oriental. Cămăruța mea cu patru pereți văruiți în alb, fără podoabe, era pe partea dinspre miază-zi, iar temperatura era arareori; sub 30 de grade <mai erau acolo> o saltea cu pătură, de care, desigur, nu era nevoie, un scaun și o masă și atât. Drumul până la cameră mergea de-a lungul unei galerii de lemn de-a lungul curții, în mijlocul căreia se aflau trăsurile alături de caii lor; transpirația lor nu le făcea vecinătatea mai plăcută; dacă deschideai fereastra o clipă, imediat aveai un milion de muște în vizită, fără să mai vorbim, înainte de toate, de micii dușmani, cunoscuți deja de mai înainte, cu care însă trebuie să te obișnuiești în sud. Servirea se mărginea la apariția matinală a unui individ fără încălțări și vestă, care răspândea în urma lui un miros remarcabil de ceapă; dacă doreai să ți se curețe cizmele peste zi, tot așa <de bine> se putea face un exercițiu sănătos, sunând trei sferturi de oră din clopoțel și apoi făcând singur <lustruirea cizmelor>. Mâncarea și băutura trebuiau căutate în afara <hotelului>, totuși în casă se găsea // o cafenea. [...] În hoinărelile și vizitele mele p. 20 continue prin oraș l-am cunoscut pe agentul consular prusac Blücher¹³, un om care este mai bine inițiat în relațiile comerciale ale locului și ale Moldovei în general, față de mulți alții, iar franchețea și aspectul său plăcut sunt demne de cea mai înaltă recunoaștere. Amândouă însușirile nu sunt întotdeauna prețuite de negustorii greci, care și aici, ca peste tot unde s-au stabilit, trag marea parte a afacerilor către ei; există totuși, și printre ei oameni foarte demni de a fi admirați, după cum pot adevărați <chiar> eu. Alături de consul și de câțiva demnitari ei formează vârful societății din oraș. De o viața spirituală se poate vorbi puțin aici, unde afacerile

¹³ Ludwig Adolph Theodor Blücher (1814–1887), vice-consul și din 1869 consul al Prusiei și Confederației Nord-Germane la Galați.

absorb totul; toate cercurile se înconjoară cu un zid ale cărui porțițe se deschid greu și fără plăcere. Asupra familiei fiecare este avertizat; cine nu are, acela duce o existență nemângâiată.

La berărie am făcut o cunoștință remarcabilă, cea a unui italian care avea mai mult de o sută de ani și care luptase sub Napoleon până la piramide. Arăta și se purta pe de-a întregul ca un turc, o barbă albă lungă și un turban puternic colorat stăteau foarte bine pe figura sa galbenă, brăzdată. A primit cu bucurie un urciur de bere și l-a răsplătit cu povești lungi despre faptele sale eroice, din care, din păcate, eu am înțeles cel mai puțin. Acesta era un fel de simbol al orașului și m-am întâlnit cu el aproape în fiecare zi. Odată, ședea cu mai mulți țărani moldoveni care îl poftiseră la micul dejun, mi-a făcut semn să mă alătur și, datorită curiozității, nu l-am refuzat. Acesta consta dintr-o grămadă neobișnuită de boabe de fasole, coaptă pe jumătate, care erau servite scoase din păstăi, cu sare, fără altceva; trebuie să fii obișnuit cu gustul pentru // a-ți plăcea. Aici în țară, cumpătarea claselor de jos ale poporului, mai ales, este cu adevărat demnă de luat în seamă; trăiesc din lucruri care în altă parte nu ar trece deloc drept alimente. La început am căutat să iau masa într-o locanță grecească, însă nu a ținut mult. Totul era plin de murdărie iar carnea era atât de mizerabilă, încât trebuia să fii grec sau moldovean pentru a o putea dovedi. Este remarcabil că aici, ca peste tot în sud, unde cirezile de vite se găsesc într-un număr foarte mare, uneori într-atât încât nu au aproape nici o valoare, carnea foarte proastă este dată la masă. De aceea m-am îndreptat către locanta nemțească a lui Körner, unde se strângeau cei mai mulți germani, aici era mai bine, deși ce ți se oferea aici nu ți s-ar fi dat în cele mai proaste restaurante dintr-un mare oraș german. Grosolăniile de tot felul ce își dădeau mereu și cu plăcere mâna cu servirea feminină, destul de îndoielnică, <toate acestea> trebuiau luate în calcul și se putea doar deplânge faptul că tocmai germanii erau cei care le făceau. Vinul moldovenesc este ușor și ieftin; este pregătit atât de neglijent încât nu ține de obicei mai mult de un an și de aceea trebuie băut mereu tânăr. Arareori își ducea fermentația până la capăt și de aceea fierbea în pahar; avea o culoare slabă și uneori este tot atât de clar și limpede ca apa din fântână.

Să îți petreci timpul liber în acest oraș era o chestiune dificilă atunci când nu stăteai la joc în cafenea. Promenade nu existau nicăieri, orașul însuși și-a pierdut savoarea. Ceva mai frumos nu este de văzut, este ca și cum s-ar căuta intenționat să nu se facă nimic pentru frumusețe: nicăieri grădini, nicăieri vreun copac, nicăieri umbră, soarele de vară dogorește aici de două ori mai puternic, nu se poate face nimic împotriva lui, iar siesta necesară în cămăruța de la han este ca o baie de aburi rusească.//

p. 22 Apa de băut vine din Dunăre; pentru a îmbunătăți gustul rău al acesteia se degustă imediat înainte de a o bea dulcețuri, conserve zaharate din fructe. Cafeaua se pregătește și se servește după tipicul turcesc, cine s-a obișnuit să o soarbă și să nu mai ia în seamă zațul fin o găsește foarte bună. Locuitorii de aici își petrec o mare parte din viață făcând țigări de hârtie, pe care oricine, chiar și femeile, le fumează. Cele dintâi trebuie că au ajuns la Galați cu patruzeci de ani în urmă, dar într-o înfățișare cu totul deosebită, datorită marinarilor spanioli; încetul cu încetul

au dat la o parte orice altă metodă de a fuma. Dacă mergi într-o vizită, oricând dorești, oaspetelui i se oferă imediat o țigaretă; cine dorește să fie deosebit de serviabil, atunci o face în fața ochilor <oaspetelui> și îi este înmănată în așa fel încât trebuie doar să umezească hârtia ca să fie bine rulată. O mare <ocazie de> destindere în anotimpul vesel asigură nou-amenajatele băi de pe Dunăre; în cele din urmă nu constau din nimic altceva decât din scânduri și cutii pe brațele pe care se poate înota, însă sunt o binefacere ce nu poate fi îndeajuns lăudată. Multe seri am petrecut în așa-numitul „Han la pomul verde” din orașul din afară, o tavernă ținută de un pantofar german, cu pista de popice obligatorie într-o grădină fără copaci. Era frecventată numai de germani și este bine pentru aceștia să se îndepărteze din când în când <din oraș>, numai să nu aibă cineva dorința de a cerceta elementul german în viciile sale puternice.

Cea mai importantă distracție o dă plimbarea în lungul portului. Aici, în orașul de jos, se găsește bursa, cea mai măreață clădire a Galaților, cu o cameră de lectură unde, nu am putut găsi alte ziare germane în afară de cele de la Viena. Zilnic se adunau aici, sau mai degrabă în cafeneaua bursei, toți marii oameni de afaceri ai orașului, pentru a strânge vești, a nota cursuri, a încheia contracte. De-a lungul // șed zarafii evrei în fața măsuțelor lor, pe care lăzile, legate, pentru p. 23 siguranță, cu sârmă, oferă spre vedere o colecție de monede de argint și aur din cele mai curioase. Neîncetat, de dimineața până seara, aici este cel mai mare zgomot. Chiar alături este o stație de birje, căruțe cu coviltir ce oferă serviciul de droșcă; carele, în parte având înhămați bivoli, vin și pleacă în șiruri lungi, aducând în orașul de sus apă din Dunăre. O vedere liberă asupra curentului se găsește doar ici-colo, din cauza clădirii vămii. De partea cealaltă se înalță, destul de aproape, muntele albastru al Dobrogei¹⁴, o pădure de catarge blocând, în parte, priveliștea; dacă își câștigi un loc liber pe mal, vezi astfel până foarte departe vele care se duc și vin; bărci și iole se strecoară ca pescărușii printre navele mari, cu aburi, ce acostează sau navighează aproape la fiecare oră; adăugați strigătele marinarilor și ale hamalilor, învârtitul butoaielor, geamătul macaralelor – aici, în ciuda tuturor mizeriilor, în ciuda delăsării vădite, se poate dobândi cea mai bună impresie despre Galați. Tocmai sunt ancorate în apropiere de cheiul bursei două nave cu aburi de război, englezești, desemnate serviciului pe lângă Comisia Dunării¹⁵, „Weser” cu 4 bombe și 8 tunuri și „Borer” cu 1 bombă și 2 tunuri de șase livre. Arătau de parcă tocmai ar fi fost scoase de la curățenie, atât de noi, atât de strălucitoare, ca și cum ar fi fost terminate în clipa aceasta; sunt totuși oameni ai mărilor cinstiți, acești englezi, nici o altă națiune nu se poate măsura cu ei pe mare, de la cea mai mare până la cea mai mică. Nu la mare depărtare, un vas cu aburi puternic încărcat porumb; era o fostă navă din flota germană, „Hansa”, dacă nu greșesc? Acum, în ciuda armatorului său englez, naviga sub pavilion grecesc.

¹⁴ Munții Măcinului.

¹⁵ Comisia Europeană a Dunării, organism internațional înființat la sfârșitul războiului Crimeii odată cu semnarea Tratatului de pace de la Paris (18/30 martie 1856). Creată inițial pentru doi ani, ea și-a prelungit succesiv existența până în preajma celui de-Al Doilea Război Mondial.

De-a lungul malului Dunării, spre est, se poate hoinări mult, până când zarva p. 24 portului rămâne în urmă. Pe chei // sunt depozitate, în grămezi înalte, grânele, însă până când vor fi încărcate pe nave trebuie să treacă printr-o curățire, aceasta făcându-se prin ciururi de piele, ce se legănau între trei prăjini înalte, într-un mod tare primitiv. Apoi, către stânga apare moara cu aburi, singurul mare stabiliment industrial din Galați, care face afaceri foarte bune, după cum se poate socoti. De cealaltă parte se întinde un soi de mahala <formată> din mai multe sute de colibe de stuf, locuite de pescari, hamali, grădinari. Nu există priveliște mai deosebită decât aceste clădiri pe jumătate transparente. Cât de periculos este materialul din care sunt construite o arată multele urme de incendii <ce se observă> în șirurile lor neregulate. În spatele lor încep grădini, dar și în acestea se caută în zadar copaci. Acestea pot fi menținute doar prin irigarea culturilor; apa este deviată din curent către gropi adânci și răspândită prin canale mici prin intermediul unei mașini hidraulice de lemn foarte vechi, ce este pusă în mișcare de o macara cu doi boi. Sunt plantate doar legumele obișnuite în bucătărie, cel mai mult varza, castraveții și ceapa; se văd însă în unele locuri plantații de anghinare. Grădinarii sunt aproape toți bulgari. Mergând iarăși spre mal, întâlnești o clădire ridicată din piatră, foarte întinsă, dar cu totul goală și părăginită, în ale cărei curți melancolice cresc în voie buruienile, un spital al rușilor din 1828. Nu departe de acel loc este gura de vărsare a Prutului în Dunăre sau, mai degrabă, una din gurile pe care le formează în liman; o limbă de pământ ascuțită, îngustă se întinde în apa leneșă, lentă. Râul este totuși important pentru Galați, căci pe el sunt trimise încărcături mari de lemn; în interiorul țării lemnul este, în parte, încă prea ieftin, dar aici are deja un preț ridicat. Dacă defrișarea va fi continuată în același ritm ca până acum, Moldova nu va mai p. 25 avea de ce să se plângă de un surplus de lemn. //

Magazii mari <de lemn> se găsesc în josul portului. Spre interior, lângă liman, este un câmp acoperit cu totul cu cărămidării, care lucrează toate doar cantități mici și fac dintr-un material prost cărămizi proaste, de care există, cu siguranță, în întreaga lume.

Un german demn, adevărat, nu se poate împrieteni ușor cu viața dusă la Galați [...]. Dacă intri dimineața devreme la ora 6 într-o cafenea pentru a lua o ceșcuță de cafea, găsești toate mesele de joc ocupate și ducații învărtindu-se; dacă oamenii stau acolo de cu seară, sau dacă se trezesc așa de devreme dimineața pentru a câștiga așa mai mult timp pentru joc, nu am cercetat. Apoi afară în stradă, este duminică, dar viața și afacerile sunt neschimbate de acest fapt, toate prăvăliile evreiești sunt deschise și cârciumile nu sunt mai prejos. Bat tobele, mă avânt curios prin mulțime, acolo se află un pristav al legii și citește ceva din care nu pricep nimic, chiar el pare să nu citească ci să o spună pe dinafară, ceea ce se cheamă că se joacă cu hârtia, apoi apare deodată o bancă și pe ea un om cu spatele gol în sus. Aici se va îndeplini o execuție publică și nimeni nu a plecat de la interesantul spectacol, până când a douăzeci și cincea și ultima lovitură de bici nu a căzut iar bietul diavol, care arareori se întinsese și făcuse grimase, nu a alunecat de pe bancă pe care stătea cu spatele însângerat. Ce fel de impresie benefică făcuse poporului o asemenea execuție publică, am putut înțelege în urma unui exemplu clar <văzut> p. 26 chiar pe fundătura alăturată. Și aici era o mulțime, un slujbaș al poliției era pe cale

să aresteze un țăran care ținea în mână o bardă; acesta se apăra foarte hotărât, însă slujbașul poliției își considera sarcina ca pe o chestiune de onoare; deodată i-a smuls țăranului barda și i-a aruncat-o // adversarului cu toată puterea între ochi, ceea ce l-a aruncat însângerat la pământ, în orice caz rănit grav. Răufăcătorul a fugit și a scăpat, căci toată lumea i-a ușurat evadarea. O sută de pași mai încolo se formase un cerc mare în mijlocul străzii și de acolo se ridicau strigăte desperate. Un cârciumar grec bătea un biet evreu, îl trăgea de barbă spre marele deliciu al spectatorilor din jur, care nu îl lăsau pe bietul martir să fugă ci, cu lovituri de picior, îl aruncau mereu înapoi robustului său tiran. Asemenea scene se întâlnesc în fiecare clipă și, desigur, nu fac mai plăcută plimbarea pe străzile <orașului>. După masa de prânz, din care jumătate a constat din muște <ne> atrage o distracție măreață: o grădină publică ce tocmai s-a deschis și în fiecare duminică acolo au loc concerte. Această *vasto giardino* de lângă teatru pare doar, în orice caz, foarte *vasto* și foarte puțin *giardino*, este o vie de ceva întindere, pe jumătate scoasă <din uz> însă fără umbră și incomodă, fără urmă de flori, iarbă sau de cele obișnuite într-o grădină. Muzica militară cântă vesel, fără note, desigur, și fără a urma tactul capelmaistrului ei; toată lumea bună a Galațiului se învâрте pe aleile prăfuite, se lasă arsă de soare și crede că se amuză. Leii societății par să fie câțiva ofițeri turci, care totuși nu sunt, hotărât lucru, osmanlâi autentici. Chiar lângă grădină se află cel de-al doilea și ultimul loc de distracție al Galațiului, teatrul; acesta este acoperit de scânduri și, de afară, se aseamănă unei maghernițe de bălci bătută de vreme. Din când în când se află aici o operă italiană care dă un spectacol, dar directorii fac doar afaceri proaste. Chiar și distracțiile claselor de jos ale poporului sunt avute în vedere, căci în afara orașului, pe locul iarmarocelor, se găsesc neobișnuitele scrâncioburi // ce sunt dedicate distracției favorite a poporului, întocmai ca în Rusia. p. 27

Limba obișnuită între negustori este italiana, în afară de aceasta însă se vorbesc și se înțeleg aici toate limbile lumii, ceea ce explică cele mai hazlii <lucruri> de pe firmele puse pe case, ce cuprind uneori cele mai interesante și vesele combinații de cuvinte. După cum am amintit deja, negustorilor greci le-a izbutit să dobândească o însemnătate hotărâtoare, ca peste tot de-a lungul Mării Negre. Toată lumea îi blestemă pe greci, jură că nu ar vrea să aibă nimic de a face cu ei, dar doar atât nu le tăgăduiește deloc, ies mereu primii, fiindu-le egal pe ce cale. De aceea nu sunt pur și simplu urâți de cea mai mare parte a populației, ci temuți. Doar gloatei grecești i se datorează faptul că, după căderea întunericului, nu se mai aventurează nimeni cu inima ușoară <și> fără însoțitori buni în partea de jos a orașului, către port, jafuri se întâmplă adesea iar omorurile nu sunt rare. Tot grecii au fost cei care au început și organizat pogromul de la Galați (1859)¹⁶. Motivul obișnuit a fost din nou invocat, basmul despre ostia furată și copilul creștin măcelărit, pentru a zgândări sentimentele gloatei. Se pare că s-a dovedit că

¹⁶ Autorul se referă la tulburările violente izbucnite în 1859 în ziua de Paște, când au fost înregistrați morți și răniți, au fost distruse sinagogi, au fost devastate casele și au fost prădate prăvăliile evreilor din oraș. În loc să-i pedepsească pe instigatori, autoritățile i-au arestat pe evrei. Bancherul Rothschild însuși a intervenit pe lângă Cuza, cerând protecție pentru evreii din Galați. Evenimentele l-au îngrozit pe cărturarul Ion Heliade-Radulescu, care i-a condamnat pe cei ce s-au dedat la astfel de violențe.

îndemnului a venit de la negustorii greci bogați, pentru care activitatea comercială a evreilor din Galați, ce creștea anual, era ca un spin în ochi. Ceea ce a ajuns la cunoștința publicului prin intermediul gazetelor despre acest eveniment groaznic nu a redat nici pe departe întreaga dimensiune a pogromului. De curând am văzut sinagoga, nu se află un alt exemplu de distrugere și desacralizare mai voită și mai sistematică; și acum încă, multe luni după groaznicele zile, era goală sau era

p. 28 folosită de gloatele din oraș pentru scopuri care // nici măcar o dată nu pot fi numite. Mulți oameni de toate vârstele și sexele și-au pierdut viața; cu atât mai mult toate bunurile lor sau chiar alte bunuri, ce nu pot fi niciodată înlocuite, <iar> acestea sunt fapte ce s-a căutat a fi ascunse pe cât posibil. Dacă evreii au fost uniți, dacă ar fi fost un singur Maccabi¹⁷ printre ei, poate chestiunea ar fi fost alta, căci ei formau majoritatea, însă ei au căutat să își aducă dușmanii la omenie prin bunătate și îngăduință, iar asta a fost o mare greșeală. Acolo unde câțiva evrei viteji au căutat să respingă forța prin forță, acolo nu s-a îndreptat către ei toată mânia cârdurilor fanaticice ci chiar și aceea a celor care nu erau părtași. Părea aproape că se refuza celor nenorociți dreptul de a se apăra. Am avut mai devreme un servitor evreu drept curier, un bărbat de o putere herculeană, căruia îi dădusem numele de Samson, pe care el l-a păstrat, după cum am aflat <mai târziu>. Pe acesta l-am întrebat: „De ce nu ți-ai adunat camarazii, hamalii, și nu i-ai atacat împreună cu ei pe lașii maltezi?” (În Orient sunt numiți „maltezi” cei mai răi dintre grecii răi.) Samson mi-a răspuns: „Da domnule, asta am făcut la început și a fost așa, căci unii dintre băieții trebuie să îmi mulțumească pentru viața lor, câtorva dintre ei le-a trecut cu totul gândul, dar ce trebuie să faci, atunci când ești singur? Domnii au fugit la consulate, cine încă dorea binele striga „salvați-vă, repede, până nu e prea târziu”. Unul după altul au dat bir cu fugiții și până la urmă am rămas singur. Am mers la contoarul domnilor mei, am zăvorât totul și m-am așezat la o cafea cu o rangă între genunchi. Am stat așa toată noaptea până la amiaza zilei următoare. De

p. 29 câteva ori au zgâlțâit zdravăn poarta, dar am păstrat liniștea și s-au retras // iarăși. După-amiaza a venit micul Benjamin și mi-a șoptit vestea că m-aș putea aventura afară. La primul pas pe stradă aproape că mi s-au tăiat picioarele de groază; căci în mijlocul străzii zăcea hătrânul Simon, teapăn, iar barba sa albă era neagră de sânge”. L-am întrebat înfiorat: „Dar unde era poliția, armata?” Samson mi-a răspuns disprețuitor: „Unde era? Era unde erau ceilalți și a venit abia la sfârșit. Cei câțiva soldați încartiruiți aici nu ar fi fost în stare de nimic, chiar dacă ar fi vrut; poate că a fost un noroc că nu erau de față, căci mai degrabă ar fi făcut ceva contra noastră”. M-am informat în locuri diferite dacă s-a făcut o cercetare și dacă exista speranța să se obțină cel puțin o satisfacție prin pedepsirea căpeteniilor. Principalii făptași, așa a sunat răspunsul, merg cu trăsura mândri pe străzi și dacă ar fi prinși de mulțime, tot ar fi lăsați din nou să fugă; de reparații sau satisfacție nu este vorba, suntem la fel ca și cei din afara legii. – În timpurile mai vechi se răspundea la întrebarea *Ce se întâmplă cu răufăcătorii?* că asta depinde cu totul de ce deține, dacă are bani, atunci e nevinovat, dacă nu are, atunci e pedepsit.

¹⁷ Referire la revolta Maccabeilor, descrisă de patru cărți ale Vechiului Testament.

Din mai multele excursii <întreprinse> la țară vreau să descriu una singură. Am închiriat un birjar pentru mai multe zile și am mers cu acesta către nord. Am fost opriți la hotarul orașului căci pentru fiecare trecere a acesteia este nevoie de un pașaport, iar eu nu aveam unul, așa că am fost lăsat să trec fără acesta, mai ales după un schimb de cuvinte din care se putea ajunge la vreo înțelegere. Drumul larg merge pe înălțimi, printr-o stepă pustie, către dreaptă strălucind limanul Prutului, care însoțește multă vreme călătorii. Caravane lungi de căruțe trase de boi, încărcate cu grâne sau goale, // veneau și plecau și ridicau nori de praf groaznici. Dacă vreodată un atelaj chiar nu dorea să ne evite, vizitiul meu se ridica cu blesteme și lovituri de bici date cu toată puterea nu doar asupra boilor, ci și asupra vizitiilor lor, care nu făceau chiar nimic pentru a se apăra de micuțul flăcău. Deosebit de impresionante sunt carele cu cărbune, cu coviltirele lor ca niște turnuri și care, privite de departe, arătau ca niște clădiri în mișcare. Era o vară fierbinte, secetoasă, grânele și porumbul arătau atât de sărăcăcios încât era jale; la fântânile secate oamenii și animalele se îmbulzeau certându-se pentru apa noroioasă. Am făcut o oprire la Tulucești¹⁸, se pare doar pentru că birjarul vroia să își aprindă țigara; în fața cârciumii zăcea un grup bătător la ochi de bărbați și femei, laolaltă într-o stare care m-a făcut să mă îndoiesc de adevărul proverbului: adevăratul oriental se îmbată dintr-o bucată de pâine; erau lucrători bulgari. Rar mergeam mai mult de câteva sute de pași fără să întâlnim scheletul sau cadavrul unui cal care zăcea acolo unde căzuse, iar câini ce arătau înfricoșător îl străjuiau și se certau cu vulturii și cu corbii asupra întăietății. De aici ar fi putut aduna englezii oase, atât de multe câte doreau, iar întemeierea unei fabrici de făină de oase la Galați ar fi fost desigur una dintre speculațiile deloc rele. Cărbunele animal¹⁹ era deja obținut. La Frumușița²⁰, la drum, se ridica mândru un conac boieresc, primul pe care l-am văzut pentru a cărei frumusețe și grădină se făcea ceva. În cârciuma evreiască de la capătul satului o răcoritoare a picat bine, dar numai pentru birjar, căci eu nu am putut să scot de pe mine nici jumătate din murdăria îngrozitoare pentru a putea cere ceva. Ici-colo se ridicau de-a lungul drumului colibe de stof joase, locuințele cerșetorilor care zeciuesc călătorii prin faptul că aleargă în grup cu strigăte asurzitoare // în urma trăsirii acestuia, până sunt mulțumiți cu câteva parale. Foltești²¹, destinația acestei excursii, este un sat destul de mare, nu foarte departe de Prut. Casele țăranilor moldoveni sunt ridicate aproape cu totul din chirpici și sunt vopsite cu piatră de var, zugrăveala fiindu-le înnoită de mai multe ori pe an, o muncă ce cade în sarcina femeilor. Toate sunt acoperite doar cu paie și stof, iar împrejurul lor arată foarte neîngrijit și murdar. Sunt cel puțin prevăzute cu un cuptor, dar fumul nu își face drum prin acoperiș. Interiorul constă din trei încăperi, cea din mijloc este un soi de antreu pentru zilele de vară, bucătăria și cămara sunt totuna, apoi cuptorul cel mare, piesa principală a casei, servește în orice anotimp pe cele două. Plăcut surprins va fi <călătorul> după cele văzute până acum de

¹⁸ *Tulutzscheschti*, sat, comună, jud. Galați.

¹⁹ *Spodium*.

²⁰ *Formoschitza*, sat, com., jud. Galați.

²¹ *Folteschti*, sat, com., jud. Galați.

curățenia și ordinea din cameră; pereții și cuptorul sunt văruiți proaspăt la fiecare două săptămâni; podeaua de lut măturată în fiecare dimineață, icoanele din colț sunt înconjurate de flori și ramuri. Tot mobilierul casei constă dintr-o masă și bănci dispuse în jurul ei, acoperite cu covoare de lână, ca și masa. Într-un colț stă o ladă vopsită multicolor, unde sunt închise haine și alte valori. Într-un colț al cuptorului atârnă într-un șnur întins așternutul de pat; paturile nu sunt cunoscute, căci se doarme pe cuptor sau pe podea și se acoperă cu o blană de oaie. De există o fată de măritat în casă, atunci zestrea ei este mereu așezată la vedere. Printre femei se găsesc făpturi foarte frumoase, subțiri, cu ochii negri, cu un ten închis, mat, și păr negru, bogat. Portul lor de duminică este fermecător. Piesa principală a acestuia este cămașa, care este împodobită cu gust, cu mătase colorată, aur și argint; la acest lucru, fetele moldovence sunt deosebit de iscusite. Pe deasupra poartă o tunică de p. 32 pânză cu fir de aur, în jurul gâtului coliere bogate de coral, o fustă roșie // și un brâu de argint întregesc portul. Bărbații sunt un soi de oameni mândri, puternici și mari, cu trăsături pronunțate. Îmbrăcămintea lor este foarte simplă, constă de obicei dintr-o cămașă, pantaloni de piele, cizme înalte, o căciulă rotundă și blana de oaie. La muncă, femeile sunt îmbrăcate mai ușor; în locul fustei își înnoadă doar un covor de lână în jurul șalelor și își leagă părul cu un batic alb, fetele cu unul colorat. După cum am amintit deja, țăranul moldovean trăiește neobișnuit de simplu, porumbul, în toate felurile posibile de pregătire constituie mijlocul său preferat de hrană, însă felul principal, ce este pe masă zi de zi, este mămliga, o fiertură din făină de porumb și apă; la cei bogați și în zilele de sărbătoare este îmbunătățită cu grăsime și ouă. Supa de varză, castraveții, varza acră, ceapa, pepenii verzi, pâinea de seară și brânza de oaie întregesc ciclul felurilor de mâncare moldovenești. Se bea mult rachiu, dar și vin, care este, de obicei, mai ieftin. Țăranul nu cunoaște aproape altă bucurie decât de a se îmbăta și asta reușește cu o consecvență demnă de mirare. De aceea nu se ridică niciodată și rămâne de două ori sclav. La aceasta se adaugă o chemare ce nu poate fi îmbunătățită către trândăvie și amânarea oricărei trebi; excepțiile de la aceste metehne naționale se găsesc cu adevărat rar, din păcate. Și totuși există un miez *bun și sănătos în acest popor. Este ospitalier și prevenitor, blajin și iertător, mereu servil și ascultător, chiar dacă doar din gură, de o mare pioșenie (și cu și mai mari superstiții!). Dar toate însușirile bune sunt cu totul îngropate de lene și indolență. Este păcat de forța fizică naturală a acestui neam, va mai dura mult până când va fi condus pe calea cea bună. – O însușire demnă de admirat a locuitorilor țării este ospitalitatea neîngrădită pe care o practică. Într-o mare măsură mi-a folosit și mie. //*

p. 33 Cu drag îmi amintesc cavalcada sălbatică peste câmpurile arse până în lunca mlăștinoasă a Prutului, unde nenumărate păsări de apă au asigurat o foarte memorabilă partidă de vânătoare, la care a trebuit să port, după cum spunea prietenul Gerstäcker²², cizme de apă până la gât. Cu drag îmi aduc aminte de serile liniștite de pe veranda casei boierești, când răsuna din sat și până acolo cântecul

²² Friedrich Gerstäcker (1816-1872), scriitor de literatură de călătorie, un apropiat al lui Hamm în timpul șederii acestuia la Leipzig.

melancolic al fetelor moldovence. Fără tragere de inimă m-am întors în orașul cețos și urât al galatenilor²³ care, lungăți din Pont, au trebuit să fondeze aici o așezare.

Niciodată timpul nu mi s-a părut atât de lung iar despărțirea nu mi-a devenit atât de ușoară ca la Galați. Dacă ar fi trebuit să rămân mai mult, sigur m-aș fi îmbolnăvit – o scârbă de netrecut împotriva tuturor lucrurilor era poate o prevestire ce a dispărut de îndată ce am lăsat acest oraș drag în urmă. Și nu este doar prima impresie pe care am descris-o aici, căci am fost aici mai mult decât o dată și în momente diferite și rămân la ea: nu există oraș mai neplăcut decât Galațiul. //

p. 34

III. Tulcea și coloniile germane din Dobrogea

La 21 iunie 1858 am părăsit marele oraș comercial Galați <la bordul> vasului cu aburi „Zrinyi” pentru a călători către Tulcea²⁴ și pentru a face, de acolo, o excursie în Dobrogea²⁵. Nava era destul de ocupată, mulțimea de pe puntea ei la fel de pestriță ca pe pământul pe care tocmai îl părăsisem; erau reprezentate toate neamurile Europei și nu lipseau nici reprezentanți ai celorlalte două părți ale lumii vechi, persani cu căciuli înalte, tătari vicleni și etiopieni murdari. Înainte de toate, m-a atras țărmul fluviului. Către stânga, malul se întindea plat și nisipos, peste vaste mlaștini cu stuf puteai cuprinde cu privirea până departe în ținutul gol, dezolant, cu limanurile cu apă sălcie, printre care se furișează Prutul a cărei gură de vărsare în Dunăre nu este deloc vizibilă. O clădire lungă, spitalul rusesc părăsit, cu ziduri albe și cu acoperișuri rărîte constituia singurul monument remarcabil de pe limba de pământ ce se întinde la răsărit de Galați; în spatele lui se întindea veselul sat construit cu totul din stuf al marinarilor și hamalilor, și care, într-o anumită măsură, formează o periferie a portului. Către dreapta însă, peisajul malului oferea o privire plăcută; aici se înălțau, cam la o oră depărtare de țărm, pereții abrupti, p. 35 accidentați ai unui // munte care se zărea în depărtare, și ale căror văi adânci și vârfuri mărețe impuneau cu atât mai mult cu cât, în mod obișnuit, întreaga Dobrogea, partea de nord-est a Bulgariei între Dunăre și Marea Neagră, este considerat un ținut plat, ba chiar mlăștinos, ceea ce este cu totul o eroare. Deja de dinainte mi s-a atras atenția asupra acestor munți prin observația că nu ar fi fost aproape deloc cercetați până acum; într-adevăr, mai târziu nu i-am găsit redați nici măcar o dată pe mai multe hărți orografice; de aceea, privirea mea a stăruit mult asupra pereților albaștri, pe care speram să îi urc în câteva zile. Altfel, priveliștea de pe fluviu în amândouă direcțiile era foarte uniformă; pe stânga, doar orașul Reni²⁶, unde am acostat, a oferit câteva schimbări în peisajul pustiu; fortificațiile sale arată, de departe, foarte sărăcăcioase și dărăpănate; multe mori de vânt, vesele, construite după un tip aparte, cu opt pale întinse în cruce aduceau mișcarea în peisaj.

²³ Confuzie etimologică între locuitorii din Galatia (stat celtic și apoi provincie romană în Anatolia de astăzi) și toponimul Galați.

²⁴ *Tultscha*.

²⁵ *Dobrudscha*.

²⁶ Oraș, azi în Ucraina.

Mai mult câștig asigurau observațiile și studiul asupra societății de la bord. Centrul ei era un înalt demnitar al Porții, Excelența Sa Omer Pașa – nu cel vestit²⁷, după cum ar adăuga oricine – cu siguranță, jignindu-l pe acesta – ci „un altu”, în prezent președinte al mult discutatei Comisii a Dunării de la Galați. Am avut mai târziu plăcerea de a-l cunoaște mai îndeaproape și depun mărturie că oamerii de felul său sunt cu adevărat meniți a destrăma prejudecățile împotriva turcilor. Este un bărbat scund, arătos, cu trăsături ascuțite și ochii sclipitori; crescut la Viena, vorbește bine germana și a îmbrățișat toate vederile civilizației creștine – până la una, care trece drept cea mai sfântă a turcilor, <respectiv> haremul. În urma sa era

p. 36 un domn ceva mai corpulent, blond cărunț, căruia oricine // trebuia pe loc să îi recunoască sângele curat german ce îi curgea în vine, în ciuda uniformei turcești și a fesului alunecat pe spate; era colonelul Malinowsky²⁸, din Magdeburg, care venise în Turcia ca instructor militar prusian, s-a ridicat până la gradul său de acum încetul cu încetul, iar în prezent avea rangul de comisar al Porții la regularizarea cursului Dunării. Și Albionul²⁹ era reprezentat printr-unul din cei mai buni și mai frumoși fii, căpitanul Hartley³⁰, din cunoscuta familie britanică de ingineri, comandant al punctului de observație de la Sulina. Comisia Dunării a adus o viață cu totul nouă în aceste ținuturi; s-a format, prin întâlnirea unui grup de bărbați de elită ai civilizației, un alt ritm al societății, o concentrare a elementelor sociale mai bune, iar victoriile lor vor crește tot mai mult și cu siguranță vor avea o influență dăinuitoare asupra acestei bucăți de pământ și a locuitorilor ei. Este cu atât mai mult de prevăzut că o asemenea influență poate pune bazele unor urmări de durată, cu atât cu cât este mai puțin de prevăzut când vor fi terminate lucrările de unire și curățare a Dunării. Abia în douăzeci și cinci de ani vom ști ce este de fapt de făcut, mi-a spus unul dintre cunoscătorii; iar ușurința cu care cei mai mulți dintre aceștia și-au împlântat adânc picioarele în acest pământ vorbește în orice caz despre această perspectivă, tot atât de mult ca și puținele instituții și construcții pe care până astăzi Turcia le-a văzut ridicându-se spre binele Dunării pentru cei trei sute de mii de ducați ai ei.

M-a nedumerit faptul că mai mulți ofițeri moldoveni de la bord nu acordau nici cea mai mică atenție pașei, un general, șeful de stat major al armatei suzeranului lor, nici nu îl salutau, nici nu se apropiau de el, deși era în uniformă, ca și ei, și cu siguranță le era cunoscut. Erau aproape toți oameni tineri, arătoși și cu multe fireturi, dar nu <aveau> un comportament militar deosebit, în ciuda costumului cu

p. 37 totul franțuzit, // care nu se deosebea, în avantajul său, de tunicile turcilor. Doar tunica nu face un războinic; am avut în fața ochilor dovada acestui fapt când, mai târziu, la Isaccea³¹, mai mulți ofițeri turci de grad inferior au venit pe vas. [...]

²⁷ Omer Pașa (Mihail Lattas) (1806–1871), general turc de origine croată, comandant al armatei otomane în războiul Crimeii (1853–1856).

²⁸ Comisar otoman pe lângă Comisia Europeană a Dunării.

²⁹ Veche denumire a Angliei.

³⁰ Charles Augustus Hartley (1825–1915), ofițer și inginer britanic, inginer-șef al Comisiei Europene a Dunării (1856–1872), apoi consultant până în 1875. Ulterior membru al misiunilor științifice însărcinate cu amenajarea navigației pe mai multe fluviu și porturi, printre care Mississippi, canalul Suez, portul Odessa, etc.

³¹ *Isaktscha*, oraș, jud. Tulcea.

În această clipă m-a salutat un cunoscut, un scoțian, cu care mă întâlnisem, p. 38 întâmplător, de mai multe ori, la cafeneaua bursei din Galați. Cine era și ce făcea, nu știam; mi-a povestit însă că se stabilise la Ismail³² și a căutat să mă convingă să îmi prelungec neapărat excursia și în acest oraș minunat. Căci astfel mi-l lăuda, cu străzile sale largi, regulate, casele chipeșe, curate, <și> grădinile drăgălașe. „Păcat doar că orașul, după ce a fost părăsit de ruși a ajuns aproape gol, ceea ce, până la urmă a fost spre binele lui; căci nicăieri în lume nu se poate închiria o casă ieftină, ca la Ismail”, a completat el.

În timp ce scoțianul vorbăreț se străduia să mă întrețină, aruncam, din când în când, câte o privire dinspre fluviu spre malul acestuia. Era și rămânea mereu aceeași priveliște. În stânga, colibele vămii aproape de țărm la distanță egală, în dreapta păduri de sălcii și stuf; peste ape pluteau pescăruși nenumărați, țipând groaznic, din timp în timp câte un pelican mândru zbura din fața vasului cu aburi ce se apropia, pentru ca vreo câteva mii de pași mai încolo să se scufunde din nou, greoi, în râu; câte o navă turcească, murdară, cu pupa neobișnuit de înaltă, <sta> nemișcată la ancoră, în lipsa vântului. Fortăreața Isaccea, de pe malul drept, de unde Omer Pașa – celălalt – a bombardat cu succes vasele rusești de război care navigau în amonte pe Dunăre și astfel a început, în fapt, războiul – lasă impresia de delăsare, ca tot ce este otoman. Aici pare că Dunărea vrea să se unifice din nou, mai degrabă decât să se despartă într-o întortoचere de ape neregulate, care a costat politica europeană atâta bătaie de cap iar // pe omul bolnav atâția bani; fluviul p. 39 curge printre maluri netede, înconjurată de stuf, fără golfuri, brațe și insule, larg și atât de încet încât oglinda sa se aseamănă cu a unui lac; trebuie doar să nu te lași scos din minți de marile limanuri, aflate mai ales pe partea stângă, care în liniștea lor par să nu mai aibă puterea de a rupe ultima barieră care le separă de stăpâna acestor ținuturi, închizându-și de aceea viața într-un fel de mlaștină stătută. Trebuie că arată altfel, după ce apele de iarnă au trecut.

Chiar în punctul unde cursul Dunării, până atunci unul, se desparte iarăși în multe brațe pentru a se grăbi spre vărsare, se ridică pe malul stâng orașul turcesc Tulcea. Aici încă se poate alege dacă vrei să navighezi către Pontul Euxin prin Chilia³³ (Kili Bogasi). Sulina (Suline Bogasi) sau canalul Sf. Gheorghe (Kedrille Bogasi). Aceste brațe sunt cele mai navigate, în afară de ele mai există alte trei³⁴, Ialova-Kutsuk³⁵, Portița³⁶ și Kurte-Bogasi³⁷, doar că acestea nu sunt aproape deloc folosite pentru navigație. Se află mai la sud decât cele trei mai înainte numite și

³² *Ismail*, oraș în Ucraina.

³³ *Kilia*.

³⁴ Discuția asupra numărului exact al brațelor Dunării (cinci, șase sau șapte) datează încă din Antichitate. Cf. și relatarea lui Adolf Schmidl, în *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. III, București, Editura Academiei Române, 2006, p. 334, care menționează brațele Kuciuk, Portița și „Kurte”.

³⁵ Probabil Ialova Kuciuk.

³⁶ *Portesca*.

³⁷ Sau Korte-Bogasi („Brațul Lupilor”, în limba turcă), gură de vărsare a Dunării localizată în zona Lacului Razim în secolul al XIX-lea; cf. J. H. Möller, *Geographisch-statistisches Handwörterbuch über all Theile der Erde*, Gotha, Justus Perthes, 1840, p. 594. În zonă se află astăzi rezervația naturală Grindul Lupilor.

sunt ramificații ale canalului Sf. Gheorghe, care după târgul Dunavăț³⁸ se îndreaptă către sud, petrece o vreme în marea baltă ce este numită Lacul Razelm³⁹ (pe malul căreia se află murdara capitală a Dobrogei, Babadag⁴⁰) iar apoi pătrunde, prin patru brațe, în mare. Gurile Portiței și <brațul> Kurte înconjoară insula Ceaplace⁴¹, unde se află un sat sărman de pescari. În prezent Sulina este calea principală pentru vase, însă după hotărârea puterilor care au decis asupra destinului Dunării, Sf. Gheorghe va fi ridicat la acest rang; dacă Turcia, care atunci va fi singură în posesia gurilor

p. 40 de vărsare, // poate strânge marile puteri și mijloace, ce țin de o asemenea muncă, și până când – această întrebare este cu adevărat grea.

Văzută de pe fluviu, Tulcea oferă o priveliște frumoasă, pitorească, de mare oraș, s-ar putea chiar spune. Multe vase stau la ancoră iar stindardele lor lungi freamătă vesel în vântul de răsărit, bun pentru navigație, ce aduce nenumărate altele în amonte, cu pânzele umflate; printre ele duduie câte un vas cu aburi, îndepărtându-se sau apropiindu-se de țarm, de locul unde trebuie să acosteze. Nava locală cu care sosisem merge doar între Galați, Tulcea și Ismail. Vasul s-a smuls pufăind dintre trestii, zbururile s-au mișcat mai încet, clopotul a sunat în depărtare iar un val din cele mai felurite tipuri de oameni de aproape toate națiile s-a revărsat pe uscat. Orașul nu este construit până aproape de mal, un chei larg, neingrijit desparte șirurile de case de fluviu, în depărtare se ridică un șir de coline sălbatice; în dreapta, de pe o înălțime, casa Comisiei Dunării, aranjată ca un palat, privește în depărtare, „peste uscat până la marea albastră”. Către stânga, o stâncă înaltă, ce se prăbușește abrupt în apă, închide privirea; între acestea, <sunt> casele cenușii, azvârlite neregulat, ici-colo, cupola lipsită de frumusețe a câte unei case de rugăciune sau unui minaret dărăpănat, asemănându-se unui sfeșnic ponosit, cu un capăt stins de lumânare în el.

Înainte de orice am căutat un loc unde să îmi pot așeza cartierul general; nu este greu de găsit, deoarece hanul german al domnului Ringler este singurul de felul său din Tulcea. Dar bucură o inimă germană să vadă iarăși o firmă de han în limba sa maternă, fie și atât de modestă. Ușor de imaginat, aici este clientelă puțină iar mândrul hotel se transformă în *lingua franca* într-o locandă modestă cu *camere*

p. 41 *mobilierul !! de calitate. Primit prieteneste, deși tratat cu ceva surprindere, m-am găsit în curând ca acasă și m-am lăsat pe seama vinului moldovenesc înviorător și pișcător, ce arată mult mai limpede și mai luminos decât apa necurățată a Dunării ce se bea. După mai lunga ședere de la Galați nu îmi puteam ascunde marca uimire de a găsi aici farfurii curate și chiar un pat oarecum curat, care cel puțin nu făcea necesar să faci din masă loc de dormit. Hangiul Ringler este tirolez și, neîndoielnic, poate <face> ceea ce pot face toți străinii care s-au stabilit aici în țară și anume să povestească mult despre viața lui de mai înainte; o face cu măsură și pricepere; ca artist ambulant, cântăreț la chitară, a fost aruncat pe țarmurile Turciei, unde nu se pune mare preț pe artă. Soția sa, drăguță, înțelegătoare, se trage din Transilvania;*

³⁸ *Dunaveczi*, com. Murighiol, jud. Tulcea.

³⁹ *Ramsinsee*.

⁴⁰ *Babadagh*, oraș, jud. Tulcea. Până în 1878 reședință a unui pașă.

⁴¹ *Kectai*, pe raza comunei Mihai Viteazu, jud. Constanța.

ea povestea cu încredere în sine cum a întreprins cu totul singur, în urmă cu câțiva ani, marea călătorie din prima până în a doua sa patrie, într-o căruță pe care a mînat-o singură și nu fără pericole.

După un oarecare popas am făcut un prim drum prin oraș. Populația acestuia ajunge poate la vreo 20 000 de locuitori, cei mai mulți greci, bulgari, italieni și germani, al căror limbaj colocvial este *lingua franca*. Mai înainte, orașul era locuit în cea mai mare parte de musulmani, dar și aici se observă restrîngerea Islamului, care mi-a atras mult atenția în timpul călătoriei mele prin strămtori către Orient. În prezent mai locuiesc la Tulcea doar vreo șaizeci de familii de turci, iar Profetul mai este prea mărit doar într-o singură moschee, dărăpănată. Războiul ruso-turc a fost acela care a gonit credincioșii de aici; cu groază și panică au fugit până în inima Rumeliei și au uitat de întoarcere. Casele și averile lor au fost luate de cine a avut chef și noroc și, pe alături, a mai avut și câțiva piaștri pentru cadui. //

Stilul arhitectonic al orașului nu este cu totul oriental, acoperișurile de țigla p. 42 ale caselor dau mai degrabă o culoare apuseană. Dar, Doamne Dumnezeule, ce hal de acoperișuri! Arată ca și cum constructorul ar fi azvârlit un coș de țigle sfărâmate peste câpriori. Stuful, rivalul lor învingător, câștigă liniștit în fața lor, fiind, cel puțin, mai sigur. Aproape toate casele sunt din lemn, peste tot apar bolți de verdeață și pridvoare, locul geamului este luat, în cea mai mare parte, de lucrul de mână în formă de romb al orientalilor. Altfel, totul este deschis; toată viața <orașului> pare strămutată în strada a cărei curățenie, desigur, nu are de câștigat prin acesta. Fără griji erau tăiate oi în mijlocul acesteia, aici se taie lemne, pe un foc de trestie se topește seu, o evreică de o vârstă ce nu mai poate fi recunoscută goleşte un sac cu șiscă în mijlocul unui grup de fumători de ciubuc în fața uneia dintre nenumăratele cafenele; aici se fac pregătiri pentru a îndepărta, în fugă, resturile unui cal mort care a blocat trecerea deja de multă vreme; în apropiere, vînzătorul de limonadă împarte cu sânge rece îndoielnica sa băutură răcoritoare; punându-și viața în pericol, care cu boi și căruțe cu un singur cal se avîntă printre nenumăratele obstacole; o coloană lungă de pușcăriși în lanțuri, legați doi câte doi de o prăjină de fier se îndreaptă, cu bună dispoziție, către locul lor de muncă silnică, la regularizarea Dunării; câini cu înfățișări fioroase urmăresc tot timpul picioarele străinilor, ca și cum ar refuza dreptul acestora la existență, și se retrag mărîind la vederea ciomagului ridicat, fără de care nu se poate cu adevărat vizita nici un oraș turcesc; în lipsa unuia propriu, hangiul prevenitor îmi dăduse, grijuliu, pentru drum, unul din marea sa provizie pentru oaspeți.

Pentru a dobîndi ceva aer curat, m-am retras // prin străduțele laterale din p. 43 atmosfera ciudată a străzii mari, unde, fie spus, părea să stăpînească usturoiul, în jos, către port. Pe fluviu erau către o sută de nave la ancoră, toate pline cu balast, pentru a încărca, la Galați sau Brăila, cereale; preferă să se aprovizioneze aici, pentru că se poate mai ieftin decât în numitele centre comerciale. Dintre ele, sărea în ochi mai ales carena neagră, subțire, și arborada simetrică a micului vas cu aburi de război franțuzesc „<L>Averne”, <aflat> în apropierea malului și aparținînd dispozitivului de protecție a Comisiei Dunării. Provensalii veseli din echipajul acesteia tocmai erau adunați pe punte într-un grup vesel și rîdeau de grimasele și de spectacolul unui cerșetor bulgar, care apela de pe mal la mila lor. Nici unui

pictor, fie și Murillo⁴² însuși, nu a reușit în reprezentările sale de nenorociți ceea ce acest hoinar cu barba sură, care nu se spălase niciodată, purta pe corpul său muscular. Și mai ales arta mimicii sale! De nenumărate ori și-a încrucișat brațele în fața pieptului, s-a aruncat în genunchi, a lovit pământul cu capul și a sărit înapoi, ca și cum ar fi fost o piesă mecanică dintr-un magazin de jucării; matrozii veseli i-au aruncat din plin bucăți de pâine albă, care au dispărut imediat în coșul său fără fund; dar își tot repeta jocul; se pare că îi era mai mult sete decât foame și așteptate o milostenie în bani. După ce m-am uitat îndeajuns de mult la omul acesta, pentru a-i simți apucăturile de coțcar, am pornit mai departe de-a lungul fluviului. De câte ori m-am întors am văzut încă prosternările neobosite ale amărâtului.

Cartierul turcesc formează partea de răsărit a orașului. Cea mai impozantă clădire a acestuia este, desigur, cafeneaua de lângă moscheea ce arăta neobișnuit de ruinată și de sărăcăcioasă. //

p. 44 Aceasta era înconjurată de o galerie de lemn și acolo ședeau douăzeci până la treizeci de turci cu picioarele încrucișate, nemișcați ca statuile; aproape toți erau bărbați în vârstă cu bărbile albe, bine îngrijite, și în veșminte bune, în parte chiar bogate. Turbanele lor albe, largi, ieșeau mult în evidență; printre aceste <turbane> am văzut unul singur de culoare verde, care este, după cum se știe, dreptul descendenților profetului Ali⁴³. Toți aveau furtunul de la narghilea între buze, de unde ieșea, din când în când, câte un norișor albastru de fum, singurul lor semn de viață. Nimic din acea curiozitate, care atât de des este împovărătoare pentru străin, nu se trăda din ochii lor ficși, nu m-au urmărit nici măcar o dată cu privirea, atunci când am pășit în cimitirul lor, ce este așezat câțiva pași mai încolo, pe un deal lângă Dunăre. Aici locul arăta părăsit și sălbatic, mizerie de tot felul printre mormintele înconjurate de urzici înalte, cu stelele funerare îngropate pe jumătate, cele mai multe răsturnate; doar ici-colo se înălța, peste buruieni, câte un turban de piatră cioplit grosolan. Jos în fluviu se ridică, ruptă de mal, o insulă dintr-un bloc de stâncă și pe acesta o colibă pescărească, care, prin dărăpănarea sa, oferă o priveliște cât se poate de pitorească. În <completarea> decorului se așeza o întreagă ceată de copii pe jumătate goi, care se ocupau să întindă la uscat pe stânci plase de pescuit; la umbra acoperișului ședeau două turcoaice, cu capul și fața înfășurate în muselină albă.

Aproape, în spatele cimitirului turcesc, se ridică, până la câteva sute de picioare peste oglinda apei, stânca abruptă despre care am vorbit deja. Drumul până acolo șerpuieste printr-o periferie locuită de bulgari; constă din colibe de stof foarte sărăcăcioase, la care aproape că nu se observă alt material de construcție. Între ele, ici-colo, câte un loc gol, despre care câteva cruci de lemn, pe jumătate mâncate de vreme arată că aici se pot face îngropăciuni unde vrei; cu cât mai aproape de p. 45 jghebul casei, cu atât // mai comod. De pietatea pentru morți, nici urmă; din contra. Aici chiar și străinului îi este vădit că asta este. Copii în portul raiului aleargă de lângă mine speriați și țipând și rostogolindu-se unul peste altul prin găurile joase care trebuie că reprezintă ușile caselor; pe de altă parte, femeii frumoase, cu ochii mari, doar în cămașă, cu cel mult încă un batic înfășurat ca un

⁴² Bartolome Esteban Murillo (1618–1682), pictor spaniol, reprezentant al stilului baroc.

⁴³ Ali (600–661), al patrulea calif, venerat îndeosebi de šiiti.

șorț, vin la gardurile de stof să se uite mirate după mine. Erau ființe cu adevărat impunătoare, puternice și cu tenul maroniu, care se potrivea chiar bine cu legătura roșie și cu cozile negre ca pana corbului. Însă erau și câteva bătrâne printre ele, de la care ochiul se îndepărta cu repeziciune.

Vârful muntelui asigură o priveliște largă înspre trei părți. Chiar la piciorul acestuia, un industriaș maghiar a deschis o carieră și de acolo a construit o cale ferată până la locul de debarcare; se pare că prima pe teritoriul turcesc. Dunărea curge într-un arc marc, larg și liniștit, peste tot, până în depărtare strălucește oglinda sa, în zadar cauți să te orientezi în razele soarelui; către răsărit și miazănoapte <sunt> doar suprafețe neîntrerupte <de> apă și mlaștini cu stof. Către apus se întinde orașul, așezat într-o căldare înconjurată de dealuri; șirurile sale neregulate de case și terenul accidentat îi conferă, din depărtare, un farmec aparte. Panta sudică a muntelui izolat se scufundă într-o masă de stof, ce dă orașului principalul său material de construcție, <iar> în jurul acestuia să văd urme de terenuri arabile; de partea cealaltă, șiruri de înălțimi golașe închid orizontul.

Despre viața din Tulcea pot povesti doar puține, din cele două zile ale șederii mele; ceea ce mi s-a spus despre aceasta nu sună prea încurajator. Între timp însă, prin prezența domnilor de la Comisia Dunării au // crescut viața și plăcerile, față de mai devreme. Vârful societății este reprezentat de consulul austriac von Martyrt⁴⁴ și soția sa, o boieroaică valahă. Bărbatul acesta, la fel de demn de admirație pe cât de energetic, și-a dobândit mari merite pentru oraș și pentru protejării săi; dintre aceștia are considerație pentru fiecare german care i se adresează plin de încredere. Exerciță dreptul ce i-l dă jurisdicția cu forță și asiduitate; din luptele dese cu autoritățile turcești în care s-a aflat a ieșit, de obicei, învingător. Dintre italienii așezați aici, care formează o societate închisă, nu se poate povesti mult de bine; dintre aceștia iese în evidență un număr de medici, dintre care fiecare a bătut chiar în cuie de ușă câte o placă cu *Doctor medicinae* însă vor cădea în dificultate dacă vor trebui să producă dovezile studiilor și diplomelor lor. Mulți dintre aceștia sunt rămăși aici de la ultimul război. Comerțul este în mâinile grecilor, ca peste tot unde aceștia s-au așezat; evreii nu țin pasul cu aceștia și trebuie să dețină afaceri subordonate, precum comerțul cu vite și altele asemenea. Dimpotrivă, în posesia lor se află meșteșugul croitoriei, ca și închirierea de vehicule. Bulgarii sunt neamul hamalilor, muncitorilor manuali, grădinarilor și agricultorilor; rasa lor puternică este deosebit de înzestrată pentru aceste îndeletniciri. Cei mai mulți meseriași sunt sârbi sau maghiari, nu par să țină mult la naționalitatea lor, căci dacă li se vorbește răspund imediat cu explicația liniștitoare „și eu frate german”. Mulți tătari trăiesc răspândiți în Dobrogea și trec drept păstori de vite remarcabili, însă practică cu chemare și cu o bună știință comerțul ambulant. Moldovenii au o faimă proastă de leneși și murdari; trăiesc din ce pot, din fericire nevoile lor le depășesc rar pe cele ale animalelor de casă ce sunt disprețuite de turci // însă se plimbă fără scop pe străzile frumosului lor oraș, atâta vreme cât îngăduie rivalii lor la rangul de poliție a străzilor, câinii.

⁴⁴ George Hristu de Martyrt, bancher și reprezentant diplomatic al Austriei.

Nu ne rămâne decât să aruncăm o privire la destul de numeroșii locuitori germani. Majoritatea acestora locuiește un cartier anume în sudul orașului, mahalaua germană. Pe drumul într-acolo oricine are ocazia, mai mult decât și-ar dori, de a studia ulițele și ulicioarele întortocheate ce se încrucișează în toate direcțiile; cizme bune, impermeabile, și o preferință a nasului pentru înfundare sunt mereu de recomandat la acest drum. Un pictor ar putea face aici studii foarte prețioase în imposibilități arhitectonice, simetria fiindu-le necunoscută constructori locali; fereastra este așezată unde se crede că este necesar și fără grijă pentru vecini. Fațada principală a locuințelor mai mari nu privește niciodată către stradă, ci, după obiceiul oriental, în curtea interioară. Aveam de întrebare de o adresă și tot astfel prilejul de a face diverse vizite, astfel de a vedea, în parte, interiorul mai multor case; o seară am petrecut-o în societatea prietenească a unei familii din Corfu, care <găzduia> locuința unui turc bogat. Prin poarta bine păzită, care s-a deschis doar după multe ciocănituri și lătrături de câine, se intră într-o curte spațioasă; casa este ornamentată de o grămadă neregulată de donjoane cu gratii; o scară de lemn acoperită duce, cu puține trepte, către un vestibul întunecat, cu pardoseală cu lespezi de pământ; camera principală, sau salonul, dacă doriți, este singurul spațiu mai mare; ca mobilă nu are nimic de arătat, doar o masă izbitor de joasă și un divan ce merge de-a lungul pereților, <acoperit> cu multe perne de stambă; toate celelalte camere sunt foarte înguste iar mobila principală a acestora constă din lăzi colorate, mari și mici. //

p. 48 Paturi nu am reușit să văd și, firește, nici nu am putut să întreb despre acestea, se pare că divanul ține locul acestora. Mai mult, doresc să mărturisesc deschis că am găsit grecoaicele mândre, subțiri, în costumul lor elegant mai atractive decât secretele menajului lor.

În cele din urmă am descoperit, după multe strădanii, că adresa căutată era cu siguranță proprietatea unui Hansjörg Fischer, cu locuința în mahalaua germană; locuința acestui om de treabă mi-o putea arăta acolo orice copil. Așadar am hoinărit prin cartierul conaționalilor. Făcea o impresie ce era menită să ridice mândria patriotică. Mahalaua germană este așezată în mare parte de amândouă părțile unei străzi foarte largi și foarte lungi, ce oferea doritul prilej de a arunca, comod, tot ce era de prisos în curte și în casă. Locuințele sunt de obicei cu un singur cat, colibe acoperite cu stuf, din pământ frământat, cu ferestre cât mai mici, unde sticla este o raritate. La intrarea în prima m-a lovit un aer care m-a azvârlit imediat înapoi în curte, printre câinii care urlau. O ființă, cel mai probabil o femeie, deși nu aș putea afirma asta cu siguranță, a apărut în prag; întrebarea mea politicoasă despre ceea ce căutam a primit strămoșescul strigăt „tot înainte”, iar ușa a zburat de s-a zguduit acoperișul. Plin de impresia plăcută a primirii, am mers sau mai degrabă am sărit mai departe, căutând puținele locuri fără noroi de pe drum, spre marea delectare a unei turme copii imposibil de descris, de la care însă, în ciuda câtorva bănuți de cupru pe care i-am arătat, nu am putut deloc dobândi alt răspuns în afară de mai multă larmă. Era o situație cu adevărat caraghioasă; mi-am încercat norocul în mai multe case, fără prea multă reușită; fie se spunea „nu știu!” sau „acolo sus!”. M-am plimbat neobosit până „acolo sus”, „unde // sunt ultimele case”. Iarăși am intrat și am picat tocmai la coacerea pâinii. Hotărât să nu mă mai las refuzat, am obținut

până la urmă informația: „acolo, alături, locuiește”. Uneltele sărăcicioase pe care le-am văzut în această colibă mi-au lăsat o impresie proastă asupra bunăstării dragilor mei conaționali: căci trebuie că le merge foarte bine tuturor iar hărnicia lor din agricultură își produce frumoasele fructe. Aproape toți acești germani au emigrat din Rusia în Turcia, deja o a doua generație de coloniști; strămoșii lor se trăgeau cu precădere din Bavaria și Suedia; sunt de religie catolică, au o biserică și un cleric.

[...] Din întâmplare am intrat printr-o poartă cu zăbrele într-o împrejmuire mare, unde rățacea o herghelie de cai pe jumătate sălbatici; din fericire, apariția mea a produs printre aceștia și printre potăile nelipsite o asemenea agitație, astfel încât din măruntaiele pământului s-a făcut auzită o voce tunătoare, cu un salut în limba germană, ce avea foarte puțin în comun cu o urare de bun venit. În același timp, dintr-o gaură în pământ s-a ridicat un cap cu părul blond zbârlit și, spre surprinderea mea, am recunoscut în ceea ce considerasem până atunci a fi o grămadă de bălegar era o casă, unul dintre acele bordeie⁴⁵ ce sunt obișnuite în Rusia. „Cine e acolo?” a strigat la mine compatriotul morocănos, ca și cum nu m-ar fi văzut. „Îmi puteți spune unde locuiește domnul Hansjörg Fischer?” am cerut eu o întărire. „Eu sunt acela, ce vreți?” a sunat răspunsul. „Îmi puteți spune unde găesc aceste persoane?”. Bravul bărbat s-a gândit o vreme, apoi a ripostat: „Da, asta chiar vă pot spune, dar dacă nu îmi dați șase piaștri nu o fac”. //

Nu mai sunt cu totul sigur de sentimentele mele din acea clipă, însă îmi p. 50
amintesc bine că m-am uitat bine la om și la câinii lui și pe urmă la bastonul meu. Rezultatul reflecției a fost că i-am oferit trei piaștri sau un creițar; plin de sânge rece și laconic mi-a răspuns: „nu!” și s-a scufundat din nou în peștera lui. Stăteam singur în lumina apusului; îmi trecuse <cheful> de a-mi afla adresa, cu inima strânsă am pășit pe drumul de întoarcere din ținutul strămoșesc în cel al popoarelor necivilizate. Onorabile Hansjörg Fischer, chiar dacă nu ți-ai dobândit cei șase piaștri, să îți fie de bine, fie numele tău un monument al sentimentului german în străinătate!

Dimineața era proaspătă iar cerul fără nor, cum e mai mereu aici vara, când am pornit să vizitez coloniile de țărani germani din Dobrogea, mai întâi <cea de> la Cataloi⁴⁶. După recomandarea hangului m-am îndreptat către bazarul orașului, unde sunt mereu șiruri lungi de căruțe <ce stau> imediat la dispoziție și am intrat în târguală cu un băiat evreu, frumos, dar nespus de murdar. Că evreii vorbesc toți germana, mi se spusese. Dacă însă și micul oriental credea același lucru despre germana mea, cum credeam eu despre a lui, atunci nu eram prea sus pentru el. Până la urmă afacerea închirierii căruței a fost încheiată repede; i-am oferit jumătate din ceea ce ceruse el, și, mulțumit de negustoria bună, vizitiul nevârstnic a sărit imediat în căruță și a biciuit cele două mârțoage înhămate ca un mic drac. A mers în galop prin oraș, a urcat pe o coamă de deal cu totul garnisită cu mori de vânt, și mai departe în sălbăticie. Căruța căreia fără grijă îi încredințasem oasele mele era o birjă moldovenească, desigur fără pene; se deosebea de căruțele obișnuite printr-un

⁴⁵ *Semlanken oder Erdwohnungen.*

⁴⁶ *Kataloi*, sat. com. Freceței, jud. Tulcea.

p. 51 coș împletit, <iar> banca este formată din fân cu o // blană de oaie întinsă deasupra. În fața porților orașului Tulcea începe sălbăticia munților întunecați, pe care cresc doar tufişuri, căci multe turme de capre, care pasc acolo, nu lasă să crească nimic. Peste tot animalele păroase se urcau pe pante, în jur ciobani bulgari adevărați, sprijiniți în băte lungi, cu câini galbeni, păroși la picioare, formând un tablou excelent. Am căutat învățătură la birjarul meu de doisprezece ani, doar că germana îi ajungea pentru o negustorie simplă, nu însă și pentru conversație. Am scos totuși <de la el> că se numea Leif-Chane Mordachai și primea în fiecare seară bice dacă aducea acasă mai puțin de cinci piaștri. Ținutul era tot mai sălbatic, înălțimile erau tot mai înalte, mergeam în galop, fără oprire, în sus și în jos însă băiatul nu întrerupea nici măcar pentru un minut activitatea bicicului său nemilos. Nenumărați vulturi mari se învârteau în aer; erau atât de puțin temători, încât am reușit să trag cu pistolul de la cincisprezece pași într-un mândru vultur de mare alb, pe care l-am păstrat de dragul unei clipe. După cum se poate limpede înțelege, am avut mai puțin chef de vânatoare decât am vrut să dau de știre micuțului băiețandru din fața mea că sunt bine înarmat, pentru ca acesta să răspândească mai departe <acest fapt>. Cea mai mare parte a tufişurilor de pe muntele întunecat era formată din tufe de stejar <pufos>, joase, printre soiuri de prun, păducel și buruieni, nicăieri conifere. Pădurea de pe munte, câteva mile mai înăuntru locului, consta din stejari, dintre care însă cea mai mare parte a trunchiurilor bune fusese de mult tăiată, și, în afară de aceștia, din tei, ulmi și curpeni; în prezent, aceștia din urmă sunt folosiți cu precădere pentru construcțiile de pe Dunăre, în lipsa celor dintâi numiți.

Nici urmă de construcție nu se zărește de-a lungul și de-a latul acestor înălțimi sălbatice. Drumul curge fără altă posibilitate printre ele, arătat doar de
p. 52 urmele de căruță. În anotimpurile ploioase // poate fi parcurs doar cu boi. O brazdă de iarbă propriu-zisă nu s-a format niciodată între tufişuri, însă din verdele întunecat răsar ici-colo, multe flori frumoase. Tufe neobișnuite de laptele cucului, soiuri de barba împăratului, scaieți și lumânărele se ridică adesea peste plantele lemnoase. Este foarte singuratic <locul> acesta, rar se întâlnește câte o căruță ce merge spre oraș sau se zărește câte un păstor în depărtare. După o călătorie de vreo două ore micul birjar a arătat în depărtare și a spus „Cataloi”. Dacă nu aș mai fi văzut înainte nici un sat moldovenesc, mi-ar fi fost greu să consider drept un sat mare acel con de pământ dinspre stânga. Nici un singur copac nu se înălța între așezările de acolo, colibele se întindeau goale, cenușii și posomorâte, fără plan, una peste alta, pe panta netedă a dealului ce se ridica de o parte în depărtare. Dar călătoria noastră nu mergea către mijlocul acestora, ne-am ținut pe dreapta și am lăsat într-o parte satul moldovenesc. Nu după multă vreme, fumul gros ce răsărea din grămezi de stuf de-a dreapta și de-a stânga drumului <ne-a dat de veste> că eram în colonia germană, iar din afară aceasta nu arăta cu nimic mai bine decât cea a vecinilor. Am trecut de colibele acesteia, când deodată au apărut de amândouă părțile drumului câteva case ceva mai frumoase, construite, însă, din lut, acoperite cu pari, totuși având ferestre și uși și, o surprinzător lux, chiar văruiete! Prima dintre ele era cârciuma și în fața ei ne-am oprit noi.

Cum am intrat am văzut pe loc de care națiune ținea hangiul; pe o bancă zăcea un om într-o bluză albastră și citea un roman francez ilustrat, cum există

acum, dobândite pentru puțin; pe divanul din spatele mesei ședea o femeie cu ochii negri, plină, într-un port pe jumătate grecesc, cu picioarele încrucișate și fumându-și ciubucul. Erau francezi, un parizian și o provensală. M-au primit cu cea mai mare prietenie și bunătate, iar eu m-am arătat // imediat recunoscător pentru aceasta, prin p. 53
aceea că nu doar am lăudat berea ce mi-a fost pusă în față, ci chiar am băut-o; cine știe ce numesc francezii bere va cinsti această faptă eroică. Îndată după primele cuvinte <schimbate> în conversație am avut plăcuta surpriză <de a afla> că ai mei cunoscuți, pe care îi căutasem ieri degeaba toată ziua, locuiau în casa de peste drum. M-am grăbit de îndată într-acolo, însă trebuia mai întâi să mă recomand cum se cade, mai înainte ca cineva să creadă că eu aș fi cel care s-a rătăcit în această sălbăticie. Domnul și doamna Puissant veniseră de mai mulți ani de la Dijon⁴⁷ în Dobrogea, pentru a exploata o întreprindere industrială, însă, după cum se întâmplă adesea, aceasta îi storsese pe ei și erau bucuroși că putuseră să se așeze cu restul avutului lor la Cataloi. Administrau o suprafață întinsă și aveau din ce trăi, doar că nu ar fi fost francezi dacă nu ar fi scos mereu în față comparația amară între atunci și acum. Localul lor era, cu multă bunăvoință, ceva mai mult decât sărăcăcios la curățenie; însă naționalitatea ieșea iar la lumina zilei, atunci când am fost condus în micuța cameră de oaspeți pe care mi-au pus-o cu prietenie la dispoziție! Ce deosebire! Pereți proaspăt văruiți, podele de lut și un pat lat, cu polog, plin de dantele, cu un macat de atlas albastru ca cerul, în fața acestuia o măsuță din lemn de trandafir cu o grămadă de mărunțișuri, pe perete o oglindă în rame grele de aur și alături un divan foarte modest, acoperit cu stambă proastă. *Madame Puissant* nu și-a putut înăbuși un oftat atunci când mi-a șoptit „asta e tot ce ne-a rămas”. [...] Cea mai mare plângere a ei era că mereu a fost silită de autoritățile turcești de a intra în starea celor supuși, la care // era obligat după lege fiecare proprietar de a p. 54
pământ; dar străinul se împotrivese atât de mult cât poate de la a deveni raia. În afară de aceasta au zugrăvit cearta în care se aflau neîncetat cu vecinii germani ca pe un izvor de necaz și pierdere; ca educație erau mai sus decât aceștia, veniseră mai devreme și de aceea puseseră poprire pe cel mai bun pământ și pe cele mai grase părți de pășune, doar că germanii erau în majoritate și nu respectau prea mult, după cum se pare, dreptul celui care ocupase mai înainte⁴⁸. Fiecare colonist își poate lua o proprietate, unde și cât dorește, dacă este fără proprietar sau aparține coroanei; de asemenea poate dispune după bunul plac și de lemnul din păduri, care însă sunt două mile mai departe de Cataloi. Culturile principale de pe ogoare sunt cerealele și porumbul, secara se prinde rău, cartofii doar pe jumătate. Francezii s-au îndreptat cu precădere către creșterea cailor, germanii, din contră, mai degrabă după o judecată bună, către creșterea vitelor. Oile, pentru care pământul ar fi mai potrivit, au fost puțin crescute până acum.

Însoțit de prietenoasa mea gazdă m-am întors în cârciumă, pentru a-mi trimite tânărul evreu acasă. Am găsit acolo un oaspete nou, un arnăut uriaș cu o figură ascuțită și cu mustăți lungi de un picior. Portul său bogat împodobit, pistoalele și hangerul de la brâu îl făceau o apariție frapantă, avea o narghilea în față și alături –

⁴⁷ Oraș în partea de est a Franței, în provincia Burgundia.

⁴⁸ *Squatterrecht*.

o minune! o halbă de tablă cu bere. Primul semn al civilizației progresiste printre turci! Mai târziu am aflat, totuși, că aceștia sunt ajunși deja destul de departe, iar unii se pot măsura cu câțiva germani adevărați.

Deși francezii mei nu au avut o mină prietenoasă, nu m-am lăsat oprit de la a-i vizita pe compatrioții germani. Împrejurările primei colibe de pământ în fața căreia am pășit nu vădea nimic mai puțin decât bunăstare și dragoste de ordine. /

p. 55 Intrarea era noroioasă și baricadată cu tot felul de piedici, printre care o jumătate de duzină de câini nu erau cea mai puțin grea. În dreapta se ridica un coș împletit, înalt, care reprezenta hambarul, acolo erau păstrate grâne, fân chiar și lemn și cărbuni. În timp pe priveam în jur s-a auzit deodată: „Lisbeth, hei, Christian!”. Acolo eram încă o dată în mijlocul dragii Germanii și chiar aparte răsunau aici bine cunoscutele sunete din patrie! O bunică vârstnică a ieșit de sub josul acoperiș de stuf al locuinței îngropate în pământ. „Lăudăm pe Domnul”, i-am strigat. Și-a pus mâinile pe cap și a întrebat: „De unde veniți? Sunteți, desigur, noul nostru preot?” Am respins această neașteptată onoare, ce se lăsa prea puțin legată de toată purtarea mea și mi-am început conversația cu bătrâna. Era, după naștere, din Württemberg, din ținutul Bietigheim⁴⁹ și se mutase de copil împreună cu părinții ei; cele mai multe femei din colonie se trăgeau, de asemenea, din Württemberg și Baden, doar că foarte puține dintre ele erau născute în Germania. Și-au păstrat însă portul străvechi și toate obiceiurile de viață; dialectul lor este încă pe de-a-ntregul cel șvab, pe cea mai vastă structură, și doar rareori răsună strecurat câte un cuvânt străin. Aici locuiește un număr de patruzeci de familii de coloniști; dintre bărbați doar puțini sunt germani și anume din împrejurimile orașului Graudenz⁵⁰, restul sunt unguri și polonezi. Toți au fost mai înainte așezați în Basarabia; la izbucnirea războiului Crimeii s-au hotărât să emigreze, de teamă să nu trebuiască să devină supuși ruși și să fie trimiși în serviciul militar obligatoriu. Cu economii frumoșele s-au mutat în Dobrogea, doar că tocmai aici s-a mutat și războiul și au presupus că au pierdut totul. Și-au strâns din nou lucrurile și s-au întors în Rusia. Doar că acolo nu au mai vrut // să îi ia înapoi, s-au mutat peste tot ani la rând și și-au câștigat existența cum s-a putut; în cele din urmă, guvernul rus, care cu adevărat face mult pentru coloniștii săi, a sfârșit cu această viață de țigan, i-a sprijinit cu bani și provizii și i-a trimis pe propriile speze iarăși înapoi în Dobrogea. Pe când își povestea odiseea, bătrâna mi-a spus „Ni s-a întâmplat pe bună dreptate, am trădat mila împăratului și de aceea nu ne-a mai vrut de copii”. Vorbea întrutotul ca o rusoaică de sânge, de cea mai curată spiță. Bieții oameni au fost primiți bine în Turcia și li s-a dat libertatea de a se așeza unde doreau. După o socoteală cumpătată s-au hotărât pentru Cataloi. Pământul de aici ar fi fost bun, mi-au relatat, ogorul nu era situat prea departe. Aveau cu totul alt fel de gospodărie, față de francezi; aveau spor unde aceștia nu aveau; cultivau porumb, cartofi, orz și secară, din care făceau făină. Pășuni pentru vitele lor au din plin, combustibilul pentru foc nu le lipsește. La început au făcut un câștig frumos din lemnul pe care îl tăiau pentru vânzare; acum însă acest lucru este interzis. Nevoia

p. 56

⁴⁹ Oraș și ținut în landul Baden–Württemberg, Germania.

⁵⁰ Astăzi Grudziądz, oraș în nordul Poloniei, pe Vistula.

principală este lipsa de apă, nu există izvoare și pâraie iar fântânile trebuie săpate foarte adânc; apa lor are mereu un ușor gust sărat.

Tipul caselor lor a fost adus de coloniști din Rusia. Pereții de lut ai acestora se înalță cel mult un cot deasupra pământului, către ușă conduc trepte ce coboară. Acest fel de a construi este foarte ieftin, dar contribuie cu puțin la comoditatea și înfrumusețarea vieții. Un aer gros, nesănătos, stăpânește în odăile subpământene, ce sunt de obicei în număr de trei, dormitorul și camera de zi, bucătăria și cămara. Mobila se mărginește la cea mai simplă, mese și bănci grosolane, o ladă, un prici de lemn ca pat comun. De așternuturi de pat, oamenii aceștia nu știu, // după cum p. 57 este obiceiul rusesc, se acoperă cu haine și blăni sau, iarna, se chircesc pe marele cuptor de lut. Porcii și găinile împart locuința cu familia, miasele lor, amestecate cu cele ale vasului de cvas, ale laptelui acru și cepei, formează atmosfera în care unul neobișnuit nu poate rămâne mai mult de un minut. Cu toate acestea, copiii arătau proaspeți și bine hrăniți; negreșit că își fac de lucru pe afară cea mai mare parte a anului. Același lucru este adevărat și pentru bărbați, printre care sunt mult fapte impunătoare, pe când femeile, care sunt aproape mereu de găsit la muncile casei, arată prea limpede pecetea strădaniilor peste măsură și a locuinței nesănătoase. Nu am văzut nici măcar o fată măricică frumoasă, femeile încă tinere arătau pe jumătate mai bătrâne decât erau cu adevărat.

În timpul zilei, nici un bărbat nu poate fi întâlnit în sat, fie că se găsește cu vitele la pășune, îngrijește ogorul, sparge lemne sau adună stof, care îi este dat gratuit de către autorități pentru repararea acoperișurilor și gardurilor. În cursul zilei vizitasem aproape toate colibe din așezare. Peste tot unde am întrebat mi s-a răspuns „ne merge bine” – doar că mai stăruia încă plângerea după Canaanul pierdut, dorul de Rusia. Germania a fost cu totul uitată de acești oameni, nu mai știu nimic de ea și nu vor să știe nimic. Nu s-a ridicat nici măcar o dată o întrebare, de curiozitate, după vechea țară de baștină, din contră, mai ales cea dacă ar fi adevărat că ar reîncepe războiul dintre Rusia și Turcia. Prin mijlocirea unei parale am încheiat repede o prietenie cu copiii, încetul cu încetul au venit toți copiii satului, plini de speranță, și au întins mânuțele negre ca pământul; imediat încep mamele și mătușile ce stau în jur să se plângă de nevoile lor și de raritatea banilor, însă fără să // poată sili punga mea slabă la daniile prea mari. Francezii m-au asigurat p. 58 mai târziu, sus și tare, că toți coloniștii germani pot fi considerați, în felul lor, ca avuți și că fiecare dintre ei ar fi ascuns un capital frumușel de bani albi pentru zile negre. Surzi, muți și depravați – aceasta era impresia pe care mi-au făcut-o aceste sărmame mlădițe ale națiunii mele. Cea mai mare plângere a lor era frica de condiția de raia – înțeleseseră că vor cădea din lac în puț.

Seara, bărbații au venit acasă; în parte în căruțe cu cai, în parte <mânând> șiruri lungi de vite mândre, cenușii. Abia acum colonia a prins viață; mă puteam mira de numărul copiilor care apărea, căci din toate căruțele se revărsau tinerii mai mari, care trebuiau să ajute la muncă deja de la o vârstă fragedă. Când au auzit că sunt oaspete al francezilor, bărbații m-au tratat cu neîncredere i-au înjurat din plin pe aceștia și au ridiculizat uneltele agricole noi pe care aceștia le introduseseră. Căruțele și plugurile lor erau din cele mai grosolane, și anume după model rusesc, nu după cel german.

Mult mai mare, dar altfel cu nimic mai bună decât Cataloi, este cealaltă colonie germană, Atmagea⁵¹. Majoritatea locuitorilor <provine> din Prusia, din districtul Posen⁵², printre ei sunt câțiva din Württemberg. Și acești coloniști sunt în cea mai mare parte la a doua generație; străbunicii au emigrat în anul 1815, ca urmare a războiului de eliberare⁵³ în Rusia, de unde au migrat aici. Ținutul lor este mai bun decât cele de la Cataloi, și anume mai bogat în lemn <aflat> în apropierea <satului>. Și lor le merge foarte bine și par să prospere. Guvernul prusian se interesează de aceștia; agentul său consular Blücher de la Galați a făcut multe servicii coloniștilor iar aceștia se gândesc la ele cu mare // mândrie. Aceste colonii aparțin aproape cu totul bisericii luterane; tocmai era așteptat un cleric din Prusia, un domn Kühn, pe care îl trimisese guvernul; cu el m-a confundat prima mea cunoștință și mi s-a mai întâmplat de multe ori. Poate îi va reuși influenței reunite a bisericii și școlii să aducă o viață cu adevărat germană printre acești oameni buni, de două ori alungați din vatra lor. Acest lucru ar fi o foarte mare bucurie, căci altfel își vor uita, cu timpul, și ultimele resturi ale naționalității lor. Nu mă îndoiesc de faptul că aceste colonii se vor împlini prin muncă, din punct de vedere material, și că vor avansa, căci nu există alți oameni mai harnici și mai cumpătați decât germanii. Dar la întrebarea, dacă restul pământului Dobrogei este potrivit pentru colonizare, pot răspunde doar cu o avertizare. Acolo este încă destul loc pentru mulți, pământul virgin va da recolte abundente încă mulți ani fără prea multă îngrijire, piețele pentru produse nu lipsesc. Însă care german care știe ce înseamnă cuvântul raia ar vrea să își lase copilul în încurcătura din trupele turcești? În ciuda hatișerifului cu frazele sale frumoase și egalitatea în fața legii, raiaua este și rămâne, față de musulmanul adevărat, un exploatat, un sclav. Dacă guvernul turc nu va asigura coloniștilor aceleași avantaje ca acelea <date de guvernul> rus, atunci poate aștepta încă multă vreme să ridice țara lor puțin populată la cultura adevărată și la tot mai trebuincioasa productivitate. I-am vorbit lui Omer Pașa despre această posibilitate, însă imediat s-a urcat pe cai mari și a strigat „Cum poate îngădui un guvern ca cineva să dobândească proprietăți, să se bucure de protecție și drepturi fără a prelua, pentru acestea, toate obligațiile unui cetățean?”. Era greu să contrazici așa ceva, căci ce ar fi fost de spus, tocmai aceasta nu se putea spune

p. 60 înaltului demnitarul // al Înaltei Porți. În această privință, consuliilor nu și-au cruțat nici o osteneală, însă este de înțeles că împotriva legii recunoscute nu au putut face nimic, atât cât ar fi reușit dacă s-ar fi împotrivit cu toată energia pașei. Semiluna se află deja de multă vreme în ultimul ei pătrar; de ar ieși o dată la soare această țară nenorocită, cancerul Europei.

IV. Sulina

p. 61 Am călătorit cu „Fuerst Metternich” [...] impozantul vapor al Companiei Dunării [...]. Societatea care se găsea laolaltă în minunata și spațioasa cabină, nu

⁵¹ *Atmadscha*, sat. com. Ciucurova, jud. Tulcea.

⁵² Veche denumire a orașului Poznan, Polonia.

⁵³ Referire la luptele statelor germane împotriva Franței lui Napoleon Bonaparte.

era mare, însă cu atât mai bine; erau reprezentanți din toate țările. Iată un negustor din Manchester, misionar pentru stambă și voal printre păgânii răsăritului; iată un comis-voiajor pentru o firmă de vinuri din Marsilia, care lauda într-un chip inimitabil *la belle France* și produsele ei scânteietoare; iată un comis-voiajor din Hamburg, care se numea, desigur, „Behrens” și întreba pe fiecare, în taină, dacă la Odessa o fi „bere bună”; aici un dandy grec din Constantinopol, așteptând cu nerăbdare clipa în care își va putea arăta cizmele lăcuite pe promenadă; un speculant rău-voitor din Basel și-a făcut intrarea în cabină cu un puternic acces de furie la adresa servitorului italian care trebuie că greșise cu ceva față de puternicul domn; fără izbândă a încercat un robust inginer din Westfalia să liniștească cearta, a fost nevoie de arta diplomatică a căpitanului pentru a zădărnici o luptă cu pumnii; elvețianului însă nu i-a reușit // prea bine să își impună autoritatea, căci de acum p. 62 înainte s-a întâmplat mereu ca la masă servirea să ajungă mereu la sfârșit la el. Mai era acolo un bancher de la Viena, un om frumos, care își împachetase cu plăcere avuția neobișnuită în rufărie – avea cu el nu mai puțin de o sută de duzini de cămăși, toate pentru folosința proprie, căci „cine mă poate împiedica?”, spunea; mai departe, un negustor tânăr din Odessa, care se întorcea dintr-un mare tur prin „Europa”; o adunare mică de englezoaice tinere sub protecția unui guvernante neclintite, din Neuchatel, în drum spre Feodosia⁵⁴; în fine, câteva doamne subțiri, foarte atent îmbrăcate, din Praga, fete tinere al căror cântec la pian ne-a scurtat multe ore de plictiseală, însă nu era îndeajuns de bun pentru a le câștiga visații munți de aur din țara promisă, Rusia.

Am fost repede aranjați <în cabine>, numărul mic al pasagerilor a permis fiecăruia să se desfășoare după voie și asta era bine. Vasele cu aburi ale Societății Dunării sunt toate extraordinare și elegante, pe mare însă este nevoie de mai mult confort decât pe fluviul care permite oricând acostarea; însă aici pe *terra ferma* există foarte puține asemenea <posibilități>. Malurile Dunării de jos sunt toate lipsite de amenajări. Cât cuprinzi cu ochiul, ca niște câmpii nesfârșite se întinde către stânga și către dreapta marea mlăștinoasă de stof, care probabil acoperă sute de mile pătrate; în lung și în lat nici un copac, nici un tufiș, nici o așezare omenească. Doar ici-colo, se ridică pe partea stângă a fluviului, cea moldovenească, la intervale regulate, câte o colibă de scândură, sărăcăcioasă, desigur paza hotarului.

Fluviul era tot mai îngust. Era Dunărea cea puternică? Adesea câte o oglindă de apă liniștită, lată de nici o sută de picioare, nemișcată ca un canal nemișcat dintr-o mlaștină; // intrasem pe brațul Sulina propriu-zis, iar călătoria îmi amintea p. 63 în mare măsură de cea cu vasul cu aburi dintre Oldenburg și Elsflth⁵⁵. Însă nu este cu puțință a descrie meandrele, pe care fluviul pe jumătate îngropat în mlaștina deltei le face aici. [...] Deoarece aici nu mai este vorba despre un șenal navigabil propriu-zis, în afară de cel pentru oameni și bărci cu vâsle, o mulțime de nave cu cereale așteptau liniștite la ancoră, în mare parte turcești, grecești, ionice, dar și bastimente franțuzești, cu destinația Tulcea, Galați și Brăila. Catargele acestora se zăreau deja de departe, însă își schimbau poziția tot timpul: nave care păreau că

⁵⁴ Oraș în Crimeea, Ucraina.

⁵⁵ Orașe în Germania unite printr-un canal săpat în secolul al XIX-lea.

sunt în spatele nostru încă trebuiau să treacă, iar acelea de care trecusem deja, treceau deodată din nou în fața noastră sau lângă noi. Peste tot, pe toată linia orizontului, se ridicau catarge zvelte, încât îți puteai închipui că ești pe mare, de nu ar fi fost stuful verde între ele în loc de valurile verzi. De aceea, vasul nostru cu aburi naviga încet, cu multă prevedere; pasagerii fuseseră rugați să nu intre în locul din fața timonei. Că acest fapt avea o motivație o arătau epavele negre ce zăceau din loc în loc fie pe jumătate pe plajă, fie își ridicau vântrele deasupra oglinzii apei. Doar nave cu pescaj redus pot trece cu încărcătură prin Sulina fără <a fi în> pericol. În aval la Tulcea sau Prislav⁵⁶, în amonte la Sulina, este luat la bord un pilot. Dar prin aceasta nu este deloc înlăturat orice pericol, căci piloții de la gurile p. 64 Dunării nu sunt // cei desăvârșiți și de încredere din porturile din nordul Germaniei, ci, în cea mai mare parte, o adunătură de greci fără onoare și încredere, căci tot ce fac este să înșele, după puteri, căpitanii, ceea ce le reușește, de obicei, căci nu există un tarif iar prețurile se schimbă după anotimp și frecvența <navelor>. Pentru călătoria în amonte, vasele cu cereale se folosesc, cel mai bine, de remorcherul austriac; dacă nu o fac au adesea nevoie de o lună sau chiar mai mult între Sulina și Galați, o distanță de doar șaisprezece mile geografice, și cum se schimbă afacerile în acest lung răstimp nu mai trebuie lămurit.

La ceasurile șase seara s-a ivit farul de la Sulina și o jumătate de oră mai târziu „Metternich” era la ancoră pe malul stâng al fluviului ce se lărgea din nou după vărsare, de cealaltă parte a orașului și a pădurii de catarge din port. În fața noastră se rostogoleau, cu coroane albe de spumă, valurile Mării Negre. O priveliște de neuitat!

Ne erau menite aici mai multe ceasuri de popas, căci abia cu începutul refluxului de la miezul nopții trebuia trecută Bara <Sulina>. Așadar, repede pe mal! O mulțime de bărci înconjuraseră deja vaporul nostru; cu gesturi insistente și în toate limbile pământului ne poșteau vâslașii arși de soare, cu arătări sălbatice, să ne folosim de ei pentru a acosta. Am ales dintre ei unul arătos – vocea doamnelor a decis – un grec zvelt, arămiu, căruia fesul din insule îi stătea chiar pitoresc pe cărlionții negri ca pana corbului, și ai cărui ochi arzători, nas perfect și dinți albi ar fi lăcut impresie în orice salon. Cu iscusință și putere și-a cărmit printre rivali barca largă până la scară și, după câteva lovituri de vâslă am pășit pe un debarcader putred de pe malul drept al Dunării și în orașul Sulina, ridicat la cel mai îndepărtat cap al acesteia. //

p. 65 [...] În anul 1850 încă, pe malul drept al Gurii Sulina se găseau doar farul și o colibă pentru piloți, astăzi se ridică aici un oraș a cărui populație schimbătoare trebuie că se ridică uneori până la douăzeci și cinci de mii de suflete, dar care este căutat de cele mai multe ori în zadar în manualele de geografie și un lexicoane. Și ce fel de oraș este cel care se ridică aici din pământ, ba nu, din mlaștini! Cine intră aici se simte îndată strămutat într-o lume nouă, străină; dacă acela este familiar cu literatura, atunci îi va veni în minte acel rând din Dante: „Acesta este orașul agoniei și pierzaniei” și va crede că citește deasupra fiecărei uși a caselor îngrămădite „Lăsați orice speranță în urma voastră!” Aceste case! Sunt construite

⁵⁶ Azi Nufăru, sat, com., jud. Tulcea.

din toate materialele lumii, însă cel mai puțin dintr-un material de construcție adevărat și ridicat în cel mai ciudat mod. Capacele de cutii de țigări sunt, spre deosebire, un material mult mai tare pentru pereți, adesea se vede că s-a folosit pur și simplu stambă, și încă spre stradă; stuful ia, legat în snopi mari, locul stâlpilor de lemn, și este cel mai obișnuit material pentru acoperișuri. Doar câteva clădiri principale sunt ridicate, în parte, din pietre arse, care trebuie să au fost aduse de departe; moscheea este mai mult de jumătate încropită din scânduri vâruite în alb. //

Resturile de vase formează o parte importantă a clădirilor și multe și interesante chipuri de galioane privesc din colțuri cu totul neobișnuite către marea agitație dimprejur. Strada principală constă din doar două șiruri lungi de asemenea barăci, însă acestea sunt pline de oameni până în cel mai depărtat ungher, și o îngrămădeală de nedescris, țipete, cântece, râsete, fluierături, chemări, muzici asurzeste străinul. Fiecare casă este, în același timp, prăvălie, cârciumă și tripou. p. 66

Meșteșugari, orășeni pașnici, familii nu există aici, dar toate plăcerile crude ale vieții le sunt îngăduite locuitorilor. Pentru nimic în lume nu vor aceștia să rămână aici pentru multă vreme, îi atrage doar lăcomia câștigului sau nevoia, care, în chip obișnuit, este egală cu brațul dreptății. Aici s-a strâns pleava întregii Europe: marinari fugiți, pirați căutați, condamnați la galere evadați, criminali, care se ascund de lege sau de răzbunarea sângelui, jucători care altfel sunt prea bine cunoscuți peste tot, dezertori, escroci de toate soiurile și categoriile – toți găesc aici un azil sigur sub autoritatea turcească. Căci este nevoie de oameni iar aceștia câștigă bani foarte frumoși.

De când comerțul cu cereale al țărilor de la Dunărea de Jos s-a organizat în chip regulat, mulțimea navelor care intră în port la Sulina este neobișnuit de mare; se numără cu miile. Cele mai multe dintre ele trebuie să rămână multe zile, dacă nu chiar săptămâni, în fața noului oraș; marinarul găsește aici prima ocazie de a-și pierde banii. Când vin de la Brăila, Galați, Tulcea bastimentele încărcate cu cereale, atunci, de obicei, fiindcă sunt construite pentru navigația pe mare, și anume cu chila ascuțită și pescaj, nu pot trece de periculoasă bară a Sulinei, care are cel mult șapte până la opt picioare de apă și îngăduie doar trecerea vaselor de cel mult 300 de tone și cu chila plată. Căpitanii sunt atunci siliți // să își descarce p. 67 încărcătura și să o treacă de bară prin mijlocirea bărcilor ușoare. Căci acolo găesc destule brațe de lucru și câștig ridicat. Rar ai parte de un cărător de porumb pentru mai puțin de un ducat pe zi; în răstimpurile în care este lipsă de muncitori sau vasele sunt în număr prea mare și au mare nevoie de serviciul <hamalilor> leafa zilnică urcă, uneori, până la șase ducați și mai mult. Și cine are astăzi într-adevăr cei șase ducați acela nu se încurcă la un sac de cereale până când nu dispar toți, ceea ce, de obicei, se întâmplă într-un timp foarte scurt. La acestea se adaugă afluența de oameni prin înființarea Comisiei Dunării, începutul regularizării fluviului, staționarea navelor de război turcești, englezești și franțuzești și esca la vaselor cu aburi ale societăților austriece, rusești și franțuzești – elemente puternice din care se constituie agitația neîntreruptă a vieții și faptelor tumultuoase.

Aici sunt reprezentate toate naționalitățile. Turci de orice soi și în orice port, mai ales mulți bulgari și albanezi, greci din insule și ionieni, maltezi, egipteni, negri, armeni, sârbi, moldoveni, valahi, ruși se amestecă unii cu alții într-o mare

mişcare; printre aceștia merg îngâmfăți, braț la braț, în șir, marinari englezi, cu gulerele neobișnuite, ostentative, albastre cu alb, haine scurte și pălării de musama, care stau cât de mult posibil pe ceafă: acolo un grup de marinari francezi. care privesc cu uimire giumbușlucurile unei maimuțe dansatoare pe care un tunisian mic, într-un costum aproape paradiziac, o poartă încoace și încolo; aici marinarii maturi, iliri cinstiți de pe vasul cu aburi de pe Dunăre <stau> în fața mesei cu ademenitoarea mămăligă; apoi o trupă de turci de la paza farului: mici negustori neobosiți cu lăzi agățate <de gât> pline de nimicuri aduse din Orient, ca peste tot în p. 68 lume; basarabeni pe jumătate goi cu coșuri pline de cireșe nemaivăzute; // țigani zdrențăroși și nenumărate figuri de aventurieri, despre care nici cel mai dibaci cunoscător nu ar putea spune sigur cărei țări îi aparțin, cărui spirit îi sunt copii. Toate limbile se amestecă una cu alta, limba obișnuită a comerțului și a conversației este italiana, *lingua franca* precum în întregul Orient; relicve ale stăpânirii republicilor Genova și Veneția peste Marea Mediterană și țările sale de hotar. Zgomote ce chinuiesc urechea răzbat din tot orașul. În sunetele răguște ale celor care strigă numele tuturor alimentelor posibile se amestecă notele uniforme ale guzlei, în cântecele sălbătice ale marinarilor beți *Păzea!*-ul hamalilor, atunci când lovesc pe cineva în piept cu câte un balot; un flașnetar melancolic se leagănă pe jumătate adormit de vraja melodiei sale, care, din păcate, îl trezește mereu, ca urmare a câtorva monede aruncate în cutia sa, în jurul căreia stau mușii greci, nu mai puțin <mirați> ca de a opta minune a lumii; dinspre chei răsună strigătele matrozilor către <cel care manevra> scripetele vasului; farfuriile se ciocnesc, paharele scot un clinchet, măsurătorii zbiară ca apucații, înjurături ale jucătorilor, croncânitul papagalilor, rostogolit de bile de biliard și popice, urletul nenumăraților câini, câteodată o împușcătură din pistolul câte unuia prea curajos – toate acestea se unesc într-un întreg de nedescris.

Cine vrea să studieze națiuni și caractere, acela să se îndrepte încoace. Câte deosebiri! Acolo turcii adevărați, liniștiți, nemișcați, șezând cu picioarele încrucișate pe priciurile joase ce înlocuiesc divanul, doar din când în când iau câte o sorbitură adâncă din narghilea, țin fumul minute în șir și îl lasă apoi să se reverse cu putere, împrosfătându-și arareori cerul uscat al gurii cu băutura groasă a p. 69 Levantului din ceștile minuscule; aici un grup de marinari italieni, care // își aruncă mâinile într-un joc pasional de „mora”, ca și cum nu ar mai fi fost ale lor; acolo un etiopian afumat care, stârnit de aplauzele sălbătice, se învârte, până se prăbușește, într-un dans grotesc, cu bale la gură și cu ochii dați peste cap; un preot grec, cu barba lungă, care merge cu precauție, cu bastonul înalt, escortat de o suită de vaporeni plini de credință, care îi sărută sutana prăfuită, iar în fața lui un derviş pe jumătate dezbrăcat care înfîge ace de oțel lungi de un picior prin pieptul acoperit cu plăci de fier. Îți imaginezi că hoinărești ca printr-un ținut vrăjit dintr-o mie și una de nopți, ametești, sângele îți fierbe și dă febră ca și cum agitația generală ar fi molipsitoare. Aici se află lumea întreagă, așa cum a zărit-o califul în globul de cristal; doar doi dintre locuitorii ei importanți lipsesc – poliția și femeile! Dar într-un asemenea loc al flibustierilor nu este loc pentru amândouă. În tot orașul Sulina nu există poate douăzeci de femei, iar celor care sunt acolo, numele acesta li se dă cu totul în glumă. Câteva cerșetoare bătrâne de cel mai josnic soi se zăresc milogindu-se

pe la mesele din cârciumi, ici-colo, însă foarte rar, și o ființă mai tânără pe care îmbrăcăminte pare să o indice ca ținând de genul feminin; lipsesc toate culorile pentru a reda un tablou al acestor fiice ale păcatului. În timp ce traversam șirurile lungi de colibe ale orașului am putut observa clar cum este tratată femeia aici. Doamnele din societatea noastră erau centrul atenției generale, se formase de-a dreptul o potecă pentru a sărbători o apariție neobișnuită; chiar dacă nu înțelegeam strigătele și observațiile ce se încrucișau, <pricepeam> totuși bine privirile arzătoare, gesturile neobrăzate. Să facem cale întoarsă nu aveam voie, căci lipsa de curaj în fața unor asemenea ființe este începutul sfârșitului; dar câteva mâini au strâns mai tare armele ascunse și, ezitând, fără a brava, să ridice privirile din pământ, au grăbit // companioanele de călătorie încredințate nouă în mijlocul p. 70 <cercului> nostru, pe cât posibil strâns închis.

În cele din urmă, gloata a rămas în urma noastră și, peste o porțiune largă de nisip galben, golit de orice vegetație, am ajuns la far, țelul excursiei. Este de o înălțime mijlocie, construit din piatră, ca și foarte spațiosul corp de pază învecinat cu el, unde se aflau, ca garnizoană, câteva companii de soldați turci. Aceștia ne-au primit foarte prietenoși, ba chiar au permis glumețului elvețian să ia din stand o pușcă Luttich cu percuție și să le arate mișcările de paradă ale miliției din Basel – și au râs cu inima plină de asta. Pe o scară în spirală, largă, ne-am cățărat repede până la far, în jurul acestuia merge o galerie înconjurată cu o balustradă de metal. O priveliște măreață, dar uniformă, era oferită privirii. În fața noastră, către răsărit, se legăna Marea Neagră, ici-colo apărea câte o pânză în depărtare, deîndată pe valurile verde închis un punct alb, pescăruși iuți ca fulgerul băteau din aripi peste ape, altfel nici urmă de viață cât vezi cu ochii. Dar monumentele distrugerii erau din plin – ce înseamnă fiecare cruce neagră ce se ridică din mijlocul valurilor? Și fiecare obiect întunecat, și acolo iarăși – sunt epave, resturi ale vaselor eșuate, martori ce vorbesc despre periculoasa intrare <pe Dunăre> și am putut număra treizeci și patru asemenea <epave>! Nu există nici un alt loc în întreaga lume care să fie atât de temut și de primejdios ca gura de vărsare a Dunării de la Sulina. Bara este foarte îngustă iar șenalul său navigabil se schimbă extraordinar de des, după fiecare schimbare de direcție a vântului ce ține mai mult și care depozitează înapoi praful și noroiul Dunării sau îi îngăduie să curgă mai departe; de aceea chiar cel mai bun cunoscător pilot trebuie din timp în timp să caute direcția pentru a nu se înșela și nici asta nu îl asigură împotriva perfidiei barei. Se adaugă și faptul că vânturile sunt neobișnuit de puternice, niciodată oprite de // obstacole ce le-ar sta în p. 71 drum; îndată ce o navă a eșuat în bancul de nisip este, de obicei, pierdută fără salvare, căci micile șleperi cu aburi, care de câțiva ani sunt expres staționate la Sulina pentru a trece vasele peste bară nu se mișcă întotdeauna într-acolo, sunt, din păcate, și prea puțin folosite, mai ales nu de către turci, care, cu fatalismul lor, spun: „dacă nu izbutim, nici un șlep nu ne ajută; dacă nu, atunci de ce să plătim mulți bani?”. În ultima vreme, însă, mulțumită organizării îmbunătățite a serviciilor portuare, dragărilor neîntrerupte și ridicării unui dig protector de partea stângă a gării de vărsare de către Comisia Dunării, trecerea a devenit mai puțin periculoasă decât înainte.

Farul se înalță pe malul drept al brațului Sulina, către stânga fluviul sălcu se vărsă leneș în mare, printr-o gură largă, nisipul galben trădează, sub valurile diafane, un curs de apă verde, îngust. Nemăsurat se întinde stuful, atât cât cuprinde ochiul, o a doua mare verde, scornit de vânt în valuri, doar către sud-est se ață un loc cu nisip gol, spălat de furtuni, iar în spatele nostru, către apus, se ridică orașul chinuitor, peste ale cărui acoperișuri joase se înalță doar morile de vânt, minaretul moscheii și turla de lemn a bisericii grecești. Dar în spatele lor se ridică pădurea deasă de catarge ale navelor din port și, în chip deosebit, până în depărtări, peste stuf se ridică, fie singuratece, fie în grupuri, catarge: cele ale vaselor care navighează în amonte. [Întoarcerea pe vapor].

p. 72 [...] Orice monedă bătută în lume are valoare aici, unele însă au întâetate. Talerul de argint prusac echivalează cu piesa franțuzească de cinci franci, sesterțul⁵⁷ cu crăitarul⁵⁸ – din contra, banii de hârtie se folosesc la Sulina doar în pierdere, chiar și *kaime* de aici din țară⁵⁹. [Vaporul „Fuerst Metternich” nu poate trece peste Bara Sulina din pricina schimbării direcției vântului.]

p. 73 Desigur că toată societatea <de pe vapor> s-a pornit, după micul de un, // către uscat, cu excepția doamnelor care, cu nici un preț, nu puteau fi făcute să se miște iarăși într-acolo. Bărcile înconjurau vaporul, dar călăuza de ieri a doândit întâietatea și a fost, formal, luat în serviciu ca gondolier. Bunule Stasio, cât de credincios ne-ai slujit, și cât de mult te-ai străduit să ne distrezi și cât de puțin te înțelegeam, pe tine și italiana ta stricată! Și totuși, puțin câte puțin, ne-a făcut părtași la toată povestea vieții sale – însă pe bucăți, care trebuiau unite ca într-un mozaic. Era un fiu al frumoasei insule Zakynthos⁶⁰ – *fiore di Levante*, după cum a întărit mândru – vagabondase deja de la zece ani pe corăbiile grecești, adevărat că în cea mai mare parte de pirați, și ajunsese, în cele din urmă, timonier pe o felucă geneveză. Aici trebuie că o întâmplare îngrozitoare dăduse vieții sale un rost nou – am presupus din sugestiile obscure pe care le însoțise cu gesturi de neredat, dar foarte expresive, că își înjunghiasc căpitanul, se pare rivalul său la o frumcasă cu ochii negri – a fugit și a ajuns marinar pe un vas comercial din Marsilia, cu care făcuse o călătorie până la New Orleans. De acolo a mers la Havana, a fost la Valparaiso, de două ori în Hong Kong, la Capul Bunei Speranțe și în Sf. Elena despre ultima insulă, ca mormânt al lui Napoleon cel Mare, vorbea cu mare venerație și își apuca mereu căciula – când am vrut să îi spunem că osemintele împăratului nu se mai aflau de mult acolo, a scuturat din cap cu un surâs șiret, ca și cum ar fi vrut să spună „lăsați, glumeților, asta o știu eu mai bine; eu am fost acolo!”. Cum ajunsese la Sulina, nu a lăsat să iasă la lumină, în ciuda dorinței sale de pâlăvrăgeală; un camarad al său, care, mai târziu își oferise serviciile unei alte părți a societății de pe vasul nostru, afirma: ar fi scăpat din Malta pe o fregată englezească și apoi ar fi // eşuat pe Insula Șerpilor cu un vas turcesc. Ce viață, și doar în scurta trecere a douăzeci și unu de ani!

⁵⁷ *Sechstel*.

⁵⁸ *Zwanziger*.

⁵⁹ *Kaime*, denumire a bancnotelor folosite, după 1840, în Imperiul Otoman.

⁶⁰ *Zante*, insulă a Arhipelagului Ionic, aflată sub protectorat britanic între 1815-1864.

În timp ce tovarășii mei de călătorie s-au răspândit pentru a se distra în diverse locațe, cafenele și săli de biliard – dintre acestea din urmă există cel puțin o duzină în noul oraș – am pornit încet pe lângă far de-a lungul plajei. La început drumul a fost greu prin nisipul fin, dar de îndată ce am pășit pe fâșia de țărni, pe care o udau valurile înspumate, am găsit o potecă sigură, elastică, mai bună decât mi-aș fi dorit. Câteva epave zăceau atât de aproape de locul acesta, că le-ai fi putut ajunge cu o aruncătură de piatră; valuri și oameni le jefuiseră, ceea ce era posibil, dar de cele mai multe ori rămânea în picioare câte un catarg cu verga strâns legată, o cruce înălțându-se peste cimitirul adâncurilor. Pe plajă se aflau scoici puține, iar acestea doar de cele mai obișnuite soiuri, *tychogonia*, *mactra*, *pecten*, ș.a.m.d., printre acestea arareori, și chiar foarte sfârâmate, câte o cochilie de melc; resturi de crabii, homari, stele de mare, arici de mare și alte asemenea nu erau de găsit. Nu este mai puțin adevărat că marea este aici plină de pește, după cum indică și pescărușii, ale căror stoluri de formă ascuțită se învârt pe deasupra fără oboseală, pentru ca pe alocuri să se arunce deodată, cu o siguranță ce nu le lipsește niciodată, asupra mulțimii neatente. Mersesem deja o bucată destul de bună de drum și ocolisem toată limba de pământ a țărniului drept al <brațului> Sulina când deodată, la câteva sute de pași către interiorul uscatului, mi-au atras atenția, între dunele de nisip, umbre deosebite, al căror scop nu l-am priceput imediat, până când nu am deslușit, privind mai atent, că sunt cruci pe morminte. Cimitirul orașului Sulina se afla în fața mea.

Amintirea acestui loc de odihnă <veșnică> nu mă va părăsi niciodată. Gropile sunt săpate adânc în nisip mișcător, dar nu suficient de adânc pentru marea de primăvară, ce spală dealul ca o bațjocură și scoate la lumina zilei conținutul lor. Ce nu ia valul // fură furtuna – de aceea, cu siguranță că nu există în toată lumea alt loc de odihnă al morților mai trist și mai înfricoșător decât cel de la Sulina. Bătute de vânt, scufundate, deschise, pe jumătate umplute din nou, așa sunt mormintele din ținutul galben, golaș, unde doar ici-colo ... răsar din pământul îmbibat de sare. Doar în .. unui mormânt crește stuf înalt, verde, o priveliște remarcabilă; în același timp, salcia cu a cărei dragoste credincioasă cineva a încercat, după puteri, să împodobească un alt <mormânt>, este deja pe jumătate uscată. Aproape toate aceste morminte sunt încă noi și tinere, dar arată străvechi, ca și cum ar închide făpturi de mult dispărute. Unele dintre ele sunt prevăzute cu o împrejmuire și un acoperiș din scânduri zdravene, asemănându-se unor mici cavouri, înăuntrul lor sunt rostogolite pietre puternice – dar degeaba, hiena lacomă <care este> marea le va deschide în cele din urmă într-o zi, deja câteva sunt pe jumătate săpate. Aici, de pildă -- două oase ale mâinii așezate unul în fața celuilalt, încă acoperite cu resturi de mușchi, se ridică întocmai ca și cum ar sta în nisip – iar dincolo un sicriu îngropat doar pe jumătate, deja spart, din care flutură în vânt un păr lung și negru.

Cine ar vrea să adune de aici cranii și femure, acela ar avea cea mai frumoasă alegere, sunt remarcabil de albe și de bine menținute. Toată pietatea populației, care aici se pierde, se mărginește la a strânge resturile golașe și a le arunca într-un dintre mormintele cu gard și acoperiș, care astfel devin adevărate osuare. Fiecărui mormânt i s-a așezat un semn de dragoste, fie acesta o placă de stuf cu câteva litere <scrise> pe acesta sau o cruce neagră, grosolană, pe care numele celui care se

odihnește dedesubt este scris cu cretă. Dar foarte puține dintre aceste plăci comemorative se mențin un timp mai îndelungat, aproape toate sunt sfărâmate, p. 76 scufundate – și nimeni nu le ridică la loc, așa // cum se înălțau odată. Unde sunt prietenii și rudele celor îngropați aici? Toate semnele sunt din lemn, doar una singură face excepție și o impresie aproape stranie – o placă de marmură albă, pe care, cu litere de aur, stă inscripția rusească: „aici se odihnește consilierul aulic și medicul de stat major Karl Kondratoff”. Trebuie că astăzi nisipul a înghițit-o deja de mult. Crucea cea mai scufundată și apropiată de mare arată: „Knud Knudsen, Mandal 1852”, <acesta> era cel mai vechi mormânt pe care l-am găsit. Cel mai nou era al lui Alexandre Giraud, născut la Toulon, marinar pe „L’Averne”, <decedat> 1858, 6 iunie. Nu era vechi de nici trei săptămâni și cât de bătute de intemperii erau deja scândurile care înconjurau, ca o ladă, mormanul de pământ! Foarte aproape, în apropiere, se odihneau împreună, după cum arătau tăblițele de lemn, William Barker, fochist la bordul N<avei> M<ajestății> S<ale> B<ritanice> Weser, alături de Thos. Cook, A. B., în vârstă de 26 de ani, de asemenea de pe Weser, „înecat pe brațul Sf. Gheorghe al Dunării”, 29 mai 1858. Acolo Vincent Marzin, căpitan al bricului „Les 3 frères” din Brest, <înmormântat> frățește alături de James Murray, inginer, 35 de ani – și încă mulți britanici, francezi, olandezi – ceva mai încolo față de aceștia și pe cât posibil alături unii de alții ruși, armeni, greci. Am găsit însă o singură cruce cu o inscripție germană: L. L. Menkema, născut 1843, în rest, nimic! Am hoinărit mult printre aceste morminte și am căutat să descifrez inscripțiile pe jumătate mâncate de sarea din valurile ce se spărgeau <de țarm>; nici una dintre ele nu spunea mai mult decât <numele> celui care zăcea acolo; rămânea ca fantezia să adauge fiecărui nume o biografie; i-ar fi fost ușor în aceste împrejurimi să născocoască cele mai fantastice <lucruri> – și încă ar fi fost poate fad și uniform față de firul pe care mulți din cei adormiți acolo jos l-ar fi putut desfășura despre viața sa.

Aproape de cimitirul din Sulina, pe stâlpi înalți, se desfășoară sârma de telegraf care merge la Constantinopol.

p. 77 Lipsa de mișcare a vasului dădea de știre // în zorii zilei următoare că flutura încă steagul de avertizare de la far, iar o privire de pe punte ne-a pecetluit soarta. Vântul dinspre răsărit era încă și mai puternic ca ieri și ne sula drept printre dinți. [În ciuda nemulțumirii pasagerilor, vasul cu aburi rămâne încă o zi la Sulina.]

p. 81 Nedorind să zăcem prin localuri, și nici să omorâm timpul petrecut la bord jucând cărți, am rugat să mi se dea flinta dublă a intendentului, inginerul din Westfalia a luat o armă cu cocoș cumpărată din Berlin și astfel am pomit la vânătoare.

Stasio era pregătit și am acostat mai în sus de farul de pe malul drept, pentru a împușca acolo pescăruși.

Pe cel de-al patrulea perete al sălii, lângă ușa de intrare, hangiul de neînlocuit își făcuse bufetul; este adevărat, arăta destul de sărăcăcios și în nici un caz nu răspunde cerințelor curățeniei, dar se îmbunătățea, ca în locandele din Franconia. Am cerut cafea; ospătarul a turnat pulberea maro închis, fin măcinată, dintr-un vas de tinichea în cana mică, asemănătoare unei jumătăți de ou, a lăsat să curgă deasupra apă fierbinte, care a făcut ca băutura să facă spumă, și totul a fost gata. Avea un gust extraordinar iar turcii care erau de față au părut să se bucure de

aprobarea noastră vădită. Divanul – pentru a vorbi cu grandilocvență – din partea stângă a sălii fusese luat de un grup de marinari militari egipteni. În acel moment, unul dintre ei, un băiat proaspăt, cu mai multe medalii pe piept, s-a întins după guzlă, mica alăută persană cu gâtul învățat și prevăzută cu doar trei corzi de metal, și, <acompaniindu-se> cu zăngănitul monoton al acestuia, a început, cu o voce schimbată de aerul sărat al mării, un cântec remarcabil, a cărui melodie se modula în doar câteva note. Din păcate nu înțelegeam nici un cuvânt din aceasta, însă versurile, care păreau improvizate și dedicate nouă, păreau să trezească aplauze generale. Războinicii dădeau din cap cu veselie, cei așezați mai departe s-au apropiat, afară, în pridvor, osmanlâii flegmatici s-au ridicat iar fețele lor bărboase înfățișau sub turbanele colorate, un fundal cât de se poate de frapant. Iată-ne în mijlocul Gulistanului⁶¹, iar ospătarul ne-a servit, chiar atunci, pentru a împlini basmul, șerbet regesc în pocale de diamant – dar, vai, ne-a readus imediat, cu brutalitate, în realitatea de zi cu zi. Era un soi de lapte de migdale fad, mat precum limonada, iar paharele din care era servită această de mult vestită băutură erau încrustate cu orice altceva decât smaralde și topaze. M-a cuprins dezgustul după // p. 82 încercarea <aceasta>, când un fiu al bătrânului Nil mi-a întins, bine intenționat, ciubucul scurt pe care îl <avea> în gură, însă cu atenția nespecific turcească de a șterge vârful rotund cu ceva pe care îl scosese de sub tunica de bumbac și despre care încă am îndoieli dacă era o cârpă de curățat arma sau o unealtă de făcut curățenie asemănătoare; i-am strigat tare, în germană, că gura lui mă scârbește mai puțin decât celelalte – la care, ca și cum m-ar fi înțeles, a urmat o izbucnire veselă a unor hohote de râs. Apoi a venit un al doilea binefăcător, a ridicat capacul de pe o vază de sticlă, ajunsă, în cursul timpului, de culoarea laptelui și ne-a invitat să ne servim în timp ce striga într-una „rahat lokum – bun, bun!”. Dar nici gustul dulceag de pomadă al acestei gelatine de un roșu-trandafiriu, o delicatesă vestită în întregul Orient, nu era în măsură de a ne face să stăm mai mult. Ne-am despărțit de ocupanții prietenoși ai hanului; în jur a răsunat în sunete adânci, palatale, „Salam aleikum” – bătrânii din pridvor au înclinat din cap, precum pagodele chinezești – și până departe a răsunat încă cântecul molatic, monoton, al lăutei, poate un cântec de despărțite pentru străini. Astfel am luat cu noi o amintire plăcută de la Sulina.

După-amiaza ne-am încercat norocul vânătoresc pe malul stâng și am hoinărit la întâmplare, sub arsura dogoritoare a soarelui, prin stof, urmând o cărare îngustă.

Tot mai departe ne-am avântat în marea de stof. [...] Singurele animale pe care ne-a fost dat să le vedem au fost miliarde de insecte și țânțari, dar cu diferența că ele ne vânau pe noi și // ne sugeau sângele după pofta inimii. Acești „țânțari” p. 83 nemernici, care fac nesigură toată Dunărea de jos, sunt una dintre cele mai respingătoare plăgi ale ținutului iar hainele obișnuite nu ajută deloc împotriva salutului lor respingător.

[...] Mi s-a trezit din nou zelul, am pășit atent, cu cocoșul puștii tras, până mi-am depășit însoțitorul, care, cu o mare aprindere, mi-a șoptit foarte încet: „Un mistreț! – doi – încă unul!”.

⁶¹ *Gulistan*, „Grădina de trandafiri”. operă în versuri și proză din 1258 a poetului persan Sa’di (1213–1292).

Însă bucuria vânătorii noastre nu a durat mult, căci cu cât mai aproape veneam, cu atât mai aparte arătau acești porci mistreți – aveau blănuri groase, câțiva chiar coarne – într-un cuvânt, s-au transformat într-o onorabilă turmă de oi, și chiar la momentul potrivit. Acum ne-a ieșit înaintea păstorului bulgar cu doi câini uriași și toți trei se uitau chiorâș și mârâiau, deloc rău, văzându-ne cum deodată am ieșit ca din pământ în mijlocul stufului neospitalier. De care parte a fost neîncrederea mai mare, mi-e greu acum să socotesc. Fără saluturi și schimbări de cuvinte, dar privind des înapoi, ne-am îndepărtat de făptura sălbatică, cu blana largă pe umeri și cu cei doi paznici ca niște lupi. Acum a răzbătut și mai tare fumul

p. 84 de la incendiu până la locul nostru și călăuza noastră a fost cea care, după un // marș de o jumătate de oră ne-a dus la nord de Gura Sulina, pe țărmul nisipos al mării.

Aveam mare nevoie de liniște, dar și mai mult de înprospătare; valurile înspumate ne chemau atât de ademenitoare, astfel încât, după un popas scurt pe nisipul umed ne-am aruncat în îmbrățișarea ei bună. Cât de splendidă a fost această baie în marea răcoroasă, unduitoare! La câteva sute de pași depărtare de noi se ridica din adâncuri o epavă neagră; am înotat până acolo și am înconjurat-o de mai multe ori, dar nu era posibil să ajungem la bord, căci, pe de o parte ru mai rămăsese mult din bordaj iar lemnul acestuia se sfârâma în bucăți putrezite imediat ce era apucat. [...] De pe plajă puteam vedea farul și o bucată din orașul Sulina. Deodată s-a ridicat din acesta un fum des, roșu, imediat s-au ridicat, ca niște limbi, flăcări înalte.

„Arde orașul!”

„Lasă-l să ardă de tot, pentru numele Domnului, nu e bun de nimic”, a spus foarte liniștit însoțitorul meu.

„Să nu mergem acolo, să ajutăm, să salvăm?”

„Nici să nu ne gândim la asta, aici e mult mai bine. Într-ajutorarea nemțească în caz de foc nu își are locul acolo; ați risca să fiți bătut sau jefuit, aici în țară nimeni nu stinge <focul>, în afară de cei care au obligația de a o face”, a răspuns el.

Avea foarte multă dreptate omul cu experiență, care locuia de mult în Orient, totuși adesea a trebuit să privească către norul de fum roșu și să lupte împotriva remușcărilor pentru lipsa mea de acțiune într-o asemenea primejdie.

p. 85 După un ceas ne aflam pe drumul către casă și // ne plimbam liniștiți de-a lungul malului, până în cel mai îndepărtat colț, unde, cu o oră înainte, un vas cu aburi al „Messagerie impériale”⁶² aruncase ancora.

Aici digul înainta în mare și, până acum, este singurul martor vădit al lucrărilor faimoasei Comisii a Dunării, însă cu greu poate fi gata, căci azi lipsește lemnul, mâine piatra și în fiecare zi banii. La lucrări sunt folosiți mai cu seamă pușcărișii turci, de aceștia nu e niciodată lipsă. Se ridică aici câteva clădiri drept adăpost pentru muncitori și paznici.

Când am ieșit din desișul de stuf am avut parte de un spectacol foarte viu. Marele vas cu aburi francez se afla cam la o aruncătură de piatră de mal, tot babordul garnisit de capete iar între acestea se arătau clar acelea ale unui număr de turcoaise, al căror număr l-am socotit la nu mai puțin de treizeci. Aparțineau

⁶² Poșta franceză.

haremului pașei din Belgrad și călătoreau cu vasul cu aburi către Constantinopol. Ele, la fel ca și ofițerii din echipaj, erau spectatoare ale spectacolului cu care se delectau marinarii. [Câteva considerații despre spiritul bonom al francezilor.] Aici jocul avea și un scop gimnastic. De scara vasului, mult deasupra adâncului, era atârnată, cu ajutorul unei frânghii, o vargă lungă, unsă până la refuz cu săpun. La capătul cel mai îndepărtat, chiar deasupra celui mai adânc punct al fluviului, atârna de o sfoară, cu capul în jos, un nefericit de cocoș viu. Matrozii, unul după altul, toți îmbrăcați doar în pantaloni de înot, încercau să meargă până la capăt, legănându-se pe scândura îngustă, pentru // a prinde capul bietului animal, a-l tăia și a obține p. 86 corpul drept trofeu. Dar câtorva le-a reușit numărul; cei mai mulți au căzut în apă la jumătatea drumului nesigur și au trebuit să înoate iar până la bord pentru a încerca să reușească. Exercițiul poate fi foarte bun, dar cocoșul viu chiar nu este necesar.

Întorși pe nava noastră, ne-a întâmpinat o veste îmbucurătoare. „Vântul s-a liniștit, steagul de avertisment nu mai fâlfâie pe far, într-o oră putem trece peste bară!”. Asta a însuflețit întreaga societate. Deja se ridica fumul din coșul uriaș, puntea a fost făcută lună, peste tot se vedeau figuri pline de așteptare, bucuroase. Doar, jos în iola sa, bunul Stasio, care ne rămăsese credincios cu o tărie rară, avea o mină melancolică, ce se datora mai mult creșterilor noștri decât nouă înșine. I-am asigurat o ultimă bucurie și ne-am lăsat duși încă o dată în oraș pentru a vedea devastările focului de azi. În cel de-al treilea șir paralel cu malul arseseră șapte case, nici un om din mulțimea în mișcare, neschimbată, nu găsisese o explicație pentru un asemenea ghinion. Locul incendiului fumega și ardea încă, fără primejdie; la stingere nu se mai gândea nimeni și chiar și spectatorii curioși lipseau. Din contra, resturile fuseseră aproape strânse dintr-unul din locurile arse, până la resturile carbonizate ale unei case din mijloc; oamenii erau ocupați să ridice scânduri groase, întunecate, ca schelet al unei noi clădiri, poate că în seara următoare va fi reparată și terminată. Acesta era orașul Sulina din Europa!

Oamenii erau deja la cabestan când ne-am întors. Era aproape șapte seara, un cer neînchipuit de senin se întindea peste noi, nici o adiere nu stârnea atmosfera. Jos în cabină răsuna, în acorduri zgomotoase, pianul, domnul // Kondopulos, p. 87 frumosul grec, cânta cu cel mai profund sentiment arii de Verdi; elvețianul din Basel a dat tot ce a putut cu cântecul din ținutul său „în Aargau sunt două drăguțe”, la care chibzuitul domn J. Amschel din Manchester a făcut observația că acesta îi aduce aminte de taurul din Uri și de cornul acestuia; apoi s-a răspândit zvonul că Bassi, căpitanul, ar fi un cântăreț iscusit -- după cum se pare ca italian *per se* -- și a fost silit de amatorii de muzică rugători, până când a făcut, cu voce de tunet, să se zguduie oglinzile din cabină -- era o hărmălaie și agitație ca și cum gravul „Metternich” ar fi schimbat echipajul cu cel al frivolului său vecin francez.

În cele din urmă pilotul a venit la bord și a preluat comanda. Vasul a scos câteva răsufări adânci, greoaie, apoi roțile sale puternice au început să lucreze; „uraa, uraa!” a răsunat de pe vasele prietene ca salut de despărțire și astfel am navigat, asemenea albatrosului, către marea întunecată, <lăsând> în urma noastră o urmă albă ca laptele de ape răvășite. Abia am avut timp să ne gândim la pericole și bara primejdioasă era în urma noastră, pilotul a sărit în coaja sa de nucă -- rămăi cu bine Sulina, noi înaintăm în Pontul Euxin!

DAVID GEORGES FERNAND SCHICKLER

(1835–1909)

Familia Schickler este una dintre familiile implicate în viața economică și socială a Europei moderne. La jumătatea secolului al XVIII-lea, Johann-Jacob Schickler (1711–1775) și David Splitgerber (1683–1764) erau asociați într-o firmă de negoț din Berlin care finanța armata Prusiei și care avea să se impună tocmai datorită relațiilor comerciale întreținute cu clienții importanți. Fiica acestuia din urmă, Ernestine Johanne Splitgerber, s-a căsătorit cu partenerul tatălui său, fapt ce va întări și mai mult colaborarea dintre cei doi. Mult mai târziu, Splitgerber decide să se retragă din afaceri, care urmau să fie gestionate și conduse de nepoții săi, David și Johann-Ernst Schickler. Cei doi au adus firmei o schimbare nu numai de nume, dar și de structură, ea devenind cunoscută sub numele de *Bankhaus Gebrüder Schickler* (Banca Fraților Schickler) timp de peste un secol (1801–1912). După multe drumuri în interesul băncii, mezinul Johan-Ernst Schickler (1761–1801) a plecat în Franța și s-a stabilit la Bordeaux, întemeind ramura franceză a familiei. El a continuat afacerea și a păstrat legături cu Berlinul natal. Din căsătoria sa cu fiica unui bancher elvețian, Ernestine-Elisabeth Streckeisen, s-au născut trei copii: Louise-Ernestine, Jean-Georges și Jean-Jacques. În continuare, ne oprim atenția asupra lui Jean-Georges (1793–1843), care, din căsătoria cu verișoara sa, Marguerite Angelina Davida Schickler (1801–1884), a avut șase copii, doar patru supraviețuind: Georgina-Elisabeth (1819–1849), Isabelle Malvina (1822–1877), Georges-Henri-David-Artur (1828–1919) și David Georges Fernand (1835–1909). Fiicele au realizat mariaje reușite în aristocrația franceză prin alianța cu familiile Choiseul-Praslin, respectiv d'Albufera, iar Malvina s-a făcut cunoscută ca pictoriță, lucrările sale fiind expuse în cadrul Salonului de la Paris mai mulți ani (1855–1863). Fără a renunța la domeniul de activitate ce o definea, familia a continuat să urce pe scara socială, obținând recunoașterea prin rangurile oferite și prin alianțe. Cei doi frați s-au căsătorit, la doar un an distanță unul de celălalt, cu surorile gemene Jeanne și Henriette Roger, fiice ale unui bancher de origine elvețiană înnobilit în perioada Directoratului. Deținând numeroase proprietăți, printre care și castelul din Bizy, ce aparținuse familiei d'Orléans și fusese confiscat și scos la licitație de Napoleon al III-lea, Fernand Schickler era un tânăr cu multe responsabilități, dar care nu dorea să renunțe la pasiunile sale. Înainte și după căsătoria care a avut loc în 1860, a întreprins două călătorii în Orient pe care te-a redat în lucrarea *En Orient. Souvenirs de voyage*, apărută în 1863, bazată pe notele scrise pe parcursul voiajului. Din însemnările sale reiese curiozitatea autorului pentru o regiune ce nu-i era familiară și pe care reușește să o creioneze fugitiv, fie de la bordul vasului, în momentul în care se afla pe Dunăre, fie din galopul unei „brașovence” prea puțin confortabile. Defileul Dunării a avut asupra sa același impact ca asupra tuturor călătorilor, dar dincolo de descrieri, relatarea surprinde trei aspecte importante, chiar dacă la un nivel redus. În primul rând, faptul că interesul pentru teritoriul românesc nu s-a limitat numai la notele transcrise pentru lucrare, ci a continuat și ulterior. Astfel, recunoaște că a urmărit destinul principatelor și se consideră fericit că în 1858, într-un moment politic semnificativ, el a avut ocazia să fie alături de cei care îi plămădeau istoria. Multe dintre judecățile sale de valoare trebuie să fi pornit nu numai de la propria observație, ci și de la discuțiile cu oamenii locului. Un al doilea aspect, care se întâlnește și la alți călători occidentali, îl constituie interesul tot mai mare pentru tot ceea ce putea reprezenta viitorul stat: armată, drapel, instituții. Regăsim expuneri și cifre, dar și comparații și reflecții. Și, nu în ultimul rând, informații despre viața pe vaporul care străbatea Dunărea, despre diverșii călători, despre relațiile dintre ei pe parcursul călătoriei.

În 1860 Fernand Schickler a publicat lucrarea *Quelques jours au Maroc: notes de voyage*, rod al unei alte călătorii asupra căreia nu vom insista. În afara voiajului, el a fost pasionat de istorie.

Astfel, în 1852 a înființat la Paris Societatea pentru Istoria Protestantismului Francez, iar din 1865 și până la moarte a fost președinte al comitetului Societății și a contribuit decisiv la apariția revistei „Buletin istoric”. Pornind de la fondul de carte deținut, Fernand Schickler a creat în 1866 biblioteca Societății, deschisă din 1869 și publicului larg, nu numai membrilor. Ca o recunoaștere a meritelor sale în domeniul istoriei bisericii franceze, din anii '70 ai secolului al XIX-lea a deținut funcții de conducere și în cadrul Comitetului Societății Biblice Protestante din Paris. În 1902 a fost numit președinte al Societății de Istorie a Franței, iar dintre principalele lucrări istorice amintim *Histoire de la Société Biblique de Paris* (1868), *Histoire de France dans les archives de Grande-Bretagne* (1879) și *Histoire des Eglises du refuge en Angleterre, pendant la période antérieure de l'Edit de Nantes*, 3 vol. (1892), pentru această ultimă lucrare primind titlul *honoris causa* al Universității din Geneva. Pe plan social, Fernand Schickler a sprijinit învățământul, mai ales cel din mediul rural și a ajutat, pe cât posibil, coloniile franceze din Africa și Madagascar. Această dimensiune a vieții sale a continuat însă să fie legată de crezul său religios, de protestantism.

La 2 mai 1870 ambii frați Schickler au primit titlul de baron de la regele Prusiei, titlu netransmisibil. Din păcare, cuplul Fernand și Henriette Roger nu a avut urmași, singurul lor copil murind la puțin timp după naștere. Din acest motiv, bunurile ce nu au fost donate, cum este cazul imobilului din strada Saints-Pères nr. 54, devenit sediul Societății de Istorie a Protestantismului Francez, au revenit lui Arthur Schickler și familiei sale. Un exemplu în acest sens este reședința Crozat din Place Vendôme nr. 17, ce găzduiește azi hotelul Ritz, achiziționată de văduva Schickler și lăsată fiilor săi, moștenită în întregime după moartea lui Fernand (1909) de Arthur. Istoricul clădirii, atât de legat de istoria acestei familii, menționează prezența unor importante opere de artă în această perioadă, pornind de la Horace Vernon, Jean-Baptist Isabey și până la Michallon.

DAVID GEORGES FERNAND SCHICKLER

În Orient. Amintiri de călătorie¹

<Capitolul> II.

p. 10

Români² – Porțile de Fier³ – Galați⁴ – Gurile Dunării – Varna

Pentru câțva timp, navigarea <pe Dunăre> a continuat destul de monoton. Nimic din afară nu merită a fi consemnat și astfel mă opresc asupra vasului nostru și asupra tovarășilor mei de drum. O sută de persoane ocupau primele locuri și, între acestea, fiecare parte a lumii civilizate pare a-și fi trimis câte un grup reprezentativ. Astfel, animația este mare pe <vasul> „Albrecht”, iar în timpul cinei toate pălăvrăgelile specifice din timpul zilei se reuniau într-un zumzet incredibil de voci în care se amestecau rusa, franceza, germana, greaca, turca, italiana, slava, maghiara, româna⁵, bulgara. Adăugați la asta că mulți dintre cei prezenți cunoșteau aproape toate limbile, ceea ce mă face să constat uimitoarea ușurință de învățare a

¹ Traducerea după Fernand Schickler. *En Orient. Souvenirs de voyage. 1858 1861*, Paris, Michel Lévy Frères, 1863, p. 10–20.

² *Les Moldo-Valaques*.

³ *Les Portes-de-Fer*.

⁴ *Galatz*, oraș, jud. Galați.

⁵ Vom folosi acest termen pentru a desemna limba și locuitorii unui spațiu, în ansamblul său, deși în textul original autorul vorbește despre *le valaque* și *le moldave*, când discută despre primul aspect, cel al limbii. Referința se datorează distincției care exista în imaginarul călătorilor asupra teritoriilor.

raselor slave și, de asemenea, să regret că există o oarecare confuzie datorată puținului zel pe care noi, ceilalți, occidentalii, îl punem în studierea graiurilor străine nouă.

Ar fi o nerecunoștință din partea mea să nu amintesc aici bunele mariere și extrema bunăvoință a unei familii ruse, care-și recâștigase pământurie din apropiere de Odesa⁶, după mai multe luni de ședere în Franța. Majoritatea pasagerilor erau munteni și moldoveni, pe care timpul alegerilor⁷ îi chema la casele lor. Printre diversele naționalități existente, ei nu sunt cei mai puțin curioși pentru a p. 11 fi studiați. Buna lor ținută, așa spune chiar strălucirea lor elegantă îi apropia de // gradul nostru de civilizație. Ei poartă cu toții amprenta distinctă a rasei lor, un ceva sălbatic în fizionomia bărbaților și în trăsăturile feminine, o autenticitate jucăușă, care scoate și mai mult în evidență scânteierea frumoșilor ochi negri. Trebuie să recunosc, acești ochi negri trezeau pasiuni care cu greu puteau fi ascunse în timpul traversării <Dunării> și care se dezvăluiau la București⁸ sau la Iași⁹. De fapt, nimic nu părea a fi mai ușor, conform obiceiurilor românești. La ei, divorțul a devenit lege și prin aceasta nu înțelegem acel divorț care este tolerat în anumite țări, ci un divorț care se repetă în mod succesiv de patru sau cinci ori. Pentru a-l obține este suficient să ai aprobarea scrisă a patriarhului, care rareori refuză. După separare, soția își reia numele de fată și ajunge doamnă. Și adesea cei care au fost soț și soție se reîntâlnesc în societate asemenea unor prieteni pentru care distrugerea intimității nu a lăsat în urmă nici cel mai mic nor. Această ușurință surprinzătoare în a sfârâma legăturile conjugale nimicea foarte des familia: copiii, averi, toate aveau de suferit cumplit și se povestesc episoade uimitoare de copii pierduți, uitați, schimbați, zăpăciți, de averii împărțite, unite și despărțite de atâtea ori încât la final nu se mai regăsește nici măcar baza lor.

Dar, în loc să reproșăm românilor ceea ce este încă destul de defactuos în starea lor actuală, nu ar trebui <mai întâi> să căutăm cauza principală a lipsei de acțiune la care sunt ei condamnați prin forță? Ce poate face o națiune creștină strivită, pe de o parte de o suzeranitate dezonorantă, iar pe de altă parte înconjurată de vecini lacomi? Dacă ea scapă de încorporarea musulmană, acest lucru nu s-ar p. 12 întâmpla pentru a fi supusă unei noi anexări? Ce eforturi // să întreprindă, spre ce țeluri să se îndrepte, spre cel al unei independențe absolute, care este într-atât de îndepărtat încât pare himeric? Trei țări își dispută provinciile românești: le putem desemna prin numele vecinului spre care se îndreaptă simpatia lor. Gruparea austriacă este puțin numeroasă deoarece, în general, Austria inspiră românilor puțină încredere, iar uneori chiar destul de multă ură. Gruparea turcească speră să câștige, sprijinindu-se pe caimacam¹⁰, ceea ce poate părea prea puțin corect față de concetățenii săi. Partida rusească este sedusă de vorbele dulci ale unui vecin în care

⁶ *Odessa*, oraș, azi în Ucraina.

⁷ La data scrierii acestor rânduri (octombrie 1858), deja avuseseră loc alegerile pentru Divanurile ad-hoc, doleanțele românilor fuseseră prezentate și discutate în cadrul Convenției de la Paris și urmau a se organiza alegeri pentru Adunările Elective, ce trebuiau să-i desemneze pe cei doi domni.

⁸ *Boukharest*.

⁹ *Yassy*.

¹⁰ *Suzerain*, cu sensul de înlocuitor de domn. Este vorba de Nicolae Vogoride (1820-1863), caimacam al Moldovei (1857-1858).

eu nu m-aș încrede decât pe jumătate. Ce fac, drept urmare, în mijlocul acestui conflict de interese diverse aceia care nu doresc altceva decât să apere cauza țării lor și care speră la o independență fără să fie nevoiți să sacrifice vecinilor din ceea ce au? În primul rând, ei au sperat în Congres¹¹. De fapt, întreaga Europă se adună și, la dorințele lor de a uni cele două provincii sub un singur conducător, răspunde dându-le doi domni¹², două armate, două guverne¹³, două capitale, ceea ce reprezintă o paralizare pe timp de pace a tuturor lucrurilor bune începute pe plan intern, multiplicând intrigile și împiedicând pe timp de război orice conlucrare, întrucât comandamentul militar este dizolvat.

La un asemenea răspuns în fața dorințelor lor, sentimentul țării se exprimă prin aceste cuvinte pe care le ascult repetându-se neîncetat în jurul meu pe vapor: „Suntem destul de mulțumiți de ultimele prevederi, pe care le considerăm un prim progres, așteptând binele la care ele ne trimit cu gândul”. Astfel, ei își îndreaptă toate eforturile lor de pe acum spre schimbarea recentei ordini stabilite. Aceste eforturi par justificate dacă ne gândim la ce ar putea deveni, sub o guvernare luminată și cu sprijinul unor baze solide, o țară compusă din două provincii, din care una, Mol//dova, numără 1 500 000 suflete, iar cealaltă, Țara Românească, p. 13 2 500 000 suflete, cu o capitală cuprinzând 150 000 <de suflete>; țară bine poziționată, datorită Dunării, la o azvârlitură de Europa centrală și de Orient și ale cărei avantaje toate au fost pierdute până în acest moment¹⁴.

Viitorul încă atât de încețoșat al românilor nu trebuie să mă facă să uit drumul. Ziua de miercuri a fost minunată: am parcurs cele mai importante părți ale Dunării și nimic nu a putut să ne facă vreo idee asupra frumuseții acestor defilee, unde piscul coboară până-n valuri, unde după o culme urmează o alta, înconjurată de nori, unde fluviul se revarsă din toate părțile precum un lac sălbatic din care o nouă trecătoare conduce spre un lac, încă mai sălbatic. Bolovanii, care când ies, când pătrund adânc în apă, sunt cenușii, gălbiori și străbătuți de linii roșiatice; verdeața se întinde peste tot pe unde reușește să-și găsească loc, mușchiul se agată de despăcăturile de rocă luminoasă, dar și în spațiile lăsate de munți, apărând peste tot. Ghicim că lanțul muntos este unul mare și nu cuprinde doar un simplu bastion. Privirea nu poate să cuprindă întreaga priveliște precum se întâmplă în nordul lacului Garda¹⁵, căruia îi seamănă, dar se dezvăluie de-a lungul a patru ore <de

¹¹ Este vorba despre convenția de la Paris (7/19 august 1858), care, ținând cont de dorințele exprimate de către români prin intermediul Divanurilor ad-hoc, a aprobat unirea parțială a Moldovei și Valahiei sub numele „Principatele Unite ale Moldovei și Valahiei”. Acest act internațional reprezintă baza de la care oamenii politici români au pornit pentru a realiza unirea propriu-zisă a principatelor.

¹² *Hospodars*.

¹³ *Conseils*.

¹⁴ „În acești patru ani, îmbunătățirea după care tânjeau românii le-a adus unirea în persoana prințului Cuza (Couza), ales în același timp în aceleași provincii și recunoscut drept singur domn chiar de Poartă. În fața acestui rezultat, poate ar fi trebuit să înlătur aceste reflecții, dar am vrut să văd cât de amenințată era această soluție de ceea ce se întâmpla și a păstra aceste detalii, pe care un destin fericit îmi permisesese să le adun de la chiar aceia care, mai târziu, au luat parte în mod activ la politica națiunii, (1862)”. (n.a.)

¹⁵ Lacul alpin Garda este unul dintre cele mai importante din Alpii italieni, format în urma topirii ghetarilor la sfârșitul ultimei glaciațiuni. Lacul este situat între Veneția și Milano și împărțit de provinciile Verona, Brescia și Trento.

p. 14 mers). Omul nu lasă pe aici nicio urmă a sa, doar vulturul // zboară deasupra hăurilor și sufletul se reculege în fața unei asemenea grandorii.

Din păcate, albia fluviului se strânge din ce în ce și devine dificil de străbătut datorită rocilor; bolborosirea apei care se sparge de ele adaugă și mai mult la pitorescul locului, dar această bară face trecerea așa de periculoasă încât a fost nevoie ca noi să schimbăm de trei ori vaporul pentru a o depăși. Prima dintre aceste transbordări a avut loc pe malul stâng, la Drencova¹⁶, cu un număr insignifiant de austrieci la corpul de control; a doua, aproape de Orșova¹⁷, vamă munteană și un orașel cu case joase, ulițe prăfuite și în care nu am putut găsi un singur lucru de admirat. <Am văzut> o țărancă cu ochii mari, ușor închiși la culoare ce avea peste fusta sa roșie cu desene negre o cămașă amplă albă brodată cu albastru; pe cap <purta> o basma albă, îndoită precum un șervet italian, lăsând să cadă de fiecare parte lungile coșite ale tinerei. Fiecare locuitor este prin el însuși un tablou, iar costumele sunt și strălucitoare, dar și variate.

La o oră după Orșova, am coborât pentru a ne îngrămădi în brașoveincă¹⁸, căruță cu patru roți, acoperită, trasă de doi cai mici slăbănogi, dar totuși iuți până la furie. Toată lumea așezată, cu cutii, saci, umbrele, câini și copii, pleacă în galop triplu de-a lungul fluviului care bolborosește pe lângă stânci, mărginit de întunericul munților... și iată ceea ce se cheamă Porțile de Fier.

Întâlnim mai mulți țărani români, aproape toți călare și mereu purtând o pușcă de vânătoare, în veșminte altădată albe ca neaua cu o centură roșie, acoperiți cu o căciulă neagră, înaltă și pătrată. Priveau cu ochi sălbatici și expresivi care, trebuie să mărturisesc, l-au îndepărtat din mintea mea pe Traian¹⁹ și amintirile clasice. //

p. 15 Drumul durează patru sferturi de oră și se termină printr-o nouă și finală îmbarcare, pe „Sofia”, cel mai frumos vapor al companiei dunărene. Aproximativ micului oraș românesc Turnu Severin²⁰ ni se anunță printr-un corp de control, din mijlocul căruia se îndreaptă spre noi o santinelă, ce se așează apoi la intrarea în vapor, o simplă precauție a vămii. Imobilitatea soldatului, care timp de două ore nu a mișcat nici capul nici mâna dreaptă aflată pe țeava armei sale, îl făcea să semene cu o statuie îmbrăcată în uniformă. Această uniformă este oarecum grațioasă. Se compune dintr-o tunică lungă din lână neagră, peste care se suprapune o vestă ce pare împodobită cu bascuri²¹; vesta și tunica sunt decorate cu un rând de nasturi din metal și căptușeli din lână albă. O centură albă reține cartușiera aflată în spate. Pantaloni este înnodat ca niște ghetre²² și lipit de picior, intrând în sandalele împletite din paie asemenea acelor *zapatos* din Spania²³. Din fericire, au păstrat căciula națională.

¹⁶ Drencova, sat, com. Berzasca, jud. Caraș-Severin.

¹⁷ Orșova, oraș, jud. Mehedinți.

¹⁸ Brachowanka. Căruță sau trăsură mare cu coviltir.

¹⁹ Trajan, Marcus Ulpius Traianus, împărat roman (98-117 d. Hr.).

²⁰ Turnu Severin, oraș, jud. Mehedinți.

²¹ Parte a unei rochii ce acoperă soldurile.

²² Înelitoare de postav sau fetru care acoperă glezna și partea de deasupra a încălțăminte.

²³ Termenul denumește pantofii și în special pe cei cu baretă.

Valahia are șase mii de soldați, care poartă aceeași uniformă, cu excepția culorii țesăturilor ce împodobesc veșmintele: garda domnului este îmbrăcată în roșu. Drapelul românesc este tricolor: albastru, galben și roșu; stema, un vultur văzut din profil. La fel, și Moldova are tot șase mii de oameni în trupe regulate.

Joi, 7 octombrie 1858

Azi am trecut pe lângă câteva sate turcești căci, în fața Valahiei, Bulgaria îi urmează Serbiei: sunt aglomerări mizerabile de cocioabe asemănătoare stogurilor de fân, foarte rar prevăzute cu minarete. (...) //

La mai puțin de o oră, la Giurgiu²⁴, pe malul stâng, toți minunații noștri p. 16 pasageri români se îmbarcă pentru București, care ne așteaptă după optsprezece ore cu poștalionul prin drumuri groaznice.

Vineri, «8 octombrie 1858»

În această dimineață s-a văzut Silistra. O mică fortăreață, abia perceptibilă ochiului liber, se întinde pe o culme și aproape de fluviu se dezvoltă un oraș cu multe moschei. Dar, de fapt, aici, cine a văzut un minaret a văzut o sută. Aceeași săgeată ațintită în sus, tăind priveliștea prin linia sa albă și dreaptă.

Aspectul țării s-a schimbat considerabil. La dreapta sunt câmpiile turcești, la stânga pajiștile române, dar pe ambele maluri cultivarea pare să fie neglijată. În aceeași zi am văzut și portul Brăila²⁵, pe unde se desfășoară comerțul Țării Românești și am ajuns la Galați, care este debușeul celui din Moldova.

La Galați, nava se oprește, societatea se împarte, // dar suntem de atâtea zile p. 17 împreună încât am putea crede că ne despărțim prieteni. Sunt spuse vorbe de despărțire, au loc străngeri de mână, îmbrățișări. Vaporul este invadat de rudele din Moldova venite înaintea <pasagerilor>, așa încât în vreme ce zgomotul de bucurie se putea desluși din depărtare, încă mai aveau loc sărutări <la bord>.

Adaug că tinerele moldovence își înconjoară capul cu năframa lor precum un nor din voal și îl fixează prin ace de păr cu țechini, o coafură grațioasă care se armonizează într-un mod încântător cu trăsăturile lor.

Familia rusă a plecat către moșiile sale. Am vizitat Galații, care nu merită atenția. Este o adunare tristă de case joase și neregulate cu balcoane din lemn din care coboară o scară în stradă. Oraș cosmopolit, care preia de la diversele națiuni sămânța obiceiurilor lor, fără să profite de dezvoltări și progres și nu aduce nimic original, cu excepția străzilor podite, adevărate prăpăstii, unde frecvența deteriorare a unei scânduri și lipsa iluminatului te aduce în fiecare seară în fața pericolului de a-ți rupe picioarele. Păcăleam birjele punând coșuri mari pe cele două perechi de roți.

Părăsind Galații, Dunărea începe o lungă și interminabilă serie de curbe, între care se întind câmpii întinse, necultivate și acoperite de stof. Bineînțeles, din toate părțile se deschideau mici canale, brațe de fluviu mai mult sau mai puțin înguste și în aceste canale pluteau vase cu totul învăluite <în ceață>: priveliștea e pitorească,

²⁴ *Giurgevo*, oraș, jud. Giurgiu.

²⁵ *Port d'Ibrail*, oraș, jud. Brăila.

dar noi abia dacă înaintăm. Multe vase turcești aruncă ancora în fața portului Ismail²⁶. Odată pupa întoarsă, flancurile pictate în culori stridente, fluviul se împarte iarăși în noi brațe prin care apele sale, ce fertilizează atâtea țărături diferite, se vor pierde în cele din urmă în mare. Cele mai importante dintre cele prin care p. 18 am trecut sunt // Chilia²⁷ și Sulina, toate aproape în aceeași măsură de rele. S-a dezbătut îndelung pentru a ști cui îi revenea grija de a le îmbunătăți situația. În cele din urmă, nimeni nu se ocupă în tot imperiul.

La căderea nopții am ajuns la Sulina, încă un oraș cosmopolit și neimportant, în fața căruia mai multe nave așteptau vântul cel bun pentru a se întoarce din nou pe Dunăre. Câteva tururi cu căruța ne-au adus în fața farului, care domină gura de vărsare, unde, ce imagine oribilă, nu puteam întrezări din toate părțile decât catarge ieșind din apă, ca mărturii îngrozitoare ale numeroaselor dezastre cauzate de furtuni și ceață. Ne gândim cu tristețe la cei care au pierit atât de aproape de capătul <voiajului> și revenind la noi, la momentul încredințării noastre acestei mări într-atât de înspăimântătoare și, de fapt, de temut, ne felicităm că am găsit-o calmă și că nu am distins talazurile decât prin licăririle fosforescente cu care vârfulurile lor sunt înconjurate.

<Duminică>, 10 octombrie <1858>

Iată-ne în plină mare, dar suficient de aproape de țărături pentru a recunoaște din depărtare un promontoriu cu faleze roșiatice, stânci mărunțite, despicate, cu creneluri și împodobit cu ruine²⁸.

Adunarea noastră s-a schimbat complet. Suntem puțini cei care vizităm Orientul anul acesta. Puntea, dimpotrivă, este plină de lume. Toată partea din spate, acoperită de un cort și despărțită printr-un gard din lemn, reprezintă cea de-a treia clasă <de călători>, dar cum spațiul este destul de restrâns și pasagerii sunt numeroși, este invadat și restul <punții>. În cea mai mare parte, este vorba despre țărani români și familiile lor. Bărbații purtau un halat lung, împodobit cu blană, iar p. 19 femeile peste acesta o cazacă²⁹, înfrumusețată la fel, iar pe cap două // basmale din culori diferite, învăluite în mod artistic.

Îtrebuie să marturisesc faptul că văd cum se profită de acești bieți oameni și <asta> îmi produce indispoziție, dar găsesc de îndată o scuză din toată inima aflând că plecaseră în pelerinaj la Ierusalim și că o mare parte din modesta lor avere este sacrificată pentru realizarea acestei dorințe religioase. Pentru drum le revenea pentru vreo patruzeci de franci de persoană, ceea ce nu-i scump pentru că-și duceau cu sine și copii. Una dintre aceste familii intrigă cel mai mult dintre toate. Este formată din tată, mamă, o veche prietenă sau bunică și un băiețel simpatic. Cu această ocazie deplâng și mai mult lipsa înțelegerii limbii lor, căci informațiile se limitează la ceea ce se înțelege prin limbajul semnelor. Ce curaj au acești oameni! Ei au abandonat căminul pe care nu l-au părăsit niciodată până atunci pentru a

²⁶ *Ismail*, oraș-port, Ucraina.

²⁷ *Kilia*.

²⁸ Este posibil ca descrierea să se refere la Insula Șerpilor.

²⁹ Bluză cu mâneci largi, lungă până mai jos de talie, încheiată la gât într-o parte.

porni în căutarea Ierusalimului, față de care imaginația sporește însutit depărtarea. Vor rămâne pentru mai multe săptămâni pe puntea vasului, expuși la toate intemperiiile cerului și mării. Ei nu mâncau nimic cald, dormeau în același loc, nu știau un cuvânt din limba țării spre care se îndreptau și erau decisi să petreacă patru luni în Palestina pentru a sărbători Crăciunul și a se împărtăși de Paști. Acest traseu, această absență și întoarcerea nu îi înspăimânta deloc și, în același timp, îmi este clar că adesea oboselile acumulate pe drum îi vor reține pentru totdeauna în acest pământ sfânt unde merg să se roage.

Preoții lor îi stârneau și mai mult în acest pelerinaj. Pe vasul nostru „Mercur”, mai mulți dintre ei sunt învăluiți în două halate din care unul pe dedesubt, mai lung, iar celălalt, pe deasupra, mai scurt și împodobit cu blană. Au pe cap o căciulă pătrată și neagră, iar barba este sub forma unui con. Foaarfeca nu a mai trecut prin părul lor din momentul în care au fost hirotonisiți. //

Acești popi ortodocși sunt foarte plăcuți. Se pot căsători și purta anumite culori, p. 20 unii fiind înveșmântați în verde, iar alții în violet. Călugării sunt obligați la celibat.

De asemenea, avem printre noi și negustori evrei, care nu strălucesc deloc prin curățenie. Aproape de ei se află culcați musulmanii și odihna lor de dimineață m-a dus cu gândul la La Fontaine³⁰:

Sur un tapis de Turquie

Le couvert se trouva mis.

³⁰ Jean de La Fontaine (1621- 1695). poet, dramaturg și scriitor francez, membru al Academiei Franceze, cunoscut în istoria literaturii universale mai cu seamă prin fabulele sale.

THEKLA TRINKS

(1831–1900)

Thekla Trinks s-a născut la 4 august 1831 la Meiningen (în Turingia), în familia unui avocat. A încetat din viață la 6 octombrie 1900, la Braunschweig. A urmat o școală de fete și, prin lecții private, a învățat engleza și franceza. Între 1851–1853 a studiat la Elberfeld la Seminarul de stat pentru profesoare de confesiune evanghelică. A lucrat ca profesoară privată în familii din Germania, iar în 1857 a plecat în Irlanda, cunoștințele sale de limbă engleză permițându-i să fie angajată ca educatoare într-o familie bine situată.

În timpul șederii în Irlanda a fost chemată la București, pentru a prelua conducerea unei instituții de educație deschisă, în primul rând, tinerelor din comunitatea evanghelică de limbă germană, formată în capitala Țării Românești. Îi va cunoaște aici pe Rudolf Neumeister și pe consulul-general prusian von Meusebach. Deoarece numărul cadrelor didactice era insuficient și, având mână liberă la alegerea altor profesoare, Thekla Trinks o va invita la București pe Emma Meyer; împreună cu aceasta va fonda, în 1868, la Meiningen, un pension propriu, distrus de un incendiu în anul 1874. Însă înainte de a porni un pension pe cont propriu, Thekla Trinks a mai predat la Seminarul pentru profesoare de la Droyssig și din nou în Anglia. Experiența Theklei Trinks la București i-a permis să acumuleze experiența necesară conducerii unei instituții private de educație.

Deși de scurtă durată (1858–1859), șederea la București a fost, pentru Thekla Trinks plină de evenimente. Atenția sa s-a îndreptat însă spre problemele interne ale instituției pe care o conducea și spre legăturile cu consulatul prusac și comunitatea evanghelică. Deși primită în cercurile înalte ale societății românești, Thekla Trinks a păstrat discreția (ca și Rudolf Neumeister) asupra celor văzute și auzite. Nici evenimentele politice atât de importante pentru români, ale anilor 1858–1859, nu au fost descrise de autoare. Lipsa banilor (pe lângă structura propriu-zisă a anului școlar din primul an de funcționare a pensionului) nu i-au permis să viziteze și alte regiuni din Țara Românească. Neatrasă oricum de descrierile de peisaj, Thekla Trinks s-a conformat cerințelor comunității evanghelice de a adopta un cod vestimentar foarte strict. Pe de altă parte poziția sa nu îi permitea o viață socială bogată. Dar, ca sursă pentru istoria comunității germane din București și pentru cea a istoriei femeilor, scrierea memorialistică a Theklei Trinks este remarcabilă. Relațiile dintre profesoarele angajate la București, descrise din punctul de vedere al autoarei, permit o înțelegere bună a unui domeniu care, de obicei, era rezervat anecdotei istorice.

Autobiografia Theklei Trinks a suscitat un interes deosebit, încă de la apariție. Ediția a treia, postum apărută în 1904, a fost recenzată de șaptesprezece publicații religioase contemporane.

Despre Thekla Trinks au scris, bazându-se în principal pe autobiografia acesteia, Gudrun Wedel, *Autobiographien von Frauen. Ein Lexikon*, Viena, Weimar, Köln, Editura Boehlau, 2010; Renate Haas, „Tochter des Imperialismus: die Auslandslehrerinnen Thekla Trinks und Anna Harriette Leowens”, în W. Huellen, Fr. Klippel, S. Doff (coord.), *Sprachen und Bildung – Bildung durch Sprachen im Deutschland des 18. Und 19. Jahrhunderts*, Wiesbaden, Harrassowitz, 2005, p. 289–310. O mențiune scurtă și la Paul Cernovodeanu, *Călători străini din vremea revoluției de la 1848, războiului Crimeei și epocii premergătoare Unirii*, în „Biblioteca Bucureștilor”, III, 2, 2000, p. 4–6.

THEKLA TRINKS

Biografia unei profesoare germane.

Amintiri despre Germania, Anglia, Franța și România¹

[Încă în serviciu în Marea Britanie, Thekla Trinks primește o scrisoare prin p. 89 care i se oferă o poziție într-o instituția nou-fondată la București.] Totul părea să se așeze satisfăcător când, la începutul lui februarie <1858> am primit de la pastorul Wolters² următoarea scrisoare, // ce a dat gândurilor mele o cu totul altă direcție și p. 90 mi-a produs o mare tulburare. [...] „Bonn, 28 ianuarie 1858. După ce am corespondat despre aceasta cu aghiotantul Majestății Sale Regelui nostru, contele de Bismarck-Bohlen³, am primit și de la contele Eberhard zu Stolberg⁴, cavaler al Ordinului Ioaniților⁵, în prezent membru al Camerei seniorilor de la Berlin, rugămintea de a vă întreba dacă nu sunteți doritoare de a deveni întâi stătătoare⁶ a unei instituții de educație fondată de guvernul nostru în asociere cu Ordinul Ioaniților la București? Instituția trebuie deschisă în primăvară. Dacă doriți, se asigură cu plăcere un salariu de 250 de taleri (poate foarte mult pentru condițiile de acolo?) și, dacă se poate, și mai mult. Călătoria până acolo va fi, desigur, plătită și, în momentul în care Superioara și profesoarele vor părăsi vasul cu aburi de pe Dunăre, pastorul de la București <Rudolf Neumeister⁷> le va întâmpina... Celelalte profesoare, care trebuie să servească sub dumneavoastră (dacă nu mă înșel, trebuie că sunt trei) vor fi desigur căutate cu aceeași // tenacitate care ne-a condus la p. 91 alegerea viitoarei superioare. Vedeți despre ce este vorba. Superioară a unui institut de educație pentru coloniști din statele de acasă printre greci și turci: ce serviciu bogat și frumos! Să adaug că Ordinul Ioaniților, după cât mi se pare, cu totul singur, a ridicat un spital care, în cele din urmă, nu va fi legat de institutul proiectat, în orice caz trebuie să atragă elemente cu aceeași gândire și tărie. [...]”.

¹ Traducere după Thekla Trinks, *Lebensführung einer deutschen Lehrerin. Erinnerungen an Deutschland, England, Frankreich und Rumänien*, Eisenach, 1892, p. 89–142.

² Albrecht Julius Constantin Wolters (1823–1878), pastor protestant, profesor universitar de teologie.

³ Friedrich von Bismarck-Bohlen (1818–1894), înalt ofițer prusac, aghiotant al regelui Friedrich-Wilhelm al IV-lea, după 1871 primul guvernator al Alsaciei și Lorenei.

⁴ Eberhard zu Stolberg-Wernigerode (1810–1872), militar, om politic, filantrop; cavaler al Ordinului Cavalerilor Ioaniți, cancelar al Ordinului în 1852 și comandor pentru Silezia în 1856. În timpul războiului cu Danemarca (1864) va pune spitalele ordinului la dispoziția armatei prusace.

⁵ Ordinul Cavalerilor Sf. Ioan al Spitalului din Ierusalim, fondat în Palestina în secolul al XI-lea. Din 1811 ordinul cavaleresc a devenit o asociație de drept public, urmare a secularizării din Prusia. Reinființat în 1852 de regele Friedrich Wilhelm al IV-lea ca ordin cavaleresc strict luteran, având ca scop munca de binefacere (diaconia), prin spitale, școli religioase, etc. Stema ordinului este o cruce de argint pe scut roșu.

⁶ *Vorsteherin*.

⁷ Rudolf Neumeister (1822–1909), preceptor și pastor al comunității luterane din București (1846–1867). Date biobibliografice și însemnările sale despre perioada petrecută printre români, în vol. V al acesei colecții.

p. 98 [...] Deoarece aflasem că la Institutul din București limba de predare și de conversație va fi franceza, m-am hotărât să petrec la Paris patru săptămâni din timpul care îmi rămânea la dispoziție pentru a-mi însuși temeinic franceza.

6. La Paris. Prin Berlin către București

p. 104 [...] La 15 mai <1858> trebuia să pornesc spre București. [...] Am luat camere într-un hotel aflat pe Strada <Regele> Friedrich <din Berlin>. În dimineața următoare am vizitat Casa Diaconiei „Bethania”. Superioara, contesa Stolberg⁸, era plecată în această zi, lăsase însă însărcinarea ca, în cazul sosirii mele, să mi se înmâneze anumite hârtii pentru a le lua la cunoștință. Aici mă aștepta o surpriză. Când am deschis pachetul, destul de mare, de altfel, s-a rostogolit o foaie mare – gravură sau litografie. Am văzut trei case în stil elvețian; una mare în mijloc, câte una mică de fiecare parte. Cea mare prezenta, în mijlocul frontonului o firmă rotundă, neagră, pe acest fundal negru o cruce mare, albă, a Sf. Ioan. Sub imagine stătea scris cu litere mari: „Școala Diaconiei din București”.

Am privit lung foaia de hârtie. Aici era un desen schițat la fața locului, vădit

p. 105 // pentru scopul de a fi multiplicat; una dintre aceste foi se afla în fața mea. Instituția avea așadar un nume sigur, un caracter solid. Hârtiile alăturate – un veritabil fascicul de acte – îmi vor da poate lămuriri. După ce le-am cercetat mai multe ore, am dedus că esențialul situației era următorul: la București se afla o instituție de educație al *dames du Sacré Cœur*. În acest institut – singurul de felul său – își trimiteau fiicele și familiile evanghelice. Pentru a învinge acest rău trebuia fondat un pension evanghelic. Condițiile de la fața locului făceau ca doar o instituție de un caracter eminentemente religios putea face concurență cu succes pensionatului catolic. Așadar o școală a diaconiei. [Despre negocierile purtate pentru fondarea instituției de la București.]

În timp ce eram cu totul preocupată de aceste gânduri, mi-a fost prezentată

p. 106 viitoarea mea colegă, // domnișoara Minna F. Această doamnă cu mult mai în vârstă decât mine – era singura profesoară care trebuia să călătorească cu mine până la București, deoarece, pentru început, nu erau necesare și alte cadre didactice. [Întâlnire pregătitoare, la Berlin, cu consilierul secret Stiehl⁹, de la care primește instrucțiuni și informații despre poziția față de consulat și comunitatea evanghelică din București; începutul călătoriei, prin Polonia și apoi cu vaporul de la Pesta către Giurgiu și București.]

⁸ Sora lui Eberhard zu Stolberg-Wernigerode, militar și membru în Reichstg-ul Confederației statelor germane din nord.

⁹ Anton Wilhelm Ferdinand Stiehl (1812–1878), teolog și pedagog, înalt funcționar al Ministerul Cultelor de la Berlin.

7. La București. O școală a diaconiei ioașiților 1858–1859

La ora nouă dimineața trebuia să pornească vasul cu aburi. Ne trezisem p. 108 devreme și eram cu mult înainte orei stabilite la bord. <Era> o splendidă dimineață de mai. Și ce imagini colorate, ce viață plină în jur! Mulțimea naționalităților, amestecul limbilor, vivacitatea gesturilor, tipul oriental aducea atât de multe chipuri și o mulțime de impresii noi și interesante. Se adăuga la aceasta luxul înfățișat de masa noastră, masa bogat încărcată, vinul unguresc arzător, cafeaua moca extraordinară. Greu mi-aș fi făcut gânduri de a cere asemenea condiții foarte scumpe; dar fuseseră plătite pentru noi locuri la clasa întâi, cu totul inclus și astfel am primit cu mulțumiri ceea ce se comandase pentru noi.//

Nu vreau să trec la a descrie peisajul măreț. Malurile Dunării, în parte de o p. 109 frumusețe măreață, reală, nu lăsau nici o îndoială asupra faptului că ne apropiem de țările unde cultivarea și civilizația dispar tot mai mult; populația de pe maluri lăsa impresia sărăciei și a depravării. Într-a treia dimineață eram la destinație. Giurgiu! – Dunărea curgea largă și puternică printre malurile devenite netede; de partea cealaltă am văzut unde era așezat Ruse. Dar nu mai este vreme pentru studii despre natură și oameni. Bagajul nostru este dus peste puntea de debarcare. Acolo stă o făptură înaltă. Este pastorul Neumeister de la București¹⁰. Ne salută foarte prietenos. Ființa sa amabilă, prevenitoare ne-a trezit încrederea și ne-a făcut să ne împrietenim repede. Ne-a condus într-un han unde trebuie să facem un popas de câteva ore, înainte de a călători cu el către București. Stăm la masă pentru micul dejun; o discuție animată se iscă repede. Cunosco în pastorul Neumeister un om care s-a menținut într-o legătură vie cu situația bisericii din Prusia, un om de o cultură neobișnuită și mare erudiție. Astfel a trecut destul de repede o oră. Acum discuția ia o altă direcție.

– Dar unde aveți rochiile? V-ați adus cu siguranță rochiile?, întreabă pastorul. Rochiile noastre? – nu avem. //

p. 110

– Comunitatea noastră așteaptă reprezentante ale diaconiei¹¹ și doar acestea pot înființa institutul nostru.

Am spus tot ce se discutase cu consilierul secret Stiehl. Fără izbândă. A continuat:

– Sunteți profesoare de simțire creștină; dacă dumneavoastră purtați o rochie neagră sau colorată, dacă aceasta e croită așa sau așa, vă va fi egal. Ca pastor am fără îndoială dreptul de a vă binecuvânta ca reprezentante ale diaconiei ale comunității evanghelice de la București și de a vă instala în conformitate cu caracterul acesteia – luând în considerare vrednicia și disponibilitatea dumneavoastră. Despre cea dintâi nu avem nici o îndoială iar ultima cu siguranță nu va lipsi, de îndată ce vă vor fi suficient de cunoscute condițiile locale, în care intrați acum”.

Trebuie să spun că nu eram foarte surprinsă. În ciuda tuturor asigurărilor consilierului secret Stiehl, îmi închipuisem că ni se va face o asemenea cerere. Doar cum va fi aceasta justificată – în legătură cu acest lucru eram încordată.

¹⁰ „Aparține acum bisericii din Prusia” (n. a.).

¹¹ *Diakonissen*.

- Acum se întâmplase – iar motivația suna foarte plauzibil; atât de plauzibil încât părea că se aseamănă unei adevărate ispite. Se cerea doar ceea ce era corect de făcut. Nu am mai spus multe; în orice caz, trebuia să ni se dea un timp de gândire de câteva zile și, de asemenea, să auzim ce avea de spus despre chestiune consulul general de la București. Căci din vorbele pastorului înțelesesem că acesta era, de departe, cea mai importantă persoană din întreaga chestiune; dăduse cele mai mari
- p. 111 contribuții pentru fondurile de înființare, organizase alte colecte // și prin poziția sa foarte influentă și plină de autoritate sprijinise într-atât lucrurile, astfel încât institutul putuse să ia ființă. [...] Că într-o țară unde, după cum am aflat mai târziu, înfățișarea predomină atât de des, fără ca interiorul să aibă un cuvânt de spus, o metamorfoză precum cea cerută de la noi, justificată doar prin circumstanțe, putea părea poruncită, după cum am învățat să înțeleg. Doar în acele ceasuri de încercare grea mi-a fost greu să fiu silită astfel. Aici doar credința era de ajutor, căci aceasta se petrecea prin îngăduința Domnului.
- p. 112 Preotul ne-a părăsit, pentru a da porunci despre atelajul trăsorii noastre. Domnișoara F. era foarte stărnită de cele abia auzite, dar nu ne rămânea mult timp pentru a schimba gânduri. Trăsura a tras în fața noastră. Ce trăsură! Ce echipaj! – o cutie pătrată, albastră, peste ea un acoperiș din împletitură, totul fixat peste pene de modă veche. În față doisprezece, spun doisprezece cai înhâmați. Mârtoage jalnice, scuturându-și capetele zbârlite, fapt ce făcea să sune clopoței <atârnați> la ham;
- p. 113 doi vizitii a căror îmbrăcăminte consta într-un fel de cămașă, în jurul șalelor // înfășurați într-o fustă de flanelă roșie, cu un fes de aceeași culoare pe cap. Bagajul nostru a fost legat strâns, ne-am urcat, vizitii au scos un sunet scurt și am pornit în galop, ca la o vânătoare sălbatică. Căci pe cât de prost e drumul, pe atât de rapidă este călătoria. Din când în când apăreau pe margini mici cătune; case vâruite în alb cu un mic pridvor pe stâlpi de lemn. De două ori au fost schimbați caii; vizitii chemau caii aflați afară prin chiuituri și după nici un sfert de ceas mergeam mai departe. Către ora două după-amiaza ne apropiam de capitală. În lumina soarelui, străluceau ici-colo, cupolele de metal ale sutelor de biserici din București, iar în fața noastră a răsărit neobișnuita mare de case a orașului. Bucureștiul se întinde pe o suprafață foarte mare, pe care străzile, cu casele lor de înălțimi inegale, erau aproape peste tot întrerupte de porțiuni care sunt în parte maidane, înconjurate cu garduri putrezite, în parte se înfățișează ca locuri drăguțe sau par chiar locuri de pășunat părăginite. Casele, chiar cele mai bune, locuințele boierilor, constau îndeosebi dintr-un singur cat și nu sunt demne de titlul mândru de „palat” pe care îl poartă. Lângă o asemenea clădire ridicată într-un stil totuși plăcut se văd, nu arareori, case mici, construite din lemn, vopsite în albastru deschis sau în galben, întotdeauna cu pridvorul pe stâlpi de lemn. Acolo Orientul este încă acasă. Toate // afacerile ce țin de viața casnică, chiar și cele ce țin de spălat și îmbrăcat, vara se petrec acolo în aer liber. Se văd destul de des copii mici, smezi, alergând goi în jurul unor asemenea case. Totuși, acestea sunt impresii mai târzii. Pe atunci, într-o zi de mai, orașul nu se prezenta rău. Face impresia unui oraș-grădină¹²; peste tot verde printre zidurile pe care soarele dogoritor al verii încă ne le-a scorojit. Tot mai

¹² *Gardenstadt.*

mult ne apropiam de punctul central al orașului, cel al cartierelor ce se doreau europene, când trăsura a întors. „Biserica noastră protestantă”, a strigat pastorul, arătând spre o construcție frumoasă, gotică, cu un turn zvelt. După câteva minute, trăsura a oprit în fața unei grădini împrejmuite cu un gard de fier drăguț, în care se ridicau cele trei case elvețiene, întocmai cum se puteau vedea în acea imagine. Cea din mijloc era o vilă cu adevărat arătoasă; crucea ioaniților strălucea în fața mea, în lumina soarelui, albă, așezată într-un loc potrivit, la mijlocul casei. Am coborât. O doamnă a venit către noi; era menajera consulului general, care se îngrijise de masa noastră de prânz. Preotul s-a recomandat. Am fost rugați să mâncăm de prânz imediat, căci domnul baron – consulul-general von Meusebach¹³ – va fi aici într-o jumătate de ceas. Ne-am instalat într-o sufragerie drăguță, răcoroasă și tocmai mâncam portocalele, care erau desertul nostru, când a apărut baronul. După sugestiile consilierului secret Stiehl îmi // închipuiam o cu totul altă înfățișare. Am p. 114 văzut în fața mea un domn mai în vârstă, demn, trecut bine de patruzeci de ani, care, datorită formelor sale frumoase, răspânda o oarecare bonomie. Crescut într-un pension al Bruedergemeinde, frazeologia biblică nu îi era deloc străină, și era destul de diplomat să se folosească de ea în <conversația> cu noi. Desigur că a venit curând vorba despre cea mai nouă preocupare a noastră. Liniștea asiguratoare cu care baronul a răspuns preocupărilor noastre arzătoare a impus, pe moment, dar cel puțin nu rămânea nici un dubiu că și aici, ca la Berlin, se va acționa *de bonne foi*. La Berlin, privind lucrurile cu ochi germani, se considerase ca înțeleasă de la sine că numele și caracterul unei case a diaconiei trebuie să țină cont de împrejurările ce dominau; la București, din contră, se considera că era absolut necesar caracterul spiritual, din cauza ușurinței ce domina acolo moravurile și concepțiile, pentru a da unei instituții conduse de doamne încă tinere nu numai <simpla> existență ci și impresia de respectabilitate și a le da acestora încredere. Că între București și Berlin nu avusese loc un schimb de păreri despre această chestiune era ciudat, dar – de înțeles.

Am întrebat ce s-ar întâmpla dacă nu ne-am putea hotărî de a prelua însărcinarea ce ne fusese dată. Baronul: „Atunci, doamnele mele, nu rămâne altceva de făcut, spre marea mea tristețe, // decât de a vă ruga să plecați înapoi. p. 115 Deschiderea instituției, pe care un număr de familii evanghelice au crezut-o, desigur, îndeplinită, ar fi amânată până s-ar găsi alte profesoare. O asemenea întârziere ar putea însă pune toată întreprinderea noastră sub semnul întrebării”.

Față de asemenea vești însă refuzul nostru îmi părea ceva mai egoist. Să mă adresez pastorului Wolters, îmi rămânea prea puțin timp. Era miercuri; deja duminică trebuia să fim binecuvântate și prezentate comunității evanghelice. Ținuta noastră trebuia stabilită, trebuia pregătită. Rochii de cașmir negre, croite cât mai simplu, cu gulere cardinal, pe care purtam, ca semn distinctiv, o cruce albă a ioaniților, căreia îi lipsea elementul de sus (odinioară semnul fraților care serveau ordinul), bonetă albă, ornată cu tul, pelerine albe, largi, și manșete așijderea; un șal negru de cașmir: acesta era rezultatul consfătuirii noastre. Mie urma să mi se spună numită Doamna Directoare, domnișoarei F., Sora Minna. Am rugat <să ni se dea>

¹³ Karl von Meusebach (1814–1862), baron, consul-general al Prusiei la București între 1850–1860.

încă o zi de gândire, ce mi-a fost acordată cu plăcere. Nu cerusem acest timp de gândire pentru a lua o hotărâre. Căci îmi era limpede că trebuia să fiu de acord. Însă îmi era de asemenea limpede că astfel iau asupra mea o mare responsabilitate.

- p. 116 Dacă puteam să o duc multă vreme? – dacă eram în stare să conduc // această instituție fondată în condiții atât de grele? – Doar Dumnezeu știa. Consideram că trebuia să izbutesc, sprijinindu-mă atât pe aprobarea mea, cât și pe explicațiile despre considerațiile superioare. Greutatea cea mai mare era câștigarea unor alte profesoare cărora, desigur, că nu li se putea ascunde caracterul deosebit al serviciului lor. Se vor lăsa acestea înlocuite, fără sprijinul unei case părintești? – Mă îndoiam. Dar baronul ne-a sfătuit și în această privință: „Chemați o prietenă, în care vă puteți încrede cu totul. Aceasta ar putea poate câștiga încă o doamnă ce pare potrivită și astfel ar fi găsit personalul de început”. Ce puteam răspunde la aceasta? – Suna foarte credibil, aparent ușor de făcut. Totuși, simțeam că toată afacerea e încă în aer și că pastorul Wolters ar fi dezamăgit. Am răspuns că sper să pot da în următoarele zile o explicație mulțumitoare, având în vedere starea de fapt. Baronul și-a luat rămas-bun foarte politicos.

Între timp am cercetat, împreună cu colega mea, camerele ce ne fuseseră date.

- p. 117 Casa avea la primul cat opt încăperi care arătau destul de bine: antreu, sufragerie, salon, camera de locuit a profesoarei, sala de clasă, dormitorul pensionarelor și alte două dormitoare. Subsolul adăpostea bucătăria. La etajul superior era doar o singură cameră mare, care dădea spre balcon, restul // era uscătoria. Trebuie că acolo sus era prea cald pentru a locui vara. – În căsuța din stânga se aflau camerele servitorilor. O pasarelă acoperită cu sticlă lega vila cu clădirea mai mică din dreapta, care cuprindea încă o sală mare de clasă, în care trebuia să se desfășoare lecțiile externelor (elevele care veneau în fiecare zi); de acolo se cobora la bucătărie și în camerele ce țineau de aceasta. Menajera baronului ne-a condus. Ajunse în bucătărie, am întrebat-o pe aceasta dacă fusese deja găsit cineva pentru supravegherea bucătăriei și problemele administrative. A negat; mai întâi se dorea să se afle dacă nu aș prefera să fac eu însămi asta. Ar fi foarte greu să găsești în țara aceasta oameni cinstiți pentru un asemenea scop. Altfel, ar fi tocmiți o bucătăreasă unguroaică, o spălătoreasă româncă, o chelăreasă transilvăneancă și, de asemenea, un servitor, tot din Transilvania. Toate aceste lucruri mi se păruseră atât de îndepărtate până acum. Câtă importanță aveau acum! În casa simplă a părinților mei mă ocupasem cu atât de puține lucruri practice; acum trebuia să organizez și să conduc o gospodărie vădit pe picior mai mare!

Camerele erau, una peste alta, bine organizate. În camerele de locuit podelele erau acoperite cu covoare; mobilă bună, tapisată, peste tot perdele frumoase. Dormitorul meu era mobilat luxos, așa cum văzusem doar în Anglia, însă fără ostentație. //

- p. 118 Un pat mare, dintr-un metal lucrat meșteșugit – din oțel aurit, o măsuță de toaletă plăcută, cuverturi albe, brodate cu mătase roșie, totul ornamentat cu panglici de atlas. O oglindă mare, cu rama din lemn de stejar, încrustată; mobilă tapisată, foarte bună, încorona totul. Și, pe deasupra, ideea diaconiei!

Zilei pline de întâmplări i-a urmat o noapte fără somn, plină de lupte interioare. Eram cu totul singură, bazându-mă doar pe mine; îl aveam doar pe

Dumnezeu ca prieten, ca sfătuitor. Când s-a făcut dimineață, m-am liniștit; îmi revenise pământul sub picioare. M-am îmbrăcat, am pus să mi se aducă o cafea și am scris următoarea scrisoare: <către consulul von Meusebach>.

„București, 22 mai 1858. Înălțimea Voastră, îngăduiți-mi să vă împărtășesc, cu toată supușenia, următoarele. Luând în considerație motivele urgente ce se ridică în favoarea îndeplinirii dorinței dumneavoastră, eu și cu domnișoara F. arătăm că suntem pregătite să fim prezentate duminica viitoare comunității evanghelice arătate, ca membre ale diaconiei. Ne luăm sarcinile încredințate mai întâi pentru un an. De asemenea, și cele două profesoare ce urmează încă a fi chemate vor fi angajate doar pentru un an. După încheierea acestui răstimp, profesoarele vor fi libere să se întoarcă în Germania și încă sub cuvântul achitării călătoriei. //

Sunt obligată să pun ultima condiție, pentru că altfel leafa de 200 de taleri ar p. 119 părea prea mică. În ceea ce mă privește pe mine însămi, promit să ofer toate forțele date mie de Dumnezeu pentru ca instituția care m-a chemat să fie servită și să contribuie la înflorirea ei. Dacă, după termenul de un an, se va întări <lucrul> de care mă tem acum, și anume că institutul ca școală a diaconiei nu va putea continua fără sprijinul unei instituții de patronaj¹⁴ – atunci voi cere îngăduința de a putea relua negocierile cu Kaiserswerth, acum întrerupte. Dacă până atunci existența instituției vă părea asigurată, atunci cred că însărcinarea va fi posibilă. Dacă voi putea însă atunci să conduc mai departe institutul, depinde de împrejurări; în orice caz promit să nu părăsesc poziția <de superioară> până când o urmașă recunoscută de dumneavoastră, cu totul mulțumitoare, nu îmi va fi preluat locul. Să sperăm, că îmi va fi îngăduit, să îmi mențin postul pentru multă vreme. Am venit aici cu gândul de a pune pe picioare o virtute ce va dura o viață! Cu asigurarea stimei neprețuite... [...]”.

După-amiaza, deja, primisem următorul răspuns:

p. 120

„București, 22 mai 1858. Prea stimată Doamnă Superioară! Acceptând cu mulțumire și bucurie condițiile dumneavoastră, vorbesc cu convingerea că am izbutit să găsim în dumneavoastră personalitatea potrivită pentru a fonda și conduce institutul nostru. Vă întăresc încă o dată puterea neîngrădită pentru alegerea și instalarea restului profesoarelor. Trăsura mea vă va duce la biserică pe dumneavoastră și pe colega dumneavoastră, duminică dimineață la ora 10. Primiți, prea stimată Doamnă Superioară [...]”.

După cum se promisese, cupeul baronului a oprit duminică în fața ușii noastre și ne-a dus, în puține minute, la biserică, unde o mulțime numeroasă așteptat începerea slujbei. Am fost conduse într-una dintre primele bănci din nava bisericii. În partea dreaptă ședea consiliul parohial al bisericii, în stânga *corps diplomatique* în uniformă de gală și decorații strălucitoare; baronul <era> în uniformă roșie a ioaniților. După predică // membrii consiliului parohial s-au aliniat p. 121 în spațiul dintre navă și altar; preotul s-a așezat în mijlocul lor, în fața lui colega mea și cu mine. Eram prea emoționată pentru a pricepe mult din discurs. Ținuta de diaconie, în care mă arătam pentru prima oară, solemnitatea momentului,

¹⁴ *Mutterhaus*, instituție de patronaj într-un ordin religios.

- p. 122 nesiguranța viitorului – era o clipă de neuitat. Însă nu mă mișcau atât de zădărnice sentimentele de binefacere. Nu mă părăsea conștiința de a lua asupra mea o demnitate care, după preceptele germane, nu mi se cuvenea în nici un caz. Acum, preotul spuse: „Vă întreb, prea stimată Doamnă Superioară, și pe sora dumneavoastră la fel de onorabilă, doriți să slujiți această comunitate evanghelică în poziția încredințată?”. Iar noi am răspuns „Da, cu Dumnezeu!” – Întreaga ceremonie a fost demnă și corectă. După slujbă, trăsura ne-a dus la consulatul prusac, unde preotul și consiliul parohial ne-au salutată. Am folosit după-amiaza pentru a-mi descărca inima de cele întâmplate într-o lungă scrisoare către pastorul Wolters. Deoarece rândurile acestuia au contribuit, deloc puțin, la liniștirea mea sufletească, le dau mai jos. [Urmează scrisoarea, datată Bonn, 10 iunie 1858, trimisă de Wolters, care, pe lângă sfaturi despre comportamentul presupus de poziția ocupată și de încurajări pioase, arăta nevoia adoptării ținutei impuse de fondatorii școlii de la București].
- p. 123 [...] Deja în dimineața următoare au sosit primele pensionare, două fiice ale unui respectat proprietar de pământ, emigrat din Prusia, și astfel înscrierile au urmat repede <și> una după alta. După patrusprezece zile casa număra deja zece pensionare; clasele externe erau urmate de douăzeci de fete, în cea mai mare parte fiice ale meșteșugarilor avuți. Sora Mina le preda externelor materiile principale, în timp ce mie îmi revenea, în principal, predarea la pension. Lecțiile trebuiau ținute,
- p. 124 pe cât posibil, în limba franceză: // așadar, istoria, geografia ș.a.m.d. trebuiau predate în franceză. Deoarece, în afară de acestea, trebuia să predăm și muzica, eram mereu ocupate cu totul. Cum erau de așteptat mai multe pensionare, chemarea celorlalte două profesoare nu mai putea fi amânată și mai mult. M-am gândit, mai întâi, la draga mea prietenă și colegă din Wesel, domnișoara Emma Meyer. Simțirea ei cu adevărat creștină, conștiințiozitatea în îndeplinirea sarcinilor, îndemânarea în punerea în ordine a chestiunilor casnice, o recomandau cu totul, în afară de prietenia ce ne unea dar pe care baronul <von Meusebach> o considera, pe drept, ca foarte valoroasă, în împrejurările date. Era, în prezent, angajată ca educatoare într-o familie englezească de la granița cu Scoția. Un drum lung – costuri de călătorie duble! – Însă baronul <von Meusebach> nu vedea un impediment în aceasta și deja după câteva săptămâni această importantă invitație fusese deja făcută, spre marea mea bucurie. Acum aveam nevoie doar de o a patra profesoară. Am rugat-o pe domnișoara Meyer să se adreseze în acest scop directorului Friedländer din Elberfeld, <post> pe care îl părăsise de curând. Trebuia însă să pun condiția, greu de îndeplinit, ca profesoara respectivă să își fi îmbunătățit limba franceză printr-o ședere în străinătate, căci cu obișnuita franceză de școală nu ne descurcam la pension. Dar să vezi! Nici această pretenție nu părea
- p. 125 să ridice vreo dificultate. O englezoaică tânără, *Miss Mary H.*, // stătuse șase ani într-un pension parizian, era pricepută, datorită unei ședere de trei ani în Germania, și la limba germană, în afară de aceasta în stare să predea muzică, nu avea gânduri împotriva portului diaconiei – ce să vrem mai mult? – De o simțire pronunțat creștină nu putea fi totuși vorba, dar de la o fată tânără, de nouăsprezece ani, nu se putea deloc aștepta așa ceva. Fusese colegă de studii la Elberfeld cu domnișoara Meyer iar directorul Friedländer o recomanda stăruitor. Chestiunea rămânea încă

riscantă; un singur pas greșit putea să îngroape toată întreprinderea noastră, care stătea încă pe picioare slabe. Dar, dată fiind marea depărtare și lipsa de profesoare ce devenea foarte clară în școala noastră, îmi rămânea puțin loc de manevră. Așa că la începutul lui iulie au sosit domnișoara Meyer și Miss H. – sora Emma și sora Mary – iar eu le-am luat de la Giurgiu. Revederea cu prima, conștiința de a avea acum o prietenă alături de mine, care m-ar judeca cu clemență, în care m-aș fi putut încrede, mă umplea de o mulțumire ce mă copleșea și un asemenea sentiment de fericire, astfel încât la început nu am observat privirea ironică a sorei Mary. Ne înțelesesem că doamnele vor purta ținuta de diaconie înainte de a intra în institut. Toate explicațiile respective fuseseră date de dinainte, în scris, și acceptate. Aveam dreptul de a spera în privința acestui punct că nu voi întâlni alte dificultăți. //

Dar o experiență cu totul neașteptată trebuia să am. Miss H. trata întreaga p. 126 chestiune ca pe un bal mascat. Ca și domnișoara Meyer, și-a pus lucrurile aduse de mine, croite după măsuri trimise mie; dar, în timp ce domnișoara Meyer a făcut acest lucru într-un mod liniștit, corect, englezoaica vedea în aceasta doar *a good joke*. Nu puteam să nu simt că felul nostru de a fi în diaconie avea încă părțile sale slabe. Această scenă a îmbrăcării, de neuitat pentru mine, a avut loc într-un han mic, însă decent, la jumătatea drumului dintre București și Giurgiu.

Miss H., o femeie tânără, destul de mare, dar nu chiar drăgălașă, nu arăta nimic din tipul obișnuit al englezoaicelor. Avea părul negru, ochii întunecați, bătănd întrucâtva în verde, dinți neregulați, un ten întunecat, dar proaspăt. După cum înfățișarea ei și comportamentul ei nu aveau nimic tipic englezesc, tot astfel îi lipsea o calitate pe care mă bazasem în mod deosebit: acea pietate, specifică englezilor, cu privire la atitudinea față de chestiunile bisericești și lumești. Pe cât de rău îmi părea pentru domnișoara Meyer, îmi era foarte limpede că trebuia să ne luăm gândul de la o serbare bisericească de prezentare, căci nou-venitele erau doar surori de probă, după cum era, de fapt, și cazul.

Nu îmi era cu totul bine, când, la o oră târzie de după-amiază am intrat în curtea institutului nostru. //

După ce au fost salutate de învățăcele, le-am condus pe călătoarele obosite în p. 127 camera lor. Erau disponibile însă doar două dormitoare pentru profesoare. Așa s-a întâmplat că eu am împărțit dormitorul meu cu prietena mea, iar sora Minna cu sora Mary. Pe cât de firesc acest aranjament, pe atât a purtat sâmburele unui conflict. Sora Minna, care, deși mai în vârstă decât mine, se simțise până atunci foarte bine pe poziția ei, și-a schimbat de acum comportamentul. S-a legat strâns de fata de nouăsprezece ani, iar în relațiile cu mine îi lipseau deschiderea și prietenia. Deși în celelalte pensionare din Țara Românească iulie și august sunt luni de vacanță, se considerase că era mai bine, dată fiind scurta existență a institutului nostru, să nu dăm vacanță în acest prim an. Din fericire, această vară nu s-a numărat printre cele mai călduroase.

La începutul lui septembrie, numărul pensionarelor noastre a ajuns la douăzeci și șase. Printre acestea se găseau două italience, o englezoaică, fiică a misionarului englez de acolo pe lângă evrei, mai multe fiice din familii grecești, o sârboaică și o turcoaică. Toate vorbeau ceva franceză. Înțelegeam tot mai bine, de ce ar fi fost imposibil să o scoatem la capăt cu germana ca limbă de predare. La

p. 128 scurt timp după aceasta a trebuit să dau câteva probe ale propriilor mele cunoștințe în această privință. La scurtă vreme de la sosirea acelor eleve grecoalice mi s-a anunțat // într-o zi: domnul baron cu un alt domn o așteaptă pe doamna Superoară în salon. „*Madame, je vous présente ici le Ministre de culte*”, a spus barorul la intrarea mea. Până atunci vorbisem unul cu altul doar în germană; de aceea ar fost oarecum luată prin surprindere de această adresare în limba franceză, dar am priceput că aici era vorba de a câștiga pentru institut un prieten foarte bogat. Am binecuvântat în tăcere șederea la Paris, altfel acum aș fi fost rușinată în chip deplorabil. Era prima încercare de a mă aduce mai aproape de cercurile ce dădeau tonul acolo și trebuiau să urmeze și alte întâlniri. Deja săptămâna următoare s-a anunțat: „*Le Prince Ghika¹⁵ et sa suite*”. De data aceasta am fost mai curajoasă, cu atât mai mult cu cât baronul <von Meusebach>, pe care îl vedeam ca superiorul meu, nu era de față. Prințul Ghica, domnul de atunci al țării, un bărbat mai în vârstă, în uniformă, s-a exprimat foarte binevoitor; a inspectat întreaga instituție, inclusiv dormitoare și bucătăria. După câteva zile am avut onoarea de a primi o vizită a surorii principelui. Acestea erau atenții care, desigur, nu îmi erau adesea mie ci baronului <von Meusebach>, diplomatul prusac, ctitorul institutului. Pentru a face contra-vizite persoanelor mai înalte, baronul <von Meusebach> ne-a împrumutat trăsura sa; servitorul nostru, în cel mai bun costum negru al său, m-a însoțit. Cartea mea de vizită suna: „*La Supérieure des Diaconesses de l'Ordre de St. Jean*”. Cam în acel moment am făcut o // cunoștință foarte interesantă. O boieroaică, doamna Slătineanu¹⁶, a permis ca o nepoată ce trebuia pregătită ca guvernantă să fie educată în institutul nostru. M-a invitat la ea de mai multe ori și în casa ei am avut posibilitatea de a cunoaște aranjarea interioară luxuoasă a unui așa-numit palat, care pe dinafară părea atât de puțin arătos. Covoare persane groase se întindeau pe podelele cu mozaic ale anticamerei; pielărie nobilă era pe divanurile care se întindeau de-a lungul pereților; arme scumpe, de sorginte turcească și indiană atârnavă pe pereți. În camera de primire <domnea> gustul parizian în alegerea și aranjarea mobilei. În capelă¹⁷, locul sacru al caselor greco-catolice¹⁸, ardea candela eternă; veștmântul brodat cu aur al sfinților a căror iconă o lumina și pietrele prețioase de pe candela de argint reprezentau o mică avere.

Încă mai am înaintea ochilor trăsăturile nobile, frumoase ale acelei dame, figura brăzdată de durere, înconjurată de cărlionți albi ca zăpada. Își pierduse repede soțul și singura fiică¹⁹. Traia retrasă de lume iar inima ei tânjea după nevoia religioasă. – Era, de altfel, o mare excepție printre doamnele valahe; un crin printre

¹⁵ Alexandru Dimitrie Ghica (1796–1862), domnitor regulamentar (1834–1842) și căminac al Țării Românești (1856–1858).

¹⁶ *Slătineanu*. Veche familie de boieri din Țara Românească.

¹⁷ *Oratorium*.

¹⁸ *Griechisch-katholischen Hauses*, dar confuzia cu lumea ortodoxă (*Griechische Glaube*, în limba germană) este evidentă.

¹⁹ Michal Czajkowski, trecut la islamism cu numele de Sadyk Pașa (1808–1886), comandantul trupelor otomane din București în vara anului 1854, menționează în memoriile sale despre moartea unei tinere din familia Slătineanu, victimă a epidemiei de holeră ce făcea ravagii în capitala Țării Românești. Date biobibliografice și varianta în limba română a amintirilor lui Sadyk Pașa din timpul războiului Crimeii, în vol. VI al prezentei colecții.

plante din mlaștini. Căci prea des se împrumuta vulgaritatea simțirii aceluia de la forma stufului. Franceza elegantă, care era, fără excepție, limba de conversație a bucureștenilor din societatea înaltă, era adesea doar un lustru // ce acoperea gânduri p. 130 cu dublu înțeles sau cu totul necurate. Mie personal mi s-a întâmplat arareori așa ceva. Dar puținul pe care l-am cunoscut din ceea ce eu însămi am auzit fusese îndeajuns ca să mă facă să văd că veșmântul protector, de diaconie, era o cerință absolută a lucrării noastre. Printre străinii așezați <la București> erau însă și elemente nobile; familia italiană care ne încredințase două fiice, librarul nostru și soția lui, amândoi din Braunschweig, aparțineau acestora și întrețineau o anume frecvență a casei noastre.

În timp ce vieții mele nu îi lipsea variația, prin diversele vizite pe care le primeam și la care, în parte, răspundeam, alta era, în mare măsură, situația surorilor profesoare. Nimeni nu se aștepta să le vadă prezentate sau să fie vizitat de ele. Casa parohială era, desigur, o excepție. Însă, în general le lipsea surorilor mai ales organizarea religioasă și sprijinul ce le-ar fi fost dat de aceasta într-o altă școală a diaconiei, prin legătura cu o instituție de patronaj. Aveau loc rugăciuni zilnice iar spiritul casei era unul creștin. Dar eu însămi eram prea tânără, prea nepregătită, pentru a putea oferi sprijin și orientare nevoilor creștine ale fiecăreia dintre surori. De asemenea, vreau să recunosc deschis că marile privilegii ce sunt date, în țările din răsărit, Superioarei față de surori făcuseră să îmi crească mândria și de aceea nu eram destul de înțeleaptă, // pentru a împăcă, printr-un serviciu răbdător, umil, p. 131 greutățile pe care o poziție atât de privilegiată le aduce cu sine pentru altele. Astfel au crescut, încetul cu încetul, neînțelegerile și neîncrederea pe care sora Minna și sora Mary le avuseseră de la început față de mine. Prima a devenit tot mai „rece până în adâncul inimii” - ultima arăta încercărilor mele de a mă apropia de ea o împotrivire pasivă, dar de neînvins. Am devenit formală față de ea, căci îmi făcea rău. Nu avusese niciodată un cămin al ei și, încă mai trist, nu cunoscuse niciodată dragostea unei mame. Doamna H., prea lipsită de mijloace pentru a putea trăi în Anglia după moartea soțului ei, se mutase la Berlin. Amândouă fiicele ei trebuiseră să fie școlite ca educatoare. Însă o prefera deschis pe cealaltă fiică, ceea ce făcuse caracterul lui Mary prea temperamental, prea pasional. Astfel că lăsase creșterea ei aproape cu totul în seama pensionului din Paris, în care petrecuse șase ani, pentru ca apoi să fie trimisă la seminarul directorului Friedländer de la Elberfeld. După felul de a fi al fetei care fusese educată într-un asemenea fel, ea vedea orice autoritate cu suspiciune și neîncredere. Simțeam de aceea că totul ar fi bine dacă i-aș câștiga încrederea, dar osteneala mea a rămas fără izbândă.

Astfel s-a făcut toamnă târzie. Noiembrie a venit, și atunci sora Mary a primit într-o zi vizita unei compatrioate. Englezoaica venită în vizită trăia singură și necăsătorită la București. A rugat ca sora Mary să i se dea îngăduința // de a o p. 132 putea vizita din când în când. Deși apariția doamnei nu mi-a plăcut, nu vroiam să îi răpesc sora Mary posibilitatea unor vizite poate acceptabile pentru ea. Dar după câteva săptămâni am aflat cu siguranță că doamna ar fi de o faimă îndoielnică. Am rugat-o pe Sora Mary de a renunța la vizite, în asemenea împrejurări. Dacă în ocaziile anterioare acceptase în tăcere dorințele și poruncile mele - cel mult încercase un surâs ironic - acum lucrurile s-au schimbat. [Jigniri și gesturi

amenințătoare ale sorei Mary.] Astfel, în această ieșire am văzut începutul sfârșitului – al sfârșitului activității mele la București. Dar la început am respins aceste gânduri, care s-au răspândit ca focul peste gândurile mele. Cu câtă plăcere aș fi fost pregătită de un compromis, dacă sora Mary ar fi făcut chiar puțin pentru așa ceva. Așa a venit Crăciunul. Am cugetat atunci cum să rezolv presiunea ce apăsa asupra noastră. De multă vreme simțisem că ne lipsea un regulament al casei propriu-zis. Obligațiile surorilor față de pensionare erau, firește, puse la punct. Însă nimic nu era prevăzut ferm în legătură cu relația surorilor cu lumea de afară; // de p. 133 asemenea, și pentru intrarea și retragerea surorilor ne lipseau regulile clare. Am făcut o schiță și i-am prezentat-o preotului, spunându-i și ce se petrecuse între mine și Sora Mary. Mă gândisem că acest mic statut al surorilor le putea fi adus la cunoștință la începutul noului an. Această nouă orânduială purta poate sămânța unei organizări mai solide. Însă preotul s-a împotrivit cu hotărâre. Nu s-ar fi putut amesteca în chestiunile interne ale institutului, căci nu ar fi fost orânduit confesor al casei. Oricum, era de părere că aș fi prea dură, că surorile ar fi trebuit să aibă mai multă libertate, mai multe distracții. L-am rugat să îmi spună cum vede această situație în împrejurările ce dominau <atunci> și în condițiile locale. Dar mi-a rămas dator cu răspunsul despre aceasta. Totuși, făcea ce putea, a vizitat casa diaconiei, a vorbit prietenește cu toate surorile și ne-a invitat într-a doua zi de sărbătoare la casa parohială. Casa parohială ne-a fost mereu deschisă cu ospitalitate iar surorile au făcut multe vizite acolo.

Nu am sărbătorit niciodată un Crăciun mai trist; deși, pe dinafară totul părea în ordine, înăuntru continua încordarea și nemulțumirea. Am rugat-o pe sora Emma, care o cunoștea pe sora Mary mai îndeaproape, de la Elberfeld, să facă o ultimă încercare de a o împinge pe Mary să se reapropie de mine. Dar a fost respinsă cu batjocură. [Conflictul cu sora Mary continuă.] Pe baronul <von Meusebach> nu îndrăzneau să îl deranjez cu această chestiune. M-ar fi respins și mai hotărât decât preotul. Astfel că i-am scris consulului britanic²⁰, i-am transmis că Miss H. dorește să părăsească institutul și l-am rugat să o preia pe compatrioata sa. În ziua următoare a venit, *quite in state*, un domn mai în vârstă, însoțit de servitorul său, un albanez în costum național. Mi-a spus că *Madame Rosetti*, o englezoaică maritata cu un librar român²¹, căuta o educatoare; chestiunea se putea ușor pune în ordine. Preotul găsisse între timp o doamnă care era pregătită să ne ajute câteva luni; domnișoara Römke, din Braunschweig²², în vârstă de peste patruzeci de ani, care fusese de mult timp educatoare în case importante din București și vorbea o franceză elegantă. Deja după opt zile, schimbarea se p. 135 îndeplinise. La jumătatea lui februarie <1859> Sora Minna s-a folosit de dreptul ei // de a-și anunța plecarea și ne-a pus în vedere că se retrage la 15 mai <1859>. Nici

²⁰ La acea dată Sir Rober Gilmour Colquhoun (1803–1870), consul 1834–1859. Date biobibliografice și însemnările sale despre români în vol. V al acestei colecții.

²¹ Maria Rosetti (1819–1892), născută Grant, soția lui C. A. Rosetti (1816–1885), la acea vreme proprietar, împreună cu E. Winterhalter al fostei librării a lui Friedrich Wallbaum. Pentru detalii vezi Bogdan Popa, *Librăria lui Friedrich Wallbaum. Carte și societate urbană în Bucureștiul secolului al XIX-lea*, în Irina Gavrilă (ed.), „Celălalt autentic”. *Lumea românească în literatura de călătorie (1800–1850)*. București, Oscar Print, 2010, p. 143–155.

²² Oraș în Germania, astăzi în landul Niedersachsen.

acum, nici la retragerea lui *Miss H.* nu s-a gândit nimeni de a chema iarăși persoane pentru diaconie la întâmplare. Nici baronul, nici preotul și nici eu nu am scăpat un cuvânt despre așa ceva. În locul sorei Minna a fost angajată temporar o domnișoară transilvăneancă, matură, de treizeci de ani, foarte respectabilă, bună la inimă și foarte pricepută în casă. Din păcate nu poseda formarea necesară pentru a fi <o soluție> de durată.

De Paști au intrat din nou multe pensionare noi. Sora Emma și cu mine eliberasem de mult marele și frumosul nostru dormitor și ne mutasem în camera cu balcon de sub acoperiș, unde era iarna foarte frig iar vara foarte cald. Dar acum trebuia eliberată și marea sala de clasă a externatului. Acolo au fost instalate douăsprezece paturi. Pentru elevele externe s-au găsit spații potrivite în apropiere.

Numărul pensionarelor se ridica acum la treizeci și cinci iar existența institutului părea întrutotul asigurată. Deși crezusem în fondare, nu îmi regăseam chemarea în rămânerea la conducerea institutului. Dacă sora Emma și eu părăseam pensionul, acesta putea merge oricum mai departe în felul de acum; institutul părea încă să fie condus ca după principiile diaconiei și se părea deja că ar fi fost imposibil // să fie găsite elemente respectabile, chiar și din țară, pentru completarea p. 136 corpului didactic. Baronului i-ar fi convenit cel mai mult dacă eu, obișnuită cu actuala stare de fapt, aș fi păstrat conducerea, sprijinită de sora Emma. Dar nici una din noi nu simțea vreo bucurie. [Vârsta și lipsa de experiență a celor două, de asemenea schimbările de personal, au întărit hotărârea de a părăsi pensionul de la București, împreună cu sora Emma]. La acestea se adăuga și clima, ce nu se deosebea cu nimic de iernile germane, în privința frigului, însă vara <temperatura> urca până la 40° Réaumur la umbră, menținându-se câteva luni, stricând toată prospețimea spiritului și deranjând nervii.

Transilvăneanca – era numită sora Betty – purta haine negre și boneta diaconiei. În afară nu se arăta deranjată de această schimbare; dimpotrivă, acum liniștea și pacea se întorseseră. În ciuda educației ei cu lipsuri // această fată ne era p. 137 mai mult ca o soră spirituală, față de doamnele care se retrăseseră.

Trecuse acum un an de la sosirea mea la București. Nu mai aveam dreptul de a întârzia cu explicația faptului că nu mai doream să îmi păstrez poziția pentru multă vreme. Nu degeaba mă speriasem de discuția hotărâtoare cu baronul. A fost o jumătate de oră foarte neplăcută. În sfârșit, am obținut permisiunea de a putea scrie o primă scrisoare introductivă către direcția instituției de patronaj a diaconiei de la Kaiserswerth. Nu trebuie să spun cu ce încordare a fost așteptat răspunsul. Acesta nu a fost defavorabil, în ceea ce privește preluarea înfloritorului institut <de la București>. Acordul a fost atins. La jumătatea lui octombrie <1859> trebuia ca institutul să fie preluat de instituția de patronaj din Kaiserswerth. Viitoarea superioară, sora Hermine, urma să vină la București prin Galați de la Smirna²³, unde lucrase, până atunci, la o instituție similară; celelalte surori, conduse de pastorul Disselhof, urmau să ajungă cam în același timp de la Kaiserswerth.

Deși, cu siguranță, îndrăgeam institutul fondat de mine și nu consideram deloc restrânse avantajele poziției mele – tot astfel vreau să mărturisesc că în seara

²³ Azi Izmir, Turcia.

în care a sosit scrisoarea hotărâtoare de la Kaiserswerth, am sărbătorit cu sora Emma o mică agapă între prietene, în camera noastră cu balcon, iar întoarcerea în patria germană ne bucura inimile. //

p. 138 Dar cele mai grele timpuri se aflau încă înaintea noastră. Vara lui 1859 a fost una dintre cele mai călduroase de care îmi pot aduce aminte. Bucureștiul este așezat într-o căldare; de pe înălțimile golașe ce înconjoară orașul soarele se revărsa fără milă peste oraș. La 1 iulie au început cele două luni de vacanță. Toate pensionarele au fost luate <de familii> iar noi sperasem să ne putem bucura de o perioadă de odihnă. Imposibil. Vîpia era atât de mare încât prăvăliile se închideau deja dimineața devreme iar obloanele întunecate trebuiau coborâte. Astfel, temperatura devenea chiar suportabilă, dar camerele erau acum atât de întunecate încât nu se putea nici citi, nici lucra de mână, ci te puteai doar încredința unei liniști indolente. O apatie fără margini ne cuprinsese; toată pofta de mâncare ne trecuse, îndeosebi felurile de mâncare cu carne deveneau scârboase. Servitorii se înghesuiau, de la 10 dimineața până la 4 după-amiaza, în vreun colț răcoros sau se ascundeau în pivniță. Doar seara pe la 8 se putea respira și atunci ne plimbam în susul și în josul grădinii ce se răcorise. În pat se putea doar zace după ce se scuturau deasupra cutii întregi cu pulbere împotriva insectelor. Cine își permite cumva, părăsește Bucureștiul în această vreme și merge într-unul din locurile răcoroase din Carpați. Leafa noastră nu ar fi fost suficientă pentru o asemenea vilegiatură și cu călătoria de întoarcere ce ne stătea dinainte nu vroiam să ridicăm pretenții la casa institutului, care ne-ar fi fost cu siguranță pusă la dispoziție pentru un asemenea scop. //

p. 139 Domnișoara Römke ne părăsise deja înainte de vacanța mare și astfel ne pregăteam cu hărnicie pentru a ne descurca cu muncile de după revenirea pensionarelor. [...] La jumătatea lui octombrie am primit telegrama ce anunța sosirea sorei Hermine la Giurgiu. De neuitat au rămas zilele pe care le-am petrecut cu ea. Erau sentimente foarte amestecate, ce ne mișcau. [Reflecții ale autoarei: pe de o parte, bucuria de a părăsi o poziție ce nu s-a dovedit sigură, pe de alta tristețea de a nu duce munca începută la bun-sfârșit.]

p. 140 După ce am înmănat actualei superioare registrele de socoteli și inventarul casei și după s-a familiarizat cu tot ce era demn de a fi cunoscut, // am pornit în călătorie, căci plecarea celorlalte trei surori ne fusese anunțată telegrafic de la Pesta de pastorul Disselhoff. Sora Betty a rămas și mai departe în institut, la dorința superioarei.

Baronul <von Meusebach> era deja de câteva luni în concediu în Germania, își instruisese însă cancelarul să ne sprijine în orice privință referitoare la călătoria de întoarcere. În mare măsură aceasta s-a și întâmplat; servitorul său ne-a condus până la Giurgiu, a luat locuri pe vasul cu aburi pentru noi, s-a îngrijit de bagajul nostru și ne-a părăsit doar la plecarea navei, după ce totul fusese pus în ordine, comod, pentru noi. Aveam destulă experiență pentru a ști că rochia de diaconie, protectoare, era importantă, așa că am hotărât să renunțăm la ele abia la Viena, unde doream să ne oprim câteva zile. La Orșova ne-am întâlnit cu vasul cu aburi ce mergea în aval, cu cele trei profesoare ale diaconiei de la Kaiserswerth. Când

acesta a oprit, pastorul Disselhoff, care ne făcuse cu mâna de departe, deja, a venit către noi. Puteam însă să schimbăm doar câteva cuvinte pe fugă. Când ne-a părăsit a răsunat încă o dată, peste valuri, până la noi: „Pe Domnul avem ca salut și îndrumare!”. Iar Dunărea curgea mai departe și le-a dus pe surori în jos, către locul pe care noi tocmai îl părăsisem. Dar pentru noi așa se încheia o parte importantă a vieții.

[O perioadă de evaluare a experienței de la București.] Șederea la București p. 141 îmi adusese, în ciuda grelelor încercări, și câteva avantaje clare. Dacă voi ajunge vreodată în situația de a înființa un pension în Germania, acolo făcusem studii pregătitoare foarte valoroase. Pe de altă parte, franceza îmi devenise, prin folosirea continuă, aproape la fel de ușoară ca și germana.

WOLFGANG DERBLICH

(1822–1893)

Wolfgang Derblich s-a născut în anul 1822 la Brody, la vremea aceea în Imperiul austriac, azi oraș în Ucraina vestică și s-a stins din viață la data de 19 septembrie 1893, la Praga. A terminat facultatea de medicină militară la Universitatea din Breslau, în anul 1848. Datorită bunei sale reputații, la numai un an de la absolvirea studiilor, a fost trimis în Țara Românească, în calitate de medic șef al misiunii militare austriece, cantonată în principat, imediat după înăbușirea revoluției de la 1848. Ca urmare a experienței acumulate în lunga perioadă petrecută în spațiul românesc, Wolfgang Derblich a publicat la Praga, în 1859, cartea *Land und Leute der Moldau und Walachei*.

Analiza atentă și, în bună parte, obiectivă, pe care o face societății muntene pe parcursul unui deceniu, este condusă cu o meticulozitate, ce seamănă foarte mult cu investigația medicală. Tonul povestirii, care oscilează de la admirație și duiosie la ironie, lasă să se întrevadă simpatia autorului pentru români, deși modernizarea societății românești nu i se pare neapărat un lucru bun. Tot ceea ce venea din Franța era considerat a fi nefolositor, inadecvat sau, mai rău, periculos, în timp ce consultanța și modelul austriac i se par autorului cea mai bună cale de urmat spre civilizație modernă. Sunt scoase în evidență tarele unei administrații care, dacă nu era coruptă, era delăsătoare.

Evenimentele la care face referire Derblich, datele exacte prezentate și aprecierile bine fixate cronologic ne fac să credem că Derblich a însoțit trupele austriece atât în prima perioadă de ocupație, până la războiul Crimeei, cât și după Congresul de la Paris. Cu toate acestea, preocuparea pentru politica principatului nu sunt prioritare în expunerea sa, atenția fiind focalizată pe date etnografice, urbanistice, economice, geografice și mai ales culturale. În acest sens amintim primele capitole dedicate exclusiv Bisericii Domnești din Curtea de Argeș și Mănăstirii Argeș. Sunt descrise în amănunt elementele de construcție, decorația exterioară a mănăstirii, legenda Meșterului Manole, într-o versiune lărgită, mai puțin cunoscută azi, ca și amănunte privind organizarea învățământului teologic și viața monahală în Țara Românească.

Nu sunt lipsite de interes nici datele istorice, legate de o prezentare destul de corectă a domniilor fanariote, la care adaugă și o listă a tuturor domnilor veniți din Fanar.

Ca medic militar, care și-a petrecut aproape un deceniu la București, dar și în provincie, Derblich a observat cu atenție sistemul sanitar românesc, igiena publică și organizarea armatei. În aceste domenii ironia se îmbină cu critica binemeritată a lipsurilor, cauzate de autorități indolente sau corupte, dar nu putem să nu subliniem modul repetat în care autorul face aluzii destul de străvezii la orientarea greșită a elitei românești către modelul cultural și politic francez. Așa este cazul Codului penal, pe care îl consideră inadecvat pentru că a fost compilat după cel francez, în timp ce vechea justiție, abuzivă și aflată la bunul plac al unor instanțe lipsite de rigoare, este considerată a fi fost eficientă și rapidă, chiar dacă nu respecta nici una dintre procedurile dreptului modern. Atunci când este vorba despre organizarea școlii de moașe, a corpului de pompieri sau de grăniceri, pentru acestea se găsesc doar cuvinte de laudă, pentru că ele se aflau sub conducerea unor austrieci.

Pagini interesante găsim și despre credințele religioase și despre organizarea bisericii în Țara Românească, deși autorul face unele confuzii. Efortul cultural al călugărilor de la școala catolică, unde predau învățătoare din Germania este foarte mult laudat, la fel ca și contribuția statului prusian la întreținerea bisericii catolice din București și a Ordinului Ospitalierilor, care avea deschisă în capitală o misiune dedicată îngrijirii bolnavilor. Sunt prezentate date și despre situația luteranilor, a calvinilor și a evreilor (despre care se spune că cei mai mulți trăiesc în Moldova, peste 100 000).

Datinile românilor de sărbători și superstițiile sunt și ele de menționate, aducând uneori informații prețioase pentru etnografi, deși nu tot ceea ce a văzut sau i s-a povestit a fost bine înțeles de medicul militar.

Calitatea sa oficială, l-a făcut pe Derblich să fie foarte atent cu tot ceea ce era legat de sistemul sanitar și de organizarea armatei. Erau informații de folos nu numai pentru redactarea unei cărți, concepută ca o relatare de călătorie, cât și pentru autoritățile de la Viena, a căror miză politică în principatele dunărene era bine cunoscută din secolul al XVIII-lea. Prezența lui Derblich în Țara Românească, de la sfârșitul revoluției de la 1848 până la Unire, nu a fost întâmplătoare, iar pledoaria sa se îndreaptă spre necesitatea ca societatea românească să se modernizeze sub auspiciile Imperiului. Datele valoroase pe care le dă în legătură cu organizarea și numărul efectivelor miliției naționale din Țara Românească sunt prilej pentru considerații generale, referitoare la principiile organizării unei armate naționale, bine echipată tehnic și cu efective umane animate de cele mai înalte idealuri patriotice de apărare a țării, efective cărora să le fi fost inoculate, prin educație, nu prin pedepse corporale, spiritul de abnegație, solidaritatea și curajul. Toate aceste principii de bază erau de regăsit în armata austriacă, după cum se recomanda ca, pentru modernizarea tehnică, să se apeleze din nou la modelul austriac (pentru reorganizarea marinei !!!) și la cel rus pentru echiparea și instruirea corespunzătoare a corpurilor de artilerie și de geniu.

La începutul prezentării, menționez că Derblich nu se arată dornic să prezinte situația politică din cei 10 ani petrecuți în Țara Românească. De aceea el nu a dedicat decât un singur capitol organizării politice din principate și, în aceste pagini, nu face decât referiri la evenimentele imediate. Pentru a se scuză, Derblich afirmă că el nu posedă capacitatea jurnaliștilor „de a judeca nevoile popoarelor și de a proiecta constituțiile țărilor”. Această falsă modestie („bietul meu creier nu are nici o idee despre gândirea politică”) nu face decât să exprime atitudinea Austriei la Congresul de la Paris și în timpul pregătirii actului Unirii, mascată de autopersiflare. Pentru că volumul a apărut după ce principatele își exprimaseră cum nu se poate mai ferm opțiunea pentru o unire autentică, Derblich nu face comentarii directe. Cu toate acestea, ironia cu care sunt judecate articolele Convenției de la Paris¹ și exprimarea convingerii că muntenii și moldovenii nu se vor putea înțelege niciodată vorbesc de la sine. Volumul se încheie cu mai multe scrisori, pe care autorul susține că le-a primit din principate, ceea ce nu este exclus. Semnatarii scrisorilor sunt trecuți sub tăcere, dar conținutul acestora fie ia în derâdere actul semnat de marile puteri, fie este plin de invective² la adresa noilor rânduiești, din care boierimea conservatoare nu avea decât de pierdut.

Plecăt din principat, Derblich și-a continuat cariera medicală și militară, materializată și cu o binecunoscută lucrare *Ein Menschenalter Militärarzt. Die simulierten Krankheiten der Wehrpflichtigen*, publicată în anul 1889 și care a cunoscut mai multe ediții, una dintre ele nu mai veche de un deceniu.

O altă lucrare care ar merita întreaga noastră atenție sunt memoriile sale, în două volume, la care din păcate până în acest moment nu am avut acces direct. Este vorba despre *Errinerungen eines K.K. Militärarztes*, apărută la Hannover între 1889-1890. Este o carte scrisă la sfârșitul vieții, în care ar fi interesant de comparat cum privește Derblich, prin prisma timpului, experiența adunată în Țara Românească în primii ani ai carierei sale.

Deși adesea citate, paginile cărții lui Derblich, *Land und Leute der Moldau und Walachei*, nu au fost niciodată traduse. Referiri la descrierea monumentelor din Curtea de Argeș pot fi găsite chiar și în ghiduri turistice banale, dar fără ca textul să fie anexat. În ceea ce privește ampla prezentare a Bucureștilor, George Potra³ folosește multe pasaje, de asemenea fără a traduce integral textul german. Probabil, însă, că cele mai ample trimiteri la cartea lui Wolfgang Derblich face Nicoale Iorga⁴, care

¹ *Tratatul dintre Austria, Franța, Marea Britanie, Prusia, Rusia, Sardinia și Turcia la 1 august 1858*, p. 284–307.

² „La drakul ku organizazii!” începe scrisoarea unui boier din Craiova, al cărui nume rămâne anonim. „Să ia Belzebut constituția și pe toți susținătorii ei. Eu eram pe deplin convins că de la Paris nu este de așteptat nimic bun”, p. 310.

³ G. Potra, *Bucureștii la mijlocul secolului XIX*, Tipografia Universul, București, 1941.

⁴ N. Iorga, *Istoria Românilor prin călătorii*, ed. a II-a adăugită, vol IV, Ed. Casa Școalelor, București, 1929.

prezintă în sinteză toate cele 18 capitole, subliniind cele mai importante informații pe care le aducea medicul militar. Paginile scrise de Derblich sunt cu atât mai valoroase cu cât medicul se pare că învățat limba română, având astfel contactul direct cu lumea măruntă a cartierelor bucureștene sau lumea satului. Constrânși de rigorile tipografice și editoriale, am fost obligați să traducem doar capitolele sau fragmentele de capitole pe care le-am considerat originale și pitorești.

WOLFGANG DERBLICH

Țara și oamenii Moldovei și Valahiei⁵

Capitolul I

Odinioară și acum. Arhive. Cea mai vestită biserică a unei mănăstiri.

Cele două Principate. Singurii Sfinți români. O legendă.

p. 1 Ce imagine aventuroasă ne zugrăvește fantezia la <auzul> cuvântului *Valahia!*

Ce mistere se află în numele orașului București! Câtă originalitate poartă cuvântul *boier!*

Desigur, această atracție scade la o observare mai exactă.

Așadar, cu cât ne apropiem de vremurile noastre, cu atât mai mult descrierile despre toate acestea sună ca niște povești, pentru că ele zugrăvesc realități și împrejurări, care abia dacă mai pot fi prezentate în mod aproximativ. //

p. 2 Acesta este paradoxul civilizației, care face ca și în țările dunărene urmele originalității să înceapă să se șteargă. În toate situațiile, spiritul epocii te duce mai departe. Peste tot el răpune săgețile barbariei, dar stinge și strălucirea naturii. Într-adevăr, el curăță multe grajduri ale lui Augias, dar distruge și parfumul poeziei. [Continuă deplângând modernizarea care distruge aspectele originale ale civilizației dunărene și dispariția colibelor de lemn, a bazarelor din orașe ca și a veșmintelor orientale purtate de boieri]

p. 3 Frumoasa *Kukoana*⁶ (stăpâna) nu îi mai pedepsește cu propria mână pe servitori, iar boierul rareori îi mai bate pe Țigani, dar prin asta această clasă a degenerat într-un mod fără precedent.

p. 4 Și cu toate acestea Țara Românească și Moldova oferă multe <aspecte> interesante; neținând seama de situațiile încurcate, Țara Românească rămâne pentru observator, din toate // punctele de vedere, o țară ieșită din comun. Așadar, se poate susține că farmecul acesteia constă tocmai în amestecul unor moravuri orientale, pe cale de dispariție, cu cele europene, în așezarea tuturor realităților spontan, necenzurate sălbatic, în patul lui Procust al civilizației moderne. Studiul acestora este mai mult sau mai puțin îngreunat doar de diferite împrejurări, printre care lipsa izvoarelor credibile nu este deloc neglijabilă. Există prea multe descrieri ale acestei țări bizare, prea multe contradicții se găsesc chiar în interior. Străinii găsesc

⁵ Traducere după Wolfgang Derblich, *Land und Leute der Moldau und Walachei*, Ed. Kober und Markgraf, Praga, 1859.

⁶ În text.

arhivele și izvoarele statistice inaccesibile și localnicii, de regulă, le distrug de fiecare dată când sunt în conflict cu guvernul sau când se supun acestuia. Așadar, conceptele „arhive și izvoare statistice” sunt pentru această țară vorbe goale. Nu există nici o arhivă în Țara Românească și statistica este aici încă necunoscută. În cursul descrierii noastre trebuie să fie clar acest lucru, că informațiile despre și din Țara Românească nu trebuie să fie considerate a fi adevărate, tocmai pentru că autoritățile locale nu sunt în stare să ofere date sigure despre subiecte istorice sau național-economice. Cauza rezidă, pur și simplu, în situația deloc de neglijat, că în Țara Românească rareori există funcționari capabili. Pe lângă acestea, cei care citesc ziarele știu că *tătarii și goții* își au originile în ținuturile de odinioară ale României!⁷

Așadar nu este inutil pentru turiști, ca să își facă o impresie, cu ce fel de țară și oameni au de-a face, să transmită pe ici pe colo o informație mai sigură, pe care ei au fost atât de // fericiți să o noteze, peste tot unde au aflat câte ceva; ruine, observații, imagini – pentru a le [putea] judeca, mai bine sau mai rău. p. 5

Chiar la intrarea în Țara Românească, se deschide pentru cercetător un câmp larg pentru întâlnirea dintre istorie și istoria culturii.

La o distanță de patru stații de poștă de Sibiu⁸ se află, chiar pe drumul principal spre București, târgușorul Curtea de Argeș. Aici se pare că a fost prima reședință a domnilor Țării Românești⁹. Aici se văd și ruinele unei străvechi biserici catolice și de aici, la un sfert de oră depărtare de curtea mănăstirii, se află cea mai frumoasă biserică bizantină¹⁰ din Principatele dunărene. Din cea mai veche reședință a domnilor români¹¹ nu a mai rămas mare lucru, în afară de o piață împrejmuită <delimitată>, care este desemnată ca fiind fostul „palat” al voievodului Țării Românești, Radu Negru¹². Câteva case și mult mai multe căsuțe, din cuprinsul târgului, sunt nou-ridicate. Cu toate acestea, nimic nu arată că pe acest loc a fost odinioară prima curte¹³ a Țării Românești, mai mult, după <părerea> mai multor istorici, aceasta ar fi fost mutată la Câmpulung¹⁴. S-a susținut de multe ori că Radu Negru a poruncit să fie construită prima biserică catolică din Țara Românească, din care nu a mai rămas decât un turn, deoarece el a avut o soție catolică, pe contesa Ana. Potrivit altor scrieri istorice aceasta ar fi fost ctitorită de către Alexandru I Basarab, care a domnit 100 de ani mai târziu (anume între 1340–1342).//

Aceeași nesiguranță domnește chiar și în simpla prezentare a târgului, cu p. 6 toate că mai jos va fi descrisă biserica grecească, foarte bine conservată, unde este menționat același Radu Negru. Această <afirmație> este contrazisă de inscripția <pisania> mănăstirii, care spune:

„Când m-am fost convins că biserica din Curtea de Argeș este din lemn putred și stă gata să se prăbușească, eu (principele Neagoe 1517)¹⁵ am poruncit să

⁷ *Rumänien.*

⁸ *Hermanstadt.*

⁹ *Fürsten.*

¹⁰ Referire la Mănăstirea Argeș, ctitoria lui Neagoe Basarab, târnosită în anul 1517.

¹¹ *walachischen Doamni oder Regenten.*

¹² *Radu negru oder Rudolf des Schwarzen.*

¹³ *Kurtea.*

¹⁴ *Kimpolung.*

¹⁵ Paranteza aparține lui Derblich.

se construiesc această biserică a mănăstirii”. Cu toate acestea, chiar și astăzi, biserica din Curtea de Argeș este relativ bine conservată și timp de mai multe sute de ani nu a mai fost reparată, astfel că și în timpul lui Neagoe nu putea să fie o clădire din lemn putred. Această biserică este vestită în lung și în lat, datorită moaștelor Sfintei Filofteia, singura dintre sfinți care are origine română¹⁶, care însă a murit în afara țării și printr-o minune a fost readusă în patria mamă. Legenda despre ea sună după cum urmează: Sfânta era odinioară foarte miloasă și darică. Își lua duminicatul de la gură ca să îl împartă cu săracii și bolnavii.

Într-o zi i-a dus prânzul tatălui ei în pădure. Acolo a întâlnit o biată bolnavă, care i-a cerut de mâncare. Milostiva Filofteia nu a pregetat ca să îi dea tot ceea ce avea la ea. Când a ajuns la tatăl său, care deja era furios, flămând acesta a lovit-o în fel și chip. Ea a fost înmormântată, dar a doua zi, după ce fusese găsită, deși moartă, era înconjurată de aura strălucitoare a sfinților, care a însoțit coșciugul. S-a adunat tot clerul și s-au întâlnit cele mai înalte autorități, ca să îi facă noi funeralii.

p. 7 Dar s-a întâmplat ca // trupul neînsuflețit să nu poată fi mișcat din loc. A fost întrebat trupul sfânt dacă vrea să fie îngropat la Constantinopol sau pe Muntele Athos, sau la Ierusalim, ori în oricare alt oraș sfânt? Trupul neînsuflețit nu s-a mișcat și nu a putut fi mutat din loc nici cu ajutorul a 12 perechi de boi. Atunci a ieșit în față un om ponosit și a pus și el întrebarea dacă sfânta nu vrea să fie dusă la Curtea de Argeș? Numai atunci trupul a devenit ușor ca un fulg. Ea a fost pusă în coșciug cu mari procesiuni, a fost însoțită de înalte fețe bisericești și a fost adusă la Curtea de Argeș, fiind depusă în biserica centrală a acestei localități, unde a fost venerată de întreaga comunitate și, până în zilele noastre, face minuni. Atingerea coșciugului <sfintei> se crede că îi vindecă pe nebunii furioși și cel care a scris aceste rânduri a găsit în căsuțele aflătoare lângă biserică mai multe minți rătăcite, care, după spusele locuitorilor dornici să creadă în miracole, fuseseră aduși acolo în cel mai înalt grad de nebunie și în prezent se aflau într-un stadiu de vindecare a nebuniei; desigur că din agoniseala bolnavilor se plătește bisericii și marea economie făcută le schimbă dispoziția¹⁷.

Capitolul II

Paradisul Țării Românești. Curtea de Argeș și comorile sale de artă. Principele Neagoe Basarab. Arhitectul Manole. O legendă populară romantică. Sfântul Nifon

p. 8 La un sfert de oră de târgul Curtea de Argeș se află mănăstirea cu același nume. O vizită remarcabilă la aceasta ne-a dat posibilitatea să facem cunoștință cu extraordinara biserică ce se află în interior, ca și cu numeroase întâmplări din Țara Românească, dar mai ales cu cele din plasa Curtea de Argeș.

¹⁶ *Walachischen Heiligen.*

¹⁷ Autorul sugerează că tratamentul la medic fiind scump, era mult mai avantajos, din punct de vedere financiar, ca bolnavii să fie aduși la biserică, să atingă moaștele Sfintei Filofteia.

Așezarea acestui district este una dintre cele mai frumoase pe care Țara Românească le are și una dintre cele mai binecuvântate de natură. Cercetători ai naturii, artiști, oameni ai pădurii, industriași, toți vor găsi aici cele mai diverse mijloace de acțiune. Carpații au aici păduri impunătoare, în care se găsesc numeroase familii de urși, haite neîmblânzite de lupi, vulpi, capre negre și vânat roșu și negru din abundență. Ne-au fost arătați mai mulți vânători, printre care era unul care doborâse peste 50 de urși. //

Ne-au fost aduse blănuri de urs, mari și frumoase, la prețul de nimic de 20 de *zwanzigeri*¹⁸ și, fără prea multă târguială, se găsesc aici cele mai frumoase și mai bine lucrate blănuri de lup, la 10 *zwanzigeri*. Râurile numeroase ale acestei regiuni, dintre care cele mai reprezentative sunt Argeșul și Oltul¹⁹, poartă în ele nu numai pești foarte gustoși, ci și nisip aurifer, într-o cantitate extraordinară²⁰. Vinul vestit de Drăgănești²¹ nu se găsește adevărat, curat și extraordinar de ieftin de cumpărat, decât în acest județ.

Cucuruzul (sau grâul turcesc)²², care crește din abundență peste tot aici, este considerat ca fiind cel mai bun din Țara Românească și pomii fructiferi nu sunt nicăieri atât de frumoși și nicăieri în număr atât de mare, ca aici.

Aerul sănătos și curat, apele încântătoare, limpezi ca cristalul și numeroasele izvoare minerale, puțin cunoscute, desemnează acest județ ca fiind binefăcător și cu proprietăți curative pentru cei bolnavi. Printre izvoarele tămăduitoare se remarcă în mod deosebit <cele de la> Olănești²³ și Călimănești (?)²⁴. Ele conțin săruri de sulf²⁵ și sunt folosite, cu succes, pe scară largă pentru vedere și afecțiuni reumatismale. Băilor sulfuroase de la Cozia li se poate prezice un frumos viitor. Acestea au izvoare termale și sunt considerate ca având proprietăți curative extraordinare. După un plan al principelui Știrbei²⁶ ar fi trebuit ca această a doua baie a lui Hercule²⁷, să fie amenajată în conformitate cu <cerințele> timpurilor noastre.

¹⁸ Monedă austriacă de argint ce valora 20 de crăițari. Din 1857 Austria a trecut la un sistem zecimal, potrivit căruia un gulden avea 100 de crăițari, iar guldenul, ca monedă etalon, cântărea aproximativ 11, 64 gr. de argint (fiind, la rândul său echivalat, cu o jumătate din talerul convențional, moneda etalon după care, din 1754, au fost stabilite cursurile monedelor statelor germane, aflate încă în Sfântul Imperiu German). Un calcul simplu ne arată că blănurile de urs au costat 400 de crăițari, adică doar 4 guldeni.

¹⁹ *Argisch* și *Alt*.

²⁰ Și această informație, ca și multe altele, este eronată, ceea ce arată că autorul fie a crezut tot ce i s-a povestit, fie a folosit informațiile altor călători, care la rândul lor erau greșite.

²¹ De fapt vorbește despre un vin local, care i-a plăcut în mod deosebit. Podgorii vestite se află la Drăgănești și Drăgășani, în Oltenia.

²² De fapt porumb.

²³ *Olamisti* în text.

²⁴ În text se află cuvântul greu de descifrat *Kapaunew*. În zonă mai există băile de la Govora și Căciulata.

²⁵ În text există o notă a autorului care spune: „O analiză sumară făcută de mine arată că într-un pfund <- 454 gr.> se află aproximativ 4 grame de săruri, anume, săruri de sulf, de potasiu, de sodiu și de calciu.”

²⁶ Barbu Știrbei, principe al Țării Românești 1849-1853, 1854-1856.

²⁷ *Herculesbad*, numele german al stațiunii Băile Herculane, din Banat, a cărei amenajare modernă a început din anul 1736, în timpul împăratului Carol al VI-lea.

Numai că, împreună cu multe alte lucruri bune și folositoare, și acest <plan> a fost abandonat după demisia numitului principe. //

p. 10 Iubitorul de artă, în acest județ, este captivat, de biserica ce se ridică în curtea mânăstirii Curtea de Argeș. Aceasta este construită în stilul bizantin renascentist, care este extraordinar și totuși simplu. Prin întreaga bogăție a detaliilor arhitectonice, prin marea diversitate a formelor de construcție, aceasta rămâne un punct de reper, de o puritate absolută. Biserica este considerată a fi una dintre cele mai frumoase din Principatele dunărene și unică, în felul ei, pentru stilul bizantin. Neglijarea ei a făcut ca până nu de mult să fie aproape necunoscută. I-a revenit fostului comandant al ultimelor trupe de ocupație austriece în Principatele dunărene, nobilului iubitor de artă, contele Coronini²⁸, să atragă atenția țării asupra acestui neprețuit monument de arhitectură. Dar el nu s-a mulțumit cu atât, ci a pus, pe cheltuiala sa, ca biserica să fie fotografiată în cele mai mici detalii, să fie descrisă și să fie făcute copii după acestea, care au fost distribuite notabilităților din Țara Românească. De asemenea, un exemplar al albumului fotografic făcut acestei biserici a fost trimis la Comisia austriacă centrală pentru cercetarea și întreținerea monumentelor arhitectonice, care a mărturisit că de mult timp nu a mai primit o realizare atât de interesantă.

Interiorul bisericii, dimpotrivă, are puțin de arătat. Potrivit lucrării scriitorului francez (Ubicini, *Provinces roumaines*, p. 202), în afară de covoarele pline de culoare, care se spune că au fost țesute de soția ctitorului, împreună cu doamnele de la curte și de frescele numeroase, care se află în biserică, nu mai este aproape nimic de văzut. Demne de atenție sunt numai cele 12 coloane de marmură, portretele p. 11 principelui Neagoe Basarab și al soției sale, // ca și sarcofagul cu moaștele sfântului Nifon. Ceea ce face însă din biserică un monument de arhitectură atât de neprețuit este nu numai ansamblul trainic, ci și turnurile spiralate și mai ales ornamentele, cu care sunt acoperite părțile exterioare. Numărul acestor ornamente este de 186, dar ceea ce le face unice este aceea că nici măcar un singur rând al acestor circumvoluțiuni, rafinate și deosebit de artistice, nu seamănă cu altul. Toate turnurile, cupolele și ramele ferestrelor, portalul măreț și colțurile, marginile și unghiurile fără număr sunt împodobite cu cele mai frumoase ornamente, pe care probabil nici o altă clădire nu le mai are. Unele ferestre, unele rozete și casete, ca și unele dintre metopele atât de delicate, împodobite cu patru până la șase tipuri de ornamente deosebite, care au fost tăiate în piatră cu mâna, dau bisericii un aspect atât de elegant și ele ar putea pe de-a întregul să slujească ca modele pentru diverse ramuri ale industriei moderne, cum ar fi tapete, dantele, panglici și alte asemenea. Aceste ornamente sunt la fel de greu de descris ca și de desenat. Numai iubitul soare, acest răbdător, agil și singurul adevărat artist, poate să le redea cu adevărat, iar fotografiile și mai degrabă heliografiile²⁹, pe care un farmacist militar austriac (domnul Auger) le-a făcut, sunt deosebit de clare și de strălucitoare.

²⁸ J.B.A. von Coronini-Cronberg (1794-1880) vezi relatarea sa de călătorie în vol. VI al colecției de față

²⁹ Termen folosit de Nicephore Niepce pentru a defini procesul inventat de el de a fotografia (derivat din helios – soare și graphos – descriere). Primele încercări datează din 1793, dar calitatea

Vechimea bisericii este, potrivit inscripției care se află deasupra ușii și a fost pusă mai târziu, cu adevărat venerabilă. Este datată din anul 1517. Pentru această vechime biserica este cu adevărat bine întreținută. Aceasta se datorează numai trăinicieii ieșite din comun a pietrei, a mortarului nemaiîntâlnit și a modului deosebit de artistic al îmbinării într-un întreg a părților separate. // [Urmează considerente privind lipsa de fonduri pentru restaurarea monumentelor, dar și neglijența locuitorilor și a autorităților pentru a întreține sau înfrumuseța ceea ce există]

Imediata vecinătate a bisericii nu se prezintă în aceeași stare fericită. Clădiri p. 12 dărâmate, case de țară murdare, construcții inestetice începute cu ani în urmă și rămase neterminate, materiale de construcție cu totul hidoase, aruncate unele peste altele, realizează întreaga compoziție lipsită de gust, care înconjoară această biserică încântătoare. Materialele de construcție au rezultat din șantierul unui Seminar ce ar fi fost bine venit și ale cărui temelii fuseseră puse. Aceste materiale, constând din clădiri neterminate, țigle îmbătrânite și grinzi de lemn putrezite, zac acolo de pe vremea primei guvernări a ultimului caimacam, Alexandru Ghica³⁰. Atunci a existat intenția lăudabilă ca, în locul clădirii de lemn ruinate a Seminarului, să fie ridicată una mare din piatră. Planul fusese lucrat, fundațiile fuseseră începute, majoritatea materialelor adunate, dar trebuie să nu uităm <ce spun> cele două constituții ale Țării Românești în privința acestei clădiri publice. Una dintre constituții spunea: „Dacă pentru clădirile publice sumele odată stabilite nu ajung și dacă lipsește mult, trebuie să fie scoase alte capitaluri din fondurile statului” așa că mai degrabă sunt lăsate să fie pierdute // sumele deja investite, p. 13 decât să fie riscate unele noi.

După cel de-al doilea principiu de stat, principele în funcție nu este obligat să continue ceea ce a început predecesorul său, decât dacă aceasta este folositor și necesar obștii.

Evident că despre arhitectul acestei biserici încântătoare nu există nici o informație sigură. După o legendă populară au fost nu mai puțin de 900 de meșteri care au lucrat la aceasta. După o cronică grecească, care acum nu mai poate fi găsită în biblioteca mănăstirii (?)³¹ principele Neagoe al IV-lea a trebuit, pentru a-și aduce acasă mezinul, aflat ostatec la curtea lui Selim I, să îl răscumpere cu prețul construcției unei moschei^{31bis}.

imaginii a fost stabilizată de Niepce în 1827, folosind bitumul de Iudeea. Reproducerea imaginii se făcea tipografic, folosindu-se clișee pe plăci de cupru, obținute pe cale fotochimică și acoperite de un strat fin de bitum de Iudeea. Calitatea reproducerii imaginii a fost îmbunătățită prin colaborarea, din 1829, cu Daguerre, care a folosit ca stabilizator uleiul de lavandă. Daguerre a continuat cercetarea și după moartea lui Niepce, în 1833. Prin tratarea plăcilor de cupru argintate cu iod s-a obținut un nou procedeu de fotografiere, *daguerotipul*. Dezvoltarea imaginii se făcea cu vapori de mercur, încălzit la 75 de grade, iar fixarea ei era favorizată de folosirea unei soluții fierbinți de clorură de sodiu. La acest procedeu face referire Derblich. Fotografia pe negativ flexibil a apărut abia în 1884 și este invenția lui George Eastman, care a folosit ca suport nitroceluloza.

³⁰ Alexandru Ghica a fost primul domn regulamentar din aprilie 1834-octombrie 1842. A revenit la conducerea Țării Românești în calitate de caimacam în timpul pregătirilor pentru Unire (aprilie 1856 – octombrie 1858)

³¹ Semnul întrebării se află în textul original.

^{31bis} Informațiile ce urmează nu fac parte din nici o variantă a legendei *Meșterului Manole*.

p. 14 Neagoe a ales pe un anume Manole din *Monsten*³² să fie meșter.

Sultanul a fost atât de încântat de moscheea demnă de toată admirația, care avea 999 de ferestre și 366 de minarete, încât i-a făcut lui Neagoe daruri bogate și i-a permis ca materialele rămase să le folosească pentru construcția unei biserici în patria sa. Cu aceste materiale trebuie să fi poruncit Neagoe să se construiască biserica mănăstirii Curtea de Argeș.

Asupra originii acestui Manole există mai multe opinii. După unii trebuie ca el să fi fost italian sau spaniol. Românii îl consideră unul dintre valahi³³ și povestesc următoarele, prin mai multe legende populare în versuri, despre moartea sa tragică.

Piosul principe Neagoe Basarab a mers mai întâi cu renumitul meșter Manole pe malul încântător al Argeșului. Acolo au întâlnit un păstor, pe care l-au întrebat care era cel mai sălbatec loc de lângă frumosul râu, locul „unde Râul să însoțește cu Necuratul”. Păstorul le-a arătat un asemenea loc, unde // șerpii zăceau printre p. 15 mărăcini, unde câinii și lupii urlau în văzduh.

Aici au hotărât ei să construiască o mănăstire și o biserică.

Principele Neagoe s-a lăudat că își va oferi toate bogățiile dacă biserica va fi unică și cea mai frumoasă din lume și că îl va copleși pe meșter cu cele mai mari comori și onoruri. Ei au început lucrul, dar ceea ce ziua terminau, noaptea era dărâmat și distrus.

Când Manole a văzut asta, a fost foarte tulburat. El și-a părăsit soția, pe care o iubea foarte mult și a rătăcit plin de gânduri de colo, colo, până când l-a ajuns oboseala și a adormit. Acolo el visă, că norii s-au despărțit și din cer o umbră divină s-a aplecat asupra lui.

„Eu sunt nemurirea” vorbi arătarea cerească. „Îți văd grijile și necazurile și te voi ajuta. Dacă te vei ridica deasupra uitării, vei fi nemuritor, ca mine. Vei putea construi biserica și va fi plină de strălucire. Dar în drumul ambiției trebuie să sacrifici ceea ce iubești mai mult”. Zeița dispăru, dar cuvintele ei rămăseseră adânc întipărite în mintea lui Manole. Când își dădu seama că biserica va fi o minunăție, așa cum își imaginase, spinul ambiției îl sfâșie mai mult ca oricând. A pus să fie aduși noi zidari și au fost angajați un șir fără sfârșit de salahori. Lucrul părea ziua splendid, pareă că va dăinui pe vecie, dar venea noaptea și totul se prăbușea.

Când principele Neagoe a aflat aceasta, i-a dat lui Manole mai multe străji, pentru a-i însoți pe muncitori și să păzească, pe timp de noapte. Dar totul era în zadar. Au fost dublate și triplate străjile. Nu a folosit la nimic. Până la primul cântat al cocoșilor totul era în regulă, dar la cel de al doilea cântat al cocoșilor străjile erau doborâte de un somn căruia nu i se puteau împotrivi, iar la cel de al treilea cântat al cocoșilor se trezeau din somnul adânc, speriați de un zgomot înspăimântător; zidurile se prăbușeau. Manole era din ce în ce mai tulburat de toate acestea. Dar curajul și speranța nu îl părăsiră. Zi și noapte se afla pe șantier, urmărirea lucrările și își încuraja oamenii. Săraca lui soție, blândă ca un înger, îi tot spunea: Lasă lucrul, sufletul meu, suntem destul de bogați. Avem acest copil iubit, pe care tu nici nu l-ai mai îmbrățișat, de când te roade ambiția. Uite, cum tânjește după dezmierdările

³² Poate Mostiștea?

³³ De remarcat folosirea consecutivă a etniconului modern și a celui medieval.

tale. Dar el nu asculta glasul inimii. Orice sentiment nobil era înăbușit. Îl anima doar setea de glorie.

Într-o noapte întunecoasă plecă de acasă și porni spre șantier. Ajungând lângă un copac, a văzut ieșind din pământ o nălucă, care îl întrebă: „Tu ești meșterul Manole? Da. Eu sunt; Vrei să îți clădești biserica?; Da, vreau să termin și să desăvârșesc biserica; Dacă este așa, ești gata la orice sacrificiu?; Da sunt gata de orice; Biserica va fi construită!” spuse năluca „și nu se va mai surpa, în zori, numai dacă va fi zidită de vie, prima dintre neveste, ce va sosi la șantier. Jură că vei aduce această jertfă și dorința ta va fi îndeplinită”. //

„Jur, spuse Manole”.

p. 16

Năluca a dispărut și se făcu ziuă. Manole s-a apucat de treabă. Era atât de vesel, încât povesti totul deschis, fără nici o reținere. Când lucrătorii au auzit <povestea> le-au spus de îndată nevestelor că nu au voie să se mai apropie de șantier, dacă nu vor să li se întâmple o mare nenorocire. Numai Manole a fost atât de prins de muncă, încât a amânat să facă la fel. Ba chiar a uitat să meargă la prânz, acasă. Când soția sa a văzut că nu vine, a luat mâncarea și s-a dus la șantier. Manole o văzu din depărtare și păli. L-a rugat pe Atotputernicul să facă o minune și să reverse toate apele din jur, pentru ca iubita lui să nu poate ajunge la el.

Minunea se petrecu. Pâraiele și râurile au inundat pământul, dar iubitoarea lui soție trecea cu greu prin apă și venea tot mai aproape.

Atunci se rugă Manole ca vânturile să fie slobozite, încât soția sa să nu mai poată merge.

Rugăciunea lui a fost auzită. Așa începu o furtună îngrozitoare. Copacii în pădure au fost smulși din rădăcini, tunetul a zguduit munții, vântul urla și răsturna tot ce întâlnea în cale. Dar iubirea poate să răzbească, în ciuda valurilor și vântului. Așa nevasta, care trebuia să aducă de mâncare bărbatului ei, nu auzi acum vuietul furtunii, cum mai înainte nu văzuse apele învolburate. Se apropia din ce în ce mai mult de iubitul ei, venea ca să îi aducă mâncarea.

Vederea ei l-a zdruncinat pe Manole. Nu fusese niciodată o călătoare mai curajoasă. Dar cu toate astea, oricât de mult ar fi iubit-o, dragostea sa pentru Nemurire era mai mare. //

El porunci ca femeia să fie înșfăcată și zidită de vie. – Soția luă asta, la p. 17 început, ca pe o glumă. Dar când lucrarea a ajuns în dreptul inimii a devenit neliniștită și l-a rugat pe Manole ca să o salveze și să o elibereze pe iubita lui Anica. El nu îi auzi rugămintele. Zidul se ridica tot mai sus, în jurul frumosului ei corp, vocea femeii era tot mai slabă și mai speriată, până când nu s-a mai auzit deloc. După ce a fost adusă această jertfă, construcția și biserica s-au ridicat repede de la temelie până sus, spre lauda lui Dumnezeu și mirarea oamenilor .

Imediat ce biserica a fost terminată, principele Neagoe l-a întrebat pe Manole dacă el ar putea să construiască încă o biserică, la fel ca aceasta. „Doamne” spuse Manole, plin de trufie, aflându-se, împreună cu câțiva tovarăși, sus pe acoperiș, deasupra intrării, „această biserică a fost doar o simplă încercare, voi face de acum înainte unele mult mai frumoase”. La aceste vorbe principele Neagoe Basarab a poruncit ca scara și schelele să fie dărâmate, astfel încât Manole și tovarășii săi au rămas sus pe biserică.

După trei zile și-au făcut din șindrilă niște aripi și au încercat să coboare în zbor. Dar au căzut morți la pământ. Manole ar fi aterizat cu bine, dacă nu și-ar fi auzit numele strigat chiar din locul unde își zidise nevasta. El își pierdu mințile și se prăbuși în gol. Corpul i se prefăcu imediat în piatră, de unde a izvorât cea mai bună apă din împrejurimi. Cu trecerea timpului acolo a fost ridicată o fântână, care până în zilele noastre este cunoscută sub numele de *fântâna lui Manole*. //

p. 18 Legenda îl desemnează pe principele Neagoe drept ctitor al bisericii și este chiar așa, potrivit celor mai sigure documente istorice, care se află <înscrise> pe patru tăblii ce se află pe cele două părți ale intrării. Sunt inscripții în piatră, cu litere chirilice, în limba slavă și sună așa:

„Epist. către romani, cap. 8, versetul 14.

Căci sunt copiii lui Dumnezeu toți cei care urmează duhul său.

Căci cei care urmează duhul lui Dumnezeu se vor numi copiii Domnului”.

Așa și eu, Ioan Neagoe Vodă, robul Domnului nostru Isus Christos mi-am adus aminte că mulți regi au domnit pe pământ, dar nu au fost primiți în împărăția cerurilor, în timp ce alți domni, care, înaintea mea, au condus drept împărăția lumescă, au făcut doar Binele și l-au iubit pe Domnul din toată inima, au intrat și în Împărăția Cerească, după vorbele profetului David.

Fericit este credinciosul, pentru că el îl va vedea pe Dumnezeu, căci numai prin credință va fi mântuit.

Când mi-am adus aminte de aceste vorbe sfinte au înflorit în inima mea cele mai fierbinți dorințe ca să ridic un locaș Prea Curatei și Prea Binecuvântatei Stăpâne, Născătoarea de Dumnezeu, Maria, pururi Fecioară, așa încât să râvnesc și să mă străduiesc ca să devin părtaș al Împărăției Cerești. A Toate Creatorul mi-a luminat mintea și, ținând seama că vechea biserică din Curtea de Argeș era veche și ruinată, am ridicat cu toată chibzuiala, spre cinstirea și preamărirea Sfintei Fecioare Maria, numita biserică. În acest scop mi-am dăruit toate satele, iazurile de pește, țișanii, vămile, toate bogățiile, aur, argint, perle și pietre prețioase de mare valoare. //

p. 19 Pentru aceasta îi conjur pe urmașii mei, în numele Creatorului Cerului și Pământului și în numele Preacuratei Sale Mame și îi rog: ca această casă sfântă, pe care noi am construit-o în numele și spre gloria lui Dumnezeu, să nu fie lăsată în paragină. Noi ne rugăm ca biserică să nu fie lasată să devină adăpost pentru păsări și animale sălbatice sau al desfrâului și al păcatelor. Îngrijiți-vă, cei care veți fi voievozi, de pelerinii și de călugării, care își vor găsi adăpost sau vor locui în această mănăstire. Păziți ca mâinile lor să nu se atingă de comorile bisericii. Dacă ei vor lua ceva, astfel nu mă fură pe mine, ci pe Dumnezeu. Eu nu îi voi blestema pentru aceasta, dar îl vor slăvi pe Domnul, Creatorul Cerului și Pământului, dacă vor cinsti această biserică și o vor îmbogăți cu avutul lor. Numai prin aceasta va fi cinstită memoria mea și prin această faptă nobilă ei vor fi părtași ai Împărăției Cerești, unde Domnul și Creatorul îi va copleși cu bucurii nepieritoare și cu fericirea sufletească veșnică.

Amin

Nu uitați nici pe stareț și pe călugări, care vor locui aici. Păziți ca aceștia niciodată să cumpere odoare și tot felul de nimicuri, care ar putea fi aduse aici sub orice pretext, doar ca să le ascundă și prin aceasta mănăstirea să ajungă de râsul străinilor.

Dar un stareț sau un călugăr trebuie să primească bine pe cei străini și să îi adăpostească, altfel va cădea sub afurisenie și va fi blestemat.

Amin, Amin, Amin”... //

Pe alte două tăblii care se află lângă intrare se poate citi:

p. 20

„Pisania bisericii sfinteii episcopii de Curtea de Argeș, scrisă de Neagoe Vodă, voievod al acesteia, în anul 1517.

Cu voia Tatălui Sfânt, a Fiului Mântuitor și a veșnicului Duh Sfânt.

Motivul care m-a făcut să ridic această biserică a fost cea mai fierbinte și cea mai arzătoare dorință de a preamări pe Neprihănită Mamă a lui Dumnezeu printr-un sfânt locaș. Căci cât <de puțin>cunosc eu Sfânta Scriptură, tot știu ce a grăit gura Domnului nostru Isus Christos în Sfânta Evanghelie după Matei, cap. 17: că, dacă avem credință măcar atât cât un grăunte de muștar, păcatele noastre vor fi iertate și dacă mai târziu vom mai păcătui, vom găsi și atunci milă. Pentru că Isus Christos i-a iubit pe oameni și îl prețuiește pe cel dintâi ca și pe cel de pe urmă.

Și în Evanghelia după Ioan este din nou amintit: Cine vrea să vină vreodată la mine, eu nu îl voi alunga și îl voi recunoaște.

De aceea frații mei, care ați dus greul prin zidirea acestei sfinte biserici, cei care dintre voi au făcut-o cu plăcere, să fie convinși, că prietenul oamenilor, Isus Christos, va avea milă de strădaniile voastre și veți intra în Împărăția cerească. Eu biet păcătos, care am trăit în mocirla păcatului, eu îndrăznesc să o rog pe Sfânta Maică a lui Dumnezeu // ca toți cei care s-au străduit pentru această sfântă casă a lui Dumnezeu, să primească o nouă mărturisire de credință, pentru toți cei care cu sudoarea frunții au lucrat la acest sfânt locaș, pentru toți, fără deosebire, îndrăznesc eu să te rog pe tine Neprihănită și prea Curată Maică a lui Dumnezeu: ai milă de munca lor, fă ca în ziua judecării nimic să nu îi atingă și ajută-i să poată să se așeze la dreapta Ta. Eu singur nu îi pot răsplăti îndeajuns, pentru că eu însumi, deși sunt îndeajuns de strângător ca să adun argint și aur, am cheltuit totul; dar eu mă rog și îl implor pe Domnul Dumnezeu și pe a Sa Neprihănită Mamă ca să vă răsplătească după meritul vostru. Acum însă te rog pe tine Fecioară Maria, speranța și consolarea creștinilor, te rog pentru mine, cel născut în păcat, care sunt ca o vie fără rod, ca smochinul uscat și fără de fructe, ca oaia rătăcită în deșert, eu te implor cu vorbele Sfinteii Scripturi: ai milă de mine, fă-mă slujitorul tău” Neagoe Basarab^{33bis}.

p. 21

Din această inscripție se poate vedea că principele Neagoe, ctitorul mănăstirii și cel care a construit biserica de lângă Curtea de Argeș, a fost un om pios, cu frica lui Dumnezeu. Cu toate acestea există în viața sa și în istoria domniei sale multe momente, care nu arată chiar asta, ci ni-l zugrăvesc ca pe un bărbat remarcabil, plin de temperament. Neagoe a domnit, după cronicile muntene, 8 ani și 8 luni, dar, de fapt, numai 5 ani, între anii 1513–1518. El s-a dedicat cinstirii sfinților și a celor cucernici, după cum // se vede din Testamentul foarte instructiv și atât de deosebit, lăsat fiului său și a ctitorit, în timpul scurtei sale domnii, atât de multe mănăstiri și a construit atât de multe biserici, cum nici un alt principe care i-a urmat după aceea nu a mai făcut. Modul său de viață pios l-a datorat învățătorului pe care l-a urmat

p. 22

^{33bis} Derblich a tradus destul de corect cele două pisanii în slavonă. Pentru traducere exactă vezi: C. Bălan, *Inscripții medievale și din epoca modernă a României; județul istoric Argeș*, Editura Academiei, 1994, p. 204–207.

încă de la început, anume patriarhului canonizat, Nifon. Cel din urmă a jucat un rol foarte important în istoria principatelor dunărene. După cronică românească editată de Laurian, în vremea când domnea în **România**³⁴ Radu Vodă, Nifon a fost înlocuit din funcția sa, a fost izgonit din Constantinopol și aruncat în temniță la O-du³⁵. Despre judecarea și înlocuirea patriarhului Nifon și despre exilul său din Constantinopol vorbește *Imperium Orientalis sive Antiquitatum Constantinopolitanum libr. VIII, opera et studium Bauduri, Parisiis, 1711 [...]*

Noi nu luăm de bună credibilitatea acestei opere și trebuie să amintim mult mai mult: că Nifon, după cronică munteană, a dus o viață exemplară în cel mai înalt grad, că știrea despre acestea a ajuns până la Radu Vodă, care s-a dus personal la curtea sultanului pentru a obține eliberarea acestuia, l-a luat cu sine în țară și s-a pus sub îndrumarea duhovnicească a acestuia. [...]

Capitolul al III-lea

Mănăstirea Curtea de Argeș. Episcopul Climente. Călugării în Țara Românească. Mănăstirile și problema mănăstirilor. Seminarul și preoții. Poșta în Țara Românească. Serviciul de telegraf.

p. 28 Mănăstirea Curtea de Argeș, a cărei biserică am descris-o mai sus, este reședința episcopului de Argeș, de a cărui diocază depind circa 50 de parohii. Clădirile mănăstirii, de dimensiuni peste medie, datează din vremea lui Neagoe Basarab, de la începutul secolului al XVI-lea. De fapt cele mai multe mănăstiri din Țara Românească au fost construite înainte de epoca fanariotă.

Scopul inițial al acestei mănăstirii, ca al tuturor mănăstirilor în general, a fost acela de a servi ca loc de adăpost pentru bolnavi și călători. În prezent nu mai sunt primiți aici nici un fel de bolnavi, dar călătorii, fără deosebire de rang sau de religie, sunt găzduiți cu mare ospitalitate creștinească timp de trei zile, ceea ce trebuie luat în seamă ca o mare binefacere, într-o țară, în care abia găsești hanuri. //

p. 29 *Din 1850, în mănăstire își avea reședința episcopul Climent, care este un om de 60 de ani, pios, tolerant, deosebit de înțelept și cu o înfățișare foarte plăcută. Este vestit în Țara Românească și iubit pentru facerile de bine, iar evlavia și faptele sale apostolice au fost răsplătite cu o decorație din partea Majestății Sale Imperiale Franz Joseph, spre a fi ținute minte de prelați. Cumpătarea acestui episcop este fără*

³⁴ În text *Rumänien*.

³⁵ Nifon patriarh al Constantinopolului din 1486 a fost alungat din funcție de sultanul Baiazid al II-lea în 1488 și se retrage la mănăstirea Sfântului Ioan Botezătorul, de pe insula din fața orașului Sozopolis (azi în Bulgaria). Ridică aici un schit, dar în 1494 a fost rechemat la conducerea Patriarhiei Ecumenice. După numai doi ani este din nou exilat la Adrianopol, unde avea să îl cunoască pe Radu cel Mare (1485–1508). Acesta din urmă îl aduce în Țara Românească în 1504, pentru a reorganiza biserica. O legătură amoroasă între sora domnului și un boier moldav căsătorit, îl face pe călugăr să îl părăsească pe domn, retrăgându-se la Muntele Athos (la mănăstirea Vatoped, apoi la mănăstirea Dionisiu) unde își va trăi ultimele zile, până la 11 august 1508.

egal în întreaga țară, pentru că de mai mult de 30 de ani nu a pus în gură nici carne, nici vin. El primește ca episcop un salariu de 100 000 de piaștri pe an și ca stareț de Găiseni³⁶, 30 000 de piaștri pe an, ceea ce în banii noștri înseamnă circa 11 000 de taleri.

Călugării din Țara Românească urmează regula Sfântului Vasile și trebuie să respecte un mod de viață strict, din punct de vedere moral. Pentru a atinge cele mai înalte demnități ecleziastice sunt desemnați doar călugării, nu și clerul mirean <popii>, deși, foarte rar, se poate întâmpla și asta.

Cele mai multe mănăstiri dețin proprietăți foarte mari și multe prăvălii. Această situație implică cea mai mare atenție pentru economia națională și constituie așa-numita problemă a mănăstirilor. Ea a fost scoasă în evidență de fiecare mișcare politică și discutată aprig, cu toate că până acum nu a fost luată vreo decizie. Dificultatea soluționării ei este de fiecare dată complicată de numeroasele inconveniente, cauzate de lipsa documentelor de întemeiere. Evident, ea rezidă și în interesele călugărilor, care au făcut să dispară <documentele> și pentru aceasta dau vina pe ruși și spun că s-ar putea ca documentele originale să se afle la Kiev sau la Petersburg. //

Mănăstirile se împart în două categorii, în cele locale și în cele care țin de p. 30
locurile sfinte <închinat>. Acestea din urmă complică, în unele cazuri, problema mănăstirilor. Veniturile lor se ridică la circa 18 milioane de piaștri sau la 3 milioane de guldeni. Inițial ele nu au fost închinat. Ctitorii au destinat veniturile pentru întreținerea bisericilor mănăstirilor, pentru școli și spitale, pentru pomeni, pentru ologi, pentru orfani, săraci și pentru alte scopuri de binefacere. Când a început influența fanariotă asupra domniei din Țara Românească (la începutul secolului al XVII-lea), cea mai mare parte a mănăstirilor din interior au fost puse sub protecția mănăstirilor de la Ierusalim sau de la Muntele Athos, de la Drian, din Epir, ș.a.m.d. Aceasta nu a fost deloc un act de pietate; deținătorul de drept al bunurilor bisericești a fost și a rămas Țara Românească. În fiecare an cea mai mare parte din venituri este folosită în scopul prevăzut inițial de ctitor și se trimite doar o mică sumă către mănăstirile amintite, cu titlu caritabil.

După un timp fanarioții au stabilit ca Principatele dunărene să cedeze cea mai mare parte a veniturilor către mănăstirile din afară. Aceste donații au fost reînnoite de mai mulți domni în anii 1654, 1780 și 1806, iar, în 1822, Înalta Poartă a poruncit ca toate veniturile mănăstirești să fie incluse în trezoreria statului și să fie expulzați stareții străini de țară. Odată cu marșul triumfal al rușilor în Țara Românească (în anul 1828) egumenii <stareții mănăstirilor> s-au întors și au spoliat mănăstirile și veniturile lor și, protejați de puternicul sprijin rusesc, au rămas netulburați până în anul 1847: în acești din urmă ani un firman [...] a obligat mănăstirile să plătească anual statului în jur de 340 000 de piaștri, ceea ce este o adevărată bagatelă în comparație cu veniturile lor extraordinare [...]

În fiecare centru episcopal se află și un Seminar. Cel de pe lângă mănăstirea Curtea de Argeș a fost, la început, fondat pentru 40 de școlari, dar a fost mărit în

³⁶ Găiseni, azi sat. com., județul Giurgiu.

1851 până la 60; pe lângă aceștia este frecventat de încă 20 de externi sau de studenți auditori.

Posibilitatea de a fi primit la Seminar o are, de la cea mai tânără vârstă, fiecare fiu de preot, care știe cât de cât să citească și să scrie corect. După patru ani părăsește Seminarul, pregătit cu înalte cunoștințe în ale cititului și scrierii, inclusiv cu noțiunile de bază ale ritualului, ale limbii române și în afară de asta <are> și cunoștințe elementare de cânt și ale celor patru specii³⁷. //

p. 32 Ei se întorc în satul natal ca învățători, cântăreț în strană sau ca preot. Conducătorii și profesorii Seminarului trebuie să fie clerici, nu contează deloc cât de învățați sunt. Episcopul de Curtea de Argeș, în afară de limba română, nu vorbește și nu înțelege nici o altă limbă străină, modernă sau clasică. Numai acei călugări, care au studiat în Transilvania, se bucură de o formație teologică și ei nu sunt prea mulți. Externii sau *țârcovnicii*³⁸ sunt bărbați maturi, căsătoriți, care până atunci au ocupat o poziție ecleziastică inferioară ... și care năzuiau spre demnitatea de preot, iar după o frecvență de șase luni și cu absolvirea unui examen, asupra celor mai modeste cunoștințe de citire și ale rânduielilor bisericești, sunt investiți cu potcapul preoțesc. Acești candidați ar fi trebuit să existe numai în primii trei ani de la deschiderea Seminarului, până când s-ar fi format un număr mult mai mare de clerici instruiți (așa cum înțeleg românii). Între timp au trecut 8 ani de existență a Seminarului și numiții țârcovnici nu sunt deloc mai puțini [...] Mulți preoți hirotoniți sunt angajați în satul natal și primesc indemnizația de preot; alții însă rămân fără parohie și jinduiesc după această demnitate, doar ca să nu plătească impozite. Nu rareori se întâmplă ca jumătate din populația satului să fie formată din preoți, cum a aflat principele Știrbei, în timpul ultimei sale domnii. Acest principe a dorit într-o duminică, în timpul unei călătorii, să asculte slujba într-un sat. El a intrat în biserică din sat și nu a găsit nici un preot și doar foarte puțini bărbați înăuntru. Întrebând, a aflat că popa Dimitrache era bolnav, că popa Nicolae a plecat, că popa Petrache este ocupat cu teascul de vin, că popa Manolache gustă vinul; popa lancu se odihnea din pricina bolii, popa Ștefan nu era în stare să țină slujba din cauza nevestei sale bolnave ș.a.m.d. Când principele și-a arătat mirarea referitor la numărul mare de preoți i s-a spus că cea mai mare parte a bărbaților din sat erau preoți și astfel în fiecare an o cotă însemnată din veniturile statului, strânsă din impozite, era diminuată, pentru că preoții erau scutiți de impozite. [Urmează descrierea vieții și a programului de studiu al seminaristilor].

p. 34 Dar să părăsim această scenă atât de lipsită de veselie, pentru a ne apropia de capitala de azi a Țării Românești. Pe drumurile bătute de noi nu există o prea mare posibilitate de a alege mijloacele de transport. Nu ne-au stat la dispoziție, către mult lăudatul București, nici o cale ferată, nici vase cu aburi, nici calești de poștă, nici berline. De fapt nu există altă alegere decât să te îngrijești să obții un *Mesil* (un bilet de poștalion) și să te încrezi în ceea ce se numește *karutza*. În Țara Românească există cele mai sonore denumiri, care nu corespund realității. Astfel,

³⁷ Se referă probabil la riturile creștine (ortodox, catolic, calvin și luteran) și la modul în care se lua împărtășania.

³⁸ În text *Cerkoniwnitze*.

de exemplu, sub numele de *karuța* îți închipui că se prezintă o trăsură de poștă, potrivită pentru a transporta oameni civilizați dintr-un loc în altul. Căruța este departe de așa ceva. Ea este un mijloc de transport incomod, barbar, primitiv, înspăimântător, un instrument de tortură privilegiat, al statului. Căruțele de poștă trebuie, conform „Regulamentului serviciului de poștă din Țara Românească” (articolul 8) „să fie bine lucrate, pentru a nu se rupe în timpul călătoriei”; cât de naiv sună acest articol. Dacă această trăsură de poștă grosolană ar trebui să servească drept model de muncă bine făcută, atunci lucrurile stau foarte trist în Țara Românească. Căruța este cel mai rudimentar lucru care poate fi închipuit. Roțile sunt mai mici, mai joase și mai șubrede decât în oricare altă parte din Europa. Întrebuițarea căruței drept trăsură de poștă // abia poate fi descrisă, pentru că avem în fața ochilor o cu totul altă imagine despre o caleașcă de poștă. Același articol 8 amintit scrie: „căruța de poștă trebuie să aibă 3 palme (palme domnești)³⁹ lățime între roți și 6 asemenea palme lungime și trebuie să se facă în așa fel încât să aibă loc două persoane cu bagaje, în greutate de 40 de ocale⁴⁰. Cine a călătorit cu o căruță poate ști cât este de departe de acest ideal. Nu se întâmplă arareori, ca pasagerii, pentru a nu cădea în orice moment și pentru că nu mai există loc în căruță, să fie legați de aceasta. Adesea se întâmplă ca o căruță să ajungă la stația de poștă fără călători și atunci se pornește înapoi în căutarea victimelor pierdute⁴¹. În întreaga căruță nu se află nici un strop de fier, ceea ce, în Regulament, este deloc întâmplător neglijat. În nici un caz guvernul nu poate fi tras la răspundere de situația mizerabilă a mijloacelor publice de transport. În stadiul inferior de cultură al acestei țări, aceste căruțe sunt socotite a fi trăsuri pe de-a întregul mulțumitoare și europene, ca de altfel și serviciul de poștă, cu numeroasele inconveniente provocate călătorilor [...]

p. 35

În Țara Românească și Moldova caii de poștă sunt la fel de speciali ca și căruțele de poștă. Ei sunt mici, ținuți flămânzi, cu o înfățișare cum nu s-a mai văzut, de rasă inferioară, dar rezistenți, suportă orice lipsuri și toate neajunsurile și îi vezi într-un galop de neoprit. //

Trăsură și cai sunt legați într-o manieră ieșită din comun prin harnașament, care, într-adevăr, conform articolului 7, trebuie să fie dintr-o împletitură complicată, nici mai mult nici mai puțin decât piele, scoarță de copac, bumbac și tot ce mai este posibil pentru ca harnașamentul să fie rezistent. – Poșta în Țara Românească nu aduce nimic statului. Dimpotrivă, țara trebuie să mai cedeze unele avantaje societății boierești, care a luat poșta în arendă. Ultimele contracte de poștă au fost încheiate până la 1 August 1861. Numărul de cai de poștă necesari a fost

p. 36

³⁹ Specificație în limba română în text. Probabil că se referă la *palma* lui Știrbei Vodă (Barbu Știrbei – 1849–1853, 1854–1856), adoptată în 1855, pentru a elimina erorile date de cele două unități de măsură anterioare, *palma lui Șerban Vodă* și *palma lui Constantin vodă*. Ea era aliniată sistemului metric, avea 20 de cm. 8 palme făceau un *stânjen*, care este stabilit la aceeași dată ca având fix 2 m.

⁴⁰ Până la Cuza, ocaua avea aproximativ un litru sau 1 kg și $\frac{1}{4}$. Deci greutatea bagajelor nu trebuia să depășească 50 de kg pentru două persoane.

⁴¹ Imaginea negativă este mult îngroșată. Există alte mărturii referitoare la serviciul de poștă din Țara Românească care nu sunt la fel de înspăimântătoare, unii fiind chiar încântați de operativitatea acestui serviciu.

stabilit la 3 388. Angajații folosiți de poștă (art. 15) sunt întreținuți pe cheltuiala localnicilor. Din caii înregistrați (în București conform Regulamentului art. 196) contractanții trebuie să dețină în proprietate doar jumătate, cealaltă jumătate trebuie pusă la dispoziție de către stat; trebuie respectată o ordonanță, care, de altfel, este puțin luată în seamă, ca în timpul călătoriei caii să fie conduși la trap. O stație de poștă trebuie să fie străbătută, pe vreme bună în 1–2 ore, pe vreme rea (ceea ce înseamnă de fapt după o ploaie) în 3 ore. La jumătatea unei stații, surugii lasă de regulă caii să se odihnească. Pentru căruțele ca și pentru săniile mici ajung patru cai; în acest caz poate fi luat un om cu un bagaj de 66 ½ ocale, în cazul în care sunt două persoane nu se pot lua bagaje mai grele de 40 de ocale, pentru amândoi călătorii. Pentru o trăsură brașoveană se folosesc 8 cai și pentru trăsuri și mai grele se înhamă până la 12 cai, cu toate că adeseori se fac concesii. Tariful este pentru un cal de poștă, de 30 de parale pe oră, de la 1 aprilie până la 15 octombrie, iar pentru restul timpului de 45 de parale⁴². //

p. 37 Pentru fiecare stație trebuie luate în calcul patru ore. Pentru curierii rapizi⁴³ se plătesc doi cai și pentru fiecare stație, de la 1 aprilie la 15 octombrie, câte 6 piaștri, iar pentru restul timpului 9 piaștri⁴⁴.

În afară de tarifele obișnuite, călătorul trebuie să dea bacșiș argaților o jumătate dintr-un *zwanziger*, la fiecare stație, pentru schimbarea cailor de poștă.

Pentru scrisori și bani se plătește: pentru scrisori două parale de plic, pentru o oca de aur 2 piaștri, pentru o oca de argint 10 parale, pentru fiecare stație. Pentru scrisorile recomandate se plătește dublu.

Întregul serviciu poștal este condus de un director de poștă, care este ales de Departamentul Dinlăuntru și este numit și validat de către principele domnitor.

Direcția Poștei costă anual statul, pentru toți salariații, 37 700 de piaștri, în aur, sumă din care Domnul Director primește mai mult de o treime (mai precis 12 000 de piaștri)⁴⁵. Cu câtă seriozitate este luat în considerație serviciul poștal o arată Regulamentul referitor la București, care este o aglomerație mai mare decât Viena și satele înconjurătoare, unde este angajat numai un singur poștaș, da, unul spun!

Agencia imperială, care se ocupă doar de corespondența din străinătate și care servește doar centrul orașului, unde se află lumea negustorilor și a boierilor, plătește singură patru poștași, între care cel care aduce ziarele este călare, în timp ce singurul poștaș român trebuie să își ducă la îndeplinire sarcina <mergând> pe jos până în cele mai îndepărtate și greu accesibile părți ale orașului; // rezultatul este că nimeni nu se încrede în seriozitatea serviciului poștal și, fără expedițiile poștale austriece, circulația publică ar fi cu totul inexistentă.

⁴² Până în 1867, când s-a fixat sistemul monetar național, paraua era subdiviziunea leului (derivat din moneda de circulație europeană, *Leeuventaler* sau *Löventaler*). 40 de parale făceau un leu. Valoarea nominală a talerului era de 27–29 gr. de argint de 75%.

⁴³ *Estaffeten*.

⁴⁴ Monedă de argint de 19,24 gr, cu un titlu de 835. La rândul său un piastru avea 40 de parale, la fel ca și leul. Raportul dintre taleri și piaștri este dat chiar de Derblich și este de circa 11,88 piaștri pentru un taler.

⁴⁵ Calculul lui Derblich este greșit. Dacă directorul primea 12 000 de piaștri, suma totală ar fi trebuit să fie de 36 000 de piaștri.

[În continuare laudă ajutorul dat de Austria organizării serviciului de telegraf, care funcționa cu diriginți austrieci în București, Ploiești, Buftea, Focșani, Brăila și Giurgiu. Buna funcționare a acestui serviciu era demonstrată de faptul că în 1856, numai din București, fuseseră expediate 27 000 de depeșe. Cu toate acestea, guvernul Țării Românești nu se arătase prea recunoscător pentru organizarea birourilor de telegraf și micșorase salariile funcționarilor austrieci, mult sub nivelul stabilit inițial]

Capitolul IV

Plecarea de la Curtea de Argeș. O anecdotă. Un poștalion în Țara Românească. Măsurile sanitare la țară. Orașul Pitești. Oamenii simpli, cum trăiesc și cum dansează.

p. 39

Într-o frumoasă dimineață ne-am luat rămas bun de la mănăstirea Curtea de Argeș, fiind așezați în trăsura largă, trasă de 8 cai de poștă. Episcopul atât de prietenos, bunul econom, inspectorul seminarului (un ungar), venit din întâmplare și câțiva clerici foarte amabili ne-au condus până afară din mănăstire, în timp ce bucătarul și slujitorii Eminenței Sale încărcau trăsura, cu bagaje, provizii și sticle de vin.

Abia am traversat podețul șubred, că amândoi așa numiții *postillone* – niște flăcăi arși de soare și pe jumătate goi – ne-au pornit într-un muget la drum, mișcându-se și strigând, din șa, într-un vârtej de praf, asurzindu-ne cu răcnete, chemări, înjurături și strigăte ale vizitiului, într-o neîntreruptă șfichiuire de bici și în foșnetul clopoțeilor cailor.//

Caii de poștă din Țara Românească nu se urnesc din loc fără strigătele p. 40 sălbatiche obligatorii, fără răcnete și înjurături, și cele ce urmează în această anecdotă, cu siguranță, nu sunt inventate.

Episcopul a călătorit odată cu poșta românească, dar în ciuda tuturor strădanțiilor din partea slujitorilor săi și ale surugiilor, caii nu au putut fi urniți din loc. El l-a întrebat pe vizitiu ce înseamnă asta? Vizitiul s-a scărpinat după ureche și a spus: „Eu din respect pentru Sfinția Voastră nu îndrăznesc să vorbesc cailor mei în modul în care sunt învățați și de aceea ei sunt supărați pe mine și murgii nu vor să mă asculte. – Dar fiule – a replicat prelatul – nu-ți întrista animalele și vorbește-le ca de obicei”.

Vizitiul a început să converseze cu murgii săi într-un asemenea limbaj, încât episcopul a fost nevoit să își astupe urechile, pentru a nu auzi nimic. Numai prin acest mijloc caii, înainte, atât de apatici și de leneși, au zburat, după aceea, ca păsările. De fapt, vizitiul înainte de a fi angajați trebuie, de probă, să plece <de pe loc> cu pocniri din bici și în strigăte.

Rapiditatea călătoriei este, atât în Țara Românească cât și în Moldova, întrecută, oriunde în altă parte, pentru că ea are de luptat cu destule obstacole. Aceste obstacole, chiar în condiții normale, nu constau doar în proasta întreținere a

p. 41 drumurilor și nici în modul înspăimântător în care sunt îngrijite animalele, căci asemenea lucruri sunt obișnuite în Țara Românească și un cal obosit este alergat până își dă duhul și apoi este lăsat să zacă pe drumul mare. Ține și mai puțin de voința vizitiului. // Dimpotrivă, deși nicăieri altundeva nu se găsesc călăreți atât de obraznici și de violenți ca printre surugiii români, aceștia sunt puțini, <pentru că> cea mai mare parte o formează tinerii încă neînvățați cu pericolul. Dar principala cauză a încetinelii în călătorie, a cailor de poștă din Țara Românească, o constituie harnașamentul. Acesta ține, de regulă, cam 10 minute, după care unul dintre cei doi vizitii descalecă pentru a repara un căpăstru, un frâu, o frânghie și altele asemenea. Adesea trebuie să se oprească pentru un bici sau chiar pentru o șa pierdută [...]

[Urmează prezentarea popasurilor, făcute de voie sau de nevoie].

p. 42 Într-un sfert de oră se ajunge în centrul orașului Curtea de Argeș. Aici își au reședința *subcormuitorul*⁴⁶ <un conducător de plasă> și un președinte de tribunal, pe lângă un // detașament de poliție și de dorobanți⁴⁷ (sau jandarmi). Curtea <de Argeș> numără circa 700 de case și către 3 000 de locuitori, dar pentru o farmacie și mai ales pentru un doctor, doar în cazuri deosebit de grave se merge în orașul Pitești, la trei ore distanță – o imagine a măsurilor și a grijii pentru sănătatea publică!

Pitești este un oraș demn de văzut pe drumul dintre Brașov-București. Este capitala județului⁴⁸ Argeș, numără circa 6 000 de locuitori, <aici> se practică un comerț de produse agricole, deloc de neglijat și este locuit de mulți boieri foarte înstăriți. Despre acest oraș, construit într-o manieră dezordonată, dar așezat într-un loc încântător, nu mai este nimic altceva demn de a fi menționat, decât doar monumentul, ridicat pe unul dintre dealurile care domină împrejurimile, pentru soldații austrieci morți <în luptă>, de către unul dintre ofițerii austrieci ai regimentului de infanterie, marele principe Constantin. [...]

p. 43 Chiar ne îndoim de ceea ce se spune, că poporul român este aspru de la natură și plin de curaj și, în opoziție credem, ba chiar susținem remarcile etnografilor francezi // că nu găsești nicăieri oameni atât de modești și, de aceea, atât de fericți, ca printre locuitorii din Țara Românească, în special printre țărani.

Vorbele lui Wilkinson (tableau historique etc.): „nu există poate nici un *popor mai oprimat de despotism* și mai zdrobit de impozite și de taxe ca țărani din Țara Românească” sunt puse în lumină de toate broșurile turistice, ca și celelalte observații ale acestui scriitor, despre deprimarea, care îi stăpânește în mod obișnuit pe țărani români și care se exprimă printr-un fel de prostie și apatie, care îi face să nu mai simtă nici suferințele, nici bucuriile vieții; aceste considerații, care sunt atât de des repetate în majoritatea reprezentărilor despre țărani români, trebuie date deoparte, ca fiind nefondate.

Noi am avut alte experiențe. I-am găsit pe țărani români mai degrabă optimiști și deloc delăsători. Ne-am minunat de modestia lor, de evlavie lor, de curățenia locuinței și de atenția dată legilor și oamenilor legii.

⁴⁶ *Subcormuitor.*

⁴⁷ *Dorobantzen.*

⁴⁸ *Distrikt.*

Aproape fără excepție am văzut o cumpătare deosebită, cu care românul știe să își limiteze nevoile materiale. Necesitățile sale în materie de locuință sunt la fel de modeste ca și îmbrăcămintea și hrana. *Mămăliga*⁴⁹ (o prăjitură gătită fără prea multe pretenții din făină turcească⁵⁰ cu apă), laptele, brânza, legumele, între care *vanilia* românească (usturoiul), ceapa, varza, ardeiul, fructele și numai rar carnea de porc sunt, în general, singurele alimente ale românilor. Deși nu disprețuiesc p. 44 rachiul // sau vinul, nu beau băuturile alcoolice peste măsură și nici chiar la atât de dese distracții cu dans nu se îmbatăte nimeni. Țăranii iubesc cu pasiune dansul, la fel ca și cântecul. Dansul obișnuit este *hora*, care este dansată cu drag, chiar și pe vreme rea, oriunde se află un *lăutar*⁵¹ (un instrumentist, de regulă țigan), sub cerul liber al Domnului.

Unii autori nu au găsit nimic plăcut la acest dans și l-au considerat nici mai mult nici mai puțin decât <semn> al prostiei și al lenei. Pentru a-și motiva această părere, l-au descris că fiind dansat neapărat cu gambele aplecate spre înainte, partea de jos a corpului întinsă în față, cu spatele adunat, cu gâtul țeapăn, cu mâinile ridicate în aer și cu o privire tâmpă. Dar această prezentare este una foarte răuvoitoare și nedreaptă. Hora constă în aceasta că dansatorii, de regulă numai bărbați, dar adesea și fete sau femei, formează un cerc, se prind de mâini și după un ritm, <dat> de o măsură foarte melodioasă și lentă de 2/4, dansează cu pași schimbați înainte și înapoi [Autorul continuă descrierea horei, pe care o consideră un dans plin de viață, vesel și gălăgios, acompaniat de o muzică care nu este „deloc neplăcută” și care corespunde „temperamentului, caracterului și obiceiurilor poporului român”.]

Oamenii, în Moldova și Țara Românească, sunt în general foarte simpli și p. 46 deloc urât îmbrăcați. Un țăran înstărit arată, mai ales într-o dimineață de duminică, de-a dreptul ca o pictură cu părul său ondulat, închis la culoare, care îi ajunge până la umeri, cu mustața sa marțială și cu fața cu înfățișare prietenoasă. Vara întreaga îmbrăcămintă este compusă dintr-o cămașă albă foarte curată, care este încinsă, în jurul mijlocului cu un brâu roșu, mai departe din izmene albe, dintr-un tip de încălțăminte, făcută dintr-un amestec îndoielnic (ceva între opinci, sandale și un <fel de> legături pentru picioare pe care chirurgii le numesc *Dolabra repens* – legături înfășurate ca un șarpe) și dintr-o pălărie neagră, rotundă, împodobită cu panglici colorate și cu mănunchiuri de flori.

Iarna țăranii români sunt suficient de gros îmbrăcați în blănurile de oaie, întoarse pe dinafară. Între timp pieile <de oaie> sunt din ce în ce mai rare și cei mai mulți țărani, mai ales cei din tânăra generație, poartă acum, iarna, dolmane albe sau maro. Aici, la sate, țăranii nu folosesc prea mult săpun, <dar> ei își spală, mai ales în zilele calde, cam în fiecare zi, fața și mâinile.

Populația feminină este chiar și mai simplă îmbrăcată. Își împodobesc cu plăcere capul cu flori, gâtul cu salbe de bani, între care ducații austrieci sunt la mare căutare. Acestea sunt datorate de la natură cu o talie subțire și cu trăsături foarte plăcute.

⁴⁹ *Mamăliga*.

⁵⁰ Evident porumb.

⁵¹ *Hora și Lăutar*.

Lumea de la sate este, în general, de constituție robustă și puțin atinsă de boală. Ei sunt îngrijiți de bărbieri, *doftori* de țară, ca urmare trăiesc, de regulă, până la vârste înaintate [...]

Capitolul VI

Fizionomia Bucureștilor. Șoseaua. Echipajele. Caii. Podul Mogoșoaia. Ce este patria mamă pentru germani? Casele boierești. Clădirile teatrelor.

p. 68 Toate drumurile duc la Roma, dar nu și la București. În acest oraș poți intra prin 13 bariere, dar ca străin nu poți <veni> decât pe două drumuri. Cele două trasee duc spre două părți diametral opuse ale orașului și de aceea prezintă imagini deosebite și fiecare dă o impresie total diferită. Să presupunem că drumețul vine de la nord sau de la vest, dinspre Sibiu sau Brașov, călătoria s-a bucurat de vreme bună și sosirea se petrece, cum se întâmplă de obicei, la orele după-amiezii sau serii. Cât de plăcut se poate simți impresionat, de la intrarea sa în București, de primele imagini care i se înfățișează. Ce clădiri impozante, ba chiar mărețe, i se prezintă chiar în pragul orașului.

Obosit de monotonia pustietății câmpiilor neprimitoare, pe care a trebuit să le străbată de la Ploiești sau Pitești, acoperit din cap până în picioare de praf, // p. 69 străinul se găsește deodată pe un sol acoperit de flori sau de petale de flori. Ochii săi se bucură de perspectiva unui parc frumos, el privește la dreapta și la stânga la straturile de flori aranjate cu artă. Urechea îi este încântată de melodiile dumnezeiești ale unei fanfare militare, care deși cântă gratis, cântă excelent.

Din bazine superbe ies, cu izbucniri îndrăznețe, coloane de apă rece. Pe mai multe alei strălucesc echipaje fără cusur, în care doamne și domni îmbrăcați scump se plimbă sub umbra deasă a arborilor, așezați de o parte și de alta. În labirintul aleilor romantice se plimbă vesel perechi de trecători.

Aceasta este șoseaua sau promenada Kisseleff. Aici se află zilnic, în trăsură sau pe cal, lumea elegantă din București. Mai ales de două ori pe săptămână – duminica și joia – aici este marele Corso, unde se întâlnește cel mai mare lux. Aici defilează mai ales echipajele și caii.

Numărul echipajelor nu îl apropie aici pe cel al celor din Paris, care după calculul unor statistici, dacă ar fi așezate într-o linie dreaptă, ar avea o lungime de 65 de mile franțuzești. Acest număr este însă și aici respectabil, căci orice familie cât de cât înstărită are un echipaj.

Boierii au cele mai multe, apoi ofițerii de rang înalt și cei mai mulți medici. Sunt socotite aici 18 000 de trăsuri și 70 000 de cai.

Cine nu are propria trăsură, trebuie să fie văzut măcar într-o birjă și, de aceea, există aici o posibilitate mare de alegere. //

p. 70 Sunt 400 de birje, care după o ordonanță a poliției, circulă și își identifică tariful după culoarea numerelor. Pentru o călătorie cu cel mai elegant și spațios faeton, tras de doi cai focoși, având un număr roșu se plătesc trei *zwanzigerii* pe

oră, pentru unul mai puțin elegant, cu număr alb sunt prevăzuți doi, iar pentru o birjă, mult mai puțin frumoasă, un *zwanziger*. Pe lângă aceste posibilități de transport mai există și o legiune a așa-numitelor trăsurile personale, trase de doi cai, un fel de cărucioare acoperite, care nu au suspensii și de aceea nu îndrăznesc să se arate pe promenada de la șosea.

Echipajele boierilor vin, ca majoritatea articolelor scumpe de lux, direct de la Viena. [...] Boierilor le place să etaleze orice lux venit din străinătate, nu doar pe cel german. Cine stă destul de mult aici, află că așa-numitele trăsurile englezești sunt comandate direct la Leopoldstadt; scumpele mănuși fine, daneze sau pariziene, ajung [...] aici, ca și veritabilele covoare turcești, din Gumpendorf! Porțelanurile prețioase de Sevres sunt fabricate în Boemia, mai ales la Karlsbad sau Komotau, caili focoși, ce ar trebui să fie englezești, își au strămoșii în Transilvania vecină și chiar muscalii bărboși și cu fireturi de aur au sânge curat maghiar și uneori chiar egiptean [...]

Nu îi sfătuim pe călători să rămână în zona Corso-ului cu hainele de călătorie p. 71
prăfuite și cu caili modești, de țară <cu care au venit?>. Se mai poate arunca încă o privire, la stânga, unde se află superba vilă a domnului Cantacuzino, la dreapta admiră Spitalul Filantropia, unde se poate vedea monumentul de marmură ridicat de ofițerii austrieci pentru soldații morți, și să păstreze memoria acestui act de pietate cavalierească și de frăție întru arme; apoi mergem mai departe prin bariera Mogoșoaia în centrul „orașului-veseliei”.

Ne aflăm chiar în cartierul elegant *de galben!*⁵² Bucureștii sunt, după un calcul aritmetic, împărțiți în cinci cartiere. Există aici un cartier roșu, unul galben, unul negru, unul albastru și unul verde. Cartierul roșu se află în centru, în jurul acestuia grupându-se celelalte cartiere, cel galben se află spre nordul orașului, cel negru în vest, cel verde în est, cel albastru în sud. [...]

Podul Mogoșoaia, pe care doar trecem, este cea mai cunoscută și cea mai lungă stradă din București: // îți trebuie o oră întreagă pentru a o străbate de la un capăt la celălalt. Aici locuiesc cei mai bogați boieri, cei mai mulți consuli; aici sunt magazinele elegante. Pentru un german adevărat prima privire asupra acestei străzi este foarte plăcută! Aproape din fiecare casă îl întâmpină și îi zâmbesc nume curat germane. [Urmează înșiruirea numelor germane, care se puteau citi pe plăcuțele caselor, ce aparțineau unor negustori, croitori de lux și doctori veniți din Germania și Austria.] p. 72

Să privim numai în trecere la cele mai deosebite case boierești.

O casă boierească este propriul ei orașel, înconjurat cu grilaje și cu ziduri înalte și vorbește despre dominația boierească de mai înainte.

Boierul vrea să fie domn și stăpân în casa sa. Nu acordă nici o atenție frontoanelor exterioare frumoase, cu care să împodobească totul. // p. 73

El nu face nici o operă arhitectonică, dar el clădește, pentru sine și slugile sale, o locuință închisă și confortabilă. De regulă, construcția principală se află în partea din spate a unei curți foarte spațioase; pe flancuri se află mici căsuțe pentru

⁵² Se referă la împărțirea administrativă a capitalei pe *vopsele*, prin care fiecărui cartier îi corespundea o culoare.

servitori și țigani, ca și bucătăria, pe partea cealaltă sunt puse remiza pentru trăsuri și grajdurile. [...]

Clădirea de locuit propriu-zisă, are cel mai adesea un etaj, cu o suită de camere ca un fel de saloane, într-o jumătate locuiește boierul, iar în cea de a doua jumătate stă soția boierului. La parter sunt spațiile pentru luat masa, camerele copiilor și cele de oaspeți. În fiecare casă boierească mai există încă obiceiul patriarhal să fie pregătite <mereu> camere pentru străini. //

p. 74 Casele vechi, care de teama cutremurelor au fost construite fără etaj și care sunt încă numeroase în București, au în afară de *rez-au-chaussée* încă un parter⁵³, ale cărui camere sunt chiar joase, umede și nesănătoase și care, din această cauză, sunt locuite doar de servitori și de copiii boierilor [...]

Nu se poate nega că multe clădiri de pe podul Mogoșoaiei pot îmbina măreția cu frumosul, altele simplitatea cu eleganța. Astfel, de exemplu, sunt casele principelui Știrbei, ale prințesei Trubetzkoï, ale domnilor Lentsch, Filipescu, Ștefănescu, Bellio, Cortescu, Kretzulescu, ale consulatului austriac; clădirea cu adevărat princiară a sediului guvernului, casele domnilor Mann, Oteteleșeanu, Bossel, Török, Carol Ghica și altele, sunt demne să figureze în oricare dintre orașele-capitale renumite. Între acestea se află, ici și acolo, clădiri de lemn care stau să cadă, cu scandaloase balcoane ce se prăbușesc. Chiar și așa, puțin le pasă colibelor sărăcăcioase, care să lățesc chiar lângă cele mai frumoase palate. [...]

Capitolul VII

p. 77 **Perspectiva aeriană asupra Bucureștilor, dinspre partea de sud. *Rus in urbe*. Dâmbovița – fizionomia malurilor sale. Podurile. Lucrările de asanare ale principalului râu din București. Clima. Critică la adresa Bucureștilor. Noroi și praf. Starea sănătății. Aprovizionarea cu apă.**

Străinului care intră prin bariera de nord-vest, Bucureștii i se impun ca o capitală foarte frumoasă. Ea apare în hainele de vară. *La șosea sau pe strada Mogoșoaia* se află la fel ca într-un salon luxos, într-o societate strălucitoare, unde te duci pentru a fi văzut și – dacă este posibil – și admirat. Chiar și străduțele care dau în Podul Mogoșoaiei sunt locuite de persoane elegante, numără, în cea mai mare parte, clădiri arătoase și sunt străbătute de echipaje noi, după ultima modă; așa sunt de exemplu ulița Herăstrău, Știrbei, Niculescu, Colțea, Belvedere, Târgoviște, Fântâni, Amzei, Calvină și altele.

Cu totul altfel se prezintă Bucureștii în partea de sud.

p. 78 În timp ce venind de la Brașov, de departe nu se vede deloc orașul și deodată din stepă ajungi într-o oază plăcută, // venind de la Giurgiu, te așteaptă cu mult înainte de oraș o pădure, luminată de câteva puncte albe și strălucitoare. Când te apropii, cu cât vezi mai bine se întinde o pădure nesfârșită. În cele din urmă aceasta

⁵³ Credem că se referă de fapt la un demisol.

se schimbă într-o grădină colosală, în care se află, pe jumătate ascunse, căsuțe joase, pavilioane drăguțe și turnuri de zidărie.

Pe „drumul Vienei” se întinde, pe lângă marginile unei podgorii, o câmpie acoperită de iarbă, care este străjuită de mai multe turnurile înalte, atât de pitorești, ale unei mănăstiri. Mai departe, spre orizont, ochiul zăbovește asupra unei mări de căsuțe, grădini și biserici, ale căror tunuri acoperite cu metal și cupru strălucesc în lumina orbitoare a soarelui. [...] De departe, orașul apare într-o liniște patriarhală, acoperit de un cer albastru al sudului, între flori care te fac să visezi. Cobori dealul și te afli în fața unor cișmele nemaipomenite, care au izvoare cu apă foarte gustoasă [...]

Am trecut peste două poduri care, prin modestia lor, par să aparțină, mai p. 79
degrabă unui sat decât unui oraș. Străbați apoi strada Filaret și te afli între căsuțe mici, unde domnește o liniște ca la țară. Curând ne aflăm în fața unei înălțimi, pe care zărim mănăstirea cu multe turnuri. Dar această mănăstire este catedrala din București, așa numita Mitropolie. Dar nici aceasta nu poate șterge impresia că te afli într-un mare sat. Mai degrabă, nu vă sfătuim să ocoliți întreaga Mitropolie, pentru că imaginea ruinei și murdăriei <în care se află> ar putea să vă trezească curând gânduri rele.

Cu toate astea, de departe este o Mitropolie atât de impunătoare, care a fost construită de Constantin Brâncoveanu, în anul 1655⁵⁴. Nu este nimic demn de a fi văzut, în afară de sicriul cu moaștele sfântului Dumitru, protectorul Bucureștilor și privesc spre Dealul Spirei, către Curtea Arsă⁵⁵ și asupra unei părți din oraș.

Când mergi mai departe pe strada Telegrafului și pe strada Craiovei (Podul Calicilor)⁵⁶, te afli deja, ce-i drept, în centrul orașului, dar nu îți dai încă seama de frumusețea capitalei. //

Căci căsuțele neînsemnate, magazinele, oamenii și trăsurile sunt la fel cu cele din cele mai pitorești orașe.

Așadar, renumita capitală a Țării Românești ni se dezvăluie, prin informații precise și următoarele date. La opt case există o bisericuță, un cimitir cu morminte proaspete, un cazan de țuică, o tutungerie, o frizerie, o prăvălie a unui *marchand* p. 80
des modes – care ține mai degrabă rebături decât modă⁵⁷ și postul pazii de noapte, care seamănă mai degrabă cu casa unui pensionar retras la țară.

În afară de asta, să amintim casele mizerabile, pavajul de lemn, numeroșii dorobanți indisciplinați cerșetorii și țiganii, care sunt din ce în ce mai mulți și care roiesc ici și colo pe lângă echipajele boierești care apar și, în cele din urmă, vacarmul strigătelor diferiților mici vânzători ambulante și nu există nici o îndoială că te afli în București.

Am traversat singurul pod de piatră și stăm la intersecția a trei străzi, care fiecare oferă o altă scenă de viață în București.

⁵⁴ Greșește numele domnului, fiind vorba despre Constantin Șerban.

⁵⁵ Noua curte domnească construită la sfârșitul secolului al XVIII-lea, de Alexandru Ipsilanti, în 1776 și distrusă de un incendiu în anul 1812, în timpul domniei lui Caragea-Vodă.

⁵⁶ Actuala Călea Rahovei.

⁵⁷ Joc de cuvinte în original, *marchand des modes die aber mehr Schand als Mod' enthält*.

Trebuie să mergem pe străduța Șelari, la „Cazinoul orășenesc” și la hanul „zur Stadt Wien”, să trecem pe Lipsșani⁵⁸ și să ne minunăm aici de întreprinderile comerciale ale capitalei în deplina lor înflorire, de magazinele bogate și grandioase, care nu ar face de rușine nici centrul Vienei?

Sau trebuie să urmăm cursul Dâmboviței spre dreapta, să luăm aminte la Curtea Veche, cu biserica ei nouă, în care au fost încoronați voievozii, la numeroasele văgăuni unde se vând vechituri și la noroiul fără asemănare? Să mergem oare mai departe spre Piața Sfântul Anton cu autenticul românesc „mult zgomot și puțină treabă”, trebuie să vizităm cu cei doi importanți cavaleri ai industriei unele din multele case, de exemplu Hanul lui Manuc, această reminiscență a unei gospodării turco-române, acest permanent iarmaroc Ar trebui să ne afundăm și mai mult în labirintul micilor prăvălii din București, în Fiereasca, această reședință a unor oameni aleși, în mahalalele pline de mister ale cartierelor negru și galben? Sau ar trebui să ne îndreptăm spre ulițele franceză și germană, acest loc de refugiu al îndemănării și hărniciei germane? Cu toate acestea, prietene cititor nu te speria!

Chiar aici, pe pod, unde am stat mai devreme, putem vedea Sena Bucureștilor, anume Dâmbovița.

Și din cauza acestui râu, care taie în două orașul de la vest la est, nu se pot observa contrastele Bucureștilor. //

p. 81

Pe malul stâng tronează bogăția, strălucește luxul, înflorește comerțul și prosperă sănătatea. Pe malul drept proliferază sărăcia, murdăria, viciul; aici dau târcoale febra și alte boli. Dâmbovița, numită de popor *gârla*⁵⁹, ar trebui să sufere, la fel ca și Bucureștii, judecățile cele mai contradictorii.

După scriitorii francezi este un „Tibru românesc cu firicele de aur și cu pești delicioși”. Chiar și cele mai noi zvârcoliri românești l-au inspirat pe publicistul francez, Regnault să scrie ... despre Dâmbovița că înfrumusețează Bucureștii și că îi împodobește, prin curățenia și apele sale sănătoase, ca și prin minunata ei prospețime. După autorii germani, dimpotrivă, curățenia Dâmboviței are parte de o judecată la fel de aspră, ca și Bucureștii, în general. Podurile sunt pe de-a întregul *demne de apele mizerabile ale râului. Apele întunecate și murdare și peștii fără gust, care se află în acestea, trebuie să fie cauza bolilor înspăimântătoare din București. După părerea românilor, Dâmbovița este un râu minunat, pe care, cel mai adesea, se poate călători, pentru că acesta este navigabil până la vărsarea în Argeș. Ea conține aur și are proprietatea de a-i ține pe oameni pe loc: îi face pe străini să uite de patria lor, îndată ce au băut apă din *gârla*. De aici vine și dictonul românesc „Dâmbovița apă dulce, cine te bea nu mai pleacă niciodată”⁶⁰.*

Pe lângă atâtea păreri contradictorii trebuie imediat să îl conducem pe cititorul interesat pe malul Dâmboviței și să îi prezentăm câteva particularități ale acesteia. //

⁵⁸ *Leipzigiger Gasse.*

⁵⁹ *gârla.*

⁶⁰ Autorul transcrie fonetic celebrele versuri: *Dumbowitza apa dulce - Cine te bea nu se mai ducze* și le traduce în limba germană. Retraducerea acestora sună diferit de forma cunoscută, așa cum se poate vedea în textul nostru.

Căci vedem acum pe malurile ei multă schimbare, deși nu în bine. Nu vedem aici – pe un râu cum nu se poate mai potrivit pentru navigație – nici măcar o singură corăbioară, o barcă, o plută sau o luntre. Vis-a-vis însă zărim mai mult de opt cafenele turcești pline cu bulgari, arnăuți, albanezi și tătari, care în costumul lor, desprins dintr-un tablou, stau așezați cu picioarele încrucișate sub ei, fumează ciubuc și narghilea și alături se vede cum în râu să scaldă copii goi, femei și bărbați amestecați cu caii și cu câinii lor.

Aici ne lovim de o boianerie, care, judecând după starea ei primitivă, ar trebui să fie o reminiscență din vremea fenicienilor.

Dincolo, cu ajutorul unei slugi boierești, sunt descărcați doi bivoli, <înhamăți la> o mare cotigă cu gunoi, direct în apele „curate” ale Dâmboviței. Asta contravine chiar articolului 398 din Regulamentul orașului, care spune: „Cine aruncă ceva într-un râu sau un pârau, prin care murdărește apa sau o face nesănătoasă, comite o infracțiune”. O asemenea infracțiune ar fi pedepsită la noi, ca urmare a acestui paragraf, cu închisoare până la o lună. În București asemenea fapte sunt lăudate, în numele frumuseții și sănătății <orașului>. Căci astfel autoritățile <municipale> economisesc costurile pentru ridicarea gunoiului [...]

Ajungem acum la partea cea mai importantă a acestui râu, apa, din care se alimentează de fapt toate cișmelele și rezervoarele din București. O observăm exact în principala sa arteră, astfel că o găsim de-a dreptul turbure, am putea să o numim chiar murdară, [...] dar turbureala și murdăria apei nu sunt cu adevărat un neajuns. Pentru că, întâi, se poate obține o curățire adevărată, cu ajutorul alaunului, de aceea sacagiul aruncă în butoaiele sale un pfund⁶¹ de praf de alaun, fără a obține însă o limpezire perfectă a apei; în al doilea rând, sedimentele din apă nu mai provin decât din noroi sau substanțe asemănătoare [...]

În cel de al treilea rând, există în București, vis-à-vis de palatul prințului Ghica, o instalație de filtrat foarte eficientă, unde, pentru că trebuie mers mult pe jos, vin să facă sportul ăsta unii servitori ai familiilor <înstărite>, dar „cișmele lui Ghica sunt cu adevărat strălucitoare ca argintul”.

În al patrulea rând compoziția noroioasă și întunecată a apelor Dâmboviței este doar o dovadă a bogăției în pește, după cum spune și proverbul: „în ape turburi se poate pescui bine”. Dacă acești pești sunt cu adevărat gustoși sau nu, nu putem să ne pronunțăm, pentru că nu i-am încercat până acum [...]

„Firicelele de aur”, de fapt <nu există>; din păcate, nu am găsit aur în Dâmbovița! Dar nu este deloc de mirare, căci aici aurul pur ca și speranțele de aur sunt aruncate pe apa <sâmbetei>.

Despre salubritatea apelor Dâmboviței și a împrejurimilor acestui râu, majoritatea vocilor sunt la unison. Se insistă mereu asupra faptului că trebuie spus, că, de exemplu, mai ales pe străzile Apostoli, Antim, Ecaterina, Dudești, spre seară, există o influență nocivă asupra sănătății, de aceea te poți feri ușor de orice râu ocolind aceste locuri. De fapt se scrie pe nedrept că aici cele mai multe boli sunt cauzate de climă, murdărie și vicii. După cum vom încerca să demonstrăm, nu doar acestea trei sunt pe de-a întregul vinovate de relele care domnesc în București,

⁶¹Un pfund = 456 gr.

Continuarea celui anterior

p. 86 Clima în Țara Românească este în mod normal diferită după latitudine, după sistem de nori și după condițiile locale. La poalele munților, la vărsarea Siretului este altfel decât în câmpia Dunării [...]

Așadar de câțiva ani – în popor se spune că această schimbare datează de la ultima ocupație rusă – au fost observate ierni foarte grele. În aceste [ierni], în cele mai geroase zile, temperatura crește rareori peste –36 de grade, iar în februarie abia ajunge la –12 grade. Numărul zilelor frumoase este mai mare decât al celor cu ploaie sau înnorate. Cu toate acestea nu te poți plânge de lipsa ploilor. Și în aceste corelații se văd contrastele puternice din București.

Nu rareori plouă zile și săptămâni în șir, dar nu asta este ceva ieșit din comun, pentru că ploaia este puțin băgată în seamă. Imaginați-vă, mai mereu – din lipsa sistemului stradal și a celei mai modeste rețele de canale – adevărate lacuri, pe principalele străzi. Gârla, incapabilă să preia toate apele pluviale, revarsă o parte din conținutul său, care, amestecat cu noroiul străzilor, umple aceste pavele ancestrale, istorice, șubrede și murdare, în care atât casele de chirpici cât și căruțele trebuie să aibă grijă să nu se prăbușească. Însă adesea se schimbă atât de repede tabloul, încât te uimește. Iese soarele, cu strălucirea sa sudică sau Crivățul⁶² (vântul de nord), cu răsuflarea sa boreală, seacă diluviul și alungă tenebrele din aceste imagini desenate – mai bine zis blestemate – ale lacurilor de pe străzi, usucă pavajul și totul pornește din nou ... și noroiul pe care îl poți trece acum cu piciorul, îl iei în plămâni <transformat în praf>. [...]

[Autorul ironizează autoritățile municipale care, din dorința de profit cât mai mare, nu vor să paveze străzile cu piatră, după sistemele moderne, prin care se asigurau drumuri și trotuare compacte, rezistente, cu pietrele perfect tăiate și bine îmbinate, pentru a fi folosite deopotrivă vehiculelor cât și pietonilor. Acest sistem prevedea și canale, de scurgere pentru apa pluvială și apele reziduale. În schimb el ta în răs pretenția acelorși autorități de a repune în funcțiune sisteme de canalizare de pe vremea romanilor, ai căror urmași se considerau. Nici pentru măturatul străzilor nu s-au alocat prea mulți bani, totul fiind lăsat pe seama vântului. Dacă totuși vântul nu mai putea să măture gratis, atunci, în cele din urmă, trebuiau scoase dintr-o dată, pentru curățenia străzilor, sume în valoare de 6 000 de ducăți!]

p. 88 Este de netăgăduit faptul că pavajul din București este unul dintre cele mai scumpe din Europa, pentru că aici sunt probate cele mai multe metode de pavare, fără a mai fi duse la bun sfârșit, ceea ce duce la tocarea celei mai mari părți a veniturilor municipale și asta <face>, ca în orașul-veseliei, să existe un pavaj mai prost decât oriunde în altă parte. Cu mulți ani în urmă, un inginer a făcut un plan

p. 89 rațional, // prin care orașul să fie prevăzut cu un pavaj durabil și cu un sistem de canalizare adecvat. [...] Astfel pentru a acoperi costurile inițiale, ar fi trebuit ca

⁶²Krivatz.

fiecare proprietar de teren sau de casă să plătească un anumit impozit pentru proprietatea sa. Boierii, după cum ni s-a povestit, au refuzat să plătească acest impozit. Cum majoritatea proprietăților din București sunt ale boierilor, impozitul și odată cu el această inițiativă bună nu au mai putut fi duse la îndeplinire. [...]

Capitolul XI

Despre hoteluri, restaurante și tripouri

[...] La întoarcerea în București nu am tânjit după nimic mai mult decât după p. 122 o bună găzduire. Se poate număra o întreagă serie de firme răsunătoare, unde ar trebui să găsim o cazare potrivită. Hôtel de Paris, de France, des Princes, de Londres, de Vienne, Hôtel National, de l'Europe și altele. Am ales Hôtel de l'Europe, mai devreme numit Casa Brenner, care este cel mai vechi și care, după părerea străinilor, este cea mai potrivită pensiune. Este condus de un italian. Nu se mănâncă prost, dar cazarea este pe cât se poate de mizeră. Dar cine caută confortul în București? La ce te poți aștepta de la aceste hoteluri, decât la note de plată umflate? Gazda nu este deloc preocupată să ofere oaspeților comodități. Străinul, înainte de a sosi în capitală, trebuie să alunge cu totul orice gânduri despre camere frumoase și paturi bune. Chelnerul are și alte preocupări colaterale pe lângă servirea străinilor și celălalt personal nu a primit nici cea mai vagă îndrumare, privind păstrarea curățeniei în camerele clienților.

Pe bună dreptate a spus undeva un turist că, în Principatele dunărene, hotelierii sunt croiți din același material ca infirmierii, în altă parte. Când într-adevăr cineva a epuizat toate sursele de câștig, dacă este pe de-a-ntregul leneș sau incapabil, atunci deschide un restaurant, în timp ce, de exemplu, un astfel de om ar fi în Austria *restaurator al corpurilor bolnave*, pe înțelesul tuturor un infirmier. De fapt croitori falimentari, mașiniști disperăți, coafori invalizi, meșteșugari cărpaci, pe scurt oameni al căror drum spre un trai mai bun a fost închis, deschid o pensiune sau un restaurant. Știm persoane, din toate categoriile amintite, care vor să agonisească pe seama bogățiilor străinilor. ... Aproape fiecare hotel are și o cameră pentru jocuri de noroc, din care proprietarul, numai din jocul de cărți, scoate în fiecare seară către 20 de ducați. Acesta este, de fapt, un venit frumușel. Dar gazda p. 124 pentru a nu-și pierde clienții, îi momește adesea cu sume date pe sub mână și aceștia, păcăliți de roata norocului, se aruncă în joc, așa încât rezultatul este ușor de prevăzut. La sfârșit ei cad victimele jocului. Se susține că în Țara Românească sunt interzise jocurile de noroc. Noi nu am găsit această <afirmație> întemeiată. Dimpotrivă le vedem peste tot, chiar cu sprijinul autorităților; am observat că funcționarii, de toate categoriile, joacă în orice societate și aproape în toate cafenelele și hotelurile. Jocurile de noroc sunt practicate mult mai mult în cele mai înalte cercuri, decât în cele mai ordinare taverne [...]

[Constată că însuși caimacamul în funcție⁶³ pierduse, la faraon, la ultimul bal, o sumă enormă, și continuă condamnând jocurile de noroc, ca fiind sursa sigură spre imoralitate, nefericire și îndobitocire. Sunt enumerate jocurile la modă: faraon, macao, stoss și Derblich povestește diverse întâmplări de la masa de joc, care au sfârșit prost, inclusiv cu vărsare de sânge, pentru că bancherii, gata să împrumute bani în timpul jocului, deveneau neîndurători când era vorba de returnarea datoriilor].

[...] Aici domnește o colosală disproporție între prețurile alimentelor în piață și cele de la un birt. Vrem să facem câteva comparații între cele mai căutate produsele de bază. O oca (2 ¼ pfunzi)⁶⁴ din cea mai bună carne de vită costă în piață 18 *kreizari*; din aceasta însă, în majoritatea restaurantelor s-ar pregăti, zece porții, <fiecare> de câte 18 *kreizari*. Pentru vin se plătește, în așa-numitele crame, 12 *kreizari* pentru o măsură și în hoteluri trebuie să dai de trei ori mai mult, <pentru un vin> adeseori îndoit cu apă sau falsificat.// Dintr-o pâine, ce costă cam 10 *kreizari*, se vând, în mod sigur, 30 de felii de câte 2, ba chiar în ultimul timp, de câte 3 *kreizari* <bucata>. Sunt familii, care pregătesc o masă îndestulătoare și gustoasă, constând din feluri de mâncare din carne și legume, vin și pâine, cu doar un *zwanziger*, în timp ce pentru aceeași mâncare, la un hotel, abia îți ajunge un ducat [...]

Această împerechere amintită dintre restaurant și hotel a apărut recent. Mai demult, străinii își găseau adăpost la așa-numitele hanuri sau se bucurau de ospitalitatea locuitorilor. Hanurile erau cele mai sigure la foc, cele mai mari sau cel puțin cele mai întinse clădiri din capitală. În prezent, mai există în București nouă hanuri, între acestea hanul lui Manuc, hanul Golescu, hanul Gabran (?)⁶⁵, hanul Șerban Vodă, hanul Zarafir⁶⁶ sunt cele mai importante. Cei mai mulți călători, <mai ales> negustori din țară și mici oameni de afaceri străini, care rămân în București mai mult de o săptămână, își stabilesc mai degrabă aici <în hanuri> reședința. Într-un asemenea han există mai multe pivnițe boltite pentru mărfuri și un șir de camere strâmte și foarte murdare, care de obicei se închiriază pentru o săptămână sau o lună. Hanul poate fi confundat cu un bazar oriental, atât de colorată și de animată este activitatea, plină de zgomot, în care se fac afacerile. Am găsit într-un han (Golescu) cam 50 de grupuri, care negociau aproape toate posibilitățile de câștig și de afaceri. Aici locuiesc un *halvagiu* alături de un bijutier, // într-o cameră mobilată este atelierul unui croitor, în camera învecinată <se află> un *tripou foarte vizitat*, în timp ce o modistă, fără clientelă, oferă găzduire unor guvernante șomere; se poate și mai rău, în camera sa un întreprinzător <are> o „curățătorie care face hainele strălucitoare”, <ceea ce arată> îndrăzneala chiriașilor. Prăvăliile cu tutun, cu vin și cu rachiu sau cafenelele lipsesc arareori dintr-un han. O mare ofertă pentru cei gurmanzi promite pepeni, dumnezeieștile mere coapte și plăcerea cârnii prăjite, de care se ocupă măștri bucătari. Pe lângă varietatea prețurilor acestor gustări delicioase, în mod sigur poți obține în aceste taverne atât farfurii, cât și cuțit sau furculiță. Dar în ospătăriile grecești sau românești (un fel de bucătărie pentru grătar) abia se cunoaște folosirea acestora, ustensilele de bucătărie sofisticate nu se

⁶³ Alexandru Ghica.

⁶⁴ Aproximativ 1,250 kg.

⁶⁵ Posibil Gabroveni.

⁶⁶ Posibil Zarafilor.

potrivesc cu simplitatea mâncărilor. Un alt tip de restaurante sunt așa-numitele „birturi nemțești”, la *Cerbul*, *Iepurele*, *Vulpea*, *Vulturul*, *Leul* [sau] la *Gară*, la *Coroana* ... la *Telegraf*, la *Elvețianul*, la *Judecătorul*, la *Ferdinand*, etc. Aici își iau o masă caldă majoritatea meseriașilor nemți și lângă un vin cu siguranță falsificat, lângă o bere trezită și lângă un ceai, nu întotdeauna gustos, se încheie afaceri și prietenii și se negociază pe loc mici tranzacții. Aceste zile ale gurmanzilor nemți dispar tot atât de repede cum apar și unele „restaurante” au văzut într-un an șase proprietari.// Simțului artistic și spiritului întreprinzător german îi datorează p. 131 Bucureștii și grădinile de vară, această strălucire pentru toți a grădinilor „Warrenberg”, unde în fiecare duminică sau joi, pentru o intrare de 3 *zwanzigerii* și cu unele cheltuieli ocazionale, în valoare de câțiva ducați, te poți bucura, împreună cu familia, de o muzică dumnezeiască și de strălucirea luminilor, după modelul unui adevărat mare oraș.

Urmând plimbarea noastră prin locurile publice de agrement din București, ne oprim în apropierea grădinilor Warrenberg la grădina Caruselului (Grădina cu cai)⁶⁷, unde lumea elegantă are grijă să se întâlnească întotdeauna. Aici se află și un fel de teatru de vară, unde mai demult ... se juca *Ursul și pașa* în deschiderea piesei lui Schiller, *Mireasa din Messina*. În prezent o trupă franceză interpretează în acel loc un oarecare *café chantant* și în anotimpurile calde sunt reprezentate farse și proverbe⁶⁸, în care chiar bunul-gust, buna-cuviință și morala sunt călcate în picioare, ceea ce însă pentru publicul filo-francez din București este cea mai mare distracție.

Vorbind despre moralitate, un moralist sever ar trebui să intre doar cu un mare dispreț în Grădina Mimi, aflată lângă cele două grădini amintite, pentru că aici este locul în care se adună prostituatele liber-profesioniste. Bărbații nobili din București par să prefere acest tip de distracție, mai mult decât oricare altele și la miezul nopții îi poți vedea năvălind înăuntru <în grădină>.

Distracțiile încep la ora la care umblă fantomele și se transformă cel mai adesea în adevărate orgii. Așadar nu trebuie să te afunzi prea mult în mahalaua Izvor, pentru a căuta preotesele planetelor care ne conduc prezentul. Le întâlnești în fiecare parte a orașului, în fiecare uliță, în fiecare cârciumă sau hotel. Hamburgul cu *Schwiegerstrasse* cu *Dammthorwall* și *Dragonerstalle*, cu miile de baiadere înregistrate, este un sat spartan în comparație cu *Hillariopolis* (orașul veseliei = București).

Capitolul al XIV-lea

Despre sănătate și tratarea bolilor. Despre înzestrarea spitalelor. Despre medici, bolnavi și mijloacele de îngrijire a populației.

p. 188

Sistemul sanitar este supravegheat în Principate de un colegiu medical format din cinci medici (comisia doctoricească)⁶⁹. Un *protomedicus* este președintele și conducătorul acestui colegiu, care ratifică diplomele medicilor absolvenți și are obligația de a vizita, cât mai des și pe neașteptate, farmaciile și spitalele.

⁶⁷ În text *kukai*.

⁶⁸ Se referă probabil la cuplete.

⁶⁹ În text *doctorilsească*.

Cei cinci membrii ai comisiei se îngrijesc, în același timp, în schimbul unui salariu de 800 de piaștri pe lună, de starea de sănătate a celor cinci cartiere ale Bucureștilor, respectiv Iașilor. Lor le revine ca zilnic, în sediul circumscripțiilor de poliție să îi sfătuiască, gratuit, pe săracii din cartierele <respective>; să ducă la bun-sfârșit vaccinarea în cartierele numite, să inspecteze, din punct de vedere p. 189 sanitar, // alimentele pentru aprovizionare și, mai ales, să supravegheze ordonanțele de poliție sanitară și să se supună conștiincios propunerilor și sarcinilor <dat> de șeful poliției. În afară de acestea au <în subordine> un angajat al poliției de rang mai mic (vătășel)⁷⁰, care în fiecare dimineață se informează despre starea de sănătate a locuitorilor din toate casele și care anunță fiecare caz de boală, într-un raport preliminar la comisarul de cartier, care imediat trebuie să anunțe medicul din comisie.

Prin urmare, instrucțiunile de mai sus ar trebui să mențină sistemul sanitar al Principatelor în cea mai bună stare.

Se știe însă că nu este deloc așa!

Înainte de toate este resimțită, după cum de multe ori s-a spus, mai ales lipsa medicilor. După *Regulamentul organic* trebuia ca fiecare district să aibă un medic și un dentist. Mai întâi trebuie consultate părțile interne și cele nobile ale omului, la sfârșit mușchii, arterele și oasele. Șeful unui spital public trebuie să fie un medic licențiat, iar examenele le pot da doar cei care au urmat în mod regulat studiile. Din toate astea nimic nu este adevărat. Medicii și dentiștii ar trebui să fie puși la dispoziție de fiecare județ ba chiar se plătește regulat salariul care este și încasat. Cu toate acestea, ei nu există decât pe hârtie, ceea ce este demonstrat foarte precis de statistici.

Când s-a <spus> că ar fi trebuit fondată o școală de chirurgie la Mihai Vodă, în București și necesitatea ei a fost motivată prin lipsa medicilor, medicul referent a negat acest lucru și, dimpotrivă, a scos în evidență numărul de doctori din districte și de sanitari, aflați în scripte în întreaga țară. Despre aceasta ne-a relatat cineva p. 190 demn de încredere // că unul dintre apropiații principelui Știrbei a fost nevoit să meargă în provincie și acolo a aflat că medicii, care aveau în grijă corpul sau gura, ca și sanitarii, <deci> nimeni alții decât cei care ocupau posturile de medici *districtuali erau țigani! Multe sate, care după instrucțiunile funcționarilor ar trebui să fie vizitate de medici, nu au fost niciodată călcate de piciorul unui tânăr, care a depus jurământul lui Hypocrate.*

În alte state europene, unde nu există o presă independentă, alegeri, organizații și alte asemenea libertăți ca acelea pe care le au moldo-valahii, se ține seama, ca de una dintre cele mai înalte îndatoriri, de pregătirea unui personal sanitar foarte priceput și foarte numeros. [Urmează un excurs cu privire la necesitatea stringentă de a supraveghea sănătatea populației și de a trata cu profesionalism bolile, premize pe care Derblich le consideră esențiale pentru orice stat modern].

Povestea dentiștilor înlocuiți cu țigani s-a petrecut în urmă cu mai mulți ani. Din datele mai noi s-au schimbat metodele, prin care în Țara Românească medicii sunt numiți și angajați. Aceste procedee au fost de curând puse în practică și nu ne

⁷⁰ *wataschel.*

putem abține, pentru interesul tuturor, de a nu le da în vileag. Un grec, care în București, era <cunoscut> sub numele său grecesc, ca profesor de franceză, a plecat la Paris și după un scurt răstimp s-a întors în capitală cu o diplomă franțuzească de doctor și cu, ceea ce este cel mai uimitor, un nume franțuzesc [...] Așa că nu ni se pare deloc întâmplător că grecul, care de exemplu s-a numit înainte p. 191 Karakides, acum se numește Robert Macaire. Neoenul franțuzit s-a stabilit ca doctor și a cerut de la *protomedicus* un post în Comisia medicală [Cum nu exista un post liber, s-au făcut intervenții din partea unei înalte fețe bisericești și protomedicul a fost obligat să dea afară din comisie un medic de profesie, care era însă evreu. Pretextul găsit a fost însă altul. Cel concediat era și profesor și ca atare nu putea să aibă cumul de funcții, iar cel nou-venit era creștin, nu evreu. Toată această manevră s-a făcut doar în 48 de ore.

Concluziile generale sunt total negative. Toate observațiile binevoitoare făcute la adresa românilor sunt eclipsate de critica aspră a sistemului sanitar. Ca medic cu experiență, Derblich consideră că în Țara Românească sănătatea publică este complet neglijată și poporul este tratat după cele mai primitive metode. Femeile nasc asistate „de femei nepricepute ... care se amestecă cu brutalitate în procedurile operaționale ale nașterii”. Așa se întâmplă că aici se întâlnesc cele mai multe cazuri de mortalitate infantilă. Doamnele bogate refuză să își alăpteze copiii și îi lasă pe mâinile țigăncilor, care de cele mai multe ori nu sunt în stare să îi îngrijească și fie îi schilodesc, fie îi lasă să îmbolnăvească grav.

[Autorul subliniază, de mai multe ori, că poliția sanitară nu își face datoria și că măsurile de prevenire a îmbolnăvirilor sunt insuficiente, sănătatea publică nefiind o prioritate a autorităților].

Câinii există aici în proporții de masă și într-un număr covârșitor. Se p. 197 înmulțesc cu ușurință și rapid, aleargă, în haite, de colo-colo pe ulițe, nimeni nu îi ia în seamă, nimeni nu îi îngrijește. Căruțele cu coviltir și caii sunt lăsați pe stradă nesupravegheați; de regulă se merge în cel mai sălbatic trap pe străzile cele mai aglomerate și de aceea adeseori se petrec accidente.

Podurile și podețele sunt, de regulă, într-o stare jalnică, clădiri în ruină sunt locuite de mai multe familii, când este alunecș doar în mod excepțional se aruncă nisip sau cenușă, // iar oamenii și animalele de obicei alunecă și cad; schelele de p. 198 construcție sunt făcute în modul cel mai superficial și se cunosc multe accidente și în acest domeniu. Ca să cumperi otravă nu îți trebuie nici o aprobare și, de aceea, multe cazuri de otrăviri nici nu ies la iveală. Poliția pieței este condusă cu neglijență.

Grânele, morile, brutăriile și măcelăriile nu sunt supravegheate deloc sau <sunt supravegheate> de persoane nepricepute. De bucătăriile ambulante, de prăvăliile de alimente, de comerțul cu pește, de cofetării, poliția se preocupă prea puțin, ca și de lapte și de celelalte băuturi

[...] Băuturile, mai ales vinul, sunt falsificate în cantități uriașe sau îndoite cu apă, de către străini, fără ca poliția să sufle o vorbuliță. Grija pentru locuințe salubre nu scoate peri albi guvernului.

[Sunt enumerate lecurile populare, dintre care unele țineau doar de superstiții, dar altele se dovedeau a fi eficiente. Raciai erau folosiți, împotriva cancerului, în convingerea că „veninul” de rac odată înghițit scoate boala din corp.

Broaștele uscate erau un remediu împotriva gutei, iar pulberea din broască uscată era considerată un leac eficient împotriva hidropiziei. Derblich amintește și remediile afrodisiace, făcute din plante, moluște și șerpi sau din musca spaniolă (cantharida), dar ceea ce îl indignează cel mai mult este faptul că țărani foloseau inclusiv excrementele animalelor pentru tratament. Cataplasmele cu balebă de cal, de oaie sau porc erau folosite pentru degete, mâini sau picioare cu răni purulente, ca și pentru reumatism; toate acestea nu erau pentru autor decât mijloace primitive și ineficiente de tratament.

Mai puțin critic este Derblich în legătură cu plantele medicinale. Amintește că zeama de castravete era băută împotriva febrei, a cuperozei și pentru detoxifiere. Pulberea din castravete uscat era un remediu foarte des folosit împotriva degerăturilor, iar usturoiul, ceapa, cărbunele și multe altele erau și leacuri. Interesante sunt informațiile despre preparatele cosmetice, pentru care se foloseau: făină de orez, cretă, crinul florentin, săpun, sulf, alb de plumb, benzoat, carmin, var, alb de zinc, mercur, „ultimele produse, amestecate cu chinovar, au fost folosite adeseori cu succes de țigănci ca fumigații pentru vindecarea unor boli”.

În finalul capitolului sunt prezentate spitalele din București și anul în care au fost întemeiate: cel mai vechi, spitalul Colțea (fondat în 1715, de marele spătar Mihail Cantacuzino), spitalul Pantelimon (întemeiat în 1759, în afara orașului, de către Grigore Ghica), spitalul Filantropia (ridicat în 1815 și care era cel mai bine dotat și cel mai bine condus. Avea 150 de paturi, 2 medici și un buget de 150 000 de piaștri, fiind dedicat tratării sifilisului). Ultimul citat era spitalul Brâncovenesc (fondat în 1835, care, contracost, oferea și rezerve de lux. În rest condițiile erau proaste: aerul era de nerespirat, latrinele mizerabile și îngrijirea superficială). În final este amintită, ca una dintre puținele realizări, în domeniul medical, școala de moașe, condusă de doctorul Capșa,) „un om ajuns în floarea vârstei, școlit la Viena, conștiincios cu sarcina sa”.

p. 207 [...] În urma unei vizite la spitalul închisorii am găsit 24 de bolnavi, bărbați și o femeie bolnavă. Majoritatea bolnavilor fuseseră arestați pentru nimicuri. Nu am găsit nici măcar un caz de scorbut și după spusele medicului această boală, atât de temută și de răspândită în închisori, aici nu a apărut aproape deloc: <ceea ce este> cu siguranță o mărturie îndestulătoare a tratamentelor și îngrijirilor moderne <care se aplică> deținuților.//

p. 208 În anul 1857 am trăit deschiderea festivă a „spitalului israelit” din București. În decursul câtorva ani, israeliții de aici și-au fondat de trei ori un spital, pe care l-au deschis cu pompă și apoi a fost închis. Curioasă este împrejurarea că la fiecare închidere materialele adunate și piesele de mobilier au dispărut fără urmă. De această dată, acest spital a fost fondat sub auspicii foarte propice, cu fonduri private. Prima subscripție a adus foarte repede 1 200 de ducați. Veniturile sunt bine asigurate de o subvenție anuală de 18 000 de piaștri, din fondurile comunității, ca și prin contribuții benevole. În prezent nu se găsesc decât 18 paturi complet aranjate. Primirea <bolnavilor> se face fără bani și fără nici o deosebire de stare socială și de religie.

[Capitolul se încheie cu prezentarea modului în care erau tratați cei cu maladiile psihice ale bătrâneții. Aceștia nu erau considerați nicidecum ca niște

bolnavi, ci mai degrabă ca niște infractori. Locul medicilor era luat de gardieni și de funcționari, preocupați doar să îi țină închiși. Derblich face și un excurs privind nocivitatea bolilor psihice în societatea contemporană lui, boli care distrug familii și lipsesc statul de forță de muncă și care sunt socotite rușinoase, deși adeseori proștii, înfumurații și cei cu diferite manii sunt mai periculoși decât bieții bolnavi mintali, care sunt ca niște năluci].

„Adeseori nu pot vorbi, sunt oameni bătrâni și săraci, care sunt lipsiți de orice p. 210 ajutor sau mijloc de subsistență și pot fi aduși în această stare <de către îngrijitori> pe tăcute și fără nici o teamă.

Capitolul al XV-lea

p. 211

Infractorii și închisorile

Era o vreme în care, justiția din Țara Românească era faimoasă în întreaga lume pentru operativitatea ei. Consecința a fost aceea că era nevoie de un număr mic de închisori. Pârâtul putea fi condamnat fie să plătească o sumă de bani, fie să fie biciuit la tălpi, fie să își piardă o mână sau să muncească în mine, în ocnă (galeriile de sare), iar infractorul prins în flagrant era arestat și judecat pe loc. Un exemplu despre cum se aplica mai înainte justiția în Țara Românească îl prezintă căpitanul austriac Franz Joseph Sulzer, în a sa *Istorie a Daciei Transalpine*^{70bis}. „Am fost odată de față” scrie el ca martor ocular „când domnul Mike ... a adus doi infractori în curtea așa-numitei pușcării⁷¹ (închisoarea cea mare din București) ca să îi interogheze sub cerul liber. Unul dintre inculpați era un bucătar, rob al boierului Ianache, care, furios, l-a înjunghiat pe logofăt cu un cuțit de bucătărie; celălalt era servitorul banului Ghica și furase o lingură de argint.//

Amândoi inculpații au fost rapid interogați. Aici sunt primele întrebări puse țiganilor, în limba de origine.

Întrebare: Cum te cheamă, țigan spurcat?⁷²

p. 212

Răspuns: Nicolae, boierule.

După aceea cel mai amărât a povestit <faptele>, iar logofătul nota stând în picioare pe o jumătate de foaie de hârtie, pusă în podul palmei, <el a spus> că nu a mai putut sta lângă stăpânul său, pentru că acesta uneori la ora 9, uneori la ora 11, alteori la ora 1, fără să îl prevină cu vreun cuvânt, voia să aibă pregătită masa de prânz și când, adeseori, aceasta nu era gata, avea parte de cea mai aspră pedeapsă. El a ajuns să nu îl mai suporte, așa că atunci când boierul logofăt a cerut din nou masa, la o altă oră decât cele obișnuite, i-a înfipt cuțitul în burtă.

Pe loc a fost pronunțată și sentința finală:

„Tu vei merge la Ocnă !”.

Țiganul a fost imediat condus să își ispășească pedeapsa. După aceasta a urmat ancheta asupra servitorului, <dușă> în același mod ca și cea dinainte.

^{70bis} Date biobibliografice și traducerea însemnărilor sale de călătorie în spațiul locuit de români, vezi în vol. X partea I, seria veche a prezentei colecții.

⁷¹ *Buschkerie*.

⁷² *Spurkatule Zigan, kum te kiam?*

Întrebare: Cum te cheamă?

Răspuns: Dumitrache.

Întrebare: Ce i-ai făcut stăpânului tău, Excelenței sale, domnului ban?

Răspuns: I-am furat, de nevoie, o lingură de argint, pe care am vândut-o cu 3 piaștri, dar vreau să plătesc din salariul meu contravaloarea <lingurii>.

Sentiința: Și tu vei merge la ocnă!

[Urmează considerații generale privind situația actuală a justiției românești.

Dacă înainte era bine sau nu, ca după o anchetă sumară să fie dată aceeași pedeapsă pentru crimă, ca și pentru furtul unei linguri, Derblich nu se pronunță, dar constată cum rata infracționalității a crescut rapid].

p. 213 Există o alarmantă înregistrare a creșterii numărului de infracțiuni, mai ales după anul 1852, ca moment în care a fost introdusă noua procedură penală, elaborată în cea mai mare parte după Codul penal francez, deși – sau poate tocmai de aceea – fiecare inculpat, după acest cod, trebuie să aibă un apărător. Se potrivesc oare instituțiile franțuzești pentru Moldo-Valahia semibarbară [...]

p. 214 La 1 ianuarie 1848 se aflau în toate închisorile, temnițele și ocnele din Țara Românească, în total 1139 de deținuți. În 1849–958, în 1850–1143, în 1851–1250, în 1852–1322, în 1853–1514, în 1854–1335, în 1855–1359, în 185–1478, în 1857–1491.

O situație detaliată nu am putut să obținem, cu toate acestea am făcut estimări aproximative, pentru că actualul Inspector al închisorilor i-a oprit pe angajații săi de la redactarea unor astfel de tabele. După câte am putut afla în timpul autopsiilor și din relatările unor funcționari, în Țara Românească se întâlnesc doar infracțiuni obișnuite și aproape deloc delictive politice, pentru că acestea sunt pedepsite direct de către principe, fără intervenția instituțiilor juridice, cu exilul [...]

p. 215 De atențate împotriva conducătorilor de la putere, asupra membrilor familiilor acestora sau a caimacamilor nu s-a auzit în Țara Românească, revolta este imposibilă, fie din cauza trupelor străine de ocupație, fie din cauza lipsei endemice de curaj.

Printre infracțiunile obișnuite cele împotriva persoanei sunt mai rare decât cele <îndreptate> împotriva avutului [...]

Infracțiunile împotriva avutului livrează cele mai mari contingente închisorilor din Țara Românească. În vârf stă tâlhăria, furtul calificat, incendierea, înșelăciunea, furtul din pădure. Cele mai multe infracțiuni sunt săvârșite de țigani, de infracțiunile mărunte sunt răspunzători, în cea mai mare parte, grecii, iar încălcarea legilor este pusă mai ales pe seama românilor și a evreilor.//

p. 216 Majoritatea infractorilor din Țara Românească au fost aduși în temnițele din București, Craiova, Giurgiu, de la mănăstirea Snagov, pe insula Fetești și Ostrov, ca și în minele de sare.

În București închisoarea cea mare adună o treime din toți deținuții.

În anul 1848 se găseau aici 136 de arestați. În 1849–113, în 1850–191, în 1851–167, în 1851–167, 1852–245, în 1853–452, în 1854–368, în 1855–436, 1856–432, 1857–589.

În nouă ani numărul de infractori a crescut de patru ori [...]

p. 217 [...] Pregătirea deținuților, după ce au comis infracțiunea, nu a fost aproape deloc luată în seamă, dar adolescenții sunt separați de adulți. Primii, obțin printre deținuți rezultate foarte bune la învățarea cititului, a scrisului și a socotitului.

[Deținuții erau folosiți la munci publice sau practicau meserii, ceea ce le aducea un mic venit la eliberare, ca să aibă din ce trăi, pentru că statul nu avea nici un fel de fonduri de ajutorare a deținuților eliberați].

Capitolul al XVI-lea

p. 219

Situația militară. O armată – cum ar trebui ea să fie.

Miliția din Țara Românească este formată din Infanterie, Cavalerie, Artilerie, Pompieri, Grăniceri, dintr-un corp de flotilă și dintr-o Jandarmerie națională (Dorobanții), cu trupe regulate și neregulate, dar oricum organizate.

Infanteria numără 3 regimente (de câte două batalioane și 8 companii, acestea de circa 190 de oameni), <în total> 4560, la care se adaugă patru fanfare, cu 200 de oameni.

Fiecare regiment de infanterie are 43 de ofițeri, împreună fac 129 de ofițeri.

Serviciul militar se face câte șase ani. Tinerii sunt înrolați forțat și nu este departe <timpul> în care noii recruți înregistrați erau aduși, la unitățile lor, legați în lanțuri, unii de alții. Întreținerea aparține comandanților de companie și de escadron și reprezintă obținerea unor sume comune, prin care aceștia și subofițerii lor au ocazia să fraudeze <statul>, iar soldații <au> motivul pentru o constantă neîncredere. //

[...] Pedepsele disciplinare nu sunt reglementate și permanenta molestare a p. 220 oamenilor prin șuturi în spate, pumni în gură, îmbrânceli și lovituri, care au fost abandonate de mult în armatele civilizate, ca fiind vulgare, sunt aici la ordinea zilei și sunt aplicate în mod public. Imaginea stării soldaților arată prea puțin devotamentul față de serviciul militar.

Bătăile dese sunt considerate părintești, dar nu și îngrijirea medicală sau cea veterinară. Despre folosirea medicamentelor există doar o idee vagă și despre formarea religioasă și spirituală a soldaților nici nu poate fi vorba, pentru că în miliția din Țara Românească nu este angajat nici un preot militar. [Continuă cu aprecierea rolului mobilizator al unei pregătiri spirituale elevate, care să îl facă pe soldat să fie mândru de misiunea sa, care să îl însuflețească în luptă și să cimenteze relațiile cu camarazii săi, fie în victorie, fie în pericol. Toate acestea nu pot fi însă posibile în pregătirea actuală a armatei române, conchidea Derblich]

[...] Cavaleria este formată din patru escadroane, fiecare de câte 180 de p. 224 oameni, în total 720. Fiecare escadron are 10 ofițeri, împreună fac 40 de ofițeri. În ultimul timp au mai fost pregătite două escadroane. Nu a fost însă ales un moment propice pentru cheltuirea fondurilor statului, și așa împutinate, pentru că în ultimul timp nutrețul costă mult și este greu de găsit, iar caii s-au scumpit. Aceste trupe sunt însă, atât, în Țara Românească, cât și în Moldova, corect pregătite. Uniforma de ulani este foarte arătoasă, caii sunt frumoși, puternici, bine îngrijiți și antrenați [...]

p. 225 Artileria numără în Țara Românească o baterie cu 128 de oameni și 5 ofițeri, [dar] nu dispune nici măcar de un tun. Moldovenii au din timpul guvernării austriece o baterie complet echipată, de 6 tunuri și două obuziere, împreună cu afetul, încărcătoarele și întreaga muniție, în valoare de 12 000 de ducați. Românii au plătit cu plăcere o sumă aproape de trei ori mai mare pentru mobilarea apartamentelor destinate comisarilor străini, pentru mituirea [acestora] în scopul sprijinirii regatului dacoromân, dar pentru apărarea necesară nu dau nici măcar o para.

Nu există decât o singură companie de pompieri, cu 280 de oameni și 7 ofițeri superiori. Calendarul Gotha dă pentru numărul pompierilor 377 de oameni, dar probabil că între aceștia trebuie socotiți și pompierii voluntari din orașele de provincie.

Școala de pompieri a fost organizată de un austriac, după modelul companiilor de pompieri lombarde și a constituit, fără tăgadă, cel mai bun și cel mai folositor corp <de armată> din Țara Românească. Într-adevăr acesta ar fi, în multe împrejurări, de mare ajutor, pentru ambele provincii, dacă soldații săi ar fi folosiți în scopuri mai tehnice și de interes comun, în timp ce miliția ar fi formată din mai multe trupe de geniu și de pionieri⁷³; de asemenea, populația i-ar vedea <pe cei din urmă> ca pe niște apărători și ca pe niște persoane foarte utile, în timp ce acum ei sunt socotiți a fi numai o masă amorfă, // <adunată> pentru apărarea țării, împotriva dușmanilor dinafară și din interior, <dar> fără <a avea> o solidaritate deosebită a oamenilor.

Corpul flotilei are trei canoniere, fiecare având un echipaj cu 30 de oameni, în total 90 de oameni și 3 ofițeri. Acest număr nu este nicidecum suficient pentru paza întregii linii a Dunării, de aceea, acest corp trebuie mărit în mod substanțial. Unii ofițeri cu studii au fost trimiși la Pesta să își sporească cunoștințele de specialitate, pentru cheltuielile lor este de așteptat să li se dea ceva <înapoi>. De-a lungul Dunării se găesc, de la Brăila la Orșova, 194 de posturi sau *pichete*, fiecare trebuie să aibă doi soldați și șase țărani. Din timpul lui Bibescu s-a ajuns la folosirea țăranilor în serviciul pazei de graniță.

Deosebit de acest cordon sau <cum i se mai spune> de *aducătorul de venituri*, există și grănicerii, despre care se spune că au fost organizați în batalioane, după modelul regimentelor de graniță austriece. Acestea numără cinci batalioane, cu 50 de ofițeri superiori și 387 de subofițeri și 6 639 de soldați. Ei sunt în cea mai mare parte țărani, îmbrăcați ca atare și indisciplinați. Trebuie să fie mai întâi concentrați și, după modelul regimentelor de graniță, să fie organizați, ceea ce, în orice caz, este un plan bun și ușor de urmat.

Dorobanții formează împreună 22 de escadroane, cu 4.859 de oameni și 57 de ofițeri. Dintre aceștia doar un singur escadron, cu 200 de oameni și șase ofițeri, este bine îmbrăcat, regulamentar și este staționat în București. Restul trebuie să vi-l imaginați ca pe un batalion disciplinar. //

p. 227 Suma totală a miliției din Țara Românească ajunge la 19.000 de capete, ceea ce nu poate fi suficient pentru o populație de circa trei milioane, dacă ne gândim că

⁷³ Cu sensul de geniști, cercetași.

miliția trebuie să apere siguranța unei țări destul de mari [...] și este dator să facă atât serviciu curat militar cât și pe cel polițienesc. Starea miliției moldave este încă și mai proastă.

Organizarea și recrutarea miliției ni se pare a fi terminată doar pe jumătate și ca fiind nepotrivită pentru vremurile de azi. Fiecare țară, care este asigurată împotriva dușmanilor de afară și vrea să păstreze pacea în interior, trebuie să aibă o armată permanentă, nu doar o miliție sau gardă națională. Acest principiu a fost ferm demonstrat de fapte atât de statele din vechime cât și de cele moderne. [Urmează considerații istorice și tactice privind organizarea unei armate puternice].

Principatele dunărene ar trebui să aibă, chiar și în timp de pace, o armată de p. 229 80 000 de oameni sub arme și acestea să i se poată aduce permanent completări [...] care să poată da, la nevoie, un corp de rezerviști de 76 000 de ostași. După statutul de organizare al Principatelor dunărene unite, armata nu ar trebui să poată fi mărită decât cu acordul marilor puteri. Lor le revine și să hotărască dacă va exista o armată. Dar ea trebuie mai întâi recrutată. //

Principiile după care o armată ar trebui să fie formată sau o miliție p. 230 reorganizată, ar fi, în mare, următoarele: nici o categorie socială nu este scutită de apărarea patriei mame, precum și fiecare cetățean este dator să servească ca soldat.

Toți soldații au aceleași drepturi și aceleași îndatoriri față de regulament.

Pentru bunul mers al armatei vor fi luate în seamă sănătatea corpului și tăria de caracter.

Pedepsele corporale vor fi interzise.

Supravegherea și reformele vor fi făcute prin intermediul Ministerului de Război, nu de către departamentele inferioare.

Spitalele și personalul medical trebuie să fie suplimentate.

Armamentul trebuie să fie, în mare, adus la zi.

În fruntea armatei ar trebui să fie puși bărbați cu bune cunoștințe, cu experiență militară și neînfricați și, ca un principiu de urmat, ar trebui să fie trimiși și în alte țări, chiar în interiorul marilor puteri, de exemplu în Austria pentru reorganizarea marinei și în Rusia pentru artilerie și lucrări de geniu⁷⁴.

Artileria, ar trebui să fie constituită din nou, organizată și mărită, cu scopul de a fi principala armă.

[...] Ar trebui să fie constituit un ordin militar sau o decorație.

⁷⁴ De observat că exemplele cele mai bune pentru principate erau Austria și Rusia, amândouă adversare ale Unirii.

JULES JACOT-GUILLARMOD

(1828–1889)

Elvețianul Jules Jacot-Guillarmod, cunoscut mai ales ca pictor animalier și peisagist, s-a născut la Chaux-de-Fonds, un ținut de mineri din apropiere de Neuchâtel, în vara anului 1828 într-o familie burgheză. Încă de mic a dovedit un interes și o curiozitate deosebită față de animale. Primele manifestări artistice au fost în domeniul gravurii, dar curând avea să-și descopere adevărata vocație, pictura. Inițierea în acest domeniu a făcut-o în localitatea natală, în atelierul unui obscur pictor, pentru ca apoi să-și desăvârșească studiile la Geneva cu Barthélemy Menn, artist reputat al vremii și la Paris unde a lucrat în atelierul compatriotului său, Marc Charles Gabriel Gleyre și în cel al reputatului și influentului pictor și profesor francez Thomas Couture. Aici a studiat și anatomia animalelor la abatoarele de la Villette. Cea mai mare influență asupra lui Jules Jacot-Guillarmod a avut-o Menn, cu care se asemăna temperamental. În atelierul lui Couture, Jacot-Guillarmod îl cunoaște pe Ludwig Schuller, un sas din Sighișoara de care avea să-l lege o frumoasă prietenie. De la acesta artistul elvețian află lucruri deosebit de interesante despre Transilvania, despre viața locuitorilor, obiceiurile lor, despre frumusețile naturii, informațiile furnizate stârnind-i o mistuitoare curiozitate ce avea să-l determine să viziteze cât mai curând acele locuri. La revenirea de la Paris s-a stabilit la Cibourg, în apropierea munților Jura. În 1853 el a trimis primele picturi expoziției din Neuchâtel. Câțiva ani mai târziu îl găsim la proprietatea familiei din Neuhaus, între Cerlier și St. Jean, de unde avea să trimită la Paris o parte din studiile zilnice. Acestei perioade îi aparțin câteva din cele mai reușite creații ale sale ca: „Rue de Cerlier”, „Hélage sur la Thièle”, „Labourage dans le Seeland” și altele. Între 1864-1873 a fost profesor de desen la colegiul din localitatea natală, perioada nefiind dintre cele mai benefice pentru creația sa artistică. Din motive de sănătate, în 1874 s-a instalat cu familia la Saint-Blaise. În 1857 a participat la expoziția de la Geneva, în 1867 la expoziția internațională de la Paris, iar în 1873 la cea de la Viena. De fiecare dată lucrările sale s-au bucurat de aprecieri dintre cele mai elogioase și au fost încununat cu medalii. Moare în august 1889. A avut patru copii, cel mai cunoscut dintre ei fiind medicul, alpinistul, cartograful, călătorul și fotograful Jules Jacot-Guillarmod (1868-1925), membru al Royal Geographical Society, renumit pentru *ascensiunile în Himalaya și pentru hărțile topografice al celui mai mare masiv muntos din lume.*

Pentru creația artistică a pictorului Jules Jacot-Guillarmod, întâlnirea cu Ludwig Schuller a fost decisivă, fapt recunoscut de el însuși în cioma unei conferințe, făcută publică după deces. Entuziasmat de povestirile despre Transilvania și viața de acolo, despre animalele locului și în special despre cایی mici, nervoși, rezistenți, călăriți de flăcăi care-i iubesc și își petrec cea mai mare parte din viață în tovărășia lor în câmpie, la deal sau la munte, Jacot-Guillarmod pornește la drum pentru a cunoaște îndeaproape aceste locuri. Între timp prietenul său Ludwig Schuller, revenit la Sighișoara, renunțase la pictură pentru fotografie, domeniu mult mai rentabil și preda desenul la școala evanghelică din oraș.

Călătoria începută în 1859 s-a transformat într-un voiaj de optsprezece luni, prilej de a cunoaște nu numai Transilvania, dar și Țara Românească și Dobrogea. După ce străbate Ungaria, trece apele învolburate ale Tisei, se imbarcă pe unul din vasele companiei austriece ce navigau pe Dunăre, pe care îl părăsește undeva în apropiere de granița Banatului cu Serbia, devreme ce ne spune că a mers cu căruța de la Timișoara la Sibiu și de aici, prin Brașov, s-a îndreptat spre Sighișoara. Șederea în orașul prietenului său i-a prilejuit mici și dese călătorii în scaunele secuiești, dar și în zonele locuite de populație majoritar românească, tot atâtea ocazii pentru creația sa artistică. Părăsește

Transilvania pe valea Timișului, trece prin Sinaia și București, se îmbarcă din nou la Giurgiu, dar numai până la Cernavodă. Atras de pitorescul locurilor, dar mai ales al oamenilor, coboară de pe vas și traversează Dobrogea, ajungând la mare, iar de la Constanța ia vaporul spre Constantinopol. Drumul de întoarcere îl face prin sud, vizitează Atena și portul Pireu, trece prin strămoarea Messina, străbate Italia și intră în Elveția pe văile Alpilor. Avea să revină în îndrăgita lui Transilvanie peste câțiva ani, dar o găsea „alterată” de căile ferate. Din păcate, însemnările despre locurile vizitate se rezumă numai la Transilvania, celelalte două provincii românești fiind prezente numai în opera sa artistică: un țăran de la sud de Carpați, o cărciumă din București, un han din Giurgiu, case din Dobrogea, desene cu Marea Neagră, cu Constanța veche cu turcii îmbrăcați în șalvari, imagini din portul arhaic unde se disting vase cu pânze, bărci ale pescarilor, dar și o dragă a englezilor ce lucrau la calea ferată. Toate acestea certifică faptul că autorul a ajuns și în aceste locuri. De altfel, spațiul locuit de români a continuat să constituie și după primul voiaj o atracție, devreme ce a revenit în două rânduri, în 1863–1864 și 1872. Potrivit reputatului istoric, critic și colecționar George Oprescu, Jacot-Guillarmod a fost „împregnat de atmosfera de simplitate idilică de la noi”, orice subiect abordat după vizitele făcute luând „ceva din aerul, din luminozitatea scenelor văzute”, iar „influența acestei țări noi pentru dânsul și neașteptată asupra întregii sale dezvoltări de mai târziu”, avea să-i marcheze pentru totdeauna opera artistică. Cu oamenii simpli, cu românii, secuii sau sașii din Transilvania, pitorești prin obiceiuri și îmbrăcăminte și plini de temperament, cu țiganii șireți, hoți, dar îndemânatici și expansivi, cu animalele care-l fascinau, Guillarmod se simțea în largul lui. Nevoia de meditație, de singurătate, de izolare de mediul rigid din Elveția natală, explicabilă și prin surzenia de care suferea, care-i inducea un sentiment de inferioritate față de cei care aveau cunoștință de infirmitatea sa, era uitată în mijlocul acestor oameni care nu-i știau suferința. Ca pictor, interesul din copilărie față de animale avea să se materializeze prin redarea lor cât mai în amănunt și în ipostaze și atitudini dintre cele mai diverse, de multe ori diferite de cele din mediul în care trăise, iar surprinderea lor pe pânză o făcea cu multă frenezie.

Însemnările despre prima călătorie, de altfel singurele, au fost publicate postum sub titlul *La Transilvanie*, de cunoscutul critic de artă englez William Ritter în ziarul „Feuille d'avis de Neuchâtel” în numărul din februarie 1891, la puțin timp de la moartea lui Guillarmod. Inițiativa editorului s-a materializat la solicitarea familiei pictorului care, „din delicatete”, i-a cerut să facă acest lucru „aproape fără nici un comentariu și în special fără a spune despre pictura și desenele autorului toate aprecierile pe care le gândim”, nota englezul în prefața extrasului. Singura ingerință a criticului o constituie cele câteva note de subsol, care vin să aducă explicații, cât și precizările de la începutul și sfârșitul textului. Din aceste pagini aflăm că notele ar fi fost scrise în ideea de a face obiectul unei conferințe, ele purtând următoarele cuvinte în creion: „C'est moins les objets représentés qui font le beau, que le besoin qu'un a de les dire: et ce besoin lui-même erêe le degré de puissance avec lequel on s'en acquitte”. În notele sale, Guillarmod ne oferă un tablou interesant, divers și plin de culoare al Transilvaniei mijlocului de veac XIX, cu scene din viața de zi cu zi a acestei curioase țări cu patru nații, trei limbi, tot atâtea religii, cu munți ce-i amintesc de țara natală, cu scene de viață redată amuzant, cu turme de porci, bivoli, boi, oi sau cai ce trăiau în semi-sălbăticie, cu târgurile, produsele comercializate și cei ce le frecventau. Autorul descrie cu mult umor și exactitate drumul spre Țara Românească, fiind mirat de agerimea și rezistența micilor cai, dar și de rapiditatea și inventivitatea surugiilor atunci când se producea vreun incident.

Dintre lucrările sale, aflate în colecțiile celor mai prestigioase muzee de artă sau în colecții particulare și care au subiecte culese din voiajele pe pământ românesc, menționăm: *Bouffles au repos*, *En arrivant au gué*, *Chevaux de poste au relais*, *en Hongrie*, *Fouillage sur l'aire de la moisson en Hongrie*, *Fileuse valaque*, *Roulage dans la Puszta*, *Chariot embourbé*, *Attelage arrêté en Transylvanie*, *Récolte du maïs en Transylvanie*, *Une noce valaque*, ultima fiind cea mai importantă pânză ce înfățișează o nuntă românească, descrisă în amănunt de altfel și în notele sale.

Despre Jules Jacot-Guillarmod au scris William Ritter, *Un peintre suisse*, Jules Jacot-Guillarmod, Zurich, 1934, o monografie despre viața și creația pictorului, iar la noi Nestor Urechia, *Un artist elvețian călător în Transilvania și Țara Românească în anul 1859*, în „Propilee literare”, III, 1928, nr. 13, p. 19–24; Nicolae Iorga, *Pictorul elvețian Guillarmod și românii*, în „Revista istorică”, XVI, nr. 7–9, 1930, p. 157–163; George Oprescu, *Aventura ardelenescă a unui pictor elvețian*, în „Transilvania”, LXXIV, nr. 11–12, 1943, p. 881–886.

Transilvania², așezată în afara căilor de comunicație cu țările noastre occidentale, este puțin vizitată de călătorii străini și de aceea merită să fie mai bine cunoscută.

Harta ne arată că această țară se mărginește la est și sud cu provinciile moldo-valahe³, la vest și nord cu câmpia ungară. Munții Carpați închid în totalitate această provincie. Aspectul acestor munți în partea sudică oferă o asemănare cu Alpii elvețieni. Este o serie neîntreruptă de înălțimi și piscuri în parte acoperite de p. 10 zăpadă. Spre est formele variate sunt mai puțin înalte și te fac // să te gândești mai mult la Jura⁴ prin vârfurile lor rotunjite. Un lanț aproape paralel în partea sudică merge de la nord-est la nord-vest lăsând o vale foarte largă între ele, scâldată de Olt⁵ sau Aluta care își ia apele din partea orientală unde acești munți se bifurcă. Acest râu iese din Transilvania prin sud, în fața Sibiului⁶, printr-un defileu adânc, foarte îngust, care taie munții în unghi drept pentru a intra în Valahia. Un drum străbate această trecătoare cunoscută sub numele de Poarta-Roșie⁷. Altădată, <împreună> cu trecerea Dunării de la Porțile de Fier, erau singurele intrări în Turcia dinspre nord⁸.

p. 11 O serie de dealuri mai puțin înalte și de coline umplu locul între acest // lanț și un al treilea, ce mărginește această țară la nord și vest și o separă de Ungaria. În centru, râul Mureș și cei doi afluenți ai săi, Târnava⁹ Mare și <Târnava> Mică o traversează de la est la vest formând văi mari și mai la nord <este> al cincilea râu, Someș¹⁰. Toate aceste râuri cu văile lor sunt paralele. Iată *grosso modo* configurația geografică a țării.

Aceste ultime patru râuri cară cu ele mult mâl, ceea ce arată că solul ultimelor trepte muntoase este format din gresie, molasă și pământuri moi. Păduri imense acoperă înălțimile munților – păduri de fag, de stejar, de brad. Ele se succed

¹ Traducere după Jules Jacot-Guillarmod, *Les Transylvanien*. Annotations de William Ritter, Extrait de la „Feuille d'avis de Neuchâtel”. Fevrier 1891, Imprimerie H. Wolfrath & Cie. 71 p. Facem precizarea că notele editorului au fost puse în ghilimele, urmate de precizarea între paranteze W. R.

² „În germană: Siebenbürger; în ungurește: Erdely”. (n. W. R.)

³ „Această denumire a actualului regat al României arată astfel că data acestei povești este adevărată din toate punctele <de vedere>. Românii de astăzi roșesc când sunt numiți moldoveni sau valahi, cuvinte care au pentru ei un sens disprețuitor”. (n. W. R.)

⁴ Lanț muntos, de înălțime mijlocie din Europa de vest, lung de peste 600 km, întins pe teritoriile Franței, Elveției și Germaniei.

⁵ *Alt*

⁶ *Hermannstadt*.

⁷ *Porte-Rouge*. Denumirea corectă este Turnu-Roșu (sat. com., jud. Sibiu) – Cozia. „Acest defileu este teatrul romanului <scris> de Carmen Sylva, *La haine et l'amour*, tradus de curând de M. Brun și compatriotul nostru Leo Bachelin”. (n. W. R.)

⁸ „Erau *trei*. Lucru amuzant, d<omnul> Jacot-Guillarmod omite precis pe cea pe unde el a și intrat în Turcia, cum o să vedem mai târziu, trecătoarea Timiș, între Brașov și Ploiești” (n. W. R.)

⁹ *Kokel*

¹⁰ *Szamos*

aproape fără a se întrerupe și tăinuiesc mult vânat și animale sălbatice, ca urși, lupi, râși, cerbi, căprioare, capre sălbatice¹¹.

Fagul și stejarul aproape nu au valoare; abia bradul o dobândește, odată tăiat și fasonat în lambriuri și // scânduri și oferă o mică sursă <de câștig> pentru p. 12 locuitorii de la munte care le duc la câmpie sau în afară.

Această țară este foarte bogată în mine de tot felul: aur, argint, plumb, fier, dar mai ales în aramă și sare gemă¹². Sunt multe ape minerale, atât feruginoase, cât și gazoase și sulfuroase. Băile sunt în general locuri atât de sălbatice, fără nici un confort, unde oricine vine poate înjgheba, fără mari costuri, o cabană din lemn, ca vilele și *cabanele*¹³ din munții elvețieni. Aceste locuri sunt un deliciu pentru amatorii de vânătoare. Aproape de băile Tușnad¹⁴ se găsește un vulcan stins; un lac mic umple craterul.

Populația se împarte în patru nații principale, bine distincte, care nu se amestecă între ele și nu se unesc câtuși de puțin. Acestea sunt: ungurii, românii¹⁵, germanii și țiganii. Cu toate acestea ei au rămas să trăiască // împreună de secole, p. 13 credincioși originii lor, tradițiilor lor, obiceiurilor lor. Ei au toți un fel al lor special și diferit.

Ungurii sau maghiarii se spune că sunt *tartari*¹⁶ de origine și compatrioți ai lui Atila și nu slavi cum se crede de obicei. Limba lor, care nu are nici o legătură cu cei din urmă, nici cu limba turcă¹⁷ și încă mai puțin cu germana, se apropie de *tartară*, care pare să dovedească la nevoie asemănarea, chiar și fără legătură cu individul care o vorbește. Ei sunt dușmanii firești ai germanilor, stăpânii lor. Este un neam mândru, brav și ospitalier, ca orientalii, față de toți care nu sunt germani (sinonim cu austriac) și care tânjesc să poată cuceri într-o // zi vechea lor p. 14 naționalitate și să se sustragă jugului austriac¹⁸.

Ei se numesc secui¹⁹, o seminție a ungarilor munteni ce ocupă toată partea de răsărit a Transilvaniei. În rest sunt unguri, ceea ce este în general un muntean față de un locuitor de la câmpie, ca temperament, caracter, fizic. Singura diferență constă în faptul că au fost mereu liberi, alcătuind înainte de 1848 ceea ce numim încă și astăzi *militari de graniță*²⁰, adică <cei ce se ocupă cu> paza frontierelor, relicvă a războaielor împotriva turcilor și a necesității de a respinge invaziile <lor> continue. De asemenea, trebuie spus în treacăt că bisericile din Transilvania sunt,

¹¹ „Și vulturi, așadar!” (n. W. R.)

¹² „Petrol, lignit, huiă la Petroșani și Hunedoara”. (n. W. R.)

¹³ *Loges*

¹⁴ *Touchnady*

¹⁵ *valaques*

¹⁶ Formă coruptă a cuvântului tătar. De altfel, editorul face în note următoarea precizare: „Se știe că forma autentică a cuvântului este *tătar*. Germanii, pe bună dreptate, ne reproșează că stălcim numele proprii, odată ce am introdus forma falsă de *tartar*. (De văzut *La Transylvanie*, de M. De Gérando)”. (n. W. R.)

¹⁷ „Eroare. Finlandezii, ungurii și turcii sunt părinții chiar ai primitivului bulgar”. (n. W. R.)

¹⁸ „Amintim data călătoriei: 1859 – <18>60”. (n. W. R.)

¹⁹ *sicklers*

²⁰ *Grenz-militären*

în general, înconjurate toate de vechi fortificații și aici se refugiau populațiile în caz de invazie.

p. 15 Acest lung destin al libertății secuilor s-ar putea explica <prin faptul> că sunt o populație mai mândră și mai stilată ca // ceilalți unguri, care erau aserviți înainte de 1848. Ei nu sunt recrutați; dar, ca în Elveția, oricare bărbat sănătos este și soldat, fiind în același timp cultivator, fără a fi răspunzător de mutare, cu condiția consimțământului expres al vechii diete a țării. Printre ei erau cei ce formau cunoscuții secui husari²¹, cavalerie excelentă care a adus Austriei mari servicii sub Maria Tereza și în timpul războaielor împotriva lui Napoleon I. În momentul ridicării de la 1848, ei au fost aceia care au alcătuit trupele comandate de Bem²² și aici istoria poate să spună despre valoarea ridicată a acestui corp al armatei ce a îngrozit trupele austriece și în rândurile căruia se găseau sași, români, apoi ruși și care i-a surprins prin <atacurile din> spate pe <austrieci> care nu ar fi făcut nimic fără trădarea lui Görgey²³.

p. 16 Ca fizic sunt în general simpli, îndrăzneți, viguroși, limba lor este limba ungară cu un accent energic cum nu am mai cunoscut. // Îmbrăcămintea bărbaților este asemănătoare cu a ungarilor de la câmpie în timpul iernii, adică nu poartă pantaloni largi înfoiați în formă de fustă, numiți *gatya*, îmbrăcămintea de vară a locuitorilor de la câmpie, ci mai degrabă pantaloni strâns lipiți și cizme mari până sus. O cămașă foarte scurtă iese cel mai adesea de sub curea. Poartă jachete și jileți din lână groasă <de culoare> albastră cu nasturi din metal alb sau cel mai adesea aceeași îmbrăcămintă este din piei albe de oaie, cu părul întors spre interior, formând o șubă suficient de bună. Iarna <poartă> o manta mare fără guler, invariabil dintr-o stofă groasă din lână albă sau gri sau maro după <obiceiul> locului, o pălărie neagră din păslă sau o căciulă din blană. Cei mai săraci au în picioare opinci legate cu chingi, după modelul antic.

p. 17 Femeile au o fustă ce merge până puțin deasupra gleznei, foarte plisată din talie, terminată printr-un mic volan; un ilic subțire de obicei // din piele de oaie a cărui mărime este până în talie, lasă să se vadă puțin cămașa. Părul împletit se termină printr-o altă împletitură de panglici lungi colorate „care atârnă pe spate”. Invariabil toate poartă cizme, fie nemțoaice, fie române etc., lucru ce pare lipsit de grație la prima vedere. Oricine are mijlocul să-și acopere capul, poartă cizme, de la copiii de ambele sexe, până la cei pe care i-am văzut încă agățați la sânul mamei, având deja mici cizme. Acest obicei care pare absurd vara, devine iarna un lucru cătuși de puțin ridicol, chiar o necesitate absolută în aceste ținuturi nisipoase, în care drumurile aproape că nu există.

²¹ *Secklers-huszarok*

²² József Bem (1795–1850), general polonez, unul dintre conducătorii armatei maghiare în timpul revoluției de la 1848–1849. După înfrângerea revoluției, a fugit în Imperiul Otoman, unde s-a convertit la islamism și a devenit înalt funcționar sub numele de Amurat Pașa.

²³ Artúr Görgey (1818–1916), general și om politic maghiar, comandant al trupelor răsculaților maghiari în timpul revoluției de la 1848. În martie 1849 a devenit comandantul suprem al armatei ungare naționale, iar în mai a fost numit ministru de război. El s-a opus extinderii revoluției și s-au străduit să ajungă la un acord cu Habsburgii. După demisia lui Lajos Kossuth a preluat întreaga comandă. La 11 august 1849 a început negocierile cu I.F. Paskevici, comandantul trupelor rusești de intervenție, privind predarea armatei ungare.

Odată, acești secui trăiau după bunul plac, munceau și-și cultivau câmpurile lor. Aveau tot ceea ce le era necesar. Principalele lor venituri erau din cultura tutunului și din <vânzarea alcoolului obținut prin> distilarea grâului, ce le-a fost ridiicată // după 1848, când Austria, care a înăbușit revoluția, a stabilit monopolul asupra tutunului, impozite egale pentru întreg imperiul, dar excesive, în sfârșit <a impus> puternice patente asupra distilării. <Secuii> au fost supuși, ca și restul populației, unui regim cvasi-constituțional fără alte privilegii; de asemenea au fost scoși din serviciul militar, nemaifiind ținuți în serviciul de pază a frontierelor. Se poate înțelege furia lor împotriva guvernului austriac.

În timpul războiului cu Italia din 1859²⁴, mulți tineri, chemați să se înroleze, în loc să plece, s-au salvat în munți. Guvernul nu a putut obține nici un ajutor pentru răniți după bătăliile de la Solferino²⁵ și Magenta²⁶ și asta în ciuda multelor apeluri de urgență.

Cum impozitele sunt foarte mari, urmarea firească este că oamenii săraci nu pot să plătească întotdeauna dările către stat; acesta a făcut confiscări <de bunuri> fără ca prin asta // să ajungă la vreun rezultat. La licitarea obiectelor confiscate, nici o persoană nu s-a prezentat pentru a cumpăra nici cel mai mic fleac. Autoritățile, de teama să nu devină în cele din urmă impopulare, au trebuit să se abțină de la alte măsuri asemănătoare.

Pe lângă alte o sută, încă un sentiment anima acest popor, ura împotriva Austriei și aici se mergea departe cu îndrăzneala. În timp ce eram într-o mică localitate de frontieră, într-una din zile s-a auzit că s-au găsit în districtul Miercurea Ciuc²⁷ zece funcționari de la fisc (un fel de jandarmerie internă) spânzurați de pomii de la marginea unei păduri. Era în timpul războielor cu Italia, când țara fusese lipsită de trupe, căci Austria avea nevoie de toată lumea pe câmpul de luptă. Imediat a fost trimis un batalion pentru a ocupa districtul unde se comisese crima, pentru a veni în ajutorul autorităților pe timpul anchetei. Măsură inutilă, căci loviitura fusese dată; niciodată nu s-a ajuns să se descopere vreo urmă de criminal.

Altă dată aflându-mă din întâmplare // într-unul din satele lor, într-o dimineață locuitorii au povestit despre o scenă ce se petrecuse la intrarea în sat, între un țaran viguros prins în flagrant în timp ce vindea tutun și patru astfel de funcționari. În loc de a se lăsa dus, el s-a năpustit asupra celor patru și le-a distrus armele. A dispărut apoi în pădure și dus a fost.

²⁴ Autorul se referă la conflictul din 1859 dintre Piemont și Franța pe de-o parte și Austria pe de alta.

²⁵ Oraș din nordul Italiei, situat la 10 km de lacul Garda, în provincia Mantua, Lombardia. Aici a avut loc ultima bătălie majoră din istorie în care toate armatele s-au aflat sub comanda personală a monarhilor lor, adică Napoleon III, împăratul Franței, Victor Emanuel II, regele Sardiniei, împăratul Austriei, Franz Joseph. Bătălia a avut loc pe 24 iunie 1859 și s-a soldat cu victoria armatelor franco-piemonteze. După estimările istoricilor la confruntare au luat 130 000 de soldați austrieci și 140 000 de francezi și piemontezi.

²⁶ Oraș în nordul Italiei, Lombardia unde la 4 iunie 1859 a avut loc bătălia dintre trupele aliate franco-piemonteze și cele austriece, soldată cu victoria aliaților. Cu acest prilej, localitatea a fost supusă unui adevărat asediu de către trupele austriece, care au transformat fiecare casă într-o redută.

²⁷ *Sick Jerida*.

<Secuții> sunt protestanți, catolici sau unitarieni²⁸ ca tot restul ungarilor.

Sașii sunt germani așa cum le arată numele. Ei au venit în Transilvania atrași de principiile acestei țări, ce căutau să o repopuleze după masacrele lui Temeșlan²⁹. După șapte sau opt secole de când s-au așezat, ei nu s-au contopit cu ungurii. Au rămas germani în inimă, în credința că soarta lor este inseparabilă de guvernul austriac, de la care au obținut unele privilegii, pierdute, // în parte, după 1848. când s-a intrat în egalitatea de drepturi pe care împăratul o stabilise între toate provinciile imperiului; asta a fost plata pentru ajutorul dat trupelor austriece la înăbușirea revoluției și totuși nu pare că ar fi avut cel mai mic beneficiu din aceasta. Ei nu au putut să ia <măsura> de a se alia cu ungurii, nu au avut încredere în șansele politicii lor, pe care o găseau prea absolută. Ei reproșau magnaților că au păstrat mereu în străfundul inimii aceleași principii, adică <acelea> de a se crede stăpâni³⁰ și de a căuta prin toate mijloacele să recâștige situația pierdută, chiar și în detrimentul alor lor. Prin urmare, pot fi considerați incapabili de a gira afacerile țării de o manieră constituțională și cu adevărat democratică. Căci, trebuie spus că, dacă Austria a subminat vechiul guvern ungar, care era tot feudal (de notat că magnații îl numeau „vechea lor constituție”), acestei aristocrații nu-i rămâneau decât aspirațiile de a se reîntoarce la timpuri trecute. //

p. 22 Pentru a fi siguri trebuie să ne amintim ce au declarat la ședința delegaților din provinciile imperiului în 1860, în care împăratul dorind să susțină aspirațiile popoarelor sale în vederea stabilirii unei constituții, i-a invitat pentru explicații la Viena. Magnații delegați au spus că voiau, între altele, vechea lor justiție patrimonială...!

Toți scăpătații trăiesc pe picior mare și sunt foarte primitivi cu străinii.

Sașii rămân legați de credința și obiceiurile lor și nu vor să piardă nimic din ceea ce au adus din patria mamă, ca virtute familială, credință religioasă, spirit de muncă, obiceiuri vechi. Vestimentația, iată tot ce au sacrificat, și la femei, încă nu în întregime. La bărbați <îmbrăcămintea este un amestec> între portul ungaro-secuiesc și portul românesc al celor de la țară. Orășenii au hainele noastre civile.

p. 23 Albul domină în îmbrăcămintea femeilor de la țară; tulpane // pe cap, fuste, șorțuri, totul este de obicei alb; pe cap o mare pălărie de paie și invariabil <în picioare> ghete.

Ca agricultori, sașii sunt superiori românilor și, chiar ungarilor; celor din urmă le place în tinerețe să servească în calitate de servitori în casă, pentru a deprinde să lucreze bine și pentru a primi plată mai bună decât la ei acasă. În orașe, cei mai mulți servitori³¹ sunt români sau unguri.

Sașii știu bine creșterea vitelor, a cailor și a diferitelor feluri de culturi. Grâul din Turcia dă cel mai mare randament. El este alimentul aproape exclusiv al tuturor acestor populații, deși pâinea pare a fi puțin folosită. În văi se cultivă vița de vie.

²⁸ „Adică de religie greacă unită cu catolicismul roman și nu independentă ca așa-zisa ortodoxă”.
(n. W. R.)

²⁹ Nume latinizat al lui Timur Lenk, cuceritorul mongol, întemeietorul unui imperiu cu capitala la Samarkand (astăzi în Uzbekistan) și al dinastiei timuride. El nu a ajuns niciodată în Transilvania, cum greșit menționează Guillardmod.

³⁰ *Seigneurs féodaux*

³¹ *Quasi-domesticité*

Un sat german se recunoaște dintr-o privire după aspect, după buna întreținere a caselor, a curților, a dependințelor. Asta este pentru că acești oameni dau atenție tuturor nevoilor lor, bunăstării lor, // „dorind să lase după ei” spun ei, p. 24 „câteva lucruri care să amintească generațiilor viitoare”. În general au puțini copii.

Principalele orașe din Transilvania sunt germane, în afară de Cluj³² (Kolosvar) care este reședința de iarnă a magnaților. Germanii alcătuiesc în aceste orașe corpurile de meseriași, ocupându-se și cu comerțul și cu jurisprudența. În cele din urmă ei sunt cei mai buni tovarăși, toți fiind agricultori.

Valahii sau românii descind din vechile legiuni ale lui Traian, așa cum arată și limba lor care se apropie de latină ca și de limba italiană. Slava lor <se trage> din cronicile lui Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul, care au fost uitate³³. Înainte de p. 25 1848 erau, în principal, iobagi. Deși sunt înapoiți și primitivi, ei sunt mult mai pitorești în îmbrăcămintea // și obiceiurile lor. Nu cunosc deloc aspirațiile lor politice, dacă acestea sunt cele a-și cuceri un loc sub soarele libertății sau, cel puțin, egalitatea în drepturi cu alte popoare ale imperiului. Deci se poate spune că ei urâsc atât pe unguri cât și pe germani, nu fără unele motive, fiind mereu jucăriile politice și sociale ale celor două neamuri, care se arată încă și azi dure și disprețuitoare față de ei. Sunt ei blânzi, fricoși, timizi, tremurând, fără nici o instrucție, este adevărat, dar a cui e vina? Ca și la alte popoare ce își pierd naționalitatea, care suferă jugul de fier al aservirii, toată demnitatea și mândria personală dispăre pentru a face loc degradării și corupției. Este puțin și cazul lor, dar încă o dată, pot fi condamnați?

Din partea noastră, noi sperăm în viitorul lor politic, sperăm că va veni ziua când nu-și vor mai invidia vecinii în ceea ce privește drepturile și că vor avea locul p. 26 lor în problemele și // destinele patriei lor; căci acest popor numără aproape jumătate din populația Transilvaniei.

Îmbrăcămintea lor diferă puțin de la un district la altul, dar mereu este extrem de pitorească, de un stil frumos, mai ales la femei. Într-adevăr orientalii au gustul materialelor și știința de se făli.

Românii care trăiesc în apropierea Munților Carpați, în partea de sud și sud-est a țării sunt o rasă frumoasă de oameni: femeile sunt minunate. Îmbrăcămintea lor constă într-o cămașă brodată bogat pe piept și mâneci. O bucată de stofă groasă din lână roșie, cam de o jumătate de metru lățime, prinsă pe șolduri în spate, un șorț din lână neagră, mai puțin gros, foarte amplu, brodat cu roșu și galben, lasă în mers să se vadă cămașa pe la colțuri și în partea de jos. Un cordon de lână de un roșu viu, uneori din mătase, se petrece în jurul taliei. În jurul capului se leagă întâi o basma de lână ce imită șalul de cașmir; // peste aceasta se înfășoară o bucată de p. 27 pânză din tifon în formă de turban, lăsând capetele să scape pe spate sau cel mai adesea acoperă partea de jos a feței, lăsând descoperit numai nasul și ochii; sunt aproape turcoace. Bineînțeles, coliere și bijuterii la urechi, la mâini, în păr etc.

În Banat și Timișoara bucată de material din lână roșie ce atârnă pe șolduri este înlocuită de șuvițe lungi de un roșu aprins, care cred că sunt din păr de cal.

³² Klausenburg

³³ „Astăzi încep să-și amintească, atât în Transilvania cât și în România”. (n. W. R.)

Acest ansamblu poate părea simplu, dar afară la soare este de un mare rafinament și trebuie văzut pentru a-l judeca; o simplă descriere nu poate fi înțeleasă.

Iarna, femeile adaugă la ținută o haină strânsă pe corp fie din lână de culoare veselă: albastră, verde, roșie, fie din piele de oaie, cu blana în interior, brodată la exterior cu arabescuri, flori. De asemenea, iarna o haină ce pare tăiată după cea a bărbaților din lână aspră maro sau albă din păr de capră, le dă mai degrabă aerul unui urs alb. //

p. 28 Bărbații m-au făcut să mă gândesc la bretoni, cu părul lor lung căzut pe umeri. Numai culoarea albastră ce domină în îmbrăcăminte <îi deosebește>, în timp ce a celorlalți este albă. Astfel românii au pantalonii din lână albă, cămașa se vede în întregime și servește ca un fel de bluză, încinsă în talie de un brâu lat din piele, în care se pune tot arsenalul de cuțițe. Veste și jachete din piei de oaie albe, cu blana întoarsă pe dos când timpul este uscat și pe dinafară când plouă, completează îmbrăcămintea.

Ei sunt agricultori și de cult grec³⁴.

p. 29 Dintre toate aceste populații, proscrisii sunt țiganii. Nomazii nu au nici o religie³⁵ și știu că nu un statut social, cu excepția celor sedentari, puțin civilizați. Ei călătoresc // după voia lor, își pun corturile acolo unde găsesc o rază de soare sau un adăpost împotriva înghețului, după sezon, fără să-i pese vreunui dintre ei; sunt îngăduiți peste tot. Nu pot sta mult timp într-un loc, în căutarea de târguri, de piețe mari, unde fură cu multă pricepere. De asemenea sunt mici meseriași ca fierari, fac cazane, obiecte din lemn, comercializează și îngrașă porci, sau sunt muzicieni, dansatori în târguri, la nunți, sărbători, etc. Poartă îmbrăcăminte unguerească sau românească, dar sunt predispuși la excесе, în funcție de simpatii și de locul unde au obiceiul să trăiască.

Sunt josnici și murdari, acoperiți cu zdrențe sub care se vede pielea bronzată care te face să te gândești la bucăți de lemn brun, în special la femei, unde albul și roșul hainelor cu care este acoperit corpul și capul pune în valoare mai bine figura lor de mumie. Dar sunt sălbatici și nu se lasă deloc desenați din teama de rele.

p. 30 Trăiesc mai mult // din <vânzarea> tutunului sau din rachiu. În afara faptului că sunt lipsiți de civilizație și că sunt nomazi, ei sunt foarte pitorești, de un primitivism care ține de sălbăticie, atât în modul de a trăi cât și în obiceiuri.

De fapt, în orașe, se văd adesea copiii de țigani îmbrăcați cu o bucată de zdreanță ruptă pe umeri, ca să zicem așa ca un fel de guler care să le acopere nuditatea, lăsând restul pielii razelor soarelui să le dea lustrul dorit fără a fi împiedicat în nici un fel. Vara ca și iarna pot fi văzuți pe câmp în apropierea corturilor, învărtindu-se și alergând ca șobolanii, fără veșminte sau acoperiți simplu cu o bucată de cămașă, iar peste ea e aruncată o vestă găurită.

p. 31 Nimic nu este mai curios ca ridicarea corturilor acestor semi-sălbatici; asta atinge grotescul. Pun pe cai ce au mai greu, strâng corturile astfel ca ele să alcătuiască niște buzunare mari de-o parte și de alta a // cailor, în care își îndeasă

³⁴ În sensul de ortodoxie.

³⁵ „Tradiția lor vorbește despre o biserică... dar ea era din sare și s-a topit. alții zic că din brânză și au mâncat-o”. (n. W. R.)

progeniturile care sunt numeroase, din care iese o grămadă de fețe cu strâmbături. Își pun bețele ce sprijină corturile în echilibru de fiecare parte a animalului, cum ar fi <crengile> mai multor pomi, apoi la dreapta și la stânga, tineri și bătrâni, mici și mari, toți încărcăți de obiecte pe care nu au putut să le pună pe cai, merg pe jos, gândind la câte și mai câte. În sfârșit porci și câini alcătuiau escorta. Ei se regăsesc în desenele lui Callot³⁶. Uneori, printre ei se întâlnesc și chipuri deosebite.

Cei mai civilizați dintre ei, mult spus, seamănă cu ceilalți; leneși în exces, ei nu se mișcă decât pentru existența lor zilnică sau pentru a cerși. Așa că rămân săraci, mizeri, abjecți cu foarte puține excepții. Pot fi văzuți cum se târăsc în mizerie; apoi la sărbători arată un lux exagerat în veșminte, în coafura de o ostentație // ridicolă, ceea ce nu-i împiedică să se îmbete cu țuică, bărbați și femei, p. 32 un obicei pe care nu l-au pierdut niciodată. Trebuie să spunem că practică credința religioasă a țării de care în mod sigur nu le prea pasă.

În Transilvania există destui evrei³⁷ și armeni, amestecați cu alți locuitori ai orașelor, care sunt negustori și se aliază cu ungurii în politică. În nord se întâlnesc câteva sate slave; slavii sunt cultivatori sau <negustori> ambulanti.

Și acum un cuvânt despre aspectul orașelor și satelor. O stradă largă le traversează de obicei de la un cap la altul; în unghi drept duce la alte străzi, toate laterale și la fel de largi, toate nepavate, toate mărginite de șanțurile <lăsate de> roțile căruțelor, acoperite de noroi sau praf și pe care se află totuși case. În privința arhitecturii, așezării, amenajării și dependențelor, aceste case sunt aproape neschimbate, // o casă cu două ferestre la stradă, lângă ea o poartă mare pentru p. 33 trăsură prin care se intra într-o curte mare, în jurul căreia se găseau dependințe de tot felul, grajduri, hambare, iar în spatele curții se aflau vitele mici și mari, hangarele, remizele, etc., etc.

În centrul orașelor și satelor erau grupate locuințele celor mai importanți și mai bogați, care sunt de asemenea notabilități, fie unguri, fie germani, dar niciodată în același timp. La periferie apăreau și locuințele românilor mai săraci și, în sfârșit, mult mai departe cele ale țiganilor mereu mizerabili, și în cele din urmă, corturile nomazilor. Iată aspectul aproape identic al tuturor localităților, fie germane, fie ungurești și asta dă în același timp ideea condițiilor sociale ale acestor nații.

Obiceiurile sunt la fel de libere, mai puțin la germani, ceea ce se poate explica prin stadiul independenței relative de care ei se bucură. //

Pentru un artist, această țară este plăcută și poate simți viața seniorială în p. 34 largul ei; stăpânii sunt foarte binevoitori și îl rețin atâta timp cât el nu-i nemulțumește. În tot acest timp el poate să dispună de tot și de timpul său pentru a studia; cu o retribuție mică, are modele suficiente și la alegere printre țărani satelor, știut lucru că acești oameni nu înțeleg deloc nici de unele nici de altele, nici chiar atunci când li se explică. Am văzut că sfârșeau prin a a-și imagina că, dacă îi desenez, este pentru a-i arăta într-o comedie.

³⁶ Jacques Callot (cca. 1592–1635), gravor francez, autor a peste 1400 de lucrări, foarte detaliate, ce înfățișează soldați, clovni, bețivi, cerșetori, țigani, dar și viața de la curte, scene religioase și militare.

³⁷ *israelites*

Stăpânul crede că nu este nimic frumos la el și țăranul se minunează că, decât să facă portretul stăpânului și al familiei lui, i se cere mai degrabă să facă tot ceea ce face el. Aici țin să reproduc câteva întâmplări deosebite al căror <subiect> am fost; ele ar putea zugrăvi gradul de cultură al acestor bieți oameni și de asemenea o latură a raporturilor sociale a diferitelor popoare unele cu altele. //

p. 35 Îmi amintesc de surpriza din primele zile de la sosire și de teroarea sau frica pe care am cauzat-o când am desenat ceva din natură. Românii mă luau drept un agent al guvernului venit pentru a ridica noi impozite sau pentru rechiziții. Cred că am spus că era după războaiele cu Italia din 1859. <Românii> au plecat repede pentru a se ascunde, cei mai curajoși mă priveau de departe murmurând. Femeile, copiii au fugit la vederea mea – și asta a fost ridicol – temându-se că le-aș arunca vreun blestem sau crezând că intențiile mele n-ar fi decât un pretext. Cel puțin așa mi s-a spus într-o zi la unul din stăpâni, spre hazul familiei acestui mare magnat.

p. 36 Aventuri asemănătoare am avut adesea acolo; odată la țigani, am văzut un grup de femei ieșind din casele lor ca niște furii, mi-au arătat pumnii și m-au înjurat fără îndoială în limba³⁸ lor pe care nu o // înțelegeam, cu niște fețe și o asemenea vehemență că în cele din urmă au intervenit bărbații și au venit spre mine cu pari în mâini.

La germani era altceva. Ei mă bănuiam că eram spion. Al cui? Iată ce va trebui să aflu. După evenimentele de la 1848, ei nu au conștiința liniștită față de unguri, le este încă teamă, au senzația că sabia lui Damocles este deasupra capului, într-un posibil reviriment al evenimentelor.

p. 37 Într-o zi, într-unul din satele lor, desenam într-un caiet atelaje cu cai și bivoli, când proprietarii au venit să-mi ceară ce scriam (invariabil întotdeauna în cuvintele lor nu aveau nici unii nici alții nici o idee despre desen). Ei susțineau că nu furaseră animale (în 1848 avuseseră loc devalizări generale de o parte și alta). În cele din urmă m-au tratat drept spion și au vrut să mă aresteze. M-am apărat împotriva a doi sau trei ce strigau // la alții după ajutor, venind cu topoare în mâini; mă amenințau că mă taie dacă nu-i urmam. Am cerut intervenția contelui la care fusesem în vizită și care avea castelul în apropiere; agresorii mei au fost de acord, urcând împreună la acest stăpân. care nu a înțeles nimic dintr-o astfel de invazie. dar lucrul ce venea să-i fie prezentat <i-a produs> o veselie puternică; i-a asigurat cum a putut mai bine și a garantat pentru mine. De fapt pentru mine a fost tot timpul o fericire că portul armelor a fost strict interzis țărănilor.

La Brașov³⁹ (Brasso în ungurește), un oraș mare german foarte comercial la frontiera cu românii, am fost oprit în mijlocul târgului de un agent al poliției secrete, brutar de profesie (mișună spioni în această țară) și dus, între doi bătauși ai poliției locale, la prefectura poliției, străbătând târgul întreg, ca un țigan prins în flagrant delict la furat. //

p. 38 M-am lăsat dus neputând face nimic în acest moment, dar ajuns la comisar am reclamat cu tărie împotriva acestui act brutal; el s-a scuzat confuz, dar nu asta doream, ci pedepsirea acelu scelerat de brutar. Dar nu s-a făcut. Tot ce am obținut

³⁸ *Chinois*

³⁹ *Kronstadt*

a fost că au avut amabilitatea să-mi treacă prin față toți agenții de poliție aliniați pentru ca ei să mă recunoască și să mă lase în pace să desenez.

Cu ungerii nu am avut nici o încurcătură de felul asta; din contră, tot timpul am fost obiectul simpatiilor lor și m-au lăsat în pace. Atitudinea lor este demnă, liniștită, rece, merg pe drumul lor, își disprețuiesc tiranii, dar la rândul lor pot fi zeflemitori, deoarece sunt sarcastici din fire. Aceste povești au făcut mult zgomot în rândul lor și i-au amuzat tare. Cred că și azi ele încă se mai povestesc, cu înflorituri și ornamente la adresa germanilor.

Proportional cu întinderea teritoriului // și față de fertilitatea solului său, p. 39 Transilvania este puțin populată; ușor ar fi putut număra o populație dublă. Industria nu există, comerțul este în suferință, nu sunt bani și, am spus, impozitele sunt excesive.

În târguri am văzut ceva mișcare comercială. Ele sunt cum erau în țările noastre occidentale în secolele XV, XVI și XVII, adică imense locuri de întâlnire, la date fixe, pentru toate produsele din natură și <pentru cele> confecționate, din țările cele mai îndepărtate și mai opuse. <Târgurile> țineau opt <zile>, cincisprezece zile, trei săptămâni, după importanța orașului sau a perioadei în care se țineau.

Este un lucru uimitor că aceste imense adunări de animale, de oameni din toate țările, cu portul lor variat după naționalitate, veneau să însuflețească scenele de acolo mai ales când soarele strălucea. Motive și subiecte pentru tablourile artistului se găseau din belșug. //

Primele zile erau destinate, în câteva orașe, numai negoțului cu cai semi- p. 40 sălbatici, căci aceste animale ce nu vin la târguri decât în unele epoci favorabile pentru a fi vândute – o dată ce se pot face evaluările după nenorocirile din timpul iernii – ajung în număr mare.

Păstorii din Ungaria numiți *cikos* (se pronunță tchikoch), alcătuiesc o clasă de oameni asemenea animalelor pe care le conduc. În unele locuri foarte retrase, ei se angajează uneori în jafuri și, urcați pe excelenții lor cai, sunt foarte temuți de călători.

Caii se lasă mânați ca și oile, la fel de ascultători și doar atunci când se vrea ca unul să fie despărțit, grupul devine imposibil de condus. Iată metoda de a-l lua. Dacă un doritor se prezintă, arată calul pe care l-a ales, care trebuie să fie recunoscut pe cât se poate de departe. Un păstor se așează într-un // colț oarecare p. 41 cu o frânghie lungă și puternică terminată cu un laț. În acest timp alții călare merg să aducă turma, o mână spre acesta și când depășește puțin locul unde se află, el aruncă cu adresă lațul, ținând <în mână> un capăt al frânghiei care se strânge și, indiferent de locul unde este calul ales, întotdeauna este prins de gât. Imediat acesta sare în sus din mulțime ca să scape din strânsoare, apărându-se cu o furie teribilă. Atunci păstorii coboară repede de pe cal, se grăbesc să sară în ajutorul celui dintâi și în cele din urmă rețin animalul sălbatic. Încet, încet lupta devine mai puțin vie, calul își pierde forțele, strâns de gât are ochii aproape scoși din orbite, urechile căzute, limba ieșită în afară și, proțâpindu-se pe picioarele din spate, devine nemișcat. Un păstor îndrăzneț se apropie cu atenție (deoarece calul izbește cu picioarele din față cu aceeași precizie ca omul cu brațele), alege // momentul și p. 42 repede se dă puțin într-o parte pentru a evita loviturile, îl apucă pe cal de urechi; de obicei calul nu mai încearcă să se apere. Alți păstorii fără a slăbi frânghia se

apropie încet, îi aruncă o bucată de cârpă pe ochi, îi pun un căpăstru, trag de laț până se slăbește puțin, trec frânghia prin gura calului și căpăstrul pe sub maxilar⁴⁰, lăsând să atârne un laț pentru ca astfel să fie dat cumpărătorului. Înainte de a-i fi adus acestuia, vreo zece păstori iau celălalt capăt al frânghiei care nu are laț ca și cum ar fi achiziția lor. Păstorii slăbesc lațul animalului. Pe moment, acesta amețit își revine și se crede liber. Apoi se întâmplă uneori scene de un grotesc imposibil, în eforturile făcute de noii-veniți pentru a lua în stăpânire animalul care vrea să

p. 43 revină la grup. Trebuie multă răbdare și // trudă pentru a dresa unul, trebuie pus lângă un cal docil, astfel încât să se domesticească, el rămânând mereu mai mult sau mai puțin înclinat spre viciu. Ei sunt întotdeauna recunoscuți de doritori din cauza conformației lor.

Acestor vânzări și cumpărări li se adaugă cele din târg, de cai domestici ai particularilor, de rasă bună și frumoasă, ce câștigă totodată și din eforturile pe care le face guvernul pentru a obține o talie mai mare a rasei primitive, atât pentru nevoile armatei cât și pentru bogăția țării. Acest târg ține o zi sau două; apoi vin cele de vite cornute, cele de oi și porci și în sfârșit târgul de produse manufacturiere, etc. La sfârșit, sărbătorile, dansurile care țin de asemenea mai multe zile.

Pentru a spune tot ceea ce vezi în aceste zile speciale, de frumusețe, ar trebui tomuri <întregi>. Scene de acest fel sunt peste tot; subiectele diferă de la un minut la altul în douăzeci de variante încântătoare și oferă tot mereu motive pentru un tablou. //

p. 44 Astea sunt subiectele târgului. Când cineva se află aici în mijlocul frumosului, devine amețit de zgomot și mișcare și nu mai vrea nimic: pentru a judeca mai bine, trebuie să mergi să te așezi pe margine și să vezi sosind însuflețite șiruri nesfârșite, pe toți cei veniți, căruțele trase de cai, boi, cavaleri și amazoane; în comparație, pietonii sunt foarte rari.

Comunicațiile sunt proaste, în acest moment nu există un serviciu poștal, decât între cele cinci sau șase orașe principale și pentru o țară cel puțin cu o treime mai mare ca Elveția, suntem de acord că nu este un lux. Nu există încă nici un fel de drumuri decât cele pe care această poștă își face serviciul; oriunde mergi prin țară, pe iarbă, se văd șanțurile atât de adânci ale roților, uneori aceste drumuri având aproape un kilometru lărgime. Solul este foarte moale, uneori un noroi unde rămâi înglodat, când se recunoaște că folosirea cizmelor își are rațiunea de a fi,

p. 45 alteori un // praf, care la cel mai mic vânt sufocă după timp sau anotimp. Scrisorile către localitățile de mai mică importanță se expediază în căruțe mici, un fel de vehicul în formă de coș din răchită, așezat pe două roți, neavând de multe ori nici o jumătate de kilogram de fier, trasă de un cal; în partea de jos a căruței este așezat surugiul, ghemuit ca un croitor.

De câte ori, mergând pe jos am întâlnit, lăsat în paza lui Dumnezeu cum se spune, câte un om cumsecade dormind pe fundul coșului de nuiete sau chiar lungit pe iarbă la umbra unui pom, calul păștea, mergând cu scrisorile în coș ici-colo, în așteptarea trezirii surugiului și a momentului când plecau mai departe.

⁴⁰ *ganache*

Nu iau călători; și așa este destul de greu să călătorești comod și avantajos. Hanurile sunt proaste: în afara orașelor nu se găsește nimic de mâncare și nici un loc pentru dormit; numai de băut. Deci, trebuie // să ai grijă să nu pornești la drum p. 46 fără hrană suficientă pentru tine și echipaj și să te mulțumești ca noaptea să dormi pe fundul căruței; ori mai bine, să te duci să ceri ospitalitate, dacă știi limba, care la unguri nu este germana; sau dacă nu invers.

Pe lângă faptul că de multă vreme nu există hanuri și că localitățile sunt uneori foarte departe unele de altele, mai și trebuie să te oprești, obicei ce se practică încă la secui și la alții care trăiesc patriarhal și urmăresc să facă economii. Totul este primitiv și dacă locuitorii se cred deja avansați, comparativ cu trecutul, încă se găsesc în stare naturală trăsături curioase și obiceiuri vechi, ca în scenele din tablourile vechilor flamanzi; se poate spune că suntem în plin secol al șaptesprezecelea pentru multe lucruri.

Mai mult încă, femeile care merg la clacă se duc încălțate în cizme, le lasă la ușă, // apoi își pun pantofii; fiecare dintre ele aducându-și partea lor la restabilirea p. 47 economiei patriarhale; după ce claca se sfârșea, ele își încălțau din nou cizmele pentru plecare.

Într-o zi am văzut trecând pe străzile Sighișoarei (Ségesvar)⁴¹ o foarte frumoasă trăsură cu arcuri, trasă de patru boi mari, mijloc de transport al unei venerabile doamne, văduva unui primat luteran din Transilvania.

Un lucru care m-a frapat chiar de la început a fost obiceiul pe care îl au femeile de a se urca pe cal, încălecând animalul ca un bărbat. Această modă, având în vedere starea drumurilor, dă mai multă înlesnire și ușurință oamenilor de la țară să se ducă unde vor și nu sunt pierduți, ca la noi, când drumurile prost făcute au dat trasurilor mai multe motive să fie <folosite>.

Femeile deci călăresc, înțeleg prin asta ca țărani; așadar ele sunt foarte îndrăznețe și curajoase. Am văzut cum conduc echipaje cu patru și cinci cai cu multă îndemănare, // urcate la stânga pe capră; altele călărind fără șei și căpăstru, p. 48 având doar o singură funie în mână, duc alți patru cai în față numai cu simple funii și trec în galop pe ulițele satelor și pe străzi și câmpuri pentru a-i mână la păscut. Un cavaler puțin cunoscător în echitație ar înțelege că această manieră de călărit este hazardată și periculoasă. Fetele, cărora le place să braveze, o fac fără îndoială pentru a-i batjocori pe băieți.

Echipajele și maniera de a le conduce diferă prea puțin la fiecare populație. Astfel ungurii, care au doi, trei sau patru cai și chiar mai mult, mână așezați în față căruței, cu puternice bice din fâșii de piele în mâini. Ei sunt în general îndrăzneți și își menajează caii mai puțin ca germanii, dar îi hrănesc mai bine și pot, în consecință, să aibă mai multe servicii <de la ei>.

Țărani germani mână patru sau cinci cai din // stânga oiștii și rareori merg p. 49 altfel, chiar dacă numai pentru a duce un sac de grâu la moară sau pentru a căuta o bucată de lemn pe câmp. Ar mai fi ceva despre asta: de spus un cuvânt despre caii acestei țări, ce se adaugă la caracterul atât de unic al obiceiurilor acestui popor hipic prin excelență. Acest lucru a fost deja tratat de către un călător francez cu

⁴¹ Schässbourg

adevărat merituos în frumoasa carte a dlui. Hephrem Houël, *Le cheval depuis les temps les plus anciens jusqu'à nos jours*, volum doi, capitol VII.

Într-adevăr, după cum se spune, pentru a călători, este necesar să te folosești de cai sănătoși⁴² sau să închiriezi un căruțaș de oriunde altundeva decât din mari poște.

Adesea am fost în măsură să judec, și într-un chip foarte bun, fondul acestor cai. Astfel, de la Timișoara⁴³, pentru a ajunge în Transilvania, nu există nici linie ferată, nici râu pentru navigație, și mi-au rămas de parcurs 60–70 de leghe⁴⁴ pentru a ajunge la Sibiu⁴⁵ (Szeben); traseul se face // în mare viteză; noi eram duși de niște cai mici și slabi, subțiri ca bățul, capul mare, în general, tot numai păr, dar rar bolnavi. Drept hamuri: sfori, un clopoțel la gâtul celui mai bun cal; drept vizitii, oameni murdari, dintre care unul a venit la noi să ne ceară resturile pipelor noastre să le mestece (cer iertare cititorilor mei; pentru culoarea locală, cred că amănuntul este indispensabil, după cum binecunoscut este gustul de seu stricat pe măsură ce te apropii de croații săraci), cu invariabila uniformă cu șorț de bucătar pentru apărarea veșmintelor. Ațâțați de strigătele și de vorbele lor ce amenințau bieteile animale, pocnind din bici pe la urechile lor, fără a le lovi, am trecut astfel prin toate etapele, cail cel mai adesea <fiind> uzi de transpirație ca și mine <așezat> în fundul trăsorii. Și totuși călătoream într-un fel care ar fi lăsat cu gura căscată cail de poștă din țările noastre. // Mai mereu bietul nostru vizitiu făcea operația de a le freca ochii cu mâinile, de a-i trage cu putere de smocurile de păr, uneori și de coadă, oprindu-se o dată sau de două ori pe drum pentru a face aceasta, în ce scop nu înțeleg încă.

Acest mijloc de transport nu se compară cu cel din Valahia. Iată câteva pagini din ce am scris în carnetul meu din care nu am schimbat nimic. Când am părăsit Transilvania și m-am îndreptat spre București și Constantinopol, la Brașov era târg. Știam asta și, de altfel, doream să mă opresc numai pentru a găsi un mod mai civilizată de a călători decât căruța burglănderilor mei (numele țaranilor germani ce locuiesc în împrejurimile Brașovului).

La o oră de la sosire mergeam deja spre București. Aveam de trecut Carpații. La căruță erau înhâmați opt cai mici, nervoși, uscați, zbârliți, ciufuliți, cu părul în vânt, fără frâu, numai cu // simple căpestre. având aerul unor demoni mânați numai de biciul vizitiului român <îmbrăcat> în cămașă cu mâneci. Un copil făcea oficiul de trompetă a poștalionului, cu ajutorul vocii cu un strigăt de o intonație specială, pentru a face să se dea la o parte celelalte căruțe pe care le întâlneam, lăsându-ne cale liberă; alunecam cu o viteză îndrăcită. Așa am ajuns la primul popas care era în fața vâmlor austriece⁴⁶.

Aici încep primele pante ale Carpaților și în același timp un drum clar stabilit. Mergem înainte pe un drum bătut. În loc de a ne deplasa în liniște, la pas, cum se face la noi, am mers putem spune în galop până la un punct de trecere, la o înălțime

⁴² *vorspann*

⁴³ *Temeswar*

⁴⁴ O leghe terestră = 4452 m.

⁴⁵ *Hermanstadt*

⁴⁶ „Tömös” (n.W.R.) Este vorba despre localitatea Timișul de sus.

de șase mii de picioare⁴⁷. Aspectul acestor munți se aseamănă, cum // am spus, cu primele trepte ale Alpilor noștri, cu toate că cei mai înalți nu depășesc opt mii de picioare. Totul este pădure, în afară de înălțimi unde, bătută de vânturile iernii, vegetația se sfârșește. Pe înălțime se află vama română⁴⁸. Posturile militare austriece, colibe de forma <unor cuiburi de> porumbel, se întind pe toată linia frontierei. În vama română, alături de funcționari erau <și trupe> ale miliției într-o ținută destul de turcească și chiar mai mult. Ce aspect! Ce fețe! Trebuie să-i vezi ca să crezi. Trupele încropite⁴⁹, mercenarii⁵⁰ și condotierii deveneau parfum de trandafiri pe lângă ei. În picioarele goale, o pușcă veche sub braț, haine găurite și cu fețe drăcești arse sau pârlite <de soare> în mijlocul cărora luceau ochii care puteau înfricoșa și pe bunul Dumnezeu. Nu mă simțeam bine când mă priveau. Cred că singur în pădure aș fi preferat să întâlnesc un tigru adevărat decât ceva asemănător. Formalitățile îndeplinite, // ne-am reluat cursa la coborâre în goana mare.

Drumul șerpuia printr-o trecătoare ca devenea din ce în ce mai adâncă, pe măsură ce înaintam. Noaptea și luna clară adăugau fantastic și măreție formelor înalte din vecinătate, crăpăturilor din sol, pietrelor, pădurilor, prăpăstiilor.

Opririle se succedau rapid din cauza terenului pe care mergeam și numărul cailor înhămați creștea la fiecare popas, ajungând până la doisprezece, pentru ca să coboare pe acest drum superb și în întregime nou, dar cu pante greu de urcat și mărginit de prăpăstii foarte adânci. În fundul lor curgeau torente al căror zgomot nu contenea, pierdut în mersul mijlocului nostru de locomoție.

La un colț mașinăria s-a oprit deodată. Dormeam și nesimțind mișcarea, m-am trezit. Toți călătorii dispăruseră și vizitiul, de asemenea; nu rămăseseră // decât caii și surugii care coborâseră și vorbeau între ei. Neputând înțelege limba, căutam din ochi să găsesc cheia acestui mister și nu am putut vedea decât o mănăstire ortodoxă⁵¹ pe o colină învecinată. Noi eram între munți foarte înalți și strânși. În câteva minute toți călătorii au venit, plus un călugăr ortodox care a luat loc în căruța hodorogită; toți mi s-au părut, <că gustaseră> un mic deget de vin. Dintre ei, vizitiul mi s-a părut a fi avut un adevărat cult pentru Bachus, într-un fel mult prea accentuat.

Asta spre nefericirea lui. La următorul popas, el și-a atras o aspră corecție din partea muntenilor⁵² și situația devenind foarte rea pentru el, noi trebuirăm să intervenim spre binele nostru. Între lovituri de pumni și înjurături, echipajul nostru // fu înhămat de bine de rău și pornirăm mai repede ca niciodată, încât aveam p. 56

⁴⁷ Un picior = 30,48 cm

⁴⁸ „Predeal” (n. W. R.)

⁴⁹ *Les bravis*, trupe auxiliare prost înarmate, folosite de stăpâni de pământ din nordul Italiei pentru propria apărare în secolele XVII–XVIII.

⁵⁰ *Lansquenets*

⁵¹ *Monastère grec*. „Povestea asta are o mare valoare istorică. Cine ar recunoaște azi în vămile Predealului și în această mănăstire sălbatică...nici mai mult nici mai puțin decât Sinaia, capitala română, reședința regală de vară. O superbă cale ferată leagă Brașovul de București”. (n. W. R.) Autorul folosește pentru denumirea de capitală, de altfel improprie și eronată în cazul Sinaiei, termenul de *Interlaken*, asemănând-o cu capitala Elveției, Berna.

⁵² În sensul de români din Muntenia.

amețeală; vehiculul era escortat de fiecare parte de țărani călări, veniți fără îndoială pentru a sprijini poștalionul, care era arestat până la următoarea oprire pentru răul făcut de vizitiul necumpătat; ceea nu a lipsit la sosire.

Această <situație> a devenit tragică, de o întorsătură și un caracter ce mi-au plăcut, toate aceste scene având și avantajul de a produce aceeași impresie și asupra altor călători. Ocupând căruța, eram așezat cum nu se poate mai bine pentru a vedea toate aceste baterii <de luptă>. În sfârșit, victoria a fost de partea angajaților și jandarmilor poștei, dar oamenii călare care ne însoțeau au plecat în goana mare pentru a căuta ajutoare și cum mi-au dat de înțeles alți călători obișnuiți cu aceste drumuri, cu adevărat nu trecea zi fără un atac al <căruței> poștei și o eliberare a prizonierilor. //

p. 57 În cele din urmă atinserăm poalele munților unde drumul se sfârșea și începea câmpia, dar o câmpie infinită, plată ca o masă ce se prelungea până la Dunăre. Mergem traversând câmpia în praf, mereu în galop. Aici trebuie să remarc că popasurile sunt mai lungi și duble față de ale noastre.

Revenim la țara noastră Transilvania și menționăm un alt fel de călătorie, condusă de unguri cu doi din aceeași cai și aceeași căruță.

Fusese de la Brașov la Sighișoara venind de la târgul din primul oraș. Plecarăm într-o după-amiază urmând drumul ce mergea la Sibiu pentru a dormi la Făgăraș⁵³, oraș unde a trebuit să părăsim acest drum pentru a o lua spre dreapta spre Sighișoara, mergând numai pe scurtături într-un ținut foarte accidentat.

p. 58 Părăsirăm această localitate dis-de-diminează, pentru a urca cu greu întâi // al doilea munte, de unde privirea îmbrățișează întregul lanț de munți meridionali și dacă nu eram cu ceilalți aș fi crezut pentru un moment că sunt în fața crestelor Alpilor noștri..., dar aici este Valahia, Turcia, necunoscutul... Am rămas mult timp privind în față orizontul misterios. În sfârșit cail fiind odihniți, trebură înhămați la trăsura mea ca să coborâm drept în fundul văii pentru ca în cele din urmă să urcăm un munte, pentru ca apoi să coborâm din nou drept, când prin soare, când prin mijlocul unui noroi lipicios, să trecem prin sate și mai noroioase, cail noștri mici trăgând ca niște nefericiți ca să păstreze căruța grea la coborâre pe pantele foarte abrupte ale munților; căci în această țară nu există teama de a frâna și cred că saboții sunt firește necunoscuți, păcat de lucru asta; adesea cail merg fără a părea obosiți vreun pic. Am făcut în ziua aceea douăzeci de leghe pe drumurile // cele mai îngrozitoare și cum vizitiul meu mai avea încă multe leghe de făcut pentru a ajunge la el, a plecat imediat după ce a dat un pic de ovăz <cailor>. Mă întrebam dacă dintr-un sentiment de pitoresc sau ca un exercițiu salutar sau ca dovadă a <însușirilor> cail lor, se explică acest obicei de a conduce pe drumuri ca pe un traseu de curse de vizitii, prin cei mai înalți munți și prin cele mai adânci văi, în loc de a se întoarce sau de a merge șerpuiind.

Dacă țara asta este un infern pentru aceste biete animale, dimpotrivă putem spune că ea este un paradis pentru tot felul de porci. Ei sunt liberi tot timpul, merg peste tot cu gîițatul lor, fără a fi hărțuiți.

⁵³ Fogaras

Trecând prin orașe și sate nu-i vezi decât pe ei alergând încoace și încolo pe ulițe, în compania găștelor, rațelor și a altor zburătoare.

Înainte de a încheia această povestire despre cursele de cai de rasă inferioară, este corect să descriem și modul // de călătorie al câtorva magnați, cu caii proprii p. 60 de rasă superioară și, prin urmare, mai mari și mai puternici. Asta întrece orice idee și am avut nevoie de a fi eu însumi martor la una din ele pentru a crede.

De la un sat la o leghe de Sighișoara, până la alt sat în districtul Trei Scaune⁵⁴, distanța era de 34 leghe germane de la unul la altul. Dacă un cal era epuizat de drum, era deshămat și lăsat în drum și cei trei cai înhâmați în față trebuiau să meargă restul drumului.

Magnații călătoreau de obicei cu patru sau cinci cai. Seniorul pe care l-am văzut călătorind m-a asigurat că a făcut de mai multe ori drumul dintre Sibiu și Cluj⁵⁵ cu aceiași cai într-o zi, distanța echivalând cu cel puțin 42 de leghe.

În anotimpul bun, ziua se duce animalul pe câmpurile lăsate în pârlăoagă; p. 61 porci, bivoli și vaci alcătuiesc în fiecare loc o turmă // separată, sub conducerea unuia sau mai mulți păstori după numărul de animale. Seara le aduce înapoi și se văd venind întâi porcii, mergând toți, mici și mari, în pas de gimnastică, strigând pe toate vocile și fără a greși merg la casa lor, se înșiră cu vioiciune în fața porții, siguri că găsesc mâncarea pregătită care îi așteaptă.

Vin apoi bivoli serioși în masă compactă, în pas lent și grav, cu boturile înainte și mugind înfricoșător. Este ciudat, fantastic, șirul acestor animale negre și cu coarne, cu înfățișări de demoni și alură de șerpi. Cu toate acestea sunt foarte plăcuți dacă nu-i superi.

Prima oară când i-am văzut era într-o dimineață, când m-am trezit în căruța ce mă ducea de la Timișoara la Sibiu. Căruța stătea în mijlocului unui loc, într-un sat de pe frontiera Transilvaniei, în timp ce se schimbau caii, când deodată a apărut o turmă de bivoli dintr-o // uliță din vecinătate. Cu ce bucurie i-am privit și, deși p. 62 aceste animale nu-mi inspirau nici o încredere prin aspectul lor drăcesc, pe unul l-aș fi mângâiat de bunăvoie pe bot.

Această idee mă face să mă gândesc la o scenă amuzantă, la care am fost martor într-o zi când zăboveam mai mult asupra unei pânze pe care era deja reprezentată o trăsură la care erau înhămate două din aceste animale. Vine un copil care privind și mulțumit de ce vede pictat atât de natural și se poate spune asemănător, nu s-a putut împiedica să nu deschidă o poartă prin care a ieșit un bot de bivol cu un aer fericit și triumfător, crezând fără îndoială că recunoștea animalul, mândru să fi fost pictat.

După bivoli urmau tăcuți boii și vacile de o culoare gri uniformă, cu coarne mari și puternice. Vacile erau departe de a avea mărimea raselor noastre elvețiene, dar nu erau lipsite de măreție.

Oile au rămas pe câmp tot sezonul cald, fără a fi aduse acasă în fiecare // zi, p. 63 ca boii, bivoli etc. Ciobani speciali era însărcinați cu îngrijirea lor, cu mulsul, făcutul brânzei, făcută nu ca la noi din laptele de vacă – apoi la sfârșitul sezonului

⁵⁴ *Három Szék*. Conotat greșit în text Harmszek.

⁵⁵ *Klausenbourg*

cu împărțirea egală pentru fiecare proprietar a unei cantități de brânză proporțională cu numărul oilor. Ele dădeau în medie, pe cap, de la douăsprezece la paisprezece livre⁵⁶ <de brânză>. În marile câmpii ungare și române cresc găște și cai, care se pot ține peste tot în această țară cu munți și dealuri, deja populată.

p. 64 Încheiem această scurtă expunere cu câteva povestiri. Un obicei german nu lipsit de caracter și nici de interes, este instalarea unui preot la țară. Mai multe trăsuri, toate îmbrăcate în flori, verdeață, fiecare cu șase cai, doi vizitii călare pentru fiecare <trăsură> ce mânau când cu o mână când sau alta, ținând în cealaltă un steag, aduceau pe // noul pastor, familia și mobilierul său în capitala eparhiei.

Prima trăsură este ocupată de pastor și câțiva notabili ai satului; urmează cea a soției și familiei și una a două doamne dintre prietenele ce-l însoțesc, pentru un timp, la plecare, și în sfârșit alte trăsuri sunt destinate transportului întregului mobilier. După despărțirea, jumătate mișcătoare, jumătate distractivă, în afara orașului se petrece o mică ceremonie amuzantă cu copiii colegiului pe care pastorul îl părăsea, schimbând locul de profesor cu noua sa vocație; trásurile pleacă de cele mai multe ori în galop și merg în acest mod până la destinație fără grijă pentru starea drumurilor.

Și nunțile germanilor de la țară sunt foarte interesante, dar nu am văzut niciuna.

p. 65 Dimpotrivă am avut ocazia de a asista la câteva nunți românești. Trecând peste ceremonia din care nu am înțeles nimic, eram atent mai puțin la îmbrăcămintea specială a miresei, cât la aspectul // interiorului bisericii ortodoxe de țară și la tămâia cu care preotul umplea aproape toată biserica, care ar fi sufocat un turc.

Către seară avea loc *ceremonia*⁵⁷ de căsătorie. Întotdeauna ceremoniile au loc în duminicile de iarnă, pentru că vara, spun ei, nu este timp să se ocupe cu asta. În acest mod plin de pitoresc se desfășoară *căsătoriile* și cum populația română este foarte numeroasă în Transilvania, este rar să scape o duminică fără să întâlnești un lung șir de cavaleri, doi câte doi, mergând la pas cu flamuri în frunte și în spate și lansând strigări de ura. Trebuie să vezi lucrurile astea ca să le înfățișezi.

p. 66 Acei mici cai rustici, viguroși, se învârtesc în cerc; românii poartă costume, uniforme dacă vreți, dar foarte pitorești; mirele în mijlocul unui grup de călăreți poartă o flamură roșie mică cu o inimă albă în mijloc. În urmă vine mireasa, într-un car la care sunt înhămați patru boi mari // gri sau albi cu panglici la coarne, un prieten de fiecare parte a <carului> și un țigan în fața carului, *înfrumusețând drumul* prin cântece din vioară. Un al doilea car, la fel tras de patru boi, vine cu lăzi și obiecte de menaj pentru noul cuplu; astfel frumoasa <mireasă> părăsește satul pentru cel al noului său senior și stăpân, când nu sunt născuți în același loc.

Dansurile românești sunt, de asemenea, interesante. Toate duminicile din timpul sezonului frumos tinerii se adună pe <un loc cu> iarbă sau la o răscruce a satului pentru a dansa în sunetul searbăd al viorii unui țigan.

Întotdeauna dansul începe cu un băiat care tropăie pe loc, ținând un timp un băț în mână; vine un al doilea apoi un al treilea și ține atât timp cât există unii care vor să ia parte la dans: le răsună cizmele înalte bătând în cadență, în timp ce spun

⁵⁶ O livră = 453,59237 g

⁵⁷ *Conduite*

jumătate cântând un fel de lamentări cu un efect curios, pe care-l presupun a fi p. 67 foarte poetic și a fi // o invitație fetelor, să ia parte la distracțiile lor.

La un moment acestea aleg fiecare câte un băiat și se amestecă printre dansatori. Atunci începe o rotire frenetică la dreapta apoi la stânga și reîncep în cei doi timpi, până la miezul nopții, fără a se opri.

Iată descrierea, dar tabloul! Acest roșu, acest alb, acest negru, acest galben din costumele lor bătătoare la ochi în soare și praf, atitudinile grupurilor de spectatori țărani din jur, așezați, în picioare, cocoțați, copiii jucând în jurul lor sau ocupându-se să vâneze găște și porci ce vin să se amestece, în general, cu plăcere și care pot face mișcarea dansului, acestea alcătuiesc tablouri încântătoare!

Cu ocazia asta am văzut un obicei ciudat: aici fetele plătesc muzicantul. Îmi amintesc de un incident curios în legătură cu asta. Un băiat având de plată // câțiva p. 68 creițari pentru frumoasa sa, acesta i-a luat pălăria în gaj și sărmana fată a regretat mult.

Dacă timpurile s-au schimbat și numai după ultima revoluție⁵⁸, arbitrarul nu este încă pe deplin eradicat în domeniul judiciar, nu a dispărut lipsa de încredere în administrația veniturilor publice, nici pe departe, este încă un foarte vechi obicei și prea încetățenit, aș spune chiar; căci este o hoție generală, organizată de la primul până în ultimul angajat, atât militari cât și civili.

Se răspândește peste tot zvonul, în timpul șederii mele în această țară, că ceea ce dusesse la sinuciderea ultimului ministru de finanțe austriac, Bruck, nu avea alt motiv decât sustragerile enorme de bani din fondurile publice, pe care nu le-a putut pune la loc, atunci când a avut loc schimbarea regimului în 1860, cred. Cu toate acestea nu putem arunca un blestem asupra acestui om fără a face o nedreptate, pentru că el și prințul Schwarzenberg⁵⁹ <au spus> ca țărani unguri și alți iobagi din imperiu, trebuie să fie eliberați din această tristă condiție socială. //

Tot atunci mai era în țară problema condamnării la șase ani de închisoare a p. 69 unui funcționar oarecare, care sustrăsese o sumă, nu-mi amintesc exact cifra, dar se ridica la mai bine de 30 de mii de guldeni. De fapt, lovitura fusese fericită pentru el, căci această sumă era o avere, pe care a lăsat-o moștenire familiei în cele din urmă și de care se putea bucura și el în continuare și pe care lucrând toată viața în serviciul statului nu ar fi putut niciodată să o economisească. Închisoarea odată făcută, el nu mai era urmărit și un lucru de care toată lumea se plânge că este un flagel, este faptul că legile nu sunt suficient de aspre pentru <a-i pedepsi pe> hoți.

O mică povestire circula în Sighișoara sau Ségesvar, cu puțin timp înainte de plecarea mea. Un șef de poliție, după cunoștința mea, făcea un rond de noapte împreună cu un ajutor după o petrecere unde tinerii dansaseră până târziu.

A întâlnit un țigan gălăgios care, // după el, cânta prea tare. L-a oprit și a vrut p. 70 să-l ia; acesta s-a apărut. În timpul disputei au mai venit doi care cântau mai tare ca primul; situația devenea gravă în ochii săi, căci semnalul de stingere fusese dat de mult și somnul burghezilor putea fi întrerupt de acest plebeu lipsit de respect. El a

⁵⁸ Referire la revoluția de la 1848.

⁵⁹ Karl Borromäus zu Schwarzenberg, cunoscut și sub numele de *Carol al II-lea Schwarzenberg*, (1802–1858), guvernator al Transilvaniei între anii 1851–1858.

recunoscut că el și ajutorul său erau prea slabi pentru a-i aresta pe cei trei gălăgioși. Iată ce mijloc ingenios a găsit <pentru a-i potoli>. Primului i-a promis libertatea, cu condiția să-l ajute să-i prindă și pe ceilalți doi. Acesta a înțeles bine că dacă nu-l ajută, toată mânia șefului poliției ar cădea asupra lui; pe încredere, el a făcut ce este mai bine pentru el și astfel a izbutit să pună la cutie pe ultimii, iar șeful meu și vajnicul său angajat l-au închis și pe nefericitul țigan și întorcând cheia, nu s-au ținut de cuvânt.

p. 71 Ascultând povestirea din gura primarului care râdea cu // alte persoane m-am gândit că este încet la minte și mi-am permis într-o zi când l-am reîntâlnit să-l felicit pentru ingeniozitate. Mi-a tras o strâmbătură groaznică și mi-a întors spatele. Totuși după opt sau cincisprezece zile după aventura cu țiganul, o dependență a moșiei sale a ars în întregime.

Un bătrân magistrat octogenar, care credea încă în absolutismul vechilor timpuri, m-a amenințat într-o zi că mă aruncă în râu, răspunzând curiozității lui despre prețul cerut pentru o pânză la care lucram, crezând că-mi bat joc de el.

ILUSTRĂȚII

Divanul ad-hoc al Valahiei, fotografie de Carol Szathmari, gravată în „L'Illustration”
no. 794/14 mai 1858.

Comisia internațională de reorganizare a Principatelor Dunărene, fotografie de Carol Szathmari
litografiată de autor în stabilimentul de arte grafice al lui G. Wonneberg, București,
Biblioteca Academiei Române (în continuare B.A.R.).

Nicolae Vogoride, caimacamul Moldovei, în „L'Illustration” no. 813/25 septembrie 1858.

Teodor (Toderință) Balș, caimacamul Moldovei,
fotografie de Michael Bisenius, Iași, B.A.R.

General Ioan Emanoil Florescu, fotografie
de Carol Szathmari, Biblioteca Națională
a României (în continuare B.N.R.).

Anastasie Panu, membru al Căimăcămiei de Trei
din Moldova, fotografie de Carol Szathmari, B.N.R.

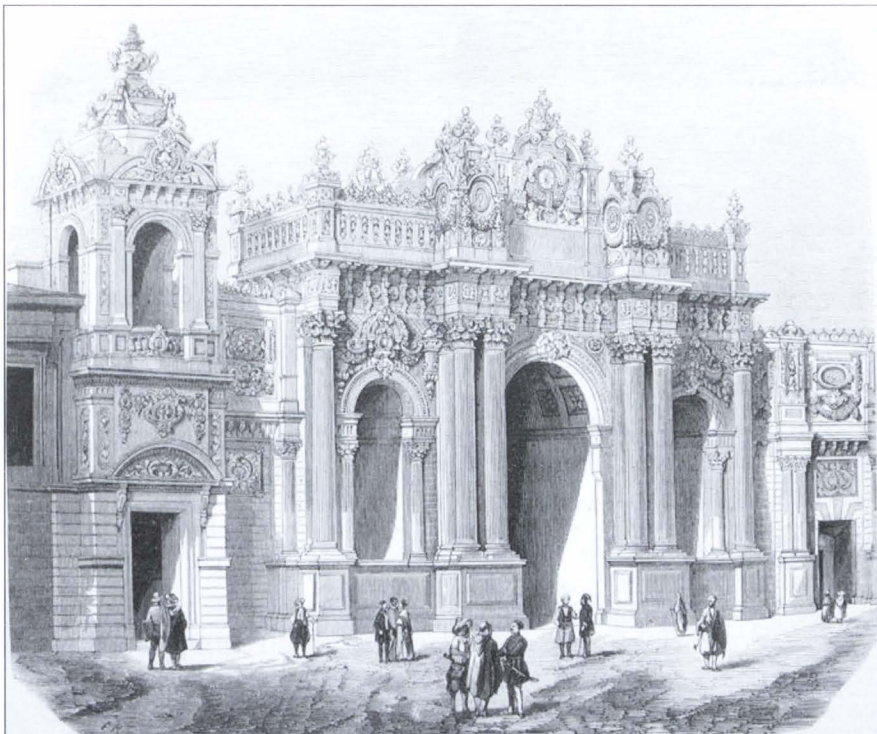
Colonel Nicolae Pisoschi, aghiotant domnesc,
fotografie de Alophe, Paris, B.A.R.

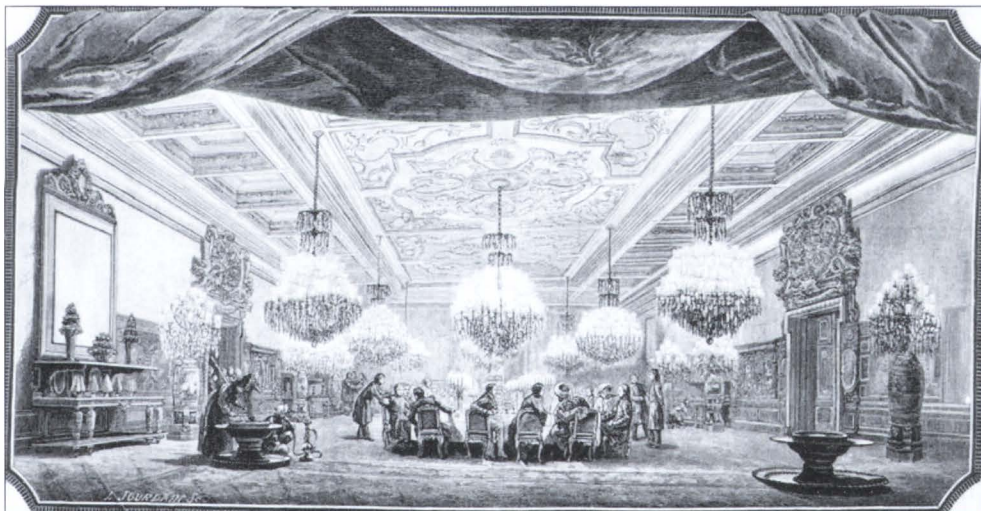
Prințul Grigore Alexandru Ghica, după o fotografie de Franck, în „L’Illustration” no. 814/2 octombrie 1858.

Prințul Alexandru Dimitrie Ghica, caimacam al Valahiei, litografie de Constantin Lecca, B.A.R.

Palatul Dolmabahçé din Constantinopol, în „L'Illustration” no. 558/5 noiembrie 1853.

Sala de mese de la Dolmabahçé Sarayı din Constantinopol, după un desen de Haumont, în „L'Illustration” no. 881/14 ianuarie 1860.

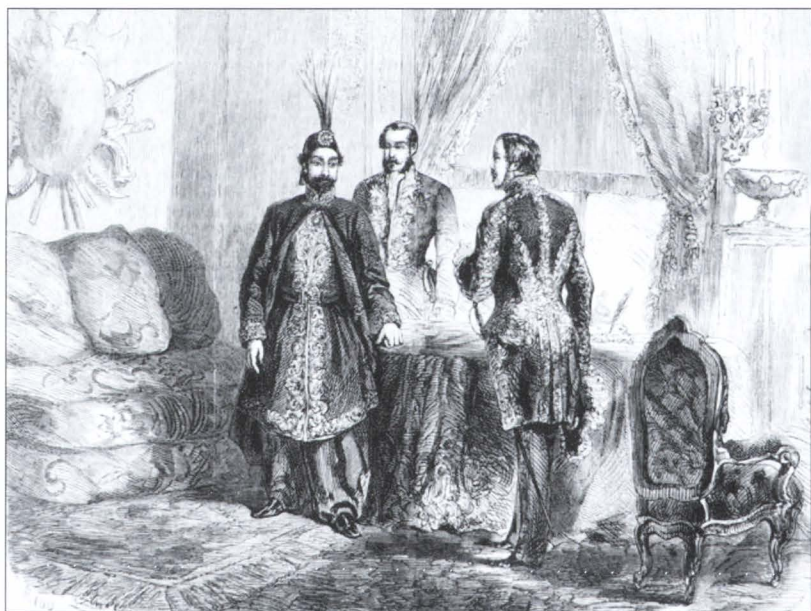
Sultanul Abdul Medjid, în „L'Illustration” no. 582/23 aprilie 1854.

• Sultanul Abdul Aziz, în „Le Monde Illustré” no. 224/27 iulie 1861.

Edouard Thouvenel, fotografie de Tourtin gravată în „Le Monde Illustré” no. 499/3 noiembrie 1866.

Audiența lui Edouard Thouvenel la sultanul Abdul Mejid, în „Le Monde Illustré” no. 125/ 3 septembrie 1859.

Contele Walewski, ministru de stat al Imperiului Francez, fotografie de Mayer și Pierson, în „L’Illustration” no. 927/1 decembrie 1860.

Saint-Marc Girardin, fotografie de Reutlinger
în „L’Illustration” no. 1573/19 aprilie 1873.

Marchizul de Moustier, fotografie de Disdéri
în „Le Monde Illustré” no. 494/29 septembrie 1866.

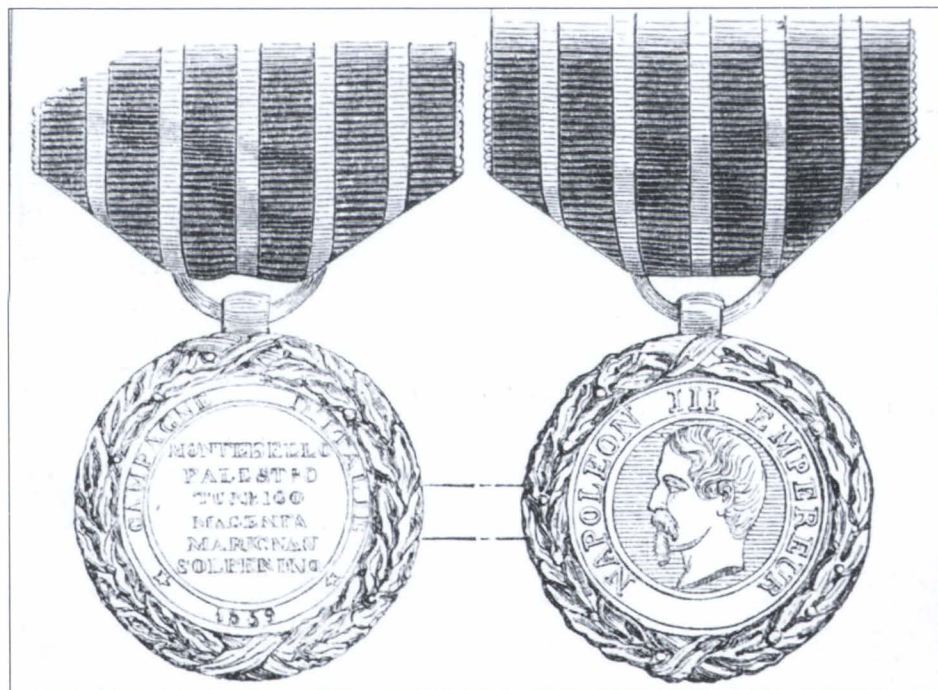
Contele Camilo Cavour, în „Le Monde Illustré”
no. 98/26 februarie 1859.

Marele Vizir Reşid Paşa, în „L’Illustration”
no. 860/20 august 1860.

Napoleon III la Solferino – „Hai, voltijorii mei, la baionetă, dați-i pe toți peste cap!”
în „Le Monde Illustré” no. 118/16 iulie 1859.

Medalia Campaniei din Italia, în „L'illustration” no. 860/20 august 1860.

Împăratul Napoleon III, în „Le Monde Illustré” no. 122/ 13 august 1859.

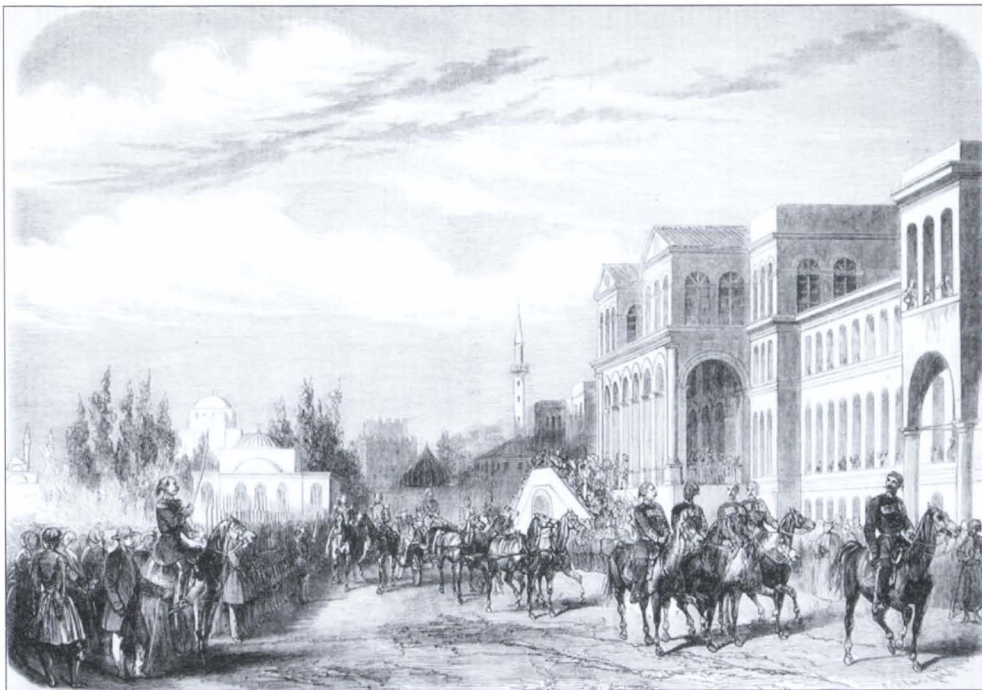
Împărăteasa Eugenia, în „L'Illustration” no. 873/19 noiembrie 1859.

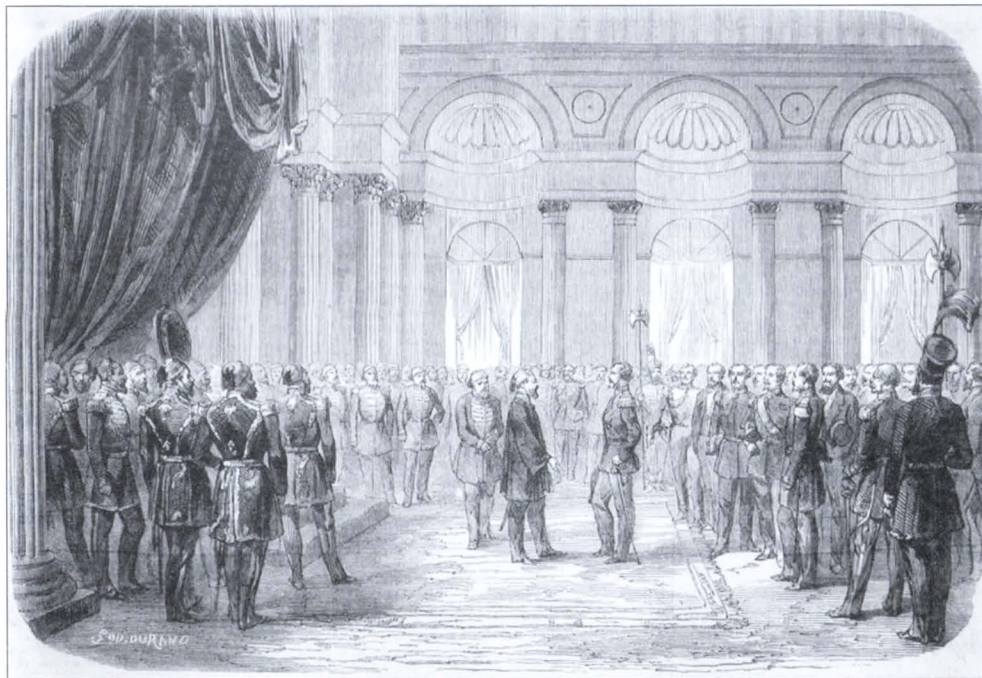
Familia imperială a Franței, după o fotografie de Disdéri, în „Le Monde Illustré” no. 227/17 august 1861.

Statul major general al armatei franceze, în „L'Illustration” no. 846/14 mai 1859.

Intrarea principelui Cuza la Sublima Poartă, în „L'Illustration” no. 924/10 noiembrie 1860.

Recepția la sultan a principelui Cuza la Sublima Poartă, în „L'Illustration”
no. 924/ 10 noiembrie 1860.

Principele Cuza și guvernul său, în „Le Monde Illustré” no. 100/12 martie 1859.

Principele Alexandru Ioan I, fotografie de Moritz Benedict Baer litografiată de Josef Pernet, B.A.R.

Colonelul Cousa, fotografie de Alophe, în „L'Illustration” no. 836/5 martie 1859.

Prințul Alexandru Ioan I, desen de C. I. Stăncescu, în „L'Illustration” no. 924/ 10 noiembrie 1860.

Prințul Alexandru Ioan I, fotografie de Michael Bisenius, Iași, B.A.R.

Prințul Alexandru Ioan I, fotografie de W. Wollenteit, București, B.A.R.

Cocuța Vogoride, fotografie de Carol Szathmari,
B.A.R.

Elena Cuza, fotografie de W. Wollenteit,
București, B.A.R.

Sultana Cuza, mama domnitorului, fotografie
de M. Volf, Galați, B.A.R.

Maria Rosetti cu unul dintre fiii săi, fotografie
de Carol Szathmari, B.N.R.

General dr. Carol Davila, fotografie de Carol Szathmari, B.A.R.

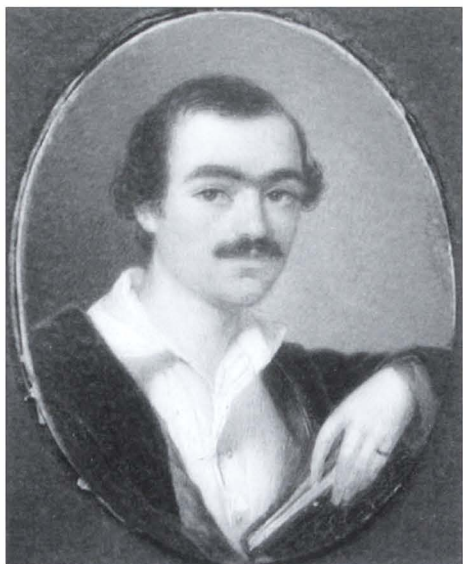
Mihail Marghiloman, prefect al Capitalei, fotografie colorată de mână de Carol Szathmari, B.A.R.

C.A. Rosetti, fotografie de Carol Szathmari, B.A.R.

Mihail Kogălniceanu, fotografie de Carol Szathmari, B.N.R.

Vasile Alecsandri, miniatură pe fildeș, B.A.R.

Ion Ghica, fotografie de Franz Duschek, B.A.R.

General Nicolae Golescu, în „L'Illustration”
no. 905/30 iunie 1860.

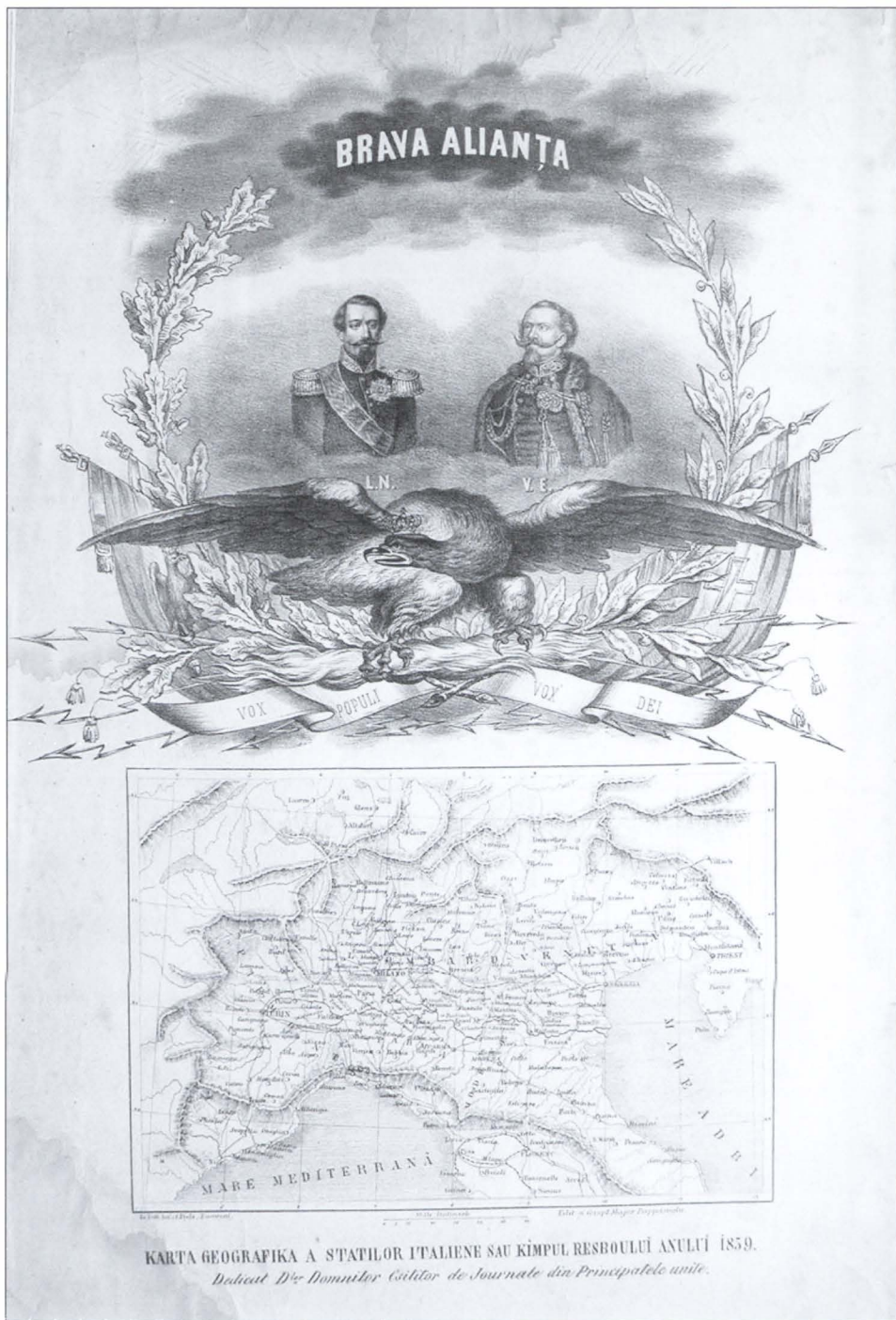
Victor Place, consul al Franței, fotograf
necunoscut. B.A.R.

Regele Victor Emmanuel al II-lea, în „Le Monde Illustré” no. 95/5 februarie 1859.

Giuseppe Garibaldi, în „L’Illustration” no. 849/4 iunie 1859.

Brava alianță. Harta geografică a statelor italiene sau Câmpul Resboiului anului 1859, litografie de Andreas Bielz compusă de maior Dimitrie Pappasoglu, B.A.R.

Principele Miloș Obrenovici, în „L’Illustration” no. 834/19 februarie 1859.

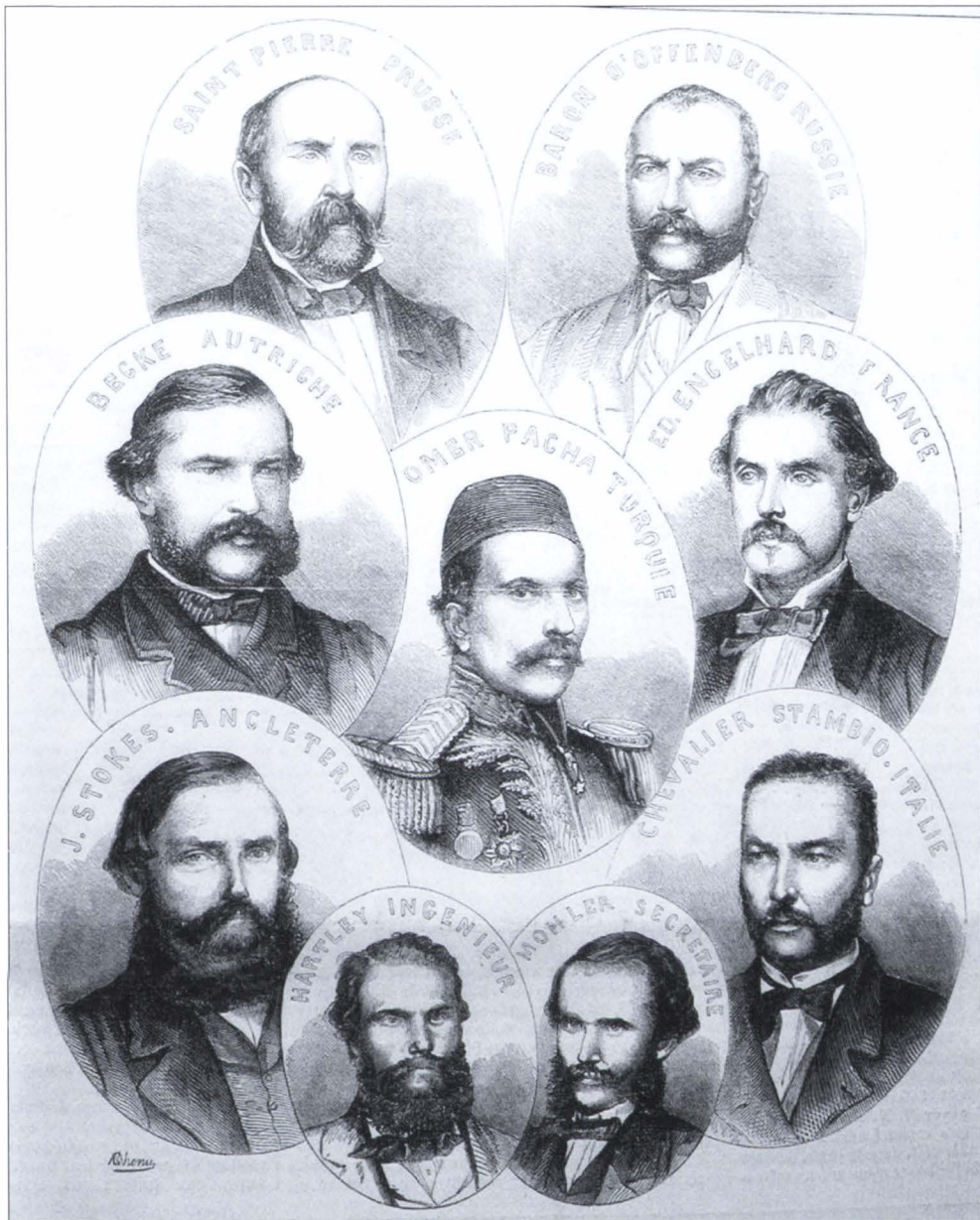
Primirea de către prințul Miloș Obrenovici a deputăției sârbești, în „L’Illustration” no. 834/19 februarie 1859.

Regele Leopold I al belgienilor, în „Le Monde Illustré” no. 129/1 octombrie 1859.

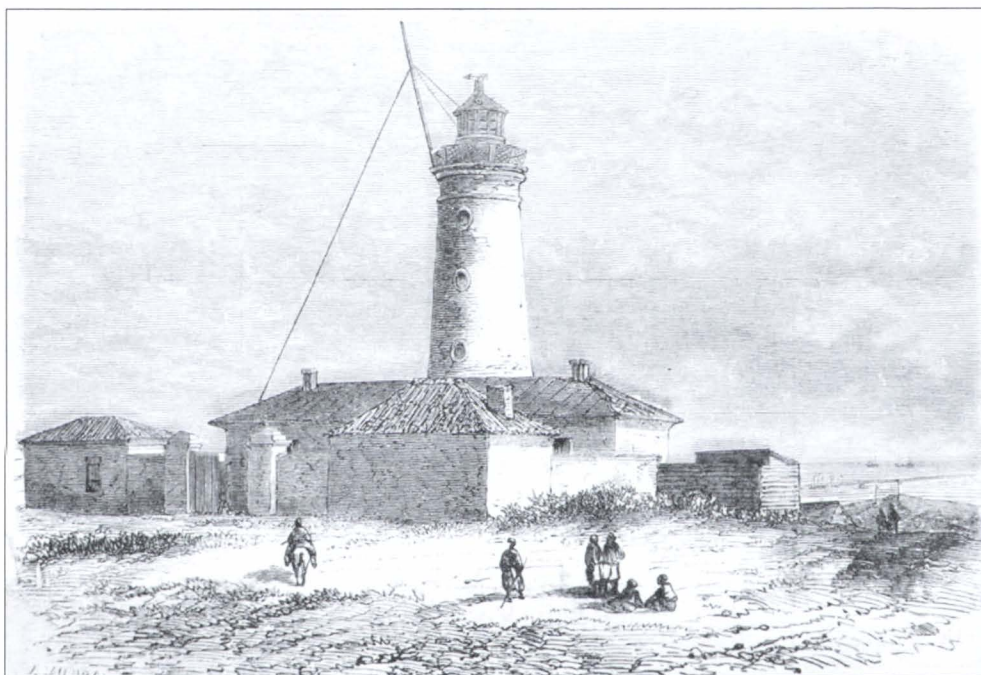
Regele Leopold al II-lea al belgienilor, fotografie de Neurdein, Paris, B.A.R.

Comisia Europeană a Dunării, în „L’Illustration” no. 973/19 octombrie 1861.

Vederea Sulinei, gura Dunării, în „L'Illustration” no. 973/19 octombrie 1861.

Farul de la Sulina, desen după o fotografie de Schwartz, în „L'Illustration” no. 977/16 noiembrie 1861.

Plăcintari, fotografie de Ludwig Angerer, Viena, 1857, B.A.R.

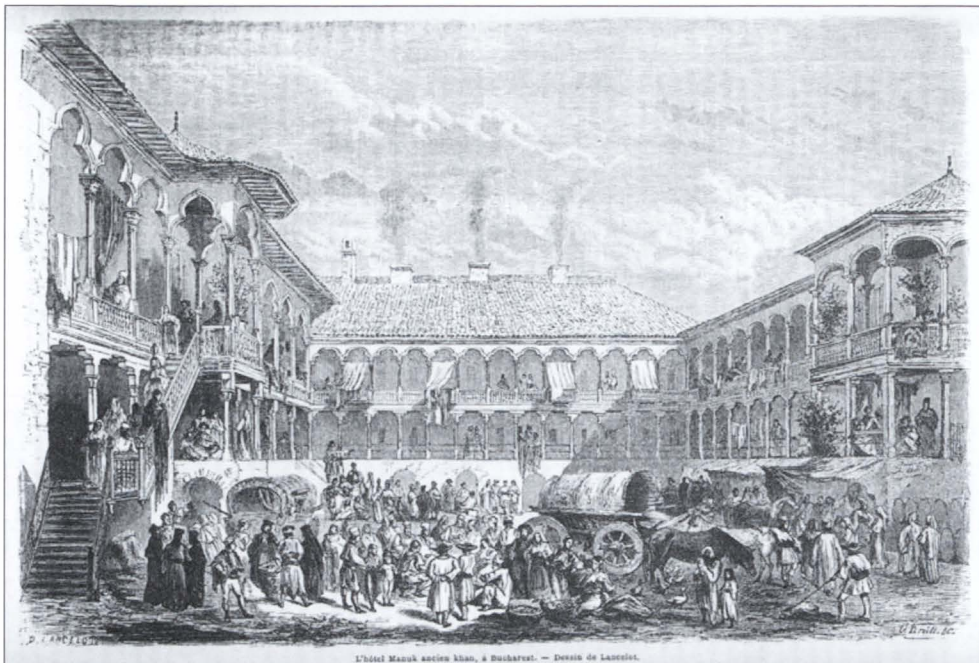
Bragagiu, fotografie de Ludwig Angerer, Viena, 1857, B.A.R.

Halvițar, fotografie de Ludwig Angerer, Viena, 1857, B.A.R.

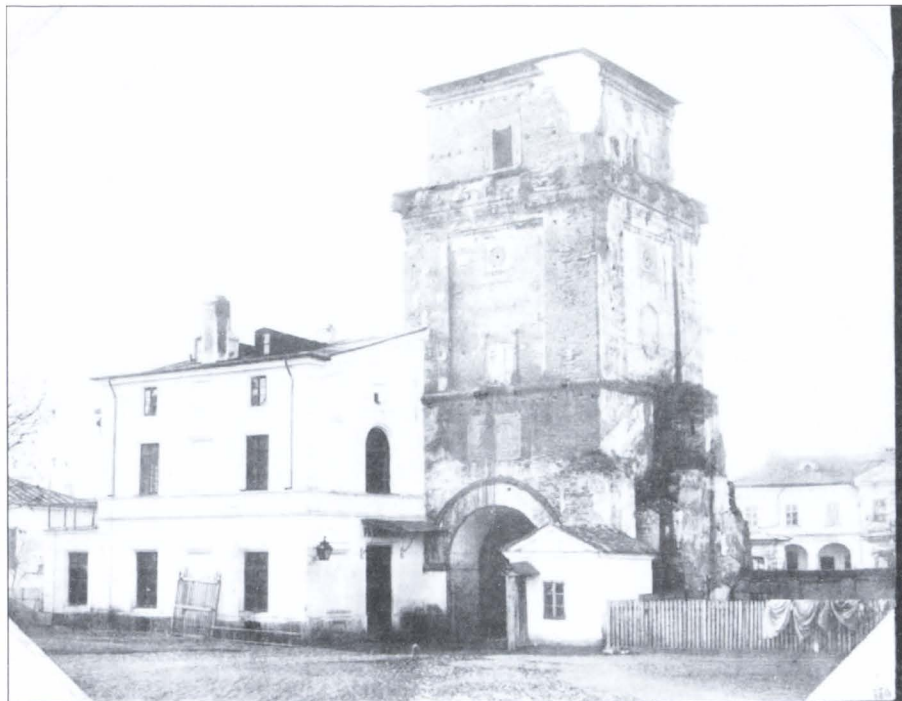
Arnăuț, fotografie de Carol Szathmari, 1854, Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”

Hanul lui Manuc, desen de Dieudonné Auguste Lancelot gravat în „Le Tour du Monde” 1866.

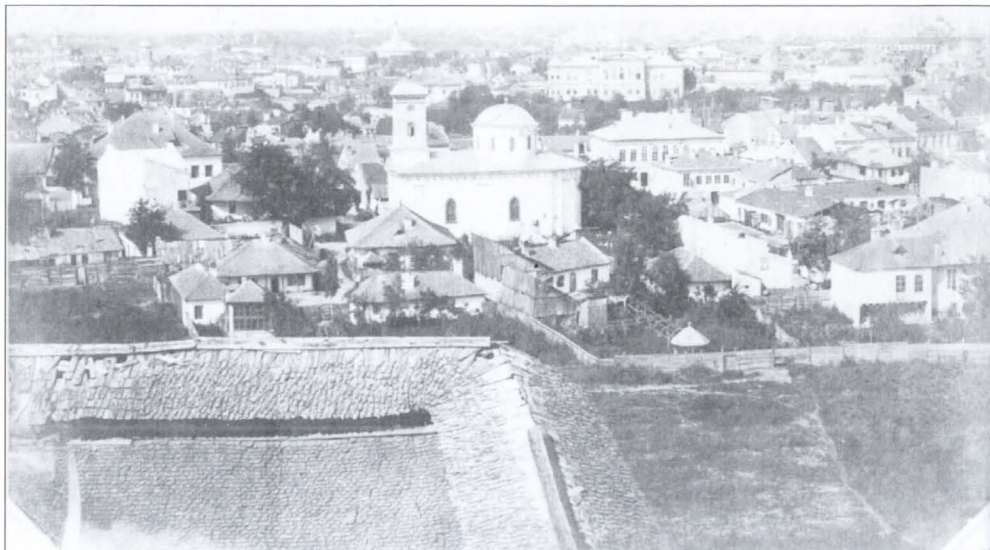
Hanul lui Manuc, fotografie de Carol Szathmari, 1859, B.A.R.

Turnul Colței, fotografie de Ludwig Angerer, Viena, 1857, Muzeul Municipal.

Biserica Sf. Dumitru, fotografie de Ludwig Angerer, Viena, 1857, Muzeul Municipal.

Vedere generală a Bucureștilor luată din clopotnița Mitropoliei, fotografie de Ludwig Angerer, Viena, 1857, Muzeul Municipal.

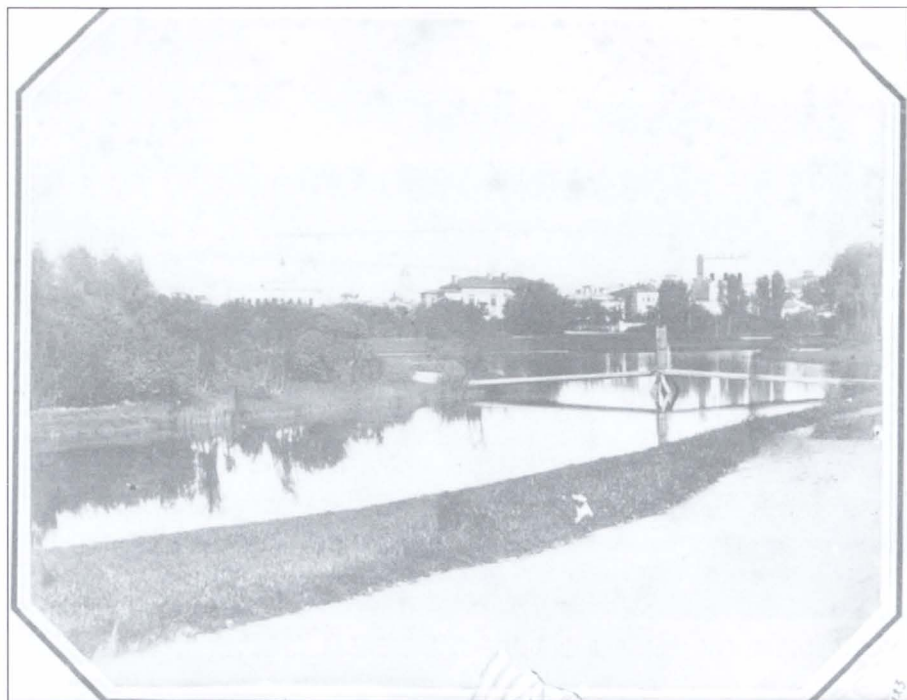
Vedere generală a Bucureștilor luată de pe clădirea Teatrului Național – în fundal se vede Grădina Cișmigiu, fotografie de Ludwig Angerer, Viena, 1857, Muzeul Municipal.

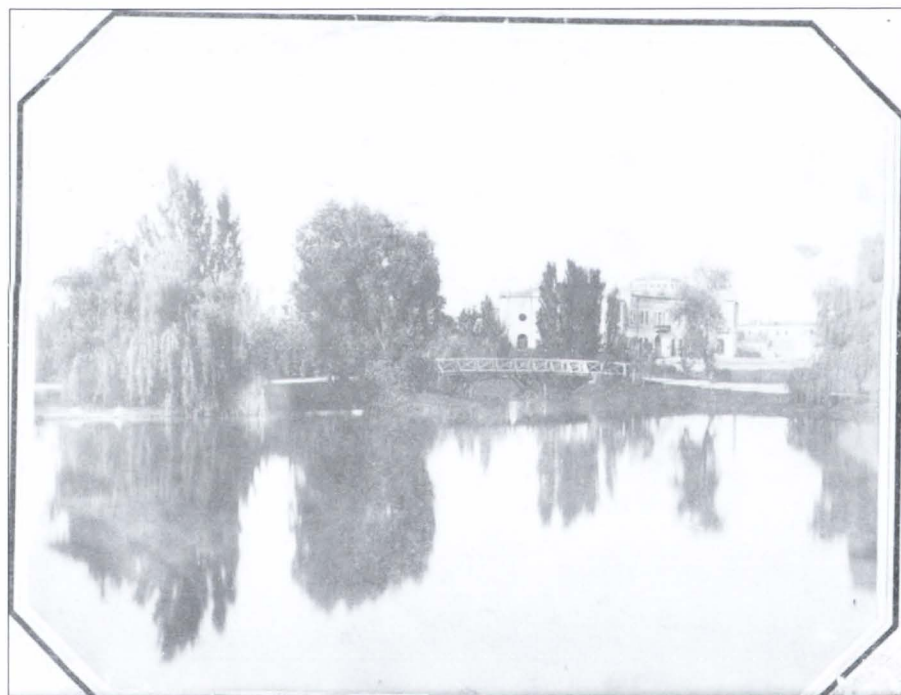
Vedere generală a Bucureștilor luată din Dealul Spirii, fotografie de Ludwig Angerer, Viena, 1857, Muzeul Municipal,

Piața Sf. Anton, fotografie de Ludwig Angerer, Viena, 1857, Muzeul Municipal.

Grădina Cișmigiu, fotografie de Ludwig Angerer, Viena, 1857, Muzeul Municipal.

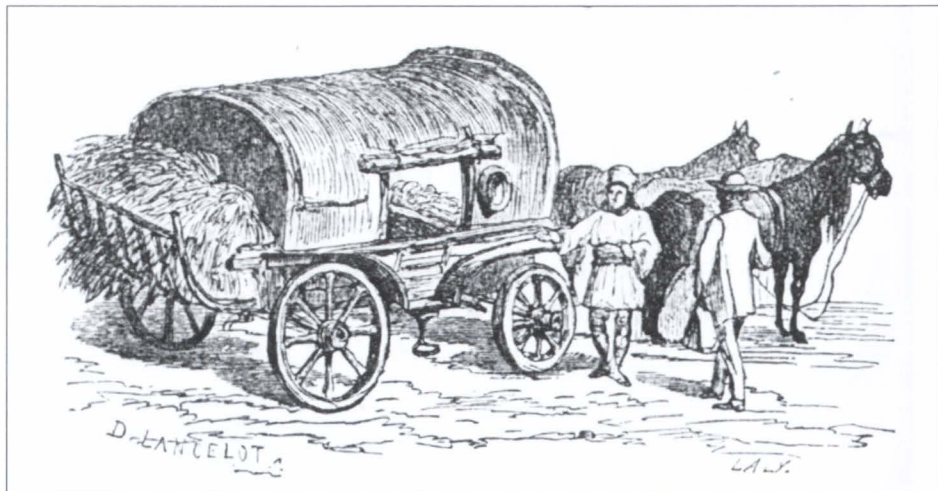
Grădina Cișmigiu, fotografie de Ludwig Angerer, Viena, 1857, Muzeul Municipal.

Dâmbovița, fotografie de Ludwig Angerer, Viena, 1856, B.A.R.

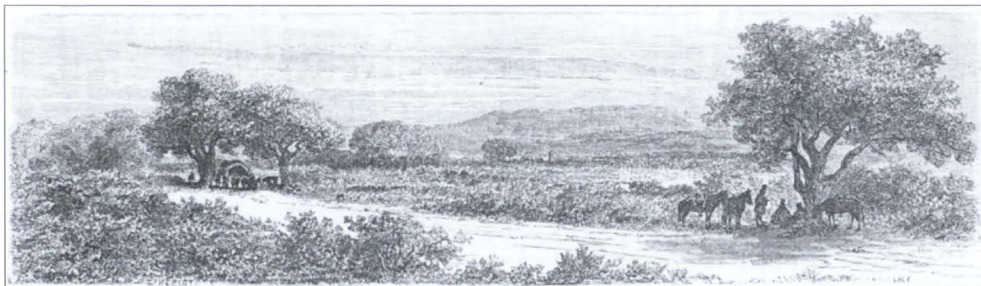
Vedere generală a Bucureștilor, fotografie de Ludwig Angerer, Viena, 1857, Muzeul Municipal.

O birjă, desen de Dieudonné Auguste Lancelot gravat în „Le Tour du Monde” 1866.

Cum se urcă în birjă, desen de Dieudonné Auguste Lancelot gravat în „Le Tour du Monde” 1866.

Câmpia între Giurgiu și București, desen de Dieudonné Auguste Lancelot gravat în „Le Tour du Monde” 1866.

Un han, desen de Dieudonné Auguste Lancelot gravat în „Le Tour du Monde” 1866.

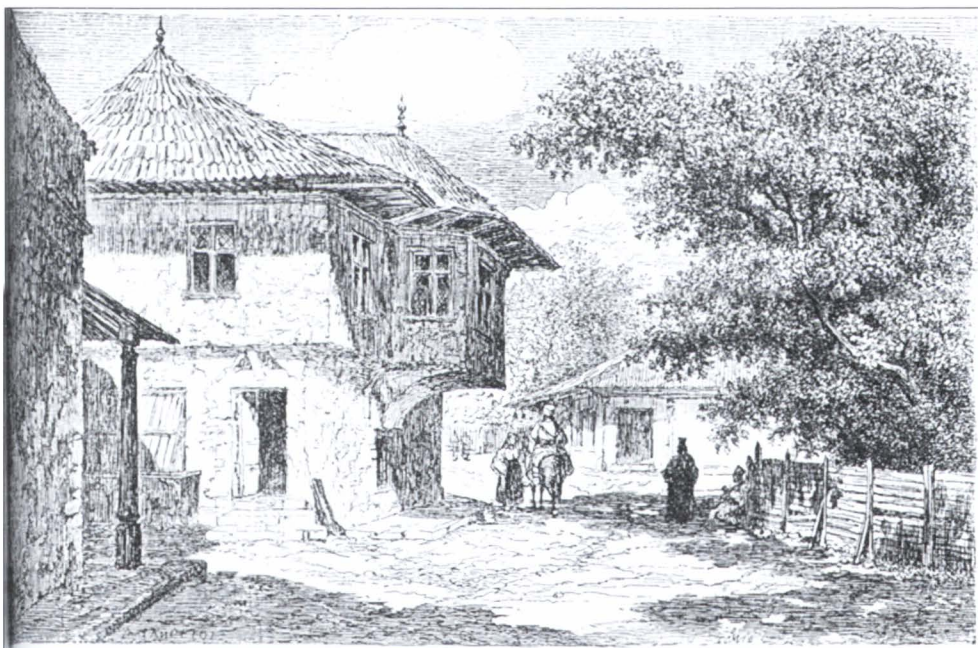

Vederea Bucureștilor, desen de Dieudonné Auguste Lancelot gravat în „Le Tour du Monde” 1866.

La hora (dans roumain). — Dessin de Lancelot.

Hora (dans românesc), desen de Dieudonné Auguste Lancelot gravat în „Le Tour du Monde” 1866.

Case <în stilul arhitecturii> turcești la București, desen de Dieudonné Auguste Lancelot gravat în „Le Tour du Monde” 1866.

Negustor bătrân la București, desen de Dieudonné Auguste Lancelot gravat în „Le Tour du Monde” 1866.

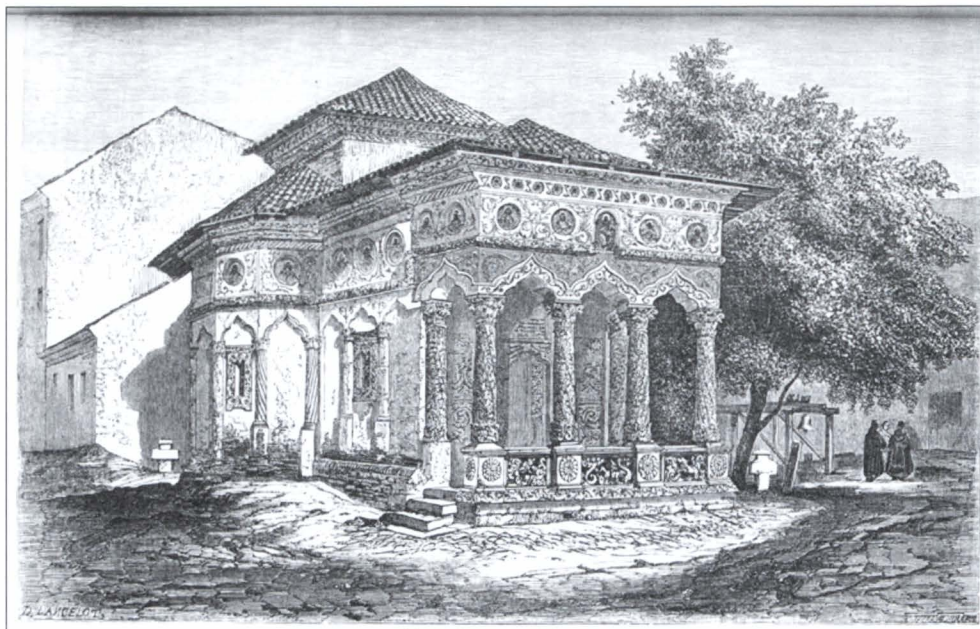
Evreu din București, desen de Dieudonné Auguste Lancelot gravat în „Le Tour du Monde” 1866.

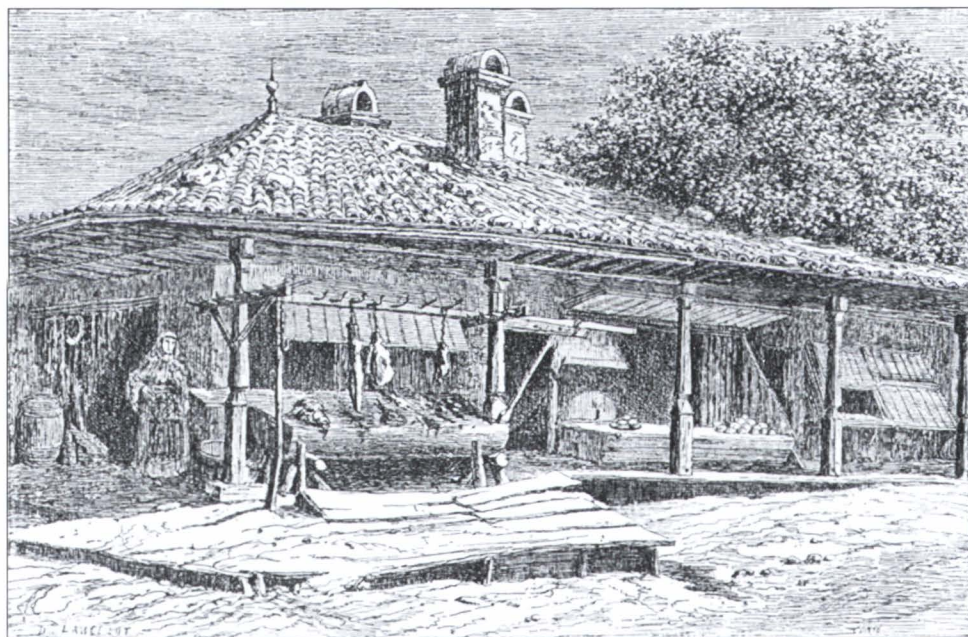
Țăran român bogat, desen de Dieudonné Auguste Lancelot gravat în „Le Tour du Monde” 1866.

Surugiu român, desen de Dieudonné Auguste Lancelot gravat în „Le Tour du Monde” 1866.

Biserica <Stavropoleos> la București, desen de Dieudonné Auguste Lancelot gravat în „Le Tour du Monde” 1866.

Măcelărie și brutărie la București, desen de Dieudonné Auguste Lancelot gravat în „Le Tour du Monde” 1866.

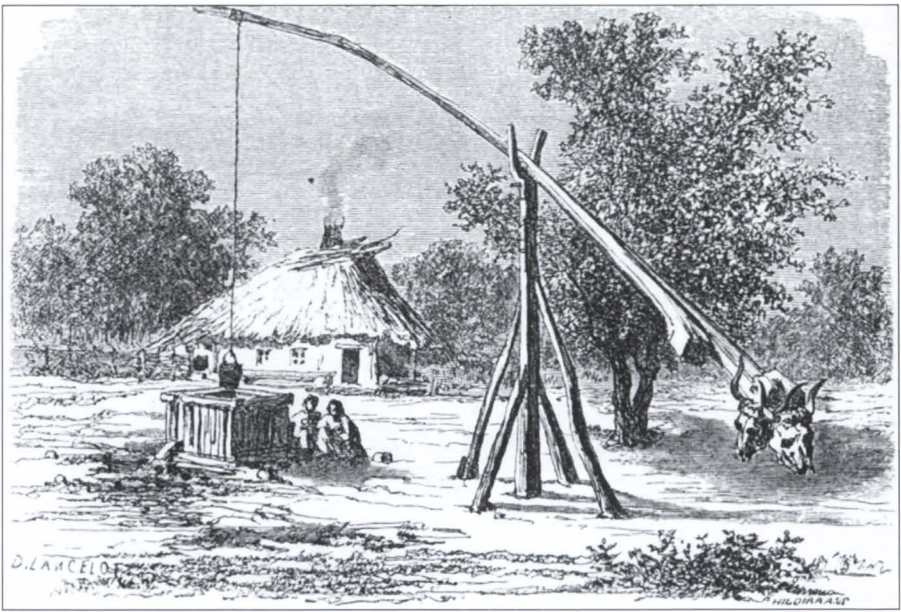
Femeie nobilă (costum din vechime), desen de Dieudonné Auguste Lancelot gravat în „Le Tour du Monde” 1866.

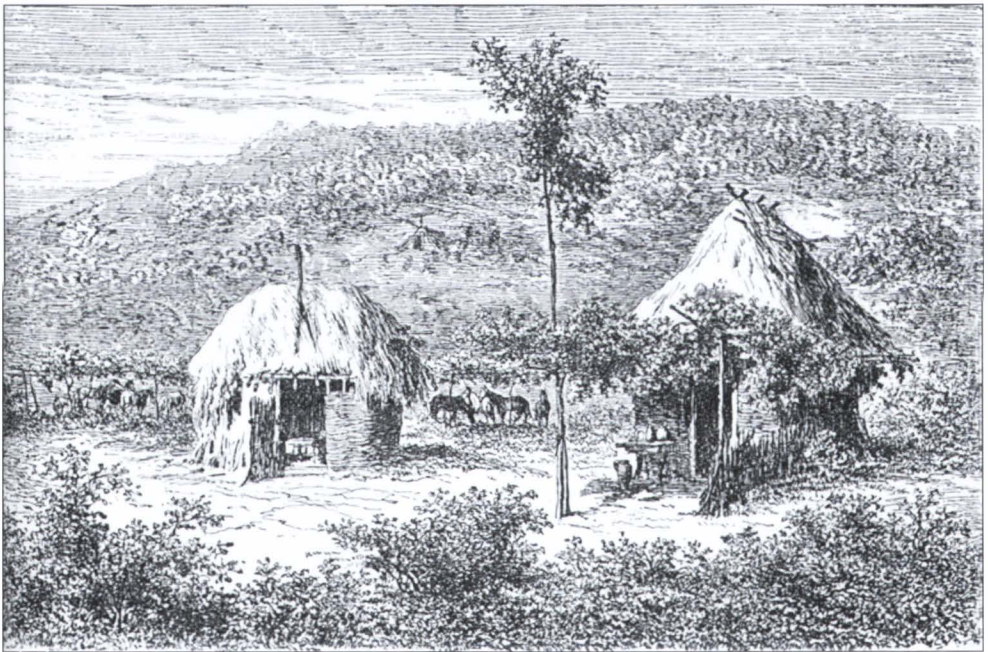
Țăran român, desen de Dieudonné Auguste Lancelot gravat în „Le Tour du Monde” 1866.

Țărăncă româncă, desen de Dieudonné Auguste Lancelot gravat în „Le Tour du Monde” 1866.

Un puț în apropierea Bucureștilor, desen de Dieudonné Auguste Lancelot gravat în „Le Tour du Monde” 1866.

O stație de poștă, desen de Dieudonné Auguste Lancelot gravat în „Le Tour du Monde” 1866.

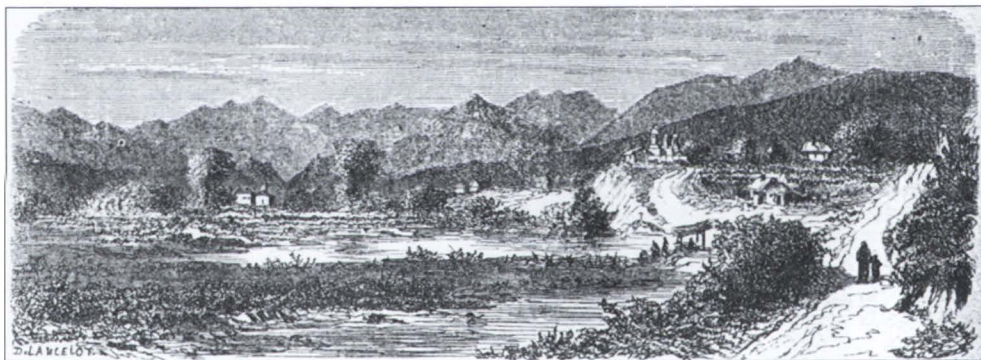
Găești, desen de Dieudonné Auguste Lancelot gravat în „Le Tour du Monde” 1866.

Un sat românesc, desen de Dieudonné Auguste Lancelot gravat în „Le Tour du Monde” 1866.

Un pod în Valahia, desen de Dieudonné Auguste Lancelot gravat în „Le Tour du Monde” 1866.

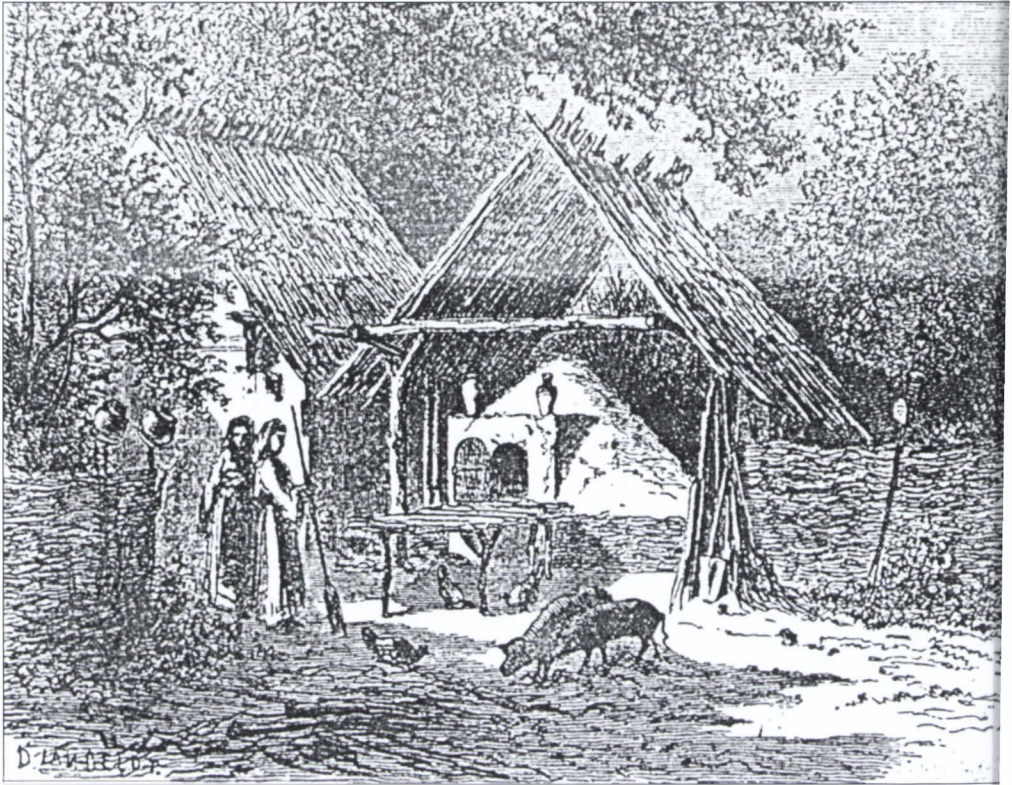
Argeş, desen de Dieudonné Auguste Lancelot gravat în „Le Tour du Monde” 1866.

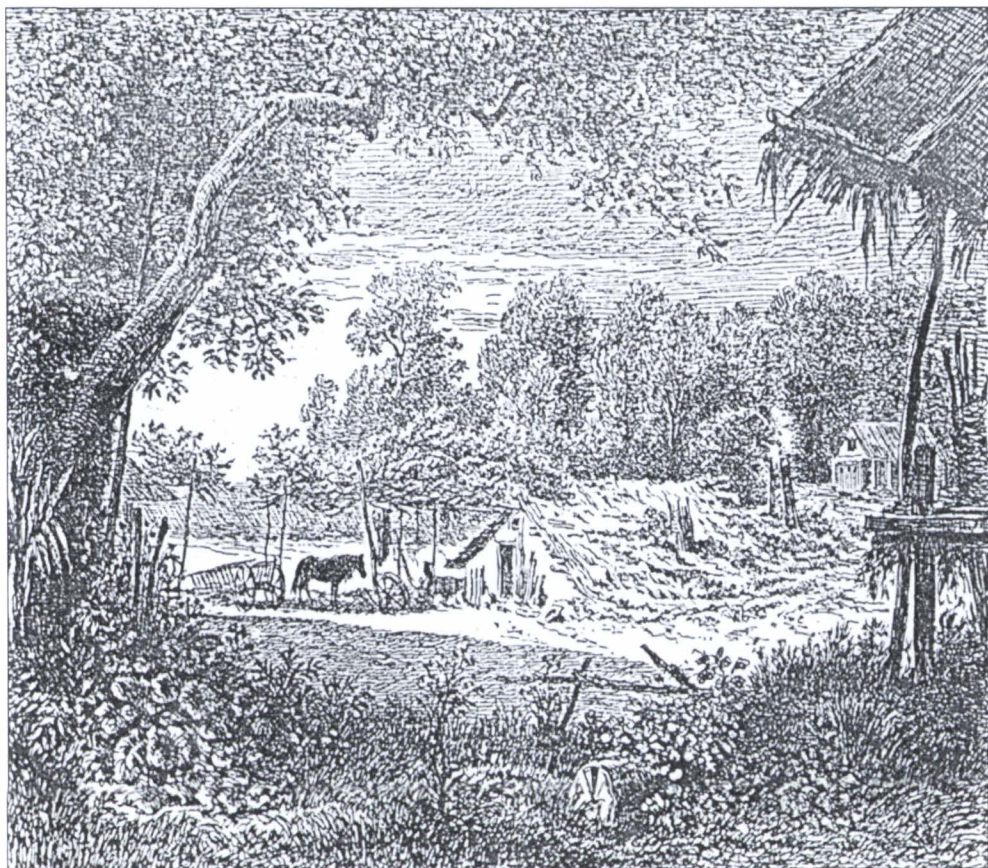
Biserica <mitropoliei de la Curtea de> Argeș, desen de Dieudonné Auguste Lancelot gravat în „Le Tour du Monde” 1866.

Fântână în apropierea mănăstirii de la Argeș, desen de Dieudonné Auguste Lancelot gravat în „Le Tour du Monde” 1866.

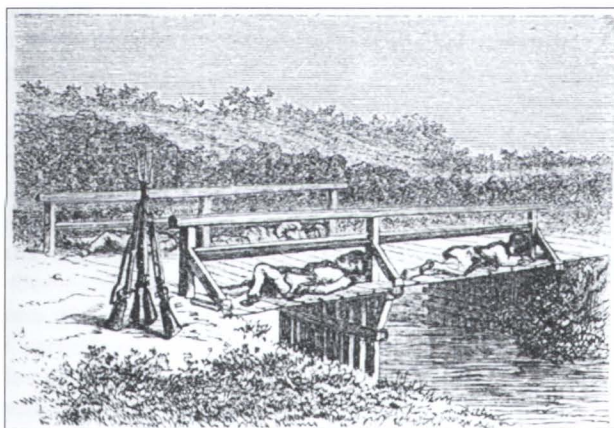
Un cuptor la Argeș, desen de Dieudonné Auguste Lancelot gravat în „Le Tour du Monde” 1866.

Casa fierarului țigan la Argeș, desen de Dieudonné Auguste Lancelot gravat în „Le Tour du Monde” 1866.

O casă la Șuici, desen de Dieudonné Auguste Lancelot gravat în „Le Tour du Monde” 1866.

O patrulă la umbră, desen de Dieudonné Auguste Lancelot gravat în „Le Tour du Monde” 1866.

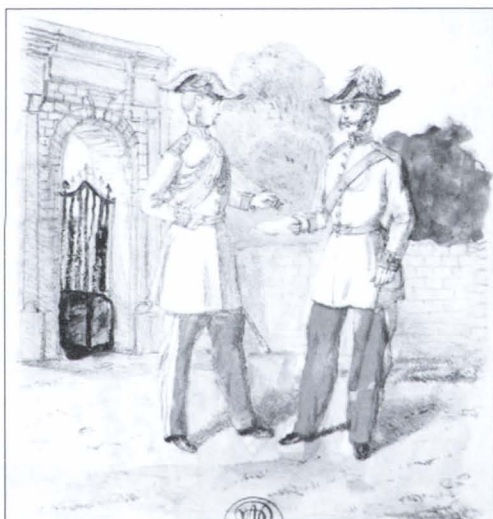

Dorobanțul – tip de gardă națională mobilă, desen de Dieudonné Auguste Lancelot gravat în „Le Monde Illustré” nr. 400/10 decembrie 1864.

Tip de surugiu român, desen de Dieudonné Auguste Lancelot gravat în „Le Monde Illustré” nr. 400/10 decembrie 1864.

Statul major general și statul major princiar, litografie colorată de mână de Alexandru Asaky, B.A.R.

Corpul sanitar, litografie colorată de mână de Alexandru Asaky, B.A.R.

Nu se cunosc până în prezent date biografice despre Théodore Margot. Putem presupune că a fost un pedagog însărcinat cu educația tinerei generații de boieri din societatea românească, mai cu seamă că lucrarea sa, *O viatorie în cele șapte-spre-dece districte ale României. Anticultăți, curiozități naturale, situe, orașe, monumente, date istorici, usuri și moravuri*, apărută în 1859, este dedicată pitarului Constantin Slăvitescu în semn de recunoștință probabil, pentru sprijinul acordat. Aceeași dedicație ne îndrituiește să considerăm că autorul ar fi fost implicat în educația fiilor acestuia. Cartea este închinată frumuseților și bogățiilor naturale din Oltenia și Muntenia și constituie materializarea strădaniilor autorului de a „procura tinerimii române, o plăcută recreare, amuzantă, morală și instructivă”, deoarece aceasta este o „fragedă și nouă generație, care trebuie condusă cu toată luarea aminte”.

Înainte de a relata călătoria sa prin județele Țării Românești, Margot schițează relieful regiunii, clima și bogățiile naturale. Călătoria începută în luna mai, debutează cu vizitarea județelor din nord: Argeș, Vâlcea, Gorj, Olt. Autorul surprinde plăcut prin minuțioasele descrieri ale localităților întâlnite. În fiecare oraș caută edificii însemnate, fie civile, fie religioase și cu bună-credință le prezintă cititorilor, amintind și evenimentele istorice sau personalitățile care le-au ctitorit. Astfel sunt descrise bisericile din Câmpulung, Curtea de Argeș, episcopia din Râmnicu Vâlcea etc. Paralel sunt prezentate frumusețile naturii de la Dâmbovicioara, Rucăr, nefiind uitate nici ocupațiile tradiționale ale muntenilor, locuințele, obiceiurile acestora. Mănăstirile de pe valea Oltului îl impresionează prin construcția, istoria zbugiumată și bogăția lor. Sunt vizitate, rând pe rând, Cozia, Cotmeana, Arnota, Hurezu, iar apoi se coboară până la Craiova, trecând prin Târgu-Jiu, Tismana. Capitala banilor Olteniei l-a impresionat prin casele boierești, grădini și mai ales prin vestitul dans al călușarilor, pe care a avut ocazia să-l vadă aici. Bucureștiiului îi este dedicat un fragment consistent, din care nu lipsește enumerarea principalelor străzi, descrierea clădirilor impunătoare, a spitalelor, a bisericii mitropolitane, a Colegiului de la Sfântu Sava, a grădinei Cișmigiu. Călătorul urmează apoi drumul spre Târgoviște, Câmpina, Vălenii de Munte, Buzău, Brăila. În portul fluvial voiajorul este uimit de activitatea comercială, de vitalitatea orașului în plină dezvoltare. În continuare Margot alege calea Dunării și descrie orașele Călărași, Giurgiu, Zimnicea, Turnu Măgurele, Turnu Severin. Din relatarea sa răzbat foarte puține critici, autorul fiind impresionat de obiceiurile, tradițiile populare, de nunta țărănească din satul Cărbunești sau de obiceiul paparudei întâlnit în Drăgășani. Singurele pasaje critice privesc condițiile insalubre de viață din Roșiorii de Vede și tabăra țiganilor nomazi din satul Bughia. Câteva fragmente sunt dedicate foștilor robi. Sunt prezentate categoriile acestora, din care remarcă statutul aparte al lăutarilor.

Lucrarea surprinde plăcut prin amplele referiri la istoria locală a locurilor vizitate, dar autorul în dorința de a da cât mai multe informații face și câteva erori, în special legate de localizarea unor localități din antichitate (de exemplu pe locul Câmpulungului scrie că ar fi existat cetatea Romula, iar Sargidava o localizează pe insula Ostrov) sau dă explicații false în legătură cu denumirea unor localități sau regiuni (denumirea de Vlașca ar deriva din numele generalului roman Flaccus).

Lucrarea apărută în 1859 la imprimeria lui C. A. Rosetti este tipărită în caractere chirilice, în stilul epocii, cu fraze lungi și termeni arhaici, determinându-ne să intervenim în structura frazei, pentru a o face inteligibilă pentru publicul actual și pentru a menține unitatea colecției. Despre Theodore Margot au scris Ion Mușlea, *Însemnările românești ale unui francez despre Muntenia și Oltenia din epoca unirii*, în „Arhivele Olteniei”, an VII (1928), nr. 35 (ianuarie-februarie), p. 3–10; Nicolae Iorga, *O descriere din 1859 a monumentelor Țării Românești*, în „Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice”, an XXX (1937), fasc. 92 (aprilie-mai), p. 84–86.

O călătorie în cele șaptesprezece districte ale României¹

Noțiuni despre România și Oltenia

p. 6 [...] România² se bucură de o climă dulce și de un aer foarte curat. În genere, este o țară muntoasă, dar întretăiată de un mare număr de râuri mici, torente, văi, vâlcele și câmpii întinse. Pământul României muntos la nord, la est și la vest, șes la centru și la miazăzi, oferă la vedere niște coline (dealuri) semănate cu vii, cu pometuri și întinse țărini, udate și fertilizate de numeroase ape curgătoare care produc mai cu seamă grâne renumite și abundente.

România se bucură de un cer senin, de un aer foarte sănătos și de o climă prea temperată, însă simțitor mai călduroasă la miazăzi decât la nord. Pământul ei dă p. 7 grâu din abundență, porumb, // plante de nutreț, legume de tot felul și foarte alese, in, cânepă, tutun, vinuri bune, care fac avuția țării, lemnării de construcție din cele mai frumoase, <bune> chiar și pentru construirea navelor și o însemnată varietate de pomi roditori din cele mai frumoase specii. Cele mai mari păduri ale ei sunt acelea ale munților Carpați și cele din districturile muntene: păduri întinse de brazi, de pini și de stejari seculari. Bălți<le>, lacuri<le> cu mult pește, stepe<le> și câmpuri<le> nelucrate ocupă mare parte din districtele dunărene. Minele ei sunt încă neexploatate.

Întinsele pășuni ale României hrănesc cai și vite cornute foarte bune; oile dau o lână frumoasă; se întrețin și mulți viermi de mătase (gândaci) și albinele sunt foarte răspândite în tot ținutul ei. <De> pescuit se ocupă mai degrabă locuitorii de pe malurile Danubiului (Dunărea); bălțile și lacurile abundă în pești aleși de apă dulce.

România mai posedă și mine (ocne) de sare gemă, ale căror produse se exportă în Turcia și care alcătuiesc avuția cea mai importantă a țării. Se găsesc de asemenea cariere de piatră, granit, păcură etc. Sunt și multe ape minerale dintre care cele mai renumite sunt: cele din Călimănești, Cozia³, Olănești⁴, în județul Vâlcei; de la Bughea⁵, lângă Câmpulung <Muscel>, de la Slănic⁶, lângă Buzău, și cele numite ale Dâmboviței din acel județ.

România nu are decât un singur fluviu, Danubiul (Dunărea), care își are izvorul în Pădurea Neagră, în marele ducat de Baden⁷ și care se varsă în Marea

¹ Fragmentele publicate fac parte din lucrarea lui Théodore Margot, *O viătorie în cele șaptesprezece districte ale României. Antikuități, curiozități naturale, situe, orașe, monumente, date istorice, usuri și moravuri (O călătorie în cele șaptesprezece districte ale României. Antichități, curiozități naturale, situri, orașe, monumente, date istorice, obiceiuri și moravuri)*, București, Imprimeria C.A. Rosetti, 1859, p. 1–87.

² Prin România autorul se referă numai la Țara Românească.

³ Ansamblu mănăstiresc aflat în apropiere de Călimănești, unde se găsește și ape minerale.

⁴ Băile Olănești, oraș jud. Vâlcea.

⁵ *Bugia*, actualmente două localități ambele în jud. Argeș: com. Bughea de Jos, și sat. Bughea de Sus, în com. Albeștii de Muscel.

⁶ Oraș, jud. Prahova.

⁷ Stat istoric în sud-vestul Germaniei, mare ducat de Baden a fost independent din 1806 până în 1871.

Neagră, prin mai multe guri, pe lângă Tulcea⁸ și Sulina; mai are însă în interior mai p. 8
// multe râuri și lacuri, din care cele dintâi sunt: Siret și Buzău, care se varsă în
Dunăre între Brăila și Galați; Oltul, care izvorăște din interiorul Germaniei⁹
(Transilvaniană), desparte România în două părți distincte (România și Oltenia¹⁰) și
se varsă în Dunăre între Islaz¹¹ și Turnu Măgurele; Jiul își are izvorul în munții
Carpați, mai sus de Târgu-Jiu și se varsă în Dunăre lângă Bechet¹²; Argeșul care se
varsă tot în Dunăre lângă Oltenița; Dâmbovița care izvorăște mai sus de
Câmpulung, aproape de Rucăr¹³, trece prin București și se unește cu Argeșul între
Oreasca¹⁴ și Negoești¹⁵ etc.

Cele mai importante produse exportate de România sunt cele agricole: grâne
(grâu și porumb), lemn, seu, sare, vinuri, băuturi spirtoase, piei, iar dintre animale:
boi, vaci, oi, berbeci, capre și porci.

Porturile și schelele Dunării în care se face comerț intens sunt: Brăila,
Giurgiu, Călărași (Știrbei), Turnu-Măgurele, Islaz, Calafat, Turnu Severin, apoi
Oltenița, Bechet.

Populația României este socotită la 2 milioane și jumătate de locuitori. Forma
de guvernământ este un principat constituțional. Religia dominantă este creștin-
ortodoxă, dar sunt tolerate și alte culte. Se vorbește limba română formată din cea
latină, și care se aseamănă cu cea spaniolă și cea italiană. Limba franceză este <de>
asemenea foarte răspândită în România și literatura ei foarte apreciată și cultivată.

În privința cultului religios, România nu are decât un singur Arhiepiscopat
sau Mitropolie, // al cărui arhiepiscop sau mitropolit poartă titlul de mitropolit al p. 9
Ungro-Vlahiei, și trei episcopi. Reședința arhiepiscopatului se află în București,
care este și reședința prințului domnitor, iar cei trei episcopi își au reședințele în
Râmnicu-Vâlcea, în Curtea de Argeș și în Buzău.

România sau Țara Românească se mai împarte și în două părți distincte:
România proprie sau Valahia Mare și Oltenia sau Valahia Mică. Cât despre
administrație ea se împarte în 17 districte sau județe, care sunt compuse din plaiuri
și plăși. Toate aceste districte sunt numite după apele care le străbat sau după munții
înconjurători sau chiar după coloniștii romani ce s-au așezat aici din 101–106.
România mare cuprinde 12 districte, iar Oltenia 5, mărginite de cursul Oltului.
Afară de acestea ea se mai împarte în ținutul de munte sau districte<le> de munte și
în ținutul de câmpie sau districte<le> de câmpie.

Partea muntoasă se întinde de-a lungul maiestozilor munți Carpați (munții
bastarnici) și are minerale, lemn de construcție, pomi roditori, vii și vânat de tot
felul. Sunt în număr de 9 districte, începând de la apus spre răsărit: Mehedinți,
Gorj, Vâlcea, Argeș, Muscel, Dâmbovița, Craiova, Buzău, Râmnic.

⁸ Afirmație eronată.

⁹ Autorul se referă la Transilvania care făcea parte din Imperiul habsburgic în 1859, anul
aparității cărții lui Margot.

¹⁰ Autorul se referă la Muntenia și Oltenia.

¹¹ Sat, com., jud. Teleorman.

¹² Oraș, jud. Dolj.

¹³ Oraș, jud. Argeș.

¹⁴ Orești, sat, com., jud. Dâmbovița.

¹⁵ Com., jud. Călărași.

p. 10 Câmpia se întinde de-a lungul Dunării și este bogată în grâne, porumb, fănețe, pășuni, vite, bălți din care se scot pești foarte căutați. Sunt în număr de opt districte <la câmpie, iar acestea sunt> de la apus la răsărit: Dolj, Romanați, Olt // Teleorman, Vlașca, Ilfov, Ialomița, Brăila.

Pentru administrarea acestor districte, în fiecare se află un administrator, ce stă în capitala districtului și subadministoratori, ce stau în plasele districtului.

Pentru administrarea justiției se află în fiecare district un tribunal de primă instanță, compus dintr-un președinte și doi judecători, afară de Craiova, care are mai multe instanțe și o Curte de Apel.

România și Oltenia¹⁶

p. 11 **Călătorie prin: Găești, Câmpulung, Nămăiești, mănăstirea și originea sa, Dragoslave, Rucăr, Dâmbovicioara, Valea Raiului, Besna Orației, Cetatea lui Radu-Negru**

Am pornit din București, într-una din acele mărețe și frumoase dimineți din luna lui mai, atât de frecvente în minunata țară pe care doream să o colind, care zile, după spusele poporului, sunt o bună prevestire pentru călător și călătoria sa. Dimineți de primăvară, dulci și înmiresmate, vesele și încântătoare, pe care românul știe așa de bine să le aprecieze și să le proslăvească în naivele sale cântece populare, începute mai toate cu o plăcută „frunză verde”, delicios tribut pe care poetul se socotește mai întâi dator a-l plăti către natura însăși și apoi către celelalte ființe ce sunt subordonate puterii sale renăscătoare și fermecătoare.

Din București la Găești am mers foarte repede: drumul nu are nimic important care să poată atrage atenția sau privirea.

Găești este un orașel populat și însemnat. Era odată capitala județului Vlașca¹⁷ sau Vlășcii. Această denumire a județului îi vine, se zice de la prefacerea numelui lui Flaccus¹⁸, general roman, // care coloniză această parte a Daciei. De p. 12 acolo se zice iarăși denumirea de Vlacu sau Valacu, dată locuitorilor din România de către unele popoare europene și aceea de Vlachia sau Valachia¹⁹ relativă la țara de dincoace de Olt, râu mare ce desparte acest frumos și avut ținut în România Mare și România Mică²⁰.

În Găești se văd câteva case mai înstărite, dar și multe ruinate, abandonate fiind de către proprietarii lor, care s-au strămutat de aici de când nu mai este capitală de județ, din anul 1832. Găești face un comerț însemnat cu tutun, ce este de o bună calitate și destul de apreciat.

¹⁶ Corect Muntenia și Oltenia.

¹⁷ Districtul Vlașca a fost o unitate administrativă, situată în partea de sud a României.

¹⁸ Lucius Pomponius Flaccus, general roman.

¹⁹ Fals. Vlăhi, volohi erau denumirile date de către alte popoare, populațiilor romanizate de la nord și sud de Dunăre.

²⁰ Corect Valahia Mare și Valahia Mică.

De la Găești la Câmpulung drumul mărginește frumoasele dealuri, sădite cu vii, ale Piteștilor și ale Câmpulungului. Aceste dealuri sunt acoperite cu numeroase și plăcute case, ce nu sunt locuite decât în perioada culesului viilor. Ele se întind pe o distanță de o poștă²¹.

Câmpulung (în vechime Romula²²) este așezat spre poalele Carpaților, care erau hotar cu Austria. Acest oraș își trage numele de la valea plăcută și încântătoare care se întinde între munții Mărcușu și Mățău²³, și este capitala județului Muscel. Are un aer foarte curat și sănătos [...]

Câmpulung, prin poziția sa, este unul dintre cele mai plăcute orașe ale p. 13
României. Este bine clădit are străzi largi, drepte, foarte lungi și pavate, mărginite de case frumoase și elegante, de magazine bine îngrijite. Un mic canal, numit chei, trece în toată lungimea orașului și întreține curățenia străzilor. Sunt iarăși multe izvoare cu o apă foarte curată și foarte sănătoasă. Fântâna de la Crăsanu mai cu seamă este renumită. În afară de multele biserici de rit ortodox, din care cea mai marea este catedrala lui Radu Negru²⁴, Câmpulung are și o biserică catolică²⁵, servită de călugări din ordinul Sfântului Francisc și care are venituri însemnate din pământuri, vii și acareturi, o școală publică destul de spațioasă și cu o clădire frumoasă, precum și o mică bibliotecă, ce se află în aceea școală.

Câmpulung este patria lui Alexandru Vodă I²⁶, supranumit Câmpulungeanul, a lui I. Negulici²⁷, pictorul renumit și traducătorul mai multor opere alese, a poetului Aricescu²⁸, care prin operele sale s-a făcut iubit literaților, ca poet și ca prozator.

Aici am fost foarte bine primit în familia boierilor Rucăreni. Această familie este una dintre cele mai notabile // ale orașului acesta. Străinul nu poate decât p. 14
să<-i> laude amabilitatea și curățenia sufletească cu care dăruiește ospitalitatea. Domnul N. Rucăreanu²⁹, care a voiajat în mai multe țări europene, se ocupă, de asemenea, cu literatura și a făcut mai multe traduceri. A avut bunătatea a-mi arăta orașul și locurile dimprejur, care sunt foarte pitorești. Am vizitat împreună catedrala orașului. Acest lăcaș, într-adevăr este foarte vechi [...] Nu se văd în toate dependențele sale, ce sunt destul de spațioase, decât câteva chilii locuite de prea puțini călugări și casa preotului. Toate acestea sunt înconjurate de ziduri de apărare, aflate în ruină [...]

După câteva zile de ședere în acest plăcut oraș, am început <să facem> excursii în munți.

Am ajuns în drumul nostru la Nămăiești³⁰, sat mic așezat la poalele unei stânci înalte. Locuințele sătenilor sunt toate de bârne, după tradiția celor de la

²¹ Unitate de măsură egală cu aproximativ 20 de Km.

²² Fals, Romula a fost identificată pe teritoriul actualului sat Reșca, com. Dobrosloveni, jud. Olt.

²³ Dealuri în jud. Argeș.

²⁴ Mănăstire aflată în Câmpulung, jud. Argeș, rezidită de Basarab I și fiul său Alexandru.

²⁵ Mănăstire catolică din secolul al XIV-lea. Cea mai veche clădire din ansamblu este Biserica Sf. Iacob, care adăpostește lespeda de mormânt a comitelui Laurențiu de Longo Campo.

²⁶ Nicolae Alexandru, domn al Țării Românești (1352–1364), înmormântat la Câmpulung.

²⁷ Ion Negulici (1812–1851), pictor.

²⁸ C.D. Aricescu, (1823–1886), prozator, poet, participant la revoluția de la 1848.

²⁹ Nicolae Rucăreanu (1810–1889), literat și om politic.

³⁰ *Nămoiești*, sat din com. Valea Mare Pravăț, jud. Argeș.

munte, dar foarte curate și ornate cu scoarțe de lână, țesute chiar de țărăncile foarte îndemânatică. Aceste scoarțe sunt în cea mai mare parte împetrișate cu feșe strălucitoare, care bat la ochi, după cum zice țăranul român. Acolo se vede o

p. 15 mănăstire³¹, a cărei // origine este foarte curioasă și mai cu seamă foarte interesantă. Această mănăstire se află zidită pe o stâncă, o scară tăiată în piatră duce până sus. Capela este făcută într-o singură piatră și poate adăposti cam la cincizeci de persoane în interiorul ei. Este însă foarte întunecoasă, iar în interiorul ei se află sfânta icoană a Maicii Mântuitorului, înnegrită de timp, fiind foarte veche, și care a fost descoperită printr-un miracol [...]

p. 16 Aici aproape, într-o vale plăcută, ocolită de dese păduri, exista odată o frumoasă fabrică de sticlă și de cristaluri care era a d<omnu>lui Rucăreanu. Acum este însă abandonată. Este o pierdere pentru țara ce se află cam lipsită de fabrici și manufacturi, și-și aduce din alte părți, toate câte le are de trebuință. Ce păcat! O țară bogată în tot felul de produse, în care nu lipsește nimic, care ar putea să dea Europei toate lucrurile cele mai necesare comerțului universal, să se vadă lipsită, din nepăsarea avuților ei proprietari, de izvoarele ce înavuțesc toate celelalte ținuturi civilizate ce o înconjoară [...]

p. 17 După câteva ore de drum am ajuns în satul Dragoslavele³². Aici se afla pe timpuri depozitul mărfurilor care se importau în țară prin Brașov. Se află acolo o biserică foarte veche³³. Clopotnița, ce este un turn vechi și chiar clopotul, prin inscripția ce o poartă, sunt o probă evidentă pentru vechimea sa; însă nimieni nu ne-a putut spune nimic despre originea sa. Drumul ce duce de la Dragoslavele la Rucăr³⁴ este presărat cu joagăre. Aceste două sate fac un comerț important cu scânduri de brad, cherestele și delicate brânzeturi, numite cașcavale și brânzeturi de Câmpulung.

În amurg am zărit, în sfârșit, cele dintâi case ale Rucărului și la <vederea> acestora am simțit o adevărată plăcere. Eram obosiți, sfârșiți de osteneală. Petrecuserăm o zi întreagă urcând, coborând prin poteci abrupte, cărări încă neumblate, tăiate de râuri adânci; sărind prăpăstiile, torente<le> nenumărate ce le-am aflat ici și colo în această zi.

Rucărul este un sat însemnat, udat de două mici pârâuri și plin de joagăre ce sunt în activitate continuă. Locuitorii sunt înstăriți, muncitori, onești și mai toți proprietari (moșneni); au locuințe bune, bine îngrijite și curate. Ei își arată cu mândrie locuințele lor ce sunt garnisite cu scoarțe de lână; câni, farfurii de pământ smălțuite stau atârinate pe pereții camerei principale. La ei în fine se găsește adevăratul tip al munteanului. Rucăr face un comerț important cu scânduri de brad, șite și cașcavaluri, foarte apreciate [...]

p. 18 După câteva zile de odihnă, întrebuințate spre a cunoaște împrejurimile, care sunt de o rară frumusețe, am mers la vama românească, care se află la mică depărtare de Rucăr. Laudele ce le auzisem despre frumusețile Dâmbovicioarei³⁵, m-au făcut să-mi doresc să văd cât mai curând această minune a munților Carpați.

³¹ *Closter.*

³² Sat, com., jud. Argeș.

³³ Se referă probabil la Biserica Adormirea Maicii Domnului ce datează din 1661.

³⁴ Sat, com., jud. Argeș.

³⁵ Sat, com., jud. Argeș vestit pentru Cheile Dâmbovicioarei și peștera cu același nume.

Nu am fost înșelat. Este într-adevăr unul dintre cele mai impunătoare și pitorești spectacole pe care le poate vedea călătorul. Natura se arată înspăimântătoare și grandioasă. Dâmbovicioara este o trecătoare strâmtă cam de o jumătate de poștă în lungime, dar foarte îngustă. Două rânduri de stânci tăiate drept se înalță pe amândouă părțile trecătoarei la o înălțime amețitoare. Pereții ei dreți și netezi sunt plini de scobituri adânci, din care ies și cresc pini, brazi și alte feluri de de arbori de munte, ce se înalță și alcătuiesc un tablou admirabil pentru privirile călătorului: verdele alături de întunecata culoare a pietrei milenare. Dâmbovicioara, care mai departe formează plăcutul râu numit Dâmbovița, rostogolește undele sale plăcute și limpezi pe un vad format din pietricele de diferite nuanțe și acoperite cu nisip, între două poteci înguste pe unde călătorul poate merge în acea trecătoare. Înșă <pe> toate frumusețile care atrag privirile călătorilor, nu trebuie să stai prea mult timp să le contempli, // fiindcă în fiecare moment există pericolul zdrobirii din p. 19 cauza dezlipirii unor bucăți de stânci, ce sunt atârnate deasupra abisului și pe care cel mai mic accident ar putea să le rostogolească până jos cu o iuțime nespusă, răscolind, zdrobind orice s-ar afla în calea lor. În multe locuri drumul este astupat de aceste stânci sau de brazi întregi dezrădăcinați de vânturile nordului. Privind atâtea pericole, oricine s-ar gândi să se înapoieze, dacă nu ar învinge curiozitatea, neodihna și spaima. Peșteri săpate la o înălțime considerabilă, din care ies diferite țipete de animale sporesc spaima privitorilor. Aceste peșteri sunt adăposturi pentru animale carnivore sau servesc de cuiburi pentru acvilele și vulturii, care planează neobosiți pe deasupra abisului, scoțând strigăte sălbatice și înfiorătoare. După timpul ce-l pierde cineva pentru a vedea frumusețea acelor locuri, sosește în sfârșit într-un loc unde se cele două stânci se unesc și astupă drumul. Am gândit că toate câte le admirasem până acum se sfârșeau acolo și că trebuia să ne întoarcem din drum. Înșă nu, conducătorul nostru ne-a arătat în depărtare o boltă aplecată, ne-a recomandat să-l urmăm, aplecându-ne pe caii noștri, să nu facem cea mai mică mișcare, ca să nu fim zdrobiți, sfărâmați de colțurile stâncii ce ies din boltă. Această boltă este mică, are o lungime de 15 picioare și vreo 20 lățime, se simte apa strecurându-se și cauzează o mare răceală ce aduc fiori simțitori de frig; pereții ei sunt umezi și reci, pârâul o străbate cu zgomot și de aceea // se crede că acolo se p. 20 află izvoarele Dâmboviței. Țăranii numesc locul acela „poarta iadului”. Ieșind de acolo, vederea este deodată fermecată de tabloul pitoresc ce se arată privirii călătorului [...]

Urcând pe potecă se ajunge la prăpastia Orației, abis ce se află pe drumul ce duce de la Câmpulung la Brașov. Această prăpastie este de o adâncime nespusă; trecerea ei este foarte periculoasă și se face pe un pod de lemne, cam șubred. Drumul este tăiat în stâncă și merge povârbindu-se până pe marginile prăpastiei [...]

Întorcându-ne, am mers să vizităm cetatea lui Radu-Negru³⁶. Această cetate p. 21 se află zidită pe un deal, ce se află alături de o prăpastie; în jos, pe partea opusă, stă Dâmbovița, care de aici devine un râu mare. Din cetate nu se mai văd decât două capele aflate în ruină. Una dintre ele era de rit ortodox, iar alta de rit catolic, căci se

³⁶ Se referă probabil la cetatea Orației construită în secolul al XIV-lea.

presupune că Radu Vodă luase de soție o principesă catolică. Pe pereții lor se vede un număr mare de inscripții [...]

p. 22 **Mățâu, Bughea, țăranul muntean, costume, hora, țiganii, lăutarii,
poșta română, Pitești, Curtea de Argeș, Stănișoara**

Mățâu este un deal frumos acoperit cu ogrăzi cu arbori fructiferi ce dau tot felul de poame minunate și mai cu seamă gustoase. Acest deal se întinde peste toată partea orientală a orașului Câmpulung, dincolo de gârla sau râul ce trece pe lângă el. Acolo se vede și o frumoasă mănăstire, numită Flămânda³⁷. Această mănăstire are o minunată așezare și domină tot orașul și o parte din ținut. Este împrejmuită de grădini minunate, cu livezi bogate și înflorite. Aproape se află un ecou [...] Mai sus începe Muscelul, ce dă numirea județului.

Bughea nu este decât un mic sat, renumit prin apele sale minerale. Este așezat la poalele unor dealuri împădurite și cu mult vânat. În timpul băilor este locuit de mai multe persoane. Are un aer curat și sănătos. Bughea are multe lăptării din care se scot cașcavaluri excelente și brânzături foarte gustoase și alese.

Aici, în ținutul Câmpulungului am putut să studiem caracterul precum și obiceiurile țăranului muntean. Țăranul muntean are caracterul cinstit, sincer și ospitalier. El e deprins cu truda. Este nepăsător cu ceea ce se petrece departe de dânsul, nu cunoaște // decât prezentul și nu se înpăimântă de viitor. Numai să aibă o căsuță, câteva lucruri, din care cel dintâi este căldarea în care își face mămăligă; câteva locuri de arătură spre a cultiva porumbul și cânepa, o ogradă cu pruni și cu acestea se socotește fericit. Profunda lui ignoranță pentru orice, este un lucru bun pentru el! Am văzut însă unii avuți și care se ocupau de agricultură și de comerțul cu rămători. Munteanul e deprins cu o viață sobră. Hrana sa este compusă din lapte, legume, puțină carne, uscată și sărată numită pastramă. Băutura sa este rachiul, un fel de băutură cam spirtoasă, extrasă din prune, nu prea îi place vinul. El este robust, bine făcut, cu o față rumenă și veselă. Nu prea este bolnav. Dacă are câteodată friguri, ce sunt frecvente în România, din cauza obișnuinței sale de a mânca fructele încă crude, el aleargă îndată la rachiul și la o mie și una de leacuri ale babei vrăjitoare a satului și prin urmare la o mie și una de descânturi seci. Este știut că fiecare sat din România are o astfel de babă, numită „moașa satului”. Ea are grijă de bolnavi, moșește, depărtează farmecele de la animale, descântă de deochi, leagă junghiurile și alte multe.

p. 23

Vestmântul muntencelor este grațios și chiar cochet. Se compune uneori din două bucăți de mătase vărgate, legate cu galoane de lână numite bete, de o cămașă albă cu largi vergi de borangic, brodată pe toate cusăturile de la piept cu râuri de mătase și de lână; // mai ales mânecile sunt brodate cu desene de diferite nuanțe și umplute cu fluturi albi. Cele mai avute poartă și o curea din piele de căprioară,

p. 24

³⁷ Inițial s-a numit schitul Mărculești, după numele primului ctitor în secolul al XVIII-lea.

ornată cu bumbi de argint sau aramă. Cele măritate își învelesc capul cu un vâl lung de borangic țesut cu felurite desene; iară fetele, din contră, poartă două cozi lungi, ornate cu panglici de mătase și care le atârnă până la cingătoare. Mai multe rânduri de bani le servesc de colier și lucesc pe piept. Cu cât această salbă e mai încărcată și mai lungă, cu atât cea care o poartă este mai înstărită. Este o dovadă a viitoarei zestre. Am văzut o fată de țăran, pe Olteț, ce purta o salbă și un cerc făcut numai din ducați și mi s-a spus că sunt multe care acum poartă asemenea. Apoi se zice că țăranul nu cunoaște luxul, dar acesta este un lux avantajos. În general ele au o față rumenă și sănătoasă. E păcat însă că și-o strică prin frecvența utilizare a sulimanului, ceea ce le strică fața și le îmbătrânește mai înainte de timp. Încălțăminte lor preferată constă într-o pereche de cizme lungi de teletină³⁸ neagră. Bărbații au îmbrăcăminte simplă și mult mai tradițională, dar care variază și după zona geografică. Munteanul mai pune însă în timpul iernii și un fel de mantie albă de lână cu peri lungi numită sarică. Încălțăminte lor este vechea opincă.

Hora este dansul național și cel mai vechi al locuitorilor vechii Dacii. Tot acel dans // îl regăsim la romani la serbările ce le făceau în onoarea marelui zeu. p. 25
Dacă acest dans ar fi ceva mai vioi, mai vesel și mai săltat ar fi și mai plăcut pentru străini. Cântecul popular sunt tot așa de monotone ca și dansurile. Aceste cântece executate de niște lăutari țigani, pe niște instrumente asurzitoare, adică: o vioară scârțâită și o tobă, sunt departe de a scoate niște sunete plăcute și de a invita pe cineva la dans. De se va întâmpla ca un român să fie lăutar după o zi de clacă, atunci va întrebuița cimpoiul sau fluierul, instrumentele tradiționale ale tuturor țărilor [...] Mai sunt și alte dansuri mai vii, mai vesele, mai săltate, în care dansatorul dă dovadă de ușurință și încearcă a face să se admire mlădierea și vioiciunea pașilor și a săriturilor sale. Prin ele, în general se termină întotdeauna serbarea câmpenească, numit „hora” la munte și „govia”³⁹ la câmpie. Acest loc de adunare în sate se ține de obicei la ușa cârciumii. Aici, ca și în orice țară, bătrânii, bărbați în vârstă, se pun la masă și golesc, vorbind, măsuri întregi de rachiu și vin, pe când tinerii de ambele sexe se întrec la dans.

Întorcându-ne de la Bughea, ne-am oprit într-o tabără de țigani nomazi. Această tabără nu era altceva decât o grămadă de corturi urâte, zdrențăroase, găurite sau sfâșiate sub care se adăpostesc o familie întreagă de țigani și chiar și animalele domestice ce conviețuiesc cu dânșii. // Nu există nici o distincție: p. 26
bărbații, femeile, copiii, câinii, porcii, toți viețuiesc sub aceleași pânzeturi, lungiți în lungul și în latul cortului, amestecați, iarna și vara ei nu au alte locuințe. Cred că nici în ținuturile cele mai sălbatică nu există ființe mai murdare și mai hidoase decât acești țigani nomazi. Dacă cineva vede ieșind din acele corturi niște bărbați, femei, copii cu fața pârlită de soare, cu părul zbârlit, neîngrijit, nepieptănat cu lunile, acoperiți în niște zdrențe sau fără niciun vestmânt, s-ar crede deodată că se află în mijlocul unei cete de sălbatici sau au căzut în mâinile unei hoarde de tâlhari. Femeile sunt și seamănă cu niște adevărate furii; sunt fără vârstă și îmbătrânite din cauza exceselor de tot felul. Aceste femei fac abuz de băuturi spirtoase până își

³⁸ Piele de Rusia roșcată sau înflorată.

³⁹ Nedeie, sârbătoare populară.

pierd mințile și în acele momente de beție vorbesc foarte vulgar. Adeseori umblă prin orașe, sate, intră în case și sub pretextul citirii norocului, fură tot ceea ce găesc la îndemână. Poporul de jos este înșelat de acele femei. Iar în același timp bărbații umblă pe străzi, târând după dânșii niște urși domesticiți, pe care-i joacă după sunetele unei darabane; alții merg pe străzi, oferind în schimbul unei mâini de mălai niște ciururi sau unelte de lemn, lucrate grosolan. Ei sunt cunoscuți sub numele înjositor de lăieți sau țigani ursari.

p. 27 Există însă o excepție în diferitele categorii de țigani sau boemieni. Ei se împart sau se împărțeau // (căci acum sunt toți emancipați și nu mai cad sub categoria aceea abjectă și degradată de robi sau sclavi, fiind asemănători vitelor, în proprietatea particulară sau prin drept de moștenire, sau prin drept de căsătorie sau și prin vânzare), în cinci clase: rudari, aurari, fierari, țiganii de vatră sau boierești și lăieții despre care am vorbit mai sus.

Lăutarii formează și ei o a șasea categorie, însă mai distinctă. Aceștia sunt muzicanții țării, ei compun întotdeauna orchestra unei petreceri de provincie. Această orchestră se compune de obicei din unu, doi sau trei violoniști, dintr-un cobzar și din un muscalagiu⁴⁰. Ei execută pe aceste instrumente, cu o îndemănare admirabilă, toate ariile naționale și chiar melodiile europene. Deprinderea <și> gustul natural îi povățuiesc, căci nu au nici cea mai mică idee despre notele muzicale. Unii dintre ei sunt deja renumiți pentru îndemănarea și cântecele lor. În provincie, în zilele de sărbătoare, ei fac deliciul locuitorilor.

p. 28 De la Câmpulung până la Pitești am mers cu poșta. Toată lumea cunoaște acest mijloc de transport: o mică trăsură făcută în chip de coș îngrădit, prinsă cu cuie de lemn, așezată pe patru roți făcute din secure și mai mult colțuroase decât potrivite în rotunjimea lor, o mână de fân aruncată în fund, drept pernă sau mai bine drept așternut [...] La dânsa se înhamă patru cai mici, dar de o rasă bună, legați sau mai bine zis agățați de trăsură cu niște ștreanguri, care se rup în fiecare moment, lucru care nu îl deranjează // pe acela ce servește de surugiu, dar care dezmente proverbul ce zice: „zboară cu poșta”. Cu legatul și dezlegatul frânghiilor, se pierd orele și prin urmare vestita ei rapiditate. Este adevărat că poșta română merită pe deplin acea denumire de rapidă și că nici una din poștele europene nu e egală în iuțea, căci poștașul o conduce mereu cu o grabă nespasă, nesocotind dealurile, văile, șanțurile, vâlcelele, plesnind mereu din bici, scoțând niște strigăte prelungi ca să-și îndemne caii și să dea de veste țăranilor să destupe drumul, să se abată și să lase trecerea liberă [...] Vizitiul nu vede, nu cunoaște decât animalele sale și nu se ocupă de pasagerul său, decât atunci când se oprește la vreo cârciumă ca să dea cailor răgaz să mai răsuflă, iar el să bea o înghițitură de rachiu, pe care sunteți siliți a o plăti, drept mulțumire pentru iuțea cu care vă conduce sau mai bine vă rupe, vă sfarmă, vă zdrobește.

Mai înainte de a intra în Pitești se trece râul Argeș, unul dintre cele mai mari râuri ale României, peste care este construit un frumos și întins pod de lemn. Aici râul este foarte lat, însă nu este navigabil. Pitești este capitala județului Argeș, ce-și ia denumirea de la acel râu [...] Orașul acesta nu este important decât prin comerțul

⁴⁰ Cântăreț din nai.

ce-l face și este depozitul tuturor mărfurilor // ce vin din Austria și care se importă în țară prin Sibiu. Orașul este mare, foarte întins, populat și bine clădit. Străzile lui sunt foarte largi. Are o frumoasă școală națională, nu are nici un edificiu însemnat, decât o frumoasă temniță. Locuitorii sunt în cea mai mare parte bulgari, sârbi și greci macedoneni. Sunt iarăși mulți evrei, care au în centrul orașului două sinagogi. Piteștiul a fost pradă flăcărilor în 1847⁴¹. Se mai văd și acum urmele incendiului.

Curtea de Argeș, în același district, este un oraș foarte vechi [...] Aici se văd multe ruine însemnate. În Biserica Domnească⁴² ce este foarte veche, se află înmormântat Radu-Negru, acel ilustru fondator al principatului român. Mănăstirea de la Curtea de Argeș este cel mai frumos edificiu al României; cel mai mare monument al măreției sale trecute. Această mănăstire se înalță și se sfințește în timpul domniei lui Neagoe cel Pios⁴³ în anul 1518. Biserica este superbă. Stâlpii, coloanele, podeaua sunt toate de marmură. Bolta este încărcată de desene și flori sculptate, ca și zidurile din afară. Icoanele sunt ornate cu pietre prețioase și încrustate cu aur. Candelabre de aur și de argint sculptate atârna de boltă și ard neîncetat. În fine toată mănăstirea este o adevărată capodoperă, atât prin avuția, cât și prin delicatețea și finețea ornamentelor și poate că întrece prin măreția artei multe dintre bisericile renumite din Italia pentru // construcția lor. Această p. 30 mănăstire este vizitată de mulți străini și de mai toată nobilimea țării. Este reședința actuală a episcopului diocezei de Argeș. Și ea își are legenda ei, precum mai toate mănăstirile din România, și aceea a meșterului Manole este prea cunoscută de către toți ca să o mai reproduc aici. Orașul este foarte interesant, atât prin activitatea sa cât și prin poziția admirabilă la poalele Carpaților și iarăși este bogat în istorie [...]

Locuri însemnate în acest județ mai sunt: Cârstenești⁴⁴ pe Topolog, unde au ținut sfat boierii lui Mihai Vodă, după moartea sa, spre a-și alege domn și acolo ridicară pe tron pe Șerban vodă⁴⁵, la 1600. Stănișoara⁴⁶, schit de călugări. Acest schit este mic, așezat într-un loc pitoresc, la capul unor stânci de piatră, de unde își luă și schitul numele său. De jur // împrejur se află o mulțime de tuneluri secrete. În p. 31 acest schit femeile nu sunt permise, și mi-au arătat o piatră sau stâncă de lespezi, peste care ele nu pot păși, lipsindu-le de aici puterea de a merge înainte, ceea ce se socotește că le vine dintr-o oprire divină de a se putea urca până la schit și le silește să rămână în drum, neavând alt mijloc de a-și mulțumi curiozitatea decât a privi schitul în depărtare. Cotmeana⁴⁷, mănăstire de călugări, în care s-a refugiat Mircea, fiul lui Mihnea vodă⁴⁸, unde era să fie prins de către Neagoe vodă (1510) și zidită de Mircea (1390).

⁴¹ În 1847 a fost un incendiu devastator numai în București.

⁴² Biserică construită de Basarab I în secolul al XIV-lea. Aici se află înmormântați Vlaicu Vodă și Radu I, domnitori ai Țării Românești.

⁴³ Este vorba de domnitorul Țării Românești, Neagoe Basarab (1512–1521).

⁴⁴ Com., jud. Vâlcea.

⁴⁵ Radu Șerban, domnitor al Țării Românești (1602–1610).

⁴⁶ Mănăstire aflată în Călimănești, jud. Vâlcea.

⁴⁷ Mănăstire aflată în com. omonimă, jud. Argeș. Prima ei atestare este din 1388, din timpul domniei lui Mircea cel Bătrân.

⁴⁸ Mihnea vodă cel Rău, domn al Țării Românești (1508–1509).

Râmnic este așezat la poalele unui deal înalt, numit Capela, de la o veche capelă, închinată Sfintei Fecioare, însă din care nu a mai rămas nicio urmă și s-a păstrat numai numele. Acest oraș este capitala județului Vâlcea, numit așa din vâlceaua Oltului. Oltul este cel mai mare râu, cel mai repede și cel mai lat dintre râurile din România, pe care o și desparte în două părți, din care una cea mai mică, este denumită Oltenia, iar cealaltă România mare sau Țara Românească⁵⁰. Ca și Argeșul nu este navigabil. Oltul udă partea răsăriteană a orașului Râmnic, peste care se văd înaltele și posomorâtele coaste ale dealului Negru. Udă întreg județul în toată lungimea sa, ceea ce explică solul roditor al acestuia, care îl transformă în unul dintre cele mai importante județe ale României. Orașul acesta este plăcut prin așezarea sa pitorească, dar este lipsit de orice edificiu însemnat și are încă ruine păstrate din incendiul de la 1847⁵¹. Între edificiile religioase este de semnalat episcopia, biserică modernă, clădită și ornată pe cheltuiala episcopului actual, Sfântul părinte Calinic, episcopul Râmnicului și al Noului Severin și vechiul stareț al mănăstirii Cernica. //

p. 33 Picturile frumoase ce împodobesc interiorul bisericii sunt ieșite din îndemnătica pensulă a domnului Tătărescu⁵². Curtea mănăstirii este înconjurată de întinse clădiri, dintre care cele mai însemnate sunt încăperile seminarului, care sunt foarte frumoase, și școala preoților din sat. Casa episcopală este construită foarte simplu. După domnul Genilie⁵³, geograf român, Râmnic ar însemna Roma mică, iar unul dintre cei mai bătrâni locuitori ai orașului îmi zise că nu trebuia să se caute așa de departe etimologia sa și că aceea denumire provine din expresia „a râmni”, râmnițul, căci prin pozițiunea sa cea muntoasă și pitorească era și loc adevărat de râmniț pentru construirea unui oraș [...] Râmnic are ca loc de plimbare o prea frumoasă dumbravă numită Zăvoi. Această dumbravă este înconjurată de ogrăzi, iar capela ce închide acest loc încântător dă acestei plimbări o privesc dintr-unul dintre cele mai pitorești.

Spre nordul orașului, pe un deal, se zărește o frumoasă biserică, numită Cetățuia⁵⁴. O potecă lată și șerpuită duce până la culmea unde se înalță biserica. Odată exista pe acest deal o cetate ce comunica cu alta, așezată și ea pe malul Oltului. //

⁴⁹ Râmnicu Vâlcea.

⁵⁰ Autorul se referă la Muntenia.

⁵¹ Eroare. În 1847 a fost un incendiu numai în București.

⁵² Gheorghe Tattarescu (1820–1894), pictor român.

⁵³ Iosif Genilie, profesor de istorie și geografie la Sfântu Sava.

⁵⁴ Biserică din secolul al XV-lea, situată în nordul orașului Râmnicu Vâlcea.

În biserica cea veche s-a comis omorul lui Radu vodă de la Afumați⁵⁵, ucis la p. 34 1528, de către boierul Neagoe vornicul și Drăgan postelnicul, oameni invidioși și trădători, care prinzându-l în goană îi tăiară capul, atât lui cât și fiului lui Vlad vodă, chiar în interiorul bisericii unde se refugiaseră. Acest deal este înconjurat de grădini și ogrăzi frumoase. În stânga se întinde un peisaj măreț, de o parte a sa numeroasele cotituri ale Oltului și ascuțitele stânci ale Carpaților, iar în dreapta orașul Râmnic și o parte a ținutului până dincolo de Troiana sau Traiana.

Ostrovul, în mijlocul Oltului, formează o mică insulă, în care se află o mănăstire de maici. Se pare, după inscripția aflată odată pe această insulă, că aceasta a fost locuită de către romani și că ei au așezat aici locuitori, și <au construit> o cetate de apărare [...] Într-adevăr se văd câteva ruine, ce se socotesc a fi tristele urme ale faimoasei Sargidava⁵⁶. În față se află satul Călimănești, așezat în mijlocul munților și foarte renumit pentru apele sale minerale.

Căineni⁵⁷ este și orașelul și se află pe malurile Oltului. Locuitorii sunt bogați și mari negustori. Sunt mai toți samsari pentru comerțul porcilor, ce trec în mare număr pe acolo spre a intra în Transilvania, unde sunt foarte căutați. Între Călimănești și Căineni se află Lotru, râu frumos din care se scot păstrăvii cei mai delicați și cele mai bune lostrite din România. Aici se găsește și trecătoarea de la Cârliți, loc foarte periculos pentru trecere, mai ales în timpul iernii, când tărâmul este acoperit cu ghețuri, ce formează niște sloiuri ce se țin până // în apa Oltului, ce p. 35 este de o repeziciune înspăimântătoare pe acolo, și vâjâie cu o putere extraordinară, spumegând peste întinse lespezi de piatră semănate în cursul său. La Căineni se afla altădată depozitul mărfurilor importante din Sibiu, aici se afla și vama română ce s-a transferat de puțin timp la Râul-Vadului⁵⁸. Aici se găsește o șosea largă, ce se întinde dincolo de poarta Traiană. Ea a fost începută din ordinele lui Carol al VI-lea⁵⁹, împăratul Austriei, pe la anul 1715. De atunci această șosea s-a lărgit și s-a înfrumusețat cu mari cheltuieli. Poarta Traiană sau Turnu-Roșu, nu mai păstrează decât numele celebrului învingător al dacilor, al acestui ilustru colonizator al României! [...] Turnu, numit Turnu-Roșu⁶⁰ din cauza culorii sale, se înalță pe un munte și este mărginit de zidiri întinse ce servesc de cazarmă pentru garnizoana austriacă ce staționează în tot timpul anului acolo, și de reședință, <pentru> impiegații vămii.

Înapoiindu-se iară către Căineni mai sunt încă diferite locuri de vizitat, căci districtul Vâlcei este unul dintre cele mai bogate ale Olteniei în amintiri istorice. Nu se face un pas, fără a vedea sau fără a călca subt picioare ruine însemnate prin evenimente memorabile, fără a întâlni ruine mărețe a unei vechi glorii și prea ilustră în istoria națiunilor // antichității [...] Cozia⁶¹, mănăstire de domni, clădită pe p. 36 marginea Oltului într-o poziție admirabilă și înconjurată de munți înalți acoperiți de

⁵⁵ Radu de la Afumați, domnitor al Țării Românești (1521–1529).

⁵⁶ Eroare. Se pare că cetatea de la Sargidava a fost pe teritoriul sat Brad, com. Negri, jud. Bacău.

⁵⁷ Sat, com., jud. Vâlcea.

⁵⁸ Sat, com., Căineni, jud. Vâlcea.

⁵⁹ Carol al VI-lea, împărat al Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană (1711–1740).

⁶⁰ Com., în jud. Sibiu, în vechime punct vamal între Imperiul habsburgic și Țara Românească.

⁶¹ Mănăstire ctitorie a domnitorului Mircea cel Bătrân, construită în perioada 1386–1388 și 1393.

păduri seculare. Această mănăstire a fost zidită de către Mircea vodă cel Bătrân, la 1390. Clopotnița este minunată în structura sa și se crede că ar fi un turn vechi ce datează din timpul romanilor. Era înconjurată de întărituri, care s-au dărâmat în parte spre a face loc unor zidiri moderne ce stau neisprăvite. În curte se admiră o fântână cu diferite desene și foarte veche. Nu departe de mănăstire, între munți, se află Puturoasa, cunoscută sub numele de visteriile lui Mircea vodă și unde acest domn înălțase o cetate de apărare, în care se păstrau avuțiile statului. Dincolo de Olt, cam în dreptul Coziei, se află izvoare de apă fierbinte și tot în acel loc se trece la schitul de la Stănișoara⁶². Mănăstirea de la Cozia posedă venituri considerabile.

Olănești, renumită pentru văile sale de ape minerale și pentru poziția sa în munți. Mai înainte de a ajunge la Olănești, <ne> întâmpină ruinele de la Pribeagu, așezate pe un deal înalt, mai sus de satul Aranghel⁶³. Aceste ruine sunt bine conservate și se spune că au fost locuința unui prinț pribeag, dar nu se știe cine a fost acesta. Din Olănești se scoate mult var de calitate bună. Apele sunt minunate, iar locurile înconjurătoare foarte frumoase. Băile sunt bine întreținute, iar proprietarul a clădit acolo mai multe camere, un hotel, o cafenea cu o sală de biliard, precum și o sală de bal. //

[...] Micul oraș de la Ocna⁶⁴ nu este plăcut, ci este o adunare de câteva case, din care unele sunt arătoase. Ocna este importantă pentru minele ei de sare gemă. Aici se află mai multe mine, dar cea mai însemnată dintre toate este cea organizată, mai ales în subteran, planurile ei fiind executate din ordinele inginerului Caragioni. Coborârea se face pe o scară răsucită, este împărțită în mai multe tuneluri, care au denumiri particulare. Minerii sunt niște criminali, care își ispășesc crimele în aceste tuneluri, fiind osândiți cu un număr de ani proporțional cu greșelile lor. În România, osânda la moarte există numai cu numele. Cei osândiți, în momentele lor de repaos, șlefuiesc diferite obiecte din marmură sau din sare, pe care apoi le vând vizitatorilor ocnelor, precum: mătâni, cruci, călimări, cerneli de pipe etc. Aceste mine sunt o avuție importantă a României. Reprezintă unul dintre cele mai importante obiecte de comerț cu Turcia.

p. 38 Nu departe de aici, în drumul Drăgășanilor, se ține la 8 septembrie, bâlciul cel mai mare // din toată țara, cunoscut sub numele de bâlciul Râureni⁶⁵, și care durează trei săptămâni.

Apoi mai la vale, pe Otăsău⁶⁶ în sus, se găsește Mănăstirea Dintr-un lemn⁶⁷, lăcaș închinat Sfintei Fecioare.

Originea fondării sale este ca și cea a bisericii de la Nămăești⁶⁸, numai că Sfânta icoană se găsește într-o scorbură de arbore. Această biserică are venituri

⁶² Mănăstire numită până în secolul al XVIII-lea Nucet, se află în prezent în Călimănești, jud. Vâlcea.

⁶³ Sat, com., jud., Vâlcea.

⁶⁴ Ocele Mari, oraș, jud. Vâlcea.

⁶⁵ Localitate componentă a orașului Râmnicu Vâlcea.

⁶⁶ Râu, jud. Vâlcea.

⁶⁷ Așezare monahală din comuna Frâncești, jud. Vâlcea

⁶⁸ Biserica ctitorita a domnitorului Mircea Ciobanu în 1547, aflată în com. Valea Mare Pravăț, jud. Argeș

însemnate și este dotată de casa prinților Brâncoveni. Poziția sa este admirabilă. Aici aproape se află dealul Căinești, remarcabil pentru formațiunile sale stâncoase.

Dincolo de acea biserică se află un drum foarte plăcut, ce duce la mănăstirea Bistriței⁶⁹. Drumul este încântător, pe lângă niște livezi de pruni, cireși, nuci; pe niște pajiște înverzite, printre flori mirositoare ce îmbălsămează aerul. În fine se ajunge la una dintre cele mai bogate, elegante și căutate mănăstiri. Este o adevărată locuință princiară. Zidurile, turnurile, construcțiile interioare sunt admirabile, iar chiliile sunt minunate. Biserica este bogată și împodobită, picturile sale sunt semnate de Tătărescu, iar aici sunt păstrate și sfintele moaște ale sfântului Grigorie Decapoliitul⁷⁰, ce sunt în mare venerație în toată Oltenia. Sunt scoase la marile calamități cu mare pompă, spre a potoli mânia cerească. Bistrița este așezată la poalele mai multor stânci de o priveliște măreață și sălbatică. // Se văd pe coastele munților cavități adânci ce au fost locuite de pustnici. Una dintre ele mai ales, peșteră mare, este remarcabilă, atât prin împărțirea sa subterană cât și prin adâncimea sa. Mănăstirea a fost ridicată de către Alexandru vodă cel Bun⁷¹, alții zic că de către banul Craiovescu⁷². Reparațiile, înfrumusețările de acum, din care s-a făcut o mănăstire cu totul nouă, sunt din timpul prințului Știrbei⁷³. Zgomotul ce iese prin stânci este produs de apele torentului Bistrița [...] Apoi în apropiere Arnota⁷⁴, iarăși prefăcută după stilul modern, dar cu o dublă destinație: una de schit, alta de închisoare [...]

Mănăstirea Horezu⁷⁵, ce se află în sus de Bistrița, este iarăși una dintre cele mai avute, din cele mai mari și din cele mai elegante din toată țara. Poziția sa este admirabilă și este înconjurată de munți înalți acoperiți de nea în cea mai mare parte a anului. Horezu este zidită de Constantin vodă Brâncoveanu⁷⁶, la 1689, sub ordinul lui Pârveu Cantacuzino⁷⁷ și este dotată de prinț cu venituri considerabile ce există încă și astăzi. Biserica // este foarte frumoasă, spațioasă și bogat decorată; apartamentele unde sunt primiți oaspeții sunt bine întreținute. În vale se află un mic târg, ce se numește Hurezu. Acest orașel nu este important, dar este vizitat în timpul verii.

De aici ne urmăm drumul către dealul Cărmizilor. Acest deal este numit astfel de către țărani, din cauza mulțimii de cărămizi ce se află acolo și a zidurilor groase ce-l înconjoară, se află pe drumul vechi ce duce de la Râmnic la Craiova, lăsându-se Cerna la vale până la Olteț. Este cunoscut că aici a existat odinioară o cetate însemnată și că aceasta data din timpul romanilor. Cărmizile cu care aceste

⁶⁹ Mănăstire ctitorită de frații Craiovești în 1494, situată în com., Costești, județul Vâlcea.

⁷⁰ Sfântul cuvios Grigorie Decapoliitul secolele VIII-IX, moaștele sale au fost aduse în țară de către banul Barbu Craiovescu.

⁷¹ Afirmatie eronată.

⁷² Marele ban Barbu Craiovescu.

⁷³ Barbu Știrbei, domn al Țării Românești 1849-1856.

⁷⁴ Ctitorie a domnitorului Matei Basarab, ridicată în perioada 1633-1636, situată în com. Costești, jud. Vâlcea.

⁷⁵ Mănăstirea Horezu, ctitorie a domnitorului Constantin Brâncoveanu, ridicată în anii 1690-1693, satul Romanii de Jos, orașul Horezu, jud. Vâlcea.

⁷⁶ Constantin Brâncoveanu, domnitor al Țării Românești 1688-1714.

⁷⁷ Pârveu Cantacuzino, mare stolnic în Țara Românească.

ruine sunt clădite, au o lungime de trei palme, o lățime de 1 ½, din care unele au cifre înscrise pe ele. Zidurile sunt foarte groase și cimentate încât este cu neputință în unele locuri de a le dezlipi din locul lor. Locul este acoperit de ruine și am descoperit și un apeduct. Alături se află și alt deal numit dealul Războaielor. Ruinele acestea sunt cunoscute de locuitorii învecinați sub numele de Cetatea Uriășilor, despre care s-au inventat mai multe legende pline de superstiții [...] Tot mai la vale, pe pâraul Cernișorului se află piscurile ce fumegă, din care iese

p. 41 neconținut un fum mare și negru, care // împrăștie un miros de pucioasă încăcios, care păleşte vegetația de jur împrejur.

Spre a ne întoarce la drumul cel mare, ne-am lăsat pe Luncăvăț⁷⁸ la vale până la satul Slăvitești⁷⁹ [...]

Satul de la Slăvitești nu are nimic însemnat decât o admirabilă poziție și ape minunate și sănătoase. În curtea d<omnu>lui pitar Dincă Slăvitescu se văd urmele unei turle în care a fost închis Drăghici Slăvitescu, care a dus un timp o luptă înverșunată contra unei cete numeroase de turci, iar alături <se vede> o biserică foarte veche ale cărei ziduri din față sunt ciuruite de gloanțe și de darapuri. Aceste turle în vechime erau ca niște citadele și se clădeau temeinic. Acesta avea o intrare făcută din lespezi de piatră. Numele boierilor Slăvitești este cunoscut în istoria țării din vechime și este citat în diferite cronică. De aici începe o șosea frumoasă, cu sălcii de o parte și de cealaltă a ei, atât de dese încât în timpul verii dau o răcoare plăcută.

De la această șosea drumul se face foarte plăcut, pe dreapta se află dealurile Drăgășanilor, acoperite cu bogate vii și renumite pentru calitatea vinurilor sale

p. 42 albe, care sunt foarte căutate; // în stânga se întind plantații nemărginite de porumb și minunate livezi udate de apele Oltului, ce curge aproape de drum și cauzează rodirea pământului. Pe drumul acesta te întâmpină satul Zăvideni⁸⁰ și coastele sale cele răpoase, celebru pentru măcelul ce au făcut turcii la 1821 nenorociților panduri, abandonăți de Ipsilanti⁸¹ [...]

Drăgășanii este un oraș însemnat atât pentru populația, cât și pentru comerțul ce-l face cu vinurile din teritoriul său. Acest oraș este nou și este clădit pe una dintre proprietățile Episcopiei Râmnicului. Străzile sunt late, curate, drepte și împodobite cu case frumoase, cu prăvălii de bogasieri, jococari și pantotari. Autoritatea locului este exercitată de un sub-administrator și doi comisari. Toți locuitorii se socotesc clăcași ai Episcopiei și-și plătesc îndatoririle către arendașii moșiei. Câmpul Drăgășanilor a fost de multe ori teatrul unor războaie crunte. Drăgășanii se află în drumul Râmnicului și prin urmare este foarte vizitat.

p. 43 Acolo am avut ocazia să văd Paparuda. Poporul // este supus credulității, superstițiilor de tot felul. El amestecă creștinismul cu rămășițele păgânismului și aleargă adesea la ideile false ale acestui din urmă cult. Erau aproape două luni de când nu mai plouase. Călduri mari și o secetă teribilă amenința ținutul cu lipsa

⁷⁸ Râu în jud. Vâlcea.

⁷⁹ Sat Slăvitești, com. Șirineasa, jud. Vâlcea.

⁸⁰ Sat, com. Prundeni, jud. Vâlcea.

⁸¹ Alexandru Ipsilanti, conducătorul Eteriei (1792–1828).

bucatelor. Poporul după ce întrebuițase rugile, slujbele religioase și nu a văzut nici un efect s-a adresat Paparudei sau zâna apelor. Această zână era o tânără fată, îmbrăcată în trestie, cu rogoz din cap până în picioare, care se plimba prin oraș, oprindu-se din casă în casă, primind să-i toarne pe trup vase pline cu apă, cântând apoi câteva versuri spre invocație și analoage circumstanțe, din care amintim:

Paparudă, rudă
Vino de ne udă;
Varsă cu găleată;
Peste toată gloata

Apoi învărtindu-se în rond de mai multe ori și scoțând niște strigări urmate de niște răsuri frenetice se retrage cântând și strângând în mână mărunțișul, cu care a binevoit cineva să răsplătească pe această zână, inventată de curând. În urma acestui ritual, poporul este încredințat că zâna apelor, invocată într-un chip atât de original, nu va întârzia a-i trimite o ploaie abundentă [...]

După invitația domnului Urșanu am mers să petrec câteva zile la casa de la țară, care se află la o mică depărtare de Drăgășani. Este situată în o vale întinsă, înconjurată de păduri frumoase și cu dealuri // sădite cu frumoase vii și înconjurată de numeroase ogrăzi. Aici domnul Urșanu are o preafrumoasă casă, mobilată cu eleganță lucru ce nu vedem la mulți dintre proprietarii mai avuți, în casa cărora cu anevoință se poate afla uneori un pat potrivit, pentru o odihnă de câteva momente. p. 44

Pornind din Drăgășani, am ajuns la mănăstirea de la Șerbănești⁸², situată pe o câmpie întinsă, care se vede foarte bine de pe șosea [...] Mănăstirea de la Șerbănești este bogată în arhive istorice. Alături se află satul Strejești⁸³, proprietate veche a boierilor Buzești și patria ilustrului războinic Stroe Buzescu, vornicul, care a luptat în armata lui Mihai Viteazu. Acolo se află și o inscripție săpată în piatră, unde sunt citate titlurile sale (1601).

Mai există încă schitul de maici numit Mamul⁸⁴. Este așezat la începutul județului Vâlcea, în apropiere de satul Strejești. Acest schit ținea în vechime de familia Buzeștilor care clădiseră acolo o bisericuță de lemn, cu câteva chiliuțe locuite de câteva maici, ce se susțineau cu donații, neajungându-le micul venit, cu care Buzeștii dotaseră schitul lor. La 1697, Costantin vodă Brâncoveanu, îndemnat fiind de către // maica sa, jupâneasa Stanca, a făcut-o din lemn, dar neplăcându-i, puse curând de o zidi toată de piatră, precum și casele ce stau împrejur, dăruind schitul cu venituri, după cum făcuse cu toate mănăstirile cele numeroase ce le-a făcut sau reparat în domnia sa înfloritoare (1689–1714). Acest schit este foarte bine păstrat, dar nu este prea vizitat. De aici ne-am întors la satul Nemoiu⁸⁵, spre a ne duce în munți, a vizita orașul Târgu Jiu și județul Gorjului, luând-o pe la Polovragi⁸⁶, frumoasă și însemnată mănăstire de călugări, situată ca și Horezu la p. 45

⁸² Mănăstire ridicată de boierul Matei Moringlav între anii 1749–1752, situată în com. Ștefănești, jud. Vâlcea.

⁸³ Sat, com., jud. Olt.

⁸⁴ Mănăstire ctitorie a lui Constantin Brâncoveanu, situată în satul Stănești-Lunga, com., Lungești, jud. Vâlcea.

⁸⁵ Nămoiu, sat, com., Amărăști, jud. Vâlcea.

⁸⁶ Mănăstire așezată la nord-est de Târgu Jiu, la marginea localității Polovragi, jud. Gorj.

poalele unor munți înalți, păduroși și cu o poziție din cele mai frumoase. În aceste locuri aerul este foarte rece și pătrunzător. Polovragi se află la o distanță mică de Horezu și cam la două poște de Târgu Jiu.

p. 46 **Târgu Jiu, Vulcanul, Tismana, Cărbunești, o nuntă română, Tatomireștii,
o clacă la țară, Craiova, Craiovița, Hanul Nemților, Jiul, Bucovățul,
Călușarii, Sadova, Calafat**

Târgu Jiu, capitala județului Gorj, este un oraș vechi, puțin important și foarte trist. Este așezat între munți, în mijlocul Carpaților, ceea ce face poziția mai plăcută și îi dă o așezare pitorească. Aerul este sănătos, dar foarte rece. Are o frumoasă faleză, pe țărnișurile Jiului, peste care se trece pe un pod de lemn. Acest district este cam sterp și puțin roditor, dar bogat în curiozități naturale și în locuri frumoase. În munții lui se găsește fier, argint viu, marmură și lespezi, precum și nemărginite păduri. Are un comerț important cu vase de lut, farfurii, porțelanuri și brânzeturi renumite. Ieșind din oraș cineva este surprins de a nu vedea nici locuințe, nici culturi, în afară de niște sărace căsuțe de lemn și peste tot locul stânci și păduri, în fine, un deșert. Târgu Jiu este patria lui Tudor Vladimirescu.

Cam de aici se întinde un drum greu, răpos și povârmit ce conduce până la muntele Vulcanu⁸⁷. În vârf se văd urmele vulcanului stins de mai multe secole. Locul craterului este o mare adâncitură. Tărâmul vulcanic este acoperit de lespezi negricioase, formate fără îndoială din lava ce se revărsa pe munte. Vegetația este p. 47 foarte puțină. O cărare // răpoasă, strămtă, greu de urcat și foarte periculoasă, chiar și pentru cel care merge pe jos, pleacă de aici până la frontierele Germaniei⁸⁸ și servește de trecătoare obișnuită ungurenilor ce vin în țară cu turmele lor de oi. Iarna mai ales acest drum este neumblat.

Mai spre apus de Târgu Jiu, în munți, în mijlocul unei nemărginite păduri de castani se înalță superba mănăstire Tismana⁸⁹. Mănăstirea cea veche este trainică, precum erau în vechime toate mănăstirile, care serveau de refugiu și de citadele de apărare contra inamicilor țării ce o bântuiau fără curmare și chiar rebelilor de peste Olt [...] Mănăstirea cea nouă are încăperi frumoase, ormate, care nu au însă patina vremii. Poziția sa este admirabilă, iar locurile din jur au multe curiozități naturale foarte interesante și, între altele, o grotă sau peșteră spațioasă în care pot fi urmărite frumoase stalactite strălucitoare, cu forme ciudate și variate. Frumusețea acestei peșteri este de nedescris. Roadele castanilor din jurul Tismanei se vând în folosul mănăstirii și se expediază în toată Oltenia.

Cărbuneștii⁹⁰, în drumul Craiovei, este satul însemnat în care, la 29 iunie, se ține un bălci considerabil. Se vinde acolo un mare număr de vite cornute și cai

⁸⁷ Munți în masivul Parâng.

⁸⁸ Autorul se referă la Imperiul austriac.

⁸⁹ Mănăstire din secolul al XIV-lea, aflată în orașul Tismana, jud. Gorj.

⁹⁰ Azi Târgu Căbunești, oraș, jud. Gorj.

dintr-o rasă renumită în ținutul Olteniei. Se face, de asemenea, un schimb însemnat de mărfuri // diverse și se cumpără multe brânzeturi delicate, precum și delicioase p. 48 cașcavaluri.

O căsătorie țărănească este un eveniment prea important ca să nu o citez aici. În cursul anului care precedă cununia, tânărul sătean este dator a se îngriji de toate cele trebuincioase pentru căsătoria sa. Mai întâi trebuie să-și facă o căsuță, un pățul pe care să îl umple toamna cu porumb și grâu, să cumpere diversele lucruri trebuincioase cerute de mireasă, și ceea ce este mai important, un butoi de vin și unul cu rachiu, pentru ospătarea celor invitați la nuntă. Îndată ce tânărul și-a ales o mireasă, el trimite la familia alesei sale trei dintre rudele cele mai apropiate, ca să facă cererea în căsătorie. Acești trei indivizi înveșmântați în hainele lor cele mai bune, pornesc călare la tatăl fetei, îi explică cauza vizitei lor, laudând calitățile personale ale ginerelui, pozițiunea și starea sa. Dacă tatăl primește propunerile pețitorilor, atunci cel mai bătrân din trupă scoate o ploscă, plină cu vin, o prezintă viitorului socru care, tratând despre zestrea fiicei sale, gustă de câteva ori dintr-însă, repetând de mai multe ori cuvântul noroc. Din acel moment toate sunt decise între dânșii și nu mai este cu puțință a-și întoarce cuvântul. Nici unul nu-și poate călca cuvântul sau dacă îl încalcă, se îndatorează a plăti toate cheltuielile făcute cu această ocazie. Pețitorii mulțumiți de rezultatul ambasadei lor, se întorc în satul tânărului, dăruind din ploscă tuturor călătorilor pe care îi întâlnesc în cale, care gustă și ei din vin, urând fericire și noroc viitorilor soți.

În ziua decisă pentru ceremonie, babele satului // se adună în casa miresei, și p. 49 acolo ajutate de câteva din prietenele tinerei soții, ele se ocupă de toaleta acesteia; îi încing capul cu un șirag de monede de argint de care atârnă fire de beteală de aur și de argint. Această beteală este emblema zilelor fericite, pe care le va petrece în casa soțului său. După aceasta se urcă într-un car, acoperită pe față cu un șal care o ferește de privirilor nuntașilor și pe care nu-l leapădă decât după sfârșitul slujbei religioase, când se și socotește căsătorită. Înaintea carului se află lăutarii, care nu încetează să cânte tot drumul. Mai mulți tineri călare, între care se află colăcelul⁹¹, care prin cuvinte alese de o naivitate țărănească, îi convinge pe părinți de a-i da tânăra fată ca să o ducă în satul lor. Printre ei se află și cel care a adus darurile de nuntă și care poartă titlul de frate de ginere și cel care precede calul, ducând în mână bradul nunții. Acest brad este o ramură de brad verde, ornată cu panglici de diferite nuanțe, cu un glob de hârtie aurit și care se așează pe casa ginerelui. Mireasa se primește de către rudele tânărului soț, care o felicitează de sosirea ei într-o casă, în care o să fie stăpâna. O pun să cearnă, să atâțe focul etc. Ospățul urmează imediat după ceremonia binecuvântării nupțiale, iar jocurile țin la nesfârșit. Această ospăț cu joc se numește cumetrie. Această căsătorie a țaranilor români nu se deosebește de nunțile țărănești din provincia Bretania de Jos din Franța, în care se știe că s-au păstrat obiceiurile cele vechi ale romanilor și celților.

Tatomireștii⁹² sau Filișanu este o prea frumoasă proprietate, cu o frumoasă casă de țară, a d<umnea>lui aga // D. Filișanu. Această locuință de vară are grădini p. 50

⁹¹ Nuntaș ce face chemările la acest eveniment.

⁹² Sat, com., Brădești, jud. Dolj.

mari, cu dumbrăvi plăcute și livezi întinse. Satul care ține de această proprietate este frumos, mare și bine întreținut. Se vede o bisericuță frumoasă și o școală bine zidită. Peisajul este pitoresc; este udat de apele Jiului, întinse păduri de stejari seculari, pline cu vânat, încheie tabloul încântător al acestei proprietăți plăcute. Acolo am asistat la o clacă de țară.

Afară de sărbătorile instituite de religia ortodoxă, țăranul român mai are și altele ce nu se regăsesc în calendarul răsăritean. Ele se reduc la niște întâmplări însemnate, la niște împrejurări neprevăzute, rămășițe ale păgânismului, păstrate din generație în generație. Aceste sărbători sunt ținute de țărani și nu se pot îndatora la munca câmpului, decât numai prin clacă. În acele zile proprietarul sau arendașul îi anunță prin ispravnicii săi, că are să facă o clacă, ori mai bine zis o petrecere. Încă de la răsăritul soarelui, tinerii și tinerele se adună în curtea proprietarului și de aici se duc, însoțiți de doi sau trei lăutari sau chiar de un cimpoier, să facă o zi de lucru la câmp, unde li se aduc mâncăruri și băuturi. Ospățul se face pe iarbă, la umbra arborilor, <iar> râsetele, glumele, veseliile sunt în toată plenitudinea lor în tot timpul cât ține masa și în cântecul instrumentelor se pun la muncă cu o nouă ardoare. Cina însă are loc în curtea proprietarului, acolo se împarte rachiul și vinul în abundență. Atunci încep și dansurile, ce țin o mare parte din noapte. În acest chip țăranul socotește că nu a încălcat preceptele religioase și că nu se va întâmpla vre-o nenorocire, mânia cerească se va depărta de la // dânsul și va cădea numai asupra aceluia ce l-a chemat la lucru. El pierde mult. Ziua nu i se socotește, însă puțin îi pasă dacă a petrecut-o cu veselie și fără grijă. Tinerele fete, care nu se gândesc decât la dans și petreceri, nu se îngrijesc de ce se întâmplă și așteaptă cu plăcere sosirea zilei de clacă.

Craiova, al doilea oraș din principat, era în vechime capitala marelui ban al Olteniei, numit banatul Craiovei. Aici se afla reședința marelui ban, până la 1828, epoca în care Banatul a fost unit cu principatul⁹³ și de atunci Craiova a intrat în împărțirea județelor și a devenit capitala județului Dolj, ce înseamnă valea Jiului. Marele ban se bucura de însemnate privilegii, cu toată vasalitatea sa către prințul domnitor și exercita în Oltenia toate drepturile unui prinț suveran [...]

Craiova este un oraș foarte vechi [...] Craiova este un oraș mare, bogat și important din punct de vedere comercial. Are numeroase case elegante, edificii p. 52 publice, între care se deosebesc liceul, școala // de fete sărmene, spitalul, teatrul național și divanul judecătoresc. Între biserici, aceea de la Maica-Precista este și cea mai mare, cea mai bogată, cea mai frumos împodobită. Este însemnată prin frumoasele picturi ce o ornează și care sunt produsele îndemânatei pensule a domnului Lecca⁹⁴. Icoana Maicii Domnului este veche, dar bogată în pietre prețioase și bani de aur. Craiova este tăiată de străzi late, bine potrivite și are magazine elegante și luxoase, frumoase hoteluri și piețe minunate. Acest oraș are singura moară cu aburi ce există în România, are un comerț întins cu lânături renumite. Este patria mai multor bărbați din istoria țării, a prinților Bibescu⁹⁵ și

⁹³ Eroare. Oltenia a revenit în Țara Românească în 1739, după pacea de la Belgrad.

⁹⁴ Constantin Lecca (1807-1887), pictor.

⁹⁵ Gheorghe Bibescu, domnitor al Țării Românești (1842-1848).

Știrbei și a vornicului G. Otetelișanu⁹⁶, fondatorul institutului fetelor sărmâne, precum și a dl. Aga Petreche Poenaru⁹⁷, eforul școlilor naționale.

La porțile orașului, mergând spre Jiu, se vede o mare baltă numită Craiovița [...]

În centrul orașului se văd mari ruine, numite Hanul nemților. Se zice că acele ruine sunt rămășițele fortificațiilor ce înconjurau orașul în vechime, că au fost înălțate de austrieci pe când au ocupat Oltenia⁹⁸. Pe o mică stradă locuită de evrei leșești, se găsesc încă tumuri, beciuri, ziduri de o grosime extraordinară. La poarta principală se vede o piatră mare pe care se află o inscripție latină nedescifrată și cercetată de dl. Maiorescu⁹⁹, fost inspector al liceului din Craiova. //

p. 53

Luând-o pe la bariera Vidinului, ești întâmpinat de o preafrumoasă șosea, sădită cu tei, ce duce la grădina Bibescu. Această grădină este într-adevăr frumoasă, foarte bine îngrijită și ținută cu însemnate cheltuieli. Aleile sunt umbroase și împodobite cu frumoase statui. Palatul Bibescu, serele, chioșcurile, pajiștile care peste tot înfrumusețează acel loc de desfătare sunt magnifice. Înăuntru se află un bazin, care are de jur împrejur mici căsuțe acvatice ce servesc de adăpost minunatelor păsări domesticate pe acele ape. Orașul avea și alte minunate grădini și odată în fața liceului exista o frumoasă alee, care a fost stricată ca urmare a evenimentelor trecute.

Plăcutul râu al Jiului curge pașnic, pe un vad de pietricele și de nisip subțire, la o mică depărtare de Craiova. Țărmurile sale sunt înfrumusețate cu frumoase case de vară, cu lânării și încântătoare dumbrăvi. Peste aceste dumbrăvi se înalță pe coastele unui munte înalt, eleganta mănăstire de la Bucovăț¹⁰⁰. Spre a ajunge acolo se trece Jiul pe un frumos pod, la capătul căruia se află un chioșc clădit peste o fântână cu o apă rece și minunată la gust și de unde privirea poate cuprinde cu desfătare toată câmpia și o parte din Craiova, un tablou frumos și pitoresc. Mănăstirea Bucovăț este una dintre cele mai frumoase ale ținutului, este înconjurată de curți întinse și minunate grădini. Apartamentele <ei> sunt spațioase, bine aerisite și împodobite. Biserica este mică cu o arhitectură modernă, dar are icoane multe, sculpturi și poleieli bine lucrate. //

În timpul sărbătorilor de Sfânta Treime, am văzut în Craiova o priveriște p. 54 foarte curioasă, dansul călușarilor. O bandă de țigani împintenți și precedați de o vioară și de un mic stindard, ținându-se toți de mână, scoțând din timp în timp țipete aspre și sălbatic, se preumblau prin oraș, dansând pe la toate răscrucile, pe la toate casele arătoase și făcând pretutindeni o larmă infernală. Ei executau acele dansuri unul lângă altul, jucându-se pe deasupra capetelor lor cu o bătă groasă și bătând de mai multe ori din pinteni, care au mai multe rotițe și fac un zgomot ciudat. Apoi aprindu-se toți deodată din jocul lor, azvârleau cu putere bătele la o oarecare depărtare și, urmând comanda șefului bandei, alergau cu mare iuțelă să le

⁹⁶ G. Otetelișanu, boier oltean.

⁹⁷ Petreche Poenaru (1799–1875), pedagog, inventator, inginer, matematician.

⁹⁸ Oltenia a fost sub ocupație austriacă din 1718 până în 1739.

⁹⁹ Ioan Trifu Maiorescu (1811–1864), pedagog.

¹⁰⁰ Mănăstirea Coșuna Bucovăț datează din secolul XV-lea.

adune, scoțând țipete asurzitoare. Cel mai nevoiaș din trupă, se prindea atunci de ceilalți, care îi dădeau câteva lovituri pe tălpile picioarelor, ca o pedeapsă de moliciunea sa pentru a apuca mai în grabă una din bătele aruncate. Se trage acel dans, ce ține opt zile neîntrerupt, de la vechea tradiție a răpirii fetelor sabinelor, după fundarea Romei. Pe atunci nici unul dintre locuitorii <Romei> nu avea soție și alianța lor era refuzată de toate popoarele vecine cu acest oraș de bandiți, ce avea să devină metropola lumii și să dicteze legile sale tuturor popoarelor din antichitate. Dansul călușarilor reprezintă serbările date de Romulus în onoarea zeului Consu, iar bătele sunt fiicele sabinilor răpite de romani, pe când ele priveau

p. 55 la jocurile și dansurile răpitorilor [...] // Acest dans se numește căluș. Poporul, care este foarte superstițios se ferește de a lucra ceva în aceste opt zile. Se teme să nu înnebunească. Acest lucru se numește „lovitura călușului” [...]

Sadova¹⁰¹ este un loc acoperit de ruine antice, pe care se află zidită o mănăstire însemnată ce poartă aceeași numire, precum și starețul său acela de Sadoveanu. Antichitățile care se găsesc acolo, ruinele ce se văd demonstrează că exista odată o cetate celebră romană. Chiar și numele locului este o dovadă că aici se înalță cetatea romană de la Sandova¹⁰², ce s-a preschimbat cu trecerea timpului în Sadova. Cercetările arheologice au găsit multe mici monede de argint, pietre antice, inscripții și vase funerare (urne). Sadova se află cam la două poște de Craiova. La cinci poște de Craiova, pe malul stâng al Dunării, vis-a vis cu Vidinul, cetate puternică din Bulgaria, se înalță orașelul Calafat, schelă comercială. Calafatul are un port bun, prea frecventat, în care se fac încărcări însemnate de grâne pentru Brăila. Compania navală a Dunării întreține acolo o cantonă¹⁰³ și un agent. Orașelul este așezat pe coasta unui deal înalt, ceea ce îi dă o priveliște

p. 56 atrăgătoare. Case frumoase se ridică peste tot // dealul, de unde se poate zări cetatea Vidinului și orașul. O insulă mare cu mulți arbori iese din fluviu și pare a împreuna cele două maluri ale sale.

Slatina, pe drumul cel mare de la Craiova la București, este capitala districtului Olt. Mai înainte de a intra în oraș se traversează un pod renumit în România. Acest pod s-a făcut din ordinele prințului Bibescu și sub direcțiunea inginerului Balzano¹⁰⁴. Până atunci se credea că ar fi cu neputință de a se stabili vreo comunicațiune între cele două țărmuri ale Oltului, din cauza repeziciunii râului într-acel loc [. .] Așadar până acum se trecea apa pe un pod temporar. Lucru incomod, iar călătorii pierdeau timpul. Fapta a întrecut așteptările, iar la 1846, s-a consfințit ridicarea aceluia pod, fiind de față și prințul Bibescu, ceea ce a dat ocazia multor festivități deosebite. Slatina este așezată pe coasta unui deal înalt și de aceea străzile sunt greu de urcat, dar sunt bine lucrate și curate. Acest oraș nu are un comerț important și prin urmare are puțini locuitori. Unicul său edificiu este o școală frumoasă. Acesta școală și biserica ei sunt dotate cu venituri însemnate, lăsate

p. 57 prin testament de către un locuitor bogat al orașului, al cărui nume // îl și poartă [...]

¹⁰¹ Sat. com., jud. Dolj.

¹⁰² Eroare. Sandova a fost o cetate dacică situată pe locul actualului oraș Sighișoara.

¹⁰³ Birou, cancelarie.

¹⁰⁴ Giovanni Balzano, arhitect al statului.

Câmpina, Vălenii de Munte, Bucov

Drumul cel mare de la Craiova la București este frumos, lat și foarte frecventat, se vede mai ales o șosea minunată, numită a sării, care ajunge până la podul din Slatina. Se află pe acest drum hanuri mari, ce pot fi numite hoteluri și pot fi socotite drept cele mai bune din România.

Bucureștii se văd din depărtare și prezintă ochilor călătorului cea mai încântătoare panoramă. Clopotnițele, acoperișurile sunt din plumb sau cu zinc, lucesc în soare și prin strălucirea lor, uimesc și ameteșc privirea. Palatele, zidirile, edificiile ce se înalță pe dealurile din jur, împădurite sau pline livezi și de arborii ce ornează grădinile, aleile și chiar curțile fac din București văzut din depărtare un oraș feeric.

Orașul București, capitala actuală a României, nu era altădată decât un sat neînsemnat, proprietatea unui țăran, a nume Bucur și era înconjurat mai din toate părțile cu bălți fetide și locuri nămolose ce-i stricau aerul și-l făceau un loc nesănătos pentru locuire [...]

București este un oraș mare, foarte frumos, populat, care are numeroase p. 59 edificii moderne de o desăvârșită frumusețe. Însăpăimântătorul incendiu de la 1847, care a ars o mare parte din acest oraș, l-a dezbrăcat cu totul de veștmântul său oriental cel mai elegant și minunat. Este străbătut de Dâmbovița, râu foarte lăudat de bucureșteni și care // a dat loc proverbului vechi: „Dâmboviță apă dulce, cine p. 60 bea nu se mai duce”. Are numeroase străzi largi, ornate cu palate mari, case foarte frumoase, elegante, magazine bogate și edificii publice impunătoare. Strada cea mare, <Calea>Mogoșoaia¹⁰⁵, este artera principală a orașului și cea mai împodobită, cea mai elegantă, cea mai însuflețită și cea mai frecventată din toată capitala. Aici se află: școala militară, fondată de prințul Bibescu, palatul prințului Grigore Ghica¹⁰⁶, cu portice elegante ornate cu sculpturi, teatrul cel nou¹⁰⁷, unul din cele mai frumoase ale Europei, palatul tronului¹⁰⁸, Episcopia Râmnicului, cu o prea frumoasă piață în față; palatul prințului Știrbei¹⁰⁹, palatul ministerului cu o piață întinsă și o mulțime de superbe case, ce pot fi numite palate, atât de mare este eleganța construcției lor. Strălucite echipaje de o eleganță și de un lux nespus, brăzdează de dimineața până seara această frumoasă stradă, și mai ales în timpul minunatelor seri de primăvară, toamnă și iarnă, pe îngheț, în plimbările cu sănii, căci este cu neputință a-și închipui cineva luxul ce-l desfășoară boierii de prim rang, care întrece de multe ori pe acela al multora dintre capitalele europene sau al celor orientale, cu avuțiile lor inestimabile, cu eleganța cea perfectă a luxului parizian. București, în privința aceasta este un adevărat oraș cosmopolit. La

¹⁰⁵ Astăzi Calea Victoriei.

¹⁰⁶ Este vorba despre palatul Ghica, construit în timpul domnitorului Grigore Dimitrie Ghica în Țara Românească (1822-1828), după planurile arhitectului Xavier Villacrose.

¹⁰⁷ Lucrările la noua clădire a Teatrului Național s-au deslășurat între 1846 și 1852.

¹⁰⁸ Palatul domnesc se afla în casele lui Dinicu Golescu de pe Calea Mogoșoaiei.

¹⁰⁹ Palat construit în 1835 de către arhitectul Michel Sanjouand.

sfârșitul străzii Mogoșoaiei, ce este foarte largă, se vede o minunată șosea ce conduce la grădina Kiselev, una dintre cele mai frumoase ale capitalei, înconjurată p. 61 cu minunate case de petreceri (vile) ale celor // mai mari boieri din capitală. Această grădină este o adevărată minune prin rara ei frumusețe și poate rivaliza cu cele mai frumoase grădini ale Europei. Are tufișuri plăcute, alei încântătoare, peșteri minunate, chioșcuri frumoase, fântâni arteziene ce răcoresc aerul și fac din acel loc o adevărată plăcere.

București are și alte străzi la fel de frumoase precum calea Mogoșoaiei, între altele cele ale Calicilor, zisă și Podul Calicilor¹¹⁰ spre apus, în drumul Craiovei; Șerban vodă, spre sud, a Târgului de Afară¹¹¹, spre răsărit, Strada Franceză, lângă Curtea Veche etc. Bucureștiul se împarte în cinci despărțituri¹¹², ce au fiecare o culoare particulară și în 78 de mahalale sau suburbii. Are 130 de biserici dintre care unele foarte avute și ornate deosebit și altele care sunt mănăstiri și sunt clădiri vechi. Are patru spitale, dintre care cel mai renumit, cel mai mare și mai frumos este acela numit Brâncovenesc¹¹³, clădit din fondurile lăsate pentru binefacere de către pioasa principesă Safta Brâncoveanu și dotat prin testament cu fonduri însemnate. Are hoteluri frumoase și elegante pentru călători. Se văd și câteva fabrici și manufacturi, diverse școli publice, numeroase institute private, societăți științifice, o școală de arte și una de medicină.

În capitală se mai află: Mitropolia sau catedrala bisericilor de cult ortodox din toată România. Aici se află reședința Arhiepiscopului, care poartă titlul de Mitropolit al Ungro-Vlahiei, președintele camerei electivă și al Adunării naționale. p. 62 Clădirea se află pe un deal, de unde se vede // o mare parte din capitală. În fața dealului se află o frumoasă alee, cu mulți tei, pe care se plimbă locuitorii învecinați cu Mitropolia și care este foarte frecventată în timpul verii, căci desimea frunzișului creează o umbră foarte plăcută și delicioasă. Aici se vede și un monument de marmură, pe care este așezat tunul care vestește amiaza tuturor locuitorilor din oraș, zeloși de a-și ține orarul regulat după cursul soarelui. Biserica este veche însă împodobită, mare, bogată și a fost zidită la 1656 sub Constantin vodă Basarab. Înăuntru se păstrează moaștele Sfântului Dumitru, patronul țării. Curțile sunt spațioase și sunt înconjurată cu mărețe clădiri, din care unele servesc de reședință Arhiepiscopului și celorlalți preoți ai Mitropoliei, iar unele dintre ele sunt ocupate de Camera națională, de Arhivele țării și de cancelariile Mitropoliei. Tot în acele dependențe se află și o importantă tipografie, unde se tipăresc aproape toate lucrările ce îmbogățesc literatura română și chiar și în diferite limbi străine.

Marele Colegiu de la Sfântu Sava¹¹⁴, bine clădit are curți așternute cu nisip, cu alei frumos tăiate și bine întreținute. Afară de spațioasele săli de studiu, mai are

¹¹⁰ Veche denumire a Căii Rahovei.

¹¹¹ Veche denumire a Căii Moșilor.

¹¹² București era împărțit din punct de vedere administrativ în cinci culori: galben, verde, roșu, albastru, negru.

¹¹³ Spitalul construit de către Safta Brâncoveanu începând cu anul 1835.

¹¹⁴ Școala înființată încă din secolul al XVII-lea în chiliile mănăstirii de la Sfântu Sava, aflată pe locul actualii Universității din București. Adevărata înflorire a colegiului are loc începând cu anul 1818, când a fost numit director Gheorghe Lazăr.

o mare bibliotecă, fondată în 1838, un muzeu național, cu o mică galerie de tablouri apreciate, deschisă din 1834, unde se poate admira o frumoasă colecție de istorie naturală și multe obiecte antice, o tipografie, unde se tipăresc lucrările clasice utile elevilor din întreg principatul. Mai are o frumoasă biserică, ce servește de capelă și mormântul lui Gheorghe Lazăr¹¹⁵, care a fost primul // bărbat român ce p. 63 a răspândit științele în România, către anul 1816.

Cișmigiul, numit după cișmelele ce înconjurau acest loc, era altădată un loc fetid, murdar, scârbos, acoperit cu bălți și cu lacuri stătătoare ce stricau aerul prin urâtele mirosuri ce ieșeau din acele ape stătute și cauzau și boli grele, fiind chiar în centrul orașului și învecinat cu strada principală a capitalei. Acest loc s-a curățat, s-a umplut s-a secăt din ordinele prințului Știrbei, care a făcut să se sădească pe locul lor flori minunate, arbori de tot felul, a tăiat alei încântătoare, pajiști, chioșcuri etc. Și prin acest mijloc <a devenit> cea mai minunată și împodobită grădină publică din capitala bucuriilor. S-a săpat și un canal, pentru scurgerea apelor, care s-a acoperit cu insulițe încântătoare de o parte și de cealaltă a lui, până unde canalul se unește cu Dâmbovița. Așadar, acest loc agreabil a devenit de atunci locul de plimbare preferat al orașenilor. În toate seriile aleile se umplu de persoane ce vin acolo să respire aerul curat și îmbălsămat de florile cele rare ce împodobesc toate aleile. Dar peisajul devine și mai plăcut în zilele de sărbătoare, când toată populația luxoasă a orașului umple această grădină, când bolțile, mesele, bufetele, restaurantele, chiar și cele dimprejur sunt pline de acea lume veselă și nepăsătoare care compune populația din toate clasele și adună toate mahalalele sau suburbiile cele răspândite și depărtate ale Bucureștiului, atrasă de petreceri, de varietatea și de suavele melodii naționale, ce le execută fanfara statului major al oștirii române sub // direcția celebrului capelmaistru Vistu, al cărui renume s-a întins și în țări străine. p. 64 La sfârșitul acestei grădini delicioase se află mașina cu aburi ce distribuie apa din Dâmbovița pe străzile principale ale capitalei, mai ales pe cea a Mogoșoaiei, precum și în curțile boierilor importanți. De aici se pot vedea și zidurile înalte ale Agiei, cu înaltul său turn, de unde se anunță incendiile ce izbucnesc în capitală și care uneori sunt foarte dese. Însă cel mai înspăimântător a fost acela din 23 martie 1847, care a prefăcut în cenușă cu o iuțea teribilă cea mai mare parte a străzilor comerciale ale orașului, arzând 800 de case și 11 biserici.

Bucureștiul este patria mai multor prinți iluștri din istoria țării și a poezilor: I. Bucurescu, Vasile Cârlova¹¹⁶, Ion Eliade¹¹⁷ etc.

Împrejurimile capitalei sunt foarte plăcute și demne de a fi privite. Cele mai însemnate sunt: pădurea Băneasa, frecventată în timpul verii și tăiată de alei frumoase și largi, foarte umbrite, împodobită cu rotonde de verdeață. Aici s-a dat o serbare frumoasă în 1831, în onoarea generalului Kiselev. Colentina, unde se înalță un palat magnific, precedat de lungi alei cu tei, proprietatea prinților Ghica. Filaret, renumit pentru apele sale limpezi și sănătoase. Acolo sunt trecute în revistă trupele

¹¹⁵ Gheorghe Lazăr (1779–1823), inginer, teolog, pedagog român, fondatorul învățământului în limba română.

¹¹⁶ Vasile Cârlova (1809–1831), poet român.

¹¹⁷ Ion Heliade Rădulescu (1802–1872), poet, publicist, prozator român.

pe un câmp foarte întins. Mărcuța cu delicioasele ei dumbrăvi și un spital frumos, numit Sfântu Pantelimon¹¹⁸, fundat de prințul Ghica. Aici se află și școala de agricultură¹¹⁹.

p. 65 București este socotit și capitala districtului Ilfov. Acest district are multe și frumoase // mănăstiri, dintre care remarcabile sunt: Cernica¹²⁰, frumoasă și măreață mănăstire de călugări, foarte bine întreținută, cu o poziție admirabilă. Este înconjurată de lacuri, care o așează ca într-o adevărată insulă, și de niște mărețe păduri, dese și umbroase. Această mănăstire este cea mai vestită din toată România și cea mai bine păstrată. S-a ridicat în anul 1619, sub domnia lui Radu vodă, al IX-lea, fiul lui Mihai vodă; Văcărești¹²¹, lângă București zidită de Nicolae vodă, la 1719. Aceasta este una dintre cele mai împodobite și frumoase. Aici a avut reședința prințul Știrbei. Snagov¹²², ridicată de Radu Țepeș al II-lea, la 1410. Această mănăstire este situată la marginea județului, într-o poziție încântătoare, dar posomorâtă ca și zidurile sale. Sub prinții cei vechi servea de închisoare politică [...]

p. 66 Târgoviște sau Târgu-vestea (Târgul vestirii) în vechime Tiriscu¹²³ este capitala districtului Dâmbovița. Acest oraș se află situat mai în centrul României într-o frumoasă câmpie și într-o poziție din cele mai frumoase, fiind în apropierea munților. El a fost întemeiat pe la anul 1384¹²⁴ sub domnia lui Mircea vodă Bătrânul și a fost a patra reședință a prinților români până la 1698, epoca în care Constantin vodă Brâncoveanu a strămutat-o la București. Târgoviște este un oraș foarte plăcut, bine clădit și cu străzi frumoase. Are mai multe biserici, între care cea mai remarcabilă // este mitropolia Sfântului Gheorghe zidită la 1515 de către prințul Neagoe vodă Basarab. Acest oraș celebru în anele României, ilustrat prin fapte glorioase, memorabil pentru șederea prinților eroi, a fost patria unor bărbați însemnați, unor puternici domnitori, ce știură a face respectată țara și drepturile națiunii. O mare parte a orașului are ruine mărețe, ce vădesc și acum splendoarea și mărimea vechii capitale. Aceste ruine au fost cântate și immortalizate de poetul Cârlova în frumoasa sa poemă intitulată: „Ruinele Târgoviștei”. Împrejurimile Târgoviștei sunt minunate, mai ales valea dintre Dâmbovița și Ialomița. Districtul acesta posedă o fabrică de postav la satul Dragomirești.

La puțină depărtare de Târgoviște, într-o poziție plăcută, precum era obișnuința veche de a alege un loc plăcut tuturor mănăstirilor, și învecinată cu apele Ialomiței, se înalță celebra mănăstire Dealu, edificată la 1493 de Radu vodă al IV-lea¹²⁵, numit cel Mare. Aici se află mormântul lui Mihai Viteazu și cuprinde și pe acel al fondatorului său, ilustru, dar nenorocit prinț [...]

¹¹⁸ Mănăstirea Pantelimon, ctitorie a familiei Ghica din secolul al XVIII-lea avea un azil și un spital.

¹¹⁹ Școală înființată în 1853.

¹²⁰ Mănăstire așezată lângă București, atestată din timpul domnitorului Șerban vodă, în 1608.

¹²¹ Mănăstire a cărei construcție a început în 1716, în timpul domniei lui Nicolae Mavrocordat.

¹²² Mănăstire așezată pe insula Snagov, ctitorie a lui Mircea cel Bătrân. Prima atestare în anul 1408.

¹²³ Se referă probabil la cetatea dacică Tirista.

¹²⁴ Eroare orașul exista deja. În timpul domniei lui Mircea cel Bătrân devenea capitala Țării Românești.

¹²⁵ Radu cel Mare, domnitor al Țării Românești (1498–1508).

La două poște de Târgoviște și la trei de București se află așezat orașul Ploiești, capitala districtului Prahova. Până a ajunge în acest oraș, pornind din Târgoviște, se trece capriciosul râu al Prahovei, care a dat numele său acestui district. Acest râu izvorăște din Carpați, de la nord de Bucegi, vârfurile // cele mai p. 67 înalte, cele mai periculoase, cele mai însemnate din falnicul lanț al munților bastarnici sau Carpați, cea minunată limită a Țării Române, și se aruncă apoi, urmând mii de cotituri grațioase, în lalomița, cu care se unește. Ploiești este un oraș foarte plăcut, mare și populat, străzile sale sunt drepte, bine așezate și împodobite cu clădiri frumoase. Are o piață frumoasă, biserici frumos ornate, un gimnaziu, o școală gratuită pentru fete sărmene și câteva institute private. Acest oraș este bogat, este un centru comercial și rivalizează cu Craiova în comerțul cu lăneturi și cu Drăgășani, pentru comerțul cu vinuri delicate, scoase din viile Dealului Mare, care se transportă în interiorul principatului și uneori se exportă și în străinătate.

Aceste vinuri sunt gustoase, delicate și mult căutate. Așezarea orașului Ploiești este una dintre cele mai agreabile și are o priveliște foarte veselă. Dealurile, munții ce se văd în depărtare îi dau o perspectivă încântătoare. Județul Prahovei este roditor, din munții săi se scoate o cantitate importantă de sare gemă și minele sale rivalizează cu cele din districtul Vâlcei, atât prin cantitate, cât și calitate. Acestea sunt cele de la Telega și de la Slănic. Se găsesc în județ și orașele importante, precum Filipeștii¹²⁶, într-o mică depărtare de capitala județului; Telega, în Carpați, lângă Câmpina; Slănicul, mai spre nord și Urlați, mare oraș, pe drumul Buzăului între Bucov¹²⁷ și Mizil, fără vreo altă importanță decât viile sale. Acest județ este străbătut de o mulțime de râuri și de torente ce izvorăsc din Carpați și care prin capricioasele lor cotiri și cursul lor pe vaduri // de pietriș, de nisip și de p. 68 bolovani, au niște efecte minunate, ce-l fac <un județ> de neuitat prin curioasa și pitoreasca lui așezare și prin mulțimea curiozităților naturale, pe care nu te mai sature să le privești.

Apoi Câmpina¹²⁸, la două poște de Ploiești, oraș foarte plăcut prin încântătoreala lui așezare. Este așezat în Carpați, pe o vale frumoasă, înconjurată de dealuri înalte sau munți, pe drumul ce duce de la Ploiești spre Brașov¹²⁹. Această trecătoare îi dă o viață activă. Acest mic oraș este foarte plăcut, bine situat are case simple, dar agreabile la vedere, are și ceva importanță comercială.

Vălenii de Munte¹³⁰ este un oraș foarte mic, așezat într-o poziție încântătoare și cu o priveliște pitorească. Așezarea sa lângă Carpați i-a dat un oarecare renume. Aerul acolo este foarte sănătos, dar foarte tare. Apele sunt delicioase, curate, limpezi precum cristalul, dar foarte reci. Orașul are case frumoase, o școală națională bine ținută, nu are nici un comerț, dar este foarte vizitat în timpul verii. În 1701, Constantin vodă a stat câțva timp în acest oraș.

Bucov, odată capitala districtului Săcuieni, desființat la 1847 din cauza micimii sale și a importanței scăzute, care s-a reunit cu Prahova. Este un oraș vechi

¹²⁶ Azi Filipeștii de Pădure, com., jud. Prahova.

¹²⁷ Com., jud. Prahova.

¹²⁸ Com., jud. Prahova.

¹²⁹ Cronstadt, oraș jud. Brașov.

¹³⁰ Oraș, jud. Prahova.

și lipsit de comerț. Numărul locuitorilor săi scade din zi în zi. Se mai văd însă unele case arătoase, mari, unele chiar frumoase. Principala sa bogăție este peisajul, locurile muntoase dimprejur, care sunt foarte frumoase ca ale majorității districtelor muntoase.

p. 69 **Buzău, serbările Crăciunului, Râmnicu <Sărat>, Focșanii, Brăila, Dunărea, Călărași, Giurgiu, Călugăreni, Zimnicea**

Până a ajunge la Buzău, pe drumul poștei, se vede târgul de la Mizil, care a luat numele de orașel, din pricina numărului mic de locuitori, dar lipsit de vreo importanță comercială, după cum mi s-a părut.

Buzău este capitala județului Buzău, numit după râul cu același nume, ce curge pe teritoriul lui. Acest oraș este vechi și se socotește a fi așezat pe ruinele anticeii Napoca¹³¹, cetate romană ce exista pe la anul 117, după Hristos, precum ne-o arată istoria cea veche¹³². Acum este un oraș destul de mare, însemnat și chiar important, situat într-o câmpie plăcută, udată de apele Buzăului, ce curge în dreapta-i și rostogolește în undele sale părțile sau grăunțe de aur, pe care le dezlipește de munți, cauzând, prin repeziciunea sa, dărâmături de pământ și desfundări adânci, în cursul său cel vijelios și inconstant, ce ține astfel până la vărsarea sa în Siret. Orașul este așezat la poalele unor dealuri cu dumbrăvi, cu ogrăzi, cu vii și înconjurat de frumoase sădiri. Străzile sale sunt curate, bine întreținute, împodobite cu case frumoase. Deși este vechi, nu are nici un monument antic, în afară de niște biserici care datează din secole mai apropiate. Are o frumoasă școală națională, un seminar mare, un pensionat de tineri // condus de un director francez și o măreață Episcopie. Aici se află reședința Episcopului diocezei de Buzău. Clădirile Episcopiei sunt foarte mari și împodobite. Biserica și mănăstirea sunt foarte avute, iar ornamentele sacerdotale sunt de o măreție nespusă. Nu știm data când a fost ridicată, dar am aflat că a fost reparată și împodobită de Constantin vodă, precum a reparat-o și pe cea de la Râmnic, județul Vâlcei [...] Munții din vecinătate conțin marmură, granit, pietre de construcție și multe ape minerale neexploatate. Județul acesta posedă și un fel de ambră închisă la culoare, din care se fac frumoase imamele¹³³ de ciubuce. Lângă oraș se află și un plăcut loc de plimbare numit iazul morii.

p. 70

Fiind în acest oraș mi-am amintit că, în 1838, am petrecut aici serbările Crăciunului, pe care le vedeam pentru prima dată în România celebrate într-un oraș episcopal. În timpul celor opt zile care succed ziua nașterii Mântuitorului se văd în toate serile trupe de copii, de oameni ce țin de bisericile orașului, care poartă în mâini stele mari de hârtie aurită sau colorată, ce umplu străzile și se opresc din casă

¹³¹ Eroare. Pe ruinele anticeii Napoca se găsește orașul Cluj-Napoca.

¹³² „Genilie, *Geografia mare*, nota. Dl. Laurian nu este de această părere. ce este și mai probabil, istoria romanilor, p. 139”. (n.a)

¹³³ Capătul ciubucului prin care se trage fumul.

în casă, cântând imnuri spre lauda Domnului, recitând stihuri din Biblie, bucăți din Sfânta Evanghelie sau narând faptele memorabile ale nașterii Mântuitorului lumii și adorarea Magilor. În genere sunt chemați, invitați a intra în case, unde sunt primiți cu toate semnele unei sincere bucurii. Sfârșitul unui post riguros de șase săptămâni nu poate cauza decât o simțitoare veselie și de aceea <poporul> și // p. 71 petrece acele zile de serbări religioase în dansuri și oșpețe. Boierii și oamenii cei avuți își fac vizite de felicitare, dau baluri, serate și fac plimbări cu sania. Este o privire dintre cele mai încântătoare de a vedea aceste sâni de diferite forme, alunecând cu o iuțea nespasă, cu o repeziciune groaznică, pe un drum acoperit cu ghețuri, alunecos ca sticla și trase de niște mici cai munteni, ageri, iuți și neobosiți în fuga lor și făcând să răsune numeroșii clopoței prinși de hamurile lor. Eleganța hamurilor, lungile vele albe ornate cu ciucuri roșii, care fâlfâie în vânt și opresc sloiurile azvârlite de picioarele cailor, prețioasele blănuri cu care se învelesc oamenii, doamnele acoperite pentru a se feri de contactul gerului și iuțea aerului de munte, lungă înșiruire a privitorilor curioși ce stau pe amândouă părțile străzii, dau o priveliște foarte plăcută și mai ales foarte colorată. În București <merită> însă să fie privit acest spectacol încântător! În București unde luxul și cheltuiala nu au limite, să se contemple cu nesațiu acele preumblări de iarnă și magnificența echipajelor de iarnă.

Râmnicu Sărat, ca toate orașele așezate în munți nu sunt mai prejos în frumusețea așezării lor. Acest oraș cu toate că este mic este plăcut și plin de petreceri. Drumul cel mare ce duce la hotarele Moldovei, trece prin dânsul și-l face uneori foarte animat. A fost capitala districtului cu același nume până la 1832, dar acum este Focșani. Se pretinde că aici ar fi fost antica Ramidava¹³⁴, prin care se trecea în Dacia orientală. Unicul său edificiu remarcabil este biserica sau mănăstirea de la Maica Precista, ridicată de Contantin // vodă și de unchiul său p. 72 Mihail Cantacuzino¹³⁵, pe la 1697, care au făcut-o puternică împotriva incursiunilor tătarești, ce adesea intrau în țară și cauzau mari devastări.

Orașul Focșani este mai departe cu două poște față de Râmnic și este situat pe țărmul Milcovului, care îl și desparte și servește de graniță între cele două principate [...] Acest oraș este mare, populat, așezat într-o plăcută vale, înconjurată de munți frumoși, despărțiți prin diferite văi, ceea ce îi dă o poziție pitorească. Aceste văi formează livezi, între care se strecoară mici pâraie, care se varsă unele în altele până la Siret, în vechime Seretus. Munții sunt cultivați și produc vinuri renumite. Privirea lor încântă vederea, fiind cultivați cu vii, livezi, dumbrăvi, sate, case, biserici și frumoase și avute mănăstiri. În oraș, mănăstirea dedicată Sfântului Ioan¹³⁶ este foarte măreață, asemenea și cea a Precistei, ce este situată în partea orașului ce ține de Moldova, iar în district sunt de admirat cele de la Poiana Mărului¹³⁷ și Dălhăuț¹³⁸, care sunt importante și avute.

¹³⁴ Cetate dacică încă neidentificată.

¹³⁵ Mihail Cantacuzino (1640–1716), mare spătar în Țara Românească.

¹³⁶ Mănăstire din sec. XVI.

¹³⁷ Mănăstire din sec. XVII.

¹³⁸ Mănăstire din sec. al XVIII-lea, com. Băltăgari, jud. Buzău.

Focșani mai are încă amintirea faimosului congres din 1772¹³⁹, ținut de către plenipotențiarul curților Austriei, Rusiei și Turciei, pentru încheierea păcii, precum și a ilustrei nunți¹⁴⁰ și a serbărilor date cu ocazia ceremoniilor cununiilor prințului George Bibescu, care avea drept naș pe prințul Mihail Sturdza¹⁴¹ al Moldovei //

p. 73 Dacă s-a întâmplat să fie vreo unire de familie între prinții români, întotdeauna a fost ales Focșani ca să fie centrul acelor ilustre serbări.

De aici, luând-o la vale, ne îndreptăm către Brăila, spre a vizita districtele mărginașe cu fluviul. Brăila sau Ibrăila, capitala județului cu același nume este așa de veselă, de populată de însuflețită și de comercială ca și cele mai multe porturi din Europa. Acest oraș este mare, foarte frumos prin clădirile sale, situat foarte bine și are cam 25 000 locuitori, în afară de o numeroasă populație de străini adusă de vase de comerț europene. Străzile sale sunt largi, bine construite și foarte împodobite, are piețe frumoase și edificii minunate care sunt dovada avuției și a importanței comerciale. Portul său, cu un chei minunat este cu adevărat cel mai mare, cel mai frumos și cel mai activ din toate porturile Dunării. Este foarte frecventat și primește numeroase vase din mai toate națiunile comerciale ale Europei și chiar din Asia. Pe chei sunt frumoase casinuri, unde cineva se poate mira de amestecul limbilor diverselor națiuni ce se adună acolo, ca să facă schimburi de tot fel de produse și de obiecte de lux. Cele mai însemnate exporturi ce se fac aici sunt cele de grâne renumite, ce se exportă în număr mare în Franța, Anglia, Italia. Aceste puteri, ca și altele, au acolo agenți consulari și compania de navigație austriacă, ce are un contoar și un agent particular. Brăila, printre altele, posedă o mare faleză cu o grădină publică de o rară frumusețe. În timpul seratelor de vară, fanfara militară dă aici concerte ce atrag o mulțime însemnată de locuitori

p. 74 și face această grădină foarte strălucită. Odată // acest oraș ținea de Turcia, care avea atunci toate orașele riverane ale Dunării ce aveau fortificații puternice, care s-au dărâmat cu totul în timpul războiului de la 17 iunie 1828¹⁴². Rușii au ocupat orașul, dând un asalt în care au pierdut 300 de oameni, pentru că au întâlnit o rezistență mare din partea turcilor. De atunci s-a hotărât, în urma războiului, ca partea cea stângă a fluviului să rămână principatului, iar garnizoanele turcești urmau să se retragă și să se dărâme fortificațiile pe care aceștia le aveau pe acel țărm. Orașul se mărește din zi în zi și se înfrumusețează din ce în ce foarte repede. Încât este întrecut de puține orașe comerciale. Este plăcut pentru călători. Are o prea frumoasă școală, mai multe institute private, o tipografie, o bursă sau o societate de comerț, hoteluri elegante, biserici mărețe și avute. Limba italiană este foarte răspândită în toate casele și este limba cea mai folosită, în portul și în afacerile de comerț.

Județul Brăilei este foarte roditor și produce mult grâu, porumb, in, cânepă, fiind udat de frumosul râu al Călmățuiului, de canalul Cremenea și alte râuri mici. Cu toate acestea încă se află aici câmpii nesfârșite, nelucrate ce se întind la orizont.

¹³⁹ Mănăstire din com. Dălhăuț, jud. Vrancea.

¹⁴⁰ Autorul se referă la nunta lui Gheorghe Bibescu cu Maria Văcărescu.

¹⁴¹ Mihail Sturdza, domnitor al Moldovei (1834–1849)

¹⁴² Este vorba despre războiul ruso-turc din 1828–1829.

Țărmurile Dunării sunt acoperite cu lacuri, bălți, din care se pescuiesc pești delicați, mari și în cantități însemnate. Acești pești se sărează și se transportă în tot ținutul principatului și constituie mâncarea poporului sărac.

Spre a merge la Călărași, primim invitația unui ceam negustoresc, voind a face călătoria // pe apa fluviului, până la Severin. Danubiul sau Dunărea, în p. 75 vechime Istrul, acel râu mareț izvorăște din Marele Ducat de Baden, avându-și originea în Pădurea Neagră, trece într-o mare parte din statele Germaniei, udă și fertilizează România în toată lungimea ei, ușurează comerțul ei cu toate puterile Europei prin Marea Neagră în care se aruncă prin trei mari guri. Acest fluviu, afară de frumusețile ce ne oferă țărmurile sale, de repeziciunea sa cea mare, de lățimea sa, se vede neîncetat acoperit cu vase, șeici, ceamuri, luntre, cu velele lor cele albicioase, pline de matrozi ori de vâslași cu diferite costume ce urcă sau coboară cursul râului, transportând produsele României dintr-un loc în altul, de pe un țărm pe celălalt, și îi dau o privire foarte plăcută și dintre cele mai pitorești. Cele două margini ale fluviului prezintă asemenea diverse obiecte foarte plăcute la vedere și pline de frumusețe: cetăți, orașe bogate, sate, orașele, târguri, case de țară, pichete, toate acestea dau o varietate deosebită peisajului. Fluviul este întretăiat de numeroase insule, acoperite de pășuni, sădite cu frumoși arbori și pline de vânat și în unele locuri foarte apropiate unele de altele. Dunărea, cu mulțimea de râuri care se varsă în ea, cu mulțimea torentelor, a pâraielor ce acoperă pământul României și îl udă în toată întinderea sa și contribuie la rodirea pământului său, la avuția sa, la frumusețea produselor sale, ce sunt stimate și abundente. Astfel este districtul Ialomiței, cel mai roditor, cel mai bogat, cel mai laudat prin abundența și calitatea cerealelor sale, prin lacurile, bălțile sale din care se scot cei mai buni pești în mare // număr, și prin frumoasele și nemărginitele livezi, udate de cochetul râu al p. 76 Ialomiței, care taie acest district în două părți potrivite și se varsă în Dunăre lângă Piuia Petrii¹⁴³, ce odinioară fu cetatea Siridava¹⁴⁴, iar alții zic Orașul de Floci, și care ar fi Cetatea Ialomiței¹⁴⁵, ale cărei ruine se mai văd. Acum este o mică schelă, ce este frecventată vara și toamna în timpul încărcărilor. Acest district afară de capitala sa mai posedă încă două orașele, dar cu puțină importanță: Slobozia, în centrul districtului, situat pe marginile Ialomiței și Urziceniei. veche capitală a districtului până la 1832, situat la trei poște de București, în drumul Brăilei.

Capitala actuală a județului este Călărași, astăzi numit și Știrbei, nume ce i s-a dat în timpul prințului Știrbei. Acest oraș este așezat pe șesul unei frumoase și întinse câmpii, pe malul stâng al Dunării, parte ce ține de principatul României și servește de graniță cu Bulgaria, în față cu renumita cetate de la Silistra¹⁴⁶. Este mic, dar plăcut, posedă o schelă bună, comercială și foarte încărcată pentru încărcări de grâne de tot felul ce pleacă de acolo spre Brăila, care se află la o depărtare de opt poște. Are numeroase magazine sau antrepozite de grâne, câteva case arătoase și bogate și un lazaret. Astfel orașul este bine clădit și plăcut la vedere. El se mărește

¹⁴³ Fostă com. din jud. Ialomița, dispărută în secolul XX.

¹⁴⁴ Eroare. Se pare că cetatea a fost pe teritoriul jud. Arad.

¹⁴⁵ Orașul de Floci, centru medieval dispărut, situat pe malul stâng al Ialomiței.

¹⁴⁶ Silistra, oraș în Bulgaria.

și se lărgește din zi în zi, și are să se facă peste câțiva ani un oraș important, atât cu mărirea populației, cât și prin dezvoltarea și întinderea comerțului său. Aici se văd mulți negustori greci și bulgari. Drumul dintre acest oraș și București este numai câmp și țărmurile fluviului sunt acoperite cu bălți mari pline de pești, din care cea p. 77 mai însemnată și cea mai mare // este cea numită lacul Călărași, într-o mică depărtare de oraș. Din acest județ domnii cei vechi scoteau cea mai bună trupă de cavalerie și care dobândise un renume foarte mare în armata română și de aici le venea numirea de Călărași, ce s-a dat și unor alte trupe de cavalerie (1623) însă neregulate.

Între Călărași și Giurgiu la o distanță egală, de trei poște de la București, se află mica schelă de la Oltenița, unde Argeșul se varsă în Dunăre. În această schelă se fac ceva încărcări, însă mai puține decât în privința altor schele mai importante. Acest sat a dobândit o oarecare celebritate în timpul războiului din 1853. Oltenița are și o mică carantină.

Giurgiu și-a păstrat numele său tradițional, ce-i vine de la o cetate înălțată pe acest loc de către genovezi, în evul mediu și numită de ei San Giorgio, din care acum a rămas numai al doilea nume [...] Giurgiu este capitala județului Vlașca și este întrecut numai de Brăila în privința comerțului pe Dunăre. Așezarea sa pe fluviu, la numai cinci poște de București, îl face să fie ușor de vizitat și-i înlesnește comunicarea cu mai toate orașele din principat, fie pe râu, fie pe drumurile din interiorul țării. În timpul verii este foarte însuflețit prin mulțimea călătorilor sau a pasagerilor și a străinilor pe care îi descarcă acolo vaporul, care pornesc către p. 78 capitală ori // care trec în străinătate. În acest oraș se văd frumoase case noi, bogate și arătoase; o mare piață unde se întretaie toate străzile principale ale orașului, ce sunt late, bine așezate și potrivite, dar cea mai regulată și cea mai ordonată este cea care duce spre port, foarte dreaptă și lată, dar cu puține case. Centrul pieții este ocupat de un turn înalt, care supraveghează incendiile, fiindcă altădată era unul dintre minaretele unei geamii turcești, pe când Giurgiu era sub dependența Turciei și fortificațiile sale corespundeau celor de la Rusciuk. De jur împrejurul turnului se află cancelaria poliției și cea a sfatului orășenesc. Piața este înconjurată de magazine frumoase și restaurante în care se adună negustorii diverselor națiuni aduși acolo de către afacerile de comerț. Cel mai însemnat ornament al său este portul așezat pe un canal al fluviului, unde se fac încărcări de export și chiar de import. Pe chei se vede o frumoasă faleză, cu frumoși arbori, despărțită de alei de unde vederea se întinde în depărtare pe fluviu și se descoperă cetatea și fortificațiile Rusciuk-ului, așezate pe malul drept al râului, în ținutul Bulgariei. Giurgiu, până la 1828, era fortificat și ocupat cu o garnizoană turcă și se mai văd încă și astăzi ruinele cetății, ale bastioanelor și ziduri de-o grosime extraordinară așezate pe marginile fluviului. În unele se află ridicate astăzi clădirile vămii și ale lazaretului, care sunt spațioase și bine ținute.

La trei poște de Giurgiu, pe drumul spre București, se află satul Călugăreni¹⁴⁷, p. 79 vestit în istoria țării și ilustrat prin victoriile faimoase raportate // de către prințul erou Mihai al XI-lea asupra turcilor, comandați de Sinan pașa¹⁴⁸, împreună cu

¹⁴⁷ Sat, com., jud. Giurgiu.

¹⁴⁸ Sinan-pașa, comandant otoman, conducătorul oștirilor în lupta de la Călugăreni.

renegatul Mihnea vodă al XI-lea¹⁴⁹. Se vede aici un monument edificat spre pomenire pentru acele fapte memorabile. Acest monument este un arc, făcut în formă de capelă sfântă, înăuntrul căruia se află o mare cruce cu diverse inscripțiuni.

Zimnicea, vechea Zeguma¹⁵⁰ este mai mult un sat decât un târg sau orașel. Nu se văd aici decât case vechi și foarte urâte. Are niște străzi întortocheate și pline de noroi. Situarea sa pe râu i-a dat un mic port sau schelă, puțin frecventată, în care se află o mică carantină. Acest orașel, din cauza bălților ce-l înconjoară, face un mare comerț cu pești sărați. Ține de districtul Teleormanului și este situat între Giurgiu și Turnu-Măgurele în dreptul Sistovului, din Bulgaria.

Turnu Măgurele, Alexandria, Roșiorii de Vede, țăranul, Islazul, Caracal,

Antonina sau Resca, Brâncovenii, Celei, Bechet, Turnul Severin,

p. 80

Cerneți, Baia de Aramă

Micul orașel de la Turnu Măgurele este așezat pe o mare câmpie care domină fluviul, mărginită de o parte de cursul Oltului, ce se varsă în Dunăre, la o mică depărtare de oraș. Este clădit bine, cu străzi frumoase, largi, bine întreținute, încă desfundate. Casele sunt mici dar plăcute, mai toate noi și arătoase. Unicul edificiu public este casa administratorului, ce este izolată, așezată la unul din capetele pieții. De aici se vede o șosea măreață ce se întinde peste câmpia cea băltoasă și supusă neîncetat revărsărilor fluviului, și care duce la schelă sau port, care se află în dreptul cetății Nicopole, dărmată și rasă în 1828. Turnu Măgurele este capitala actuală a districtului Teleorman (cuvânt derivat zic unii din Telli-ormani). Orașul acesta are și o carantină sau mic lazaret, curat și bine întreținut. Districtul este roditor și produce grâne frumoase, renumite pe piața Brăilei, mai are și alte orașele, cu ceva importanță comercială: Zimnicea, despre care am vorbit; Mavrodin¹⁵¹, oraș însemnat numai pentru bălciul ce se ține acolo o dată pe an, căci altfel nu este decât o grămădire de case // vechi, de colibe, de bordeie în stare proastă și de prăvălii urâte. p. 81

Alexandria, însă în adevăr este un oraș foarte plăcut și mai ales cel mai frumos și mai ordonat din tot districtul. Este foarte bine clădit și așezat într-o poziție atrăgătoare. Străzile sunt tăiate regulat, sunt late, foarte drepte și aliniate, ornate cu case elegante și sădite cu arbori pe fiecare margine, este foarte curat. Se văd mai multe case bogate, mobilate cu eleganță și întreținute cu grijă. Paturile, mobilele, divanurile stau acoperite cu tapițerii, cu broderii, cu lucruri lucrate de mână, căci locuitorii din Alexandria sunt foarte îndemânați pentru toate câte privesc lucrurile femeiești și gospodăria casei. Între alte edificii, orașul posedă o foarte frumoasă biserică și o elegantă școală națională. Alexandria a fost înălțată în onoarea și sub patronajul Înălțimei Sale, prințul Alexandru Ghica, dându-i și ilustrul său nume.

¹⁴⁹ Mihnea Turcitul, domn al Țării Românești (1577–1583; 1585–1591).

¹⁵⁰ Eroare. Cetatea Zeguma se afla în Turcia.

¹⁵¹ Azi sat, com., jud. Teleorman.

Roșiorii de Vede¹⁵², este orașul cel mai neplăcut și cel mai urât, nu numai din districte, dar din tot Principatul. Este rău clădit, acoperit cu case vechi, dărămate sau căzute în ruină. Are străzi late, dar întortocheate, defundate, pline de noroaie și dărâmături. Rușii de Vede este de vizitat numai pe timpul verii, căci atunci împrejurimile sale sunt o adevărată frumusețe. Dar și orașul acesta a fost odată ilustru și pomenit în istoria țării și avea o armată din cele mai renumite. A fost mult timp capitala districtului.

p. 82 Țăranul de la câmpie nu are caracterul așa de franc și ospitalier ca cel de la munte, dar // este mai aplecat la comerț și la agricultură, mai iscusit la afacerile de negoț și mare speculant. De aceea se și văd, peste tot țărmul stâng al fluviului întinse câmpuri lucrate, plantații mari, pământuri acoperite cu grâu, orz, ovăz, secară, vii frumoase etc. Modul lui de trai se aseamănă cu acela al munteanului. Locuințele acestor țărani sunt bordeiele săpate în pământ. Unele din aceste locuințe sunt spațioase, mari și conțin mai multe odăi curate, luminoase, pardosite, ce sunt proprietatea sau închiriate de negustori, de ofițeri, ce le-au clădit cu mari cheltuieli, din cauza scumpetei lemnului, care se aduce din depărtare. Aici pământul este lipsit de lemn de construcție și chiar pentru încălzit, precum este de-a lungul fluviului, lucru ce întârzie mult isprăvirea orașelor mărginașe și împodobirea lor.

Costumul țăranilor de la câmpie diferă puțin de cel al muntenilor, afară însă de cel al locuitorilor din districtul Vlașca, unde țăranii sunt deprinși a purta largi pantaloni de dimie neagră și o manta de aceeași materie, lucru care nu este potrivit. Aranjarea părului fetelor, în zilele de sărbătoare, cu toate că sunt mai avute decât cele de la munte, este dimpotrivă mai lipsită de gust, de grație, de cochetărie. Această coafură originală se aseamănă cu o cască, care le învelește capul peste tot și nu lasă să se vadă nici chiar cea mai mică șuviță de păr. Această cască este făcută din monede antice, așezate una lângă cealaltă, formând o diademă pe frunte și apoi lăsându-se pe umeri, învelește părul fetei. Asemenea coafuri se păstrează cu mare grijă și trec de la // o generațiune la alta, fără să cuteze cineva a se atinge de ele ori a scoate o monedă, chiar pentru cele mai neapărate trebuințe. Am văzut unele <monede> foarte vechi, care datau de la Traian sau de la alți colonizatori romani. Socotesc că una din acele căști poate costa până la 1000 de lei și chiar mai mult, după cum mi s-a spus. Restul îmbrăcăminteii este tot aceea ca și cea a muntencilor, dar nu atât de cochetă și de grațioasă, cu toate că este mai împodobită și mai avută, nepomenind însă de cea a fetelor bulgare și sârbe ce este de o cochetărie și originalitate plină de farmec.

p. 83 Islaz¹⁵³ este un sat însemnat, mare, cu străzi frumoase bine întreținute și la linie, situat pe lângă Dunăre. Satul acesta este un vad comercial și de aceea în timpul verii se vede un număr însemnat de mari șăici, care vin în schela sa pentru încărcare de diverse cereale și mărfuri. Are un frumos han, mare și bine întreținut, o biserică foarte arătoasă, precum și un mic lazaret.

Drumul de la Islaz la Caracal este numai câmpie. Nu se văd decât niște sate, care nu atrag prin nimic privirile călătorului. Din loc în loc se zăresc mari movile,

¹⁵² Rușii de Vede, oraș, jud. Teleorman.

¹⁵³ Sat. com., jud. Teleorman.

ce se socotesc ca niște monumente funerare sau ridicate pentru pomenirea unor eroice fapte ale războinicilor români. Unele însă, în care s-au descoperit urme de gresie, vase, sicrie de piatră, statui, inele, monede antice au fost adevărați tumuli ai eroilor romani, în timpul războaielor cu dacii, și care după victorie s-au așezat cu coloniile lor în această parte de țară // ce conservă încă și astăzi în numele său de district, adevărata numirea ce i-au dat-o coloniștii romani, Romanati (romana natio sau nația romană). Orașul Caracal este vechi și se pretinde că ar fi construit de împăratul Antonin Caracalla¹⁵⁴, odată cu venirea sa în Dacia contra goților, în anul 215 din era creștină. Acest oraș este rău așezat și are străzi strâmte și cotite, nu are decât puține case arătoase și este așezat într-o adevărată gaură, în care zace ca îngropat, afară de niște case care se înalță pe dealurile ce îl înconjoară. Este animat, activ numai în perioada când se desfășoară bălciul însemnat, în timpul sărbătoririlor Rusaliilor și atrage o mare mulțime de străini și neguțatori. Are o școală frumoasă clădită pe coasta unui deal. p. 84

În locurile dimprejur, care sunt destul de triste, nu la o așa de mare depărtare de plăcutele țarmuri ale Oltului, se află ruine frumoase și ziduri de apărare, ce țineau de antica cetate de la Antonina, zidită tot în același timp ca și Caracal, sub împăratul Caracalla. Locul ocupat în vechime de cetate, poartă și astăzi numele de Antina, prescurtarea de la Antonina [...] Acest loc este cunoscut sub numele de Resca sau Râșca.

Aproape iarăși de marginile Oltului, pe o mică înălțime ce domină o întinsă luncă foarte roditoare, se înalță superba mănăstire de la Brâncoveni, spațioasă // zidire, frumoasă, elegantă în chiliile sale și bogată în venituri. Este una din acele numeroase edificii înălțate din vremea lui Constantin vodă [...] p. 85

De aici am luat-o înapoi la Celei¹⁵⁵, sat însemnat, așezat pe marginile fluviului, unde se văd ruinele unui mare turn, rămășițele minunate ale fortificațiilor unei frumoase cetăți. Locuitorii aceluia sat au în permanență un aer preocupat și umblă tot timpul cu ochii aplecați, ca și când ar căuta ceva pe jos. În adevăr după un timp de ploaie, este cu neputință să nu se găsească câteva monede antice ori chiar obiecte vechi. Soțiile și fetele lor își fac din ele coliere, diademe și brățări. În capul satului începe acel celebru drum al lui Traian [...]

Schela de la Bechet, din districtul Doljului, nu este importantă decât prin încărcările de grâne de tot felul ce se fac aici în fiecare an și lemnul // pentru doage ce se încarcă de la Brăila. Are și o mică carantină. p. 86

Turnu Severin sau Turnul lui Sever este un oraș plăcut, situat pe o câmpie ce domină fluviul și cu o poziție deluroasă încântătoare. Locurile dimprejur au o priveliște plăcută și sunt semănate cu prețioase ruine antice. Aici a fost fondată o vestită cetate romană la 222, sub Alexandru Severus¹⁵⁶, ale cărei rămășițe se văd încă, ca dovadă că noul oraș este clădit pe locul orașului antic și a păstrat același nume pe care i-l-au dat coloniștii romani la ridicarea sa. Atunci când apele fluviului scad, se ivesc din depărtare în depărtare, de la un mal la altul, stâlpii unui pod de

¹⁵⁴ *Caracala*, Marcus Aurelius Antoninus împărat roman din dinastia Severilor (211–217).

¹⁵⁵ Azi cartier al orașului Corabia, jud. Olt.

¹⁵⁶ Marcus Aurelius Severus Alexander, împărat roman (222–235)

piatră, faimos în istoria luptelor dacice, zidit de către Traian, la 105, când a decis exterminarea acestui popor, ce stătea cu atâta forță și trufie în fața armatelor romane. Acest pod avea 25 de stâlpi. Orașul Severin este vesel, foarte animat, bine clădit cu străzi frumoase, drepte, liniștite și împodobite cu plăcute case arătoase. Din casa administratorului, așezată într-o poziție minunată se vede fluviul, turnurile orașului, câmpiile și nemărginitele păduri de brazi și de stejari seculari, care acoperă cele mai înalte culmi ale șirurilor Carpaților. Severinul are și un frumos lazaret, bine întreținut și curat. Compania vapoarelor ține aici un agent și un cantor. Este un important vad comercial pentru mărfurile ce se importă în țară prin Orșova. Orașul Severin este capitala districtului Mehedinți.

p. 87

Cerneți¹⁵⁷, veche capitală a districtului, se află la o // prea mică depărtare față de Severin. O minunată șosea, foarte dreaptă face legătura între cele două orașe și servește de plimbare pentru locuitori. Orașul este vechi, nearătos și foarte trist și numai în timpul verii este înveselit, animat de trecerea călătorilor spre băile de la Mehadia¹⁵⁸, în Germania¹⁵⁹ sau și prin sosirea călătorilor ce merg la București prin Craiova. Se mai văd în el câteva case frumoase, depărtate unele de altele, așezate lângă niște ruine, ce stau ca dovadă a importanței sale de fostă capitală de district. Străzile sale sunt înguste, strâmte, întortocheate și nu foarte bine întreținute. Nu are nici un edificiu important.

Baia de Aramă¹⁶⁰ este un orășel, situat în mijlocul Carpaților, în cea mai delicioasă și cea mai pitorească pozițiune. Acest orășel sau târg, format din frumoase căsuțe este înconjurat de grădini, ogrăzi, livezi ce-i dau cea mai plăcută și încântătoare priveliște. Izvoarele, pâraiele ce curg din Carpați și se desfășoară pe câmpiile din jur, dau o apă curată, sănătoasă și limpede ca cristalul. A fost odată un oraș important pentru minele sale de aramă, închise acum.

Aici se sfârșește călătoria noastră și acesta este tabloul acestei mărețe, avute și roditoare țări, pe care o locuim; cunoscută de Europa sub numele de Valahia, dar care pentru noi păstrează și va păstra pentru totdeauna numele de România!

¹⁵⁷ Sat. com. Șimian, jud. Mehedinți.

¹⁵⁸ Sat. com., jud. Caraș Severin.

¹⁵⁹ Se referă la Transilvania, care făcea parte din Imperiul austriac.

¹⁶⁰ Oraș. jud. Mehedinți.

VICTOR THOMAS PLACE

(1818–1875)

Născut la Corbeil la 18 iulie 1818, viitorul consul al Franței la Iași, Victor Place, a studiat la prestigiosul colegiu Henric IV, iar apoi a terminat cursurile Facultății de Drept din Paris. În 1839 a fost trimis în calitate de elev-consul la Madrid, iar în 1843–1844 a făcut parte dintr-o misiune în Haiti, pentru ca ulterior să îndeplinească diferite funcții la Cadix și Napole. Între 1848–1850 a fost gerant al consulatului din St. Domingo, iar în perioada 1851–1855 a fost consul la Mosul. În ultima locație s-a preocupat de continuarea săpăturilor arheologice la Khorsabad, inițiate de predecesorii săi, consulii Botta și Layard, rezultatul acestora putând fi văzut astăzi în muzeul Luvru în sălile dedicate culturii mesopotamiene. O mărturie în acest sens este și lucrarea sa *Ninive et Assyrie*, apărută la Paris, în două volume, în 1867. După îndeplinirea funcției de consul al Franței la Iași a fost trimis la Adrianopol (1863–1866), la Tananarive (1866–1867), la Calcutta (1867–1870) și la New-York (1870–1871). În 1873 se reîntoarce în Moldova, unde a locuit în ultimii doi ani din viață la moșia cumnatului său Baliff, din satul Țibănești din județul Vaslui. A murit la 22 ianuarie 1875, fiind înmormântat în Cimitirul catolic din Iași, iar în 1931 rămășițele pământești au transferate la Cimitirul Eternitatea din același oraș.

Activitatea lui Victor Place în capitala Moldovei s-a desfășurat în perioada 1855–1863, remarcându-se ca un susținător fidel al partidului unionist, în perioada premergătoare unirii principatelor. A fost un apropiat al principelui Al. I. Cuza, fiind implicat în proiectele secrete de colaborare cu emigrația maghiară în vederea declanșării unei acțiuni antiaustriece în principate și în Transilvania (1859–1861); a sprijinit principalele reforme inițiate de principe, fiind trimis în toamna lui 1859 la Paris, pentru a negocia un împrumut. A fost unul dintre filoromânii care s-au identificat cu propaganda unionistă, care au sprijinit necondiționat constituirea statului modern român. Relațiile sale cu domnitorul Al. I. Cuza s-au răcit treptat, iar în 1863 a părăsit principatele, urmându-și cariera diplomatică.

Memoriul de față este o mărturie concretă a eforturilor făcute de consulul francez pentru sprijinirea activităților întreprinse de liderii români în vederea construirii unui edificiu statal modern, eficient. Pornind de la situația cunoscută nemijlocit, diplomatul francez ne oferă date și informații de natură economică, financiară, instituțională. Soluțiile oferite de autor pentru remedierea unor deficiențe sunt pragmatice, de bun-simț.

Despre Victor Place au scris: Nicolae Iorga, *Un mémoire de Victor Place sur la question rurale en Roumanie*, în „Revue Historique du Sud-Est Européen, IV, no. 4–6, 1927, p. 108–113; idem, *Un projet de mission française en Roumanie*, în *ibidem*, II, 1925, no. 4–6, p. 94–102; idem, *Banii lui Cuza Vodă*, în „Buletinul societății numismatice române, an XVIII, no. 47, iul–sept., 1923, p. 65–81; Marcel Emerit, *Victor Place et la politique française en Roumanie à l'époque de l'union*, București, 1931; Cornelia Costescu, *Victor Place*, București, 1933. Referiri la implicarea consulului francez în tratativele din decembrie 1859–iunie 1860, pentru încheierea unui împrumut pe piața franceză se găsesc la Robert Păiușan, *Problematica unei crize timpurii a datoriei externe*, București, 1998, p. 61.

Idei generale pentru a servi la reorganizarea Principatelor Unite Moldova și Țara Românească¹

p. 123 Deoarece prințul² m-a autorizat să-mi spun opinia în privința problemelor țării sale, i-am cerut permisiunea de a le formula ferm și cu sinceritate.

Înainte de toate, pentru că este vorba de a conduce o atât de dificilă acțiune ca aceea încredințată prințului, prin sufragiile unanime ale națiunii, ar trebui să fim conștienți de scopul pe care dorim să-l atingem.

Scopul nu poate fi decât acesta: fiind dată convenția din 7/19 august 1858³, drept bază de neclintit a dreptului public din România, de a organiza acest stat imediat, solid, astfel încât fiecare să se simtă bine guvernat și ca averea publică și particulară să înflorească, în așa fel încât românii din cele două principate să meargă împreună pe calea progresului, să simtă în fiecare zi că unirea lor devine mai profundă, iar independența lor mai completă. Trebuie să avem mereu în fața ochilor acest scop, căruia îi vom subordona toate acțiunile. Mijloacele pe care trebuie să le folosesc și pe care le voi căuta, le voi găsi ușor.

În primul rând prințul trebuie să le spună tuturor că timpul politicii a trecut și cel al administrației interne, al gospodăririi a sosit. Acest lucru este fundamental, esențial, iar prințul nu trebuie să piardă nici o ocazie de a-i face să înțeleagă prin cuvinte, prin acțiuni, folosind la nevoie ironia, de care se servește foarte bine, că nu vrea să mai audă vorbindu-se despre politică, ci numai despre chestiuni economice. Acesta va fi cel mai puternic mijloc de a face să dispară rapid acest deplorabil spirit partizan, care divide încă țara, de a anihila pe cei rău intenționați, pe nebuni, pe ursuzi; de a oferi o linie comună de activitate tuturor și de a topi aspirațiile diverse într-una singură; dorința sinceră de a coopera spre scopul final.

p. 124 Pentru a determina astfel toate forțele și inteligențele să muncească cu sinceritate sub direcția sa, prințul nu trebuie să uite, că în înalta poziție pe care o ocupă, totul depinde de atitudinea sa. Trebuie să fie convins că poate învinge suspiciunile ce-l înconjoară numai prin încredere. De la el trebuie să vină primele manifestări de încredere. Aceste // manifestări trebuie să fie complete, fără ascunzișuri și va risipi îndoielile celorlalți privitoare la el. Că la nevoie nu ezită să îndepărteze, cel puțin pentru un timp, ceea ce pare a întreține lipsa de încredere în inteligența sa, precum și proiectele care pot stârni pasiuni și neîmpliniri în chestiuni interne. Nu este prinț pentru a avea și crea neplăceri, ci pentru a descoperi slujbași buni pentru țară.

Îi va găsi dacă va ști să caute bine. Oamenii capabili nu sunt prea numeroși momentan, fiecare ambiție legitimă își poate găsi locul de muncă <meritat> [...]

¹ Traducere din Victor Slăvescu, *Domnitorul Cuza și Victor Place*, București, 1942, p. 123–173.

² Se referă la Al. I. Cuza, domn al Principatelor Unite (1859–1866).

³ Convenția încheiată la Paris de Franța, Austria, Marea Britanie, Rusia, Prusia, Sardinia și Imperiul Otoman atestă acceptul acestora pentru o uniune mai mult formală între Principatele române, cu guverne diferite și cu unele instituții comune.

Este o sarcină grea și o întreprindere uriașă de a reorganiza o țară în întregime, iar forțele unui singur om sunt insuficiente dacă nu se înconjoară de colaboratori devotați. A găsi oamenii potriviți, a-i pune la locul lor, a le obține încrederea aceasta este principala mea recomandare, pentru că oamenii, adică instrumentele, reprezintă cea mai mare problemă a celui ce guvernează. Aleşi cu grijă, ei vor urma cu ușurință impulsul pe care principele îl va da, iar problemele își vor urma cursul natural [...]

Finanțele

Din momentul în care intrăm cu hotărâre în domeniul chestiunilor interne, în care se pune problema de a reorganiza o țară unde totul este de creat, există o chestiune care le domină pe toate celelalte, este cea a banilor. Deci se pune problema banilor, a finanțelor, a creditului. Fără bani nu există justiție, administrație, armată, educație, nici lucrări publice, într-un cuvânt nimic. //

România este plină de bogății, este suficient să știi de unde să le iei. Dar, p. 125 pentru a le utiliza bine, este esențial să renunți la un obicei, care aici este de mult timp, anume de a separa finanțele statului de cele ale particularilor.

Aici, când se spune Finanțe, se gândește la combinații mai mult sau mai puțin ingenioase, prin care să se asigure statului bani, pentru a se răspunde exigențelor de moment. Se cred fericiți dacă, cu ajutorul expediențelor se trece o criză. Dar nu se ține cont, de exemplu, că până a se vorbi de un împrumut, chiar dacă guvernul se află în cauză, pe post de intermediar, țara este în fond, cea pe care capitaliștii o împrumută și de situația acesteia sunt ei preocupați. Trebuie deci să se gândească mai intens la dezvoltarea bogăției publice, de a da o bază solidă sistemului financiar, de a pregăti resursele de viitor și mai ales de a inspira încredere și credit.

Iată exemplificarea.

Există posibilitatea unui împrumut de 25 de milioane de franci (75 de milioane de piaștri). Chiar dacă nu a fost încheiat încă, va fi în viitor⁴. Este prevăzut ca România⁵, prin organizarea și prin sistemul finanțelor ei, ar prezenta toate garanțiile morale, care, să spunem cu mâna pe inimă, sunt singurele ce contează, și care îi asigură pe creditori. Iată cum văd eu lucrurile:

Cu impozitele deja existente și destinate în special serviciilor publice, 5 milioane de franci (15 milioane de piaștri) ar fi suficienți într-un an, pentru a plăti salariile tuturor funcționarilor. Este însă necesar, ca funcționarii, cât de puțini sunt, să fie bine retribuiți dacă dorim ca ei să aibă rezultate bune. Guvernul ar fi liniștit un an privitor la funcționarea sa, ceea ce ar fi un lucru deosebit. Are astfel timpul necesar, pentru a pregăti un bun sistem de impozite și un buget definitiv.

Adaug 5 milioane de franci (15 milioane de piaștri) pentru lucruri imprevizibile și plata unor datorii [...]

⁴ În toamna lui 1859 Victor Place a negociat la Paris un împrumut pentru principate.

⁵ Titulatura țării apare în document.

Mai rămân 15 milioane de franci (45 milioane de piaștri) disponibil. Este momentul de a veni în ajutor bogăției publice, nu prin ajutoare distribuite la dreapta și la stânga, care sunt în curând epuizate, ci prin crearea unor instituții de credit ca: o bancă de circulație și una de credit funciar. Nu voi intra în detaliile de funcționare ale acestor instituții, care ar fi prea laborioase, mă mărginesc la câteva considerații de ordin general asupra consecințelor existenței lor.

p. 126 Cel mai important efect al lor ar fi dezvoltarea creditului, element care lipsește cu desăvârșire în această țară și fără de care nu se poate realiza nimic solid. Creditul, mai necesar decât banii pentru că el îi înlocuiește în multe împrejurări, // va fi singurul mijloc eficace de a ataca camăta, care știe să ocolească toate legile.

Prefer băncile oricărui mijloc, sau mai degrabă în lipsa altora, din cauza regularității activității lor, publicității relative a operațiunilor lor, garanției biletelor lor, inflexibilității schimburilor, ele introduc cu forța spiritul ordinei, al moralității, al încrederii, ca și respectul angajamentelor fără de care nu există nici tranzacții, nici comerț, nici industrie, nici finanțe.

Dar cum se poate implica guvernul? Făcându-se acționar [...] Deci Banca de circulație și cea de credit funciar trebuie să fie fondate și administrate de particulari. Înainte de a le da autorizația, guvernul trebuie să se asigure de siguranța și moralitatea administratorilor lor, iar apoi să exerceze o supraveghere constantă, dar nimic mai mult. Să fie recunoscut ca principiu, că, în general, în tot ceea ce privește bunăstarea materială, guvernul poate să se implice numai atunci când particularii nu pot face față. La începutul activităților industriale guvernul le poate încuraja, dar nu se poate amesteca în conducerea lor. Le va supraveghea, aceasta fiind garanția bunei administrații, putând să o exercite în virtutea dreptului de subscriptor la riscurile operației.

p. 127 Astfel voi repeta că aceste instituții nu se pot crea în condiții bune fără participarea efectivă a guvernului, adică dacă el nu participă la capitalul de pornire. Prima tentativă de constituire a unei bănci a fost funestă, din motive pe care nu le voi aminti aici, mă limitez să constat un fapt. Această încercare eșuată a aruncat neîncredere asupra instituțiilor bancare. Dacă se va mai prezenta o nouă societate de acest gen, va avea puține șanse de a reuni capitalurile, cu atât mai mult cu cât eșecurile băncii anterioare se datorează // refuzului guvernului de a-și executa debitorii și a împrumuturilor forțate făcute de acesta.

Este deci necesar ca guvernul să creeze credit nu să-l ridice, printr-un act solemn de încredere. Ori ceea ce contează este să subscrie primul cu fonduri la capitalul de pornire. De aici rezultă că în țară, unde exemplul său este puternic, capitalurile disponibile vor subscrie după el și din acel moment capitalurile nu se vor teme să crească, știind că guvernul este interesat direct în buna gestionare și în succesul întreprinderii.

În aceste condiții guvernul se va liniști asupra poziției sale, el va fi preponderent. În Adunarea acționarilor, în consiliul de administrație vocea sa va fi ascultată fără a socoti aprobarea statutelor și prezența comisarului său.

În ce va consta contribuția guvernului? Aici se vor regăsi cei 15 milioane de franci rămași de la împrumut. Voi consacra 12 milioane de franci (un milion de ducați), Băncii Funciare și 3 milioane (9 milioane de piaștri), Băncii de Circulație.

Voi face astfel proprietarilor concesiile frumoase, care se vor regăsi și în articolul referitor la lucrările publice, iar Institutul de Credit Funciar ne va ajuta să rezolvăm în mod avantajos spinoasa problemă a țăranilor.

Dar vorbind despre Banca de Circulație și Banca de Credit Funciar trebuie să lămuresc un aspect important. Este acela al separării absolute, radicale a celor două instituții [...] //

Impozitele. Este o problemă foarte delicată, care cere explicații lungi, dacă vom intra în domeniul fiecărei categorii de contribuabili. Mă voi limita la câteva observații generale asupra țării. p. 128

Nu le putem cere oamenilor bani decât atunci când îi pot plăti, iar cererile unui guvern sunt fondate atunci când le-a procurat un profit, iar impozitul devine un fel de partaj al acestuia. Recunosc că în această țară proprietatea funciară ar trebui să contribuie cel mai mult la impozite, dar până în acest moment ea nu a fost ușurată de taxe și este în suferință. Pentru a introduce un impozit, acesta ar trebui precedat de un cadastru și de o statistică, cadastru despre care voi vorbi la articolul referitor la lucrările publice, iar statistica trebuie făcută în condiții corecte. Mai mult, avantajele acordate proprietății ar trebui să depășească, atât cât este posibil, cuantumul impozitelor și aceasta ar fi posibil în cazul sistemului expus mai sus. Banca funciară și căile de comunicație ar trebui să precedă strângerea impozitelor funciare.

Iată raționamentul și calculele mele. În acest moment, ca de altfel de mult timp, taxele, chiar și cele pe ipotecă sunt de la 18% până la 24%. Dar în calcule voi lua cifra de 18%. În paragraful referitor la lucrările publice voi demonstra că veniturile proprietății, în urma cheltuielilor de transport și al taxelor false, sunt grevate de o sarcină financiară de 40%. Or susțin că prin înființarea unei bănci de circulație și a uneia de credit funciar, taxele se vor reduce imediat la 7–8%. Prin avantajele care rezultă din construirea căilor de comunicație, economia asupra cheltuielilor false și a transporturilor, va degreva proprietarul de cel puțin o jumătate // sau de 3/4 din sarcini. Voi lua în calcul o jumătate și voi accepta 20%, care alături de degrevarea relativă a camătei, fac un total de 30%, de care proprietatea și, în consecință, toată bogăția publică, este degrevată. p. 129

Guvernul va avea deci toate drepturile atunci când i se va adresa proprietarului: „V-am procurat o creștere de 30% a veniturilor pe an, dați-mi 10%, pentru a stinge angajamentele pe care le-am făcut, pentru a-ți veni în ajutor; nu este o contribuție pe care ți-o impun, este o simplă împărțire a beneficiilor, împărțire în urma căreia îți rămâne cea mai mare parte din beneficii”. Iată în ce situație impozitele pot fi acceptate, iar acest lucru este foarte posibil în condițiile actuale ale țării [...]

Din momentul în care împrumutul de 5 milioane de piaștri, votat la începutul domniei⁶, nu și-a îndeplinit scopul, o putem percepe ca o măsură luată în pripă, contrară măsurilor expuse mai sus și având inconvenientul de a face nepopular impozitul funciar chiar de la începutul domniei și cu puține șanse de a-l face acceptat în viitor.

⁶ „Se face aluzie la contribuția extraordinară de 5 milioane de lei impusă proprietății funciare, în ianuarie 1859, în vederea înzestrării oștirii și pentru alte nevoi financiare urgente” (*n. trad., Victor Slăvescu*).

Ceea ce am spus despre proprietatea funciară o pot afirma despre întreaga bogăție a țării. Fără a pune la îndoială că toți ar beneficia dacă proprietatea este bogată, Banca de Circulație vine, la rândul ei, să dea un nou avânt creditului particular și averii mobiliare a fiecăruia. O bună administrație devenită sigură prin justa retribuție a funcționarilor, împreună cu căile de comunicație, vor contribui la această dezvoltare și din acel moment, în puține luni, creșterea, așezarea și strângerea impozitelor ar deveni mai ușoară și am avea timp pentru studiul impozitelor viitoare.

p. 130 Din aceste motive nu m-aș grăbi să stabilesc noi impozite. Timp de un an m-aș limita să cer țării strictul necesar, raportându-mă la împrumut, pentru a-mi plăti serviciile și la impozitele actuale, pentru a le completa, totul rămânând punctual, pentru a-mi plăti dobânzile. Bine administrate, aceste resurse ar trebui să fie suficiente. Și pentru că nu se spune nimic // sub pretextul de a găsi o combinație mai bună, voi lăsa, în ciuda prevederilor Convenției, ca toate taxele să apese pe umerii țaranilor, în timp ce vechile clase privilegiate ar continua să fie exceptate <de la plata lor>, aș aplica tuturor, fără excepție, contribuțiile existente drept taxă personală și beilik⁷. Observațiile mele precedente nu au ca obiect să privilegieze pe nimeni, numai să împiedice precipitarea de a crea noi impozite [...]

Impozitul îmi sugerează și alte remarci.

În privința finanțelor țării totul este în ceață, iar trecutul ne face să fim neîncredători. Trebuie deci ca Ministerul Finanțelor să fie reorganizat de un om, atât în ceea ce privește încasările, cât și cheltuielile, centralizând totul, în așa fel încât să nu mai fie posibile abuzurile. Administrația centrală, casierii, perceptorii, cei care plătesc, în fine toți cei care mănuiesc, într-un fel sau altul finanțele publice, trebuie să primească o organizare, care să-i pună la adăpostul suspiciunilor. Compatibilitatea trebuie să fie transparentă, fără nici un cotlon întunecat, pentru că ceea ce vrea publicul, mai presus de toate, este să vadă claritate în problema finanțelor [...]

În fine, o ultimă problemă, pe care eu o văd foarte importantă. Nici un impozit nu poate fi stabilit, nici o măsură financiară luată, fără concursul Camerelor parlamentare. Nu spun acest lucru, pentru că este menționat într-un articol special al Convenției, dar pentru că populația este sensibilă când este vorba de banii publici. Multe măsuri financiare au devenit impopulare, pentru că nu au fost explicate de către guvern. Un ministru al finanțelor nu trebuie să se teamă să dea explicații înainte, nici să facă socoteli după adoptarea unor măsuri. Or Camera este singurul organ al țării unde se pot da aceste explicații și dări de seamă. Nici un mister în finanțe, nici măsuri, încasări sau cheltuieli care nu sunt explicate țării, altfel nu vor fi bani.

Vămi și concesionări. Numai câteva cuvinte despre aceste impozite indirecte.

p. 131 Capitolul referitor la vămi este foarte simplu în // Principatele Unite, pentru că acestea sunt legate pentru moment de tratate, care mențin dreptul de import asupra mărfurilor străine la un maxim de 5% ad valorem. Această restricție este benefică, pentru că exclude posibilitatea unor tarife protecționiste sau chiar

⁷ „Corvoadă, muncă gratuită sau cu plată mică, în favoarea comunității” (*n. trad., F.S.*).

prohibitive, întotdeauna vătămătoare unei țări agricole și al căror rezultat este acela că populația ar trebui să plătească mai scump. Aceste tarife nu au drept rezultat de obicei de a ajuta să apară, în condiții precare, industrii artificiale, care nu corespund nevoilor reale, care pot fi satisfăcute mai bine altfel [...]

Concesionările destinate a furniza finanțe pentru satisfacerea nevoilor municipalităților, au drept reguli și limite resursele populației care locuiește în oraș. Nu este nimic de făcut în această problemă.

Dar pentru concesiile, ca și pentru vămi, al căror unic scop este acela de a furniza o cotă parte din impozit și nimic mai mult, într-o țară care nu are din fericire industrii artificiale de protejat, este necesar ca regimul arendării să fie înlocuit prin perceperea directă a unor funcționari oficiali.

Bugetul. A venit momentul ca bugetele românești să iasă din zodia ficțiunii. Socotelile unui stat, încasările și cheltuielile, trebuie gândite cu aceeași grijă și precizie ca cele ale unei bănci. La încasări nu trebuie să figureze decât veniturile sigure, iar dacă sunt creșteri promise, ele trebuie dovedite prin calcule serioase. Cheltuielile trebuie echilibrate după încasări și fiecare dintre ele trebuie justificate de o necesitate evidentă și apoi prin socoteli dincolo de orice suspiciune.

Printre cheltuieli este una pe care o consider indispensabilă: creșterea salariilor funcționarilor. Este de la sine înțeles că retribuind un ministru cu mai puțin de 8000 de franci pe an, iar restul funcționarilor proporțional, adică plătind un om care pierde timp și inteligență cu o treime sau o pătrime din necesarul său de trai, îl îndreptăm forțat spre venalitate. Dar în afară de acest caz particular, nu văd posibilitatea de a realiza economii în serviciile publice, decât prin mărirea peste măsură a cheltuielilor. În timpul mai multor ani am dezvăluit nemilos toate cheltuielile de lux, printre care am plasat fără ezitare existența unei armate permanente, care nu răspunde nici unei necesități de moment. Numai cheltuielile utile, necesare, cele pe care le numesc reproductive, numai acestea intră în discuție. Guvernul român nu uită că creditul său este rău atât înăuntru cât și în afară; trebuie să renunțe la iluzia că creditorii externi // abia așteaptă să-i dea fonduri. Capitalul extern este prudent și foarte calculat, el nu va veni decât în condiții potrivite, adică atunci când va avea toate garanțiile morale, singurele garanții reale, și care pentru el se rezumă la o bună organizare, în care va căuta dovada matematică a bugetului său.

p. 132

Curtea de conturi. Predarea cheltuielilor are drept corolar constituirea unei instituții speciale destinată a verifica toate cheltuielile făcute de stat. În anumite țări activitatea acesteia este atât de importantă, încât a fost încredințată unei Curți, care este egală instanțelor celor mai înalte. S-a încercat să se asigure independența completă a membrilor săi, chiar față de guvern, prin ridicarea salariilor, prin considerația de care sunt înconjurați și prin inamovibilitatea acordată [...]

Justiția

Dacă am plasat finanțele în prima linie, voi plasa justiția pe poziția superioară. Poate în reorganizarea generală justiția nu are o importanță materială, asemănătoare cu a finanțelor, dar din punct de vedere moral ocupă primul loc.

Justiția, bine organizată și morală, are consecințe incalculabile asupra existenței și conservării unui stat. Ea introduce încet-încet, mai întâi prin teamă, iar apoi prin obicei, sentimentul dreptului și cel al respectării angajamentelor. Activând pe baza unor reguli fixe și precise, pe care toată lumea le cunoaște, pentru că nici unul nu are voie să ignore legea, ea are obiceiul de a da fiecăruia ce i se cuvine, pentru că supraveghează toate tranzacțiile cetățenilor și asigură executarea acestora.

Cu siguranță nu va fi o întreprindere ușoară de a trezi simțul moral într-o țară în care circumstanțe nefericite l-au slăbit <de-a lungul timpului> [...]

p. 133 Voi spune de ce acord o importanță atât de mare reorganizării justiției din Principate. Nu mă voi opri la organizarea ei materială, adică împărțirea sa de către Curtea de Casație, Curțile de apel, tribunale de primă instanță. Pentru acestea există sisteme care pot fi adaptate, cu ajutorul unui specialist care va explica funcționarea lor. Mă preocupă mai mult reorganizarea ei morală.

Voi vrea deci ca Ministerul Justiției, având un buget care să-i permită să-și retribuiască bine judecătorii, să aibă, înaintea tuturor, posibilitatea de a-și alege oamenii care au garanții morale. Prea puțini oameni ai țării au cunoștințe de drept. Înainte de toate trebuie să avem oameni onești și îi vom găsi, dacă la retribuții care să-i pună la adăpost de corupție se vor adăuga elemente de prestigiu, care să dea demnității de magistrat o onoare deosebită atât în ochii ei, cât și în cei ai țării. Propun deci ca alegerea fiecărui judecător să se facă de către Consiliul de miniștri iar toată lumea să o cunoască. Ca în ceremoniile publice, la tribunale, <judecătorii> în costume sobre să se găsească cu un pas înaintea celorlalți funcționari.

Oamenii drepti vor înlocui cu succes legiștii, pentru că, de exemplu, dacă se adoptă legislația franceză, există o mulțime de cărți cu ajutorul cărora judecătorii, muncitori și mulțumiți de poziția lor în societate, vor dobândi rapid cunoștințele de care au nevoie. Doi sau trei profesori buni de drept vor forma în fiecare an avocați, pentru a pleda în fața tribunalelor. Dacă vor fi comise câteva erori în sentințe, vor fi înlăturate în instanțele următoare. Dar prefer zece greșeli făcute din bună-credință, uneia făcută din venalitate. Important este că judecătorii și justițiabilii să știe și să simtă că sentința va intra în conștiințe; restul va veni pe parcurs. Probabil ceea ce am spus seamănă mai mult cu o dreptate elastică în fața dreptului inflexibil; nu are importanță să se înceapă cu dreptatea, dreptul va avea și el timpul său.

Vedem ce mare responsabilitate va apăsa pe umerii Ministerului Justiției, cu atât mai gravă cu cât se va aplica alegerii și supravegherii funcționarilor, pe care opinia publică trebuie să-i respecte mai mult decât pe alții. Oamenii, iată ce trebuie să preocupe mai ales pe ministrul justiției. În alte funcții există și o parte materială, ca aceea a registrelor de contabilitate, care supraveghează ele însele; rar asemenea

p. 134 // acte au ceva iremediabil. Dar pentru justiție, unde totul se întâmplă în conștiința magistratului și unde deciziile au un caracter irevocabil, valoarea și moralitatea omului au un rol esențial.

Ministrul justiției trebuie să-și cunoască personal toți magistrații fără excepție, antecedentele lor, familiile, relațiile, stilul de viață, să se asigure de averea lor, de micșorarea sau creșterea acesteia. Totul se va desfășura în cea mai deplină discreție și prudență, pe care o asemenea supraveghere o cere, rămânând față de ei tot atât de suspicios [...]

Voi prezenta în continuare problema inamovibilității. Nu ezit să afirm că, pentru început, nu sunt de acord cu acordarea acestui drept. Fără îndoială inamovibilitatea este de dorit, dar mai târziu. Pentru moment se pune problema găsirii oamenilor, iar aceștia pot fi aflați numai prin folosirea lor. Este foarte posibil să te înșeli la început. Și ce vei face cu acei judecători inamovibili? Mai întâi trebuie să vedem funcționând tribunalele noi, sub o supraveghere draconică și să așteptăm ca după un timp de probă să luăm o hotărâre în această problemă. În legea care ar reglementa magistratura aș introduce un articol, prin care să amân cinci ani introducerea inamovibilității.

Bineînțeles că aceasta nu va schimba nimic din hotărârea Convenției care a decis pentru membrii Curții de Casație acordarea inamovibilității.

Voi detalia câteva probleme.

Sentințele vor fi motivate cu grijă, în așa fel încât desfășurarea procesului să se consemneze, iar articolele din Cod, pe baza cărora au fost luate să fie indicate prin numere și paragrafe.

Deliberările sunt secrete, dar audierile sunt publice, în săli de judecată, judecătorii fiind separați de public, printr-o bară. Aprozii trebuie să mențină ordinea și să se asigure că bara nu va fi depășită de nimeni.

În fiecare județ vor fi construite tribunale, care să inspire respect.

Un personal, format din grefieri și din scriitori, va fi atașat fiecărui tribunal, personal care la rândul său trebuie ales cu grijă, mai ales în ceea ce-i privește pe grefieri.

Executorii judecătorești, cei care strâng protestele, plângerile, executorii sentințelor date de toate instanțele, inclusiv ale judecătorilor de pace, vor fi stabiliți pe lângă fiecare tribunal. Această instituție este indispensabilă, // pentru că altfel p. 135 sentințele care se aplică devin iluzorii. Trebuie cel puțin doi de fiecare compartiment, pentru a evita concurența, o eventuală înțelegere cu partea care trebuie executată. Numărul lor trebuie să fie proporțional cu cel al populației, ca la Iași, de exemplu, unde doisprezece executori nu sunt deloc prea mulți.

Se va constitui Notariatul, destinat a da contractelor încheiate între cetățeni autenticitatea care le-a lipsit până acum. Dar notarii îndeplinesc funcții atât de delicate, și în alte state există plângeri atât de multe împotriva lor, încât nu m-aș grăbi să-i constituie aici. Există în acest popor o înclinare firească spre afaceri, încât fiecare poate să aibă grijă de interesele sale în redactarea actelor. Mai mult se pot stabili doi avocați specializați, însărcinați să pregătească acele acte care sunt dificile, precum contractele de căsătorie și actele unei societăți. Dar contractele ipotecare și depozitele la persoană sunt făcute de către Banca de Credit Funciar. Cât despre autenticitatea și data sigură care să fie dată actelor, este suficient un Birou de înregistrare, cu ajutorul tribunalelor.

Organizarea martorilor și cea a avocaților depinde de sistemul de procedură pe care îl vor adopta.

Mai sunt două instituții asupra cărora mă voi opri. Este Judecătoria de Pace și Ministerul Public.

Judecătoria de Pace există deja în germen în țară, dar este mai bine, în general pentru populația rurală, să i se dea o dezvoltare mai mare. Dacă este adevărat că un aranjament prost este mai bun decât un proces favorabil, vom

cerceta ce servicii poate aduce un funcționar, care are drept principală sarcină de a dezamorsa diferendele încă de la debutul lor, și de a preveni acele procese interminabile, sursă de ură între familii și de cheltuieli care-i îmbogățesc pe paraziți. Astfel se va stabili în fiecare cartier un judecător de pace și de conciliere, însărcinat să aranjeze cât se poate părțile și să se pronunțe asupra contestațiilor de mică importanță.

Ministerul Public, legat de Justiție, a lipsit până acum din Principatele Unite. Destinat a urmări din oficiu, în numele societății, delictele și crimele, a cere împotriva lor aplicarea legii, această instituție, bine condusă, este una dintre instituțiile de care nu se poate lipsi un stat tânăr, unde cetățenii săraci nu au energie, nici perseverență, nici mijloace de a-l aduce pe delincvent până la tribunal. Ea îmi pare cu atât mai utilă cu cât reglementează urmărirea și le dă un caracter legal, pe care activitatea poliției nu îl are întotdeauna [...]

p. 136 În probleme civile, Ministerul Public are un rol important de jucat. Pentru că noi am cerut judecătorilor înainte de toate moralitate, și pentru că nu ne-am arătat prea exigenți față de ei, relativ la cunoașterea aprofundată a legilor, Ministerul Public, va fi într-un anumit fel, la început, juristul din sala de judecată. Își va da avizul asupra pledoariilor avocaților, asupra aplicării legii, va contribui la limpezirea conștiinței magistraților și la obținerea de sentințe bine argumentate. În problemele de tutelă, el este, în numele societății, cel care va apăra cauza copiilor orfani. Există deci, în crearea Ministerului Public, o sarcină, unde oamenii străluciți își pot aduce serviciile mai bine decât oriunde altundeva.

Administrația

Prin administrație înțeleg tot ceea ce înseamnă Ministerul de Interne, prefecturile, subprefecturile și comunele. Adică voi insista asupra separării puterilor și voi îndepărta din Administrație orice ingerință a justiției, mai ales în ceea ce privește executarea contractelor.

Organizarea propriu-zisă a acestui minister cere imperios implicarea unui om practic; mă voi opri aici la câteva opinii ce pot fi aplicate la nevoile localităților.

Districtele sunt prea numeroase. S-ar putea reduce la 8 sau la 10 cel mult. Astfel funcția de prefect va avea o importanță mai mare, va fi mai râvnită de către cei care doresc astăzi un minister. Lipsa de personal este o realitate. Retribuțiile pot crește de la 1000 la 1200 ducați anual, mai mult în fiecare capitală de district să fie o locuință mobilată pentru prefect, fonduri destinate funcționării biroului, avantaje care vor face ca aceste funcții să fie căutate de oameni de valoare. Puțini funcționari, dar bine plătiți, iată principiul călăuzitor.

Dar ceea ce trebuie reorganizat radical este instituția subprefecturii. Acolo se află esența organizării administrative a unei țări. Or astăzi subprefecturile sunt într-o situație intolerabilă, nu se găsesc oameni suficienți pentru a îndeplini această funcție. Trebuie să ridicăm numărul lor, iar acest lucru este posibil asigurându-le un trai decent. //

Pentru a face posibil acest lucru, retribuițiile lor ar trebui să fie ridicate la un minim de 500 ducați, la care să se adauge o casă mobilată și cheltuieli de întreținere, de exemplu de încălzire.

Înainte de a reorganiza aceste funcții, aș avea mare grijă în alegerea personalului, iar acum aș recomanda să fie numiți tineri ofițeri care, de altfel, își pierd timpul, nu au o ocupație. Cu toate că sunt împotriva numirii în funcțiile de prefecti a militarilor, mi se pare potrivită numirea acestora în funcțiile de subprefecți. Subprefecții, a căror misiune constă mai ales în parcurgerea neobosită a teritoriului lor, trebuie să fie oameni tineri, activi, iar uniforma este un mijloc de prestigiu asupra populației, lucru deloc de neglijat.

Dacă am sfătuit ca numărul prefecturilor să fie micșorat, în ceea ce privește subprefecturile este bine să fie numeroase. Nu doresc să adaug între ele și comună o altă instituție, cantonul; trebuie să simplificăm administrația. Dar cum este necesar ca administrația să fie activă, vigilentă și întotdeauna prezentă, un număr important de subprefecți onorabili și bine retribuiți nu poate constitui un rău.

Va fi important ca acești funcționari să primească instrucțiuni categorice, în vederea unei atitudini binevoitoare și respectuoase față de cultivatori. Neîncrezător și timid, țaranul din Moldova a văzut până astăzi în administrație un adevărat dușman, de aceea nu va primi cu entuziasm de la început noua reorganizare administrativă [...] Voi remarca în schimbările care vor interveni în diviziunile teritoriale ale prefecturilor și subprefecturilor, că guvernul va găsi o oportunitate excelentă pentru a aduce modificări și legii electorale, fără a eluda Convenția, ceea ce trebuie să evite.

Reorganizarea comunei trebuie să preocupe în primul rând Ministerul de Interne. Aceasta reprezintă la nivel mic, ceea ce este societatea la nivel mare. Este motivul pentru care cetățeanul își iubește țara natală, care personifică patriotismul. Constituirea sa cere deci o mare atenție. Primarul, consiliul municipal, registrele de stare civilă, poliția, bugetul, resursele speciale, toate trebuie stabilite cu mare grijă, pentru a răspunde nevoilor prezentului, dar și dezvoltării viitoare. Fondarea p. 138 comunei este // un lucru capital în România, cu atât mai mult că nu există acum. Și că de buna sau proasta ei organizare depinde succesul sau insuccesul soluției, oricare ar fi aceasta, în privința chestiunii proprietății. Este de dorit ca între membrii comunei să se stabilească o adevărată solidaritate și aceasta să se constituie, să se creeze pe baza unor interese familiale colective și comune.

Consiliile de Districte. În ceea ce privește administrația districtelor, trebuie să se caute soluții de descentralizare; este de altfel un bun mijloc de a ușura bugetul și tezaurul.

Nu trebuie să ocolim faptul că Iașul este în pericol să-și piardă importanța de capitală și să devină mai târziu o mare, dar simplă capitală de district, ca Roman sau Botoșani. Este deci bine, ca începând de acum să ne gândim să acordăm fiecărei capitale de district, conform importanței districtului, un important rol în organizarea tuturor aspectelor definitorii pentru o anumită parte a teritoriului național. Consiliile Generale vor contribui la acest rezultat, reținând astfel marii proprietari și cointeresând pe cetățeni în dezvoltarea locală, la care vor participa cu

banii și votul lor. Este pentru district ceea ce înseamnă municipalitatea pentru comună. Sunt destule cheltuieli, ca acelea referitoare la locuințele prefectilor și subprefectilor, sălile de tribunal, drumuri și poduri, care vor rămâne în sarcina districtelor. Încasările pentru a fi acoperite vor fi făcute mai ușor de cei care le-au votat și care vor controla cheltuielile.

Aceste consilii pot îndeplini și rolul de comisii agricole, atât de necesare pentru a da o bună îndrumare agriculturii. În toate țările unde funcționează aceste comisii, îmbunătățirile produse au depășit toate speranțele. Încurajările, pe care le oferă populațiilor de la sate, sunt adaptate nevoilor locale și, fiind oameni care sunt percepuți mai mult drept colaboratori decât funcționari, ei sunt mai bine primiți și mai eficace decât cei care sunt numiți direct de către stat. În fiecare activitate în care particularii pot substitui, în condiții mai bune, guvernul, nu trebuie să ezităm să le dăm în toate ocaziile întâietate.

p. 139 *Poliția.* Putem spune că nu există o poliție reală în Moldova, în ciuda importanței pe care această instituție o reprezintă pentru guvern. Nu vorbesc aici despre poliția politică, care este întotdeauna suficientă, ci de poliția de menținere a ordinii publice [...] Pe scurt voi supune atenției poliției trei probleme: țișanii emancipați, pe care îi vedem implicați în toate furturile; servitorii, care prin numărul lor foarte mare, ca și // prin dezordinea și jaful în care trăiesc, constituie un element de demoralizare; vameșii evrei, care ascund obiectele furate, pe lângă alte rele, întrețin obiceiul hoției.

Lucrările publice

În această problemă am câteva idei novatoare, pe care le cred mai aplicabile acestei țări înaintea altora, pentru că există libera alegere. Nici un trecut nu o apasă.

De la început insist asupra unui principiu, pentru că vreau ca noul guvern al Principatelor Unite să îl adopte: să se lase libertate de acțiune întreprinderilor particulare.

Întreprinderea particulara care caută înainte de toate să-și satisfacă interesele, este mai vigilentă, activă, econoamă decât guvernele. De altfel, concursul său are un rezultat moral de cea mai mare importanță. Dacă centralizarea oferă avantaje imense, ea are și inconveniente, dacă este împinsă la limite. Ea micșorează sensibil și sfârșește prin a distruge să raporteze tot guvernului și să aștepte tot de la acesta [...]

p. 140 Pentru a fi aplicat în principate acest principiu, circumstanțele sunt favorabile. Se știe că în ultimii 20 de ani au fost executate multe lucrări și cheltuite sume mari în Anglia, Franța, Germania, pentru finalizarea acestora. Și unii și alții și-au dat seama că cea mai mare parte a vechilor guverne, în ciuda rutinei lor, și-au asumat responsabilitatea lucrărilor publice. Au apelat în ajutor capitalul privat. Așa s-au format acele mari companii capitaliste, antreprenori care au făcut miracole. Interesate să lucreze repede și economic, pentru că doreau să-și ia beneficiile cât mai repede posibil, obligate să dea socoteli amănunțite acționarilor, supravegheate în același timp de investitori și de guvern, Companiile și-au îndeplinit opera cu o

rapiditate, care ține de minuni, și o economie, pe care nici un guvern nu o poate îndeplini.

În afara de căi ferate, au construit canale, porturi, măriri, asanări și înfrumusețarea orașelor, într-un cuvânt toate lucrările care satisfac utilitatea publică, care au fost executate cu rapiditate și o grandoare, necunoscute în trecut [...]

Momentul este deci favorabil. Multe capitaluri sunt disponibile, astfel încât, exigențele în obținerea lor sunt mai mici. În plus, companiile au căpătat de-a lungul timpului, experiență. Personalul: inginerii, arhitecții, constructorii au devenit mai abili, distribuția forței de muncă este mai judicioasă, s-a îmbunătățit stadiul de cercetare al condițiilor, materialelor, transporturilor, aprovizionărilor, a mâinii de lucru; compatibilitatea și supravegherea au devenit perfecte; totul s-a perfecționat în practică // și a permis companiilor să-și îmbunătățească performanțele mai economic și p. 141 mai rapid decât orice guvern.

Deci unor astfel de companii doresc să le încredințez construirea de drumuri, de poduri, de canale, de pavaje și de înfrumusețări de orașe, lucrări care sunt urgente în principate.

Știu că pentru drumurile de diferite mărimi și pentru poduri, trebuie să se cheltuiască în Moldova 40 de milioane de franci și că, pentru moment, bugetul nu se poate dispensa decât de 1 milion pe an, ceea ce este deja prea mult pentru resursele actuale. Este prea puțin pentru a răspunde necesităților țării și chiar dacă se admite o creștere a sumelor destinate lucrărilor, abia în 25 de ani acestea vor fi terminate. Și cu ce personal se vor face lucrările?

O companie, precum cele existente, pentru care o sumă de 30 sau 40 de milioane este puțin importantă, le poate termina în 4 sau 5 ani. Ce binefacere pentru națiune și ce sursă de profit pentru guvern.

În sfârșit trebuie să se țină cont că sarcina fiscală pentru drumuri apasă pe umerii tuturor claselor și în special pe cei ai proprietarilor. O țară agricolă, cu produse grele și voluminoase, care pentru a fi vândute necesită timp, prin care se pierde o treime din valoarea lor pe cheltuieli de transport. Din lipsă de drumuri și poduri se ajunge ca grâul și porumbul, care are un preț bun pe o piață să aibă altă valoare în alt loc. Aceasta este mai vizibil în cazul combustibilului și al furajelor, amintim că o încărcătură de lemne se vinde cu 1 ducat și jumătate la pădure și cu 6-7 ducați în Iași, că prețul unui car de fân crește de patru ori din pricina transportului, fără a ține cont de pierderile de fân și paie. Adăugăm acestora cheltuielile mari în ceea ce privește aprovizionarea; dificultățile proprietarilor care locuiesc la orașe de a se aproviziona cu cele necesare gospodăriei; greutatea de a-și vizita moșiile; cheltuieli pentru întreținerea trăsurilor și atelajelor din cauza lipsei unui serviciu de poștă regulat și a unor diligențe suficiente; sume cheltuite pentru întreținerea unor vizitii, servitori, oameni special plătiți pentru ducerea corespondenței; obstacole în menținerea relațiilor și a afacerilor; aprovizionarea moșiilor cu cele necesare și cu mașini agricole la prețuri exorbitante, mai ales că transportul unei ocale de mărfuri costă mai scump de la Iași la Galați decât de la Paris la Galați. //

Reflectând la cele spuse mai sus, adăugând și alte cheltuieli, putem spune că p. 142 din bogăția publică, din cea a proprietarilor și cea a tuturor cetățenilor se pierde cel puțin 40% [...]

Poate ar fi potrivit să se facă un nou împrumut pentru construcția de drumuri și poduri, în realizarea cărora guvernul să se implice direct [...]

p. 143

Cum se pot returna sumele împrumutului pentru // lucrări? Ca toate celelalte împrumuturi, prin plata sumelor avansate și prin amortismente. În timpul primului an și al celui de-al doilea este de ajuns milionul prevăzut în buget pentru lucrări publice, pentru a plăti beneficiile primelor sume. Plecând din al treilea an, îmbunătățirile aduse serviciilor deja vor crește bogăția generală; cetățenii vor simți binefacerile primelor lucrări; vor înțelege mai bine planurile viitoare; vor avea încredere în guvern; atunci va fi posibilă creșterea resurselor financiare prin ușoara mărire a impozitelor [...]

Pentru construirea de canale se va întrebuița același sistem.

Pentru pavaje, înfrumusețări, extinderi și asanări în orașe, ca și pentru construirea de locuințe pentru prefecti, subprefecti, săli de judecată, același sistem cu diferența că Eforiile și municipalitățile se vor substitui guvernelor în ceea ce privește executarea, supravegherea lucrărilor și timpul în care vor fi plătite lucrările. Mai interesate de soarta lucrărilor decât guvernele, municipalitățile le vor supraveghea mai bine.

Adoptarea acestui sistem, ca toate lucrările de utilitate publică să fie executate de companii de antreprenoriat, va aduce avantaje prețioase.

p. 144

Din momentul existenței căilor de comunicație, // serviciului de diligențe, poșta de călători și de transport pot aduce beneficii.

Poșta de scrisori, care nu există în realitate și care din cauza imperfecțiunii sale este un izvor de cheltuieli inutile, se va transforma în sursă de venit [...]

Să reflectăm și la un alt avantaj care va fi introdus în țară odată cu progresul tehnic: formarea de buni ingineri, arhitecți, muncitori, în același timp cu introducerea utilajelor moderne și a unor tehnologii noi.

Nu trebuie să ne imaginăm că Companiile de antreprenori vor veni aici cu legiuni de oameni, nici nu se vor stabili aici, ca un element exotic, care odată terminată activitatea, se va retrage fără a lăsa urme. Populațiile nu se deplasează astfel. Ceea ce vor aduce companiile înainte de toate sunt: capitalurile, sistemul de muncă în care au experiență și câțiva specialiști însărcinați să conducă. În ceea ce privește forța de muncă locală, ar fi foarte mulțumite dacă ar găsi-o. Cu cât vor găsi mai bune condițiile de muncă, cu atât își vor îndeplini mai bine sarcinile, așa că interesul lor este să-i angajeze pe toți cei disponibili și să formeze alte cadre [...]

p. 145

Astăzi trimitem la studii în străinătate, un număr mic de tineri, cei mai mulți dintre ei obișnuiți să piardă timpul sau dedicându-se studiului științelor teoretice. Dar atunci când o companie se va implica în lucrări masive // cu ajutorul indigenilor, aceștia vor găsi prilejul de a studia pe teren, de a învăța din practică nu din teorie [...]

O lege care să regleze foarte exact exproprierile pentru utilitate publică, ar trebui să preceadă sosirea companiilor [...]

p. 146

Căile ferate. Construcția de căi ferate este în Moldova o problemă delicată, iar din punctul meu de vedere o himeră în acest moment. Se dorește acest lucru și au fost făcute câteva tentative pentru constituirea unor societăți. După opinia mea este o mare greșeală. Să vrei căi ferate înainte de a avea drumuri și poduri,

înseamnă a pune boii în fața căruței. Problema nu poate fi pusă în discuție înainte ca rețeaua de drumuri să avanseze, adică înainte de trei-patru ani. Ar trebui să țină seama de ceea ce înseamnă o cale ferată.

Pentru a construi o cale ferată cu promptitudine și economie este nevoie să o începi din mai multe puncte. Dar fără drumuri cum este posibil? Am relatat mai sus despre cheltuielile făcute pentru transportul materialelor. Va fi și mai scump transportul materialelor grele necesare căilor ferate, fără a mai menționa că nu există mijloace de transport [...]

Și aceasta nu este totul; trebuie să procuri material, și nu vorbesc aici de vagoane, locomotive etc. Nu scriu decât despre materialele de construcție ca: șine, cuzineți, plăci turnante. Se adaugă prețului de fabricație enormele cheltuieli de transport până la Galați, astfel vedem că în asemenea condiții, o cale ferată va atinge un preț pe care beneficiarii nu-l vor putea plăti.

Nici exploatarea sa nu va fi posibilă. O cale ferată nu costă în câteva șine mai mult sau mai puțin lungi, pe care să le folosim la extremități. Trebuie să existe, pentru a fi utilă și productivă proprietarilor, stații cât mai multe posibil pe parcursul întinderii sale. Dar pentru a deservi aceste stații trebuie drumuri care să ajungă până la ea, pe unde să circule pasagerii și mărfurile [...]

Cadastru și hărți. Fără cadastru și hărți ale unei țări este foarte dificil să p. 147 administrezi și să repartizezi bine impozitele. Acest lucru este urgent. Nimeni nu o va face mai urgent și mai rapid decât Compania care va construi rețeaua de drumuri. Obligată, la stabilirea unui traseu de ansamblu, la măsurarea teritoriului îi va fi ușor să adauge studiului său special o lucrare completă a unui relevu topografic, la care se va adăuga apoi cadastru de detaliu al proprietăților.

Armata

Asupra acestui subiect am cu totul alte opinii decât principele. Nu numai că ne diferențiem în ceea ce privește scopul, acela de a avea într-o zi o armată puternică și bine organizată, dar opiniile noastre diferă asupra mijloacelor și epocii.

Din ceea ce știu eu, prințul dorește să aibă în cel mai scurt timp o armată numeroasă. Ori soldați mulți înseamnă și cheltuieli mari. În acest moment țara este departe de a fi bogată; trebuie să recurgă la împrumuturi sub toate formele. Și atunci când capitalurile vor vedea că fondurile lor sunt absorbite în lucruri nefolositoare, în cheltuieli neproductive, ne îndoim că ar vrea să contribuie cu ceva. Și ce este mai neproductiv decât să susții financiar un numeros număr de soldați în principate, acolo unde bogăția publică este la începuturile sale? //

La ce bun să susții o armată numeroasă în aceste circumstanțe? Guvernul p. 148 român nu proiectează cuceriri. Cât despre apărare, cine plănuiește să-l atace? Acest guvern printr-o bună administrație, prin conduita sa, trebuie să evite complicațiile interne și externe; el ar putea cu toată încrederea să ceară ajutor împăratului, pentru a preveni toate agresiunile, din oricare parte ar veni.

Aceasta înseamnă că vreau să văd România fără armată? Doamne ferește, dar trebuie să adoptăm o metodă potrivită pentru a o organiza.

Să mă explic.

Din acest moment nu trebuie să ne intereseze decât să se mențină ordinea și poliția în țară. Două sau trei mii de soldați și câteva escadroane de jandarmi, cel puțin în Moldova, ar fi suficiente acestui scop, pentru următorii patru ani.

În toată această perioadă trebuie să acordăm toată atenția formării personalului comandant, iar dacă bogăția publică va crește, așa cum am arătat până acum, putem să consacram o parte aprovizionării și alta materialului de război.

Personalul comandant. În loc de a avea, cu cheltuieli enorme, un mare număr de soldați, cărora este imposibil, cu elementele actuale să le dai o instrucție suficientă, vom adopta o altă metodă. Trebuie să facem rost de instructori ofițeri și subofițeri, aleși cu grijă pentru toate armele. Îi vom încazarma pe toți soldații și îi vom păstra printre ofițeri numai pe aceia care doresc o astfel de carieră. Ceilalți vor fi supuși unei discipline inflexibile; vor fi nevoiți să aibă o instrucție solidă și completă, astfel încât, într-o zi fiecare soldat să devină subofițer, iar fiecare ofițer să fie în stare a deveni comandant.

Cu cinci milioane de suflete, cât numără România și cu spiritul ce animă această populație, știu sigur că, în caz de primejdie, soldații nu vor lipsi. Dar pentru a pregăti soldați buni, trebuie să ai pregătite cadre bune, și câțiva ani se vor ocupa de instruirea acestora [...]

p. 149 *Materialul de război.* Iată ceva ce necesită timp și pentru care trebuie resurse și cheltuieli. Prin material, înțeleg înainte de toate căi de comunicație // care sunt necesare și pentru mișcările armatei și pentru ceilalți cetățeni. Apoi trebuie să ai cazarme, magazii, arsenale, spitale; apoi tunuri, puști, arme și mașinării de toate felurile; apoi echipamente și harnașamente; un serviciu de ambulanță, apoi praf de pușcă, salpetru, fier, gloanțe, aramă, plumb, piele [...] Aud vorbindu-se des aici despre necesitatea de a avea o armată, dar nu există în toată țara o bucată de fier pentru a fabrica o baionetă, un muncitor pentru a le fabrica sau repara, furnale pentru gloanțe, nici un lingou de aramă pentru fabricarea tunurilor, nici o bucată de piele pentru atelaje[...] De ce nu se gândesc să folosească țiganii, care dovedesc reale aptitudini pentru metalurgie și care pot fi astfel transformați în cetățeni utili, în loc de a-i lăsa să vagabondeze pe străzi? [...]

p. 150

Învățământul public

Învățământul, răspândit în rândul poporului, reprezintă un instrument de civilizație și de bună-cuvință, este principalul mijloc prin care se poate dobândi succesul. În sfârșit, are scopul de a pregăti statului specialiști necesari în administrație, magistratură, finanțe, industrie, în agricultură, manufacturi, comerț, armată, lucrări publice, corpul electoral și legislativ etc.

Deci un sistem de învățământ public, ce are în vedere satisfacerea completă a nevoilor actuale și viitoare ale țării, reprezintă o modalitate de a răspunde

exigențelor epocii, a asigura generațiilor succesive un capital intelectual și moral, care să le pună în legătură directă și constantă cu civilizația, este o creație de care depinde viitorul țării. Dacă se greșește în acest domeniu, toate celelalte aspecte sunt lovite de neputință și sterilitate [...]

Ceea ce putem reproșa învățământului universitar din Europa, este uniformitatea și pregătirea <tineretului> numai pentru profesii liberale și faptul că nu ține seama de noile nevoi, de tendințele industriale și comerciale ale epocii. // p. 151
Acest învățământ este, se poate spune, un fel de mucegai pentru inteligențe. Astfel se ajunge ca un mare număr de tineri, la părăsirea colegiilor, să nu iasă decât cu o educație prea puțin realistă, care nu le poate oferi nici o carieră, îi declasează și îi aruncă în societate ca pe niște aventurieri, care devin cu timpul o povară. Nu aceasta se întâmplă și cu tinerii care termină Academia din Iași, ce au pretenții prea mari și sunt prea puțin în măsură să le justifice?

În locul unui învățământ public care nu corespunde decât exigențelor unor profesii liberale, trebuie inaugurat un altul, mai puțin uniform, mai puțin absolut, mai variat și în armonie cu atribuțiile pe care fiecare om este chemat să le exercite în dublul interes, cel al fericirii personale și cel al prosperității naționale.

Pentru a construi ceva durabil în domeniul Universității, trebuie să ai o perfectă cunoștință a nevoilor, aptitudinilor unui popor, ca și a bogățiilor naturale pe care le posedă, înainte de a-i da o înțeleaptă direcție activității sale și de a-i transmite informațiile potrivite pentru munca ce urmează a o desfășura.

Or România este și va fi pentru mult timp de aici înainte o țară exclusiv agrară. Învățământul trebuie să aibă drept scop să creeze un capital intelectual pentru exploatarea solului și pentru toate industriile atașate agriculturii [...]

Învățământul elementar și primar

Baza învățământului public este instrucția primară. Aceasta trebuie să cuprindă întreaga populație urbană și rurală. România trebuie să evite greșelile Revoluției Franceze, care a proclamat marile principii din 89, dar a neglijat să garanteze dreptul la cultură. Această scăpare nu numai că a întârziat dezvoltarea națiunii, dar a compromis printr-o criză politică, posesia bunurilor dobândite. // p. 152
Prin fondarea comunei rurale, emancipându-l pe țăran, făcându-l proprietar, trebuie să-i asiguri și educația. Trebuie deci pusă în sarcina comunelor constituirea și întreținerea școlilor primare. Această obligație a consiliilor rurale, trebuie să fie înscrisă în clauzele contractului de emancipare a țăranilor. Chiar dacă acum lipsesc mijloacele de realizare, principiul trebuie să apară în lege ca obligatoriu, din momentul în care va fi posibil de îndeplinit. Construcția localului școlii, salariul învățătorului, sunt sarcini ale comunei, la care poate participa și proprietarul.

În lipsa învățătorilor rurali, preoții pot cumula funcțiile de pastori și de învățători, ceea ce le va aduce beneficii, din momentul în care vor avea și salariul învățătorului. Ignoranța preoților, pe care eu nu o cred așa de mare precum se spune, este o obiecție fără valoare în fața principiului enunțat. Ea va fi probabil cauza unei înapoieri momentane, dar în viitor severitatea cu care vor fi aleși preoții, va aduce avantaje și învățământului primar.

Preotul va face școală cu băieții dimineața, iar cu fetele după-amiază. În această a doua activitate ar putea fi secondăți de soțiile lor, pentru că Biserica ortodoxă consimte căsătoria preoților. Prin această distribuție a timpului, capii de familie vor putea să folosească la muncile agricole toți copiii care se vor dovedi îndeajuns de puternici să le îndeplinească [...]

Se vor învăța în aceste școli rurale lectura, scrierea, și puțin calcul aritmetic. O carte pentru copii, va rezuma, sub forma unei enciclopedii domestice, principiile elementare ale moralei religioase, familiale și sociale, ale muncii și igienei. Scrierea acestei cărți va fi scoasă la concurs. Copii care demonstrează inteligență și gust pentru învățatură în școlile elementare, vor trece în cea primară, aflată în apropiere, fără altă sarcină din parte comună decât asigurarea hranei.

p. 153 În toate satele și orașele de al treilea ordin, vor exista două școli: una pentru fete și cealaltă pentru băieți, unde se va desfășura un învățământ mai avansat decât cel din școlile simple elementare [...] // Trebuie, ca în fiecare localitate, unde există oameni care muncesc, să existe o instituție de învățământ pentru tineri, care să învețe să scrie și să socotească, pentru a deschide astfel spiritele tinerilor către observație și raționament. Să cunoască cum să țină o socoteală zilnică a încasărilor și cheltuielilor, a vânzărilor și cumpărărilor; pentru a cunoaște productivitatea fiecărui tip de sol; să distingă care sunt lucrările necesare unei bune productivități, cheltuielile și economiile profitabile. Se adaugă muzica, noțiunile comerciale, de agricultură, de economie a gospodăriei și câteva elemente de mecanică.

Construirea și întreținerea acestor școli, ca și retribuția învățătorului se vor afla în grija municipalităților orașelor, unde ele vor fi întemeiate.

Pentru a forma învățătorii este necesară constituirea unei Școli Normale Primare. Această instituție va avea drept scop nu numai formarea de învățători capabili să predea noțiunile cuprinse în programă, dar și inițierea lor în arta dificilă a pedagogiei. Programele școlilor normale trebuiau să fie puțin mai extinse decât a celor primare, pentru că cel care îi învață pe copii trebuie să aibă un orizont mai larg decât aceștia.

Construirea și întreținerea Școlii Normale Primare este o sarcină a Statului.

Ceea ce am afirmat despre școlile normale primare de băieți poate să se aplice unei școli de fete, cu numai câteva diferențe referitoare la programă [...]

p. 154 O fată instruită devine, din momentul în care este mamă, învățătorul familiei sale. O mamă care știe să scrie și să citească îi va învăța și pe copiii săi aceste operațiuni. Acest simplu fapt subliniază importanța educării femeilor. Se poate spune că îmbunătățirea soartei muncitorilor și educarea lor morală se află în strânsă legătură cu educarea femeilor. A vorbi despre starea și condiția femeilor într-o țară înseamnă a cunoaște nivelul de civilizație din aceea țară [...]

p. 155 Școlile primare vor furniza colegiilor elevi care vor să urmeze mai departe. Dar este evident că acestea vor fi urmate de un număr mic de elevi, iar marea majoritate a populației trebuie să fie îndreptată spre învățământul primar [...] Din aceste considerente împart învățământul colegial în cel gimnazial sau literar și cel profesional.

Învățământul teoretic va fi destinat educației clasei superioare. El pregătește oameni pentru profesiile liberale, pentru studii superioare, fie literare, științifice,

economice sau administrative. Constituirea a trei colegii în principalele orașe ale țării este mai mult decât suficientă, pentru necesitățile prezente.

Învățământul profesional cuprinde agricultura, artele și meseriile, comerțul și tot ceea ce are legătură cu agricultura. Dacă nu va putea fi gratuit, trebuie să fie pus în sarcina celor cu averi medii, pentru că este, pentru viitorul țării, cel mai important. Datorită lui se poate crea o burghezie inteligentă și muncitoare. Trei școli de învățământ profesional sunt suficiente pentru Moldova. Poate vor putea fi însoțite și de existența unei ferme model [...] //

Învățământul Superior

p. 156

Embrionul Facultății de drept, anexat Colegiului de la Iași, este tot ceea ce există în Moldova ca învățământ superior; reprezintă tot ceea ce a produs învățământul secundar timp de 27 de ani. Acest lucru este cea mai justă critică a sistemului de învățământ actual și a principiilor, mai bine spus a prejudecăților, care au condus reformele succesive și infructuoase. Totul trebuie creat în învățământul superior [...]

Prințul va face tot posibilul pentru reunirea mijloacelor materiale și intelectuale ale Principatelor Unite, într-o singură Universitate. Chiar dacă fiecare principat va avea o administrație separată, domnitorul va putea ocoli acest obstacol. Va putea împărți facultățile între cele două capitale astfel: Facultatea de Drept, cea de Litere și de Științe Morale și Politice, la Iași; Facultatea de Medicină, de Științe Matematice și Fizice, cea de Științe agricole, de industrie și comerț, la București.

Tineretul muntean și cel moldovean se vor pregăti pentru Unirea definitivă și completă. Forța creației, dublată de comuniunea eforturilor și de sacrificii din ambele principate spre un singur scop, va aduce progresul.

Iată care ar fi mijloacele de realizare ale acestui obiectiv: 1. Alegerea profesorilor indigeni, capabili să predea în învățământul universitar; 2. apelul la profesori străini; 3. trimiterea în străinătate a tinerilor, pentru a face specializări; 4. traducerea imediată în limba română a lucrărilor clasice, pentru a fi folosite de studenți.

Nu am nimic de adăugat în ceea ce privește Facultățile de drept, medicină, științe și litere, a căror organizare poate fi preluată din cea a instituțiilor analoge din Europa.

Voi insista asupra creării a două facultăți, care lipsesc din învățământul occidental: 1. o Facultate de științe economice, administrative și politice; 2. o Facultate de științe agronomice, industrie și comerț.

Facultatea de Științe Economice, Administrative și Politice

Un conducător de stat care dorește să organizeze o țară, este paralizat în eforturile sale de lipsa unor administratori capabili și experimentați, care să pună în practică îmbunătățirile și reformele dorite. Trebuie deci să încredințeze funcțiile publice unor oameni neinstruiți în domeniu [...] Trebuie ca funcționarii publici să aibă o pregătire serioasă.

Astfel orice șef de birou, orice prefect, orice profesor, magistrat, diplomat, ministru, trebuie să știe economie politică, drept natural, drept public, statistică, administrație generală, proceduri administrative. Funcția de administrator cere, // pe lângă cunoștințe enciclopedice, o anumită înclinare spre organizare. Totuși în țările civilizate în administrație se regăsesc ignoranți, incapabili, corupți [...] Trebuie deci să luăm exemplul Germaniei, unde există, de mult timp, o Facultate de științe administrative și financiare (cameralistii), unde se predau toate cunoștințele necesare unui bun administrator.

Facultatea de Științe Agronomice. Industrie și comerț

Pentru a înțelege importanța științelor agricole și importanța unui învățământ universitar consacrat acestora, ajunge să enumăr principalele cunoștințe pe care trebuie să le posede un cultivator, pentru a aduce profit domeniului său.

În primul rând, trebuie să-și aleagă terenul, să-l împartă cu destinații precise. Deci ar trebui să aibă cunoștințe de geometrie, geologie și de fizică. Pentru a-l cultiva, are nevoie de mașini; pentru a le construi, a le întreține și a lucra cu acestea, are nevoie de cunoștințe elementare de mecanică, dacă nu vrea să-și epuizeze eforturile [...]

Facultatea de Teologie

Importanța creării acestei facultăți este prea specială, pentru a o aprofunda aici. Pentru mulți ea pare că este o categorie aparte, de care nu trebuie să se ocupe decât cei care poartă un vestmânt bisericesc. În același timp, guvernul, interesat de soarta tuturor cetățenilor săi și care are dreptul să conteze pe preoți în problema educației primare, nu trebuie să rămână indiferent în fața stării deplorabile în care se găsește, în special, clerul de jos. Va căuta să-l ridice prin instrucție.

Facultatea de teologie va avea drept scop în principal formarea de profesori pentru seminariile teologice. Tinerii, care îmbracă haina preoției, vor fi scoși din instituțiile laice. Cunoștințele necesare pentru admiterea în seminarii, nu trebuie să fie cu nimic mai specială. Este chiar necesar, ca înainte de a se fi consacrat definitiv altarului, să fi trăit printre cetățeni, fiind astfel implicați în societatea la care vor contribui ulterior să o îmbunătățească prin predici moralizatoare.

Istoria eclezeastică, predicile, morala evanghelică, noțiunile de agricultură, de igienă, de medicină, de drept civil și de drept canonic, iată ce ar trebui să cuprindă programa seminariilor.

Profit de una dintre prevederile Bisericii Ortodoxe și aş stabili, chiar prin lege, ca preoții să se căsătorească numai cu femei care știu să scrie și să citească, capabile să-i secondeze în activitatea de educare a tinerelor din mediul rural.

Industria. Nu trebuie să ne temem să mărturisim că industria, în accepțiunea adevărată a cuvântului, lipsește din Principatele Unite [...]

În industrie, într-o țară agricolă, unde nu există încă nimic impus, mă pronunț p. 159 pentru o libertate deplină. Toate industriile artificiale, care nu reprezintă o nevoie, care nu reprezintă nimic, sunt parazite. Condamn deci, așa cum am făcut-o și în problema vămilor, tot ceea ce se numește suprataxă sau prohibiție, destinate pentru a favoriza industriile exotice [...]

Totuși se impune o problemă: un popor nu poate progresa fără industrie. Industriile indispensabile sunt cele ale: fierului, aramei, plumbului, ale pielăriei, pentru că sunt în strânsă legătură cu agricultura, cu satisfacerea bunurilor primare și pentru apărarea națională. Au o importanță deosebită, ar trebui înființate și dezvoltate. Toată problema este cum pot fi constituite [...]

Mă voi referi la industria fierului, de exemplu.

Principatele Unite au mine de fier și de cărbune; ar trebui ca exploatarea lor să nu fie separată. Se cunoaște existența lor, dar într-o manieră vagă. Nimeni nu știe unde sunt depozitele, ce cantitate există, care este bogăția // mineralelor, care p. 160 este distanța între mina de metal și a cea de combustibil, nici care sunt dificultățile de transport. Nici un om de știință nu a făcut un studiu aprofundat, pentru a putea stabili calculele și costurile. În consecință, pe baza unor informații incerte nu poți să implici o companie serioasă să înceapă exploatarea zăcămintelor. Guvernul ar trebui să treacă la stabilirea riscurilor, la primele cheltuieli financiare, însărcinând un inginer minier să pregătească, prin sondaje, o examinare aprofundată, ceea ce se numește, în termenii de specialitate, un studiu și un proiect [...] În urma lucrărilor pregătitoare, o societate, sigură de calculele sale, se va forma pentru exploatare, iar guvernul va găsi foarte probabil căile de plată. În chestiunea industriilor, studiile bine făcute au prețuri bune și foarte bune; și pentru a încuraja capitalurile, guvernul trebuie să dea exemplu, participând la formarea capitalului social, partea sa fiind compusă din cheltuielile aferente pregătirii proiectului, unde se vor regăsi și rambursări.

Este o nouă aplicație a sistemului, pe care l-am indicat cu ocazia Băncii de Circulație și a celei de Credit Funciar. Guvernul român, care este într-o situație specială și care trebuie să facă totul din nimic, trebuie, atât cât poate, să ia inițiativa pentru lucrurile vitale și să încurajeze capitalurile, de obicei timide și neîncrezătoare, plasându-se în fruntea subscripțiilor [...]

Un popor care are pe teritoriul său mine de fier și de cărbune, trebuie cu orice preț să dezvolte industria fierului. Așa își va procura uneltele pentru agricultură, pentru meșteșugari, harnașamentele pentru cai și atelaje, fabrici de arme și ateliere pentru repararea și construirea mașinilor. Încet-încet se va forma și un personal de mecanici și lucrători, care lipsesc acum complet, // dar ale cărui elemente există în p. 161 sânul populației țigane [...]

Mai există o industrie, pentru care orice sacrificiu este binevenit: crearea de ateliere pentru construirea și întreținerea mașinilor agricole. Dacă există vreo țară unde astfel de mașini sunt indispensabile, aceasta este, unde există terenuri întinse

și o populație destul de puțin numeroasă. Mai multe tentative de creare a acestora au eșuat. Aceste rezultate nesatisfăcătoare se explică prin dificultățile de transport, lipsa muncitorilor. Un atelier de construcție și alte trei-patru de reparație, bine plasate, ar fi de ajuns pentru a produce această măreață îmbunătățire, care răspunde unor necesități urgente [...]

p. 162 Pentru alte ramuri industriale, cum este de exemplu pielăria, care are importanța sa alături de fier și de mașinile agricole // ar trebui și ea încurajată. [...] Nici suprataxe, nici prohibiție, nici monopoli, nici privilegii. Guvernul nu trebuie să favorizeze decât acele lucruri necesare pentru toți, precum drumurile, podurile, canalele, instituțiile de credit și de exploatare a fierului. Restul este resortul exclusiv al industriei particulare [...]

Printre privilegiile și monopoli nu pot să nu accept cele legate de brevetele de invenție, de perfecționare, de import. Inventarea unui nou procedeu și introducerea lui pe piață, este protejată de toate legislațiile [...]

Cât despre industriile de lux, uzine, filaturi, guvernul nu trebuie să sacrifice nici un ban, nici să pună o singură suprataxă pentru a grăbi dezvoltarea lor. Dacă acestea se dezvoltă, înseamnă că răspund unei necesități interne, iar creatorii lor vor fi avut inteligență, spirit de muncă și de economie [...]

p. 163 *Comerțul.* Nu am decât puține lucruri de spus asupra comerțului sau mai bine spus o singură frază: libertatea absolută.

Este evident că prin aceasta nu vreau să sustrag comerțul de sub incidența supravegherii mărfurilor periculoase sau contrare moralei publice, nici asupra locurilor, zilelor sau orelor de vânzare; eu mă refer la schimburile, la tranzacțiile dintre cetățeni, care nu trebuie jenate de nici un monopol [...]

Pe aceste baze ar trebui stabilit viitorul cod comercial, a cărui redactare o aștept cu nerăbdare. Voi insista numai asupra urgenței de promulgare a legii relative la execuția contractelor, la respectul schimbării și plății biletelor, efectelor, măsuri fără de care nu poate fi posibil un comerț [...]

Agricultura

Este o problemă vitală pentru România, țară eminentă agrară. Din nefericire, și agricultura se găsește într-o stare deplorabilă, care lasă inerte cea mai mare parte a bogățiilor. Este foarte important ca guvernul să-i vină în ajutor [...]

p. 164 În primul rând este necesară constituirea unei Bănci de Credit Funciar, pentru că aceasta va aduce agriculturii capitalul necesar, fără limite, putem spune, iar banii sunt cei care produc efecte benefice.

Am arătat avantajele unui cadastru, care permite guvernului de a repartiza echitabil și în cunoștință de cauză, impozitele asupra proprietății și care, delimitând fiecare parcelă, le va delimita, stăvilind procesele ruinătoare.

Insist ca guvernul să nu dea înapoi în fața sacrificiilor, pentru a dezvolta exploatarea fierului, industrie avantajoasă și pentru agricultură, și, în ciuda opiniilor mele de libertate nelimitată pentru industrie și comerț, guvernul trebuie să se implice în construirea și întreținerea de mașini agricole.

Consiliile generale ale districtelor trebuie să pună în funcțiune comisiile agricole, care pot sprijini prin exemplul și încurajările lor, îmbunătățirea și dezvoltarea producției.

În vederea învățământului public, am arătat avantajele pe care le prezintă fermele model și școlile de agricultură; am prevăzut și crearea unei instituții noi: Facultatea de agronomie.

Mă voi mulțumi să indic în trecere două îmbunătățiri care îmi par urgente: 1. pajiștile artificiale, necunoscute încă în Moldova și care în câțiva ani pot multiplica producția de animale și permite crearea unei rase de cai; 2. drenajul, care încă nu a fost aplicat și care ar reda agriculturii mari suprafețe de pământ, <din locul> de unde până acum s-au răspândit bolile [...]

Străinii

p. 165

Poziția mea de consul ar părea că mă intimidează să tratez despre statutul străinilor în Principate. Nu este adevărat. Dorința mea de a fi util acestor provincii este atât de sinceră și am demonstrat-o de atâtea ori că nu am nici cea mai mică jenă să-mi exprim opinia asupra acestei probleme.

Puțin timp după urcarea domnitorului pe tron, i-am spus, și își poate aminti cu siguranță: „Principatele Române, regăsindu-și independența, doresc să se elibereze de stăpânirea străină în problemele interne; iată-le libere de a se administra după bunul plac, și cred că schimbările pe care le vor face, nu vor fi împotriva străinilor. Admit că ingerința acceptată de către unii și alții în trecut, a fost funestă, așa cum mă aștept ca o reacție imprudentă să producă un efect contrar. În timp de șase luni, un an poate, românii vor fi așa de bucuroși de a fi liberi, încât fără să se gândească la serviciile făcute lor de către Puteri, își vor întoarce autonomia contra celor care i-au ajutat” [...]

Care sunt acuzele făcute puterilor străine? De a se amesteca în politică? Dar de când România a intrat în faza independenței sale, este imposibil să găsești un singur exemplu în sprijinul afirmației de mai sus; și dacă în acești ultimi ani două sau trei persoane străine s-au amestecat în mișcare, au făcut acest lucru în timp ce șapte puteri se aplecau asupra destinului României. Trebuie remarcat că au lucrat în sprijinul cauzei naționale. // Se repetă că străinii au venit să acapareze banii indigenilor, pentru a-i cheltui în altă parte? Aș vrea să mi se dea un singur exemplu de un străin îmbogățit, iar eu cred că bogățiile cheltuite afară nu aparțin străinilor.

p. 166

Să vedem ceea ce se întâmplă cu adevărat. Care sunt străinii ce vin aici? Profesori, artiști, negustori. Și unii și ceilalți aduc fie știință, fie o meserie, fie mărfuri. Este aceasta o crimă? [...]

Dar să nu ne temem să abordăm problema cea mai delicată, care lezează cel mai mult susceptibilitatea națională: jurisdicția consulară. Ea reprezintă o anomalie într-o țară creștină. Cine neagă acest lucru? [...]

Această instituție este respinsă, se spune, pentru că este făcută în alte vremuri și pentru alte obiceiuri. În tratate, lucrurile cele mai respingătoare sunt cele care

impun sarcini. Acceptăm cu bunăvoință avantajele, dar nu sarcinile. Dar tratatele sunt tratate, atât timp cât ele există și lucrul cel mai cinstit este să le respecti.

În timp, este adevărat că se petrec reforme, adică se demonstrează că realitățile depășesc spiritul tratatelor. Iată adevărata cale de urmat. România prin instituții bune, prin respectul legilor, prin imparțialitatea justiției, prin înțeleapta repartiție a impozitelor, prin securitatea reală și absolută dată persoanelor și averii tuturor fie indigeni, fie străini, care trăiesc pe teritoriul ei, dovedește că oferă toate garanțiile și atunci nu va avea nici un obstacol în revizuirea unor tratate, atât de dorită de unii dintre funcționarii săi [...]

p. 167

Până la instaurarea unei astfel de situații, eu sfătuiesc să se suprimă toate acele contracte de furnituri, de arendă sau de altă natură, care au trecută clauza prin care un străin care este adjudecat se obligă să renunțe la protecția consulatului său, în legătură cu tot ceea ce reprezintă acest contract... În sfârșit, am auzit vorbindu-se despre un proiect de a chema specialiști străini, destinați să reorganizeze serviciile publice, precum finanțele, administrația, justiția, armata, învățământul public. Sunt necesari, de asemenea, în anumite industrii și pe bună dreptate îi dorim eminenți, cu experiență, atrăgând prin activitatea și caracterul lor încredere și considerație. Dar credem că oameni de o asemenea valoare vor accepta în contractul lor clauza, care este o renunțare, cel puțin parțială, la naționalitatea lor, în timpul sejurului lor în România? [...]

p. 168

Românii ar trebui să renunțe la dubla prejudecată, care nu are nici un fundament. În primul rând nu gândesc decât că străinii vor să-i exploateze, ei numesc exploatare beneficiile pe care aceștia le au din munca și din eforturile lor, cu ajutorul consulatului, pentru legitima apărare a intereselor lor. De aici, tendința constantă pentru a o combate și convingerea că este o bună afacere să-i ruinezi.

În al doilea rând, românii cred că capitalurile străine nu așteaptă decât momentul de a se infiltra în țara lor și că sunt fericiți să vină aici. Este o mare greșală, pentru că capitalul își poate găsi oriunde piața de desfacere. El nu vine pe un teritoriu nou, decât după ce a studiat perfect și a constatat existența tuturor garanțiilor pe care le cere [...]

Miniștrii

p. 169

Cum mi-am făcut drept scop de a nu ocoli nici o problemă, voi aborda în continuare problema miniștrilor și a consiliului de miniștrii. Relativ la alegerea persoanelor am de spus puține lucruri, pentru că este un domeniu în care numai prințul singur poate // judeca. Spun numai că este Prinț pentru țară, nu pentru el însuși, așa cum el însuși recunoaște și își va căuta sfetnicii nu printre simpatiile personale, ci printre acei ce au calitățile necesare pentru a conduce treburile țării. Să își amintească de Christos, care ține mult la Sfântul Ioan, discipolul său favorit, dar i-a încredințat pe Apostoli lui Petru, care mai apoi l-a renegat. Este un mare exemplu pentru prinț, care nu trebuie să-și amintească pasiunile politice, ostilitățile, care i-au precedat urcarea pe tron. Calitățile, inteligența, dragostea de muncă,

experiența, devotamentul pentru popor, iată singurele calități care îl pot preocupa la alegerea miniștrilor [...]

Pentru ca prințul să-și poată alege miniștrii dintre oamenii capabili, este limpede că statul trebuie să le acorde un statut bun. Retribuția actuală de 600 de ducați este prea mică, ar trebui cel puțin 40 000 de franci pe an, pentru ca fiecare ministru să trăiască onorabil în capitală.

La această retribuție aş adăuga o locuință ministerială, prevăzută cu tot ceea ce este necesar, pentru că o astfel de locuință este indispensabilă unui ministru mai mult decât unui prefect. Astfel va înceta starea actuală, unde primii funcționari ai admnistratiei sunt invadați în birourile lor de către o mulțime de solicitanți, cărora le dedică un timp prețios pentru alte activități [...]

Trebuie ca atribuțiile fiecărui ministru să fie bine delimitate. Este ceea ce noi numim: separarea puterilor, măsură foarte utilă în executarea promptă a treburilor publice. Astfel Consiliul de Miniștri, care nu este un tribunal, trebuie să elimine din activitatea sa multe lucruri care nu țin de competența sa [...]

Într-un singur caz Consiliul poate fi tribunal, ținând o audiență publică și solemnă atunci când se ocupă de soarta judecătorilor, care ocolesc adevărul. Ceilalți funcționari, corupți vor fi încredințați justiției obișnuite, dar magistrații, care alcătuiesc o categorie importantă și se fac vinovați de abuzuri în funcție, trebuie să dea satisfacție societății. Nimic nu poate zgudui conștiințele decât o sentință a Consiliului de Miniștri. //

Cât despre reorganizarea relativă a diferitelor departamente, ea va fi făcută cu ajutorul specialiștilor, care se intenționează să fie chemați din afară [...]

Nu mai rămâne decât să insist asupra ierarhiei și a disciplinei care urmează a se stabili în ministere.

Până în prezent nu se poate spune că au existat funcționari de carieră în Moldova, deci o anumită ierarhie. Numirile și înaintările în funcție au fost întâmplătoare și după favoruri, fără nici o legătură cu munca depusă. Fără îndoială, într-un anumit moment guvernul avea mâinile legate de obiceiuri practicate demult, care l-au împiedicat să acorde celor cu merite primele posturi [...] Sunt necesare anumite reguli, care ar trebui să le dea funcționarilor speranța unor înaintări făcute după muncă. Sunt mijloace puternice de a introduce spiritul de emulație și da a-i lega pe oameni de o carieră, care le promite un viitor sigur.

În consecință se va instaura o disciplină, care acum lipsește cu desăvârșire. Astăzi este un lucru obișnuit ca un ordin al unui ministru sau al unui șef să nu fie îndeplinit [...]

Iași, noiembrie 1859

LEOPOLD LOUIS PHILLIPPE MARIE VICTOR DE SAXA-COBURG-GOTHA, DUCE DE BRABANT (1835–1909)

Léopold Louis Philippe Marie Victor (1835–1909), duce de Brabant și viitor rege al Belgiei sub numele de Leopold II (1865–1909) a fost una dintre figurile importante ale istoriei secolului al XIX-lea și al colonialismului în Africa. Fiu al primului rege al Belgiei, Léopold I (1831–1865) și al soției acestuia, Louise-Marie d'Orléans (1812–1850), a avut parte de o educație aleasă alături de fratele său, contele de Flandra (1837–1905) și de sora sa, Charlotte (1840–1927), devenită împărăteasa Carlota a Mexicului (1864–1867). La 18 ani, când deja primise titlul de duce de Brabant ce-l recomanda ca moștenitor al tronului, s-a căsătorit la data de 22 august 1853 cu arhiducesa Maria Henrietta de Austria (1836–1902), un mariaj pus la cale de rege și menit a întări poziția tânărului stat pe harta politică a Europei. La puțin timp după aceea a întreprins un prim voiaj în Orient (1854–1855), care l-a purtat până în Egipt și Palestina fără a-i oferi însă posibilitatea de a vedea mai bine Constantinopolul. La început, deși diferiți ca temperament și interese, cei doi soți au avut o căsătorie aproape fericită și doi copii, prințesa Marie Louise (1858–1924) și prințul Léopold (1859–1869), acesta din urmă considerat drept urmaș al tatălui său. Pe plan politic, ducele de Brabant încerca să lase deoparte diferențele de viziune care-l despărteau de rege, să se adapteze și să învețe din mers. Avea însă proiecte, care acum erau doar trasate mental dar păreau să-l apropie de importanți demnitari belgieni ai vremii, printre care merită a fi amintit – fie și pentru conexiunea cu spațiul românesc – Edouard Blondeel van Cuelebroeck (1809–1872). Dintre acestea, cel legat de realizarea unor colonii pentru stat va reuși să capete formă și să se materializeze. Din diverse motive politice, dar și de natură personală, Léopold a pornit în 1860 într-o călătorie care-l va purta spre orașul pe care dorea de mult timp să-l cunoască, Constantinopolul. Acest voiaj a fost unul scurt (22 martie–9 mai), trei săptămâni fiind dedicate unei vizite la sultanul Abdülmecid I (1823–1861), ducele fiind printre puținele personaje regale primite cu un mare fast pe o durată atât de lungă. Trecând prin principate, a fost interesat de dezvoltarea noului stat român, de instituțiile sale, dar și de persoana domnitorului Alexandru Ioan Cuza. Nu a putut să-l vadă pe acesta, plecat la Iași cu treburi, însă a asistat la o ședință a Adunării, la o reprezentare dată de un corp al armatei și a discutat cu români implicați în conducerea statului (Ion Ghica) astfel încât impresia sa, deși făcută în grabă, poate fi privită ca pertinentă.

Reîntors la Laeken, Léopold s-a dedicat familiei și rolului său în plan politic, căpătând rapid aptitudinile necesare preluării conducerii monarhiei. În 1864 i s-a născut cea de-a doua fiică, Stéphanie (1864–1945), iar în anul următor moartea tatălui său l-a găsit pregătit pentru a-și asuma rolul de rege. A întreprins numeroase reforme, dar în ciuda aprecierii de care se bucura din partea supușilor și a colaboratorilor, i-a devenit clar că nu poate impune numele Belgiei și câștiga suficiente resurse care să-i susțină proiectele fără a pune bazele unor colonii. Moartea singurului său fiu legitim (1869) l-a afectat profund și deși se afla pe o poziție ce ar fi fost considerată ireconciliabilă cu soția sa cei doi au mai făcut o încercare de apropiere pentru asigurarea unui moștenitor al tronului. Însă, în 1872, se naște o a treia fiică, Clémentine, după care are loc o separare. Marie Henriette dedicându-se întru totul creșterii copiilor. Primele încercări ale lui Léopold de realizare a unor colonii eșuaseră și cu toate acestea, fără a renunța, cu ambiție și perseverență, a reușit în perioada 1876–1884, cu ajutorul exploratorului Henry Morton Stanley (1841–1904), să dea viață visului. Marile puteri europene au recunoscut faptul că Belgia deținea o colonie precum Congo, ulterior controlată annat. În timp, vor

apărea numeroase controverse legate de guvernarea belgiană în acest loc, de modul de exploatare a resurselor și distribuirea lor. Îmbogățirea statului, dar mai ales a familiei regale a devenit evidentă și poate nu ar fi deranjat atât de mult opinia publică, dacă regele nu și-ar fi schimbat modul de a fi. Încă din 1895, regina a părăsit Curtea și s-a stabilit la Spa, Léopold frecventând cercuri prea puțin elitiste și creându-și o imagine care s-a suprapus într-un mod nefericit peste atacurile de pe plan internațional care vorbeau despre o încălcare a drepturilor locuitorilor din Congo. În fața acestora, aproape că nu a luat nicio măsură. În 1900 a întâlnit-o pe Blanche Delacroix ce va rămâne cunoscută istoriei sub numele de Caroline Lacroix sau baroneasa Vaughan, dar care pe atunci era doar o tânără de 16 ani considerată o damă de companie de origine franco-română născută la București, ce-l va ferma pe rege. În calitate de amantă a acestuia care beneficia în mod prea puțin transparent de pe urma veniturilor provenite din Congo și nu numai, a reușit să-l influențeze pe rege ce s-a înstrăinat de cei din jur și de familie. După moartea Mariei Henrietta și nașterea a doi fii din această relație, Lucien (1906–1984) și Philippe (1907–1914), prezența tinerei doamne a devenit constantă la Laeken, reședința regală. În 1909, cu cinci zile înainte de moarte, regele Léopold s-a căsătorit religios cu baroneasa Vaughan, un act care însă nu a fost recunoscut de statul belgian.

Relatarea de față face parte dintr-un jurnal-corespondență, aceste rânduri fiind trimise de Léopold tatălui său, primul rege al Belgiei. După moartea acestuia din urmă, întreaga sa arhivă a fost încredințată baronului Adrien Goffinet (1812–1886). În timp, acestei arhive i se vor adăuga și alte acte și scrisori ale fostului duce de Brabant. În cele din urmă, prin intermediari, întregul fond a trecut în custodia Arhivelor Palatului Regal, iar un fragment al călătoriei din 1860 va fi publicat pentru prima dată de arhivistul acestei instituții, Gustaaf Janssens¹. Însă cea care a publicat întregul material într-o ediție critică a fost Sophie Basch. Manuscrisul este format din foi volante împărțite în 7 fascicule diferite. Cele care fac referire la spațiul românesc se află în al treilea și al patrulea grupaj de acest tip, conform celor indicate de editor.

LEOPOLD LOUIS PHILLIPPE MARIE VICTOR DE SAXA-COBURG-GOTHA, DUCE DE BRABANT

Călătorie la Constantinopol²

[...] Malul stâng rămâne jos. Păduri, pajiști. Mlaștini. Malul drept este destul de ondulat până la Smederevo³. Acest oraș are în capătul său un fel de fort p. 44
rectangular cu pereți drepți și creneluri, ceea ce produce un efect destul de deosebit. Până la Baziaș⁴, ne reîntoarcem într-o țară plictisitoare și uniformă. Aici, ne despărțim de domniile ofițeri austrieci, care vor reveni la Viena folosind trenul și purtând cu ei toate mulțumirile mele față de împărat⁵ pentru toate atențiile care mi s-au acordat.

¹ Gustaaf Janssens, *Les notes de voyage du duc de Brabant. Une source de premier plan pour mieux connaître les idées du futur roi Leopold II* în „Nouveaux regards sur Léopold Ier et Léopold II”, p. 105–109.

² Traducere după Léopold de Belgique, *Voyage à Constantinople*, text îngrijit, prezentat și adnotat de Sophie Basch, introducere de Gustaaf Janssens, Bruxelles, Paris, Ed. Complexe, 1997, p. 44–50.

³ *Semendria*, oraș, Serbia.

⁴ *Baziasch*, sat, comuna Socol, jud. Caraș-Severin.

⁵ Franz Joseph I (1830–1916), împărat al Austriei, rege al Boemiei și Croației și rege apostolic al Ungariei (1848–1916).

Începând cu cetatea de la Golubac⁶ intrăm în munți. O stâncă numită Babacai⁷ ieșea din apă. Munții, cu un aspect îndestul de grandios și sălbatic, nu se ridicau la înălțimea celor care puteau fi văzuți de pe Rin. În general, copacii îi acopereau, dar lipsa pitorescului și a oricărei urme de locuire dădeau priveliștii monotonie. Verdeța abia de începea să se ivească. Ici și acolo, grupuri de paznici din cadrul trupelor ne escortează. De asemenea, la stânga noastră se găsește drumul contelui Zichy. Soarele luminează foarte bine peisajul. Treceam de micile Porți de Fier⁸ și le parcurgem fără să remarcăm nimic interesant. Apa este prea adâncă pentru a da vina pe vârtejuri. În acest timp, vasul avea o ușoară mișcare. Dunărea prezintă numeroase curbe și se strâmtează. În mod normal, de aici se vede foarte plăcut. Aproape de Cazane⁹, fluviul are numai 7,5 stânjeni¹⁰ lărgime și munții lasă Dunărea să se scurgă printr-o deschizătură destul de pitorească și vrednică de luat în seamă. Orșova¹¹ se află situată într-un mod plăcut dincolo de această despicătură, la buza fluviului, la picioarele munților și la intrarea în mica vale a Mehădiei¹², celebră prin băile sale și pe care voi regreta că nu pot să o vizitez. Aici se găsește frontiera austriacă. Două mici fortărețe turcești, destul de ruinate și păzite de soldați îmbrăcați în zdrențe, completează planul secund al tabloului. Primesc pe vas vizita comandantului austriac, a inspectorului naval și această depeșă ce o anezez, a consulului nostru la București¹³, <Jacques> Poumay¹⁴. Cât de

p. 45

// comod este acest telegraf electric!¹⁵ La o sută de pași de aici se găsesc Porțile de Fier și o nouă repriză de vârtejuri, care nu au reușit să ne atragă atenția, cum nu au făcut-o nici celelalte. La Turnu Severin¹⁶, ținutul redevine monoton: am lăsat în urmă Carpații. Pe când ne reaprovizionăm cu cărbune și în ciuda nopții (ora 7), autoritățile și o companie de trupe românești, precum și o populație destul de numeroasă și binevoitoare se găsea adunată pe chei. Am fost nevoit să cobor, să le dau binețe și să le mulțumesc. Cei trei ofițeri români cărora le-am vorbit s-au exprimat foarte bine în franceză. Primirea afectuoasă a tuturor acestora m-a impresionat și îmi pare importantă.

Pe timpul zilei, la umbră au fost 15 și chiar 16 grade Réaumur¹⁷. Sunt cincisprezece zile <de când sunt pe drum>, este încă zăpadă.

În această seară ne continuăm drumul nostru sub un clar de lună minunat.

⁶ Golubac, oraș, Serbia.

⁷ Papazeu. Folosind lucrarea geografului Elisee Reclus, editorii jurnalului au identificat-o în mod corect cu Babacai.

⁸ *Petites Portes de Fer*.

⁹ Kazan.

¹⁰ Stângen marin=unitate de măsură egală cu 185 cm.

¹¹ Orșova, oraș, jud. Mehedinți.

¹² Mehădia, sat, com., jud. Caraș-Severin.

¹³ Bucharest.

¹⁴ Jacques Poumay, consul al Belgiei la București.

¹⁵ În România, prima linie telegrafică a fost construită în 1853 pe traseul Viena-Timișoara-Sibiu. În anii următori au fost deschise liniile București-Giurgiu-Rusciuc și Iași-Cernăuți. Serviciul telegrafic a fost instalat și deținut până în 1859 de către companiile austriece.

¹⁶ Turnu Severin, oraș, jud. Mehedinți.

¹⁷ Scară termometrică inventată la 1730 de fizicianul și naturalistul francez René Antoine Ferchault Réaumur (1683-1757). Conversia în grade Celsius se face după formula 5r.4 (r este temperatura în grade Réaumur).

Nu urc pe punte decât destul de târziu. Dunărea este destul de mare și formează multe insule întinse. Vârfurile sunt puțin ridicate și plictisitoare. [...]

La ora 10 trecem de Rusciuc¹⁸, oraș turcesc ce se sprijină pe o mare parte de teren și a devenit celebru în timpul ultimului război¹⁹. Trebuie să ocolim mai multe insule pentru a ajunge la Giurgiu²⁰, mic târgușor valah. Autoritățile și trupele ne așteptau pe chei. Am coborât imediat pentru a trece în revistă compania de infanterie, plutonul de cavalerie și ordonanțele. Starea trupelor este bună. Infanteria seamănă cu cea a prusienilor, cât despre cavalerie am putea vorbi mai degrabă de lăncieri, plastroanele²¹ fiind albe. Toți ofițerii vorbeau foarte bine franceza, aspectul fiind unul franțuzesc, purtând barbișon și pălărie *à la française*.

Având un avans de câteva ore, am început de îndată să examinez proiectul pe care îl aveam de realizat până să ajung la București. Am găsit cu ușurință două calești vechi. Am înhămat doisprezece cai conduși de trei surugii. Câteva frânghii au luat aici locul sforilor și harnașamentului din piele. Cei care conduc nu sunt mai îngrijiți decât animalele lor. Ei purtau o căciulă mică din blană, o jachetă din zdrențe, pantaloni largi și ghetе sau pachete de legături în jurul picioarelor. Caii lor mici, adevărați ponei, care nu sunt îngrijiți niciodată și care sunt într-o stare apropiată de cea naturală, alergau precum vântul. De la Giurgiu la București sunt douăzeci și cinci de leghe²². Schimbăm de cinci ori caii. Drumul se parcurge în 4 ore și ½, în 5 ore și câteodată în 6 ore. Deocamdată, până la următoarea stație de poștă nu există un drum trasat. Străbatem câmpuri, trecem peste râpi, vaduri, găuri și bulgări de pământ, stâlpi de telegraf. Prima stație de poștă este satisfăcătoare. Ținutul este întins și pământul arid. Caii noștri zboară în galop întins. Surugii noștri scot continuu țipete. Uneori, pentru ei este un mijloc de a-și impulsiona animalele, // p. 46 de a le sincroniza mișcările și de a preveni ciocnirile cu alte căruțe sau cu călători.

În afara unor câmpuri cu grâu și a câtorva mici păduri de stejari, țara este necultivată și de nelocuit. Solul negru și fără nicio piatră este excelent. A doua poștă este și ea satisfăcătoare. Schimbul se găsește aproape de un sat, adică niște cocioabe mizerabile din lut, acoperite de stuf.

Căruțele românești au roți neferecate și compuse în general din bucăți de lemn, abia rotunjite. Mai primitiv de atât nici că se poate.

L-am întâlnit într-un salon la Giurgiu pe prințul Ion Ghica²³ și pe dl. Poumay, consulul nostru. Prințul, pe care l-am cunoscut la Samos²⁴, este un ghebos mic, ce

¹⁸ *Roustchouck*, oraș, Bulgaria.

¹⁹ Este vorba despre războiul Crimeii (1853–1856).

²⁰ *Giurgevo*, oraș, jud. Giurgiu.

²¹ Partea din față a unei platoșe, un fel de pieptar, care protejează împotriva loviturilor de sabie.

²² Unitate de măsură egală cu 4452 m.

²³ *Jean Gika*. Ion Ghica (1816–1897), om politic, diplomat, matematician și academician român.

²⁴ Insulă în Marea Egee, teritoriu aparținând la acea dată Imperiului Otoman. Ion Ghica a fost bei de Samos între 1854–1859, timp în care a reușit să pună capăt pirateriei, practică pe scară largă în acea vreme și care a afectat serios aprovizionarea trupelor angrenate în războiul Crimeii. Titlul onorific de Prinț de Samos a fost purtat și după terminarea misiunii în insulă. Cf. editorului Jurnalului, nota 81, p. 46, viitorul rege Leopold II ar fi efectuat o altă călătorie în 1854–1855.

trece, pe bună dreptate, ca fiind foarte capabil și care, acum conduce guvernul din Țara Românească. Este un om distant, viclean, calm, instruit, vorbind la perfecție limba franceză.

A treia poștă ne-a condus într-un ținut ușor ondulat. Sunt multe urcușuri și coborâșuri și suntem zdruncinați ca pe mare. Căii își caută drumul: la dreapta, la stânga, înainte, prin trecerile cele mai greu de străbătut. Pe la capătul stației noastre de poștă am trecut peste râul Argeș²⁵, pe jumătate prin vad, pe jumătate peste un pod realizat din pirogi și din bârne necioplite și prea scurte pentru a acoperi lățimea șuvoiului. A patra stație de poștă ne-a adus plăcerea de a reîntâlni doi ofițeri, maiorul Solomon²⁶ și căpitanul Filipescu²⁷, trimiși pe post de miniștri de prințul Cuza²⁸ pentru a mă întâmpina. Acești doi domni, dintre care ultimul a slujit în Rusia, sunt destul de cumsecade și ar putea foarte bine să facă parte din curțile de la Paris sau Bruxelles.

A patra stație de poștă este oribilă. Construirea drumului a făcut gropi adânci, în care coborâm în mod cumplit. Nu înțeleg cum rezistă trăsura noastră. Aspectul țării este unul plictisitor, trist, <pământul> puțin cultivat și încă și mai puțin locuit. Este aproape un deșert.

A cincea stație de poștă este un drum pavat cu piatră mărunță și noi alergăm într-un mare galop. Eram în trăsură cu prințul Ghica și consulul nostru general. Dl. d'Overschie²⁹ era cu un tânăr ofițer, Rasti, fiul unui medic din București, care se oferise voluntar să mă însoțească. Ofițerii munteni mă urmau la fel ca și oamenii mei. Aveam un convoi de treizeci și șase de cai. Fiecare stație de poștă are patruzeci. Un dorobanț, un fel de jandarm care poartă un fel de costum de husar, păzea scaunul din fața noastră.

Plecați la ora 1 și ½ am fost la poarta Bucureștiului la ora 9 și ½. Această ultimă stație de poștă traversează un ținut cultivat ce este grâнарul capitalei.

La barieră, am găsit miniștrii, ofițerii garnizoanei, pe prințul Dimitrie Ghica³⁰, primarul capitalei³¹, o trăsură de lux cu șase cai și șase locuri și livrea roșie, precum a noastră. Toate trupele au armă, toată populația este venită pe jos. Se trage un foc, se apropie escorta și îi urmăim cu torțe. În fața teatrului și a altor locuri au loc urale fanatice, iar strigăte precum «Trăiască regele belgienilor!» se fac auzite cu multă forță.

²⁵ *Ardjisch*.

²⁶ Ioan Solomon (1798-1865), colonel al armatei române.

²⁷ *Phillipesco*. George Filipescu (1811/1818-1889), ofițer român, comandant de pluton în prima baterie de artilerie a Moldovei (1848-1853). În 1860, când ducele de Brabant scria aceste rânduri, George Filipescu era deja colonel (din 1858) și nu căpitan, grad deținut din 1853.

²⁸ *Couza*. Alexandru Ioan Cuza (1820-1873), domn al Principatelor Unite ale Valahiei și Moldovei (1859-1866).

²⁹ Probabil Louis d'Overschie de Neerssche (1829-1896).

³⁰ *Dimitri Gika*. Este vorba despre Dimitrie Ghica (beizadea Mitică) (1816-1897), ofițer în armata rusă, prefect al poliției capitalei (1855-1857), primar al Bucureștiului (1857, 1861), prim-ministru (1868-1870), președinte al Camerei Deputaților (1871-1875), președinte al Senatului (1877-1878; 1894-1897) și membru al Eforiei Spitalelor Civile (1868-1896).

³¹ *Président de la municipalité*.

Eram alături de consul și de cei doi prinți Ghica. Drumul până la palat este lung. Numărul mare de oameni făcea parcurgerea străzilor și mai dificilă. În sfârșit, iată-ne la palat, care este o construcție destul de amărâtă, mobilată, totuși, în stil european. Am cinat într-un mod plăcut alături de miniștrii, care sunt prințul I. Ghica, ministrul de Interne; colonelul Florescu³², ministru de război, un tânăr foarte atent, educat în Franța, foarte sprinten și inteligent; dl. Steriade, ministru al finanțelor; dl. Golescu³³, ministru al cultelor, un om capabil și bun orator, personaj întunecat, dur și neastâmpărat; (dl. Alecsandri³⁴, ministru al afacerilor externe, era absent) primarul și în același timp vice-președintele Camerei; prefectul poliției, Crețulescu³⁵. În sfârșit, erau prezenți conducătorul dorobanților, om inteligent, ferm și care a trecut prin toate războaiele, dar și alți ofițeri. Părăsind masa, m-am dus la spectacol. Teatrul este foarte frumos, cu o sală destul de mare, bine decorată și care ar înlocui-o cu succes pe cea de la Saint-Hubert de la Bruxelles. S-a jucat *Marie de Rohan en Italie* și o piesă românească scrisă de dl. Alecsandri, cu puternice trimitere la unire, care au fost foarte aplaudate. În cele din urmă, la orele 11 și ½, m-am culcat. Praful și căldura au fost îngrozitoare; <au fost> 20 de grade Réaumur. //

5 aprilie 1860

p. 47

La ora 8 și ½, plimbare în oraș. Vizită la mitropolie. Privire asupra Bucureștilor. Orașul este foarte mare, foarte întins, plin de spații cu grădini, cu moloz. Priveliștea nu oferă nimic încântător O sută douăzeci de biserici și o sută șazeci de mii de locuitori. Spiritul orașului se găsește într-un efort constant de a oferi aparența unei civilizații europene. Oamenii din oraș au aceleași pălării, obiceiuri și costume ca și noi; le-am descris <deja> pe cele de la țară. Sunt prăvălii, case, trăsuri, școli și chiar un Parlament după model european. Dar, în mijlocul tuturor acestora, sunt bazaruri, piețe, un târg, un <fel de> pavaj al străzii, căruțe, unde caracterul oriental este de departe cel triumfător. Mitropolia³⁶, situată pe o mică ridicătură, nu este frumoasă. Se va reface. Alături este reședința arhiepiscopului ortodox. Mitropolitul³⁷ este și președinte al Adunării Deputaților, a cărei sală, destul de drăguță, este realizată precum cea din țara noastră.

La ora 9 și ½, m-am urcat pe cal în fața Palatului. Am traversat orașul și mulțimea pentru a avea parte de o lungă și frumoasă plimbare, care m-a dus spre terenul de manevre militare. Minunat Stat Major. Te-ai putea crede la Paris,

³² *Le colonel Florescu*. Ion Emanoil Florescu (1819–1893), general și om politic român. Gradul de colonel a fost deținut începând cu 1848, iar din 1860 l-a căpătat pe cel de general de brigadă. Totodată, pe lângă funcția de ministru de război în mai multe cabinete din timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza, a fost și comandant-șef al Școlii Superioare de Război (1859–1866).

³³ Alexandru G. Golescu (1819–1881), om politic român.

³⁴ Vasile Alecsandri (1821–1890), poet și dramaturg, membru fondator al Academiei Române, om politic și diplomat român.

³⁵ Dimitrie Crețulescu (Crețulescu) (1824–1874), general și om politic român, prefect al Poliției Capitalei în perioada 3 sept. 1859–12 apr. 1860.

³⁶ *la Métropole*.

³⁷ *le Primat*.

înconjurat de ofițeri polonezi. Toți sunt încântători. Pe câmp era un batalion de infanterie moldovenesc, comandat de colonelul Zăgănescu³⁸, un ofițer curajos, care în 1848, a ținut piept cu batalionul său la mai mult de patru mii de turci. O baterie munteană: șase tunuri comandate de maiorul Guerguel³⁹. Și două escadroane de cavalerie, comandate de maiorul Pantzescu⁴⁰.

După defilare, diferitele detașamente au executat câteva manevre și au tras câteva salve. M-am adresat ofițerilor superiori, felicitându-i și am de gând să cer ministrului de război să redacteze un comunicat foarte elogios. Mai multe trăsură și curioși și-au dat întâlnire pe terenul de manevre militare, care are, de asemenea, și rolul unui teren de curse.

La ora 11 și ½, a avut loc recepția consulilor generali la Palat:

Prusia: baronul Meusenbach

Austria: baronul Eder⁴¹

Rusia: dl. Giers⁴²

Anglia: dl. Green⁴³, pe care l-am întâlnit în Egipt

Sardinia: dl. Strambio⁴⁴

Grecia: Charalambos

Belgia: dl. Poumay, care m-a prezentat domnilor.

După consul, am primit pe mitropolit și doi episcopi. De dimineață îl vizitasem pe mitropolit, apoi miniștrii și angajații lor, garnizoana și doi belgieni, părinți ai dlui Wouters, senatorul.

Această recepție a angajaților în fața cărora a trebuit să țin discursuri franceze în care vorbeam de toate, asemenea toastului de ieri seară, avea cu totul înfățișarea unei recepții oficiale, fie că eram la Arlon⁴⁵, fie la Verviers⁴⁶.

Am vorbit despre interesul meu pentru națiunea română și de urările pe care le adresez întru bogăția, prosperitatea și fericirea românilor. Am mulțumit cu căldură pentru recepția minunată ce mi-a fost făcută.

La prânz, mare masă. La ora unu, vizită la școala militară și de chirurgie, la o biserică și o școală civilă unde se găseau adunate mai multe antichități și diferite

³⁸ Zăgănescu. Pavel Zăgănescu (1815–1897), colonel și om politic român. A rămas cunoscut mai ales pentru lupta dusă pe Dealul Spirii (13 ianuarie 1848) în timpul revoluției pașoptiste când avea calitatea de locotenent al corpului de pompieri. Ajuns la gradul de colonel (1859), s-a ocupat de organizarea grănicerilor. În perioada următoare a fost inspector al graniței Dunării (1861–1864), prefect al Poliției București (1868–1870), deputat (1870–1874).

³⁹ Neidentificat.

⁴⁰ Neidentificat.

⁴¹ Karl Freiherr von Eder, consul austriac în Țara Românească (1856–1859), în Principatele Unite Românie (1859–1868).

⁴² Nikolai Karlovici Giers (1820–1895), agent diplomatic al Rusiei (1841–1849) și apoi consul în Moldova (1851–1853), în Țara Românească (1858–1859) și în Principatele Unite și România (1859–1863), ministru plenipotențiar al Rusiei în mai multe capitale europene și asiatice, adjunct și apoi ministru al Afacerilor Externe. Date biobibliografice și traducerea însemnărilor sale de călătorie despre români și teritoriul locuit de ei, în vol. IV al acestei colecții.

⁴³ John Green, consul general britanic în Principatele Unite și apoi în România (1859–1874).

⁴⁴ Annibale Strambio, consul al Sardiniei și apoi al Italiei la București (1859–1865).

⁴⁵ Oraș în Belgia la granița cu Luxemburgul.

⁴⁶ Oraș în regiunea Valonia, Belgia.

tablouri moderne, iar în cele din urmă, vizită la Camera Deputaților. Camera nu era deloc aglomerată. Era mitropolitul și președintele de drept, care se afla în fotoliu.

La ora 2 și ½ am pornit înapoi spre Giurgiu împreună cu prințul I. Ghica, consulul și maiorul Solomon, care merg la Galați. Am fost la bordul vasului la ora 7 și în drum spre Silistra⁴⁷ la 8 și ½.

Recepția. N-a existat niciodată nimic mai amabil, mai improvizat și mai strălucitor. Nu au fost anunțați de venirea mea decât cu câteva ore înainte de sosire. Prințul Cuza era la Iași. Eu însumi, nu am luat cu mine niciun articol de îmbrăcăminte pentru a mă schimba și am fost nevoit să rămân în modesta mea ținută.

Dorințe și urări ale populației. Moldovenii și muntenii, aproape cinci milioane de oameni, doreau unirea sub un prinț străin. Era de ajuns să se arate pentru a fi aclamat. Aceste provincii mereu // amenințate, adesea invadate, doreau să devină neutre, precum noi. Bineînțeles, preocuparea regelui Belgiei⁴⁸ i-a determinat să-și arunce privirea asupra unuia dintre ai săi pentru a realiza la miazăzi ce s-a reușit atât de bine la nord. Numele fratelui meu⁴⁹ este pe toate buzele. Prințul Cuza nu este iubit. De altfel, și-a anunțat el singur dorința de a abdica dacă ar veni un prinț străin. Este acceptat pentru că simbolizează unirea. Chestiunea dunăreană nu a căpătat o rezolvare și trebuie să ne așteptăm la evenimente aici. p. 48

Aspectul capitalei și al țării. Aspectul capitalei și al locuitorilor săi este cel al unui oraș și al unor indivizi care-și lasă deoparte vechile obiceiuri pentru a le lua pe cele *à la française*, păstrând printre, câte una din trecutele mode. Aici domină moravurile franceze, ideile franceze, limba franceză. În timp ce, între ei, nu vorbesc decât românește. Austriecii sunt detestați. Rușii au și dușmani și prieteni.

Aspectul acelei părți din țară pe care am străbătut-o este cel al celei mai vizibile *sălbăticii*. Se spune că mergând spre Transilvania este mai bine. Peste câțiva ani drumurile, căile ferate vor modifica destul de mult lucrurile. Poporul este activ, asemănător <mai degrabă> polonezilor decât ungarilor sau turcilor. Muntenii sunt împărțiți în tabere, geloși unii pe alții, ambițioși, curajoși, fanfaroni, dar cred că sub un prinț străin vor avea mult de făcut. Sarcina va fi dificilă, dar îl voi admira mult pe acela care, făcând un tur al parcului Bruxelles, va repeta cu câteva doamne elegante și ignorante. Pământul este excelent, dar lipsesc brațele <care să-l muncească>.

Armata. Aceasta din urmă se compune din patru regimente de infanterie, un regiment de cavalerie, două baterii de artilerie, cinci mii de jandarmi (dorobanți) și șase mii de grăniceri. Jandarmii au o uniformă de husar și primesc un piastru⁵⁰ pe zi atunci când sunt de serviciu și nu servesc decât zece zile din treizeci. Li se dă fânețe, caii fiind ai lor. Grănicerii servesc opt zile pe lună. Nu sunt plătiți, dar sunt scutiți de impozitul personal și militar.

⁴⁷ *Silistre*, oraș-port în Bulgaria.

⁴⁸ Léopold Georges Chrétien Frederic de Saxa-Coburg-Gotha (1790–1865), prinț, general în armata rusă și primul rege al Belgiei (1831–1865), tatăl autorului însemnărilor.

⁴⁹ Philippe Eugene Ferdinand Marie Clement Baudouin Leopold Georges (1837–1905), conte de Flandra, fiul primului rege al Belgiei, Léopold I și al soției sale, Louise d'Orleans.

⁵⁰ Monedă turcească din argint care a circulat în țările române de 19,24 gr., cu un titlu de 835. Un piastru = 40 parale, la fel ca și leul.

În Moldova: două regimente de infanterie, două escadroane de cavalerie și o baterie de artilerie. Sunt jandarmi în permanență, în jur de o mie cinci sute de oameni, și câțiva grăniceri.

Finanțele. Veniturile Valahiei: șaiszeci de milioane de piaștri, obținute din: unsprezece milioane: impozitul personal; cinci milioane: vămi, importuri; trei milioane: exporturi de cereale; două milioane: exportul de vite; salinele: trei milioane; exporturi de sare: două milioane; taxa pe drumuri: cinci milioane; mănăstiri ce nu aparțin de patriarhul ortodox de la Constantinopol: unsprezece milioane, dar sunt plătiți și preoții două milioane, bunurile statului etc.

Moldova, douăzeci și cinci de milioane piaștri.

Cheltuieli în Țara Românească: aproape cincizeci și șapte de milioane. Ar trebui să se facă un împrumut pentru drumuri și căi ferate, dar vor crește impozitele. Se va pune o taxă pe venitul funciar. Taxele sunt aici puțin mai ridicate și se urmărește creșterea lor. Nu există o datorie publică, decât redevența către proprietari de patru milioane pentru răscumpărarea enclavelor.

Austria, Turcia și Rusia datorează bani Țării Românești ca urmare a diverselor ocupații.

Administrația: Un guvern și o Cameră la București. Un guvern și o Cameră la Iași. Un prinț ales pe viață și având un buget de opt sute de mii de franc: pe an pentru ambele principate. O comisie centrală din șaisprezece membri: patru munteni aleși de Camera de la București, patru aleși de Camera de la Iași și opt numiți de prinț pentru ambele principate. Misiunea sa este de a menține unitatea administrativă și militară. Ea face proiectele de legi la cererea guvernului sau la dorința sa. Proiectele sunt supuse spre aprobare Camerei și revin apoi la comisie. Un labirint de încercări. Țăranii sunt supuși la corvezi, iar străinii, aflați sub jurisdicție consulară, nu pot deține terenuri.

Personaje influente și bogate. Familia Ghica nu mai este bogată, decât doar Alexandru, dar Ion Ghica, deși foarte capabil și aflat la putere, este puțin iubit.

Familia Știrbei: Bibescu⁵¹, tatăl vitreg al ministrului de război, dar certat politic. Brâncoveanu⁵² este foarte bogat.

În Moldova, <familia> Sturdza⁵³ este foarte bogată. Miloș <Obrenovici>⁵⁴, prințul Serbiei, are multe proprietăți în Țara Românească.

⁵¹ Gheorghe Bibescu (1802–1873), domn al Țării Românești (1842–1848). Autorul face o confuzie, Gheorghe Bibescu fiind socrul generalului Ion Emanoil Florescu și nu tatăl vitreg, prin căsătoria acestuia din urmă cu fiica primului, Ecaterina (1827–1866), în 1845.

⁵² Nu poate fi vorba decât despre Grigore Bibescu (1827–1886), fiul lui Gheorghe Bibescu și al primei sale soții, Zoe Mavrocordat, adoptat de unchiul mamei sale, marele ban Grigore Brâncoveanu (1767–1832). Căsătorit cu Ralou Musurus, el va întecia ramura „francezi” a acestei familii, care-i va aduce faima europeană prin fiicele sale, Ana (1876–1933) și Ecaterina (1878–1929), căsătorite cu contele Mathieu de Noailles, respectiv prințul Alexandre de Caraman-Chimay.

⁵³ *Stourza.* Veche familie de boieri în Moldova, cu rol important în viața politică a principatului mai ales în secolul al XIX-lea. Dintre ei menționăm: Ioan (Ioniță) Sandu Sturdza, domn pământean (1822–1828), Mihai Grigore Sturdza, domn al Moldovei (1834–1849), fiul său Grigore Mihai, participant la războiul Crimeii în calitate de general în armata otomană, cunoscut sub numele de Muhlîș pașa, Dimitrie A. Sturdza, președintele partidului Național Liberal, istoric, academi-cian.

⁵⁴ *Milosch.* Miloș Obrenovici (1780–1860), principe al Serbiei (1815–1839; 1858–1860).

Mănăstirile ortodoxe dețin o treime din țară. Multe aparțin de Constantinopol sau de Ierusalim.

Timpu este friguos și amiaza a fost ploioasă. Am remarcat că mai sus de Giurgiu, aproape de Dunăre, există mici movile de zăpadă. //

6 aprilie 1860

p. 46

Vizită la Silistra. Orașul este foarte urât, foarte murdar și foarte oriental⁵⁵. El se află pe Dunăre și este înconjurat de o centură cu bastioane și cu o lustruală fără importanță. În spatele orașului, terenul se ridică. Sunt două culmi, despărțite de o vâlcea sau un defileu ușor, ceea ce aici se consideră a fi un drum.

Una din cele două culmi, cea din aval, *Arab-Tabia*⁵⁶, a primit drept fortificații o redută din pământ care este mărită printr-o lucrare rotunjită, cu bastioane din bârne și câteva cu adăposturi întărite. Această fortificație este bine construită, bine poziționată, dar nu oferă nimic izbitor. O lucrare mai mică unește această poziție avansată de oraș și bate Dunărea, față de care noi ne aflăm la o mie cinci sute de metri. Două baterii, plasate în vâlceaua pe care o voi descrie, acoperă puțin orașul, împiedicând ca acesta să domine din depărtare <priveliștea>, fără a se face totuși nevăzut, ceea ce altfel ar fi ușor și ar servi drept legătură cu fortul Medgidia⁵⁷, aflat în amonte și în aceeași poziție ca și Arab-tabia. Acesta din urmă are doar „constructori”⁵⁸ și am considerat că nu este nimerit să-l vizitez.

La Arab-Tabia am strâns de pe jos proiectile rusești.

La orele zece, am fost pe drumul spre Galați. Dunărea este foarte lată. Multe insule ascund parțial această lățime. Malurile au puține lucruri remarcabile, iar aici-colo <se zărește> verdeață. Brândușele încep să răsără.

Mi-am scris notele asupra Țării Românești avându-l alături pe prințul Ghica, care mi-a oferit toate informațiile <necesare>.

Voiajul nostru pe Dunăre merge minunat. Ar fi fost oribil pe un vapor public, foarte plicticos, dacă am fi fost mai puțin ocupați, mai puțin oboșiți și dacă vremea ar fi fost mai puțin admirabilă. Astăzi iar am avut de la 16 la 20 de grade Réaumur. Se distinge bucătăria imperială, mereu suntem serviți folosindu-se cu mare fast argintăria. Valeții împăratului, căpitanul vaporului, dl. Ducovitch, echipajul, agenții companiei se îngrijeau de noi din ce în ce mai bine.

De fapt, Dunărea, după Pesta, nu oferă nimic deosebit. Este mai bine decât o călătorie cu trenul și de mii de ori mai bine ca una pe mare.

La ora 1 am trecut de Cernavodă⁵⁹, unde au început lucrările pentru calea ferată de la Constanța⁶⁰. Păștori ardeau pe maluri mult stuf, care, alături de pădurile de sălcii, alcătuiau întreg peisajul.

⁵⁵ Turc.

⁵⁶ Fort lângă Silistra.

⁵⁷ Medjidie.

⁵⁸ În sensul că orașul este în construcție, singurii locuitori fiind constructorii.

⁵⁹ *Csernavoda*. Călătorul se referă la linia Cernavodă-Constanța în lungime de 65 de km. inaugurată la 4 octombrie 1860. Calea ferată a fost construită de compania britanică a lui T.J. Barkley și exploatată tot de aceasta, până la răscurpărarea ei de către statul român. în 1882.

⁶⁰ *Kustendje*, oraș, jud. Constanța.

Pe țărmul drept, am trecut pe lângă câteva sate rusești, întemeiate în Dobrogea⁶¹ pe vremea Ecaterinei cea Mare⁶². Priveliște asupra balcoanelor care se apropiau destul de mult, dar care își pierdeau din înălțime.

La orele 4 și ½, pe malul stâng, am văzut Brăila⁶³, un oraș mare, care odinioară a fost fortificat. Toată populația mă aștepta pe țărm, dar nu am avut timp să cobor. Multe nave; mai multe sute sunt ancorate aici. După trecerea defileului, nu am mai întâlnit decât două mori de apă pe Dunăre. Silistra are mori de vânt, iar Brăila o moară de abur.

La orele 5 și ½, am fost la Galați. Frumoasă primire. Toate navele m-au salutat cu salve de foc. Garnizoana este chemată la arme. Dl. Solvyns⁶⁴ mi-a făcut cunoștință cu turcii veniți să mă întâlnească.

Ministrul nostru mi-a spus că prințul Cuza a primit de la Constantinopol ordin să vină să mă întâmpine; el s-a abținut < să facă acest lucru > și a dorit să se joace de-a suveranul, netrimțând decât anghiotanți. Dl. Solvyns a calmat un pic atitudinea mea asupra românilor.

După ce artileria lor ne-a salutat, mi-am luat rămas bun de la români, ofițerii francezi, englezi și austrieci, care au venit la bord pentru a se pune la dispoziția mea.

Părăsesc „La Giselle” după ce am // spus la revedere echipajului, căpitanului și ofițerilor.

Sunt de-a dreptul bucuros și mândru că am făcut să plutească în mod onorabil pavilionul belgian pe Dunăre.

Prințul Cantacuzino⁶⁵ este cel care deține funcția de prefect român la Galați.

7 aprilie 1860

La 4 ore ale dimineții, am plecat de la Galați la bordul mării canoniere turcești, „Beyrouth”. Această navă, construită în Anglia, are 5 tunuri și o sută șazeci de oameni în echipaj. Suntem comandați de un negru. Din partea sultanului⁶⁶ sunt trimiși pentru a-mi fi alături: S. E. Kâmil Bey⁶⁷, un fel de șambelan, generalul Hussein Pașa, vechi aghiotant al lui Omer Pașa⁶⁸ și conducător al școlii militare, iar apoi un interpret scund ce ține mai ales de Kâmil Bey. Acest Kâmil Bey este un om mic de statură, vioi, îndesat, destul de susceptibil, dar vorbind franceză. Generalul are reputația de a fi foarte curajos.

⁶¹ *Dobrutchta*.

⁶² Catherine la Grande. Sophie Augusta Fredericka de Anhalt-Zerbst (1729–1796) cunoscută sub numele de Ecaterina a II, împărăteasă a Rusiei (1762–1796).

⁶³ *Brahilov*.

⁶⁴ Henri Solvyns, ministrul Belgiei la Constantinopol.

⁶⁵ *Cantacuzène*.

⁶⁶ Abdül Hamid II (1842–1909), sultan otoman (1876–1909).

⁶⁷ Kâmil Pasha (1833–1913), demnitar otoman de origine cipriotă, care a deținut inclusiv funcția de mare vizir (1854, 1859, 27 mai 1860–1861, 1885–1891, 1895, 1908–1909, 1912–1913). La momentul călătoriei ducelui de Brabant în principate, deținea funcția de secretar al sultanului.

⁶⁸ Omer Pasha (Mihail Lattas) (1806–1871), general otoman de origine croată.

O călătorie pe un vas turcesc este un lucru curios. Cu toate acestea, echipajul nostru arată bine. Sunt albi, negri, dar mai ales au un aer militar. Nava nu este prea murdară. Căpitanul și pilotul țipă mult și comandă totul împreună. Mașiniștii sunt englezi.

De la Galați la Sulina, Dunărea este traversată de mii de nave, aproape toate ale Sardiniei, Genovei, Norvegiei, Greciei sau Austriei. De la Tulcea⁶⁹, fluviul este foarte îngust, nu are treizeci de metri. Cu alte cuvinte, brațul pe care suntem, nu are decât această dimensiune. Țărmurile sunt îngrozitoare. Stuful crește pe câmpii până se pierde în zare.

Din clipă în clipă elicea noastră se oprește și se aude trosnetul lanțurilor de la cârmă. Ne lovim ușor de mai multe nave, printre care una ioniană pe care-o dăream în întregime. Este un spectacol îngrozitor. Catargul, bompresul, copastia acestei nefericite zboară în bucăți, se amestecă în tachelaj și se strivește de nava noastră. Trecerea printre aceste nave este de o dificultate îngrozitoare. Mă mir că nu a fost urmată de ceva mai grav. Dunărea se varsă pe întreg malul într-un asemenea mod, încât adesea vaporul se găsește lipit în fața malului înclinat care este mai înalt cu zece picioare și am putea crede că încearcă să meargă pe pământ. Vântul este groaznic, barometrul se ridică, timpul este friguros. La Sulina, aflăm că este imposibil de ieșit. Mergem să ne plimbăm pe jos. Locul este mizerabil, plaja este golașă și plină de nisip ca la Ostende⁷⁰, doar că nu sunt dune. Marea Neagră își sparge talazurile mlăștinoase la intrarea în fluviu, pe care două estacade vin să-l țină în frâu pentru a adânci canalul. De fapt canalul a câștigat, se pare, câteva picioare, dar și acelea cu mari sacrificii și fără un rezultat foarte important. Aproape de bară sunt urmele unei nave naufragiate. Pe plajă se găsește un far și în fața lui o barcă de salvare. Ne întoarcem de la plimbare în jurul orei 3 și ½ și ne instalăm din nou în locuința noastră incomodă. Am spune o fortăreață din Evul Mediu într-atât sunt pereții de greoi, punțile de ridicate și modalitățile de comunicare dificile. Bucătarul nostru francez este detestabil.

⁶⁹ *Toulcha*.

⁷⁰ Ostende, oraș în regiunea Flandra de Vest, port belgian la Marea Nordului.

DIEUDONNÉ AUGUSTE LANCELOT

(1822–1894)

Plastician francez, gravor și ilustrator cu îndelungă și apreciată activitate la revistele pariziene de mare vogă „Le Magasin pittoresque”, „Le Tour du Monde”, „Les Jardins” și „Guide itinéraire pour les voyeurs”, Dieudonné Auguste Lancelot a fost și un condeier cu admirabilă forță de observație, posesor al unui stil literar agreabil care împletea analize amănunțite ale monumentelor istorice și de arhitectură – unde vădea vaste cunoștințe de specialitate, ca și când ar fi fost un versat istoric de artă pe linia lui Prosper Mérimée sau un experimentat arhitect restaurator din familia lui Viollet-le-Duc – cu descrieri romantice de peisaje naturale și relatări palpitate despre aventuri din timpul călătorie, al căror real dramatism îl îndulcea printr-o mare doză de umor și ironie.

Lancelot s-a născut în 1822 la Sézanne, în ținutul Marnei și a studiat la Troyes cu Anne-François Arnaud. Din 1853 până în 1876 a fost prezent la Salonul din Paris unde a expus gravuri. În 1854 a ilustrat lucrarea lui Frédéric Bernard, *De Paris à Lyon et à Troyes*, apărută la Hachette. Lancelot a colaborat cu Alexandre Dumas, pentru care a executat ilustrații la romanul *Regina Margot*, iar împreună cu alți colegi de breaslă la volumul *La peinture chez les anciens* (1867). În 1860, când era deja un ilustrator cunoscut, a fost însărcinat de redacția revistei „Le Tour du Monde”, să ilustreze impresiile de voiaj pe ruta Paris-București ale istoricului Victor Duruy. Acestea au văzut lumina tiparului în anul 1863, dar relatările se opresc la Viena. În acel an, Ulysse de Marsillac, gazetar francez stabilit în capitala României unde edita un periodic bisăptămânal, „La Voix de la Roumanie”, informa, în numărul 26, datat 21 mai, că Victor Duruy, un prieten al românilor, a fost numit secretar al împăratului Napoleon al III-lea și că a început publicarea memorialului său de călătorie intitulat *De Paris à Bucarest*, ce se prezintă ca o lucrare foarte interesantă și că ar avea în pregătire chiar o istorie a Principatelor Unite. Peste aproape un an, jurnalistul revine cu noi precizări privind această publicație întreruptă înainte de a fi fost atins obiectivul final și se întreabă dacă Duruy își va continua scrierea și dacă va reuși să surprindă adevăratul spirit al țării odată ce a ajuns la destinație: „Dl. Duruy își va termina, deci, cartea. Își va conduce lectorii până la București. Și apoi?... Știți dumneavoastră ce înseamnă *De la Paris la București*? Iată: aproape 120 de miriade de metri pe calea ferată, aproape la fel pe vapor, aceasta înseamnă eterna monotonie a șepcilor galonate și a hornurilor fumegânde. Pitorescul începe la Giurgiu, dar nu durează decât trei ore. Apoi ajungi la București, ești primul de un prinț, într-un apartament parizian, mergi în fiecare dimineață să te plimbi călare într-o grădină care seamănă cu toate grădinile și, după ce ai făcut asta o lună, revii la Paris unde scrii despre România. Ei bine, declar că, după umila mea părere, nu a fost găsit mijlocul cel mai bun. România nu este la București cum nici Bretania, Auvergne și Provence nu sunt la Paris. România este mai cu seamă în munți și cine nu i-a văzut nu a văzut nimic. România este frumoasă, dar e frumoasă acolo unde și-a păstrat obiceiurile, costumele și vechea limbă. România merită să fie iubită și cântată, dar aceasta numai după ce ai părăsit praful și politica din București.” („La Voix de Roumanie” no. 25/12 mai 1864). Cum era de așteptat, Duruy nu și-a reluat călătoria, dar editorii îi acordă întregul gir plasticianului, adică lui Dieudonné Auguste Lancelot, care astfel își revelă și talentul literar. Până a fi tipărite în „Le Tour du Monde” din anii 1866 și 1868, parte din note și desenele sale apar sub titlul *Souvenirs de la Valachie* în paginile altei reviste de mare însemnătate pentru formarea culturii vizuale a cititorilor veacului al XIX-lea și anume „Le Monde Illustré” în numerele 396 din 12 noiembrie 1864 și 400 din 10 decembrie din același an. În 1874, într-un articol din „Le Journal de Bucarest”, intitulat *Iconographie roumaine*, Ulysse de Marsillac a făcut o prezentare comparativă a operelor tuturor acelorora ce și-au dedicat eforturile prezentării ținuturilor românești unde apreciază la justa valoare desenele lui Lancelot.

Despre Lancelot au scris N. Iorga, *Relații franco-române după războiul Crimeii-1859-66*, în „Neamul Românesc”, nr. 95 din 28 octombrie 1916 și apoi în *Istoria românilor prin călători* și G. Opreșcu, *Țările Române văzute de artiști francezi (sec. XVIII și XIX)*, București, 1926 și, succint, în *Pictura românească în secolul al XIX-lea*, București, 1984.

Fără pretenții de cunoscător avizat în domeniul artelor, V. Beneș comentează ușor o suită de imagini din patrimoniul Bibliotecii Centrale Universitare din Cluj în fascicolul *Bouquet, Raffet, Lancelot. Desene privitoare la Principatele Române din Colecția „G. Sion”* (Cluj, 1934) – unde greșește inițial artistului dându-i drept M. Lancelot când, de fapt, acel M. provenea de la prescurtarea, în legendele revistei, a termenului francez de domn (*monsieur*). Fără a se referi la desenele artistului, Doina Pungă alege, în lucrarea sa *Grafica pe teritoriul României în secolul al XIX-lea. Litografia și gravura în acvaforte* (București, 2009, p. 112) un citat din însemnările sale de voiaj spre a exemplifica stampa unui alt gravor, Andreas Bielz, ce elaborase o panoramă a Bucureștilor. Tot în treacă este amintit și de Simona Vărzaru, în volumul *Prin Țările Române. Călători străini din secolul al XIX-lea* (București, 1984), într-o enumerare a artiștilor străini drumeți pe meleagurile noastre. În panorama iconografiei dedicată ținuturilor noastre, autoarele albumului *Lumea românească în imagini (secolele XV-XIX)*, Cătălina Macovei și Irina Spirescu îi acordă lui Lancelot un paragraf, dar comit eroarea de a plasa vizita sa în timpul războiului Crimeii. Adrian-Silvan Ionescu a analizat întreaga suită de ilustrații din România și textul aferent lor în *Artă și document. Arta documentaristă în România secolului al XIX-lea*; tot el a folosit pasaje importante din scrierile artistului în studiul *Despre arhitectura și urbanismul din România secolului al XIX-lea în memorialele călătorilor străini*, în volumul *Frontierele necunoscutului. De la vest spre est prin Țările Române: impresii de călătorie (secolul XIX)*, coordonat de Irina Gavrilă. Multe dintre desenele lui Lancelot au fost reproduse, de-a lungul timpului, pentru reprezentativitatea lor privind aspectul vechii capitale a țării, în: Adrian C. Corbu, *Bucureștii vechi. Documente iconografice*; George Potra, *Din Bucureștii de altădată, Hanurile bucureștene și Istoricul hanurilor bucureștene*; Adrian-Silvan Ionescu, *Mode de tranziție în România secolului al XIX-lea*, în „Studii și Cercetări de Istoria Artei”, seria Artă Plastică, tom 35/1988.

DIEUDONNÉ AUGUSTE LANCELOT

De la Paris la București¹

Conversații geografice

XLV

p. 187

Giurgiu

Debarcarea la Giurgiu – Vameșii – O patrule –

O victorie a lui Mihai Viteazul – Mare săpunire la Giurgiu –

În drum spre București – Trei tipuri de vehicule incomode

Traversând fluviul priveam încă Rusciucul care dispărea în spatele nostru și deja ne găseam la Giurgiu care, la debarcare, nu-și anunța cu nimic importanța.

Imediat ce am atins pământul, niște soldați ne-au îmbrâncit într-un țarc de nuiele și scânduri care semăna cu un ocol de oi. În spate se deschide un hangar cu

¹ Traducere după <Dieudonné Auguste> Lancelot, *De Paris à Bucarest. Causeries géographiques*, par... Texte et dessins inédites, în „Le Tour du Monde”, Paris, 1866 și 1868.

aspectul cel mai sărăcăcios: este biroul vămii. Am avut ocazia să văd cu câtă ușurință pot trece, foarte repede acești oameni cu deprinderi cvasi-orientale, de la indolență la vehemență. Ca și când ar fi avut nevoie de furie pentru a se trezi și a căpăta puțină energie, vameșii s-au aruncat pe bagajele noastre și au răvășit toate lucrurile cu iuțeală și o aviditate care-i făcea să semene mai mult cu o bandă de tâlhari ce jefuiau niște călători decât cu un grup pașnic de funcționari care-și câștigau existența. La capătul a cinci minute de cercetări, cel care întreprinsese recensământul lucrurilor mele, m-a împins spre un funcționar care păzea ieșirea către oraș cu baioneta îndreptată spre noi și-i strigă: *slobod!* (liber!) (...)

p. 188 El <orașul Giurgiu> este edificat într-o câmpie aridă ce se ridică puțin în partea Bucureștilor și este mai joasă și mlăștinoasă în partea Dunării al cărui curs este întrerupt de mici insule golașe. Este un loc fără aliniament și fără alt edificiu în afara unei biserici moderne, total insignifiantă, și cu vreo câteva străzi întortocheate, cu case scunde, ce formează centrul. Mai departe sunt niște case noi, care fără a se grupa, sunt înconjurate de grădini închise de ziduri. Pe străzile comerciale nu am remarcat decât mari depozite // de mărfuri, cârciumi foarte frecventate și un număr infinit de frizerii. În ceea ce privește populația vizibilă, la trecerea noastră prin oraș era formată în mare parte din săteni care aprovizionează piața de sâmbăta. Femeile adunate în piață stau ghemuite în fața unor maldăre de legume, în poziții mai mult decât nepăsătoare, care nu îți permit să le studiezi costumul; bărbații dorm la un colț de stradă alături de boii înjuțați la micile lor căruțe sau beau la cârciumi fără a vorbi prea mult între ei. La prima ochire am văzut că bărbații sunt molcomi, greoi și taciturni, dar femeile au un aspect mult mai viu și suficient de vesel.

În ceea ce-i privește pe orășenii care înfruntă soarele de ora două <după-amiaza> pentru afaceri, sunt foarte puțini numeroși și destul de prost îmbrăcați europenește. (...)

O întâlnire deosebită ne-a despăgubit de oboseala acestei excursii inutile. Sub bucățile subțiri de lemn care formează balustradele unui mic pod, la unica umbră pe care o poți întâlni poate la două leghe² de jur împrejurul acestui deșert prăfuit și torid, erau culcați patru oameni, o patrulă de grăniceri. Profitând în chip abil de *întretăierea a trei bucăți de lemn a căror umbră era suficientă doar pentru a le feri fețele de soare*, ei dormeau, suspendați la marginea apei unde, o mișcare involuntară i-ar fi putut azvârli. Ne-am apropiat într-atât încât să le auzim cele patru respirații împletindu-se cu murmurul micului râu care curgea sub ei; dormeau adânc. Dar această nepăsare nu excludea ideea disciplinei și a datoriei: la capul podului, cele patru puști așezate în piramidă arătau, cu mândrie, garda.

Această tihnă plină de încredere îmi plăcu: afirmându-și efectuarea serviciului prin baionetele lor, acești grăniceri îmi păreau că-și reclamă drepturile, la fel de îndreptățite ca și ale celor de sus ce și le-au căpătat prin ereditate.

Acest dispreț față de pericol în fața nevoii de răcoare le revenea nepoților de la cei care, chiar în acest loc, au reputat o glorioasă victorie în secolul al șaptezecilea. [Urmează relatarea bătăliei de la Călugăreni].

² O leghe terestră = 4452 m.

A doua zi dimineța am părăsit Giurgiu. Am refuzat caleașca și caii de poștă care ne-au fost oferiți de hotelier și ne-am așezat, modest, pe paiele proaspete în fundul unei birje³ trase de trei cai.

Birja îmi amintește de vechea noastră trăsurică pe două roți, nu neapărat sub raportul formei cât din rațiuni de incomoditate și, de asemenea, din felul cum negociazi transportul, prin bună înțelegere cu vizitiul.

Se pot înghesui în ea șase, opt sau zece persoane. De asemenea, o poți închiria în întregime pentru tine: în nici unul dintre cazuri nu este bine.

Vehiculul se compune dintr-o cutie dreptunghiulară de lemn și susținută pe patru roți, construită precum șaretele țaranilor noștri și suspendată la fel. Un mare coviltir de piele și două deschideri largi pe laturi unde, două mari perdele de piele sunt ridicate sau lăsate, după dorință, îi dau aspectul unui vechi rădvan; la spate are un grătar de iesle plin cu furaj pentru halte. //

Vizitiul începe să așeze cât poate el de bine valizele și sacii; călătorii își ocupă locul intrând prin fereastra de pe latura care nu se află la nivelul de călcare, astfel că fiecare intrare și fiecare ieșire <din căruță> este o escaladare anevoioasă în timpul căreia, adesea, se întâmplă ca, torturați de insecte și de căldură, caii să o ia la goană făcându-vă să cădeți, grămadă, pe paie, printre bagaje. Vizitiul, așezat, liniștit, în plin soare și praf, în fața vehiculului său, nu se ocupă decât de caii săi, lăsându-vă totdeauna grija de a repara dezordinea ce urmează acestor accidente.

Cât de incomod este acest vehicul, deși am întâlnit multe folosite frecvent în special în interiorul țării, pe lângă birja ce pare idealul de confort.

Spre exemplu, am remarcat niște căruțe strâmte care se compun dintr-o scândură de doar două picioare lățime așezată pe două osii cu roți foarte mici, ceea ce le face să fie foarte aproape de pământ; de fiecare parte a scândurii se înalță, așezându-se, o lungă loitră de șipci în care se pun paie sau piei de oaie. Călătorul, ghemuit pe scândură este legănat și zgâlțâit îngrozitor de galopul a doi cai.

În asemenea căruțe călătoresc ofițerii în misiune: ei se deplasează repede și am văzut <pe unul> ajuns de la Iași⁴ la București⁵ în mult mai scurt timp decât dacă venea călare; dar cu prețul oboselii și chiar al multor pericole ! (...)

Drumul pe care îl urmam este foarte lat, trasat drept și pietruit de curând; stâlpii telegrafului electric care îl jalonează sunt așezați suficient de departe pentru a preîntâmpina orice eroare; dar, față de câte trăsurii trec, el nu va mai fi supus unei noi pietruiri. Vizitii preferă să o ia pe dreapta sau pe stânga, pe pământul gol al câmpiei unde sunt urmați și de alții, trasând noi drumuri care devin curând impracticabile din cauză că au fost folosite prea mult, în vreme ce drumul mare rămâne impracticabil din cauză că nu a fost destul folosit.

Am întâlnit lungi șiruri de căruțe care se duc la Dunăre. Intră în Valahia pe drumul Sibiului⁶ aducând de la Leipzig⁷ mărfurile destinate Turciei și malurilor Mării Negre.

³ birdj

⁴ lassı

⁵ Bucharest

⁶ Hermanstadt

⁷ Leipsick

Foarte mari și acoperite cu pânză și rogojini de papură, aceste căruțe au un aspect sălbatic și primitiv, structura lor este greoaie și solidă ca a unei case, roțile din față sunt de cinci picioare diametru, cele din spate de șase: osiile depășesc cu mult mijlocul roții și au la extremitate o bucată de lemn puțin curbată, ținută ca proptea pentru enormele loitre și pentru a menține ecartamentul; sunt atât de încărcate încât auzi cum pârâie scândurile ca cele ale unei bărci legănată de valuri și de vânt. Un loc este rezervat în față pentru vizitii lor care uneori sunt înconjurați de toată familia; la prima vedere, ustensilele de bucătărie dau acestor companii de transport aspectul unei populații ce emigrează.

Atelajul este compus din opt până la zece și chiar doisprezece cai, înghembați câte patru la capătul unei funii lungi, în fața a două oiști.

Acești cai sunt slabi, mici; capul lor mare și osos este pe jumătate ascuns de o coamă neșesălată.

XLVI

De la Vidin la Giurgiu

Bordeie țărănești – Mari halte – Costume românești –

Petrecere în sat – Muzicanți țigani – Hora

Primul sat pe care l-am văzut este în perfectă armonie cu peisajul. Construit pe un deal molcom, înverzit dar fără arbori, el se compune din câteva colibe din crengi. În vreo douăzeci de mici ridicături lungi ca niște *tumuli*⁸ de cinci sau șase picioare înălțime⁹, au descoperit, după o atentă cercetare, tot atâtea locuințe săpate în pământ și apărate de un acoperiș de prăjini și de leaturi cu pământ bătut pe care a crescut iarba. Până nu demult țărani români nu aveau altă locuință decât aceste colibe și în niște vizuini asemănătoare, imposibil de descoperit de departe, se refugiau vechii coloni romani pentru a scăpa de bandele barbare care-i urmăreau.

Primul han în fața căruia ne-am oprit este de o construcție mai evoluată. Vizitiul nostru ne-a abandonat în mijlocul drumului.

Eu am rămas să fac o schiță în vreme ce tovarășul meu s-a aventurat în sălașul larg deschis.

A revenit puțin după aceea și mi-a spus că această casă este în același timp biserică și cârciumă. El văzuse un altar, o femeie, o lumânare aprinsă, un preot și niște băutori. Mă mir, dar curând înțeleg că această poveste ciudată poate fi explicată în mai multe feluri. La acești oameni moralitatea este la fel de simplă ca și credința și trebuie să adăugăm că aceste lucruri se petreceau duminică.

Acestei prea fericite zile îi datoram noi unicele plăceri ale drumului, pentru că peisajul este mereu trist; dar, la fiecare târgușor pe care îl traversam, iar ele deveneau din ce în ce mai apropiate unul de altul, tinerii și tinerele, în costume de sărbătoare, strălucind de albeață, grupați sub niște umbrare de verdeață, dansau în cercuri grațioase. Mi se părea că vizitiul nostru, un băiat vior și frumos, voia să

⁸ tumulus

⁹ Un picior = 30,48 m

abandoneze îndatoririle cu care era însărcinat; la fiecare // undă de muzică pe care o auzim, el își îndeamnă atelajul, apoi îl lasă la pas când petrecerea era zărită; îndată ce grațioasele grupuri erau depășite, el dă o violentă lovitură de bici animalelor sale, trage un suspin și aruncă o privire plină de regret la dansatori, apoi își reia calea obișnuită prin norii de praf alb.

Între timp iată-ne ajunși aproape de jumătatea drumului de București. (...)

De la Giurgiu, acest ținut se înalță mereu și se vâlurește în coline împădurite la picioarele cărora un curs de apă, lat, fertilizează o vale frumoasă care se înfundă în dreapta, mai jos de drum, unde se ascunde, ca într-un cuib, un sat foarte populat.

Am părăsit drumul mare. La capătul unei pante repezi ne-am oprit la un han cu aspect plăcut unde, de obicei se ia dejunul și se așteaptă să treacă marile călduri ale mijlocului zilei.

Plin de călători, hanul pare a fi locul preferat de întâlnire al țăranilor din vecinătate. De-a lungul clădirii se întinde o verandă rustică, largă cât o hală: stâlpii sunt uniți la vârf de niște leaturi printre care șerpuiesc ramuri de fag, proaspăt tăiate care răspândesc un delicios parfum de pădure din umbra umedă ce o dau.

Sub această umbră se mișcă grupuri încântătoare sau ciudate; fete tinere și bărbați participă la petrecere, mame alăptează copii frumoși, țăranii bătrâni, bronzăți, cu sprâncenele ascunse sub căciula¹⁰ de piele de oaie, fumează cu aceeași impasibilitate ca și turcii; cărauși transilvăneni cu pălării cu boruri imense, beau cu ochii fixați pe căruțele ce le-au lăsat acolo, sus, pe drum, și pe caii lor. (...)

Aprape de noi, la stânga, râul limpede curge, în liniște, sub sălciile albe. Într-o câmpie, mai departe, se ridică cinci sau șase corturi și, ceva mai departe, un grup de copii de țigani, între trei și doisprezece ani, bruni și creți, înoată țipând ca un cârd de rațe speriate.

Am putut studia costumul românesc, în toată simplitatea sa grațioasă, așa cum încă nu-l putusem vedea pe vapor.

Tinerii, cu un aer simplu și blând, sunt în general scunzi și subțiri și poartă o cămașă de pânză albă care coboară până la genunchi, peste un pantalon tot alb și scurt. Un brâu de lână în culori contrastante, se rotește de trei sau patru ori în jurul mijlocului și, franjurat, cade pe o latură; unii adaugă la acest veșmânt primitiv o vestă deschisă, foarte largă, cu un mic guler drept, din postav negru, ornată cu nasturi și găitane de mătase amestecate cu fir de aur. Ei încălță un fel de papuci și aici se acoperă cu pălăria transilvăneană cu boruri mari, dar adevăratul acoperământ de cap românesc este căciula din blană de miel negru sau alb.

Costumul femeilor trezește fericitele amintiri ale Greciei și Italiei: în pictură ar fi de un cromatic încântător; în sculptură ar fi superb ca linie și pur, lăsând să se vadă, în mare, proporțiile corpului lui grațiile alurii. Cu toate că variază destul de mult în funcție de regiune, în special între câmpie și munte, în ansamblu este totdeauna format dintr-o mare cămașă de pânză, închisă la gât, cu mâneci largi, fără manșete, și strânsă la talie de o centură de obicei roșie, care este piesa cea mai caracteristică; ca articol obligatoriu ea are, în față și în spate, un șorț de lână destul de gros, pe care femeile și le țes singure, împletind cu artă în țesătură ornamente bogat nuanțate și câteodată de un mare gust al desenului.

¹⁰ cuculia

Femeile măritate își acoperă capul cu o basma subțire, albă, care încadrează, cu grație, figura și al cărei vârf cade între umeri. Fetele tinere merg cu capul descoperit; ele și-l încoronează cu flori care cad, în ciorchini, după ureche; fizionomia lor exprimă mai multă voință și, de asemenea, mai multă inteligență decât aceea a băieților.

Deodată, sub umbrar, iată că tineretul se pune în mișcare; doi muzicanți țigani, anunțați de departe de un refren strident, își fac intrarea solemnă, urmați de o puzderie de copii: unul suflă într-un cimpoi pântecos, celălalt chinuie coardele de aramă ale unui soi de mandolină, numită cobză¹¹; acesta este îmbrăcat cu un halat lung de fachir și are pe cap un fes abia sesizabil; văzându-i figura impasibilă și ochii pe jumătate închiși, ai zice că este un bătrân preot budist în meditație; celălalt, mai puțin majestuos, este îmbrăcat ca un țăran român dar are aceeași expresie misterioasă care este o caracteristică a rasei sale. Orice ar face sau ar spune, țiganii au totdeauna aerul că ar visa sau și-ar aminti ceva.

Cei doi muzicanți se așează la capătul unui cerdac care se întinde de-a lungul drumului și imediat începe dansul.

XLVII

De la Giurgiu la București

Hora (urmare) – Amintiri despre Rubens și Michelangelo –

Cai și vizitii – Cum se face că nu ajunge să vorbești șapte limbi pentru a avea apă de băut – București

O duzină de băieți se prind de mână și formează un cerc care este tras la fel de leneș ca și muzica; cu o mișcare puțin balansată ei fac patru sau cinci pași la stânga, apoi mimează doi pe loc, puțin mai vioi, se opresc o clipă după care o iau de la început.

Puțin câte puțin, cobza răspândește măsurile lente și, aruncând câteva note sonore, accentuează ritmul, dar nimic nu impresionează cimpoiul care se abținează să-și păstreze ritmul apatic.

În sfârșit, vine un sunet chemător, repetat de trei ori pe care dansatorii îl însoțesc de fiecare dată cu trei lovituri de picior pe pământ, privind fetele grupate în spatele lor. Ele șovăie, s-ar zice că se sfătuiesc din priviri, apoi, ele se prind la fel de mână și formează un cerc în jurul primului. La un alt semnal mai poruncitor, ele își rup cercul și se amestecă în hora băieților.

În acest moment, bătrânul țigan își deschide micii săi ochi vioi în același timp arătându-și într-un surâs de macac¹², dinții săi albi și ascuțiți și agitându-se cu entuziasm, deasupra grațioasei adunări, aruncă o ploaie de ritmuri vesele care, prin armonia lor exprimă foarte bine dulcele fior care trecea prin toate aceste mâini unite.

¹¹ Kobsa

¹² Specie de mainuță de talie mică, ce trăiește în sud-estul Asiei.

Din acel moment *hora* este formată; ea durează mult // dar fără a se depărta prea mult de caracterul apatic marcat încă de la început. Se întâlnește aici o scenă de pantomimă. După ce s-au rotit ținându-și brațele întinse, dansatorii și dansatoarele s-au întors cu fața spre mijlocul cercului pe care-l descriau și, mergând drept înaintea lor, îl micșorează aproape atingându-și umerii, înclinând capul sub brațele lor ridicate și privindu-se în ochi. Doar că această figură își pierde efectul pentru că este repetată prea des; ceea ce-l întunecă și-i ia întregul parfum de vechime este indiferența rece cu care dansatorii privesc, alternativ, pe tovarășii din stânga și din dreapta lor.

S-a dorit a se vedea în această *horă* dansul roman figurat adesea pe basoreliefurile antice; lucrul este posibil, dar cât este de departe de acești pași leneși ai românilor, lipsită de tresăriri și de râsete, fuga pasionată pe care ne permitem a presupune că o făceau fiicele Romei (...)

Impresia unică și, înainte de toate, foarte agreabilă pe care mi-a produs-o acest dans prima dată când i-am urmărit evoluția lentă, fără a mă gândi atunci nici la Roma nici la tradițiile antichității, nu a fost cu nimic schimbată de numeroasele repetiții pe care le-am văzut mai târziu. Am fost aproape tentat să compar pe acești dansatori cu niște grupuri de sclavi care se amuză nu departe de ochiul stăpânului, fericiți că au fost un moment uitați, dar speriați de temerea că ar trezi atenția și exigența <acestui>.

În ciuda fanteziilor muzicale ale cobzei țigănești, melodia care merge la inimă este tristă, moale, aproape tânguitoare la fel cum este însăși inima, timidă și mută. (...).

Spre ora două a după-amiezii, cu toate că avea poftă să mai prelungească oprirea, vizitiul nostru, deși încă dormic de dans, s-a decis, suspinând, să își înhame caii: a escaladat laturile birjei și, cinci minute după aceea, eram din nou pe drumul prăfuit care trecea printre mărăcini și ierburi înflorite. Soarele era încă sus pe cer și razele sale ardeau. Fiecare arbore de pe marginea drumului adăpostea la umbra sa o trăsură sau niște călăreți.

[Autorul vede doi copii de țigan fugind prin ierburile înalte, a căror fizionomie și cromatică îi amintesc de picturile lui Rubens și Michelangelo. El descrie caii mici și slabi, dar foarte rezistenți și metoda prin care, trăgându-i de urechi, surugiul îi revigorează în scurtele popasuri făcute în timpul călătoriei, efectuată la galop întins].

Ieșind dintr-o pădure întâlnim din nou un sat și un han sau, mai corect, o cârciumă. I-am spus tovarășului meu că îmi era sete; și lui îi era sete; coborârăm. Interpelat în franceză, un servitor ne-a servit repede o sticlă și două pahare nu pentru că știa franceza, ci pentru că nu vindeau decât vin în acest stabiliment, lucru ce ne-a fost bine demonstrat când voirăm să obținem puțină apă. Servitorul cumsecade a înțeles de data aceasta doar că-i comandam încă ceva și ne-a adus o a doua sticlă.

La gesturile noastre de refuz el a făcut gestul de a înlocui prima sticlă adusă cu a doua. Englezul a tradus cuvântul necesar în șase sau șapte limbi pe care le știa puțin și, cum ne aflam la niște nepoți ai latinilor, făcurăm apel la toate derivațiile latinești: acqua, agua, aigua au trecut fără mai mult succes decât water sau wasser, etc.

Atunci zării în interiorul cârciumii hârdăul în care spălau paharele și l-am arătat cu degetul repetând: acqua, aigua, agua. Un alt servitor ne-a luat paharele și le-a scufundat în piscina comună. Am decis să bem doar vin simplu chiar din sticlă când un țigan bătrân care ne observase a clarificat pe toată lumea spunând liniștit *apă*.

Când furăm din nou urcați în vehicul, englezul se lansă în cercetări și într-o discuție foarte savantă pe tema acestei unice intruziuni a literei P într-un cuvânt în care nu te așteptai să-l găsești și îi plăcu să conchidă că era un împrumut făcut din limba slavă.

Nu eram la mai mult de două leghe de București și începurăm a vedea defilând culturi, aliniamente de arbori care, chiar dacă nu anunțau un ținut fertil și nici o agricultură avansată, arătau cel puțin o anumită căutare a ordinii. Satele mai compacte, mai bine construite, anunțau apropierea de un mare oraș. Nu mai era deșert, chiar dacă încă stăpânea o remarcabilă simplitate și libertate.

La aproape trei sau patru kilometri de București ne-au apărut numeroase clopotnițe ascuțite, o îngrămădire de mici turnuri albe sau roșii având cupole de cositor sau de tablă, care se decupau pe o pâclă violetă pe care părea că orașul plutește. De la distanța aceasta, monumentele, vilele și casele par presărate la întâmplare într-o imensă grădină înverzită. Dar mi-am dat repede seama că nu trebuie să ai încredere în inventivitatea arhitecturii orientale pe care această vedere îndepărtată o naște în imaginație. De cum intri în cartiere ești neplăcut surprins de starea de degradare, de dezordine, și de aspectul mizerabil al străzilor.

În rest, în ciuda dorinței de a privi în jur, curând a trebuit să-mi concentrez toată atenția asupra mea. Pavajul străzii principale pe care mergeam noi, desfundat, întrerupt, tăiat de fâgașe adânci în care roțile birjei se afundă de un picior, ne obliga la salturi atât de bruște încât trebuirăm să ne prindem cu ambele mâini de cercurile prelatei și, cu picioarele depărtate, am uitat toate lucrurile pentru a nu ne mai gândi decât cum să ne ținem echilibrul. La capătul unei ore de asemenea gimnastică obositoare, ajunserăm la hotel. Noaptea sosise înaintea noastră și putui constata că iluminatul căii publice lăsa aproape la fel de mult de dorit ca și pavajul.

XLVIII

Diferitele neamuri ale populației Valahiei – Privilegiații și contribuabilii –

Boierii – Formarea nobilimii de către Radu IV

Populația principatelor este de patru milioane de oameni. Ea se împarte în două mari clase: neamul românesc sau pământeni și neamurile împământenite. Cei dintâi proveniți din amestecul vechilor daci și a colonilor romani, formează nouă zecimi din populație.

Neamurile care s-au alăturat națiunii autohtone sunt numeroase. Cei mai importanți care au păstrat cele mai multe din caracteristicile lor native sunt:

Grecii care, în cursul secolului al cincisprezecelea, au pătruns în principate pentru a face negoț.

Mai târziu, numirea fanarioților în demnitatea de domnitori a atras, de la Constantinopol și din alte părți ale Turciei, un roi <de greci> care s-au așezat în țară și s-au unit cu familii pământene cu care nu au întârziat a se amesteca.

[Autorul menționează și alte etnii: bulgari, armeni, evrei și țigani. În continuare îi citează pe A. Ubicini și Jean A. Vaillant, cu considerații asupra contribuabililor și a boierimii privilegiate, iar apoi enumeră rangurile boierești cu atribuțiile administrative specifice].

XLIX

București – Grădina publică – Chestiuni privind costumul – O melodie națională – Plimbarea trăsurilor – Un turc pentru a râde

Bucureștii, în română Bucuresci, sunt situați în mijlocul unei vaste câmpii și sunt traversați de Dâmbovița¹³. Încinta sa, foarte prost delimitată, este de peste cinci leghe în circumferință și conține mai mult de o sută de mii de locuitori din care cinci sau șase mii sunt străini, cinci mii evrei, nouă mii țigani și mai mult de o mie două sute de preoți. [În privința originii numelui orașului citează din nou pe Jean A. Vaillant].

Orașul este la fel de greu de descris pe cât este și de vizitat. În centru, cartierul comercial format din patru străzi principale unde se găsesc teatrul și palatul principilor, ambele lipsite de specific arhitectural, este remarcabil prin frumoasa aliniere a dughenelor și a magazinelor strălucitoare, a cafenelelor decorate cu fresce și a bazarelor aprovizionate cu cele mai diverse obiecte de proveniență străină: pălării și confecții englezești, mobilier din Germania de gust pretențios, șelărie și caroserie din Austria, armurărie din toate țările, stofe și mode de *Paris*, librăria Hachette¹⁴.

În acest cartier domină o atmosferă prevenitoare și politicoasă împreună cu fracul negru. Ambiția eleganței <cultivate> în acest stabiliment comercial este de a urma în toate moda din Franța; chiar o depășește; cu o dezinvoltură de creole, femeile se găsesc cu cele mai cochete rochii transparente, cu cea mai exagerată ampoare.

În afara acestui cartier nu există decât aglomerări neregulate de case care, semănând la fel de mult cu orașele ori cu satele, sunt legate între ele de trei sau patru mari artere care merg până la marginile orașului și se prelungesc cu drumurile ce se îndreaptă spre cele patru puncte cardinale.

¹³ Dimbovitza.

¹⁴ Cunoscută librărie bucureșteană, situată pe strada Lipscani. „Hachette”, este numele unui concern francez de edituri ale cărui începuturi sunt legate de librăria înființată în 1826 de către Louis Christophe François Hachette (1800–1864). Editura a cunoscut o dezvoltare apreciabilă odată cu editarea *Dicționarului limbii franceze al lui Littré* (1863). Astăzi, grupul de edituri Hachette este cel mai important producător francez de carte.

Nu am curajul să descriu jalnicul contrast dintre mizeria abjectă și opulența copleșitoare care se împarte, în mod foarte inegal, populației. Cu certitudine, străzile întortocheate și murdare, mahalalele prăfoase, casele umede din niște adâncituri mlăștinoase, unde se înghesuie și se refugiază clasele nevoiașe, fac rău a fi văzute atât de aproape de reședințele elegante și de vilele drăguțe ale aristocrației; dar palatele și cocioabele concretizau, în egală măsură și făceau mai evidentă situația morală. Așa cum este încă astăzi, cu încercările de înfrumusețare, orașul București are aspectul care se potrivește capitalei României, unde ideile de regenerare și de eliberare sunt sufocate de principiile opresive și demoralizatoare pe care le-au lăsat cele două civilizații turcă și rusă. Nu ne putem totuși îndoi că

p. 200 Statul și capitala nu se transformă și nu se // construiesc curând pe un plan conform cu ideile moderne. Vântul secolului le împinge, iar influența franceză, atotputernică asupra partidei naționale, le susține. În așteptarea <transformărilor> se aliniază câteva străzi mari, se curăță câteva locuri și se ridică unele mari clădiri. Bucureștii sunt deja înzestrați cu grădini publice, are baluri, concerte și iluminatii de toate culorile, după exemplul altor capitale ale Europei. <Capitala> se arată mult mai mândră că nu este afectată de totala lipsă a lucrurilor de primă necesitate. Dar acelea care sunt necesare sunt lăsate de atâta timp să aștepte! Va avea încă de așteptat ca palatele, grădinile publice, bisericile, cazarmile și bulevardele să fie în număr suficient pentru a avea timp să se gândească a le da, ca semn material al îmbunătățirilor încă mai necesare, un pavaj și felinare de stradă, niște fântâni și niște măturători.

Grădina cea mai frecventată are o bogăție de arbuști rari, peluze întinse presărate cu frumoase pâlcuri de arbori care se oglindesc într-un râu cu unduri molcome și cu apă leneșă. În fiecare seară burghezii vin aici să se arate, mai mult decât să se bucure de umbră și de răcoare, pentru că este la modă să te plimbi de la un capăt la altul al unei largi artere deschise unde praful se ridică în valuri.

Plimbăreții sunt grași și, cu amărăciune <trebuie spus că> sunt îmbrăcați ca francezii. Unii, atât de puțin numeroși încât îi numeri pe degete, fac tentativa de a repune în drepturi costumul național, abandonat aproape de tot de aceia care nu vor să fie confundați cu țărani. Aceste rare tentative au puțini sorți de succes.

Trebuie, totuși, să cădem de acord că această preferință pentru modelele franțuzești pare a fi, la un mare număr dintre ei, indicația unui sentiment lăudabil. Contrar poporului maghiar care păstrează cât poate de mult toate tradițiile trecutului său liber și glorios, poporul valah¹⁵ pare a se grăbi a uita tot ceea ce amintește de timpurile detestabile ale sclaviei sale. Dacă am putea regreta vechiul costum din punct de vedere al grației și al pitorescului, nu ar trebui să blamăm poporul care îl părăsește cu bucuria unui sclav liber, în sfârșit, să-și lepede livreaua robiei. (...)

Lumea mare (sau lumea bogată și distinsă) a ales drept loc de plimbare o șosea situată la capătul străzii celei mari a Podului Mogoșoaiiei¹⁶ – strada cea mai mobilă, *corso*. Așa cum o indică numele, este un drum de pământ construit pe un

¹⁵ În sensul de român.

¹⁶ *Mongoch`oi*.

teren în paragină de o dezolantă goliciune. Plantată cu câțiva arbori pe alei, prea tineri pentru a păzi de praf și de soare, ea <șoseaua> își datorește celebritatea depărtării ce nu o face accesibilă decât călăreților și, mai ales, echipajelor.

Vederea se întinde de la marginea câmpiei // peste niște lande posomorâte p. 202 delimitate de silueta vagă a munților. Dinspre partea orașului nu vezi decât cocioabe nenorocite înaintea cărora se grupează niște corturi de țigani și niște lungi șiruri de căruțe oprite, ale căror atelaje, cai și boi slabi, sunt culcați, claie peste grămadă, pe pământ, împreună cu vizitii lor. În acest cadru trist vin și se duc două șiruri imense de vehicule de toate formele: rădvane de gală, calești ușoare și elegante, cabriolete decolorate fremătând pe pavajul totdeauna murdar. Acolo am văzut niște toalete pariziene de nuanță convenabilă (aceasta se poate încă spune despre 1861), femei încântătoare, un tineret strălucitor și distins, câțiva bătrâni boieri, credincioși vechiului costum, majestuos ca formă la fel ca veșmântul persan cu care seamănă mult (halat de mătase strâns de un brâu lat și mantie îmblănită, foarte amplă) și la fel de bogat în calitatea stofelor ca îmbrăcămintea turcească; din păcate, oribila șapcă de piele, atât de dragă poporului rus, îi slujește și trădează, obstinatul atașament la ideile aristocratice și antinaționale ale celor care o poartă.

În mulțimea de cai deșelați de pavajul ucigător al Bucureștilor, am remarcat mai multe atelaje superbe, niște vizitii șleampăt îmbrăcați, câteva livrele bogate și elegante, niște haiduci¹⁷ înalți ca tamburii majori, energici și magnifici.

[Descrie arnăuții aflați în serviciul consulilor Franței și ai Angliei].

L

Portrete și tablouri de gen – Șeful hotelului – Un hoț – Un adevărat locuitor din Boemia – Un baron neamț băiat bun – Problema apei reci – Frații inamici – O prima doamnă la bucătărie – Oameni amabili – Tranzacții comerciale

Căutând pe străzile Bucureștilor imagini pitorești, costume și monumente, am întâlnit adesea scene de moravuri ciudate. Este greu să redai, fie chiar și cu cea mai mare rezervă, o idee despre delăsarea fizică și mai ales morală a unei considerabile părți a populației: este drept că trebuiesc acuzate în special principiile demoralizatoare pe care le-au adus, ca și atâtea alte gunoaie, stăpânitorii turci, greci și ruși. Singura abordare este aceea a părții unice sau comice a situației.

Proprietarul hotelului la care locuiam, unul dintre cele mai confortabile și cu bună reputație din oraș, era german. Soția sa, cred că româncă, mică, foarte luxoasă și, în același timp foarte neglijență în toaleta ei, purta o fustă franțuzească foarte amplă, corsaje românești foarte scurte, un acoperământ de cap sârbesc, părul

¹⁷ *Heiduques*. Termen neclar și folosit nepotrivit spre a desemna arnăuții pe care încă îi mai aveau în slujbă boierii bătrâni.

împletit, rulat în jurul capului, la înălțimea tâmpelor, o mulțime de bijuterii și cu niște papuci vechi în picioare. Avea mersul târșit și vocea mânioasă.

Pe chipul ei măsliniu nu vedeai decât ochii, care păreau mai întâi umbriți, apoi se luminau treptat și aruncau priviri pătrunzătoare ca acelea ale unei pisici care se trezește și se supără. Slăbiciunea ei excesivă îi conferea o slutenie plină de originalitate (acest portret, îmi pare rău, seamăna cu multe de acolo). Soțul era mare, om foarte frumos, dar totdeauna părea că încă nu s-a trezit: în fiecare zi vedeai acest cuplu unic pe banca din curte, sub niște dafini roz. Soțul dormea într-o poziție de sultan. Soția, însoțită de două fete în casă îmbrăcate foarte ușor și ghemuite lângă ea, conversau despre modă; cinci sau șase țânci, aproape goi, tropoteau pe fustele majestuoase și se tăvăleau în praf fără ca ei să-i pese de fuste sau de copii. Această scenă duioasă dura circa două ore, după care soț și soție dispăreau până a doua zi.

[Autorul relatează cum, într-o zi au fost deranjați în timpul prânzului de un scandal produs de prinderea și pedepsirea, prin bătaie, a unui hoț care era servitorul unui client bogat ce locuia într-o cameră vecină cu a sa; hotelierul nu îndrăznea să alunge un client așa bun ca stăpânul hoțului, care bea șampanie; juca cărți și cheltuia mult la local, așa că memorialistul și prietenul său englez au decis că era mai prudent să se culce cu punga de bani la ei, pentru a nu le fi șterpelită. Descrie personalul ciudat al hotelului: un tânăr crupier, de viță nobilă, originar din Boemia, îmbrăcat totdeauna în frac, care își pierduse averea la jocuri de noroc; angajații de la bucătărie, membrii unei trupe de teatru liric și dramatic maghiar, care în lipsa succesului au fost nevoiți să-și găsească altă ocupație, astfel că tragediana devenise casierită, subretele spălau vasele, prima doamnă era bucătăreasă, iar frații ei o ajutau, dar o și apărau duelându-se cu frigările și pedepsind ospătarii ce nu erau cuvincioși cu ea].

p. 204

Există aici o clasă de indivizi care nu au, cred, nicăieri un echivalent. Fii de proprietari care și-au jucat și și-au pierdut bunurile, izgoniți sau eliberați din starea de servitute, au puțini bani sau au chiar încă puțin credit; au o conversație suficient de ușoară, multă obrăznicie, nici un pic de morală și un frac negru. Sub patronajul unui personaj important pe care l-au uimit sau l-au câștigat, ei, știind cum să o facă, solicită o poziție. A solicita este starea lor obișnuită. În așteptarea acelei poziții care nu va apărea niciodată, ei fac diverse afaceri, Dumnezeu știe ce ! Cele pe care le pot mărturisi încep cu sfaturi îndatoritoare date străinului care-i oferă o țigară de foi drept mulțumire și continuă până la tranzacții comerciale care-i aduc mijlocitorului un dublu beneficiu plătit de cei doi contractanți. În afara lașității lor, nimic nu descurajează tenacitatea acestor indivizi și nimic nu le egalează servilismul.

Mult timp am fost expus la slugărniciile unui asemenea personaj și mă amuzai de bufoneriile ofertelor sale. Mai întâi mi-a oferit să mă conducă într-o societate onorabilă unde se juca pe onoare; apoi a voit să-mi vândă niște cai și nu mai știu câte sute de kilograme de gogoși de mătase; în sfârșit, mi-a propus o căsătorie bogată, apoi o audiență la principe, toate acestea doar „din dragoste pentru francezi”. În legătură cu această dragoste dezinteresată avea o frază pe care o repeta neîncetat și care cred că nu-l angaja mai mult decât ofertele și promisiunile

sale. „Iubesc Franța”, zicea el, „mai mult decât propria patrie, și la fel de mult ca onoarea mea !”

Nu am căzut în nici una dintre cursele sale și cu atât mai mult în aceea spre care au alergat la București un mare număr de francezi, italieni și nemți care, la acea epocă, veniseră să negocieze mătase și, mai ales, pentru a se aproviziona cu viermi de mătase, a căror recoltă fusese proastă în multe alte țări.

[Descrie dezvoltarea interesului general pentru creșterea viermilor de mătase și modul necinstit în care se făceau afacerile în acest domeniu].

LI

p. 205

București

Despre stilul arhitectonic – Despre sentimentul național și despre sentimentul religios – Casele turcești – Hotelul Manuc – Amfitrite¹⁸ și Dâmbovița

Numeroasele biserici din București sunt în cea mai mare parte la răsپântii cu acces dificil și unde numai norocul îl poartă pe călător. Arhitectura lor, care provine din stilul bizantin, uimește și adesea încântă: în mod special se remarcă o bizară eleganță a detaliilor decorului unde sculptura și pictura rivalizează în silința realizării și se egalează în naivitate. Din păcate, cele mai vechi, cele mai originale, cele care ar trebui cel mai mult protejate de sentimentul național, se află într-o stare de uitare și deplorabilă degradare. Ele valorează poate mai mult ca artă și ca tradiție istorică decât cele câteva palate și biserici construite de curând în stilul gotic german, care par singurele ce se bucură de înalta favoare oficială.

Există două grave inconsecvențe în alegerea acestui stil pe care nu-l justifică nici religia și nici solidaritatea populară: cea dintâi vizează pur și simplu să le nege caracterul, expresia arhitecturii; a doua nu ține cont de geniul intim, instinctiv, specific al fiecărei rase. Nu trebuie reconstruită capitala unui stat care s-a eliberat și care se regenerează într-un stil care întruchipează în mod absolut perioada cea mai opresivă din toate, Evul Mediu. Impunând unei noi generații de artiști forme și proporții pe care predecesorii lor nu le-au încercat, nu le-au găsit și nu le-au modificat în mod treptat, îi condamnă pe acești artiști la neputință. Opera lor nu se leagă cu nimic de spiritul popular și convingerea că acesta le lipsește, le interzice educația artiștilor din viitor. (...)

O vizită la biserica Sf. Spiridon din București este suficientă. Un fals geniu de erudiție a grămădit, pe un plan încă puțin bizantin, toate ornamentele goticului fără a observa că, înălțând fără măsură turnurile octogonale și acoperindu-le, de la bază la vârf, cu toate modelele cunoscute de arcaturi, de pinioane, de cornișe fără

¹⁸ În mitologia greacă Amfitrite era zeița mării, soția lui Poseidon.

p. 206 obiectiv care se încurcă, comite mai mult decât o aberație, o erezie. Turnurile au devenit minarete, biserica are forma unei moschei. Un turc s-ar înșela. Adevărații credincioși nu se înșeală; // în locul reculegerii pe care o caută în biserică ei nu găsesc decât inutile distracții.

Micul monument pe care l-am desenat¹⁹ exprimă bine gustul artistic al poporului român și, de asemenea, caracterul devoțiunii sale, unde practica cea mai recomandată și cea mai frecventă, după post, este ținerea unei lumânări aprinse în fața unei icoane pe care femeile, cu un sentiment infantil de dragoste și de respect, se străduiesc să le îmbrace în decupături aurite, cu broderii și cu flori.

Ansamblul pridvorului are un aspect bogat și grațios; deasupra coloanelor decorate cu împletituri și cu frunze fin sculptate, înviorate de rețele roșii și verzi, zidul este împărțit în diferite culori: arabescurile pictate se detașează prin contrastul foarte puternic, alb pe albastru, auriu pe roșu, conturând arhinețele și înconjurând figurile de sfinți cu aureole auri, colorate curajos pe fond albastru.

Baza, între postamentele coloanelor este decorată cu trei basorelieuri: cel din mijloc reprezintă un cavaler înarmat și încălecat, celelalte două figurează doi lei affrontați într-o bogată împletitură vegetală.

Un specific al caracterului românesc este familiaritatea cu care sunt tratați morții. Cimitirul nu pare a inspira nici tristețe, nici teamă și, chiar în mahalale, sunt locuri de întâlnire: femeile lucrează la umbra arborilor care protejează mormintele; copiii fug printre ierburi și se cațără pe brațele de piatră ale crucilor scunde cu o dulce nepăsare care nu jighește; <această atitudine față de moarte> pare inspirată de mizeriile unei vieți precare și o imitație a resemnării musulmane.

Din vremea ocupației otomane²⁰ nu a rămas nici un monument important în București; dar multe case împrăștiate prin mahalale sunt specimene ciudate de arhitectură turcească. Pe drumul public și pe străzile comerciale, parterul nu are în mod obișnuit decât niște ferestre foarte mici, primind lumină sub nivelul ochiului pietonului; ușa de intrare, destul de mică, este decorată cu o deosebită grijă cu muluri ce se întretaie în jurul unei vizete. La primul etaj mai totdeauna tronează o galerie umbroasă de unde poți vedea fără a fi văzut; sau, din mijlocul fațadei înaintează o consolă proeminentă, străpunsă de ferestre pe toate laturile. Etalându-și mărfurile la vedere, prăvăliile au niște obloane și niște copertine pe jumătate ridicate care nu lasă să se vadă nimic în interior.

Pe străzile mai puțin circulante, unele dintre aceste case, înconjurată de grădini cu garduri de iasomie, au un aer misterios și meditativ care te încântă din primul moment. Etajul de jos are răspândite peste tot flori și verdeață. Acoperișul înalt este pe jumătate ascuns de ciorchinii înmiresmați ai marilor salcâmi cu trunchiul îndoit. Galeria, mai bine aș spune divanul²¹ se deschide către niște boschete umbroase.

¹⁹ Este vorba despre biserica Stavropoleos.

²⁰ Autorul nu are cunoștințe prea clare de istorie locală, astfel explicându-se părerea greșită că țara a fost, cândva, ocupată de otomani care, însă, nu au lăsat în urmă vestigii însemnate.

²¹ Galeria sau cerdacul caselor de influență orientală era ocupat pe mai toată suprafața de un divan din scânduri pe care se așezau covoare și pernă pentru stăpâni spre a-și petrece acolo, la aer, orele de siestă.

unde câteodată scânteiază un fir de apă arteziană și unde se plimbă femei ușoare, cu înfățișările cele mai nebunești, păsări obișnuite ale țării.

Nimic nu inspiră mai bine ideea unei vieți tihnite și fericite decât vederea acestor încântătoare locuințe. Nimic nu este mai îndepărtat <de această liniște> decât o vizită la vechiul han, fondat de Manuc Bey și devenit în ultimul timp hotelul Manuc. În ciuda numelui său aristocratic este <doar> un han unde lumea cu nervii delicați, cu pielea sensibilă, ar face bine să nu se aventureze, dar unde aceia curioși <să vadă> vechile obiceiuri locale ar fi satisfăcuți. A păstrat aspectul său inițial dar, din păcate, posomorât din cauza murdăriei. Cele două rânduri de galerii care unesc cele patru mari corpuri de camere, cele două scări mari cu parmalâc dublu care servesc cele două etaje, foarte elegante, sub un chioșc cu acoperiș proeminent și grinzi profilate, sunt ornamentate de coloane și de balustrade de un gust încântător și de o foarte fină execuție. S-ar putea zice că este un palat de lemn; ar merita o restaurare, de altfel foarte ușoară și o destinație care să-l protejeze. Așa cum este, e locul de întâlnire al căraușilor transilvăneni, al negustorilor ambulănți nemți, al micilor afaceriști turci, bulgari și greci, a tuturor călătorilor cu punga mai ușorică și care vehiculează mărfuri de ocazie, care se tem ziua în amiaza mare. Pe scara cea mare, pe lungile galerii se ciocnesc tipurile cele mai diferite, costumele cele mai variate. Aici am întâlnit un cuplu de oameni de la munte care mi-au oferit primul eșantion curat de costum național, completat de un cojoc din piele de miel, decorat cu broderii; un țăran bogat cu un cojoc alb, cu hangerul ascuțit la cingătoare și cu un aer foarte demn. Văzui, de asemenea, un evreu bătrân cu barbă lungă, al cărui neobișnuit și vechi acoperământ de cap galben, reiat și având exact forma biscuitului de Savoia, mi se păru bun de ronțait.

Galeria pe care se deschid camerele servește de promenadă și de sală comună. Aici stăpânește o remarcabilă indiferență și lipsă de considerație la adresa vecinului. Sub ochii tuturor fiecare pare la el acasă (toleranță care nu face cinste nimănui). Din punctul unde mă așezasem pentru a-mi face schițele, puteam să văd o nemțoaică blondă care săpunea niște boarfe de primă necesitate, în vreme ce odraslele sale așteptau; un bărbier ambulant care rădea bărbii și obraji; un țigan care dansa în fața unor turci cu chef; un saltimbanc în maiieu decolorat care dădea lecții unei maimuțe chele. În același timp, sunetele unei cobze ce acompania o voce dulce și melancolică se strecurau printr-o ușă întredeschisă, aflată în spatele meu și din fundul unui coridor întunecat îmi aungeau la urechi scâncetele jalnice ale unui nou-născut.

Curtea imensă îmi oferea cel mai distractiv și mai variat spectacol din lume: era în același timp o tabără, un depozit, o piață, o bursă, o menajerie; de-a lungul parterului <erau> prelate, corturi, baloturi cu mărfuri, butoaie; în fund, în niște mari firide cu grilaj, erau grămezi de piei crude, de lână, de coarne de bivol răspândite peste tot, maldăre de paie și de bălegar; // în acest mediu fără ordine un p. 207 du-te-vino continuu, birje, țărani călări, femei purtând coșuri, cai deshămați care fugind spre smârcul fluviului de apă soioasă care se scurgea neîntrerupt de la bucătărie. Această mișcare, acest zgomot nu tulbura nici un moment pe turcii, românii, bulgarii și grecii care, liniștiți, își continuau dezbaterile și tranzacțiile pe

care le prezidau evreii stabilind pe loc schimbul banilor, cu marele ajutor al ochelarilor, al pietrei de încercare a aurului și a balanței.

Hanul decăzut este situat într-un cartier foarte frecventat; are o fațadă pe malul Dâmboviței.

Un proverb local spune: *Dâmboviță, apă dulce ! cine-o bea nu se mai duce !*

Poate este adevărat dar ceea ce se vede nu-ți produce vreo poftă de a bea. În amonte de vadul foarte populat și foarte aproape de apele sale tulburi, se ridică, infecte și hidoase, vechile abatoare turcești. Între niște schele, sinistre ca niște spânzurători și în întregime stropite de sânge, de niște lanțuri de fier atârnă sferturi de boi și de oi, neîndemânic sfârtecate; niște capete păroase de miei, cu ochii intrați în orbitele înverzite, strângând între dinți limbile lor umflate încarcă, alături de alte bucăți fără formă, niște butuci masivi de măcelărie, mustind de sânge, sub care dau târcoale numeroși câini flămânzi și fără stăpân.

Depărtându-mă de această dezgustătoare expoziție, a cărei vedere ajungea pentru a face pitagorician pe cel mai neobosit mâncător de friptură, am continuat să explorez malurile Dâmboviței. Unul mai dibaci decât mine, evocând amintirea cortegiului lui Amfitrite ar putea spune ceea ce văzui. (...)

Am găsit niște pâlcuri de pădure stufoasă, niște pământuri necultivate, niște mlaștini, niște oaze de arbori fructiferi umbrind niște sate cu aspect fericit. În mijlocul unuia dintre ele, un puț era decorat cu capete de boi, uscate și albite. Erau acestea capetele victimelor sacrificate pentru a face izvorul nimerit spre a adăpa animalele care vin acolo ? Am fost aproape pe punctul de a mă opri la această supoziție; mă tenta să regăsesc aici o superstiție romană, dar vederea unor resturi similare slujind diferite funcțiuni mi-a arătat că aceste <cranii> serveau de contragreutate și înlocuiau o piatră sau un buștean.

Veni o zi când fui forțat să recunosc că pitorescul nu poate fi o consolare; începusem deja să mă îndoiesc <de aceasta>. Și că, pentru a fi artist nu înseamnă că nu ești și om.

p. 208 Șederea la București începuse să mă plictisească. Capitala în curs de construcție a unui stat care se reorganizează, acest oraș este interesant din multe puncte de vedere; dar prea multe lucruri jignesc, în fiecare moment, sentimentele de dreptate, de umanitate, de morală și de firesc pentru ca șederea să fie agreabilă multă vreme. // În realitate, orașul atâta cât mi s-a părut a fi și cât m-am străduit să văd din el, este bine raportat la populația pe care o conține, nu îndrăznesc să spun societatea pentru că societatea mi se pare mai bine constituită decât orașul care nu este încă edificat. Ar fi de adăugat multe caracteristici pe lângă cele deja menționate; dar aproape toate sunt foarte greu de schițat, iar altele chiar imposibil. De altfel, în societate ca și în oraș, totul este ruină și renaștere; totul reîncepe și totul e sfârșit; răul nu este, certamente, *decât* provizoriu²².

²² Nu trebuie să ne îndoim. Pe deasupra, directorul acestei culegeri trebuie să dea mărturie aici că, la București, a cunoscut mai multe familii și că a păstrat amintirile cele mai dulci și mai plăcute despre relațiile cu ele. Călătorul plin de spirit [Lancelot, *n. n.*] nu pretinde că a avut timpul și ocazia să studieze sub toate aspectele și chiar în profunzime, societatea acestui oraș; de altfel trebuiesc și niște rezerve (nota directorului revistei „Le Tour du Monde”. Edouard Charton).

[Prin intermediul unei scrisori de recomandare din partea lui Duruy²³, este primit de prințul Brâncoveanu²⁴ care-i arată întreaga sa considerație și-l invită să participe la ceremonia de decernare a premiilor de sfârșit de an la școlile primare din Capitală].

De la București la Pitești

Plecarea din București – Un căpitan de poștă incoruptibil – Poșta cu cai

– Surugiii – Un țigan fierar – Găești – Un pod – Cei ce fac corvoadă

– Valea Argeșului – Pitești – Munca forțată la câmp

Am plecat cu mare plăcere din București pentru a vizita principalele mănăstiri din Oltenia²⁵, în compania secretarului prințului, Dl D..., într-o caleașcă solidă cu o chichiță²⁶ plină. Matei, un servitor de treabă, trebuia să ne fie, după caz, cămăraș²⁷, paharnic²⁸, pitar²⁹ și cărturar³⁰ în expediția noastră. De-a lungul voiajului, el stătea cocoțat pe locul deschis <pe capră>; ca semn distinctiv al variatelor sale funcțiuni, el purta în bandulieră o pușcă cu două țevi.

[Ajunși la stația de poștă de la marginea orașului, căpitanul releului pretinde că nu are cai disponibili și călătorii trebuie să aștepte o lungă bucată de timp până când servitorul Matei dă un bacșiș și obțin atelajul necesar].

După periferia Bucureștilor, drumul o ia spre vest pe un parcurs de aproape treizeci și cinci kilometri, apoi urmează cursul Argeșului³¹ până la orașul cu acest nume. Coborând din Carpați, Argeșul curge paralel cu Dâmbovița pe o distanță de vreo douăzeci de leghe, fără a se îndepărta cu mai mult de patru <leghe>.

Malurile Dâmboviței au pereți adânci; ea fertilizează puțin această regiune stearpă, aridă și plată, în care pământurile necultivate se succed cu niște câmpuri de porumb destul de mic. Berzele se plimbă cu o liniște care dovedește că aici se bucură de respectul pe care-l merită aspectul lor grav și meditativ. Singurele locuințe pe care le-am întâlnit sunt poștele cu cai care au un aspect destul de sărăcăcios. O clădire mică, care câteodată nu este decât o colibă, câteva șuri, un grajd, un puț și doi sau trei arbori fructiferi cu ramurile răsucite, aceasta e tot. Casă și arbori nedepășind ca înălțime trei staturi de om, solul plat se întinde cât vezi cu

²³ Jean Victor Duruy (1811–1894) istoric și politician francez, ministru al educației 1863–1869.

²⁴ Grigore Basarab Brâncoveanu (1827–1886)

²⁵ Petite Valachie.

²⁶ În sensul de lădiță aflată sub capra unei trăsuri.

²⁷ camarar.

²⁸ paharnik.

²⁹ pitar.

³⁰ corturar.

³¹ Argis.

ochii până la linia munților îndepărtați. Drumul este larg iar caii noștri în galop, conduși cu vigoare de cei doi surugii care par să alerge doar pentru plăcerea lor, acoperă repede spațiul dintre o poștă și alta. //

p. 211 Surugiul român merită un studiu special. El îndură cele mai mari greutateți cu o rară nepăsare și cu o uimitoare tărie de caracter. Costumul său de ceremonie care a început să dispară, este compus astfel: deasupra cămășii de pânză are o vestă turcească, foarte amplă, de culoarea ciocolatii deschis, brodată cu arabescuri ce conturează niște ornamente de postav de diferite culori, foarte puternice; un pantalon de lână, păslos, aproape colant și ornat pe coapse cu broderii asemănătoare cu acelea de pe vestă; o centură de piele, lată și groasă ca o chingă de hulubă, împodobită cu alamă, strângându-i tare torsul și, ținându-l drept în ciuda galopului celui mai neînfrânat. În această centură este băgat un cuțit în formă de hanger, cu plăsele de corn și teacă de lemn. Acest cuțit nu este o armă, este mai mult o unealtă destinată la dulgherie, în timpul accidentelor de călătorie. Adevăratul cuțit de folosință curentă, încă și mai pașnic, este un cuțitaș cu mâner de lemn care atârnă de centură, alături de o pungă de tutun, frumos lucrată din piele. Niște jambiere de stofă asemănătoare pantalonilor se prind în două feluri deasupra lor; ele acoperă piciorul de la gleznă la coapsă, dublând pantalonul sau doar acoperind partea de jos a piciorului începând de la genunchi, aranjându-se pe picior la fel ca niște *calzerone* de gaucho din Mexic. Să adăugăm la tot acest echipament o mare căciulă din blană de oaie, niște plete lungi fluturând pe spate și, în sfârșit, la centură, niște sfori și niște frânghii pe care un surugiul prevăzător îi place să și le procure, și avem imaginea completă a unei ținute căreia nu-i lipsește nimic pentru a da un aspect mândru pe cal, chiar dacă este un pic sălbatică în ansamblu.

Odată în șa, surugiul nu are decât un simplu gând: să alerge; drumul este ceea ce poate fi; nu este ușor să-l oprești sau să-i domolești iuțea. Caii merg doi câte doi: fiecare pereche este la fel de departe de cealaltă. Unul dintre surugii se află în fruntea atelajului, celălalt la mijloc. La loviturile repetate de călcăie, la pocniturile dintr-un lung bici cu mâner foarte scurt, ei adaugă un anumit strigăt inimitabil care are modulațiile unui formidabil căscat și care s-ar putea scrie *B'ou ou á á áh*. Prima silabă iese ca o explozie, celelalte urmează ca ecoul ei sub o arcadă, ultima șuierată ca o paia de vânt. Acest strigăt este atât de barbar încât caii nu s-au obișnuit niciodată cu el: îi surprinde ca o lovitură de tunet și-i mână precum o vijelie.

Pentru a anunța <că sosesc> la stația de poștă, surugiii scot împreună și unul după altul o serie de sunete înalte, mai întâi separate, apoi unite și împletite, de o acuitate supraomenească, care străpung spațiul acoperind toate zgomotele din sat de la mare distanță și spărgând, în mod foarte dezagreabil, urechile neexperimentate. Chiar și oamenii din zonă nu își fac iluzii când le aud <strigătele> și nu par deloc încântați.

De altminteri, am fost de mai multe ori surprins când m-am aflat lângă unul dintre aceste relee, pe care nimic nu-l indică în câmpia acoperită de mărăcini, în afara unei prăjini înalte ce are la vârf o legătură de frunze.

În ciuda grijii pe care o au surugiii de a se anunța cu mult zgomot, de obicei caii nu sunt gata când sosește vehiculul. Grajdurile din câmpie sunt adesea niște simple șuri sub care caii se odihnesc la umbră; dar, tot adesea, ei sunt răspânziți,

păscând desișul pipernicit de stejar, la distanțe destul de mari și în grupuri mai mult sau mai puțin numeroase, în funcție de prietenii lor, pentru că îi lasă fără piedici; dacă lucrurile stau așa, un servitor urcă într-un punct de observație făcut din prăjini, care domină întregul teren al poștei, coboară, ia, călare, direcția în care a văzut caii și nu mai apare decât la capătul a unei ore sau două, cu un atelaj proaspăt.

În acest timp, dacă vrea, călătorul poate fuma sau se poate răcori sub acoperișul ospitalier al căpitanului de poștă. Câteodată, casa este locuibilă, însă câteodată este o gheretă tristă pe drumul mare deschisă tuturor intemperiilor care nu oferă călătorului decât un ulcior de apă protejată de soare cu o ramură de frunziș, și puțină umbră.

Un mic accident care poate surveni la vehicul este o problemă: nimic nu este gata și nici prevăzut.

La a treia sau a patra poștă ne-au fost unse roțile de la trăsură; ne pregăteam să plecăm când s-a observat că cele două roți din spate nu se mai învârtesc. Întregul personal al poștei, cu căpitanul // în frunte, veniră să examineze stricăciunea, și p. 212 fiecare i-a găsit o cauză diferită: osia fisurată, inima roții strămbată, piulița spartă sau șurubul contorsionat. După o oră s-a decis că trebuie chemat un fierar, un țigan pe care l-am recunoscut imediat după aerul său misterios. A intrat încet, purtând drept singure unelte, un baros enorm și o pilă foarte mică; a examinat și a atins, cu gravitatea unui vraci care se pregătește să pună la loc un membru și ascultă, cu atenție, indicațiile fiecăruia, diferitele părți suspecte de a fi stricate; apoi a dat peste tot lovituri zdravene de baros, a pilit pe ici pe colo și, fără ca românii să observe, a terminat prin schimbarea a două piulițe a căror simplă deplasare a produs întregul rău. El văzuse aceasta de la prima aruncătură de ochi; dar operația era atât de simplă încât nu merita decât o recompensă subțirică, în vreme ce tot zgomotul inutil pe care îl făcuse valora foarte mult. Românii fură convinși de măiestria sa de fierar, eu de subtilitatea sa.

Plecarăm, dar cu pas moderat; caii ce ne fuseseră dați făcuseră deja o cursă în timpul zilei și erau istoviți. După trei sferturi de oră ni s-a părut foarte posibil să nu mai ajungem la culcuș până noaptea târziu. Din fericire, Matei cunoștea legile sau, măcar, obiceiurile țării sale care, adesea, țin destul de prost loc de legi în aceste locuri. Văzu venind pe partea laterală a drumului doi surugii, călărind unul după altul, ca niște oameni ce au conștiința unei zile bine muncite și pe care-i așteaptă o binecuvântată odihnă, ce aduceau un dublu atelaj vioi. În momentul în care ei s-au retras, politicoși, pentru a ne face loc, Matei le-a strigat, *stai!* cu o voce teribilă, i-a amenințat cu pușca și, până când ei să-și revină, sărind la frâiele cailor lor, i-a obligat să ia locul mârtoagelor noastre ostenite. Surugii acestora au fost la fel de prompti ca Matei și, încântați de fericita întâmplare, au deshămat cu rapiditate și ne-au întors spatele fără a se opune. Ceilalți cu atât mai puțin nu s-au opus ci au dat, cu furie, pinteni atelajului, care ne-a dus în zbor.

Această sechestrare a cailor și a surugiilor se practică fără împotrivire. Domnii boieri o practică pe scară largă și adesea se întâmplă că negustorii pașnici, călătorind cu afaceri, sunt somați să facă un schimb care niciodată nu le este în avantaj, dar care pare foarte amuzant amabililor lor prigonitori.

Găești, unde ajunserăm la jumătate de oră înaintea apusului soarelui, este un sat frumos ridicat pe malurile Argeșului, într-un ținut foarte fertil și bine cultivat. S-a traversat râul pe un pod de lemn; nu este lucru ușor, în România, să traversezi un pod cu trăsura. Cel de la Găești, ca multe altele pe care le văzui mai târziu, era fermecător de pitoresc, dar periculos. Abia intraseră caii noștri <pe pod> că toate cele treizeci și două de picioare au întâlnit găuri, bârne ieșite în afară și scânduri care se mișcau sub tropotul lor. Cedând sub picioarele unora, recădeau cu mare zgomot pe capul altora. Ei s-au speriat, și curând, descumpăniți, azvârleau din picioare, înfășurați în lungile lor hamuri, formau un grup ciudat pe care nu-l mai puteau pune în ordine decât deshământându-i. //

p. 213 Găești nu are han; aceasta este o distincție rezervată orașelor de mai mare importanță. Petrecurăm noaptea la căpitanul de poștă care a pus la dispoziția noastră o cameră destul de acceptabilă și accesoriile unui supeu, din care noi am adus elementele cele mai bune, act de prudență pe care o recomand, în chip stăruitor, călătorilor.

Părăsind satul a doua zi în zori, văzurăm pe latura dreaptă a drumului niște vile elegante ascunse sub arbori și niște căsuțe frumoase de arhitectură aproape turcească, înconjurate de grădini.

Acestui tablou plăcut i-a urmat un altul foarte diferit. Grupuri numeroase de salahori se duceau, cu un aer trist, la muncă, cu pas încet și fără să schimbe o vorbă. Mergeau în șir, înveliți într-o mare manta albă, cu căciula înfundată pe ochi și picioarele goale, în ciuda boabelor de rece rouă care perlau ierburile.

Valea Argeșului este atât de bine cultivată având o fertilitate care ar putea asigura, fără mare efort, bunăstarea tuturor locuitorilor ei. Râul curge printr-o câmpie galbenă de spice care se coc și dispare din vedere în fața noastră, mărginit la dreapta și la stânga de niște coline împădurite care se înalță din ce în ce mai mult spre orizont; pe primele pante ale acestor dealuri porumbul își ridică tulpinile elegante la înălțime de trei metri. În acest ținut unde pare atât de ușor și plăcut să trăiești, doar oamenii au aspect sălbatic și fețe triste.

Bogăția vegetației conferă un aer fericit și înfloritor tuturor acestor sate pe care le-am întâlnit; ele sunt despărțite de drum de spații largi de iarbă deasă unde cresc, clare peste gramada, salcii, răgi ale caror trunchiuri bătrâne sunt înconjurate de iederă și pruni de care atarnă ghirlande uriașe de rochița rândunicii.

Am văzut orașul Pitești, unul dintre cele mai vechi din România, mult înainte de a ajunge la el. Astăzi este prefectură sau punctul cheie al județului Argeș. Aglomerarea mohorâtă de case de lemn nu este surmontată de nici o clopotniță. Parcurgându-i străzile principale nu am reușit să descopăr nici un monument vechi sau remarcabil. Câteva case noi, de piatră, mari și bine clădite, probează totuși, că Piteștii încep să se înfrumusețeze în stil european: ele contrastează extrem de mult cu vechile locuințe mari, cu stâlpi masivi ce susțin niște obloane de scânduri înnegrite care adăpostesc niște măcelării cu aspect respingător sau niște prăvălii în care nu am remarcat decât bucăți de piele neprelucrată, pachete de curele lungi, pești uscați, lumânări lungi cât niște făclii dar subțiri ca degetul mic de femeie. Deasupra acestor prăvălii nu se vede decât un etaj destul de scund, încoronat de un acoperiș piramidal și acoperit cu scânduri înguste și subțiri.

Piteștii mi-au lăsat amintirea puțin plăcută a doi ocași legați unul de altul cu un lanț ținut de niște inele fixate pe picioarele lor: amândoi înarmați cu o lungă cracă de arin cu frunzele ei, mângâiau încet strada, atât cât să ridice praful. Acești doi pacienți aveau o mină // înfloritoare, fruntea senină, privirea calmă, gura p. 214 surâzătoare; niște cetățeni conversau, familiar, cu ei fără a le arăta nici ranchiună nici aversiune; trei soldați le supravegheau, prietenește, munca: un subofițer supraveghea pe cei trei soldați și niște gură-cască așteptau trecerea unui ofițer de rond [...]

LV

p. 218

La Mânăstirea Argeș

Legenda bisericii de la Argeș – Sosirea la Argeș – Episcopul

– Părintele Atanasie – Postul și coniacul - Ceea ce permite regula

– Descrierea bisericii de la Argeș

Apropiindu-mă de <Curtea de> Argeș, citii mișcătoarea legendă ce s-a transmis de generații pe tema construirii bisericii.

Mai târziu am regăsit-o, încă foarte vie, în credința populară. [Urmează relatarea legendei „Meșterul Manole”]

La Argeș, valea a devenit atât de strâmtă încât râul, cu cele trei brațe ale sale, p. 219 suficient de înguste, pare a se ascunde în întregime. Orașul nu este decât o lungă stradă cu case de lemn; de fiecare parte a acestei străzi, pe malul apei și pe mai multe dealuri, niște cabane înconjurată de arbori, sunt răspândite în mijlocul unor câmpuri de porumb. Această primă capitală a Valahiei nu a păstrat din trecutul ei decât mânăstirea, situată la un sfert de leghe de orașel, și la un kilometru de drumul dintre București și Sibiu³², pe o ușoară ridicătură de pe malul stâng. Cele patru turnuri ce au cupole de cositor, domină peisajul încadrat de contururile severe și colțuroase ale primelor pante abrupte ale Carpaților care închid valea.

Se intră la Curtea³³ de Argeș pe o ușiță deschisă sub un turn înalt străpuns de metereze ca un donjon din Evul Mediu. Se intră într-o primă curte unde sunt grajdurile și remizele, apoi într-a doua, formată din patru clădiri ce compun mânăstirea, iar în centrul lor este biserica.

Mânăstirile din România sunt, înainte de toate, niște așezăminte primitoare: ospitalitatea se practică cu o antică simplitate.

Episcopul pe care îl zărirăm la intrare era așezat pe un balcon de piatră, adăpostit sub un baldachin de tâmplărie ușoară, pictat și aurit, înconjurat de patru sau cinci monahi cu bărbi și păr lung, îmbrăcați în negru și păstrând o respectuoasă liniște și totală nemișcare. //

³² Hermanstadt

³³ Curtea

Ne-a primit cu o blândă măreție și, după ce ne citi scrisoarea de recomandare, a supravegheat personal instalarea noastră într-un apartament foarte confortabil, pus la dispoziția noastră un călugăr și, recomandându-ne să folosim <locuința> ca și când ar fi a noastră, se reîntoarce, sprijinindu-se de umărul unui tânăr novice, frumos ca o femeie, spre a se așeza pe divanul său pentru a aștepta noi oaspeți.

La vederea acestei puneri în scenă, a acestor costume, a acestor fizionomii, a acestor gesturi din altă civilizație, am încercat un fel de uimire ce trebuia să se fi zugrăvit, cu naivitate, pe figura mea: vedeam dăinuind în fața mea o lume pe care o crezusem moartă și pe care nu o cunoscusem decât prin miniaturi bizantine pe care părea că le copiază; eram aproape sfios în fața acestor figuri calme până la rigiditate, cu mers majestuos, cu gesturi sobre pe care nimic nu pare să-i tulbure în sfânta lor meditație.

Părintele Atanasie, însărcinat de episcop să vegheze la satisfacerea dorințelor noastre, nu m-a lăsat prea mult sub povara acestei intimidări respectuoase. De când nu mai fu în prezența Preasfinției sale, gura care până atunci îi era închisă, cu modestie, se deschise larg și din ea ieșiră, în valuri mereu reînnoite, urări de bun venit, chemări ale binecuvântărilor <proniei> cerești și oferte de răcoritoare. Expresia lui dovedea atâta sinceritate încât acceptai totul.

Bunul părinte Atanasie! ce cap unic avea atunci când prezența episcopului nu-l împietrea. Carnația galbenă, părul negru cu reflexe albastre, ochii săi albi cu pupile cafenii închis, pomeții proeminenți, fruntea îngustă și teșită îi dădea un pic fizionomia unui bivoli tânăr. Bărbia se proiecta înainte, și răsul său ușor îi trăgea atât de brusc pielea de pe obrajii trași, descoperindu-i lungii dinți, încât îmi imaginam că, sub ridurile sale, văd firele care produceau aceste grimase de bucurie, la care partea de sus a feței nu ia parte decât în ocazii mari. Spiritul lui mi-a părut la înălțimea fizionomiei sale și îmi pusei întreaga atenție în a i le studia, de la una la alta. Asista, cu religiozitate, la cele trei mese ce avurăm la Argeș și, conducând serviciul, demn de o ospitalitate episcopală, vorbea despre toate cu o elocvență și o amabilitate pe care nu lipsea nici un subiect; gesturile sale neastâmpărate și nenumărate corespundeau vivacității vorbelor: recomandându-ne, călduros, anumite feluri de mâncare, puilul cu stafide sau ardeiul îndrăcit de iute al bucătarului; pe când, constatând că servitorii nu dădeau dovadă de suficient zel, ne-a turnat el însuși lăudatul vin de *Dragășani*³⁴, ne-a pus la curent cu dogmele bisericii grecești și cu obiceiul celor patru mari posturi dintre care unul tocmai începea.

Ne-a vorbit, cu un entuziasm flatant despre Franța, dar ca un ignorant. În mintea sa, împăratul³⁵ îi egala, ca organizator și reformator, pe Sf. Vasile și pe Sf. Ioan Crisostom. Îi ierta că a întârziat atât de mult introducerea, în Franța, a adorării Imaculatei Concepțiuni datorită faptului că admira glorioasa campanie din Italia³⁶.

Ne-a vorbit, de asemenea, mult despre împărăteasa³⁷ a cărei imagine a parvenit până la el; ne-a descris frumusețea ei, cu rotirea ochilor și niște surâsuri cu

³⁴ *Dragas`han*.

³⁵ Napoleon III (1808–1873), împărat al Franței (1852–1870).

³⁶ Războiul franco-piemontez-austriac din 1859, în urma căruia Franța primește Savoia și Nisa (1860).

³⁷ Eugenia Maria de Montijo de Guzman, contesă de Teba (1826–1920), împărăteasă a Franței (1853–1870), soția lui Napoleon III.

dinții săi lungi care-l făceau să semene cu o hienă ce se gudură pentru a primi o bucată de zahăr. Se agita în lunga și larga sa rasă neagră, cu niște unduiri și niște zvâcniri de anghilă și și-a terminat fraza poetică printr-un hohot de răs care i-a ieșit din nas ca un nechezat zgomotos. Îi oferirăm un pahar de excelent coniac din care aveam o provizie, spre a bea în sănătatea augustei persoane ce este obiect al admirației sale, exprimându-și temerea că postul // se opune acestei libațiuni; a băut p. 221 două <pahare> spunându-ne: „Regula impune monahului să ajuneze dar îi permite să bea”.

Biserica de la Argeș este reproducerea exactă a unei racle bizantine, în plan la fel ca și prin dispunerea celor patru turle care aproape se ating, cu elevația ei îndesată și cu simplitatea profilelor cu proeminențe ciocănite. Pare că arhitectul a luat drept model una dintre acele minunate bijuterii de orfeverie emailată, ornate cu pietre prețioase. (...)

La cornișele care sunt grele și masive se recunosc unele detalii împrumutate din stilul arab.

Chiar dacă bogat și variat, ornamentația este, în general, compusă din motive datorită combinațiilor de linii și <forme> geometrice unde predomină cercul și pătratul.

Călugării spun că diferitele motive ornamentale, vârfurile purtând crucea triplă în vârful turlelor, coroanele din jurul cupolelor, patenele proeminente între arcadele false, ancadramentele de ferestre, funiile și cornișele, sunt în număr de trei sute șazeci și cinci și în nici una nu se repetă vreo îmbinare de linie sau vreun detaliu aflat în altă parte.

Acestor monahi răbdători le place să se distreze, după profundele lor meditații făcând comparații, foarte grele, între aceste cizeluri dintre care unele sunt foarte complicate și fine ca o dantelă ce scapă oricărei percepții deslușite. Au admirat ei, într-adevăr, unul câte unul aceste trei sute șazeci și cinci plâsmuiri ale unui artist pios, diseminate ca tot atâtea rugăciuni pe pereții unui templu în care rugăciunea trebuie să aibă totdeauna locul? Nu știu. Această uluitoare varietate nu ajută, de altfel, cu nimic, grației naive a acestui edificiu.

Ceea ce mi se pare miraculos este singularitatea acestei opere care pare a nu fi beneficiat de sprijinul unor artiști străini. Nu se menționează existența unei școli de arhitectură avansată, într-o epocă în care celelalte arte și științele erau, să spunem așa, necunoscute. De altfel construcția este mai mult decât savantă. Naosul și absida în cruce susțin doar prin grosimea zidurilor turlele și cupolele ale căror pietre se îmbină în modul cel mai simplu. În interior, pereții sunt acoperiți cu picturi pe fond de aur. Subiectele apocaliptice și figurile de sfinți sunt tratate în acea manieră bizantină care este mai puțin interesat de aspectele vieții cât este de redarea bogăției costumelor și splendorii accesoriilor. Portretul lui Neagoe Basarab³⁸, de proporții gigantice și depășind cu un cap pe toți sfinții, cum se cuvine unui atât de zelos constructor de mănăstiri, ocupă locul de cinste; este îmbrăcat cu un bogat costum unghuresc³⁹, brodat integral cu aur și perle, și poartă pe frunte o

³⁸ Nagu – Bassaraba.

³⁹ Memorialistul face o gravă confuzie în ce privește vestimentația domnitorului din portretul votiv, care nu are nimic de a face cu îmbrăcămintea maghiară fiind o evidentă influență a fastului aulic bizantin.

coroană care scânteiază de pietre prețioase. Poate singurul detaliu adevărat în această figură cu trăsături pietrificate, sunt pletele blonde care-i cad pe umeri.

Absida este separată de naos și închisă de catapeteasmă⁴⁰, lambriu ajurat, sculptat și pictat în culori țipătoare unde aurul este dominant și încadrează icoanele Maicii Domnului și a lui Christos. Este străpunsă de trei uși. Cea din mijloc care duce la altar nu este trecută decât de preotul care oficiază, celelalte două folosesc ajutoarelor acestuia. Se știe că, în ritul grec⁴¹, ostia⁴² nu e sfințită în fața asistenței. În momentul culminant al slujbei preotul, urmat de cele două ajutoare, face înconjurul bisericii, reintră în altar, depune ostia pe masă și dispare în spatele perdelei care se lasă.

p. 222 Din înălțimea arcurilor atârnă candelabre de aramă // aurită, în care numeroase lumini fac să lucească relicvarele, sipelele și imaginile sfinte cu chipurile pictate și cu îmbrăcămintea de argint, din altar și din naos. Lumina zilei abia intră prin îngustele deschideri ale cupolelor sau <este> filtrată prin strâmtlele ferestruici din pereții laterali.

Întreaga frumusețe a bisericii de la Argeș este, în stilul ornamentației sale, împrumutat de la miniaturile bizantine, unica sursă de la care putea împrumuta meșterul Manole.

Gustul acestei ornamentații nu este mai puțin familiar româncelor, care nu au putut-o cunoaște decât prin stampe bizantine. În mod special le regăsești la țărânci.

În jurul bisericii se grupează clădirile mănăstirii, chiliile atât de puțin confortabile ale călugărilor, sălile de primire și locuințele oaspeților pentru care vădesc cea mai generoasă ospitalitate; în față, o capelă modernă acoperită în exterior de fresce oribile cu figuri mai mult grotești decât mistice. În fața bisericii este un mic monument de o îndrăzneță elegantă care, suspendat de arcadă, are o bară de fier plat, pe care se sună, cu ajutorul unui ciocan, ora slujbei.

În afara incintei se vede o construcție mică, la fel de veche și dărăpănată, din a cărei fundație curge, prin trei guri strâmte, o apă limpede și rece. Este aceasta fântâna din legendă care dădea apă sărată amestecată cu lacrimi amare? Am băut și am găsit-o dulce. Niște femei își umpleau donițele⁴³ și niște rațe se zbenguiau în șuvoiul care scâpa și curgea printre pietre, cu un murmur mai mult vesel decât trist, până la Argeș.

În partea dinspre sat, ascuns sub arbori pe malul apei, văzui un cuptor de brutărie ce-mi păru un model de simplitate, chiar mai mult decât o casă de fierar țigan care nu ar fi decât o oribilă vizuină fără rămurișul care o învelea și o adăpostea, cu o grijă unde se ghicea o voluptoasă căutare a umbrei.

⁴⁰ catapetazma.

⁴¹ În sensul de ortodox.

⁴² Autorul se referă la azimă, anafură. Familiarizat cu serviciul ritului catolic, memorialistul face observații pertinente comparând-ul cu acela ortodox, dar nu cunoaște denumirile specifice etapelor diferite și obiectelor folosite în timpul său, astfel că apelează tot la cele cu care era obișnuit în țara sa.

⁴³ donices.

De la Argeș la Cozia⁴⁴

**Despărțirea de părintele Atanasie – Muntele – Un trib de gușați
– O subprefectură în câmp – Case de țărani – Costumele copiilor
– Porci cu jujeu**

Plecarăm dimineața devreme de la Argeș spre Cozia, altă mănăstire veselă și celebră pe malul drept al Oltului⁴⁵ (Aluta). Știam că drumul prin munți nu este deloc folosit; în mod obișnuit se trece prin Râmnic⁴⁶, dar munții ne tentau și, după informațiile pe care le-am cerut, puteam crede că această călătorie putea fi destul de ușoară. În ciuda orei matinale, episcopul venise să ne primească salutul de bun rămas și, de la înălțimea balconului său ne-a dat o amabilă binecuvântare. Părintele Atanasie ne-a urmat până după ușa secretă din zidul mănăstirii; tristețea sa de a ne părăsi, speranțele sale de a ne revedea, urările sale de drum bun și de constant noroc pe această lume și pe vecie, în cealaltă, se manifestau, cu efuziune, în strofe cadentate pe care le monodia, pe nas, ca și litaniiile, și cărora nu putea să le găsească sfârșitul.

Trecuserăm Argeșul prin vad și urcarăm panta în decurs de jumătate de oră; apoi, luând direcția nord-vest, lăsarăm <râul> în dreapta. [Urmează descrieri ale peisajului].

Ajunși pe culmea unui vast platou de la care se deschideau mai multe defilee strâmte, surugiii noștri neștiind pe care să o apuce, s-au îndreptat spre un grup de indivizi culcați în fața ușilor a patru sau cinci colibe de unde ieșea o coloană de fum. Într-un moment, furăm înconjuțați de o duzină de cele mai oribile creaturi pe care le-am văzut vreodată. Totuși, acești bieți oameni nu erau decât gușați, dar cu o gușă neobișnuită, îngrozitor de mare. Le-am văzut astăzi pentru prima dată dar, după aceea, le-am întâlnit destul de des; în anumite familii care cred, sunt de proveniență lătară, este ereditară. De obicei încep la gât, se întinde pe un obraz, câteodată pe amândoi, trag pielea de pe întreaga față și o buhăiesc de puncte aspre, inegale, dându-i aspectul unei traiste umplută cu cartofi ce atârnă sub față care singură mai păstrează un rest din forma sa inițială. <Gușa> se prinde și la subțioară, la brațe, la coapse, la șale, la genunchi, le umflă și le deformează cu excrescențe lucioase și violete care cresc mereu, se reunesc în gălci monstroase și fac corpul asemănător unui trunchi noduros și diform de făg. // Ceea ce contribuie p. 223 la oroarea acestei diformități este că ea pare a nu surveni decât atunci când subiecții care o poartă au ajuns la maxima dezvoltare. Ea invadează, încet încet și schimbă în obiect de dezgust niște trupuri proporționate, cu eleganță, forță, suple și

⁴⁴ Cosia.

⁴⁵ Olto.

⁴⁶ Rymnik. Este vorba despre orașul Râmnicu Vâlcea.

armonioase ce caracterizează această rasă aproape sălbatică. [Un gușat le arată drumul].

Ne reluăm drumul, suficient de rău sfătuit, dar fericiți să regăsim singurătatea.

Piscurile acestui șir de coline înalte a apărut, în sfârșit; după ce l-am trecut am coborât pe niște pante molcome într-o mică vale a Topologului (...). Niște nuci mari, plantați pe ambele laturi ale drumului, ne-au umbrit calea până la subprefectura din Șuici⁴⁷ (...). La subprefectură, unde numerosul personal ne-a primit cu întreaga considerație pe care totdeauna o dă o trăsură de poștă trasă de opt cai, am aflat că drumul pe care voiam să-l urmăm era impracticabil sau, mai bine zis, nu exista. Dacă insistam să urmăm același drum, era nesigur că trăsura va ajunge întregă dar era sigur că niciodată caii nu o vor umi pe pantele abrupte ce trebuiau străbătute; doar niște boi puteau face, singuri, această muncă penibilă și răbdătoare. Boi la o caleașcă ! aceasta ne arunca departe de aura regală pe care o avusesem până aici. Dar, nu aveam decât această alternativă, să ne întoarcem la Argeș pe drumul deja parcurs sau să // luăm aspectul unor regi trândavi; aceasta a p. 224 două parte era preferabilă și dorobanții subprefecturii s-au îndepărtat pentru a face necesarele rechiziții; pe când așteptam, avurăm tot timpul să explorăm împrejurimile care erau încântătoare. Acest cuvânt subprefectură suna dezagreabil la ureche în acest loc cu un specific atât de primitiv și de seducător. Chiar și domnii angajați, în ciuda amabilității lor, mi s-au părut deplasați, cu fracurile lor negre, în mijlocul acestei naturi străină oricărei alinieri.

În ceea ce privește clădirea administrativă, are un aspect trist și respingător: construită din trunchiuri de arbori culcați unul peste altul, străpunși de mici ferestre și acoperită cu un acoperiș înalt de șindrilă are rolul de blohaus și de închisoare. Este umbrită de niște nuci frumoși și proptită la marginea unei viroage răcoroase; ea domină, perpendicular, un curs de apă închis între niște maluri stâncoase și are drept curte de onoare sau sală a Pașilor Pierduți, un vast platou cu iarbă înconjurat de arbori, în spatele cărora se adăpostesc niște mici ferme care seamănă toate între ele. Totdeauna este o îngrăditură de crengi împletite strâns pe niște țaruși solizi și, în interior, o casă mică integral din lemn a cărei intrare dă spre un cerdac, susținut de niște stâlpi zvelți, fasonați cu barda. La una dintre extremitățile acestui cerdac se află un divan grosolan. Aproape de partea opusă a îngrăditurii, în chip de hambar unde se strânge porumbul, un fel de mare coș susținut la șase sau șapte picioare de pământ de niște pari groși și acoperit cu un acoperiș de scânduri sau de paie. În centru este un coteț de păsări care seamănă cu un mare coș. În spate niște șuri adăpostesc căruțele și uneltele agricole puțin numeroase. În tot acest spațiu, nepăsători la mușcăturile soarelui ca și la mângâierile umbrei, fug și se rostogolesc, de-a valma, porci și copii goi de la doi la cinci ani. Pentru porci se fac mai multe cheltuieli pe îmbrăcăminte decât pentru copii; pentru a-i împiedica să treacă prin îngrăditură în câmpurile pe care le-ar devasta, le prind gâtul într-un fel de armătură făcută din trei bucăți de lemn asamblate în triunghi (...). Atunci animalul amintește, prin atitudinea sa umilă și ochii lui mici, cu un chinez pus în butuci.

⁴⁷ Sat. com., jud. Argeș.

Pe malul Oltului (Aluta), ale cărui ape curg pe un pat de pietriș strălucitor, ascuns sub sălciile stufoase la fel de nevăzut ca un cuib de lișițe sub ierburi, am descoperit o mică moară, înălțată pe pari, în mijlocul unui curent foarte rapid. Nu căderea apei bătând pe paletele roții o pune în mișcare, ci iuțeala curentului care, strâns de mâna omului într-un canal îngust, face să se învâртеască orizontal roata în centrul căreia se înalță arborele motor. Mecanismul interior e foarte simplu: un jgheab de lemn cu patru fețe, lărgit în partea de sus și foarte îngust în cea de jos, este suspendat la o distanță de cinci picioare de sol; el conține porumb pe care-l lasă să cadă, grăunte cu grăunte, printr-o mică deschizătură circulară aflată chiar deasupra centrului pietrei de moară, străpunsă de un mic orificiu; de acolo, porumbul cade pe o altă piatră și se pisează prin frecare; această piatră de moară are un diametru de doar un picior și jumătate și e înconjurată, la un interval de patru sau cinci degete, de o margine de scânduri, întrerupte în partea din față; grăuntele strivit, transformat în făină, cade printr-un mic jgheab de scânduri, într-un mare cufăr de lemn aflat pe podea. Ansamblul amintește de una din acele fântâni vechi de faianță suspendate deasupra unei chiuvete puse pe o masă de bucătărie din piatră: conducta de scurgere a acesteia reprezintă jgheabul prin care trece făina; chiuveta reprezintă albia în care se învâртеște piatra de moară și fântâna, recipientul conținând grăuntele.

Noul nostru atelier sosi în timp ce noi luam prânzul la umbra marilor nuci de pe marginea râpei; șase boi slabi, mici, de culoare gri murdar, cu gâtul subțire și capul plecat, erau mânați de trei țărani cu topoare la spinare.

Era formidabil iar caravana noastră avea, într-adevăr, o înfățișare majestuoasă în timp ce se îndepărta de sala Pașilor Pierduți a subprefecturii din Șuici.

Aproape imediat începu o călătorie nemaipomenită, destul de asemănătoare aceleia pe care ar face-o un melc, într-o zi ploioasă, pe o stradă pe jumătate desfundată: peregrinarea a fost emoționantă, variată de piramidele de escaladat, de văltoarele de traversat și de vadurile cu torente de înfruntat.

La Moldo-Valachie, ce qu'elle a été, ce qu'elle est, ce qu'elle pourrait être. Itinéraire, impressions de voyage, mœurs, coutumes, croquis sur nature, récits, aperçu historique, cartea semnată G. Le Cler, apărută la Paris, editată de E. Dentu în 1866, a circulat și a fost relativ bine cunoscută nu numai în epoca în care a fost scrisă, ci și mai târziu, stârnind interes până azi. O traducere integrală în limba română, *Moldo-Valahia: ce a fost, ce este, ce-ar putea fi. Itinerar. Impresii de călătorie. Moravuri. Obiceiuri. Schițe după natură. Istorisiri. Perspectivă istorică*, a fost publicată sub egida Institutului European din Iași în 2010. Traducerea aparține Dianei Ciobanu, iar prefața este semnată Laurențiu Vlad. Abia această ediție a evidențiat lipsa noastră de cunoștințe în ceea ce privește viața autorului, exceptând perioada cuprinsă între sfârșitul anului 1860 și toamna lui 1864, petrecută de Le Cler în Principatele Unite/România, ca membru al misiunii militare franceze conduse de frații Eugène și Paul Lamy (1860–1869).

O altă „necunoscută” pare a fi chiar prenumele lui. Ediția românească a cărții începe cu dilema *Doi autori pentru o singură carte*, înregistrând două variante: Gustave Le Cler, dată de sursele franceze, și Gui/Guy Le Cler, sub care ni se spune că este cunoscut „din multe alte referințe”, cu trimitere la publicații apărute de-a lungul timpului în România. În plus, funcția sa a fost menționată diferit, uneori subintendent, alteori intendent. Am încercat să lămurim aceste probleme, căutând și alte lucrări având ca subiect misiunea militară Lamy și pe membrii săi, pe lângă cele menționate de prefațatorul ediției românești.

În ceea ce privește prenumele, pentru varianta franceză am pornit tot de la catalogul Bibliotecii Naționale a Franței (punct de plecare și pentru Laurențiu Vlad), care înregistrează în diferitele sale depozite 3 exemplare ale cărții lui Le Cler, fișa unuia dintre ele precizând că autorul este Gustave Le Cler (de Mirecourt). Catalogul aceleiași biblioteci pariziene mai deține și alte texte pe teme istorice și două volume de poezii (de mică întindere, 9 și 7 p.) semnate de Gustave Le Cler. Respectivul lucrări sunt apărute în intervalul 1825–1869, date care ne fac să credem că ar putea aparține unei singure persoane.

Am consultat apoi bibliografia românească privitoare la misiunea militară Lamy. Am selectat materialele (volume, articole, studii) care fac trimitere la membrii misiunii și atribuțiile lor, în principal la Le Cler. Menționăm că și în majoritatea acestor lucrări Le Cler apare cu prenumele *Gustave și funcția de subintendent*.

Ulysse de Marsillac (de asemenea francez, jurnalist contemporan, stabilit în București din 1852 până la sfârșitul vieții, în 1877), în *Histoire de l'armée roumaine* (Bucurest, Typographie de la Cour, 1871), menționează prezența și activitatea subintendentului militar Gustave Le Cler (p. 104), pe care suntem îndreptățiți să credem că l-a și întâlnit. După aproape 40 de ani, în 1908, Nicolae Iorga ținea o conferință la Galați, publicată ulterior – *Un martur străin al păcatelor noastre. Călătorul frances G. Le Cler din 1860. (Rezumat al unei conferințe ținute în Galați la 9 Noiembrie 1908)*, în *Chestii și probleme*, Vălenii de Munte. Tipografia Neamul Românesc, 1909, 16 p. numerotate separat –, având ca subiect cartea lui Le Cler și imaginea românilor în ochii unui francez. În acel moment Iorga îl consideră pe Le Cler un călător dintre „aceia cari, văzând o altă țară, înțeleg că ea are dreptul și chemarea de a fi altfel, cari, întâlnindu-se cu oameni de alt neam, înțeleg legitimitatea ființei neamurilor deosebite, cu limba lor, cu obiceiurile lor, tradițiile lor, istoria lor, speranțele și idealurile lor, care neamuri prin această osebire firească a lor îmbogățesc averea morală a omenirii, care se alcătuiește din ele” (p. 4) și crede că „scriitorul e în legătură cu acea misiune francesă care, chemată de Domnul Unirii, a știut să ne învețe fără a ne umili” (p. 5). (O dovadă că autorul și cartea sa stârnesc interes în acei ani este și nota de lectură a lui Mihail Sadoveanu, *Cărțile despre Moldo-Valahia a lui M. Carra și G. Le Cler*, în „Viața Românească”, V, 1910, vol. XVII, p. 330–332, altfel destul de

anostă). Nicolae Iorga reia subiectul în *Istoria Românilor prin călători* (vol. IV, ediția a II-a adăugită, București, Editura Casa Școalelor, 1929, p. 119–120). Aici Le Cler apare ca „om de bine”, „poate cel mai sigur în judecățile sale” și „s-ar părea a fi ofițer în misiunea franceză”. În ambele lucrări Nicolae Iorga folosește, de regulă, numele de familie, eventual prescurtarea prenumelui, G.

Numele subintendentului Gustave Le Clerc (cu un -c final) apare și în articolul lui Marcel Emerit, *Une conversation entre l'empereur Napoléon III et Basile Alexandri* (în „Revue Historique du Sud-Est Européen”, V, 1928, nr. 7-9, p. 232-236), unde într-o notă (p. 233) autorul face trimitere la Ulysse de Marsillac (deja amintit) și la N. Georgescu-Tistu (*Emile Picot et ses travaux relatifs aux Roumains*, în „Mélanges de l'Ecole Roumaine en France”, 1925, partea I). Tot Marcel Emerit a publicat, în 1966, *Le dossier de la première mission militaire française en Roumanie* (în „Revue Roumaine d'Histoire”, V, 1966, nr. 4, p. 575–586), pe baza Arhivelor de război și a rapoartelor diplomatice și consulare franceze, folosind însă, pentru majoritatea membrilor misiunii Lamy, doar numele de familie.

Ajungând la publicații foarte recente, Dan Berindei, în sinteza *Politică externă și diplomați la începuturile României moderne* (București, 2011) îl amintește pe Gustave Le Clerc (p. 28), făcând trimitere la R. V. Bossy, (*Agenția diplomatică a României în Paris și legăturile politice franco-române sub Cuza-Vodă*, București, 1931, p. 121). Sub coordonarea acad. Dan Berindei apăruse, în 2003, *Istoria Românilor*, vol. VII, tom I, *Constituirea României moderne (1821–1878)*, în care găsim forma Gustav Le Clerc, dar ca „publicist și istoric francez” (p. 604, 951).

Să ne oprim și asupra lucrărilor a două cercetătoare din România, Maria Georgescu și Lucia Taftă, singurele care scriu despre Gui Le Clerc ca membru al misiunii Lamy. Prima publică un studiu mai întins, în două părți: *Misiunea Militară Franceză în România (1860–1869)*, I, în „Anuar. Studii de politică de apărare și istorie militară”, 1997, p. 194–204, și *Misiunea Militară Franceză (1860–1869)*, II, în „Anuar. Studii de securitate, apărare națională și istorie militară”, 1998, p. 173-185 (după cum observăm, și studiul și revista și-au schimbat numele de la un an la altul). Este menționat, câte o dată în fiecare parte, numele subintendentului Gui Le Clerc, fără o trimitere specială. Aceeași cercetătoare publică în 2003, împreună cu căpitanul francez Christophe Midan, volumul *Un exemple de coopération bilaterale. Les attachés militaires français en Roumanie et roumains en France (1860-1940)* (Editions Militaires, Bucarest); în volum, capitolul *La coopération militaire entre la France et la Roumanie*, p. 49-60, este semnat de Ch. Midan, care-l menționează pe intendentul Le Clerc, la comanda unui mic grup de ofițeri francezi ajunși în București în noiembrie 1860 (p. 52). Cea de-a doua cercetătoare, Lucia Taftă, analizează *Imagina societății românești în documente franceze (1860-1868)* (în „Studii și materiale de istorie modernă”, XIV, 2000-2001, p. 73–98); numele apare aici ortografiat LeClerc (o singură excepție, p. 76, Le Clerc), cu varianta Leclerc, iar prenumele Gui; funcția deținută de acesta este aceea de intendent (p. 76) sau de subintendent (p. 78). În *Misiunea militară Lamy în opera lui Nicolae Iorga* (în „Revista istorică”, XIII, 2002, nr. 1–2, p. 47–54), aceeași cercetătoare renunță la folosirea vreunui prenume, iar Le Clerc apare ca intendent. Nu se fac trimiteri lămuritoare.

Referitor la funcție, articolul lui Nicolae Iorga, *Un projet de mission française en Roumanie (1860)* – publicat în „Revue Historique du Sud-Est Européen”, II, 1925, nr. 4–6, p. 94–102 –, ni se pare a fi edificator. Iorga aduce în fața cititorului o scrisoare a lui Victor Place, consul al Franței la Iași, adresată din Paris, în 1860, domnitorului Alexandru Ioan Cuza. Scrisoarea cuprinde proiectul misiunii civile și militare franceze ce urma să își înceapă activitatea în Principatele Unite, viitoarea misiune Lamy. Nu sunt date nume, dar se menționează existența unui post de subintendent și sumele ce vor fi plătite acestuia în contul cheltuielilor de deplasare și instalare, 1.500, respectiv 3.000 franci sau echivalentul lor în altă monedă; subintendentul urma să fie ajutat în munca sa de trei ofițeri de administrație și de doi secretari. Mai mult, Raoul V. Bossy (în lucrarea deja amintită) subliniază contribuția lui Victor Place și Ioan Alecsandri la definitivarea componenței misiunii militare franceze și dă numele subintendentului Gustave Le Clerc ca membru al ei (p. 121). Prin urmare, este evident, Le Clerc a fost subintendent în cadrul misiunii Lamy.

Parcurgând această bibliografie, credem că nu greșim când afirmăm că sub numele G. Le Clerc se află o singură persoană, Gustave Le Clerc, autor al cărții *La Moldo-Valachie, ce qu'elle a été, ce qu'elle est, ce qu'elle pourrait être* și membru al misiunii franceze Lamy în Principatele Unite/România, cu funcția de subintendent.

Privind activitatea în cadrul misiunii franceze, Le Cler descrie în cartea sa situația pe care a găsit-o și contribuția proprie adusă nu numai la înnoirea și reorganizarea personalului și administrației armatei române (îmbunătățirea activității corpului de intendență, a contabilității, introducerea rației de alimente pentru soldați, economisirea unor importante sume), dar și la elaborarea și editarea unor regulamente militare după modelul francez și concursul dat autorităților militare pentru punerea lor în practică. Nu uită să menționeze nici greutățile întâmpinate, cauzate de abuzuri, necinste, neștiință, intoleranță (p. 224–242).

Marcel Emerit (*Le dossier...*) dezvăluie faptul că relațiile membrilor misiunii franceze cu ofițerii români și cu înalta societate autohtonă nu au fost totdeauna cele mai bune; așa s-a ajuns la articole „veninoase” în ziare („Constituționalul” publică în 12 decembrie 1861 un astfel de articol, al cărui autor s-a dovedit a fi Grigore Bibescu-Brâncoveanu, fiul fostului domn Gheorghe Bibescu) sau chiar la provocări la duel (p. 581). Dar nici în interiorul misiunii franceze lucrurile nu au fost prea armonioase. În 1863 disensiunile dintre Eugène Lamy și Gustave Le Cler erau cunoscute și aveau la bază insubordonarea lui Le Cler, tendința acestuia de a-și asuma merite exagerate și pretenția de a fi răsplătit cu o medalie. Aceste disensiuni, transformate în august 1864 în conflict deschis, au subminat misiunea. S-au adăugat neînțelegerile dintre orgoliosul Le Cler și subordonații săi: într-un raport către ministrul de război francez, Le Cler și-a acuzat adjunctul, pe ofițerul Serveille, că a ridicat împotriva lui guvernul român. Serveille a fost rechemat în Franța. Plecarea din România s-a făcut numai după intervenția consulului general francez. Dar și Le Cler a devenit indezirabil și a fost rechemat din misiune.

Abdicarea lui Cuza și venirea lui Carol vor duce la scăderea activității misiunii, apoi la încetarea sa și întoarcerea ofițerilor francezi în țara lor. Pe 15 ianuarie 1869 Franța își rechemă misiunea în țară.

O analiză obiectivă a rezultatelor reduse ale misiunii franceze era făcută de consulul general al Franței la București, baronul d'Avril, într-un raport din 4 iulie 1866, cu doi ani și jumătate înainte de încetarea ei. Concluzia era amară: „Punând funcționari la dispoziția unei țări străine, ne propunem în primul rând să fim folositori acestei țări; apoi să sporim influența franceză. Atunci când misiunile nu ating acest dublu scop, nu-și au rațiunea de a fi. Or, noi suntem tocmai în această situație” (Emerit, p. 582).

Revenind la cartea lui Le Cler, dată fiind apariția recentă a ediției traduse, nu vom insista asupra conținutului ei. Vom menționa că este o lucrare de proporții (416 p.), structurată în trei părți, precedate de o introducere, în care se demonstrează că, în afara limbii și fizionomiei, națiunea română nu mai are nimic comun cu Occidentul. Căci „Orientul le-a întipărit moldo-valahilor adânc în minte legile, moravurile, obișnuințele și, mai ales, defectele sale”, la care se adaugă efectul soporific al bisericii ortodoxe.

Prima parte, *Itinerar*, are 7 capitole și înregistrează, în întregime, parcursul lui Le Cler în Principatele Unite/România: *Cel de-al patrulea bazin al Dunării; București; De la București la Ismail; De la Galați la Iași; De la Iași la București; O iarnă la București; Hercules Băder sau Băile Herculane în apropiere de Mehadiu*.

Partea a doua se ocupă de *Moravuri, obiceiuri, instituții*. Sunt 14 capitole care vin să zugrăvească un tablou deloc măgulitor al societății românești: *Populația; Limba; Religia dominantă; Mănăstiri; Teatre, serate; Justiție, judecători, tribunale, poliție; Comerț, industrie, agricultură; Finanțele; Armata; Aspecte izbitoare ale moravurilor; Scene de moravuri conjugale; Ceremonii de căsătorie. Un botez; Blândețea aparentă a moravurilor; Contraste*.

Partea a treia, *Detalii istorice*, cu excepția primului capitol (*Perspectivă asupra istoriei Principatelor*, în care istoria noastră este comprimată în manieră proprie), redă evenimente petrecute în timpul șederii lui Le Cler în principate: *Constituția, adunările legislative; Dubla alegere a principelui Cuza. Unirea Principatelor; Ministerul d-lui Catargiu. Asasinarea acestui ministru; Despre proprietate în Moldo-Valahia; Sesiunea din 1862-1863; Urmarea evenimentelor din anul 1863; Sesiunea din 1863-1864; Grecii în Principate. Considerații finale*.

Parcurgând *La Moldo-Valachie, ce qu'elle a été, ce qu'elle est, ce qu'elle pourrait être*, inclinăm deseori să-i dăm dreptate lui Marcel Emerit (*Le dossier...*, p. 583), care o considera un rezultat al experienței triste a autorului în țară: întors în Franța, Le Cler „își va revărsa ranchiuna într-o carte răuvoitoare privind România, pe care o acuză că nu a dorit niciodată reformele”.

Scrierea acoperă multe dintre aspectele ce ar fi putut interesa pe cineva venit din afara societății românești și a fost concepută pe baza notițelor făcute cât autorul a stat aici (1860–1864), a informațiilor oficiale la care a avut acces și completată cu informații aflate ulterior din lecturi sau de la contemporani, români sau străini interesați de România (I. Ghica, J.-A. Vaillant, E. Regnault, A. Ubicini). Uneori, pentru ca cele scrise să devină mai sugestive, se face apel la operele anticilor, la exemple cunoscute deja celui ce citește, dar nu cunoaște mediul românesc; cu același scop, sunt caricaturizate fapte reale, la care autorul pretinde că a asistat sau că i-au fost povestite de martori credibili. Totdeauna sunt evidențiate contrastele cu lumea din care vine Le Cler, fie ele de natură socială, politică, juridică, administrativă, economică sau culturală. Tonul este constant critic pe întreg parcursul lucrării.

Concluzia este și ea descurajantă: „În asemenea condiții și sub un asemenea regim, prezentul și viitorul României ne par deosebit de compromise. Clasele înalte, deja atât de ostile puterii în vigoare, au fost lovite în interesele lor și lezate într-un asemenea grad, încât ranchiuna lor a devenit mai puternică decât oricând. Țăranii așteptau ceva mai bun de la lovitura de stat <din 1864>; ei nu înțeleg deloc să fie aserviți unei redevențe pentru răscumpărarea unor pământuri a căror co-proprietate o revendicau. Burghezia născândă, încă legată de boierie prin relații de client-patrician, mânăta spre țărani de instinctul democratic, plutește nesigur între partide și așteaptă pentru a acționa clipa în care va fi mai independentă și mai bine constituită.

Nu poate rezulta nimic liniștitor sau ferm din această expectativă” (p. 411–412, traducere p. 270–271).

Căci, consideră Le Cler, „Totul e splendoare și mizerie, lux neuzit și sărăcie hădă, suprafață strălucitoare, interior corupt!” (*apud* Iorga, *Un martur străin...*, p. 16).

Eugène Léger este unul dintre acei călători de rafinată cultură umanistă, care petrece un răstimp destul de scurt – trei luni – în Moldova și reușește să cunoască populația și moravurile mai bine decât mulți dintre cei care au avut o ședere îndelungată. Nu există date biografice. Din puținele referiri despre persoana sa, pe care le face în paginile memorialului de voiaj, reiese că era un experimentat medic generalist – ce a consultat și a prescris rețete atât boierimii cât și claselor de jos – și un intelectual versat într-ale scrisului, cu abilități plastice și cunoștințe muzicale ce-i permiteau să facă, adesea, schițe de portret și peisaj ori să noteze și să transpună pe portativ melodiile țărănești pe care le auzise. Stăpân pe limbile clasice – într-atât încât reușește să descifreze chiar și o rețetă scrisă, cu multe abrevieri, în latină, de un confrate german – se înțelege perfect cu localnicii și consemnează, cu mare atenție la nuanțe și mult haz, dialogurile purtate cu aceștia în diverse împrejurări. Nu are dificultăți a reține și a transcrie, foarte corect fonetic, denumirile geografice ori meseriile și funcțiile administrative despre care i se vorbește ori pe care le cunoaște, prin relațiile ce și le făcuse (*Botuchani, Scouleni, Pokurar, Bernova, Niams, vornik, hethman, sloughitore, rondache, rézèche, léoutari, lingourari, oursari, ferrari, popa*).

Călătoria în Moldova este întreprinsă în primăvara anului 1859, la scurt timp după înscăunarea principelui Alexandru Ioan I ca domnitor al Principatelor Unite. Bun observator al racilelor din toate straturile societății românești, le prezintă nu în mod critic, caustic, precum alți călători, ci într-un ton amuzat, lejer, cu bonomie și vădită intenție moralizatoare, spre îndreptarea lor. Chiar din scurtul prolog își expune intenția de a se ocupa doar de moravurile locale, prea puțin cunoscute în Occident unde, de mulți ani, se vorbea despre Principate „dar totdeauna din punct de vedere politic”. Era uimit de ușurința cu care se destrămau căsătoriile în lumea mare și, la fel de uimit, că acest privilegiu le era interzis, uneori chiar prin amenințări și cu aplicarea ciomagului, oamenilor de jos. Beția era cauza tuturor relelor: doar sub influența alcoolului țăranul se credea viteaz, sărea la harță, injura „ca un boier”, își bătea nevasta și-i veneau idei de divorț. Lenea endemică a săteanului nu era rezultatul viciilor acestuia, ci era cauzată de o situație morală. Confruntat cu superstițiile populare, vizitatorul le prezintă cu umor, dar știe să acționeze împotriva lor, în spiritul locului, remediind lucrurile și făcându-i pe creduli să-i accepte soluțiile, convinși că francezul deține puteri supranaturale ce pot învinge forțele răului. Tratează antisemitismul moldovenilor ca pe o curiozitate între multe altele, constatând că eforturile sale de a le arăta că „evreii sunt oameni ca toți ceilalți” au dat totdeauna greș. Expune, cu vervă, subterfugiile prin care evreii eludau regulile talmudice de interzicere a lucrului în ziua de sabbat. Dar toate celelalte observații pălesc în raport cu cele legate de cler, pe care îl descrie cu lux de amănunte și foarte multă ironie pentru ignoranța, rapacitatea și lipsa de eucernicie. Ca medic, dorește să vizieze ospiciul de la Golia, unde curiozitatea sa profesională stârnește suspiciunile brutalei temnicere și a monahilor, care aveau în grijă așezământul de sănătate mintală, aceștia privindu-l ca pe un virtual locatar.

Volumul, care însumează 163 de pagini, intitulat *Trois mois de séjour en Moldavie*, apărut la Paris, în anul 1861, la tipografia Naumbourg a editorului G. Paetz, se încheie într-o notă optimistă, prilejuită de petrecerea Armindenului într-o societate veselă de boieri, țărani curat îmbrăcați și lăutari, într-o pădure din preajma Iașilor.

Despre Eugène Léger a scris Adrian-Silvan Ionescu folosind, în lucrările sale, informații despre meseriașii străini stabiliți în Moldova – care nu formau, totuși, o reală burghezie – despre uniforma domnitorului, despre arhitectură sau despre felul rezervat în care erau percepute artele

plastice și fotografia, drept mari vrăjitorii ce riscă să aducă moartea celui portretizat pentru că-i furau umbra: *Modă și societate urbană în România epocii moderne* (Ed. Paideia, București, 2006, p. 330–331, 470); *Mișcarea artistică oficială în România secolului al XIX-lea* (Ed. Noi Media Print, București, 2008, p. 21); *Fotografi itineranți europeni în ținuturile românești (1840–1860)* în volumul *Curenți ideologice și instituțiile statului modern – secolele XVIII–XX. Modelul european și spațiul românesc*, coordonat de Daniela Bușă și Ileana Căzan (Ed. Oscar Print, București, 2007, p. 227); *Despre arhitectura și urbanismul din România secolului al XIX-lea în memorialele călătorilor străini*, în volumul *Frontierele necunoscutului. De la vest spre est prin Țările Române: impresii de călătorie (secolul XIX)*, coordonat de Irina Gavrilă (Ed. Oscar Print, București, 2011, p. 26).

EUGENE LÉGER

Trei luni de ședere în Moldova¹

S-a vorbit mult de câțiva ani încoace despre principatele dunărene, dar p. 5 totdeauna din punct de vedere politic, și se cunosc foarte puțin obiceiurile acestei țări pe care am vizitat-o recent. Poate că, vreo câteva studii în acest sens vor fi citite cu interes. Poate că nu vom spune, deocamdată, întregul adevăr dar, cel puțin, nu vom spune decât adevărul.

I

De la Cracovia la Iași am avut drept tovarăși de călătorie un austriac și un evreu moldovean; austriacul nu-și scotea nasul din blănuri decât pentru a-și duce la gură o mare pipă de spumă de mare, iar evreul pentru a-și potrivi buzele la gâtul unei sticle de rom. [...]

Eram la Cernăuți, mic oraș din Bucovina. [...]

p. 10

La căderea nopții nu mai eram separați de Principatele dunărene decât de un prost pod de lemn, cu porți vârgate, negru și galben pe partea Austriei, roșu și albastru pe partea Moldovei.

Ceremonia <controlului> pașapoartelor ne-a reținut o întreagă oră în birourile austriece, așa că se făcuse noapte când am pus piciorul pe teritoriul României; am fost primit de un angajat care mi-a cerut pașaportul ștergându-și nasul pe mânecă, ceea ce poate este un obicei al poliției austriece.

Formalitățile încheiate, am intrat într-o cârciumă evreiască, decorată cu titlul de hotel. Am găsit o societate numeroasă și veselă. Spre a se evidenția, tovarășul meu <evreu> le zise că sunt francez și că am venit de la Paris, <astfel că> toată seara m-am bucurat de onoarea unui animal curios; unul dintre cei mai mari bețivi imaginându-și că bea cu mine, întreaga societate a ținut la onoarea de a face la fel. Cum am făcut-o cu suficientă amabilitate, fiecare zicea „Bun francez !” fixând cu coada ochiului pe austriac, al doilea tovarăș al meu, care își continua rolul de mut.

¹ Traducere după dr. Eugène Léger, *Trois mois de séjour en Moldavie*, Paris, Naumbourg, chez Paetz. Libr. Ed., 1861, 163 p.

p. 11 Ne pregăteam să ne ridicăm de la masă când am auzit un mare zvon de trăsură, de zurgălăi și strigăte, ce te făceau să crezi că este foc la toate cele patru colțuri ale târgușorului. În același timp, ușa se deschise cu zgomot și un om cu mustați lungi, înfășurat în blănuri, se năpusti // în sală, îmbrâncind pe trei sau patru dintre oamenii din adunare și se așează în fața sobei.

Cu excepția austriacului și a mea, întreaga societate s-a ridicat la apariția noului venit și a rămas în picioare, în liniște, cu căciula în mână. Un popă a crezut, singurul, de datoria sa să se apropie pentru a-l întâmpina; dar acesta i-a întors brusc spatele, a trecut într-o cameră de alături și a început să-și desfacă proviziile.

– De ce sunt acești oameni atât de respectuoși față de acest bătăran ? I-am întrebat pe evreul meu.

– Este boierul lor.

– Adică ?

– Acest boier este proprietarul căruia îi aparțin toți acești țărani și mâine avem de făcut cinci leghe fără a-i părăsi pământurile.

– Nu credeam că încă mai există robi în Moldova.

– De drept, nu, dar de fapt, da. Libertatea țăranilor este scrisă cu litere groase în Regulamentul Organic dar robia lor a rămas aceeași; s-a schimbat numele, dar nu și obiectul. În această cârciumă aveți, de altfel, întreaga țară în miniatură: un boier care stăpânește totul, niște țărani care vin să-și bea câștigul zilnic, un popă care le face semnul crucii pe cap și pe umeri și care se ametește împreună cu ei. Când veți cunoaște Moldova veți vedea că ea se rezumă la aproape tot ce aveți <acum> sub ochi. //

II

p. 12 Boierul este scutit de impozite și se bucură de dreptul exclusiv al proprietății și al slujbelor <în administrație>.

Este estimat un număr de aproape 2.000 de boieri proprietari în Moldova și 1.500.000 țărani. Broșurile publicate până acum despre această țară nu se ocupă decât de boieri și uită că, dacă un popor are un cap, el are, de asemenea, și un corp.

În rest, adevăratul boier nu mai prezintă decât câteva tipuri perimate ale căror exemplare se văd la plimbare în Copou²; sunt niște bătrâni ignoranți a căror avaritie le egalează fanatismul politic și religios și pentru care trecutul este forma ideală a binelui.

Tânărul boier, acela a cărui educație este făcută la Paris sau la Londra, visează din contră, autonomia patriei sale, se proclamă român, nume căruia nu i se cunoaște deloc semnificația în Franța.

Românul este acela care vorbește limba română, iar această limbă se vorbește în Moldova și Valahia, adică Principatele Unite; în Basarabia, care aparține Rusiei, în Transilvania și Bucovina care aparțin Austriei; în Rumelia care aparține Turciei,

² Copo.

adică într-un teritoriu care îl depășește pe acela al Franței și care nu cuprinde mai mult de zece sau douăsprezece milioane de locuitori.

Românii uniți și constituind un singur popor, ar fi un bulevard de netrecut împotriva cotropirilor Rusiei și Austriei.

Tânărul boier a făcut foarte mult de zece ani încoace; // a alungat creațiile p. 13 vizirilor care obțineau guvernarea Moldovei cu prețul banilor, care erau detronați după bunul lor plac, care ruinau țara, care jefuiau finanțele și vindeau toate slujbele. Astăzi o nouă ordine a lucrurilor se stabilește în Moldova și Valahia; se speră foarte mult <de la aceasta>.

Oamenii grăbiți ar dori să vadă totul deja regenerat. Nu se poate cere timpului mai mult decât poate produce și tânărului boier mai mult decât a dat în așa scurt timp. Să ne gândim că fiecare privilegiu pe care îl atacă este un sacrificiu pe care îl face țării sale, că fiecare lege veche pe care o distruge răstoarnă un drept imemorial în familia sa.

Tânărul boier luptă și se organizează. Dacă ar putea fi sigur de susținerea noastră morală, ar face lucruri mari și am vedea, pe malurile Dunării, un mare popor renăscut la viață europeană. Cel mai dificil pentru aceia care dirijează mișcarea aceasta este de a dezrădăcina viciile obișnuite, de a sparge cutumele feudale care, așa cum vom vedea, constituie partea ciudată a acestor ținuturi.

III

Divorțul, spre pildă, este una dintre cele mai mari bizarerii ale Moldovei, poate ar fi mai bine să spun, al boieriei, căci singur boierul poate divorța, dat fiind că este o chestiune de bani și // <pentru> că țărani nu-i au, nu pot uza de p. 14 beneficiile legii.

Divorțul este o afacere ce se tratează între popă și boier. Neexistând căsătoria civilă, este absolut normal că taxa pentru a lega și dezlega <căsătoriile> revine preoților și cum aceasta este unul dintre veniturile cele mai sigure ale ocupației lor, ei leagă și dezleagă fără discernământ.

Adesea, persoane căsătorite și care par a trăi în bună înțelegere, pregătesc un divorț care este anunțat prin oraș, cu anticipație.

- Știți noutatea ? mi s-a spus într-o zi, frumoasa doamnă N ... își va părăsi soțul pentru a se mărita cu dl Ph ...

- Dar i-am văzut trecând, unul lângă altul și radiind de bună dispoziție.

- Oh ! aceasta nu are importanță, este o afacere stabilită în mod amiabil.

Și, de fapt, cinci săptămâni mai târziu, frumoasa doamnă N ... s-a recăsătorit a treia sau a patra oară și a plecat cu dl Ph ... pentru a petrece a treia sau a patra sa lună de miere la viile de la Socola.

În Franța, unde avem căsătoriile civile, un comportament similar s-ar numi promiscuitate; în Moldova, un boier care n-a avut decât două soții legitime este privit ca un fenomen.

[Este dat exemplul Franței, unde interesele familiei și moștenirile sunt strict reglementate].

p. 15 În Moldova nu se aranjează nimic, // afacerile sunt date peste cap fără a-i păsa cuiwa de legi; moștenirea este ciopârțită; fericit cine are mai mult, neorocit cine are mai puțin. Copiii sunt împărțiți amiabil când se divorțează.

Am auzit mulți moldoveni plângându-se de scăzutul spirit patriotic care-i animă pe locuitori ... Este permis a spera la mult patriotism acolo unde sentimentul de familie este deficitar ?

Dacă divorțul sau, mai degrabă, abuzul de divorț, distruge spiritul familiei nu-l putem atunci acuza că distruge sentimentul patriotic care se trage din sentimentul familiei ?

De unde vine forța evreilor din Moldova ? (...) Pentru că spiritul de familie care-i animă înlocuiește spiritul patriotic pe care nu-l pot avea, și ei reușesc: peste tot acolo unde moldovenii nu reușesc. Aceasta pentru că moldovenii sunt dezbinați, iar evreii sunt uniți.

Acasta pentru că divorțul îi dezbină pe moldoveni, iar căsătoria irevocabilă strânge legăturile în mănunchiul lui Israel.

Cum am zis, țaranii nu divorțează din lipsă de bani, dar și din cauză că boierii se opun cât pot de mult. Divorțul ar fi un dezastru pentru proprietățile lor. Totuși, din când în când, țăranul își permite să viseze, mai ales când este beat.

p. 16 Ion³ era servitor într-o casă unde mă găseam și eu. Mersese la oraș și, după ce făcuse mai multe opriri la cârciumile de pe drum, // întâlnește pe un prieten al său, dascăl la biserică, care trăia rău cu soția lui.

– Dragul meu, a zis Ion amicului său, dascălul, tu și cu nevasta ta trăiți într-un mod scandalos pentru ținut; eu nu mai pot suporta așa o stare de lucruri. Am un capital de zece galbeni; cu aceștia ți-aș putea face fericită soția; dă-mi-o, ia-ți alta și vom face o treabă plăcută lui Dumnezeu.

– Dă-mi cei zece galbeni ai tăi și afacerea este încheiată – zice dascălul.

– Ce-mi va rămâne?

– Soția mea.

– Cu ce s-o hrănesc ?

– Dumnezeu te va ajuta ...

– Da ! dar dacă Dumnezeu nu mă ajută ... prefer să-mi păstrez capitalul ...

– Totuși, nu-ți pot da soția pe degeaba ... Să vedem ... Am nevoie de un bou: numără-mi cinci galbeni, adică jumătate din ceea ce ai; este bine să împărțim totul între noi.

– Înțelepciunea ți-a ieșit pe gură; să împărțim; așa este drept.

Acestea fiind zise, iată-i braț la braț, porniți spre căminul conjugal unde dascălul spune jumătății sale:

– Te-am cedat, pentru binele tău și al meu, prietenului Ion; duce-ți-vă împreună să-l căutați pe popă să vă cunune.

³ Johann

Ea s-a supus și a trebuit să-i urmeze la boier, a cărui autorizație prealabilă era necesară pentru pronunțarea divorțului, având în vedere că țărani sunt proprietatea boierului și că nu se pot supune decât dorinței sale.

Boierul, văzându-i beți, i-a băgat pe amândoi la // închisoare sperând că a p. 17
doua zi se vor trezi cu alte idei.

A doua zi, bețivii noștri persistând, boierul a aplicat fiecăruia câte douăzeci și cinci de lovituri de ciomag și i-a amenințat că în fiecare dimineață vor primi aceeași porție.

Au plecat.

Dar Ion zicea: „Fără boier, aș fi avut o soție”.

Iar dascălul: „Fără boier, aș fi avut un bou”.

Aceasta este una dintre cele mai obișnuite povești de acest gen.

Spun din auzite că, în timpul șederii mele la Iași⁴, un boier nemaiavând nimic de pus pe masa de joc, a propus să-și joace soția, pe care a jucat-o, a pierdut-o și a livrat-o.

Ce spuneți de o asemenea stare de lucruri ?

Divorțul, practicat cu o asemenea lejeritate, nu este decât o monstruozitate.

IV

Puțin îndemânatici, moldovenii rămân țărani ori, dacă de la starea de servitute se ridică la poziția de popă sau de negustor, întâia întrebuintare a câștigului ce l-au obținut este de a cumpăra pentru ei și ai lor titlul de boier și aceasta este cu socoteală // pentru că prin aceasta sunt scutiți de sarcini, de impozite, de jigniri și, p. 18
din contră, ei au dreptul, la rândul lor, de a pune impozite, de a da sarcini și a jigni.

Cei câțiva germani care sunt în Moldova în calitate de cizmari sau de șelari, cei câțiva francezi care s-au stabilit ca peruchieri și cofetari, nu pot fi socotiți drept burghezi: sunt păsări călătoare care vin aici să se îmbogățească, apoi își iau zborul.

Armenii, negustori de tutun sau agricultori stabiliți în țară de multă vreme s-au contopit atât de mult, încât sunt aproape la fel de moldoveni ca localnicii.

Dar evreii formează o clasă specifică prin costum, deprinderi, mod de viață și obiceiuri. Abia ținându-se pe picioare, micul evreu este deja negustor cu lucruri de ocazie: cu o cutie din lemn de brad suspendată cu o sfoară de gât, cu patru drageuri și un pachet de chibrituri, fuge pe străzi strigând: *Drageuri și chibrituri*. Evreul moldovean vinde totul și negociază totul. Pâinea, carnea, laptele, vinul, lemnul, cărămizile, stofele, mobilele sunt exclusiv în mâinile evreilor.

Evreii sunt medici, farmaciști, arămeri, muzicanți, zidari, dulgheri, evaluatori, topografi, zarafi, tradatori și bancheri.

Sâmbăta, când evreii nu lucrează și duminica, când le este ordonat <de autorități> să nu lucreze, strada mare a Iașilor, de obicei atât de animată, este de o extremă tristețe; nu întâlnești decât câini care latră cu înverșunare în fața ușilor închise ale magazinelor. //

⁴ Jassy

p. 19 Dar, în ochii moldovenilor, evreul nu este nimic mai mult decât un blestemat. Evreul împrumută bani și dă credit tuturor moldovenilor, deci evreul este un cămătar, deci ar trebui exterminat sau, cel puțin, expulzat din Moldova: acesta este raționamentul majorității moldovenilor, dacă putem numi acesta un raționament.

Când fanatismul se împletește cu denigrarea, se știe că nu există limite; când urăști se știe că ura este fără măsură.

– Să vedem, am obiectat câtorva persoane, spuneți că dacă i-ați lăsa pe evrei, toată Moldova ar trece în mâinile lor. Ar duce-o Moldova mai rău ? Pământurile noastre ar fi mai rău cultivate decât dacă nu ar fi ?

Când dumneavoastră jucați <cărți> și leneviți, ei muncesc și calculează; când risipiți ei culeg și acumulează.

Când toate familiile dumneavoastră sunt în discordie, ale lor sunt în perfectă înțelegere.

Desigur, nu am pretenția să spun că evreul este o perlă fixată în Moldova, ci doar că evreul este mai presus de reputația sa și că este subapreciat fără socoteală.

Când un boier vrea să fondeze o întreprindere, pe cine ia spre a o conduce ?

Pe un evreu.

Pe cine luați pentru a face să funcționeze în siguranță negoțul dumneavoastră ?

Pe niște evrei.

Pentru a vă conduce distileriiile, morile, cărciumile ?

Pe niște evrei. //

p. 20 Expulzându-i pe evreii care țin banca în țara dumneavoastră, cine ar îndrăzni să vă împrumute bani ?

Evreul este, deci, ceva necesar în Moldova.

În pofida tuturor acestor frumoase argumente, nu am putut niciodată să-i conving pe moldoveni că evreii sunt oameni ca toți ceilalți. [...]

V

Dacă este deschis Regulamentul Organic după care sunt administrate Principatele dunărene, libertatea țăranilor este găsită în toate articolele; dar dacă se examinează faptele, nu se va putea să nu se admită că această libertate este, în multe cazuri, literă moartă și că, pentru anumiți boieri, țăranul nu se diferențiază de o vită decât prin faptul că știe să facă semnul crucii.

Dacă lucrurile ce le voi spune ar putea părea dure, declar că intenția mea nu este a reproșa, ci pur și simplu de a semnală spiritelor inteligente care conduc țara aceste fapte drept niște abuzuri ce trebuiesc nimicite; o țară nu se regenerează într-o zi.

[Principatele române nu sunt un caz singular în acest sens: în toată Europa, în Anglia ca și în Franța, există retrograzii, „nostalgicii”, *laudatores temporis acti* ce se confruntă cu partizanii progresului]

p. 21 Poporul român nu are, de altfel, nimic de invidiat la națiunile cele mai avansate ale Europei.

Regulamentul Organic spune că orice țăran se poate plânge chiar și principelui, direct.

Dar, când, țăranul ajunge la picioarele principelui, ce va face neapărat acela ?

Îl va trimite pe țăran la ministru; ministrul îl va trimite la agă (prefectul poliției) care îl va trimite la comisarul de jandarmi care îl va trimite la boier care, // dacă aparține vechii boierimi, imediat îi va administra cincizeci de lovituri de p. 22 ciomag pentru a-l pedepsi că a îndrăznit să facă plângere împotriva sa. (...)

Conform Regulamentului <Organic>, țăranul nu poate fi lovit. Dar cui să se plângă țăranul dacă îl maltratează boierul ?

[Un bătrân boier i-a relatat cum, după ce bătuse pe un țăran care comisese o p. 26 faptă gravă, acela a voit să se răzbune și, mânjindu-se din cap până-n picioare cu sânge de bou, s-a dus să se plângă domnitorului, care a trimis un slujitor să-l aducă pe boier în fața sa spre a-i face morală și a-l trimite, drept penitență, timp de 15 zile la o mânăstire. Iar boierul s-a simțit fericit că domnitorul a uitat să-i aplice și amenda substanțială de care culpabilul se teme cel mai mult. În loc să fie dus la mânăstire, jandarmul l-a adus pe boier acasă iar acesta l-a răsplătit cu un curcan și câteva sticle de vin. Tot atunci a fost returnat și țăranul, căruia boierul i-a aplicat o zdravănă corecție spre a-l lecui de a mai face altădată plângeri].

Un fapt pe care îl constat peste tot: țăranul moldovean nu face decât ceea ce este *forțat* să facă. //

De altfel, care este poziția razeșului⁵ în mijlocul bătrânilor boieri ? Câmpul p. 27 său împotriva proprietății boierului este ca oala de pământ față de oala de fier; este un mic teren sărac, fără limite fixe, nici borne, nici cadastru. Marele domeniu are puterea de a exercita presiuni asupra celui mic, terminând prin a-l absorbi.

Un razeș îmi zicea:

„Cum aș fi putut eu rezista vecinului meu, bătrânul boier ? Mi-a intentat un proces în oraș; neavând nimic de cheltuit drept speze de judecată, i-am lăsat câmpul meu și m-am făcut podgorean. Ce-i drept, depind de un stăpân, dar sunt liniștit” [...]

După părerea mea, lenea țăranului moldovean vine din situația morală a p. 29 țăranului și nu dintr-o natură vicioasă a acestuia.

Familia este mai serioasă la țăranii moldoveni decât la vechii boieri, în ceea ce privește divorțul care este o excepție.

Dacă stăpânul face, bucuros, curte fetelor țăranilor și, uneori soțiilor lor, trebuie să spun, cu regret, că, prea adesea, țăranul se simte foarte onorat.

Este, de altfel, un mijloc de a evita loviturile de ciomag.

Uneori, o șansă de a putea beneficia de bunăvoința stăpânului este de a deveni supraveghetor al altor țărani, pe câmp. Este o ocazie de a plasa un fiu în casa boierească; de a-l face să ajungă fecior la grajd, olăcar, vizitiu, valet ... noroc absolut care, uneori, ducea, cu douăzeci de ani în urmă, la titlul de boier și care, încă și astăzi, dă multe privilegii unui om priceput.

Timid și blând în mod obișnuit, țăranul moldovean nu devine certăreț, rău și bătăuș decât sub influența rachiului.

Doar când este beat își bate soția, înjură ca un boier, se gândește să divorțeze, își imaginează că, în calitate de om, ar putea avea anumite drepturi; dar, când ajunge la aceasta, este extrem de amețit.

⁵ *rezèche*.

Când se dezmeticește, se întoarce la coliba sa și devine omul cel mai pașnic din lume. //

- p. 30 Unul dintre ei, căruia i-am dat de băut pentru că m-a ajutat la construirea unei trăsurii, s-a apucat să-mi spună:
- Vă căsătoriți în Franța ?
 - Da.
 - Vă bateți soțiile ?
 - Orice bărbat care și-ar bate soția va fi băgat la închisoare.
 - La închisoare pentru că a bătut o femeie ! Deci, dumneavoastră nu sunteți liberi în Franța ? ...
- Altă dată mi-a zis:
- Iau boierii soțiile țăranilor în țara dumneavoastră ?
 - Soțul s-ar supăra.
 - Sunteți, atunci, foarte răi în Franța ? //

VI

[Supoziții despre originea țiganilor și modul cum au ajuns aceștia în Europa și apoi în Moldova]

- p. 34 Populația țigănească este împărțită în bresle de meseriași: cele principale sunt *lingurarii*⁶ sau producătorii de linguri din lemn și de alte ustensile primitive. *Ursarii*⁷ (dresori de urși), care sunt, de asemenea, geambași; fierarii⁸ (potcovari, fabricanți de cuțite, etc.): *lăieți*⁹, în mod special cultivatori.

Fiecare breaslă are legile ei proprii și trăiește independent. [...]

- p. 35 Un instinct special al țiganului, pe lângă acela al ciordelii, este gustul lor pentru muzică. Un proverb spune, țiganul când se naște cântă, nu plânge; și chiar când moare, el cântă.

Țiganul este acela care te face să dansezi la nunți; el cântă la masa stăpânului; el este cântărețul oficial. Precum vechii noștri trubaduri, el improvizează și cântă în onoarea femeilor frumoase.

Nu sunt rare cazurile ca, în mijlocul nopții, să auzi, deodată, pe străzile lașilor, un vacarm de trompete și de viori care fac să urle toți câinii cartierului.

*Sunt lăutarii*¹⁰ care însoțesc vreun îndrăgostit ce-și conduce Dulcinea acasă. //

- p. 36 Astfel, pentru bani, le pot fi cerute cele mai extravagante proslăviri.

Un bătrân boier consideră că își văduvește comensii dacă, într-un colț al sufrageriei, nu are cel puțin o jumătate de duzină de țigani, spre a le debita o seamă de gentileți, spre a-i numi „lei capabili de a înghiți un turc dintr-o îmbucătură”, sau eroi „amintind de Ahile și Agamemnon” sau, cel puțin capabili de a figura, onorabil „într-un regiment de zuavi francezi”.

⁶ *lingourari.*

⁷ *oursari.*

⁸ *ferrari.*

⁹ *lejaczes.*

¹⁰ *léoutari.*

Pentru armata noastră este, fără îndoială, foarte onorabil; dar *lăutarii* sunt schimbători. Când austriecii au ocupat Moldova ei cântau: „vitez ca un Kaiserlick”, când erau rușii: „viteji ca rușii”, și când erau turcii de altădată: „viteji ca ienicerii”.

Am avut deosebita onoare de a fi lăudat de celebrul Vasili, cel mai extravagant dintre lingușitorii din Moldova. Ticălosul îmi compara virtuțile „cu savoarea legumelor celor mai pârguite din provincie”, iar spiritul meu „cu suculența celei mai bune dulcețuri din Iași” [...]

Corpul de pompieri, care a fost organizat de ruși, este una dintre instituțiile p. 43 cele mai bune ale țării. Cum mare parte din oraș este construit din lemn iar incendiile iau proporții considerabile, a fost organizată o supraveghere foarte eficientă. Niște pompieri sunt cocoțați pe clopotnițe sau pe un fel de turnuri din cherestea, de felul celor ce-au fost construite pentru triangulația Parisului. //

Corpul lampagiilor sau al oamenilor însărcinați cu întreținerea felinarelor p. 44 aprinse funcționează la fel de bine și, pentru a stimula această bună funcționare, ei dau raite¹¹ <pe la toți stâlpii> (atenție!)¹²

Dacă aceste două onorabile corpuri nu scot aceste strigăte decât ocazional ca pompieri și lampagii, totuși ei le mai scot și ca gardieni ai orașului iar acest strigăt îi anunță, prea adesea, pe hoți de prezența agenților siguranței publice.

*
* *

În ciuda respectului ce-l datorez venerabililor mei confrați din Moldova, pentru a păstra adevărul, trebuie să spun că serviciul de medicină legală se face într-un mod foarte neglijent.

[Este relatat cum servitorul unui profesor moare subit și stăpânul își trimite p. 45 rânđușul la legist pentru a constata decesul. Dar rânđușul se întoarce într-un sfert de oră cu actul de deces completat și autorizația de înhumare. Profesorul este uimit că medicul nu a venit să cerceteze cadavrul dar rânđușul îi spune că, de vreme ce i-a plătit medicului un zwanzig acela nu a mai considerat necesar a se deplasa la locul decesului].

Din fericire, ordinea începe să se stabilească în // toate ramurile administrației p. 46 iar când preocupările politice îi vor lăsa mai mult timp prințului Cuza¹³ și a miniștrilor săi, vom vedea, fără nici o îndoială, că fața lucrurilor se va schimba complet.

*
* *

Până nu demult, Ministerul de Război din Moldova era mai puțin o instituție destinată întreținerii, hrânirii și conducerii forțelor militare ale țării, cât una ce permitea tinerilor boieri a se juca de-a soldații, iar celor bătrâni de a scoate bani din fondurile publice. [...]

¹¹ *reita*.

¹² *Prenez garde à vous !*

¹³ Alexandru Cuza (1820–1873), domnitor al Principatelor Unite (1859–1866), sub numele Alexandru Ioan I.

Pe vremuri, o rudă a prințului ruinându-se la joc, a fost numit pentru doi ani hatman¹⁴; ruda s-a redresat foarte repede din ruină. Iată cum. Conform prevederilor Regulamentului Organic, în fiecare an trebuia să fie făcută o tabără pentru instruirea armatei. El ordona construirea taberei, aloca fondurile necesare cheltuielilor, pune banii în propriul buzunar și trimitea soldații și caii guvernului pe pământurile sale spre a i le lucra. În acest fel, un văr al prințului putea să câștige, într-un an, două sau trei milioane de piaștri.

Bătrânii boieri sunt furioși din cauza suprimării acestui abuz și a multor altora. Într-o seară, dintr-un colț al apartamentului unde mă aflam, auzeam vreo zece boieri strigând și vociferând:

p. 47

– Ce reformă i-a mai supărat ? mi-am întrebat vecinul.

– Pun pariu că nu ghiciți. //

– Nu ghicesc.

– Sunt exasperați; spun că patria este în primejdie; că este violată constituția; că Moldova este pierdută; nu este posibil să mai reziste.

– Ce s-a întâmplat ?

– Prințul Cuza a făcut astăzi o revistă a trupelor purtând bicorn de stil francezesc.

– Ei și !

– Aceasta este revoluție ! este primul domn moldovean care a cutezat să se arate în public fără pelerină și fără surguciu național !

Țăranul moldovean are oroare de cariera armelor (...) și nu-l poți face erou decât cu lovituri de ciomag.

Felul în care Ministerul de Război procedează pentru a-și face rost de soldați amintește de mărețele fapte ale vechilor noștri recrutori pe care, din fericire, nu-i mai vedem decât la opera comică.

Priveghetorii și slujitorii¹⁵ sunt cei care recrutează pentru armata moldovenească și, dacă le putem reproșa încetineala în îndeplinirea sarcinilor polițienești, atunci când este vorba de recrutare trebuie, din contră, să li se reproșeze excesul de zel. Ei recrutează neîncetat voluntari căci a recruta înseamnă a lua o primă pe socoteala spaimei țăranilor. Dar perceperea acestui impozit benevol presupune multă dibăcie și prudență.

Recrutorul nu se poate duce decât noaptea într-un sat, când somnul amorțește vigilența fricoșilor. Dar nu totdeauna este ușor de intrat fără zgomot căci, imediat ca un câine simte un străin începe să latre, toți ceilalți câini îl imită, satul se trezește // iar recrutorul este la ananghie. Căinii, la fel, ca și stăpânii lor, îi urăsc pe recrutori. [...]

p. 48

[Relatează cum, aflându-se găzduit la un boier, într-o noapte de mai, în camera lor năvălește un tânăr țăran care se ascunde sub patul stăpânului fiind urmărit de oamenii recrutorului. Boierul îi acordă azil fugarului, alungă pe urmăritori și, a doua zi, are o discuție cu recrutorul]

p. 49

– Cu ce drept, i-a spus boierul, vii să recrutezi în miez de noapte ?

¹⁴ *hethman*, comandant al oștirii.

¹⁵ *Sloughitores*.

Dar, cucoane, răspunse recrutorul, dacă nu aş veni să-i surprind astfel, oamenii se ascund şi nu aş putea prinde nici unul.

Arată-mi ordinul.

Aici, slujitorul a părut vizibil stingherit.

– Cucoane, l-am uitat.

– Ah ! chiar aşa ? mergi şi caută-l şi până atunci îţi interzic să te atingi de vreunul dintre ţăranii mei. //

– Permiteţi, vă rog ... zise slujitorul, revenindu-şi, priveghetorul nostru este la p. 50 Sculeni. O oră dus, o oră întors. În două ore voi avea ordinul scris şi vi-l voi arăta.

Două ore mai târziu, într-adevăr, a adus un ordin în regulă.

– Foarte bine, zise stăpânul, dar în ordin nu este trecut decât un om. De ce ai prins trei ?

– Pentru a fi mai sigur că voi avea unul. Pe drum, totdeauna evadează câte unul.

– Da, când rudele pot procura taxa de răscumpărare pe care o pretinzi.

– Ah ! cucoane ...

– De ce în timpul absenţei mele, acum o lună, ai venit şi ai cetluit zece <oameni> pe care i-ai eliberat imediat în schimbul unui galben de cap ? De ce, acum cincisprezece zile, mi-ai arestat alţi cinci, pe care, la fel i-ai eliberat în schimbul a trei galbeni de cap ? Unde îţi erau ordinele ?

– Cucoane, le-am arătat popii. El îmi este martor.

– Da, popii, care nu ştie să citească ! Ai profitat de ignoranţa lor pentru a veni să-mi jefuieşti ţăranii. Spală putina, şi repede: ai dreptul să iei un singur prizonier. Dacă iei doi fac raport la guvern. Iar în privinţa celui pe care îl am aici, se află sub protecţia mea; şi-a cerut dreptul de azil. Alege dintre ceilalţi doi. [Împreună cu tânărul refugiat la conac mai fuseseră prinşi alţi doi pentru oaste]

– Dar, cucoane, s-au dezlegat şi au fugit.

– Cum asta ?

– Astă noapte, paznicii lor s-au îmbătat, // femeile i-au dezlegat iar de dimineaţă nu am găsit decât pe paznici, beţi morţi.

– Ei bine! încercă să prinzi un altul. Aceasta te priveşte.

p. 51

Astfel, iată un recrutor care vine de trei ori în acelaşi sat pentru a prinde un singur om; prima dată au fost răscumpăraţi zece pentru 10 galbeni (120 franci); cinci a doua oară, 15 galbeni (180 franci); total 200 fr<anci> storşi de pe urma fricii acestor bieţi ticăloşi !

Se înţelege că guvernul actual trebuie să învingă multe abuzuri pentru a da ţării o armată regulată; dar <oamenii politici> doresc, cu fermitate, progresul şi nu ne îndoim de succes; este doar o chestiune de timp, la fel ca pentru toate ameliorările de pe această lume.

VIII

Sentimentul religios este absolut demn de respect pentru anumite forme exterioare de manifestare, dar aceste forme exterioare şi toate datinile care sunt legate de ele fac esenţialmente parte din obiceiurile unei naţiuni. La acest capitol

este interesant, este chiar indispensabil de a menționa particularitățile, dacă vrem să prezentăm tabloul complet al fizionomiei și caracterului unei țări.

Aceste particularități sunt destul de neobișnuite în Moldova.

p. 52 [Înălții ierarhi ortodocși sunt intoleranți față de celelalte rituri din țară: catolicii și protestanții sunt considerați necredincioși „niște câini, nici mai mult nici mai puțin decât sectanții lui Mahomed”. Prăvăliile din jurul Mitropoliei, foarte bine plasate din punct de vedere al vederii, care fuseseră închiriate evreilor și armenilor, le-au fost interzise acestora de Mitropolit care nu mai accepta să le acorde decât credincioșilor ortodocși. Urmează comentarii privind diferența de dogmă între bisericile catolică și ortodoxă].

p. 54 O altă diferență este că grecii fac semnul crucii de la dreapta la stânga pe când latinii o fac de la stânga la dreapta. Grecii <ortodocși> diferă de romano-catolici prin faptul că în zilele de post ei nu mănâncă nici ouă, nici lapte și nimic din ceea ce provine de la aceste două produse. [...] În rest, grecii <ortodocși> țin postul cu o rigoare ireproșabilă.

Un călugăr, foarte riguros în păstrarea regulilor, mânca icre într-una din aceste zile.

– Vă surprind căzând în păcat, i-am zis; mâncați ouă.

– Da, dar ouă de pește, care nu au gălbenuș.

– Vă cer iertare și vi-l voi arăta cu o lupă obișnuită.

– Nicidecum ! păstrați-vă lupta și lăsați-mă să-mi mănânc icrele. Deja mi-ați

p. 55 tulburat // suficient spiritul cu știința dumneavoastră franțuzească pentru a mai veni să-mi tulburați acum și conștiința.

După câțva timp a fost bolnav. I-am recomandat să bea zer.

– Dumneavoastră nu aveți credință ? mi-a zis.

– De ce ?

– Îmi dați lapte într-o zi de post mare.

La țară un copil era bolnav de febră. I-am prescris să bea lapte îndoit.

– Nu ! nu ! au strigat rudele. Niciodată lapte, fie îndoit fie nu, în Postul Paștelui; dacă moare nu ar mai ajunge în Paradis !

Unui țăran care avea o afecțiune cutanată i-am dat o pomadă.

– Ce este asta ? a întrebat el.

Grăsime care conține un medicament.

– Grăsime ! a țipat el, scârbit, dând drumul micului borcan. Alerg să-mi spăl, repede, mâinile ! [...]

În tot timpul Postului Mare ca și în zilele de post ale săptămânii, miercuri și vineri, este cu totul interzis a se folosi carne, pește, unt, brânză, lapte și ouă. Nu sunt excepții decât pentru ajunul Crăciunului și al Paștelui, după vecernie. Pe lângă un țăran moldovean care ține Postul Mare, chiar și un <călugăr> trapist¹⁶ ar risca să treacă drept un epicurian.

¹⁶ Călugăr din ordinul cistercian, fondat în 1140 la Soligny și reformat în 1664, de abatele Armand Jean, Le Bouthillier de Rancé (1626-1700) care s-a retras la mănăstirea Notre Dame de la Trappe, unde a impus reguli foarte stricte printre care și păstrarea unei totale tăceri.

Țăranul moldovean nu mănâncă decât făină de porumb fiartă în apă, iar dacă adaugă niște legume, acestea sunt legume crude // sau fierte în apă. Uleiul sau *unt* p. 56 *de lemnul*, după expresia moldovenească este, de asemenea, exclus din bucătăria <locală>. [...]

Totuși, mulți dintre <credincioșii> greci <ortodocși> aduc oarecare îndulcire a postului lor. Deoarece regula nu spune nimic nici despre vin, nici despre rachiu, ei profită de această tăcere și, pentru a minți foamea, beau.

Într-o zi m-am dus să vânez cu unul dintre prietenii mei, în pădurea mănăstirii Bârnova¹⁷; eram condus de doi țărani. Când mă văzură că urmăresc becațele într-o câmpie, nemaivând grijă că m-aș putea rătăci, au intrat într-o cârciumă unde i-am găsit, după o oră de căutări, în compania unor călugări greci <ortodocși>, „călugărind”, cum zicea Rablais¹⁸. Toți erau beți. Cele două călăuze ale mele, care băuseră rachiu, sforăiau sub băncile stabilimentului. Pe când monahii, care nu băuseră decât vin alb, aveau încă suficientă luciditate pentru a sta la taclale, pe teme cazuistice, în timp ce închinau.

Am fost binevenit în această societate, una dintre călăuzele mele având suficient grai pentru a spune că sunt *stăpânul* lor francez; doi călugări s-au ridicat pentru a-mi face // onorurile casei; al treilea s-a mulțumit să-mi răspundă, neputând p. 57 nici să vorbească, nici să se ridice.

Cei doi țărani băuseră un litru și jumătate de rachiu de cereale de 25° iar fiecare călugăr supsesse patru litri de vin în interval de o oră și jumătate. Țăranii au rămas beți până seara dar, la ceasurile patru, la primul dangăt de clopot al mănăstirii, cei trei călugări au plecat să cânte vecernia, ca și când nimic nu s-ar fi întâmplat. Se aflau exact la postul lor și nu mâncaseră nimic: regula nu avea nimic de spus.

În ceea ce privește cultul lichidelor, mulți popi¹⁹ nu rămân mai prejos decât monahii. Doar că, monahii fiind în general instruiți, atunci când, câteodată, se ameteșc, încă păstrează o anume demnitate, în vreme ce popii, bineînțelea cei de la țară, nu fac prea multe fașoane.

Din cei din urmă am văzut cinci, însoțiți de nevestele lor legitime, bând, cântând, fumând, urlând cântări bisericești, într-o cârciumă izolată.

În momentul când am intrat, una dintre femei, cu pipa în mână, l-a lovit pe umăr pe soțul ei care dormea sprijinit de masă: „Ei ! părinte ! – i-a zis ea, trezește-te ! arată-le acestor tineri că nu sunt decât niște boboci pe lângă tine: hai ! hai ! scoate una dintre acele note care încântă parohia noastră în zilele de mare sărbătoare”.

Popa, pe jumătate treaz, a scos la porunca soției sale, unul dintre acele urlete guturale pe care nu le pot compara decât cu nechezatul unui cal. Asistența a bătut din palme; un alt popă a încercat să-și concureze confratele, apoi un altul, apoi toți. Curând, scena a devenit asurzitoare. //

Ignoranța popilor de țară depășește, în general, tot ceea ce se poate imagina. p. 58 Trei sferturi <dintre ei> nu știu să citească. Cel care descifrează două rânduri scrise

¹⁷ *Barnova*.

¹⁸ François Rablais (1495–1553), scriitor francez, autorul celebrului roman *Gargantua și Pantagruel*.

¹⁹ *popes*.

este arătat ca un oracol iar acela care știe să scrie este considerat ca un veritabil fenomen.

Popii de la oraș, din contră, au de obicei educație suficientă.

Popa de țară își limitează cunoștințele teologice la credința că este creștin, că evreii au crucificat pe Mântuitor, că sunt niște ticăloși demni de supliciuul suprem și că armenii, catolicii, etc. nu valorează mai mult.

De fapt, din Evanghelie ei nu știu decât ceea ce au auzit că s-a citit la seminar, în timpul celor zece sau cincisprezece zile cât l-au frecventat pentru a fi hirotonisiți. De asemenea, pentru un anumit număr dintre ei, duminica este o zi când au ocazia să bea, la slujbă, o jumătate de litru în plus față de zilele obișnuite, și asta este tot.

Stăpânul satului furniza acel vin. În ultima duminică din iunie, când mă aflam într-o casă de țară, dascălul a venit să ceară rația obișnuită. Cum vinul casei se acrise din cauza marilor călduri, boierul a împărțit o sticlă pe care o adusesem pentru noi și i-a dat o jumătate dascălului. Furios că nu era plină, popa a returnat-o spunând: „Credeți, din întâmplare, că țin slujbe catolice sau armenesti cu zece dramuri de vin ? Pentru a fi bună, o slujbă grecească <ortodoxă>, are nevoie de o jumătate de oca²⁰ (o sticlă). Dacă nu îmi am profitul nu voi ține slujba”.

p. 59 În concepția popilor de acest gen, // slujba de duminică nu este, de altfel, un lucru cu totul obligatoriu în acea zi, într-atât încât să nu o poată amâna până a doua zi, pentru a se duce să-și facă târguiețile în orașul vecin.

Și cum, de altfel, biserica nu aduce totdeauna un venit suficient, popii de țară se fac negustori de grâu, de furaje, de animale, de ouă, de brânză, și, mai ales, de făină căci arar popa nu are o moară. Duminica, dacă afacerile reclamă prezența sa la târg, el mută slujba luna, sub un pretext oarecare sau chiar fără nici un pretext, căci este absolut liber să acționeze după bunul său plac, atâta vreme cât respectă privilegiile boierilor.

IX

Popii de țară sunt numiți de mitropolit.

Dacă un sat numără mai mult de cincizeci de locuitori, sunt numiți doi popi și, cum fiecare popă are doi dascăli și doi diaconi, aceasta face un personal ecleziastic de zece persoane care, pentru a fi bine dirijate, necesită un al treilea popă sau protopop, care devine economul comunității. Acest personal reprezintă aproape douăsprezece familii care trăiesc din botezuri, din cununii, din binecuvântarea lehzurilor, din binecuvântarea caselor, a câmpurilor, și a turmelor de vite, din vânzarea aghiazmei, din spunerea rugăciunilor, etc., pentru că, în biserica ortodoxă, totul se plătește. //

p. 60 [...] Pentru a fi popă de țară este suficient să ai o sută de galbeni în buzunar și în opt sau zece zile afacerea este aranjată.

²⁰ oka.

Am văzut pe fiul unui popă de țară plecând sâmbătă seara mirean și revenind popă săptămâna viitoare. Ceremonia <de hirotonisire> l-a costat 90 de galbeni și, cum în momentul ungerii el nu se găsea întrutotul popă, adică nu era destul de sigur pe el în arta ofierii unei slujbe, arhimandritul i-a spus: „Du-te, du-te, tatăl tău te va învăța restul. Tu cunoști principalul”.

Tatăl era un fost jandarm, care fusese făcut popă în cincisprezece zile pentru suma de cincizeci de galbeni. Preoția era mai ieftină în vremea sa. Omul nu cunoștea mai bine de jumătate din ceremonial, dar suplinea aceasta prin regularitate, o punctualitate și o rigoare care îi rămăseseră din vechea sa profesiune.

Se vede cum clerul ortodox este departe de a semăna celui al nostru <catolic> în ceea ce privește cunoștințele, conduita și demnitatea.

Există, totuși, în Moldova, un anumit număr de popi cărora le trebuie lăudată educația. Spre exemplu, sunt aceia care și-au făcut studiile la seminarul de la Socola sau la mănăstirea de la Neamț²¹. Aceia sunt aproape la fel de instruiți ca ai noștri și, la fel ca ei, sunt oameni cu bune relații, în general, un pic fanatici, // dar p. 61 agreabili, politicoși, cu maniere plăcute și exemplare.

Aceștia sunt popii de oraș; ei nu seamănă deloc cu popii de țară și aceasta se înțelege: unul a făcut studii serioase; celălalt abia știe să citească; unul beneficiază de un venit convenabil; celălalt este aproape în mizerie; unul este la curent cu chestiunile acestei lumi, citește jurnalele și clasicii din toate țările; celălalt știe exact că se află în Moldova și că, din această cauză, este moldovean.

Trebuie, de asemenea, spus că această diferență provine, în parte, din cauza faptului că promovarea popilor de țară este unul dintre cele mai bune venituri ale mitropolitului. Funcțiile fiind venale, cu cât mitropolitul vinde mai multe cu atât își mărește venitul canonic. [...]

De asemenea, arhivele moldovenești se află într-o stare deplorabilă ceea ce p. 62 nu împiedică a fi livrate toate certificatele de naștere, de botez, de căsătorie sau de deces de care este nevoie. Sunt popi care certifică orice vrei, vă întineresc cu zece ani, cu douăzeci de ani dacă aceasta vă poate face plăcere; dacă țineți, vă înmormântează, pe hârtie, tații și mamele; atestă că v-ați căsătorit cu prințesa Asturiilor, dacă aceasta vă este dorința.

Și este foarte plăcut. Aveți șaiszeci de ani, doriți să vă însurați cu o domnișoară care nu are decât optsprezece; popa vă șterge douăzeci și cinci de ani dintr-o trăsătură de peniță și veți avea vârsta absolut convenabilă. Aceasta costă un galben, prețul obișnuit al certificatelor. [...]

Un țăran intră într-o biserică; cum nu știe rugăciuni, el își suplinește p. 64 ignoranța prin semne ale crucii. Am văzut un țăran într-o biserică făcând mai întâi trei semne ale crucii, prosternându-se, sărutând icoanele, făcând iar trei semne ale crucii, prosternându-se din nou și iar sărutând icoanele, și aceasta de patruzeci de ori la rând.

Botezul se face prin imersiune, adică neofitul este scufundat, în întregime, în apă. și aceasta de trei ori, de teama că unele părți ale corpului nefiind bine îmbăiate, diavolul s-ar servi de ele pentru a intra în corpul nenorocitului ca să-i fure sufletul în momentul morții.

²¹ *Niams.*

Acest spectacol este prea obișnuit pentru a atrage o mare asistență dar, când, din întâmplare, un catolic sau un evreu matur vin să se convertească, aglomerația este imensă. Dacă spectacolul este religios, nu înseamnă că este și decent pentru că noul ortodox trebuie să se supună operațiunii în costumul lui Adam²². Nu este prea demult de când, un francez în vârstă de șaptezeci de ani, s-a lăsat scufundat astfel <în apă> pentru a avea dreptul de a se căsători cu o grecoaică. Biserica a fost, pur și simplu, luată cu asalt.

Nu am avut ocazia să asist la o nuntă ortodoxă în oraș; știu doar că este arborat un mare lux; dar am văzut o nuntă moldovenească la țară iar ceremoniile sunt foarte originale. Este aproape în întregime o ceremonie religioasă, pentru că p. 65 popa este mereu prezent și timp de două // sau trei zile de sărbătoare care se continuă, este ocupat doar cu mâncarea, cu băutura și cu binecuvântarea.

El binecuvântează mireasa, mirele, tații și mamele înșurăteilor, casa acestora, cărnurile și porumbul din mâncare, ustensilele de bucătărie, vinul care se bea, scaunele pe care se stă, vioara care cântă pentru dans, într-un cuvânt, totul. Fiecare binecuvântare îi aduce o monedă sau o bucată din obiectul binecuvântat. S-a sacrificat un porc pentru masă: el îl binecuvântează și pulpa din dreapta îi aparține. S-au prins niște pești: îi binecuvântează și cel mai mare este pentru el.

Popa este majordomul ceremoniei: el merge în spatele muzicii. [Sunt descrise nunțile românești, armenе și evreiești]

p. 77 Ceremonia de înmormântare este aceea în care biserica moldovenească p. 78 etalează cea mai // mare pompă. [...]

Am dorit să iau mulajul capului unui mort din cauza unei particularități de formă foarte ciudată din punct de vedere științific; nu am putut învinge prejudecățile apropiaților săi <cărora aceasta> le-a părut o profanare.

Anul trecut (28 aprilie <1859>) reveneam de la țară, când trăsura noastră a fost oprită de un cortegiu care ocupa toată strada: era înmormântarea unui colonel, boier de rangul întâi. Oficiau trei episcopi; trupele erau sub arme, biserica desfășurase toți praporii. Am coborât din trăsură și m-am strecurat în mulțime.

Cortegiul ocupa toată strada și aveam atâtea lucruri sub ochi încât, timp de p. 79 cinci minute, am căutat coșciugul în mijlocul cutiilor cu // lumânări, a brancardelor acoperite cu negru și încărcate cu pâini, a tipsiilor pline cu plăcinte și decorate cu flori artificiale, a crucilor de hârtie aurită, a panglicilor și a tot felul de zorzoane. Obiectul principal <coșciugul> era eclipsat de accesorii.

De fiecare parte, trupa forma, evident, un zid. Ici și colo, niște felinare puse pe prăjini, și niște prapori din tablă pictați cu imagini sfinte erau purtate de săraci în zdrențe. Erau, de asemenea, două rânduri de popi înarmați cu lumânări.

La înmormântările bogate, de lumânarea popii se leagă, drept cadou, un șal de mătase, iar la aceea a bocitoarelor, batiste de bumbac. În clipa distribuirii acestora, bocitoarele se sfădesc, chiar se bat pentru batista cea mai frumoasă. Fiecare purtător de felinar are drept câștig ceea ce rămâne din lumânare după ceremonie. Așa că se străduiește să înșface lumânarea cea mai lungă posibil. Cerșetorii nu pierd prilejul să vină în fuga mare și să-l jelească pe mort pentru a

²² *costume acdamique.*

avea o lumânare și o batistă. Lamentațiile lor sunt raportate la lungimea lumânării și la calitatea materialului <batistei>.

– Cât poate să cântărească lumânarea ta?, zicea unul dintre ei celui care mergea în fața sa.

– Cel puțin o oca !

– A mea cântărește o oca și jumătate. Și batista ?

– Este o zdreanță.

– A mea este foarte drăguță.

– În acest caz, treci în față, tu trebuie să plângi cel mai tare. (...) //

Comerțul cu lumânări este, în consecință, una dintre ramurile cele mai p. 80 avantajoase ale băcăniilor din Iași.

Cortegiul de înmormântare nu merge direct la biserică. Se fac opriri pentru a lăsa pe popi să cânte și a le da timp de a face semnul crucii. Se opresc, merg; se opresc, merg. La noi, în acest ritm, un convoi funebru ar petrece întreaga zi pentru a merge de la Bastilia²³ la Père-Lachaise²⁴. Este drept că noi vorbim de mari înmormântări, căci pentru înmormântările obișnuite nu se fac decât trei pauze obligatorii.

Cum străzile înguste care se învecinau cu biserica unde s-a desfășurat ceremonia nu puteau cuprinde decât trupele și cortegiul, nu am putut vedea toate detaliile.

Episcopii care oficiau erau așezați pe marginea gropii, cu mitra pe cap și, timp de o oră au psalmodiat cântece funebre. Ei își scoteau și-și puneau mitrele, un fel de căști din carton acoperite cu catifea și decorate cu șuvițe de argint și de aur. Ridicau și înclinau lumânările și, în fiecare clipă făceau semne ale crucii pe care asistența le repeta, cu pioșenie.

Felinarele și praporii erau aranjați în spatele lor, iar ceilalți popi, cu lumânarea în mână, erau în preajmă. //

La dreapta și la stânga <gropii> erau două tarafuri de țigani, plătiți pentru a p. 81 veni să-l cinstească pe mort prin cântecele lor. Aceste două tarafuri erau conduse de doi staroști rivali. Acesta era motivul pentru care cei doi se împiedicau unul pe celălalt de a fi auziți. Cele două tarafuri au bubuit în același timp două arii diferite. Faimosul Vasile era unul dintre staroști. El a început, mai întâi, încet, apoi a luat-o crescendo în măsura în care adversarul ridica mai mult glasul. Curând, cele două tarafuri au produs o cacofonie oribilă, spre satisfacția asistenței. Dar, Vasile, ca luptător distins, a păstrat marea lovitură pentru final. A început să scoată un strigăt atât de sălbatic încât adversarul a rămas uluit și s-a declarat învins și s-a înclinat cu respect. Frumosul este totdeauna irezistibil. [...]

De altfel, în afară de ceremonia religioasă, nimic nu era suficient de serios în ținuta asistenței. Niște tineri ofițeri se amuzau punându-și piedică în spatele soldaților lor. Comandantul, un colonel sau general (niciodată nu am ajuns să

²³ Fortăreață ridicată în Paris (1370–1382), devenită apoi închisoare de stat, luată cu asalt de revoluționari pe 14 iulie 1789 și apoi demolată; numele ei a continuat să desemneze o piață centrală a orașului.

²⁴ Celebru cimitir parizian, deschis în 1804.

disting aceste diferențe de grade pe epoleți), aprinzându-și țigarea, țopăia spre trăsuri, către aceea a unei doamne venită pentru a asista la spectacol.

p. 82 // Sora defunctului leșinase în mijlocul asistenței și au fost obligați să o ducă de acolo.

După cântecele sacre, muzica militară a dorit să cânte câteva piese funebre, dar cum clopotele, clopoței și toaca începuseră să bată, între muzicanți și clopotari s-a format un duo care nu este foarte plăcut pentru niște urechi rossiniene. Clopotarii amenințau să-i învingă pe muzicanți; dar atunci, comandantul și-a pus batalionul să tragă trei salve ceea ce i-a asigurat definitiv victoria. Acestea făcute, fiecare și-a lepădat doliul și s-a întors <acasă>, foarte satisfăcut de acest spectacol care, pentru oraș, a fost un subiect de conversație pentru opt zile.

Am relatat această înmormântare cu toate detaliile, pentru a arăta că, în cultul morților, forma învinge fondul în Moldova, la fel ca în multe alte țări. [...]

p. 83 Cimitirele sunt departe de a fi respectate și păstrate cu bună-cuviință. Adesea se văd porci, găște și grămezi de bălegar pe care moldovenii îl aruncă pentru a-și curăța grajdurile. [...]

p. 84 Spiritul poporului moldovean este atât de înclinat către superstiție, încât peste tot unde vede forma crucii pentru el este fie un semn religios, fie un semn de vrăjitorie. Am plasat o giruetă pe o șură pentru a observa direcția vânturilor care băteau în valea Prutului. Țăranii, văzând brațele acestei giruete dispuse în cruce și dotate cu patru litere la extremitățile lor, N S V E ²⁵, au căutat să-și explice ce ar putea fi. Popa a decis că era vrăjitorie. A doua zi i-am dat dreptate fără să vreau. Constatasem că barometrul arăta furtună; am anunțat că seara vom avea vijelie ce va veni dinspre Basarabia²⁶. A venit, într-adevăr, așa cum am indicat iar țăranii au fost convingși că eu produseseam vântul, grindina și tunetele prin calitățile giruetei mele diabolice. //

p. 85 [Este intrigat de obiceiul exhumării morților după 7 ani, pentru a se constata în ce stare se află cadavrul: dacă rămășițele pământeste au putrezit însemna că defunctul a ajuns în rai, iar dacă nu, era semn de necurătenie, de damnare, și erau făcute slujbe speciale și o nouă ceremonie de înhumare].

Acest obicei de exhumare la șapte ani are ceva hidos și barbar în el, care indică o profundă ignoranță. Rudele, de teamă că mortul nu se descompune

p. 86 suficient de repede, // varsă vin în mormânt. Acesta este mai mult un mijloc de conservare decât de distrugere. Cel mai sfânt om, îngropat într-un loc încărcat cu săruri de arsenic sau în condiții de uscăciune, se va descompune în timp foarte lung. De altfel, descompunerea cadavrelor are multe ciudățenii. [...]

Un țăran moldovean, pentru prezent, nu gândește decât la rachiul, iar pentru viitor, doar la înmormântarea sa. Din momentul când îi rămân doi bani, unul în pungă pentru a-și cumpăra ceva de băut și celălalt cusut în căptușeala hainei pentru a-și plăti spovedania și îngropăciunea, restul nu mai contează.

Câteodată, când nu are încredere în forța sa de rezistență în fața setei, își plătește anticipat înmormântarea și după aceea nu se mai sinchisește de nimic.

²⁵ Nord-sud-vest-est.

²⁶ *Bessarabie*.

Cea de-a doua mare preocupare a țăranului moldovean este de a se asigura, nu de rachi, ci pur și simplu de apă proaspătă pentru paradis.

De aceea, drumurile și șoselele sunt mărginite de puțuri dotate cu toate instrumentele necesare călătorului pentru a-și potoli setea. Aceste puțuri au fost săpate prin grija unui moldovean // fie pentru a-și obține iertarea pentru o faptă rea, p. 87 fie pentru a se asigura că va avea apă proaspătă în viața veșnică. Toți călătorii, când beau, trebuie să spună: „Fie ca Dumnezeu să-i dea această apă proaspătă, în rai, celui care a săpat această fântână !”

Este un mare păcat pentru copii să nu întrețină puțul săpat de tatăl lor, cel puțin dacă nu au săpat ei înșiși unul mai bun.

Am văzut o biată văduvă ce avea trei copii mici și douăsprezece oi ca unică avere. A vândut oile pentru a pune să se sape un puț și să-și asigure, astfel, apa curată în cer. Când l-a terminat a venit să cerșească la boier.

– Ce ai făcut cu banii și cu oile tale ? a întrebat-o el.

– Le-am dat popii pentru a-mi săpa un puț.

Boierul a voit să-l cheme pe popă pentru a-i reproșa amabilitatea.

– Ah ! lăsați, stăpâne – a țipat biata femeie. Prefer să mor de foame aici jos și să fiu sigură că voi avea apă proaspătă acolo sus !

– Dar copiii tăi, nenorocito ?

– Copiii mei ! ... a repetat ea cu privirea rătăcită. Dumnezeu să-i căpătuiască.

Dacă poporul moldovean este bogat în ceva, putem spune că este în superstiții. Are aceasta în comun cu toate popoarele ignorante și trândave. [...]

În ziua când, după cercetarea barometrului, am anunțat o furtună și aceasta p. 88 s-a abătut peste ținut, rândașul²⁷ de la fermă, văzând că bucătăreasa noastră, pe care o ceruse în căsătorie, este speriată de tunete, a apucat o secure și a strigat:

Liniștește-te, voi opri furtuna.

Ceilalți servitori s-au opus.

– Nu, nu o vei opri. Pământul are nevoie de apă iar morților le este sete. Va fi foarte rău dacă sacrifici interesul tuturor pentru spaima unei femei.

Dar, fără să țină seama de proteste, voinicul a învățit securea deasupra capului și a lovit de trei ori pragul ușii, pronunțând de trei ori cuvântul *Ilie*²⁸ care, după moldoveni, este generalisim peste norii Bunului Dumnezeu.

– Stăpâne, a venit să-mi spună unul dintre servitori, veniți repede, vă rog, Ion vrea, pur și simplu, să oprească furtuna *dumneavoastră*.

Râzând, am alergat să văd minunea, dar diferendul era deja potolit; bucătăreasa // se sacrificase binelui obștesc: ea îi promisese iubitului că nu-i va mai p. 89 fi frică iar el, primind această asigurare, a acceptat să-l lase pe generalisimul Ilie să-și îndeplinească activitatea sa celestă.

[Pentru că 2 luni nu plouase deloc, la Iași au fost scoase toate relicvele și icoanele din biserici, purtându-le în procesiune, spre biserica Golia; cortegiul nu parcursese nici jumătate din distanță și a început să plouă].

²⁷ *rondache*.

²⁸ *Hélie*.

p. 96 Țăranii moldoveni, ca și țăranii din toate celelalte țări au cea mai mare repulsie pentru explicațiile firești. Este prea simplu pentru imaginația lor naivă și iubitoare de miraculos. Este vreme frumoasă ? Înseamnă că Bunul Dumnezeu surâde pământului. Este vreme urâtă ? Este diavolul care face năzbâtii. Vitele sunt bine ? Înseamnă că nu au fost vrăjite. Sunt bolnave ? aceasta se datorează unei *mâini rele* care le-a atins sau unui *ochi rău* care le-a privit.

Și la fel pentru tot ce-i privește personal.

Dar, cum pentru orice rău există remediu, există amulete și descânțece pentru a îndepărta deochiul.

Spre exemplu, se găurește urechea vițelilor și se trece prin ea o ață roșie pentru a-i proteja de *ochiul rău*.

În același scop, se agață de gâtul mânjilor o bucată de cârpă roșie și un cățel de usturoi.

Se agață un cățel de usturoi la gâtul copiilor pentru a alunga demonul convulsiilor. [...]

p. 97 În dimineața de 1 mai 1859, pe coridorul în care dădea camera mea, am auzit un glas nazal și volubil; am deschis ușa să văd despre ce este vorba și m-am găsit în fața unui popă care venise să mă binecuvânteze. Este un demers pe care nu pierde niciodată ocazia să-l facă, la începutul acestei luni, în fiecare casă, în schimbul unui sfânt²⁹.

– Vă înșelați, i-am spus, vă adresați unui catolic și ne aflăm în casa unui armean.

– Rugăciunile bune sunt plăcute lui Dumnezeu în toate casele, a răspuns el.

La aceste vorbe, de o toleranță demnă de laudă și la care nu mă așteptam într-o țară atât de ortodoxă, nu am găsit alt răspuns mai bun decât un pumn de parale³⁰.

Bunul popă a fost foarte mulțumit dar, cu toate acestea, mă îndoiesc foarte mult că, de eram mort, ar fi consimțit să mă îngroape în cimitirul său.

Într-o altă zi, am fost trezit de o cântare foarte ciudată: după niște note lungi și melodioase urmau niște vorbe precipitate <spuse> cu o octavă mai jos. Am deschis fereastra și am văzut un popă cu cădelnița în mână aplecat peste gura unui puț. A cântat și a cădelnițat timp de jumătate de oră apoi, înarmându-se cu un mătauz, a binecuvântat încet interiorul, ghizdul, găleata și funia puțului, a întins *mâna pentru a primi ceea ce i se datora, și a plecat*.

– De ce ați pus să fie binecuvântat puțul în dimineața aceasta ? mi-am întrebat gazda de la țară.

p. 98 – O pisică a căzut înăuntru, mi-a // răspuns el; slugile mele nu s-ar mai fi servit de apa acestui puț dacă nu era rebotezat; am pus să fie curățat cu rachiu. [...]

p. 101 Un țăran care m-a văzut scriind mi-a spus:

– Ah ! ce mai invidiez mâna dumneavoastră dreaptă !

– Dar de ce ?

– Pentru că, dacă era a mea, aș fi putut să-mi scriu o formulă infailibilă de apărare care mi-a fost spusă de bunicul meu. Îl auzise dictat de un străin boierului său; el a reținut cuvintele dar, pentru a avea eficiență, trebuiesc scrise de propria mână. [...]

²⁹ *swantziger*.

³⁰ *paras*.

Moldovenii fac un amestec neobișnuit de sacru și profan în toate superstițiile lor.

Într-o zi, vornicul³¹ unui sat a venit să-mi spună:

– Vă rog, stăpâne, dezlegați-mă de vrajă. Mă înăbuș, nu pot respira, nu am dormit de două zile, sunt un om mort dacă nu mă salvați !

– Cum ai fost vrăjit ?

– Ne duceam la Iași; un popă și soția sa au trecut pe lângă noi. Fiul meu mi-a zis: „Ai aruncat paiul?” „Nu.” „Atunci iată-te vrăjit.”. Abia pronunțase el aceste vorbe că am și simțit ca o greutate ce-mi cade // pe piept și, din acel moment, mă p. 102 înăbuș. Vă rog, dezlegați-mă de vrajă.

– Ce înțelegea fiul tău prin aruncarea paiului ? l-am întrebat.

– Când un popă și soția sa îți taie drumul, ești vrăjit dacă nu ai prudența să arunci un fir de pai peste umărul stâng.

Văzând că am de-a face cu o imaginație înflăcărată i-am spus vornicului:

– Vei face tot ce-ți recomand ?

– Vă promit.

– Este foarte greu.

– Nu contează de vreme ce mă veți dezlega de vrajă.

– Ști să înoți ?

Ca un pește.

– Foarte bine ! la miezul nopții, te vei duce la malul Prutului, fără a spune o vorbă; te vei dezbrăca. Când vei vedea dând cornul lunii pe partea Basarabiei, te vei arunca în apă, cu capul înainte; vei face de trei ori această operație fără a respira mai mult de o singură dată înainte de a plonja; sufocarea ta se va calma imediat și vei putea dormi.

A urmat recomandarea și a doua zi de dimineață era complet vindecat. Apa rece este cel dintâi remediu pentru un cap exaltat. [...]

O superstiție foarte ciudată pe care o întâlnești în toată Europa Orientală este p. 103 credința în existența unei entități și în umbra umană. Înainte de a vizita Germania nu înțelesesem nimic din povestea fantastică relatată de Chamisso³² despre omul care și-a vândut umbra diavolului. Am regăsit aceeași credință în Moldova, însă cu câteva schimbări originale.

Într-o zi, când treceam pe o stradă din Iași unde se puneau fundațiile unei case, prietenul meu care îmi dăduse brațul, m-a tras violent pe partea opusă a noului edificiu, strigând:

– Ah ! la naiba ! la ce era să ne expunem ! Rădem, vorbim, nu privim lângă noi și pericolul ne amenință în clipa când ne gândim cel mai puțin la el !

– Ce pericol ?

– Vedeți că se construiește în fața noastră.

– Ei și ?

³¹ vornik.

³² Adalbert von Chamisso (1781–1838), poet și prozator romantic german, autor al povestirii *Minunata istorie a lui Peter Schlemil* după care, în 1913, a fost turnat filmul *Studentul din Praga* în regia lui Stellan Rye, cu actorul Paul Wegener în rolul titular, peliculă fantastică și de groază ce a marcat debutul producțiilor expresioniste.

– Ne-ar fi putut prinde umbra pentru a consolida fundația acestei case și orice om care-și pierde umbra este blestemat.

– Ce-mi tot vorbiți aici ?

p. 104 – În această țară este dovedit că nici o casă nu poate fi solidă dacă zidarul nu ascunde // o umbră sub pietre și, din cauza aceasta vedeți că toată lumea evită să meargă de-a lungul construcției.

– Dar cum se procedează ca să furi umbra unui trecător ? este un secret pe care mi-aș dori să-l duc în Franța.

– Nimic mai simplu: te înarmezi cu o trestie îndoită aproape de lungimea unui om și, este suficient ca, atunci când trece cineva, să pui trestia pe umbra lui, să o măsoari și să o priponești zdravăn prin facerea semnului crucii. Umbra este înhățată, culci trestia în fundație și totul este gata. Individul furat își va avea umbra când îl va lumina soarele dar umbra sa nu va mai avea suflet. Atâta vreme cât casa rezistă umbra rămâne prizonieră; dar atunci când casa cade în ruină, sufletul <umbrei> are dreptul de a bântui exercitând profesiunea de fantomă, vârcolac sau vampir; aceasta până când ea <fantomă> poate prinde, în trecere, o altă umbră fără suflet în care se poate, din nou, instala. [...]

p. 105 – La urma urmei, i-am spus prietenului meu, nu văd ce inconvenient ar putea surveni dacă ți-ai lăsa umbra furată.

– Există, certamente, unul foarte mare ! este acela de a muri într-a patruzecă zi de la pierderea ei și, când ești mort, de a nu putea să mergi în Paradis, unde un bun ortodox nu poate intra decât cu întreaga sa umbră. [...]

p. 106 Când niște țigani veniseră să-și așeze forja în fața casei în care locuiam, am voit să desenez un copil care avea un chip cu totul specific.

– Nu te mișca, i-am zis, și îți voi da doi piaștri.

Mai întâi, copilul a ezitat, dar doi piaștri reprezentau o miză atât de bună încât s-a hotărât <să stea>. I-ar fi trebuit, poate, o lună de muncă pentru a câștiga atâta.

Abia îi desenasem profilul când tatăl, care ne privea de departe, a venit în fugă și s-a interpus, zicându-mi:

– Destul, nu sunt de acord să luați umbra copilului meu !

Boierul a intervenit în favoarea mea; s-a discutat pro și contra și, în sfârșit, bietul om a început sa spuna:

– Stăpâne, voi suporta orice spre a mă supune; dar, vă rog ca acest francez să-mi ia mie umbra și să o lase pe aceea a copilului meu; dacă vreun necaz vine peste noi, cel puțin să fiu eu acela care îl duce.

– Ce vrea să spună ? I-am întrebat pe boier.

– Orice individ care se lasă desenat moare într-un an, mi-a răspuns el. Eu trec drept unul care posed un secret împotriva farmecelor diavolești pentru că am fost unul dintre primii care am cutezat să mă fotografiez.

Pentru un țăran moldovean, fotografia este mare magie și chiar printre oamenii luminați sunt încă mulți care nu sunt prea convingși că diavolul nu și-a băgat coada acolo. [...]

p. 112 Am cunoscut un boier vârstnic care avea trei măsuri de grâu:

Una, mai mare decât celelalte, pentru a cumpăra;

Cealaltă, foarte exactă, pentru a fi arătată autorităților;

A treia, mai mică, pentru a vinde.

La sfârșitul anului el calculează ce a realizat ca beneficiu din măsura cea mare și din cea mică.

Îl cheamă pe popă, se spovedește, și, pentru a-și împăca conștiința se obligă să doneze bisericii o lampă sau o lustră, sau niște dispozitive pentru a duce lumânările sau orice alt obiect de care este nevoie.

Am văzut o lustră într-un magazin de pe Strada Mare, care mă costă șase sute de franci, mi-a spus peste câteva zile; cam cât ar costa la Paris ?

-- Nu știu dar mă pot informa.

-- Îmi veți face o plăcere.

Am scris la Paris. Aceeași lustră se vindea cu trei sute de franci. Cu cheltuielile de transport, în Moldova nu revine decât la trei sute optzeci de franci. Erau, deci, economisiți două sute douăzeci de franci față de prețul de la Iași.

Bătrânul meu boier dorea să facă penitențe dar la cel mai bun preț posibil. [...] p. 113

Evreii din Orient au metode foarte originale pentru a pune de acord exigențele legii <religioase> cu acelea ale intereselor lor.

Între altele, în Moldova, majoritatea birjarilor, căruțașilor și surugiilor sunt evrei. Deci, în ziua de sabbat, dacă evreii se odihnesc, nu există poștă, nu există căraușie și nici birje publice. Această lipsă ar fi neplăcută atât pentru evrei cât și pentru moldoveni. Din fericire, pentru a scuti neplăcerile, nu trebuie decât să înțelegi Talmudul într-un mod practic.

Talmudul spune: „În ziua de sabbat nu vei putea merge decât pe iarbă”, înțelegând prin aceasta că evreul ar putea să se plimbe.

– Pot merge pe iarbă ? își zice surugiul sau căruțașul, foarte bine ! //

Și are grijă de a ține una dintre roți pe marginea drumului care e totdeauna plină de iarbă. Conștiința îi este salvată. p. 114

Talmudul mai spune: „Tu poți merge pe apă”, înțelegând prin aceasta că fiind pe mare nu poți împiedica o corabie, chiar în ziua de sabbat, de a se supune vântului.

Ce face un birjar ? Ia o găleată cu apă, o agață sub bancheta de la căruță și pornește <la drum>, perfect împăcat cu conștiința sa. În fapt, el se află pe apă.

Există încă un mijloc de a ieși din încurcătură.

Talmudul zice: „Nu vei lucra în ziua de sabbat decât constrâns prin forță”.

Vă adresați unui vizitiu evreu.

– Vrei tu să mă duci <cu căruța> ?

– Nu, eu nu lucrez în ziua de sabbat.

– Totuși, nu pot merge pe jos prin așa noroi.

– Într-adevăr, vă veți afunda în noroi până la gât.

– Du-mă, o să te plătesc dublu.

– Nu o pot face de bunăvoie.

– Vrei să te forțez ?

– Da, vă rog, dați-mi o lovitură de baston, totuși nu prea tare, și porunciți-mi să merg. Mă voi spune forței. [...]

Un adevărat moldovean care nu se îmbată și, drept urmare, nu-și bate zdravăn p. 118 nevasta în ziua de Paște³³ a pierdut totalmente acea sărbătoare. [...]

³³ Paska.

p. 119 În dimineața de Rusalii mă aflam în micul oraș Târgu-Frumos³⁴ și am fost foarte uimit să-l văd asaltat de țărani, care nu veniseră decât să cumpere pahare și găleți noi.

p. 120 De Rusalii toate vechile găleți care au servit la aducerea apei pentru nevoile casei // sunt schimbate cu găleți noi. În acea zi, în Principatele Dunărene, se face un comerț incredibil cu aceste două articole. Gălețile sunt binecuvântate de popă și sunt umplute cu aghiasmă iar dimineața se stropește întreaga casă. Există asemenea găleți decorate cu desene <făcute> cu fierul roșu și lumea se întrece a le avea pe cele mai minuțios lucrate. Unele dintre aceste desene sunt făcute cu dalta dar acelea sunt capodoperele genului.

Paharele se schimbă între vecini și prieteni în dimineața de Rusalii. Sunt încununate cu flori și le umplu cu rachiu. Vecinii și prietenii închină și beau dintr-o înghițitură în memoria strămoșilor. Aceasta este o rămășiță absolut păgână a sărbătorii pentru *manes*³⁵. (...)

p. 121 Întorcându-mă în aceeași zi la Iași prin cartierul Păcurari³⁶ am fost foarte surprins să văd toate casele decorate cu ramuri de tei. Ușile, ferestrele, acoperișurile, aleile, totul era înverzit. Boierii aveau adevărate păduri la porți; orașul era plin de căruțe umplute cu frunze pe care țărani veneau să le vândă ortodocșilor; bisericile erau edificiile cele mai decorate. Se creaseră chiar alei și bolți de frunziș înaintea portalului unora dintre ele. [...]

p. 124 În ziua de Rusalii toată această abundență vegetală dă orașului Iași un aer de curățenie care nu-i este deloc obișnuit.

Între creștinii ortodocși și cei neortodocși, intoleranța păstrează o anumită măsură chiar și atunci când persecută; dar când este vorba de evrei, ea depășește toate limitele. Nu există jignire care să nu le fi fost făcută toată ziua, bună ziua.

Când îi prind le taie bărbile cu lovituri de sabie, așa cum au făcut soldații valahi când au intrat, anul trecut, în Iași³⁷; îi bat măr ca formă de amuzament în zilele cu iluminatie <de sărbătoare> ceea ce am văzut practicându-se, pe Strada Mare din Iași, în seara când s-a primit vestea acceptării de către cele cinci mari puteri a dublei nominalizări a prințului Cuza³⁸; le plesnesc fața cu biciul sub pretext că nu se grăbesc suficient de repede în fața cailor domnilor boieri, lucru pe care l-am văzut zilnic; acestea sunt, printre altele, distracțiile populației ortodoxe.

Într-o zi, când mă aflam împreună cu un boier, în valea Socola³⁹, ne-au fost oferite cireșe.

³⁴ *Ferguformose*.

³⁵ În credința romanilor, sufletele morților, ce erau considerate divinități.

³⁶ *Pokurar*.

³⁷ În primăvara anului 1859 a avut loc un schimb de trupe între cele două țări proaspăt unite. Pe 14/26 aprilie a avut loc, la Socola, în apropierea Iașilor, ceremonia întâlnirii Regimentului 1 Infanterie din Țara Românească și a celui de Muschetari din Moldova. Evenimentul a fost imortalizat de Alexandru Asachi și de Dimitrie Pappazoglu.

³⁸ Dubla alegere a principelui Alexandru Ioan I ca domnitor al Principatelor Unite este recunoscută de marile puteri – Franța, Anglia, Rusia, Prusia și Regatul Sardiniei – în Conferința de la Paris, pe 1/13 aprilie 1859.

³⁹ *Socala*.

– De ce nu le-ai spălat ? a întrebat stăpânul pe femeia care ni le-a servit.
– Evreul nu le-a atins, a răspuns ea.
– Iată spiritul acestor animale ! a strigat stăpânul, om inteligent și care a primit o educație distinsă în Franța. // Așadar tu crezi că ai mâinile mai curate decât p. 125
acelea ale unui evreu ? Grăbește-te să-ți speli cireșele la fântână.

A trebuit să o amenințe pe această femeie cu o lovitură de ciomag pentru a o face să se supună.

– Să mă pună să spăl cireșele pe care le-am cules ! murmură ea. Am deci mâini de evreică. [...]

Iată un fapt care a avut loc în timpul șederii mele la Iași. [...]

Pe 30 mai 1859, în fața Hanului Missir de pe Podul Vechi⁴⁰, o evreică venită să-și viziteze rudele din Iași, a coborât din harabaua de la Botoșani⁴¹. Pentru a ajunge la locuința lor, ea a oprit una dintre acele vehicule din nuiete care fac transportul public în oraș; pentru a putea urca mai ușor, ea a așezat pe paiele din fundul <căruței> copilul pe care îl ținea în brațe.

Vizitiul, observând în acel moment că batista cu care era învelit copilul era înnodată la unul dintre colțuri, a dat calului o lovitură de bici, a pornit ca vântul și a dispărut pe o stradă laterală. După ce a desfăcut batista și a furat banii pe care-i conținea, s-a gândit să transporte copilul la biserica Sf. Nicolae și să-i spună popii: „Iată un copil evreu pe care vi-l aduc pentru a face <din el> un creștin”.

Popa a botezat copilul.

În acest timp biata mamă țipa tare, dar ea era evreică iar trecătorii nu o luau în seamă.

S-a adresat trei zile la rând la poliție; cum, au trimis-o de la Caiafa la Pilat, ea a luat o hotărâre disperată: cu o petiție în mână s-a dus să se arunce în genunchi în fața p. 126
trăsurii // prințului Cuza, și a strigat: „Dreptate, stăpâne ! faceți să-mi fie returnat copilul”.

Prințul a examinat cererea acestei femei, a coborât din trăsură, a urcat-o în locul său și i-a poruncit aghiotantului să o conducă la poliție, cu ordinul de a găsi și a returna copilul furat în timp de douăzeci și patru de ore.

– Să returnăm copilul în douăzeci și patru de ore ! a răspuns poliția. Prințul a vorbit cu mare ușurință ! Copilul este botezat; nu-l putem returna mamei sale atâta vreme cât ea rămâne evreică. Să se facă ortodoxă.

Am părăsit Iașii tocmai atunci; nu am putut afla deznodământul acestui fapt abominabil de rapt (...)

XII

Muzica și arhitectura moldovenească

Moldovenii iubesc cu pasiune muzica, dar sunt foarte puțin muzicieni, cu excepția țiganilor și a evreilor care, singuri și aproape exclusiv, cultivă această artă.

⁴⁰ *Podovecchi.*

⁴¹ *Botuchani.*

p. 127 Am văzut țigani de patru ani scârțâind la vioară și ținându-și partitura într-un concert în bătaia vântului. Într-unul din aceste tarafuri de țigani // care cutreieră țara, am văzut copii de la șase la șapte ani care nu au drept îmbrăcăminte decât vioara sau clarinetul, și care erau deja excelenți instrumentiști. În Iași am văzut, la niște boieri, concerte simfonice <interpretate> de cincisprezece până la douăzeci de țigani.

Executau cu mult sentiment și precizie, bucăți împrumutate din partiturile marilor noștri maestri. Cu toate acestea, nici unul dintre ei nu cunoștea o notă muzicală. Cântau din memorie; iată cum: când austriecii au ocupat Moldova⁴², muzica regimentelor lor care, în general, este excelentă, cânta în fiecare seară în tabără. Țiganii mergeau să o asculte și, a doua zi, fiecare luându-și instrumentul, repetau din memorie piesele de cu seară.

Muzicanții evrei diferă de țigani prin aceea că știu muzică. Ceea ce-i înfurie este că nu pot păstra pentru ei singuri ariile lor noi. Țiganii, care sunt totdeauna cu urechea la pândă, le fură neconștient <ariile> și le execută din memorie.

Instrumentele cele mai obișnuite, în special la țară sunt vioara și cobza. Cel din urmă instrument este un fel de mandolină din brad, cu mânerul scurt și a cărei cutie [de rezonanță] este foarte umflată dedesubt, ca un bostan tăiat în două. Coardele sunt din sârmă de alamă și sunt atinse cu o pană sau cu un vârf de fier. [...]

p. 129 Boierii sunt foarte amatori de muzică și, la fiecare mare dineu, au un grup de muzicanți într-un colț al sufrageriei.

La primul fel de mâncare, boierul se mulțumește cu marile bucăți din operele noastre; dar, pe măsură ce vinul le înfierbântă capul, fiecare conviv cere aria sa preferată care, mai totdeauna este un cântec popular franțuzesc pe care l-au adus aici flașnetele. Adesea se întâmplă ca mai multe astfel de arii să se încrucișeze și să se amestece în cameră deoarece mesenii nu au aceleași gusturi. Vă las să judecați <singuri> ce armonie agreabilă rezultă.

Marele succes al celebrului Vasile⁴³, muzicantul țigan la modă în acest moment, provine mai ales din faptul că are capacitatea de a emite note mult mai înalte și mult mai prelungi decât toți rivalii săi. [...]

p. 130 Pentru bătrânii boieri, a căror ureche nu este deloc formată la teatrul liric din Paris, extazul suprem constă în a primi vocea cântărețului chiar în timpan. A li se cânta în ureche, de parca ar fi surzi, le produce multa plăcere. //

Prelungirea sunetului de către cântăreț este uneori un subiect de pariu pentru auditori.

Pariez că acesta îmi va țipa, fără a respira, în ureche, mai mult decât acela care îți va țipa ție.

Pariez contrariul.

Vasile și toți ceilalți își sparg pieptul pe întrecute.

⁴² În urma convenției otomano-austriece de la Boiaciköy, din 2 iunie 1854, trupele cesaro-crăiești ocupă țările române după părăsirea acestora de armatele rusești în timpul Campaniei Dunărene din 1853-1854 ce a premers războiul Crimeii. Între 4-6 septembrie 1854, trupele austriece intră în Moldova sub comanda generalului locotenent Paar, iar pe 20 septembrie își fac intrarea în Iași. Retragera austriecilor începe în iulie 1856.

⁴³ *Wasili*.

Căştigătorul aruncă un galben în fundul unui mare pahar plin; este recompensa cântăreţului dar, pentru a-l obţine, trebuie să bea conţinutul dintr-o dată în așa fel încât, la ultima înghiţitură galbenul să-i rămână între dinţi.

L-am văzut pe Vasile cântând astfel două sau trei ore la rând şi, în acest răstimp, înghiţind de la opt la zece litri de vin fără a părea absolut deloc tulburat. Ce artist !

Judecând după larga întrebuinţare care se face în oraşe şi mai ales în sate, s-ar putea crede că fluierul din trestie este instrumentul naţional al moldo-valahilor. Am văzut regimentele valahe în garnizoană la Iaşi dansând, seara, hora⁴⁴ la sunetul unui fluier de acest fel. [...]

Cum îmi vorbea mereu despre ariile naţionale, l-am rugat pe un evreu să-mi p. 131 noteze pentru a le putea estima valoarea.

Totuşi, m-am asigurat că ei confundă ariile populare cu ariile naţionale. (...)

Dar, în categoria ariilor cu adevărat naţionale, am aşezat toate melodiile de hore, sau dansul ţării, şi pe acelea de balade. [Urmează referiri la formele de habitat ale ţării]

Bătrânul boier care nu cunoaşte nici Londra nici Parisul are totdeauna p. 135 pretenţia că îşi construieşte un palat. Îngrămădeşte cărămizi peste cărămizi, sparge fără noimă, nişte ferestre şi nişte uşi şi, din ordinul poliţiei, acoperă totul cu tinichea. Am dorit să afl de ce poliţia ordonă <să fie folosită> tinicheaua care este atât de oxidabilă. Mi s-a răspuns // că este mai frumoasă şi mai puţin tristă decât p. 136 ardezia şi ţigla. Dar, făcând cercetări mai minuţioase, am sfârşit prin a afla că, în trecut, au avut loc mari negocieri între unul dintre guvernele anterioare şi nişte fabrici de tablă din Austria. Nu este vorba decât de o înţelegere.

În general, casa unui mare boier este decorată cu un peristil cu fronton şi coloane. Coloanele sunt formate dintr-un stâlp de lemn cât se poate de drept, înconjurat cu frânghii vechi acoperite cu mortar. Trebuie adăugat că vacile furnizează unul dintre elementele componente ale acestui mortar de care se servesc, de asemenea, pentru a tencui plafoanele. În loc să le albească cu var le spoiesc cu humă diluată în apă ceea ce le dă o tentă albăstruie.

Interiorul caselor este, în general, decorat într-un mod destul de bizar: pereţii sunt acoperiţi cu picturi în culori de apă având pretenţia că reprezintă acvile, lei, câteodată chiar peisaje. Saloanele sunt ornamentate cu picturi în vopsea amestecată cu clei aplicată prin mijlocirea hârtiilor decupate şi care simulează tapetul. Acest gen de decoraţie este imitat după Austria. Când este aplicat cu măsură nu este chiar rău, dar când îl faci din abundenţă, ca la Iaşi, are un efect plictisitor. Pe deasupra costă foarte scump.

Soba este, însă, lucrul principal din întreaga cameră şi din întregul salon moldovenesc. Soba este un adevărat monument care ocupă un întreg colţ al odăii şi care este decorată cu coloane, cu capiteluri, cu frontoane şi ciubuce. // Se ridică de p. 137 la podea până la plafon; dar, dacă forma nu este totdeauna elegantă, ceea ce nu-i poţi reproşa este că-şi face, cu prisosinţă, treaba. Aceste sobe, compuse din cavităţi prin care fumul circulă ca printr-un labirint, nu pierd nici măcar un atom de căldură.

⁴⁴ Kora.

Acelea dintre saloanele moldovenești care au fost mobilate de femei bogate pot concura din acest punct de vedere cu cele mai opulente <saloane> din Paris. Nu poți decât să aduci laude stăpânei casei pentru bunul-gust care a condus-o.

Dar salonul moldovenesc propriu-zis nu are drept mobile decât divane, adică niște bănci largi dotate cu o saltea <umplută> cu frunze de porumb, arareori cu lână și acoperită cu o cuvertură cu mari ramuri și flori. Este ceea ce poate fi mai comod pentru a fuma și a se face siesta ceea ce, după băutură, este una dintre principalele distracții ale țării.

În anumite orașe ale Moldovei încă se mai văd unele case vechi, de lemn, care amintesc de bătrâna Germanie, dar ele dispar în fiecare zi. (...)

Edificiile publice destinate vieții civile nu sunt, în marea lor majoritate, decât *edificii* mai mult sau mai puțin mari, dar văduvite de orice stil artistic.

p. 138 Aici, ca peste tot, trebuie să împărțim bisericile // în două categorii: bisericile de țară și bisericile de oraș.

Bisericile de țară seamănă colibelor țăranilor. Crucea greacă de pe ea este singurul semn distinctiv.

Bisericile de oraș sunt, în genere, construcții mari, ornamentate cu imitații de coloane și de pilaștri, și cu o clopotniță din tablă, cu mai multe sfere, imitație grosolană a elegantelor cupole moscovite.

Singure bisericile marilor mănăstiri au o formă arhitectonică determinată, dar ele seamănă atât de mult unele cu altele că le-ai putea atribui pe toate aceluiași arhitect, care a făcut o sumedenie de edificii.

De altfel, ele aparțin toate stilului întrebuițat la bisericile noastre din secolul al unsprezecelea⁴⁵: pilaștri poleiți adosați pereților; arce în plin cintru și cu unghiuri de scurgere, ferestre înguste și alungite, bolți grele, în plin cintru, fără arce de susținere.

În aceste ținuturi unde a prins viață arta creștină, ea nu s-a oprit dintr-odată și s-a ținut de elementele stilului bizantin.

Singura biserică care necesită o descriere specială este *Trei Ierarhi* din Iași. Ea a servit de model principalei biserici din București⁴⁶. [Urmează descrierea bisericii Trei Ierarhi]

p. 139 În această biserică am văzut faimoasa raclă a Sfintei Paraschiva⁴⁷, patroană a ploii. Este un coșciug de dimensiuni obișnuite dar din argint masiv.

Pereții și stâlpii sunt, de asemenea, decorați cu icoane sfinte. Frecăturile sunt din argint ciocănit, doar mâinile și figurile sunt pictate în ulei. [...] Am văzut unele icoane uzate în locul unde credincioșii vin să-și pună buzele <să le sărute>. Mi-au arătat // niște icoane venerate a căror frecătură de argint a trebuit, din aceeași

p. 140 cauză <a uzării de la buzele credincioșilor>, să fie reînnoită de mai multe ori.

De asemenea, la Seminarul de la Socola, am văzut o icoană a Fecioarei, ai cărei ochi au vărsat lacrimi într-o zi. Timp de un an, întreaga Moldovă a venit în

⁴⁵ Afirmatia memorialistului este greșită pentru că majoritatea edificiilor monahale moldovenești nu au nimic din stilul romanic practicat în sec. XI în Europa Occidentală; decorul ține mai degrabă de goticul din secolul al XIV-lea.

⁴⁶ Afirmatie nefondată, pentru că biserica Trei Ierarhi nu a mai fost imitată în alte părți, și cu atât mai puțin în București.

⁴⁷ *Szinte Paraskiva*.

fuga mare să vadă icoana miraculoasă și să umple caseta pentru pomeni plasată alături de ea. Însuși domnitorul a venit să îngenunche în fața umedei icoane și să plângă împreună cu ea (Nu sunt zece ani de atunci !). Într-un sfârșit, unul dintre acei necredincioși din care se găsesec peste tot, chiar și în Moldova, a crezut de cuviință să ridice icoana și să se uite în spate. O fiolă cu două tuburi care corespundeau celor două pupile ale veneratei icoane vărsau, pur și simplu, apa supranaturală a lacrimilor sale. Un popă a fost acela care a imaginat această concurență cu minunile Rosei Tamisier!⁴⁸ (...)

Am petrecut câteva zile să desenez toate // *motivele* arabescurilor care p. 141 decorează biserica Trei Ierarhi. Printre călugării, curioși de a vedea ce fac, am aflat o excelentă tovărășie. În special într-unul din ei. Era foarte instruit, foarte inteligent și chiar foarte tolerant pentru un călugăr. De cum mă observa, el alerga cu un scaun și petreceam lungi ore de conversație. Într-o zi, când niște țărani se adunaseră în jurul nostru, unul din ei l-a întrebat:

- Părinte, vă rog, ce face aici acest străin ?
- El face desenul bisericii noastre.
- Pentru ce-l face ?
- Pentru a-l lua în țara sa !
- Și dumneavoastră îi permiteți ?
- De ce nu ?
- Păi, dacă îi ia umbra acestei sfinte biserici, biserica va cădea, cu certitudine,

în ruină într-un an.

- Haide, haide, liniștiți-vă; vă înștiințez că nu se va întâmpla nimic.

Țăranii s-au dus pe drumul lor bombănind, dar unul dintre ei s-a întors: era cel mai beat dintre ei.

- Permiteți-mi părinte: din ce țară este acest străin ?

- Este un francez.

- A, bravo ! căci dacă era rus nu l-am fi lăsat să facă [desenul]. Și fără aceasta, rușii ne-au furat suficient de mult.

- Câteodată regret că țăranii noștri nu sunt tot timpul beți, mi-a zis călugărul; numai sub influența vinului au un pic sentimentul naționalității și al demnității personale. //

Se vede că monahul meu era un om cu minte și cu inimă și, acolo unde p. 142 există, inima bate la fel sub anterior ca și sub palton.

⁴⁸ Rosette (sau Rose) Tamisier, o femeie din Provence care avea viziuni de la Maica Domnului. Pe piept primea stigmatate în forme ciudate (cruce, inimă, potir și chiar o reprezentare a Fecioarei) ce se imprimau pe cămașă. O icoană a lui Isus din biserica Saint Saturnin-lès-Apt din Vaucluse a sângerat după ce Rose s-a rugat lângă ea, pe 10 noiembrie 1850. Autoritățile au făcut cercetări și au fost redactate rapoarte de constatare a acestui miracol. S-a zis că Rose ar fi pus o lipitoare în spatele icoanei. Rose Tamisier considerată o imposteră, a fost judecată în septembrie 1851 și condamnată la 6 luni închisoare, dar efectuează, de fapt 21 de luni pentru că refuză să achite cheltuielile de judecată. Tot restul vieții și-a clamat nevinovăția și veridicitatea viziunilor sale, dar biserica nu a iertat-o și i-a refuzat sfânta cuminecătură până la moarte. Victor Hugo a inserat-o pe Rose Tamisier într-una dintre poeziile sale din ciclul *Les Châtiments*, scrisă pe 29 mai 1853 la Jersey, sub titlul *Ô Robert, un conseil*.

Medicina este aici ceea ce era acum cinci sute de ani în Franța. Mai întâi sunt medicii diplomați la cutare sau cutare facultate europeană; apoi sunt bărbierii și, în sfârșit, babele care, la fel ca în toate țările lumii, în numele experienței acumulate, speculează în preajma templului lui Esculap.

Mulți dintre medicii moldoveni au venit să-și facă studiile în Franța și acum practică în țara lor spre marea cinste a școlii franceze. (...)

Ciudățenia apare doar la un număr dintre acei medici pe care Germania îi furnizează, din abundență, în toate țările orientale. [...]

p. 143 Majoritatea acestor medici germani continuă să facă lucrurile după toate regulile vechilor facultăți. Nu consultă decât în latină, nu vorbesc între ei decât în latină, nu-și scriu recomandările decât în latină, iar când un bolnav le cere cauza și numele bolii sale nu-i răspund decât în latină, ceea ce nu lămurește prea mult problema.

Medicul german de acest tip ia pulsul bolnavului, cercetează limba, trage din buzunar o bentiță de hârtie lată de trei degete și lungă cât brațul, o umple de mângălituri și pleacă. [...]

p. 144 Într-o zi am avut ocazia să văd prescripțiile unui medic de acest gen, sperând să descopăr din natura medicației secretul <bolii> pe care-l apăra cu atâta obstinație.

Dintr-o cutie mi-a tras vreo treizeci de bentițe pe care medicul german le furnizase personal. Am încercat să citesc dar mi-a fost imposibil. Am întors rețetele pe o parte și pe alta fără a putea să descifrez ceva.

Bolnavul mi-a sesizat stânjeneala.

– Va să zică nu știți latina ? mi-a zis.

– Ba da.

– Ah ! poate că nu este aceeași latină ca în Franța ...

– Probabil ...

În sfârșit, am scos un ah ! de satisfacție: am ajuns să descopăr sensul hieroglifelor, fiecare cuvânt era abreviat. Champollion⁴⁹ nu m-ar fi ajutat prea mult.

Dar chiar dacă am reușit să descifrez cuvintele fără acest ajutor, nu s-a întâmplat același lucru cu înțelesul lor. Era cea mai abonimabilă bucătărie farmaceutică imaginată vreodată în creierul unui Purgon și elaborate în laboratorul unui Diafoirus⁵⁰. Iată o mostră. Am tradus:

– „Luați: prune de Damasc dintre cele mai dolofane, rotunde și negre;

„Decojiți niște lămâi;

„Zdrobiți și amestecați cu smântâna dintr-o noapte;

„Lăsați să fermenteze douăsprezece ore;

„Adăugați:

„Petale de trandafiri, de culoarea cărnii, culese înainte de răsăritul soarelui;

„Fierbeți suficient; //

p. 145 „Amestecați în aceasta, în părți egale, compot de nufăr”.

⁴⁹ Jean-François Champollion (1790–1832), orientalist francez ce a descifrat hieroglifetele egiptene.

⁵⁰ Purgon și Diafoirus, tipuri ridicole de medici pedanți și șarlatani din piesa *Bolnavul inchipuit* de Molière.

Treizeci de rețete erau încărcate cu asemenea frumoase alcătuiri ale căror formule datează de cel puțin zece secole.

Am calculat cantitatea de lichid care a fost socotită necesară pentru oprirea umorilor bilei unui alt bolnav. Bietul om a îngurgitat două sute treizeci și șapte de litri în timp de șase săptămâni.

Am văzut un bolnav care a fost condamnat să nu mănânce decât gălbenuș de ou timp de șase luni. Ce-i drept, în compensație, a existat un altul care nu trebuia să mănânce decât albușul.

Am văzut un boier căruia, în fiecare zi, i se punea o lipitoare la gleznă. I se pusese deja o sută treizeci și, evident, în fiecare zi medicul venea să vadă efectul lipitorii.

Am văzut un tânăr care, în plină lună iunie, pe o căldură de patruzeci de grade la soare, prin prescripția medicului, era închis într-o cameră supraîncălzită și acoperit cu flanele și plâpumi de puf. Era condamnat pentru trei luni la acest *tratament* sudorific.

Am văzut o doamnă cumsecade care era condamnată aproape la imobilism: de șase săptămâni ea nu făcea decât patruzeci de pași pe zi: zece pentru a se scula, zece pentru a merge la masă, zece pentru a reveni, zece pentru a se duce iar la culcare.

Asemenea *tratamente* sunt mai degrabă demne de codul penal decât de acela medical. [...]

Într-o zi am intrat la un boier și l-am găsit așezat între doi țărani care-i țineau p. 149 câte un corn de berbec la fiecare tâmplă. Văzut din dreapta avea aerul lui Jupiter Ammon; văzut din stânga semăna cu un diavol încornorat.

Nu m-am putut abține să râd când l-am văzut:

Ah ! vă bateți joc ! mi-a spus cu un aer vrednic de milă. Sunt patruzeci și opt de ore de când sufăr de durere de dinți; aceste două ventuze mi-au luat-o. [...]

Pe lângă călugării și călugărițele care, uneori, fac medicină caritabilă, popii p. 150 de sat practică, de asemenea, arta vindecării. Exemplu: o tânără cade bolnavă.

– De cât timp nu s-a mai spovedit ?

Trei luni.

Trei luni ? ... este un surplus de păcate care o îmbolnăvesc. O voi spovedi.

Consultația este plătită.

A doua zi tinerei îi merge mai rău.

– Aceasta pentru că nu mi-a destăinuit totul, spune popa, și-i rămân multe păcate pe suflet. O voi spovedi din nou.

Consultația este plătită.

A treia zi, cum fata se simte încă și mai rău, este chemat un priceput medic moldovean. O găsește atinsă de o enterită acută dintre cele mai grave. Îi prescrie medicamentele pe care să le ia. Revine popa:

– Hei ! Ce ! a luat medicamente ! strigă el ridicând din umeri. Nefericita este pierdută ! Ea nu avea decât o singură șansă de a se salva, aceea de a se împărtăși. //

– Ei bine ! împărtășește-o, spun rudele, plângând.

– S-o împărtășesc ! țipă popa indignat.

p. 151

S-o împărtășesc după ce a luat droguri ! asta nu, asta nu ! ... nu voi comite așa un sacrilegiu ! S-o împărtășesc ! ... ah, da ! ... Vreți, deci, să-l otrăvesc pe Bunul Dumnezeu.

În Moldova, ca în general, în tot Orientul, trebuie să fi ghicitor în același timp cât ești medic. Cele două profesii sunt inseparabile. Un medic care ar pune bolnavului său întrebări pentru a afla de ce suferă, s-ar vedea pur și simplu, poftit afară.

– Vă doare capul ?

– Ghiciți.

– Stomacul ?

– Ghiciți.

– Cum doriți să știu ce aveți dacă nu-mi spuneți unde vă doare ?

– De ce v-am adus aici ? Pentru a ghici de ce-mi este rău. Dacă vă spun eu, dumneavoastră ce-ați mai avea de făcut ? Bună seara !

Din contră, dacă medicul îl abordează pe bolnav luându-i pulsul, apoi gândindu-se o clipă, apoi, dintr-o dată îi spune:

– Nu vă simțiți bine ?

– Așa este.

– Găsiți că vinul este prost ?

– Vai ! da.

– Tutunul nu vă mai place ?

– Vai ! nu.

Oh ! Atunci ce medic mai sunteți ! Vă vor compara, cu ușurință, cu marele Lokmar, medicul cel mai stimat în tradițiile orientale.

[Este relatată o poveste prin care se arată cum moldovenii credeau că doar prescripția medicală vindecă nu și felul în care aceasta este urmată. Astfel, un boier pus la dietă își întreabă medicul – un german – dacă poate, totuși, bea vin. Acela îi recomandă un singur pahar de vin pe zi, iar bolnavul își alege un pahar cu o capacitate de un litru fiind convins că s-a supus indicațiilor. Când medicul descoperă aceasta îi recomandă ca, cel puțin, să îndoiască vinul. Dar, a doua zi îl surprinde pe pacient că, în același pahar, îndoia vinul roșu cu vin alb. Memorialistul nu știe dacă bolnavul s-a vindecat ori a murit].

p. 153 De multă vreme vedeam, la promenada din Copou, un individ care, cu picioarele goale, mergea printre trăsuri, împopoțonat cu un guler fals, din hârtie, nemăsurat de lung, cu o pălărie enormă și cu jiletcă roșu cu galben, în ale cărui buzunare își înfunda mâinile când voia să ia un aer semeț și disprețuitor în fața zeflemelii boierilor.

– Cine este, prin urmare, acest individ ? am întrebat.

– Este un alienat.

– Cum se face că este lăsat să umble astfel prin oraș ?

– Oh ! nu mai are draci.

– Ce ziceți ?

– Zic că l-au eliberat de demonul care-l chinuia.

– Adevărat ? //

– Este știut de întregul oraș.

Cum îmi priveam interlocutorul cu un aer puțin uimit, ca și când mi-ar fi vorbit chinezește, el reia:

– În Franța nu mai știți să vindecați pe nebuni scăpându-i de demonii lor ?

– Într-adevăr, nu ! l-am aprobat, cu umilință. Este deja mult timp de când rețeta s-a pierdut.

– În acest caz, nu văd de ce pretindeți să mergeți în fruntea civilizației.

– De fapt, din acest punct de vedere, noi ne aflăm cu totul la coadă; povestiți-mi puțin cum procedați pentru a juca o festă spiritului rău.

– Bucuros. Acest om pe care-l vedeți a fost un nebun furios. A trebuit ținut înlănțuit timp de doi ani, timp în care un medic francez i-a administrat, cu forța, dușuri cu apă rece pe cap, dar fără nici un succes.

– Aceasta nu mă uimește. Medicina noastră este atât de înapoiată față de a dumneavoastră !

– În sfârșit, la capătul acelor doi ani de dușuri, făcute cu apă sfințită, ceea ce este esențial, a fost adus un popă care l-a exorcizat pe bietul om. Nu trebuia nimic mai mult pentru a-l vindeca, sau aproape nimic.

Aceasta se înțelege: doi ani de dușuri și apoi un exorcism ! s-au văzut vindecări și din mai puțin.

– Ca urmare a retragerii demonului, a devenit calm, și din nebunia sa nu a mai păstrat decât câteva bizarerii mai mult comice decât periculoase. Astăzi este, incontestabil, un original, asta-i tot.

– Într-adevăr ! de n-aș fi venit în Moldova decât pentru a deprinde această metodă de a vindeca nebunii tot nu aș regreta cheltuielile // de călătorie. Rămâne p. 155 acum să aflu cum se face pentru a exorciza.

– Iată. Nimic mai simplu. În fiecare joi, în ospiciile improvizate, se face o slujbă la care asistă nebunii. Sunt stropiți cu aghiazmă iar acela care face o mică grimasă la contactul cu această apă sfințită este declarat că încă aparține diavolului. Îl prind, îl leagă și-i administrează o ploaie de lovituri de ciomag care durează atâta timp cât nenorocitul țipă sau urlă, adică până ce demonul nu se recunoaște învins.

– Drace ! dar nu este o medicație prea plăcută.

– Greșiți: doar singur diavolul simte loviturile de ciomag; omul nu are nimic.

– Ah ! cu atât mai bine ! Aceasta trebuie să-l învețe să nu mai facă pozne ortodocșilor.

– Așa se pare căci, după administrarea acestui remediu, vedem frecvent nebunii cei mai furioși că devin absolut liniștiți.

– Ei nu mai pot da nici din mâini nici din picioare, așa-i ?

– Da.

– Nu mă îndoiesc.

– Ce mai tura-vura, demonul, plictisit de a mai fi bătut, pleacă. Posedatul este declarat vindecat, măcar atât cât este posibil.

– De ce atât cât este posibil ?

– Pentru că, aproape totdeauna, lasă unele urme ale trecerii sale.

– Dumnezeu, da ! putina miroase totdeauna puțin a hering.

p. 156 câteva bune // lovituri de ciomag pentru a-l readuce puțin la rațiune.

Câteva zile mai târziu am avut ocazia să vizitez spitalul de nebuni. La fel ca toate așezămintele spitalicești din Moldova, și acesta se află sub conducerea clerului; niște călugări servesc drept medici. Niciodată acolo nu a pătruns un om al tagmei medicale.

Stabilimentul consta dintr-un ansamblu de patru sau cinci cabane, amplasate într-o incintă la picioarele turnului Golii⁵¹.

Însuși directorul m-a dus s-o vizitez. Am intrat, printr-o ușă joasă, într-un coridor luminat de niște ferestre zăbrele.

Am fost primiți de un fel de femeie bărbătoasă care este temnicerul locului. Cu aer încruntat, ne-a deschis grilajul de fier care dădea acces la cabane. Eram, probabil, singura persoană care, după zece ani, a vizitat această casă; de asemenea, mă priveau ca foarte demn de a figura eu însumi printre pensionari. Eram cel puțin posedat de unul dintre acei demoni care a făcut cel mai mult rău speciei umane, acela al curiozității.

Oricum ar fi fost, primul posedat pe care l-am întâlnit era un biet idiot.

– Acesta este pe cale de a se vindeca, mi-a spus călugărul; este la a treia sa exorcizare.

– Da, la a treia sa ploaie de lovituri, am replicat eu.

– Dar iată asupra cui exorcismul este neputincios până astăzi.

– Ce vreți ? există unii demoni de o tenacitate incredibilă.

Călugărul a deschis o pivniță cu bolți joase în care lumina și aerul nu ajungeau decât printr-o fereastră de cincizeci de centimetri pătrați. //

p. 157 – Auziți cum urlă demonii în acest veritabil infern ? mi-a spus monahul.

M-am forțat să văd în interior dar era atât de întuneric că nu puteai distinge nimic.

Am cerut să intru.

– Adevărat ? a strigat călugărul, vreți să intrați ? ...

Ne-am privit amândoi cu un aer uimit.

– Deschide, zise el temnicerului, dar deschide odată ! a repetat el.

Această femeie era stupefiată că doream să intru în colibă, atât de aproape de diavol. Atenția pe care o arăta pentru a mă examina o împiedica să găsească gaura broaștei. În sfârșit, cheia s-a învârtit cu un scârțâit și m-am găsit într-una din acele peșteri ale mizeriei umane pe care, glorioasa noastră revoluție, a nimicit-o pentru totdeauna în Franța.

Triștii locatari erau patru bărbați și o femeie legați cu lanțuri groase, cetluite în perete.

Nebuna, văzându-l pe popă, i-a zis:

– Părinte, vă rog, dați-mi mâna să v-o sărut.

– Demon oribil ! a răspuns călugărul, retrăgându-se cu repeziciune ca și când ar fi fost amenințat de o mușcătură de șarpe.

Temnicera a îmbrâncit-o violent pe nebună în colțul ei, dându-i câteva lovituri ca aconto probabil la următoarea exorcizare, i-a zis:

⁵¹ *Goliath*.

Ptiu, drac mârșav !

Am ieșit din stabilimentul <de sănătate> într-o dispoziție prea puțin voioasă.

Această stare de lucruri este nedemnă pentru un oraș civilizată ca Iași, nedemnă pentru o țară care posedă // medici dintre care mulți au venit să studieze p. 158 în Franța, țara unde știința încă venerază memoria doctorului Pinel⁵².

Pentru a încheia acest capitol, să spunem câteva cuvinte despre igiena moldovenească.

În general se crede că orientalii sunt aproape niște amfibii ce-și petrec jumătate din viață în apă parfumată.

Vai ! fericiți aceia care pot să se scalde doar în apă curată ! (...)

Se vorbește de băile turcești. Sunt cele mai abominabile locuri unde un om se poate duce să se asfixieze.

Este aceasta veritabilă igienă ?

Împotriva tuturor ideilor de până acum, afirm că, în Orient, nu se scaldă nimeni dacă nu este vară, în râuri. (...)

În Moldova este la fel. Un țăran nu face baie decât dacă, accidental, cade în apă, iar un boier doar dacă-i este recomandat de medic.

În Iași, oraș de 70 000 de suflete, nu există băi, exceptând o îngrozitoare etuvă unde evreii merg să transpire.

Pentru a face o baie, am fost obligat să mă duc // la Sculeni⁵³, la cinci leghe p. 159 de Iași, pentru a mă arunca în Prut.

Toți țăranii poartă vara ca și iarna, brăie de lână și scurte din piele de miel sau din dimie, largi. Este o întrebuintare excelentă pe aceste platouri deschise, unde îngheți, sau în aceste văi adânci unde ești prăjit la soare. Și într-un caz și în celălalt, dacă nu ai avea un veșmânt larg, ai fi foarte repede afectat de pneumonie. [...]

Serbarea de întâi mai. În această zi, tot moldoveanul trebuie să meargă să se p. 160 tăvălească pe iarbă și să bea pelin, sub amenințarea că <de n-ar face-o> ar putea fi bolnav întregul an.

Am fost invitat la această serbare a primăverii de unul dintre avocații cei mai distinși din Iași. În primul rând mi-a impus, toată dimineața, un post total.

La ora nouă, doi cai viguroși ne trăgeau caleașca pe drumul din valea Nebuna⁵⁴.

La ceasurile zece intram în vie unde fusese pregătită prețioasa licoare.

Stăpânul casei aștepta cu un pahar de pelin în mână. A băut întâi el, apoi mi-a oferit paharul. Abia l-am atins cu buzele că am făcut o îngrozitoare strâmbătură. Acest pelin nu era nimic altceva decât vin de absint, cu o amăreală de nedescris. Avocatul a declarat că, în calitatea mea de francez, încercarea era suficientă și, în ciuda strâmbăturii, eram demn de a mă tăvăli pe iarba moldovenească. Asistența a aprobat verdictul. Mi-am decorat butoniera cu un buchet de pelin, doamna aceluia loc mi-a dat brațul și am intrat într-o colibă mică pe care o onorau cu numele de

⁵² Philippe Pinel (1745-1826), medic francez activ la Bicêtre, din 1793 și Salpêtrière, din 1795. Autor al lucrării *Traité medico-psychologique de l'aliénation mentale*.

⁵³ Scoleni.

⁵⁴ Nebonna.

casă de țară. Invitații ne așteptau. Am văzut o masă pe care stătea o tipsie plină cu plăcinte și, în jurul ei, străluceau pahare cu vin alb. Am închinat în sănătatea tuturor, a națiunii moldovenești, a Franței, a doamnelor. Forțat să beau în sănătatea atâtor riscam foarte mult să o pierd pe a mea.

p. 161 Deodată, din adâncul unei mici păduri aflată în fața și mai jos de coliba unde eram noi, am auzit cântându-se uvertura la *Wilhelm Tell*⁵⁵. // Doamna casei mi-a luat din nou brațul și ne-am îndreptat spre pădurea fermecată unde furăm întâmpinați de o fanfară veselă.

Un dejun splendid era servit pe o masă înaltă de patruzeci de centimetri maximum. Covoare turcești erau etalate peste tot împrejur. Ne umbrea un tei superb. Ne serveau niște slugi <îmbrăcate> în marea ținută națională. Erau acolo <între servitori> cel care dă farfuriile, paharnicul, etc. O femeie avea grijă de pâine, o alta de tacâmuri. La patruzeci de pași de noi, niște țărani, în jurul unui foc mare, întorceau care un miel agățat cu o sfoară la capătul unei prăjini, care un curcan, care un pui. Deasupra noastră am observat, printr-un grilaj de alun, muzicanții, în număr de vreo douăzeci. În sfârșit, două tinere fete, cu cămașa națională strânsă la mijloc cu un brâu roșu, veneau și se duceau de la fântână la masă, ținând pe brațul drept, îndoit, o amforă de formă antică.

Era minunat. O clipă m-am crezut în vreo eglogă de Virgiliu⁵⁶ în mijlocul anticei câmpii a Romei.

La sfârșitul mesei, voioșia strălucea pe toate fețele; am adormit, culcați pe covoarele noastre, cu fruntea încoronată de frunze noi de stejar împletite cu lujere înflorite de brebenei. Doamnele și-au pus violete și părăluțe în păr. Dacă doamnele din vechea Romă ar fi avut norocul să fumeze țigaretă, asemănarea <cu lumea> clasică ar fi fost totală; te-ai fi putut crede la Tibur⁵⁷ sau la Falerna⁵⁸.

Am băut un vin alb, nou, sec și cu un buchet delicios, lângă butucii de viță care-l produsese. //

p. 162 Masa a fost delicioasă cu excepția, totuși, a unei oribile salate de heringi, de macroui sărate și de lăptucă roșie pe care încă nu am putut-o digera.

S-a dat un moment de pauză muzicanților și, în acest timp, am urcat pe înălțimi de unde ne-am bucurat de un spectacol minunat. În toate părțile arbori în floare, garduri de măceș, păduri înverzite. Peste tot în jurul nostru, în casele de țară, aceeași sărbătoare, aceeași muzică, aceeași veselie. Își făceau vizite de la unii la alții, dansau, cântau, își ofereau reciproc cafea, dulcețuri, tutun turcesc de cea mai fină calitate și cel mai bun vin din beciuri.

Când a venit noaptea și-au dat întâlnire la o răscruce unde ajungeau drumurile din trei văi iar acolo au executat o horă națională, la care au luat parte douăsprezece grupuri; apoi, braț la braț, având vreo patruzeci de muzicanți în frunte, ne-am îndreptat spre oraș, nu fără a face opriri la fiecare spațiu deschis, la fiecare drum unde noi grupuri îl măreau pe al nostru, în așa fel încât, ajuns pe

⁵⁵ Operă de Gioachino Rossini (1792-1868), compusă în 1829.

⁵⁶ Publius Virgilius Maro (c. 70-19 î. Chr.), poet latin.

⁵⁷ Localitate de agrement frecventată de bogătașii romani.

⁵⁸ Zonă viticolă din Campania, celebră în antichitatea latină.

drumul mare al Socolei, șirul de trăsură era atât de lung încât fiecare urca în aceea <trăsură> care se găsea aproape de el, fără a se sinchisi de proprietar. În acest fel m-am găsit readus în oraș de o doamnă pe care nu o cunoșteam, într-o trăsură care aparținea nu știu cui și ai cărei oameni <servitori> ni s-au supus în totalitate ca propriilor lor stăpâni. Aceștia, pe de altă parte, erau conduși înapoi de trăsurile noastre. Această harababură, această lipsă de jenă, într-o seară îmbălsămată, în mijlocul unei voioșii debordante, nu reamintea de Roma lui Virgiliu ci, mai bine, de dezinvoltura romanilor din timpul Imperiului târziu // manifestată în petrecerile p. 163 lor câmpenești. Amintirea era mai puțin veche, dar nu mai puțin plăcută.

Se spune că discordanțele în muzică contribuie la armonie. La fel a fost în acest talmeș-balmeș de țipete, de chemări, de hohote de răs, de cântece, de trompete, de clarinete, etc., etc., în care muzicanții beți suflau, pe întrecute, fiecare aria sa. Toate acestea formau o larmă pe care, fără îndoială, Conservatorul n-ar fi aprobat-o dar care nu era cu nimic lipsită de veselie.

Astfel, 1 Mai a fost una dintre cele mai încântătoare zile pe care le-am petrecut în Moldova. [...]

KARL WILHELM WUTZER

(1789–1863)

Karl Wilhelm Wutzer s-a născut la Berlin, la 17 martie 1789, în familia unui medic chirurg. Din 1804 a început să studieze în capitala Prusiei, pentru a deveni chirurg militar. Studiile i-au fost întrerupte de campaniile napoleoniene, din 1807 fiind primit în serviciul sanitar al armatei prusace, activând în diverse garnizoane. În 1812 a fost numit medic și profesor pentru elevii școlii militare de chirurgie. În anul următor va însoți trupele prusace în ultimele etape ale campaniilor împotriva lui Napoleon Bonaparte. Activitatea sa a fost din nou remarcată, astfel că, în 1814, a fost numit doctor al Universității din Erfurt. În ciuda mării experiențe căpătate în tratarea rănilor și a epidemiilor, și-a continuat studiile teoretice, devenind profesor asociat la Universitatea din Berlin. A întreprins o călătorie de studii în Germania, Franța, Anglia și Italia, însă dificultățile familiale l-au obligat să renunțe la o carieră academică și să reintre în armată, ca medic de garnizoană. Transferat la Muenster, posesiune prusacă în Westfalia, a reușit să fondeze la Universitatea de acolo o catedră de chirurgie și anatomie. În 1830 a trecut la Universitatea din Halle, de unde a plecat la Bonn, unde a devenit și rector al Universității. A scris, între 1818–1858, mai mult de 50 de lucrări de medicină, fiind considerat un mare specialist. A încetat din viață la 19 septembrie 1863.

Din 1850 a început să aibă probleme de vedere. În doar cinci ani și-a pierdut vederea cu totul. În 1856 a întreprins o călătorie la Dunărea de Jos, mergând mai departe până în Asia. Impresiile sale de călătorie au fost publicate abia în 1860.

Impresiile directe au fost completate de lecturi din lucrări prezente și în colecția documentară *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, precum cea a lui Ed. Thouvenel, Paris, 1840; F. Neigebaur, *Beschreibung der Moldau und Walachei*, Leipzig, 1848; W. Derblich, *Land und Leute der Moldau und Walachei*, Praga, 1859.

Informații despre Karl Wilhelm Wutzer se găsesc la Ernst Gurlt, „Wutzer, Karl Wilhelm”, în *Allgemeine Deutsche Biographie*, XLIV, Muenchen, 1898, p. 379–381.

Călătorie în partea orientală a Europei și o parte a Asiei vestice pentru cercetarea pământului și a produselor sale, a climei, a condițiilor de salubritate și a bolilor dominante. Cu contribuții asupra istoriei, caracteristicilor și politicii locuitorilor

V

Principatele Dunărene unite – Despre istoria și politica moldo-valahilor

- Comerțul – Probleme militare – Observații în timpul călătoriei
- Pământul, cultura și produsele sale – Giurgiu¹ – București² – Iași³
- Brăila – Galați⁴ – Clima – Boli dominante

[Considerații asupra statutului principatelor în Europa, precum și asupra importanței dublei alegeri a lui Alexandru Ioan Cuza. Călătorește pe Dunăre, de la Orșova la Giurgiu, observând atât malul bulgăresc, cât și cel românesc.]

Vasul nostru, ce mergea în amonte, s-a apropiat de insula Kondinczie, frumos p. 151 situată pe malul stâng, <insulă> care acoperă cu josul său mal răsăritean, cetatea din Giurgiu, care lasă să se zărească, în depărtare, orașul situat la nord-est de cetate, dar care poate fi văzut, de pe fluviu, cu ochiul liber. Brațul Dunării dintre insulă și uscat pare îngust, astfel încât artileria din cetate domina insula. Pe întinderea insulei se vedeau doar câteva tufișuri, joase; războiul de curând încheiat a adus cu sine, alături de scenele sângeroase, și distrugerea desigurului mai înalt. Pe câteva locuri pustii <se vedeau> păscând vite și cai. Am înconjurat repede insula și curând după aceea am părăsit vasul, pe un ponton foarte simplu, și am pășit pe pământul românesc. Un număr de corăbii cu pânze se vedea lângă mal; insula părea a le oferi protecție împotriva fluxului Dunării, nu era nevoie de nici o construcție scumpă pentru a transforma canalul îngust într-un port foarte bun, dacă insula putea fi și fortificată. [...] La un post vamal românesc ni s-a cerut să ne supunem unei cercetări a efectelor de călătorie, într-o clădire de scânduri anume aleasă, însă, s-au domolit în curând, după ce au văzut pașapoartele, cu ajutorul unui slujbaş care vorbea limba germană. Deoarece orașul este la un sfert de oră bun, mai sus de locul de debarcare, de care este separat printr-o câmpie nisipoasă, a fost nevoie să mergem mai departe cu o căruță, din pricina bagajelor. Cu mare greutate am reușit să găsim un loc într-o căruță, deoarece numărul celor nou-veniți nu a fost deloc

¹ *Giugewo.*

² *Bukarescht.*

³ *Jassy.*

⁴ *Galatz.*

neînsemnat. Ca singurul bun han pentru un <călător> din Europa de vest mi-a fost recomandat cel al unui Signor Stefano, un venețian, fost chelner pe un vas cu aburi austriac. Mi s-a dat cameră destul de mare, cu cel mai simplu mobilier posibil, ca în p. 152 casele de oaspeți de // rang inferior din Italia. Deja salteaua umplută cu frunze de porumb îmi amintea de Italia.

Mi s-a dat de înțeles, în primul rând, că trebuie să îmi ridic personal pașaportul de la Biroul de Poliție⁵. Pe drumul înspre acesta m-a mirat faptul că orașul *Giurgiu*⁶ sau cum se pronunță aici *Dschurdschu*, oferă o imagine tristă, și acesta este cazul cu aproape toate orașele care au oftat secole de-a rândul sub stăpânirea turcească. Orașul, de altfel atât de populat și comercial, avea în anul 1856 doar 8 000 de locuitori. Cele mai multe case sunt cu un singur cat, acoperite prost, arată murdar, și poartă, mai mult sau mai puțin, semnele unor distrugereri anterioare. <Distrugerile> pot fi atribuite faptului că străzile sunt mult mai largi decât cele care se găsesc, de obicei, în orașele vechi. Piața, care se află nu departe de intrarea sudică a orașului, este, de asemenea, destul de spațioasă și are în mijlocul un turn de o înălțime potrivită, ce aparține guvernului. În jurul acestuia și lipite de el se află clădiri joase și mici. Nu departe de acest loc, pe o stradă ce se deschidea în el, mi s-a arătat biroul de pașapoarte. Se găsea într-o casă neobișnuit de urâtă. Din curtea acesteia, o scară de lemn, proastă, ducea în sanctuarul administrației, unde am fost, totuși, politicoși și destul de repede servit. După ce am rătăcit pe niște străzi care fuseseră pavate puțin sau chiar deloc, și numai din cauza vremii uscate puteau fi ușor circulate, m-am întors înapoi la han, fără să fi văzut nici măcar cel mai mic lucru care ar fi putut să îmi atragă atenția. Astfel, au fost făcute pregătirile pentru continuarea călătoriei către Bucureștiul aflat la zece mile depărtare. Mi s-a arătat apoi, în curtea spațioasă a hanului, deosebitul vehicul moldo-valah de care se folosesc cei care vor să facă călătoria cât mai repede, fără a deține o trăsură proprie. Poartă numele de „car ușor”⁷. [Considerații asupra pronunției corecte în limba română. Descrierea căruței. Închiriază, împreună cu un tânăr, o birjă până la București.]

p. 154 Am plecat de la Giurgiu la ora două și zece minute, cu birja noastră, și am isprăvit drumul de zece mile de poștă în zece ore, deși pe drum am făcut o dată un popas o oră și jumătate și, de asemenea, la patru alte stații de poștă câte o jumătate de oră sau 20 de minute. În cazul ultimelor, caii au fost adăpați din fântâni de lemn, aflate pe marginea drumului, <la acestea> gălețile atârând de câte un lanț. Că, în aceste împrejurări, am mers nu altfel decât la trap, de multe ori chiar galop, pentru a ajunge până la miezul nopții la București, este de la sine înțeles. Loviturile și zguduirile, pe care călătorii trebuie să le suporte pe acest drum, sunt în măsură de a produce orice fel de congestie în organele abdominale. Până la urmă, <călătorul> se alege cu o durere de cap, de înțeles din cauza smuciturilor încoace și încolo, o durere de cap, care atinge cel mai înalt punct atunci când ajunge, în cele din urmă, în suburbiile de sud ale Bucureștiului, când este purtat pe un pod de scânduri

⁵ *Polizei-Bureau*.

⁶ *Giurgewo*

⁷ *Kerulschoar*.

ășezate de-a latul („drum făcut din bușteni”⁸). Acest pavaj din lemn acoperea mai înainte tot orașul; în prezent, s-a restrâns la unele intrări în oraș sau mahalale. Inevitabil că sub aceste poduri de lemn similare, apa de ploaie, amestecată cu mizeria de nedescris, formează bălți și provoacă mirosuri neplăcute. Chiar și în această stare proastă, în care se găsește și în ziua de astăzi pavajul străzilor din această capitală, este totuși un pas înainte către mai bine, față de aceste poduri din lemn. Mi-am făcut de la primii pași în centrul orașului o impresie asupra stării acestui pavaj de piatră. Durerile de cap m-au făcut să cobor, în timp ce întunericul m-a silit să merg în spatele trăsurii. Dintr-o dată, aceasta a intrat într-o stradă mlăștinoasă, ce rămăsese aici, deși nu plouase de o bună perioadă de timp. Strigătul meu de ajutor nu a fost// auzit de vizitiu, așa că nu am avut de ales, trebuind să mă lipesc de case pentru a putea urma trăsura. Am găsit o ocazie convenabilă de a măsura adâncimea considerabilă a noroiului de pe străzile Bucureștiului în timpul anotimpului uscat. Dintr-un izvor demn de crezare, mi s-a spus mai târziu că atunci când, în conformitate cu eticheta, ar trebui să facute vizitele din prima zi a anului nou, un al doilea asemenea mijloc de transport din transport trebuie să ținut, cu prevedere, în anumite locuri periculoase din oraș, pentru că prima <trăsură> este deja ruptă, până la destinație, în găurile mlăștinoase.

Tovarășul meu de călătorie, cunoscător al orașului, m-a condus la hanul unui anume Caracaș⁹, o clădire destul de întinsă, murdară însă, cu uși, ferestre și încuietori mult folosite. Am fost nevoit să iau o cameră spațioasă împreună cu însoțitorul meu român; membrele zdrobite au cerut cu insistență pace și astfel a trebuit să trec peste acest disconfort; cu toate acestea, locul unde am înnoptat a fost bun.

În dimineața următoare, am găsit necesar să repet, în amintire, drumul de ieri. Am ajuns de la Giurgiu, după abia o jumătate de oră, într-o regiune ce părea ca una de stepă stearpă, când micul nostru vizitiu a oprit deja la o fântână. Am găsit acolo o fată de 15–16 ani, care scotea apă, și care oferea, cu ulcioarele ei, o imagine neobișnuit de pitorească. Costumul național, în care era îmbrăcată, arăta ceva bunăstare, pentru că era perfect curat și cămașa orbitor de albă; tot astfel, nu îi lipseau bijuteriile din jurul gâtului. Atunci când tovarășul meu de călătorie român a venit la ea, pentru a o ruga pentru puțină apă, am regretat că a era îmbrăcată într-o fustă neagră la modă, în locul portului național; altfel, ar fi fost iluzia amintirii întâlnirii la fântână dintre Iacob și Rașela. Din păcate, costumele naționale nu sunt obișnuite aici, la țară. [...]

Deja până aici, diavolul acela mic de vizitiu făcuse o întrecere cu o altă p. 156 trăsură, care dorise să îl depășească. Aceste întreceri nu sunt aici la fel de periculoase ca în ținutul Neapolului [...]. Aici nu este vorba de drumuri înguste. Drumurile traversează atâtea regiuni de câmpie stepă, pe cât de mult le place vizitiilor; au nevoie doar să fie atenți la fântânile indispensabile. De puțină vreme, însă stâlpii de telegraf care merg de la Giurgiu la București arată direcția drumului. Acest <drum> este în unele locuri lat <de ocolești> un sfert de oră, se pare că din pricina faptului că, la vreme de ploaie, unele porțiuni se surpă. Tot de aici se poate

⁸ Knüppeldamm.

⁹ Karrakas.

vedea ce valoare mică au terenurile din stânga și din dreapta drumurilor principale și de țară din Principatele dunărene. Chiar și satele s-au retras de la acestea; o apariție ce se repetă în țările ce au stat odată sub jug turcesc sau încă se află sub acesta. [Considerații asupra obligațiilor de întreținere a funcționarilor și călătorilor otomani pe seama satelor.]

p. 157 După ce ne-am îndepărtat câteva mile de Giurgiu și nu am văzut nici urmă de civilizație, am ajuns la o pădure tânără de stejar, <ce se întindea> pe stânga, ce consta în mare parte din lăstari ce se ridicau din rădăcini. Tot așa am găsit și mai departe. Probabil că trunchiurile au servit pentru focurile de tabără <ale trupelor de ocupație¹⁰>. În afară de acestea, apar ici și colo, de asemenea, ca niște oaze în pustie, lanuri întinse de porumb.

La jumătatea drumului am ajuns la stația de poștă Călugăreni¹¹, pe Argeș¹². [Amintirea bătăliei câștigate de Mihai Viteazu în 1593.] Am gasit la Călugăreni o poștă și cărciumă, și lângă ea, un foișor de scânduri deschis în toate părțile, sub care mulți cai de poștă își așteptau folosirea. Circulația pare neobișnuit de vie. Am găsit imediat și o poștă militară austriacă; unii ocupanți ai acesteia, cu care am legat o conversație, socoteau șederea lor acolo ca fiind asemănătoare unui surghiun în deșert. În timpul unei șederi de o oră și jumătate ni s-a servit o cină frugală, // ale
p. 158 cărei feluri demne de luat în seamă au fost un vin de țară tânăr, pișcător, și brânză de oaie bună.

O tânăr român mi-a vorbit despre experiențele sale în sudul Germaniei, Italiei și Franței, unde devenise destul de familiar cu limbile din aceste trei țări. Despre propria sa țară și situația ei tristă a vorbit lipsit de prejudecăți lui. Românii au un mare talent pentru învățarea limbilor străine; acest lucru este mai ușor pentru ei, din cauza asemănării mai sus menționate dintre limba lor maternă și cele patru familii principale ale limbilor Europei. Tinerii români educați din prezent scriu numai cu caractere latine și se străduiesc să îndepărteze din idiomul lor romanic toate amestecurile slave, grecești și turcești, pe care le consideră degradante.

În a doua jumătate a drumului, am ajuns, mai întâi, la Neajlov¹³, un râu care se umflă tare în anotimpul ploios. Un pod de lemn jalnic reprezintă trecerea peste el. Mai aproape de București am trecut pe un pod asemănător peste mai importantul râu Argeș¹⁴, *Ardetscus* al romanilor. Mai departe, am traversat încă un răușor puțin adânc, printr-un vad.

Ne prinsese noaptea cam pe când mai aveam cam o pătrime din drum și abia către miezul nopții am ajuns poarta <Bucureștiului>. După vizarea pașapoartelor am fost lăsați să ne căutăm mai departe de drum prin întuneric.

¹⁰ Călătoria are loc în toamna anului 1856.

¹¹ *Kalugareni*, sat, com., jud. Giurgiu.

¹² *Ardschisch*.

¹³ *Njuschlou*.

¹⁴ *Ardschisch*, denumirea antică fiind însă *Argessus*.

KARL HEINRICH EDMUND VON BERG

(1800–1874)

Baronul Edmund von Berg s-a născut la Göttingen la 30 noiembrie 1800 și a încetat din viață la 20 iunie 1874 la Schandau. A studiat la Academia Silvică de la Meiningen și apoi la Göttingen cu întreruperi. Din 1821 a predat la Școala de Silvicultură și Minerit de la Clausthal, iar din 1826 a început să publice articole pe tema silviculturii, în parte rod al numeroaselor călătorii întreprinse în spațiul german. Din 1824 cariera sa didactică se va împleti cu una administrativă, de asemenea în domeniul silviculturii. Fondator al Asociației Silvice din regiunea Harz, s-a referit deseori la aceasta ca termen de comparație pentru călătoria sa în Banat. Din 1844 a devenit membru al Adunării Stărilor, iar din anul următor consilier silvic superior al regelui Saxoniei și director al Academiei Regale de Silvicultură și Agricultură de la Tharand. În tot acest timp și-a continuat călătoriile inspirate de nevoia de a studia la fața locului natura și exploatarea acesteia, vizitând regiuni din Austria, Suedia, Norvegia, Finlanda, Galiția, Alsacia, Boemia, Ungaria și Polonia.

Călătoria din 1858–1859 l-a purtat pe Edmund von Berg prin Galiția, Ungaria și Banat, cea din urmă provincie beneficiind de un spațiu larg în lucrarea publicată un an mai târziu. În Banat, Edmund von Berg a mers împreună cu cei doi fii ai săi, despre unul dintre ei afirmând, fără a detalia informația, că era un cunoscător al limbii române. Celălalt fiu a realizat câteva schițe. Din păcate ele nu se găsesc în cartea lui Berg, care este lipsită de ilustrație. În atenția autorului nu s-au aflat doar pădurile și organizarea silvică a regiunii, ci și satele locuite de români, țigani și coloniști din Boemia, aduși de Societatea de Căi Ferate Austriece. Alimentația, portul, organizarea școlilor, rolul și formarea preoșimii acestora au reprezentat tot atâtea teme abordate de autor. Deosebit de interesantă a fost scurta discuție despre politica și rolul lui Alexandru Ioan Cuza, purtată de von Berg cu un reprezentant al elitei sociale și, poate, politice, din Țara Românească, critic al domnitorului și, de asemenea, al Rusiei. Din păcate baronul saxon a păstrat secret numele acestuia.

Constatări și observațiile rezultate în urma acestei călătorii au fost adunate în lucrarea *Aus dem Osten der österreichischen Monarchie. Ein Lebensbild von Land und Leuten*, apărută la Dresda în 1860, una dintre cele mai importante și mai bine primite de public lucrări ale sale. O prezentare elogioasă a apărut în *Revue des Deux Mondes*¹. O mare parte din informațiile oferite de Edmund von Berg se pare că au fost preluate de Leonhard Böhm, autor al unei *Geschichte des Temeser Banats*, apărută un an mai târziu la Leipzig, care mărturisea că nu întotdeauna și-a citat clar sursele². În multe locuri textul celui din urmă seamănă cu cel furnizat de Berg.

Despre Edmund von Berg a scris Saint-René Taillandier, *Un voyageur allemande dans l'Autriche orientale*, în „Revue des Deux Mondes”, tom XXXV, Paris, 1861, p. 957–979. Informații despre acesta se găsesc la W. Loebe, în *Allgemeine Deutsche Biographie*, II, Leipzig, 1875, p. 360–361.

¹ Saint-René Taillandier, *Un voyageur allemande dans l'Autriche orientale*, în „Revue des Deux Mondes”, tom XXXV, Paris, 1861, p. 957–979.

² Leonhard Böhm, *Geschichte des Temeser Banats*, Leipzig, Verlag Otto Wigand, 1861, volum I, p. XIII. Este vorba despre o seamă de informații despre industria zonei și populațiile din Banat.

III

Timișoara – Populația Banatului și a voievodatului sârbesc

– Organizarea autorităților – Administrația și funcționarii – Spre Oravița

– Viticultura în Banat – Familia valahă despre situația din Țara Românească

– Un negustor din Zemun despre Miloș

Timișoara, capitala Banatului și a voievodatului sârbesc, este așezată cu totul într-o câmpie pe Timiș⁴, care izvorăște din munții de la granița militară⁵, este navigabil pentru ambarcațiuni mici de la Lugoj și se varsă în Dunăre la Pančevo⁶. Vara, apele sale sunt folosite pentru a alimenta canalul Bega, ce unește vechea Bega cu Tisa. Canalul aprovizionează Timișoara cu lemn din pădurile Aerarului⁷ ce se află pe acesta.

Orașul are aproape 30 000 de locuitori, o arhitectură regulată, mai multe case frumoase în piețe mari. Este o fortăreață puternică, sediul guvernământului⁸, al p. 65 guvernatorului civil și militar // al Banatului, al Voivodinei⁹ și al celor trei regimente de la granița militară, germano-bănățean, iliro-bănățean și româno-bănățean, al unui consistoriu romano-catolic și al unuia ortodox. al curții superioare de judecată a ținutului, al procuraturii superioare, al direcției de finanțe a ținutului și al unei mari mulțimi de instituții mijlocii și inferioare.

Banatul timișean și voievodatul cu numitele părți ale graniței militare cuprinde partea de sud-est a ținuturilor dunărene ale monarhiei austriece, fiind mărginit la nord de Ungaria, la est de Transilvania și de Țara Românească, la sud de Dunăre, Serbia și Sirmium iar la vest de Ungaria și Slavonia. Pe teritoriul graniței militare a regimentului bănățean românesc și în districtul minier al Oraviței¹⁰ ținutul este muntos, munții urcă după granița transilvăneană până la peste 7.000 de picioare¹¹, în timp ce oglinda Dunării la Baziaș¹² se află la doar

³ Traducere după <Karl Heinrich> Edmund von Berg, *Aus dem Osten der österreichischen Monarchie. Ein Lebensbild von Land und Leuten*, Dresda, G. Schöenfeld's Buchhandlung (C. A. Werner), 1860, p. 64-269.

⁴ *Temes*.

⁵ Granița militară, cordon de protecție militară și sanitară instituit de Austria la frontierele cu Imperiul Otoman. Granița militară bănățeană a funcționat între 1742-1873.

⁶ *Pancsova*, oraș în Serbia.

⁷ *Ärar*, denumire a întregii averi administrate direct de către statul habsburgic.

⁸ *Statthaltereii*, denumirea instituției însărcinată cu guvernarea unui domeniu al Coroanei austriece.

⁹ *Wojwodtschaft*, regiune în Serbia, azi provincie autonomă.

¹⁰ *Oravicza*, oraș, jud. Caraș-Severin.

¹¹ 1 picior era aproximativ egal cu 30,48 de centimetri; 7000 de picioare înseamnă aproximativ 2300 metri.

¹² *Baziasch*, sat, com. Socol, jud. Caraș-Severin.

180 de picioare deasupra nivelului Mării Negre. Restul ținutului este plat, în afară de câteva înălțimi mai mici de la Vârșeț¹³ și de la Dunăre <unde> sunt câteva mlaștini mai însemnate.

Suprafața Banatului și a Voivodinei cuprinde 544 de mile pătrate geografice, iar granița militară ce se cuprinde aici <este de> 181 de mile pătrate.

O populație mai diversă și mai amestecată ca aici va fi greu de găsit într-o altă țară europeană. //

p. 66

Cu excepția graniței militare printre cei 1.496.390 de locuitori¹⁴ găsim: 416.930 români; 402.890 sârbi; 351.730 germani; 232.730 maghiari; 26.860 slovaci; 23.900 bulgari; 16.270 evrei; 12.000 țigani; 7.120 ruteni; 3.000 croați și 2.960 greci.

La granița militară locuiesc, în afara grănicerilor: în regimentul germano-bănățean 84.584, în regimentul iliro-bănățean 69.942, în regimentul româno-bănățean 78.568, împreună 233.094 locuitori.

Reședințele regimentelor sunt Pančevo¹⁵ pentru cel germano-bănățean, Bela Crvka¹⁶ pentru cel iliric și Caransebeș pentru cel româno-bănățean. //

S-a încercat să se separe ținuturile în care se vorbește limba acestor diferite neamuri și prin aceasta să se stabilească reședințele lor principale, doar că acest lucru este posibil doar în mare, deoarece chiar și în cele mai compacte regiuni lingvistice apar de cele mai multe ori amestecuri. Românii, de pildă, trăiesc mai mult în estul Banatului, maghiarii în vest, pe malul drept al Tisei, sârbii formează doar în cele două districte din Sirmium de pe malul drept al Dunării o masă compactă. Germanii au trei puncte în care apar în număr mai mare, care sunt în fostele comitate timișene, apoi mai departe către vest în fostele comitate Thorontal¹⁷ și Bacs, dar altfel sunt găsiți peste tot, nu doar singuratici, ci și ca așezări, după cum arată multele denumiri din mijlocul altor ținuturi lingvistice, care au un număr de germani sau sunt cu totul germane, de exemplu Deutsch-Fascat¹⁸, Oravița Germană, Reșița Germană, Lugojul German, sau Anina¹⁹, Văliug²⁰, Ferdinandsdorf²¹, Liebling²², Măureni²³ ș.a.m.d. În ținuturile Carașova²⁴, Jabolcsa

p. 67

¹³ *Vršac*, Vrșac, oraș în Serbia.

¹⁴ „Cifrele sunt din statistica lui Nain și anume din anul 1846. Poate că acum sunt altele, dar raportul dintre ele nu a suferit o transformare însemnată, după cum se pare.” (n. a.)

¹⁵ *Pancsova*, oraș în Serbia.

¹⁶ *Weisskirchen*, oraș în Serbia, regiunea Voivodina.

¹⁷ *Torontala*, unitate administrativă (comitat) înființată în secolul al XV-lea. În secolul XVI, după cucerirea otomană, a fost inclus în Pașalâcul Timișoara. Odată cu recucerirea Banatului de către habsburgi în 1718, teritoriul comitatului a făcut parte din Banatul Timișoarei, provincie habsburgică separată, iar în 1778, după desființarea acesteia, a fost încorporat în Regatul Ungariei. A fost reînființat ca unitate administrativă de sine stătătoare în 1860. Prin Tratatul de la Trianon din 1920, teritoriul comitatului a fost împărțit între Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor, Regatul României și Ungaria. Partea românească a fostului comitat Torontal se regăsește azi în județul Timiș.

¹⁸ Posibilă confuzie cu Sasca Germană (Delasch-Saska).

¹⁹ *Steierdorf*, oraș, jud. Caraș-Severin.

²⁰ *Franzdorf*, sat, com., jud. Caraș-Severin.

²¹ Localitate în Banatul sârbesc de astăzi.

²² *Liebling*, sat, com., jud. Timiș.

²³ *Moritzfeld*, sat, com., jud. Caraș-Severin.

și Lupac²⁵ sunt aproape bulgari, numai celelalte neamuri însă trăiesc risipite în întregul ținut.

La fel de amestecate între ele se găsesc și diferitele confesiuni religioase. După o privire de ansamblu dată de Nain se aflau în Banatul Timișean și în p. 68 Voivodina // 614.577 romano-catolici, 11.612 greco-catolici (uniți), 679.556 greci (neuniți), 50.911 protestanți după Confesiunea de la Augsburg²⁶, 26.127 reformați, 16.214 evrei.

Dacă acestea trăiesc pașnic alături sau împreună unii cu ceilalți, ține doar de calitățile personale și de opiniile clericilor. Dacă aceștia sunt toleranți și raționali, adevărați predicatori ai creștinismului, această religie a iubirii, atunci merge bine, în caz contrar nu. În privința prozelitismului, cel mai puțin favorabil se vorbește despre preoții romano-catolici. Pe când eram în Banat, a fost însă făcut public cel mai nou edict cu privire la egalitatea <în drepturi a> protestanților; după Confesiunea de la Augsburg, acei predicatori cu care am vorbit erau mulțumiți de aceasta, dar se așteptau la cele mai triste tulburări.

Timișoara este, după cum am spus deja, sediul guvernământului, în vârful căruia stă guvernatorul militar și un locțiitor (*ad latus*), cu aceleași atribuții, în ceea ce privește serviciul civil, ca guvernatorul din alte domenii ale coroanei²⁷. De altfel, guvernământul este format dintr-un consiliu aulic <și> un număr corespunzător de consilii consultative²⁸ iar direcția pădurilor din Banat constituie un departament în p. 69 sine. În fruntea acesteia stă un director al pădurilor, căruia // îi sunt subordonați un inspector silvic²⁹, un comisar al pădurilor și un pădurar, pentru ca, sub generalul comandant, să exercite conducerea superioară a administrației silvice, atât cât ține de comandamentul-general de la Timișoara. Masa pădurilor acestea este dată la 600.000 de iugăre. De curând, administrația silvică de la granița militară a fost reorganizată, fapt pentru care au fost aduși pentru administrație 4 inspectori silvici sau pădurari-superiori cu 40 de pădurari de district. Inspectorii silvici și pădurarii-superiori se află sub comanda regimentului și au, cu excepția unuia care locuiește la Mehadia, locul lor pe lângă garnizoanele regimentelor. Inspectorii silvici sunt sfătuitoarii coloneilor, primesc de la aceștia ordine, ca și pădurarii de la căpitani, în ale căror garnizoane li se află districtele. Când vorbesc <în cele de> mai jos, în mod special despre granița militară, voi adăuga câte ceva aparte despre silvicultură.

Organizarea guvernământului este pur birocratică, cel mai de sus șef decide singur, sfătuitoarii au doar un cuvânt consultativ. Ținutul administrativ al Timișoarei era, de la 1782, parte a regatului Ungariei și cuprindea 4 vechi comitate și 2 districte ale comitatului Syrmium. Prin noua organizare, acesta a fost împărțit ca p. 70 un guvernământ militar și civil autonom în 5 districte sau cercuri, care // se despart, din nou, într-un număr diferit de circumscripții, cu totul 26. Autoritățile cercurilor

²⁴ *Kraszova*.

²⁵ *Lupak*, sat. com., jud. Caraș-Severin.

²⁶ Referire la denomiinațiunea evanghelică. Confesiunea de la Augsburg este baza doctrinară a credinței evanghelice, document alcătuit de Philipp Melancthon și adoptat în 1530.

²⁷ *Kronlaender*.

²⁸ *Staathaltereiraethen*.

²⁹ *Forstmeister*.

și au scaunele la Becicherecul Mare³⁰, Lugoj³¹, Novi Sad³², Timișoara și Zombor³³. Marile orașe Novi Sad, Timișoara, Subotica³⁴, Zombor și târgul Becicherecul Mare formează districte administrative proprii.

În cea mai mică instanță, în administrația districtelor, justiția nu este despărțită de administrație. Au <în grijă> administrația politică, justiția, poliția și impozitarea directă. Sunt organizate cu totul birocratic și conducătorii din vârf poartă singuri răspunderea. Organizarea acestor administrații districtuale este foarte diferită ca mărime; cea de la Oravița, care are cam 67.00 de suflete, și care este totodată autoritate politică și de cercetare, are, pe lângă conducător, 2 adjuncți, 3 actuari, 4 copiiști ca funcționari.

Deasupra administrațiilor de district, formând o autoritate de mijloc între acestea și guvernământ, stau administrațiile cercuale, în care, de asemenea, conducătorul cercului are singura putere de decizie. Acestea le revine, mai cu seamă, supravegherea funcționarilor subordonați, supravegherea serviciilor administrației, conducerea superioară a afacerilor poliției, recrutarea, caii de poștă, încartiruirea militarilor, menținerea în bună stare a drumurilor publice, podurilor și altora asemenea, supravegherea întocmirii cadastrului, a chestiunilor privind moștenirile și orfanii, // arestul și starea deținuților. Tot așa și administrația p. 71 impozitelor și cea medicală a cercului. Personalul unei administrații cercuale, de pildă Lugoj, o instituție pur politică, constă din conducătorul cercului, 3 comisari cercuali, 1 medic, 1 registruator și 3 copiiști. Lipsurile acestor administrații cercuale sunt mult discutate.

În privința justiției, administrațiile districtuale sunt subordonate judecătoriei cercuale pentru fiecare cerc și de la acestea pornește ierarhia instanțelor până la curtea de apel a întregului ținut administrativ al Banatului timișean și voievodatului Serbiei. Cea mai înaltă instituție de justiție pentru întregul imperiu, cu excepția graniței militare, este socotită curtea de judecată superioară de la Viena. Toate autoritățile judiciare au o organizare colegială, scriptică și secretă. Dacă opinia publică și nu vorba bună nu dau ocazia introducerii unor proceduri mai rezezi, mai bune, care să devină astfel și mai ieftine, pare a fi puțin probabil <realizarea acesteia>.

Voi adăuga câteva observații despre autoritățile administrative inferioare. Fiindcă în mâinile lor se află, înainte de orice altceva binele și durerea poporului, au fost pentru mine obiectul unei atenții deosebite.

Organizarea austriacă a autorităților administrative nu pare a fi, în sine, mai complicată sau mai greoaie decât cea din cele mai multe alte state germane.//

Dar dacă deja în acestea există plângeri, și asta pe bună dreptate, despre p. 72 multă și nenesesara scriptologie, cu atât mai mult aceasta este situația în Austria. Aici afacerile sunt tratate cu o vorbărie cu totul nemăsurată, s-a dezvoltat astfel o greutate în mersul afacerilor în forme ce se întâlnesc în aproape fiecare înscris.

³⁰ *Gross-Becskerek*, astăzi Zrenjanin, Serbia.

³¹ *Lugos*, jud. Timiș.

³² *Neusatz*, oraș în Serbia.

³³ *Zombor*, oraș în Serbia.

³⁴ *Teresiopol*, oraș în Serbia.

Fiecare, și cea mai mărunță chestiune, este tratată în scris și chiar cu o asemenea ceremonie și temeinicie, ca și cum țelul <administrației> ar fi doar să scrie acte cu adevărat multe și groase. Dar astfel, chestiunea este de două ori blocată, o dată fiindcă lămurirea nu se produce și apoi pentru că aceste rătăcirii nesfârșite sapă la temelia impresiei <pe care o produc> autoritățile. Despre aceste rătăcirii se aud plângeri generale și amare iar, informațiile despre acestea par bine întemeiate. Mi s-au povestit atât de multe fapte adevărate de către bărbați de altfel demni de a fi crezuți, încât nu stau pe gânduri în a împărtăși câteva dintre ele ca dovadă pentru cele afirmate.

Chestiunile ce țin de curatelă sunt adesea lăsate să aștepte ani de-a rândul, o cercetare a socotelilor ce țin de curatelă sunt deosebit de greu de pus în practică, ba chiar s-a întâmplat ca după 5 ani să se mai ceară încă un episcop. Se consideră deosebit de greu să închei bagatelele.//

p. 73 Cercetările asupra delictelor administrative mărunte, de pildă chestiunile privind amenzi forestiere nu sunt întreprinse cu anii, adesea, iar când sentințele sunt, în cele din urmă, date, nimeni nu se gândește la îndeplinirea acestora. Ba chiar s-a întâmplat că la o vizită a unei administrații regionale s-au găsit aproape 4.000 de chestiuni rezolvate, însă necopiate <în registre>. [...]

În chestiunile dificile se reproșează unanim autorităților marea delăsare, o sfială în a se angaja în muncă. Mi s-au povestit despre aceasta o sumedenie de povești, dintre care vreau să relatez, ca exemplu, una. [Istorisiri cu bande de tâlhari cruzi, dovediți, dar eliberați de autorități.]

p. 74 În cele mai înalte poziții există, desigur, cea mai bună voință de a suprima asemenea nedreptăți strigătoare, care, în cele mai multe dintre cazuri, sunt pricinuite doar de prea multele afaceri <ce revin> autorităților; trebuie făcute încercări repetate de a ușura cursul <cercetării> chestiunilor și a restrânge în cadre măsurate prea multa și fără sens scriitură; însă nimic nu a dat roade, din contră, problema a devenit, astfel, și mai gravă. Dar atâta e limpede, povara problemelor este, în formele actuale, una zdrobitoare.

Mie mi se pare că răul se află mai sus, și anume în centralizarea și birocratismul, atât de adânc întipărite în Austria. [Considerații asupra birocratiei din Imperiul Austriac. Necesitatea de a renunța la guvernarea centralizată și de a găsi funcționari mai buni.]

p. 76 În această <problemă a funcționarilor de stat> se află, vădit, o mare dificultate, mai ales pentru ținutul de care, cu precădere, ne ocupăm aici. În sine, este deja, dintr-un anume punct de vedere, o jertfă să servești într-o parte atât de îndepărtată a monarhiei, unde cei care nu sunt născuți acolo se lovesc de anumite lipsuri. Banatul se află foarte departe de vreun drum înviorător al spiritului iar cultura poporului cu care funcționarul are de a face este una foarte restrânsă. Străinul este, în afară de aceasta, foarte rupt de cercurile de rude și prieteni în care s-ar mișca cu plăcere și toate acestea sunt greutăți pentru strămutarea funcționarilor capabili din alte părți ale monarhiei. Dar și mai greu atâră aici în balanță necesara cunoaștere a limbilor, după cum arată privirea de mai sus asupra diversității neamurilor ce se află aici. Un funcționar din Banat trebuie să vorbească cel puțin germană, sârbă, maghiară și română, ar fi de dorit să vorbească și o altă limbă

slavă, slovacă sau cehă³⁵. De aici reiese că alegerea pentru funcționarii din Banat nu poate fi mare, și, de aceea, imputarea ce se face guvernului – cum că noua organizare din Ungaria și din Banat, în legătură cu alegerea funcționarilor, nu ar fi fost făcută cu grija de a asigura reușita – nu apare cu totul îndreptățită.//

Prima condiție pentru a putea lucra mulțumitor cu poporul, ca funcționar, p. 77 rămâne mereu aceea de a te putea face înțeles pentru el în limba lui. [Considerații despre numărul insuficient al funcționarilor și proasta pregătire a celor în exercițiu după 1848–1849 în Imperiul Habsburgic.]

Dacă funcționarul trebuie să acționeze cu adevărat bine în cercul său, tot astfel trebuie să stea neasemuit de sus și în viața sa civilă, ca și în cea din serviciu. Trebuie să fie nu doar capabil ca funcționar, ci și moral și uman. Și asta este cu atât mai necesar față de o populație chiar necioplită, dar cu nimic mai puțin dotată și simțitoare, așa cum sunt românii și sârbii. [Considerații asupra funcționarilor din Austria. Problema salarizării. Utilizarea nerațională a bătăii de către autoritățile polițienesti.]

Era o dimineață de toamnă frumoasă, înmiresmată, soarele tocmai se ridica p. 82 peste pusta întinsă, într-o tăcere mormântală, când am părăsit Timișoara, de unde calea ferată către Baziaș se îndreaptă cu totul către sud. Întinsele câmpuri de porumb, cu coloritul lor deja gălbui, străluceau atât de tare în soarele ce răsărea, asigurau o priveliște unică, <dar> se întrerupeau din loc în loc, iar pusta își intra în drepturi, cu deșertul ei.

În vagonul de clasa I s-au urcat împreună cu mine o familie de români, un tată cu două fiice izbitor de frumoase și un negustor din Zemun³⁶, un sârb din Austria. Românii fuseseră la niște băi bine cunoscute din Ungaria, la Buziaș³⁷, și acum <erau> în drum spre casă. Fiica cea mai mare arăta foarte suferindă și, când am observat că vorbește bine germana, am început să mă întretin cu ea. //

Mi-a povestit că era bolnavă de piept și trimisă de doctorii ei la Mehadia. „La p. 83 Mehadia, la acele băi sulfuroase calde?“, am strigat eu. [Discuție despre stațiunile balneare recomandate pacientei, eronat după părerea călătorului.]

Cu tatăl am început o conversație despre starea patriei sale și am întrebat anume despre Prințul Cuza³⁸. L-a zugrăvit ca pe o personalitate cu totul nepotrivită să aducă ordinea în harababura aceluia stat. La noi totul este decis de aur, tot și toate sunt de cumpărat, a spus el, cine are mai mult aur, acela devine principe și astfel a ajuns Cuza, prin <mijlocirea> aurului franțuzesc, poate cu strădania va ține o vreme, dar un guvern puternic, durabil, nu a fondat; în afară de aceasta, la noi, partidele și lipsa de onoare și de bani sunt prea puternice. Ne lipsește un om cu adevărat mare, în fața căruia să trebuiască să se plece toți, și pe acesta trebuie să îl găsim în mijlocul nostru, // dacă vrem să găsim liniștea, un prinț străin nu ne-ar p. 84 ajuta și nu ar putea rezista niciodată. Despre țara noastră există în străinătate, cu precădere, o reprezentare cu totul falsă și astfel vin propuneri atât de nepotrivite

³⁵ *Boehmisch*.

³⁶ Astăzi suburbie a Belgradului.

³⁷ *Busiasch*, oraș, jud. Timiș.

³⁸ Alexandru Ioan Cuza (1820–1873), domn între 1859–1866.

pentru îmbunătățirea stării noastre. Suntem bogați, căci pământul nostru este de nesecat, dar ne lipsesc toate culturile <agricole>. Dacă ni s-ar da aceasta și liniștea, țara s-ar dezvolta într-un mod cu totul neprevăzut.

Când mi-am exprimat mirarea asupra faptului că el și fiica sa vorbesc atât de bine germana, el a răspuns:

Eu însumi m-am bucurat de o educație germană, am fost în Germania și am dorit să dau și fiicelor mele o educație germană. O consider cea mai bună, căci este temeinică, altfel la noi se văd doar cele de la suprafață. Bărbații, ca și femeile, au arareori o educație adevărată și de aici se trage un motiv principal al stării noastre încâlcite, căci cum trebuie să acționeze bărbații <de stat> asupra masei necioplite a poporului, când ei înșiși nu sunt foarte învățați? Mă refer la <educația> lăuntrică, spoiala de afară este, la noi, destul de înșelătoare, a completat el.

p. 85 Bărbatul vorbea atât de cinstit, cu o tristețe atât de întunecată despre patria și poporul lui, fără a ocoli părțile sale bune și dezvoltând asupra marilor lipsuri, încât am văzut că am în fața mea o personalitate însemnată // însă mai multe despre el nu am putut afla.

În cursul discuției am întrebat și despre influența rusească.

Influența Rusiei apare, ca urmare a religiei sale, ca una însemnată, doar că o stăpânire rusească nu este dorită la noi; micul partid care este în favoarea acestui fapt poate acționa doar prin aurul rusesc, nu printr-o simpatie sinceră. Am avut destulă stăpânire rusească în ultimul război. Mai cu seamă, ar fi bine dacă puterile străine nu ar vrea să se preocupe atât de mult de noi. Să fim lăsați să mergem pe calea noastră, nevoia unei ordini durabile în condițiile <din țară> se găsește aici și chiar dacă mai există unele lupte interne, tot astfel s-ar găsi, la sfârșit, bărbații potriviți pentru a ne aduce liniștea ce se întrezărește mereu la o <cu atât> mai mare depărtare, cu cât străinii își continuă intrigile. Acesta este cel mai rău lucru pentru noi, credeți-mă, a completat el. [Urmează discuția cu negustorul sârb din Zemun despre Miloș Obrenovici.]

p. 86 Spre marea mea tristețe a trebuit să mă despart la Jasenova³⁹ de atractiva mea companie de călătorie, căci acolo calea ferată se desparte înspre Oravița, iar aceasta era următoarea mea destinație.

p. 87 Deja de la Vârșeț apăruse un foarte frumos lanț muntos, ce, totodată, formează piciorul masivului bănățean // terminația sudică a Carpaților. Acest ținut dă un vin deosebit. Joardele de viță sunt crescute aici, ca peste tot în Ungaria, nu pe araci ci cu totul jos; de aceea, de la o distanță potrivită, podgoriile se aseamănă mai mult cu câmpurile de cartofi decât cu viile, așa cum suntem noi obișnuiți cu ele. În Banat, se ține seamă de avantajul că la o asemenea tăiere joasă a joardelor se obțin struguri mai zemoși și recolte mai bogate. Cred totuși că, deși cel dintâi <motiv> este, în mare parte, adevărat, mai degrabă lipsa de araci este pricina acestei tratări diferite a viilor, în contradicție cu practica podgorenilor noștri. Vinul din Banat, ce provine din <viile> crescute în număr mare și foarte divers pe munții din jur, este bun, însă foarte acidulat și tare. Vinul din Moldova, Bela Crvka, Vârșeț, Bărbosu⁴⁰

³⁹ Localitate în Serbia de astăzi.

⁴⁰ *Borbosa*, sat. com. Ramna, jud. Caraș-Severin.

ș.a.m.d. este cel mai bun și, dacă ar fi mai bine cultivat, ar fi cu adevărat excelent. Nu există îndoială că, în condiții de circulație și vamă mai convenabile, acest vin din Banat ar dobândi multe aclamații în Germania.

Cu cât mai aproape se ajunge de Oravița, cu atât mai mult urcă muntele în linii ascuțite, cu pante abrupte, văi adânci și acele frumoase bolți ce sunt specifice munților calcaroși. //

Pădurea se dezvoltă într-o masă compactă și se recunoaște că toată constă din p. 88 copaci cu frunza schimbătoare. Din păcate, versanții aflați lângă sate arată urmele neîndoielnice ale amestecului irațional al oamenilor, sprijinit de dinții ascuțiți ai vitelor ce pasc pe izlaz. <Pe versanți> au crescut fie numai tufișuri joase, cărora, în aceste ținuturi, li se împotrivesc chiar și vitele, fie sunt cu totul golași, străbătuți de cursuri adânci de apă. Astfel dau o impresie tristă de deșertăciune, neoferind nici măcar o pășune, cât de mică. Pe cât ochiul meu s-a înviorat la vederea munților după o lungă călătorie prin câmpie, tot atât m-a mâhnit priveliștea aceasta, ce mi-a arătat că neînțelegerea tratării pădurii era aceeași printre oamenii de pe orice meridian.

Trenul s-a oprit și ne-am găsit în fața unei văi adânci în care se întinde orașul minier Oravița⁴¹.

IV

Domenii montane și camerale – Oravița – Instalația de impregnare

p. 89

– Fabrica de parafină – Locuitorii Banatului – Germanii – Românii

– Bulgarii și țiganii – Românii din perspectiva fizică și morală, îmbrăcămintea

lor, hrana, moravurile și obiceiurile – Biserica și școala – Popa

– Agricultura și creșterea vitelor

În partea de răsărit a Banatului se face o deosebire esențială între domeniile camerale și domeniile montane.

Cele dintâi au fost mai înainte proprietate a statului, erau <așadar> aerarice, Aerarul era proprietarul. Aici era în vigoare principiul după care fiecărei gospodării, o așa-numită *Sesfion*, îi erau împărțite 32 de jugăre de pământ. Suprafața de teren era prețuită și împărțită după bonitate, de pildă podgorie, lan de grâne sau de cucuruz ș.a.m.d., iar din fiecare dintre aceste bonități se împărțea fiecărei *Sesfion* exact atât de mult, până când cele 32 de iugăre erau completate. Pământul rămas se numea „pământ liber” și aparținea proprietarului, acestea erau desigur cele mai proaste loturi. Nu este lipsit de interes // să remarcăm că o p. 90 organizare cu totul asemănătoare se găsește în Suedia și Finlanda, și acolo se acordă fiecărei gospodării țărănești atât pământ, pădure și pășune cât se consideră necesar pentru întreținerea unei familii, rămășițele, în nord <constând> doar <din>

⁴¹ Oraș. jud. Caraș-Severin.

pădure, se numesc *överlopsps jorden*⁴² – ceea ce trebuie tradus tocmai prin proprietate alienabilă⁴³. Țăranilor nu li s-a dat niciodată, pe aceste domenii camerale, pădure, în schimb li s-a dat dreptul de a strânge lemne de foc din pădure – vreascuri, uscături, crengi căzute – și <dreptul> pășunatului în poienile din păduri. Acum, aici se comasează, adică are loc agregarea proprietăților. O parte a acestor proprietăți ale Aerarului au fost vândute de stat, după cum se va arăta, deosebit, mai departe, privilegiatei Societăți cezaro-crăiești de căi ferate ale statului⁴⁴. Aici, Societatea este proprietar de pământ iar relațiile <agrar> rămân, în general, la fel ca mai înainte.

Printre domeniile montane nu se găsește chiar nici o proprietate străină. Trăiau acolo doar coloniști, care au fost așezați pentru exploatarea minelor sau ca oțelari și pădurari, și cărora li s-au alăturat, în decursul timpului, meșteșugari, negustori, cârciumari și alții asemenea. Tuturor acestora li s-a împărțit atât pământ cât doreau să deștelenească, dar stăpânul rămânea proprietar și plătea impozitul agricol ca atare. Lotul coloniștilor era chiar moștenit sau vândut, dar numai cu //
p. 91 încuviințarea și păstrarea explicită a drepturilor proprietarului. În anul 1859, societatea de căi ferate a renunțat formal la acest drept, câte vreme loturile de teren se aflau înăuntrul limitelor domeniului <montan>.

Orașul minier Oravița este așezat, la aproape un ceas distanță, într-o vale ce se îngustează între munți, mărginită de munții înalți și abrupti, goliți de păduri. Așezarea este foarte potrivită, vara însă este înăbușitor de cald, mai mult din cauza munților de calcar golași. Temperatura anuală este, după o medie de 15 ani, 8,7° R<éaumur>⁴⁵. Conform acesteia, aici cresc toate plantele de grădină ale sudului, piersici, vița de vie și altele asemenea, deși muntele înalt este așezat atât de aproape.

La Oravița, ce are cam 7 000 de locuitori, se află sediul unei judecătoria de district⁴⁶ și al comandamentului cezaro-crăiesc⁴⁷ pentru Banat și granița militară, precum și o autoritate cadastrală⁴⁸. Căpitănia montană, doar o autoritate de poliție montană, nu are nici o altă influență asupra locului, decât aceea că trebuie să vegheze ca măsurile ce țin de ordine în ținutul montan să fie îndeplinite. În afară de acestea, Oravița este sediul administrativ al Oficiului Superior Forestier al societății pentru Pădurile și Domeniile Bănățene, al oficiului forestier, al unei administrații superioare a uzinelor de metal, a unei procuraturi, al casei centrale a societății și al administrației căilor ferate.

p. 92 Orașul practică un comerț agricol însemnat cu // ținuturile din împrejurimi. Mineritul a fost important mai înainte vreme, în apropiere de Oravița, acum a decăzut mult, doar câteva piue de pisat minerale⁴⁹ mai sunt încă în serviciu.

⁴² „Pământ liber”, în text, în forma coruptă *överlopsps jorden* (în limba suedeză).

⁴³ *Ueberland*.

⁴⁴ *Kaiserliche und königliche privilegierte österreichische Staats Eisenbahn Gesellschaft*, societate cu capital mixt austriac și francez, fondată în 1834 la Viena. Societățile fondatoare au fost Banca baronului aromân Gheorghe Sina, Arnstein & Eskeles și Société Générale de Crédit Mobilier.

⁴⁵ Echivalent cu 11° Celsius.

⁴⁶ *Bezirksgericht*.

⁴⁷ *K. k. Berghauptmannschaft*.

⁴⁸ *Grundbuchsbehoerde*.

⁴⁹ *Pochwerke*.

În apropierea gării, societatea de căi ferate a ridicat o fabrică mare pentru impregnarea lemnului, mai ales de fag, pentru traverse. Aici se impregnează lunar, după cea mai nouă metodă a lui Boucherie⁵⁰, 10 000 de picioare cubice cu vitriol de cupru⁵¹ iar 120 de traverse sunt gata în fiecare zi. Lemnul de fag este impregnat cu totul, câtă vreme nu are un miez mort în interior, și dacă menținerea lor ca traverse este asigurată, acesta ar fi un mare câștig, căci lemnul de stejar exploatat în Slavonia (regiune istorică în nord-estul Croației) este mai puțin rezistent. Traversele de stejar de pe linia de la Oravița către Jasenova aveau 7 ani iar în prezent erau schimbate în întregime.

În afara acestui atelier de impregnare se afla în construcție o mare fabrică de parafină, de asemenea a societății, prin care nafta provenită din galeriile de cărbune de la Anina (Steierdorf) va fi transformată în bunuri.

Oravița se desparte în două părți principale. Cea așezată la ieșirea din vale se numește Oravița Românească și este locuită aproape în întregime de români, de partea văii se află Oravița Germană.

Locuitorii ținutului montan și cei ai câmpiilor ce se întind la poalele munților sunt germani, români, // bulgari, țigani și câțiva sârbi și maghiari amestecați.

p. 93

Germanii se găsesc în toate ținuturile minere, unde locuiesc împreună cu românii, există totuși unele <locuri>, de pildă Anina, unde, în afară de puține familii, trăiește o populație curat germană. Cei mai mulți germani erau mineri sau oțelari și au emigrat, la începutul mineritului, din Ungaria Superioară și din provinciile germane ale Austriei, în parte din secolul al XV-lea, în parte abia sub Maria Tereza. În ultima vreme aceste emigrări au fost reluate cu elan de societatea de căi ferate, pentru creșterea brațelor de muncă din minerit, fiind aduși, cu precădere, <coloniști> din Boemia. Însă, în afară de aceștia, au venit, datorită creșterii exploatărilor miniere și oțelăriilor, și câțiva muncitori germani și astfel se găsesc aici reprezentări oameni din Harz, Westfalia și Suabia, ș.a.m.d. De asemenea, și urmașii coloniștilor de mai înainte au păstrat moravurile, obiceiurile, portul și limba germane. Asemenea apropieri de indigeni, ca acelea despre care am povestit mai sus despre germanii din Ungaria, nu se găsesc aici. Cred că aceasta se trage, în parte, de la situația climatică a domeniilor montane, ce corespunde mai mult cu cea din Germania de Mijloc, astfel încât o schimbare a hainelor, ca aceea din câmpiile călduroase ale Ungariei, nu a fost cerută, // și nici a meseriilor, ceea ce izolează și mai mult oamenii. La Anina am intrat, într-o sâmbătă, în casa unui miner, erau urmași ai emigranților din Stiria⁵². Camerele de locuit erau cu adevărat curățate și dereticate, vesela de bucătărie bine frecată iar omul ședea în fața unei bucăți zdravene de friptură de porc. Mi-am arătat mulțumirea asupra ordinii și curățeniei din casă, la care minerul, cu o anume mândrie și un început de timiditate, ca și cum aceasta s-ar fi înțeles de la sine, a răspuns: „Da Domnule, dar suntem, de asemenea, germani”. Și m-am bucurat să găsesc aici simțământul național încă viu.

⁵⁰ Dr. Boucherie, inventator al unei metode de tratare a lemnului proaspăt tăiat (1838).

⁵¹ *Kupfervitriol*.

⁵² Steiermark, regiune în Austria de astăzi, loc de proveniență al coloniștilor aduși pentru exploatarea zăcămintelor miniere din Banat.

Câmpiile bănățene au fost ocupate de coloniști din Württemberg, care au fost favorizați cu precădere în timpul guvernării Mariei Tereza⁵³. Cei mai mulți germani țin de credința romano-catolică, numărul protestanților este foarte restrâns.

Românii care locuiesc domeniile montane și își câștigă existența fie ca mineri sau oțelari sau ca tăietori de lemne, cărăuși și cărbunari, au emigrat din Țara Românească sub Cantacuzino⁵⁴ în secolul al XVII-lea. Sunt numiți *Pofanen* și se deosebesc mai ales prin port, mai puțin în moravuri, de românii care locuiesc la țară. Aceștia erau acasă aici de 1.000 de ani, ca un popor de păstori nomazi. // însă p. 95 abia în secolul al XVIII-lea s-au așezat în satele învecinate și s-au dedicat mai mult agriculturii. Se numesc *Fradutzen*, se numeau din vechime români (Romani), în timp ce *Pofanen* se numesc doar din vremurile mai noi, de la 1848. Se diferențiază, de asemenea, de cei emigrați în ultima vreme din Țara Românească, românii care locuiesc în regiunile cu fabrici, precum *Zirenen*, portul lor este asemenea celor al *Pofanen*, dar nu îmi sunt cunoscute deosebiri de neam. Cu puține excepții, românii țin de biserica grecească neunită.

Bulgarii, sau *Krassovener*, după cum sunt numiți în acest ținut, deoarece locuiesc o limbă mică de pământ din fostul comitat Carașova⁵⁵, au emigrat din Bulgaria și cu atât mai mult se mențin neamestecați cu românii, căci aparțin bisericii romano-catolice. <Se ocupă cu> agricultura și creșterea fructelor și practică zootehnia. Nu trăiesc pe domeniile montane. Veșmintele lor se aseamănă celor ale românilor.

Țigarii s-au așezat, în parte, pe domeniile montane, unde sunt bine văzuți la turnătorii ca fochiști destoinici, în parte se mută ca nomazi, cei mai mulți supraviețuiesc din cerșit. La granița <militară>, de pildă, nu departe de Bela Crvka, se găsesc sate de țigani pure, în parte încă în starea primordială. Despre religia lor p. 96 domnește o // anumită necunoaștere, iar concepțiile lor despre *al meu* și *al tău* par destul de dezordonate.

Despre cele două neamuri numite în urmă voi relata câte ceva în povestirea peregrinărilor mele prin interiorul țării, unde le-am cunoscut, dar dorim să tratăm mai îndeaproape despre români, acest popor neobișnuit de interesant, cu adevărat poetic, chiar aici. Am vizitat adesea locuințe ale românilor bogați și săraci și m-am ocupat de aceștia cu afecțiune, pentru a cunoaște moravurile și modul lor de viață și astfel cred că pot arăta aici câteva noutăți, cu siguranță însă foarte interesante.

Românii

La români, bărbații sunt de cele mai multe ori de mărime mijlocie la corp, din când în când se văd mai multe făpturi înalte decât scunde, crescute subțire și cu trăsături regulate. Sunt neîndemânatici și înceți în mișcările lor, totuși această

⁵³ Maria Tereza (1717–1780), arhiducesă a Austriei, regină a Ungariei și Boemiei (1740–1780). În timpul domniei ei a luat ființă granița militară bănățeană și s-a început colonizarea regiunii pentru exploatarea industrială a resurselor minerale.

⁵⁴ Șerban Cantacuzino, domnitor al Țării Românești între 1678–1688.

⁵⁵ *Krasso*.

greutate are mai degrabă trăsăturile lenei decât cele ale prostiei. Figura este prelungă iar capul de aceeași formă, la mulți bărbați se întâlnesc adesea trăsături nobile. Culoarea întunecată a feței pare mai degrabă <datorată> vremii, căci pigmentul natural al // rasei, <este> așa, ca la țigani; ochii, cu precădere negri, au p. 97 aproape mereu o expresie vicioasă, sclipesc viu când sunt agitați, însă, de cum se vede observat, bărbatul pleacă imediat capul, umil. Pletele întunecate, lungi și dese atârnă în jurul capului, în dezordine, sălbatic și neîngrijite. Gura frumos construită și dinții albi, frumoși, întregi, sunt umbriți de o mustață deasă și lungă; românul nu poartă niciodată cioc, purtarea acestuia este un privilegiu al preotului (*popa*). În general, românul lasă impresia unui om puternic, bine făcut și nu arareori se văd printre flăcăii și bărbații de vârstă mijlocie figuri și făpturi cu adevărat frumoase.

Sexul frumos merită cu adevărat această denumire în tinerețe, am văzut și la oamenii de rând atât de multe făpturi femeiești cu adevărat frumoase și fermecătoare. Forma capului și a chipului este de cel mai frumos și regulat oval, nasul de o formă cu adevărat romană, ochii cu gene lungi și sprâncene dese sunt de obicei întunecați, adesea cu totul negri, ca părul, și au o expresie incisivă, se poate spune chiar poetică, dar care, atunci când sunt însuflețite, de exemplu la joc, ia una vie, dar niciodată ca un foc sălbatic. Părul lung este considerat un <gest> de frumusețe deosebită și nu numai, pentru că fetele românce// își întăresc părul prin p. 98 împletirea unor codițe false, ceea ce arată că-i dă o îngrijire deosebită. Poate fi văzut întotdeauna drept, strălucitor, însă grăsimea părului înlocuiește, în orice caz, pomezile fine, și <c> bine pieptănat. Am văzut adesea că fetele tinere, când se odihneau la amiază, după muncă, mergeau la râu, își spălau fața și își puneau părul în ordine, lucru pentru care nu arareori se folosea un ciob de oglindă. Figura și corpul sunt zvelte și fără defecte, forme frumos rotunjite fără o opulență deranjantă. Picioarele și mâinile <sunt> drepte și mici. Mișcările fetelor tinere sunt, ca și purtarea lor, pe cât se poate de grațioase și elastice, le-ar întrece pe doamnele noastre din oricare salon de la noi. Cred că această ușurință excepțională a mișcărilor, împreună cu o anume siguranță a manierelor, vine de la aceea că sunt obișnuite din tinerețe să poarte pe cap încărcături mici. Se vede adesea o româncă purtând pe cap un copil mic într-un coș lung, o boccea în spate iar în timpul mersului torcând un fûs de lână, pe care îl pun într-o parte, de cele mai multe ori nici plat, nici neted. Femeile tinere au un ten proaspăt și pielea netedă, din păcate nu o păstrează multă vreme, căci domnește printre fetele prostului obicei de a-l boi cu alb și roșu, de asemenea de a colora și genele. //

Urmările pernicioase pentru pielea ale acestuia sunt cunoscute. Fetele sunt, în p. 99 general, curate, însă la femei aceasta lasă de dorit curând, desigur prin greutatea muncii. Pe cât de drăgălașe și plăcute sunt fetele românce în aparențele lor exterioare, pe atât de puțin se poate spune acest lucru despre femei, se neglijează tot mai mult și mai mult și chiar la cele bogate nu rămâne, până la urmă, nici o urmă din frumusețea de mai devreme.

Românul este laș, înșelător, vicios, crud și leneș. Nu va ataca niciodată un om, mai ales când acesta este înarmat cu o armă de foc, având în fața acestuia o teamă sfântă, atacând cu intenții hoștești, o face adesea doar pe la spate sau dacă depășesc cu mult ca număr, de pildă pătrunzând în case, fapt la care nu face nici o

deosebire între tovarășii săi de neam și alți oameni. Pentru aceasta comite cele mai rafinate cruzimi, din care am dat deja un exemplu mai sus și vor mai urma mai târziu alte câteva. A nu face nimic este fericirea vieții sale, ca și orientalul, își lasă femeia să lucreze pentru el, iar cea mai mare plăcere a sa este când, spre vremea recoltei, poate să își strângă prunele din grădină, căci creșterea acestora este tratată cu pasiune, ca pregătire pentru rachiu. Adesea se văd la piață bărbați zdraveni care p. 100 șed toate ziua pentru a vinde un coș de fructe. Muncește doar pentru // a câștiga banii peșin necesari în caz de nevoie, pentru a-și putea plăti impozitele, pentru puținul de care este nevoie în casă și, cel mult, pentru a-și cumpăra o pereche de boi. Românul se ocupă mai ales de cărăușie și stă cu boii adesea cu săptămânile pe drum sau în pădure, unde transportă cărbuni sau lemn. Când îl apucă noaptea, își deshamă animalele, le lasă pe pajiștea din pădure, își face un foc, își pregătește o cină frugală și doarme. Dacă vremea e proastă se întinde sub căruță, în mijlocul drumului, învelindu-se în pătură sau în blană și se odihnește mai bine decât mulți orășeni în pernele lor moi. Adesea se întâlnesc asemenea căruțe, în care bărbații dorm iar femeia mână. Altfel, românul este un vizitiu foarte apt, aduce lemnul pe drumuri incredibil de abrupte și de proaste din munți, încât se crede, în orice clipă, că om, boi și căruță trebuie să ajungă jos, în bucăți, și totuși se întâmplă rar vreun accident. Dacă se dorește multă muncă de la un român, atunci trebuie să i se stabilească o leafă mică, de câștigă mult, muncește doar câteva zile pe săptămână, dorința de a-și strânge un capital îi este străină.

Acestea sunt, în orice caz, mari umbre în caracter, dar sunt în mare parte p. 101 acelea care // se găesc mai mult sau mai puțin la fiecare neam oprimat, înrob, cu siguranță că poartă mai puțin din vină, îi sunt needucate și pedepsite. A fost obișnuit să vadă în oricine stă mai sus un mânuitor de baston. Într-adevăr, nu este exagerat dacă spun că a bate românii pare ceva aflat în ordinea firii. Trebuie să fie așa, se spune, <căci> fără bătaie, românul nu poate fi guvernat. El însuși recunoaște, într-o anumită măsură, acest fapt, căci dacă primește de la cineva lovituri zdrene și nu i se pare că e chiar pe nedrept, spune că „acesta este un domn adevărat”, în timp ce îl ia în răs pe acela care îl aduce la ordine doar prin cuvinte. Totuși, natura l-a înzestrat cu câteva calități.

Românul este, în general, foarte cumpătat, știe când să se oprească din patima băturii. Înclinațiile sale spirituale sunt, de la natură, bune, dar eu sunt inclinat a crede, chiar mai mult. Țăranul de rând, cărbunarul sau căruțașul este în stare să își pledeze cauza cu o asemenea logică solidă și cu un avânt binecunoscut, astfel încât uimește. Are pregătite imediat răspunsuri șfichiuitoare. Într-una din peregrinările mele am ajuns, în compania unui funcționar al pădurilor și domeniilor bănățene în p. 102 satul de tăietori de lemne și cărbunari // <numit> Padina Matei⁵⁶ (91 de case numerotate și 630 de locuitori), unde am văzut o capelă micuță, cam de 25 de picioare lungime și 15 picioare lățime, construită grosolan, din scânduri, printre îmbinările cărora fluieră vântul, lemnul stricat amenința să se sfărâme în orice clipă. În acea vreme, școala era în schimbare, după cum trădau urmele neîndoielnice, un staul pentru cai, vaci sau porci cam de 12 picioare ocupa o odaie și avea două bănci cam pentru 12 copii și o tablă neagră cu care sala de clasă se

⁵⁶ *Padina Matei*, sat, com. Gârnici, jud. Caraș-Severin.

putea închide. Însoțitorul meu i-a spus judecătorului care ne conducea că este o rușine ca într-un loc nu chiar atât de mic să fie o biserică și o școală atât de sărăcicioase.

– Da, domnule, este adevărat – i-a replicat judecătorul – dar suntem săraci și dacă stăpânirea nu se sprijină, noi nu putem să construim și să îmbunătățim.

– Acum, dacă aici la Padina Matei nu ați fi niște hoți și tâlhari atât de mari, ați fi fost cu siguranță ajutați, a fost răspunsul funcționarului, la care judecătorul a replicat imediat.

– Da, domnule, este adevărat, dar tocmai pentru că biserica și școala sunt atât de rele suntem așa tâlhari și hoți.

Românul este foarte iscusit în toate muncile manuale, într-un anumit sens un geniu al mecanicii.// p. 103

Acest fapt este dovedit, de pildă, de morile cu făcaie simple. Apa urcă cu o cădere corespunzătoare către o roată așezată orizontal ale cărei cupe sunt dispuse pe înălțime ca niște linguri și astfel împinge valul vertical. Vădit <aceasta este> ideea turbinei. Educația spirituală este egală cu zero. Scrisul și cititul țin de artele pe care le poate numi ale sale doar în împrejurări foarte rare. Școlile sunt rar frecventate, câteodată chiar deloc, dar apoi copiii nu învață nimic altceva decât rugăciuni!, asta însemnând să psalmodieze rugăciuni obișnuite, fără duh și sens, după cum prescrie biserica. Este o adevărată jale și o rușine cât de jalnic este cultivat învățământul și încă la un popor care sunt înclinat să îl cred ca neobișnuit de capabil de educație. Merită, desigur, osteneala de a te ocupa cu seriozitate de educația și învățământul acestui popor, materialul este, cu siguranță, bun, mai ales la femei, după cum vom vedea imediat. Iar unde femeile se află, proporțional, trupește și spiritual, pe o treaptă atât de ridicată ca la români, introducerea unei stări morale mai bune va fi, corespunzător, mai ușoară, căci sămânța binelui, pe care mamele o plantează copiilor prin laptele lor se va usca arareori.

Românii nu cerșesc niciodată, cel puțin mie nu mi s-a întâmplat niciodată să mi se ceară. Sunt prea mândri pentru asta. Dacă li se dă la vreo // ocazie bacșiș, p. 104 atunci îți mulțumesc fără să arunce vreo privire la sumă, prin aceasta arată cu adevărat un caracter nobil, prin aceea că iau ce li se oferă, că nu sunt nici pe departe în căutarea căpătuiei și astfel fac de rușine pe toți bunii noștri chelneri și chelnerițe. La fel de puțin este românul curios, nici chiar femeile, niciodată nu am fost stânjenit ca altundeva cu atât de obișnuitele întrebări despre locul de baștină și altele asemenea.

Femeile românce sunt, după obiceiul oriental, cu totul supuse bărbaților lor și, de fapt, trăiesc doar pentru aceștia și pentru copiii lor. Sunt deosebit de harnice și iscusite. Nici fetițele mici nu sunt decât rar văzute fără fus. Dacă femeile stau la piață, atunci au fusul ca tovarăș sau cos la podoaba cămășilor lor sau altele asemenea. Românce țese materialul de lână pe care îl folosește bărbatul ei, pânza și straietele ș.a.m.d. Pe scurt, confecționează tot materialul pentru îmbrăcăminte lor. Pe lângă acestea, ornează pantalonii largi ai bărbaților cu cusături pe care le fac ele însele, brodează cămășile lor și ale soților cu mare artă și vopsesc lâna și bumbacul necesare pentru aceasta, se îngrijesc de întreaga gospodărie și ajută bărbaților la muncile câmpului și grădinii, la podgorii, la pădure, chiar și ca salahori la construcția zidurilor și la altele asemenea pot fi văzute. De asemenea, pot fi adesea

p. 105 văzute încărcate cu copiii lor mici // și după grija pe care o arată pentru aceștia, pare a fi o mamă afectuoasă. Fetele au parte de la fel de puțină sau de multă <grijă> ca și băieții, cu care merg împreună sau nu la aceeași școală. În satul dunărean Plavișevița⁵⁷ de la granița militară, am văzut o țărancă tânără, drăguță, a cărei cămașă frumos brodată mi-a plăcut atât de mult, astfel încât m-am apropiat de ea și, prin mijlocirea unui tâlmaci, am început o conversație. Era fiica unui preot (*Popa*), măritată cu un țăran, nu știa nici să citească nici să scrie, nu mersese niciodată la școală. Fiica unui cleric! Acest fapt dă o privire fidelă și promptă a învățaturii poporului. Și asta într-un stat de la care se așteaptă o răspândire a culturii în răsărit.

Fetele românce sunt zugrăvite, în general, ca cinstite, flăcăul ține la buna faimă a alesei sale. Dar tocmai de aceea femeile căsătorite nu trebuie să fie o pildă de moralitate.

Limba românilor, una cu adevărat romanică, cu foarte multe sunete latinești, de pildă *domini*, domn, *porta*, poartă, *bun*, bun, *frapsin*, frasin, *carpin*, carpen, fag, fag, este una care sună bine și plină de tonalități.

Îmbrăcămintea bărbaților constă, vara, dintr-o cămașă (*gamasc*) de in sau p. 106 cânepă, cu un guler micuț, ridicat, care, // ca și deschizătura, este brodată cu o margine roșie, albastră sau verde din lână. Această cusătură se deosebește, după model și culoare, între sate, astfel încât se poate recunoaște după acesta locul de baștină al omului. Cămașa se poartă peste pantalonii largi de in (*ismenje*). Peste un bandaj din bucăți colorate de pânză (*obelje*), cu care piciorul este învelit până la pulpă și care este, de cele mai multe ori, legat cu curele roșii, piciorul este încălțat cu sandale strânse cu curele (*opincs*). Ciorapi nu cunoaște românul. Această încălțăminte rămâne asemenea vara și iarna. Peste cămașă se poartă o vestă din lână, albă sau cenușie, prevăzută în față cu un rând gros de nasturi. În jurul mijlocului poartă o curea de piele lată, groasă, adesea grea de 3 până la 4 pfunzi⁵⁸, întărită cu trei catarame de aramă, în care sunt păstrate cuțitul, amnarul, pipa, tabacul și altele asemenea. Pe vreme rea de toamnă sau primăvară se poartă încă un gheroc, din lână albă sau neagră, cel mai adesea maro sau albastră, împodobită cu cusături bogate, colorate, din lână, adesea și cu aur sau argint. Cea albă se cheamă *Iabanitza* și este considerată mai frumoasă decât cele închise la culoare, numite burcă. Vara își acoperă capul cu o pălărie de pâslă, turtită, dar joasă (*palavia*), iarna cu o căciulă de blană⁵⁹, care, de cele mai multe ori, din pricina smocurilor lungi de lână, dă bărbaților o înfățișare sălbatică. //

p. 107 Pantalonii de in sunt înlocuiți iarna cu unii de lână (*nadras*) iar partea de sus a corpului se aseamănă cu o vestă scurtă, de asemenea din blană de oaie (*peptare*) sau cu una care ajunge până la genunchi. Când plouă se poartă partea părăoasă în afară, pe vreme de frig pe dinăuntru.

⁵⁷ *Plavischoviza*. 1968–1977 a existat comuna Plavișevița, formată din satele Baia Nouă, Dubova, Eibenthal, Plavișevița, Tisovița. Vechile localități Plavișevița și Tisovița au fost evacuate în anii 1967–1970 de pe amplasamentele lor în actualul perimetru, ca urmare a construcției barajului de la Porțile de Fier I.

⁵⁸ Unitate de măsură echivalentă cu 0,25–0,50 kg.

⁵⁹ În text *Klebecz*, formă coruptă pentru elabăt.

Astfel se poartă *Pofanen*, la *Fradutzen* materialul este mai grosolan, cusăturile au mai puțin gust, cureaua de piele este lată de 12–15 țoli⁶⁰, cu 5–6 catarama și adesea grea de 5–6 pfunzi. Căciula este mai mare, din mai multă păslă și mai turtită.

Toată partea femeiască a *Pofanen* poartă doar o cămașă albă de in care ajunge aproape până la glezne, cusută la deschizătură și la subsioară cu lână roșie, neagră și albastră, cu modele diferite. În zilele de sărbătoare, această <cămașă> este foarte frumoasă, deosebit de curată și bogat împodobită, cu mult gust și dantele largi. Peste cămașă poartă, ca podoabă de sărbătoare, un ilic deschis în față, din lână închisă la culoare, altfel, cămașa este singurul obiect de îmbrăcăminte. În jurul taliei leagă un brâu lat de 6–8 țoli, din lână colorată, și cu diferite modele, de care atarnă, în față și în spate, un fel de șorț din același material și culoare, însă este legat cu margini brodate (numite în față șorț, în spate *Obregg*), care coboară până la genunchi, astfel încât pe părți // cămașa rămâne la vedere. Aceste șorțuri sunt purtate p. 108 chiar și de cei mai mici copii. Vara, toate femeile merg desculțe, doar la hore și la alte ocazii sărbătorești poartă ciorapi și încălțări, iarna opinci, ca și bărbații și tot atunci femeile poartă, ca și bărbații, un pieptar de lână fără mâneci, cu partea aspră pe dinăuntru, fetele chiar și pe cele mai mari friguri merg doar în cămașă.

Fradutzen se deosebesc de *Pofanen* mai ales prin faptul că fota și șorțul sunt împodobite, ca și legătura din jurul taliei, cu franjuri vopsite în roșu, negru, verde și albastru, care ajung până la genunchi.

Femeile poartă fie o bonetă joasă, cu o panglică lată, care este cusută, ca podoabă, cu aur și argint sau un batic legat pe frunte. Fetele merg, de cele mai multe ori, cu capul descoperit, poartă basmaua legată sub bărbie. Părul este pieptănat cu atenție cu cărare, la zile de sărbătoare, după cum am spus deja mai sus, sunt adăugați cărlionți falși, iar podoaba capului desăvârșită cu panglici, flori artificiale sau naturale. Cu flori naturale se împodobesc cu plăcere fetele românce, însă în zilele de lucru doar cu un buchet micuț, adesea doar cu o singură floare la fiecare tâmplă. La *Pofanen* pletele atarnă lungi până pe spate, la // *Fradutzen* sunt p. 109 învârtite în jurul capului. Ca podoabă se întâlnește adesea pe cap una, două sau chiar trei rânduri de monezi, de la frunte până la ceafă și monezi atarnate în jurul gâtului. Fetele bogate poartă ducați, cele mai sărace taleri sau crăițari în jurul gâtului, iar în păr piese de cupru⁶¹. Se pune mare preț pe aceste podoabe din monezi, iar româncele mai degrabă fac datorii decât să se despartă, la vremuri de restriște, de aceste bijuterii.

Până către jumătatea veacului trecut, românii locuiau de obicei la țară, răspândiți în sălașele⁶² lor. Abia sub Maria Tereza au fost mai mult legați de locuințe stabile, le-a fost dat pământ, au început să practice cultura câmpurilor și s-au mutat laolaltă în sate propriu-zise, unde fiecărei familii i-a fost dat un loc de casă cu grădină. De aceea, surprinde stilul regulat în care sunt construite aproape toate satele românești din Banat. Lângă școală sau, la granița militară, lângă locuințele ofițerilor, se găsește așa-numita toacă⁶³, o scândură de fag mică, atârnată

⁶⁰ Unitate de măsură echivalentă cu 25 mm.

⁶¹ Sechskreuzer.

⁶² Szallas.

⁶³ Klopfe.

de o sfoară, în care se bate cu ciocane de lemn pentru a stânge obștea. Mie asta mi-a adus aminte, foarte viu, de toaca⁶⁴ minerilor din Harz. În perioadele de post, copiii atârnă pe lângă cele mai multe case o asemenea toacă și din acestea, adesea mai p. 110 multe deodată, // se înalță un sunet aparte, în cea mai mare parte armonic. Se consideră că acest fapt este o chemare ca, în acest răstimp, să nu se poată uita de rugăciune.

Pe domeniile montane, locuințele românilor sunt, în cea mai mare parte, doar din lemn, construite pe temelii de piatră și acoperite cu șindrilă. Coșul de fum este așezat adânc în acoperiș, din nuiiele împletite și lipite cu humă. În satele din partea de câmpie, casele sunt de cele mai multe ori din piatră, cu acoperiș de paie sau stof. Surprinzător, ferestrele nu sunt mici, sunt mult mai mari ca la slavi, prevăzute, în loc de bucăți de sticlă, dar nu arareori, cu hârtie sau bucățele de geam lipite în hârtie. Înăuntru se găsesc rar mai mult de 1–2 camere, pe lângă bucătărie iar staulul este, de cele mai multe ori, lipit de casă. Lângă acestea nu lipsește niciodată o grădină mică; am găsit cultivate, cu precădere, usturoiul și ceapa, totuși și ceva flori, dintre pomii fructiferi se cultivă, cu precădere, prunul, care aici este foarte bun. La țară apare, în jurul și lângă casele românilor, salcâmul, copac preferat al lor.

Nemaipomenit de simple sunt uneltele casnice; o masă joasă, înaltă de cel mult 2 picioare, cu câteva scaune joase fără spătar. Podeaua este arareori din lemn. Patru stâlpi înfiți în pământ pe care sunt întinse scânduri reprezintă patul, un sac p. 111 umplut cu frunze de porumb sau paie // cu o pătură <țin> loc de pat. Adesea, chiar cea din urmă lipsește iar blana de oaie sau haine vechi sunt folosite în locul ei. Cuverturile⁶⁵, mai ales la oamenii bogați, sunt frumos lucrate, cu culori vii, de asemenea făcute în casă de gospodină, aceasta fiind deosebit de mândre de asemenea produse. La cei avuți se găsește uneori chiar câte o pernă. În zonele de munte, un cuptor de pământ, mare, ocupă adesea o pătrime din cameră. În colțul de răsărit al camerei este atârnată o imagine sfântă, adesea i se construiește un altar mic, un obiect al adorației casnice. Lipsa de gust, după cum este cazul și la noi, stăpânește asupra acestor imagini, căci românul vrea ca acestea să aibă mult aur și culori vii. În spațiul ce formează holul casei se găsește cuptorul de gătit, iar câteva tinichele, un horn mare din tablă de plumb, câteva tigăi, farfurii și linguri de lemn formează toată vesela bucătăriei.

*Hrana principală a românilor este formată de cucuruz, din care pregătesc un soi de fiertură (mălai, *Malay* sau *Kolesce*), în care făina este pregătită cu apă și ceva sare și fiartă pe tăciuni. De asemenea, ei mai gătesc făina de porumb cu ceva slănină într-un păsat ce se numește mămăligă (*Mamaliga*). Laptele este mult iubit de român, totuși plăcerea degustării acestuia este deosebit de restrânsă, din pricina multor zile de post, și // astfel vacile sunt mulse doar din când în când. <astfel că el> are de fapt nevoie de ele doar pentru prăsilă. Altfel, el iubește brânza de oaie, ceapa, usturoiul, mănâncă rar carne de oaie, mai degrabă slăcina și peștele uscat, niciodată unt și multe fructe, cu care Banatul a fost binecuvântat din plin. Doar la zilele de sărbătoare se mănâncă din carnea de vită, supă făcută din aceasta este însă respinsă ca neplăcută la gust. În perioadele de post, care, socotite cu totul, dau cam*

⁶⁴ *Hilebille*, în textul original.

⁶⁵ Killim.

200 de zile⁶⁶, se degustă doar mălai, fasole, ceapă și mai ales urzici, gătite ca legumele. Posturile sunt ținute cu tărie și tot ce vine de la animale, chiar ouăle și laptele sunt interzise, nici nu se poate găti cu untură, ce este înlocuită cu untdelemn prost. Cartofii nu sunt iubiți de români, de aceea sunt și foarte puțin cultivați. Băutura constă din vin și rachiu. Nu se poate nega faptul că românul bea prea mult, și nu arareori, însă viciul beției nu iese în evidență atât de mult ca în Galiția, căci aici se bea mai mult vin, acolo doar rachiu. Niciodată nu am văzut o // femeie p. 113 româncă băută, dar, la o ședere scurtă în Galiția, mai multe poloneze.

După cum am văzut mai sus, se aruncă asupra românilor vina lenei și totuși așa este înțelegerea noastră <germană>. Eficiența <românilor> este mai scăzută decât cea a germanilor. Dar să fim drepți. Desigur că bărbatului trebuie că îi lipsește puterea, la o natură umană atât de jalnică și prea puțin corespunzător nutrită. Foarte puțină degustare a cărnii, pe lângă multele zile de post ce vin una după alta, când este oprită și grăsimea puțină, care se consumă doar din slănină, nu pot da putere unui bărbat. De aceea, mai degrabă lipsă de vigoare ar trebui să se numească ceea ce la români se numește, de obicei, lene. Dacă poporul s-ar hrăni mai bine s-ar vedea ce urmări neașteptate s-ar scoate la iveală în privința eficienței sale.

Principala distracție a românilor este dansul, jocul⁶⁷, care se ține în toate duminicile, după slujba ce are loc către seară. Dansul este pornit de fete și flăcăi în aer liber, în fața cârciumii și continuă până când întunericul cade de tot. Apoi aceștia pleacă acasă iar femeile și bărbații joacă în cârciumă, unde o fată care ține la buna ei faimă nu apare niciodată. La joc, flăcăii sunt foarte geloși, dansează toată // seara doar cu aleasa lor și deși românul nu are nici o înclinație pentru încăierări, p. 114 totuși se ajunge adesea la bătăi zdravene între băieți, pentru fete și pentru onoarea primului dans. După o muzică foarte monotonă, care este zgâriată de doi sau trei țigani la viori triste cu trei corzi, perechile se mișcă într-un cerc în tact încet, mai degrabă mergând într-un pas în trei mișcări cu puține figuri, adesea ore de-a rândul. Acest dans se numește *hora*. Al doilea, călușul⁶⁸, este un dans în cerc, săltăreț, iar cel de-al treilea, „de doi”⁶⁹, tot săltăreț, se dansează în perechi, ca și valsul nostru.

Cântecul lor este foarte monoton și aproape fără melodie, cel mai mult în moduri încete, melancolice, neplăcute, pe care muzicienii de profesie le găsesc greu de executat. Instrumente muzicale deosebite nu au. Poezia nu își prea găsește loc printre români, poezii bine cunoscute lipsesc cu totul; de fapt, literatura națională este puțin cultivată.

La nunți, mireasa se împodobește atât cât îi îngăduie averea, cu cea mai frumoasă cămașă, părul ornat cu panglici de mătase în culori vii și o coroană de flori artificiale, un șir de ducați sau monede de argint în jurul gâtului sau pe frunte, p. 115 <iar> pantofii și ciorapii nu lipsesc atunci. De asemenea, flăcăul îmbracă cele mai

⁶⁶ „Perioada postului mi-a fost înfățișată după cum urmează: 56 de zile înainte de Paște. Nașterea Maicii Domnului 14 zile, Sf. Petru și Paul 28 de zile, înainte de Crăciun 42 de zile. Toate celelalte vineri sunt 32, iar toate celelalte miercuri 32 de zile. Cele din urmă nu mai sunt ținute cu strictețe în ultima vreme.” (n. a.)

⁶⁷ *Zsok*.

⁶⁸ *Kaluscheste*.

⁶⁹ *Dedoi*.

bune // haine ale sale, în această zi poartă cizme și pălăria împodobită cu pene și panglici. Mireasa este luată <de acasă> în căruță, de însoțitorii mirelui, pe cât posibil cu patru cai înhămați. Aceștia sunt împodobiți cu panglici colorate, iar căruța înconjurată de flăcăi pe cai. În spatele vizitiului șed, de obicei, trei țigani zdrențăroși, care cântă la viorile lor dansuri și cântece românești. În căruță urcă, alături de mireasă, părinții acesteia și rudele apropiate și apoi se merge în galop până la biserică. După cununie, cortegiul se întoarce la părinții miresei, unde serbarea începe cu un ospăț la care carnea de porc și varza acră joacă rolul principal și apoi continuă cu cântec și joc sub cerul liber și în camere până în dimineața următoare, când oaspeții sunt conduși acasă cu muzică. Se ține mult la ospitalitate și, pentru a fi totul bine aranjat, nu se economisește nici ultimul bănuț. După acestea, mireasa este condusă în pivniță de mamă și de câteva alte femei, i se tund pletele și i se leagă basmau. Dar asta se întâmplă doar la *Pofanen* și, în ultima vreme, <tradiția> a decăzut mult. În timpul zilei, tatăl miresei adună darurile de la oaspeți, cu aceștia se acoperă plata pentru muzică. Astfel se sărbătorește trei p. 116 zile la rând, în parte la părinții miresei, în parte la // tovarășii mirelui. În cele trei zile de sărbătoare, flăcăii merg dimineața devreme cu muzica prin sat, pentru a pofti oaspeții la nuntă, duc un butoiș de vin, din care i se oferă de băut fiecărui cunoscut. Că se întâmplă multe beții zdravene, cititorul o poate crede și fără încredințări deosebite.

La botezul copiilor lucrurile sunt mai liniștite, totuși tatăl dă de fiecare dată un ospăț sărbătoresc, la care sunt poftiți pe lângă nașii de botez⁷⁰, preotul și rudele apropiate. În timpul mesei, nașul adună bani și este obiceiul ca darul să fie măsurat după cel dat la început de naș. De aceea se întâmplă adesea ca hangiuul să îi dea nașului 5 sau 10 guldeni pentru a-i pune pe farfurie și să îi facă pe ceilalți <să dea> același dar. A fi rugat să fie naș este un semn de mare trecere pentru români, de aici obiceiul ca această poziție de naș să fie o moștenire de familie.

Cu totul aparte sunt obiceiurile românilor în cazul unei morți în familie. După ce bolnavul primește ultima cuminecătură, apar bocitoarele plătite, îmbracă bolnavul adesea încă viu cu straietele de îngropăciune, aprind lumânările pentru mort și înconjoară muribundul sau mortul 24 de ceasuri, plângând și suspinând cu // p. 117 bocetele și suspinele cele mai slăbămișoare pentru inimă. Tot astfel, adesea, se plânge și se jeleşte 8 până la 14 zile și nopți la mormântul răposatului, uneori de rude, din dragoste pentru acesta, de cele mai multe ori de bocitoare, pentru bani. În coșciug se așează un baston, un prosop mic, nou, și un crăițar, primul pentru a fi folosit la trecerea peste apa Iordanului, prosopul ca îmbrăcăminte, iar crăițarul pentru a-l îndura pe Sf. Petru să deschidă poarta raiului. Când mortul este dus la cimitir se trage de obicei un foc de armă pentru ca sufletul să nu se întoarcă și la locul de îngropăciune sparg un ulcior nou ca semn al vremelniceii pământene. Dintre aceste obiceiuri, multe au decăzut în vremurile mai noi, însă încă la mare cinste este ținut ospățul funebru de după înmormântare, *pomana* la care sunt poftite toate rudele. La aceasta se chefuiește bine și încă se bea și mai mult, adesea peste măsură. Această pomana se repetă după 6 săptămâni și pentru a treia oară cam

⁷⁰ *Nasc*.

după 6 până la 9 luni. Putința de a o păstra strălucitoare este considerată ca o chestiune de onoare, iar românul adesea își vinde singura vacă din grajd pentru a plăti prețul acesteia.

O altă ocazie de a primi oaspeți o dă ziua sfântului din calendar ce este considerată a „ocrotitorului casei”. Aceste zile se numesc praznice⁷¹, // ceea ce se p. 118 poate traduce doar prin „zi de sărbătoare”, când rudele și prietenii se strâng la un prânz sărbătoresc. Sărbătorirea acestei zile este ținută cu multă strictețe, căci românul crede că altfel îl mânie pe ocrotitorul casei printr-o asemenea delăsare.

Românii sunt plini de superstiții și țin mult la preziceri, vrăjitorie și altele asemenea. Voi relata despre mai multe din cele mai interesante sau specifice chestiuni de acestea de credință.

Femeile bătrâne vorbesc cu fetele tinere, cu care vor să aranjeze o căsătorie.

Bărbații cu părul roșu sunt considerați vampiri⁷² care, atunci când mor, sug mai ales fetelor tinere sângele, dar nu numai. De aceea, cadavrele sunt fixate în partea din spate a coșciugului cu un cui de fier care pătrunde în <leș>.

Dar și alții, nu doar roșcații, pot fi vampiri. Dacă într-o familie urmează mai multe morți rapide, una după alta, acesta este un semn sigur că printre răposați se găsește un vampir. Atunci se deschide mormântul aceluia despre ca există bănuieli; de se găsește o gaură în coșciug, atunci se trage pe acolo un foc de armă sau se înfige un țăruș de lemn prin sicriu pentru ca astfel să fie exorcizat vampirul.//

La furtuni puternice trebuie să arunci făină și sare în aer, pentru a hrăni p. 119 furtuna și a o liniști astfel. Când e grindină ajută dacă se înfige o bucată de lemn cu partea cioplită în afară sau dacă se aruncă gheață sau crenguțe de salcie în foc. În timpul călătoriei, întâlnirea cu țigani sau evreei aduce noroc, dar e nenoroc dacă te întâlnești cu un preot. Ultima poate fi întoarsă dacă se aruncă o mână plină de vopsea sau se scuipă de trei ori în spate. Dacă tună deasupra pădurii goale (desfrunzite), atunci hoții au ghinion. Dacă de Anul Nou sau de Paște intră în casă un străin cu un recipient gol, înseamnă ghinion. Dacă în timpul călătoriei un iepure fuge de-a latul drumului, aceasta este o prevestire a ghinionului. Tot același lucru înseamnă dacă o găină cârâie, sau dacă mai întâi vezi un miel negru primăvara, sau dacă lași o pisică de casă care miaună <să intre> pe fereastră. Un câine care urlă în casă arată că în aceasta cineva va muri în curând. La vreme de trăsnete și fulgere, câinele trebuie scos din cameră, altfel trăsnește.//

După ce speli nu ai voie să usuci mâinile ude dând în stânga și în dreapta, p. 120 căci asta slăbește. Tot așa va ajunge slab un copil lovit cu mătura. Cine lasă lingura în mâncare după masă va avea o noapte fără somn. Dacă un scaun de lemn stă cu picioarele în sus, în casă, sufletele amărâte plâng în focul veșnic. Dacă îți cumperi păsări, așa le poți ține legate de casă, dacă le dai cu capul de cuptor și spui: „așa cum rămâne cuptorul în casă, trebuie să rămâi și tu în casă”. Dacă dobândești cai sau vite cornute prin cumpărare sau schimb, trebuie să le aduci în gospodărie peste un șorț care este întins peste prag, apoi duci repede de mâncare animalelor în același șorț, căci astfel se vor obișnui mai repede cu casa și cu locuitorii acesteia.

⁷¹ *Prassec.*

⁷² *Vampire.*

Unui mînz abia fîtat trebuie sã i se atârne o lingurã de lemn la grumaz ca sã nu fie deocheat. Dacã o vacã dã mult lapte, atunci este bine ca acesteia sã i se lege un fir roșu la mijlocul cozii, ca sã nu fie deocheatã și sã își piardã laptele. //

p. 121 Peste o oalã cu lapte nu ai voie sã tai deloc pãine, cãci așa are de suferit ugerul vacii. La un copil nou-nãscut, mama spune: „duhului rãu sã îi cadã o piatrã pe gât”.

Existã foarte multe proverbe românești. Cele mai multe sunt cu totul la fel cu cele germane, ce se gãsesc la noi mai mult în gura poporului; le dau de aceea doar pe acelea care mi-au atras atenția: Purice în mână, vânzare pe pãmânt. / Cine doarme trei zile trebuie sã flãmânzeascã noaptea. / De la cãine nu scoți slãninã. / Deșteptul promite, prostul așteaptã. / Cine nu se saturã cu un ou, nu se saturã nici cu un bou. / Dã-mi mîna, cautã cu picioarele.

Mai înainte am arãtat deja, de mai multe ori, despre starea cu adevãrat jalnicã a școlilor, în general, și asupra insuficienței educației a poporului. În afara școlilor românești sunt, în satele germane școli primare germane, școli elementare cu douã clase, unde bãieților și fetelor li se predã împreunã. Aceste școli germane sunt mult p. 122 mai bune decît cele românești, // însã rar sunt frecventate de cãtre români, mai degrabã la granița militarã, cãci acolo existã un stimul pentru acest lucru, deoarece prin cunoașterea limbii germane apare posibilitatea de a putea fi avansat subofițer.

Pe cãt de jalnic aratã școala, la fel de deplorabil aratã și biserica. Se gãsesc, în Banat, printre clericii de țarã romano-catolici, de obicei, cãte unii cu o educație corespunzãtoare, chiar bunã, însã în rãndul clerului mărunt al bisericii grecești neunite se gãsește, cu totul, contrariul. Însãși slujba acestei biserici se mișcã aproape cu totul în forme exterioare, o parte foarte micã <a preoților> ține predicã și catehezã. De aceea se lucreazã mult asupra simțurilor, prin cãntecul unui cantor anume desemnat, cãci obștea nu cãntã, prin tãmãiere și prin imagini multe, dar de cele mai multe ori cu adevãrat urâte, <așezate> în biserici. Obiceiurile exterioare, precum fãcutul crucii, invocarea sfinților, spunerea pe dinafarã a rugãciunilor învățate, mersul la slujbã, care este vãzut ca parte principalã a liturghiei, aceastã religie exterioarã este tot ce am întãlnit la mireni și la preoții din clerul de jos. p. 123 Învãțatura moralã a religiei creștine este puțin sau chiar deloc pãtrunsã la

amãndouã categoriile, cu precãdere fiindcã // popa este pregãtit mai degrabã pentru toate celelalte, nu doar pentru învățatura moravurilor.

Învãțatura popii este una foarte restrãnsã. Trebuie chiar ca un tânãr, care se dedicã stãrii clericale, sã fi absolvit chiar școala latinã și sã fi mers la seminarul de la Vârșet; doar cã se obține, contra unei sume bune de bani o dispensã de la episcop, astfel încât am fost asigurat din toate pãrțile cã un mare numãr de preoți nu pot deloc sã citeascã ori sã scrie. Germana o înțeleg puțini. Își uzurpã formele exterioare, învațã pe dinafarã slujba și rugãciunile, zicerile, legendele sfinților și altele asemenea trebuincioase și oficiazã ca meșteșugarii. Printre altele, mi s-a povestit despre un cleric protestant la care a venit o datã un popã care funcționase deja, ca atare, pentru zece ani, și i s-a plãns de greutatea sa, cãci episcopul îi cerea, pentru a-l muta într-un alt post, sã ținã o predicã. Vroia doar sã știe ce ar fi fost aceea. Dupã ce i-a dat lãmuririle, popa l-a rugat sã îi facã o predicã, ceea ce pastorul a respins, însã pentru cã nu putea sã scrie în românește. Același pastor

protestant mi-a povestit o anecdotă la fel de caracteristică, petrecută într-un sat românesc aflat în vecinătatea sa. În locul numit, // se petrecuseră mai mult incendii p. 124 la hambarele de grâne și paie, iar stăpâna pământului l-a chemat pe popă să țină o predică muștrătoare obștii, cu observația că va fi și ea în biserică. Popa începe: „S-a întâmplat adesea că vă ardeți clăile de paie, asta e cu totul negândit, căci nu aveți nimic de câștigat din asta, mai bine vă fură un bou, asta vă aduce, totuși, un câștig”. Până aici a ascultat stăpâna pământului aceasta predică moralizatoare, apoi a sărit în picioare; i-a poruncit popii să tacă și a ținut din partea ei așa o predică mișcătoare, muștrătoare, încât de atunci nu au mai avut loc incendii de vegetație.

Asta poate fi de ajuns pentru a arăta nivelul cunoștințelor clerului de jos al bisericii grecești precum și opiniile lor asupra îndatoririlor lor obștești. Mi s-a spus că episcopii nu ar fi putut face nimic cu tăria necesară împotriva acestora, căci altfel popa ar fi trecut imediat, cu toată obștea sa, la biserica unită, ceea ce ar fi fost favorizat de către guvern.

Starea morală a preotului este, de obicei, încă și mai jalnică și, de asemenea, și poziția sa în societate. Clerul ortodox din rangurile de jos are voie să se căsătorească, doar de la episcop în sus nu, clericii superiori și cei din mânăstiri trăiesc în celibat. Preotul de la sate este forțat să practice agricultura // și o face cu p. 125 totul ca un țăran. Își mână singur boii, ară, se îngrijește de recoltă ș.a.m.d.; la înfățișare poate fi recunoscut doar după cioc, dacă nu poartă, prin oraș, portul său oficial, un anteriori lung. Pentru a descrie reputația de care se bucură, trebuie doar să observ că am fost asigurat de persoane din diverse poziții obștești: popa este, întotdeauna, cel mai mare hoț al locului. Dacă se comite vreun jaf, furt sau o altă răutate, popa se află de obicei în vârf, alături de judecătorul satului. Printre altele, mi s-a povestit următoarea chestiune. În satul Crivina⁷³, lângă granița transilvăneană, s-a dat o spargere la un țăran. Pentru a-l sili pe acesta să le dea banii, i s-au tăiat urechile, de asemenea și o bucată de nas, iar nefericitul a fost ars cu lanțuri încinse. Căpeteniile acestei bande groaznice erau trei popi și alături de ei doi învățători, un copist de la notariat și doi diaconi. Această bandă era pe atunci în conflict cu judecătorii, însă nu se putuse proba nimic împotriva lor; participanții au rămas în funcții și și-au continuat meșteșugul curat. Doar la 5 ianuarie 1860, după o notiță din presă, șapte dintre aceste suflete, care fuseseră prinse cu o altă ocazie, când istoria de mai sus // a fost de asemenea adusă la suprafață, au fost condamnate p. 126 la ștreang de judecătorii cercuală din Lugoj ca instanță marțială superioară.

Agricultura românilor este foarte simplă, se mărginește mai degrabă la cultivarea cucuruzului, arareori orz, adesea și ovăz. Muncile câmpului sunt făcute, în general, cu boii, care sunt înhâmați de osia <plugului> printr-un jug simplu în jurul grumazului. De îngrășăminte <pusă> regulat sau de o pregătire corespunzătoare nu e deloc vorba, plugurile și celelalte unelte agricole sunt de răs. Grânele sunt lăsate pe câmp. Curățirea ce urmează se face prin faptul că româncea umple o covată plată cu grâne, mazăre sau altele asemenea și le lasă să se scurgă printr-un ștergar întins, astfel încât vântul ridică neghina. Grădinile sunt la fel de neatent îngrijite, fructele se cultivă mult, însă nu are loc niciodată o curățare a

⁷³ *Krivina*, Crivina de Sus, sat, com. Pietroasa, jud. Timiș.

pomilor fructiferi. Prunele sunt fructul preferat al românilor, alături de acestea se cultivă și piersicile, caisele, merele și perele. Piersici și caise sunt adesea atât de multe, încât porcii sunt hrăniți cu acestea. Cultivarea viței de vie este practică, după cum am descris mai devreme, cu puțină grijă, deși românul iubește strugurii ca și vinul, cei dintâi pot fi văzuți adesea oferiți spre vânzare în piețe cu toptanul.//

p. 127 Pășunile se găsesc aproape peste tot foarte părăsite, adesea năpădite de găteje. Pentru pășunile de munte bine îngrijite și cu îngrășământ se socotește un venit de 40 de *Zentner* de fân și 20 de *Zentner* otavă pe iugăr. Creșterea vitelor, cailor, a vitelor de povară, porcilor și oilor nu se află, de asemenea, pe o treaptă corespunzătoare. Caii, cel mai adesea de munte, mici, sunt rezistenți, merg neașteptat de sigur și au, de aceea, un temperament năraș. O rasă proprie nu se găsește în Banat, caii vin din Ungaria, Serbia, mai mult din Transilvania. De obicei, românul își îngrijește bine calul, dacă a făcut un drum mai greu și se oprește, imediat se apropie de acesta, îi freacă urechile și botul și trebuie că așa se reface. Vitele sunt, în cea mai mare parte, de rasă maghiară. Se pune mult preț pe faptul că românul înhamă mai degrabă boii decât caii. Vara sunt trimise la păscut pe pășunile din pădure, de obicei, unde hrana este mult mai bună, căci iarba și plantele cresc mai repede. Pe pășuni se găsesc locuințe ale păstorilor, sălașe, unde ciobanii își duc existența în timpul verii. Păscutul vitelor este cu adevărat o îndeletnicire dragă românilor, <căci> pot lenevi după pofta inimii. Așa că adesea se pot vedea tați și fii întinși într-un loc umbros, zăcând cu o privire contemplativă. Sunt convins de faptul că o bună parte din lenea românilor se trage de la acești ciobani care nu fac nimic.//

p. 128 Iarna, vitele trebuie să se mulțumească cu paie de porumb și fân. Ultimul se păstrează în clăi pe pășuni, căci locul din hambare este foarte nepotrivit și pentru ca vitele să nu poată ajunge la el, păstrat pe buturugi ridicate cam la 10 picioare de pământ, ale căror ramuri formează baza, și adus acasă la fiecare ocazie.

Porcii sunt, în cea mai mare parte, de rasă sârbească. Românul ține mult la creșterea porcilor, din pricina slăninii și a unturii cu care se gătește în tot Banatul și care de aceea este un bun comercial deloc de neluat în seamă. Dar o grijă deosebită pentru animale nu se observă, aleargă după pofta lor prin sate, curți și grădini. Dacă se găsesc ghinde ori jir prin pădure, atunci sunt trimiși să se ospăteze, altfel sunt hrăniți cu porumb.

Creșterea oilor se măginește, atât cât am văzut eu, doar la o rasă locală, cu lână lungă, aspră, care dă blănurile atât de răspândite. <Oile> sunt ținute la pășuni sau în pădure, iarna, pe cât posibil, sunt duse târziu în țarc și hrănite acolo cu fân. Caprele se găsesc în districtele montane, nu multe, <cel> mai adesea la granița militară.

În locurile mai călduroase ale Banatului se dă multă atenție creșterii albinelor. Mierea din Banat este foarte prețuită.//

p. 129 Unii dintre cititorii noștri vor fi interesați să cunoască prețurile vitelor și grânelor din Banat. De aceea, dau aici pe acelea care mi-au fost date ca valabile în toamna anului 1859, pentru ținutul Moldova de la Dunăre, nu departe de punctul final al căii ferate către Baziaș.

O pereche de boi, greutate 7 chintale, 100–170 florini.

O pereche de boi, greutate 5 chintale, 80 florini.

O pereche de vaci, greutate 3 chintale, 50 florini.

O pereche de țapi, 80 florini.

O pereche de capre, 4–5 florini.
O pereche de miei tineri, 2–5 florini.
O pereche de iezi, 2–3 florini.
Un porc, greu de 1 chintal., 15–18 florini.
Un porc, greu de 3 chintale, 50 florini.
Grâu, oca⁷⁴ de Viena, 4 florini [...]
Porumb, oca de Viena, 3 florini.
Ovăz, oca de Viena, 2 florini.

Dacă aruncăm o privire retrospectivă asupra stării poporului român, ce, ne poate cu totul servi, în orice caz, și pentru o judecată asupra stării culturale a sârbilor și slovacilor ce locuiesc în Ungaria și Banat, inima filantropului se întristează de o asemenea groaznică // delăsare, de o asemenea stare pe jumătate p. 130
barbară, și cu adevărat ne pare cu atât mai dureros când există, ca și la mine, convingerea că aici un popor în sine atât de nobil și foarte dispus la educație este atât de lovit de ignorarea celor dintâi principii ale unei economii de stat raționale.

Și asta s-a întâmplat sub protecția constituției maghiare, lăudată ca pildă de libertate! Și acum pot așa-numiții patrioți maghiari nu doar să își dorească, ci chiar să și lucreze cu adevărat, în cele din urmă, pentru recâștigarea vechii constituții, cu efectele sale asupra poporului! Cu siguranță nu poate fi nici o clipă de îndoială că aceasta ar fi o nenorocire pentru țară și pentru bărbații de stat care cunosc acest lucru, un asemenea pas înapoi nu ar putea fi niciodată acceptat și îngăduit.

Dar și Austria, vreau să spun cea nouă de după 1848, nu poate fi cu totul absolvită de marea sa vină în cazul de față; anume, după cuvântul legii a creat aici oameni liberi, dar nu i-a eliberat. Zac în lanțurile funcționării iar spiritul lor, cu atât mai mult, în ghearele neștiinței și întunericului. Austria nu a făcut nimic aici pentru a ridica biserica și școala, a pierdut opt ani prețioși pentru a dobândi recunoștința mulțumitoare a supușilor săi.

V

De la Oravița la Anina⁷⁵ – Anina – Istoria colonizării și desfășurarea acesteia p. 131

în prezent – Mineritul huilei – Relații de muncă – Casele de sprijin

– Viața socială – Viața muncitorilor – Fabricarea naftei – Celelalte mine

de huilă din Banat – Anina – Moldova Nouă – Mineritul la Oravița – Sasca

– Furnale în Valea Nerei – Șiclova – Dognecea – Moravița – Reșița

– Bogșan – Privire retrospectivă

Când ultimele case ale orașului minier Oravița îți rămân în urmă, începe pădurea și drumul de munte până la Anina. Materia principală a întregului munte este calcarul de Jura și cretă. Prin urmare munții par frumos arcuiți, arată o grupare

⁷⁴ *Metzen*, măsură austriacă echivalentă cu 30 litri.

⁷⁵ *Steierdorf*, oraș, jud. Caraș-Severin.

plină de farmec, unul alături de celălalt, cu văi tăiate precis și, pe înălțimi, acoperiți din plin cu denivelări, de obicei în formă de căldare sau pâlnie, de diverse adâncimi și întinderi. Pădurile sunt formate mai cu seamă din fagi, al căror frunziș verde închis are o nuanță binefăcătoare pentru ochi; printre ei <se văd> stejarii, arșarii, p. 132 teii ș.a.m.d. singuratici, în timp ce <ochiul> // găsește un punct de sprijin liniștitor în brazii argintii bătrâni și puternici ce se ridică printre aceștia. Împrejurimile imediate ale orașului minier nu oferă însă o priveliște asupra pădurii la fel de frumoasă, acolo mâna omului și vitele ce pasc au distrus cu totul natura, versanți de deal <fiind> cu totul goliți, străbătuți de firicele de apă, oferind doar o pășune jalnică, acoperită cu surcele de fag. Dar dacă urci mai departe, către munte, pădurea devine mai deasă, iar ochiul se odihnește cu un sentiment de liniște pe versanții ce se înălțau frumos și pe copacii crescuți foarte bine. În cele din urmă se recunoaște și aici apropierea de o așezare mare și apropierea de un drum, din cauză că animalele de povară dăunează mult pădurii. Acele priveliști ale vegetației de pădure străvechi, așa cum ne farmecă la noi în pădurile seculare din interiorul munților, nu se mai găsesc aici.

Drumul de munte către Anina a fost construit tot de Aerar. Ne duce, pe o pantă cu hurducături și nenumărate serpentine până pe înălțimile de pe creasta muntelui, de unde ni se împlinea plăcerea de a admira, într-o alternanță plăcută, când priveliștea liniștitoare, sublimă, a munților și pădurilor, când, la o depărtare fermecătoare, câmpia frumoasă ce se întindea la picioarele noastre, pe care munții de la Vârșet apăreau pitoresc. Drumul este foarte frumos așezat și bine întreținut, p. 133 doar călătorul care // nu este obișnuit cu călătoria pe munte va fi îngrijorat de pantele abrupte din văi, de care este apărat, nu o dată, prin bariere și <va pierde din> plăcerea acestei naturi frumoase prin grija continuă de a nu cădea în prăpastie.

Drumul a fost foarte bine construit, pentru a putea transporta cărbunele de la Anina la calea ferată de la Oravița și pentru a mijloci aprovizionarea cu cele necesare vieții pentru marea mină de la Anina. Pe acesta se întâlnesc, în număr mare, căruțe încărcate cu cărbuni, mânate de români, de cele mai multe ori având înhămați boi, și există suficiente prilejuri de a te supăra pentru indolența acestor vizitii și de a admira indiferența cu care trec adesea, literalmente, la doar o palmă de prăpastie, așa încât par să se răstoarne într-o clipită. Noaptea se aprind focuri la care românii poposesc în timp ce boii lor pasc în pădure, un efect pitoresc, iar noi priveam grupurile demne de a poza pentru penelul unui pictor.

De obicei se ajunge pe culme la Lup, unde societatea de căi ferate are staționați un număr de cai, de asemenea pentru a transporta cărbune. Aici se urcă la 2 335⁷⁶ de picioare, în timp ce gara de la Oravița se află la doar 655 de picioare⁷⁷ p. 134 deasupra nivelului Mării Negre. De la Lup, drumul coboară // și după nici o jumătate de ceas se zăresc primele case ale coloniștilor de la Anina, colonia cehă, formând pe o culme îngustă un drum cu aproximativ 15 case pe fiecare parte. Muntele se lărgeste acum într-o vale ca o căldare mare unde se află, brăzdată de mai multe văi mici și înconjurată de pășuni, localitatea minieră Anina. Casele, în

⁷⁶ Veche unitate de măsură, egală cu aproximativ 0,30 metri.

⁷⁷ Aproximativ 200 metri.

cea mai mare parte, albe, mici, cu un singur cat, acoperite cu șindrilă, ce sunt construite peste tot în micile văi laterale, o anume regularitate a străzilor, asemănarea multor case, cu ferestrele mari, luminoase și o anume curățenie a întregului, de asemenea munții înalți, frumos împăduriți de peste tot din fundal și doar urmele mărunte de ogoare, reprezentate aproape doar de tarlale cu cartofi, totul ne arată că avem în fața noastră o localitate montană de cea mai recentă origine și locuită, mai cu seamă, de germani. Peste toate acestea se ridică aerul de munte, clima montană aspră este influențată de acesta. Tot astfel, Anina se află la o înălțime de 1 990 de picioare și deși am zărit încă în multe grădini pomi fructiferi iar fagii ocupă înălțimile muntelui, așezarea este aspră, în comparație cu Oravița, chiar dacă în nordul Germaniei ar trece drept o așezare de munte temperată. Trebuie să adăugăm la acestea că Anina este așezată între 44 și 45 de grade latitudine nordică și 39 și 40 de grade // longitudine estică și că munții ce o p. 135 înconjoară se înalță până la 2 600 de picioare.

Lațul muntos pe care ne găseam aparține Carpaților sudici și se întinde de la nord-est către sud-vest. Acesta se află în legătură, către est, cu Alpii Transilvăneni⁷⁸, către vest coboară abrupt înspre câmpia bănățeană și se înclină, la sud, către Dunăre. Cea mai mare înălțime din districtul montan ajunge lângă Văliug⁷⁹, în Munții Semenicului, la 4 600 de picioare. Are deja un caracter subalpin, în timp ce munții de la granița transilvăneană, cu mai mult de 7 000 de picioare, au un caracter pronunțat alpin.

Și aici masa muntoasă principală este <formată> din calc de Jura și de cretă, pe lângă acestea predomină mica și gnaisul. La Anina și Reșița, stratul de cărbune a ieșit la lumină, printr-o ridicătură însemnată, pe o lungime de 4 000 de stânjeni⁸⁰ sub calc iar aici observăm: nisip roșu, sedimente din triasic⁸¹ și straturi de cărbune, dintre care ultimele două poartă o mare bogăție de cărbune, siderit și naftă. Muntele de calcar are o mulțime de peșteri și grote, pe lângă deja mai sus-numitele adâncituri în formă de pâlnie. Este sărac în izvoare și apă, în timp ce muntele de sisturi și gnaisul par mai bogate în acestea.

Întinsele fabrici ale Banatului, atât // cele pentru exploatarea metalelor și p. 136 cărbunelui, precum și topitoriile de cupru, argint și fier au fost multă vreme ale Aerarului. Aceste preocupări sunt, în parte, foarte vechi, mai ales extragerea metalelor prețioase era deja cunoscută de pe vremea romanilor. În ciuda diferitelor greutăți pe care această provincie de graniță le-a suferit din cauza invaziilor neîntrerupte ale sălbaticelor popoare vecine și mai ales prin campaniile de jaf ale turcilor, în ciuda numeroaselor schimbări de stăpânire a acesteia, minieritul a fost dus mai departe cu mai multă sau mai puțină forță. Guvernul austriac i-a acordat acestuia, din timp în timp, mai multă atenție, doar că în cele mai multe cazuri unde acesta a intrat ca parte în tovărășie, nu a avut noroc, i-a lipsit iscusința. Deși în al doilea sfert al secolului acesta au existat multe eforturi pentru ridicarea fabricilor

⁷⁸ Denumire veche a Carpaților Meridionali.

⁷⁹ *Franzdorf*, sat, com., jud. Caraș-Severin.

⁸⁰ Stânjien, veche unitate de măsură echivalentă cu aproximativ 2 – 2,20 metri.

⁸¹ Keupersandstein.

bănățene și, de aceea, s-au făcut unele progrese prin folosirea noilor descoperiri ale științei, rezultatul a fost cu totul nemulțumitor. [...]

p. 137 Uzinele bănățene nu se pot însă folosi fără păduri; <ele> pot fi exploatare în câștig, dacă proprietarul fabricii este, în același timp, și stăpânul pădurii, căci influența pe care exploatarea pădurilor o are asupra topitoriilor și fabricilor este una prea mare față de cât se poate ceda, ca proprietar al acestora față de bunăvoința stăpânului pădurii. Amândouă trebuie să rămână împreună. Deoarece pădurile bănățene nu aduceau Aerarului un profit clar, nu a fost greu să se ia hotărârea ca acestea să fie, la rândul lor, vândute. La fel a fost și cu celelalte proprietăți ale domeniului și cu drepturile de proprietate. Cele dintâi, așezate fiind ca pășuni sau ogoare în pădure, sau aparținând, ca dependențe, coloniștilor și altora asemenea, puteau fi prea puțin despărțite de întregul <domeniu>, ca și drepturile de proprietate <asupra> hanurilor, morilor ș.a.m.d. aerarice ce se găseau în localitățile industriale.

După ce a fost îndeplinită vânzarea căilor ferate ale statului către așa-numita societate franțuzească, s-a anunțat un cumpărător pentru întreaga proprietate, pe care statul o avea în interior, în districtul montan bănățean.//

p. 138 S-a căzut de acord ca statul să vândă pentru suma de 11 milioane de guldeni monedă convențională⁸² privilegiatei societăți chezaro-crăiești de cai ferate toate fabricile de prelucrare a metalului și cărbunelui, toate topitoriile și fabricile aflate în legătură cu acestea, drepturile de proprietate utile din fostele districte montane, mai departe 156 604 iugăre austriece de pădure cu o masă lemnoasă estimată sumar la 7 136 610 stânjeni-cubi, în mare parte lemn folositor și, în cele din urmă, 56 861 de iugăre de proprietăți domeniiale ca pășuni, grădini, podgorii și multe altele.

Guvernul de stat a făcut astfel, neîndoielnic, o afacere bună, după cum reiese, fără urmă de îndoială, din cele spuse mai devreme, căci în general statul este, în toate cele, în dezavantaj dacă se afirmă el însuși ca întreprinzător și trebuie să concureze cu particularii. Dar minele, topitoriile și pădurile nu merg bine în arendă. Deci mai bine este să se vândă o proprietate atât de valoroasă către o societate ce deține și voința și întregul capitalul de a transforma fabricile într-o întreprindere înfloritoare, spre binele acestei părți de țară.

Dar și societatea a făcut o afacere buna. În parte făcuse chiar o achiziție speculativă⁸³, căci în situația dezastruoasă a celor mai multe topitorii și fabrici și p. 139 pentru că din pădure nu se putea obține o rentă corespunzătoare, // a trebuit să își spună, de la bun început, că, pentru moment, dobânzile capitalului de cumpărare ar fi putut fi cu greu acoperite, ba chiar că ar fi necesară folosirea unui însemnat capital de exploatare pentru a produce totul la cerințele tehnicii miniere și siderurgice din prezent. Printr-o apreciere corectă a acestei situații, societatea a pus imediat la dispoziție o sumă de 10 milioane de guldeni pentru îmbunătățirea fabricilor din Banat, din care până la încheierea anului 1858 au fost cheltuiți 4 142 330 de guldeni, după raportul făcut către adunarea generală <a societății>. Dacă o

⁸² *Gulden C. <onventions> M<uenze>*, monedă austriacă de argint, folosită în Imperiul habsburgic între 1857-1892.

⁸³ *Hoffmungskauf*.

rentă imediată nu era de așteptat, date fiind acestea, totuși afacerea poate fi numită ca bună, căci societatea este independentă de alte fabrici străine în exploatarea căii sale ferate și, în afară de aceasta, era în stare să își satisfacă propriile nevoi de fier, orice tip de fier.

La 31 decembrie 1854 a fost încheiat contractul de vânzare, iar la începutul anului 1855 a avut loc cu succes predarea fabricilor, pădurilor și domeniilor către împuternicitul societății, directorul-general <Charles> Dubocq⁸⁴. Prin aceasta, a început în districtele montane o viață nouă, căci pe lângă mijloacele <materiale> au fost aduse elemente proaspete și inteligente, iar deja numitul director-central, bogat în cunoștințe și spirit a înțeles ca, prin activitatea sa importantă, să pună pe un drum bun mașinile ruginite.//

[...] Să începem <descrierea fabricilor> cu Anina și cu mineritul huilei. p. 140

Acolo unde acum se află un sat minier înfloritor, în urmă cu 86 de ani răsuna toporul tăietorilor de lemne, pentru a face loc câtorva colibe ce trebuiau să servească drept locuință pentru emigranții din Stiria. 34 de familii fuseseră strămutate în Banat, în anul 1773, ca tăietori de lemne și mineri, ei au fondat această colonie și au numit-o *Steierdorf*⁸⁵ în amintirea patriei lor. Și acum există descendenți ai acestor primi coloniști, într-un număr însemnat, încă se numesc stirieni⁸⁶ și cer, pentru ei, primul rang printre locuitorii din Anina.

În anul 1790, unul dintre acești tăietori de lemne din Stiria, Mathias Hammer, a descoperit primii cărbuni, iar tăietorii de lemne și cărbunarii se ocupau, în ceasurile lor libere, cu mineritul, care pe atunci găsea puțină atenție. [Continuă prezentarea cronologică a mineritului din Banat.]

În primii ani ai stăpânirii sale, societatea a încurajat imigrările individuale, p. 142 dar de abia în anul 1858 a început marile planuri de colonizare, prin care s-a început construirea a 160 de case pentru coloniști, astfel încât în anul 1859 au putut fi strămutați 102 bărbați, cu totul 425 de suflete din împrejurimile Gladno, din Boemia.

În acest fel, populația Aninei s-a mărit din 1846 până în 1859, așadar în 14 ani, până la 2.045 de suflete, aceasta cuprinzând, în toamna anului 1859, 2 991 de persoane care locuiau 435 de case.

După planurile de colonizare adoptate acum de societate, fiecare colonist găsește o locuință bine construită. Casele sunt făcute pentru două familii, care au fiecare câte o intrare separată și două camere cu totul despărțite, dintre care una este mare de 166, iar a doua de 100. În afară de acestea, casa cuprinde o bucătărie, cămară și un beci. La un mare număr <de case> este construit un grajd, așa încât colonistul poate ține una sau două vaci. Lângă casă se găsește o grădină de legume mare de 200 de stânjeni pătrați și, în afară de aceasta, locuitorul poate arenda din rezerva satului 600 de stânjeni pătrați pentru cartofi și altele asemenea, care trebuie totuși deștelenit și, cam la o oră de sat, dacă dorește, i se dau contra unei arende scăzute 1 până la 1 și jumătate stânjeni de pășune. În fiecare locuință, colonistul găsește un // dulap, o masă, două bănci, două scaune, două cadre de pat cu saltele p. 143

⁸⁴ Charles Dubocq, primul director al Societății Căilor Ferate de Stat.

⁸⁵ Localitatea Steierdorf a luat ființă în 1773, Colonia Anina apărând în 1858.

⁸⁶ *Steirer*.

de paie, două pături de lână iar în bucătărie un raft și vesela necesară. Pentru cele din urmă, pe lângă pături și saltelele de paie, se oprește de la colonist prețul de cumpărare, pentru celelalte mobile se plătește o dobândă mică, cam de 60 de crăițari, dacă acesta nu dorește să le cumpere, caz în care se plătesc doar cheltuielile. Pentru chiria casei și a grădinii, colonistul plătește lunar 3 florini în monedă austriacă.

Trebuie să se recunoască faptul că nu e ușor să te îngrijești de noii-veniți cu mare discreție și dărnicie, așa cum face aici Societatea <Căilor Ferate>. Casele sunt masive, acoperite cu șindrilă și foarte solid construite, vesele și sănătoase, una din cele pentru două familii costă 2 000 de florini. Coloniștii primesc transport gratuit pentru ei înșiși, familia lor și efecte. Fiecare cap costă societatea 60–70 de florini în monedă austriacă.

După ce societatea a preluat mina de la Anina, a căutat să devină singura proprietară prin cumpărarea părților de galerie particulare pentru a nu fi nicăieri stingherită în exploatarea ei. Astfel au fost cumpărate 53 de galerii private, iar în prezent se găsesc doar foarte puține părți de galerie în alte mâini.

p. 144 // La Anina, stratul de cărbune are o lungime de 8.000 de stânjani, la 6 picioare, iar toate straturile au o lărgime cam de 2 stânjani. Forarea este dificilă, din pricina înclinației abrupte a stratului ce merge până la 80 de grade. Exploatarea se face în galerii lungi de până la 1.000 de stânjani și prin intermediul unor șuturi de 40–50 de stânjani adâncime. Toate sistemele de exploatare sunt ordonate după cele mai noi sisteme. Pentru căpșutul cu lemn al galeriilor și puțurilor se folosește fagul.

Cele mai multe munci sunt prestate pe bază de învoieli, acestea fiind întocmite în așa fel încât minerul poate câștiga într-un schimb de 12 ore, 1 florin până la 1 florin și 50 de crăițari, iar lunar 20 până la 30 de florini. Câștigul ar fi, în medie anuală, și mai mare, dacă numeroasele zile de sărbătoare nu ar produce o micșorare însemnată, mai ales că, de obicei, acolo românii țin și zilele de sărbătoare catolice iar catolicii și pe cele ortodoxe. La leafa de mai sus sunt deja socotite spezele pentru deloc neînsemnatul consum de praf de pulbere, pentru lumină și uneltele pentru minerit, în schimb minerul trebuie să plătească din acestea contribuția pentru asociația minerilor în lada acesteia sau în fondul de întraajutorare precum și dobânda pentru casă.

p. 145 // Cărbunele este de primă calitate, stă alături de cele mai bune <soiuri> englezești, conține doar o mică parte de pucioasă, dă 1,5 până la 2 procente cenușă și are un conținut de apă de 2,7 până la 3,7 procente. Dacă luăm lemnul de cărbune ca 100, are // p. 145 o putere de încălzire de 190. Se sfârmă în 50% forfetare de cărbune și 50% praf de cărbune. Exploatarea, ce, în perioade Aerarului dintre 1846–1854 cuprindea în medie anuală 510.000 chintale, a crescut, astfel încât au fost extrase: 1855, 1.078.000 chintale; 1856, 1.126.000 chintale, 1857, 762.000 chintale, 1858, 730.000 chintale. Din cauza lipsei de verelului pentru brichetele de cărbune⁸⁷, în ultimii ani exploatarea a trebuit să fie limitată. Vânzarea cărbunelui se face cu succes mai ales către căile ferate ale Societății și pentru vasele cu aburi de

⁸⁷ Kleinkohle.

pe Dunăre. Mai apoi, brichetele de cărbune au fost folosite în mare măsură pentru topitoriile de fier de la Anina, aflate în construcție.

Este demn de menționat că în anul 1851, într-un șut a izbucnit un însemnat incendiu, ce a pricinuit numeroase stricăciuni exploataării. În mine [...] se întâmplă adesea explozii ale gazului.

La minele de huilă de la Anina sunt angajați, incluzând medicul și farmacistul, 12 funcționari și 28 de slujbași inferiori. La început, personalul s-a ridicat la 902 mineri. Se intenționează însă, când cererea de cărbune va permite o exploatare mai intensă, să se crească încetul cu încetul până la 2.400 de oameni. Drept // cărauși, care transportă cu caii și boii pentru minele de la Anina, ducând p. 146 mai ales cărbune pentru calea ferată de la Oravița, sunt angajați 1 200 <de oameni>. Aceștia provin din satele învecinate și fac pe căraușii pentru un câștig în plus. Se cheltuiesc anual pentru aceasta cam 100.000 de florini.

Între Steierdorf și Anina, aparținând încă de administrația din Steierdorf, era, aproape terminată în prezent, o fabrică pentru distilarea cărbunelui. În marile depuneri de ardezie din aceste mine de cărbune se găsesc 10 până la 11% substanță uleioasă, care aici trebuie dobândită <prin prelucrare>. Instalația de distilare este lungă de 341 de picioare, largă de 50 de picioare și lată de 18 picioare și jumătate, acoperită cu tablă de plumb și conține 60 de aparate de distilare. Se intenționează să se producă anual 25.000 de chintale de naftă pentru fabrica de parafină de la Oravița, pe lângă care se socotește un excedent de 50.000 de florini. În general, mina de la Anina, la care trebuie adăugată și exploatarea de fier ce va fi numită mai jos, are un viitor plin de speranță și însemnătate. În scurtă vreme, prin aceasta, trebuie produse anual 2.500.000 chintale cărbune, 600.000 chintale minereu de fier, și 75.000 chintale de naftă, care reprezintă o valoare de vânzare de 1.780.000 florini în monedă austriacă, prin această sumă avuția națională va fi sporită, în timp ce // valoarea bănească a fostelor exploatari aerarice cuprindea anual doar 140.000 p. 147 florini în monedă austriacă.

În prezent se vând: 1 chintal de cărbune din mină, 50 crăițari; 1 chintal de brichete cubice de cărbune din mină, 42 crăițari; 1 chintal de brichete sferice de cărbune din mină, 27 crăițari; 1 chintal de naftă de șist de la fabrică, 6 florini și 50 de crăițari; 1 chintal de minereu de fier de la topitorie, 50 crăițari.

Produsul net al întregii fabrici, care pentru Societate reprezintă un capital de circa 3.000.000 de florini, se ridică în prezent anual la 80.000 până la 100.000 de florini în monedă austriacă, dar poate urca, în scurtă vreme, de trei ori. [...]

Asociația de pensii, în care intrarea funcționarilor este una benevolă, cuprinde în prezent 1.418 persoane care au cotizat. Fiecare slujbaș plătește 20% din venitul său anual ca taxă de intrare; la o creștere de leafă, 50% din acesta în primul an, iar drept contribuție obișnuită 3% din leafă. După 10 ani de serviciu, slujbașul este apt pentru pensionare și primește ca pensie anuală cinci șesimi din suma care // p. 148 a crescut prin plata celor 3% din leafă. Văduvele și orfanii pot primi până la două treimi din pensia celui decedat. Casa asociației este administrată de o comisie a slujbașilor, care cotizează ei înșiși, iar Societatea dă contribuții generoase pentru această <asociație>. Averele asociației crescuse, până la sfârșitul lui 1858, deja la

350.000 de florini. Dacă un membru al acesteia iese din serviciul Societății, acesta își primește pe de-a-ntregul contribuțiile plătite.

Pentru toți muncitorii Societății, indiferent dacă sunt angajați în ramura minieră, siderurgică sau forestieră, sau la căile ferate, în atelierele mecanice ș.a.m.d., a luat viață, cu anul 1860, un nou fond comun⁸⁸ (casa frăției, casa de sprijin). În afară de contribuțiile însemnate pe care le dă Societatea, fiecare muncitor plătește 6% din leafa și câștigurile sale, contribuții ce sunt reținute la plata lunară. Pentru aceasta, cel care a fost angajat ca muncitor permanent, se bucură de:

În caz de boală, medic și medicamente gratis pentru el și familia sa, cel căsătorit jumătate, cel neînsurat o treime din leafa sa ca ajutor de boală⁸⁹.

p. 149 Dacă muncitorul ajunge invalid, el primește astfel între 10 până la 20 de ani de muncă trei zecimi, de la 21 până la 30 // patru zecimi, iar de la 31 până la 40 de ani jumătate din leafa sa obișnuită *Provision*, după cum se numește pensia muncitorilor în Austria.

Văduvele și orfanii pot primi ca sumă maximă două treimi din pensia soțului sau tatălui mort.

În cazul decesului unui muncitor, văduva primește 16 florini ca ajutor de înmormântare. Dar dacă necazul se întâmplă în timpul serviciului, casa corespunzătoare suportă complet costurile înmormântării.

Muncitorii care nu sunt angajați permanent plătesc doar 1,5% din leafa lor drept contribuție, nu au nici o pretenție la pensie, ci primesc doar în caz de boală medic gratis, medicamente și ajutorul de boală corespunzător.

Viața socială a funcționarilor este foarte plăcută la Anina, căci sunt aproape toți prieteni. Germanii din nord, westfalienii, cei din Rheinland, Boemia, Austria ș.a.m.d. și, de asemenea, în majoritate femei străine. Astfel, se simte nevoia unei anume întovărășiri sau cel puțin în casă sunt apărute obiceiurile germane simple. Societatea a căutat să aducă, de oriunde a fost posibil, funcționari capabili, îi plătește bine, astfel încât se poate trăi fără griji și decent.

În general, viața socială este în Banat, printre bănațenii propriu-ziși, cu totul lipsită de ceremonial, după concepțiile noastre poate cam liberă.//

p. 150 Am văzut chiar la Oravița un tânăr cu pălărie verde de vânător verde, purtând din stradă o conversație vie cu o fată care era într-un neglijeu complet și ușor. Și nu era prea departe de vremea prânzului. Femeile afișează un mare lux, cu haine cât mai elegante posibil, pe care le livrează Pesta, și care nu arareori trebuie să acopere lenjerii mai puțin curate. Tot așa, există o anumită eleganță în ceea ce privește mobila, se ține mult la argintărie, după cum se găsesc în case cu totul obișnuite cuverturi de mătase și altele asemenea. Bărbații țin mult la haine și cizme bune și arătoase. La masă stăpânește un lux însemnat, există feluri multe și consistente, în ceea ce privește băutura, desigur doar vin, în viața de zi cu zi este mai ușor și mai cu măsură. Felurile de mâncare se găsesc foarte gras, deoarece se folosește doar grăsime de porc pentru acestea, de aceea paprica joacă și aici, în toate formele, ca și în Ungaria, un rol însemnat.

⁸⁸ *Bruderlade*.

⁸⁹ *Krankengeld*.

În ceea ce privește viața spirituală, aici sunt unele lipsuri, mai ales educația fetelor nu este nici casnică, nici intelectuală. Bărbații educați au studiat la universitățile din Pesta, Viena ș.a.m.d., dar, în viața de zi cu zi chef pentru continuarea formării spirituale s-a pierdut destul de repede. La întrunirile sociale se joacă destul de mult și pe sume mari, spre mirarea mea mi s-a vorbit despre *Grobhaus*⁹⁰ ca despre un joc de noroc preferat // bine cunoscut vânătorilor saxoni. p. 151

Viața muncitorilor de la Anina este foarte diferită, căci naționalitățile sunt atât de diferite. În ansamblu însă hrana este zdravănă și gustoasă, adesea bunăstarea și luxul stăpânesc chiar și în casele muncitorilor. Am întâlnit la Anina câțiva mineri saxoni și mi s-a povestit despre viața lor. Erau necăsătoriți, închiriaseră <o locuință> la familia unui miner și în preț li se dădeau <următoarele>. Primeau: dimineța cafea cu pâine de grâu, de luat în mină pâine și slănină din plin, seara la ora 6 după ieșirea din șut supă, carne cu legume, duminica adesea prăjituri. Pentru acestea plăteau, cu spălatul rufelor și dormitor, 13 florini pe lună. Asta este, în orice caz, foarte diferit, dar mult mai bine decât hrana unui miner din Munții Metaliferi. – Într-o duminică pe care am petrecut-o la Anina, am vizitat, către prânz, câteva case de miner. În prima locuia o pereche singură. Acolo am găsit o cameră de oaspeți cu totul aranjată și cu două paturi făcute. În camera de zi <erau> mobile frumoase iar bucătăria plină de veselă sclipitoare. Erau deja pregătite pentru prânz o supă de vită cu găluști, carne de vită cu varză și friptură de pasăre. – A doua familie, o pereche cu 3 copii, era chiar bine așezată, paturile pentru familie erau mari, însă, // în general, nu atât de bine situată ca cea dintâi. Masa de prânz p. 152 era: supă de bulion cu găluști și carne de vită cu varză. – A treia familie, soț, soție, cu 2 copii mari, avea, și ea, o cameră de oaspeți cu două paturi pregătite. Masa de prânz <era> ca la prima familie, doar că în loc de pui, friptură de porc. Hazardul m-a condus la trei familii de origine din Stiria, totuși situații asemănătoare se întâlnesc și la boemii emigrați mai înainte, și totul lăsa o impresie foarte binefăcătoare.

Din păcate, luxul vestimentar și-a făcut intrarea și în această vale liniștită. Ridicola crinolină atârna spre vânzare în fața mai multor magazine iar duminica, fata de miner trebuie să se împodobească cu aceasta. Acest fapt este cu atât mai rău, cu cât toate aceste obiecte de lux sunt foarte scumpe. Alimentele sunt, din contră, ieftine, de pildă 1 pfund de carne bună 10–12 crăițari, 1 pfund de unt 70 de crăițari, 1 oca de făină de grâu 4–5 florini, 1 pfund de grăsime de porc 35 crăițari, 1 măsură de lapte 10 crăițari, 1 sac de cartofi 2 florini în monedă austriacă.

În afară de Anina, Societatea mai are o mină de cărbuni la Reșița, pe versantul vestic al muntelui, unde sunt două exploatare, la Secul⁹¹ și Doman⁹². Apariția cărbunelui de la Secul este de interes pentru geologi [...].

Exploatarea minieră a deschis două straturi de cărbune, neregulate, de o p. 153 mărime între 2–4 stânjeni, din care exploatarea se face prin două galerii. Aici muncesc 60–70 de oameni, care scot anual 150.000–180.000 de chintale de brichete de cărbune. Prețul de producție este de 24 de crăițari pe chintal și se vând

⁹⁰ Joc de cărți specific spațiului german.

⁹¹ *Szekal*, localitate inclusă astăzi în orașul Reșița.

⁹² *Deman*, localitate inclusă astăzi în orașul Reșița.

cu 35 de crăițari uzinelor de la Reșița. Depozitul de cărbune de la Doman este cu totul identic celui de la Anina, doar că straturile nu au întinderea de acolo. Cele trei straturi cunoscute variază într-o măsură de 3–4 stânjani. Se exploatează anual cam 200.000 de chintale de cărbune cu 25 crăițari costuri de producție, care, de asemenea, se vând la Reșița cu 35 de crăițari. Cărbunele arde foarte bine și se folosește la topitorie, în cuptoare pentru pudlare⁹³ și pentru aprinderea boilerelor. Doman este despărțit de topitorie printr-un munte însemnat. Deja din vremea Aerarului a început să se sape o galerie prin acesta, ce trebuie să fie lungă de 1.229 de stânjani. Acum este continuată și deja a atins o lungime de 750 de stânjani. În anul 1858, mina de la Reșița a produs 387.928 chintale de cărbune cu un profit curat de 33.714 florini în monedă austriacă.

p. 154

Topitoria de la Anina

La o jumătate de ceas de Steierdorf, în valea Aninei, unde acum nici doi ani era încă pădure seculară, Societatea construiește, în prezent, o mare topitorie. A fost așezată în această vale, căci acolo trebuie să se extindă calea ferată de munte de la Oravița, proiectată deja de Aerar, și încă nu s-a renunțat la punerea în practică în acest an. Apoi trebuie să fabrice, pe de o parte, o mare cantitate de șine de cale ferată, în timp ce, pe cealaltă parte, se speră să se valorifice cât mai avantajos cărbunele din minele de la Anina. Minereul de fier ce apare aici se extrage din straturile de cărbune, iar în mine lucrează pentru această extragere 4 maiștri, 4 supraveghetori și 250 de mineri, care se află sub administrația de la Steierdorf. Cărbunele și fierul sunt mai apoi transportate pe calea ferată până la topitorie.

Când am fost acolo în toamna trecută, am găsit o activitate vie. Mai multe mii de muncitori erau ocupați cu terenul topitoriei, săparea muntelui, a șanțurilor pentru canale ș.a.m.d. Zidari din Belgia construiau marile furnale, alții zideau temelia pentru cuptoarele pentru pudlare sau construiau noile locuințe pentru p. 155 coloniști. Era o viață bogată și cu atât mai interesantă, deja // se putea căpăta o privire asupra a ce trebuia să devină, căci în vara anului 1860 topitoria trebuie pornită și va da o măreață dovadă asupra activității societății, ca și pentru judiciozitatea direcțiunii. În orice caz, o dificultate va mai trebui depășită, și anume să se găsească pentru marele număr de șine, pe care uzina va fi capabilă să le producă, un debușeu corespunzător. Însă trebuie să se creadă că, dacă într-adevăr se instaurează liniștea politică, dacă în sfârșit se renunță la a fi atât de dependent de toana politică de la 2 decembrie, dacă Principatele Dunărene se liniștesc, astfel trebuie să se deschidă pentru cultura ce înaintează către răsărit noi și importante căi de vânzare pentru acest produs. Brichețele de cărbune sunt transportate pe o cale ferată până la cuptoarele de cocsificare, dintre care se observă 90. Au două picioare lățime și 26 de picioare lungime. Obținerea cocsului s-a încercat mult înainte, sub exploatarea aerarică, cunoștințele noilor funcționari ai societății au rezolvat în

⁹³ *Puddlingshuette.*

întregime problema, care era cu atât mai importantă, cu cât fără acesta topitoria nu ar fi putut fi niciodată aşezată aici. [Descrierea procedeelor tehnice de cocsificare.] p. 156

Construcţia întregii fabrici, pe lângă casele necesare coloniştilor este estimată la 1.600.000 de florini.//

Consumul de materii prime a fost socotit, pentru moment, la <următoarele p. 157 cifre> anuale: 650.000 chintale minereu de fier, 455.000 chintale cocs, 455.000 chintale cărbune neprelucrat şi 216.000 chintale piatră de calcar drept completare la furnale.

Se doreşte să se producă 260.000 de chintale de fier neprelucrat anual. Dintre acestea, se vor da 6.000 chintale de piese turnate pentru propriile nevoi ale topitoriei şi celeilalte fabrici; 180.000 chintale şine de cale ferată, în parte pentru propria folosire de către căile ferate, şi 8.000 chintale de linii pentru vânzare, aşadar, în total, fabrica de tip Puddling va fabrica 188.000 chintale.

În afară de cărăuşi vor fi necesari pentru exploatare 600 de muncitori, care mai întâi trebuie toţi colonizaţi. Ca funcţionari, fabrica are nevoie de treisprezece <oameni>.

Colonizarea muncitorilor va avea loc în legătură cu cea de la Steierdorf. [...] Apoi, există planul să se construiască o biserică catolică nouă pentru această populaţie crescută, foarte aproape de Steierdorf, care rămâne localitatea principală, şi // acolo să fie adus, pe lângă preot, încă un capelan. În afară de aceasta, se vor p. 158 construi pentru coloniştii mai noi de la Anina şi din părţile noi de la Steierdorf opt şcoli noi. Toate aceste costuri le suportă societatea, după cum aceasta remunerează şi preotul şi profesorii de la şcoli.

După cum am observat mai sus, trebuie cu totul recunoscută marea grijă şi generozitate cu care Societatea se îngrijeşte de muncitori şi îndeosebi de colonişti, ca şi umanitatea cu care aceasta se ocupă de cei dintâi numiţi. Totuşi, în ultima vreme, au avut loc mai ales printre muncitorii mutaţi anul trecut de la Gladno din Boemia la Anina excese grosiere şi întristătoare, care trebuie că au stârnit gânduri hotărâtoare, dacă ar fi recomandat să se continue într-o mai mare măsură colonizarea <cu muncitori> din Boemia. Aceşti muncitori au avut pretenţii atât de neobişnuite, o atât de mare împotrivire faţă de funcţionarii lor şi o asemenea opoziţie faţă de regulamentul scris al muncitorilor, încât o funcţionare liniştită, corespunzătoare a fabricii nu este posibilă. În cele din urmă, nu îmi doresc să judec motivele pentru care au fost privilegiaţi până acum <muncitorii din> Boemia, doar că după propriile mele vederi, direcţiunea va reuşi să îşi atingă scopul mult mai bine şi mai în siguranţă, dacă s-ar hotărî să colonizeze în loc de cehi, mineri germani, de pildă din Salzburg şi Stiria, unde totuşi // exploatarea minelor şi a p. 159 topitoriilor înfloreşte în prezent, sau din Harz, sau poate mai bine minerii saxoni din Munţii Metaliferi, harnici şi foarte satisfăcători. Minerii saxoni cu care am vorbit la Anina erau foarte mulţumiţi şi tot astfel era părerea funcţionarilor despre aceştia.

La capătul sudic al proprietăților societății, într-o vale frumoasă, cam la o jumătate de oră de Dunăre, este așezată Moldova Nouă, mina de cupru cea mai veche, mai înainte vreme foarte bogată, împreună cu care se găsește și ceva argint. [Exploatarea în vremea romanilor.] Exploatarea este restrânsă, în parte doar minerit de prospecție. Mineralele folositoare sunt pirita, diferite minereuri de cupru, galena, ștefanitul, și altele, apar între creta de Jura și sienit sau între sienit și șisturi, într-o înmagazinare de formă transversală, care constă în principal din minereul de fier, calcit, cuarț și granit. La Moldova <Nouă> // se produce, în trei topitorii, care sunt exploatare doar temporar, doar cupru neprelucrat, care este prelucrat, mai apoi, la Dognecea⁹⁵ și Ciclova⁹⁶. În anul 1859 s-au obținut aici 269 chintale minereu de cupru ce cuprindea argint, 13.955 chintale minereu de cupru obișnuit și 6.144 chintale sulf. Aici și-au găsit de lucru 80 de mineri, 14 muncitori la topitorie iar 8 funcționari și 9 slujbași inferiori sunt angajați la fabrică.

Bogăția minelor de pirită a dat prilejul Societății de a face o nouă instalație pentru obținerea acidului sulfuric și a vitriolului de cupru. Este organizată după cele mai noi principii, dă anual din 16–17.000 chintale pirită, 13.000 chintale de acid sulfuric, care este în parte vândut Țării Românești, în parte folosit la fabrica de parafină de la Oravița. Vitriolul de cupru se obține direct din cuprul neprelucrat și folosit la fabricile de impregnare ale Societății.

La fabrică lucrează 1 funcționar, 3 slujbași și 16 muncitori.

Mina de la Oravița

[...] Cele mai folositoare minerale sunt calcitul, cuarțul, diferite fiłoane de cupru, tetradrit, galenă, aur și cupru pur, care sunt, în parte, prinse într-o galerie de granit și feldspat, în parte apar într-o secțiune cu sienit-porfir și una cu cuarț și sienit. [...]

La apus de Oravița se găsește mina de aur Elisabeta, care a fost abia de puțină vreme cumpărată de un grup de particulari prin intermediul Societății. [Descrie mineralele ce se exploatează acolo.] La mina de la Oravița lucrează 140 de mineri, 3 maiștri și 1 funcționar; câștigul muncitorilor se ridică la 25–60 de crăițari pe șut. [...]

⁹⁴ *Neu-Moldowamer Kupferwerk*. Moldova-Nouă, oraș, jud. Caraș-Severin.

⁹⁵ *Dognaeska*, sat, com., jud. Caraș-Severin.

⁹⁶ *Cziklova*, Ciclova Română, sat, com., jud. Caraș-Severin.

De la Bela Crvka la Orșova – Granița militară și organizarea sa

– Satul de țigani și țigani – Călătoria pe drumul lui Szechenyi de-a lungul p. 180

Dunării – Orșova – Comerțul cu vite din Moldova,

Țara Românească și din Serbia – Hanurile din Banat

În timpul șederii mele în Banat am făcut, însoțit de doi dintre fiii mei și un prieten al acestora, o excursie mai lungă la granița militară și anume în districtele regimentelor iliro-bănățean și româno-bănățean. [Excursia începe la Bela Crvka, unde se afla statul major al regimentului iliro-bănățean.]

De la Bela Crvka, drumul ne-a condus, mai întâi, printr-o câmpie frumoasă p. 191 cultivată, mănoasă, pe un drum larg, mărginit de duzi, de-a lungul Nerei, un mic torent de munte, ce a format în câmpie o vale largă. Ca multe din râurile de munte din Banat, <Nera> are aur, iar asta a avut ca urmare fondarea satului de țigani Zlatița⁹⁷, unde nomazii s-au așezat și se ocupă cu spălătul aurului [...].

Un sat de țigani după organizarea lor națională! Era pentru prima dată când am văzut așa ceva, căci, în general, acest popor remarcabil trăiește încă cu totul nomad. Cum s-au apropiat trăsurile de sat, imediat a apărut o grămadă de copii – cei mai mici cu totul goi, cei mai mari cu diferite obiecte de îmbrăcăminte, fetele, de cele mai multe ori, cu o cămașă mai mult sau mai puțin zdrențuită, băieții înotând în haine foarte peticite și altele asemenea care cu siguranță nu fuseseră niciodată făcute pentru ei, trădând o sorginte mai degrabă militară – pentru a cerși de la noi, cu cele mai neplăcute gesturi și țipete. Se țineau totuși la o distanță precaută de raza de acțiune a biciului, cu care nu doreau să aibă întâlniri neplăcute, o precauție ce se observă, în egală măsură, la toți țigani care cerșesc.

În sat domnea un haos nebun. Țipete ale copiilor, discuții cu voce tare ale femeilor, însoțite de o vie pantomimă, lovituri de ciocan ale // celor care reparau p. 192 căldări și altele asemenea. Colibele sunt, în parte, în formă de semicerc, în parte pătrate, pe jumătate construite în pământ și acoperite cu lemn cu pământ deasupra, lungi cam de doi stânjani și jumătate pe atât de largi și puțin peste un stat de om. În acestea arde un foc și pe pământul gol, acoperit cel mult cu câteva zdrențe, se află locul unde se șade; câteva scaune joase de lemn și ceva veselă pentru gătit formează lucrurile din gospodărie. Doar prin ușa joasă intră lumina înăuntru, însă un coș de fum din lemn împletit scoate fumul, ca și în casele românilor. Între colibe se observă vetre mai mari, pentru când este nevoie a se găti la un foc mai mare. Ca o victorie a culturii se ridică, printre aceste colibe, case singuratice, construite cu totul ca cele ale românilor. Porci și cai se găseau într-un număr destul de mare, cei dintâi îi însoțesc pe țigani chiar și când călătoresc.

Țigani din Banat sunt așezați într-un număr destul de mare și practică, de aceea, cu precădere, meșteșugul potcovăriei sau metalurgiei ș.a.m.d., de asemenea,

⁹⁷ Slatița, sat, com. Socol, jud. Caraș-Severin.

ii ajută pe țărani în treburile agricole. Astfel, am văzut la Moldova Nouă, în atelierele de cupru, aproape numai țigani, la uzina de fier de la Rusca Montană⁹⁸ și la cele de la Reșița erau foarte mulți angajați. Sunt lăudați ca muncitori iscusiți și cu bună-voință, dar se deplânge marea lor înclinare pentru furt. Țiganii nomazi sunt în parte geambași și doftori de cai, repară cazane vechi și tigăi și altele asemenea, dar mulți se hrănesc din muzică, unde // au o mare dexteritate mai ales la instrumentele cu corzi. O muzică de dans mai bună decât una cântată de un grup de țigani nu se poate auzi, iar ungurul afirmă că doar un țigan înțelege să cânte ceardașul cu salturile ce țin de el. Un izvor principal de hrană este cerșitul pe care-l practică toți, dar cu precădere femeile și copiii; femeile bătrâne se ocupă cu ghicitul, vând toate mijloacele împotriva durerilor în amor, amulete, pietre de ajutor pentru nașterea copiilor, pot descoperi furturi ascunse și știu să dea sfaturi țăranilor în diferite chestiuni.

Țiganii, deosebiți prin pielea gălbui-maronie, păr lung, cârlionțat, negru ca pana corbului și ochi la fel de alunecoși, buze roșii și dinți albi, strălucitori, sunt, în general, o rasă umană⁹⁹; printre femeile tinere se întâlnesc, nu arareori, în ceea ce privește forma feței și expresia, dar și la măsura formelor, adevărate frumuseți. Se căsătoresc foarte devreme, am văzut, la un grup nomad, o tânără foarte drăgălașă de 14 ani, cu un copil mic. Niciodată nu se căsătoresc în neamul lor, cu rudele de sânge, fidelitatea în căsătorie nu este la fel de strictă. Țiganul se căsătorește fără multă ceremonie, dacă este sătul de femeia sa o gonește și ia alta. Corupția moravurilor în rândul poporului este foarte mare. Își iubesc copiii cu multă tandrețe, se îngrijesc de ei cât de mult pot și aceștia au voie // să își petreacă timpul cu jocuri sau nefăcând nimic. Religia lor este cea a locului în care trăiesc, la turci sunt mahomedani, la noi creștini, cu siguranță nu li se poate face o nedreptate dacă se spune că din creștinism cunosc foarte puține. Este adesea îndoielnic dacă sunt cu adevărat botezați, la școală cu siguranță nu merg. (În Banat țin, pe dinafară, de biserica greacă neunită, țin zilele de post și sărbătoare ale acesteia cu tărie.) Țiganul este viclean, fricos și crud, fură cu multă plăcere, dar numai unde o poate face fără pericol. Privirea sa are, prin urmare, ceva fugar și vicios. Hrana sa este dezgustătoare, trebuie că nu disprețuiesc nici stârvurile; carnea de porc, usturoiul și ceapa este felul lor de mâncare preferat. Vânatul cu pene, păsările de pradă, broaștele și mai ales animalele târătoare le disprețuiesc, îi timp ce mănâncă, cu poftă, șerpi. Rachiu beau cu plăcere, dar viciul lor principal este tutunul, de la fetele drăgălașe și până la cei mai bătrâni bărbați, toți îl fumează și mestecă. Mi s-a cerșit mai des tutun, decât bani. La Țiganii sedentari, îmbrăcămintea este foarte apropiată de cea a românilor, la cei nomazi, după cum se poate, însă întotdeauna foarte zdrențuită și murdară, ca și părul ce le atârnă în dezordine și sălbatic pe cap. Mă îndoiesc foarte mult că folosesc vreodată apa pentru a-și spăla corpul. Au și în

⁹⁸ *Russberg*, sat, com., jud. Caraș-Severin.

⁹⁹ *Menschenschlag*.

ajuns pe înălțimile Munților Locvei, într-o pădure mai bună. Dacă pentru ochiul silvicultorului nu a fost o bucurie această neglijare a unei părți mari și însemnate din pădure, totuși de cealaltă parte <a versantului> s-a bucurat cu adevărat de posibilitatea oferită de priveliștea fermecătoare. Dar și mai frumos este pe cealaltă parte, unde se coboară în valea Dunării. În fața noastră se reunesc cu grație fluviul mareț, ce formează, chiar la picioarele noastre, o insulă mare, al cărei vârf nordic este împodobit cu o biserică albă, frumoasă, în fundal, după câmpia nordică, privind adesea spre fluviu, în timp ce în fața noastră <se ridică> munții din Serbia. [...] Valea din fața noastră, cu satul Belobresca¹⁰⁰, prietenos, aparținând Companiei, ascuns între nuci și duzi și înconjurat de vii, se arată neobișnuit de fertil. Am mers cu trăsura încă o bucată de drum prin aceasta până la satul de graniță Moldova Veche¹⁰¹, unde valea se lărgeste spre nord, într-un colț al ei fiind așezată localitatea industrială¹⁰² Moldova Nouă, unde am petrecut câteva zile pentru a cunoaște interiorul munților.//

p. 196

Acest loc, unde, mai înainte, bogata producție minieră a adus o viață înfloritoare, este acum singuratic și trist, căci atelierele pot fi deservite doar din când în când. Și mai tristă este impresia <călătorului> datorită faptului că observă aici numeroase urme ale unor incendii. Provin din vremurile revoluției <de la 1848–1849>, când aici a avut loc o bătălie între sârbi și unguri și unde aceste două părți s-au întors una împotriva alteia au urmat întotdeauna incendii și distrugeri.

Moldova Nouă este așezată într-o poziție fermecătoare, locul este înconjurat de vii frumoase și livezi, de pe fiecare înălțime, cât de mică, ai, către sud, o priveliște largă asupra Dunării, mărginită de munții din Serbia, în timp ce către nord se ridică, în fundal, munții Banatului, acoperiți cu păduri dese. Poziția este una neobișnuit de blândă, de aceea pe bună dreptate se bucură vinul de Moldova Nouă de o faimă bună; piersicile, caisele și pepenii de cele mai bune soiuri se coc pe câmp și în grădini fără o îngrijire deosebită. Anul trecut cireșii au înflorit la 5 aprilie, la 10 aprilie a început, pe dealurile de sub munte, să dea frunza fagilor, la 22 aprilie erau cu totul înfrunziți; la 3 mai înfloresc plopii, 9 mai înfloresc salcâmi, 15 mai ulmii; la 3 mai înfloresc viile, la 10 iunie se coc duplele, la 5 iulie se coc caisele, la 15 septembrie nucii și alunii, culegerea viilor a început la 26 septembrie și // în același timp sunt gata ghindele. – Seceratul grânelor cade în ultima p. 197 săptămână din iunie sau în cea dintâi din iulie. Sunt suficiente acestea pentru a caracteriza clima acestui ținut.

Am părăsit Moldova Nouă când s-a crăpat de ziuă și am ajuns la noul sat de graniță Coronini¹⁰³, pe Dunăre, pe malul stâng, a cărei șosea remarcabilă, aruncată în cea mai mare parte pe stânci, merge până la Orșova. Este opera recunoscutului

¹⁰⁰ *Belobreska*, sat, com. Pojejena, jud. Caraș-Severin.

¹⁰¹ *Alt-Moldova*, astăzi parte a orașului Moldova Nouă, jud. Caraș-Severin.

¹⁰² *Werksort*.

¹⁰³ Sat numit după Johann Baptist Alexius von Coronini-Cronberg (1794–1880), guvernator al Banatului între 1859–1860. Localitatea ce îi poartă numele s-a format prin strămutarea locuitorilor din Alibeg, toponim înlocuit în perioada 1967–1995 prin cel de „Pescari”. Azi sat, com., jud. Caraș-Severin.

ministru maghiar, contele Szechenyi¹⁰⁴, care, prin aceasta, și-a ctitorit un monument care va face să-i dăinuiască numele, căci șoseaua a fost denumită după el. [...]

p. 199 Munții sunt, după cum am spus, acoperiți cu păduri de foioase, fagul jucând rolul principal, dar se observă, datorită vegetației foarte diverse, că te găsești în partea de sud <a continentului>. Nucii, stejarii de diferite soiuri, carpenul oriental, frasinul, ulmul, ș.a.m.d. <și> amestecă <ramurile>, dar sub ele <cresc> o mulțime de arbuști care la noi ar fi crescuți ca ornament pentru grădini. Versanți chiar mari sunt acoperiți cu caiși¹⁰⁵, alții cu scumpie, printre ei, pe stânci, măceși singuratici, sau, în principal, cu diferite soiuri de corn ș.a.m.d. Trebuie că primăvara, în perioada înfloririi, acești versanți asigură o priveliște plăcută, căci acum, toamna, ofereau o diversitate atât de plăcută, prin coloritul diferit al frunzelor. Printre copacii înalți, acoperind adesea și tufele de dedesubt, plantele cățărătoare sunt bogat reprezentate. Vița cu struguri negri, lungi, ajunge până sus pe crengi, vița sălbatică, cu frunzele colorate în roșu de toamnă, vița de pădure ș.a.m.d. dau întregii priveliști o impresie stranie. La acestea se adaugă, peste tot, cele mai diverse flori de toamnă, peste tot viață, nicăieri vreun petic care să nu fie verde sau înflorit, niciodată nu am văzut vreo urmă de bărăgan, de care, de fapt, nici nu am găsit în Banat. Judecând ca un silvicultor, pădurile nu sunt chiar bine întreținute, pe

p. 200 tot versantul din stânga Dunării lipsește lemnul bătrân iar în apropiere de sate // vitele au rărit rău pădurea; de asemenea, acolo, pe câteva pante golașe se pot vedea urme ale torenților apăruți ca urmare a despăduririi, dar, văzându-le ca un prieten al naturii, aceste pante au o frumusețe de nedescris.

La Plavișevița, ultimul sat al căpitaniei¹⁰⁶ regimentului de graniță iliro-bănățean, am luat prânzul. Am întins masa pe o fântână la drumul mare. Căci interiorul hanului românesc nu oferea nici o atracție. Ceea ce acesta dorea să ofere ca de-ale gurii nu am încercat, căci prevăzători luasem provizii cu noi. În timp ce caii noștri au fost hrăniți, am făcut o plimbare până la Dunăre și am vizitat tabăra țiganilor, ce era instalată la intrarea în sat. Peste o căruță, care forma partea din spate a cortului, era întinsă o pânză de cort maro, din lână, susținută în față de o prăjină, ce era asigurată cu încă două prăjini așezate vertical. Cortul era deschis în față și servea ca tabără comună pentru șatră. Aceasta consta din trei perechi și o jumătate de duzină de copii. Nu departe de cort ardea un foc mare și lângă acesta zăcea un om bolnav, un bătrân și unul foarte tânăr ședea alături, ocupați cu peticitul cazanelor. O femeie tânără, de 14 ani, neasemuit de frumoasă, cu dinții regulați și o veritabilă imagine de Madonă, ședea pe o buturugă și cosea, în fața ei

p. 201 avea, într-un coș, un copil foarte mic, // pe care își odihnea, din când în când, privirea, cu mare delicatețe. O altă femeie tânără avea în brațe un copil gol, cam de șase ani, ea și mama cea bătrână și ceilalți copii înveliți în zdrențe s-au repezit spre noi cerșind și, cu cât mai multe milostenii împărțeam, cu atât mai puternic era atacul. Unul dintre fii mei, care vorbea limba română, s-a amestecat într-o discuție.

¹⁰⁴ Contele Szechenyi Istvan (1791–1860), om politic, scriitor, economist. Date biobibliografice și relatarea sa de călătorie în vol. I al prezentei colecții.

¹⁰⁵ *Syrene*.

¹⁰⁶ *Hauptmanns-Dorfe*.

Bătrâna mamă țigancă vroia să îi ghicească și apoi să îi vândă o rădăcină, pe care ar fi trebuit să o dea iubitei lui, astfel dobânda, cu siguranță, dragostea ei. Femeia cu copilul în brațe ne-a rugat foarte aprins de o milostenie, pentru bietul copil, care nu ar avea mamă. Când fiul meu i-a răspuns că ea ar fi totuși mama, și-a desfăcut cămașa cu gesturi vii și i-a arătat sânii veștejiți strigând: „asta e o mamă adevărată, care nu a avut niciodată lapte pentru copilul ei”. În cele din urmă, cineva din societatea noastră a scos o monedă de șase crăițari, găurită, și a ridicat-o „cine o vrea?”. Abia acum s-a ridicat mama de 14 ani și s-a așezat în șirul de cerșetori, premiul a fost al ei. Și acești oameni sărmani se împodobesc cu bucurie cu monede de aur. Totul era un tablou de gen foarte ciudat, însă trist pentru filantrop.

Am mers mai departe de-a lungul multelor cotituri ale Dunării, care adesea părea aidoma unui lac mare // închis între munți. <Dunărea> curge înainte liniștită p. 202 prin câteva cataracte, dintre care cele mai însemnate sunt vâltorile Islaz și Cazanele¹⁰⁷, și totul era foarte pustiu. Pe tot drumul către Orșova nu am văzut nici măcar un singur vas. Pe malul austriac, nu departe de Plavișevița, erau trei turnuri vechi, numite Tricule¹⁰⁸, ce sunt rămășițe ale unei întărituri din vremurile războaielor sălbatice, se dorește chiar să se „întindă” de originea ei până în vremurile romanilor, acum este un pichet de pază a graniței așezat chiar pe Dunăre.

Spre seară ajunsesem tot la un pichet de observație, la faimoasa peșteră a lui Veterani, care a fost vizitată. Este așezată cam la 100 de picioare deasupra Dunării, pe un perete de stâncă sălbatic, ca peșteră este mică, căci nu poate fi mult mai lungă de 120 de picioare, dar are o boltă mândră, înaltă de 60–70 de picioare iar în spate un izvor frumos. Caporalul de la pichet, care ne-a însoțit în peșteră, povestea că, aici, un batalion de soldați austrieci a opus odată multă vreme rezistență turcilor, dar cu adevărat se petrecuse în anul 1692, când o companie de soldați, sub un căpitan d’Arnau¹⁰⁹, care, la ordinul generalului Veterani, i-a ținut în loc aici, pe turci, 45 de zile. După general a fost numită peștera – nu după viteazul căpitan! //

Nu departe de acest punct, valea devine mai largă și <ogoarele> mai p. 203 cultivate, apar câmpuri de porumb pe întinderi mari, livezi înconjoară satele, pe munți se află, izolate, sălașele ciobanilor. Ne-am apropiat de Orșova pe când se întunecase deja de tot. [Observă o sărbătoare într-un sat de pe malul sârbesc.]

După o zi bogată în plăceri ne-am odihnit la Orșova Veche¹¹⁰, orașul de graniță al Austriei cu Țara Românească, important din pricina însemnatului său comerț de comision¹¹¹ și ca stație principală pentru navigația cu aburi pe Dunăre, căci marile vase cu aburi nu pot merge mai departe, în aval, când nivelul apei e scăzut, Porțile de Fier nu le permit trecerea. Orșova Veche, sediul unui general de brigadă și al unui comandant de batalion, are cam 3.000 de locuitori, în cea mai mare parte negustori sau însărcinați cu negoțul și meșteșugari. Cu Serbia și Țara Românească există multă circulație, dar comerțul este, din această pricină, greoi

¹⁰⁷ *Islas und Kasan (Kessel)*.

¹⁰⁸ „*Die drei Thuerme, Triculae*”, ruine ale unei cetăți medievale, scufundată parțial în lacul de acumulare de la Porțile de Fier.

¹⁰⁹ Căpitan-baron, însărcinat de Veterani cu cercetarea și cartografierea peșterii în timpul războiului austro-otoman din 1692.

¹¹⁰ *Alt-Orsova*, localitate astăzi dispărută.

¹¹¹ *Zwischenhandel*.

p. 204 căci în acele țări se negociază doar contra banilor peșin, crăițari sau ducați. Mărfurile sunt vândute de aici la Pesta. Articolele principale sunt grâul și porumbul, apoi boii, bivoliile și porcii, de asemenea scumpia (smac) pentru // tăbăcărie, pentru pielea bună, moale, pe care o livrează, de asemenea, și Țara Românească. În iulie, frunzele de la scumpie sunt adunate cu tot cu crengi, aduse să se usuce într-o casă, apoi aceasta este vânturată cu caili, astfel încât devine o masă aproape ca un praf. Din acesta cantitatea 225 de pfunzi¹¹² costă la Orșova 8 până la 9 florini. Ramurile tari sunt folosite pentru a colora cu galben. În afară de acestea, însă, comerțul pe uscat nu este neînsemnat.

Am fost recomandați unui negustor sârb care locuia la Orșova, Nicolowits, și am găsit în acesta un om foarte plăcut, bine învățat, care făcea afaceri cu vite și cereale, îndeosebi cu Țara Românească. Am folosit ocazia pentru a-mi procura informații despre comerțul cu vite de la Dunăre, care merită să zăbovim câteva clipe asupra lui.

p. 205 Comerțul cu vite cornute și porci din Serbia și din Țara Românească este foarte însemnat. Țara Românească le dă pe amândouă, Serbia doar porci. Se socotește că importul de porci din Serbia <este de> 300.000–330.000 capete în fiecare an, din Țara Românească 50.000–60.000 de capete, iar boi, din Moldova și Țara Românească, cam 40.000 de capete. Din ultimele două țări numite, tot comerțul cu vite trece prin Orșova [...]. La import, unde trec de vămile austriece, // se plătește pentru un cap de vită cornută, fără deosebire, 2 florini și 31 de crăițari în monedă austriacă, iar pentru un porc, fără a conta dacă e gras sau slab 1 florin și 16 crăițari.

Deîndată ce vita intra pe pământul austriac, negustorului îi sunt deschise trei drumuri pentru transport, pentru a ajunge la Pesta, de unde se merge mai departe spre Viena. El are de ales între drumul pe uscat, transportul pe apă și calea ferată.

p. 206 Drumul pe uscat pornește de la Orșova pe granița militară prin Lugoj și Timișoara, Szeged, Pesta, Győr¹¹³ către Viena. De obicei, oamenii care mână vitele – merg din Moldova și Țara Românească până la destinația finală – erau atunci șerbii¹¹⁴ negustorului, care trebuiau să facă lunga călătorie pe jos contra unei lefi proaste și cu costuri mici. Printre ei se vedeau și câțiva rânđași pe cal, pe lângă cireadă. Stațiile transportului de vite sunt stabilite, și, de obicei, respectate, astfel încât hanurile sunt astfel organizate pentru a asigura un loc pentru vite, cu fân și cucuruz pentru hrană. Un transport de porci grași face de la Orșova la Pesta, pe jos, 4 săptămâni, boii și bivoliile cu 10 zile mai puțin. Drumurile pe care merg cirezile sunt, din pricina acestui mod de a fi folosite, foarte largi, astfel încât pe amândouă părțile drumului se întinde câte o pajște lată de 8 stânjeni, pe care animalele pot merge bine și, de asemenea, să găsească ceva hrană. De aceea, vita pierde // foarte puțin la transportul pe uscat, uneori, la vreme bună, chiar nimic din greutate. Negoțul se face și pe drum și nu arareori se ajunge ca mult înainte ca animalele să ajungă la locul lor de destinație propriu-zis, întreaga turmă să fie cumpărată de speculanți. Vitele cornute merg de obicei până la Viena, în timp ce porcii rar ajung mai departe de Gyoer. [Despre comerțul cu porci din Serbia. Transportul pe apă se

¹¹² *Pfund*, unitate de măsură echivalentă cu 0,50 kilograme.

¹¹³ *Raab*, oraș în Ungaria.

¹¹⁴ *Leibeignen*.

face mai ales pentru porcii vânduți din Serbia, inclusiv de la Orșova. Date despre transportul porcilor cu vagoane speciale, pe calea ferată, de la Baziaș la Viena.]

Câteva cuvinte despre hanurile din Banat își pot găsi locul aici. În privința satelor, într-o țară unde se călătorește atât de puțin, nu se pot ridica pretenții, de aceea puținul care se găsește, ca mâncare și băutură, trebuie luat cu mulțumire. [...] La granița militară se găsesc, de obicei, în satele militare, popasuri mai bune. Hanurile de la graniță sunt în întregime ale Aerarului și sunt arendate. Așa este, de cele mai multe ori, și în alte părți ale Banatului, numai că acolo aparțin stăpânilor de domenii.

În orașe totuși ar trebui să te poți aștepta la ceva mai bun, doar că acolo vei fi mult înșelat. În afară de prepararea mâncării după cum se obișnuiește în țară, despre care am vorbit deja, și care pentru un nord-german nu este deosebit de atrăgătoare, ingredientele acestei sunt, de cele mai multe ori, destul de bune, însă cu adevărat înfiorătoare prin murdăria ce stăpânește chiar și în hanurile de frunte. Camerele, fețele de masă și, în afară de acestea, chelnerul care este plin de mizerie sau serviciul sunt cu totul scârboase. A obține cearceafuri curate este o artă ce reușește doar câtorva. De pildă, o dată am ridicat o asemenea pretenție, de nemaiauzit pentru un hangiu bănățean.//

Mi s-a răspuns cu cea mai mare naivitate că nu înțelege ce vreau, dormiseră doar cinci oameni în acel pat. Cu așa ceva trebuie să fii obișnuit pentru a rămâne p. 210 calm în fața acestei <situații> dar trebuie, căci a obține <ceea ce ceri> nu se poate, cu toate expresiile indecente. Am găsit aici o deosebire cu adevărat izbitoare față de Nord<ul Europei>, unde, într-adevăr, m-am simțit mai bine, în privința curățeniei, în casa unui țăran din Laponia, decât în cele mai bune hanuri din Orșova sau Oravița. Dacă acolo am avut adesea doar un braț de paie, podeaua era totuși mai curată decât masa de pe care mânca hangiuul bănățean, iar fiecare țărană finlandeză punea mereu cea mai albă față de masă de bumbac pe aceasta.

Prețurile sunt peste tot ridicate pentru ce există și dacă ești cumpătat, pe cât de ieftine sunt alimentele, nu sunt cât cele din orașele noastre mijlocii, mai degrabă le depășesc. O explicație a acestei situații poate să fie, întrucâtva, leafa foarte mare a funcționarilor și prestațiile reduse ce se cer de la aceștia.

VII

Orșova – Porțile de Fier – Fortăreața turcească Orșova Nouă¹¹⁵ – Vizită p. 211

la Pașa – Locul descoperirii coroanei maghiare – Mehadia și Băile Herculane

– Silvicultura la granița militară – Caransebeș – Uzinele metalurgice Rusca

Montană și împrejurimile lor – Prin Reșița către Anina

La nici o oră mai în jos de Orșova se află, deja în Țara Românească, Porțile de Fier și, încă mai aproape, pe o insulă pe Dunăre, Orșova Nouă, o fortăreață turcească, numită de turci Takelky. S-a hotărât să le vizităm pe amândouă și, pentru

¹¹⁵ *Neu-Orsova, Ada-Kaleh.*

început, am ridicat un certificat de la maior, pentru a putea trece peste graniță, acesta fiind însă dat numai pentru 24 de ore. [...]

Mai întâi a trebuit să ne oprim în jos de oraș la vamă, unde se găsea carantina, pentru a arăta documentul nostru de trecere pentru oameni, cufere și trăsură. //

p. 212 Așteptarea pentru cercetarea <documentelor> ne-a dat posibilitatea de a cunoaște organizarea schelei. Aceasta este o clădire deschisă pe toate părțile, împărțită în două părți prin bariere, care închid un coridor lat cam de 6 picioare. Aici se încheie toate afacerile comerciale cu negustorii străini. Pe partea dinspre Dunăre stau sârbii, românii, turcii, etc. iar pe partea opusă negustorii austrieci. Culoarul din mijloc este ocupat de un agent al carantinei, care se îngrijește ca aceste persoane diferite să nu intre în legătură și în același timp, mijlocește afacerile comerciale. [Descrierea negustorilor sârbi.] Schela este pământ neutru și acest lucru este într-o asemenea măsură respectat încât, dacă un răufăcător, de pildă un hoț de cai sau vite, fuge în Serbia, poate vorbi aici cu familia sa, fără primejdia de a fi arestat. La toate vămile de-a lungul graniței austriece se găsesc asemenea schele.

p. 213 După ce actele noastre au fost vizate, a apărut un soldat și ne-a condus până la graniță, care se afla cam la 10 minute depărtare. Este formată de // râul Cerna¹¹⁶, un torent de hotar ce vine din valea Mehadieii. De cum este atins acesta, se intră într-o bucată de teritoriu neutru în legătură cu stăpânirea căruia puterile de la frontieră nu s-au putut înțelege, este acoperită de tufişuri și servește ca pășune pentru vitele aduse din Țara Românească. Era ocupată de o cireadă de porci, o cireadă de boi și o alta de bivoli, cei din urmă cu culoarea lor neagră, capete mari, coarnele înălțate către interior și ochi mari vii, dând <astfel> o priveliște ciudată. Bivolii urmau a fi vânduți ca animale de povară până departe în Ungaria. Se consideră ca au o forță de tracțiune mai mare decât un bou. Se îngrașă ușor, bivolițele dau lapte puțin, dar foarte gras; nu se amestecă cu vitele noastre obișnuite. [...] Nu sunt atenți nici la ham, nici la bici și merg neîntrerupt, până când găsesc o apă sau mlaștină ca să se răcorească.

La intrarea în Țara Românească a trebuit să plătim o taxă de pod destul de însemnată, pentru a avea voie să trecem peste apa Cernei, podul însuși era de netrecut de mai mult de un an. Postul de pază valah era puternic ocupat, doi ofițeri, p. 214 *dintre care unul purta epoleți groși de argint, // aveau comanda. Soldații purtau uniforme destul de bune, dacă nu mă înșel, verde cu roșu, precum și dungii roșii, late, pe pantaloni. Satul românesc, sediu al vămii principale și al unei stații de poștă, nu mi-a făcut însă impresia care se putea aștepta după soldații impunători. Construcția și organizarea casei <erau> ca în Banat, doar că totul era prăbușit și murdar. Căruțele românilor, și cele de poștă de asemenea, sunt cu totul grosolane, roțile cu opt spițe, nu foarte solide, după cum toată căruța nu avea nici măcar un cui de fier. La fel de simple erau și uneltele agricole; o stare străveche, din toate punctele de vedere. Când te gândești, ce fel de debușeu ar fi pentru topitoriile de fier austriece din Banat, dacă acești români ar învăța ceva cultură, doar dacă ar învăța să folosească fierul la căruțe. Negustorul Nicolowits, care ne însoțea, și care făcea în tot cursul anului mari călătorii prin Țara Românească, nu putea descrie în*

¹¹⁶ Czerma.

culori suficient de întunecate oboseala unei călătorii cu o asemenea căruță de poștă. [Descrierea călătoriei cu căruța poștei din Țara Românească.]

Pe un drum destul de bine întreținut, de-a lungul Dunării, care și aici era mărginit de munți, totuși nu atât de strâmt ca mai în sus, la Orșova, am ajuns după o scurtă călătorie la vestitele și mult discutatele Porți de Fier. [Descrierea Porților de Fier. Problemele navigației pe Dunăre și lucrările austriece, anulate din cauza temerilor unui război.]

Pe drumul de întoarcere ne-am aținut pe lângă granița munteană, pentru a p. 217 traversa către singura bucățică turcească ce le-a rămas otomanilor din toate marile stăpâniri din această parte a Dunării, la Orșova Veche. Marinari sârbi ne așteptau cu barca lor. [Descrierea acesteia.]

Când am acostat, nu departe de un post de pază, unul dintre marinarii noștri p. 218 sârbi a mers să aducă // un soldat. [Descrierea stării jalnice a armatei otomane, atât a ofițerilor cât și a soldaților.]

Primul nostru drum a fost la pașă pentru ne prezenta omagiile, însă el s-a p. 219 scuzat din cauza unei indispoziții, din pricina unei mușcăături de insectă, că ne va primi mai târziu. Am vizitat atunci fortăreața și insula. Fortificațiile sunt construite din cărămizi și cu totul într-o stare de mare degradare, totuși ocupate din plin de tunuri și mortiere vechi, din metal. Între spațiile corespunzătoare se găsesc, pe ziduri, posturile de pază, pe unde, printr-o galerie, se plimbă garda în sus și în jos. Cazematele cu arce erau locuite de meșteșugari și ostași otomani. În satul propriu-zis, care are străzi foarte înguste, locuințele se află, în parte, ascunse în grădini, înconjurate de garduri înalte, din lemn. Punctul principal de adunare este bazarul, unde negustorii, cei mai mulți tipuri turcești adevărate, cu caftan și turban, își țin mărfurile în stive – șaluri, fesuri și altele asemenea – dar, mai cu seamă tutun, pipe, dulciuri, cafea, parfumuri și altele asemenea. Punctul de adunare era cafeneaua, o colibă jalnică, cu ferestre de hârtie, pe care erau lipite câteva bucăți mici de sticlă; câțiva // ofițeri își omorau vremea cu un joc de cărți. Peste tot multă mizerie și p. 220 mulți câini.

Moscheea nu oferea ceva deosebit, pe drum am întâlnit mai multe turcoaice, atât de înfășurate în voaluri încât doar ochii le puteau fi văzuți, toate îmbrăcate în galben sau maro. Pe când ne plimbam printre grădini, au ieșit printr-o ușă două fete tinere, cam de zece ani, însoțite de o slujnică. Nu erau acoperite de voaluri, una blondă, cealaltă brună, cu trăsături plăcute. În picioarele goale aveau sandale, unghiile acestora, ca și cele de la mâini, erau colorate în maro. Am rugat o copilă de niște flori din grădină, îndată a trimis slujnica să le aducă.

Cel mai interesant lucru a fost vizita la pașă, care avea rangul unui colonel sau general de brigadă. Reședința sa, foarte simplă, decrepită ca tot ce se găsea în fortăreață, se află pe cel mai înalt vârf al insulei, are un parter înalt pentru grajduri și forma un pătrat simplu. Pentru a ajunge acolo este un drum, așa cum se găsește în satele noastre de munte până la grajduri, scânduri de lemn, un pod de cel mai rău soi, plin de găuri și de murdărie. În fața casei erau adunați mai mulți ofițeri și un mare număr de slujbași, în haine de uniformă foarte ponosite și deloc îmbrăcați ca ordonanțele, de pildă cu picioarele goale. După ce am fost anunțați, am fost conduși, // pe o scară de lemn cu trepte în mare parte rupte, într-o antecameră și p. 221

apoi în camera de audiență, ce avea, în parte, o podea înălțată, în fața căreia ofițerii și servitorii își lăsau papucii. Camera, de formă pătrată, avea șase ferestre, dintre care câteva erau împodobite cu flori. Pe două părți, lângă ferestre, atârneau legate în mănunchi felinare mari, iar în mijloc, în locul candelaburului, un felinar de același fel, de o frumusețe deosebită. Într-un colț, pe un o frânghie de rufe întinsă de-a latul își găsisse loc toată garderoba stăpânului. Pe una din părțile cu ferestre se găsea un divan simplu, pentru noi au fost aduse scaune de trestie. Tot mobilierul consta dintr-o masă mare, care era bogat încărcată cu pepeni, dovleci și o moară de cafea.

p. 222 Pașa a făcut câțiva pași spre noi, la intrare, ne-a făcut semn să luăm loc și s-a așezat pe divan. Era un bărbat înalt, cam de 50 de ani, bine făcut, cu o față cinstită, demnă, pe care atârna o mustață zdravănă. Îmbrăcat cu un caftan lung, verde, cu gulerul ridicat și un șir de nasturi, un fes roșu pe cap, nebărbierit, făcea impresia unui războinic. După ce i-am ținut o cuvântare lungă, plină de înflorituri, // ce a fost tradusă mai întâi în sârbă și apoi în turcă, și prin care mi-am exprimat mulțumirile pentru audiența acordată, și-a înclinat cu grație și cu o grandoare de nedescris capul și apoi ni s-a pregătit cafea după obiceiul oriental, servită în cunoscutele vase mici de diverși slujbași negri și arămii. În cursul discuției mi-a povestit viața sa de războinic din campania rusească de la 1828, ne-a arătat planul fortăreței, pe care l-a întins pe podea în fața lui, a îngăduit și rugămintea mea ca unul dintre fiii mei să deseneze reședința sa și apoi ne-a concediat cu cuvinte de mulțumire pentru vizita noastră. [Reflecții asupra decăderii Imperiului Otoman.]

p. 223 Pe drumul de întoarcere am vizitat locul unde Kossuth a îngropat coroana Sf. Ștefan la trecerea sa în Turcia¹¹⁷, <fiind> încă pe pământ creștin și <de unde> mai târziu a fost din nou găsită. Se află cam la 100 de pași depărtare de drum, lângă postul austriac de graniță, și este marcat printr-o capelă mică, a cărei cheie se poate obține de la casa gărzilor. În mijlocul acesteia, chiar pe locul unde se afla coroana, a fost pusă o piatră comemorativă, ce povestește faptele. Când Kossuth a îngropat p. 224 aici coroana, totul era acoperit cu lăstari și câțiva copaci, acum împrejurimile sunt împodobite cu grădini aranjate cu gust. [Excursie de la Orșova către Mehadia.]

În stânga, chiar lângă drum, lângă un sat al cărui nume îmi scapă, am văzut ruinele unui viaduct mare, la picioarele unei stânci de calcar de formă piramidală. Am numărat unsprezece <arce>, dintre care majoritatea, deși construite din caramida, erau încă destul de bine păstrate. Proveneau „din vremea romanilor”, ni s-a spus; mi s-a părut că serviseră ca bază pentru o conductă de apă. [...]

p. 225 Am făcut la dreapta peste un frumos pod cu lanțuri, care, în această natură sălbatică, dădea un contrast aparte și am pătruns în Valea Cernei, care aici se desparte de Belareca¹¹⁸, cel dintâi ne conduce către Băile Herculane, cel din urmă către satul Companiei, Mehadia. [...]

Valea îngustă abia îngăduie locul pentru două rânduri de case și pentru un pârau sălbatic, pe malurile căruia munții acoperiți din plin cu foioase se înalță până la 6.000 de picioare, în timp ce băile înseși se află la doar 635 de picioare deasupra Mării Negre. Muntele, calcar străbătut de straturi de argilă, este cu totul de tip alpin, pereții de stâncă foarte abrupti și golași se ridică amenințători, acoperiți pe

¹¹⁷ Referire la un moment din perioada revoluției maghiare de la 1848–1849.

¹¹⁸ *Bella Reka*, afluent al Cernei.

înălțimi de pinul negru austriac, a cărui coroană mare amintește de pinii meridionali. Muntele arată în întregime caracterul Alpilor, căci câprioarele sunt aici acasă, de asemenea, se găsesc acolo și urși și lupi. //

La vreme de toamnă, ursul vizitează cu plăcere podgoriile, și ni s-a povestit p. 226 că în urmă cu puțin timp avusese loc o asemenea vizită a lui Moș Martin chiar foarte aproape.

Natura este aici minunată și măreață, cu atât mai mult este admirabil ce a reușit aici omul. De amândouă părțile unei străzi, ce forma o piață, cam de 60 de pași lărgime, se ridică vreo 12 clădiri mari, aproape cu totul construite în cel mai pur stil al cazarmilor. Acestea cuprind băile, cazărmi pentru soldații bolnavi, locuințe pentru vizitatorii băilor, pentru inspecția băilor și câteva hanuri. Totul este al Aerarului și administrat după cel mai strict schematism militar, un ofițer de stat-major conduce tot, iar medicii militari vindecă omenirea suferindă. Hanurile sunt arendate, închirierea locuințelor, băile îngrijite de comandatura băilor. În mijlocul pieței se ridică o statuie imensă a lui Hercule pe o fântână. Ne surprind și clădirile mari, de cele mai multe ori cu trei caturi, mi-au făcut totuși o impresie neplăcută, vădit nu își au locul în această natură sălbatică, contrastul este prea mare.

Băile Herculane, numite și băile romanilor, cunoscute deja din Antichitate, au diverse izvoare sulfuroase calde, care stau alături de cele de la Aachen. Puterile tămăduitoare ale băilor sunt foarte prețuite. Pe o lungime de 700 de stânjani izvorăsc // 22 de izvoare, mai mult sau mai puțin puternice și fierbinți, care se p. 227 folosesc atât pentru îmbăiere cât și pentru băut. Cel mai puțin cald izvor are 20 grade Réaumur, cel mai fierbinte, izvorul Francisc, 46-48 grade Réaumur. Izvorul Ludwig, cu 34 grade Réaumur, servește mai ales pentru băile soldaților bolnavi, care sunt instalați în spitalul militar ce se află vizavi, ajungând în casa băilor printr-un tunel subteran. Locuințele din casa băilor sunt destinate mai ales ofițerilor. Soldații sunt îngrijiți la aceste băi cu o nețărmurită dărnicie. Cam la 10 minute <de mers>, deasupra băii principale, izvorăște într-o grotă, în care am găsit câțiva scorpioni, izvorul lui Hercule propriu-zis. Nu este atât de fierbinte ca izvorul Francisc, însă e foarte bogat, se spune că ar da cam 5.000 de picioare cubice de apă într-o oră. Lângă acesta sunt, de asemenea, instalații balneare, cele mai vechi clădiri. Aici s-a format un minunat covor de mușchi, verde ca smaraldul, unde izvorul se varsă în Cerna și nenumărate plante ornamentale acoperă acest loc, pentru care arta grădinăritului a făcut câte ceva.

Sezonul băilor trecuse, acolo erau doar ofițeri care căutau alinare pentru rănile sau privațiunile campaniilor italiene, puține doamne și câțiva oaspeți ai băilor din împrejurimi. Vara, băile sunt vizitate mai cu seamă de români și unguri, o fanfară cântă în piață // și trebuie să stăpânește atunci locul o mulțime colorată, p. 228 plină de viață. Băile Herculane, atât de favorizate de natură în orice privință, trebuie să ia un mare avânt, dacă posacul monopol militar va înceta și se va îngădui libera circulație a persoanelor, care își vor folosi aici capitalul și inteligența. Desigur, la băi o viață obștească de felul celei de la cazarmă este foarte neplăcută pentru oaspeții băilor, însă micile locuințe private nu sunt de reunit cu organizarea militar-aerară și atât cât aceasta se menține, totul va rămâne nemișcat. [Continuă drumul către Teregova spre Caransebeș, Rusca Montană și Reșița prin sate românești. Considerații asupra legislației silvice austriece].

HENRI DE BOURBON, DUCE DE BORDEAUX,

CONTE DE CHAMBORD

(1820–1883)

Henri Charles Ferdinand Marie Dieudonné d'Artois, cunoscut sub numele de ducele de Bourbon, conte de Chambord nu se afla în 1861 pentru prima oară pe meleagurile românești. El mai călătorise în 1839 în Ungaria, Transilvania și Banat¹. De această dată situația era diferită; trăia în exil și era pretendent la tronul Franței ca reprezentant al unei facțiuni a monarhiștilor, legitimiștii. Călătoria din 1861, desfășurată în perioada 23 septembrie–13 decembrie, a avut ca destinație Ierusalim și a fost un pelerinaj legat de dorința și speranța de revenire în Franța. A pornit la drum cu o întreagă suită, demnă de un personaj al unei familii regale, din care făceau parte vechi camarazi și prieteni: abatele Trébuquet, ducele Gaston de Lévis, contele Alexandre de Monti de Rézé, contele Fernand de la Ferronnays, contele Stanislas de Blacas, contele Maxence de Damas, dar și persoane cu roluri bine determinate, de la medic până la bucătar. Chiar și astfel, voiajul nu a fost lipsit de încercări, rămânând totuși până la final una din plăcerile oferite de statutul de exilat regal. Călătoria, începută la Frohsdorf, unde-și stabilise reședința, a fost marcată de trecerea prin 4 orașe importante din Orient: Constantinopol, Ierusalim, Alexandria și Cairo. În drum spre capitala otomană a străbătut din nou Banatul și Țara Românească. Cu această ocazie a remarcat schimbările produse față de ultima vizită, influența lui Napoleon al III-lea asupra românilor, pe care o considera nefastă, dar și dorința lor de unire. Corupția, cruzimea, cât și bagajul cultural al boierilor români i-au atras atenția și i-au făcut să regrete că nu a avut suficient timp pentru a vizita și Bucureștiul. Toate aceste considerații trebuie plasate însă și în context politic, contele de Chambord fiind un cunoscut oponent al împăratului francez. Observații sumare întâlnim și în ce privește navigația pe Dunăre.

În 1873, contele de Chambord și contele de Paris, Philippe d'Orléans (1838-1894), au ajuns la un acord care s-a dorit a fi benefic pentru amândoi. Primul rămănea singurul candidat al celor două facțiuni monarhiste care reclamau tronul Franței, iar cel de-al doilea era numit moștenitor al acestuia, dat fiind că Henri de Bourbon nu avea copii din căsătoria sa cu arhiducesa Maria Tereza de Austria-Este (1817-1886). Doi ani mai târziu, Franța devenea republică și în această situație pretențiile lui și ale urmașilor au devenit lipsite de realism. De-a lungul vieții, contele de Chambord a publicat o serie de lucrări ce au servit propriilor scopuri politice: *Mes idées* (1872), *Manifestes et programmes politiques* (1873), *Le Programme de la monarchie* (1880). La moartea sa, în 1883, majoritatea bunurilor, inclusiv castelul Chambord, au revenit soției și mai apoi nepotului său de soră, Robert I, duce de Parma (1848-1907). Maria Tereza a căutat și a reușit parțial să schimbe hotărârea soțului legată de moștenitorul drepturilor monarhice, aducându-l în prim plan pe cumnatul ei, Juan Carlos, duce de Montizón (1822–1887), care a devenit din 1883 liderul facțiunii legitimize. Bunurile văduvei de la Frohsdorf au trecut prin multe mâini, o parte dintre acestea fiind vândute inclusiv prin licitație.

Relatarea de călătorie referitoare la Orient a rămas în manuscris în arhiva familiei de Bourbon-Parma, până în 1984 când a fost publicată, însoțită de o prefață semnată de Henri Philippe Pierre Marie d'Orléans, actualul conte de Paris². Deși se știa de existența însemnărilor, fapt demonstrat de

¹ Pentru detalii legate atât de biografie cât și de această primă călătorie a se vedea vol. III din prezenta serie, p. 846–855.

² Henri de Bourbon, conte de Chambord, *Voyage en Orient: 1861*, text inedit, descoperit, prezentat și adnotat de Arnaud Chaffanjon, Paris, Tallandier, 1984.

consemnarea jurnalistului Henri de Pène (1830-1888) în lucrarea *Henri de France*, publicată în 1884, textul a rămas inedit timp de un secol. Cu excepția cărții *Voyage en Italie, 1839 à 1840*, publicată în 1933 de prințul Sixte de Bourbon-Parma, nu se cunosc și alte însemnări de călătorie ale contelui de Chambord.

HENRI DE BOURBON, DUCE DE BORDEAUX, CONTE DE CHAMBORD

Călătorie în Orient³

I

De la Frohsdorf la Constantinopol

*Plecarea – Ungaria – Dunărea – Marea Neagră – Bosforul
– Sosirea la Constantinopol*

[...] Ziua, pe 24 (septembrie 1861), eram la Timișoara⁴, capitala Banatului, p. 39 pe care am vizitat-o în amănunt în 1839. Acest loc bine întărit a fost apărat cu energie în 1848 de bătrânul general Rukavina⁵. Nevoii a mânca caii, câinii și toate animalele spurcate, soldații din garnizoană și locuitorii au văzut cu bucurie cum sosea armata eliberatoare, care i-a găsit extenuați, dar nu descurajați. Bătrânul comandant, în vârstă de mai bine de șaizeci de ani, a murit la câteva săptămâni după asediu. Austria a avut dreptate să nu stabilească o limită de vârstă pentru retragerea generalilor săi, căci altfel nu ar mai fi existat nici un Radetzky⁶ în Italia, nici un Gorzkowsky⁷ la Mantua, nici Rukavina la Timișoara, nici atâția alții care ar putea fi la fel de bine citați.

Trenul nu se oprește la Timișoara decât câteva minute. // Purtați de mașinăria p. 40 rapidă, întrezărim câmpurile fertile ale Banatului, ținut neted, puțin populat, bogat în grâu de o calitate excelentă, pe care-l transportă în cantități foarte mari în

³ Traducerea s-a efectuat după textul original. Henri de Bourbon, conte de Chambord, *Voyage en Orient: 1861*, text inedit, descoperit, prezentat și adnotat de Arnaud Chaffanjon, Paris, Tallandier, 1984, p. 39–49.

⁴ *Temesvar*, oraș, jud. Timiș.

⁵ Georg Rukavina (Rukawina) (1777-1849), feldmareșal austriac de origine croată. În text se face referire la bătălia de la Timișoara (9 august 1849), dintre revoluționarii maghiari și trupele austriece, încheiată cu victoria acestora din urmă.

⁶ Johann Josef Wenzel Radetzky von Radetz (1766-1858), feldmareșal austriac de origine cehă. În text se face referire la victoriile sale împotriva armatelor piemonteze în bătăliile de la Custoza (24–25 iulie 1848) și Novara (23 martie 1848), din cadrul primului război italian pentru independență.

⁷ Karl Ritter von Gorzkowski (1778–1858), baron de Vidovgrad (1840) și general german.

regiunile mai puțin favorizate. S-a exportat anul acesta o cantitate foarte mare spre Trieste și Marsilia. La orele 8,30 ale dimineții ajungem la Baziaș⁸, pe Dunăre; este un cătun mic cu o casă mare ridicată de compania de căi ferate. Apele Dunării fiind scăzute, vaporul este în întârziere; trebuie să așteptăm acolo o mare parte a zilei. De la fereastra casei vedem fluviul cu apele foarte scăzute, <dar și> un număr mare de cai scaldându-se deoarece este zăpușeală. Țărmlul sârb este foarte arid și dealurile sunt cu totul lipsite de vegetație. Nu departe de Baziaș se găsesc niște mine foarte bogate în cărbune, care au aparținut odinioară statului și care au fost vândute acum câțiva ani companiei franceze de căi ferate. Tocmai acestea au fost cele care au făcut ca privirea să se îndrepte dinspre Timișoara spre acest colț al Dunării atât de deșertic și îndepărtat de orice oraș important.

În sfârșit, la orele 3 <după-masa> ne imbarcăm pe un vas mare, îngreunat de pasageri; sunt în jur de două sute, majoritatea ruși și români, vorbind toți franceza și revenind acasă după ce au străbătut apele Germaniei sau au fost pe litoral și care și-au cheltuit o mare parte din averea lor în casele de joc de pe țărmurile Rinului. De asemenea, sunt și câțiva francezi autentici, vânzători ambulănți palavragii, prea puțin agreabili de întâlnit. Toată această lume este îngrămădită pe punte și în cabine. Plecăm, dar pentru a ne opri două ore mai târziu la Moldova⁹, căpitanul neîndrăznind să înainteze pe timpul nopții în vârtejurile Dunării prin apele joase. Profităm de ce a mai rămas din zi și de un apus de soare minunat pentru a vizita satul Moldova, destul de sărac, dar curat și construit regulat precum toate cele din provinciile militare ale Austriei. Privind spre malul sârbesc, în mijloc se află poșta, ocupată de soldați îmbrăcați în haine țărănești. Câteva femei în drăguțul costum p. 41 românesc cu șorțurile conice din lână de toate culorile, // țigănci încercând să-ți ghicească și străbătând ulițele acestui loc trist. Noaptea a trecut liniștită; vasul a lăsat ancora la mal; stăm bine în cabinele noastre, în ciuda muștelor, care fac mai mult zgomot decât rău. Pe 25 <septembrie 1861>, ne-am imbarcat cu toții la orele 6 dimineața în două vapoare mai mici, al nostru neputând să meargă mai departe. De la Moldova la Orșova, guvernul austriac a cerut construirea unei rute foarte bune care urmează țărmul stâng al fluviului; ea este folosită puțin pentru că nu sunt nici trăsuri nici șarete în acest ținut muntos. S-au înlăturat stânci, s-au realizat mici tuneluri. Dacă am fi știut de toate întârzierile datorate acestor nefericite de ape joase, am fi putut să coborâm de la Moldova la Orșova în trăsură, ceea ce ar fi fost mult mai plăcut din toate punctele de vedere; pentru că această îngrămădire nu are nimic seducător. Am trecut pe partea cu peștera, numită și a muștelor¹⁰ pentru că se crede că aceste insecte ies în număr mare pentru a se răspândi în împrejurimi și atacă animalele cu o asemenea furie încât câteva animale, pișcate din toate părțile și aduse la disperare, au murit. Am ocolit cu grijă această peșteră, dar fără nici un succes pentru că împrejurimile sunt mereu infestate de muște.

⁸ *Baziașch*, sat, com. Socol, jud. Caraș-Severin.

⁹ Azi Moldova Nouă, oraș, jud. Caraș-Severin.

¹⁰ Este vorba despre peștera Golubač, aflată pe malul sârbesc al Dunării.

Curând, am zărit ruinele de la Golubac¹¹, urmă a arhitecturii feudale a vechilor sârbi, cuibul unor tâlhari distrus de Baiazid¹². Dunărea se revarsă peste malurile împădurite formate de lanțurile Carpaților și Balcanilor, iar peisajul devine foarte pitoresc. Peste crestele unei stânci s-a așezat un vultur cu un aer nepăsător, deși era urmat de un cârd de ciori. În mijlocul fluviului este stânca Babacai¹³, unde se spune că odinioară a fost abandonată o femeie adulteră. Ajungem la Porți de Fier mici, primele vârtejuri unde apa bolborosește printre roci. O ceață deasă, dar puțin ridicată, ajutată de un vânt puternic dinspre est, ne-a p. 42 determinat să ne oprim timp de două ore. Toate aceste opriri au întârziat extrem de mult călătoria noastră, ceea ce m-a // contrariat, mai ales datorită faptului că ne mai rămânea puțin timp pentru <a ajunge> la Constantinopol. În cele din urmă, un soare strălucitor risipește ceața și ne avântăm în vârtejuri. Nu putem să ne dăm seama cum vasele mari puteau să treacă printre toate aceste stânci care reușeau să facă valurile albe să sară la o înălțime destul de mare. Fluviul curge din ce în ce mai pitoresc printre maluri. La ora 1 <după-amiaza>, urcăm pe vase mult mai mari, unde este pregătit prânzul. Pe țărmul stâng, întrezărim peștera Veterani¹⁴ unde, în 1691, a stat acest general pentru mai multe săptămâni, împreună cu trei sute de soldați austrieci, asediați de întreaga armată turcească. Vis-à-vis, pe celălalt țărm vedem urmele unui drum roman și o piatră ce formează o tabulă, sprijinită de două figuri în basorelief, cu vulturul roman în mijloc și o inscripție amintind prima campanie a lui Traian¹⁵ împotriva dacilor, în 103¹⁶. Munții Serbiei¹⁷ sunt împăduriți în mod minunat până la vârf. La Cladova¹⁸, un sat de pescari, Dunărea se întoarce brusc spre nord-est. Ajungem foarte repede la Orșova, ultimul sat austriac, unde ne oprim pentru vizita la vamă și controlul pașapoartelor. Maiorul Rottan, comandantul acestei frontiere, pe care o văzusem deja în 1839, aghiotant al regimentului din Banatul românesc¹⁹, vine să mă vadă pe vas. Este unul dintre acei bătrâni militari austrieci plini de zel și devotament față de toate cauzele bune. Ne folosim timpul opririi la Orșova pentru a examina costumele neobișnuite ale româncelor, al căror profil amintește de cel al romanilor și pe cel al soldaților de frontieră, aflați într-o ținută pe jumătate militară, pe jumătate țărănească. Un turc cu turban, fără cămașă, dar cu o vestă și o jachetă aurită și cu arme strălucitoare, se plimbă plin de sine, ca și cum ar vrea să fie văzut de pasageri.

¹¹ *Golubatz*. oraș în Serbia. Cetatea a fost construită la începutul secolului al XIV-lea, trecând la finele aceluiași secol din stăpânirea sârbească în cea otomană, fiind una din primele posesiuni ale sultanului Bayazid I în această zonă.

¹² Baiazid I (Yilderim), sultan al Imperiului Otoman (1389–1402).

¹³ *Babacai*. Este vorba de stânca Babacai din mijlocul Dunării în apropiere de localitatea Coronini, jud. Caraș-Severin.

¹⁴ Federigo Veterani 1650–1695) general în armata habsburgică, mort în bătălia de la Lugoj împotriva turcilor

¹⁵ Marcus Ulpius Traianus, împărat roman (98–117 d. Hr.).

¹⁶ Fals, în realitate este anul 102. Textul face referire la primul război daco-roman (101–102).

¹⁷ Eroare, este vorba despre Munții Banatului.

¹⁸ *Kladova*. Azi Schela Cladova, localitate înglobată în orașul Dorbeta Turnu-Severin, jud. Mehedinți.

¹⁹ *régiment du Banat-Valaque*.

lată-ne plecați. Ni se arată locul în care Kossuth²⁰, fugind din Ungaria în 1849, a ascuns coroana și celelalte podoabe regale ale sfântului Ștefan și care au fost regăsite de un ofițer de geniu datorită inteligenței unei bătrâne. Fortăreața turcească Ada Kaleh²¹, castelul insulei, se află în mijlocul fluviului. Fortificațiile, // p. 43 casele sale sunt încă și mai dărăpănate ca în 1839, perioadă în care le-am vizitat pentru prima oară.

<Insula> găzduiește o garnizoană puțin numeroasă și destul de mizerabilă. În față, pe partea sârbească, se află fortăreața pitorească din Orșova Nouă, construită pe versantul muntelui. Este într-o condiție mai bună decât cea de pe insulă. Cerna²² sau râul negru, separă ținuturile austriece de Valahia [...] Aproape de Cerna suntem obligați să părăsim vasul, râul fiind mai jos de noi, la nivelul stâncilor. Ne urcăm într-o trăsură bună a administrației: o mulțime de trăsuri fără nume, trase de cai cu părul în dezordine, grași ca măgarii și conduși de surugii români aproape sălbatici, ne urmează cu toți pasagerii înghesuiți în interiorul, deasupra și pe laterala acestora. Toți <cai> pleacă în galop, vizitii încercând să se depășească și scoțând strigăte sălbaticе. Câțiva ofițeri români, cu uniforme asemănătoare celor din Piemont (ceea ce îmi atrage atenția în ce-i privește), căutau să mențină un pic de ordine în această caravană pitorească. Acest rând de trăsuri se întinde de-a lungul Dunării pe un drum bun pe o distanță de mai bine de o leghe²³. La dreapta vedem Porțile de Fier, o suită de stânci și stavile care fac acest defileu al Dunării dificil și periculos pentru navigație. Apa este atât de joasă, încât micile ambarcațiuni pot trece acum printre stânci în întregime descoperite.

Pe un vas neted, bagajele noastre au traversat fără nicio greutate acest vârtej. După câțiva ani, rămâne doar problema săpării unui canal lateral, care va permite ambarcațiunilor cu abur să depășească acest defileu indiferent de vreme, dar nepăsarea guvernului turc și invidia altor puteri au făcut în așa fel încât lucrările nici nu au început încă. Peste Porțile de Fier sunt dispuse rețele de năvoade în care p. 44 sunt prinși moruni de 300 până la 400 livre²⁴. Distanța parcursă în trăsură nu este de mai mult de trei sferturi de oră. Ne urcăm din nou într-un vapor cu aburi mare și frumos, care trebuie să ne ducă până la Cernavodă²⁵ și care merge până la gurile Dunării. Așteptăm // două ore pentru ca toți pasagerii să vină și plecăm. La Turnu-Severin²⁶ se află prima stație românească cu mari construcții și magazii pentru administrația vaselor cu abur. Ambarcațiunile rămăneau legate la țarm pe timpul iernii întrucât navigația era întreruptă de îngheț. Acolo se află resturile unui pod construit de Traian și care se regăsește pe columna lui Traian, la Roma. Nu sunt mai mult de doi pilaștri care-l scot în evidență. Suntem reținuți în acest loc trist până la orele 9 ale serii, pentru a lăsa timp pentru reîncărcarea bagajelor. Începând

²⁰ Lajos Kossuth (1802-1894), lider revoluționar maghiar, guvernator al Ungariei (1848-1849).

²¹ *Ada-Ralepi*. Fortăreața se afla pe insula cu același nume, inundată în 1972 pentru construirea hidrocentralei de la Porțile de Fier.

²² *Tserna*.

²³ Unitate de măsură pentru distanță egală cu 4 452 m.

²⁴ Unitate de măsură pentru greutate, de aproximativ 0, 500 kg.

²⁵ *Tcherma-woda*, oraș, jud. Constanța.

²⁶ *Turnul-Séverin*, oraș, jud. Mehedinți.

de aici, tărmurile deveneau netede și monotone. Vasul este foarte mare: ne facem siesta pe puntea laterală de unde ne bucurăm de priveliște fără să fim deranjați de vânt. În acea seară ni s-au servit niște moruni excelenți. Ne reluăm drumul la orele 9 ale serii, însoțiți de o lună minunată care luminează întreaga noapte. Trecem fără să ne dăm seama pe lângă Vidin, un oraș de 25 000 locuitori, majoritatea greci schismatici; fortăreața cuprinde o garnizoană turcească și un pașă. [...]

După ce ne-am oprit câteva clipe la Rusciuc²⁷, trecem pe celălalt mal, la o p. 45 stație mai îndepărtată de Giurgiu²⁸, oraș românesc de 15 000 locuitori. Giurgiu nu se află decât la șase sau șapte ore de poștă de București, dar drumul este în general destul de rău și trăsurile de poștă, puțin suspendate, vă zdruncină îngrozitor. Asta nu împiedică <trăsura> să meargă foarte repede; caii mici ai țării, semănând cu cei ai țaranilor din Ungaria, aleargă întotdeauna când sunt puși la trăsurile ușoare. Îmi pare tare rău că nu am putut vizita capitala Valahiei: boierii vorbeau limba franceză fără nici un accent străin; educați în general la Paris, ei nu reveneau decât cu principii prea puțin creștinești și revoluționare. Este o societate coruptă, înainte de a fi una civilizată. Aceiași oameni, care nu au pe buze decât cuvintele libertate și progres, sunt duri și cruzi cu bieții țărani care au avut nefericirea de a se afla sub puterea lor și care, ei înșiși, sunt adevărați sălbatici. După ce principatele Țara Românească și Moldova s-au unit sub autoritatea prințului Cuza²⁹, s-a ajuns la un cuib de intrigi și conspirații permanente împotriva statelor vecine și în special împotriva Austriei. Găsim acolo, ca pretutindeni unde se găsește ceva greu de făcut, influența lui Bonaparte³⁰, care se servește de toate mijloacele, dar mai ales de toate ideile noi legate de naționalitate pentru a răspândi haosul în vechile imperii. Deocamdată, valahii³¹ din Austria (feriți-vă a-i numi valahi căci ei se numesc pe sine romani sau români³²) fac memorii către ceilalți români din Valahia pentru a se unii cu aceștia. În rest, Cuza este detestat și nu se jenează în a spune că este utilizat asemenea unui instrument pe care-l înlătură când nu mai ai // nevoie de el. Fiecare p. 46 prinț, fiecare ministru, fiecare angajat, știind că nu este în funcție pentru mult timp, nu caută decât să-și facă afacerile și pare că reușește acest lucru repede și ușor. Valahia nu numără decât 7 000 catolici, toți ceilalți fiind greci schismatici, cu excepția câtorva evrei și a unui număr oarecare de țigani³³. Lăsăm la Giurgiu o mare parte dintre tovarășii noștri de drum. În plus, ei nu ne-au deranjat prea mult: nici măcar unul nu ni s-a prezentat; în general, toți acești valahi bogați sunt orgolioși și grosolani. Era printre ei un medic militar valah vorbind cu plăcere despre țară, despre guvernul pe care nu-l are la inimă, dar și despre alte lucruri.

²⁷ *Rustschu*, azi Ruse, oraș, Bulgaria.

²⁸ *Giurgewo*, oraș, jud. Giurgiu.

²⁹ *Couza*. Alexandru Ioan Cuza (1820–1873), domn al Principatelor unite ale Moldovei și Valahiei (1859–1866).

³⁰ Luis Napoleon Bonaparte (1808–1873), președinte al primei republici franceze (1848–1852) și împărat al francezilor sub numele de Napolcon III (1852–1870).

³¹ *Valaques*.

³² *Romains ou Roumanis*.

³³ *Bohémienis*.

Damas³⁴ și Blacas³⁵ au făcut cunoștință cu el și fiica sa, o persoană extrem de încântătoare care s-a căsătorit cu fiul domnului Hardtmuth, un celebru și bogat fabricant de creioane din Germania³⁶. O mulțime de trăsurile construite primitiv îi așteptau pe acești călători, un anumit număr având înhâmați opt cai puși pe patru rânduri. Blacas ia una dintre aceste trăsurile și pleacă foarte repede spre Giurgiu, pentru a trimite o depeșă telegrafică soției mele. A revenit la timp pentru a lua cina și a pleca.

Ambarcațiunile turcești cu un tonaj mic urcau de la Marea Neagră până la Giurgiu. La orele 8 pornim din nou la drum. Aspectul fluviului și al țărmurilor sale devine din ce în ce mai trist, pe măsură ce ne apropiem de guri. Călătorim toată noaptea; trecem de Silistra, oraș construit de Constantin³⁷; ea a supraviețuit asediilor din 1828³⁸ și 1854³⁹. La această ultimă dată, rușii și-au adunat ultimele lor forțe pentru a obține victoria și au eșuat. Nu înțelegem cum în aceste campanii nu au avut decât eșecuri, neavând de luptat pe Dunăre decât împotriva turcilor, care le sunt mult inferiori.

Depășim Oltenița⁴⁰, devenită faimoasă și pentru bătăliile care s-au dus aici în ultimul război și, în ciuda câtorva opriri ocazionale datorate ceții, am ajuns pe 27 <septembrie>, la orele 6 ale dimineții la Cernavodă. Avem douăzeci și patru de ore întârziere din cauza apelor joase și cred că și datorită numărului mare de călători.

p. 47 Acolo, noi am părăsit // vaporul cu abur pentru a merge pe calea ferată construită de englezi cu puțină cheltuială, deoarece nu au făcut decât să pună șine pe un pat neted de pietre; nu sunt decât puține obstacole, nu sunt decât câteva case de pază, dar este adevărat că ținutul este aproape un deșert. Urcăm în vagoane englezești cumpărate, dintre cele pe care Marea Britanie nu le mai folosește și care mai păstrează urmele câtorva accidente. Se spune că aceste trenuri deraiază câteodată, dar cum nu sunt prăpăstii, acestea nu au urmări grave. Plecăm fiind conduși de antreprenorul de căi ferate; este unul din cei doi mecanici care se ocupă de întreținere. Traversăm Dobrogea, celebră prin expediția nefericită a generalului Espinasse din 1854⁴¹; dorind să se acopere singur de glorie, acest general, foarte protejat de Bonaparte datorită implicării în lovitura de stat din 1851, și-a trimis divizia sa în acest ținut îngrozitor de mlăștinos și s-a întors înapoi la capătul a trei

³⁴ Maxence de Damas (1822–1887), conte francez aflat în serviciul casei de Bourbon, însoțitor al contelui de Chambord în călătoria sa.

³⁵ Stanislas de Blacas (1819–1886), conte francez aflat în serviciul casei de Bourbon, consilier și administrator al averii familiei Chambord după stabilirea la Frohsdorf. A fost însoțitorul contelui de Chambord pe parcursul călătoriei sale.

³⁶ Joseph Hardtmuth (1758–1816), arhitect și inventator austriac. Fabrica sa de creioane a fost înființată în 1792 la Viena. El a avut doi fii, Karl (1804–1881) și Ludwig (1800–1861), care au preluat afacerea.

³⁷ Gaius Flavius Valerius Aurelius Constantinus (Constantin cel Mare), împărat roman (306–337).

³⁸ Silistra, oraș, Bulgaria. Se face referire la bătălia din cadrul războiului ruso-turc (1828–1829).

³⁹ Este vorba despre bătălia de la Silistra din cadrul războiului Crimeii (14 aprilie–23 iunie 1854).

⁴⁰ *Oltenița*, oraș, jud. Călărași. Lupta de la Oltenița a avut loc la 23 octombrie/4 noiembrie 1853.

⁴¹ Charles Marie Esprit Espinasse (1815–1859), ofițer francez, participant la luptele din Algeria și Africa, în cadrul Legiunii Străine. Pentru curajul său a fost înaintat la gradul de general în 1852. Autorul se referă la expediția din Dobrogea din vara anului 1854.

zile fără să fi văzut inamicul, dar înjumătățită datorită holerei, tifosului și febrei pernicioase. Distanța este de opt leghe; ținutul are un aspect dintre cele mai sălbătice; traversăm uneori coline fără verdeață, alteori mlaștini acoperite de păsări de apă, care-și luau zborul la trecerea mașinării, alteori stepe nemărginite unde efectivele de cai speriați alergau în jurul trenului; am lovit unul. Englezul nu vrea să încetinească pentru atâta lucru; dar este nevoit să piardă destul timp pentru a înlătura cadavrul nefericitului cal din drumul locomotivei. Tătarii nou-veniți în Crimeea se află în procesul de construire al satelor și de instalare [...].

Vedem pentru o vreme vechiul zid al lui Traian, care a plecat de la Dunăre spre mare și ale cărui urme se observă destul de bine. Ne oprim la o stație unde găsim un tătar decorat cu medalia Crimeii⁴² și urcat pe un cal frumos, precum și o mulțime de țărani călare și șaretă. În toată această traversare a Dobrogei, nu vedem decât sălcii; nu zărim nici un alt arbore cu privirea; dar, în schimb vedem grupuri mari de cai, boi, bivoli // cu paznici îmbrăcați în piele de oaie și cămile pascănd, aduse acolo din Crimeea, de tătari. Pe lângă satele puțin numeroase pe care le p. 48 traversăm, vedem cai porniți în galop în cerc bătând grâul în felul antic. În stepele acoperite de flori, vedem păsări migratoare și dropii destul de des întâlnite în aceste regiuni. Iată, la orele 10 și jumătate întrezărim Marea Neagră, acest vestit Pont Euxin atât de temut de navigatori. În acest moment este foarte liniștită și se odihnește sub un soare strălucitor. Constanța⁴³, unde ajungem printr-un povârniș destul de rapid, este un oraș de opt sute de suflete cu un port foarte periculos. Mai multe carene ale unor mari ambarcațiuni eșuate peste țărniș sunt dovezi ale siguranței îndoielnice. Acum se construiește un dig pentru a putea pune puțin mai mult la adăpost vasele negustorilor. Vedem un vapor cu abur englez plin cu tătari venind din Crimeea cu cămilele lor și întreaga lor avere; personalul era ocupat să-i debarce. Vama turcească este la fel de plictisitoare și la fel de supusă corupției ca și cele din alte țări. Blacas se urcă la bordul vasului *Stamboul*, o ambarcațiune excelentă a companiei Lloyd, pe care trebuie să facem traversarea. Căpitanul Lombardick își trimite șalupa cea mică pentru a ne lua; ne imbarcăm traversând portul înșesat de cai, cămile purtând poveri și oameni de toate naționalitățile în toate veșmintele. Ridicăm ancora la amiază având o briză blândă și o mare superbă. [...]

⁴² Medalie acordată de obicei ofițerilor din unitățile maritime și terestre aflate sub steagul Marii Britanii și care au luptat în războiul Crimeii. Există și o versiune turcească, emisă de sultanul Abdül Mejid I (1839–1861) și acordată doar personalului militar aliat în cadrul aceluiași război, respectiv englezi, francezi și soldați din Sardinia.

⁴³ *Kustendje*, oraș, jud. Constanța.

Armand Lévy

Cunoscutul publicist francez Armand Lévy, unul dintre cei mai importanți filoromâni, care și-a legat numele de o intensă activitate publicistică în sprijinul unirii principatelor și modernizării societății românești, a locuit la București din ianuarie 1856 până în septembrie 1857. Prezent în capitala Țării Românești într-o perioadă când se discutau reformele modernizatoare ale viitorului stat român, Lévy nu a rămas străin de apariția publicației „Israelitul român” în 1857. El este și autorul unei petiții adresată autorităților române și reprezentanților puterilor străine, în care se pronunța pentru egalitatea în drepturi civile și politice a evreilor.

Eduard Blondeel van Cuelebroeck

Diplomat de carieră și călător pasionat, Blondeel van Cuelebroeck a călătorit în țări din Africa, Europa, America Latină. În 1856 a efectuat o călătorie la Constantinopol, prin Serbia și Principate. La București a ajuns în decembrie și a fost primit cu multă amabilitate de autorități. Cu intuiția și experiența sa în domeniul relațiilor externe, cunoscător al diplomației otomane, Blondeel a știut să surprindă în corespondența cu superiorul său de la Bruxelles esența chestiunilor politice, ce animau societatea de la nordul Dunării în preajma constituirii statului național, a relevat influența Franței și Austriei în cercurile bucureștene, a sesizat neîncrederea generală împotriva unei dinastii naționale, care ar fi alimentat intrigile marilor familii boierești. La 12 ianuarie 1857 a ajuns la Iași, unde a remarcat atmosfera tensionată între reprezentanții partidei unioniste și conservatori. La întoarcere a vizitat și Galații.

Marco Antonio Canini

Venețianul Marco Antonio Canini se numără printre filoromânii care au scris și s-au implicat necondiționat în susținerea cauzei românilor privind unirea Principatelor și independența țării. El a stat la București din noiembrie 1857 până în vara anului 1859, când a fost expulzat în urma publicării unui articol antinapoleonian. Inițial a predat lecții private de limba italiană, iar apoi a lucrat la două publicații efemere. Apariția lucrării *Studii istorice asupra originii națiunii române* l-a făcut cunoscut în cercurile culturale din capitală. Alături de Scarlat Kretzulescu, Ioan Lenș, Vasile Porumbaru, Gheorghe Magheru, Ștefan și Nicolae Golescu, în 1858 a încercat înființarea unui institut filologic, științific și comercial în Țara Românească, iar în ianuarie 1859 a fost martor la alegerea lui Alexandru Ioan Cuza pe tronul Moldovei. În timpul războiului de independență din 1877, Canini a fost corespondent de război pentru publicația „Il Pugnolo” fiind printre puținii reprezentanți ai presei străine. Lucrarea sa memorialistică *Vingis ans d'exil* a apărut la Paris în 1868 și este importantă pentru că găzduiește câteva episoade ale experienței sale românești: evenimentele din 1857–1859 și încercarea de revenire din 1862. Autorul subliniază originea latină a românilor, narează cu umor și har călătoria cu căruța poștei și rememorează dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza. După expulzare și mai ales după încercarea de revenire din 1862, Canini s-a simțit marginalizat, ignorat de români și, probabil, aceste considerentele au stat la baza portretului negativ făcut domnitorului, acuzat de corupție, tendințe dictatoriale, viață dezordonată. Un capitol pitoresc este cel închinat țiganilor lingurari.

Anonim scoțian

La începutul anului 1857 celebra revistă „Blackwood's Magazine” publica un foarte larg material intitulat *De la Pera la București*, dedicat voiajului întreprins de un englez în Imperiul Otoman. Trecând prin diverse localități, călătorul englez ajunge, folosind beneficiile și comoditatea vaselor de transport, la Giurgiu, iar de aici, la București. Opinia sa despre elita românească era favorabilă; membrii ei vorbeau fluent limbi străine, frecventau marile capitale

occidentale (Paris, Viena, Londra, Berlin) fie din plăcere, fie pentru a merge la studii și, mai ales, aveau purtări alese și doreau să reușească în viață. El critică: drumurile, salubritatea Bucureștiului, prezența în număr mult prea mare a căinilor vagabonzi. Interesant este modul în care descrie corupția și fraudă. După scurta ședere în București, pleacă spre Galați și apoi spre țara natală.

Anonim englez

În vara anului 1857, un englez, rămas necunoscut, a mers de la Budapesta la Constantinopol, pe Dunăre. Pe traseu el ajungea să vadă, fie și în treacăt: Drencova, Cemeți, Berzeasca, Orșova, Vârciorova, Turnu Măgurele, Giurgiu, Brăila, Galați și Sulina. Face scurte popasuri, care-i permit să intre în contact cu locuitorii, țărani români, săraci ce trăiau în condiții mizere, asemeni irlandezilor de pe meleagurile natale. El critică starea hanurilor, hotelurilor sau locurilor de odihnă, care nu oferă servicii bune, dar cer un preț exorbitant. Deși este uimit să descopere drumuri de cale ferată, precum cel de la Orșova, totuși avertizează asupra înapoierii lor, în comparație cu restul Europei. Viața pe vas îi dă prilejul să facă numeroase observații la adresa echipajului, a peisajului ce i se deschide în față.

Virgil Doze

Francezul Virgil Doze a fost prezent timp de o lună în Moldova în 1857, dorind a se informa la fața locului asupra perspectivelor dezvoltării portului dunărean și a comerțului cu Franța, dar și asupra pedicilor din calea navigației pe segmentul Dunării de sus, impuse de Austria care aduceau prejudicii mărfurilor franceze venite aici pe calea apei. El a sosit la Galați în martie 1857, unde avea să petreacă cea mai mare parte a timpului și a efectuat o scurtă deplasare la Iași. Urmarea acestei deplasări este lucrarea *Un mois en Moldavie*, ce cuprinde date și informații interesante despre perioada dinaintea înfăptuirii unirii din 1859, spiritul unionist ce anima marea majoritate a populației din Moldova, stadiul dezvoltării economice a principatului, dar și estimări favorabile privind viitorul economic. Doze dedică lucrarea viitorului domn, Alexandru Ioan Cuza, căruia îi creionează un portret favorabil. Într-o lumină deosebit de favorabilă este înfățișat și caimacumul Conachi-Vogoride, considerat a avea calitățile unui domn.

Frederick Schiern

Istoricul danez Frederick Eginhard Amadeus Harvest Schiern este o figură emblematică a lumii academice din țara sa, fiind cunoscut pentru studiile privind istoria țării sale, antichitatea europeană, mișcările naționale ale popoarelor, etnografie. Pentru a înțelege mai bine istoria popoarelor, a călătorit aproape în fiecare an în diferite colțuri ale continentului și, în paralel, a citit presă cât mai multă și mai diversă. Schiern a fost membru al Academiei de Științe și al Societății regale daneze de istoria patriei. A participat și la viața politică. Fiind ales în Parlament din partea liberalilor. În 1857 danezul a întreprins o călătorie la Dunărea de jos. Drumul de la Viena la Sulina a fost un prilej de a cunoaște de la bordul vasului localitățile de pe maluri. Călătorul danez este surprins de numărul mare de români întâlniți pe vas, care veneau din apus. El scrie despre moravurile societății din Principate, despre limba română care i-a lăcut o impresie plăcută, amintește de curentul pentru aducerea pe tronul Principatelor a unui principe străin. Schiern este de părere că toate clasele sociale din România doreau unirea.

Ferdinand Lassalle

Cunoscut reprezentant al socialismului utopic, profund influențat de ideile lui G.W.F. Hegel, participant la revoluția germană din 1848–1849, când l-a cunoscut pe Karl Marx, președinte al Allgemeine Deutsche Arbeiter Verein din 1863, Ferdinand Lassalle a călătorit în 1857 în Țara Românească, însoțit de doi prieteni. În notele de călătorie destinate inițial lecturii părinților, el oferă informații deosebit de favorabile românilor despre viața cotidiană, dezvoltarea culturală și modernizarea urbanistică a orașului București.

Guillaume Lejean

Unul dintre cei mai mari geografi francezi ai secolului al XIX-lea, Guillaume Lejean a fost și un împătimit călător. Odată cu intrarea în Societatea de Geografie a renunțat la alte îndeletniciri pe care le practica pentru a se dedica în totalitate noii cariere. De-a lungul ei a primit mai multe misiuni de documentare geografică în Turcia europeană, Africa, Asia. Prima dintre ele a fost în 1857 în Principatele române și Bulgaria, iar informațiile cuprinse în

correspondența cu Ernest Desjardins și Edme François Jomard au ca subiect acest spațiu și în special cele trei județe ale Basarabiei, revenite la Moldova după Congresul de pace de la Paris (1856) și Delta Dunării. Între 1867–1870 a efectuat alte călătorii în Imperiul otoman, rămas de-a lungul vieții tema preferată a studiilor sale. A cunoscut și a admirat civilizația otomană, Constantinopolul fiind socotit „minunea lumii”. a realizat o hartă etnografică a Turciei europene, a studiat popoarele Europei orientale și a prevăzut conflictele din Balcani.

J. A. Vaillant

Jean Alexandre Vaillant este unul dintre călătorii francezi la ale cărui scrieri despre spațiul românesc ne întorcem întotdeauna cu mult interes. De această dată ne-am oprit asupra lucrării *Les Romes. Histoire vraie des vrais Bohémiens*, apărută tot la Paris, în 1857 (an în care autorul revenise la Iași pentru a rezolva problemele financiare ridicate de moștenirea fostului domnitor Grigore Alexandru Ghica). Cartea este o încercare de sinteză a istoriei țiganilor.

Richard Kunisch

Participant la revoluția germană de la 1848, de ale cărei idei avea să se dezică după ce trecuse prin stadiul de suspect politic, Richard Kunisch ajunge în teritoriile românești în vara anului 1857, în calitate de secretar de legație, post pe care-l va ocupa timp de zece luni. El fusese solicitat nominal de Emil von Richthofen, membru în Comisia Europeană a Dunării din partea Prusiei, cu care de altfel era înrudit. Însemnări despre perioada petrecută se găsească în cea mai importantă lucrare a lui, *București și Stambul. Schițe din Ungaria, România și Turcia*, tradusă recent în limba română. A călătorit pe Dunăre până la Giurgiu, descrie satele românești, diferite obiceiuri și ceremoniale, dar mai cu seamă orașul București, asupra căruia se oprește în detaliu.

Henry C. Barkley

Henry C. Barkley este unul dintre inginerii britanici implicați în construcția primelor căi ferate de pe teritoriul românesc. La 1 septembrie 1857, odată cu semnarea convenției prin care Imperiul Otoman concesiona construcția căii ferate Cernavodă–Constanța consorțiului „Danube and Black Sea Railway and Kustendje Harbour Co.”, creat în acest scop, începea marea aventură a racordării teritoriului dobrogean la civilizație. Henry C. Barkley, împreună cu cei doi frați ai săi, soseau la Varna în aceeași lună, deplasându-se de aici pe uscat până la Constanța. Timp de cinci ani el a stat pe teritoriul Dobrogei, unde s-a format ca inginer, ocupându-se îndeaproape de coordonarea lucrărilor de construcție a căii ferate. Munca solicitantă, dar și ritmul vieții active, plină de neprevăzut dintr-o regiune catalogată nu o dată drept „Estul sălbatic”, cu peisaje pitorești, plăcerea vânătorii și teama de bandiți, avaturile relaționării cu reprezentanții interesantei diversități etnice, religioase și culturale locale (turci, români, bulgari, tătari etc.) au fost prezentate, cu veritabil talent literar și cu inegalabilul umor englezesc, în prima dintre cărțile lui, *Between the Danube and the Black Sea, or Five Years in Bulgaria*, apărută la Londra în 1876.

Anonim francez

În 1859 la Paris apărea lucrarea lui A.G. *Notes de voyages. De Naples au Pyrée Athènes Smyrnes*. Lipsa unor referiri la evenimentele epocii sau a altor precizări ne îndreptătesc să considerăm că voiajul a avut loc în anii 1857–1858. Plecat din Neapole, ajungea la Atena, de aici la Smyrna, iar la întoarcere alegea calea Dunării. Relatarea este o descriere superficială a țărmurilor românești, rusești, bulgărești și sârbești ale Dunării, impresiile autorului rezumându-se la ceea ce vedea de la bordul vapoarelor austriece, el refuzând, de multe ori, să coboare pe malul românesc din cauza carantinelor lungi și umilitoare. Sesizează activitatea comercială din orașele porturi dunărene și descrie traversarea Dunării la Cazane și excursia la băile de la Mehadia.

Augustin Walter

Meșter cizmar, Augustin Walter a călătorit cu meșteșugul său în mai multe țări, așa cum era obiceiul în epocă. În 1858 a venit în București cu misiunea de a uni pe ucenicii și calfele catolice de aici într-o asociație, ceea ce a reușit și la 11/23 ianuarie 1859, lua ființă Asociația Calfelor Catolice din București. Munca organizatorică desfășurată în București în anii 1858–1859 este descrisă în scrisorile pe care le-a trimis șefului centralei din Köln, de fapt adevărate rapoarte despre mersul misiunii sale aici, etapele constituirii asociației și activitățile de început ale acesteia. Scrisorile lui Walter cuprind date și informații despre comunitatea catolică din București, pe care o apreciază la 8.000 de suflete.

Doctor în științe agricole, redactor-șef al revistei „Agronomische Zeitung”, din Leipzig și funcționar în Ministerul Agriculturii de la Viena, Wilhelm Philipp Hamm a făcut în anii 1858 și 1859 două călătorii în Moldova și Rusia de Sud, descrise în *Suedostliche Steppen und Staedte. Nach eigener Anschauung geschildert von ...*, apărută în 1862. Primul oraș moldav cunoscut a fost Galați, unde a rămas o vreme îndelungată. A zugrăvit în culori nu întotdeauna favorabile dezvoltarea urbană impusă de activitatea comercială a portului, dar a apreciat și viața satului moldovean, unde considera că se află resursele umane necesare modernizării. Hamm a descris urmările pogromului de la Galați, din 1859 și a criticat lipsa de reacție a autorităților statului, aspect ce a revenit constant în relatările sale privind ordinea publică. Nici comunitatea germană din Galați, nu a fost scutită de critici. Deosebit de interesantă a fost vizita făcută în satele de colonizare germană din Dobrogea. Șederea forțată la Sulina a fost un prilej de a cerceta orașul. Dezvoltarea lui haotică, cauzată de oportunitățile comerciale, atrăsese o populație inegală.

David Georges Fernand Schickler

Provenind din una dintre familiile implicate în viața economică și socială a Europei moderne, David Georges Fernand Schickler era al mijlocul veacului al XIX-lea un tânăr cu multe responsabilități, dar care nu dorea să renunțe la pasiunile sale. El a întreprins două călătorii în Orient pe care le-a redat în lucrarea *En Orient. Souvenirs de voyage*, apărută în 1863, bazată pe notele scrise pe parcursul voiajului. Din însemnările sale reiese curiozitatea autorului pentru o regiune ce nu-i era familiară și pe care reușește să o creioneze fugitiv, fie de la bordul vasului, în momentul în care se afla pe Dunăre, fie din galopul unei brașovence prea puțin confortabile. Interesul pentru teritoriul românesc nu s-a limitat numai la notele retranscrise pentru lucrare, ci a continuat și ulterior. De astfel, el a recunoscut că a urmărit destinul principatelor și mărturisea că se considera fericit că în 1858, într-un moment politic semnificativ, el a avut ocazia să fie alături de cei care îi plămădeau istoria.

Thekla Trinks

Profesoară de limba germană și engleză în familia din Germania și Irlanda, Thekla Trinks s-a aflat pentru scurt timp la București unde fusese chemată pentru a prelua conducerea unei instituții de educație deschisă, în primul rând, tinerelor din comunitatea evanghelică de limbă germană. Aici atenția ei s-a îndreptat spre problemele interne ale instituției pe care o conducea și spre legăturile cu consulatul prusian și comunitatea evanghelică. Deși primită în cercurile înalte ale societății românești, Thekla Trinks a păstrat discreția asupra celor văzute și auzite cât și asupra evenimentelor politice din acei ani. Lipsa banilor și structura propriu-zisă a anului școlar nu i-au permis să viziteze și alte regiuni din Țara Românească. Însemnările sale constituie o sursă importantă pentru istoria comunității germane din București, oferă date și informații despre statutul femeii române, dar mai cu seamă despre relațiile dintre profesoarele angajate.

Wolfgang Derblich

Trimis în Țara Românească, în calitate de medic-șef al misiunii militare austriece, imediat după înăbușirea revoluției de la 1848, Wilhelm Derblich avea să rămână aici aproape un deceniu, publicând în 1859 cartea *Land und Leute der Moldau und Walachei*, cu date, informații și observații privind această perioadă. Evenimentele la care face el referire, datele exacte prezentate și aprecierile bine fixate cronologic ne fac să credem că a însoțit trupele austriece atât în prima perioadă de ocupație, până la războiul Crimeii, cât și după semnarea Convenției de la Paris. În tot acest timp a observat cu atenție sistemul sanitar românesc, igiena publică și organizarea armatei. Totodată, așa cum reiese din lucrare, el a fost deosebit de interesat de aspecte etnografice, urbanistice, economice, geografice și mai ales culturale. În aceste domenii ironia se imbină cu critica binemeritată a lipsurilor, cauzate de autorități indolente sau corupte.

Jules Jacot-Guillarmod (1828–1889)

Pictor animalier și peisagist, elvețianul Jules Jacot-Guillarmod a sudiat la Neuchâtel, Geneva și Paris în atelierul unor artiști renumiți ai vremii. La Paris l-a cunoscut pe Ludwig Schuller, un sas din Sighișoara de care află lucruri deosebit de interesante despre Transilvania care i-au stârnit curiozitatea de a vizita acele locuri. În Transilvania a călătorit în trei rânduri, 1859–

1860, 1863–1864 și 1872. Prima călătorie începută în 1859 s-a transformat într-un voiaj de opțișprezece luni, prilej de a cunoaște nu numai Transilvania, dar și Țara Românească și Dobrogea. Străbate Ungaria, trece prin Timișoara, se îndreaptă apoi spre Sibiu și de aici, prin Brașov, spre Sighișoara. Șederea în orașul prietenului său i-a prilejuit dese mici călătorii în scaunele secuiești, dar și în zonele locuite de populație majoritar românească, tot atâtea ocazii pentru creația sa artistică. Părăsește Transilvania pe valea Timișului, trece prin Sinaia și București, se imbarcă din nou la Giurgiu, dar numai până la Cernăvodă. Atras de pitorescul locurilor, dar mai ales al oamenilor, coboară de pe vas și traversează Dobrogea, ajunge la mare, iar de la Constanța ia vaporul spre Constantinopol. Însemnările despre prima călătorie, și de altfel singurele, au fost publicate postum sub titlul *La Transylvanie*, de cunoscutul critic de artă englez William Ritter în ziarul „Feuille d’avis de Neuchâtel” în numărul din februarie 1891.

Théodore Margot

Până în prezent nu se cunosc date biografice despre Théodore Margot, dar din cele scrise putem presupune că a fost un pedagog însărcinat cu educația fiilor de boieri. Autorul nu precizează cum a ajuns în Țara Românească, dar din cele consemnate în lucrarea *O călătorie în cele șaptesprezece districte ale României* reiese că în luna mai a vizitat județele: Argeș, Vâlcea, Gorj, Olt. În orașele întâlnite vizitează edificiile mai însemnate pe care le descrie. Așa este cazul cu bisericile din Câmpulung, din Curtea de Argeș, cu episcopia din Râmnicu Vâlcea etc. De asemenea, nu uită să înfățișeze ocupațiile tradiționale ale muntenilor, locuințele și obiceiurile lor. Mănăstirile de pe valea Oltului îl impresionează prin construcție, istoria zbuciumată și bogăția lor. Rând pe rând vizitează Cozia, Cotmeana, Arnova, Hurezu și în drum spre Craiova, trece prin Târgu-Jiu, și Tismana. Craiova l-a impresionat plăcut prin casele boierești, prin grădini, dar mai ales prin vestitul dans al călușarilor, pe care a avut ocazia să-l vadă aici. Bucureștii beneficiază de o atenție deosebită, fiindu-i alocat un spațiu amplu. De aci, Théodore Margot se îndreaptă spre Târgoviște, Câmpina, Vălenii de Munte, Buzău, Brăila. În portul fluvial, voiajorul este uimit de activitatea comercială, de vitalitatea orașului în plină dezvoltare. În continuare Margot alege calea Dunării și descrie orașele Călărași, Giurgiu, Zimnicea, Turnu Măgurele, Turnu Severin. Din relatarea sa răzbat foarte puține critici, autorul fiind impresionat de obiceiurile, tradițiile populare, de nunta țărănească din satul Cărbunești sau de obiceiul paparudei întâlnit în Drăgășani. Singurele pasaje critice privesc condițiile insalubre de viață din Roșiorii de Vede și tabăra țiganilor nomazi din satul Bughia. Câteva fragmente sunt dedicate foștilor robi. Sunt prezentate categoriile acestora, din care remarcă statutul aparte al lăutarilor.

Victor Thomas Place

Consul al Franței la Iași în perioada 1855–1863, filoromânul Victor Place a fost un susținător fidel al partidului unionist, care s-au identificat cu propaganda unionistă, care a sprijinit necondiționat constituirea statului modern român. În același timp el a fost și un apropiat al principelui Al. I. Cuza, căruia i-a sprijinit principalele reforme și la solicitarea căruia, în toamna lui 1859 a negociat un împrumut la Paris. Relațiile cu domnitorul Al. I. Cuza s-au răcit treptat, iar în 1863 a părăsit principatele, urmându-și cariera diplomatică. O mărturie concretă a ideilor și eforturilor consulului francez, pentru sprijinirea activităților întreprinse de liderii români în vederea construirii unui edificiu statal modern, o constituie memoriul intitulat *Idei generale pentru a servi la reorganizarea Principatelor Unite Moldova și Țara Românească* eficient. Diplomatul francez ne oferă date și informații de natură economică, financiară, instituțională.

Léopold de Saxa-Coburg-Gotha, Duce de Brabant

Ducele de Brabant și viitorul rege al Belgiei sub numele de Leopold II (1865–1909) a făcut în 1860 un scurt voiaj (trei săptămâni) la Constantinopol. Trecând prin principate, a fost interesat de dezvoltarea noului stat român, de instituțiile sale, dar și de persoana domnitorului Alexandru Ioan Cuza, pe care, din păcate, nu a putut să-l întâlnească. A vizitat Iași cu treburi, a asistat la o ședință a Aduării, la o reprezentare dată de un corp al armatei și a discutat cu români implicați în conducerea statului (Ion Ghica), astfel încât impresia sa, deși făcută în grabă, poate fi privită ca pertinentă. Însemnările despre români se găsesc în corespondența adresată de Léopold tatălui său.

Dieudonné Auguste Lancelot

În 1863 revista „Le Tour de Monde” publica sub titlul *De Paris à Bucarest*, relatările de călătorie, însoțite de 153 de desene referitoare la spațiul locuit de români, ale tânărului și cultivatului pictor și litograf francez Dieudonné Auguste Lancelot. Inițial el trebuia să fie însoțitorul istoricului și politicianului francez Victor Duruy, dar din motive de sănătate, cel din urmă de la Bratislava renunță la călătorie. Lancelot se deplasează cu trenul până la Baziaș, de unde se îmbarcă pe una din navele companiei austriece de navigație pe Dunăre. Drumul până la Giurgiu este lipsit de peripeții. De aici, cu căruța poștei ajungea la București, unde avea să zăbovească mai mult timp. Pornește apoi spre Găești, Curtea de Argeș, prilej de a descrie în detaliu mănăstirea, Cozia, Râmnic, apoi mănăstirile Hurez, Bistrița, Amota, Polovragi. De la Târgu-Jiu se îndreaptă spre mănăstirea Tismana, de unde prin Baia de Aramă ajungea la Turmu Severin pentru a se îmbarca spre casă.

Gustave Le Cler

Membru al misiunii militare franceze conduse de frații Eugène și Paul Lamy (1860–1869) în Principatele Unite, Gustav Le Cler este și autorul lucrării *La Moldo-Valachie, ce qu'elle a été, ce qu'elle est, ce qu'elle pourrait être. Itinéraire, impressions de voyage, mœurs, coutumes, croquis sur nature, récits, aperçu historique*, în care descrie situația pe care a găsit-o aici, dar și contribuția sa la înnoirea și reorganizarea personalului, a administrației armatei române, la elaborarea și editarea unor regulamente militare după modelul francez, dar și concursul dat autorităților militare pentru punerea lor în practică. Nu uită să menționeze nici greutățile întâmpinate, cauzate de abuzuri, necinste, neștiință, intoleranță

Eugène Léger

De o rafinată cultură umanistă, experimentatul medic generalist, așa cum reiese din paginile memorialului său de voiaj, intitulat *Trois mois de séjour en Moldavie*, Eugène Léger a făcut o călătorie în Moldova în primăvara anului 1859, la scurt timp după înscăunarea principelui Alexandru Ioan I ca domnitor al Principatelor Unite. Bun observator al racielor din societatea românească, el le prezintă nu în mod critic, caustic, ca în cazul altor călători, ci amuzat, lejer, cu bonomie și vădită intenție moralizatoare, spre îndreptarea lor. Léger a constatat ușurința cu care se destrămau căsătoriile în lumea mare, dar și faptul că acest lucru era interzis oamenilor de jos. Medicul francez era de părere că lenea săteanului era cauzată de situația sa morală, iar antisemitismul moldovenilor a fost văzut ca o curiozitate între multe altele. Clerul este descris cu lux de amănunte și foarte multă ironie pentru ignoranța, rapacitatea și lipsa de cucernicie.

Karl Willhelm Wutzer

Medic și profesor pe rând la universitățile din Münster, Halle și Bonn, participant la campaniile împotriva lui Napoleon, Karl Willhelm Wutzer a călătorit în mai multe țări pentru a culege informații cu caracter medical. În perioada 1818–1858 a scris peste 50 de lucrări de medicină, fiind considerat un mare specialist. Din 1850 a început să aibă probleme cu vederea, pe care avea să o piardă în scurt timp. În 1856 a întreprins o călătorie la Dunărea de Jos, mergând mai departe până în Asia. Impresiile sale de călătorie au fost publicate abia în 1860.

Edmund von Berg

Reputat specialist în silvicultură, fondator al Asociației Silvice din regiunea Harz, consilier silvic superior al regelui Saxoniei și director al Academiei Regale de Silvicultură și Agricultură de la Tharand, baronul Edmund von Berg a călătorit în diverse țări ale Europei pentru a studia la fața locului natura și exploatarea acesteia. În 1858–1859 a străbătut Galiția, Ungaria și Banat, cea din urmă provincie beneficiind de un spațiu larg în lucrarea publicată un an mai târziu la Dresda și intitulată *Aus dem Osten der österreichischen Monarchie. Ein Lebensbild von Land und Leuten*. În atenția autorului nu s-au aflat doar pădurile și organizarea silvică a regiunii, ci și satele locuite de români, țigani și coloniști din Boemia, aduși de Societatea de Căi Ferate Austriece, alimentația, portul, organizarea școlilor, rolul și formarea preoțimii. Deosebit de interesantă este scurta discuție despre politica și rolul lui Alexandru Ioan Cuza, purtată de von Berg cu un reprezentant al elitei sociale și, poate, politice, din Țara Românească, critic al domnitorului și al Rusiei.

În 1861 Henri Charles Ferdinand Marie Dieudonné d'Artois, cunoscut sub numele de ducele de Bourbon, conte de Chambord era pentru a doua oară pe meleaguri românești. În 1839 el călătorise în Ungaria, Transilvania și Banat. Voiajul din 1861 s-a desfășurat în perioada 23 septembrie–13 decembrie și a avut ca destinație Ierusalim. În drum spre capitala otomană a străbătut din nou Banatul și Țara Românească, ocazie de a remarca schimbările produse față de ultima vizită, influența lui Napoleon al III-lea asupra românilor, pe care o considera nefastă, dar și dorința lor de unire. Corupția, cruzimea, cât și bagajul cultural al boierilor români i-au atras atenția și l-au făcut să regrete că nu a avut suficient timp pentru a vizita și Bucureștii. Considerațiile sale trebuie plasate în context politic, contele fiind un cunoscut oponent al împăratului francez. În cuprinsul însemnărilor sale găsim și câteva observații despre navigația pe Dunăre.

INDICE

- Abdülhamid II (1842–1909), sultan otoman (1876–1909) 392.
Abdul-Medjid, sultan otoman (1839–1861) 92.
Aberdeen, lord 96.
About, Edmond (1828–1885), scriitor francez 35.
Academia Mihăileană din Iași 104.
Ada-Kaleh (Orșova Nouă), insulă pe Dunăre, azi dispărută 100, 191, 201, 520; garnizoana de la ~ 520.
Adrianopol, azi Edirne, oraș, Turcia; tratatul de la ~ (1829) 68, 80, 104, 120, 274.
Aerar, instituție economică austriacă în Banat 470, 477, 494, 502, 511, 515.
Africa 59, 151.
Aghios Nicolaos, vapor pe Dunăre 42, 44.
Akerman (azi Bilhorod), oraș, Ucraina 119.
Alacap, azi Poarta Albă, sat, com., jud. Constanța 169.
Albania 114.
Albion v. Anglia
Alecsandri, Vasile (1821–1890), scriitor, om politic și academician român 132; eliberarea robilor lui ~ 129, 130; ministru al Afacerilor Externe 387.
Alexandria, oraș, Egipt 75.
Alexandria, oraș, jud. Teleorman 353.
Alexandru cel Bun, domn al Moldovei (1400–1432) 39, 335.
Alexandru I (Basarab) 265.
Ali, profet musulman 218.
Alibei, lac, Ucraina 118.
Alighieri, Dante (1265–1321), poet, filozof, om politic florentin 228.
Alpi, munți 102, 302, 314, 515.
Amfîtrite, zeița mării 407.
Amiens, oraș, Franța 86.
Amschel, J., negustor din Manchester 237.
Anadol (azi Dolinske), localitate, Ucraina 117.
Anapey-oglu-Shimsheck, lucrător turc la calea ferată 153.
Anglia, englezi 78, 102, 123, 144, 147, 156, 158, 159, 160, 161, 166, 176, 177, 178, 186, 207, 214, 252, 257, 368, 523; nave ~ 522; ofițeri ~ 61, 392; relația politică a ~ cu principatele române 69; țigani în ~ 71; inventatori, ingineri v. Hartley, Charles Augustus; Isambard, Kingdom Brunel; Stephenson, George; personalități politice și militare v. Aberdeen; Bulwer-Lytton, Henry; Butler, James Armar; Colquhoun, Robert Gilmour; Green, John; Nasmyth, Charles; Wilkinson, William; v. și Marea Britanie.
Anica (Ana), soția meșterului Manole 271.
Anina (Steierdorf), oraș, jud. Caraș-Severin 471, 479, 494; fabrici, minerit 497, 498, 499, 502; populație, colonizări 497, 500, 503; viața cotidiană 501.

Anonim englez; prezentare 70; text 70–82.
 Anonim francez; prezentare 187; text 187–192.
 Anonim scoțian; prezentare 45; text 46–69.
 Antim, stradă în București 287.
 Apolodor din Damasc (c.60–125 d.Hr.), arhitect roman 41, 84.
 Aranghel, sat, com., jud. Vâlcea 334.
 Argeș, mănăstire, Curtea de Argeș, jud. Argeș; așezare, descriere, arhitectură, episcop, călugări 331, 415–418, 419; fântâna lui Manole 272; district 280, 323, 330; râu 267, 286, 323, 386, 411, 414, 418, 419, 468; poduri peste ~ 468.
 Arghiropol, Emanuil, boier moldovean 130.
 Arghiropol, Pulheria (născută Cantacuzino); eliberarea robilor 130, 132.
 Ariadna, personaj mitologic 106.
 Aricescu, Constantin D. (1823–1886), poet, om politic 325.
 Arlon, oraș, Belgia 388.
 Armeni 165, 166, 309.
 Arnova, mănăstire, Costești, jud. Vâlcea 335.
 Arpad, vapor pe Dunăre 189, 192.
 Aspromonte, localitate, Italia 41.
 Atanasie, preot, Curtea de Argeș 415, 416, 419.
 Atena, oraș, Grecia 37, 96.
 Athos, munte 266, 274; mănăstirea Vatoped 274.
 Atmagea, sat, com. Ciucurova, jud. Tulcea 226.
 Attila, conducător al hunilor (434-453 d. Hr.) 303.
 Auger, farmacist austriac 268.
 Augias, personaj mitologic 264.
 Augsburg, Confesiunea de la ~ (1530) 472.
 Austria, austrieci 28, 29, 36, 41, 91, 95, 103, 104, 114, 123, 173, 279, 283, 299, 304, 305, 306, 324, 350, 389, 403, 427, 428, 429, 473, 475, 479, 493, 500, 509; birocratie 474; consulatul ~ 26; datorii ale ~ către Principatele 390; influența politică a ~ în țările române 240; navigația în ~ 393; ofițeri ~ 392, 519; politica Țării Românești față de ~ 521; provincii ale ~ 518; sentimentul românilor față de ~ 60, 62-63, 64; statul major ~ 113, 114; împărați Carol al VI-lea de Habsburg; Franz Joseph I; Maria-Tereza; personalități politice și militare v. Bruck, Carl Ludwig; Buzim, Jellachich Joseph de; Coronini-Cronberg, Johann Baptist, conte; Eder, Karl von; Ficquelmont, Karl Ludwig, conte de; Karacsay, Fedor von; Radetzky von Radetz, Joseph; Rukavina (Rukawina), Georg; Schwarzenberg, Karl Borromäus.
 Aveyron, departament, Franța 88.
 Babacai, stâncă pe Dunăre 192, 200, 384, 519.
 Babadag, oraș, jud. Tulcea 216.
 Bacău, oraș; evrei din ~ 37.
 Bacea, râu 191.
 Bacs, comitat în Banat 471.
 Baden, mare ducat 322, 351.
 Baden-Baden, oraș, Germania 201.
 Baden-Württemberg, land, Germania 224, 226.
 Bagdad, oraș, Irak 107.
 Baia de Aramă, oraș, jud. Mehedinți 356.
 Baiazid I (Yilderim), sultan otoman (1389–1402) 274, 519.
 Balbi, Adriano (1782–1848), geograf și statistician italian 116.

Balcani, munți 22, 166, 189, 519.

Balș, Constantin, vornic, șeful Poliției 101.

Balș, Natalia v. Ghica, Natalia

Balș, Theodor (1805–1857), caimacam al Moldovei (1856–1857) 30, 92, 97.

Balta Liman, convenția de la ~ (1849) 68, 121.

Balzano, Giovanni, inginer italian 342.

Banat 65, 95, 102, 103, 191, 201, 307, 485, 500, 505, 506, 512, 517, 520; descriere geografică, păduri 471, 472, 508; economie (agricultură, creșterea animalelor, exploatarea lemnului și a cărbunelui, fabrici, căi ferate, comerț/negustori francezi, hanuri 475, 476, 477, 479, 491, 492, 495, 496, 511, 518; organizare administrativă, birocrație 472, 473, 474, 475, 478; populație, etnii (români/limba română, sârbi, germani, maghiari, slovaci, bulgari, evrei, țigani, ruteni, croați, greci) 471, 479, 480, 481, 482, 483, 484; regimente grănicerești, soldați 73, 470, 472; structura profesională, cler 472, 491; viață cotidiană, alimentație, vestimentație, obiceiuri, superstiții 484, 486, 487, 488, 489.

Baragnon, Pierre, șef de cabinet la cămăcămie 88

Barițiu, George (1812–1893), istoric și publicist român 103.

Barker, William, îngropat în cimitirul din Sulina 234.

Barkley, George Andrew, fratele lui Henry C. ~ 143, 184.

Barkley, Henry C. (1837–1903); biografie 136–138; text 139–186.

Barkley, John Trevor (Buyuk Tchelabby), fratele lui Henry C. ~ 151, 153, 156, 174, 176, 179, 185.

Barkley, Robert, fratele lui Henry C. ~ 142, 151, 152, 155, 174, 175, 186.

Bârnova, com., jud. Iași; mănăstire 439.

Barta (azi Plevni), localitate, Ucraina 117

Basarab, Neagoe, domn al Țării Românești (1512–1521) 346.

Basarabia 65, 67, 85, 95, 100, 103, 114, 116, 119, 187, 428, 444, 447; agricultura 118; așezări bulgărești 118; cazaci în ~ 118; coloniile bulgare în ~ 118; guvernare rusească 119; împărțire administrativă 116; regimente de cazaci 118; ruși în ~ 118; suprafață 116.

Bascov, sat, com., jud. Argeș 61, 62.

Basel, oraș, Elveția 227, 237.

Bassi, căpitanul vaporului Fürst Metternich 237.

Bastilia, fortăreață în Paris 443.

Bataillard, Paul (1816–1894), arhivist francez, filoromân 23.

Batthyany, Casimir (1806–1854), conte maghiar, participant la revoluția de la 1848 102.

Bauer, Friedrich Wilhelm von (1731–1783), general rus, inginer și cartograf 114.

Bavaria, land în Germania 96, 195, 221.

Bazargic (azi Dobrici), district în Bulgaria 114; coloniile arabe din ~ 114.

Baziaș, sat, com. Socol, jud. Caraș-Severin 383, 470, 475, 518; minele de cărbune de la ~ 518.

Băile Herculane, oraș, jud. Caraș-Severin 191, 267, 514, 515.

Băile Olănești, oraș, jud. Vâlcea 267, 322, 334.

Băneasa (azi Bannivka), localitate, Ucraina 117.

Băneasa, pădure la marginea orașului București 345.

Bărăția, mănăstire catolică în București 195.

Bărbosu, sat, com. Ramna, jud. Caraș-Severin 476.

Bărnățiu, Simion (1808–1864), istoric, filozof și om politic român 102.

Băsești, azi sat Viișoara, com. Viișoara, jud. Vaslui 130.

Bechet, oraș, jud. Dolj 323, 355.

Becicherecul Mare, cerc administrativ în Banat 473.
 Bega, canal 470.
 Bela Crvka, oraș, Serbia 471, 476, 505.
 Belareca, râu 514.
 Belgia, belgieni 65, 69, 96, 97, 103, 502; consulatul ~ 26, 30; personalități politice v. Blondeel van Cuelebroeck, Eduard; Poumay, Jacques; Saxa-Coburg-Gotha, Leopold; Saxa-Coburg-Gotha, Philippe; Solvyns, Henri; Vilain XIV, Charles, conte; regi v. Leopold I.
 Belgrad, oraș, Serbia 25, 41, 74, 77, 84, 115, 237.
 Belobresca, sat, com. Pojejena, jud. Caraș-Severin 507.
 Bem, Józef (1795–1850), general, conducătorul armatei maghiare în revoluția de la 1848 304.
 Bender (Tighina), oraș, R. Moldova 119.
 Berg, Karl Heinrich Edmund von (1800–1874), profesor, silviculor german; biografie 469; text 470–515.
 Berlin, oraș, Germania 102, 109, 234, 247, 248, 251, 257.
 Berzasca, com., jud. Caraș-Severin 76; descriere 71; țigani la ~ 71; îmbrăcămintea locuitorilor din ~ 71, 72.
 Beșalma, localitate, R. Moldova 118.
 Betty, soră, profesoară la școala condusă de Thekla Trinks 259.
 Bibescu, Gheorghe (1802–1873), domn al Țării Românești (1842–1848) 28, 68, 104, 342, 350, 390.
 Bibescu, prinți 340.
 Bietigheim, oraș, Germania 224.
 Bischoffsheim, familie de bancheri 29.
 Bismarck-Bohlen, Friedrich von (1818–1894), aghiotant al regelui Friedrich-Wilhelm al IV-lea 247.
 Bistrița, mănăstire, Costești, jud. Vâlcea 335.
 Bistrița, râu 115.
 Blacas, Stanislas de (1819–1886), conte francez, însoțitor al contelui de Chambord 522.
 Blaj, oraș, jud. Alba; Câmpia libertății din ~ 103.
 Blondeel van Cuelebroeck, Eduard (1809–1872), diplomat belgian; biografie 24–25; text 25–31.
 Blücher, Ludwig Adolph Theodor (1814–1887), consul al Prusiei la Galați 205, 226.
 Boemia, boemi (pemi) coloniști în Banat 405, 479, 497, 500, 503.
 Bogdan, hotelier la Galați 205.
 Bolgrad, oraș, Ucraina 116, 117, 118.
 Bonaparte, liceu în Paris 93.
 Bonn, oraș, Germania, 247.
 Bordeaux, oraș, Franța 88.
 Borer, vas militar 207.
 Borrow, George Henry (1803–1881), romancier englez 53.
 Bosfor 85, 88, 102, 176, 187, 517.
 Bosnia 112, 114.
 Botoșani, oraș 451; primăria din ~ 122.
 Boué, Ami (1794–1881), geolog austriac, de origine franceză 114, 115.
 Boulby, francez în trecere prin Dobrogea 152.
 Bourbon, Henri de (1820–1883), duce de Bordeaux, conte de Chambord, om politic francez; biografie 516–517; text 517–523.
 Bourqueney, baron de, diplomat francez 98.

Brâncoveanu, Constantin, domn al Țării Românești (1688–1714) 285, 337, 346, 348, 349.
 Brâncoveanu, Grigore (1827–1886), boier muntean 390.
 Brâncoveni, prinți 335.
 Brânza, localitate, R. Moldova 117.
 Brașov, oraș 280, 282, 284, 310, 314, 316, 326, 327, 347.
 Braunschweig, oraș, Germania 257, 258.
 Brăila, oraș 40, 78, 85, 189, 202, 204, 217, 227, 229, 279, 298, 323, 350, 351, 392;
 descriere a ~ 243, 350; județ al Țării Românești 324; moară de abur la ~ 392.
 Brătianu, Ion (1821–1892) om politic român 33.
 Breslau (Wrocław), oraș, Polonia; Asociația Calfelor Catolice 194.
 Brest, oraș, Franța 234.
 Broasca, localitate, Ucraina 119.
 Bruck, Carl Ludwig (1798–1860), ministru de finanțe austriac 319.
 Bruxelles, oraș, Belgia 29, 87, 96, 386, 389.
 Brza Palanka, oraș, Serbia 190.
 Bucegi, munți 115.
 Bucov, sat, com., jud. Prahova 347.
 Bucovăț, mănăstire, jud. Dolj 341.
 Bucovina 65, 95, 100, 103, 427.
 Bucurescu, I., poet 345.
 București, oraș, capitală a Țării Românești/Principatelor Unite/României 22, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 34, 35, 39, 46, 77, 86, 95, 96, 100, 101, 112, 113, 116, 131, 194, 195, 196, 201, 204, 205, 240, 243, 264, 265, 277, 279, 280, 282, 284, 285, 286, 287, 288, 290, 291 (Hilariopolis), 293, 296, 298, 299, 314, 323, 324, 343, 347, 349, 352, 385, 386, 395, 397, 399, 400, 402, 408, 410, 411, 454, 466; așezare, descriere oraș, climă 47, 50, 51, 106, 107, 250, 251, 260, 261, 387, 389, 404; arhitectură, edificii (palate, reședințe/case boierești, hanuri, hoteluri), cartiere, străzi (poduri) 57, 58, 107, 108, 280, 283, 284, 285, 286, 287, 289, 290, 343, 344, 387, 404, 405, 408, 409, 467, 468; catastrofe naturale 51 (cutremur), 343, 345 (incendiu); comerț, târguri, negustori ambulanti, piețe 58–60, 286; cultură, artă, educație, învățământ 33, 36, 38, 52, 104, 109, 247, 248, 249, 251–260 (școala de fete a comunității luterane), 344, 345, 375, 387; împărțire administrativă 344; împrejurimile orașului (pădurile Băneasa, Colentina, Filaret) 345; medicină, spitale 283, 294, 344, 346; organizare profesională (Asociația Calfelor Catolice) 195, 196; politică, convenții/tratate, consulate 67, 109, 188; populația orașului, minorități 51, 53 (țigani), 55 (evrei), 107, 241; religie, așezăminte religioase 195, 251, 323 (reședință mitropolie), 344, 407, 408; urbanism, iluminat public, transport, salubritate, grădini publice, câini vagabonzi 51, 52, 55, 56, 108, 109, 344, 345; viață cotidiană, locuințe, vestimentație, timp liber, birturi, grădini de vară, moravuri 54, 55, 110, 291, 403–407, 409.
 Buda, fost oraș pe malul drept al Dunării (până în 1873), predecesor al capitalei Ungariei (Budapesta) 84.
 Buftea, oraș, jud. Ilfov 279.
 Bugeac, regiune în sudul R. Moldova; producție de sare 118; tătarii din ~ 118.
 Bughea de Jos/Bughea de Sus, sat, com. Albeștii de Muscel, jud. Argeș 322, 328; țigani 329.
 Bulboaca (azi Kotlovina), localitate, Ucraina 117.
 Bulgaria, bulgari 40, 112, 113, 114, 139, 152, 166, 173, 178, 188, 189, 213, 243, 351, 353.
 Bulwer-Lytton, Henry (1801–1872), baron, politician englez 77, 102.
 Burnas (azi Lebedivka), localitate, Ucraina 116.
 Butler, James Armar (1827–1854), ofițer englez 78.

Buzău, oraș 323, 348; ape minerale 322; episcopia de~ 348; relief 348; străzi 348; râul ~ 323
 Buzescu, Stroe, vornic 337.
 Buzim, Jellachich Joseph de (1801–1869), general austriac 102.
 Cahul (Frumoasa), oraș, R. Moldova 116; district 116, 117.
 Căineni, sat, com., jud. Vâlcea 333.
 Calafăt, oraș, jud. Dolj 41, 44, 190, 323, 342.
 Calea (Podul) Mogoșoaiei, stradă în București 283, 284, 343, 344.
 Calinic, episcopul Râmnicului și al Noului Severin 332.
 Callot, Jacques (c. 1592–1635), gravor francez 309.
 Câmpina, oraș, jud. Prahova 347.
 Câmpineanu, Ion (1798–1863), colonel și om politic 132.
 Câmpulung, oraș, jud. Argeș 115, 265, 323, 324, 327, 328, 330; ape minerale 322; clădiri, fântâni, biserică catolică 325; obiceiuri 328; relief 324.
 Canaan 225.
 Canini, Marc Antonio (1822–1891), publicist italian; biografie 33, text 33–44.
 Cantacuzino, Ioan, boier moldovean 125.
 Cantacuzino, Mihail (1645–1716), mare spătar 294, 349.
 Cantacuzino, Părvu, boier muntean 335.
 Cantacuzino, principe 102.
 Cantacuzino, reședința familiei ~ în București 283.
 Cantacuzino, Șerban, domn al Țării Românești (1678–1688) 480.
 Capșa, doctor, întemeietorul Școlii de moașe din București 294.
 Capul Bunei Speranțe 232.
 Caracal, oraș, jud. Olt 354, 355.
 Caracalla (Antonin Marcus Aurelius), împărat roman (211–217) 355.
 Caracaș, hangiu la București 467.
 Caracurt (azi Žovteneve), localitate, Ucraina 117; pârâu 119.
 Caragacii Vechi (azi Naghirme), localitate, Ucraina 117.
 Caragioni, inginer 334.
 Caransebeș, oraș, jud. Caraș-Severin 471.
 Caraorman, insulă în Delta Dunării 120; colonia de la ~ 120.
 Carașova, com., jud. Caraș-Severin 471, 480.
 Cârligi, trecătoare în apropiere de Căineni 333.
 Cârlova, Vasile (1809–1831), poet 345.
Carnot, Lazare Hippolyte (1801–1888), politician francez, republican 22.
 Carol al VI-lea de Habsburg, împăratul Austriei (1711–1740) 333.
 Carol de Hohenzollern-Sigmaringen, domnitor (1866–1881) și rege al României (1881–1914) 37.
 Carpați, munți 34, 114, 115, 191, 260, 267, 302, 307, 314, 322, 323, 347, 384, 411, 476, 495, 519.
 Cârstenești, com., jud. Vâlcea 331.
 Cartal (azi Orlivka), localitate, Ucraina 117.
 Cășlița (Cășlița Prut), localitate, R. Moldova 117.
 Cataloi, sat, com. Frecăței, jud. Tulcea 221, 222, 223, 224, 226.
 Catargi, boier moldovean; eliberarea robilor lui ~ 130, 132.
 Catargi, Ștefan, boier moldovean 125.
 Catlabug/Cătlăbug 118, 119.
 Cattaneo, Carlo (1801–1869) filolog, economist italian 38.
 Caussin, profesor la liceul Bonaparte din Paris 93.

Cavour, Camillo Benso di (1810–1861), premier al Regatului Sardiniei și al Regatului Italiei 38.
 Cazaci 118, 157, 158.
 Călărași, oraș 351.
 Călimănești, oraș, jud. Vâlcea 267, 322, 333.
 Călmățui, râu 350.
 Călugăreni, sat, com., jud. Giurgiu 352, 468.
 Ceaplace, insulă în Delta Dunării 216.
 Ceatal, insulă în Delta Dunării 120, 187; cabaret la ~ 120.
 Celei, azi cartier al orașului Corabia, jud. Olt 355.
 Cerna, râu 191, 335, 512, 514, 520.
 Cernavodă, oraș, jud. Constanța 189, 391, 520, 522; așezare, locuitori, timp liber, religie, climă 141, 142, 143, 144, 145, 146, 150, 162, 165, 169, 172, 174, 176, 181, 182, 184.
 Cernăuți, oraș 427.
 Cerneți, sat, com. Șimian, jud. Mehedinți 70, 190, 356.
 Cernica, mănăstire, București 332, 346.
 Cernișor, pârâu 336.
 Cetățuia, biserică lângă Râmnicu Vâlcea, jud. Vâlcea 332.
 Chamisso, Adalbert von (1781–1838), poet și prozator german 447.
 Champollion, Jean-François (1790–1832), orientalist francez 456.
 Champs-Elysee, arteră pariziană 36.
 Chevalier, Michel (1806–1879), economist, inginer și om politic francez 86.
 Chilia, braț al Dunării 80, 120, 188, 215, 244; oraș, Ucraina 119; cetatea 120; populația 119.
 Chirsova, localitate, R. Moldova 118.
 Chișinău, oraș, R. Moldova; drumul Chișinăului 118.
 Chuzzlewit, Martin, personaj al lui Charles Dickens 177.
 Ciclova, sat, com., jud. Caraș-Severin 504.
 Cișmeaua Văruiță (azi Krinične), localitate, Ucraina 117.
 Cișmichioi, com., R. Moldova 117, 119, 120.
 Cișmigiu, grădină publică în București 108, 109.
 Cladova, oraș, Serbia 190.
 Clausewitz, consilier al Legația Danemarcei din Constantinopol 100.
 Clianthe, bucătar 146, 156, 162.
 Climent, episcop de Argeș 274.
 Cloșca, conducător al răscoalei din 1784 103.
 Cluj, azi Cluj-Napoca, oraș 307, 317.
 Colentina, pădure la marginea orașului București 345.
 Colibași, localitate, R. Moldova 117.
 Colquhoun, Robert Gilmour (1805–1870), consul englez în principatele române (1834–1859) 77, 78, 258.
 Colțea, spital în București 294.
 Columbac, grotă pe Dunăre, jud. Caraș Severin 192.
 Comisia Europeană a Dunării 207, 214, 216, 219, 229, 231, 236.
 Compania de Navigație cu Aburi pe Dunăre 226, 227.
 Comrat, ținut, R. Moldova 118; colonii rusești la ~ 118.
 Conachi, Costache (1777–1849), scriitor român, mare boier 92.
Concordia, publicație unionistă 22, 23.
 Congaz, localitate, R. Moldova 118.

Constantin cel Mare (Gaius Fluvius Valerius Aurelius Constantinus), împărat roman (306–337) 100, 522.

Constantinopol 26, 33, 43, 47, 53, 54, 70, 78, 79, 85, 93, 94, 95, 97, 98, 104, 109, 113, 140, 151, 152, 165, 168, 173, 174, 175, 178, 181, 202, 227, 234, 237, 266, 274, 314, 383, 391, 403, 517, 519; cartierul Pera din ~ 46; consul belgian la ~ 392.

Constanța 391, 523; așezare, locuitori, climă, etnii, 139, 141, 146, 150, 152, 155, 163, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 174, 176, 181.

Cook, Thos., marinar îngropat în cimitirul din Sulina 234.

Coran 43.

Corfu, insulă în Marea Ionică 203, 220.

Coronini, sat, com., jud. Caraș-Severin 507.

Coronini-Cronberg, Johann Baptist, conte (1794–1880), feldmareșal austriac, comandant al trupelor cantonate în Țara Românească (1853–1854), guvernator al Banatului, guvernator militar al Ungariei (1861–1865) 63, 101, 268.

Costachi, Gheorghe, boier moldovean 125.

Costangalia, ocol, R. Moldova 116.

Cotmeana, com., jud. Vâlcea 331; mănăstirea 331.

Cotu Chitaiului (azi Ostrovne), localitate, Ucraina 117.

Cotul Morii (Cotul Mare), localitate, R. Moldova 116; ocol 116.

Cozia, mănăstire, jud. Vâlcea 333, 334, 419; ape minerale 322; băi 267.

Cracovia, oraș, Polonia 427.

Craiova, oraș 25, 296, 340, 341, 343, 347; biserici 340; dansul călușarilor din ~ 341; district 323; grădina lui Bibescu 341; străzi 340; tribunalul din ~ 324.

Craiovescu, ban 335.

Crimeea 78, 141, 170, 171; medalia ~ 523; războiul ~ 84, 86, 88, 91, 224.

Crișan, conducător al răscoalei din 1784 103.

Crivina, sat, com. Pietroasa, jud. Timiș 491.

Croația 102, 479.

Curci (azi Vinogradovka), localitate, R. Moldova 117.

Curtea Arsă (Curtea Nouă), București 285, 286.

Curtea de Argeș, oraș, jud., Argeș 265, 266, 268, 269, 270, 272, 273, 274, 275, 276, 278, 280, 323, 331, 415; Biserica Domnească 331.

Curties, cleric 168.

Cuza, Alexandru Ioan (1820–1873), domn al Principatelor Unite ale Moldovei și Valahiei și al statului național România (1859–1866) 36, 37, 39, 40, 386, 389, 435, 436, 450, 451, 475; politica lui ~ 521; prefect de Galați, 87, 88, 98.

Dacia 95, 103, 113, 115, 191, 329, 355.

Damas, Maxence de (1822–1887), conte francez, însoțitor al contelui de Chambord 522.

Dâmbovicioara, sat, com., jud. Argeș 326.

Dâmbovița, ape minerale 322; district 323, râu 47, 284, 286, 287, 323, 327, 346, 403, 407, 410, 411.

Danemarca 103.

Dannenberg, Piotr Andreevici (1792–1872), general rus 190.

D'Arnau, ofițer austriac 509.

Dălhăuț, mănăstire, com. Cărligele, jud. Vrancea 349.

Dealul, mănăstire, Târgoviște, jud. Dâmbovița 346.

Delî, Mehmet 145, 147, 148.

Deliorman, ținut dobrogean 114.

Delvecchio, Francesco, comerciant italian 39.

Demetry (Dumitru), servitor 162.
Derblich, Wolfgang (1822–1893), medic militar austriac; biografie 262-264; text 264–299.
Dermandere (azi Kalančak), localitate, Ucraina 118.
Desjardins, Ernest (1826–1886), specialist francez în geografia antică 112, 115.
Deutsch-Fascat, localitate, Banat 471.
Diefenbach, Lorenz (1806–1883), filolog german 37.
Dijon, oraș, Franța 222.
Dimitrakis, însoțitor al lui Canini 42.
Disselhof, pastor luteran 259, 260, 261.
Dobrogea 80, 81, 114, 188, 207, 213, 219, 392; așezări, relief, vegetație, monumente, locuitori 139, 141, 142, 143, 160, 170, 173, 174, 222; colonizare, colonii, coloniști în ~ 114, 224, 226; expediția din ~ 522, 523; sate căzăcești în ~ 114; tătari în ~ 523.
Dognecea, sat, com., jud. Caraș-Severin 504.
Dolj, județ al Țării Românești 324, 355.
Doman, localitate inclusă azi în orașul Reșița, jud. Caraș Severin 501, 502.
Don Quijote de la Mancha, eroul romanului lui Miguel de Cervantes Saavedra (1547–1616) 123.
Donaueschingen, oraș, Germania 82.
Doze, Virgil, francez; prezentare 83, text 84–98.
Dragoslavele, com., jud. Argeș 326.
Drăgan, postelnic 333.
Drăgănești-Vlașca, sat, com., jud. Teleorman 267.
Drăgășani, oraș, jud. Vâlcea 267, 334, 337, 347, 416; populație, comerț, străzi 336.
Drencova, sat, com. Berzasca, jud. Caraș-Severin 70, 74, 192, 200, 242.
Dubocq, Charles, director al Societății Căilor Ferate de Stat din Banat 497.
Dudești, stradă în București 287.
Dumesnil, Alfred (1821–1894), literat, publicist francez 22.
Dunavăț, sat, com. Murighiol, jud. Tulcea 216.
Dunăre, fluviu 34, 39, 44, 46, 50, 70, 78, 80, 82, 84, 85, 86, 88, 97, 98, 100, 109, 113, 119, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 146, 150, 151, 163, 171, 174, 181, 182, 183, 185, 187, 206, 208, 213, 215, 219, 241, 243, 244, 247, 284, 285, 298, 302, 316, 322, 324, 353, 391, 396, 397, 429, 470, 471, 495, 499, 507, 509, 512, 513, 519; brațe și canale secundare 120; Cazanele ~ 509; câmpia ~ 288; comerț pe ~ 204, 229; delta 80, 81, 114, 120, 188; ~ de Jos 114; mori de apă pe ~ 392; navigația pe ~ 47, 70, 72, 73; 74, 76, 77, 78, 79, 81, 200, 201, 207, 214, 216, 217, 227, 230, 239, 242, 245, 249, 260, 261, 391, 392, 393, 465, 520, 522; pescuit 203; piloți pentru navigație 228, 231, 237; sacagii la ~ 207.
Durham, ținut în Marea Britanie 154.
Eblis, demon în credința islamică 203.
Ecaterina a II-a, împărăteasă a Rusiei (1762–1796) 392.
Eder, Karl von, consul austriac în Țara Românească (1856–1859), în Principatele Unite/România (1859–1868) 388.
Egipt 87.
Elberfeld, oraș, Germania 254, 257, 258.
Elisabeta, mină de aur în Banat 504.
Elsfleth, oraș, Germania 227.
Elveția 97, 304.
Enichioi (azi Novoselivka), localitate, Ucraina 117.
Erdec-Burnu (azi Utkonosivka), localitate, Ucraina 117.

Esculap; templul lui ~ 456.

Espinasse, Charles Marie Esprit (1815–1859), general francez 155; expediția lui ~ din Dobrogea (1854) 522.

Etigny, localitate în Franța 191.

Eton, oraș, Anglia 142.

Etulia, localitate, R. Moldova 117.

Europa, europeni 27, 46, 50, 53, 69, 84, 88, 89, 90, 95, 96, 98, 100, 124, 126, 142, 159, 166, 181, 183, 226, 227, 237, 241, 351, 404, 432, 447, 468.

Evrei 205, 309, 427, 431, 449, 451; în București 55; la Galați, pogrom (1859) 205, 207, 208, 209, 210; la Bacău 37.

Falerne, zonă viticolă din Campania 462.

Fântâna Zânelor (azi Kirmički), localitate, Ucraina 117.

Făgăraș, oraș, jud. Brașov 316.

Fălcui, ținut ce se suprapune, aproximativ, jud. Vaslui de astăzi 130.

Fălticeni, oraș, jud. Suceava; închisoare 122.

Feistritz, Raymund, preot catolic în București 195, 196.

Feodosia, oraș, Ucraina 227.

Ferdinandsdorf, localitate, Serbia 471.

Ficquelmont, Karl Ludwig, conte de (1777–1857), mareșal, diplomat și om politic austriac 87

Fiereasca, cartier în vechiul București 286.

Filantropia, spital în București 283, 294.

Filaret, pădure la marginea orașului București 345; stradă în București 285.

Filipescu, familie boierească p. 284.

Filipescu, George (1811/1818–1889), ofițer român 386.

Filipescu-Dubău, Gheorghe, inginer civil; harta lui ~ (1854) 114.

Filipești, com., jud. Prahova 347.

Finlanda 477.

Fischer, Hansjoerg, colonist german în Dobrogea 220, 221.

Flaccus, Lucius Pomponius, general roman 324.

Flandra 89, 90.

Flămânda, mănăstire, jud. Argeș 328.

Florentin, sat, Bulgaria 190.

Florescu, Constantin, boier muntean 36.

Florescu, Ioan Emanuil (1819–1893), general și om politic; ministru de război 387.

Focșani, oraș, jud. Focșani 279; congresul de la ~ (1772) 350, mănăstirea Sf. Ioan din ~ 349.

Foltești, sat, com., jud. Galați 211.

Fontaine, Jean de la (1621–1695), scriitor francez 245.

Franconia/Franken, regiunie în Germania 234.

Frankfurt, oraș, Germania 29.

Franța, francezi 28, 33, 37, 41, 86, 87, 88, 89, 91, 93, 95, 96, 97, 98, 115, 123, 168, 204, 240, 368, 387, 407, 416, 429, 431, 432, 448, 456, 459, 460, 461, 468; comune franceze 115; consulat în principatele române 26; influența ~ în principatele române 69, 521; militari ~ 64, 392; negustori ~ în Banat 518; politica principatelor române față de ~ 521; vapoare ~ la Dunăre 79; personalități politice și militare v. Bourbon, Henri de; Carnot, Lazare Hippolyte; Chevalier, Michel; Espinasse, Charles Marie Esprit; Montmorency-Laval; Napoleon I; Napoleon III; Place, Thomas Victor; Poujade, Pierre Eugène; Thouvenel, Edouard Antoine.

Franz Joseph I (1830–1916), împărat al Austriei (1848–1916) și rege al Ungariei (1867–1916) 50, 191, 274, 383.

Franz Joseph, vapor pe Dunăre 202.
 Frecăței (azi Limanske), localitate, Ucraina 117.
 Friedland, german din București 109.
 Friedländer, director de școală 254, 257.
 Frumușița, sat, com., jud Galați 211.
 Fürst Metternich, vapor cu aburi 226, 228.
 Galateni, populație antică 213.
 Galați, oraș, 30, 39, 41, 42, 44, 47, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 95, 98, 104, 168, 169, 188, 202, 213, 216, 226, 239, 259, 323, 369, 371, 389, 391, 392; așezare, descriere, străzi 79, 203, 204, 243; cazarma, pompieri 122, 204; economie, grădini de legume, meșteșuguri, negustori greci, proiecte fabrici, comerț 243, 204, 208, 209, 211; evrei, pogromul din 1859 205, 207, 208, 209, 210; grădini publice, cafenele 205, 206, 207, 208, 209; hanuri, hoteluri 86, 203, 205; ordine publică, pedepse publice 204, 208, 209; populație, etnii, limbi vorbite 203, 204, 206, 207, 209; port, chei, navigație 122, 203, 207, 208, 217, 227, 229; spital părăsit 208; școală la ~ 122.
 Galiția, regiune istorică 487.
 Gamp, Sarah, personaj al lui Charles Dickens 145.
 Gange, fluviu 166.
 Garda, lac în Alpii italieni 241.
 Garibaldi, Giuseppe (1807–1883), revoluționar, general italian 38.
 Gazeta de Transilvania, publicați românească apărută la Brașov 103.
 Găești, oraș, jud. Dâmbovița 324, 411, 414; case, comerț 324.
 Găiseni, sat, com., jud. Giurgiu 275.
 Gănescu, prietenul principelui Cantacuzino 102.
 Genilie, Iosif, profesor de istorie 332.
 Genova, oraș, Italia 230; navigația ~ 393.
 George I, rege al Greciei (1863–1913) 37.
 Georgy, Ekmekji, brutar bulgar 160, 170, 171, 177.
 Germania, germani 27, 35, 58, 71, 72, 108, 169, 195, 197, 224, 225, 228, 253, 254, 261, 283, 323, 356, 368, 376, 403, 431, 447, 454, 456, 468, 476, 477, 495, 518; negustori ~ 61.
 Gerstaecker, Friedrich (1816–1872), scriitor german 212.
 Ghica (căsătorită Balș), Natalia, mezină domnitorului Grigore Alexandru Ghica 100; dezrobirea țiganilor săi 130, 132.
 Ghica, Alexandru Dimitrie (1796–1862), domn al Țării Românești (1834–1842) și caimacam (1856–1858) 25, 26, 27, 28, 64, 68, 101, 104, 106, 123, 256, 269, 353.
 Ghica, ban 295.
 Ghica, Constantin, boier moldovean 125.
 Ghica, Dimitrie (beizadea Mitică) (1816–1897), ofițer în armata rusă, om politic 386, 387.
 Ghica, familia 26, 123, 390.
 Ghica, Grigore Alexandru (1807–1857), domn al Moldovei (Grigore V Ghica) (1849–1853, 1854–1856) 29, 101, 122, 123, 125, 127, 131, 132; modernizarea țării 122.
 Ghica, Grigore Dimitrie, domn al Țării Românești (Ghica IV-lea) (1822–1828) 101.
 Ghica, Ion (1816–1897), om politic, scriitor, diplomat, matematician și academician român; descriere a ~ 385, 386; ministru de interne 387, 389, 390, 391; publicist 65.
 Ghica, Leonida, boier moldovean 125.
 Ghica, Mihai (1794–1850), mare ban, frate cu Grigore Dimitrie Ghica 101.
 Ghica, prinț, nepotul și aghiotantul lui Alexandru Dimitrie Ghica 25, 26.
 Ghica, Profirița, sora lui Grigore Dimitrie Ghica 101.
 Gibbon, Edward (1737–1794), istoric englez 102.

Giers, Nikolai Karlovici (1820–1895), diplomat rus 388.
 Girardin, Saint-Marc (1801–1873), literat, om politic francez 84, 88.
 Giurgiu, oraș, 42, 47, 48, 49, 77, 79, 108, 109, 185, 190, 201, 243, 249, 255, 260, 279, 284, 296, 323, 352, 385, 389, 391; așezare, biserică, străzi, hanuri, locuitori 395, 396, 398, 399, 400, 466, 467, 468, 521; cetatea din ~ 465; posturi de vamă românești 465.
 Giurgiulești, localitate, R. Moldova 117.
 Gladno, oraș în Boemia 497, 503.
 Golescu, Alexandru G. (1819–1881), om politic român și ministru al cultelor 387.
 Goleștii, generația pașoptistă 132.
 Golia, mănăstire, Iași 460.
 Golubač, oraș, Serbia; ruinele fortăreței ~ 200, 384, 518; peșteră pe malul sârbesc al Dunării 518.
 Gondchoux, bancher francez 22.
 Görgey, Artúr (1818–1916), general și om politic maghiar 304.
 Gorj, județ al Țării Românești 323.
 Gorzkowsky, Karl Ritter von (1778–1858), baron de Vidovgrad, general german 517.
 Gotha, oraș, Germania 298.
 Graudenz (Grudziadz), oraș, Polonia 224.
 Graz, oraș, Austria 195.
 Grădișteanu, Grigore (1816–1892), om politic 132.
 Great Eastern Railway 179.
 Grecia, greci 36, 96, 166, 247, 399, 402, 438; navigația ~ 393; personalități 37; regi v. George I; Othon I.
 Green, John, general și consul britanic în Principatele Unite și în România (1859–1874) 388.
 Groß-Glogau (Głogów), oraș, Polonia; Asociația Calfelor Catolice 194.
 Gruschka, Anton (dr.), *Präses* al Asociației Calfelor Catolice din Austria 195.
 Guillaumod, Jules Jacot (1828–1889), pictor elvețian; biografie 300–301; text 302–320.
Gulistan, operă a poetului Saadi 235.
 Gumpendorf, oraș, Austria 283.
 Győr, oraș, Ungaria 510.
 Hachette, librărie Paris 403.
 Haga, oraș, Olanda 96.
 Halilaga, țaran dobrogean 152.
 Hamburg, oraș, Germania 227, 291.
 Hamm, Wilhelm Philipp (1820–1880), *specialist în agricultură, publicist german; biografie* 199; text 200–237.
 Hammer, Mathias, descoperitor al zăcămintelor de cărbuni de la Anina 497.
 Hardtmuth, Joseph (1758–1816), arhitect și inventator austriac 522.
 Harkov, oraș, Ucraina 104.
 Harris, doamna, personaj al lui Charles Dickens 145.
 Hârșova, oraș, jud. Constanța 78, 189.
 Hartley, Charles Augustus (1825–1915), inginer englez 214.
 Harz, regiune, Germania 479, 503.
 Havana, oraș, Cuba 232.
 Heine, Heinrich (1797–1856), poet german 37.
 Heliade-Rădulescu, Ion (1902–1872), scriitor, om politic 345.
 Hercule, erou mitologic 515.
 Hermine, soră, succesoare a Theklei Trinks 259, 260.
 Herminia, vas pe Dunăre 192.

Hetten, vas pe Dunăre 189.
 Hong Kong, oraș, azi în China 232.
 Horezu, mănăstire, jud. Vâlcea 335, 337, 338.
 Horia, conducător al răscoalei din 1784 103.
 Huși, oraș, jud. Iași; apeductul de la ~ 122.
 Hypocrate (jurământul lui ~) p. 292.
 Iacob, personaj biblic 467.
 Ialomița, județ al Țării Românești 324, 351; râu 113, 189, 346, 351.
 Ialova-Kutsuk, braț al Dunării 215.
 Ialpuș, lac în Ucraina 116, 117, 118; râu 116, 117, 118, 119.
 Iancu, Avram (1824–1872), revoluționar român pașoptist 102.
 Iantra, râu în Bulgaria 113.
 Iași, oraș, capitală a Moldovei 27, 86, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 96, 97, 98, 113, 115, 204, 240, 369, 381, 397, 427, 431, 450, 451; finanțe, bănci 29; consulate 28; deal Copou 428, 458; gazete 129; hanuri 451; igienă, spitale 122, 461; închisoare 122; învățământ, instituții 104, 122, 375; biserici, mănăstiri 454, 455, 460; Ministerul de Război 114; populație 241; poștă, telegraf 122; primăria 122; restaurarea palatului domnesc 122; transport, drumuri (pavaj) 122.
 Ienache, boier muntean 295.
 Ierusalim, oraș 245, 391.
 Ilfov, județ al Țării Românești 324.
 Imperiul Otoman v. Turcia
 Insula Șerpilor, insulă în Marea Neagră 82, 232.
 Ion, țăran moldovean; divorț 430, 431.
 Iordan, râu 169.
 Irlanda 76.
 Isa Effendi, guvernator turc 151, 152, 162.
 Isaccea, oraș, jud., Tulcea 188, 214, 215.
 Isambard, Kingdom Brunel (1806–1859), inginer englez 74.
 Isker, râu în Bulgaria 190.
 Islaz, com., jud. Teleorman 323, 354, 509.
 Ismail, oraș, Ucraina 119, 120, 188, 215, 216, 244; colonii bulgare din ținutul ~ 117; ispravnicul de ~ 120; ocol 117; populația 119; ținutul 117.
 Italia 33, 41, 206, 305, 310, 399, 416, 446, 468; societate italo-română în ~ 38.
 Împușita (azi Vladičenj), localitate, Ucraina 117.
 Jasenova, localitate, Serbia 476, 479.
 Jijia, râu 116.
 Jiu, râu 323, 341.
 Jomard, Edme François (1777–1865), inginer, cartograf și arheolog francez 113.
 Jura, munți 302.
 Kaiserswerth, localitate, Germania 259, 260.
 Kâmil Pasha (1833–1913), demnitar al Imperiului Otoman 392.
 Kar Yardi, însoțitor al lui Henry Barkaley 150, 151
 Karacsay, Fedor von (1787–1859), ofițer austriac 113
 Karakides (Macaire Robert), profesor grec din București 293
 Karl, refugiat polonez 157.
 Karlowitz, tratatul de la ~ (1699) 103.
 Karlsbad (azi Karlovyary), stațiune balneară, Cehia 283.
 Kiepert, Heinrich (1818–1899), geograf german 112, 114.

Kiev, oraș, Ucraina 275.

Kiselev, Pavel Dmietrivici (1788–1872), general rus, comandant al administrației ruse în principate (1829–1834) 68, 104.

Kisselef, șosea, loc de promenadă în București 282.

Knudsen, Knud, îngropat în cimitirul din Sulina 234.

Kogălniceanu, Mihail (1817–1891), om politic, istoric, scriitor și publicist român 39, 104, 115.

Köln, oraș, Germania 194, 198; Asociația Calfelor Catolice (Katholischer Gesellenverein) 194, 195.

Kolobacks-Kramilir, stâncă pe Dunăre 191.

Komotau (azi Chomotov), oraș, Cehia 283.

Kondiczie, insulă pe Dunăre 465.

Kondopulos, negustor grec din Constantinopol 237.

Kondratoff, Karl, îngropat în cimitirul din Sulina 234.

Körner, cârciumar la Galați 206.

Kossuth, Lajos (1802–1894), lider maghiar pașoptist 38, 104, 201, 514, 520.

Kretzulescu (Crețulescu), Dimitrie (1824–1874), general și om politic; prefect al poliției 387.

Kretzulescu, Constantin (1809–1884), boier muntean 23.

Kühn, pastor german la Atmagea 226.

Kurte Bogasi, braț al Dunării 215, 216.

Kzifourcza-Kramen, stâncă pe Dunăre 191.

L'Averne, vapor al Comisiei Dunării 217, 234.

L'Etoile du Danube, publicație, Bruxelles 30.

Lakeman, Bartlett Stephen (Mazar Pasha) (1823–1817), ofițer și politician otoman de origine engleză 78.

Lancelot, Dieudonné Auguste (1822–1894), pictor francez; biografie 394–395; text 395–421.

Lassalle, Ferdinand (1825–1864), fruntaș socialist german; biografie 105; text 106–110.

Laurian, August Treboniu (1810–1881) filolog, istoric român 39, 103, 115.

Lazăr, Gheorghe (1799–1823), inginer, pedagog 345.

Le Cler, Gustave, ofițer francez; prezentare 422–425.

Le Moniteur Universel, cotidian francez, 94, 95.

Leandru, erou al Antichității 192.

Léger, Eugène, medic francez; biografie 426–427, text 427–463.

Leipzig, oraș, Germania 397.

Lejean, Guillaume (? 1871), geograf francez; biografie 111–112; text 112–120.

Lentsch, familie germană din București 284.

Leonidas, rege spartan (490–480 î.Hr.) 162.

Leopold I (Leopold Georges Christen Frederic de Saxa-Coburg-Gotha) (1790–1865), primul rege al Belgiei (1831–1865) 26, 96, 97, 389.

Leopoldstadt, oraș, Austria 283.

Leova, oraș, R. Moldova 116, 119.

Letea, insulă în Delta Dunării 120, 187; cabarete, fabrică la ~ 120.

Levant v. Orient.

Levy, Armand (1827–1891), publicist francez; biografie 21–22; text 22–23.

Liebling, sat, com., jud Timiș 471.

Lieven, prinț de ~, diplomat rus 96.

Linz, oraș, Austria; Asociația Calfelor Catolice 194.

Lipscani, stradă în București 107, 286.

Lloyd, companie austriacă de navigație 79, 84, 152, 202, 523.

Locva, munți 507.
 Lokmar, medic 458.
 Lombardia 115.
 Lombardick, căpitan de vas austriac 523.
 Londra, oraș, Anglia 89, 97, 98, 140, 428, 453.
 Lorenz, profesor particular în București 197.
 Lotru, râu 333.
 Luchon, stațiune, Franța 191.
 Lugoj, oraș, jud. Timiș 470, 471, 510; cerc administrativ 473, 491.
 Luncăvăț, râu 336.
 Lup, culme muntoasă în Banat 494.
 Lupac, sat, com., jud. Caraș-Severin 472.
 Lyon, oraș, Franța 86.
 Maccabei, personaje biblice 210.
 Macedonia 65.
 Magdeburg, oraș, Germania 214.
 Magenta, oraș, Italia 305.
 Magheru, Gheorghe (1802–1880), general, revoluționar pașoptist 104.
 Mahomed (570–632), întemeietorul religiei islamice 148.
 Maiorescu (Trifu), Ioan (1811–1864), pedagog 341; icoanele lui ~ 103.
 Malinowsky, colonel, reprezentant otoman în Comisia Europeană a Dunării 226.
 Malta 232.
 Mamul, schit de maici, jud. Vâlcea 337.
 Manchester, oraș, Anglia 227, 237.
 Mangalia, oraș, jud. Constanța 166; district 114.
 Manole, constructorul legendar al bisericii episcopale din Curtea de Argeș 269, 270, 271, 272, 331; legenda (fântâna) meșterului ~ 272.
 Mantua, oraș, Italia; bătălia de la ~ (1799) 517.
 Manuc Bey; hanul lui ~ , București 280, 286, 409–410.
 Marea Britanie 96; v. și Anglia
 Marea Mediterană 88, 187, 230.
 Marea Neagră 70, 79, 80, 82, 85, 88, 97, 116, 139, 141, 185, 189, 209, 213, 231, 237, 322, 351, 393, 397, 471, 494, 514, 517; v. și Insula Șerpilor.
 Margot, Theodore; biografie 321; text 322–356.
 Maria Tereza, împărăteasă a Imperiului Roman de Națiune Germană (1740–1780), regină a Ungariei și Cehiei 304, 479, 480, 485.
 Maria, fiica lui Vlad 143, 170, 171.
 Marseille, Chauvin, negustor în București 40.
 Marsilia, oraș, Franța 86, 202, 204, 227, 232; export către ~ 518.
 Marsillac, Ulysse de (1821–1877), jurnalist francez 22.
 Martin, Henri (1810–1883), istoric francez 33.
 Martyrt, George Hristu de ~, agent diplomatic austriac 219.
 Mary H., profesoară la școala condusă de Thekla Trinks, 254, 255, 257, 258, 259.
 Marzin, Vincent, îngropat în cimitirul din Sulina 234.
 Matei, servitor 411, 413.
 Matteucci, Carlo (1811–1868), fizician și om politic italian 38.
 Mavrocordat, Nicolae (1680–1730), domn al Țării Românești (1716; 1719–1730), domn al Moldovei (1709–1710; 1711–1716) 346.
 Mavrodin, com., jud. Teleorman 353.

Mavrogheni, Petru, boier moldovean 125.
 Măcin, munți 207; oraș, jud. Tulcea 40.
 Mărcușu, deal, jud. Argeș 325.
 Mățău, deal, jud. Argeș 325, 328.
 Măurenii, com., jud. Caraș-Severin 471.
 Medgidia, oraș, jud. Constanța 141, 171, 180, 391.
 Mehadia, sat, com., jud. Caraș-Severin 201, 356, 384, 472, 475, 512; băi la ~ 191, 192; frontiera austriacă la ~ 384.
 Mehedinți, județ în Țara Românească 323.
 Mehmet, guvernator 149.
 Mendelssohn, Felix Bartoldy (1809–1847), compozitor german 37.
 Menkema, L.L., îngropat în cimitirul din Sulina 234.
 Menșikov, Alexandr Sergeevici (1787–1869), general, amiral, om politic rus, guvernator al Finlandei (1831) 87.
 Messagerie Imperiale, poșta franceză 236.
 Metaliferi, munți 501, 503.
 Mexic 412.
 Meyer, Emma, profesoară la școala condusă de Thekla Trinks 254, 255, 258, 259, 260.
 Meyerbeer, Giacomo (1791–1864), compozitor german 37.
 Michelangelo Buonarroti (1475–1564) 400.
 Michelet, Jules (1798–1874), istoric francez 22, 23.
 Miclescu, boier muntean 41.
 Miercurea Ciuc, oraș, jud. Harghita 305.
 Mihai Viteazul, domn al Țării Românești (1593–1601), al Transilvaniei (1599–1600) și Moldovei (1600) 103, 123, 307, 331, 337, 346, 395.
 Mihnea Turcitul, domn al Țării Românești (1577–1583; 1585–1591) 353.
 Mihnea vodă cel Rău, domn al Țării Românești (1508–1509) 331.
 Mikos, al doilea soț al Nataliei Ghica 101.
 Milcov, râu 39.
 Mincu, Eugeniu, student 102.
 Minna F., profesoară la școala condusă de Thekla Trinks 248, 250, 251, 254, 255, 257, 258
 Mircea cel Bătrân, domn al Țării Românești (1386–1417) 334, 346.
 Mircea, fiul lui Mihnea vodă 331.
 Missir, han în Iași 451.
 Mizil, oraș, jud. Prahova 347.
 Moesia, provincie romană antică 115.
 Moldova 27, 29, 31, 46, 78, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 113, 114, 115, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 127, 141, 187, 189, 219, 243, 264, 277, 281, 367, 427, 449, 454, 461; administrație, organizare, administrație rusească 46, 47, 68, 116; armată, oliverii 214, 241, 390, 435–437; demografie: populație, structură socială, etnii (armeni, cazaci, evrei, francezi, germani, greci, maghiari, țigani), nașteri, căsătorii, divorțuri 37, 48, 66, 67, 114, 116, 124, 240, 241, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 448, 449, 451, 452, 456; economie: agricultura, comerț, exploatarea lemnului 116, 122, 204, 208, 510; finanțe: impozite, scutiri de impozite, datorie publică, obligațiuni de stat, despăgubiri emancipare, veniturile statului, Ministerul de Finanțe, Visteria 122, 127, 128, 129, 130, 390; legislație (*Regulament organic*, Cod administrativ) 122, 128; medicină, spitale 435, 456–460; modernizare, iluminat public, poliție, pompieri, catagrafia generală 122, 128, 129, 368, 435; politică internă: drapel, instituții (Divan, Obșteasca Obicinuită Adunare, Secretariatul de Stat,

Sfatul administrativ extraordinar). alegerile pentru divanul ad-hoc, drepturi cetățenești, abolirea robiei 66, 69, 124, 125, 126, 127, 129, 240–241, 243; relații, influențe politice externe, consulat 65, 67, 69, 205, 240; religie, biserici, cler, educație religioasă, manifestări 437–444, 454, 455; transport, drumuri 48, 211; unirea ~ cu Țara Românească 64–66; viață cotidiană, arhitectură, locuințe, alimentație, muzică, serbări, superstiții 206, 211, 212, 445–447, 451–454, 461–463; caimacami v. Balș, Theodor; Vogoride Conachi, Nicolae; domnitori v. Alexandru cel Bun; Ghica, Grigore Alexandru; Mavrocordat, Nicolae; Sturdza, Mihail; Ștefan cel Mare; personalități politice și culturale v. Alecsandri, Vasile; Suțu, Nicolae.

Moldova Nouă, oraș, jud. Caraș-Severin 476, 506, 507, 518; fabrica de cupru 504.

Moldova Veche, azi parte a orașului Moldova-Nouă, oraș, jud. Caraș-Severin 507.

Moldova, râu 115.

Montmorency-Laval, duce, diplomat francez 96.

Montpellier, oraș, Franța 90.

Morava, râu, afluent al Dunării 113.

Mordechai, Leif-Chane, căruțaș evreu 222.

Morand, inginer 114.

Mulhouse, oraș, Franța 86.

Muntenegru 113.

Mureș, râu 302.

Murillo, Bartolome Esteban (1618–1682), pictor spaniol 218.

Murray, James, îngropat în cimitirul din Sulina 234.

Murray, John III (1808–1892), editor englez; ghidul lui ~ 57.

Muscel, județ în Țara Românească 323, 328.

Müsebach, Karl von, consul general al Prusiei la București 250, 251, 252, 252, 253, 254, 256, 258, 259, 260.

Mustafa Reșid pașa (1800–1858), om politic otoman, ambasador la Paris și Londra, ministru al Afacerilor Externe, mare vizir, principal artizan al Tanzimatului 93.

Mustafa, bucătar turc 162, 163, 179.

Musurus Kostaki pașa (1807–1891), reprezentant al Porții la Atena, Viena și Londra 93.

Nain, statistician 472.

Napoleon I (1769–1821), împărat al francezilor (1802–1815) 206, 232, 304.

Napoleon III (Louis Napoleon Bonaparte) (1808–1873), președinte al Republicii Franceze (1848–1852), împărat al francezilor (1852–1870); 69, 88, 97, 98, 521.

Nasmyth, Charles, ofițer englez 78.

Nămăești, sat, com. Valea Mare Pravăț, jud. Argeș 325; locuințe, scoarțe de lână, mănăstire 326, 334.

Neagoe Basarab, domn al Țării Românești (1512- 1521) 266, 269, 270, 271, 272, 273, 331, 417

Neagoe, vornic 333.

Neajlov, râu 468.

Neamț, mănăstire 441.

Neapole, oraș în Italia 467.

Neersche, Louis d'Overschie de ~ (1829–1896) 386.

Negoești, com, jud. Călărași 323.

Negulici, Ion (1812–1851), pictor 325.

Neigebauer, Johann Daniel Ferdinand von (1783–1866), consul al Prusiei în principatele române 39.

Nemoiu, sat, com. Amărăști, jud. Vâlcea 337.

Nemțeni, localitate, R. Moldova 116.

Nera, râu 505.
 Neuchatel, oraș, Elveția 227.
 Neumeister, Rudolf (1822–1909), pastor al bisericii luterane din București 247, 249, 251, 258, 259.
 Neuri, vizitiu 139.
 New Orleans, oraș, S.U.A. 232.
 Nicholas Nickleby, roman al lui Charles Dickens 156.
 Nicolae Alexandru I, domn al Țării Românești (1352–1364) 324.
 Nicolăeni (Mikolaivka), oraș, Ucraina 118.
 Nicolowits, negustor sârb din Orșova 510, 512.
 Nicopole, oraș, Bulgaria 84, 190.
 Niederhofheim, Hermann, bancher german 29.
 Nifon, patriarh al Constantinopolului, canonizat 274.
 Nil, fluviu 235; delta ~ 81, 82.
 Nistru, fluviu 67.
 Niș, pașalâc 114.
 Nîmes, oraș, Franța 88.
 Norvegia; navigația ~ 393.
 Novi Sad, oraș, Serbia 473.
 Obrenovici, Miloș (1780–1860), principe al Serbiei (1815–1839; 1858–1860) 191, 390.
 O'Brien, Henri, irlandez 87, 88, 98.
 Occident 106.
 Ocnele Mari, oraș, jud. Vâlcea 334.
 Odesa/Odessa, oraș, Ucraina 81, 85, 187, 227, 240.
 Olanda 96.
 Oldenburg, familie 104.
 Oldenburg, oraș în Germania 227.
 Olt, râu 115, 190, 267, 302, 323, 332, 353, 355, 419, 421; județ al Țării Românești 324.
 Oltenia 25, 103, 190, 241, 267, 322, 323, 338, 339, 411.
 Oltenița, oraș, jud. Călărași 78, 190, 202, 323; lupta de la ~ (1853) 522.
 Omer Pașa (Mihail Lattas) (1806–1871), general otoman de origine croată 190, 214, 215, 392.
 Omer Pașa, membru al Comisiei Europene a Dunării 214, 226.
 Oravița 470, 471, 473, 477, 493, 494, 495, 499, 500, 511; organizare administrativă 478; minerit 478, 504; exploatarea lemnului 479; germani la ~ 479.
 Orăștia, *prăpastie* 326.
 Ordinul Cavalerilor Ioaniți, ordin militar-religios 247.
 Oreasca, sat, com., jud. Dâmbovița 323.
 Orient 33, 84, 88, 90, 93, 94, 100, 103, 170, 202, 217, 230, 236, 241, 244, 250, 458, 517.
 Orșova Nouă v. Ada-Kaleh
 Orșova. Nicolowits, negustor sârb din Orșova 510, 512.
 Orșova, oraș, jud. Mehedinți 25, 73, 74, 100, 191, 200, 260, 298, 384, 507, 509, 510, 511, 513, 518; țărani români la ~ 242; vama de la ~ 242, 519.
 Ostende, oraș, Belgia 393.
 Ostrov, insulă pe Dunăre 296; insulă pe Olt 333.
 Otetelișanu, boier muntean 341.
 Othon I, prinț al Bavariei, rege al Greciei (1832–1862) 37, 96.
 Ovidiu (Publius Ovidius Naso) (43 î.Hr.–17 d.Hr.), poet latin 161.
 Oxford, oraș, Anglia; muzeul 161.
 Padina Matei, sat. com. Garnic, jud. Caraș-Severin 482.

Palacki, František (1798–1876), istoric și om politic ceh 103.
Palestina, palestinieni 245.
Pancevo, localitate, Serbia 470, 471.
Pantelimon, spital în București 294.
Panu, Anastasie (1810–1867), boier, om politic 40, 125.
Papiu Ilarian, Alexandru (1827–1877), lingvist și istoric român 103.
Paris, oraș, Franța 36, 46, 51, 53, 54, 58, 65, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 110, 131, 248, 256, 257, 369, 386, 395, 403, 428, 434, 443, 452, 453; cimitir 443; Congresul de la ~ (1856) 67, 100, 101, 103, 104; Convenția de la ~ (1858) 241, 358; influența ~ în Principatele Unite 389; învățământ, colegii 87, 93; moda de la Paris 198.
Passarowitz (Požarevac), oraș, Serbia 114; tratatul de la ~ (1718) 103.
Păcurari, cartier din Iași 450.
Pădurea Neagră, munți 322, 351.
Pelevan Ali, șef de tâlhari 174, 177.
Père-Lachaise, cimitir parizian 443.
Persia 202, 203.
Pesta, fost oraș în regatul ungar, împreună cu Buda a format în 1873 noua capitală a Ungariei (Budapesta) 70, 84, 85, 204, 260, 391, 500, 510.
Petersburg v. Sankt Petersburg
Petros, însoțitor al lui Canini 42.
Piemont, regiune, Italia 33, 69, 520.
Pinel, Philippe (1745–1826), medic francez 461.
Pitești, oraș, jud. Argeș 280, 282, 324, 330, 331, 411, 415; așezare, locuințe 414.
Piuă Petrii, fostă com., jud. Ialomița 351; fost Orașul de Floci 351.
Place, Thomas Victor (1818–1875), diplomat francez; biografie 357; text 358–381; consul al Franței la Iași (1855–1863) 91, 92, 97, 98.
Plavișevița, fostă com., jud. Mehedinți 484, 508, 509.
Ploiești, oraș, jud. Prahova 279, 347.
Plotonești, astăzi sat, com. Dimitrie Cantemir, jud. Vaslui 130.
Poarta (Înalta Poartă, Sublima Poartă) v. Turcia.
Pocroveni (azi Nova Pokrivka), localitate, Ucraina 117.
Podolia, regiune istorică 65, 87.
Poenaru, Petrache (1799–1875), pedagog, directorul Colegiului de la Sfântul Sava 36, 341.
Poiana Mărului, mănăstire, jud. Buzău 349.
Polonia 205.
Polovragi, mănăstire, jud. Gorj 337.
Pontul Euxin v. Marea Neagră.
Popa, Ion, reverend 143.
Portița, braț al Dunării 215, 216.
Porțile de Fier 73, 74, 76, 100, 201, 239, 242, 302, 384, 519, 511, 513, 520.
Poujade, Pierre Eugène (1813–1885), diplomat francez, consul general al Franței la București (1849–1854) 52.
Poumay, Jacques, consul al Belgiei la București 25, 26, 29, 31, 384, 388.
Poznan, oraș, Polonia 226.
Praga, oraș, Cehia 109, 227.
Prahova, râu 347.
Préault, Augustet (1809–1879), sculptor francez 23.
Preziosi, Amedeo (1815–1882), pictor maltez 53.

Principatele române (Principatele dunărene, Principatele Unite ale Moldovei și Valahiei) 84, 85, 88, 91, 94, 95, 96, 97, 100, 101, 102, 103, 104, 112, 113, 124, 126, 205, 291, 299, 368, 427, 428, 450, 468, 502; administrație 390; armată 389; dorințe ale populației 389; finanțe 390; industrie 377; mănăstiri ortodoxe 391; populație, etnie 116, 402; vămi 362.

Prislav, azi Nufăru, sat, com., jud. Tulcea 228.

Prusia 226, 254.

Prut, râu 67, 80, 116, 117, 119, 188, 208, 211, 212, 213, 444, 447.

Ptolemeu (Claudius Ptolemaios) (c. 90–c. 168), astronom, matematician și geograf grec 113.

Puissant, familie de coloniști francezi în Dobrogea 222, 224.

Quinet, Edgar (1803–1875), scriitor și istoric francez 22.

Quitzmann, Ernst Anton (1809–1879), medic, militar, scriitor german 103.

Rablais, François (1495–1553), scriitor francez 439.

Rada, fiica lui Vlad 143.

Radetzky von Radetz, Joseph, conte (1766–1858), feldmareșal austriac 517.

Radu cel Mare, domn al Țării Românești (1495–1508) 274, 346.

Radu de la Afumați, domn al Țării Românești (1521–1529) 333.

Radu Negru, cf. legendei, primul domn al Țării Românești 265.

Radu Șerban, domn al Țării Românești (1602–1610) 331.

Rakovsky, Gheorghe Stoikov (1821–1867), revoluționar și scriitor bulgar 41.

Râmnicu Sărat, oraș, jud. Buzău 348, 349; mănăstirea Maica Precista din ~ 349.

Râmnicu Sărat/Slam Râmnic, județ al Țării Românești 323.

Râmnicu-Vâlcea, oraș, jud. Vâlcea 323, 332, 419; biserica din 333.

Ranetti, colonel în armata Moldovei 30.

Rasova, sat, com., jud. Constanța 141, 189.

Rasti, ofițer 386.

Rașela, personaj biblic 467.

Râul-Vadului, sat, com. Căineni, jud. Vâlcea 333.

Răureni, localitate integrată azi orașului Râmnicu Vâlcea 334.

Razelm, lac 216.

Razgrad, oraș, Bulgaria 113.

Reni, oraș, Ucraina 119, 188, 213; populația 119.

Reșița, oraș, jud. Caraș-Severin 471, 495, 501; uzine 502.

Revue des Deux Mondes, revistă culturală și literară franceză (1829–prezent) 52.

Rheinland, regiune în Germania 500.

Rhon, fluviu 84, 85.

Richter, Franz Joseph, secretarul episcopului Angelo Parsi 195, 196.

Rin, fluviu 82, 86, 200, 384, 518.

Ringler, hangiu german la Tulcea 216.

Roemke, profesoară la școala condusă de Thekla Trinks 258, 260.

Roma, oraș, Italia 282, 462, 463, 520.

România 33, 34, 35, 37, 39, 41, 95, 104, 132, 194, 274, 404, 427, 428; finanțe 359; ingineri 115; învățământ 373; populație, limbă, îmbrăcăminte, ocupații, religie 307, 308, 310, 318, 323, 372, 428; principe străin 132; produse export 323; relief, bogății naturale 322; domnitori v. Carol de Hohenzollern-Sigmaringen; Cuza, Alexandru Ioan; personalități politice și culturale v. Florescu, Ioan Emanuil; Ghica, Ion; Golescu, Alexandru G.; Grădișteanu, Grigore; Kogălniceanu, Mihail; Kretzulescu (Crețulescu), Dimitrie; Poenaru, Petrache; Zăgănescu, Pavel.

Romi v. țigani

Romula, azi sat Reșca, com. Dobrosloveni, jud. Olt 325.

Rosetti, Carol 132.

Rosetti, Constantin A. (1816–1885), om politic, publicist, revoluționar român 258.

Rosetti, Maria (1819–1893), ziaristă 258.

Roșiorii de Vede, oraș, jud. Teleorman 354.

Rouen, oraș, Franța 86.

Rubens, Peter Paul (1577–1640), pictor olandez 400.

Rucăr, oraș, jud. Argeș 323, 326.

Rucăreni, boieri munteni 325.

Rückmann Piotr Ivanovici, consul general al Rusiei la București (1835–1839) 104.

Rukavina (Rukawina), Georg (1777–1849), feldmareșal austriac 517.

Rumelia, provincie în Imperiul Otoman, azi Bulgaria 113, 114, 217, 428.

Rusca Montană, sat, com., jud. Caraș-Severin 506.

Rusciuc/Ruse, oraș, Bulgaria 77, 201, 249, 385, 421, 521; pașalâc 113.

Rusia, ruși 43, 77, 78, 80, 85, 91, 95, 96, 104, 118, 122, 157, 171, 188, 221, 225, 226, 227, 299, 350, 386, 428, 429, 476; administrația ~ în principatele române 68; datorii către Principatele Unite 390; lupte duse de ~ 522; păreri despre ~ 389; relații politice cu Imperiul Otoman 67; relații politice cu principatele române, influență 69, 240; personalități politice și militare v. Bauer, Friedrich Wilhelm von; Dannenberg, Piotr Andreevici; Ecaterina a II-a; Giers, Nikolai Karlovici; Kiselev, Pavel Dmietrivici; Menșikov, Alexandr Sergheevici; Rückmann Piotr Ivanovici; Suvorov, Aleksandr Vasilievici.

Sadova, com., jud. Dolj 342.

Šafárik, Pavol Jozef (1795–1861), filolog, istoric și etnograf slovac 114.

Saint-Quentin, oraș, Franța 86.

Salim Bey, șeful poliției 156.

Salzburg, oraș, Austria 503.

Samos, insulă în Marea Egee 92.

Samson, personaj biblic 210.

Sankt Petersburg, oraș, Rusia 115, 274.

Sardinia; navigație 393; v. și Strambio, Annibale.

Sargidava, localitate antică 333.

Sasic (Sasâc), lac, Ucraina 118.

Sași; sate, limbă, îmbrăcăminte, ocupații, religie, implicare în revoluția de la 1848 303, 306, 307, 310, 313, 318.

Satu Nou (azi Novosiljke), localitate, Ucraina 117.

Satul Nou (Inji Keui), fost Ienichioi, jud. Constanța 184.

Saxa-Coburg-Gotha, Leopold Louis Philippe Marie Victor, duce de Brabant (1835–1909); prinț moștenitor al Belgiei; biografie 282–283; text 283–393.

Saxa-Coburg-Gotha, Philippe Eugene Ferdinand Marie Clement Baudouin Leopold Georges, conte de Flandra (1837–1905) 389.

Sărățica (Sărățica Nouă), sat, R. Moldova 119.

Schela Cladovei, sat integrat azi orașului Drobeta Turnu-Severin, jud. Mehedinți 519.

Schickler, Fernand (1835–1909), bancher și istoric francez; biografie 238–239; text 239–245.

Schiern, Frederick Eginhard Amadeus Harvest (1816–1882), istoric danez; biografie 99; text 100–104.

Schleswig, land, Germania 103.

Schwarzenberg, Karl Borromäus zu (*Carol al II-lea Schwarzenberg*) (1802–1858), guvernator al Transilvaniei (1851–1858) 319.

Scoția, scoțieni 215, 254.
 Scriban, Neofit (1803–1884) arhiepiscop, locțiitor în scaunul Episcopiei de Argeș 36.
 Sculeni, sat, com. Victoria, jud. Iași 461.
 Secui; sate, limbă, îmbrăcăminte, ocupații, religie, implicare în revoluția de la 1848 303, 304, 305, 306.
 Secul, localitate inclusă azi în orașul Reșița 501.
 Sedan, oraș, Franța 86.
 Selim I, sultan otoman (1512–1520) 269.
 Semenik, munții 495.
 Semlin (Zemun), azi suburbie a Belgradului, Serbia 84, 475.
 Sena, fluviu 82.
 Septimius Severus (Lucius, Augustus), împărat roman (193–211) 41, 190.
 Serbia, sârbi 41, 94, 113, 114, 190, 191, 201, 243, 470, 473, 507, 509, 512, 519; comerț 511.
 Serghiescu, Marin (Naționalul), revoluționar de la 1848 40.
 Sévres, manufactură de porțelan, Franța 283.
 Sf. Elena, Insula 232.
 Sf. Gheorghe, braț al Dunării 80, 81, 215, 216; insulă în Delta Dunării 120.
 Sf. Sava, colegiu în București 104.
 Sfântul Anton, piață în București 286
 Sfântul Francisc, ordin religios 324; călugări franciscani 195.
 Sfinții Trei Ierarhi, mănăstire, Iași 454, 455.
 Sibiu (Szeben, Hermanstadt), oraș 102, 282, 302, 314, 316, 317, 331, 333, 397; evrei în ~ 331
 Sighișoara (Ségesvar, Schässbourg), oraș, jud. Mureș 313, 316, 317, 319.
 Silistra, oraș, Bulgaria 44, 78, 84, 182, 389, 391; bătălia de la ~ (1828) 522; bătălia de la ~ (1854) 78; fortăreața de la ~ 243; fortul Arab-Tabia de lângă ~ 391; moară de vânt la ~ 389.
 Simond, familie din Galați. 86.
 Sinan pașa (?–1596), mare vizir, comandant militar otoman 352.
 Siret, râu 115, 288, 323, 348, 349.
 Siria 202, 205.
 Sirmium 470, 471, 472.
 Skelitti, șeful poliției 30, 31.
 Slatina, oraș, jud. Olt 342, 343; podul de la ~ 115.
 Slavi 309.
 Slavonia 470, 479.
 Slănic, oraș, jud. Prahova; ape minerale 322.
 Slătineanu, boieroaică din București 107, 256.
 Slăvitescu, Dincă, pitar 336.
 Slăvitescu, Drăghici, boier muntean 336.
 Slăvitești, sat, com. Șirineasa, jud. Vâlcea 336.
 Slobozia (Slobozia Mare), localitate, R. Moldova 117
 Slobozia, oraș, jud. Ialomița 351
 Smederevo, oraș, Serbia; descriere a ~ 382
 Smirna, oraș, Turcia 90, 259
 Snagov, mănăstire, jud. Ilfov 296, 346
 Socola, seminar, moșie, jud. Iași 429, 450, 454, 463.
 Solferino; bătălia de la ~ (1859) 305.
 Solomon, Ioan (1798–1865), colonel al armatei române 386, 389.
 Solvyns, Henri, consul al Belgiei la Constantinopol 392.

Someș, râu 302.
 Sozopol, oraș, Bulgaria 274.
 Spania, spanioli 242.
 Sтамbul/Istanbul v. Constantinopol.
 Stanca, mama lui Constantin Brâncoveanu 337.
 Stanislas, colegiu privat catolic Paris 87.
 Stasio, barcagiu pe Dunăre, la Sulina 232, 234, 237.
 Statele Unite ale Americii/America, 87, 90.
 Stănișoara, schit, Călimănești, jud. Vâlcea 331, 334.
 Stefano, hangiu la Giurgiu 466.
 Steiermark (Stiria), regiune, Austria 195, 479, 497, 503.
 Stephenson, George (1781–1848), inginer englez 74.
 Steriade, Constantin, ministru de finanțe al Țării Românești (1859) 387.
 Stiehl, Anton Wilhelm Ferdinand (1812-1878), teolog și pedagog 248, 249, 251.
 Stolberg, contesă 248.
 Stolberg, Günther, maior austriac 101.
 Stolberg, Leopold, conte austriac 101.
 Stolberg-Wernigerode, Eberhard zu (1810–1872), militar, om politic, filantrop german 247.
 Strambio, Annibale, consul al Sardiniei și apoi al Italiei în Principatele Unite (1859–1865).
 Strejești, sat, com., jud. Olt 337.
 Striver, Jack, miner englez 153, 154, 155, 157, 160, 176.
 Sturdza, familia 390.
 Sturdza, Mihail (1794-1884), domn al Moldovei (1834-1849) 123, 350.
 Suabia, regiune în Germania 479.
 Suedia 221, 477.
 Suez, canal 75.
 Sulina, braț al Dunării 81, 82, 120, 188, 215, 216, 227, 228, 232, 233, 244; bara ~ 228, 229, 231; Gura ~ 228, 231; insulă în Delta Dunării 120.
 Sulina, oraș, jud. Tulcea 81, 100, 120, 214, 226, 228, 231, 232, 237, 244, 323, 393; așezare, descriere 229; cimitir 233, 234; circulație monetară 232; incendiu 236 limba italiană 230; localuri 233; populație 229, 230.
 Sulzer, Franz Josef (1735–1791), militar și publicist austriac 119, 295.
 Suțu, Constantin, boier muntean 109.
 Suțu, Nicolae (1798- 1871), om politic și economist român; statistica lui ~ 116.
 Suvorov, Aleksandr Vasilievici (1729 1800), general rus 188.
 Switch, englez 165.
 Széchenyi, István (1791–1860), conte maghiar 508.
 Szeged, oraș, Ungaria 510.
 Șagani, lac, Ucraina 118.
 Șelari, stradă în București 286.
 Șerbănești, mănăstire, jud. Vâlcea 337.
 Șincai, Gheorghe (1754-1816), istoric și filolog român iluminist; manuscrise ale lui ~ 122.
 Șiștov, oraș în Bulgaria 201, 353.
 Ștefan cel Mare, domn al Moldovei (1457–1504) 120, 123, 307.
 Știrbei, Barbu Dimitrie (1799-1869), domn al Țării Românești (1849–1853; 1854–1856) 26, 28, 49, 52, 54, 61, 62, 63, 64, 68, 123, 267, 276, 284, 292, 335, 341, 346.
 Șuici, sat, com., jud. Argeș 420, 421.
 Șumla, district în Bulgaria 114.
 Tabacu (Tabaky), oraș, Ucraina 117, 118, 119.

Takelky, fortăreață turcească pe Dunăre 512.
 Tamerlan (Timur Lenk), cuceritor mongol 306.
 Tamisa, râu 82, 142.
 Tamisier, Rosa, clarvăzătoare franceză 455.
 Tapley, Mark, personaj al lui Charles Dickens 177.
 Târgoviște, oraș, jud., Dâmbovița 346, 347; mitropolia Sfântu Gheorghe din ~ 346.
 Târgu Cărbunești, oraș, jud. Gorj 338.
 Târgu Jiu, oraș, jud. Gorj 323, 337, 338.
 Târgu Ocna, oraș, jud. Bacău; școală 122.
 Târgu-Frumos, oraș, jud. Iași 450.
 Târnava Mare, riu 302.
 Târnava Mică, râu 302.
 Tașbunar (azi Kam`janka), localitate, Ucraina 117, 120.
 Tatomirești, sat, com., jud. Dolj 339.
 Tătari 139, 141, 153, 170, 171, 172, 185, 219; ~ în Dobrogea 114, 523.
 Tecco, Romualdo (1802–1867), diplomat italian 33.
 Techia, colină în Banat 191.
 Telega, com., jud. Prahova; ocne 347.
 Teleorman, județ al Țării Românești 324, 353.
 Thessalia 114.
 Thouvenel, Edouard Antoine (1818–1866), diplomat francez 98.
 Tibur, localitate, Franța 462.
 Tigheci, ocol, R. Moldova 116.
Times, ziar englez 143, 153.
 Timiș, râu 470.
 Timișoara, oraș, jud. Timiș 307, 314, 317, 470, 472, 473, 510, 517; bătălia de la ~ (9 august 1849) 517.
 Timoc, râu, afluent al Dunării 113, 190.
 Timorova, sat, Ucraina 188.
 Tirol, regiune, Austria 102.
 Tisa, râu 470, 471.
 Tismana, mănăstire, jud. Gorj 338.
 Tomi, presupus guvernator 159, 161.
 Topolog, râu 331, 420.
 Torontal, comitat 471.
 Toulon, oraș, Franța 234.
 Traian (Marcus Ulpius Traianus), împărat roman (98–117 d. Hr.) 59, 84, 91, 97, 100, 102, 190, 192, 242, 307; campania împotriva dacilor 73; drumul lui ~ 74, 200; podul lui ~ 77, 520; Tabula Traiana 74, 190, 519; valul lui Traian 116, 118, 119, 139, 141, 154; zidul lui ~ 523.
 Transilvania 38, 65, 95, 100, 102, 103, 140, 189, 191, 216, 252, 276, 333, 389, 428, 470, 521; relief, populație, etnii, drumuri, aspectul satelor și orașelor, obiceiuri, târguri, hanuri, căi de comunicație 302, 303, 305, 307, 309, 311, 312, 313, 314, 316, 317, 318; personalități v. Barițiu, George; Bărnuțiu, Simion; Iancu, Avram; Laurian, August Treboniu; Papiu Ilarian, Alexandru; Șincai, Gheorghe.
 Trei Scaune, district 317.
 Tricule, cetate medievală dispărută 509.
 Trieste, oraș, Italia 202; export către ~ 518.
 Trinks, Thekla (1831–1900), profesoară, directoare a unei școli germane la București; biografie 246; text 247–261.

Troianu Vechi (azi Stari Trojany), localitate, Ucraina 117, 119.

Troița, localitate, Ucraina 118.

Trotuș, râu 115.

Tudor Vladimirescu (c. 1780–1821), conducătorul mișcării de la 1821 din Țara Românească 338.

Tulcea, oraș, jud. Tulcea 80, 188, 213, 215, 216, 219, 323, 393; descrierea orașului 217, 218; populație, etnii (români, italieni, greci, turci, germani) 217, 219, 220; port, navigație 217, 227, 228, 229.

Tundja, râu în Bulgaria 113.

Turcia, turci 28, 29, 40, 41, 77, 85, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 103, 112, 113, 114, 115, 122, 123, 139, 146, 147, 148, 149, 153, 158, 163, 166, 167, 169, 170, 179, 183, 188, 190, 202, 209, 214, 216, 220, 221, 223, 224, 225, 226, 247, 275, 302, 306, 316, 334, 350, 397, 403, 428, 514; datorii către Principatele Unite 390; relația cu Rusia 67; relații politice, influența în principatele române 65, 69, 240; soldați ai ~ 61; stăpânirea deltei Dunării 120; personalități politice și militare v. Kâmil Pasha; Lakeman, Bartlett Stephen (Mazar Pasha); Mustafa Reșid pașa; Musurus Kostaki pașa; Omer pașa; Sinan pașa; sultani v. Abdülhamid II; Abdul-Medjid; Baiazid I (Yilderim); Selim I.

Turnu Măgurele, oraș, jud. Teleorman 190, 323, 353; populația din ~ 77.

Turnu-Roșu, com., jud. Sibiu 333; trecătoare (Poarta Roșie) 302.

Turnu-Severin, oraș, jud. Mehedinți 25, 41, 100, 102, 119, 323, 351, 355, 356, 520; descriere a orașului ~ 384; vama din ~ 242.

Tușnad, oraș, jud. Harghita 303.

Tuzla, loc., Ucraina; salinile de la Tuzla 118.

Țara Românească 25, 26, 27, 29, 34, 46, 86, 87, 91, 92, 94, 95, 96, 101, 113, 114, 115, 119, 121, 122, 123, 158, 189, 190, 194, 195, 197, 201, 264, 265, 266, 267, 274, 275, 276, 277, 279, 280, 281, 285, 292, 295, 297, 298, 302, 314, 316, 402, 428, 429, 470, 480, 504; administrație, organizare administrativă, administrație rusească, orașe, sate 46–47, 68, 197; armata în ~ 241, 243, 385; demografie: populație, structură socială, etnii (evrei, greci, sârbi, țigani), nașteri, căsătorii, divorțuri 49, 50, 55, 64, 66, 67, 76, 114, 116, 197, 240, 241, 257, 521; economie: agricultura, pescuit, comerț 116, 204, 509, 510, 512, 520; educație 197, 468, 521; finanțe 390; granițe, pichete, vamă 74, 75, 201; legislație (*Regulamentul organic*) 68; limba română 468; modernizare, telegraf, telegraf 109, 467; politică internă: guvern, drapel, alegerile pentru divanul ad-hoc, drepturi cetățenești 66, 69, 116, 240, 241, 243; relații, influențe politice externe 60, 62–63, 64, 65, 67, 69, 240, 521; religie, biserici, cler, educație religioasă 197, 245, 521; transport, drumuri, mijloace de călătorie, hanuri 48, 49, 74, 250, 255, 385, 386, 397, 399, 401, 402, 412–413, 467, 468; unirea ~ cu Moldova 64–66; viață cotidiană, locuințe, alimentație, vestimentație, corupție, muzică, serbări, superstiții 50, 52, 59, 197, 198, 242, 399, 400, 467, 468; domnitori v. Alexandru I (Basarab); Basarab, Neagoe; Bibescu, Gheorghe; Brâncoveanu, Constantin; Cantacuzino, Șerban; Ghica, Alexandru Dimitrie; Ghica, Grigore Dimitrie; Mavrocordat, Nicolae; Mihai Viteazul; Mihnea Turcitul; Mihnea vodă cel Râu; Mircea cel Bătrân; Neagoe Basarab; Nicolae Alexandru I; Radu cel Mare; Radu de la Afumați; Radu Negru; Radu Șerban; Știrbei, Barbu Dimitrie; personalități politice și culturale v. Aricescu, Constantin D.; Brătianu, Ion; Câmpineanu, Ion; Heliade-Rădulescu, Ion; Lazăr, Gheorghe; Magheru, Gheorghe; Serghiescu, Marin; Rosetti, Constantin A.; Solomon, Ioan.

Țigani 121, 125, 128, 129, 132, 166, 398, 400, 401, 411; așezări, îmbrăcăminte, ocupații, statut social 308, 310; dezrobirea 121–132; ~ în Anglia 71; ~ în București 53; ~ în Banat 71, 505, 506, 509; robi 126, 127, 128, 129, 130.

Ubicini, Jean Henri Abdolomyne (1818–1884), istoric și publicist francez 23.
 Ungaria, unguri 65, 74, 90, 172, 173, 200, 302, 303, 306, 311, 313, 319, 470, 472, 475, 476, 479, 493, 500, 512, 517, 520, 521; personalități politice și militare v. Batthyany, Casimir; Bem, József; Görgey, Artúr; Kossuth, Lajos; Széchenyi, István.
 Urlați, astăzi sat, com. Dimitrie Cantemir, jud. Vaslui 130.
 Urlați, oraș, jud. Prahova 347.
 Urșanu, boier muntean 337.
 Vadul lui Isac, localitate, R. Moldova 119.
 Vaillant, Jean Alexandre (1804–1886); prezentare 121; text 121–132; profesor la Sf. Sava 39, 43, 104.
 Vaisal (Vasilivka), loc., Ucraina 117.
 Valahia v. Țara Românească
 Vâlcea, județ în Țara Românească 347.
 Valparaiso, oraș, Chile 232.
Vanguardia, publicație în Torino, Italia 36.
 Vârciorova, com., jud. Mehedinți; descriere a ~ 76.
 Varna, oraș, Bulgaria 139, 140, 150, 151, 155, 239; grecii din pașalâcul de ~ 114; districtul ~ 114.
 Vârșeț, oraș, Serbia 471, 476, 490, 494.
 Vasile, muzicant, staroste 443, 452, 453.
 Vatoped, mănăstire la Muntele Athos 274.
 Văcărești, mănăstire, București 346.
 Văleni, loc., R. Moldova 117, 118.
 Vălenii de Munte, oraș, jud. Prahova 347.
 Văliug, sat, com., jud. Caraș-Severin 471, 495.
 Veissa, Petre, boier moldovean; eliberarea robilor 130, 132.
 Veneția Mare, Veneția Mică, azi satul Veneția de Jos, com. Părău, jud. Brașov 41.
 Veneția, oraș, Italia 230; schimburi comerciale cu Principatele 36.
 Verviers, oraș, Belgia 388.
 Veterani Friedrich (1650–1695), mareșal în armata austriacă; grota lui ~ 191, 200, 509, 519.
 Vidin, oraș, Bulgaria 77, 341, 342, 398, 521; fortăreața de la ~ 521; numărul locuitorilor din ~ 521; pașalâc 113, 114.
 Viena, oraș, Austria 46, 54, 58, 78, 100, 103, 109, 195, 197, 204, 207, 214, 227, 260, 285, 286, 306, 383, 473, 510; Asociația Calfelor Catolice 194, 196; conferința de la ~ 86, 93, 95, 98; harta de la ~ (1829) 113.
 Vilain XIV, Charles, conte (1803–1878), ministru de externe al Belgiei 25, 27, 28, 30.
 Villafranca, oraș, Italia 38.
 Viquesnel, Auguste (1803–1867), geograf francez 115.
 Virgilius (Publius Maro) (70–19 î.Hr.), poet latin 462, 463.
 Vlad, familie în Dobrogea 141, 142, 144, 145, 146, 150, 162, 170, 171, 184.
 Vlașca, județ al Țării Românești 324, 352, 354.
 Vogoride Conachi, Catinca, soția lui Nicolae Vogoride 97, 98.
 Vogoride Conachi, Nicolae (1820–1863), caimacam al Moldovei (1857–1858) 87, 88, 89, 92, 93, 94, 95, 97, 98, 240.
 Voivodina 470, 471.
 Volânia, regiune în Ucraina 87.
 Volga, fluviu 35.
 Vulcanu, munte 338.
 Vulcănești, oraș, R. Moldova 117.

Walter, Augustin, meșter cizmar; prezentare 193–194; text 194–198.
Ward, consul 103.
Warenberg, grădină publică din București 109.
Wesel, oraș în Germania 254.
Weser, vas militar 207, 234.
Westfalia, regiune, Germania 227, 234, 479.
Wilkinson, William, diplomat englez 280.
Willem Frederik, rege al Olandei 96.
Wolters, Albrecht Julius Constantin (1823–1878), pastor protestant, profesor universitar de teologie 247, 251, 252, 254.
Württemberg, regiune, Germania 480.
Wutzer, Karl Wilhelm (1789–1863), medic și profesor german; biografie 464; text 465–468.
Yorkey, George, subcontractor britanic 165.
Zakynthos, insulă în Marea Ionică 232.
Zăgănescu, Pavel (1815–1897), colonel și om politic român 388.
Zăvideni, sat, com. Prundeni, jud., Vâlcea 336.
Zemun, v. Semlin
Zichy, conte ungar; drumul lui ~ 384.
Zimnicea, oraș, jud., Teleorman 353.
Zlatița, sat, com. Socol, jud. Caraș-Severin 505.
Zombor, oraș, Serbia 473.
Zrinyi, vas cu aburi pe Dunăre 213.

LISTA TRADUCĂTORILOR ȘI COLABORATORILOR OCAZIONALI CU INDICAREA EXPRESĂ A CONTRIBUȚIEI CONCRETE A FIECĂRUIA

(t=text, b=biografie)

Daniela Bușă

Prefață

Repertoriu cronologic

Revizuirea generală a volumului

b. și adaptare traducere text publicat Frederick Eginhard Amadeus Harvest Schiern

b. t. Virgil Doze, traducere din limba franceză

b. t. Jules Jacot Guillarmod, traducere din limba franceză

b. și adaptare traducere text publicat Richard Kunisch

Venera Achim

b. t. Guillaume Lejean, traducere din limba franceză

b. t. Jean Alexandre Vaillant, traducere din limba franceză

b. și rezumat text publicat Gustave Le Cler

Viorel Achim

b. t. Augustin Walter, traducere din limba germană

Constantin Ardeleanu

b. t. Henry C. Barkley, traducere din limba engleză

Ileana Căzan

b. t. Wolfgang Derblich, traducere din limba germană

Adrian Silvan Ionescu

b. t. Eugène Léger, traducere din limba franceză

b. t. Dieudonné August Lancelot, traducere din limba franceză

Bogdan Popa

b. și adaptare traducere text publicat Ferdinand Lassalle

b. t. Wilhelm Philipp Hamm, traducere din limba germană

b. t. Thekla Trinks, traducere din limba germană

b. t. Karl Willhelm Wutzer, traducere din limba germană

b. t. Karl Heinrich Edmund von Berg, traducere din limba germană

Nicoleta Roman

b. t. Anonim scoțian, traducere din limba engleză

b. t. Anonim englez, traducere din limba engleză

b. t. David Georges Fernand Schickler, traducere din limba franceză

b. t. Léopold Louis Philippe Marie Victor, duc de Brabant (regele Leopold), traducere din limba franceză

b. t. Henri de Bourbon, duc de Bordeaux, conte de Chambord, traducere din limba franceză

Raluca Tomi

b. t. Armand Lévy, traducere din limba franceză.

b. t. Eduard Blondeel van Cuelebroeck, traducere din limba franceză

b. t. Marco Antonio Canini, traducere din limba franceză

b. t. Anonim francez, traducere din limba franceză

b. și adaptare text tradus (chirilice) Théodore Margot

b. t. Victor Thomas Place, traducere din limba franceză

SUMAR

PREFAȚĂ		5
ARMAND LEVY	biografie	21
	text	22
EDUARD BLONDEEL VAN CUELEBROECK	biografie	24
	text	25
MARCO ANTONIO CANINI	biografie	32
	text	33
ANONIM SCOȚIAN	biografie	45
	text	46
ANONIM ENGLEZ	biografie	70
	text	70
VIRGILE DOZE	biografie	83
	text	84
FREDERICK SCHIERN	biografie	99
	text	100
FERDINAND LASSALLE	biografie	105
	text	106
GUILLAUME LEJEAN	biografie	111
	text	112
JEAN ALEXANDRE VAILLANT	biografie	121
	text	121
RICHARD KUNISCH	biografie	133
	text	133
HENRY C. BARKLEY	biografie	136
	text	139
ANONIM FRANCEZ	biografie	187
	text	187
AUGUSTIN WALTER	biografie	193
	text	194
WILHELM PHILIPP HAMM	biografie	199
	text	200
DAVID GEORGES FERNAND SCHICKLER	biografie	238
	text	239
THEKLA TRINKS	biografie	246
	text	247
WOLFGANG DERBLICH	biografie	262
	text	264
JULES JACOT-GUILLARMOD	biografie	300
	text	302
THEODORE MARGOT	biografie	321
	text	322
VICTOR THOMAS PLACE	biografie	357
	text	358

LEOPOLD LOUIS PHILLIPPE MARIE	biografie	382
VICTOR DE SAXA-COBURG-GOTHA,	text	383
DUCE DE BRABANT		
DIEUDONNÉ AUGUSTE LANCELOT	biografie	394
	text	395
GUSTAVE LE CLER	biografie	422
	text	422
EUGENE LÉGER	biografie	426
	text	427
KARL WILHELM WUTZER	biografie	464
	text	465
KARL HEINRICH EDMUND VON BERG	biografie	469
	text	470
HENRI DE BOURBON, DUCE DE BORDEAUX,	biografie	516
CONTE DE CHAMORD	text	517
REPERTORIU CRONOLOGIC		525
INDICE		533
LISTA TRADUCĂTORILOR ȘI COLABORATORILOR		561

ISBN 973-27-1129-9

9 789732 722275

10 Lei